TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

RABĠGÜZĪ'NİN *ḲIṢAṢÜ'L- ENBİYĀ*SINDA OLUMSUZLUK

M. Selcen ÇÜRÜK

DOKTORA TEZİ

ADANA/2013

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

RABĠGÜZĪ'NİN *ḲIṢAṢÜ'L- ENBİYĀ*SINDA OLUMSUZLUK

M. Selcen ÇÜRÜK

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

DOKTORA TEZİ

ADANA/2013

ÖZET

RABĠGŪZĪ'NİN *ḲIṢAṢŪ'L- ENBİYĀ*SINDA OLUMSUZLUK

M. Selcen ÇÜRÜK
Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK
Eylül 2013, 626 sayfa

Bu çalışmada Orta Türkçe döneminin Harezm Türkçesini tek başına temsil etme gücüne sahip eseri *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* (M. 1310 - H. 710) esas alınarak bir gramer ulamı olarak olumsuzluk incelenmiştir. *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā*'da belirlenen biçim-dizimsel ve sözlüksel dört ana olumsuzluk işaretleyicisi örnek metin parçaları üzerinden tahlil edilmiş, ayrıca hangi dil bilgisel birim ve yapıların olumsuzluk anlamının ortaya çıkışında rol oynadığı da tartışılmıştır. Temel (ve açık) olumsuzluk işaretleyicileri olarak kabul ettiğimiz bağımlı biçim birimler *-mA-* ve *+sXz* ile bağımsız biçim birimler *ermez/s* ve *yoḳ'un* yapısal özelliklerinden yola çıkılarak anlamsal özellikleri, işlevleri sorgulanmıştır. Olumsuzluk işaretleyicileriyle yüzey yapıda açıkça görülen *açık olumsuzluk*un yanında yapısal olarak bir olumsuzluk belirtisi göstermeyen, fakat derin yapıda olumsuzluğa işaret eden yapılar esas alınmış, ancak ilişkili olduğu ölçüde *örtük olumsuzluk*lar da çalışmamızın kapsamına dâhil edilmiştir.

Tez; *Özet, Önsöz, İçindekiler, Tablolar Listesi, Şekiller Listesi, Kısaltmalar, Semboller, Yazı Çevrimi İşaretleri*'ni takip eden 5 bölümden oluşur. Konu, eser tanıtımı, plan ve yöntemin ele alındığı I. Bölümün ardından gelen *Olumsuzluğa Kuramsal Bir Bakış* başlığını taşıyan *II. Bölüm*'de geniş bir kuramsal çerçeve çizilmiş, olumsuzluğa türlü disiplinlerin bakış ve yaklaşımları ele alınmıştır. *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā'da Olumsuzluğun İşaretlenmesi, Olumsuzluğun Biçim-Dizimsel Karakteristiği* adını taşıyan *III. Bölüm*'de KE'deki fiil olumsuzluğu, isim olumsuzluğu ve olumsuz kutupluluk unsurları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş, tümce olumsuzluğu, öge olumsuzluğu ve olumsuz kutupluluk unsurlarının tümce ve öge olumsuzluğu içindeki yeri incelenmiştir. *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā'da Olumsuzluğun Biçim-Anlamsal Karakteristiği* başlıklı *IV. Bölüm*'de ise II. Bölüm'de ayrıntılarıyla verdiğimiz teorik çerçeve KE'de pratiğe dökülmeye çalışılmıştır. Bu bölümde çoklu olumsuzluk, çift olumsuzluk, olumsuzluk uyumu ve sezdirime dayalı olumsuzluk KE'den elde edilen verilerle incelenmiştir.

Tez; *Sonuç, Kaynaklar, Açıklamalı Kavram ve Terimler Sözlüğü* ve *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā'nın Olumsuzluk Bütüncesi*'nin yer aldığı V. Bölüm ile son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Olumsuzluk, olumsuzluk işaretleyicileri, açık olumsuzluk, örtük olumsuzluk, dil bilimi, edim bilimi, anlam bilimi, biçim bilimi, söz dizimi, Orta Türkçe, Harezm Türkçesi, Ḳıṣaṣü'l-enbiyā.

ABSTRACT

RABĠÜZĪ'NİN *ḲIṢAṢÜ'L- ENBİYĀSI*NDA OLUMSUZLUK

M. Selcen ÇÜRÜK

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Eylül 2013, 626 sayfa

In this study, negation was evaluated as a category of grammar based on the *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* (1310 A.D., 710 A.H.), a historical writing significant enough to be representative on its own of Khwarezm Turkish in the Middle Turkish period. Four main morpho-syntactic and lexical negation marker identified in the *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* were analyzed in the sample texts, and the grammatical units and structures that contributed to a meaning of negation were also discussed. Semantic features and functions of the bound morphemes *-mA-* and *+sXz* along with the morphemes *ermez/s* and *yoḳ*, which we consider as main (and explicit) negation markers, were examined based on their structural characteristics. Aside from negation markers and the *explicit negations* in surface structures, structures which lacked signs of structural negation, yet indicated negation in a more deep structure were considered; however, *implicit negations* were included into the scope of the study to the extent that they were associated.

This thesis consists of 5 main sections that follow the *Abstract, Preface, Table of Contents, List of Tables, List of Figures and the Document Translation Signs* sections of the thesis. In Section II, entitled *Introduction* provides a discussion of the subject, objective and methods of the study. In Section II, entitled *A Theoretical Approach to Negation*, a broad theoretical framework was delineated, and negation was considered from a multi-disciplinary perspective and approach. Section III, entitled *The Marking of Negation in Ḳıṣaṣü'l-enbiyā*, *The Morpho-syntactic Characteristic of Negation in the Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* emphasizes in detail the elements of verb negation, noun negation and negative polarity items in the *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā*. In this section, sentential negation, constituent negation and negative polarity items in the KE were evaluated within the context of sentential and constituent negation. In Section IV, entitled *The Morpho-semantic Characteristic of Negation in the Ḳıṣaṣü'l-enbiyā*, elements of multiple negation, double negation, negative concord and implicative negation in the KE were

evaluated according to the theoretical framework detailed in Section II.

The Thesis is concluded with the *Result, References, Explanatory Glossary of Concepts and Terms*, and *the Negation Corpus of the Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* sections.

Key Words: Negation, negative markers, explicit negation, implicit negation, linguistics, pragmatics, semantics, morphology, sentaks, morpho-syntax, morpho-semantics, Middle Turkish, Khwarezm Turkish, Kısasü'l enbiya.

ÖN SÖZ

Derin tarihi, geniş coğrafyası, zengin birikimleriyle Türk dilinin, evrensel dil bilgisinin kuralları, modern dil biliminin yöntem ve ilkeleriyle ele alınıp incelenmesi hiç şüphesiz araştırmacılarına yararlı, ufuk açıcı yeni veriler ve bulgular sunacaktır.

Disiplinler arası bir kavram olan olumsuzluk, Batı literatüründe özellikle son 25 yıl içerisinde üzerinde yoğunlaşılan konulardan biri olmuştur. Olumsuzluğun anlamı, olumsuz ifadelerin dil düzlemine çıkış biçimleri, olumsuzluğun biçim bilimsel ve söz dizimsel özellikleri, olumsuzluğun söylem-edimbilimsel kullanımları, olumsuz tümcelerdeki kapsam belirsizliği gibi birçok konu dilbilimsel araştırmaların/tartışmaların merkezinde yer almaya devam etmektedir. Türk dilinde ise olumsuzluk başlı başına bir ulam olarak görülmemiş, umumiyetle gramer kitaplarının *fiiller* ile *anlamlarına göre cümleler* başlıklarını taşıyan kısımlarında kendine yer bulmuş bir kavramdır. Dolayısıyla Türk dilinde olumsuzluğun, üzerinde durulmaya muhtaç birçok cephesi incelenmeyi beklemektedir.

Olumsuzluk ulamının -Türk dilinde- üzerinde durulması, derinlemesine incelenmesi gerektiği düşüncesiyle vücut bulan eldeki çalışmada her şeyden önce bir boşluğu doldurmak, bir ihtiyacı karşılamak amacıyla modern dil biliminin ilke ve yöntemleri rehber edinilerek geniş bir kuramsal çerçeve oluşturulmuş, genelde olumsuzluğun muhtelif cephelerini gözler önüne sermek, özelde Türk dilindeki olumsuzluğun farklı görünümlerini -*Ḳışaṣü'l-enbiyā* örneğinde- ortaya koymak amaçlanmış, böylece olumsuzluk ulamına dair yapılacak yeni çalışmalara bir alt yapı hazırlanmaya çalışılmıştır.

Beni *olumsuzluğ*un içine atarak bu konuda çalışmaya sevkeden ve fakat olumlu eleştirileriyle tezimin şekillenmesinde büyük katkıları olan hocam Prof. Dr. F. Sema BARUTCU ÖZÖNDER'e, yakın ilgisinden dolayı tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Deniz ABİK'e, tez izleme komitesinde yer alan hocalarım Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN ve Doç. Dr. Faruk YILDIRIM'a; maddî-manevî desteklerinden dolayı sevgili aileme içtenlikle teşekkür ederim.

M. Selcen ÇÜRÜK

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..……...……...……...……i

ABSTRACT…….……....….iii

ÖN SÖZ……..……..……...……....v

İÇİNDEKİLER…….……..vi

KISALTMALAR……...…..…….xii

İŞARETLER……...…….....…….……..…xviii

YAZI ÇEVRİMİ İŞARETLERİ…….…….....…..…….xx

TABLOLAR LİSTESİ……..…….…….……..……...…..…..xxi

ŞEKİLLER LİSTESİ..…….....…….……..…….…….xxi

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konu, Eser Tanıtımı……..…….……..……....……1

1.2. Plan ve Yöntem ...…….……..……....5

II. BÖLÜM

OLUMSUZLUĞA KURAMSAL BİR BAKIŞ

2.1. Kuramsal Çerçeve……..……..……8

2.1.1. Olumsuzluk Kavramı……...……..……8

2.1.2. Olumsuzluk Kavramına Disiplinler Arası Bakış ve Yaklaşımlar……...……..10

2.1.2.1. Felsefe ve Mantıkta Olumsuzluk……..…….10

2.1.2.2. Dilbiliminde Olumsuzluk……..……..…….……17

2.1.2.2.1. Anlam Biliminde Olumsuzluk……..…...…….…...……....18

2.1.2.2.1.1. Olumsuzluk-Kiplik İlişkisi……..……..……18

2.1.2.2.1.2. Olumsuzluk-Karşıtlık/Karşıt Anlamlılık İlişkisi……..……...….26

2.1.2.2.1.3. Çoklu Olumsuzluk……..…….……..28

2.1.2.2.1.3.1. Olumsuzluk Uyumu……...…….…….31

2.1.2.2.1.3.2. Pekiştirmeli Olumsuzluk…….….35

2.1.2.2.1.3.3. Çift Olumsuzluk……..…….….36

2.1.2.2.1.3.3.1. İroni ve Arıksayış…….…….…….43

2.1.2.3. Dil Felsefesi ve Edim Biliminde Olumsuzluk……...…...…….....46

2.1.2.3.1. Söz Edimi ve Olumsuzluk…….....…….....47

2.1.2.3.2. Olumsuzluğun Yükseltilmesi……..……..……49

2.1.3. Olumsuzluk-Kılınış-Görünüş İlişkisi……...51

2.1.4. Olumsuzluğun İşaretlenmesi……..…….....57

2.1.5. Tümce Olumsuzluğu/Öge Olumsuzluğu……..61

2.1.5.1. Emir Tümcesi Olumsuzluğu……...68

2.1.6. Olumsuzluk(un) Kapsamı…….....72

2.1.7. Olumsuz Kutupluluk Unsurları…….....75

2.2. Türk Dilinde Olumsuzluk Ulamının Ele Alınışı…….…….…….…….80

2.2.1. Tarihsel Gramerlerde Olumsuzluğun Ele Alınışı…….81

2.2.2. Tarihsel Dönemleri Esas Alan Gramerlerde Olumsuzluğun Ele Alınışı…….….84

2.2.3. Türkiye Türkçesi Gramerlerinde Olumsuzluğun Ele Alınışı……..…87

III. BÖLÜM

KIŞAŞÜ'L-ENBİYĀ'DA OLUMSUZLUĞUN İŞARETLENMESİ

OLUMSUZLUĞUN BİÇİM-DİZİMSEL KARAKTERİSTİĞİ

3.1. Fiil Olumsuzluğu……95

3.1.1. Fiil Olumsuzluğu İşaretleyicisi *-mA-* …….....…….…..95

3.1.1.1. Kökeni, İşlevi, Konumu…..…….....…….96

3.1.1.2. Çift Olumsuzlukta *-mA-* ……..……..……...…….103

3.1.1.3. Olumsuzluk Uyumunda *-mA-*……...……..…….105

3.1.2. Olumsuz Bitimli Fiil Yapıları……..…..……...…….107

3.1.2.1. Olumsuz Bildirmeler ……..…….....…107

3.1.2.2. Olumsuz Tasarlamalar……..…….…142

3.1.2.2.1. Olumsuz Emir…. …….…….…….....142

3.1.2.2.1.1. Olumsuz Emri Kodlayan Morfolojik Birimler…….……143

3.1.2.2.1.2. Olumsuz Emri Kodlayan Sözlüksel Birimler……..…….152

3.1.2.2.1.3. Yerini Tutan Emir…….…160

3.1.2.2.1.4. Sezdirime Dayalı Olumsuz Emir/Yasaklama……...…162

3.1.2.2.1.5. Olumsuz Kutupluluk Unsurları ve Emir……...……164

3.1.2.2.1.6. Emrin Semantik Değeri……...….166

3.1.2.2.1.6.1. Uzak/kibar emir, Uyarı emri…….……..167

3.1.2.2.1.6.2. Yakın/kesin Emir……169

3.1.2.2.1.7. Olumsuz emir/yasaklama-art gönderim……..…….170

3.1.2.2.2. Olumsuz Şartlılar.…….…….…….174

3.1.2.2.2.1. Gerçek Şartlılar……...……..181

3.1.2.2.2.2. Gerçek Karşıtı Şartlılar……..……..184

3.1.2.2.3. Olumsuz Gereklilik …….…….…..……189

3.1.3. Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri…….…….…….201

3.1.3.1. *er-* Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri……...…201

3.1.3.2. *bol-* Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri……...…..212

3.1.3.2.1. Olumsuzluk İşaretleyicisinin İlk Unsurda Yer Aldığı Birleşikler…...…213

3.1.3.2.2. Olumsuzluk İşaretleyicisinin İkinci Unsurda Yer Aldığı Birleşikler…..217

3.1.3.3. *tur-* Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri…….218

3.1.4. Olumsuz Bitimsiz Fiiller…….……..…….…….219

3.1.4.1. Olumsuz Sıfat-Fiil Yapıları…...…..……219

3.1.4.2. Olumsuz İsim-Fiil Yapıları……..…….……..…231

3.1.4.3. Olumsuz Zarf-Fiil Yapıları ……...…..…..…….234

3.2. Olumsuz Yeterlik…….……..…253

3.3. İsim Olumsuzluğu ……..…….275

3.3.1. +sXz…….…..…….276

3.3.2. yoḳ……..…….…….311

3.3.3. ermez/s……..……..…346

3.4. *ne* ve *ne … ne* ……..……368

3.4.1. ne……..…….……368

3.4.2. ne … ne…….…….…..……...…371

3.5. Olumsuz Kutupluluk Unsurları……....372

3.5.1. Deyimsel Olumsuz Kutupluluk Unsurları ……..……373

3.5.2. Sözlüksel Olumsuz Kutupluluk Unsurları …….……376

3.5.3. Olumsuz Kutupluluk Unsurlarının Tümce ve Öge Olumsuzluğundaki Yeri…....393

IV. BÖLÜM

ḲIṢAṢÜ'L-ENBİYĀ'DA OLUMSUZLUĞUN BİÇİM-ANLAMSAL KARAKTERİSTİĞİ

4.1. Çoklu Olumsuzluk…….…….…..399

4.1.1. Olumsuzluk Uyumu…….……..400

4.1.2. Çift Olumsuzluk……...…….402

4.1.2.1. -mA- + -mA- = Olumlu…….……..402

4.1.2.2. -mA- + soru unsuru = Olumlu……403

4.1.2.3. +sXz + -mA- = Olumlu……...……403

4.1.2.4. +sXz + yoḳ = Olumlu……..405
4.1.2.5. +sXz + ermes = Olumlu……..405
4.1.2.6. +sXz + soru unsuru = Olumlu…….407
4.1.2.7. ermes + soru unsuru = Olumlu……407
4.1.2.8. yoḳ + soru unsuru = Olumlu……..……..……407
4.1.2.9. Soru unsuru + -mA- = Olumlu…….....407
4.1.2.10. Soru unsuru + sXz = Olumlu…….……...….410
4.1.2.11. Soru unsuru + yoḳ = Olumlu…….410
4.1.2.12. İçsel OSUZ + -mA- = Olumlu……..……..411
4.1.2.13. İçsel OSUZ + sXz = Olumlu……..412
4.1.2.14. İçsel OSUZ + ermes = Olumlu ……..413
4.1.2.15. İçsel OSUZ + yoḳ = Olumlu …….….415
4.1.2.16. nā + -mA- = Olumlu…….…….415
4.2. Sezdirime Dayalı Olumsuzluk …….415
4.2.1. Gerçek Karşıtı Kuruluşlarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi……..424
4.2.2. Sorulu Yapılarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi…….…..…..435
4.2.3. Olumsuzluğu Tetikleyen Unsurlar…….....……447
4.2.3.1. ammā, velī, līkin, velīkin……..……448
4.2.3.2. aḍın/eḍin, özge, taş, başḳa/başġa, öñ͡gin……..…….458
4.2.3.3. meger, illā, yalġuz ……..….463
4.2.3.4. yā-ḫud, ya …….……...465
4.2.3.5. kāşkī…….…….467
4.2.3.6. neçe, neçe kim, neçe kim, neçe hem…….…..…….467
4.3. Olumsuzluk-soru İlişkisi…….…….471

V. BÖLÜM

SONUÇ ……...…….……...…..….475
KAYNAKLAR……...……..…487

EKLER:

EK1: AÇIKLAMALI KAVRAM ve TERİMLER SÖZLÜĞÜ……..……..……509

EK2: ḲIŞAŞÜ'L- ENBİYĀNIN OLUMSUZLUK BÜTÜNCESİ ……....….……..519

KISALTMALAR

I. Dil, lehçe, kitap, dergi ve diğer kısaltmalar

Alm.	Almanca
anl.	anlam bilimi
Ar.	Arapça
AÜ	Ankara Üniversitesi
AY	*Altun Yaruk*, Buddhist Türk çevresi; Kaya 1994
ayr.	ayrıca
bkz.	bakınız
C.	Cilt
CTD	*Compendium of The Turkic Dialects, I-II-III;* Dankoff-Kelly 1982-1985
Çek.	Çekçe
çev.	çeviren
ÇuTü.	Çuvaş Türkçesi
DLT	*Divanü Lûgat-it-Türk I-IV*; Atalay 1998
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi
dzl.	düzeltme
ed.	editör/ler
ED	*An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*; Clauson 1972
ETü.	Eski Türkçe
Ev.	Even (Lamut)
Evk.	Evenki
Far.	Farsça

Fr.	Fransızca
G	Güney
HKT	*Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi*; Sağol 1993
Hol.	Hollandaca
HŞ	*Hüsrev ü Şirin*; Hacıeminoğlu 2000
Hz.	Hazret
hzl.	hazırlayan/lar
İng.	İngilizce
İt.	İtalyanca
Ja.	Japonca
KaT	*Kamus-ı Türkî*; Sami 2010
KE	*Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā;* Boeschoten-Vandamme-Tezcan 1995, Ata 1997a
KKT	*Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası);* Ata 2004
KT	*Kül Tigin Yazıtı*; Tekin 1998
Ko.	Korece
KrgTü.	Kırgız Türkçesi
krş.	karşılaştırınız
KTü.	Kök Türkçe
Ku.	Kuzey
Leh.	Leh dili
Ma-Tu.	Mançu-Tunguzca
Mac.	Macarca
man.	mantık bilimi
ME	*Mukaddimetü'l-Edeb;* Yüce 1988
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MM	*Mu'înü'l-Mürîd;* Çürük 2005

Mo.	Moğolca
Na.	Nanay
Neg.	Negidal
NF	*Nehcü'l-Ferādīs;* Eckmann 1995
OTAL	*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat;* Devellioğlu 1998
ör.	örnek/ler
p.	paper (sayfa)
Ru.	Rusça
s.	sayfa
S	Sayı
Sog.	Sogdca
Som.	Somali
TD-Belleten	Türk Dili-Belleten
TDAY-Belleten	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara
TLG	*Türk Lehçeleri Grameri*; ed. Ercilasun 2007
TM	Türkiyat Mecmuası, İstanbul
TTK	Türk Tarih Kurumu
TTü.	Türkiye Türkçesi
Tu.	*Tunyukuk Yazıtı*; Tekin 1998
Tü.	Türkçe
Ul.	Ulça
Üİ	*Üç İtigsizler;* Barutcu Özönder 1998
vb.	ve benzeri/benzerleri

vd.	ve diğeri/diğerleri
Vol.	Volume
WALS	The World Atlas of Language Structures
Yay.	Yayınları
YaTü.	Yakut (Saha) Türkçesi

II. Dilbilimsel Uzlaşmalar

AF	Asıl Fiil
BH	Belirtme Hâli
BTŞ	Bitmişlik
BTMŞ	Bitmemişlik
Ç	Çokluk
Çİ	Çelişmezlik İlkesi
ÇOSUZ	Çift Olumsuzluk
DÖN	Dönüşlülük
E	Emir (işaretleyicisi)
EDL	Edilgenlik
ETG	Ettirgenlik
F	Fiil
FMSİ	Fiilimsi
GÇZ	Geçmiş Zaman (-dU işaretleyicisi)
GÇZ2	Geçmiş Zaman (-mIş işaretleyicisi)
GNZ	Geniş Zaman (işaretleyicisi)
GLZ	Gelecek Zaman (işaretleyicisi)
hend.	hendiadyoin

İ	İsim
İF	İsim-fiil
İS	İstek
İŞ	İşteşlik
İYE	İyelik
K	Kişi
KEOB	Ḳıṣaṣü'l-enbiyā'nın Olumsuzluk Bütüncesi
KH	Kalma Hâli
Kl.	Klitik
N	Nesne
OKU	Olumsuz Kutupluluk Unsuru/Unsurları
OLU	Olumlu/Olumluluk
OSUZ	Olumsuz/Olumsuzluk
OSUZU	Olumsuzluk Uyumu
Ö	Özne
Öİ	Özdeşlik İlkesi
ÖNY	Özne+Nesne+Yüklem
ÖYN	Özne+Yüklem+Nesne
YÖN	Yüklem+Özne+Nesne
YNÖ	Yüklem+Nesne+Özne
POSUZ	Pekiştirmeli Olumsuzluk
ŞZ	Şimdiki Zaman (işaretleyicisi)
T	Teklik
ÜHOİ	Üçüncü Hâlin Olanaksızlığı İlkesi
Y	Yüklem
YF	Yardımcı fiil

YH	Yaklaşma hâli
YlH	Yalın hâl
Z	Zaman
ZGK	Zaman/Görünüş/Kip/Kiplik
ZF	Zarf-fiil

İŞARETLER

…	Başlangıcı ya da devamı olan ibareleri gösterir.
:	1. Karşıtlık çiftlerini gösterir. 2. El yazma metnin aktarımında anlamda eşitlik.
*	1. Tespit edilmemiş, tahmine dayalı şekil. 2. Metinde yer almayan kurguya dayalı ifade/ler. 3. Dilbilgisel olmayan/kabul edilemez ifade/ler.
<	Önceki biçimi gösterir, bu şekilden veya bu dilden gelir.
>	Sonraki biçimi gösterir, bu şekle veya bu dile gider.
/	1. Veya. 2. Yazma metinde satır başlarını ayırır, ‘ve’ anlamı verir.
-	(Gramer tahlilinde) fiil kökü, fiil köküne gelen ek.
+	(Gramer tahlilinde) isim kökü, isim köküne gelen ek.
=	Anlamda eşitlik.
< >	Metne eklenmiştir.
[ ]	1. Yazma metinde metnin diğer nüshalarında yer alan düzeltilmiş kısımları gösterir.
~	1. Değişken şekil; metinde aynı sözcüğün iki ayrı biçimini gösterir. 2. (Mantıkta) değilleme eklemi, önermeleri değiller.
≈	Yaklaşık.
≠	Eşit değil.
’	(Mantıkta) değilleme eklemi, terimleri değiller.
¬	(Mantıkta) değilleme eklemi, önermeleri değiller.
¯	(Mantıkta) değilleme eklemi, önermeleri değiller.
(?)	Şüphe belirtir.
|	KE bütüncesinde el yazma metinde yer alan manzum parçaların dize başlarını gösterir.
||	KE bütüncesinde el yazma metnin satır başlarını gösterir.

( )	KE bütüncesinde el yazma metnin aktarımında anlamayı kolaylaştırmak için tamamlanan kısımları gösterir.
A, I, U	(Gramer tahlilinde) sırasıyla a/e, ı/i, u/ü ünlü değişimlerini gösterir.
G, K	(Gramer tahlilinde) sırasıyla ġ/g, ķ/k ünsüz değişimlerini gösterir.
X	(Gramer tahlilinde) ı/i, u/ü dörtlü ünlü değişimlerini gösterir.
Ø	Sıfır biçim birimi, işaretleyici almamış sözcük.
∀	Tümel niceleyici.
∃	Tikel niceleyici.
∧	Tümel evetleme eklemi.
∨	Tikel evetleme eklemi.
p	p önermesi
q	q önermesi
⊃	Şartlı kuruluşta öncülden sonra gelerek ‘o zaman’ anlamını karşılar. p ⊃ q: eğer p o zaman q.
→	Gönderme.
→	Şart eklemi. Şartlı kuruluşlarda *-sA* işaretleyicisi ile sonlanan tümce *öncül* (antecedent), *-sA* işaretleyicisinden sonra gelen tümce *sonuç* (consequent) adını alır. *Öncül → sonuç* şeklinde gösterilir.

YAZI ÇEVRİMİ İŞARETLERİ

آ	a, e	ظ	ẓ
ب	b/p	ع	ʿ
ت	t	غ	ġ
ث	s̱	ف	f, w
ج	c/ç	ۋ	w
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ک	k
د	d	ل	l
ذ	ḍ, ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	u/ü, o/ö, v
س	s	ه	h, e
ش	ş	ی	y, ı/i
ص	ṣ	نک	n͡g
ض	ż	ایِ	ı, i, ė
ط	ṭ	او	o/ö, u/ü

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Aristo mantığının (iki değerli mantığın) doğruluk değerleri.……....16

Tablo 2. Üç değerli mantığın doğruluk değerleri…….16

Tablo 3. Kiplik değişmezleri……19

Tablo 4. Bilgi Kipliğinin İletişimsel Eşdeğerleri……..……...……24

Tablo 5. Olumsuzluğun Hiyerarşisi……...……..30

Tablo 6. Çift Olumsuzluk Kuralı ve Doğruluk Değeri……37

Tablo 7. Olumsuzluk Eklemleri ve Türkçe Karşılıkları…….……..38

Tablo 8. Derecelenebilir Yüklem: *samimi*.…….……..38

Tablo 9. Derecelenebilir Yüklem *mutlu*'nun Olası Farklı Semantik Görünümü….39

Tablo 10. Olumsuzluk Yükselticileri Sınıfları…….…..50

Tablo 11. Olumsuzluğun İçe Yerleşik Tümcelerde Aşamalı Değişimi…….....61

Tablo 12. OSUZ'un Muhtelif Dillerdeki Farklı İşaretlenme Görünümleri…….……63

Tablo 13. Jespersen Döngüsü, Olumsuzluk Uyumu ve Çift Olumsuzluk……..…65

Tablo 14. Fransızcadaki Olumsuzluğun Jespersen Döngüsü'ndeki Olası Evreleri...66

Tablo 15. Fransızcadaki Olumsuzluk İşaretleyicisinin Jespersen Döngüsüne Dayanan 5 Evreli Görünümü……..……..…67

Tablo 16. Olumsuzluğun Sözcük Dizilişlerindeki Konumunun Sıklığı…….……94

Tablo 17. ÖNY Dillerinde Olumsuzluk İşaretleyicilerinin Konumları ve Dillerin Sayıları…….……..95

Tablo 18. Ana Tümcede KE'deki Morfolojik ve Sözlüksel Dört Ana Olumsuzluk İşaretleyicisi……..…...……96

Tablo 19. KE'deki Morfolojik ve Sözlüksel Dört Ana Olumsuzluk İşaretleyicilerinin İçe Yerleşik Tümcelerdeki Görünümleri……...……96

Tablo 20. Tarihsel ve Çağdaş Türk Lehçelerinde *+sXz*……...……276

Tablo 21. KE'de Düzlük-yuvarlaklık Uyumu Bakımından *+sXz*'ün Görünümü……281

Tablo 22. KE'de Çok Heceli Sözcüklere Ulanan +*sXz*.……...….....283

Tablo 23. KE'deki Arapça ve Farsça Kökenli Olumsuzluk Ekleri…….……..…291

Tablo 24. KE'deki *+sXz* Biçimbirimli Çift Sözler…….……..…301

Tablo 25. KE'de Çift Olumsuzluğu Gerçekleştiren İşaretleyiciler……..482

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil I. Karşıolum Dörtgeni……..……..14

Şekil II. Klasik Mantıkta Olumsuzluğun Görünümü……...17

Şekil III. Bulanık (puslu) Mantıkta Olumsuzluğun Görünümü……..……..17

Şekil IV. Modal Önermelerin Karşıolum Dörtgenindeki Görünümü……...…19

Şekil V. Çoklu Olumsuzluk Sınıflandırması (taxonomy)……..…30

Şekil VI. Çoklu Olumsuzluk Sınıflandırması (typology)….…….……31

Şekil VII. Derecelendirilebilir Yüklem *mutlu* Ölçeği……...…….42

Şekil VIII. *Mutlu* Antonimi ve Onun Olumsuzluğu……43

Şekil IX. Varlık Olumsuzluğu Döngüsü…….…….…….68

1

GİRİŞ

1.1.Konu, Eser Tanıtımı

Tezin konusunu Orta Türkçe döneminin Harezm Türkçesi ile kaleme alınan sayılı ürünlerinden biri ve sahanın en hacimli eseri olan Rabġūzī'nin *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* adlı eserinden hareketle Türkçede olumsuzluk ve olumsuzluğun işaretlenmesi oluşturmaktadır. Tezde, KE'nin olumsuzluk işaretleyicileri ile olumsuzluğun biçim-dizimsel ve biçim-anlamsal karakteristiği KE metninden derlenen olumsuzluk bütüncesine dayanarak incelenmiştir. İncelemenin dayandığı KE metninin okunup anlamlandırılmasında hem Boeschoten, Vandamme ve Tezcan'ın (1995) hem de Ata'nın (1997a) çalışmalarından yararlanılmıştır. Kimi yerlerde metnin gerektirdiği şekilde kendi okuma ve yorumlarımız da olmuştur. Okuma ve yorumlarımız K. Grønbech'in 1948'de tıpkıbasımını yaptığı Londra nüshasına dayanmaktadır.

Ḳıṣaṣü'l-enbiyā, Nāṣırü'd-dīn bin Burhānü'd-dīn Rabġūzī'nin Farsça bir tercümeden Türkçeye uyarlayarak Nāṣırü'd-dīn Toḳ Buġa'ya sunulmak üzere Hicrî 709/Miladî 1309'da başlayıp bir yıl sonra Hicrî 710/Miladî 1310'da tamamladığı[1] peygamber kıssa[2]larını konu alan dinî-didaktik bir eserdir.

Kısas-ı enbiyâ ve/veya kısasü'l enbiyâlar yüzyıllar boyunca sözlü ve yazılı gelenek yoluyla halk arasında okunup söylenmiş, geniş halk kitlelerince rağbet görmüş anlatılardır. Türk edebiyatının peygamberler hikâyelerini ihtiva eden Rabġūzī'nin

---

[1] Eserin adı: *… ḳalemüñgdin aḳġan kitāb ma seniñg, ᶜibāret ma seniñg bolup birge* ***Ḳıṣaṣü'l-enbiyā*** *bolsa oḳuġluḳa kereklig, okumaḳḳa yaraġlıġ … [2v-17]; … izlegen bat tapḳay, işitken bat bilgey tėp* ***Ḳaṣaṣ-ı Rabġūzī*** *at bėrdük…*[3r-4].
Eserin yazarı: *İşitgendin duᶜa ḳoldum miskīn* ***Nāṣır Rabġūzī****…* [249v-15]. Geçtiği diğer yerler: [2r-19], [2v-12], [68r-16], [68v-7], [77v-6], [83v-2], [238v-10], [249v-18].
Eserin sunulduğu kişi: *Barıp ıḍtım* ***Nāṣırü'd-dīn Toḳ Buġa*** *bėg tapġıġa …*[249v-8] Geçtiği diğer yer: [2r-20].
Eserin yazılışına başlama tarihi: *Tārīḫ* ***yėti yüz toḳuzda*** *it yılınıñg evvelinde ḳāṣıd yetildi …* [2v-13/14]
Eserin yazılışının bitiş tarihi: ***Yėtti yüz on*** *erdi yılġa kim bitildi bu kitāb* [249v-14]

[2] KaT'de *kıssa* için şu açıklama yapılmıştır: "Ar. cm: kısas 1. Naklolunan sahih veya uydurma vaka, hikâye, rivayet 2. Vaka, vukuat, vukû'-ı hâl, sergüzeşt." (Sami, 2010: 644). Kâtip Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'unda kısas-ı enbiyâ konusunda eser veren ilk yazarın Vehb. b. Münebbih (ö.110/728) olduğunu dile getirmiştir (Şahin, 2002: 495).

Ḳıṣaṣü'l-enbiyā'sı da geniş Türkistan coğrafyasında okunmuş, uzunca bir zaman hafızalarda yer etmiştir.

İslâm dininin temel kaidelerinin ve ilkelerinin kavranması, benimsenmesi ve yaygınlaşması amacıyla İslâmî Türk çevresinde oluşturulmuş dinî-didaktik eserlerden biri *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā* olmuştur. Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar pek çok peygamberin hayatını veya onların hayatlarından bir bölümünü konu edinen kısasü'l-enbiyâ gibi dinî anlatılar, peygamberler esas olmak üzere, dinin diğer önde gelen isimlerinin hayatları çevresinde günlük hayata, ahlâka dair bilgiler sunmanın yanında, dinin kaidelerini, emir ve yasaklarını da satır aralarında dile getiren sözlü ya da yazılı sunumlar ola gelmiştir.

İslâm tarihi, siyer, hadis gibi temel İslâmî bilimlere vakıf olduğu anlaşılan Rabġūzī, öğretici mahiyette kaleme alınan hemen bütün eserlerde görülen kuru, sıkıcı bir anlatımın aksine sade ve açık bir anlatımı etkili, çarpıcı bir üslûpla birleştirmeyi başarmıştır. Sözünü ettiği kıssalar ve onlar etrafında dile getirdiği nasihatleri, uyarıları, dinî bilgileri elbette hitap ettiği geniş halk kitlesinin anlayacağı sade bir dil ve üslûpla ifade etmesi gerektiğinin bilincinde olduğu anlaşılan Rabġūzī, aynı zamanda okurun dikkatini uyanık tutmanın da gerekli olduğunun farkına vararak anlatımını sıkıcılıktan kurtarmak için de çaba sarfetmiştir. Nitekim daha eserinin başında, eserin mukaddimesinde, yer yer manzum parçalar da ekleyerek[3], secili tümcelerle konuya giriş yapmış, akıcı, etkili bir üslûbun metin boyunca kendini hissettireceğinin işaretlerini vermiştir:

> Dīn şerīʿāt rayetini ʿāli ḳılġan Muṣṭafā
>
> Küfr ü ẓulmet tuġlarını yėrge çalġan Muṣṭafā
>
> Ol ata birle anasın urdurup ümmet üçün
>
> Yalbarıp Ḥaḳdın şefāʿat alġan Muṣṭafā [2r-8/10]
>
> …
>
> … Bu kitābnı tüzgen, || ṭāʿat yolında tizgen, maʿṣiyyet yabānın kezgen, az azuġluġ, köp || yazuḳluġ, Ribat Oġuzluġ, Burhan oġlı Ḳażı Nāṣır settera'llāhu ʿaybehu || ve raḥime şeybehu andaġ aytur: Begimiz Emīr-i ecel, tācü'l-ümerā, muḥibbü'l-ʿulemā, begler uruġı, yigitler arıġı, uluġ atlıġ, ḳutlıġ ẕātlıġ, yaḫşı || ḳılıġlıġ, İslām yaraġlıġ, mutlıġ sınlıġ,

[3] Bununla ilgili *bkz.* Aysu Ata, "Rabġūzī'nin Kısasü'l-Enbiyâsı'nda Nazmın Gücü", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 2008, 5 (2), s.117-125.

> Müsülmān dīnlıġ, ādemīler inançı, mü'minler || küvençi, himmeti beyik, ʿaḳlı yitig Nāṣıru' [d]dīn Toḳ Buġadın *tabbatahu'llāhu ʿalā dīni'l-İslāmi*. Toḳ Buġa Beg Medḥi:
>
> Alçaḳ amul tüzün ḳılıġ
>
> Silig arıġ ḥaddın çıḳa
>
> Kökdin eḍizrek himmeti
>
> Mevrūṣı beglik dünyāda [2r-17/21; 2v-1/4]
>
> …
>
> Peyġāmber ḳıṣṣalarıġa ġāyet raġbatımız bar. Tegme yėrde ol kitābet tapılur ammā || baʿżısı saḳīm ve baʿżısı nā-müstaḳīm; bir ançası mükerrer, bir ançası muʿteber, birerinin͡g sözleri || kesük, birerinin͡g maḳṣūdları öksük. İmdi senin͡g dehenin͡gdin çıḳ[ḳ]an, ḳalemün͡gdin || aḳġan kitāb ma senin͡g, ʿibāret ma senin͡g bolup bizge Ḳıṣasü'l-enbiyā bolsa, || oḳumaḳḳa kereklig, oḳumaḳḳa yaraġlıġ bolġay erdi tėp iltimās yan͡glıġ işāret || boldı erse egerçi özümizni ol işke lāyıḳ, ol ʿamelge muvāfıḳ ermesin [bilmiş] erken || özini aġırlap nefs saḳlamış bolup bu aġır işke yüz evürdük. [2v-14/20]

Yukarıda da ifade edildiği üzere kıssalar uzun bir zaman geniş kitlelerin ilgisine mazhar olmuştur. Kıssaların bu denli rağbet görmesinin sebeplerinden biri hiç şüphesiz insanların Tanrı tarafından sevilme ve O'nun tarafından makbul görülen bir kul olma hissine duydukları ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç kişiyi, geçmişte aynı dine mensup olan ve Tanrı'nın rızasını kazanmış kişilerin, başta en yüksek mertebede yer alan peygamberler olmak üzere, diğer önemli kişi/kişilerin yaşayış biçimlerini, muhtelif durum/olaylar karşısında takındıkları tutumları bilmeye itmiştir. Bu çerçevede kıssalar dinî bir ihtiyaca cevap veren, inancı kuvvetlendiren, insanların hata ve kusurlarını düzeltmelerine imkân tanıyan bir kılavuz niteliği de taşımaktadır.

Yazar, eserini kaleme alırken söz konusu eserlerin insanların tutumlarını dinin esaslarına uygun bir biçimde değiştirebilme gücü olduğunun ve fakat bu değişimin de onların dinî anlatının sunduğu öğretileri doğru anlamasına bağlı olduğunun da farkındadır. Nitekim Rabġūzī doğrudan anlatıldığı takdirde anlaşılması zor ve sıkıcı gibi görünen birçok konuyu tahkiye tekniğiyle anlaşılır ve kolayca hatırda tutulur hâle getirmek istemiş, söylediklerini etkili kılmak, ifade ettiklerinin, hitap kitlesinin zihninde yer almasını sağlamak amacıyla edebî sanatlardan, manzum parçalardan, -durum/olayların muhatabın zihninde canlandırılmasını sağlamak amacıyla- tasvirlerden istifade etmekten geri durmamış, soru-cevap, karşılıklı konuşma (mükâleme) gibi farklı yöntemlere de başvurarak anlatımını zenginleştirmiş, inandırıcılığı sağlamak amacıyla ayet ve hadislere sık sık atıfta bulunmuştur.

Peygamber kıssalarının geniş bir coğrafyada yayılmasında bu anlatım yollarının etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim İslâm dininin anlaşılıp kavranmasında birinci elden kaynak durumunda olan Kur'ân'ın büyük bir kısmında bir tebliğ vasıtası olarak yer alan kıssalar[4], ilahî mesajın muhatabına daha iyi ve etkili bir şekilde ulaşmasına da yaramaktadır.

Anlatımını etkili kılmak amacıyla dilin hemen bütün tasarruflarını eserine yansıtan Rabġūzī, olumsuzluğun Türk dilinde nasıl ifadelendirildiği hususunda da araştırıcısına zengin malzemeler sunmuştur. Metinden alınan aşağıdaki diyalog hemen tek başına olumsuzluğun farklı ifade yollarını ortaya koymaya kâfidir. Hz. İbrahim'in eşi Hz. Sāre ile birlikte çıktıkları yolculukta yollarını kesen zalim hükümdar Ẕü'l-ʿarş bin Fāruḳu'l-Ḥamīrī'ye Hz. Sāre'nin bedduası ve onun gerçekleşmesi üzerine aralarında geçen diyalog, olumsuzluğun KE'deki güçlü yerine örnek olarak verebileceğimiz metin parçalarından biridir:

Melik aydı: *Bu ne belā turur kim sendin manga tegdi?*
Sāre aydı: *Mendin **ermez**, seninġ kāfirlıḳınġdın taḳı küç tegürgeninġdin turur.*
Melik aydı: *Men sanga **küç tegürmedim**.*
Sāre aydı: *Manga **küç ḳılmadınġ** **ammā** teñri yalawaçıge küç kıldınġ.*
Melik aydı: *Ḳayu yalawaçge küç tegürdüm?*
Sāre aydı: *İbrāhīm yalawaçġa küç tegürdüñ kim Nemrūd anınġ elginde helāk boldı.*
Melik aydı: *Men İbrāhīmnı **hergīz** **körmişim yoḳ**, **neteg küç tegürdüm** tėdi.*
Sāre aydı: *Bu İbrāhīm meninġ erim turur, meni andın aḍırdınġ sanga bu **belā emgek** ol sebebdin tegdi.*
Melik aydı: *Bu **emgek** sanga taḳı manga andın tegdi kim seni ḳarındaşım tėdi, **ḫatunum tėse ḳatılmaz erdim** tėdi.*
Sāre aydı: *Seninġ ḥükmüñ, küçüñ, kāfirlıḳınġ sebebidin **aytu bilmedi**, **ewlügüm tėse anı öltürgey erdiñ**.*
Melik aydı: *Men **hīç kimersedin** küç birle **nerse almışım yoḳ**.*
Ḥācibġa aydı: *Barġıl ol erni ketürgil. İbrāhīmni keltürdi erse melik ḳopdı İbrāhīmninġ aḍaḳınġa tüşdi.*
(Melik) aydı: *Sen ol İbrāhīm mü-sen kim Nemrūd anınġ elginde **helāk boldı**?*
İbrāhīm aydı: *Men-men.*
Melik aydı: *Teñriñgni ṣıfat ḳılġıl.*
İbrāhīm aydı: *Meninġ teñrim yėti ḳat kökni yėti ḳat yėrni yaratġan müntehīdin üstün ʿażameti, ṣerādın astın ḳudreti bar, ulaş bar erdi ulaş bolġusı, ėşi*

[4] Kur'an'da *kıssa* sözcüğünün geçmediğini ancak isim olarak "hikâye", masdar olarak da "hikâye etmek" anlamında *kasas* ile, aynı kökten türeyen fiillerin kullanıldığına işaret eden Şengül, *kıssa* sözcüğünün sözlükte "bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek" gibi anlamlara geldiğini belirterek bir kimseye ya da bir şeye ait hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması ve bu niteliği taşıyan hikâyeyi ifade ettiğini belirtir. Kelimenin bu etimolojik anlamına atıfta bulunarak asıl anlamı 'nakil' olan hikâyenin gerçekçi-hayalî, önemli-önemsiz başkalarına aktarılıp anlatılabilecek her tür olayı kapsadığını ve fakat kıssa türü hikâyenin olayın adım adım izlenecek nitelikte önemli ve ilginç, aynı zamanda doğru ve gerçekçi olması niteliğinin onun hikâyeden ayrılan yönü olduğunu ifade eder (2002: 498-499). *Kıssa* ve *kıssa* anlam alanı için *ayr. bkz.* Macdonald, 1988: 771-774.

ḳoldaşı, teñgi tuşı, ortaḳı yoḳ, kimersedin tuġmadı kimerse andın tuġmadı, maḫlūḳġa meñgzemez, ne tilese ḳıldı ne tilese ḳılur, tirigni öltürür ölügni tirgüzür, özi ölmez, ḳamuġ anıñg ḳudretinde turur, ḳamuġ nersege Mevlī turur.

Hükümdar sordu: Bu nasıl beladır ki senden bana ulaştı?
Sare cevap verdi: Benden değil, senin kâfirliğinden ve zorbalığındandır.
Hükümdar dedi: Ben sana zulmetmedim.
Sare dedi: Bana zulmetmedin, fakat Allah(ın) peygamberine zulmettin.
Hükümdar sordu: Hangi peygambere zulmettim?
Sare cevap verdi: İbrahim peygambere zulmettin ki Nemrut onun elinde helak oldu.
Hükümdar dedi: 'Ben İbrahim'i hiçbir zaman görmedim, nasıl zulmettim?!' dedi.
Sare dedi: Bu İbrahim benim eşimdir, beni ondan ayırdın; sana bu bela, eziyet o sebepten geldi.
Hükümdar dedi: Bu eziyet sana ve bana şundan geldi ki sana 'kardeşim' dedi, 'eşim' dese(ydi) yaklaşmazdım.
Sare dedi: Senin hükmün, gücün, kâfirliğin sebebiyle söyleyemedi, 'eşim' dese(ydi) onu öldürecektin.
Hükümdar dedi: Ben hiç kimseden zorla bir şey almadım.
(Hükümdar) hacibe buyurdu: Git, o kişiyi getir. (Hacip) İbrahim'i getirince hükümdar kalktı, İbrahim'in ayağına düştü.
(Hükümdar) sordu: Sen o İbrahim misin ki Nemrut onun elinde helak oldu?
İbrahim cevap verdi: Benim.
Hükümdar buyurdu: (Bana) Tanrının niteliklerini anlat.
İbrahim dedi: Benim Tanrım yedi kat göğü, yedi kat yeri yaratan, müntehîden üstün azameti, topraktan/yer yüzünden derin kudreti olan(dır). (O) Her zaman vardı, ebediyen (de) olacak. Eşi arkadaşı, dengi (hend.), ortağı yok. Kimseden doğmadı, kimse (de) ondan doğmadı (: doğmadı-doğurmadı), yaratılanlara benzemez. (Her) ne iste(diy)se gerçekleştirdi, (her) ne isterse (de) gerçekleştirir. Diriyi öldürür, ölüyü diriltir; kendi ölmez. Her şey onun kudretindedir, her şeyin sahibi/Mevlasıdır. [46r-5/20]

Başlangıçta *Ḳışaṣü'l-enbiyā* merkezinde bütün Türk dili alanına yayılmayı hedefleyen bu çalışma, metnin derinliklerine inildikçe eserin, konunun üzerinde durulmaya muhtaç birçok cephesine tek başına yanıt verebildiği görülmüş ve çalışma kendiliğinden bir *durum araştırması*na dönüşmüştür. Bu, ileride yapmaya çalışacağımız bütünlüklü çalışmaya bir başlangıç adımı sayılabilir.

1.2. Plan ve Yöntem

Tezin konusu, eser tanıtımı, plan ve yönteminin ele alındığı **I. Bölüm**'ünün ardından gelen *Olumsuzluğa Kuramsal Bir Bakış* başlığını taşıyan **2. Bölüm**'ünde *Olumsuzluk nedir ve dilde nasıl ifade bulur?* sorularına yanıt bulmak amacıyla olumsuzluk kavramına türlü disiplinlerin bakış ve yaklaşımları, özellikle dil bilimi araştırmalarında izlenen ilke ve yöntemler çerçevesinde yapılmış çalışmaların

incelenmesiyle oluşturduğumuz ve çalışmamızın temelini teşkil ederek tezin türlü safhalarında istifade ettiğimiz kuramsal çerçeve tüm yönleriyle ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca olumsuzluk ulamının Türk dilinde ele alınışı, Türkçede olumsuzluğa bakış ve yaklaşımlar üzerinde durulmuştur.

Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā'da Olumsuzluğun İşaretlenmesi, Olumsuzluğun Biçim-dizimsel Karakteristiği başlığını taşıyan **3. Bölüm**'de olumsuzluğa dair ortaya konan kuramsal bilgiler -Türk dilinin iç özellikleri göz ardı edilmeden- KE'de uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede olumsuzluğun iletişim ortamına çıkmasına hizmet eden KE'nin biçimsel ve sözlüksel işaretleyicileri[5] belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölüm, KE olumsuzluk bütüncesi temelinde fiilleri ve isimleri dilbilgisel olarak olumsuzlayan bütün biçim birimlerin biçim bilgisel tahlili ile olumsuz kutupluluğu sağlayan bütün sözlüksel işaretleyicilerin tespitinden, KE'nin fiil olumsuzluğu, isim olumsuzluğu, tümce ve öge olumsuzluğu ile olumsuz kutupluluk unsurlarının biçim-dizim ilişkileri düzeyinde ele alınmasından ibarettir.

4. Bölüm, 3. Bölüm'de tespit edilen KE olumsuzluk işaretleyicilerinin biçim-anlamsal karakteristiğinin belirlenmesine yöneliktir. Bu bölümde çoklu olumsuzluk, çift olumsuzluk, olumsuzluk uyumu, sezdirime dayalı olumsuzluk konuları biçim-anlam ilişkileri düzeyinde incelenmiştir. Bu bölüm, KE'deki olumsuzluğu anlam ve söylem-edimselliği de kuşatan bir olumsuzluk kavram alanı olarak kavramıştır.

KE'nin bize sunduğu imkânların kısıtlı olduğu türlü durumlarda kimi zaman aynı dönemin eserlerine kimi zaman da tarihsel Türk dili alanlarına uzanarak ortaya konan sav desteklenmeye çalışılmıştır.

Tezin asıl amacı KE'de biçim birimsel ve sözlüksel olumsuzluk işaretleyicilerinin biçim-dizim ve biçim-anlam ilişkilerini ortaya koymak olduğundan incelemede KE örnekleri bağlamlarıyla verilmiştir. İncelemedeki örnek numaraları, KEOB'un numaralarıdır. Buna göre KEOB'un bağlam değerleri üzerinden tespit edilmiş metin parçalarının numaralandırması el yazması metnin başından sonuna doğru izleyen bir yönü esas alır. Dolayısıyla incelemedeki numaralandırmalar, KEOB'un takibini kolaylaştırmak için kendi içinde 1, 2, 3, 4, 5… şeklinde bir numaralandırmaya tabi tutulmayarak KEOB numaralandırmasına tabi kılınmıştır.

---

[5] *İşaretleyici* terimini bu ve bundan sonraki çalışmalarımızda hem sözlüksel hem de bağımlı biçim birimsel unsurlar için kullanacağız.

Tez olumsuzluğa odaklandığı için olumsuzluk işaretleyicileri ile olumsuz anlam ihtiva eden yapılar dışındaki olumlu örnekler için ayrı bir bütünce oluşturulmamıştır. Tezin inceleme kısmında olumsuzlukla ilişkilendirerek vermeyi gerekli gördüğümüz KE'nin böyle olumlu örneklerinin metinde geçtiği yerler gösterilmiş, bunlar numaralandırılmamıştır. Örneklerde geçen olumsuzluk işaretleyicileri **koyu ve altı çizilerek**, olumsuzluk işaretleyicilerinin birlikte kullanıldıkları söz dizimsel ve anlamsal düzeyde ilişkili olumlu yapılar ise yalnızca altları çizilerek belirtilmiştir. Tezin açıklama kısımlarında geçen KE örnekleri ise yalnızca *eğik* yazılmıştır. KEOB'un yazım ve noktalama işaretleri ile ilgili bütün tasarruflar tez sahibine aittir.

Tezdeki olumsuzluk terminolojisinin çoğu ilk kez bu incelemede geçmiştir. Dolayısıyla Türkçe literatürde kullanımına rastlamadığımız böyle terimler veya terim değerindeki kavramlar için kullandığımız Türkçe terim ve kavramlar bir öneri olarak değerlendirilmelidir. Türkçeye yerleşerek çoğunluğun kabul ettiği terimlere tartışmalı olup olmadıklarına bakmaksızın yeni bir öneri getirilmemiş, bu terimler kullanılmıştır. Tezin olumsuzluk terminolojisi sonda *Açıklamalı Kavram ve Terimler Sözlüğü* ile bir araya getirilmiştir. Burada olumsuzluğa odaklanarak tezde kullanılan ve açıklanması gerekli görülen kavram ve terimlerin tanımları yapılmış, böylece ilgili terim veya kavram için sınırlamalarımız ortaya konmaya çalışılmıştır.

II. BÖLÜM

OLUMSUZLUĞA KURAMSAL BİR BAKIŞ

2.1. Kuramsal Çerçeve

2.2. 2.1.1. Olumsuzluk Kavramı

Olumsuzluk binlerce yıldan beri iletişim dizgesinin, mantığın, felsefenin, dillerin merkezinde yer alarak filozoflar, mantıkçılar, dilbilimciler gibi birçok farklı disiplin araştırmacısını meşgul eden konulardan biri olmuştur. Dilin türlü işlevlerinde boy gösteren ve çeşitli dilsel araçlarla yüzey yapıya çıkan bir dil evrenseli olan olumsuzluk, ne yalnızca morfolojiyi ne yalnızca sentaksı, ne de semantik ve pragmatiği ilgilendirir; olumsuzluk, söz konusu birimlerin hepsiyle -derecesine göre az ya da çok- ilgili, çok boyutlu bir ulamdır.

> Kime sorduğunuza bağlı olarak olumsuzluk, bir mantıksal işlemci veya bir çeşit söz edimi; anlambilimsel gösterimin ana unsuru ya da iletişimsel etkileşimin edimbilimsel bir biçimi olabilir (Israel, 2004: 701).

Horn ve Kato (2000), birçok farklı yolla ifadesini bulabilen olumsuzluğun hiçbir hayvan iletişiminde görülmezken bütün insan bildirişim dizgesinin ana özelliklerinden birini oluşturduğuna vurgu yaparak *doğruluk değerleri, yanlış iletiler, çelişiklik, ironi* gibi olumsuzlukla ilintili kimi unsurların insana has nitelikleri ortaya koyan ayırıcı özelliklerden sayılabileceğine işaret ederler.

Bütün dillerin ortak ulamlarından biri olan olumsuzluk disiplinler arası bir kavramdır ve her dilde, söz konusu dillerin kendilerine özgü ifade sistemleri ile dile getirilir. Olumsuzluk üzerinde Aristo'dan beri farklı bilim dalları tarafından farklı bakış açılarıyla durulmuş, olumsuzluğun biçimsel ve anlamsal yönleri çok boyutlu olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Hâlâ da çalışılmaktadır.

Olumsuzluk, uzun bir zaman mantıksal olumsuzluğa indirgenerek ele alınmış ve birtakım kısıtlamalara maruz kalmıştır. *Olumlu bir tümcenin olumsuzunu taşımazken olumsuz bir tümcenin olumlusunu önvarsaydığı* görüşüne dayanarak *olumsuzluğun olumluluktan geldiği* düşüncesi, uzun bir zaman olumsuzluğa bakışın en yaygın biçimi olmuştur. Bu düşünceyle birlikte olumsuzluğun işaretlenmiş (marked) olduğu, aynı

zamanda olumludan daha az bilgilendirici olduğu, zira yeni bir şey/konu öne sürmek yerine daha ziyade, zaten bilinen göndergelere işaret ettiği de düşünülmüştür.

Çıkış noktası her ne kadar mantık bilimi de olsa dil biliminde olumsuzluğun yapısı ve anlamı mantık bilimindeki gibi apaçık ve net olmayabilmektedir. Örneğin *Bütün misafirler pasta yemedi* tümcesi *Bütün misafirler pasta yedi* tümcesinin tam olarak olumsuzunu karşılamamaktadır. Bu tümce şu iki farklı anlamı karşılayabilir:

a. Bütün misafirler pasta yemedi (bazıları yedi).

b. Bütün misafirler pasta yemedi (başka bir şey yedi).

Yine, *Alp Ali'yi Ankara'da gördü* gibi basit olumlu bir tümcede farklı anlaşılmaya neden olacak bir durum söz konusu değilken *Alp Ali'yi Ankara'da görmedi* tümcesi kapsam belirsizliğine (scope ambiguity) neden olan şu farklı okumalara izin verebilir:

a. Alp, Ali'yi Ankara'da görmedi. (Alp değil, başka biri gördü.)

b. Alp, Ali'yi Ankara'da görmedi. (Ali'yi değil, başka birini gördü.)

c. Alp, Ali'yi Ankara'da görmedi. (Ankara'da değil, başka bir yerde gördü.)

Aşağıdaki çoklu olumsuzluk örneklerinde ise *hiç kimse* ve *hiçbir şey* doğrudan olumlu bir yüklemle birlikte kullanılamazken çift olumsuzlukla oluşturulan ve olumlu anlam ortaya koyan bir yüklemle bir arada olabilmektedir:

Sen yapmıyorsun diye hiç kimse yapmayacak değil.

yapacak

*Sen yapmıyorsun diye hiç kimse yapacak.

Bu konuda hiçbir şey söylenmedi değil.

söylendi

*Bu konuda hiçbir şey söylendi.

Olumsuzluk sadece belirli işaretleyicilerle dil düzlemine çıkmaz, konuşur ve alıcının ortak geçmiş bilgisine *vb.* bağlı olarak sezdirimle de yüzey yapıya çıkabilir. *Şimdi orada olmak vardı* tümcesi konuşurun bir durumla ilgili öznel bakışını, isteğini, niyetini, bir durumun gerçekleşme olasılığına dair beklentilerini yansıtan, dolayısıyla

kiplik değeri olan bir tümcedir, fakat burada kipliğin belirli bir işaretleyicisinden söz edemeyiz. Bunun yanında bu tümcedeki *-dı* biçim birimi *geçmiş zamanı* yansıtmaktan uzaktır ve *şimdi* belirteciyle kullanılması da onun ana işlevine ters bir durumdur. Bu yapı kişinin isteğinin gerçekleşmemiş olduğu, fakat herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmadan sezgisel olarak anlaşılabilecek olumsuz bir durumu ifade etmektedir. *Şimdi çocuk olmak varmış!* tümcesini oluşturan bağımlı ve bağımsız biçim birimlerinden *şimdi* ve *-mış* da benzer şekilde derin yapıda ana işlevlerine ters bir kullanımla boy gösterirler.

a1. Buraya geleceğine inan**mı**yorum.

a2. Buraya gel**me**yeceğine inanıyorum.

b1. Bunu okumuş muydun?

b2. Bunu okumuştun **değil mi**?

b3. Bunu oku**ma**mış mıydın?

Yukarıdaki tümcelerden a1 ve a2; b1, b2 ve b3 kendi aralarında eşdeğer midir?

Yukarıdaki sayılı örnekler dahi olumsuzluğun (kapsamının) karmaşık bir dilbilimsel olgu olduğunu, birtakım işaretleyicilere semantik bir değer yüklenmek istendiğinde onun kapsamının kendiliğinden bu değere dâhil olduğunu ortaya koymaya yetmektedir. İlk bakışta olumsuzluğun kapsamının algılanması kolay gibi görünse de tanımlanması ve sınırlarının çizilmesinin çok da kolay olmayacağını ifade edebiliriz. Kapsamın yeterince açık ve anlaşılır olmadığı ya da doğru okunamadığı durumlar yanlış anlamaları da beraberinde getirecek, iletişimin olmazsa olmazı *anlama*yı eksik kılacaktır. Bu karmaşık kavramın anlaşılmasında, onun yalnızca yapısal boyutları üzerine odaklanmanın yetmeyeceği açıktır; kavramın anlaşılmasında farklı yöntemler, bakış ve yaklaşımlar ileri süren çalışmalar, ilke ve kuramlar hiç şüphesiz söz konusu kavramın kapsamının belirlenmesi, sınırlarının çizilmesi yolunda araştırıcılarına ışık tutacaktır.

2.1.2. Olumsuzluk Kavramına Disiplinler Arası Bakış ve Yaklaşımlar

2.1.2.1. Felsefe ve Mantıkta Olumsuzluk

Hiç şüphesiz dillerdeki olumsuzluğun karmaşık yapısı mantıktaki olumsuzluktan farklı özellikler sergiler, bununla birlikte mantıktaki olumsuz işlemcileri göz ardı etmemek gerekir, zira mantıksal işlemcilerin aynı zamanda doğal dillerde de yer aldığı

bir gerçektir. Sadece bildirme tümcelerini kendine konu edinen *klasik mantık*, zorunlu ve mümkün önermeleri ele alan *kiplik mantığı*, kesin hüküm belirtmeyen, dolayısıyla daha geniş kapsamlı ifadeleri inceleme alanına alan *bulanık mantık*; doğal dillerdeki anlatımın inceliklerini, sözcelenen tümce ile anlatılan şeyin birbirinden farklı olduğu durumları, dolaylı olarak aktarılan anlamı, niyetlerin ifade edilişindeki karmaşıklığı tam olarak aydınlatamasa da bütün bu mantık türlerinin söz konusu karmaşık yapıların çözümlenmesinde uzun zamandır bir el feneri vazifesi gördüğü göz ardı edilmemelidir.

Olumsuzluk, ilkçağdan başlayarak mantığın[6] ve felsefenin (son yıllarda özellikle onun bir disiplini olan dil felsefesinin) konusunu -doğrudan ve/veya dolaylı- meşgul ede gelmiş, olumsuzluğun karmaşık yapısı filozofların konuyla ilgili birbirinden farklı görüşlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Platon, Bacon, Hegel, Bergson, Strawson gibi birçok filozof; Leech, Ducrot, Givón gibi dilbilimciler; Wason, Clark gibi psikologlar olumlu tümce/söylem/olgu ile onların olumsuz karşılıkları arasında bir bakışımsızlık (asymmetry) olduğunu düşünmüşlerdir. Söz konusu bakışımsızlığı iddia edenler, olumsuz ifadelerin olumlu karşılıklarına göre daha az eski/aslî, daha az tarafsız, daha az bilgi verici, dolayısıyla daha az değerli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte Frege, Geach, Ayer gibi birçokları bunu kabul etmezler. Aristo ve Russell'ı ise bu iki görüş arasında kararsız kalan düşünürlerden sayabiliriz (Horn, 2001: 3 *vd.*).

Olumsuzluk, varlık felsefesinin (ontoloji) en fazla tartışılan problemleri içinde de kendine yer bulmuş bir kavramdır. Var olmadığı söylenen bir şeye gönderme yapıldıktan sonra o şeyin var olmadığının ifade edilmesi bir çelişki doğurur. Örneğin *Tanrı yoktur* gibi bir ifadede *Tanrı* sözcüğü *Tanrı*'ya gönderme yapıyorsa *Tanrı*'nın varlığı peşinen kabul edilmiş olur, fakat sonra da onun yok olduğunu ifade etmek bir çelişkidir. Bununla birlikte *Tanrı* sözcüğünün herhangi bir şeye gönderme yapmadığı düşünülürse o zaman da ileri sürülen düşüncenin mantıksal bir öznesi yok demektir. Böylece her iki durumda da doğru olan bir şeyin var olmadığını iddia etmenin mümkün olmadığı görülür ki bu da içinden çıkılmaz gibi görünen sorunlardan biri olarak felsefe tarihinde yerini almış, konuyla ilgili birbirinden farklı birçok kuramın ortaya çıkmasına neden olmuştur (İnan, 2006: 356).

---

[6] Mantığın felsefeyle ilgisi, onun felsefenin bir kolu olduğu görüşü ve/veya müstakil bir bilim dalı olması hususunda görüşler için *bkz.* (Köz, 2002: 356 *vd.*; Öner, 1986: 13-14 *vd.*; Altınörs, 2003: 41 *vd.*).

Aristo, birçok alanda olduğu gibi olumsuzluk konusunda da fikir öne süren filozofların başında gelir[7]. Olumsuzluğun varlık biliminden sıyrılarak mantığın ve dilin merkezine yerleşmesi Aristo ile başlamıştır denilebilir.

Aristo, önermeleri nitelik bakımından olumlu ve olumsuz yargılara bölerek olumlamayı olumsuzlamadan önce gelen bir şey olarak tanımlar. Ona göre olumsuzlama daha önceki bir olumlamanın reddi değil, önerilmiş bir bağlantının reddidir. Ross, (2002: 45-46) Aristo'nun olumlamayı önce gelen bir şey olarak görmesinin kuvvetle muhtemel şu üç nedeninin olduğunu belirtir:

1. Olumlama dilsel bakımdan daha basit bir biçime sahiptir.
2. Olumlu bir sonucun olumsuz bir öncülü olması ne zorunlu ne de olası iken olumsuz bir sonuç olumlu bir öncül gerektirir.[8]
3. Olumlama değer bakımından da olumsuzlamadan önce gelir; bunun nedeni bize konusu hakkında olumsuzlamanın verdiğinden daha kesin bilgiler vermesidir.

Ross, Aristo'nun 'A, B değildir' ifadesinin özel türden ve aslında önemsiz bir yükleme sahip olan bir olumlama olduğunu düşündüğünü ifade eder (2002: 46).

Horn (2001: 45-46) olumsuzluğun en çok tartışılan, en temel, en eski mantıksal eklem olup olmaması tartışması bir yana en fazla dil uzatılan bir olgu olduğunun tartışma götürmezliğine vurgu yapar. Parmenides'ten Russell'a kadar birçok filozof mantıksal olumsuzluğu geri plana atıp ona değersiz, ikincil bir statü vermiştir. Bununla birlikte olumsuzluk olgusuna *değer* veren düşünürler de yok değildir. Horn, olumsuzluk üzerine yapılan bu tartışmalardan yola çıkarak olumsuzluk-olumluluk arasındaki bakışımsızlık (asymmetry) ile ilgili olarak şu bir dizi maddeyi sıralar:

- Mantıksal olarak olumluluk birincil, olumsuzluk ikincildir.
- Varlık bilimi (ontology) bakımından olumluluk önce, olumsuzluk sonra gelir.
- Bilgi kuramı (epistemology) bakımından olumluluk önce, olumsuzluk sonra gelir.
- Psikolojik bakımdan olumluluk önce, olumsuzluk sonra gelir.
- Olumluluk temel ve yalınken olumsuzluk karmaşıktır.

---

[7] Aristo'nun mantık üzerine kaleme aldığı altı kitap ölümünden (M.Ö. 322) sonra *Organon* adı altında toplanmıştır. Bunlar *Kategoriler, Önermeler, Birinci Analitikler, İkinci Analitikler, Topikler ve Sofistik Deliller*'dir. Bu kitaplarda Aristo, kavramlar, terimler, önermeler, hükümler, akıl yürütmeler, çeşitli ispat şekilleri üzerinde durur; akıl yürütmelerde ise en fazla yeri kıyasa verir, nitekim kıyas, Aristo mantığının bel kemiğini oluşturur (Öner, 1986: 5 *vd.*; Erkızan, 2003: 564 *vd.*).

[8] Aristo'ya göre olumsuzlama yalnızca olumlu bir temele dayanmaz; olumsuz sonucun her durumda olumsuz bir öncülü de olması gerekir. Bu durumda nihaî olarak tanıklanamaz olumlama ve olumsuzlamaların birbirlerini karşılıklı olarak dışlamalarını ifade eden olumlama ve olumsuzlamaların olması gerekir. *bkz.* Ross, 2002: 46.

- Olumluluk zorunlu iken olumsuzluk vazgeçilebilen (zorunlu değil)dir.
- Olumluluk nesnel, olumsuzluk özneldir.
- Olumlu tümce dünyaya dair bir olguyu betimlerken olumsuz tümce, olumluluk'u betimler.
- Bilgilendirme bakımından olumlu tümce daha değerli, olumsuz tümce (değersiz değilse bile) daha az değerlidir.

Olumluluk ve olumsuzluk arasında bu iki kavramın gerçeklik değeri ve söylem-edimsel bağlamlardaki kullanımları bakımından da bir bakışımsızlık söz konusudur. Semantik olarak olumluluk *gerçeklik* anlam alanına dâhilken olumsuzluk *gerçek-dışılık* alanına dâhil edilir. Yine olumsuzluk ya zaten var olan durum/olaylarla ilgili ya da herhangi bir durum ya da olayın olumlu karşılığı varsayılarak kullanılırken olumluluk için bu iki duruma ihtiyaç yoktur. Başka bir ifadeyle olumluluk yeni bilgi, olumsuzluk -umumiyetle- eski bilgi ihtiva eder.

Olumluluk ile olumsuzluk arasındaki -semantik ve pragmatik- işlevsel bakışımsızlıklara yenilerini de eklemek mümkündür. Miestamo'nun (2005) deneysel ruh dil bilimi (experimental psycholinguistic) araştırmalarının olumsuzluğun olumluluğa nazaran daha anlaşılmaz olduğunu ortaya koyduğunu, nitekim dil ediniminde (language acquisition) de -olumsuzluk işaretleyicilerinin kavranması bakımından- olumsuzluğun olumluluktan sonra gerçekleştiğine işaret ettiğini belirtebiliriz. Yine Horn (2001) da ruh dilbilimsel olarak *öldürmek* (: canlı/sağ bırakmamak) ve *bekâr* (: evlenmemiş kişi) gibi saf tanımsal olumsuz unsurların karmaşık olmadığını, asıl karmaşık ve zor olan olumsuzluğun işaretli, derecelenebilen sıfat dizileri olduğunu belirterek dile dair yapılan çalışmaların da sıfatların açık olumsuz sinonimlerinden daha kolay -anlaşılır- (küçük= büyük değil, kısa= uzun değil *vb.*) ve fakat işaretlenmemiş antonimlerinden (küçük: büyük, kısa: uzun) daha zor olduklarını ortaya koyduğuna işaret eder.

Yine Miestamo (2005: 196), olumluluk ve olumsuzluğun durağanlık (stativity) ve hareketlilik (dynamicity) bakımından da bir bakışımsızlık gösterdiğini belirtir. Ona göre olumlu fiiller hem durağan (O çiçekleri sever) hem hareketli durumları (O çiçekleri suluyor) ifade edebilirken olumsuz fiiller sadece durağanlık ifade ederler: *O çiçekleri sevmez* (durağan), *O çiçekleri sulamıyor* (durağan).

Olumsuzluğa çeşitli bakış açılarıyla -tipolojik, mantık-anlamsal, felsefî, biçimsel, biçim-söz dizimsel, edimbilimsel *vb.*- yaklaştığı ayrıntılı çalışması *A Natural History of Negation*'da Horn, kendisine kadar yapılan çalışmaların geniş bir kaynakçasını vermiş ve eserinin temelini Aristo'nun görüşlerini (Aristo, olumsuzluğa dair görüşlerini *Organon* -özellikle de *Kategoriler ve Birinci Analitikler-, Yorum Üzerine, Metafizik* gibi eserlerinin kimi yerlerine serpiştirmiştir) özellikle de *karşıolum*la ilgili fikirlerini esas alarak ortaya koymuştur. *Organon*'un birinci kitabı olan *Kategoriler*'de Aristo dört çeşit karşıolumdan söz eder[9]:

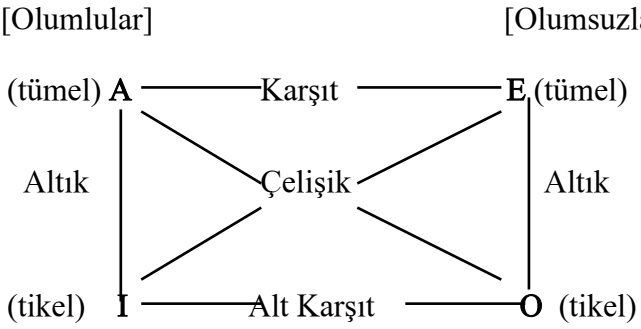
BAĞINTI (Görecelilerin karşıolumu) *çift-yarım*

KARŞITLIK (İki karşıt arasındaki karşıolum) *iyi-kötü*

YOKSUNLUK (Olumsuz-olumlu sahip olma) *kör-gören*

ÇELİŞİKLİK (Olumlu-olumsuz) *oturmak-oturmamak* (2001: 6).

Horn'un çıkış noktasını oluşturan, Aristo'nun kıyas teorisinin dayandığı karşıolum dörtgeni[10] (square of opposition) şu şekilde gösterilmektedir:

Şekil I. Karşıolum dörtgeni **Kaynak:** Horn, 2001: 10

Mantıkta terimler -mutlak değilse de- daha iyi anlaşılması amacıyla gruplara ayrılmıştır. Muhtelif başka ayrımlarla birlikte terimler, olumlu (müspet/pozitif) ve olumsuz (menfi/negatif) olarak ikiye ayrılmaktadır[11]. Terimlerin bu şekilde ayrımı ilk

[9] Bununla ilgili geniş bilgi için *bkz.* Emiroğlu, 1999: 83 *vd.*; Horn, 2001: 6 *vd.*

[10] Karşıolum dörtgenindeki Batı mantıkçılarının kullandıkları A-I, Latince *evetliyorum* anlamına gelen **A**FF**I**RMO sözcüğünden; E-O ise *hayırlıyorum/değilliyorum/olumsuzluyorum* anlamına gelen N**E**G**O** sözcüğünden alınmıştır (Horn, 2001: 10).

[11] Mantıkta olumlu ve olumsuz kavramların ölçütü anlam/içerik değil, biçimdir, dolayısıyla 'iyi' ve 'kötü' kavramları olumlu; 'iyi-değil' ve 'kötü-değil' kavramları ise olumsuzdur.

defa İngiliz mantıkçısı De Morgan tarafından yapılmıştır. De Morgan'a göre her terim bir olumlu bir de olumsuz anlam taşır. Örneğin insan terimi Ahmet için olumlu olarak doğrudur (Ahmet insandır), at için ise olumsuz olarak doğrudur (At insan olmayandır). De Morgan olumlu terimleri büyük harflerle, olumsuz terimleri küçük harflerle göstermiştir: *X= insan, x= insan olmayan ise X+x = bütün varlıklar*. Böylece bir terim çifti tüm varlığa işaret eder; insan ve insan dışındaki her şey tüm varlığı oluşturur. Bu şekilde ele alınan terim çifti birbirinin çelişiği olur ki terimin kendisi olumlu, çelişiği ise olumsuz terimdir (Emiroğlu, 1999: 70; Öner, 1986: 19).

Olumlu terimler işaret ettikleri nesnelerde bir niteliğin bulunduğunu/varlığını, olumsuz terimler ise bulunmadığını/yokluğunu bildirirler[12]. Olumlu ve olumsuz terimler birbirleriyle olan ilişkilerine göre karşıt (contrary) veya çelişik (contradictory) olurlar[13].

Biri diğerinin olumsuzu durumunda olan iki terim arasında ortak bir terim yoksa bu iki terim *çelişik* iken, söz konusu iki terim arasında ortak bir terim varsa bu iki terim *karşıt*tır. Karşıt terimler herhangi bir konu (nesne) hakkında tasdik edilemeyen, evetlenemeyen terimlerdir ve aynı konuyla ilgili olarak aynı zamanda evetlenemedikleri hâlde değillenebilirlerken, çelişik terimler aynı konuyla ilgili olarak aynı zamanda evetlenemedikleri gibi değillenemezler de. Başka bir ifadeyle birbirine karşıt olan her terim aynı zamanda çelişiktir, fakat her çelişik terim aynı zamanda karşıt değildir denilebilir. *Ak* ve *kara* gibi iki karşıt terim arasında *gri* gibi bir orta terim bulunurken, çelişik terimler arasında böyle bir orta terimden bahsedilmez. *Ak*'ın çelişiği *ak olmayan*'dır ve *ak* ile *ak olmayan* arasında hiçbir orta terim yoktur (Jespersen, 1965: 322-323[14]; Emiroğlu, 1999: 70 *vd.*).

---

[12] *Olumsuzluk* ve *yokluk* kimi araştırmacılar tarafından eşdeğer olarak kullanılmaktadır, bununla birlikte kimi araştırmacılar bu iki terimin birbirinden ayrıldığını belirtir (Ural, 1995: 24).

[13] Ural ve Baykal-Beyan bu terim gruplarına *opposite* terimini de eklerler ve *opposite* terimi ile ilgili olarak psikolojik özelliklerden bahsetmenin mümkün olduğunu dile getirirler. *İyi* ve *kötü* gibi iki terimin, bir görüş, bir değer yargısı, bir inanç veya bir beğeni ifade etmede kullanılabileceğini ve karşıt terimlerde olduğu gibi *opposite* terimler arasında da ortak terimler bulunabileceğini belirtirler (1995: 22; 2004: 19).

[14] Olumsuzlukla ilgili çalışmalarına birçok disiplinde başvurulan Danimarkalı âlim Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar* adlı eserinde *John is rich* ve *John is not rich* tümcelerini, mantıkçıların aksine çelişik değil, karşıt (terim) olarak değerlendirdiğini ifade etmiş ve buna gerekçe olarak da söz konusu tümcelerin ara değerler ihtiva ettiğini ileri sürmüştür: "*Perhaps John is rich, He may be rich, He is possibly rich...*" Bu düşüncesinin sonucu olarak da Jespersen, bir üçleme (tripartition) öne sürer: a. Olumlu (positive) b. Tartışmaya açık/şüpheli (questionable) c. Olumsuz (negative). Böylece a ve c'nin kesinlik ifade ederken b'nin şüphe belirttiğini söyleyerek b'nin, a ve c'nin olumsuz mukabili olduğunu ileri sürmüştür (1965: 322-323). Kiyong Lee, "A Reinterpretation of Jespersen's Notion of Negation" başlıklı çalışmasında Jespersen'in eserlerinde kullandığı terimlerin çoğunun klasik mantık terimleri olduğunu, fakat her disiplindeki terimlerin farklı işlevlere hizmet ettiğini ifade ederek Jespersen'in dilbilimsel terimlerle mantık terimlerini aynı anlama gelecek şekilde kullanmasının bir anlam karmaşası

Önermelerin iki tarafı (konu ve yüklem) olduğunu, ancak bu taraflar arasında bir bağ kurulursa önermeden bahsedebileceğimizi dile getiren Öner, zihnimizin de böyle bir bağ kurduğunu ve bu bağın iki taraf arasındaki ilişkinin vuku bulması ya da bulmaması şeklinde olduğunu, birinci durumda önermeye *olumlu (mucibe)*, ikinci durumda ise *olumsuz (salibe)* dendiğini ifade eder:

> Hava açıktır önermesinde, hava ile açık arasındaki ilişkinin vuku bulması ile hükmolunmuştur, bu önerme olumlu önermedir, Hava açık değildir önermesi ise olumsuz önermedir. Görülüyor ki yüklemli önermelerde konu ile yüklem birleşirse ona olumlu, konu ile yüklem birbirinden ayrılırsa buna da olumsuz önerme deniyor (1986: 47-48).

Tablo 1. *Aristo Mantığının (iki değerli mantığın) Doğruluk Değerleri*

P	~P
D	Y
Y	D

Buna göre *p* önermesi doğru ise *~p* önermesi yanlış ve *p* önermesi yanlış ise *~p* önermesi doğrudur. *p* önermesiyle *~p* önermesi birbirinin değili veya olumsuzudur.

Tablo 2. *Üç Değerli Mantığın Doğruluk Değerleri*[15]

P	~P
D	Y
B	B
Y	D

Buna göre *p* önermesi doğruyken, *~p* önermesi yanlış, *p* önermesi belirsizken *~p* önermesi de belirsiz, *p* önermesi yanlışken *~p* önermesi doğru değer alır.

Matematiksel bir disiplin olan bulanık mantık[16] ise klasik mantığın aksine iki değerle -doğru ve yanlış- yetinmez; bunların ara değerlerini de kullanır; klasik mantığın

---

doğurduğunu belirtir. Örneğin Jespersen, yüklem (predicate) ile tümceyi (sentence) aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır; nitekim *rich* ve *not-rich* gibi yüklemleri çelişik olarak değerlendirirken *John is rich* ve *John is not rich* tümcelerini *karşıt* olarak değerlendirmiştir. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Lee 2004.

[15] İki değerli mantıkta bir önermenin doğruluk değeri {0,1} kümesindendir; 0 yanlışı ve 1 doğruyu karşılar. Üç değerli mantıkta ise doğruluk değerleri {0, ½, 1} kümesindendir ve ½ mümkün anlamına gelmektedir.

sadece bildirme tümcelerini -bir doğruluk değeri olan tümceleri- ele alması ile yetinmeyen bulanık mantık bunlarla birlikte söz konusu doğru ve yanlış anlamları kuvvetlendirmek ve zayıflatmak için kullanılan *çok, fazla, oldukça, az, biraz, daha az* gibi muhtelif niceleyicileri de kapsayan daha geniş bir anlam alanını kendisine konu edinmiştir.

Bulanık mantıkta önemli kavramlardan biri *dilsel/dilbilimsel değişkenler* (linguistic variables) kavramıdır. Dilsel değişkenler vasıtasıyla, mesela soğuk ve sıcak sıfatları -biraz soğuk, ılık, az sıcak, aşırı sıcak şeklinde- derecelendirilebilir.

Olumsuzluk odağında klasik mantığın 'kesin' yargısıyla bulanık mantığın 'belirsiz' yargısı şu şekilde gösterilebilir:

Şekil II. Klasik Mantıkta Olumsuzluğun Görünümü

Şekil III. Bulanık (puslu) Mantıkta Olumsuzluğun Görünümü

2.1.2.2. Dil Biliminde Olumsuzluk

Olumsuzluk kavramı yaklaşık 2500 yıl öncesine, Antik Yunan Elea filozoflarına kadar götürebilirken dilbilimsel olumsuzluğun Platon'un *Sophist* adlı eseri ile başlatılabileceği söylenebilir. Platon'un diyaloglarında geçen *yabancı*, olumsuzluğu (değil-p), *öteki(ler)* (p'den farklı olan/lar) ile betimlemeye çalışır. Platon, *Sophist*'te olumsuzluğu *farklılık/ötekilik* kavramlarıyla açıklamaya çalışmış, olumsuzlamanın, sadece farklı bir şey söylemek olduğunu, olumsuz bir önermenin esasen olumlular arasındaki ilişkiyi ifade ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre olumsuzlama, kendi varlığını

[16] Klasik mantığın temel kabullerinin dışında yeni açılımlar ortaya koyan, teknolojinin birçok alanından sosyal bilimlere kadar uzanan çok geniş bir yelpazede kendisine uygulama alanı bulan bulanık mantık düşüncesinin kurucusu 1921 Bakü doğumlu Lütfi Ali Askerzade sayılmaktadır. Askerzade, 1965'te "The Theory of Fuzzy Logic and Fuzzy Sets" (Bulanık Mantık ve Bulanık Kümeler Kuramı) başlıklı makaleyi kaleme alarak mantık çalışmalarına yeni bir yön vermiştir. *bkz.* Baykal-Beyan, 2004: 18; Ural, 2004: 43.

olumsuzlamak değil, *farklı* bir şey ifade etmektir, dolayısıyla olumsuz bir önerme, (farklı) olumlular arasındaki ilişkiyi ifade eder. Platon'a göre her olumsuz önerme başka bir olumlu önermeyi gerektirir. Örneğin 'mavi değildir' demek mavi dışındaki renklerden biri kırmızı, turuncu, yeşil *vb.* demektir (Horn, 2001: 1 *vd.*).

Olumsuzluğun tipolojistler tarafından kolay bir çalışma alanı olarak görüldüğünü ve fakat yapılan (çok az) dilbilgisel betimlemenin onunla ilgili temel bilgileri dahi ortaya koymada yetersiz kaldığını ifade eden Dahl, olumsuzluğun kimi -dilbilgisel ve sözlüksel- özelliklerinin onu diğer muhtelif dilbilimsel unsurlara göre eşsiz kıldığına dikkati çeker ve onun, diller arası çok az çeşitlilik arz ederek kolay anlaşılabilir temel anlama sahip olma yönü ile birlikte aynı zamanda (karmaşık) dilbilgisel özellikler de ihtiva ettiğini belirtir. Dahl, olumsuzlukla ilgili mevcut bilgilerin bir dereceye kadar aldatıcı olduğuna vurgu yaparak konu ile ilgili birçok sorunun hâlâ cevaplanmadığına ya da henüz sorulmadığına da dikkati çeker (2010: 9 *vd.*).

2.1.2.2.1. Anlam Biliminde Olumsuzluk

Bu başlık altında olumsuzluk-kiplik, olumsuzluk-karşıtlık/karşıt anlamlılık ilişkisi ve çoklu olumsuzluk konuları ele alınıp incelenmiştir.

2.1.2.2.1.1. Olumsuzluk-Kiplik İlişkisi[17]

Tıpkı olumsuzluk gibi başlangıcı ilkçağa kadar götürülebilen kiplik (modality) olgusu Aristo'dan başlayarak uzun süre mantıkçıları meşgul eden konulardan biri olmuştur. Esasen Aristo, eserlerinde doğrudan kiplik kavramını kullanmamış, kiplik Aristo tefsircileri tarafından kullanılan bir kavram olmuştur.

Öner, Aristo'nun -*Organon*'un üçüncü kitabı *Birinci Analitikler*'de- üç türlü önermeden (I. Arı veya basit önerme[18] II. Zorunlu önerme III. Mümkün (Contingent) önerme) bahsettiğini ifade eder. Bu üç önerme sonradan, *Assertorik, Apodeiktik ve Problematik* diye adlandırılmıştır (1986: 76 *vd.*).

---

[17] Bu kısım hazırlanırken 2010'da tarafımızdan kaleme alınan "Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar" adlı çalışmadan yararlanılmıştır. Konuya dair daha ayrıntılı bilgi için *bkz.* Çürük, 2010.

[18] Aristo'nun *arı* ya da *basit* dediği önerme *kipliksiz* önermedir. Söz konusu önermeler için *yalın* sözcüğü de kullanılmaktadır.

Kiplik, -sembolik mantık tiplerinden biri olan kiplik mantığında- önermenin dile getirdiği durumun gerçek, zorunlu veya mümkün olup olmaması hâlidir.

Tablo 3. *Kiplik Değişmezleri*

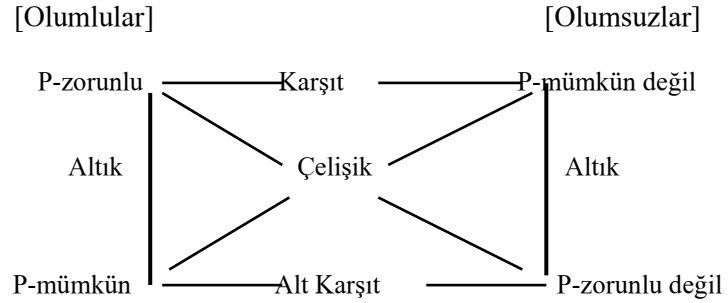
Kiplik Değişmezleri	
Zorunlu	□
Mümkün	◊

*Yalın/arı/basit (assertoric) önerme*lerin doğruluğu kadar yanlış olması da olanaklıdır. Örneğin "İnsanlar iyidir." gibi bir önermenin hem kendisi hem tersi doğru olabilir.

Zorunlu (apodeictic) önerme başka türlü olması olanaklı olmayan, kesin önermelerdir. Yüklemde bulunan özelliğin doğruluğu zorunlu olarak bilinir; dolayısıyla, her zaman ve her koşulda doğru olan önermelerdir. Formel bilimlere ait bilgiler bu tip önermelerden oluşur: "İki kere iki dört eder." önermesi zorunlu olarak doğrudur.

Mümkün (problematic) önerme yüklemde belirtilen özelliğin, belli koşullar altında olasılık dâhilinde olduğu belirtilen önermelerdir. Bu durumda, mümkün önermelerin doğruluğu bir takım koşullara bağlıdır. Bu tip önermelerde belirsizlikler söz konusudur ve mantıksal olarak işleyebilmek için *olasılıklar hesabı* adı altında teoriler geliştirilmiştir (Baykal-Beyan, 2004: 21). *Ahmet'in sınavı kazanması mümkündür* önermesinde, yüklem bir takım koşullara bağlı olarak gerçekleşir ya da gerçekleşmez.

Kategorik önermelerde olduğu gibi modal önermeler arasında da karşıolum dörtgeni yardımıyla aşağıda belirtilen türden ilişkiler kurulabilir[19]:

Şekil IV. Modal Önermelerin Karşıolum Dörtgenindeki Görünümü
Kaynak: Horn, 2001: 12.

[19] Kipliklerin kendi aralarındaki ilişkilerle ilgili ayrıntılı bilgi ve tartışmalarla ilgili *bkz.* Horn, 2001: 11 *vd.*; Ural, 1995: 57 *vd.*).

En genel ifadeyle kiplik, konuşurun ifade edilen önermeye karşı ne yaptığını; önerme hakkındaki bilgi durumunu, öznel bakışını, görüş ve duygularını içeren anlam bilimsel bir ulamdır. *Kip*, anlam biliminde kipliğin muhtelif işaretlerle eylemde çekim eki olarak biçimlenişini sağlayan bir dil bilgisi ulamı olarak tanımlanırken kipin geleneksel tanımları, onu kiplikle eşdeğer tutar[20]. Kiplik, fiil ulamlarından biri olarak değerlendirilmesine karşın sadece fiilin morfolojik işaretleyicileri ile değil, çeşitli sözlük, söz dizimi işaretleyicileri ile hatta parçalar üstü birimlerle bağlama bağlı olarak da ortaya konulabilmektedir (Kılıç, 2004: 2). Dolayısı ile kipliği ifade etmek için sadece belirli morfolojik işaretleyicilerin varlığından söz etmek yanıltıcı olacaktır.

Kiplikler genellikle -dillerdeki farklı ifade şekilleri ve olası alt sınıflandırmalar istisna olarak- izin ya da zorunluluk bildiren yükümlülük kipliği (deontic modality) ve olabilirlik, varsayım ya da kesinlik bildiren bilgi kipliği (epistemic modality) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.[21] Yükümlülük kipliğinde ifade edilen önerme zorunluluk, gereklilik, izin, tercih etme gibi kavramlar etrafında dile getirilirken, bilgi kipliğinde ifade edilen önermenin doğruluğu, olabilirliği ya da kesinliği söz konusudur. Buna göre "Bu akşam sinemaya gidebilirsiniz." tümcesi bağlama göre olasılık ifade ederse bilgi, izin ifade ederse yükümlülük kipliği olur.

Palmer *Mood and Modality* adlı eserinin ilk baskısında (1986) kipliği *deontic* ve *epistemic* olarak ikiye ayırırken, 2001'de bu iki temel kavramı sırasıyla önerme kipliği (propositional modality) ve olay kipliği (event modality) üst başlıklarına yerleştirmiştir. Önerme kipliğinin alt başlığına bilgi kipliğiyle birlikte delile dayalı kipliği (evidential modality) de yerleştirirken olay kipliğinin alt başlığına ise yükümlülük kipliği ile birlikte hareket kipliğini (dynamic modality) yerleştirmiştir (2001: 6-22 *vd.*). Palmer'a göre olay kipliği henüz gerçekleşmeyen fakat gerçekleşmesi muhtemel olan olaylara işaret ederken, önerme kipliği ise konuşurun ifade edilen bilginin gerçekliğine dair takındığı tutumdur (2001: 7).

---

[20] Kiple kiplik kavramını eşdeğer tutan araştırmacılar yanında kiple fiil zamanını eşdeğer tutan araştırmacılar da vardır. Bununla ilgili *bkz.* Dilaçar, 1971: 106 *vd.*; Vardar, 2002: 235; Gencan, 2001: 304 *vd.*; Ediskun, 2007: 171-173 *vd.*

[21] *Typological Approaches to Modality* adlı yazısında De Haan (2005: 6), kiplik kavramının mantıkçılarla birlikte (von Wright'la 1951'de) kullanılmaya başlandığını ve kiplik için yaygın tasnifin *epistemic* ve *deontic* şeklinde yapılan ikili ayrım olduğunu belirtir ve bu ayrımı benimseyen araştırmacıları şöyle sıralar: Lyons (1977), Palmer (1979 [1990], 1986 [2001]), Frawley (1992), De Haan (1997), Van der Auwera-Plungian (1998).

Kipliği bilginin gerçekliğiyle ilişkilendiren Frawley, kipliğin ifadenin içeriğinin inandırıcılığına, geçerliliğine, gerçekçiliğine işaret ettiğini ifade eder. Ona göre kiplik, ifadenin bütünüyle hissettirilebilmesini etkiler ve bu yüzden kendi alanı içinde bütün önermeyi kendi yürütür ve sadece gerçek durumların nesnel ölçütlerini değil, ayrıca, ifadenin içeriğine karşı söyleyenin öznel tutumlarını da dile getirir. Frawley'in aşağıda verdiği örnek kimi belirteçlerin de kiplik işlevi üstlenebildiğini[22] gösterir:

> *Apparently, Maria bought another cat.* (Görünüşe bakılırsa Maria başka kedi satın aldı.)
>
> Bu tümce, olumlu bir gerçeği, basit bir şekilde öne sürmüyor. Tümcenin olumsuz olmadığı veya gerçek dışı olmadığı kabul edilse bile yine de en azından kabul edilebilirliği; değeri daha azdır: "Kesin olmamakla beraber, Maria'nın başka bir kedi aldığını belirtiyorum." Bu tümcenin gerçekçiliğinin sınırlandırılması tamamiyle *apparently* (görünüşe göre/galiba) belirtecinin tümce içindeki işleviyle ilgilidir, zira bu belirteç olmadan ifade gayet belirleyicidir. *Apparently* belirteci, epistemik tutumu veya konuşmacının bilgi durumunu işaret eder (Biber ve Finegan, 1988) McCawley (1978) ve Fauconnier (1985)'in ifadelerinde belirteç, *dünya yaratan* (world-creating) bir kavramdır; yani önermenin içeriğine karşı yargılanmak zorunda olan muhtemel bir dünya veya inanç bağlamı oluşturur. Daha klasik felsefî tanımlarda belirteç, ifadenin içeriğine karşı konuşmacının yorumunun veya uyumunun belirtisi demek olan *önermesel tutumu* aktarır (Frawley, 1992: 385-386).

Frawley doğal dilin çok sayıda çeşitli kavramı kip olarak saydığını belirterek, öyle ya da böyle, bir varsayımda bulunmanın (hypotheticality), şüphelenmenin (doubt), tahminde bulunmanın (supposition), yeteneğin (ability), koşulluluğun (conditionality), gerçeklik karşıtlığının (counterfactuality), alıntının (quotation), gerçekliğin (actuality), fark edilebilirliğin (realizability), sorgulamanın (interrogation), *olumsuzluğun (negation)*, olasılığın (possibility), zorunluluğun (obligation), yargılamanın (judgement) ve gerekliliğin (necessity) kipliğin birer parçası olarak sunulduğuna işaret eder. Ayrıca bunlara üslup (honestly-dürüstçe söylemek gerekirse), gerçekçi tutum (actually-gerçekçi olmak gerekirse), gerçekçi olmayan tutum (allegedly-iddia ediyorum ki), bilgi alanı (biologically speaking- biyolojiden yola çıkarsak) ve bunun gibi devam eden belirteç tümceleriyle kodlanmış uzun bir epistemik tutum listesinin de eklenebileceğine vurgu yapar (Frawley, 1992: 386).

Bazı bilim adamları tarafından kipliğin bir parçası olarak kabul edilen olumsuzluk, bu noktada gerçeklik/gerçekdışılık (realis/irrealis) terimleri ile yakından ilgilidir. Konuşurun, olay ve durumların nesnel gerçeklikle bağdaşıp bağdaşmadığına

[22] Bununla ilgili ayrıca *bkz.* Ruhi *vd.,* 1997: 105-111; Kıran, 2002: 182-183 *vd.*, Erguvanlı-Taylan *vd.* 2007: 89-97.

dair aldığı tutumu ifadesine yansıtması gerçeklik-gerçekdışılığın odağını oluşturur. Söz konusu terimler birçok araştırmacı tarafından betimleyici dil bilgisi geleneğine bağlı olarak bildirme kipi-dilek kipi olarak kullanılmaktadır. Gönderim yapılan dünya ile ifade edilen dünya birbiriyle uyuştuğunda *gerçeklik (kipliği)* (realis) ortaya çıkarken bu iki dünya örtüşmediğinde ise *gerçekdışılık (kipliği)* (irrealis) söz konusu olur[23]. Gerçeklik kipliği geçmişte ya da şu anda olan olaylarla ilgiliyken gerçekdışılık kipliği karşıtlıklar, hayaller ya da gelecekle ilgilidir. Geleceğe yönelen eylemler, hayaller, tasarılar, niyetler ve bir dizi varsayıma dayalı istek ve planlar gerçekdışılık kipliğinin kavram alanını oluşturur; zira bütün bu varsayımsal niyetlerin gerçekleşebilirliğinin bilinmezliği olayın gerçekleşme anına kadar korunur (Frawley, 1992: 387 *vd.*).

> Gönderim yapılan dünya ve ifade edilen dünyanın bütün ayrışmasını kodlayan yapıları düşünelim: *not, never, nobody, no one, none* ve diğerleri. Bu yapılar ayrıca, önerme olumsuzluğu için tanılayıcı testleri (diagnostic tests) de başlatırlar. Bütün tanılayıcıları karşılamayan yapılar *seldom* (nadiren), *hardly* (neredeyse hiç), *few* (birkaç) ve bunun gibi diğerleridir. Bu yapıların anlamlarını betimleyen tek şey, gönderim yapılan dünya ile ifade edilen dünyanın kısmî uyuşmazlığı (partial mismatch) dır. Örneğin, eğer "Bob nadiren eve gitti." dersem "Bob'un eve gittiği ve gitmediği zamanlar olmuştur." demek istemişimdir. Seldom kısmen gerçekdışılığa neden olur; yani semantik olarak *never* gibi bir yapının çağrışımından daha az gerçekdışıdır. Aynı iddialar, *scarcely* (hemen hemen hiç, pek az, neredeyse hiç) ve *barely* (hemen hemen hiç, pek az, neredeyse hiç) gibi bütün tanılayıcıları karşılamayan diğer yapılar için de geçerli olabilir. Dolayısıyla gerçekdışılık kipliğinin neden olduğu boyut ne kadar büyükse, tam bir önerme olumsuzluğu olasılığı da o kadar büyük olur diyebiliriz (Frawley, 1992: 395-96).

Chafe ve Palmer geçmiş ve şimdiki zamanlı tümcelerin umumiyetle gerçeklik kipliğini ihtiva ettiğini, gerçekdışılığın ise olması muhtemel olayları gösterdiğini belirtirler. Bununla birlikte olumsuzluğun, gelecek zamanın, olay kipliğinin, dilek/isteğin, zorunluluğun, evet-hayır sorularının, emrin, yasaklamanın ve şartlıların tipik birer gerçekdışılık kipliği gösterdiklerini, en azından bunların olumsuzluğa izin veren yapılar olduğuna işaret ederler (1995: 350; 2001: 22, 149, 168 *vd.*).

Kiplik ve olumsuzluk arasında bir ilişki olduğu gerçeği en azından 2500 yıldır bilinmektedir. Aristo'dan beri filozoflar ve mantıkçılar konuyla ilgilenmişler ve fakat konu, ancak son zamanlarda nispeten dilbilimcilerin de dikkatini çekmiştir (De Haan, 2004: 40).

---

[23] Bununla ilgili olarak ilkçağdan itibaren filozofların üzerinde durdukları önemli problemlerden biri ola gelen gerçeklik (reality) ve görünüş (appearance) ikiliği (dichotomy) ile bir bağ kurabiliriz, zira nesnelerin "gerçekte ne oldukları" ve bize "ne gibi göründükleri" etrafında görüş bildiren kimi filozoflar nesnelerin bu iki yönüne dikkati çekerek görünüş ve gerçekliği birbirinin karşısında yer alan konumlara yerleştirmişlerdir. Gerçeklik-görünüş ikilemini ('görünüşler dünyası' ve 'gerçeklik dünyası') ilk kez sistemli olarak inceleyen filozoflar ise Heraklitos ve Parmenides'tir. *bkz.* Koç, 1994.

Hidalgo-Downing (2000), olumsuzluğun önerme kipliklerinden biri olduğunu ifade eder. Böylece olumsuzluğun, bir ucu olumlu iddia, diğer ucu olumsuz iddialardan oluşan bir skalanın sonunda bulunabileceğini, bununla birlikte -gönderim noktası olarak alınan ölçütlere bağlı olarak- skalanın farklı yerlerinde de yer alabileceğini belirtir. Olumsuzluğun karmaşık doğasına atıfta bulunan Hidalgo-Downing, onun, birçok özelliği önvarsayım, gerçek ve gerçekdışı savlarla paylaşan melez bir kip olduğuna işaret eder.

Olumsuzluğu bilgi kipliğinin dört türünden biri olarak gören Givón (2001) olumsuz iddiaların (negative assertion) diğer bilgi kiplikleri içerisinde -onun hangi yönüne odaklanılması hususunda- anlaşılması güç bir özellik gösterdiğinin altını çizerek olumsuzluğun bilgi kipliği içindeki konumuna şu üç yaklaşımın olduğunu ifade eder:

a. Doğruluk-koşullu mantık

b. Öznel kesinlik

c. İletişimsel edimbilim

Bunlardan ilki için Givón (2001: 369; 2005: 150), kökleri Aristo'ya kadar giden mantıktaki dört temel -önerme kipliğinin alt maddesi olarak ele aldığı- bilgi kipliğini iletişimsel eşdeğerleriyle şöyle göstermiştir:

Tablo 4. *Bilgi Kipliğinin İletişimsel Eşdeğerleri*

MANTIKSAL	İLETİŞİMSEL
DOĞRU	GERÇEK
Zorunlu doğru	Önvarsayım
Gerçek doğru	Gerçek iddia
DOĞRU DEĞİL	GERÇEK DEĞİL
Olası doğru	Gerçekdışı iddia
Doğru değil	Olumsuz iddia

Kaynak: Givón, 2001: 369; 2005: 150

Önermesel anlam bakımından doğruluk-koşulları (truth conditionals) ile ilişkilendirilen olumsuzluk, skalanın uç noktalarından birinde yer alırken diğerinde önvarsayım yer alır. Olumsuzluk bu konumda, önermenin doğruluk değerinin tersine çevrilmesini ifade eder. Bu durumu -bilgi kipliğinin (dolayısıyla önerme kipliğinin) doğruluk değerlerine göre sıralamasını- Givón, aşağıdaki gibi göstermiştir:

Önvarsayım > Gerçek iddia > Gerçekdışı iddia > Olumsuz iddia

Givón (2001), yukarıdaki sıralamanın güçlü inanç ya da öznel kesinlik (subjective certainty) bakımından yanıltıcı olduğunu ileri sürerek bu sıralamada gerçek iddia ile olumsuz iddianın aynı konumda yer alması gerektiğini belirtir ve aşağıdaki sıralamayı verir:

Önvarsayım > { Gerçek iddia / Olumsuz iddia } > Gerçekdışı iddia

Bu skalada bir iddia olarak olumsuzluk, konuşurun bir olay/duruma dair iddiasının gerçekleşmediği orta düzeyde bir kesinlik gösterir.

Frawley (1992: 384 *vd.*) olumsuzluğu kipliğin alt bölümlerinden biri olarak görür. Bunun sebebi olumsuzluğun yanlışlık/sahtelik ve yadsıma üzerinden doğrudan gerçeklik ile bağlantılı olmasıdır. Frawley kipliği 1. *Olumsuzluk* ya da gerçeğe aykırı bilgi, 2. *epistemik kiplik* ya da olası gerçek bilgi, 3. *deontik kiplik* ya da zorunlu gerçek bilgi olarak üçe ayırmıştır (1992 384 *vd.*). Kiplik Frawley'e göre bir çeşit bilgi merkezli gösterimdir (epistemic deixis) ve bu yapı, bütün kip sistemleri için asıl bağlamsal parametreleri oluşturur (1992: 387). Bilgi merkezli gösterim olarak kiplikten yola çıkarak, *olumsuzluk* için, ifade edilen dünya ile gönderim yapılan dünyanın uyuşmamasıdır diyebiliriz.

De Haan dillerin kiplik ve olumsuzluk alanındaki kapsam belirsizliğini nasıl çözdüğü üzerinde durduğu yazısında şu iki örneği verir:

John must not go to school □¬p

John okula gitmemeli = Okula gitmesi yasak.

John need not go to school ¬□p

John okula gitmek mecburiyetinde değil = Okula gitmesine gerek yok.

Yukarıdaki birinci örnekte kiplik gösteren yardımcı fiil *must* olumsuzluğun kapsamında iken ikinci örnekte olumsuzluk *need*'in kapsamına dâhildir[24]. Yine bu örneklerde *must* dar kapsamda (narrow scope) kullanılırken *need* geniş kapsamda (wide scope) kullanılmıştır. De Haan (1997) belirsizliğin giderilmesine yönelik olarak bu durumu *kipin farklı biçimleniş stratejisi* (modal suppletion strategy) olarak adlandırır.

[24] Bu durum İngilizcede şöyle ifedesini bulur: John must not go to school = *It is necessary that you **not** go to school*; John need not go to school= *It is **not** necessary for you to go to school.*

Örneklerde açıkça görüldüğü gibi İngilizcede kapsamdaki farklılığı ifade etmek için iki farklı *kiplik gösteren yardımcı fiil* (modal verb) kullanılır[25].

Günter Radden ise "Kiplikle Olumsuzluğun Etkileşimi" (2007) adlı makalesinde İngilizcedeki kiplik yapılarının olumsuzlukla birlikte kullanıldığında kiplik fiillerinin tutumunun değişken olduğunu, özellikle *must* kiplik gösteren yardımcı fiilinin olumsuzlukla kullanıldığındaki durumuna dikkat çeker. *Deontic* olarak *must* olumlu tümcede kullanıldığında 'zorunluluk', olumsuz tümcede kullanıldığında 'yasak' anlamına gelmektedir. Radden'e göre olumsuzluğun kapsamı, sadece olumsuz kip tümcelerinin farklı şekilde ifadesinde görülebilir (2007: 224 *vd.*).

Güven, Türkçede yeterlik, izin ve olasılık gibi farklı kiplik ifadelerini karşılayabilen çok işlevli kiplik işaretleyicisi *-Abil*'in *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisinin konumuna göre farklı kiplik anlamları yüklenebileceğini, dolayısı ile söz konusu işaretleyicinin konumuna göre hem yapım eki hem çekim eki olabileceğini ifade eder. Bunun için şu örnekleri verir:

> Gel-e-mem (yükümlülük+olumsuzluk).
>
> Gel-me-yebil-ir-im (olumsuzluk+bilgisellik).
>
> Gel-e-me-yebil-ir-im (yükümlülük+olumsuzluk+bilgisellik) (2001: 84).

Güven, birinci ve üçüncü tümcelerde *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisinden önce gelen *-Abil*'in[26] yapım eki olduğunu, ikinci tümcede *-mA-*'dan sonra gelen ve sadece olasılık gösteren *-Abil*'in ise çekim eki olduğunu ve melez bir zaman/görünüş/kiplik öbeğinde yer aldığını ileri sürmüştür (2001: 84).

Olumsuzluğu kiplikle ilişkilendiren araştırmacılardan biri olan Ahmet Kocaman'ın *Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler* adlı makalesinde verdiği şu örnekler olumsuzluğun kiplik değerini ortaya koymada dikkat çekicidir. Aşağıdaki üç tümce de 'yeterlilik/yetersizlik' anlattığı hâlde 1. ve 2. tümceler öznesinin istemine bağlı bir yetersizliği, 3. tümce ise nesnel bir yetersizliği ön plana çıkarmaktadır:

> Arkadaşınız bu işi yapabilirdi.
>
> Arkadaşlarınız bu işi yapmayabilirdi.
>
> Arkadaşınız bu işi yapamayabilirdi.

---

[25] Bu örneklere benzer durum kiplik gösteren yardımcı fiiller *may* ve *can* için de gösterilebilir: *I **may not** be able to go there* (*may*, olumsuzluğu kapsamına alır). *This **can't** be good idea* (Olumsuzluk, *can*'i kapsamına alır) *vb.*

[26] Oysa birinci tümcede *-Abil* değil, "*-eme-*" söz konusudur.

2.1.2.2.1.2. Olumsuzluk-Karşıtlık/Karşıt Anlamlılık İlişkisi

Varlıkların karşıtların birliği ve çatışmasıyla oluştuğu[27]nu düşünen ilkçağ filozoflarından Parmenides[28] (Elea, M.Ö. 540-470) dünyayı ikili karşıtlıklara böler: aydınlık-karanlık, sıcak-soğuk, varlık-yokluk, iyi-kötü *vb.* Herakleitos ve Demokritos'a göre de, varlığın oluşu karşıtların çatışmasına dayanır. Dolayısıyla birçok ilkçağ filozofu evrendeki her şeyi *ikilik* (dichotomy) olarak görmüş, onlara göre karşıtlıklar (oppositions) her şeyin oluş temelini teşkil etmiştir (Thomson, 1997: 307 *vd.*). Nihayet bu karşıtlıklar, Aristo ile birlikte detaylarına inilerek incelenmiş ve ilkçağdan başlayarak binlerce yıldan beri üzerinde görüş bildirilen olumsuzluğun daha iyi anlaşılıp kısmen de olsa sınırlarının çizilmeye başlamasına beşiklik etmiştir.

Esasen insan zihni karşıtlıkların -bütün karşıtlıklar buna dâhil edilemese de- bir yönüne *olumlu* diğer yönüne *olumsuz* bir semantik değer yükleme eğilimindedir. Örneğin aydınlık olumlu, karanlık olumsuz, iyi olumlu, kötü olumsuz, barış olumlu, savaş olumsuz, varlık olumlu, yokluk olumsuz *vb.*

Karşıtlık elbette olumsuzluk demek değildir, fakat olumsuzlukla birlikte düşünüldüğü durumlar da yok değildir. Karşıtlıkla olumsuzluğun birlikte düşünüldüğü yerlerden biri bağımlı biçim birimlerle oluşturulan karşıtlıklardır denilebilir, zira İngilizcedeki *dis-, un-, -less, non-;* Türkçedeki *+sIz/+sUz,* alıntı *bî-, na-* gibi biçim birimler umumiyetle *olumsuzluk türeten ekler* olarak değerlendirilmektedir, nitekim Türkçenin hemen her döneminde yer alan *+sIz/+sUz* biçim birimi birçok araştırmacı tarafından *olumsuzluk eki* olarak tanımlanmıştır (*bkz.* 3.3.1. +sXz).

Söz konusu işaretleyicilerin işlevlerinin neler olduğu sadece Türkçede değil birçok dilde, birçok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır; nitekim Strawson, Clark, Ayer ve Zimmer gibi birçok araştırmacıya göre *un-, in-, -less, dis-* gibi işaretleyicilerle oluşturulan ekli olumsuzluk (affixial negation) gerçek olumsuzluk değildir ve karşıt durumları ifade eder. Zimmer'e göre ekli olumsuzluk, *un- in-* ve belki *non-,* çelişik değil, karşıt olumsuzluk ifade eder. Drange'e göre ise *un- ve in-* karşıtlık ortaya koyarken, *not ve non-* çelişik olumsuzluğa neden olur (Horn, 2001: 118 *vd.*).

---

[27] Evrendeki her şeyin birbirinden ayrılamaz iki karşıt kutbu olduğu düşüncesi dünyanın pek çok yerinde taraftar bulmuş bir düşüncedir; nitekim varlığın birbirine karşıt kutuplardan meydana geldiği düşüncesini açıklayan *Yin ve Yang* geniş bir coğrafyada (Asya'da) binlerce yıldır varlığını sürdüren kavramlar olmuşlardır (Cevizci, 1999: 935).

[28] Parmenides'e göre akıl bakımından bölünmez bir birlik olan kâinat duyular için iki unsura ayrılır: Biri sıcak yahut ışık, ateş; diğeri de soğuk yahut gece, karanlık. Bunlardan birincisi aktiftir, **olumludur**; ikincisi pasiftir, **olumsuzdur**. *bkz.* Sunar, 1973: 21-22.

Cruse İngilizcedeki başlıca olumsuzluk eklerini (negative affixes) önekler; *un-, dis-, de-, mis-, non-, in-* (onun varyantları olarak *im-* 'impossible', *il-* 'illegal', *ir-* 'irregular') ve sonekler: *-less* (belki *free* de eklenebilir) şeklinde sıralamıştır. Cruse sıraladığı bu eklerin ulandıkları sözcüklere anlamsal etkilerinin çeşitli olabileceğini ifade ederek bunların başlıcalarını şöyle vermiştir:

1. *Mantıksal olumsuzluk (logical negation)* possible : impossible, biological : nonbiological *vb. It is impossible* 'o imkânsızdır.' Mantıksal olarak *It is not true that it is possible* 'onun mümkün olduğu yanlıştır.'
2. *Kutupsal olumsuzluk (polar negation)* like : dislike, *I dislike him* 'ondan hoşlanmıyorum.' *It is not true that I like him* 'ondan hoşlandığım doğru değildir.'e eşdeğer değildir. İkinci tümce önemsememeye (aldırmazlık) olanak verir.
3. *Tersine çevrilebilir olumsuzluk (reversive negation)* dress : undress, mount : dismount, contaminate : decontaminate. Bu olumsuzluk, tersine çevrilebilir karşıtlıkları oluşturur aynı zamanda.
4. *Yoksunluk olumsuzluğu (privative negation)* de-louse, de-ice.
5. *Değerlendirici olumsuzluk (evaluative negation)* understand : misunderstand, spell : misspell, polite : impolite, kind : unkind (2006: 117-118).

Karşıtlık türlerinden biri olan antonimler ÇOSUZ'da da değinildiği üzere (*bkz.* Çift Olumsuzluk) çift olumsuzluk ihtiva eden bir karşıtlık türüdür. *Güçsüz değil, tatsız değil* derecelendirilebilir karşıtlıklara örnekken *cansız değil* derecelendirilemeyen karşıtlıktır (non-gradable opposition).

Kimi karşıtlıkların semantik özellikleri gereği kutupsal bir özellik göstermeleri ve bazı karşıt çiftlerini oluşturan sözcüklerin taşıdıkları içsel anlamlar da onların olumsuzlukla birlikte değerlendirilmelerinde önemli rol oynar. Örneğin iyi-kötü, temiz-kirli. Bu çiftlerden birini olumlu (onaylanan), diğerini olumsuz (onaylanmayan) olarak algılarız. Cruse, *örtüşen antonimler* (overlapping antonyms) içerisinde *yoksunluk antonimleri* (privative antonyms) adı ile bir alt sınıf oluşturmuş, fakat oluşturduğu bu alt sınıfın tam olarak neyi karşıladığı netlik kazanmamıştır. Cruse, bu alt sınıfla ilgili şunları ifade etmiştir:

> Overlapping antonyms all have an evaluative polarity as part of their meaning: one term is commendatory (e.g. good, pretty, polite, kind, clean, safe, honest) and the other is

> deprecatory (e.g. bad, plain, rude, cruel, dirty, dangerous, dishonest). What distinguishes privative antonyms in this respect is not entirely clear: it may be that they characteristically refer to situations where the desirable state is less the presence of some valued property than the absence of an undesirable one, such as dirt or danger (1997: 208).

Grimes (1975), karşıtlık bildiren ifadelerin (adversative) de bir çeşit olumsuzluk olduğunu ileri sürer. Örneğin *Ahmet basketbol oynadı fakat Ali futbol oynadı* tümcesi dolaylı olarak *Ahmet futbol oynamadı ve Ali de basketbol oynamadı*'yı ihtiva eder.

Grimes karşıtlık bildiren ifadelerden birinin de konuşurun dinleyenin olacağını zannettiği -gerçekleşmesi akla daha yatkın görünen- bir olayın gerçekte olmadığını ima etmesi olduğunu belirtir:

> Geciktik, fakat son anda içeri girmeyi başardık.

Burada konuşur, dinleyenin geç kalmaları hâlinde kuvvetle muhtemel içeri alınmayacaklarını düşündüğünü, fakat onun beklentisinin aksine içeri alındıklarını söylemektedir.

Kimi bağlama ögeleri -ama, fakat *vb.*- olumlu bir yargı ile olumsuz bir yargıyı birbirine bağlarken bir karşıtlık, aynı zamanda bir karşılaştırma ilişkisi de ortaya koyabilmektedir. Söz konusu karşıtlık ve karşılaştırma -kimi zaman işaretleyicilerle kimi zaman sezdirime dayalı olarak- umumiyetle de semantik bir *olumluluk-olumsuzluk* ilişkisine dayanmaktadır (*bkz. 4.2. Sezdirime Dayalı Olumsuzluk*).

2.1.2.2.1.3. Çoklu Olumsuzluk

Biçim-söz dizimsel yapıda çok sayıda (en az iki) olumsuz unsurun -gerek birbirini iptal ederek, birbirlerinin semantik değerlerini düşürüp gerekse yükselterek- bir arada olması *çoklu olumsuzluk* olarak değerlendirilebilir.

Van der Wouden (1994: 93), olumsuzluk işaretleyicisi olan bir yapıya bir olumsuzluk işaretleyicisi eklendiğinde klasik mantıktakinden -iki olumsuzluğun birbirini iptal etmesi- farklı olarak doğal dillerde şu muhtelif olasılıkların görülebildiğine işaret eder:

1. ***Semantik olarak bir şey değişmez.*** Birçok olumsuzluk işaretleyicisini ihtiva eden yapı bir tek olumsuzluk işaretleyicisi olan yapıya -semantik olarak- eşdeğerdir.

2. ***İki olumsuzluk işaretleyicisi birbirini zayıflatır.*** Sonuçta, söz konusu yapıda bir olumsuzluk işaretleyicisi olmasından daha düşük/az semantik bir değer ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle mevcut olumsuz durum zayıflar.

3. ***Mantıkta olduğu gibi iki olumsuzluk işaretleyicisi birbirini iptal eder.*** Sonuçta, yapıdaki olumsuzluk ortadan kalkar.

4. ***İki olumsuzluk işaretleyicisi semantik olarak birbirini yükseltir.*** Sonuçta, tek bir olumsuzluk işaretleyicisi varken ortada olan semantik değerden daha güçlü bir olumsuzluk ortaya çıkar.

Van der Wouden'ın işaret ettiği gibi doğal dillerdeki olumsuzluk ifadesi her zaman mantıktaki kadar basit ve net değildir. Bir yapıda (tümce/söylem *vb.*) birden fazla olumsuzluk işaretleyicisi bir arada olabilmekte, bunlar türlü durumlarda birbirlerini iptal ederken, kimi durumlarda uyum içinde olabilmektedirler. Çoklu olumsuzluk yukarıdaki tespitler doğrultusunda muhtelif başlıklara ayrılarak incelenmektedir. Nitekim Van der Wouden (1994) çoklu olumsuzluğu **(i)** *olumsuzluk uyumu* (negative concord), **(ii)** *olumsuzluğun zayıfla(tıl)ması,* arıksayış (weakening of negation), **(iii)** *yadsıma* (denial) ve **(iv)** *pekiştirmeli olumsuzluk* (emphatic negation) olarak dört başlık altında ele almıştır. Onun *yadsıma* adı altında bahsettiği ise çift olumsuzluktur.

Zeijlstra ise çoklu olumsuzluğu şu iki semantik olgu çevresinde dörde ayırarak ele almıştır ki bu durum da doğal olarak dillerin tipolojik bakımdan ikiye ayrımını ortaya çıkarmıştır: Çift Olumsuzluk Kuralı'nı (Law of Double Negation) uygulayan diller ve uygulamayanlar. Buna göre uygulayanlar *Çift Olumsuzluk Dilleri,* uygulamayanlar ise *Olumsuzluk Uyumu Olan Diller* olarak kabul edilir. Zeijlstra bunlardan çift olumsuzluğu uygulayan dilleri de kendi içinde POSUZ'u uygulayan ve yasaklayan diller olarak ikiye ayırmıştır (2004b: 57-75).

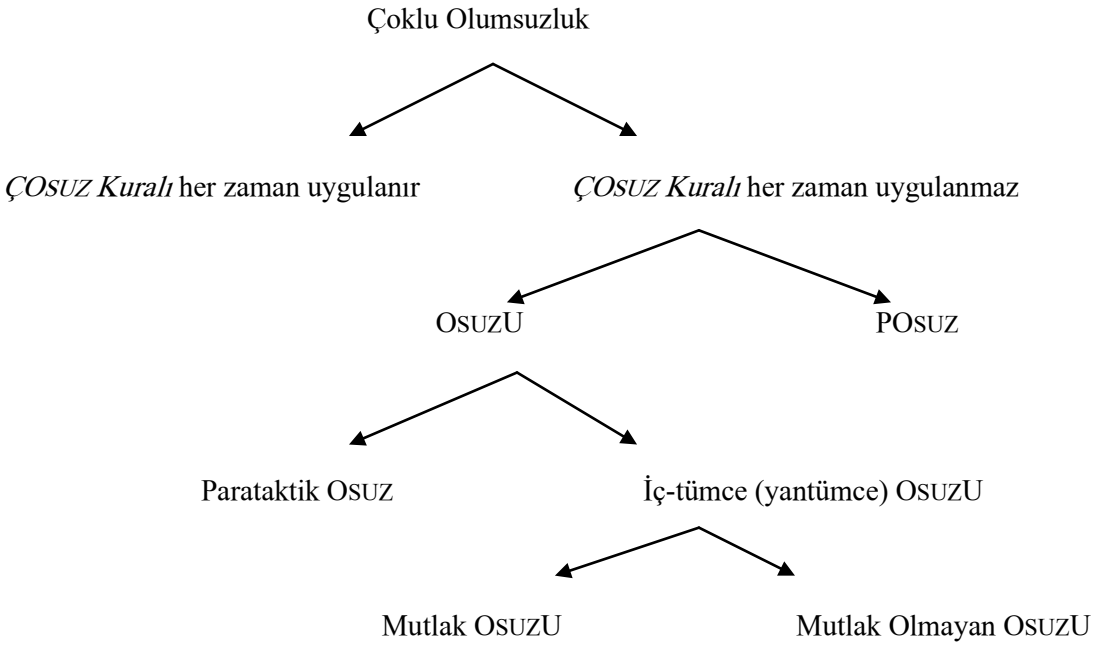
Tablo 5. *Olumsuzluğun Hiyerarşisi*

<table>
<tr><td rowspan="3">BASİT OLUMSUZLUK</td><td>Çok unsurlu olumsuzluk [en/ne ... nie(t)]</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">Tek unsurlu olumsuzluk</td><td>Fiil öncesi unsur ile (en/ne ..)</td></tr>
<tr><td>Olumsuzluk parçacığı ile [nie(t)]</td></tr>
<tr><td rowspan="4">ÇOKLU OLUMSUZLUK</td><td>Çift olumsuzluk</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="3">Olumsuzluk uyumu</td><td>Olumsuzluk yayılımı</td></tr>
<tr><td>Olumsuzluk ikizleşmesi</td></tr>
<tr><td>Olumsuzluk yayılımı ve ikizleşmesi</td></tr>
</table>

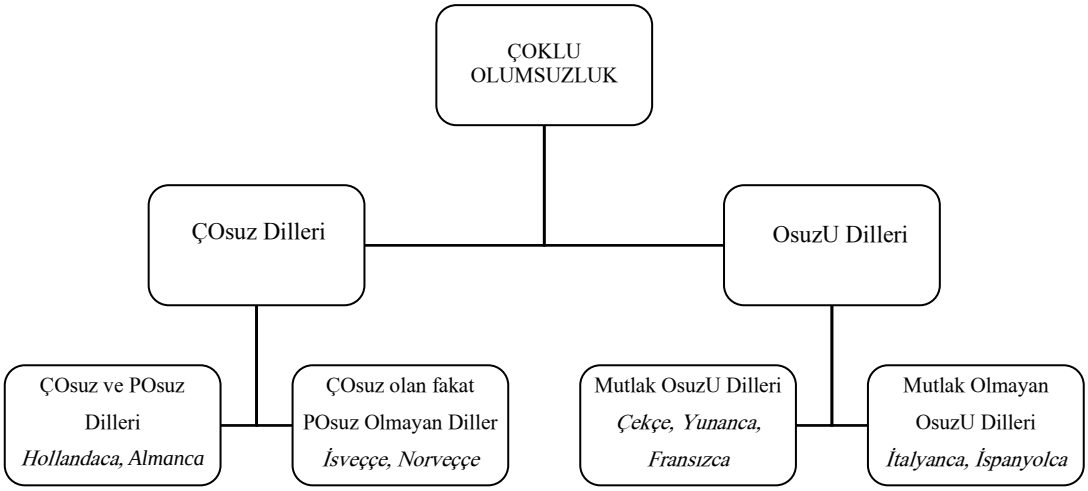
Kaynak: Zeijlstra, 2002: 193

Zeijlstra'nın bu ayrımı OSUZU'ya sahip olan dillerin ÇOSUZU uygulayamayacağı gibi kesin bir yargı ortaya koyar, oysa Türkçe kimi bağlamlarda OSUZU'ya uyarken kimilerinde çift olumsuzluk anlamı ortaya koyabilmektedir.

Zeijlstra'nın çoklu olumsuzluk sınıflandırması ve buna bağlı olarak ortaya koyduğu dillerin tipolojisi aşağıdaki gibidir:

Şekil V. Çoklu Olumsuzluk Sınıflandırması (taxonomy) **Kaynak**: Zeijlstra, 2004b: 74

Şekil VI. Çoklu Olumsuzluk Sınıflandırması (typology) **Kaynak**: Zeijlstra, 2004b: 74

2.1.2.2.1.3.1. Olumsuzluk Uyumu

Biçim-söz dizimsel yapıdaki çok sayıda olumsuz unsurun birbirini etkilemeden tek olumsuz anlam vermesine *olumsuzluk uyumu* (negative concord) denmektedir[29]. Tipolojik araştırmalar olumsuzluk uyumunun dünyadaki birçok dilde gözlenen bir olgu olduğunu ortaya koymuştur (Bernini-Ramat, 1996; Haspelmath, 1997, 2005).

Mantıktaki çift olumsuzluk kuralının (law of double negation) aksine olumsuzluk uyumunda iki olumsuzdan bir olumlu sonuç çıkmaz; yine bir olumsuz sonuç ortaya çıkar:

Olumsuzluk Uyumu: ¬ ¬p ↔ ¬p (*krş.* çift olumsuzluk)

Aşağıda Fransız, İtalyan, Türk ve Leh dillerinden alınan örneklerde birden fazla olumsuzluk işaretleyicisi bir arada olmasına rağmen bunlar birbirlerini iptal etmemiş, sonuçta bir tek olumsuz anlam ortaya çıkmıştır:

Fr. Je **n'**ai vu **personne** "Hiç kimseyi görmedim."
Ben OSUZ-YF gör- hiç kimse

İt. ***Nessuno*** *ha detto* ***niente*** "Hiç kimse hiçbir şey söylemedi."
Hiç kimse YF söyle-GÇZ hiçbir şey

Tü. ***Hiç kimse hiçbir şey*** *yap****mı****yor.*

Leh. ***Nikt*** ***nie*** *przyszedł.* "Hiç kimse gelmedi."
Hiç kimse OSUZ gel-T3K-GÇZ

[29] *Olumsuzluk uyumu* esasen Jespersen'in 1917'de *double attraction,* Klima'nın 1964'te *neg-incorporation* ve Labov'un 1972'de *negative attraction* olarak ifade ettikleri terimlerin genel kabul görmüş olanıdır.

Yukarıdaki tümcelere benzer yapılar -yukarıdaki örneklerden farklı olarak, yüklem olumsuzluk işaretleyicisi almadan- İngilizcede tek bir olumsuzluk işaretleyicisi ile karşılanmaktadır:

a. ***Nobody*** *came*[30]. "Hiç kimse gelmedi."

b. *****Nobody*** *did****n't*** *come*[31].

c. ***Anybody*** *did****n't*** *come.* "Hiç kimse gelmedi."

Bu örnekler Fransızca, İtalyanca ve Türkçede olumsuzluk uyumu varken İngilizcede bir uyumun söz konusu olmadığını göstermektedir. Nitekim İngilizce için verdiğimiz yukarıdaki ikinci örnekteki olumsuz unsurlar birbirlerini iptal ederek çift olumsuzluk okuması verir: *Everybody came* "Herkes geldi".

Muhtelif çalışmalarda OSUZU, farklı söz dizimsel modellere dayandırılarak, OSUZU'da görev alan OSUZ'ların çeşitlerine (olumsuzluk parçacığı, olumsuz belirsizler *vb.*) göre, üç alt türe ayrılarak incelenmiştir: (i) *Olumsuzluk yayılımı* (negative spread), (ii) *Olumsuzluk ikizleşmesi* (negative doubling), (iii) Her ikisinin birleşimi olan *olumsuzluk yayılımı ve ikizleşmesi* (Van der Wouden, 1994; Zeijlstra, 2004; Jäger, 2006).

Aşağıdaki örnekte iki *olumsuz belirsiz* bir olumsuz anlamın ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Birçok olumsuz belirsizin (n-indefinites) bir arada olduğu OSUZU'ya *olumsuzluk yayılımı* [OSUZ-yayılımı] denir.

OSUZ-yayılımı: OSUZ-belirsiz + OSUZ-belirsiz

İt. ***Nessuno*** *ha detto* ***niente***.
Hiç kimse YF söyle-GÇZ hiçbir şey
"Hiç kimse hiçbir şey söylemedi." (Jäger, 2006: 105)

Aşağıdaki örnekte ise iki olumsuz belirsiz biçim-sesbilimsel olarak olumsuzluğu işaretlemiştir:

İt. ***Nessuno*** *ha telefonato a* ***nessuno.***
Hiç kimse YF ara-GÇZ BH hiç kimse
"Hiç kimse hiç kimseyi aramadı." (Zeijlstra, 2004b: 62)

[30] İngilizcede OKU *any* bir OSUZ tarafından kurucu-buyrulmak zorunda iken *nothing* gibi OSUZ sözcükler herhangi bir OSUZ ile kurucu-buyrulmak zorunda değildir: I did**n't** see **anything.** = I saw **nothing**.

[31] Labov (1972) standart olmayan İngilizcede OSUZU'nun görüldüğünü söyler, dolayısıyla burada söz konusu olan standart İngilizcedir.

Olumsuzluk ikizleşmesi [OSUZ-ikizleşmesi]; OSUZ ile olumsuz belirsiz ve/veya olumsuz niteleyicinin bir arada kullanılıp bir olumsuz anlam ortaya koymasıyla ortaya çıkar:

OSUZ-ikizleşmesi: OSUZ + OSUZ-belirsiz

İt. ***Non*** *ha detto* ***niente.***
OSUZ YF söyle-GÇZ nothing
"O H-bir şey söylemedi." (Jäger, 2006: 105)

Çek. *Milan* ***ne****vidim* ***nikoho.***
Milan OSUZ gör-GNZ H-kimse BH
"Milan hiç kimseyi görmez." (Zeijlstra, 2004b: 62)

Yukarıdaki iki yapı (OSUZ-ikizleşmesi ve OSUZ-yayılımı) birleşirse yani birden fazla OSUZ-belirsiz ve/veya OSUZ-sözcük bir arada kullanılır ve bu yapı yine tek bir olumsuz anlamı karşılarsa aşağıdaki gibi çoklu olumsuzluk yapıları söz konusu olur:

OSUZ-ikizleşmesi + OSUZ-yayılımı:

Fr. ***Personne*** ***ne*** *mange* ***rien.***
Hiç kimse OSUZ ye-GNŞ hiçbir şey
"Hiç kimse hiçbir şey yemiyor." (Zeijlstra, 2004b: 62)

Ru. ***Nikto*** ***ne*** *skasal* ***ničego.***
Hiç kimse OSUZ söyle-GÇZ hiçbir şey
"Hiç kimse hiçbir şey söylemedi." (Jäger, 2006: 105)

Tü. ***Hiç kimse*** ***hiç kimseye*** ***hiçbir zaman*** ***hiçbir şey*** *söyle****me****di.*

OSUZU dillerinde çoklu olumsuz sözcükler OSUZU kuruluşunda yer alabildiği gibi aynı kuruluşta ayrı bir OSUZ da bulunabilir. Slav dilleri gibi kimi dillerde olumsuz sözcükler yanında OSUZ da bulunabilirken İspanyolca, İtalyanca gibi kimi dillerde ise ayrı bir OSUZ'un varlığı olumsuz sözcüklerin tümce içerisindeki konumlarından bağımsız değildir. Örneğin İspanyolca ve İtalyancada olumsuz sözcük fiil öncesi konumda ise OSUZ'a izin verilmez, fakat olumsuz sözcük fiil sonrası konumda ise bir OSUZ'u gerekli kılar. Bu durum -OSUZU kuruluşunda OSUZ'un yer almak zorunda olup olmaması- kimi araştırmacıları (Giannakidou 1997'den başlayarak) OSUZU'yu kendi içinde iki ayrı kola ayırma gereğini duyurmuştur: Mutlak OSUZU (strict NC), mutlak olmayan OSUZU (non-strict NC).

Giannakidou (2006) olumsuz unsurların olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte olmak zorunda olduğu dilleri *Mutlak OSUZU dilleri* olarak adlandırırken olumsuz unsurların OSUZ ile her zaman birlikte olmak zorunda olmayan diller içinse *Mutlak olmayan OSUZU dilleri* adlandırmasını yapar.

a) Mutlak Olumsuzluk Uyumu (Strict Negative Concord): Yukarıda da değinildiği üzere bu tür olumsuzluk uyumunda olumsuz sözcükler (n-words) kendi başlarına bulunmaz, bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte bulunmak zorundadırlar. Aşağıdaki örnekler bu durumu gösterir:

Çek. *Milan **nikomu** **ne**volá.*
Milan hiç kimse OSUZ-ara-
OSUZU: "Milan hiç kimseyi aramaz."

***Ne**volá* ***nikdo**.*
OSUZ-ara- hiç kimse
OSUZU: "Hiç kimse aramıyor."

***Nikdo** **ne**volá.*
Hiç kimse OSUZ-ara-
Mutlak OSUZU: "Hiç kimse aramıyor." (Zeijlstra, 2004b: 64).

b) Mutlak Olmayan Olumsuzluk Uyumu (Non-Strict Negative Concord): Bu tür olumsuzluk uyumunda olumsuz sözcükler (umumiyetle olumsuz belirsizler) fiil sonrası durumunda iseler bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte bulunmak zorundadır ve fakat fiil öncesi (preverbal) bir durumda buna gerek yoktur. Türkçe, devrik ve çeviri tümce tasarrufları dışarıda tutulursa, mutlak olmayan olumsuzluk uyumuna sahip dil grubuna dahil değildir.

İt. *Gianni ***(non)** ha telefonato a **nessuno.***
Gianni OSUZ ara-GÇZ hiç kimse
OSUZU: "Gianni hiç kimseyi aramadı."

****(Non)** ha telefonato **nessuno.***
OSUZ ara-GÇZ hiç kimse
OSUZU: "Hiç kimse aramadı."

***Nessuno** **(*non)** ha telefonato.*
Hiç kimse OSUZ ara-GÇZ
Mutlak Olmayan OSUZU: "Hiç kimse aramadı." (Zeijlstra, 2004b: 64)

Yukarıdaki örneklerde ilk OSUZ, olumsuzluğu ortaya koymaya kâfidir; diğer OSUZlar olumsuzluğa tek başlarına neden olmaz; onların belirsiz okumaları olumsuzluğun kapsamı noktasında düşer.

Zeijlstra (2004a) OSUZU'yu dört alt başlığa ayırarak incelemiştir: (i) Mutlak OSUZU (Strict Negative Concord), (ii) Mutlak Olmayan OSUZU (Non-Strict Negative Concord), (iii) Parataktik Olumsuzluk[32], (iv) Pekiştirmeli Olumsuzluk. Zeijlstra diğer çalışmasında (2004b) ise OSUZU başlığı altında pekiştirmeli olumsuzluğa yer vermemiş, onu OSUZU ile birlikte çoklu olumsuzluğun alt başlığına yerleştirmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere biz, pekiştirmeli olumsuzluğun OSUZU'nun bir çeşidi olarak kabul edilebileceği düşüncesindeyiz.

Olumsuzluk uyumunda olumsuz sözcüklerin kendi başlarına bulunmayıp bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte bulunmak zorunda olduğu Türk dili, *mutlak olumsuzluk uyumu*na sahip dillerden sayılmalıdır.

2.1.2.2.1.3.2. Pekiştirmeli Olumsuzluk

Pekiştirmeli olumsuzlukta (emphatic negation) bir olumsuz unsur, diğer olumsuz unsuru kuvvetlendirir. Semantik olarak bakıldığında POsuz, OsuzU'nun özel bir alt sınıfı gibidir, zira POsuz'da da iki olumsuz unsur birbirini iptal etmez. Van der Wouden ve Zeijlstra POsuz'u OsuzU'nun alt sınıfı olarak değil, sadece çoklu olumsuzluğun bir alt dalı olarak kabul ederler[33]. Zeijlstra'ya göre POsuz'da, var olan olumsuz okuma kuvvetlendirilir, oysa OsuzU, olumsuzluğu ifade etmede standart bir yoldur ve kuvvetlendirilmemiş bir olumsuz okuma ortaya koyar. POsuz ile OsuzU arasındaki tek ortak noktanın her ikisinin de çift olumsuzluk kuralına uymadığını belirten Zeijlstra, POsuz'un OsuzU'nun diğer alt sınıflarından farklı olduğunu, zira onun sadece standart OsuzU göstermeyen dillerde görüldüğünü, başka bir ifadeyle standart OsuzU görülen dillerin POsuz'dan yoksun olduğunu ifade eder (2004b: 67-68). Bu durum esasen, aynı zamanda POsuz'un kimi ÇOsuz dillerinde görüldüğünü de dolaylı olarak ortaya koyar.

Yegane işlevi olumsuzluğu pekiştirme dahi olsa olumsuz bir sözcüğün başka bir Osuz ile bir arada kullanılarak ve birbirlerini iptal etmeden yine bir olumsuz anlam ortaya koymaları esasen bir çeşit OsuzU sayılmalıdır. Biz bunu en azından Türk dili için ifade edebiliriz, zira *Katiyen (hiç kimse) gelmedi* gibi bir tümcede *katiyen* sözcüğü

---

[32] Parataktik olumsuzluk (paratactic negation) için *expletive negation, resumptive negation, pleonastic negation* adlandırmaları da kullanılmaktadır. Bununla ilgili *bkz.* Zeijlstra, 2004a: 248 *vd.*, Zeijlstra, 2004b: 65 *vd.* Zeijlstra, 2004a ve 2004b'de parataktik olumsuzluk için sırayla şu açıklamaları yapmıştır: "A verb or preposition with a negative connotation in a main clause selects an n-word in its complement (clause), that does not contribute any negation of its own." ; "A semi-negative verb or preposition in a main clause can establish a negative concord relation with a negative element in a position in its complement."

[33] Zeijlstra, 2004a: 248'de POsuz'un, OsuzU'nun özel bir alt sınıfı olduğunu doğrudan ifade ederken 2004b: 58'de POsuz'un OsuzU'nun alt sınıfı olmadığını belirtir (*ayr. bkz. Olumsuzluk Uyumu*).

olumsuzluğu kuvvetlendirmekle beraber OsuzU kuruluşunda görev de almaktadır. Bu sözcük sadece olumsuz bağlamlarda kullanılan bir OKU'dur ve malum olduğu üzere OKU'lar, OsuzU'da görev alan dil ögeleridir aynı zamanda. Yukarıdaki tümcede *hiç* sözcüğü de -kimse sözcüğünü pekiştiren- bir OKU'dur (*bkz. 2.1.7.Olumsuz Kutupluluk Unsurları*).

Zeijlstra sınırlı deyimsel ifadeler olarak görülebileceğini düşündüğü POsuz için şu örneği vermiştir[34]:

Hol. Hij gaat **nooit** **niet** naar school.[35]
O git- asla OSUZ YH okul
(He never ever goes to school)
"O asla okula gitmez." (Zeijlstra, 2004a: 247-48).

2.1.2.2.1.3.3. Çift Olumsuzluk

Biçim-söz dizimsel yapıdaki iki olumsuz unsurun birbirini iptal ederek/geçersiz kılarak tek olumsuz anlam vermesine *çift olumsuzluk* (double negation) denmektedir. Çift olumsuz diller OSUZU dilleri kadar yaygın değildir (*bkz. Tablo 14*).

Mantıktaki çift olumsuzluk kuralına (law of double negation) göre iki olumsuzdan bir olumlu sonuç ortaya çıkar: $\neg \neg p \leftrightarrow p$ (*krş.* olumsuzluk uyumu)

Çift olumsuzluk özelliği gösteren dillerden standart Türkçe ve Hollandacadan alınan aşağıdaki örneklerde iki olumsuz unsur birbirini iptal ederek olumlu bir sonuç ortaya koyar:

Tü. *Bunu anla**maz değil***. = Bunu anlar.

Hol. ***Niemand*** *loopt* ***niet.***

---

[34] Zeijlstra pekiştirmeli olumsuzluk için aldığı örneklerin Hollandacanın sadece resmi olmayan ve konuşma diline özgü kayıtları için söz konusu olduğunu, Standart Hollandacanın sadece ÇOSUZ okumaları gösterdiğini ifade eder (2004: 247).

[35] Zeijlstra, POsuz'a dair düşüncelerini Hollanda dilini esas alıp ortaya koyarak POsuz'un standart OsuzU'dan birtakım nedenlerle farklı olduğu sonucuna varmıştır (2004a: 248-249). Örneğin POsuz'un gerçekleşmesi için olumsuz sözcükle Osuz'un (hemen hemen) birleşik sayılabilecek bir konumda yer almaları gerektiğini, Osuz'un olumsuz sözcükten önce gelmemesi gerektiğini belirtir, aksi halde yapının bir çift olumsuzluk okuması vereceğini ifade eder. Nitekim aşağıdaki örnekler aynı Osuz'ların ve olumsuz sözcüklerin farklı konumlandırılmasıyla oluşan, fakat farklı anlamları ortaya koyan kuruluşları göstermektedir:

Nooit gaat hij **niet** naar school
N-ever goes he neg to school
'He always goes to school'

Hij gaat **niet** **nooit** naar school Dutch
He goes neg n-ever to school
'He sometimes (= not never) goes to school'

Hiç kimse yürür OSUZ

"Hiç kimse yürümez (değil)." = Herkes yürür. (Zeijlstra, 2004b: 263)

Anlambilimsel yaklaşımla üzerinde durulan olumsuzluk çeşidinin önerme olumsuzluğu (propositional negation)[36] olduğunu belirten Frawley bunun, çift olumsuzluk kuralıyla belirlenen mantıksal yadsımanın dilbilimsel karşılığı olduğunu ve kurala göre iki mantıksal yadsımadan bir olumsuzluk ortaya çıktığını ifade ederek mantıksal yadsımaya şu örneği verir:

The dog did not eat.

The dog never ate.

Yukarıdaki her iki tümcede de köpeğin yemek yediğinin doğru olmadığı/yanlış olduğu belirtiliyor. Frawley, önerme olumsuzluğunu etkileyen araçların, farklı olsa da, "not" yerine "never", her iki açıklamanın da çift olumsuzluk kuralını gerçekleştirdiğini, zira her birinin olumsuz yapısının, olumlu bir önermeyle sonuçlandığını belirtir:

*The dog did **not not** eat.* "Köpek yemedi değil = Köpek yedi."

*The dog did **not never** eat.* "Köpek hiç yemedi değil. = Köpek yedi."

Mantıkta, olumlu bir ifadeyi olumsuz, olumsuz bir ifadeyi olumlu yapan deyimlere verilen isim olan *olumsuzluk eklemi (değilleme eklemi)* "~" sembolü ile gösterilir. Örneğin *Hayat kısadır (p)* önermesinin olumsuzu *Hayat kısa değildir (~p)* önermesidir. Mantıkta bir önerme doğru ise olumsuzu yanlış, bir önerme yanlış ise olumsuzu doğru olur (*bkz. Tablo1*).

Olumsuzlanan önerme tekrar olumsuzlandığında ilk önermenin doğruluk değerini alır ve buna *çift olumsuzluk kuralı* denir:

Tablo 6. *Çift Olumsuzluk Kuralı ve Doğruluk Değeri*

P	¬P	¬ ¬P
D	Y	D
Y	D	Y

Olumsuzluk eklemleri ve onların Türkçe karşılıkları şöyle gösterilebilir:

[36] Önerme olumsuzluğu için Klima (1964) ve Payne (1985) *sentential negation* ibaresini kullanır.

Tablo 7. *Olumsuzluk Eklemleri ve Türkçe Karşılıkları*

¬, ~, ‾
bulunmayan
olmayan
değil
yok
doğru değil
ne ..... ne

Zeijlstra aşağıdaki örnekleri ise *zayıf(latıcı) olumsuzluk* olarak nitelendirmiş ve bu olumsuzlukta iki olumsuzluk unsurunun bir olumlu değil, yine bir olumsuz anlam vediğini, fakat bu anlamın daha zayıf olduğunu belirtir.

¬ ~ [37] friendly (John)
John is *not unfriendly*

Yukarıdaki örnekteki olumsuzluğun hangi anlama geldiğinin bağlama bağlı olarak değişeceğini söyleyen Zeijlstra, bu olumsuzluktan şu anlamların çıkarılabileceğini belirtir:

(1) *John is **not unfriendly.** He is awful.* "John samimiyetsiz değildir. O, berbattır."

(2) *John is **not unfriendly.** He is**n't** very friendly either.* "John samimiyetsiz değildir. O, çok samimi de değildir."

(3) *John is **not unfriendly**. In fact, he is very friendly.* "John samimiyetsiz değildir. O, gerçekte çok samimidir."

(4) A- *John is **unfriendly**.* "John samimiyetsizdir."

B- *No, John is **not unfriendly**. He is friendly.* "Hayır, John samimiyetsiz değildir. O, samimidir."

Tablo 8. *Derecelenebilir Yüklem: samimi*

çok samimiyetsiz	samimiyetsiz	ne samimi ne samimiyetsiz	samimi	çok samimi

Kaynak: Zeijlstra, 2004b:60.

Yukarıdaki bilgiler ışığında çelişik olumsuzluğun Çİ ve ÜHOİ'ye, karşıt olumsuzluğun ise yalnızca Çİ'ye uyduğu ifade edilebilir.

[37] Zeijlstra olumsuzluğu ¬ ile gösterirken karşıt olumsuzluğu ~ ile göstermiştir.

Givón (2001) da benzer şekilde kimi mantıksal özelliklerin doğal dillerde de yer aldığını, fakat bunların birbiriyle eşdeğer olmadığını belirtmiştir:

(1) *I am happy.* "Mutluyum."

(2) *I am not happy.* "Mutlu değilim."

(3) *I am unhappy.* "Mutsuzum."

(4) *I am not unhappy.* "Mutsuz değilim."

Givón, yukarıdaki örnekleri mantıksal olarak yorumlarsak (1). örneğin (4). ile (2). örneğin de (3). ile eş anlamlı olduğunu söylememiz gerektiğini fakat (4). örneğin mutluluğun ara değerlerini ihtiva ettiğini, dolayısıyla (1), (2) ve (3) arasında bir değere sahip olduğunu ifade eder. (2) ve (3) her ikisi de (1)'i olumsuzlar, fakat aynı anlamda da değildirler, zira mutsuz olmayan bir kişi, mutlu olmak zorunda değildir; kişinin içinde bulunduğu durum farklı ara değerlerle de (biraz mutlu, ne az ne çok mutlu *vb.*) ifade edilebilir.

ÇOSUZ'un anlam biliminde umumiyetle antonim (antonym)[38] kavramı içinde yer aldığı görülmektedir. ÇOSUZ derecelendirilemeyen, başka bir ifadeyle ara değere/değerlere sahip olmayan bir karşıtlık (non-gradable opposition) ile oluşmuşsa anlam olumlu olur: *Cansız değil (canlı).* Bununla birlikte bu genel bir kural değildir. Nitekim *mutsuz değil (mutlu)* derecelenebilir bir karşıtlıktır. Bir insan biraz mutlu, ne az ne çok mutlu, çok mutlu *vb.* olabilir. Bu durum aşağıdaki gibi gösterilebilir ki aşağıdaki tabloda noktalı alanlar farklı ara değerler ihtiva edebilir[39]:

Tablo 9. *Derecelenebilir Yüklem mutlu'nun Olası Farklı Semantik Görünümleri*

a)	mutsuz	……	mutlu
b)	mutlu değil		……
c)	……	mutsuz değil	
d)	……	mutsuz değil	……

Krifka, ÇOSUZ'un[40] belli karşıt anlam çiftlerini ve onların olumsuzluklarına edim bilimi ve anlam bilimi açısından bakan bir teoriyi ortaya çıkardığını ileri sürerek aşağıdaki örnekleri verir:

---

[38] Vardar, antonim terimi için *anlam bakımından birbirinin karşıtı olan sözcüklerin özelliği* tanımını yapmış ve bu terime karşılık olarak *karşıtanlamlı* terimini kullanmıştır (2002: 130).

[39] Van der Wouden'ın benzer bir örnek için kullandığı şema'dan yararlanılmıştır (1994: 123).

[40] Krifka bu terim için *double negatives* ibaresini kullanır.

mutlu, mutlu değil, mutsuz, mutsuz değil

muhtemel, muhtemel değil, imkânsız, imkânsız değil

zeki, zeki değil, aptal, aptal değil

başarılı, başarılı değil, başarısız, başarısız değil

kibar, kibar değil, kaba, kaba değil

yaygın, yaygın değil, seyrek, seyrek değil

sık, sık değil, nadir, nadir değil

çok, çok değil, az, az değil

Dilbilimcilerin ÇOSUZ diye adlandırılan bu dörtlü grupların yorumlanması hususunda Krifka, Jespersen'in en somut anlamsal etkiyi şu şekilde tarif ettiğini belirtir:

> İki olumsuz [...] birbirini tamamen anlamsız kılmıyor (devre dışı bırakmıyor), bu yüzden seyrek değil (*not uncommon)* ile nadir değil (*not infrequent)* kelimelerinin anlamı yaygın (*common)* ve sık (*frequent)* ile aynıdır; fakat daha uzun tabirler anlamsal açıdan her zaman daha zayıftır. 'Bu benim için bilinmeyen/bilinmez değil.' veya 'Ben bunun cahili değilim' tümceleri 'Bir yere kadar bundan haberdarım.' *vb.* anlamlar ihtiva eder (2007: 1).

Jespersen aynı şekilde *I don't deny that he was angry* "Kızgın olduğunu inkâr etmiyorum." tümcesinin *I assert* "… iddia ediyorum" gibi ifadeler barındıran tümcelerden daha zayıf (anlama sahip) olduğunu ifade eder. Bu düşünceye göre ÇOSUZ, zayıf olumlularla aynı yoruma sahiptir denilebilir. Jespersen, ÇOSUZ'u *bir olumlunun karşıtının olumsuzlanmasıyla ifade edilmesi* olarak tanımlamıştır (1965: 332) (*krş.* arıksayış).

Krifka, kimi zaman ÇOSUZların, anlamı, basit bir olumludan daha güçlü ifade ettiğini, başka bir ifadeyle anlamı kuvvetlendirdiğini ileri sürer ve bunun için en belirgin örneğin *not bad (fena değil* anlamında fakat kimi kullanımlarda: *oldukça iyi*) ifadesinin kullanımı olduğunu belirtir.

Horn, ÇOSUZ'un etkisini yitirmeye başladığına ve gittikçe daha az kullanıldığına dikkati çekmiş ve onunla ilgili birçok çarpıcı örneği listelemiştir. İnternetten rastgele seçtiği örneklerin ikisi şöyledir:

> *For the first time in a long time I woke up feeling good this morning. I felt rested and content and was* ***not unhappy*** *to find that my kids were already awake.* "Uzun süreden beri ilk defa kendimi iyi hissederek uyandım. Kendimi dinlenmiş ve memnun hissediyordum ve çocuklarımın da çoktan uyandığını görmüş olmaktan dolayı **mutsuz değildim**."
>
> *For the most part he is well informed and* ***not unintelligent****.* "Esas itibariyle bilgi

bakımından oldukça donanımlı (kültürlü) idi ve **akılsız (da) değildi**." (Krifka 2007: 1-2'den).

Yukarıdaki örneklerde *A-sız değil* (*not un-A)* yapısı, anlamında kayda değer bir değişiklik olmaksızın *oldukça A* (rather A), veya *epey/bayağı A* (quite A) ifadeleri yerine kullanılabilir, fakat *A-sız değil* yerine *A* koyduğumuzda dikkate değer bir (anlam) değişikliğin(in) olduğu açıkça görülmektedir:

I was not unhappy to find that my kids were already awake. "Çocuklarımın da çoktan uyandığını görmüş olmaktan dolayı mutsuz değildim."

≈ *I was quite happy to find that my kids were already awake.* "Çocuklarımın da çoktan uyandığını görmüş olmaktan dolayı oldukça mutluydum."

≠ *I was happy to find that my kids were already awake.* Çocuklarımın da çoktan uyandığını görmüş olmaktan dolayı mutluydum."

Bu noktada Horn'un *pragmatik iş bölümü* (division of pragmatic labor) kuralına değinmek yerinde olacaktır. Horn (2001: 197 *vd.*), konuşurun olumsuz anlamı basit bir yolla (bir tek olumsuz unsur kullanarak) ortaya koymak yerine daha karmaşık bir yol (birden fazla olumsuz unsur kullanmayı) tercih ederek ifade etmesinin nedensiz olmayacağını ileri sürer. Bu durumda dinleyenin, konuşurun bir şeye dikkati çekme, bir şeyi vurgulama gibi bir amacının olduğunun düşünebileceğini iddia eder. (*bkz.* pekiştirmeli olumsuzluk). Basitçe (tek olumsuz unsur kullanarak) dile getirilen ifadeler klişedir, fakat biçim-söz dizimsel olarak karmaşık/normal olmayan bir görünüm arz eden ifadeler ise normal değildir; dolayısıyla normal olana değil, başka bir şeye dikkati çeker. Başka bir ifadeyle normal yolla sağlanan ifade normal mesajlar verirken normal olmayan/alışılmadık bir yolla ifadesini bulan anlatımlar normal olmayan mesajlar barındırır.

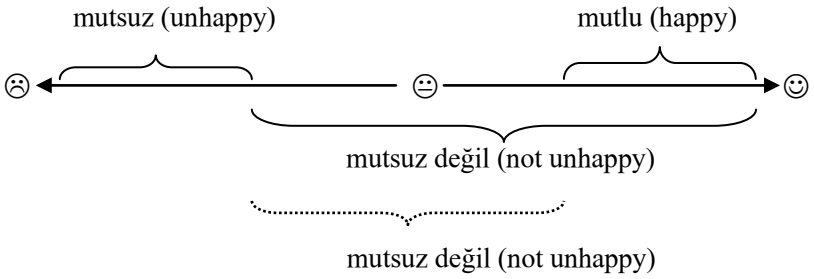
Krifka (2007: 2), ÇOSUZ yapılarının sıradan olumsuzlukmuş gibi okunuşunun yadsıma/inkâr ifadelerinde ortaya çıktığını belirtir:

(1) *Now if I look unhappy, I apologize. But I'm not unhappy.* "Şu an mutsuz görünüyorsam özür dilerim, fakat mutsuz değilim."

(2) *I am happy. I am not insanely happy, but I am not unhappy.* "Mutluyum, delicesine mutlu (dünyanın en mutlu insanı) değilim ama mutsuz (da) değilim."

Krifka, çalışmasının çift olumsuzluğa yaklaşımları ele aldığı kısmında Horn'un, *not un-A* (A-sız değil) ile ilgili olarak konuşurun *A'(yı kullanma)*dan kaçındığını çünkü *A*'yı ifade etmek için yeterli kanıtın olmayabileceğini (*nicelik*'in ihlal edilmesi) ya da

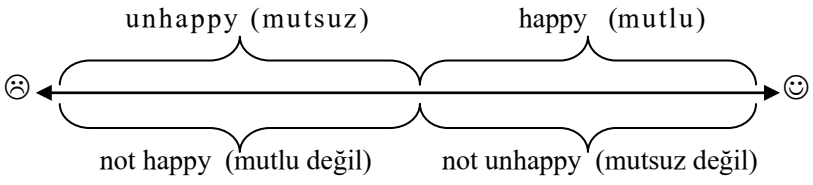
A'nın ifade edilmesinin nezaket düşüncesi dolayısıyla ortaya çıkan kısıtlamaları ihlal edeceğini ve bu açıklamaların *A* ve *un-A*'nın çelişik değil, karşıt olduğunu önvarsaydığını belirtir, aksi hâlde *A* ve *not un-A*'nın dil bilgisi kurallarına aykırı bir şekilde aslında aynı anlama geldiğini ifade eder ve bunun için George Orwell'in şu örneğini verir: **a not unblack dog* (*bir siyahsız olmayan köpek). Krifka bu durumu şöyle göstermiştir:

Şekil VII. Derecelendirilebilir Yüklem *mutlu* Ölçeği **Kaynak:** Krifka, 2007: 2.

Yukarıda *mutlu* ve *mutsuz* sıfatlarının her ikisinin de açık uçlu ölçek (scale) hâline getirilerek duygusal uzamda, kesintisiz alanda yer aldığını ifade eden Krifka, uygulama alanının tarafsız duygular aralığının, *farksızlık bölgesi*nin (zone of indifference) ortasında bir boşluk bıraktığını belirtir ve bu durumun da genel olarak karşıtlığın ayırıcı özelliği olduğuna vurgu yapar. *Mutsuz değil*'e, *mutsuz*un olumsuzu denirse söz konusu iki ifadenin birbirinin çelişiği olacağını ve şemada görüldüğü üzere *mutsuz değil*'in mutlu ifadeleri de içerebileceği gibi aynı zamanda tarafsız alanın ifadelerini de içereceğini belirtir. Krifka, Grice'ın nicelik ilkesine (maxim of quantity) ve dolayısıyla tarz ilkesine (maxim of manner) göre *mutsuz değil*'in edimbilimsel bakımdan sınırlandırılarak tarafsız bir mutluluk ifadesi bildirdiğine işaret etmiştir.

Antonimler ve onların olumsuzları ile ilgili olarak Krifka (2007: 6), antonimler çelişik iseler ve olumsuzluk çelişik bir ilişki de ifade ediyorsa söz konusu dörtlü grubun birbiriyle olan ilişkisini şu şekilde göstermiştir:

Şekil VIII. *Mutlu* Antonimi ve Onun Olumsuzluğu **Kaynak:** Krifka, 2007: 6.

Köller, *Philosophie der Gramm*atik adlı eserinde çift olumsuzluğun klasik mantığın tersine, bir olumlu oluşturmak yerine olumsuzluğu pekiştirme işlevi olduğunu; ÇOSUZ'u oluşturan iki olumsuz eylemin birbirinden bağımsızmış gibi algılandığını ve birinci olumsuzluğun ikinci olumsuzluğu olumlu yapmadığını, sadece onu pekiştirdiğini belirtir[41] (Köller, 1988: 151-152; Serindağ, 2001: 252'den).

2.1.2.2.1.3.3.1. İroni ve Arıksayış

ÇOSUZ içerisinde değerlendirilen başka bir kavram da ironi (irony)dir. İronide, ifade edilen -tümce/sözcenin ilk, açık anlamı- ile anlatılmak istenen arasındaki karşıtlığa dayanan örtük bir anlamı ortaya koymak esastır. Merkezine her ne kadar *güldürü* kavramını almış gibi görünse de ironi, özünde, bir çeşit olumsuzlama ile söylenilenin tersini, bağlama bağlı olarak uyarma, alay, kesinlik gibi türlü semantik değerler barındırarak ima eder.

Giora (1995: 239 *vd.*) ironinin, dolaylı olumsuzluğun bir biçimi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, ironi yapanlar bazı doğru şeyleri göstermek/sezdirmek için bazı şeyleri her zaman yanlış söylerler, böylece ironi yapan kişi ne zaman doğruyu söylerse bu, bazı şeylerin yanlışlığını ortaya koymak içindir.

Martin (1992) ise, olumsuzluğun her zaman ironinin bir parçası olduğunu -fakat Grice ve Searle'ün düşündükleri şekilde değil- iddia ederek ironi ile ilişkilendirilen olumsuzluk çeşidinin çelişik değil, genelde karşıt olumsuzluk olduğunu kaydetmiştir.

Noh'un verdiği aşağıdaki örnek bir çeşit ironidir:

> A- İngiltere çok sakin bir ülkedir.
>
> (Birkaç dakika sonra birkaç itfaiye arabası yüksek siren sesleriyle geçer.)
>
> B- (müstehzî bir şekilde) İngiltere çok sakin bir ülkedir (2000: 126).

Arıksayış[42] (litotes) da çift olumsuzlukla ilişkilendirilmektedir. Arıksayış için ifadeyi zayıflatma yöntemlerinden biri denilebilir; zira arıksayışla asıl söylenmek istenenin gizli kalması amaçlanmaktadır.

---

[41] Köller bu durumun çocuk dilinde, kırma dillerde ve yeterince gelişti(tirile)memiş dillerde yaygın olduğunu da ekler.

[42] *Litotes* terimini karşılamak için Berke Vardar *arıksayış*'ı kullanmış ve şu açıklamayı vermiştir: "Bir düşünce ya da gerçeği az söyleyip çok şey anlatma yoluyla, özellikle de karşıt bir anlatımdan yararlanarak dile getirme yöntemi (örn. *iyi* yerine *kötü değil* demek)." (Vardar, 2002: 24). Biz de çalışmamızda *litotes* için bu terimi kullanacağız, "az sözle çok şey anlatma" tanımından farklı olarak ve

İyi : kötü değil örneğindeki gibi, *Bir ifadenin karşıtının olumsuzlanmasıyla söz konusu ifade zayıfla(tılı)r mı güçlen(diril)ir mi?* sorusu yukarıda çift olumsuzluğa yaklaşımlarda da görüldüğü üzere yanıtı birçok araştırmacı tarafından farklı verilen bir sorudur.

A- Film nasıldı?

B- Kötü değildi.

Yukarıda A'nın sorusuna B'nin verdiği cevabın *İyi*'den daha az değerli olduğunu, doğrudan *İyi* yerine *Kötü değil* kullanımının *İdare eder* şeklinde *İyi*'den daha düşük değere sahip bir ifadeye eşdeğer olduğunu düşünen araştırmacılarla birlikte tıpkı çift olumsuzluk üzerine olan diğer tartışmalar gibi arıksayışı da anlamı güçlendirmenin bir yolu, bir söz sanatı olarak kabul eden dolayısıyla söz konusu ifadenin *İyi* durumunu pekiştirdiğini ileri süren araştırmacılar da yok değildir. Yukarıdaki her iki okumanın da kabul edilebilir olduğunu ifade edebiliriz, fakat elbette bu, bağlamdan bağımsız değildir.

Van der Wouden da söz sanatlarından biri olarak gördüğü arıksayışı iki ya da daha fazla (genelde iki) olumsuz anlamın birbirini zayıflatması olarak kabul eder ve *His new book is not bad* "Onun yeni kitabı fena değil" örneğini vererek bu tümcenin anlamının tartışma konusu olan kitabın ne iyi ne kötü olduğunu, bu ikisi arasında bir değere sahip olduğunu belirtir, fakat böyle, bir şeyi olduğundan hafif/az gösteren ifadeler (understatement=ifrat) ve ironi gibi bağımsız edimbilimsel mekanizmaların söz konusu tümceye bu kullanımından farklı kullanma imkânları verdiğini de ekler. Örneğin bu tümce, kitabın çok iyi olduğunu ifade etmek için de kullanılabilir: *His new book is not bad, it's brilliant!* "Onun yeni kitabı fena değil, mükemmel!" Tam tersi bir şekilde *His new book is not bad, it's terrible!* "Onun yeni kitabı fena değil, berbat!" olarak da ifade edilebildiğini belirtir. Elbette bu etki anlamsal değil, edimbilimseldir (1994: 94). (*Krş.* Çift Olumsuzluk).

Van der Wouden (1994: 122) arıksayış için aşağıdaki örnekleri verir ve bütün tümcelerin iki -açık ya da örtük- olumsuzluk içerdiğine vurgu yapar:

*She **doesn't** look too **bad**. (Quite good)* "O çok **kötü** görün**mü**yor/Oldukça iyi."

***Nobody** will **deny** that negation is a difficult matter.* "**Hiç kimse** olumsuzluğun zor bir konu olduğunu **inkâr etmeyecek**."

*This type of phenomenon is **far from unusual**.* "Bu tür olgu alışıl**ma**mış **değil**dir."

---

fakat "karşıt bir anlatımdan yararlanarak" kısmını benimseyerek arıksayışı, *olumlu bir ifadenin, karşıtının olumsuzlanarak, dolaylı yoldan dile getirilmesi* olarak değerlendirdik. (*bkz.* Açıklamalı Kavram ve Terimler Sözlüğü: *arıksayış).*

Bununla ilgili olarak -yukarıda benzer görüşleri dile getirilen- Jespersen ise, birçok dilde değil'in (not) *…-den az, nitelendirilenle önemsiz arasında bir anlam*a geldiğini ifade eder ve *not good* (iyi değil) ifadesinin *aşağı derecede, değersiz* (inferior) anlamlarını ihtiva ederken *çok iyi* (excellent) anlamını taşımadığını belirtir. Yine *ılık değil*'in (not lukewarm) ılıktan daha düşük bir dereceyi -ılıkla soğuk arasında, ılıkla sıcak arasında değil- gösterdiğine işaret eder (1965: 325). Krifka da (2007) George Orwell'in ÇOSUZların giderek artan karmaşık yapısından doğan, bozulmamış saf bir çağrışımsal anlamı olduğunu ileri sürdüğünü belirtir.

Grimes, kimi olumsuzlukların gerçekten ikincil olmadığını, örtük olumlu ifadelerin bir çeşit gizli/kapalı şekli olduğunu belirterek bu durumu stilistik bir araç olarak tanımladığı *arıksayış*la ilişkilendirir (1975: 66). Grimes'ın verdiği aşağıdaki örnek de tipik bir arıksayıştır:

> *We don't want you to be ignorant.* "Bilgisiz/cahil olmanı istemiyoruz." = *We want you to realize.* "Bilmeni/idrak etmeni istiyoruz."

Kimi zaman ironi ve arıksayışın iç içe girdiği de görülmektedir. Aşağıdaki örnekte ligin alt sıralarında yer alan, kümede kalma mücadelesi veren takımlardan birini tutan A ile arkadaşı B arasında geçen diyalog bu durumu örnekler niteliktedir:

> A. Tur atlamamız için Barcelona'ya 5 gol atmamız yeterliymiş.
>
> B. 5 gol mü dedin?! Evet, elbette 5 gol atmanız *imkânsız değil!*

Yukarıda *mümkün*ün, *imkânsız değil* şeklinde karşıtı olumsuzlanarak dile getirilmesi arıksayıştır; bununla birlikte bir ironidir de, zira B'nin ifadesinin altında -yüzey yapıya karşıt olarak- gerçekleşmesi mümkün olmayan ya da gerçekleşmesi çok zor olan bir durum dile getirilmektedir.

Söz sanatlarından biri olarak kabul edilen ironi, mübalağa (hyperbole) ile ilişkilendirilmektedir. Bir şeyi olduğundan fazla gösterme ifadelerinden (overstatement=tefrit) olan mübalağa, bir şeyi olduğundan daha az gösterme ifadelerinden (understatement=ifrat) arıksayış ile de ilişkilendirilir, nitekim arıksayışı, mübalağanın olumsuz şekli olarak tanımlayan araştırmacılar da vardır. Arıksayıştaki olumsuzluğun ortadan kaldırılması ile onun ironiye dönüştüğü de ifade edilmektedir. Örneğin *Parlak bir zekası yok değil* tümcesi arıksayışı dile getirirken *Parlak bir zekası var* tümcesi -elbette bağlamdan bağımsız olmayarak- derin yapıda, yüzey yapıdakinin aksini iddia eden bir ironik ifade olabilir. Gerçekte hem ironi hem de arıksayış bir abartı

barındırır ve fakat bu, arıksayışın -umumiyetle görüldüğü üzere- ironinin bir türü olduğu anlamına gelmez. Arıksayış olumsuzluk işaretleyicisi vasıtasıyla, ironi ise karşıtlık -bu karşıtlığın ortaya çıkmasında olumsuzluk işaretleyicileri de kullanılmaktadır- aracılığıyla ifade bulan iki ayrı kavramdır diyebiliriz; dolayısıyla birleştikleri noktanın ise her iki kavramın da söyledikleriyle kasdettiklerinin ayrı olması, başka bir ifade ile yüzey yapılarından daha fazla 'şey' ifade etmeleridir. Bununla birlikte ironinin Grice'ın nitelik ilkesini, arıksayışın ise hem nitelik hem nicelik ilkesini ihlal ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bütün bu görüşlere bakarak geleneksel retoriğin ve kimi araştırmacıların (Aristo[43], Horn, Krifka, Köller, Banguoğlu *vd.*) ÇOSUZ'un -özellikle arıksayış-yapısının güçlü olumluyu çağrıştırdığını kabul ederken Jespersen, Givón, Van der Wouden gibi araştırmacıların ÇOSUZ ifadelerin -açık- olumlulardan daha güçsüz/etkisiz olduğunu ileri sürdüğünü söyleyebiliriz. Herhâlde bu durumun stilistikle ilgili olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

2.1.2.3. Dil Felsefesi ve Edim Biliminde Olumsuzluk

XX. yüzyılın ikinci yarısında, *gündelik dil*de yer alan her türlü ifadeyi konu edinen filozoflar günümüz dil biliminin de muhtelif problemlerinin çözümünde etkili olan birtakım ilkeler ortaya koymuşlardır. Bu filozoflardan biri olan Austin sözcelerin sadece yargılardan oluşmadığını, muhtelif birçok sözcenin birer *edim* (act) olduğunu göstermeye, bir *sözcelem durumu*[44] içinde olup bitenleri incelemeye ve dilden örtük olanı çıkarmaya çalışmıştır. Austin, *How To Do Things With Words* (1962) adlı eserinde mantığın biçimsel dilinden uzaklaşıp gündelik dilde kullanılan kavramları ön plana çıkararak *gündelik dil*in çözümlemesine ağırlık vermiş, daha sonra dil bilimi çalışmalarında da kullanılacak olan *söz edimi* (speech act) kuramını kurmuştur.

[43] Horn, çift olumsuzluğun retorikte kullanılmasını öneren ilk kişinin Aristo, son kişinin ise Leech (1983) olduğunu belirtir.

[44] "Sözcelem durumu, sözcenin gerçekten üretildiği somut durumu belirtir. Bu sözcelem durumu iletişimde bulunan kişileri, konuşan kişiyle, kendisine seslenilen alıcıyı (ben-sen), sözcelem anını, sözcelem yerini, konuşucu ve alıcının algılayabileceği tüm nesneleri kapsar" (Kıran, 2002: 203).

2.1.2.3.1. Söz Edimi ve Olumsuzluk

Austin (1962) *söz edimi* ile dilde sadece olgu bildiren tümce/ifadeler değil, aynı zamanda eylemsel (performative) ifadelerin de yer aldığına işaret etmiş ve söz edimlerini *düzsöz* (locutionary), *edimsöz* (illocutionary) ve *etkisöz* (perlocutinary) olmak üzere üç bölümde ele almıştır (*bkz.* Açıklamalı Kavramlar ve Terimler Sözlüğü). Konuşur; soru, rica, emir, özür dileme gibi muhtelif edimleri edimsözlerle gerçekleştirir. Edimsel eylemler (performative acts) açık olarak ifade edilebileceği gibi örtük olarak da ifade edilebilirler.

Searle, söz edimlerini -Austin'in üçlü sınıflamasındaki düzsöz ve etkisözleri bırakıp edimsözleri temel alarak- dört bölümde ele almıştır: sözce(leme) edimi (utterance act), önerme edimi (propositional act), edimsöz edimi ve etkisöz edimi (2000: 93-94). Searle, söz edimleri türlerini kesinleyiciler (representatives/assertives), yönlendiriciler (directives), yükleyiciler (commissives), açıklayıcılar (expressives) ve bildiriciler (declarations) olmak üzere beş kategoride toplamıştır. Buna göre kesinleyicilerde konuşur, dile getirilen önermenin doğruluğunu iddia eder, yönlendiricilerde konuşur dile getirdiği ifade ile alıcıyı bir eylem yapmaya yönlendirir, yükleyicilerde konuşur dile getirdikleri ile geleceğe yönelik vaatlerde bulunur, açıklayıcılarda konuşur, bir durum/olay karşısındaki tutumunu ifade eder, bildiricilerde ise konuşur, ifade ettiği söz edimi ile yeni bir durumun oluşmasına yol açar.

Austin'in çalışmalarını geliştirerek daha kapsamlı bir söz edimleri teorisi ortaya koyan Searle, *Söz Edimleri*'nde (2000) edimsöz olumsuzluğuyla önerme olumsuzluğunu birbirinden ayırarak önerme olumsuzluğunun aynı edimsöz gücüne sahip bir başka önermenin gösterilmesi sonucunu yarattığı için edimsöz ediminin niteliğini değiştirmeyeceğini, buna mukabil edimsöz olumsuzluğunun ise söz konusu niteliği umumiyetle değiştirdiğini ifade eder:

Gelmeye söz vermiyorum.

Yukarıdaki tümcenin iki olumsuzu olduğunu ifade eden Searle, bunları sembolik dilde şöyle ifade etmiştir:

(1) Gelmeye söz vermiyorum $\sim G$ (ö)[45]

(2) Gelmemeye söz veriyorum $G \sim$ (ö)

[45]Söz konusu çalışmada *G* değişkeni edimsöz gücü belirtme aracı ve *ö* değişkeni ise önerme anlatımı olarak kullanmıştır.

Yukarıdaki tümcelerden ilkini bir edimsöz olumsuzluğu (illocutionary negation) olarak gören Searle, ikincisini ise bir önerme olumsuzluğu (propositional negation) olarak görmüştür[46]. Ona göre *Gelmeye söz vermiyorum* tümcesi sözcelendiğinde söz verilmiş olmaz, söz vermek reddedilmiş olur. Yine benzer şekilde *Senden bunu yapmanı istemiyorum* tümcesi sözcelendiğinde ricada bulunma reddedilmiş olur. Söz konusu ifade *Bunu yapma!* şeklindeki olumsuz 'rica'dan çok farklıdır (2000: 103). (2)'deki ifadede bir söz verme edimi -gelmemeye söz verme- söz konusudur, buna mukabil (1)'de bir söz verme *edim*i yoktur. Dolayısıyla Searle'e göre, önerme olumsuzluğuyla kıyaslandığında edimsöz olumsuzluğunun, edimsöz ediminin türünü değiştirme gücüne sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bununla ilgili olarak Lyons,[47] (1)'deki örnek için burada bir söz verme edimi olmadığını fakat derin yapıda *bir şeyi yapmaktan imtina etme* edimi olabileceğine işaret eder. Yine Lyons açıkça bir şeyi yapmayı reddetme ya da bir söz vermeyi yadsıma ifadelerinin iddia olduğunu ve iddiaların da bir edimsöz edimi olduğunu dile getirir (1977: 769-70).

Givon (2001, Vol. I: 372), olumlu ve olumsuz ifadelerin geçmiş varsayımları ile ilgili şöyle bir çıkarımda bulunmuştur:

> Olumlu iddia: Dinleyen bilmez; konuşan bilir.
>
> Olumsuz iddia: Dinleyen yanlış bilir; konuşan daha iyi bilir.

Yukarıdaki çıkarımdan, olumlu ifadenin yeni bilgi (new information) verirken olumsuz ifadenin yeni bir bilgi vermeyip daha ziyade dinleyenin yanlış bilgisini düzeltme işlevi olduğu anlaşılır. Nitekim Givón (1979: 139 *vd.*), olumlu ifadelerin dinleyenin bilgisiz olduğu varsayımına dayanarak yeni bilgiyi taşımak için kullanıldıklarını, buna mukabil olumsuz ifadelerin ise dinleyicinin hatalı olduğu varsayımına dayanarak onun yanlış yönlendirilen düşüncesini/inancını düzeltmek için kullanıldıklarını ifade eder. Ayrıca o, olumsuz bir ifadenin bu ifadenin karşısında yer alan olumlu ifade söz konusu olduğu durumdaki -dinleyicinin aşina olduğu bir- söylem bağlamında reddetmeyi bir *söz edimi* olarak tanımlamış, bu durumda olumsuzluğun zaten -daha önce- öne sürülmüş ifadelerin (eski bilgi= given information) doğruluğunu reddetmek için kullanıldığına dikkat çekmiştir.

---

[46]Searle'ün verdiği örnekler esasen *olumsuzluk(un) yükseltilmesi* (negative raising) denilen olumsuzluğun yan tümceden temel tümceye yükseltilmesine benzer, fakat elbette burada bir yükseltme söz konusu değildir, yapı olarak onu andıran bir durum söz konusudur.

[47]Lyons'un eserinde verdiği örnek tümceler Searle'inkine benzer şekilde şöyledir: *I don't promise to assassinate the Prime Minister / I promise not to assassinate the Prime Minister.*

2.1.2.3.2. Olumsuzluğun Yükseltilmesi

Olumsuzluğun yükseltilmesi (negative raising), yan tümcedeki olumsuzluğun temel tümceye taşınmasıdır. Bu durumu şöyle gösterebiliriz:

Y [OSUZ (FMSİ)] → Y [FMSİ (OSUZ)]

Farklı fiil yüklemlerinin farklı yollarla olumsuzluk taşımasına (negative transport) izin verebildiği, aynı zamanda olumsuzluğun yükseltilmesine izin veren sınırlı sayıda yüklem (fiil) olduğu -Fillmore'dan başlayarak- birçok çalışmayla kaydedilmiştir[48]. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki umumiyetle sadece önermesel tutumu yansıtan (*inanmak* = believe *vb.*), niyet bildiren (*istemek* = want *vb.*) ve kiplik gösteren kimi yüklemler (*gerekmek* = should *vb.*) doğruluk değerleri değişmeden olumsuzluk yükseltmesine izin verirler.

Aşağıdaki (1) numaralı tümce, anlamı değişmeden (2). tümcedeki şekliyle de ifade edilebilir.

A. (1) Bu saatte [evde ol**ma**yacağını] düşünüyorum.

(2) Bu saatte [evde olacağını] düşün**mü**yorum.

Yukarıdaki *düşün-* fiili olumsuzluk yükseltmesine izin verirken aşağıdaki örnekte geçen *iddia et-* fiili buna izin vermez:

B. (1) Gel**me**yeceğini iddia ediyorum.

(2) Geleceğini iddia et**mi**yorum.

Yukarıda B'de yer alan tümceler, A'da yer alan tümcelerdeki gibi aynı derin yapıya sahip değillerdir; birbirinden tamamen farklı anlamlar taşırlar. Dolayısıyla A (1) ve (2). tümcelerin anlamlarının çok yakın olduğunu, bununla birlikte B'deki tümcelerin birbirlerinden tamamen farklı anlamlara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu, şöyle gösterilebilir:

Bu saatte evde olmayacağını düşünüyorum. ≈ Bu saatte evde olacağını düşünmüyorum.

Geleceğini iddia etmiyorum. ≠ Gelmeyeceğini iddia ediyorum.

Horn, olumsuzluğun yükseltilmesine izin veren bir dizi eylemden bahsetmiş ve bunları -İngilizceyi temel alarak- dört başlık altında ele almıştır:

---

[48] Jespersen, 1917'de karşıt olumsuzluğun bir çeşidi olarak gördüğü bu olumsuzlama türünden bahsetmiş, *I don't think he has come* tümcesinin iki anlamlı olabileceğine işaret etmiştir. Buna göre bu tümce şu farklı okumaları verebilir: a) *I think he has not come.* b) *It is not the case that I think he has come.* Jespersen ilk tümcedeki olumsuzluğa *karşıt* derken ikinci tümce için *çelişik* ibarelerini kullanmıştır (1917: 53; Horn, 1978: 179'dan).

Tablo 10. *Olumsuzluk Yükselticileri Sınıfları (The Classes of Neg-Raisers)*

Olumsuzluk Yükselticileri Sınıfları
a. [OPINION] think, believe, suppose, imagine, expect, reckon, feel
b. [PERCEPTION] seem, appear, look like, sound like, feel like
c. [PROBABILITY] be probable, be likely, figure to
d. [INTENTION/VOLITION] want, intend, choose, plan
e. [JUDGMENT/ (WEAK) OBLIGATION] be supposed to, ought, should, be desirable, advise, suggest

Kaynak: Horn, 2001: 323

Söz konusu eylemlerin daha kolay anlaşılabilmesi için Horn (2001: 324-25), bunları bir ölçek üzerinde şöyle göstermiştir:

be able	believe, suppose, think	know, realize
be possible	be likely, probable	be certain, be clear
	figure to	evident, sure
	seem, appear, look like	be odd, significant, tragic
may, might	be supposed to	must, have to
can, could	should, ought to, better	need, be necessary
allow, permit, let	be desirable, advisable	be obligatory, mandatory
be allowed	be a good idea (to)	make, cause, force, insist
be legal, ethical	want, choose, intend, plan (to/on)	order, demand, require
Zayıf	Orta	Güçlü

Yukarıdaki zayıf ve güçlü aralıklarda yer alan eylemler olumsuzlandığında farklı anlamlar (zayıf değere sahip yüklemler olumsuzlandığında güçlü bir değere sahip olabileceği gibi, güçlü ölçeklenen değeri olan yüklemler olumsuzlandığında daha güçlü bir karşılığı olabilir) ortaya çıkarken orta aralıktaki yüklemler olumsuzlandığında anlamlarında esaslı bir değişiklik olmaz. Bu da orta aralıktaki eylemlerin olumsuzluğunun içe yerleşik ve temel tümcedeki kullanımlarının (yaklaşık olarak) eş anlamlı olması anlamına gelir.

He didn't think that Mary was pretty "O Mary'nin güzel olduğunu düşünmüyor."

Fischer (1999: 57), yukarıdaki tümcenin bir olumsuz yükseltme örneği olabileceğini fakat tam olarak da bunu karşılamadığını, zira söz konusu tümcenin iki farklı yoruma sahip olabileceğini dile getirir: Kapsamla ilgili olarak olumsuzluk ya temel tümcede ya da -olumsuzluğun kapsamı sınırlandırılarak- yan tümcede.

1- Onun Mary'nin güzel olduğunu düşünmesi yanlıştır: Güçlü okuma.

2- O, Mary'nin güzel olmadığını düşünüyor: Zayıf okuma.

Fischer'e göre yukarıdakilere benzer ifadelerde tam olarak hangi anlamın işaret edildiğini sadece bağlamdan ya da konuşma dilindeki tonlama farklılıklarından anlayabiliriz. Fischer, yukarıdaki okumalardan temel olarak ortaya konulmuş tümcenin umumiyetle ikincisi olduğunu ve bu tümcenin sonradan taşınarak *yüksek düzeyli bir tümce* hâline getirildiğini, başka bir ifadeyle söz konusu tümcenin mantıksal olarak yan tümceye bağlı olan olumsuzluk unsuru vasıtasıyla temel tümceye yükseltildiğini ifade eder.

2.1.3. Olumsuzluk-Kılınış-Görünüş İlişkisi

Üzerinde uzlaşılan genel tanımla kılınış (aktionsart), fiilin ifade ettiği durum/eylemin başlama, sürme, tekrar etme, bitme *vb.* gerçekleşme aşamalarını, başka bir ifadeyle zamansal iç yapısını gösterirken, görünüş (aspect) bunların yansıtılışı, gösterilme biçimidir diyebiliriz. Kılınış, genellikle görünüş kavramı ile birlikte ele alındığından kimi zaman bu iki ulamın eşdeğer kullanıldığı da görülmektedir[49]. Bu iki ulamla olumsuzluğun ilişkisi ayrıca ele alınması gereken hacimli bir konudur[50], biz burada bu iki ulamla olumsuzluğun etkileşimini bütün yönleriyle değil, genel hatları ile ele alıp konuya dikkat çekmekle yetineceğiz.

Türkçede kılınış ve görünüşe dair yaklaşımlarda genelde ortak bir tanımda birleşildiği söylenebilmekle birlikte kimi araştırmacılar kılınışla ilgili olan *bitmişlik* (telic), *bitmemişlik* (atelic), *sonuçlanmışlık* (conclusive), *tekrarlılık* (iterative), *sürerlik* (progressive) gibi kimi terimleri umumiyetle görünüş (aspect) kavramı altında ele

[49] Kılınışla görünüşün kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılması yanında görünüşle fiil zamanının da eşdeğer kullanıldığı olmaktadır. Bununla birlikte görünüşün fiil zamanı ile bağlantısı kılınışa nazaran daha fazladır. Onun fiil zamanından farklı olan yanı ise ifade edilen durum/olayın gösterici (deictic) yerleşimi ile/konuşma zamanı ile değil söz konusu durum/olayın konuşurca yorumlanan iç (zamanlı) yapısıyla ilgili olmasıdır. Bu karışıklığın sebebi -en azından Türkçe için- bu iki ulamın aynı gramatikal işaretleyicilerle kodlanması olsa gerektir.

[50] Bununla ilgili ayrıca *bkz.* Vendler, 1967; Johanson, 1994, 2000.

almıştır. Söz konusu terimlerle ilgili karmaşa, aynı kavrama farklı araştırmacı ve/veya ekollerin farklı yaklaşımları olarak değerlendirilebileceği gibi Türkçedeki yapıların özellikle Rus dilinde belirli özellikler ihtiva eden görünüş ulamıyla açıklanmaya çalışılmasından da kaynaklanabilir. Nitekim Dilaçar, görünüşün birçok dilci tarafından *zaman, süre, başlama, bitirme, yineleme* kavramlarıyla ilgili olarak, bugünkü kılınış teriminin değeriyle kullandığını ve başlama görünüşü (aspect initial), bitirme görünüşü (aspect final), kısmî görünüş (aspect partiel), tamamlanma görünüşü (aspect de l'accompli), tamamlanmama görünüşü (aspect de l'inaccompli) gibi terimlerin ortaya atıldığını belirtir (1973-74: 160-161).

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*'te, kılınış ulamının zaman içerisindeki olayların oluşumu/gelişimi ve değişimi ile ilgili olduğunu ifade ederek ETü.'de kılınışın başka araçlarla da ifade edilmekle birlikte çoğu zaman -görünüşün tersine, yardımcı fillerle değil morfolojik fiil yapılarıyla- kısmen dilbilgiselleşmiş yardımcı fiillerle ifade edildiğine işaret eder (2004: 247-248).

Dilaçar (1971, 1973-74) kılınışı, kip'in anlattığı öznel düşünceyle karışmadan, eylemin ve oluşun nesnel olarak nasıl geliştiğini, yapıldığını, tarz'ını anlatan bir gramatikal ulam olarak görür. Kılınış ve görünüş arasındaki farkı nesnel-öznel karşıtlığına dayandıran Dilaçar, kılınışı, fiil mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü (başlama, süre, bitirme, yineleme *vb.*) olarak görmüş, konuşur-dinleyenle öznel bir ilgisi olmadığını ifade etmiştir. Görünüşün ise öznel olduğunu, fiil çekiminde, konuşurun çekim kalıplarının kabul edilen anlamlandırma sınırlarının dışına çıkarak kullanması olarak görmüştür. Dolayısıyla görünüşü bir çeşit *şekil : anlam* ve *anlam : şekil* karşıtlığı olarak görmüş ve bu durumu "şekilden beklenen anlam yerine başka bir anlam çıkıyor" şeklinde ifade etmiştir (1973-74: 162 vd).

Vardar kılınışı, "eylemin belirttiği oluşun zaman bakımından niteliğini, bir başka deyişle başlama mı, bitiş mi, süreklilik mi belirttiğini gösteren *anlamsal ulam*" olarak tanımlarken (2002: 134) görünüş için ise "eylemin anlattığı iş, oluş, edim *vb.* konuşucunun nasıl gördüğünü belirten *dil bilgisi ulamı*" tanımlamasını yaparak görünüşün zaman ulamından ayrıldığını ve eylemin bitmişliği, bitmemişliği, başlangıcı, gelişimi, sonucu, yinelenişi *vb.* bakımından ele alındığını vurguladığını ifade eder (2002: 105-106).

Aksan kılınışı "eylemlerin, anlattıkları devinme, oluş, iş ve oluşumun yansıttıkları zaman açısından ayrılıkları" olarak tanımlayarak TTü.'deki eylemlerin bu açıdan gözden geçirildiğinde bunlardan bir bölümünün kendiliğinden bir başlama, bir bölümünün bir süreklilik, bir bölümünün ise bir bitme, sona erme anlattığını belirtir ve *başlamak, tutuşmak, parlamak, dirilmek, canlanmak* gibi eylemlerin kendiliğinden bir başlamayı dile getirirken, *alışmak, beklemek, nöbet tutmak, direnmek* gibi eylemlerde bir süreklilik, *anlamak, ölmek, yıkılmak, kesmek, kazanmak* gibi eylemlerde de bir bitmenin söz konusu olduğuna işaret eder (2003, II: 103). Görünüşü ise "eylemin, çekimli biçimiyle anlattığı işin, kılınışın dışında, kişisel, öznel bir anlatımı yansıtması" olarak tanımlayan Aksan, bununla ilgili olarak şu örneği vermiştir: *Gidip çarşıdan meyve alacağım; getirip yıkayacağım; önünüze koyacağım; siz de yiyeceksiniz; yağma mı var?* Aksan, bu tümcedeki gelecek zaman çekimi olan *alacağım, yıkayacağım, yiyeceksiniz* gibi biçimlerin aslında gelecek zamanı yansıtmadığını, *almayacağım, yıkamayacağım, koymayacağım* gibi olumsuzluk gösteren, söyleyenin bir işi yapmayı düşünmediğini, kabul etmediğini anlatan bir görünüşü yansıttığını ifade eder (2003, II: 102).

Korkmaz; fiilleri yapıları, içerikleri, anlamları, çatıları ve kılınışları başlıkları ile beş sınıfa tabi tutmuş, "Kılınış Biçimleri Bakımından Fiiller" başlıklı kısımda kılınışı "Türkçenin dil varlığındaki fiil kök ve gövdelerinin, dil mantığı ve zamanla olan bağlantısı açısından gösterdiği özellik", başka bir ifade ile "fiildeki kılınış sürecinin zaman bakımından birbirlerine oranla taşıdıkları ayrılıklar" olarak tanımlamıştır (2003: 146; 2009: 534). Korkmaz (2003: 109) görünüş için ise bir fiildeki oluş ve kılışın zaman bakımından konuşan tarafından öznel biçimde değerlendirilmesi olarak görür. Korkmaz görünüşü fiilde, dil psikolojisine ve konuşanın kendi değerlendirmesine bağlı 'zaman kayması' durumu olarak değerlendirerek şu örneği vermiştir: *Seninle bu konu üzerinde uzun uzun tartışacağım da bir sonuç mu alacağım? Bu* tümcedeki *tartışacağım* ve *alacağım* fiillerinin şekil olarak gelecek zaman gösterdikleri hâlde, kişisel öznel bir değerlendirmenin ifadesi olan görünüş bakımından *seninle bu konuda uzun tartışmayacağım ve sonuç da alamayacağım* şeklinde olumsuz bir anlamı yansıttığının altını çizer.

Diğer araştırmacılardan farklı olarak Aksan ve Korkmaz'ın olumsuz anlamı ortaya çıkaran yapıları *olumsuz görünüş* olarak değerlendirmesi dikkate değer. Oysa söz

konusu örneklerde olumsuz anlamın ortaya çıkmasında rol oynayan *mX* soru işaretleyicisidir.

Kononov, eserinin morfoloji bölümünün en hacimli kısmını oluşturan fiil bahsinde fiilleri, sentaktik yolla oluşturulan fiil *vid*'lerinden birini "fiilin sıfat-fiil şekli ile olmak/bulunmak fiillerinden birinin birleşmesi" şeklinde ifade etmiş ve bu fiil *vid*'lerine fiilin *perifrastik şekilleri* demiştir. Sıfat-fiille *ol-/bulun-* fiillerinin birleşmesiyle oluşturulan fiil kılınışlarına verdiği örnekler şunlardır: başlama kılınışı *(-ar ol-/bulun-*), bitirme kılınışı *(-maz ol-/bulun-*), sürerlik kılınışı *(-makta ol-/bulun-*), tamamlanma kılınışı *(-mış ol-/bulun-*), niyet kılınışı *(-acak ol-/bulun-*), tahmin kılınışı (-*yor ol-/bulun-*), niyet yokluğu anlatan kılınışı (-*acak değilim*) (1956: 279-285).

T. Tekin, Kononov'un yukarıda söz konusu edilen eserini tanıttığı yazısında, hareketin bir andan itibaren durduğunu, kesildiğini ifade eden *-maz olmak* şeklini Kononov'un ayrı bir kılınış saymasını ve partisipin olumsuzluğuna bakarak buna bitirme kılınışı (zaverşitelnıy vid) adını vermesini doğru bulmadığını ifade etmiştir. Ona göre hareketin olumsuz oluşu *-maz olmak* şeklinin ayrı bir kılınış sayılmasını gerektirmez. Nitekim Kononov öbür kılınışların olumsuz şekillerini ayrı birer kılınış olarak saymamıştır. Tekin, -*ar olmak* ve *-maz olmak* şekillerinin ikisinin de başlama kılınışı olduğunu her iki şeklin de fiilin bildirdiği hareketin olumlu veya olumsuz olarak belli bir andan itibaren başladığını ifade ettiğini belirtir (2005: 139).

Smith (1997), görünüşü bakışaçısı (viewpoint) ve hâl türü (situation type) olmak üzere iki ayrı başlık altında, iki bileşenden oluşan bir ulam olarak incelemiştir[51]. Smith'in sınıflandırmasından onun *bakışaçısı* olarak adlandırdığı alt başlığın *görünüş*ü, *hâl türü*nün ise -ondan daha fazla şey ifade etmekle birlikte- *kılınış*ı karşıladığı anlaşılmaktadır. Kılınışı/hâl türünü *durağanlık : hareketlilik* karşıtlığına dayanan, durum (state) ve olay (event) olarak, iki başlıkta ele alan Smith, olayları edimsellik (activity), tamamlama (accomplishment), bitirme (achievement) ve anlık gerçekleşim (semelfactive) olmak üzere dörde ayırmıştır.

Johanson (2000), eylemlerin bir başlangıç, bir de bitiş sınırı ile birlikte sürek'i de olduğunu ifade eder. Ona göre *görünüş*te (: bakış) eylemin gerçekleşmesindeki safhalardan birine yönelmesi, odaklanması söz konusudur; bu eylemlerin farklı yönelim noktalarından görülebilmesini sağlayan bakış açıları vardır: i) sınırlararası bakış

[51] Bu iki bileşenden biri görünüşün sözlük-anlamsal diğeri biçim-söz dizimsel olarak iki boyutuna işaret eder.

(intraterminality), ii) sınırötesi bakış (postterminality) ve iii) sınıra bakış (adterminality)[52].

Miestamo (2005: 196), olumluluk ve olumsuzluğun durağanlık (stativity) ve hareketlilik (dynamicity) bakımından da bir bakışımsızlık gösterdiğini belirtir. Ona göre olumlular hem durağan hem hareketli durumları ifade edebilirken olumsuzlukların ifade ettikleri durağandır:

*Chris **knows** the song.*	"Chris, şarkıyı biliyor."
*Chris **does not know** the song.*	"Chris şarkıyı bilmiyor."
*Chris **drank** the coffee.*	"Chris kahveyi içti."
*Chris **did not drink** the coffee.*	"Chris kahveyi içmedi."

Durağanlık/hareketlilik söz konusu olduğunda olumsuzluk işaretleyicisi bildirme tümcelerinde, tümce durağan da olsa hareketli de olsa daima durağan bir sonuç ortaya koyarken bu durum emir tümcelerinde farklılık arz eder, zira emir olumsuzlandığında da bir hareketlilik söz konusudur:

O öğrencidir.	(durağan)	O öğrenci değildir.	(durağan)
Yağmur yağıyor.	(hareketli)	Yağmur yağmıyor.	(durağan)
O koşuyor.	(hareketli)	O koşmuyor.	(durağan)
Koş!	(hareketli)	Koşma!	(hareketli)
Kapıyı kapat!	(hareketli)	Kapıyı kapatma!	(hareketli)

Türkçe'de anlatılan olayın bitmiş olduğunu *-DI* biçim birimi aktarırken sürmekte olduğunu *-yor* biçim birimi aktarır. Bununla birlikte tümcenin fiilinin olumsuz olması Taylan'ın (1997) işaret ettiği gibi fiilin kılınışını etkileyebilmektedir:

O iki { aydır / aydan beri } sigara içiyor.

* O iki { aydır / aydan beri } sigara içti.

[52] Ayrıntılı bilgi için *bkz.* Johanson, 2000; Uğurlu, 2003.

Yukarıdaki ikinci örneğin dilbilgisel olmayışını *iki aydır/iki aydan beri* gibi süre içeren belirteçlerin, bitmişlik görünüşü ile bağdaşmadığını belirten Taylan (1997: 4), eylem olumsuz olduğunda durumun değiştiğine işaret eder:

(1) İki aydır sigara içmedi.

(2) İki aydır sigara içmiyor.

Dilbilgisel olmayan *İki aydır sigara içti* tümcesinin eylemi olumsuzlandığında dilbilgisel olması Givón'un işaret ettiği *olumsuz tümcenin olumlu tümcedeki bilgiyi önvarsayması* ile ilgilidir. Başka bir ifadeyle *İki aydır sigara içmedi* gibi bir tümce ancak öznenin sigara içtiği önvarsayımından yola çıkılarak ifade edilebilecek bir tümcedir. Taylan (1997: 4-5), söz konusu tümcenin kılınışının olumsuz yapıda artık *edim* değil bir *durum* olduğunu dile getirir. Bu durumda *-DI* biçim biriminin geçmişte başlayan bir durumu ifade ettiği söylenebilirse de -olumsuzluk işaretleyicisinin etkisiyle- bitmişlik görünüşünü yansıttığı söylenemez. Nitekim tümcenin olumsuz olup olmaması *görünüş* anlamını da belirlemede etkilidir.

Givón'un (2001) işaret ettiği gibi olumluluk ve olumsuzluk arasındaki önemli farklardan biri söz konusu iki kavramın durum/olayların zamandaki yerlerinin tayininde ortaya çıkar. Olumlu bir durum/olayın belli bir zamanda gerçekleştiği söylenebilirken olumsuz (gerçekleşmemiş) durum/olayların potansiyel olarak belirsiz sayıda zaman noktasına yayılabilir.

Türkçede bitmişlik görünüşü geçmiş zamana işaret ederken bitmemişlik görünüşü hem geçmiş zamana hem de geçmiş zaman dışındaki -herhangi- bir zamana işaret edebilmektedir.

Bitmişlik gösteren bir eylem kendisine ulanan olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* ile bitmemişlik anlamı kazanabilir. Örneğin *Sınav bitmemiş* tümcesinde *bit-* eylemi olumsuzluk işaretleyicisi almadan önce bir bitmişlik görünüşünde iken işaretleyiciyi aldıktan sonra bitmemişlik görünüşüne bürünmüştür; dolayısıyla *sınavın bitmesi* henüz gerçekleşmemiştir. Yine *değil* olumsuzluk işaretleyicisi de bitmemişlik görünüşünü yansıtan biçim birimlerden biridir denilebilir. *Sınav sonuçları açıklanmış değil* tümcesindeki *değil* de açıklamanın henüz gerçekleşmediğine işaret eder. Benzer kullanımda *yok*'u da görebiliriz: *Sınav sonuçlarının açıklandığı yok* (henüz açıklanmadı) *vb.*

2.1.4. Olumsuzluğun İşaretlenmesi

Diller, olumluluğu ifade ederken herhangi bir işaretleyiciye gereksinim duymazken olumsuzluk için umumiyetle işaretlemeye ihtiyaç duymaktadır[53]. Nitekim Zeijlstra; Dahl (1979) Payne (1985) ve Horn'un (1989) dünyanın hiçbir yerinde olumlu tümcelerin işaretlenip olumsuz tümcelerin işaretlenmediği bir dil olmadığını, olumsuz bir tümcenin onun olumlu karşılığıyla kıyaslandığında her zaman işaretlendiğini ve dolayısıyla olumlu ve olumsuz tümcelerin doğal dilde bakışımlı olmadıklarını dile getirdiklerine vurgu yapar (2007: 500).

Bununla birlikte olumlu tümce/sözcelere nazaran olumsuz ifadeler biçim bilgisel ve söz dizimsel olarak bir karmaşıklık arz eder.

OSUZ'un konumu hususunda Jespersen (1917), olumsuzluğun önce geldiğini (neg first) ifade ederken, olumsuzluk işaretleyicisinin çekimli unsura yakın olmaya eğilimli olduğunu belirten Dahl (1979), tümce olumsuzluğunun tipolojisini oluşturduğu eserinde, bütün dil ailelerini ihtiva eden yaklaşık 240 dilin olumsuzluk işaretleyicilerini incelemiş ve olumsuzluğun sıklıkla ya yüklemin bir parçası olan bağımlı biçim birimlerle (% 45) ya da müstakil parçacıklarla ifade edildiği (% 44.9) sonucuna varmıştır.

Payne (1985) dört tür olumsuzluk işaretleyicisinden bahseder:

1. Morfolojik (ekli) olumsuzluk,
2. Olumsuzluk edatı/parçacığı,
3. Olumsuz fiiller (olumsuz yardımcı fiiller, yüksek olumsuz sözcükler[54]),
4. Olumsuz isimler.

Zanuttini'nin (1997) ileri sürdüğü dört olumsuzluk işaretleyicisi ise şunlardır:

1. Olumsuzluk gösteren belirteçler,
2. Güçlü -fiil öncesi- olumsuzluk işaretleyicileri,

---

[53] Givon (1978), Croft (1991) gibi kimi araştırmacılar olumsuzluk işaretleyicilerinin fiil kökenli olduğunu düşünmektedir. Payne (1985) ise olumsuzluk işaretleyicileri için iki olasılık ileri sürer: Ya *önleme/engelleme fiili* 'stop verb' ya da *istememe yapısı* 'not want construction'.

[54] Nadir görülen bu işaretleyici ile ilgili genelde Tonga dilindeki şu örnek kullanılmaktadır:

Na'e 'alu 'a Siale "Siale gitti."
Na'e '**ikai** **ke** 'alu 'a Siale "Siale gitmedi."

Yukarıdaki olumsuzluk işaretleyicisi *ikai* sadece içe yerleşik tümcelerde görülen *ke*'yi alarak kullanılır (Payne, 1985: 208).

3. Zayıf -fiil öncesi- olumsuzluk işaretleyicileri,

4. Fiil morfolojisinin bir parçası olan olumsuzluk işaretleyicileri.

Zeijlstra, bu dört tür olumsuzluk işaretleyici grubundan ilk üçü üzerinde ayrıntılı olarak duran, fakat çekimli olumsuzluğu yüzeysel olarak ele alan Zanutti'nin zayıf fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicileri ile çekimli biçim birimleri birbirinden ayırdığını belirtir. Buna göre zayıf olumsuzluk işaretleyicileri, olumsuzluk ekinden sadece bulundukları konum ve fiile göre ayrılırlar. Bu noktada sorulması gereken sorunun, "olumsuzluk işaretleyicilerinin fiil morfolojisinin örnekleri olup olmadığı" olduğunu belirten Zeijlstra, zaman, kip ve kişi eklerinden önce ve dönüşlülük, ettirgenlik, edilgenlik eklerinden sonra gelen Türkçe olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'nın çekimli fiile ulanan baş[55] ögeden temelde farklı olduğunu ileri sürmüştür.

Olumsuzluğu tek başlarına karşılayamayan ve başka bir olumsuzluk işaretleyicisine ihtiyaç duyan olumsuzluk işaretleyicileri *zayıf olumsuzluk işaretleyicisi* olarak tanımlanır. Zayıf olumsuzluk işaretleyicisinin kullanıldığı dillerden biri Fransızcadır. Fransızcadaki *ne…pas* yapısında *ne* tek başına olumsuzluğu karşılayamaz, zayıftır, mutlaka *pas*'ya ihtiyaç duyar. Aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere bu ögelerin *zayıf* olarak adlandırılması, olumsuzluk işaretleyicisinin ancak çekimli bir fiile ya da bir *klitik*e ulanmasıyla mümkün olmasındandır:

U *ni* va *(*nent*)* [56]

Ö-Kl. OSUZ KH-Kl. git- OSUZ

Oraya gitmez.'

Zanuttini'nin zayıf olumsuzluk işaretleyicilerini fiile ulanan söz dizimsel baş (öge) olarak alması, klitiklerin zayıf olumsuzluk işaretleyicilerinin hem sağında hem solunda olabileceğini destekler (Zeijlstra, 2004b: 157 *vd.*) Nitekim yukarıdaki örnekte bu açıkça görülmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Zeiljstra (2004b: 38), olumsuz unsurları söz dizimsel, anlamsal ve sözlüksel farklılıklarına göre dörde ayırmıştır. İlk olarak *olumsuzluk işaretleyicileri*nin olumsuzluğa işaret ettiğini ve umumiyetle de tümce olumsuzluğunu açıklamak üzere kullanıldıklarını ifade eder:

Hol. Jan loopt niet

John yürü- OSUZ

[55] Zanuttini zayıf olumsuzluk işaretleyicilerini fiile bitişik söz dizimsel baş (öge) olarak ele alır.
[56] Zeijlstra bu örneği Kuzey İtalya'da konuşulan Cairese dilinden almıştır.

John does not walk. "John yürümez."

¬ walk' (j)

"John yürümez."

İkinci olarak *olumsuz niceleyicileri*n (negative quantifiers) sadece tümce ve ögeyi değil, aynı zamanda bunların bünyesinde yer alan belirli değişkenleri de bağladığını ifade eder (2004b: 38):

Hol. Jan ziet *niets*

John gör- hiçbir şey

¬ ∃x. [thing'] (x) & see' (j, x)]

"John hiçbir şey görmez."

Üçüncü olarak söz dizimsel kuruluşlarındaki konumlarına göre olumsuzluğu yükselten ya da yükseltmeyen bir tür olumsuz unsurdan bahseder. Bu tür olumsuz unsurun yorumunun kimi zaman olumsuz niceleyicilerin kimi zaman da olumsuz olmayan varlık niceleyicilerinin (existential quantifiers) yorumuyla eşdeğer olduğunu belirtir (2004b: 38):

a. *Nessuno* ha telefonato.

N-body has called

Hiç kimse YF ara- GÇZ

"Hiçkimse aramadı."

b. *Non* ha telefonato *nessuno*.

Neg has called n-body

OSUZ YF ara-GÇZ hiç kimse

"Hiçkimse aramadı."

Yukarıda İtalyancadan alınan ilk tümcede *nessuno* olumsuz olarak yorumlanır; ikinci tümcede olumsuzluk işlemcisi *non* olarak tanıtılırken *nessuno* olumsuz anlama herhangi bir katkıda bulunmaz.

Son olarak Zeijlstra, bazı unsurların güçlü olumsuz okumaya sahip olmadığını, bununla birlikte bir olumsuz anlam çağrıştırdığını ifade eder. Birçok fiil (*fear, fail, doubt* sırasıyla *korkmak, başarısız olmak, kuşkulanmak*) ve edat (*without, unless*; sırasıyla *ol-mAdAn, +sXz; ol-mAdIkçA*) olumsuzluk ilişkisi ifade eder. Zeijlstra, söz konusu biçim birimlerin olumlu karşılıklarıyla birlikte değerlendirildiğinde anlamlarının kolaylıkla anlaşılacağını belirtir:

Fr. Marie a assasiné Jean sans couteau.

Mary has killed John without knife.

∃e [kill'(e) & Agent'(e, m) & Patient'(e, j) & without'(e, knife)]

∃e [kill'(e) & Agent'(e, m) & Patient'(e, j) & ¬with'(e, knife)]

"Mary John'u bıçak *olmadan* öldürdü."

∃e [**öldür'**(e) & **kılıcı'**(e, **m**) & **katılan'**(e, **j**) & **sız'**(e, **bıçak**)]

∃e [**öldür'**(e) & **kılıcı'**(e, **m**) & **katılan'**(e, **j**) & ¬ **ile**'(e, **bıçak**)]

Few girls like John.

FEW(GIRL)(LIKE_JOHN) ↔ ¬ MANY(GIRL) (LIKE_JOHN)

"Birkaç kız John'u sever."

BIRKAÇ (KIZ) (JOHN'U SEVER) ↔ ¬ ÇOK (KIZ) (JOHN'U SEVER)

Givón; *fail* 'başarısız olmak', *lack* 'yoksun olmak', *refuse* 'reddetmek', *decline* 'geri çevirmek', *avoid* 'kaçınmak' fiillerini *içsel olumsuz kiplikler* (inherent negative modality) olarak adlandırmış ve *de-verbal negation markers* başlıklı kısımda ele almıştır (2001: 382):

He failed to pass. = He didn't pass. "Geçmekte **başarısız oldu**. = Geç**me**di."

She avoided doing it. = She didn't do it. "Onu **yapmaktan kaçındı**. = Onu yap**ma**dı."

They refused to come. = They didn't come. "Gelmeyi **reddettiler**. = Gel**me**diler."

Givón (2001: 395), *depth of embedding* başlığı altında morfolojik, söz dizimsel ve içsel (sözlüksel) olumsuzluğa yer vermiştir:

I think she is **not** happy. "Onun mutlu olmadığını düşünüyorum." → söz dizimsel

I think she is **unhappy**. "Onun mutsuz olduğunu düşünüyorum." → morfolojik

I think she is **sad**. "Onun üzgün olduğunu düşünüyorum." → içsel (sözlüksel)

Givon olumsuzluk işaretleyicilerinin içe yerleşme derinliği (depth of embedding) ile bağlantılı olarak -zayıftan güçlüye doğru- aşamalı olarak sıralanabileceğini, bu sıralamada içsel/sözlüksel olumsuzluğun en zayıf, söz dizimsel olumsuzluğun en güçlü; yine içe yerleşik tümce olumsuzluğunun en zayıf, temel tümce olumsuzluğunun ise en güçlü tarafta yer aldığını belirtir (2001: 396).

Tablo 11. *Olumsuzluğun İçe Yerleşik Tümcelerde Aşamalı Değişimi*

Weakest (most deeply embedded)

I believe she is **sad**	(lexical, complement)
I believe she is **un-happy**	(morphological, complement)

I believe she is**n't** happy	(syntactic, complement)
I **doupt** she is happy	(lexical, main verb)
I **dis-believe** she is happy	(morphological, main verb)
I do**n't** believe she is happy	(syntactic, main verb)

Strongest (most deeply embedded)

Kaynak: Givón, 2001, Vol I: 396

2.1.5. Tümce Olumsuzluğu/Öge Olumsuzluğu

Olumsuzluğa dair yapılan tipolojik çalışmalarda temel/ana olumsuz yapıların ne/neler olduğu üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bununla ilgili olarak Dahl (1979) *yüklemi fiil olan basit bildirme tümceleri* üzerinde dururken Payne (1985), standart olumsuzluğu *en küçük basit tümcedeki olumsuzluk* olarak nitelendirmiştir. Payne yukarıda da değinildiği üzere tümce olumsuzluğunun olumsuz fiiller, olumsuz parçacıklar, morfolojik olumsuzluk işaretleyicileri ve olumsuz isimlerle işaretlendiğini ifade etmiştir. Payne (1985: 227), Türkçenin fiillerdeki tümce olumsuzluğu işaretleyicisi ile onun diğer dilbilgisel ulamlarla ilişkisini şöyle göstermiştir:

F+DÖN+İŞ+ETG+EDL + { OSUZ (me) / OSUZ-imkân (eme) } + imkân (ebil) + { zaman / kip } + { kişi / sayı }

(n) (iş) (tir) (il)

Dahl (2010); Dryer'in, doğrudan standart olumsuzluk terimini kullanmadan "basit tümce olumsuzluğu ve bildirme tümcelerindeki olumsuzluğun ifadesi" tanımlarını yaptığını, Miestamo'nun ise Payne gibi *standart olumsuzluk* terimini kullandığını belirtir, fakat ondan daha geniş bir tanımlamayla: "The basic way (or ways) a language has for negating declarative verbal main clauses." Miestamo *tümce olumsuzluğu* ile *standart olumsuzluk*u birbirinden ayırır. Tümce olumsuzluğunu, işlevi tümceyi olumsuzlamak olan biçim-söz dizimsel bir yapı olarak görürken standart olumsuzluğu "dillerin bildirme fiil ana tümcelerini olumsuzlamalarındaki temel yol" olarak tanımlar. Esasen o, standart olumsuzluğu sadece basit fiil tümcelerinin olumsuzlanma stratejisi olarak görür (2005: 3 *vd.*) Buna mukabil Payne'nin tanımında kesin bir isim/fiil ayrımı yoktur: "By standart negation we understand that type of negation that can apply to the most minimal and basic sentences. Such sentences are

charecteristically main clauses and consist of a single predicate with as few noun phrases and adverbial modifiers as possible."

Dahl, olumsuzluk çalışmalarındaki karmaşık durumun sebebini olumsuzluğun aynı yapıdaki/homojen tümce türleri karşısında ifade edilmemesine bağlar. Örneğin bildirme fiil tümcesi *It is raining* "Yağmur yağıyor" tümcesinin emir tümcesi *Come!* "Gel!" ve kopulalı *He is here* "O burada(dır)" tümcesinden daha kabul edilebilir addedilebileceğini, sorunun çekimlilik (finiteness) olduğunu belirtir ve ortak bir çözümün bulunması gerekliliğine de vurgu yapar. Dahl, standart olumsuzluk terimi yerine *standart negator* terimini tercih etmiş, *negator*'la *olumsuzluk ifade eden hem isim hem de biçim birimler*i kasdettiği ifade etmiştir (2010: 10 *vd.*).

Zeijlstra (2004b), birçok dilin tümce olumsuzluğunu açıklamak için özel olumsuzluk işaretleyicisi kullandığını, bununla birlikte dillerin eş süremli ve art süremli olarak **(i)** sayı bakımından, **(ii)** söz dizimsel konumları bakımından ve **(iii)** olumsuzluk işaretleyicilerinin söz dizimsel konumları bakımından farklılık gösterdiğini belirtir. Tümce olumsuzluğunun dillerde farklı ifade edilişleri üzerinde durarak muhtelif dillerden örnekler veren Zeijlstra, tümce olumsuzluğunun ifadesinde dillerin sınırlanarak üç hâlde görüldüğünü ifade eder: **(a)** özel fiillerle (Evenki gibi) **(b)** olumsuz fillerle -ki bunlar tümcenin bütününü ihtiva eder- Tongan dilleri gibi **(c)** olumsuzluk parçacığı[57] (negative particle) veya olumsuz (ön-iç-son) eklerle.

Zanuttini ise dört çeşit ifade şeklinden bahseder **(a)** özel fiillerle **(b)** olumsuz fillerle **(c)** olumsuzluk parçacıkları ile **(d)** olumsuzluk ekleri ile (Zeijlstra, 2004b: 51'den).

Zeijlstra (2004b) birçok dilin sahip olduğu olumsuzluk işaretleyicilerinin (parçacıklar, ekler) tümce olumsuzluğunu tek başlarına karşılayabilirken bazılarında ise söz konusu işaretleyicilerin ikisi ya da üçünün bir araya gelerek bunu gerçekleştirdiğini belirtir.

Bernini-Ramat (1996: 8-10) da olumsuzluğun ifadesinde dillerin biçimsel, biçim-söz dizimsel ve sözlüksel olmak üzere üç kategoriden söz edilebileceğine vurgu yaparak bu üç kategori için şu örnekleri verir:

i- Biçimsel olumsuzluk: Tü. Gör-**mü**-yor-um.

[57] Söz konusu terimle *ekli olumsuzluk* (affixal negation) terimi birçok çalışmada kimi zaman aynı anlamda birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu terim Zeijlstra'da *ekli olumsuzluk* ile aynı anlamda kullanılırken Zanuttini'de farklı anlamda, ayrı maddede yer alır.

ii- Biçim-söz dizimsel olumsuzluk: Som. Axmed **baan** i **arkin.**
Ahmet OSUZ ben gör- OSUZ GÇZ
"Beni gören Ahmet değildi."

iii- Sözlüksel olumsuzluk: Alm. Hans ist **nicht** fertig.
"Hans hazır değil."

Bununla ilgili olarak aşağıda söz konusu muhtelif işaretleyicilerin farklı dillerdeki konumları ve işlevleri yer almaktadır:

Tablo 12. *Olumsuzluğun Muhtelif Dillerdeki Farklı İşaretlenme Görünümleri*

Çekçe: **Önek** OSUZ	Milan moc nejedl. "Milan çok yemedi."
Türkçe: **Sonek** OSUZ	Ahmet okula gelmedi.
İtalyanca: OSUZ **parçacığı**	Gianni non ha telefonato. "Gianni aramadı."
Almanca: OSUZ gösteren **belirteç**	Hans hat nicht gegessen. "Hans yemedi."
Afrikanca[58]: OSUZ **parçacığı+ek**	Die voorbereiding neem nie lank nie. "Hazırlık uzun sürmez."
Standart Fransızca: **Parçacık+**OSUZ gösteren **belirteç**	Jean ne mange pas beaucoup. "Jean çok yemez."

Dillerin, olumsuzluğun söz dizimsel ifadesinde art süremli olarak farklılıklar arzettiğini ifade eden ve dillerin tümce olumsuzluğunu ifadede art süremli ve eş süremli olarak gösterdikleri söz dizimsel varyasyonların neler olduğu, bu varyasyonların nasıl açıklanabileceği üzerinde duran, olumsuzluğun art süremli gelişimini çeşitli evrelerden oluşan bir süreç olarak tanımlayan Danimarkalı gramerci ve filozof Otto Jespersen, birçok dilde görüldüğünü söylediği bu değişimi şöyle dile getirmiştir:

> The history of negative expressions in various languages makes us witness the following curious fluctuation; the original negative adverb is first weakened, then found insufficient and therefore strengthened, generally through some additional word, and in its turn may be felt as the negative proper and may then in course of time be subject to the same development as the original word (1917: 4; Horn, 2001: 452'den).

Jespersen'in yukarıda betimlediği süreç umumiyetle şu dört aşamada ele alınmıştır:

1. Olumsuzluk, bir (tek) olumsuzluk işaretleyicisi ile ifade edilir.

[58] Güney Afrika Cumhuriyeti'nin resmî dillerinden biri olan Afrikanca, Hint-Avrupa dil ailesinden Hollandaca'dan türemiş ve esasen Güney Afrika'da, Afrikalıların konuştuğu bir dildir.

2. Olumsuzluk, olumsuzluk gösteren belirteç ya da ad öbeği ile birleşen bir olumsuzluk işaretleyicisi ile ifade edilir.

3. İkinci evredeki olumsuzluk gösteren belirteç ya da ad öbeği unsurlarından biri olumsuzluğun açıklanması işlevini kendi başına yürütür; asıl olumsuzluk işaretleyicisi istemli bir hale bürünür.

4. Asıl olumsuzluk işaretleyicisi geçerliliğini yitirir.

Bu dörtlü evre umumiyetle kabul görmekle birlikte dillerin yapısına göre bu evrelere yenileri eklenebilmekte veya evrelerin sayısı azaltılabilmektedir. Nitekim Zeijlstra İngilizce'yi temel alarak Jespersen Döngüsü[59]'nü aşağıdaki gibi göstermiştir:

Jespersen Döngüsü

EVRE I: Olumsuzluk sadece, çekimli fiile ulanan bir olumsuzluk işaretleyicisi ile açıklanır.

EVRE II: Çekimli fiile ulanan olumsuzluk işaretleyicisi olumsuzluğu ifadede sesbilimsel bakımdan çok zayıftır dolayısıyla -tercihen- ikinci bir olumsuzluk belirteci kullanılır.

EVRE III: Tümce olumsuzluğu, çekimli fiil ve olumsuzluk gösteren belirtece ulanan olumsuzluk işaretleyicisi ile -zorunlu olarak- açıklanır.

EVRE IV: Olumsuzluk gösteren belirteç, olumsuzluk için zorunlu bir işaretleyicidir ve çekimli fiile ulanan olumsuzluk işaretleyicisinin kullanımı tercihe bağlı duruma gelir.

EVRE V: Olumsuzluk işaretleyici olarak yalnızca olumsuzluk gösteren belirteç kullanılabilir; çekimli fiile ulanan olumsuzluk işaretleyicisi artık kullanılmaz.

EVRE VI: Olumsuzluk işaretleyicisi iki biçimde kullanılır: Ya olumsuzluk gösteren belirteç ya da çekimli fiile eklenen olumsuzluk işaretleyicisi ile.

EVRE VII=I Olumsuzluk sadece çekimli fiile ulanan tek bir olumsuzluk işaretleyicisi ile açıklanır.

Jespersen'in evrelerine göre Zeiljstra, Türkçeyi birinci evrede göstermiş ve olumsuzluk uyumunun var olduğunu fakat çift olumsuzluğun olmadığını belirtmiştir (2004a: 250). Oysa Türkçede çift olumsuzluk görülmektedir (*bkz.* Çift Olumsuzluk).

Zeijlstra, Jespersen'in çekimli fiile ulanan olumsuzluk işaretleyicisine sahip olan dillerin OSUZU dilleri olduğunu; tümce olumsuzluğunu, olumsuzluk gösteren belirteç

[59] Bu terimi *Jespersen's cycle* ile ilk ortaya atan Dahl (1979: 88) olmuştur. Jespersen döngüsüne *negative cycle* adı da verilmektedir.

vasıtasıyla açıklayan dillerin ise ÇOSUZ gösterdiğini ifade eder. Jespersen'e göre her iki tür olumsuzluk işaretleyicisinin olduğu diller, hem OSUZU hem de ÇOSUZ sergiler. Zeijlstra, bu genellemeye Zanuttini ve Rowlett'in de katıldığını, fakat yalnızca bir olumsuzluk gösteren belirtece sahip olan her dilin OSUZU göstermediğinin de altını çizer (2004a: 250).

Dillerin Jespersen'in evreleri ile ilişkisini ve bu ilişkiye göre olumsuzluk uyumu, çift olumsuzluk ya da her ikisini gösterip göstermediklerini Zeijlstra şöyle şemalaştırmıştır:

Tablo 13. *Jespersen Döngüsü, Olumsuzluk Uyumu ve Çift Olumsuzluk*

Dil	Jespersen Evresi	OSUZU	ÇOSUZ
İtalyanca	I	+	-
İspanyolca	I	+	-
Portekizce	I	+	-
Romence	I	+	-
Lehçe	I	+	-
Çekçe	I	+	-
Slovence	I	+	-
Bulgarca	I	+	-
Rusça	I	+	-
Sırp Hırvatçası	I	+	-
Yunanca	I	+	-
Macarca	I	+	-
İbranice	I	+	-
Türkçe	I	+	-
Berberce	I	+	-
Katalanca	II	+	-
Standart Fransızca	III	+	+
Batı Flemenkçesi	IV	+	+
Fransızca (konuşma dili)	IV	+	+
Kuebekçe (Quebecois)	V	+	?

Eskenazi Dili	V	+	+
Bavyera Dili	V	+	+
Standart İngilizce	V	?	+
Holandaca	V	-	+
Almanca	V	-	+
İsveççe	V	-	+
Danimarkaca	V	-	+
Norveççe	V	?	+
İngilizce (konuşma dili)	VI	+	+

Kaynak: Zeijlstra, 2004a: 250

Jespersen Türkçeyi, olumsuzluğun, sadece çekimli fiile ulanan tek bir olumsuzluk işaretleyicisi ile sağlandığı I. Evreye yerleştirmiştir (*bkz.* Tablo 13).

Jespersen'in ortaya koyduğu bu art süremli gelişim evreleri birçok Batı dilinde uygulanmış, üzerinde en fazla durulan diller ise İngilizce ile birlikte Fransızca olmuştur. Söz konusu evrelerin en fazla uygulanabilir olduğu dillerden Fransızca için muhtelif araştırmacılar farklı bakış açılarıyla Fransızcadaki olumsuzluğun art süremli gelişimini Jespersen'in farklı evrelerinde göstermeye çalışmışlardır. Kimi araştırmacılar olumsuzluğu üç evrede, kimileri dört evrede ele alırken bazıları da bunu beşe çıkarmıştır[60]:

Tablo 14. *Fransızcadaki Olumsuzluğun Jespersen Döngüsü'ndeki Olası Evreleri*

Üç Evre	Dört Evre	Beş Evre
1. ne	1. non	1. ne
2. ne ... pas	2. ne	2. ne (... pas)
3. pas	3. ne ... pas	3. ne ... pas
	4. pas	4. (ne ...) pas
		5. pas

[60] Farklı araştırmacıların farklı yaklaşımlarına dair *bkz.* Van der Auwera 2009: 38.

Van der Auwera ve Neuckermans'ın farklı bakış açılarıyla üzerinde durdukları Fransızcadaki bu evreleri şöyle göstermek mümkündür:

Tablo 15. *Fransızcadaki Olumsuzluk İşaretleyicisinin Jespersen Döngüsüne Dayanan 5 Evreli Görünümü*

1. jeo ne dis ben OSUZ söyle-	Olumsuzluk işaretleyicisi fiil öncesi konumda.
2. je ne dis (pas)	Olumsuzluk işaretleyicisi kuvetlendirilmiş.
3. je ne dis pas	Kuvvetlendiren biçim birim, olumsuzluk işaretleyicisinin bir parçası olmuş.
4. je (ne) dis pas	Esas olumsuzluk işaretleyicisi ya isteğe bağlı hâle gelmiş ya da geçerliliğini yitirmiş.
5. je dis pas	Olumsuzluk gösteren biçim birim fiil sonrası konumda.

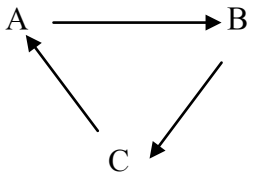
Kaynak: Van der Auwera-Neuckermans, 2004: 459

Croft (1991: 6), Jespersen'in fiillerle ilgili ortaya koyduğu döngüye benzer bir yapıyı varlık olumsuzluğu için ortaya koymuştur. Buna göre üç tür varlık olumsuzluğu işaretleyicisi söz konusudur ve bunlar A'dan C'ye doğru bir ilerleme gösterir:

A: Varlık yükleminin olumsuzlanması standart (fiil) OSUZ ile gerçekleştirilir.

B: Fiil OSUZ'dan farklı olarak özel bir varlık OSUZ ortaya çıkar.

C: Varlık OSUZ standart OSUZ gibi kullanılmaya başlar.

Şekil IX. Varlık Olumsuzluğu Döngüsü **Kaynak:** Croft 1991.

Bu şemadaki A ve B arasında B ve C ile C ve A arasında değişkenlik gösteren diller de vardır. Örneğin Rusçada *var* (est) ve *yok* (net) sadece şimdiki zamanda kullanılırken diğer zamanlarda standart (fiil) OSUZ *ne* kullanılır.

Tümce olumsuzluğu önermenin bütününe işaret ederken öge olumsuzluğu (constituent/term/phrase/local negation) önermedeki ögelerden herhangi birine işaret eder. Öge olumsuzluğunu *değil* olumsuzluk koşacı'nın olumsuzlanan ögeden sonra gelmesi, onu da olumlu karşılığı olan ögenin takip etmesi olarak açıklayan Kornfilt (1997:126), şu örneği vermiştir:

(Ben) Bugün işe *değil,* maça gittim.

Kornfilt, olumsuzlanan ögenin içinde bulunduğu bölümle (bugün işe değil) onun olumlu karşılığı olan ikinci bölümün (maça) -tercihen- fiilden hemen önce konumlandırıldığını, bunun da odak konumu olduğuna işaret eder. Aşağıdaki örneğin bu durumu aydınlığa kavuşturmada daha iyi bir örnek olduğunu da ekler, zira Türkçe tümce kuruluşunda nesne her durumda fiilden önce gelirken aşağıdaki örnekte özne nesneden sonra konumlandırılmıştır, dolayısıyla odak konumunda özne yer almaktadır:

Bugün maça Hasan *değil,* Ali gitti.

2.1.5.1. Emir Tümcesi Olumsuzluğu

Olumsuzluğa dair diller arası yapılan çalışmalarda emre özel bir yer verilmiştir, zira olumsuz emir paradigması türlü stratejilerle dil düzlemine çıkabilmekte, farklı özellikler gösterebilmektedir. Olumsuz emir söz konusu olduğunda birçok dilin söz dizimsel olarak olumsuz emri işaretlemediğini söyleyebiliriz.

Emir, konuşurun bir tutumu/hareketi yapması için alıcıyı yönlendirme amacına hizmet eden ve birden fazla kiplik anlama sahip olabilen morfo-semantik bir birimdir. Nitekim emrin komut verme dışında uyarı, teşvik, rica, davet, yasaklama (olumsuz emir) gibi muhtelif anlam alanlarını da kodlayabilmesi birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir (Lyons, 1977: 745; Eckmann, 2003: 114). Emri kodlayan işaretleyicilerin aynı zamanda rica/istek, öneri *vb.* de kodlayabilmesi emrin ifade bulduğu bağlamdan bağımsız değildir. Bir tümce/sözcenin yukarıda ifade edilen anlam alanlarından hangisini kodladığı konuşurun hitap ettiği kişi/kişilerle olan toplumsal ilişkisiyle de yakından ilgilidir. Konuşurun alıcı ile olan samimiyet-resmiyet, dostluk-düşmanlık *vb.* mesafesine, yaş, cinsiyet gibi toplumsal statüsüne göre emirler yönlendirme bakımından farklı semantik derecelere sahip olabilir. Nitekim konuşurun alıcıdan -statü, güç vs.- üstün olmasının derecesi, konuşurun ifadesinin yaptırım gücü üzerinde doğrudan etkilidir. Örneğin bütün kişi ve sayılarda özel emir işaretleyicileri bulunan Altay dillerinden Tunguzca'nın Evenki diyalektinde böyle bir ayrım söz

konusudur[61]. Emri *kesin/yakın emir* (categorical/nearest imperative), *kibar/uzak emir* (polite/remote imperative) şeklinde[62] semantik olarak birbirinden ayıran Nedjalkov emir kipinin gerçekleştirilme derecesini ifade hususunda ise Evenki diyalektinde *yakın (gelecekte gerçekleştirilecek) emir* ve *uzak (gelecekte gerçekleştirilecek) emir* olarak iki paradigmadan söz edilebileceğini belirtir (1994: 18, 1997: 262). Elbette bu durum - emrin yönlendirme gücü- yukarıda da ifade edildiği üzere sosyal mesafe ve statü gibi etmenlerden bağımsız değildir. Bu durum Evenki diyalektinde belirli işaretleyicilerle ifadesini bulurken Türkçe için özel bir işaretleyici söz konusu değildir, ancak kimi leksikal unsurlarla (derhal, hemen, yarın *vb.*) ve bağlama bağlı olarak böyle bir ayrımın yapılabileceğini söyleyebiliriz.

Olumsuz emir/yasaklama (negative imperative/prohibitive) çeşitli gramatikal işaretleyiciler yanında sözlüksel birimlerle de ifadesini bulabilir:

a) Burada sigara iç**me**!

b) Burada sigara içil**mez**!

c) Burada sigara iç**meyeceksin**!

d) Burada sigara içmek **yasak**!

e) Burada sigaradan **uzak dur**!

f) Burada sigara içmek **men edilmiştir**!

g) Burada sigara içmeyi **bırak**!

h) Burada sigara içmek **sakıncalı**!

ı) Burada sigara içmekten **sakın**! *vb.*

Emre dair yapılan birçok çalışmada umumiyetle 2. kişi emir yapıları esas alınmıştır. Bu çalışmalarda emir, ikinci kişi üzerinden tanımlanmış, ancak ikinci kişiye yöneltilen buyrukların (gerçek) *emir* olduğu dile getirilmiştir (Lyons, 1977: 745; Bybee *vd.,* 1994: 179). İkinci kişilerin esas alınmasının nedeni gerçek emrin, ancak ikinci kişilerde dolaysız olarak alıcıya ulaştığı düşüncesidir. Nitekim yapılan araştırmalar hemen bütün dillerin ortak paydalarından birinin emir tümcesindeki öznenin sadece 2.

[61] Örnekler ve ayrıntılı bilgi için *bkz.* Nedjalkov, 1994 ve 1997.

[62] Olumsuz emre ayrıca yer veren Nedjalkov, olumsuz emir söz konusu olduğunda umumiyetle *kesin/yakın emrin* ve *uyarı* (monitory) *emrinin* söz konusu olduğuna işaret eder (1994: 18).

kişilerde emredenin doğrudan muhatabı olduğunu göstermektedir (*bkz.* WALS)[63]. Bu genel yargıya Hint-Avrupa dilleri cihetinden yaklaşan Lyons, 1. kişiyi emirde hiç değerlendirmezken 3. kişi için söz edilen emrin ise gerçek emir yapıları olmadığını ileri sürer (1977: 745 *vd.*).

Diller arası çalışmalarda emir paradigmasından bahsedilirken *gerçek emir* (true imperative) yanında *yerini tutan emir* (surrogate imperative)[64] terimi de kullanılmaktadır. Gerçek emirde, diğer fiil çekimlerinden farklı, sadece emir paradigmasına has işaretleyicilerle çekim söz konusudur. Esasen 'zaman' ihtiva etmeyen (gerçek) emir, farklı kip ve/veya zaman *vb.* işaretleyiciler ile de ifadesini bulabilir[65] ki doğrudan emri işaretleyen unsurlar dışındaki işaretleyicilerle dile getirilen bu tür emre *yerini tutan emir* denmektedir. Aşağıda Leh dilinden alınan ilk örnekte *gerçek olumsuz emir (true negative imperative)* kullanılmıştır, zira tümcenin yapısında herhangi bir değişiklik olmaksızın olumsuzluk işaretleyicisi ile tümce olumsuz emre dönüştürülmüştür. Diğer örnekte, bildirme tümcelerinde olumsuzluk işaretleyicisi her zaman fiil öncesi konumda yer alan İspanyolcada emir çekimi söz konusu olduğundaü, gerçek emir tümcesi olumsuzluğu dilbilgisi-dışı iken, emrin edimsöz gücünün ortaya çıkması için, emir işaretleyicisi yerine kullanılan bir yapının, dilek/istek kipinin (subjunctive) varlığı gereklidir. Nitekim *Lee!* (Oku!) emir tümcesinin olumsuzu ikinci (b) örnekteki gibi kullanıldığında dil bilgisi kurallarına uymazken, olumsuzluğun ortaya konması için üçüncü (c) örnekteki gibi bir dilek/istek işaretleyicisinin varlığı zorunludur[66]:

a) (Ty) **nie** pracujesz.	b) Pracuj!	c) **Nie** pracuj!
Sen OSUZ çalış- T2K	Çalış- T2K E	OSUZ Çalış- T2K E
'Çalışmazsın'	'Çalış!'	'Çalışma!'

a) Tu **no** lees.	b)* ¡***No*** lee!	c) ¡***No*** leas!
Sen OSUZ oku- T2K	OSUZ oku- T2K E	OSUZ oku-T2K.İS
'Okumazsın'	'Okuma!'	'Okuma!' (Zeijlstra, 2006: 406)

[63] Özne ve alıcının örtüşmediği T3K 'emir' işaretleyicisi için *bkz.* Aydın 2007: 156 *vd.*

[64] Bunun yanında *suppletive* (değişik biçim) terimi de kullanılmaktadır. Bu tür olumsuzlukla ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Zanuttini, 1996, 1997.

[65] Eski Türkçe'den verdiği örnekte Gabain, gelecek zamanı işaretleyen *-GAy* ekinin 'daha hafif bir mana ifadesiyle' emri kodladığına işaret etmiştir: *Barmaġay sin!* "Gitmeyeceksin!, Gitme işte!" (1995: 79). KE'de de aynı işaretleyicinin emri ve geniş zamanı kodladığı örnekler vardır: "Aydı: Men ölsem munı öltürüñg, tirig ḳalsam özüm **bilgey-men**, tėp. Anda kėḍin Emirü'l-mü'minin Ḥüseynḳa aydı: Munı sen öltürgey-sen, ḳolın boynın **kesgey-sen**." [242r-11/12] Eckmann da benzer kullanımların Çağatay Türkçesinde görüldüğünü belirtmiştir (2003: 118). Yine TTü.'de emir, geniş zaman ve gelecek zamanı işaretleyen biçim birimlerle de ifade edilmektedir: Bu ödev yarın **getirilecek**! Burada yüksek sesle **konuşulmaz**! *vb.* Bu konuyla ilgili geniş bilgi ve örnekler için *ayr. bkz.* Zeijlstra, 2004b.

[66] Bununla ilgili geniş bilgi ve başka örnekler için *bkz.* Zanuttini, 1996, 1997; Zeijlstra, 2004b, 2006.

Miestamo ve Van der Auwera (2007), dillerin olumlu-olumsuz bildirmede gösterdikleri bakışımsız yapıları olumlu-olumsuz emirde de gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Miestamo (2005) standart olumsuzluğu kendi içinde bakışımlı ve bakışımsız olarak ikiye ayırır. Bakışımlı olumsuz yapı barındıran tümcelerin olumlu karşılıklarndan tek farkı tümcede bir olumsuzluk işaretleyicisi almalarıdır. Başka bir ifadeyle tümcenin olumsuzluk işaretleyicisini alması, yapısında herhangi bir değişiklik yapmaz; bununla birlikte bakışımsız olumsuzlukta farklı yapısal (structural) ve dizgesel (paradigmatic) değişiklikler görülür[67]. Olumsuz emrin de tıpkı bildirmelerdeki gibi kimi durumlarda tümcenin yapısında değişiklik yapabildiğini belirten Miestamo ve Van der Auwera, dolayısıyla olumsuz emrin bakışımsız bir görünümle de vücut bulabildiğini ortaya koymuşlardır. Elbette örneklem olarak kullandıkları 30 dil[68] bütün olumsuz emir tipolojisini ortaya koymaya yetmez, fakat bildirmedeki gibi bakışımlı yapıların olduğunun ipuçlarını vermeye kâfidir. Çalışmanın en önemli sonucu ise kimi durumlarda olumsuz emrin gerçekleşmiş (indicative) kategori olarak işaretlenirken olumlu emrin gerçekleşmemiş (imperative) olarak işaretlenmesidir ki bu durum olumlu-olumsuz bildirmelerde görülmez (s.1-16).

Miestamo ve Van Der Auwera (2007) **i)** Yapısal bakışımsızlığın olduğu diller, **ii)** dizisel bakışımsızlığın olduğu diller, **iii)** olumsuzluğun daima bakışımlı olduğu, **iv)** olumsuzluğun daima bakışımsız olduğu ve **v)** hem bakışımlı hem de bakışımsız olumsuzluğun görüldüğü diller olarak muhtelif başlıklarda ele almışlardır. Türkçe bu sınıflandırmada bakışımlı olan dillerdendir.

Van der Auwera *vd.* (2008), teklik ve çokluk ikinci kişi emre odaklandıkları 495 dil üzerinde şu dört tipolojinin görüldüğü sonucuna varmışlardır:

1. 113 dilde olumsuz emirler T2K emrin fiil yapısını kullanır ve bu dillerde bildirme tümcelerinde bir tümce olumsuzluğu stratejisi vardır. Dolayısıyla bu 113 dilde olumlu ve olumsuz emir arasında bir bakışımlılık söz konusudur.

[67] Yapısal ve dizisel özelliklerine göre simetrik ve asimetrik olumsuzluk gösteren dillere dair örnekler için *bkz.* Miestamo, 2005; Miestamo ve Auwera, 2007: 4-5).

[68] Afrika (4 dil), Avrasya (3 dil), Southest asya-Oceania (3 dil), Avustralya, -Yeni Gine (8 dil), Kuzey Amerika (6 dil), güney Amerika (6 dil) toplam 30 dil.

2. 183 dilde olumsuz emirler T2K emrin fiil yapısını kullanırlar ve bildirmede bir tümce olumsuzluğu stratejisi yoktur. Dolayısıyla bu dillerde olumlu ve olumsuz emir arasında bakışımlılık vardır ve fakat olumsuz bildirme ve emir arasında bakışımsızlık söz konusudur.

3. 55 dilde olumsuz emir, T2K olumlu emir dışında başka bir fiil yapısı kullanır ve bir tümce olumsuzluğu stratejisine sahiptir. Bu dillerde olumlu ve olumsuz emir arasında bakışımsızlık vardır, fakat bildirme ve emir arasında, olumsuzluğun işaretlenmesi noktasında, bakışımlılık söz konusudur.

4. 144 dilde olumsuz emir, T2K olumlu emir dışında başka bir fiil yapısı kullanır ve bu dillerin bir tümce olumsuzluğu stratejisi yoktur. Dolayısıyla bu dillerde olumlu ve olumsuz emir arasında bakışımsızlık vardır ve aynı zamanda bildirme ve emir arasında olumsuzluğun işaretlenmesi noktasında da bakışımsızlık görülür.

Bu tipolojiye göre Türkçe, bildirme tümcelerinde bir tümce olumsuzluğu stratejisi olan, olumsuz emrin ifadesinde T2K olumsuz emrin fiil yapısını kullanan ve olumlu-olumsuz emir arasında bir bakışımlılığın görüldüğü dillerdendir.

2.1.6. Olumsuzluk(un) Kapsamı

Olumsuzluk(un) kapsamı (scope of negation), *olumsuz bir tümce/söylemde olumsuzluk unsurunun odaklandığı anlam* olarak tanımlanabilir. Olumsuzluğun kapsamı daha önce ifade edildiği gibi karmaşık bir olgudur ve mantıktaki gibi net değildir. Aşağıdaki örnekler olumsuzluğun kapsamını ortaya koymada dikkate değer:

a. Ayşe'yi sevdiği için ziyaret etti.

b. Ayşe'yi sevdiği için ziyaret etmedi.

Yukarıdaki a tümcesinin anlaşılmasında farklı anlamaya yol açacak herhangi bir bir anlam bulanıklığı yokken aynı tümcenin olumsuzu bir belirsizliğe yol açar, zira olumsuzlanan tümcede, olumsuzluğun kapsamı/sınırları net değildir dolayısıyla tümce şu farklı okumalara izin verir:

i. Ayşe'yi seviyor, bu yüzden onu ziyaret etmedi.

ii. Ayşe'yi ziyaret etti, fakat bu, onu sevdiği için değil.

Aşağıdaki olumlu-olumsuz kuruluşlardaki şu örnekler de dikkate değer[69]:

c. Yıkayabileceği kadar temiz yıkadı.

d. Yıkayabileceği kadar temiz yıkamadı.

e. O, fazla konuştu.

f. O, fazla konuşmadı.

Yukarıdaki c ve e'deki olumlu tümceler sırasıyla *yıkadı* ve *konuştu*'yu dile getirirken bunların olumsuz karşılıkları *yıkamadı* ve *konuşmadı*'yı değil yine olumlu *yıkadı* ve *konuştu*'yu sezdirmektedir.

Givón (1984) ve Horn (1989) olumsuzluğun kapsamının dar (narrow) ve geniş (wide) parametreleri arasındaki değer ölçüsü olarak değerlendirilebileceğini ifade ederler ve olumsuzluğun şu iki genel ilkesinin, dar ve geniş kapsamın yorumunu denetlediğine vurgu yaparlar[70]. Buna göre:

> a) Olumsuzluk kapsamı genişledikçe bir ögenin daha çok etkilenme ihtimali söz konusu olur.
>
> b) Olumsuzluk, bir ögeye yakınlaştıkça o ögenin doğrudan olumsuzlanma ihtimali daha da artar (Frawley, 1992: 400'den).

Dar kapsam (öge olumsuzluğu/constituent negation): *Bugün sinemaya değil, tiyatroya gideceğiz.*

Geniş kapsam (tümce olumsuzluğu/sentential negation): *Bugün sinemaya da tiyatroya da gitmeyeceğiz.*

Frawley, geniş kapsamın daha fazla etkilediğini fakat etkinin derecesinin, OSUZ ile olumsuzlanan öge arasındaki mesafeyle orantılı olduğunu belirtir[71]. Ona göre kapsama yapısal (structural) açıdan baktığımızda, olumsuz yapı, olumsuzluktan doğrudan etkilenen ögeye bağlı her şeyi etkiler. Dizisel (serial) açıdan baktığımızda ise kapsamın, soldan sağa sıralama işlevi gördüğünü belirtir[72].

---

[69] Benzer örnekler için *bkz.* Givón, 1975: 75 *vd.*

[70] Horn (2001) içsel olumsuzluğun güçlü, açık, karşıt (contrary) olduğunu ve üstdilsel olmadığını, bunun yanında dışsal olumsuzluğun zayıf, örtük, çelişik (contradictory) ve işaretli olduğunu ileri sürer.

[71] Frawley burada *mesafe (distance)*'nin ya dizisel (serial) ya da yapısal (structural) bir tanımlamaya sahip olduğunu belirtir.

[72] Bu durum elbette dillerin söz dizimlerinden bağımsız değildir. Nitekim aşağıda İngilizceden alınan ilk örnekte, *obviously* (açıkça) sözcüğü olumsuzluğun kapsamında değilken, ikinci örnekte olumsuzluğun kapsamına dahildir.i) They obviously didn't understand the problem. ii) They didn't understand the problem obviously.

Aşağıdaki örnekleri Frawley (1992: 400), yukarıda bahsedilen ilkelerle bunların önerme olumsuzluğu (propositional negation) ve ekli olumsuzluk (affixal negation) arasındaki farklılıklar üzerindeki etkilerini göstermek amacıyla vermiştir:

I don't run frequently. "Düzenli koş**ma**m." (önerme olumsuzluğu)

I run infrequently "Düzen**siz** koşarım." (ekli olumsuzluk)

Önerme olumsuzluğu (kimi çalışmalarda tümce olumsuzluğu terimi ile karşılanır), birinci tümcede daha geniş bir kapsama sahiptir dolayısıyla ifadenin büyük bir kısmını ihtiva eder: Fiili ve belirteci. İkinci tümcedeki ekli olumsuzluk (öge olumsuzluğu) ise daha dardır ve bu sadece belirteci etkiler. Esasen bu kapsam farklılıkları, ifadelerin anlamları bakımından daha (doğru) yorumlanabilir sonuçlar vermiştir. Birinci tümce tamamiyle olumsuz bir gerçeği veya yadsımayı belirtir: *It is not true that I run frequently* "Düzenli koştuğum doğru değildir."; bu, yapısal ve dizisel durumuyla olayın olumsuzluğa yakınlığından kaynaklanır. İkinci tümce aslında, kendisi olumsuz olan olumlu bir gerçeği belirtir: *I assert that my running is not frequent* "Koşmamın çok sık olmadığını belirtiyorum." Bu örnekteki *in*, sadece zarfın önüne gelmiş ve onu olumsuz yapmıştır, tümcenin tamamını değil (Frawley, 1992: 400).

Geniş ve dar kapsamın bu temel parametreleri, farklı biçimlerde ortaya çıkar ve umumiyetle düzenli bir durumda seyretmez. Örneğin gönderge ve önvarsayım üzerine kaleme alınan birçok felsefî eserde geniş kapsam, dışsal (external) ve dar kapsam ise içsel (internal) kapsamla -yaklaşık olarak- eşdeğer görülmüştür (Frawley, 1992: 400).

Söz diziminde, geniş ve dar kapsam, yapısal mukabile sahiptir: Tümce olumsuzluğunun geniş bir kapsamı olduğu düşünülür, zira o tümceyi bir bütün olarak etkiler. Bunun tam tersi bir şekilde, dar kapsamda bir öge olumsuzluğu (constituent/term negation) daha vardır ki bu olumsuzlukta bir olumsuzluk işaretleyicisi vasıtasıyla, bir tümcenin fiilden daha küçük kimi yapısal ögeleri olumsuzlanır[73]. Frawley, bununla ilgili olarak *I saw lots of squirrels and no birds* "Çok sayıda sincap gördüm ve hiç kuş (görmedim)." örneğini vermiştir (1992: 400-401).

Dil felsefesinin önemli isimlerinden Russell ve Strawson olumsuzluğun içsel ve dışsal okunuşları üzerinde durmuş ve bununla ilgili olarak ele aldıkları klasik tümce ise

[73] Frawley, yukarıda bahsedilen terimlerin birbiriyle ilgileri olsa da farklı alanlara ait olduğunu hatırlatır. Buna göre *dar* ve *geniş* etki alanı'nı, *içsel* ve *dışsal* olumsuz durumun mantıksal yapısı'nı ve *tümce(sel)* ve *öge* ise söz dizimsel yapı'yı gösterir (1992: 401).

The king of France is not bald olmuştur. Bu tümce dar ve geniş kapsamda şöyle yorumlanabilir[74]:

Dar (internal): The king of France is *not-bald* "Fransa'nın kralı kel-değildir".

Dar kapsamda a) Fransa'nın bir (unique) kralı vardır,

b) Fransa'nın bu kralı kel değildir.

Geniş (external): *Not* (the king of France is bald) "Fransa'nın kralı kel değildir".

Geniş kapsamda a) Fransa'da bir (unique) kral yoktur,

b) Var olmayan bu kral, dolayısıyla, kel de değildir.

Horn'un da ifade ettiği üzere geniş kapsamda Fransa'nın kralının varlığı yadsınırken dar kapsamda kel olduğu düşüncesi yadsınmıştır (2001: 364 *vd.*).

Grimes, olumsuzluğa dikkatli bir şekilde yaklaşılmasına, olumsuzlanan *şey*in kapsamının her zaman etraflıca ele alınması gerekliliğine vurgu yapar. Olumsuzluğun kimi kullanımlarının tümcenin bütününe ait mantıksal durumu oldukça anlaşılır bir şekilde açıkladığını belirtir. Örneğin *Şubat'ın 22'sinde Los Angelas'a gitmedim.* (Şubat'ın 22'sinde Los Angeles'a gittiğim söylemi yanlıştır.) Bununla birlikte her olumsuz tümceyi aynı şekilde değerlendiremeyeceğimizi de ekler. *Onun hazır olduğunu sanmıyorum.* tümcesinde yadsınan *sanmak* eylemi değildir; olumsuzluk tümleçten yükseltilerek '*hazır olmadığını'sanıyorum*'a eşdeğer hâle getirilmiştir (1975: 237). (*bkz.* Olumsuzluğun Yükseltilmesi).

2.1.7. Olumsuz Kutupluluk Unsurları

Birçok dilbilimci birtakım ifadelerin sadece olumsuz bağlamlarda/olumsuzluk kapsamında kabul edilebilir olduğuna işaret eder (Progovac 1994, Giannakidou 1998, Horn 2001). Böyle ifadeler olumsuz kutupluluk unsurları (negative polarity items) [OKU] olarak adlandırılır ve sözü edilen bağlamlarda kullanıldığında izinli (licensed) addedilir[75].

---

[74] Bu tümcenin farklı okumalarını gösteren mantıksal yapısı şöyle gösterilir:

i) $\exists x\,[Kx \wedge \forall y\,[Ky \leftrightarrow y{=}x] \wedge \neg Bx]$

ii) $\neg\exists x\,[Kx \wedge \forall y\,[Ky \leftrightarrow y{=}x] \wedge Bx]$

[75] Klima (1964) OKU'ya izin veren bütün bağlamlar ve tetikleyiciler için *affective* terimini önermiştir. Bu unsurlara olumsuz olmayan bazı bağlamlarda, gerçeğe uygun olmayan (non-veridical) bağlamlarda da izin verilmesinden dolayı Giannakidou (1997) gibi kimi araştırmacılar olumsuzluğu da içine alan daha

a. *I saw *anybody*.

b. I didn't see *anybody*.

Olumsuz sözcükler (n-words) kimi zaman OKU kimi zaman da olumsuz belirsiz gibi kullanılmaktadır. Nitekim OKU belirsizleri ile olumsuz sözcük belirsizleri (n-words indefinite) arasında kesin semantik bir ayrım yoktur. Olumsuz sözcükler kimi dillerde içsel (inherent) olumsuzluğa sahipken kimilerinde dışsal bir OSUZ ile desteklenmek zorundadır. Başka bir ifadeyle herhangi bir olumsuz unsur onları kurucu buyurmadan[76] dilbilgisel olamazlar.

OKU ve OSUZU birbiriyle yakından ilgilidir, en azından Türk dili için OKU ve OSUZU'yu birbirinden bağımsız düşünmek doğru olmasa gerektir.

OSUZ-sözcükler belirsiz zamir (hiç kimse, hiç biri *vb.*), zarf (asla, hiçbir zaman, katiyen, hiç *vb.*) sıfat (hiç) bağlaç (ne … ne) ünlem (sakın! *vb.*) olabilir. Bütün bu OSUZ-sözcükler OSUZU'da rol alır. Bunlar, kısa cevaplarda (one-word/fragmentary) kullanılabilmeleriyle OKU'lardan ayrılırlar. Esasen Türkçede OKU'larla olumsuz sözcükler aynıdır. Örneğin İngilizcede OSUZ-sözcük ve OKU ayrı sözcüklerden oluşurken Türkçede bir ayrım yoktur:

İng. OSUZ-sözcük → **no**, OKU → **any** = TTü. OSUZ-sözcük/OKU → **hiç**

İng. OSUZ-sözcük → **nobody**, OKU → **anybody** = TTü. OSUZ-sözcük/OKU → **hiç kimse**

İng. OSUZ-sözcük → **nothing**, OKU → **anything** = TTü. OSUZ-sözcük/OKU → **hiçbir şey**

OKU ile yakından ilgili ifadelerden biri de olumsuz belirsizlerdir (negative indefinites). İngilizcede OKU belirsizi (NPI indefinite) bir OSUZ ile bir arada olursa, bu olumsuz belirsize (neg-indefinite) eşdeğerdir:

I did**n't** see **anyone** = I saw **no one**.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere İngilizcede olumsuz belirsizler olumsuzluğu tek başlarına karşılarken OKU belirsizleri mutlaka OSUZ'a ihtiyaç duyar. Türkçede ise OKU belirsizi ve OSUZ belirsiz arasında bir ayrım söz konusu değildir.

---

kapsamlı bir terim olan *affective polarity items* terimini kullanır. Biz burada bu tür yapıları ifadede kullanılan en yaygın terim olduğu için *negative polarity items* "olumsuz kutupluluk unsurları" terimini tercih ettik.

[76] *K(urucu) buyur-* (≈ izin vermek) terimi için *bkz.* Açıklamalı Kavram ve Terimler Sözlüğü.

Türkçede bir OSUZ belirsizi, İngilizcedeki OKU belirsizi gibi bir OSUZ işaretleyicisi ile bir arada olmak zorunda olduğu bağlamlar yanında kimi bağlamlarda herhangi bir OSUZ'a ihtiyaç duymaz.

OSUZ belirsizlerle OKU'ları birbirinden ayıran en önemli özelliğin kısa cevaplarda (fragmentary answers) OKU'ların bir olumsuzluk işaretleyicisine ihtiyaç duyarken OSUZ belirsizlerin herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi almadan kullanılabilmesi olduğu birçok araştırmada kaydedilmiştir (Bernini-Ramat, 1996; Haspelmath, 1997). Ancak bu durumunun dünyadaki her dil için geçerli olmadığı görülmektedir[77]. Nitekim aşağıdaki örneklerde Türkçe ve Leh dilinde OKU'lar, kısa cevap verme yetisine sahipken İngilizce için bu durum söz konusu değildir:

Tü. Kim geldi?

– Kimse/Hiç kimse.

Leh. Kto przyszedł? "Kim geldi?"

– Nikt. "Hiç kimse."

İng. Who came? "Kim geldi?"

a. – Nobody. "Hiç kimse."

b. – *Anybody.

Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere Türkçede hem OKU belirsizi hem OSUZ belirsiz, her ikisi de kısa cevaplarda müstakil olarak olumsuz anlamı

[77] İngilizcede *any* OKU, kısa cevaplarda hiçbir zaman olumsuz bir yoruma izin vermezken Türkçe'de onun karşılığı olarak gösterebileceğimiz *hiç* OKU buna izin verir. Aşağıda, sözü edilen kullanımlara ait örnekler yer almaktadır:

*"Türk milletini düşünen kim var? **Hiç kimse.**"*
http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=-71888 Erişim: 04.08.2012

*"Göl Park yaptık, var mıydı? Sağlık ocağı, okullar? Hiç biri yoktu. Zihinsel engelliler okulunu kim düşündü? **Hiç kimse**."*
http://www.tunagazete.com/tuna2007/yazdir.asp?hid=1602 Erişim: 18.04.2012

*"Bunun sorumluluğunu kim aldı? **Kimse!**"*
http://www.facebook.com/note.php?note_id=198331686863986 Erişim: 18.04.2012

Aşağıdaki örnekler ise *hiç biri* OKU'nun *hepsi*'nin karşıtı olarak sınav sorularında kullanıldığını gösterir:

1) Aşağıdaki bellek türlerinden hangisinin üzerindeki bilgiler bilgisayar kapatıldığında silinir?
A) RAM B) ROM C) PROM D) EPROM E) Hepsi

2) Aşağıdakilerden hangisi bilgisayarın giriş birimi değildir?
A) Fare B) Yazıcı C) Klavye D) Sabitdisk E) **Hiçbiri**

http://sorubank.ege.edu.tr/~e80053384/nigde/1.6test.htm Erişim: 21.04.2012

karşılayabilmektedir; tam tümcelerde ise OKU gibi bir OSUZ işaretleyicisi ile kurucu buyurulmak zorundadır:

Kim geldi? a) −Kimse gel**me**di. / b) −Hiç kimse gel**me**di.

Aşağıdaki örneklerde (a)'lar dil bilgisine uygunken (b)'ler dil bilgisel değildir:

(1) a. **Hiç** Japonya'ya git**me**miş.

b. *Hiç Japonya'ya gitmiş.

(2) a. **Hiçbir şey** yap**ma**mış.

b. *Hiçbir şey yapmış.

(3) a. **Hiç kimse**yi gör**me**dim.

b. *Hiç kimseyi gördüm.

(4) a. **Sakın** bunu bir daha söyle**me**!

b. *Sakın bunu bir daha söyle.

(5) a. **Asla** buraya gel**mez**.

b. *Asla buraya gelir.

Yukarıdaki örneklerle birlikte bazı deyimlerin sadece olumsuzluk işaretleyicisi ile kullanıldığı, söz konusu deyimlerin olumlu karşılıklarının ya anlatım bozukluğuna neden olduğu ya da gerçek anlamda kullanılarak deyim vasfını kaybettiği görülmektedir. *Elinden geleni ardına koy**ma**mak* deyimi olumsuzluk işaretleyicisiyle ve olumsuz bağlamda kullanılması gereken bir deyimdir; aksi hâlde olumlu bağlamda *elinden geleni ardına koymak* şeklinde kullanıldığında anlamlı bir ifade taşımaz. Yine benzer şekilde *burnunun ucunu gör**me**mek, burnu (bile) kana**ma**mak, eline su döke**me**mek, istifini boz**ma**mak* gibi muhtelif deyimler buna örnek olarak gösterilebilir[78]. Bununla ilgili olarak Swart İngilizceden şu örneği verir:

He **didn't lift a finger** to help. "Yardım etmek için kılını kıpırdatmadı."

*He **lifted a finger** to help. "Yardım etmek için kılını kıpırdattı."

Swart (2010: 14) ikinci tümcenin dil bilgisi kurallarına uygun olmadığını, böyle bir kullanımın yalnızca gerçek anlam ihtiva edeceğini, -asıl verilmek istenen- mecaz anlamı taşımayacağını ifade eder.

Frawley, birtakım ifadelerin neden doğası gereği kutupluluk özelliği taşıdığını sorgulayarak OKU'ların sezdirimsel bir olumsuzluk ihtiva ettiklerini belirtir. Örneğin ona göre *not lift a finger* "kılını kıpırdatmamak" gerçekte *yardımda başarısız olmak*

[78] Başka örnekler için *bkz.* Sev, 2004.

olumsuz anlamını taşır. OKU'ların birtakım -soru, koşul, karşılaştırma gibi- olumlu bağlamlarda kabul edilebilir olmasını da sorgulayan Frawley, söz konusu bağlamların OKU'lara izin verdiğini, zira kendilerinin de olumsuzluk ihtiva ettiğini ifade eder. Örneğin *Did she have any friends?* "Hiç arkadaşı var mıydı?" şeklinde bilgi isteyen bir sorunun olumsuz bir durumu varsaydığını ifade eder: Konuşur bilgiden *yoksun/mahrum* olduğu için bu soruyu sormuştur. Yine ona göre yerine konulan tümceler (raplacive clauses), *…-den ziyade, …-mektense anlamını* karşılayan ifadeler (*rather*) açıkça bir şeyin *yokluğ*una/*bulunmayış*ına işaret eder: *X rather than Y, which is absent.* Frawley, şartlı tümcenin gerçekleşmemiş durumu gösterdiğini belirtir ki bu da başka bir bulunmamaya, dolayısıyla olumsuzluğa işaret eder. Ona göre zikredilen bütün bu kuruluşlar bir dereceye kadar olumsuzdur (1992: 404).

OKU'ların olumsuz belirleyiciler mi yoksa olumsuz sözcükler mi olduğu birçok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır. Bununla ilgili olarak Haspelmath (1997) birçok dilde OKU gibi işlem gören belirsizlerin aynı zamanda *serbest seçim unsuru*[79] olarak da kullanıldığına işaret eder. Bununla ilgili en tanınmış örnek İngilizcedeki *any* "hiç" dir. Bununla birlikte birçok araştırmacı belirsiz zamirlerin, zarfların ve belirleyicilerin (determiners) aşağıdaki üç tür belirsizler (indefinites) içerisinde görev aldığını belirtir. Bu üç tür belirsiz İngilizce aracılığı ile şöyle gösterilebilir:

> **Normal belirsizler**[80]**/normal indefinite**: *somebody, something, somewhere, some vb.*
> **OKU-belirsizleri/NPI-indefinite**: *anybody, anything, anywhere, any vb.*
> **OSUZ -belirsizler/n-indefinite**: *nobody, nothing, nowhere, no vb.* (Jäger 2006: 99).

Göksel ve Kerslake, eserlerinin *Expressions Interacting with Negation* başlıklı kısmında esasen OKU'lardan bahsederler. Olumlu yüklemlerle kullanımları sınırlı olan birkaç ifade olduğunu, bunların bütün olumsuz tümce çeşitlerinde bulunduğunu ve bazısının aynı zamanda olumlu sorularda da yer alabileceğini belirtirler. Bahsettikleri ifadeler şunlardır: *Hiç, hiçbir, hiçbiri(si), hiçbir şey, hiçbir yer, hiçbir zaman, hiçbir koşulda, hiçbir koşul/şart altında, hiçbir durumda, kimse/hiç kimse/ hiçbir kimse* (2005: 278)[81]. *Modifiers of Negation Markers* başlıklı kısımda ise *hiç*'ten farklı olarak olumsuzluk işaretleyicilerinin anlamını kuvvetlendiren *artık, asla, katiyen, pek* ve *o*

---

[79] *bkz.* Açıklamalı Kavram ve Terimler Sözlüğü.
[80] *Normal belirsizler* terimi *olumlu kutupluluk unsurları*nı karşılayabilir, zira İngilizce için verilen bu örnekler olumlu kutupluluk unsurları arasında gösterilmektedir.
[81] Göksel ve Kerslake bu ifadeler yanında *artık, bir daha, daha/henüz* gibi kimi ifadelerin de olumsuzlukla etkileşim içinde olduğunu ifade ederler.

kadar belirteçlerinin *-mA-, değil* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicilerinin tamamlayıcıları/niteleyicileri olduklarını ifade ederler (2005: 280-81).

Bütün OKU'ların aynı söz dizimsel ve anlamsal özelliklere sahip olmadığı gerçeğinden yola çıkarak Zwarts (1998), OKU'ları kabaca zayıf (weak) ve güçlü (strong) olarak ikiye ayırmıştır[82]. Güçlü OKU'lar daima olumsuz bağlamlarda kullanılan sözcüklerden oluşurken zayıf OKU'lar ise olumsuz bağlam yanında soru, şart gibi kimi bağlamlarda da kullanılabilen sözcükler kabul edilebilir.

Edmondson (1981), OKU'ya izin veren etkisel bağlamları ve bunların hiyerarşisini şöyle göstermiştir:

KARŞILAŞTIRICILAR ⊃ ŞARTLILAR ⊃ SORULAR ⊃ OLUMSUZ(LUK)LAR

Edmondson'a göre yukarıdaki sıralamada olumsuzluğun derecesi soldan sağa doğru gidildikçe artmaktadır. Başka bir ifade ile yukarıdaki bağlamlardan hangisinde OKU'ya izin verilirse, bu, onun sağındaki bağlamların hepsinde OKU'ya izin verilir demektir.

Bu bağlamlar dışında *karşıtlama yüklemleri* (adversative predicate), *before* gibi zaman zarfları (temporal clauses), *sadece/yalnızca vb.* zarflar (grading particles), bazı *genelleme tümceleri* (generic sentences) gibi kimi farklı dilbilgisel birimlerin de semantik olarak, içsel bir OKU okuması verdiği, dolayısıyla bu bağlamların da OKU'ya izin veren bağlamlar olarak addedilebileceği birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmüştür (Krifka, 1991: 153 *vd.*).

Aşağıdaki yüzey yapıda olumlu olan karşıtlama fiili ile teşkil edilmiş tümce derin yapıda "Onun erken gelmesini beklemiyorduk." gibi olumsuz bir anlam barındırır:

Onun erken gelmesi bizi şaşırttı.

Yine aşağıdaki yüzey yapısı olumlu olan tümce, derin yapıda "Benden başka kimse/hiç kimse gitmedi." olumsuz anlamını ihtiva eder:

Sadece ben gittim.

2.2. Türk Dilinde Olumsuzluk Ulamının Ele Alınışı

Bir dil bilgisi ulamı olarak *olumsuzluğ*un Türk dili gramerciliğinde tanımı ve ele alınışında tam bir fikir birliğinden ve derli toplu, kavramı bütünüyle karşılayan bir

[82] Zayıf ve güçlü olumsuzluk unsurları ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Van der Wouden (1994), Zwarts (1998).

tanımlamanın olduğundan bahsetmek güçtür[83]. Bu başlık altında olumsuzluk ulamının hem tarihsel hem de Türkiye Türkçesinde ele alınışına[84] değinilecek, geçmişten günümüze uzanan süreçte olumsuzluğun ele alınışı değerlendirilecek, farklılıklar ortaya konup eksiklikler saptanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Tarihsel Gramerlerde Olumsuzluğun Ele Alınışı

Tarihsel gramerlerde olumsuzluğun ele alınışına yer verilen bu bölümde öncelikle *Dīvānü Lüġati't-Türk*, ardından Memlük-Kıpçak sahasında kaleme alınan gramerler *Eş-Şüḍūr eḍ-ḍahabbiyye ve'l-Ḳıṭaü'l-`Aḥmadiyye fī'l-Lüġati't-Türkiyye, Kitābu'l -İdrāk li lisāni'l-Etrāk, El-Kavānīnü'l-külliyye li-zabti'l-luġati't-Türkiyye*, *Et-tuhfetü'l-zekiyye fi'l-lüġati't-Türkiyye, Kitāb Ḥilyā al-Insān wa-Ḥalaba al-Lisān* ile Anadolu sahasında yazılan *Müyessiretü'l-Ulûm* değerlendirilmiştir.

Dīvānü Lüġati't-Türk yalnızca 11. yy. Türk dünyasının söz varlığını içeren bir sözlük değil, verdiği bilgiler bakımından aynı zamanda Türk dilinin ilk dil bilgisi kitabıdır da. Olumsuzluğun nasıl ifade bulduğunu eserinin muhtelif kısımlarına serpiştirdiği bilgilerle veren Kaşgarlı, fiillerin olumsuzluğundan bahsederken "nehiy yapma yolu, bütün fiillerde emir sıygasının sonuna فـلا, م getirmekledir. 'امل‌آ alma= alma', 'اِلما ılma= inme' gibi." şeklinde bir açıklama yapar (DLT I: 175). Yine eserinin muhtelif yerlerinde geniş zamanın olumsuzundan (DLT: 65-66), geçmiş zamanın olumsuzundan (DLT II: 62-63), olumsuz emirden (DLT II: 64), olumsuzluk bildiren

---

[83] *Olumsuzluk* için çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan terimler şunlardır: Azerbaycan Türkçesi: *inkar*; Türkmen Türkçesi: *yookluk*; Gagauz Türkçesi: *inkârlik ~ ret*; Özbek Türkçesi: *bolişsizlik, inkór*; Uygur Türkçesi*: boluşsizliq*; Tatar Türkçesi: *yuqlıq (süze) ~ inkâr itü*; Başkurt Türkçesi: yuqlıq; Kumuk Türkçesi: yokluk ~ inkârlık; Karaçay-Malkar Türkçesi: ugaylaw *(o/ugaylaw)*; Nogay Türkçesi: *yoklık*; Kazak Türkçesi: *bolımsızdık*; Kırgız Türkçesi: *tanuu ~ ters*; Altay Türkçesi: *t'aratpagan*ı; Hakas Türkçesi: *ittîrbinçetkenî*; Tuva Türkçesi: *ta'dagalzal*; Şor Türkçesi: *çagdabazı* (Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, 1997: 65).

[84] Olumsuzluk üzerine Türkiyedeki üniversitelerde az sayıda tez çalışması yapılmış, bunlar da yüksek lisans düzeyinde olmuştur. Bu çalışmalar şunlardır: Mehmet Aygün, *Negation im Deutschen und Türkischen*, 1991; Ali Cin, *Tarihi Türk Şiveleri ve Günümüz Oğuz Grubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi,* 1998; Özlem Demirel, *Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları,* 2002; Bülent Özkan, *Sait Faik'in Üç Öykü Kitabında -Semaver/Sarnıç; Alemdağda Var Bir Yılan/Az Şekerli; Havuz Başı/Son Kuşlar- Olumsuzlama ve Olumsuzlamanın Metinsel Görünümleri*, 2003; Nigar Oturakçı, *On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz/+sUz,* 2006; Sevgi Çalışır, *Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk*, 2007; Aydoğan Yanılmaz, *An Investigation Into The Lexical And Syntactic Properties of Negative Polarity Items in Turkish*, 2009; Erkan Hirik, *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*, 2010.

sıfat-fiil ekleri -mAdAçI ve -mAġlI'dan (DLT III: 315-316) bahsetmiştir. Yine Kaşgarlı, olumsuzluğun şu sözlük birimlerle de ifade edildiğini dile getirmiştir: *aŋ͡ġ* (DLT I: 40), *ap* (DLT I: 34) *daġ/ḍaġ* (DLT III: 153), *daġ ol/ tegül* (DLT I:393, DLT III: 153), *yoḳ* (DLT I: 70, 323, 360, 368, 420; DLT III: 3, 143, 147, 151, 154, 239).

Molla Salih[85]'in kaleme aldığı *Eş-Şüḍūr eḍ-ḍahabbiyye ve'-l-Ḳıṭaü'l-ʾAḥmadiyye fī'l-Lüġati't-Türkiyye* dört ana bölüme (rükün) ayrılmış, olumsuzluğa birinci ve üçüncü bölümde yer verilmiştir. Birinci bölüm kendi içinde sekiz kısma (bab) ayrılır: Mastar, emir, *nehiy* (olumsuz emir/yasaklama), mazi, muzari, ism-i fâil, *nefiy* (olumsuzluk) belgesi, cemi (çoğul) belgesi. I. Bölümün üçüncü kısmında emrin olumsuz çekimine örnekler yer alır (Atalay, 1949: 10-13). Yedinci kısımda yazar, olumsuzluğun 'ya kiplerde ya kiplerden başka yerlerde' görüldüğünü ifade ettikten sonra 'kiplerden başka yerler'in üçüncü bölümde ele alınacağına işaret etmiştir. Yazar, yedinci kısımda olumsuzluk işaretleyicisi *-mA*-'nın şimdiki ve geçmiş zamandaki çekimlerinden bahsetmiş, mastarlardaki görünümüne işaret etmiştir (Atalay, 1949: 23-24). Üçüncü bölümde ise 'Türkçede cinste olumsuzluk *ne* iledir' açıklamasını yapar. Yine aynı yerde şu örnekler yer alır:

الl} yok سيل ام } değil (1949: 45)

Ermers *Kitābu'l -İdrāk li lisāni'l-Etrāk*'te fiillerde olumsuzluk'un ele alındığı bölümde fiillerdeki olumsuzluk parçacığının *m(a)* olduğu, (1999: 344-345). *değil*'in hem *laysa (= is not)* hem *mā (= not)* anlamını karşıladığı (1999: 338-340), *yoḳ* (yuq) sözcüğünün ise bulunmama (lack) ile birlikte reddetmeyi karşılayan 'hayır' anlamlarını verdiğinden bahsedilmiştir (1999: 380). Ebû Hayyan (Ermers, 1999), fiilde olumsuzluğu *fiil-i nehî* ve *fiil-i nefî* olarak bildirme ve emir olumsuzluğu şeklinde iki başlık altında ele almış, *fiil-i nefî*'de *-mAdI*, *-mAs* ve *-mAGAy* işaretleyicilerine yer verirken *fiil-i nehî*'nin yalnızca gelecek zaman fiilllerine eklendiğine işaret etmiştir.

El-Kavānīnü'l-külliyye li-zabti'l-luġati't-Türkiyye'de (Ermers, 1999) olumsuzluk, *al-Kalām ʿalā n-nahy, al-Manfī bi-lā, Ḥarf an-nafy wa-n-nahy* başlıkları altında ele alınmıştır. Eserin "Fiil Kip ve Ekleri" başlıklı birinci bölümde (Toparlı *vd.*, 1999: 17-20) anlamlı tümcenin *istek, haber* ve *inşa* olmak üzere üçe ayrıldığı bunlardan isteğin emri, nehyi (olumsuzuk), soruyu, duayı, temenniyi, umudu, arzı ve teşviği

[85] Molla Salih, Mısır'da 1029'lu yıllarda yaşayıp Eşrefiyye medresesi müderrisi olmuş bir kişidir (Atalay, 1949: VI).

içerdiği belirtildikten sonra "Nehiy (Olumsuzluk) Üzerine Birkaç Söz" alt başlığında olumsuzluk üzerinde durulmuş, burada emrin olumsuzundan, geçmiş zaman (-dI) gelecek zaman (-GAy) geniş/şimdiki zaman (-mAs) olumsuzluğundan bahsedilmiştir. Burada ayrıca olumsuzluğun emrin pekiştirildiği ek *-Gİl* ile de pekiştirilebileceği ifade edilmiştir. Geçmiş zamanın olumsuzluğundan bahsedilirken, olumsuzluğu pekiştirmek için ayrı bir şahıs zamiri getirilebileceğini (*sen* kelmedi͡ŋ), istendiğinde bu zamirin sona da eklenebileceği (kelmedi͡ŋ *sen*) ve bu her iki şeklin de yaygın olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Şimdiki zamanın olumsuz yapılmak istendiğinde fiile *-mas/-mes* getirildiğini ve T1K ve Ç1K ile T2K ve ÇK2 çekiminin hepsinde şahıs zamirlerinin açıkça söylendiğini bunun yanında şahıs zamirlerinin başa getirilerek *sen kelmes sen* şeklinde bir kullanımın da olabileceği dile getirirlir.

Ermers, *Et-tuhfetü'l-zekiyye fi'l-lüġati't-Türkiyye'de* olumsuzluk'un, *olumsuzluk* (bāb an- nafy), *olumsuz emir* (bāb an-nahy) ve *lā ile olumsuzluk* (bāb an-nafy bi-lā) adları ile müstakil başlıklar altında yer aldığına işaret etmiştir (1999: 55). "Olumsuzluk Ayrımı" başlıklı kısımda olumsuzluk için birtakım belgenin olduğu belirtildikten sonra bu belgelerden birinin "sâkin olarak z" harfi olduğu, bu harfin, "hâl kipinde sekit belgesi olan harften sonra" geldiği ifade edilmiş, *z* harfinin *s* harfine de çevrilebildiğine işaret edilmiştir. Fiil çekimind *kel-* fiilini esas alan yazar, şimdiki/geniş zaman, geçmiş zaman (-dI) ve gelecek zaman (-GAy) ile şart (-sA)'ın çekim örneklerini verir ve şimdiki zamanda "Bitişik zamirlerle birinci şahısta *kelmezem* denir." açıklamasını yapar. "Arapçada الب ile Olumsuzluk Yapan Ayrım" başlıklı kısımda Arapça *bilâ* edatının karşılığının Türkçede *+sız/+siz* olduğu belirtilmiş, Arapça *lâ* ile yapılan olumsuzluğun Türkçedeki karşılığının *ne* olduğu ifade edilmiştir. Olumsuzluğun *yok* sözcüğü ile de gerçekleştirildiğine, *yoḳ* sözcüğünün yokluk, onun karşıtı *bar*'ın *ise* ise varlık anlamı verdiğine işaret edilmiştir. Aynı bölümde 'olumsuzluk için beş belge vardır' denilerek bu belgeler şöyle sıralanmıştır: **i)** maz/mez, **ii)** may/mey, **iii)** +sız/+siz, **iv)** ne, **v)** yoḳ (Atalay, 1945: 88-89). Bunların yanında olumsuzluğa, ilgili ZGK'lerin geçtiği yerlerde ayrıca da yer verilmiştir.

Kitāb Ḥilyā al-Insān wa-Ḥalaba al-Lisān'ın altı ana bölümünden ilki olan isim morfolojisinde (Taṣrīf alʾ asmāʾ) Olumsuzluk (al-Faṣl ar-rābiʿ fī n-nafy) başlığı ile üçüncü bölüm olumlu ve olumsuz emir (al-Bāb aṭ-ṭāliṭ fī fiʿl al-ʾamr wa-n-nahy) ile 6. bölümde ise olumsuz emir, olumsuzluk ve reddetme (al-Bāb as-sādis fī n-nahy wa-n-nafy wa-l-ğaḥd) başlıkları altında yer verilmiştir (Ermers, 1999).

Anadolu sahasında kaleme alınan *Müyessiretü'l-Ulûm*'da Bergamalı Kadri, fiildeki olumsuzluk'a *nefy* ve *nehy* kavramları etrafında yer vermiş, nefy'i, *nefy-i ḥāl* (olumsuz şimdiki /geniş zaman), *nefy-i müstaḳbel* (olumsuz gelecek zaman), *te'kīd-i nefy-i müstakbel* (olumsuz gelecek zamanın pekiştirilmesi) başlıklarında, nehy'i ise *nehy-i ḥāżır* (2K olumsuz emir), *nehy-i ġāyib* (3K olumsuz emir), *nehy-i ḥāl* (şimdiki zaman olumsuz emri), *nehy-i müstaḳbel* (gelecek zaman olumsuz emri) başlıkları altında ele almıştır. Kadri, eserinde emrin olumsuzluğuna özel bir yer vermiş, emrin dile getirilişi üzerinde ayrıntılarıyla durmuştur. Bunların yanında nefy ve nehy'lerin edilgenlerine de yer vermiştir: Mechūl-i nefyi'l-ḥāl, mechūl-i nefy-i müstaḳbel, mechūl-i nehy-i ġāyib *vb.* "Te'kīd-i nefy-i müstaḳbel" başlığını taşıyan kısımda *hergiz, artuḳ, şimdiden girü, ebedī, hīç, aṣlā, ḳaṭʿā, ilā ġayri'n-nihāye* OKU'larına yer vermiş ve bunların emrin önüne getirilerek pekiştirici vazifesi gördüğüne işaret etmiştir (Karabacak 2002: 12 *vd.*). Kadri, *Faṣlun fi'l-ḥurūf* başlıklı kısımda olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* ve *degül*'den şöyle bahsetmiştir: "Mīm ḥarfdür ki selb-i māżī içün gelür*, gelmedi* gibi; ve nehy-i ġāyib ve nehy-i ḥāżır içün gelür, *gelmesün* gibi. Ammā *degül* lafẓı ḥarf de olsa olur ism de olsa olur." [134-2/5]. Yine aynı kısımda *+sXz* için şu kaydı düşmüştür: "Siz (sız) de ḥarfdür ki yoḳlıḳ maʿnāsın ifāde eyler; *akçasız, pulsız ādemden ne olur* dimek gibi." [140-8/9] Görüldüğü gibi Bergamalı Kadri, eserinin farklı yerlerinde özellikle fiil olumsuzluğuna geniş yer ayırmış, isim olumsuzluğuna ise değinmekle yetinmiştir.

2.2.2. Tarihsel Dönemleri Esas Alan Gramerlerde Olumsuzluğun Ele Alınışı

Orhon Türkçesi Grameri'nde T. Tekin, olumsuzluk ulamına söz dizimi içerisinde müstakil bir alt başlıkta yer vererek olumsuz tümcelerde yüklemin bir 'olumsuzluk ögesi' taşıdığını belirtir. Ona göre *olumsuzluk ögesi* ya bir olumsuz eylem biçimi ya da olumsuzluk içeren bir sözcüktür. Buna göre Tekin "olumsuz eylem biçimi"ne *Meniŋ̑ sabımın sımadı. "Benim ricamı (sözümü) kırmadı."* şeklinde olumsuzluk işaretleyicisi *-mA*-'lı örneği verirken "olumsuzluk içeren bir sözcük" tanımlamasını ikiye ayırarak önce "Yüklem yok 'yok, değil' sözcükleri ile izlenen bir ad (sıfat)" açıklamasını yapıp şu örneği vermiştir: *Ol amtı anŷıġ yok* "Onlar şimdi (hiç de) kötü değil." Daha sonra "Yüklem olumsuzluk sözcüğü yok 'yok, mevcut değil, olmaz.'" açıklamasını yaparak şu örneği vermiştir: *Türük kagan ötükän yir olorsar, iltä*

buŋ yok. “Türk hakanı Ötüken dağlarında otururbut, ülkede (hiçbir) sıkıntı olmaz” (1968: 210; 2000: 212-13). Bunun yanında *+sIz*’a “Dudak Uyumuna Girmeyen Ekler” başlığı altında yer vermiştir. 1968’de herhangi başka bir açıklama yapmadan *+sIz*’a yer verirken 2000’de “olumsuz sıfat eki +sız” açıklamasını yapmıştır (2000: 57). Tekin, bitimli ve bitimsiz fiillerdeki olumsuzluğa ve *iḍi/edi* ‘hiç’ ile *näŋ* ‘hiç, herhangi bir’ *kiçig* "az, pek az, hiç" OKU’lara ise “morfoloji” bölümünde *miktar zarfları, belirsizlik zamirleri* gibi farklı başlıklar altında dağınık olarak yer vermiştir.

Gabain *Eski Türkçenin Grameri*’nde müstakil bir *olumsuzluk* başlığı altında *olumsuzluk*’un tanımını yapmadan fiillerde ve isimlerde görülen olumsuzluklara değinmiştir (1988a: 53, 77-78 *vd.*). Buna göre Gabain, fiillerin fiil tabanına *-mA-* getirmek suretiyle olumsuzlaştırıldığını, geniş zamanın özel bir olumsuzluk şekline (-mAz) sahip olduğunu belirtir (1988a: 77-78 *vd.*). *Fiilden isim yapan ekler* içerisinde gösterdiği *-mAz* için “Olumsuz isim yapar, isim olarak az, yüklem ismi ve sıfat olarak daha çok kullanılır: *kişi ermez* ‘insan olmayan, insan gayrısı’, *ermezig erür tip* ‘olmazı olur deyip’.” açıklamasını yaparak *fiilden sıfat yapan ekler* başlığı altında da yer verdiği *-mAz* için burada “Sık sık sıfatın ve bazen de yüklem isminin olumsuzu: *ermez iş* ‘cinayet’, *bilig bilmez kişi* ‘bilgi bilmez kişi, cahil.” açıklamasını yapar. *Yoḳ* sözcüğü ile *+sXz* ekinin ‘mevcut olmama’yı karşıladığını, olumsuzluğun kuvvetlendirilmesinin ise *neŋ, idi, arıtı, aŋgmıntın* ve bazen de *kiçig* ile karşılandığına işaret eder (1988a: 53, 77, 106 *vd.*).

Gabain, “Codex Cumanicus’un Dili” adlı yazısında Codex Cumanicus’taki olumsuzluğu derli toplu bir şekilde bir arada vermiştir. “Aşağıdaki ekler veya kelimeler olumsuzluk ifade ederler.” tümcesini takiben *+sız/+siz, yoḳ~yoḫ, dewül* ve *-ma* biçim birimlerini sıralar. *+sız/+siz*’in eski metinlerde çoğunlukla u/ü’lü olduğunu, sonrakilerde ise dudak uyumuna tabi olduğunu belirtir. Şu tek örneği ise ‘olağan dışı’ olarak görür: *ten işi siz* ‘ten işisiz’. *Yoḳ~yoḫ*’un yer yer *heç* ile kuvvetlendirildiğini veya *neme* ile umumileştirildiğini belirtir: *aŋga heç neme yoḳ boşaḳ* ‘ona hiçbir şekilde (asla) af yok’. *dewül*’ün çok seyrek geçtiğini belirten Gabain örneklerde bu sözcüğün *deül* ve *devl* biçimlerine de yer vermiştir. *-ma-* için ‘fiil tabanlarının olumsuzu’ açıklamasını verir. *-ma-*’dan sonra *ne artuk, ne eksik ‘ne artık, ne eksik’* örneğini vermiş fakat bunun için herhangi bir açıklama yapmamıştır. Gabain, *ne* ve *heç* sözcükleri ile olumsuzluğun kuvvetlendirildiğini belirtir: *ne tügenmez* ‘hiç tükenmez’, *heç körmegen* ‘hiç görmeyen’. Bu örneklerin ardından “Eliptik ifade tarzı, yani, alışılmış olumsuzluk

ifadesi olmaksızın, tekit edatı' açıklamasını yaparak şu örneği verir: *heç neme tağı* 'hiç'. Gabain, bu ibarenin şüpheli olduğunu, yalnızca lügatte bulunduğunu da ekler (1988b: 104).

Şinasi Tekin, ETü.'de olumsuzluğa çalışmasının morfoloji kısmında, "Fiiller" bölümünde yer vermiştir. Fiillerin olumsuz şeklinin *-mA-* eki ile yapıldığını belirterek, geniş zamanın olumsuzunun *-mAz* olduğunu ve bunun olumlu şekli nasıl isim olarak kullanılabiliyor ise*, -mAz*'ın da aynı şekilde isim olarak kullanılabildiğini ifade etmiştir: *Kişi er-mez+ig!* Aynı yerde Tekin, not düşerek *ermez* yerine bazen *yoḳ*'un kullanıldığını (*anta yek içgek yoḳ* 'orada şeytan yoktur'), olumsuz şeklin bazen edatlarla (*iḍi, neŋ͡g, arıtı* ve *kiçig* gibi) kuvvetlendirildiğini de dile getirmiştir (1992: 97).

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*'te olumsuzluğu morfoloji ve söz diziminde dağınık olarak ele almıştır. Morfoloji kısmında "Verbal categories" alt başlığı altında fiil olumsuzluğu işaretleyicisi olarak *-mA-*'yı göstermiş, *-mA-*'nın hem bitimli hem bitimsiz fiilleri olumsuzladığını belirterek *-mA-*'nın isim-fiillerde görülmediğini, bunun tek istisnasının ise *-mAġUçI* olduğunu belirtmiştir. Erdal, bitimli fiillerde kimi ZGK işaretleyicilerinin (-Ur, -Ir, -Ar, -yUr; -dAçI; -mIş) *irregular* (: bakışımsız) olumsuz karşılıklarına (sırasıyla -mAz; -mAçI ve mAdOk) da yer vermiştir. İsimlerin ise *yoḳ* ve *+sXz* ile olumsuzlandığını belirtmiştir (2004: 229 *vd.*). Erdal, OKU'lara eserinin morfoloji kısmında, *kuvvetlendirici parçalar/edatlar* (emphatic particles) başlığı altında yer vermiştir. Burada ele aldığı OKU'lar *idi, näŋ͡g* ve *äŋ͡g mıntın* olmuştur (345-346). *Erdal,* varlık olumsuzluğuna işaret eden *yoḳ*'a ise eserinin söz dizimi kısmında yer vermiştir (412-418).

Karamanlıoğlu *Kıpçak Türkçesi Grameri*'nde olumsuzluğa morfoloji kısmında yer vermiş, olumsuzluğu "Fiiller" başlığının altında fiil çekiminin içine serpiştirmeden müstakil bir başlık altında değerlendirmiştir. Kıpçak Türkçesi ile kaleme alınan eserlerdeki olumsuzluğa bir arada, karşılaştırmalı olarak yer veren Karamanlıoğlu, bu eserlerde olumsuzluk için umumiyetle *nehiy* ya da *nefi* tabirlerinin kullanıldığına işaret etmiştir. *Olumsuzluk* başlığı kendi içinde *emir, geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman -ma+z/-me+z (-ma+s/-me+s) ve şart* olarak beşe ayrılmış, bu alt başlıklarda ilgili ZGK'lerde olumsuzluğun nasıl işaretlendiği belirtilmiştir (1994: 136-139). Karamanlıoğlu isimlerdeki olumsuzluğu ise morfoloji ve sentaks bölümlerinde ele almıştır. Olumsuzluk eki *+sXz*'a morfoloji (1994: 33); *tegül* (> tüyül, degül, devül, döl),

yok ve *ne … ne* olumsuzluk unsurlarına ise sentaks bölümünde yer vermiştir (1994: 152-153).

Brockelmann, *Osttürkische Grammatik Der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens* (1954) adlı çalışmasında olumsuzluğa morfolojiyi ve söz dizimini ele aldığı bölümlerde dağınık olarak yer vermiştir. Morfoloji bölümünde zamirleri ele aldığı kısımda, *Interrogativa und Indefinita* başlıklı bölümde olumsuz kutupluluk unsurlarına (s. 79 *vd.*), isimleri ele aldığı kısımda, *Negation und Fragepartikeln* başlıklı bölümde *ermes, yoḳ, tegül* ve *ab* (: ap) olumsuzluk işaretleyicilerine işaret etmiş (188-189), fiilleri ele aldığı kısmın *Die Flexion des Verbums* başlıklı bölümünde ise *-mA* olumsuzluk işaretleyicisine değinmiştir. Söz dizimi içerisinde yer alan *Verneinung* başlıklı kısımda ise yine genel olarak olumsuzluğa ve çift olumsuzluğa değinmiştir (s. 380-382 *vd.*).

Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*'nda *olumsuzluk*'u müstakil bir konu olarak ele almamış, olumsuzluğa birbirinden kopuk, farklı yerlerde değinmiştir. *+sız/+siz* ekine "İsimlerin Yapımı" bölümünün alt başlığında "İsimden isim" başlıklı kısımda yer vererek sadece 'olumsuz' şeklinde bir anlam vermiştir (2003: 48.). "Fiil Çekimi" başlıklı kısımda olumsuz gövdenin, *-ma/-me* olumsuzluk ekinin doğrudan doğruya olumlu kök veya gövdeye getirilmesiyle teşkil edildiğini belirtmiş, bu bölümde bitimli ve bitimsiz fiillerdeki olumsuzluklardan da bahsetmiştir (2003: 99 *vd.*). *ė(r)-*, *dur-/tur-* ve *bol-* yardımcı fiillerinin verildiği "Yardımcı Fiiller" başlıklı bölümde olumsuzluğun *ė(r)mes* ile teşkil edildiği, Nevâyî'den önceki şairlerin *dėgül* veya *dėgüldür* (< Oğuzca) şekillerini de kullandıklarına işaret etmiş, aynı yerde *yoḳ*'un da kimi zaman aynı görevde kullanıldığını belirtmiştir (2003: 133).

2.2.3. Türkiye Türkçesi Gramerlerinde Olumsuzluğun Ele Alınışı

Türkiye Türkçesini esas alan gramerlerde ve dil bilgisi terimleri sözlüklerinde olumsuzluğu bütünüyle karşılayan bir tanım ve onun bütün yönlerini ortaya koyan bir inceleme söz konusu değildir. Türkiye Türkçesinin dil bilgisi terimleri sözlüklerine baktığımızda Hatiboğlu (1972), müstakil bir *olumsuzluk* başlığı kullanmayıp *olumlu eylem, olumsuzluk eki* gibi onun çevresindeki kavramlara yer verirken, Topaloğlu (1989), Vardar (2002) ve Korkmaz (2003)'ın olumluluk-olumsuzluk karşıtlığından bahsederek bu terimleri bir dilbilgisi ulamı olarak göstermişlerdir. Vardar, olumsuzluğu fiil üzerinden hareketle tanımlarken Topaloğlu ve Korkmaz tanımlarında fiille birlikte

isme de yer vermişlerdir. Yine her üç araştırmacının genel olarak *yüklemin bildirdiği kılış veya oluşu inkâr/yadsıma yoluyla gerçekleştiren ulam* şeklindeki tanımlamaları tümce olumsuzluğuna işaret eden, dolayısıyla sentaktik bir tanımlamadır.

Türkiye Türkçesi gramerlerinde olumsuzluk kavramına umumiyetle *fiil* ulamı içerisinde yer verilmiştir. İsimlerde olumsuzluk ise *isimden isim yapan ekler*, *anlamlarına göre cümleler*, *ek-fiilin olumsuzu* gibi birbirinden bağımsız ve kopuk farklı başlıklar altında ele alınmaya çalışılmıştır.

TTü.'de *olumsuzluk* ve *olumluluk* kavramlarıyla birlikte bu kavramlar çevresinde ele alınan diğer kavramları -bazı araştırmacılar *olumluluk-olumsuzluk*'a doğrudan yer vermeden sadece bunlar etrafındaki kavramlara yer vermiştir- genel olarak şöyle sıralayabiliriz: *menfi (olumsuz 'negatif') ve menfi iktidarlı (iktidarsız, imkânsız 'impossible') fiil* (Dény, 1941); *olumlu eylem, olumlu tümce; olumsuz eylem, olumsuz tümce, olumsuzluk eki, olumsuzluk koşacı, olumsuzluk koşacıyle yantümce* (Hatiboğlu 1972b); *eylemlerde olumsuzluk* (Gencan 1979); *fiillerde olumluluk-olumsuzluk* (Ediskun, 1985); *olumsuz cümle, olumsuz fiil* (Topaloğlu, 1989); *olumsuzluk ögesi, olumsuz tümce* (Vardar, 2002); *olumsuz fiil, olumsuzluk edatı, olumsuzluk eki, olumsuz cümle* (Korkmaz, 2003).

Banguoğlu'nun, olumsuzluğu genel olarak eserinin "Fiil" kısmında ele aldığını, olumsuzluk kavramına *fiil çatısı* içerisinde yer verdiğini söyleyebiliriz. Olumsuzluğa geleneksel yaklaşımlardan oldukça farklı bakan Banguoğlu, "Fiilin Çatısı" başlıklı bölümde Türkçede fiil çatısının 6 görünüşten meydana geldiğini, olumsuz görünüşün (aspect negatif) yalın fiil tabanlarına gelen bir *-me-* eki ile oluştuğunu belirterek bunları şu şekilde göstermiştir:

1. Yalın Görünüş döv-mek
2. Olumsuz Görünüş döv-me-mek
3. Edilen Görünüşü döv-ül-mek
4. Dönüşlü Görünüş döv-ün-mek
5. Karşılıklı Görünüş döv-üş-mek
6. Ettirgen Görünüşü döv-dür-mek (1986: 411-13).

Ergin de olumsuzluğu müstakil başlık altında ele almayan araştırmacılardandır. Olumsuzluğa eserinin *ekler, kelimeler, kelime grupları* kısımlarında değinmelerle yer vermiştir. Olumsuzlukla ilgili tek -alt- başlık "Fiiller" kısmında geniş zamanın çekiminde (Geniş zamanın menfisi) söz konusudur (1998: 453-54).

Göksel ve Kerslake, iki bölümden oluşan eserlerinde olumsuzluğa "Morphology: the structure of words" başlıklı ikinci kısımda müstakil bir başlık altında yer vererek olumsuzluğu çeşitli yönlerden ele almışlardır. "Olumsuzluk" ana başlığının alt başlıklarında *-mA, değil, yok, ne ... ne* olumsuzluk işaretleyicilerine, olumsuzlukla etkileşimde olan ifadelere (OKU'ya), olumsuzlukla etkileşimde olan ifadelerin yan tümcedeki durumlarına yer vererek söz konusu başlıkları da kendi içlerinde muhtelif alt başlıklara ayırarak incelemişlerdir (2005: 310-324).

Kornfilt (1997: 123-127), olumsuzluğu söz dizimi içinde ele almış, dolayısıyla ele aldığı konular da bununla ilgili olmuştur. Kornfilt eserinde tümce ve öge olumsuzluğuna, bir tümcede yer alan birden fazla olumsuz unsurlara, olumsuz unsurların eşbağımlı yapılardaki konumlarına, yüksek (ana/temel) tümcedeki fiilin olumsuzlanması ile yan tümcedeki olumsuzluğun ifade bulmasına değinmiştir.

Görüldüğü üzere hem tarihsel Türk dili gramerlerinde hem tarihsel dönemleri esas alan gramer kitaplarında hem de Türkiye Türkçesi'ne dair ortaya konan belli başlı gramer kitaplarında *olumsuzluk* derli toplu bir şekilde bir çatı altında toplanmamış, müstakil bir ulam olarak incelenmemiş, özellikle *morfoloji* ve *söz dizimi* başlıkları altında dağınık olarak ele alınmıştır. Türkçede olumsuzluk ulamı özellikle fiiller etrafında ele alınmış, emrin olumsuzluğuna birçok eserde ayrı bir yer verilmiş, isim olumsuzluğuna ise yeri geldikçe değinilmiştir. Tarihsel dönemleri esas alarak oluşturulan gramerlerden Gabain ve Karamanlıoğlu'nun çalışmasının, modern Türkiye Türkçesi gramerleri içinde ise Göksel ve Kerslake'in çalışmalarının -olumsuzluk ulamını bütünüyle kuşatmasa da- diğerlerine nazaran daha derli toplu olduğunu ifade etmek gerekir.

Çift olumsuzluğa Türk dilinin tarihsel ve modern gramerciliğinde değinilmiş, fakat konu müstakil başlık olarak ele alınmamış, hususî olarak üzerinde durulmamıştır. Ondan ancak yeri geldiğinde, yüzeysel olarak bahsedilmiştir.

Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde ÇOSUZ'a söz konusu terimi zikretmeden şu örneği vermiştir: *Ol saw yoḳ kim kentü eşidmeser* "Bir (ol) söz yok ki kendi işitmesin (işitmese)" (1988a: 78).

Erdal, ÇOSUZ'u hususî olarak ele almasa da *A Grammar of Old Turkic*'te "The copula" ve "Verbal sentence patterns" başlıklı kısımlarda *çift olumsuzluk* "double

negation" terimini kullanmış, ÇOSUZ'un olumlu anlam ortaya koyduğunu belirterek şu örnekleri vermiştir:

> Neŋ tutyaklan*maz ermez* 'It absolutely has to be grasped' (2004: 324).
>
> *-mAdOkXm yok, or in tınlıġ oġlanı yoḳ kim meniŋ ögüm ḳanġım ... bolmadı erser*
> 'there are no living beings who did not become my parents' (2004: 422).

Tekin (1968, 2000)'de ise çift olumsuzluğa dair herhangi bir açıklamaya tesadüf edilmemiştir.

Modern Türkiye Türkçesinde de çift olumsuzluk müstakil bir başlık olarak ele alınmamış, yeri geldiğinde ona yüzeysel olarak değinilmiştir. Burada Banguoğlu'na özel bir parantez açmak gerekir, zira *çevrik olumsuzluk* adı altında çift olumsuzluktan bahseden Banguoğlu, diğer araştırmacılara nazaran çift olumsuzluğa müstakil bir başlık altında yer veren araştırmacıdır. Banguoğlu (1986) ile birlikte Hatiboğlu (1972b), Ediskun (1985), Kornfilt (1997), Korkmaz, (2003) Göksel ve Kerslake (2005) gibi kimi araştırmacılar çalışmalarının muhtelif kısımlarında çift olumsuzluktan bahsetmişlerdir.

Banguoğlu, *Çevrik Olumsuzluk* başlığı altında ek-fiillerdeki olumsuzluğun farklı boyutlarına değinerek *cevher fiilin olumsuz çekimini olumsuz fiil gövdelerine getirerek iki olumsuzdan bir olumlu anlamda çekim çıkarma*'dan bahseder ve bunların *olumlu çevrik kip* sayılacağını ve daha kesin bir olumluluk inceliği taşıdığını ifade eder: Ödemeyecek değilim= Elbette ödeyeceğim, anlamaz değilsiniz = anlarsınız *vb.* (1986: 453-454).

Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi* adlı eserinde "Yargı bakımından tümce türleri" başlıklı kısımda yer alan "Olumsuz tümce" içinde çift olumsuzluğa değinmiştir: "Bazen de iki olumsuzdan olumlu sonuç alınır: O zamanlar bir gün insanların karanlığa ve boşluğa gittiklerini öğrenmemiş değildim (: öğrenmiştim)." (1972a: 166).

Ediskun, eserinin *Anlamlarına Göre Cümleler* başlıklı kısmında *değil* edatından bahsederken *Biz derse çalışıyoruz* olumlu fiil tümcesi ile *Biz derse çalışmıyor değiliz* 'anlamca' olumlu fiil tümcesi arasında da şöyle anlam ayrılıkları olduğunu ifade etmiştir:

> Biz derse çalışıyoruz (Çalışmakta olduğumuzu haber veriyoruz).
>
> Biz derse çalışmıyor değiliz (Karşımızdakinin çalışmıyorsunuz biçimindeki iddiasını inkâr ediyoruz) (1985: 371).

Kornfilt, *More than one negative element in a sentence* başlığı altında esasen ÇOSUZ ve OSUZU'dan bahseder, fakat o da söz konusu terimleri zikretmez (1997: 125-126).

Göksel ve Kerslake, *değil*'in olumsuz fiil şekilleri ve *yok* ile kullanıldığında ÇOSUZ ortaya koyduğunu ifade ederler (2005: 274-75, 314, 316).

> *Maaşımdan şikayetim* ***yok değil*** *ama idare ediyorum işte.* "I'm *not without* complaints about my salary, but I get by all the same." (2005: 316).
>
> *Herhalde böyle önemli bir konuda ona akıl* ***danışmayacak değiliz.*** "We will naturally ask for his/her opinion on a matter as important as this." (lit. It's *not* the case that we *won't* ask for his/her opinion on such an important matter.) (2005: 314).

Korkmaz ise sıfat-fiillerin olumsuz biçimleri üzerine *değil* edatı getirilerek kurulan çekimli şekillerde, *değil* edatının kendinden önceki sıfat-fiile anlamca geçersizlik kazandıran bir işlev yüklenmiş olduğundan sıfat-fiildeki olumsuzluğu ortadan kaldırıp fiildeki oluş ve kılışı olumlu biçime çevirdiğini, bu olumluluğun da daha kesin ve belirgin olduğunu ifade eder (2009: 574-575)[86].

Yukarıdaki görüşlere bakarak Türkçede *çift olumsuzluk* (double negation) kavramı, onu gerçekleştiren olumsuzluk işaretleyicileri, çift olumsuzluğun söz dizimsel özellikleri ile anlam ve kullanım boyutları üzerinde yeterince durulmamış, bu konu ihmal edilmiştir diyebiliriz.

Olumsuz kutupluluk unsurları da çift olumsuzluk gibi gramerlerde dağınık olarak yer almıştır. Olumsuzluğu 'Olumsuzluk' başlığı altında derli toplu vermeye çalışan Gabain (1988: 78), burada şu OKU'lara yer vermiştir: *neŋ͡g, iḍi, arıtı* ve *kiçig.* "Ünlemler, Edatlar, Ekler" başlıklı bölümde ise bu sözcüklere *aŋ͡gmıntın*'ı da eklemiştir (1988: 106).

Tekin OKU'lara zamirler ve zarflardan bahsettiği morfoloji kısmında yer vermiştir. Tekin, 1968'de "belirsizlik zamirleri" başlığı altında herhangi bir OKU'ya yer vermeden sadece *ḳamaġı* ve *büntegi*'ye yer vermişken (1968: 144) 2000'de bunlara OKU *neŋ͡g*'i de eklemiştir (2000: 128-129). Yine Tekin *iḍi, kiçig* ve *neŋ͡g* OKU'larını miktar zarfları içinde ele almıştır (1968: 158-161; 2000: 145-148).

---

[86] Bu gramerler yanında *değil* sözcüğünü ele aldığı müstakil çalışmasında Özmen (1997) de çalışmasında sözü edilen *çift olumsuzluk* terimini kullanmadan, çift olumsuzluk örnekleri vermiştir.

Erdal, OKU'lara eserinin morfoloji bölümünün "Emphatic particles" başlıklı kısmında yer vermiş; bu OKU'lar *a͡ŋgmıntın, i̯di, neŋ͡g, ançaḳya* ve *arıtı* olmuştur (2004: 345- 347).

Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*'nde OKU'ları zarflar (1996: 71-73), edatlar (1996: 96), sıfatlar (1996: 64-65) ve zamirler (1996: 50-53) içerisinde ele almıştır.

Harezm Türkçesi Grameri'nde ise Hacıeminoğlu OKU'ya sıfatlar (1997: 72-73) kısmında yer vermiş, zarflar (1997: 76-77) ve zamirlerde (1997: 93-98) ise sadece olumlu kutupluluk unsurları yer almıştır.

Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*'nde *hiç~heç~eç* ve *heç neme* OKU'larına "Miktar Zarfları", *kimerse* OKU'ya ise "Belirsiz Sözler" içinde yer vermiştir (1994: 95, 106).

Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*'nda *kimse, nėme/nėmerse, hīç* OKU'larına "Belirsizlik Zamirleri" içinde yer vermiştir (2003: 88-89).

Banguoğlu, OKU'lara sıfatlar (1986: 353), zamirler (1986: 368) ve zarflar (1986: 380) içinde yer vermiştir.

Ergin, "Belirsizlik sıfatları" başlıklı kısımda *hiç* (1998: 257), "Belirsizlik zamirleri" başlığı altında ise *kimse, hiç biri* (1998: 279) OKU'larına yer vermiştir. "Zaman zarfları" başlıklı kısımda ise *daima, hep* gibi olumlu kutupluluk unsurlarına yer vermişken burada OKU'ya tesadüf edilmemiştir (1998: 261).

Araştırmacıların OKU'ya yaklaşımlarına baktığımızda, OKU'yu oluşturan sözcüklerin yalnızca işlevlerine işaret edildiğini, tümce ve öge olumsuzluğu bakımından ele alınmadığını söyleyebiliriz. İsim olumsuzluğuna da gramerlerin yalnızca yapım morfolojisi içinde yer verilmiş, dolayısıyla burada da yalnızca OKU'ların işlevlerine değinilmiştir.

Yukarıdaki bilgileri göz önünde tutarak Türkçede olumsuzluğa yaklaşımın derli toplu olmadığını, müstakil bir *olumsuzluk* ulamının görülmediğini, olumsuzluğa gramerlerin biçim bilgisi, söz dizimi ve anlam bilgisine ilişkin kısımlarda dağınık olarak yer verildiğini ve olumsuzluğun birtakım özelliklerinin de göz ardı edildiğini ifade edebiliriz.

III. BÖLÜM

KIŞAŞÜ'L-ENBİYĀ'DA OLUMSUZLUĞUN İŞARETLENMESİ

OLUMSUZLUĞUN BİÇİM-DİZİMSEL KARAKTERİSTİĞİ

Türk dilinde olumsuzluk morfolojik, söz dizimsel ve sözlüksel birimlerle işaretlenir. KE'deki olumsuzluk işaretleyicilerinden *-mA-* tümcenin bütününü kapsayan bir tümce olumsuzluğu ortaya koyarken, *+sXz* umumiyetle tümcedeki ögelerden yalnızca birine odaklanan öge olumsuzluğunun ortaya çıkmasını sağlar. *ermez/s* ve *yoḳ* ise çoğunlukla tümce olumsuzluğunu, kimi zaman da öge olumsuzluğu ortaya koyarlar.

Olumsuzluk işaretleyicisinin gramatikal değeri ve konumuna odaklandığımızda Türkçenin de içinde yer aldığı tipolojik ve kökence bir olduğu düşünülen Altay dil ailesini oluşturan diller ÖNY dilleridir[87] ki bu dillerde standart (fiil) olumsuzluk çoğunlukla yüklemin bir parçası olan morfolojik işaretleyicilerle dile getirilir. Bu işaretleyicilerin konumu umumiyetle ÖNY+OSUZ biçimindedir. Nitekim Lehmann *Historical Linguistics* (1992) adlı eserinde olumsuzluğun ifadesinde birtakım söz dizimsel kuralların oluşturulabileceğini belirterek ÖNY dillerinde standart olumsuzluğun fiile eklenen bir *sonek* ile gerçekleştirildiğini belirtmiştir: Ja. *tabe-nai* 'ye-mez'. Dryer (1988) ise dünya genelinde 345 dil üzerinde, sözcük dizilişinde tümce olumsuzluğu işaretleyicilerinin konumu hususunda yaptığı çalışmada ÖNY dillerinde umumiyetle ÖNYOSUZ ya da ÖNOSUZY kuruluşunun yaygın olduğunu, bununla birlikte OSUZÖNY ve ÖOSUZNY kuruluşlarına az da olsa rastlandığını belirtir.

Tablo 16. *Olumsuzluğun Sözcük Dizilişlerindeki Konumunun Sıklığı*

	ÖNY	ÖYN	YÖN	YNÖ
OSUZ önce[88]	yaygın değil	yaygın değil	yaygın	yaygın
OSUZ ikinci	yaygın değil	yaygın	tanıklanmamış	tanıklanmamış
OSUZ üçüncü	yaygın	yaygın değil	tanıklanmamış	tanıklanmamış
OSUZ dördüncü	yaygın	yaygın değil	tanıklanmamış	tanıklanmamış

Kaynak: Dryer 1988: 98.

[87] Dillerin sözcük dizilişleri ile ilgili *bkz.* Greenberg, 1990.
[88] Bu sütundaki adlandırmalar sözcük dizilişlerine göre OSUZ'un konumunu gösterir.

Dryer, ÖNY dillerinde her ne kadar ÖNYOSUZ ya da ÖNOSUZY kuruluşları yaygın olsa da şaşırtıcı neticelerin görüldüğünü belirterek, 20 dil ailesine mensup 75 ÖNY dilinde fiil öncesi OSUZ görüldüğünü, bununla birlikte 18 dil ailesine mensup 64 ÖNY dilinde fiil sonrası OSUZ bulunduğuna işaret eder (1988: 96).

Tablo 17. *ÖNY Dillerinde Olumsuzluk İşaretleyicilerinin Konumları ve Dillerin Sayıları*

OSUZ ÖNY	8	(5)[89]
Ö OSUZ NY	6	(3)
ÖN OSUZ Y	39	(15)
ÖNY OSUZ	64	(18)
TOPLAM	**117**	**23**

Kaynak: Dryer, 1988: 96.

Tablo 16'da Altay dilleri gibi ÖNY dillerinde olumsuzluk işaretleyicilerinin sözcük dizilişinin sonunda yer aldığı, Tablo 17'de ise ÖNY dillerinde ÖNY+OSUZ dizilişinin yaygın olduğu görülür. Bununla ilgili olarak Yu; Altay dillerinden Moğol, Mançu-Tunguz ve Korecedeki OSUZ+F yapısının Modern Türkçe ve Japoncadaki F+OSUZ yapısına nazaran daha korunmuş olduğunu, dolayısıyla ilk yapının aslî olduğunu düşünür (1991: 205, 210-11).

Türkçede hem fiil hem de isim olumsuzluğunda sondurum olumsuzluk işaretleyicileri (postposition negative markers) kullanılır. Bununla birlikte öndurum olumsuzluk işaretleyicileri (preposition negative marker) olarak *ne* …, *ne…ne* yapısının (daha önceki dönemler için *ap…ap*) olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Yine ÇuTü.'deki *an* olumsuzluk işaretleyicisi de burada zikredilmelidir (*bkz.* Emir Tümcesi Olumsuzluğu). Bunlarla birlikte *ne…ne* yapısı (ETü. için ap… ap) ile Türkçede bir söz dizimsel olumsuzluğun varlığından da bahsedilebilir.

KE'de ana tümcedeki morfolojik ve sözlüksel ana olumsuzluk işaretleyicilerini örnek metin parçalarıyla şöyle gösterebiliriz:

[89] Parantez içindekiler dil ailelerini gösterir.

Tablo 18. *Ana Tümcede KE'deki Dört Ana Olumsuzluk İşaretleyicisi*

Saŋga ḫıḍmet ḳılġu küçüm ḳal**ma**dı. [47v-6]
Mübārek a^{c}żāsı küç**süz** boldı. [237r-16]
Andaġ ḫayāl ḳıldı kim biz anıŋg üze kādir **ermes**-miz. [156v-8]
Olarnıŋg birle çıḳışġu ḳudretim **yoḳ** durur. [9v-11/12]

KE'de yan tümcedeki morfolojik ve sözlüksel olumsuzluk işaretleyicilerini ise birer örnekle şöyle gösterebiliriz:

Tablo 19. *İçe Yerleşik Tümcelerde KE'deki Dört Ana Olumsuzluk İşaretleyicisi*

Tünle kör**me**yin kirdiler. [133v-21]
Ög**süz** bolup aṭdın tüşdi. [77r-12]
Ḳadehlerni kök yėr suwı **ermes** suw birle toldurġıl. [149r-2]
Açlıḳda hiç nerse buġdaydın artuḳ **yoḳ** üçün buġday bėreliŋg tėdiler. [97r-4]

3.1. Fiil Olumsuzluğu

3.1.1. Fiil Olumsuzluğu İşaretleyicisi *-mA-*

Eski Türkçeden çağdaş Türk lehçelerine kadar -küçük fonetik farklılıklar bir yana-Türkçenin standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'dır[90]; bu ek, fiil kök ve gövdelerinden sonra, çekim eklerinden önce gelir. Türk dilinde *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi **(i)** Fiil kök ve/veya gövdesinin art veya ön ünlülü oluşuna göre değişir; **(ii)** Fiil kök ve/veya gövdesinin son sesine/ünsüzüne göre yan biçimlenmesi olmaz. Fakat modern Türk lehçelerinde fiil gövdesinin son ünsüzüne göre de belirlenebilir, *-ba-/-be-, -pa-/*-pe- gibi.

Tarihsel ve çağdaş Türk lehçelerinde olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'nın görünümü:

ETü. *-mA-*; Karahanlı Türkçesi *-mA-*; Harezm-Altınordu Türkçesi *-mA-*; Kıpçak

[90] Kaşgarlı, DLT'de "ma: Emir kalıbındaki fiillere gelen nehî edatıdır. قِلْ ḳıl kelimesi nehî hâlinde ما ma getirilerek قِلْما kılma olur, yapma demektir. Ziyadeli ve ziyadesiz -mücerret ve ziyadeli- fiillerin hepsinde 'nehy'in kuralı budur." açıklamasını yapar (III, 213).

Türkçesi *-mA-*; Çağatay Türkçesi *-mA-*; Eski Anadolu Türkçesi *-mA-*; TTü. *-mA-*; Azerbaycan Türkçesi *-ma-/-mä-*; Türkmen Türkçesi *-mA-*; Gagavuz Türkçesi *-mê-, -mä, -mA-*; Yeni Uygur Türkçesi *-ma-/-mä*; Özbek Türkçesi *-mä-*; Kazak Türkçesi *-mA-, -BA-*; Kırgız Türkçesi *-BA-, -BO-*[91]; Karakalpak Türkçesi *-mA-, -BA-*; Nogay Türkçesi *-mA-, -BA-*; Tatar Türkçesi *-mA-*; Başkurt Türkçesi *-ma-/-mä-*; Kırım-Tatar Türkçesi *-mA-*; Karaçay-Malkar Türkçesi *-mA-*; Kumuk Türkçesi *-mA-*; Altay Türkçesi *-BA-, -BO-*; Hakas Türkçesi *-mA-, -BA-*; Tuva Türkçesi *-mA-, -BA-, -vA-*; Saha Türkçesi *-mA-, -mO-, -BA-, -BO-*; ÇuTü. *-mA-, -mas-/-mes-, -man-/-men-,-mar-/-mer-, -m-.*

3.1.1.1. Kökeni, İşlevi, Konumu

-mA- olumsuzluk işaretleyicisinin kökenine dair birçok görüş ileri sürülmüştür. Vurgusuz olması, bununla kurulmuş fiil şekillerinin de aslında iki kelimeden oluşan bir grup veya ibare olduğu düşüncesi *-mA-* biçim biriminin kökeni üzerine yapılan tartışmaların odağını teşkil eder.

Bu çıkış noktasından hareketle ilk etimolojik denemeyi yapan Bang, "Das Negative Verbum der Türksprachen" (1923) başlıklı yazısında Türkçe *-mA-* biçim biriminin yapısında -bu biçim birimin vurgusuz olmasından dolayı- 'kaçırmak, kaybetmek, ihmal etmek' anlamına gelebilecek bağımsız bir olumsuz fiil olduğunu ve bu fiilin **ma-, *me, *ama-, *eme-, *u-ma-, *üme* biçimde olabileceğini, bu farazi biçimlerden birinin yardımcı fiil olarak başka fiillerle birleşebileceğini ifade eder: **tapa-ma, *tapa-uma (> tap-ma)* "bulma" (Şçerbak 1981: 98'den).

Bang'ın etimolojisinden bir yıl sonra (1924) Ramstedt konuyla ilgili görüşlerini "Die verneinung in den Altaischen sprachen: Eine semasiologie Studie" adlı makalesinde dile getirmiş ve Ural dillerinde, Moğolca ve Tunguzcada yer alan *e-* olumsuzluk fiilinin Türkçede olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'da yaşadığını belirtmiştir. Ramstedt Tü. *-mA-* ekindeki *-A*'yı bütün Ural-Altay dillerinde ortak olan *e-* ile ilişkilendirerek *-mA-* biçim biriminin fiilden isim yapma eki *-m* ile olumsuz fiil *e-*'nin birleşmesiyle oluştuğunu ileri sürmüştür (1924: 197 *vd.*).

Moğolcada geçmiş zamanlı fiil şekillerini olumsuzlaştıran *ese* (<**e-se*) olumsuzluk edatının Tunguzca olumsuz fiil *e-* ile ilgili olabileceğini ileri süren Ramstedt'in bu görüşünü kabul edilemez olarak gören T. Tekin, buna neden olarak da Ramstedt'in aynı makalede Tunguzca olumsuz fiil *e-*'yi Moğolca 'olmak' anlamındaki

[91] Şçerbak Kazak, Kırgız ve Hakas Türkçelerini birlikte verip bunların olumsuzluk işaretleyicilerini *-pa~-ba~-ma olarak* göstermiştir (1981: 97).

a- ve Eski Türkçe *er-* fiili ile aynı sayarak zıt anlamlı fiilleri birleştirmek istemesini gösterir (Tekin, 2003: 248). Moğolcadaki olumsuzluğu ele aldığı çalışmasında Yu, Moğolca fiil-öncesi (preverbal) olumsuzluk işaretleyicisi *ese*'nin etimolojisine dair verdiği bilgilerde Ramstedt'in *ese*'yi Tunguzca *esi* 'not' ile ilişkilendirdiğini, buna göre *ese*'deki *e-* ile *edüi* 'henüz değil'deki *e-*'nin birbirleriyle ilgili olduğunu ve Ramstedt'in bu düşüncesinin Sanjeev ve Bese tarafından da kabul gördüğünü, fakat Poppe'nin buna katılmadığını belirtir (Yu, 1991: 26-28).

The Turkic Languages and Peoples adlı eserinde Menges, bütün Ural-Altay dillerinde eski ve yaygın olan olumsuzluk ifadesinin özel bir olumsuz fiil **e-, ė-* ile gerçekleştirilmiş olabileceğini ifade ederek söz konusu olumsuz fiilin Altay dillerinde ve birçok Ural dilinde yaşadığını ifade eder. Bütün Türk dilinin proto Türkçe kökenli bir olumsuzluk ekine (*-ma-/-mä-*) sahip olduğunu ve bunun proto-Türkçe döneminde bağımsız bir sözcükken, zamanla enklitikleştiğini, daha sonra da ekleştiğini ileri sürer. Olumsuzluk ekinin ekleşmesine gerekçe olarak Menges diğer görünüş-sonekleri ulandığında *-mA-*'nın daima bu eklerden sonra gelmesini (*gül-üş-dür-me*) ve vurgunun daima bu ekten önceki hece üzerinde olmasını gösterir (*gül-me-dim, gül-üş-dür-me-miş*). Menges ayrıca olumsuzluk işaretleyicisinin olumsuz fiil *e-*'nin fiillerden **-m, *-ma* veya **-mı* eki ile oluşmuş olabileceğini belirtir (1968: 144).

"Türkiye Türkçesi Morfoetimolojisine Dair" başlıklı yazısında Kuznetsov kendinden önceki etimoloji denemelerinden akla en yatkın olarak Bang'ın etimolojisini görür; onun olumsuzluk işaretleyicisinin kökeni için bir fiil aramak istemesinin isabetli olduğunu, fakat seçilen fiilin doğru olmadığını belirtir ve doğru fiilin ise Yakut Türkçesindeki *ba- veya bat-* olabileceğini ileri sürer. Söz konusu fiilin 'yok olmak', 'elden gitmek' gibi mecaz anlamları olduğunu da göz önünde tutarak (parası battı, adı battı gibi) *bat-* fiilinin *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisinin kökenini olmaya namzet kabul eder. Yakut Türkçesinde *-ba- ve -bat-* şeklinde görülen olumsuzluk işaretleyicisi için şu örnekleri verir: *al-bat-tuk-tı* (almak eylemi yok oldu, elden gitti*), al-bat-tı > al-ba(t)-dı > al-ba-dı > al-ma-dı* (1997: 229-230).

1980'de yayımlanan *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov* adlı eserinde Kononov *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi *-ba-/-be-, -pa-/-pe- ve -ma-/-me-*'nin fiillerin *-a* veya *-ı* ile kurulmuş zarf şekillerinden sonra, olumsuzluk fiili *a-/e-* ve

buna eklenen *-pa(n)/-pe(n), -ba(n)/-be(n), -ma(n)/-me(n)* ekli zarf şekillerinin getirilmesi ile oluştuğu görüşündedir[92]: *al-ı/al-a+ a-pa (//*a-ba// *a-ma) > *alapa.*

Kononov'un etimoloji denemesinin kabul edilemez olduğunu ileri süren Tekin bununla ilgili olarak olumsuzluk işaretleyicisinin Ana Türkçe şeklinin sadece *-ma-/-me-* olabileceğini *-pa-/-pe- ve -ba-/-be-* biçimlerindeki *p* ve *b*'nin aslî değil, ikincil olduğunu ve benzeşme sonucu ortaya çıktığını belirtir. Yine Türkçe zarf-fiil eki *-pa(n)/-pe(n)*'in fonetik, morfolojik ve semantik nedenlerle *-ma-/-me-*'nin kökeni olamayacağını, zarf-fiil eki *-pa(n)/-pe(n)*'in bir *son şekil* olduğunu, bu ekle kurulmuş bir şeklin bu özelliğini yitirip de fiil çatısı veya gövdesi gibi görev yapamayacağını , **al-a a-pa(n)* gibi iki zarf-fiil şeklinden oluşan bir grubun olamayacağını ve **al-a a-pa(n)* gibi bir grupta vurgunun ilk kelimenin son hecesinde bulunduğunu dolayısı ile birincil vurgu olduğunu ifade eder. (2003: 249-250).

Oçerki po Sravnitel'noy Morfologii Tyurkskih Yazıkov adlı eserinin "Olumsuzluk Biçimi" başlıklı kısmında Şçerbak, Türk dilindeki isim ve fiil olumsuzluk işaretleyicilerinden bahsettikten sonra *-mA*-'ya dair ileri sürülen görüşlere işaret etmiştir. Şçerbak, *-mA*-'nın kökenine dair yapılan birçok üst düzey karşılaştırmalı çalışmaya rağmen bu sorunun aydınlığa kavuşmadığını dile getirir ve Türk dilindeki -standart- olumsuzluk işaretleyicisinin temelinde 'kaçırmak, geri kalmak, kaybolmak, eksik olmak, mahrum etmek' *vb.* anlam taşıyan ve fakat etimolojik biçimi çeşitli yapılanmalarla karanlıkta kalmış belirsiz bir fiilin yattığını düşünür (1981: 96-99).

"Olumsuzluk Eki -ma-/-me-'nin Etimolojisi"[93] adlı yazısında Talat Tekin, kendine kadarki etimoloji denemelerini sıraladıktan sonra kendi düşüncesini ortaya koymuştur (2003: 247-252). Tekin'e göre yukarıdaki etimolojik denemelerden en kabul edilebilir olanı Ramstedt'inkidir. Tekin, Ramstedt'in ortaya koyduğu bu teoriyi geliştirip desteklemek üzere birçok veri ortaya koymuştur. Bu veriler şunlardır:

1. Tunguzca'da çoğunlukla, fiillerin olumsuz şekilleri asıl fiilin önüne yerleştirilen olumsuz yardımcı fiil *e-* ile oluşturulur. Asıl fiil *-ra (-na, -sa, -da)* ekli isim-fiil şeklinde olup bunun önüne olumsuz yardımcı fiilin çekimli

[92] Kononov bir *ek*'in kökenini tesbitte ileri sürülen iki görüşten biri olan *bitişim (agglutination) teorisi*nin Türkologları yanlış yola saptırdığını iddia ederek Türk lehçelerinde eklerin çoğunun oluşmasını sağlayan başlıca yolun tek sesli morfemlerin birbirleriyle *kaynaşma*sı *(fusion)* olduğunu ileri sürer (Kuznetsov, 1997: 194'ten).

[93] Bu makale "On the Origin of Turkic Negative Suffix (-mA-)" adı ile 1989'da *Acta Oriantalia Hungarica* 'nın 43. sayısının 81-86 sayfaları arasında yayımlanmıştır.

şekillerinden biri getirilir. Bu şekiller şunlardır: Şimdiki zaman için *e-si,* geçmiş zaman için *e-çi,* gelecek zaman için *e-te.* Bunun için Tunguzcanın farklı iki lehçesinde verdiği örnekler şunlardır:

Evk.: e-sim-sā-re 'bilmiyorum'. Ev.: e-si-nrı hā-r 'bilmiyorsun'

e-çi-n- sā-re 'bilmedi'. e-s-nı hā-r 'bilmiyor'.

e-te-m gu-ne 'konuşmayacağım'. e-si-m hā-r 'bilmeyeceğim'.

Olumsuz emir şekilleri de *e-* fiilinden türemiş *ekel* (<*e-kel), eci (< *e-di) gibi olumsuzluk edatlarıyla oluşturulur:

Evk.: ekel būre! 'verme!' Neg.: ehel būye 'verme!' Na.: eci būre! 'verme!'

Tunguzcanın Nanay ve Ulça lehçelerinde asıl fiilin sonuna çekimli olumsuz fiilin getirilmesi ile oluşan kaynaşma sonucu *-esi/-asi-, -eçi/-açi* gibi olumsuzluk ekleri ortaya çıkar:

Na.: būrem 'veririm', būresii 'vermem' (< *bure e-si-bi).

Ul.: burii 'veririm', buresimbi 'vermem'. *vb.*

2. Tunguzca olumsuz yardımcı fiil *e-*'nin Moğolcada ve Türkçede de türevleri vardır. Moğolca olumlu fiilleri olumsuz yapan edatlardan *ese* (< *e-se) Tunguzca fiilden türemiştir:

Mo.: kele-be 'söyledi', ese kelebe 'söylemedi'.

3. Tunguzca *e-* fiilinin Türkçedeki türevleri şunlardır:

a. Kaşgarlı Mahmut'un Oğuzca kaydını düştüğü *eŋ͡g* 'yok, değil', *eŋ͡g eŋ͡g* 'yok yok!, değil değil!' edatı için Tekin, Atalay'ın çevirisinde söz konusu edatın *aŋ͡g* okunduğunu ve bunun *eŋ͡g* şeklinde düzeltilmesi gerektiğini zira bu edatın bugün Çuvaşçada *an* biçiminde yaşamakta olduğunu ve olumsuz emir şekillerinin bununla oluşturulduğunu belirtir:

ÇuTü.: kala! 'konuş', an kala! 'konuşma!'.

ÇuTü.: kil! 'gel', an kil! 'gelme!'.

b. Atalay tarafından *ap* okunan Kaşgarlı'da Oğuzca kayıtlı *ep* olumsuzluk edatı (ep bu ep ol 'ne bu ne o') Nanay ve Mançuca olumsuzluk edatı *aba* (bi- 'olmak' aba bi- 'olmamak') ile aynı olabilir.

c. Kırgız Türkçesindeki *elek* 'henüz olmadı' ile Yakut Türkçesindeki *ilik* 'henüz olmadı' edatları Tunguzcada yaşayan Altayca olumsuzluk fiilinden türemiş olabilir[94]:

KrgTü.: kele' elek, kele'lek 'henüz gelmedi, gelecek'.

YaTü.: ist-e' ilik-pin 'henüz işitmedim' (< *işit-e' i-lik min).

[94] Tekin, bu edatların daha eski bir **ele ök* şeklinden gelmiş olabileceğini belirtir (2003: 252). Kılıç (2010), *henüz gerçekleşmemiş* olay anlatan, *işlevsel ve semantik bir olumsuzluğ*a işaret eden *-A/-O/-y elek* yapısını ele aldığı ayrıntılı çalışmasında bu yapının yalnızca Kırgız Türkçesi değil, kimi Sibirya Türk lehçelerinde ve bazı Sibirya Tatar ağızlarında da görüldüğüne işaret eder.

d. Eski Türkçe olumsuzluk zarfı *idi* 'hiç, asla' daha eski bir *edi* şekline gidebilir ve bu şekil Tunguzca *e-* fiilinden türemiş olan olumsuzluk edatı *eci* (<* *e-di*) ile aynı olabilir:

KTü: *ötüken yışda yig idi yok ermiş* 'Ötüken dağından daha iyi (bir yer) asla yok imiş'.

4. Grup vurgusunun, vurgulu hece ünlüsünün düşmesi ile bir önceki heceye kaymasının Türkçede genel bir kural olduğunu hatırlatan Tekin[95] Türkçe olumsuzluk işaretleyicisinin vurgusuz olmasının da ancak bu teori ile açıklanabileceğini belirtir:

* kel'im e-di > kel'medi > gel'medi.

* kel'im e-dük > kel'medük > gel'medik.

"Türkçede -mA- Olumsuzluk Eki ile -Dik+ Eki Nereden Geliyor?"[96] adlı yazısında Şinasi Tekin, kendinden önceki birçok araştırmacı gibi *-mA-'nın* vaktiyle müstakil bir kelime olduğunu düşünür. Buna gerekçe olarak da vurguyu kabul etmeyip kendinden bir önceki heceye atan, belli gramer fonksiyonu olan ve iştikakı yapılabilen dil birimlerinin müstakil kelimelerden ekleşmek suretiyle meydana geldiklerini belirtir (2001: 44-45). *-mA-*'nın kökeni için *alıntı nazariyesi*ni ortaya atan Tekin, ekin Toharcadan alıntılandığını düşünür. Toharcada fiillerin belli kiplerini olumsuz yapmak için bir *ma* edatı kullanıldığını, Hind-Avrupa dillerinde olduğu gibi bu edatın Toharcada da fiillerden önce geldiğini belirtir[97]. Bu alıntılamanın ilk Türk yazı dili Köktürkçe ve Uygurcadan daha önceki bir döneme ait olabileceğini, zira Maitrisimit'in Toharcadan Uygur Türkçesine tercüme edildiğinde *-ma-* olumsuzluk ekinin çoktan Türkçeye yerleşmiş olduğunu ifade eder[98] (2001: 49-50).

-mA- olumsuzluk işaretleyicisi terim sözlüklerinde *olumsuzluk eki* maddesi ile birlikte farklı adlandırmalar altında da yer alırken gramer kitaplarında umumiyetle *fiillerde/eylemlerde olumsuzluk* kısmında yer almış, genellikle benzer bir şekilde *fiil kök veya gövdelerine olumsuzluk veren ek* olarak tanımlandığı görülmüştür. *-mA-,* gramer kitaplarında *çekim* veya *yapım ekleri* başlıkları altında da yer alabilmektedir.

---

[95] Bu genel kural için şu tanıkları gösterir: *kayın' ana > kay'nana, kayın' ata > kay'nata, yalın' ayak > yal'nayak* ve Türkmen Türkçesi: *gel'nece* 'yenge, ağabeyin eşi' < gelin' ece *vb.* (2003: 252).

[96] Şinasi Tekin'in bu yazısı 1990'da yayımlanan *Tarih ve Toplum Dergisi*'nin 13. cildi, 74. sayısında, 78-81 sayfaları arasında yer alır.

[97] Tekin, Farsça emir kipinin olumsuzunun *me-* önekiyle yapıldığını ve bu Farsça *me-'nin* Toharca *ma* olumsuzluk edatıyla ilgili olduğu görüşündedir (2001:50).

[98] Toharcadan Türkçeye geçen kelime ve eklerden ilk bahseden James Russel Hamilton'dan örnekler veren Tekin, bu listeye *-ma-* olumsuzluk işaretleyicisinin de eklenebileceğini belirtir.

Esasen *-mA-*'yı çekim eki olarak kabul eden araştırmacılar (Koç, 1996; Bilgin, 2006 *vb.*) yanında yapım eki olarak görenler (Dény, 1941; Gabain, 1988; Ergin, 1998; Korkmaz, 2003 *vb.*) de olduğu gibi sadece *olumsuzluk eki* olarak tanımlayıp herhangi bir ek grubunda konumlandırmayanlar (Ediskun, 1985 *vb.*) da mevcuttur. Son zamanlarda *-mA-* için her iki görüş dışında *genişletme eki*, *ara ek* gibi farklı yaklaşımlar da söz konusu olmuştur.

Zeynep Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde *-mA-* için şu açıklamayı yapmıştır:

> **Olumsuzluk eki** (Alm. *Verneinungspartikel;* Fr. *particule de n'gation*; İng. *negation particle*; Osm. *menfi edatı, edat-ı menfi*)
>
> Fiil kök ve gövdelerine olumsuzluk kavramı veren ek, -mA- eki : yazmamak (< yaz-ma-mak), yazmama (< yaz-ma-ma), yazmayış (< yaz-ma-yış) ... *vb.* (2003: 163).

Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde olumsuzluk öğesi adı ile şu açıklamayı yapmıştır:

> **olumsuzluk öğesi** (Alm. *Verneinungspartikel,* Fr. *particule de négation, İng. negation particle)* Olumsuzluk kavramı taşıyan biçimbirim. Türkçe'de eyleme ilişkin olumsuzluk öğesi -me (-ma) ekidir ve eylem kök ya da gövdesiyle zaman ve kip ekleri arasında yer alır. Kimi dillerde, olumsuzluk öğesi niteliği taşıyan örnekler vardır (2002: 151).

Topaloğlu'nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi için müstakil bir madde yer almamış, söz konusu işaretleyici, olumsuzluk maddesinde *Türkçede olumsuzluk fiillere -mA- ekinin, isim cümlelerinde ise değil kelimesinin eklenmesiyle yapılır* şeklindeki açıklamada geçmiştir (1989: 113).

Hatiboğlu ise, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde *-mA-* için şunları ifade eder:

> **olumsuzluk eki** (Osm. menfi edatı; Fr. particule de negation; İng. negation particle; Alm. Verneinungspartikel)
>
> Eylem soylu sözcüğüyle olumsuzluk kavramı veren ek. Türkçede bu kavram –ma (-me) ekiyle verilir: Sevmemek(sev-me-mek), sevmeme (sev-me-me), sevmeyiş(sev-me-y-iş), sevmeyen (sev-me-y-en), sevmez (sev-me-z), sevmeyince(sev-me-y-ince), sevmedi (sev-me-di), sevmiyor (sev-m-i-yor), sevmeyecek(sev-me-y-ecek), sevmemeli (sev-me-meli) *vb.* (1972b: 72).

Banguoğlu, *-mA-*'ya özellikle *Fiilin Çatısı* başlıklı bölümün alt başlıklarından biri olan *Olumsuz Görünüş*'te ve *Fiillerin Çekimi* başlıklı bölümün *Olumsuz Fiiller ve Soru* adlı alt başlığında yer vermiştir. *-mA-*'yı bir çatı eki olarak gören Banguoğlu, yalın

fiil tabanlarına gelen bir *-me-* ekinin o fiilin olumsuz görünüşünü meydana getirdiğini, bütün fiillerin olumsuz şekillerinin *-me-* ekiyle yapıldığını belirtir (1986: 412-413). Yine Banguoğlu *-me-*'nin diğer görünüş eklerinden sonra fakat bütün fiil çekimlerinden önce geldiğini belirterek diğer görünüşlerden farklı olarak olumsuz tabanın bütün fiil kök ve tabanlarından ve her görünüşteki fiilden kurulabileceğini ifade etmiştir (1986: 52)

Korkmaz (2003: 128), Banguoğlu'nun *-mA-*'yı çatı eki olarak görmesine atıfta bulunarak söz konusu ekin diğer çatı ekleri gibi fiilin öznesi ve nesnesiyle olan bağlantısında sadece biçim ve durum değişikliği yapmayıp fiile yeni bir anlam yüklemesinden dolayı doğrudan doğruya türetme eki niteliğinde olduğunu belirtir.

Delice, *-mA-*'yı fiilin kök anlamına olumsuzluk katan *genişletme eki* olarak tanımlar ve bu ekin fiilin var olan kök anlamını değiştirmediğini, fiilin anlamını sınırlandırdığını ifade eder (2003: 189-190).

Gülsevin, *-mA-*'yı *kategori eklerin*in alt başlıklarından biri olan *olumsuzluk kategorisi* içinde, sözlüksel kelime türetmeyen, kelimelerde tür değişikliği yapmayan, tümce içinde öge belirlemek ve ilişki kurmak gibi fonksiyonları olmayan eklerden saymıştır[99]. (2004: 1267-1283).

Başdaş, *-mA-*'yı -yapım ve çekim ekleri arasında yer alan- bir *ara ek* olarak tanımlar. Ona göre ekler, -yapım eki ve çekim ile birlikte bu iki ek grubunun içinde işlevleri birbirine yaklaşan ve kesişen ara eklerle birlikte- üç grupta değerlendirilmelidir. Başdaş olumsuzluk ekinin fiilde köklü bir anlam ve tür değişikliği değil kısmî değişiklik yaptığını bu yüzden bir *ara ek* olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürer (2006: 400-406)

Karademir, Başdaş'ın *-mA-*'nın hem yapım hem çekim ekleri ile kesişen özellikler taşıdığı görüşüne katılır ve bu özellikleri şöyle sıralar:

Yapım ekleriyle kesişen özellikleri:

- Çekim eklerine göre, yerinin fiil tabanına daha yakın, fiille bağının daha içsel olması, fiilin bildirdiği oluş ve kılışın akışını değiştirerek olumsuzlaması,
- Oluşturduğu olumsuz biçimin taban işlevi görüp mastar eki alması,

[99] Gülsevin'in kategori ekleriyle birlikte, dörde ayırdığı eklerden diğerleri ise *türetme*, *tür değiştirici*, *işletme* ekleridir.

Çekim ekleriyle kesişen özellikleri:

- Fiil tabanında, olumsuzluk dışında, kavramsal bir değişim yapmaması,
- Olumsuzladığı fiilin yeni bir fiil hüviyeti ile sözlükte yer almaması,
- Olumsuz fiillerin geniş zamanlı birinci kişi çekimlerinde, zaman eki düştüğünden, zaman işlevini yüklenmesi (gel-me-m; gelme-y-iz),
- İkinci ve üçüncü kişilerde zaman ekiyle iç içe geçmesi (gelmez- sin; gel-mez; gel-mez-siniz; gel-mez-ler),
- Emir ikinci kişi çekimlerinde, emir işlevini de yüklenmesi (gel-me),
- Şimdiki zaman çekimlerinde y'nin etkisiyle ünlüsü daralarak -mIyor seklinde, -yor'la bütünleşmesi (y'nin geniş ünlüleri daraltma özelliği) (2009: 1347-1348).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Altay dillerine dair yapılan çalışmalarda olumsuzluğun ele alınışı daha ziyade fiil odaklı olmuş, Altay dillerinin ortak olumsuzluk işaretleyicisinin **e-* olduğu üzerinde birleşilmiştir. Poppe'nin *m*'yi fiil ismi sayarken Greenberg'in müstakil bir *m* olumsuzluk ekinden bahsetmesi ile ilişkili olarak Türkçede olumsuz tabanın son ekinin bir dilbilgiselleşmeye uğradığını belirtebiliriz. Olumsuzluk biçimlerini bir dil grubundan başka bir dil grubuna ödünçlenemeyen özelliklerden addeden Poppe (1977: 222), Ural-Altay dillerinin ortak özelliklerinden biri olarak gördüğü olumsuz fiil **e-*'nin Ural-Altay dillerinde şu biçimlerde göründüğünü belirtir:

Fin. *en, et, ei vb.*,

Evk. *e-, e-si-m, e-sin-ni vb.*,

Mo. *ese* <**esi, esebesü* (şart çekimi), *esegsen* (geçmiş zaman çekimi) *vb.*,

Tü. Olumsuz tabanın son eki *-mä-* < *-m* (fiil ismi/verbal noun) + *ä-* < **e-* (olumsuz fiil).

Fiil kök ve gövdelerinden sonra, çekim eklerinden önce gelen *-mA-*, hem yapım ekleri hem çekim ekleri ile ortak paydası olan bir olumsuzluk işaretleyicisi olma yönü ile 'özel' bir ek konumundadır.

3.1.1.2. Çift Olumsuzlukta *-mA-*

-mA- olumsuzluk işaretleyicisi KE'de çift olumsuzluğun ortaya çıkmasında rol oynayan biçim birimlerin başında gelir. *-mA-*; *-mA-* OSUZ'un yer aldığı başka *+sXz,*

nā-, bī- gibi isim olumsuzluk işaretleyicileri ile *ermez/s* gibi olumsuz yüklemleyici ile birlikte kullanılarak, çift olumsuzluk anlamının ortaya çıkmasını sağlar. Bunun yanında *red(d) ḳıl- tıḍ-, ḥarām ḳıl- vb.* sözlüksel/içsel olumsuz anlam barındıran fiillere eklendiğinde de çift olumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla *-mA-*, bir arada olan iki olumsuz unsurdan birini temsil ederek diğer olumsuz unsurla birbirini iptal edip bir olumlu sonucun ortaya çıkmasında rol oynar:

OSUZ + OSUZ = OLUMLU

Aşağıdaki örnekte *-mA-* olumsuzluk işaretleyicili *… kılmagan … kalmadı* dizisi içindeki *-mA-*'lı yapılar, birbirlerini iptal edip bir çift olumsuzluk okuması vererek bir yandan tümcenin failinin gerçekleştirdiği *secde ḳılma-* eylemini olumlarken bir yandan da yüzey yapıdaki olumsuz *ḳılmaġan* eyleminin yerini tersine çevirmiştir:

(12) *Bu dünyāda ança teñgïlik ṭāʿat ḳıldı kim maşrıḳdın maġrıbġa tegi Ḥāriṣ secde* ***kılmaġan*** *bir ḳarış yėr* ***ḳalmadı.*** "Bu dünyada o kadar (çok) ibadet etti ki doğudan batıya kadar Haris(in) secde etmediği bir karış yer kalmadı (: her yerde secde etti)." [4v-4]

Aşağıdaki (915) numaralı örnekte *+sXz* olumsuz sonekli isim ile *-mA-* standart olumsuzluk işaretleyicili fiil aynı söz dizimsel kuruluş içinde bir arada kullanılıp birbirlerini iptal ederek bir çift olumsuz okuma vermiş, *destūrsız satmaġıl* olumsuz yüzey yapı, **destūr birle satġıl* olumlu derin yapıyı ortaya çıkarmıştır. (261) numaralı örnekteki *ḥācetsiz bolmas* olumsuz yüzey yapısı ise **ḥācetlig bolur* derin yapısını karşılamaktadır:

(915) *İḍi ʿazze ve celle bir ferişteni anasınġa ıḍḍı, aydı: Bu sıġırnı mendin* ***destūrsız satmaġıl****.* "Aziz ve celil olan Allah bir meleği annesine gönderdi, dedi: Bu sığırı benden izinsiz satma (: izin alarak sat)." [128v-14]

(261) *… Ḥācetüm yoḳ tėse ḥācetsiz-men tėmek bolur erdi. Ḳul* ***ḥācetsiz bolmas****.* "Hactim yok de(r)se 'Hacetsizim' demek olurdu. Kul hacetsiz olmaz (: kulun haceti olur)." [42r-1/7]

-mA- olumsuzluk işaretleyicili fiiller olumsuz anlam taşıyan alıntı ekli sözcüklerle birlikte kullanılarak da çift olumsuzluk okuması vermiş, tümce olumsuzluğunu tersine çevirmiştir:

(693) *Bizni* ***nā-ümīd ḳaytarmaġıl****. Ṣadaḳa ḳılġıl, aşlıḳ bėrgil. Ṣadaḳanıñ ecrin Mevlī taʿālā bėrür.* "Bizi ümitsiz gönderme (: ümitle gönder). Sadaka ver, yiyecek ver. Sadakanın karşılığını yüce Allah verir." [102r-20/21]

-mA-, içsel olumsuz sözcüklerle birlikte kullanılarak da bir çift olumsuzluk anlamının ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Aşağıdaki örnekte olumsuz anlam ihtiva eden *red ḳıl-* sözcüğü *-mA-* ile kullanıldığında olumlu *ḳabūl ḳıl-* anlamını verir. Nitekim *red ḳılmas erdiler*'in ardından gelen ifade, onun bir çift olumsuz okuma verdiğini teyit etmektedir:

(978) *Yalavaç sözin* ***red ḳılmas erdiler.*** *Batşeba*[c] *rıżā bėrdi.* "Peygamber sözünü reddetmez idiler. (Nitekim) Batşeba izin verdi." [135r-11]

Yine aşağıdaki örnekte *mani ol-/engelle-* olumsuz anlamlı *tıḍ-* fiili *-mA-* ile kullanılarak bir olumlu anlam ortaya koymuştur:

(1801) [c]*Abbās aydı: Ey ḳarındaşım oġlı, men bu mālnı kişilerdin ḳolsam, sen meni* ***tıḍmaġıl.*** "Abbas dedi: Ey kardeşimin oğlu, ben bu malı insanlardan iste(r)sem sen beni engelleme (: izin ver)." [222v-9]

Bu konu ayrıntılı olarak *KE'de Çift Olumsuzluk* başlığı altında ayrıntıları ile ele alınmıştır.

3.1.1.3. Olumsuzluk Uyumunda *-mA-*

-mA- standart (fiil) olumsuzluk işaretleyicisi çift olumsuzluğa olduğu gibi olumsuzluk uyumuna da izin verir, ancak bu kullanım çift olumsuzluk kadar yaygın değildir, zira *-mA-*'nın olumsuzluk uyumuna izin verdiği durumlar OKU ile birlikte kullanıldığı durumlarla sınırlıdır.

Aşağıdaki örneklerde yer alan zayıf OKU'larla OSUZ *-mA-* bir arada kullanılmış fakat iki olumsuz unsur birbirini iptal etmemiş, olumsuz okumaya engel olmamıştır:

OSUZ + OSUZ = OSUZ

Kimerse

(743) *Fir*[ʿ]*avn aḳsaḳ erdi, ol künge tegi* ***kimerse*** *aḳsaḳlıḳın* ***bilmes erdi.*** "Firavun aksaktı, o güne kadar (hiç) kimse aksaklığını bilmezdi." [111r-17]

Nerse

(609) *Yėttinçi yıl kirdi erse ḫalḳda* ***nerse ḳalmadı****, ḳamuġ Yūsufnıŋ̄ boldı.* "Yedinci yıl girince halkta (hiç)bir şey kalmadı, hepsi Yusuf'un oldu." [93r-7]

Nemerse

(611) *Bir ḳavlde ḳırḳ kün, bir ḳavlde üç ay **nemerse yėmediler**. Yūsuf körki birle kün keçürdiler.* "Bir rivayete göre kırk gün, bir rivayete göre üç ay (hiç)bir şey yemediler. Yusuf(un) güzelliği ile gün geçirdiler." [93r-13/14]

Biregü

(361) *Ḳırḳ yıl ündedi **biregü īmān keltürmedi**.* "Kırk yıl çağırdı, (hiç) biri iman getirmedi." [59r-9]

Biri

(1205) *Arslanlar tepündiler. Tegme bir erge on arslan yapuştı. Köz yumup açġunça yėtti yüz miṅ erdin **biri ḳalmadı.*** "Aslanlar saldırdılar. Her bir askere on aslan sırnaştı. Göz yumup açıncaya kadar yedi yüz bin askerden (hiç) biri kalmadı." [159v-18]

Kişi

(1152) *Ol taġda böri, ḳaplan, arslandın özge cānver bolmas erdi. Ol kün yėtmiş bėş ʿābid kimerse ḫalḳdın ḳaçıp bizni **kişi körmesün** tėp Lükām taġında ᶜibādetġa meşġūl erdiler.* "O dağda kurt, kaplan, aslandan başka canlı olmazdı. O gün yetmiş zahid halktan kaçıp bizi (hiç) kimse görmesin diyerek Lükam dağında ibadetle meşgul oldular." [154v-16]

Hīç

Hīç OKU, diğer OKUlardan farklı olarak birçok isim ve fiilin önüne gelebilmektedir. Bu OKU aynı zamanda zayıf OKU'ların önüne de gelmekte, onları kuvvetlendirmektedir: *Hīç kişi, hīç kimerse, hīç vaḳt, hīç yalavaç vb.*

(287) *Melik Sāreġa aydı: Meniṅ miṅ ḳarabaşım bar, sultān urıġı tururlar. Ḳamuġın saṅa bėreyin, aḳaṅġa tapuġ ḳılsunlar, sen maṅa bolġıl tėdi. Sāre yıġladı, **hīç sözlemedi**.* "Hükümdar Sare'ye dedi: Benim bin cariyem var, sultan soyundandırlar, hepsini sana vereyim, ağabeyine hizmet etsinler, sen benim ol, dedi. Sare ağladı, hiç konuşmadı." [45v-17]

Hergiz

(1900) *Ubeyy bin Ḫalefü'l- Cumehī aydı: **Hergiz** Rūm ḫalḳı Fārs üze ġālib **bolmaġaylar**.* "Ubeyy bin Ḫalefü'l-Cumehī dedi: Rum halkı Fars halkı üzerinde hiçbir zaman galip olmayacak." [230v-13/14]

Zinhār

(1906) *Ḫaber ıḍtı: **Zinhār kelmegil,** kelseñ seni öldürür tėdi.* "Haber gönderdi: 'Sakın gelme, gelirsen seni öldürür.' dedi." [231r-10]

Asla

(1750) *Miʿrāc **aṣla yoḳ erdi**.* "Miraç asla yoktu." [217v-17]

Olumsuzluk uyumu, kimi zaman çoklu OSUZ yapılarda da görülmektedir. Örneğin aşağıdaki (541) numaralı örnekte *zinhār* ve *kimerse* OKU'ları ile *-mA-* bir araya gelmiş ancak bu OSUZ'lar birbirini iptal etmemiş, bu çoklu OSUZ'dan yine tek bir olumsuz anlam ortaya çıkmıştır. Yine (608) numaralı örnekte de OKU ile *-mA-* OSUZ bir arada kullanılmış ve bu kullanımdan bir olumsuz anlam çıkmıştır (*bkz. 4.1. Çoklu Olumsuzluk*).

(541) *Eyżan fāyide: **Zinhār kimerseni yawuzlamaġıl**, ol hem seni **yawuzlamasun**.* "Benzer fayda: Asla/sakın kimseyi kötüleme, o da seni kötülemesin." [84v-6/8]

(608) *Mıṣr tegresinde **kimseniñ nersesi ḳalmadı**.* "Mısır çevresinde kimsenin (hiç)bir şeyi kalmadı." [93r-3]

Bu konuya *KE'de Olumsuz Kutupluluk Unsurları* başlıklı kısımda ayrıntıları ile yer verilmiştir.

3.1.2. Olumsuz Bitimli Fiil Yapıları

3.1.2.1. Olumsuz Bildirmeler

-mA- fiil olumsuzluk işaretleyicisi (verbal negative marker), tümcenin tamamına tesir ederek geniş kapsamlı tümce olumsuzluğu ortaya koyan standart olumsuzluk işaretleyicisidir. Basit tümcelerle birlikte içe yerleşik tümcelerin olumsuzlanmasında da kullanılır. Bütün ZGK işaretleyicilerine ulanarak olumsuz anlamın ortaya çıkmasında rol oynar. Çoklu olumsuzluğun ortaya çıkmasında olumsuz sözcüklerle, olumsuz belirsizlerle, olumsuz kutupluluk unsurları ile birlikte kullanılarak olumsuzluk uyumuna izin verdiği gibi türlü olumsuzluk unsurları ile birlikte kullanılıp çift olumsuzluğun ortaya çıkmasına da hizmet eder (*bkz.* aşağı *3.1.2.1.1. ve 3.1.2.1.2.*). Aşağıda *-mA-*'nın KE'de türlü ZGK işaretleyicileri ile kullanımları yer almaktadır.

KE'de olumsuz bitimli fiil yapılarından bildirme işaretleyicileri ve onların bakışımlı karşılıklarını şöyle gösterebiliriz: *-dI: mAdI, -mIş : -mAmIş, -GAy : -mAGAy -GU+İYE : -mAGU+İYE, -GA : -mAGA, -y/-Ay: mAy*. Şu olumlu-olumsuz karşıtlığa sahip ekler arasında ise bir bakışımlılık söz konusu değildir: *-r (X)r : mAz/s, -GU+İYE + turur : -GU+İYE + yoḳ*.

3.1.2.1.a. -mAz/s

-mAz/s, yazılı Türkçenin ilk örneklerindeki gramer değerleri ve işlevleriyle KE'de de hem bitimli hem bitimsiz fiillerde tanıklanan kullanım sıklığı yüksek bir biçim birimdir. *-r (-Ar, -Ur)* biçim biriminin bakışımsız karşılığı olan *-mAz/s*'ın *zaman* işlevi dışında kiplik ve görünüş işlevleri de söz konusudur[100].

Eski Türkçeden günümüze uzanan bu ekle ilgili Kâşgarlı şu kaydı düşmüştür: "Muzari sıygasının nefyinde emri hazır üzerine -birinci, ikinci şahıslar ister müfret, ister cemi olsun- م ا س ziyade kılınır. اَلارْ بَرْماسْ لارْ Olar barmaslar, بوُلارْ بَرْسام لارْ bular barmaslar denir ki 'onlar gitmezler', 'bunlar gitmezler' demektir. Birinci şahsın ceminde بِزْ بَرْماس مِزْ biz barmas miz denir 'biz gitmeyiz' demektir." (DLT II: 65-66).

KE'de bu yapının hem /-z/li hem de /-s/li biçimleri bir arada bulunur[101]. KE'deki kullanım sıklığında tonlu yapı (-mAs) ağır basar. Aşağıdaki örnekler, *-mAz/s'ın -r (-Ar, -Ir, -Ur, -yUr)* biçim biriminin bakışımsız karşılığı olduğunu ortaya koyar:

(71) *Nükte İncir yıġaçı Ādemġa yapurġaḳ bėrmişi üçün Teñri ʿazze ve celle beḏerledi. Ḳamuġ yėmiş üç türlüg turur kimiñiñ tışı* ***yėnür*** *alma, armūd meñgizlig, kimiñiñ içi* ***yėnür*** *tışı* ***yėnmez*** *yañgaḳ, bādām meñgizlig kimiñiñ taşı ma* ***yėnmez*** *içi ma* ***yėnmez*** *ḳaġun, ḫarpuz meñgizlig. Ammā inciriñiñ taşı hem* ***yėnür*** *içi hem* ***yėnür***. "Nükte İncir ağacı Adem'e yaprak verdiği için aziz ve celil olan Allah (onu) mükâfatlandırdı. Bütün meyve(ler) üç türlüdür: Bazısının dışı yenir elma, armut gibi. Bazısının içi yenir, dışı yenmez ceviz, badem gibi. Bazısının dışı da yenmez içi de yenmez kavun, karpuz gibi. Fakat incirin dışı da yenir içi de yenir." [12v-15/19]

(690) *Aymışlar: Miñ türlüg belā ādem oġlanlarıġa ol işi* ***ḳılmas*** *kim bir sāʿat açlıḳ* ***ḳılur***. *Yana miñ şeyṭān ādem oġlanlarıġa anı* ***ḳılmas*** *kim bir sāʿat toḳluḳ* ***ḳılur***. "Demişler: İnsanoğullarına bir saat açlığın yaptığını bin türlü belâ yap(a)maz. Yine bir saat tokluğun insanoğullarına yaptığını bin şeytan yap(a)maz." [102r-7/8]

---

[100] Bununla ilgili olarak *bkz.* Ozil, 1994; Uzun, 1998, 2004; Göksel-Kerslake, 2005.

[101] Kotwicz bu biçim birimin iki ekin birleşmesinden oluştuğunu ileri sürmüştür. Ona göre birinci ek ya *-ma* olumsuzluk ekidir ki bu mastardan gelişmiştir (-ma < -mak), ikinci ek ise ismin yokluk ekidir: *-ma-z/-ma-s-* < **-ma-sız* (nomen actionist + privative suffix) (Şçerbak, 1981: 98 ve Menges, 1998: 145'ten).

(651) *Yalavaçlıḳnı müsülmānlar oḳ* ***aġırlayurlar****; kāfirler* ***aġırlamaslar****.* "Peygamberliğe yalnızca müslümanlar değer verirler, kâfirler değer vermezler." [98r-5]

-mAz/s yapısında Türk dilindeki diğer ZGK işaretleyicilerinin olumlu-olumsuz biçimlerinden farklı olarak görülen bu bakışımsızlık, onun bu özel yapısı, muhtelif araştırmacıların farklı görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur[102]. Erdal *A Grammar of Old Turkic* adlı eserinde Eski Türkçede *-mAyUr*'un olmadığını belirtir (2004: 242). Erdal; Zieme (1991) ve Doerfer'in (1993) çalışmalarına atıfta bulunarak Zieme'nin verdiği *tümä-yür* 'adorns' ve *tarma-yur* 'scratches' örneklerinin olumlu göründüğüne işaret ederken Doerfer'in (1993) *tuymayur* ve *yadmayur* örneklerini çok tahrip olmuş bir olumsuz çekim (Negative Konjugation sehr zerstört) örneği olarak değerlendirdiğini belirtir (2004: 242). Nitekim Doerfer Eski Türkçenin tarihlendirilmesini konu alan çalışmasında olumsuz biçimleri sıralarken *-mAz, -mAçI ve -mAdUK* yanında *-mAdAçI*, *-mAmIş* ve nadiren görülen kısa ömürlü (kurzlebige) diyalekt biçimi olarak gösterdiği *-mAyUr*'un da bulunduğunu ekler (1993:23, 46). Doerfer eserindeki 13. tablonun olumsuzluğu verdiği 29. maddesinde *-mAdUK*'un sık kullanıldığını belirterek diğer olumsuzluk işarertleyicileri olarak *-mAdAçI* (verdiği örnek: kesmedeçi), *-mAyUr* (verdiği örnek yadmayur) ve *-mAmIş* (verdiği örnek eltmemiş)'ı göstermiştir (1993: 47). Onun verdiği olumsuzluk işaretleyicileri ile sık kullanılmadığını belirttiği eşdeğerleri şöyle gösterilebilir:

-mAz ~ -mAyUr, -mAçI ~ -mAdAçI, -mAdUK- ~ mAmIş

-r (-Ar, -Ir, -Ur, -yUr) biçim biriminin olumsuz bakışımlısının sorgulanması hususunda çağdaş Türk lehçeleri de göz ardı edilmemelidir. Nitekim Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz Türkçelerinde *-r (-Ar, -Ir, -Ur, -yUr)* biçim biriminin olumsuz karşılığında bir bakışımlılık söz konusudur. Sarıkaya, *-mAr* şeklinin, Azerbaycan Türkçesinde yalnız T1K ve Ç1K'de, Türkmen Türkçesinde ise 3. kişiler hariç diğer kişilerde kullanılmasına rağmen, Gagauz Türkçesinde *-mAz* yanında, ondan daha yaygın olarak, bütün kişileri kapsayacak şekilde *-mAr* yapısının kullanıldığını belirtmiştir (2007: 280 *vd.*). Yine Azerbaycan Türkçesinde *-r, -ır, -ir, -ur, -ür* eki şimdiki

[102] Bang ḳılmaz'daki /z/ ile ḳılurdaki /r/'nin ilkişkilendirilmesini şüphe ile karşıladığını, Hindo-germen bakış açısıyla bakıldığı için bu ilişkilendirmenin yapıldığını belirtir. Bang, ḳılmaz < *ḳıl-ma-z'daki /z/'yi *fiil köklerinden isim yapmaya yarayan bir unsur* olarak nitelendirir (1980: 53, 61). Bununla ilgili *ayr. bkz.* Sarıkaya, 2001; Alyılmaz, 2010.

zamanı işaretler ve bunun olumsuz karşılığı de yine /-r/ iledir, dolayısıyla olumlu-olumsuz çekim bakışımlı bir görünüm arzeder:

T1K gel**ir**em : gel**mir**em (-eyirem, -eyürem)
T2K gel**ir**sen(ŋ) (-siz) : gel**mir**sen (-eyirsen, -eyürsen)
T3K gel**ir** : gel**mir** (-eyir, -eyür)

Ç1K gel**ir**ik : gel**mir**ik (-eyirik, -eyürük)
Ç2K gel**ir**siniz (-siŋiz, -siz) : gel**mir**siniz (ŋ) (-eyirsiniz, -siz, -süz)
Ç3K gel**ir**ler : gel**mir**ler (-eyirler,-eyürler).

Menges ise, Çuvaş Türkçesinde ortak Türkçedeki *-maz*'a denk gelen yegâne yapının *-mar* < ortak Türkçe *ä(r)-mäz* olduğunu belirtmiştir (1998: 145).

Eckmann (1988), söz konusu biçim birimin (i) *şimdiki zamanı işaret eden anlık eylemleri,* (ii) *yaygın, zaman ifade etmeyen eylemleri* ve (iii) *gelecek zamanı* karşıladığını belirtmiştir[103]. Ekin KE'de kullanım sıklığı en fazla olan işlevi, zaman ifade etmeyen eylemleri karşılamasıdır.

KE'de aşağıdaki örneklerde yer alan söz konusu biçim birim, eylemin konuşma anındaki *zaman*da vuku bulduğuna işaret eder:

(189) *Ḳayl bulutlarġa baḳdı. Ürüŋ̑ bulutda nerse yoḳ, ḳızıl bulutda ne barın **bilmez-men** tėdi.* "Kayl bulutlara baktı. 'Beyaz bulutta bir şey yok; kızıl bulutta ne olduğunu bilmiyorum.' dedi." [30r-11]

(241) *Öŋ̑güŋ̑üzdeki aşnı nelük **yėmez-siz**? Yana sordı: Nelük **sözlemes-siz?*** "Önünüzdeki yemeği niçin yemiyorsunuz? Yine sordu: "Niçin konuşmuyorsunuz?" [39v-13]

(1978) *Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ey ḳarındaş, munı **sormas-men**. Mende kėḏin Mevlī taʿālā menim żaʿīf yazuḳluḳ ümmetlerim birle ne muʿāmele ḳılġay, anı sorar-men.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ey kardeş, bunu sormuyorum, benden sonra yüce Allah benim zayıf, günahkâr ümmetlerime nasıl muamele edecek, onu soruyorum." [238r-3]

[103] Bassarak (1997: 33) söz konusu ekin *ebedî gerçekler*'i de ihtiva eden *uzun süre geçerli kalan durumlar*'ın ifadesine hizmet ettiğini belirterek, atasözlerinde de genellikle bu ekin kullanıldığına vurgu yapar.

(256) *İbrāhīmnıñg eligin aḍaḳın yėtmiş batman temür birle bağlap mancınıḳġa urdılar, aydılar: Ey İbrāhīm, **ḳorḳmas mu-sen?*** "İbrahim'in elini ayağını yetmiş batman demir ile bağlayıp mancınığa vurdular, dediler: Ey İbrahim, korkmuyor musun?" [41r-12]

Aşağıdaki örneklerde *-mAz/s* gelecekte vuku bulacak durum/olayları belirtmek amacıyla kullanılmıştır. (691) numaralı örnekte ise dile getirilen durum/olayın gelecekte gerçekleşeceğini bağlamla birlikte *yarın* sözcüğü destekler:

(691) *Taḳı Mevlī taʿālā yarlıḳar: Yarın uçmaḥlıġlar uçmaḥdın tamuġluġlarını körerler, tamuġluġlar uçmaḥlıġlarını körerler. Ḳamuġ ḳınlarġa ṭāḳat keltürürler, **feryād ḳılmaslar**; ammā açlıḳ susaġlıḳġa feryād ḳılurlar.* "Yine yüce Allah buyuruyor: "Yarın cennetlikler cennetten cehennemlikleri görecekler, cehennemlikler cennetlikleri görecekler; bütün eziyetlere dayanacaklar feryat etmeyecekler, fakat açlık (ve) susuzluğa feryat edecekler." [102r-13]

(179) *ʿAvac aydı: Bu kün könilikdin aḍın nerse seni **ḳutġarmas**.* "Avac dedi: Bu gün doğruluktan başka (hiçbir) şey seni kurtarmayacak(tır)." [28v-4]

(810) *Mūsīġa aydılar: Biz ol ėlge **kirmes-miz**. Olar küçlüg ermişler, ol ėlde bar ergünçe **kirmes-miz.** Ḳaçan çıḳsalar, kirgey-miz.* "Musa'ya dediler: Biz o şehre girmeyeceğiz, onlar güçlülermiş, (onlar) o şehirde var oldukça girmeyeceğiz, ne zaman çıkarlarsa (o zaman) gireceğiz." [118r-12/13]

Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, bitmiş bir durum/olayın *-DI* gibi bitmişlik gösteren biçim birimlerle değil de *-r/-mAz/s* gibi konuşma anını ve bitmemişliği işaret eden biçim birimlerle ifade edilmesi[104] konuşurun dinleyeni de aynı noktaya dahil etme çabasının sonucudur denilebilir. Nitekim aşağıdaki örnekte, bir geçmiş zaman anlatısı olan rüya anlatımında *-r:-mAz/s* biçim birimi tercih edilmiştir:

(586) *… Reyyān melik tüş kördi. ... Erte ḳoptı, kāhinlerni ündetdi, aydı: Tüşüm bolur: Teñgiz ḳıraġında olturur-men. Teñgizdin yėtti sıġır çıkar ; tüsleri sarıġ, yüzleri aḳ, emükleridin süt akar. Ḳamuġı körklüg semiz. Yana yėtti sıġır kördüm: Aruḳ arḳalarında toġ olturmış, aruḳlıḳdın süñgekleri körünür, körmek yaman, emüklerinde süt yoḳ, erinleri yarılġan, tişleri toñguz tişi teg, burnı yaġan burnı teg. Bu yėtti aruḳ sıġır ol yėtti semiz sıġırġa ḥamle kılurlar, olar ḳaçar. Aruḳ sıġırlar yeter, [semiz] sıġırlarnı yutarlar; alarnıñg ḳursaḳında hīç nemerse **körünmes** …* "Reyyan hükümdar rüya gördü. Sabah kalktı, kâhinleri çağırttı. Anlattı: "Rüyamda deniz kenarında oturuyorum, denizden yedi sığır çıkıyor, tüyleri sarı, yüzleri beyaz, göğüslerinden süt akıyor. Hepsi iyi, semiz. Yine yedi sığır gördüm cılız, sırtlarını toz kaplamış, zayıflıktan kemikleri görünüyor, görmek kötü, göğüslerinde süt yok, dudakları yarılmış, dişleri domuz dişi gibi, burnu fil burnu gibi. Bu yedi cılız sığır o yedi semiz sığıra saldırıyor, onlar kaçıyor, cılız sığırlar yetişiyor. Cılız sığırlar

[104] Bununla ilgili *bkz.* Uğurlu, 2003: 255 *vd.*

semiz sığırları yutuyor, onların kursağında hiçbir şey görünmüyor." [89v-3]

-r (-Ar, -Ur) ve *-mAz/s* ekleri yükleme ulanarak kurgulanan tümce/söylemler geçerliliği/doğruluk değeri belirli bir zamana münhasır olmayan, çok geniş -bütün zaman aralıklarını kapsayan- genel geçer durum/olayların ifadesine de hizmet edebilmektedir:

(300) *Cebrāʿīl keldi, İbrāhīmḳa aydı: Aygıl, Sāre Hācerġa küç ḳılmasun. Teñgriʿazze ve celle küç ḳılġanlarnı* ***sewmez.*** "Cebrail geldi, İbrahim'e dedi: Söyle, Sare Hacer'e zulmetmesin, aziz ve celil olan Allah zulmedenleri sevmez." [48r-9]

(1298) *Aymışlar: Oġlan altı ayda tuġsa tirilür, sekkiz ayd[a] tuġsa* ***tirilmes.*** "Demişler: Çocuk altı ayda doğarsa yaşar, sekiz ayda doğarsa yaşamaz." [169r-8]

Yalawaçlar ḫalḳġa isiz duʿā ***ḳılmaslar****, yawuz* ***sanmaslar.*** "Peygamberler halka kötü dua etmezler, (onlar için) kötü(lük) düşünmezler." [74r-20]

(513) *Küç ḳılġuçılar İḍi ʿazze ve celle ʿaẕābıdın* ***ḳutulmaslar.*** "Zulmedenler aziz ve celil olan Allah'ın azabından kurtul(a)mazlar." [81v-9]

(599) *Ādemīniñg nefsi ḳılġan işni yėtmiş şeyṭān* ***ḳılmaslar.*** "İnsanın nefsinin yaptığı (kötü) işi yetmiş şeytan yapmaz." [91v-7]

Yukarıdaki örneklerde söz konusu olan durum/olayların belli bir zamana -zaman çizgisi üzerinde herhangi belirli bir noktaya- işaret ettiğini, durum/olayların geçerliliği/doğruluk değerinin belirli bir zamana ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu örneklerde konuşurun odağında olan, durum/olayların başlangıç ya da bitiş noktasından çok sürerliliği, dolayısıyla bitmemişliğidir.

KE'de *-mAz/s* bütün kişilerde tanıklanmıştır:

-mAz/s'ın çekim dizgesi

T1K	-mAz/s-men	Ç1K	-mAz/s-miz
T2K	-mAz/s-sen	Ç2K	-mAz/s-siz
T3K	-mAz/s	Ç3K	-mAz/s-lAr

F-mAz/s-men

(598) *Yūsuf aydı: Men özümni* ***arıġlamas-men*** *ve nefsimni* ***arıtmas-men****. Bu nefs yawuz işge başlaġan turur.* "Yusuf dedi: Ben kendimi temize çıkarmıyorum ve nefsimi (de) temizlemiyorum (zira) bu nefis kötü işe başlamıştır." [91v-5/6]

(328) *Yarlıġ boldı İbrāhīmġa Beytü'l-Maʿmūr ornında Kaʿbe binā ḳılġıl tėp. Aydı: İlāhī, ol*

yėr ḳayu turur ***bilmes-men***. "İbrahim'e Beytü'l-Mâmur yerinde Kâbe inşa et diye buyruk geldi. Dedi: Ey Allah'ım, o yer nerdedir, bilmiyorum." [52v-6]

(73) *Yana yarlıġ boldı: Ey Ādem, saŋ͡ġa yarlıḳanmaḳ kerek erse Mekkege barġıl, meniŋ͡ġ üçün bir ew koparġıl. Aydı: İlāhī, ol yėrni men* ***bilmez-men*** *ḳayda turur?*"Yine buyruk geldi: Ey Adem, sana affedilmek gerek ise/affedilmek istiyorsan Mekke'ye gir, benim için bir ev inşa et. (Adem) dedi: Ey Allah'ım, o yeri ben bilmiyorum, nerededir?" [13r-19]

(941) *Ādem oġlı ölerin bilür erken saġınur:* **Ölmes-men**. "İnsanoğlu öleceğini bilirken (bildiği hâlde) düşünür: Ölmem." [131r-4]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (26), (62), (68), (78), (91), (115), (121), (122), (130), (179), (189), (190), (220), (230), (231), (233), (240), (311), (358), (373), (391), (394), (403), (420), (468), (488), (494), (495), (497), (498), (500), (512), (559), (573), (590), (596), (603), (621), (624), (645), (656), (660), (683), (746), (782), (784), (806), (855), (880), (881), (882), (914), (915), (928), (929), (960), (968), (1016), (1017), (1049), (1078), (1090), (1111), (1154), (1159), (1160), (1198), (1199), (1202), (1204), (1211), (1223), (1226), (1289), (1296), (1303), (1307), (1337), (1440), (1459), (1514), (1521), (1537), (1543), (1574), (1598), (1617), (1635), (1643), (1665), (1691), (1715), (1717), (1764), (1770), (1771), (1780), (1830), (1860), (1870), (1912), (1931), (1939), (1978), (2018), (2022), (2035), (2036).

Ayrıca *bkz.* aşağı: *-mAn.*

F-mAz/s-sen

(1386) *Ḫıżr aydı: Ḥikmet ol turur kim Mevlī taʿālā ḳamuġ dünyā mülkin bėrdi, anıŋ͡ġ birle* ***toymas-sen****. Ḳaçan laḥdge kirsen, bir avuç toprāḳ birle toyar-sen.* "Hızır dedi: Hikmet odur ki yüce Allah bütün dünya malını verdi ve onunla doymazsın. Ne zaman mezara gir(er)sen (o zaman) bir avuç toprakla doyarsın." [177v-3]

(1575) *ʿÖmer aydı: Nelük* ***sözlemes-sen****?* "Ömer sordu: Niçin konuşmuyorsun?" [196v-6]

(98) *Rivāyetde andaġ kelür: Ḳābil Hābilni öltürdi erse İblīs kelip Ḳābilġa sözledi: Mevlī taʿālā ne üçün seniŋ͡ġ ḳurbānıŋ͡ġnı ḳabūl ḳılmadı? Anıŋ͡ġ üçün kim sen otġa* ***tapunmaz-sen,*** *butġa* ***tapunmaz-sen****, ḫamr* ***içmez-sen****, ün* ***ötkürmez-sen****.* "Şöyle rivayet edilir: Kâbil, Hâbil'i öldürdüğünde İblis gelip Kâbil'e söyledi: Allah teâlâ niçin senin kurbanını kabul etmedi? Onun için ki sen ateşe tapınmazsın, puta tapınmazsın, içki içmezsin, şarkı söylemezsin." [16v-20/21]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (98), (121), (233), (284), (310), (323), (331), (364), (420), (503), (510), (693), (702), (732), (746), (753), (838), (861), (883), (933), (955), (1194), (1386), (1408), (1466), (1575), (1685), (1707), (2047).

F-mAz/s

(234) *İbrāhim butnı atası ḳatındın çıḳarıp boynıġa yip bağlap suwġa salıp toprakġa bulġap bāzārġa kiwürdi, aydı: Kim alur munı kim* ***körmez, işitmez,*** *kimerseġa asıġ* ***kılmas*** *tėp aydı.* "İbrahim putu babasının huzurundan çıkararak boynuna ip bağlayıp, suya atıp, toprağa bulayıp pazara götürdü, dedi: Kim alır bunu ki (bu) görmez, işitmez, kimseye fayda vermez. diye söyledi." [39r-2/3]

(506) *Aymışlar: Yat ḳurtḳanı evge kirgüzmek* ***kerekmes****. Eger ḳayu evge kirse, buzmay* ***çıḳmas****.* "Demişler: Yabancı yaşlı kimseyi eve girdirmemelidir, hangi eve girerse bozmadan çıkmaz." [80v-11]

(275) *Üstün ḳapuġnı açturdı. Ne körünür tėse, ḳamuġ bus körünür tėdi. Aḍın nerse* ***körünmes*** *tėdi.* "Yukarı(daki) kapıyı açtırdı. Ne görünüyor deyince 'Hep pus görünüyor.' dedi. 'Başka şey görünmüyor.' dedi." [44r-11]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (27), (48), (51), (62), (71), (81), (163), (235), (239), (247), (252), (256), (267), (269), (272), (276), (287), (317), (339), (349), (374), (393), (415), (420), (428), (432), (448), (467), (471), (479), (483), (507), (509), (526), (530), (616), (653), (688), (690), (695), (705), (733), (749), (763), (765), (847), (867), (918), (923), (939), (1091), (1100), (1103), (1105), (1105), (1212), (1215), (1234), (1240), (1278), (1292), (1316), (1358), (1377), (1378), (1399), (1538), (1552), (1592), (1633), (1635), (1660), (1680), (1686), (1696), (1742), (1761), (1769), (1809), (1813), (1821), (1828), (1843), (1865), (1874), (1877), (1902), (1904), (1927), (1930), (1942), (2014), (2030), (2044), (2063), (2066), (2077).

KE'de tek örnekte *-mAz/s* biçim birimi *bol-* fiiline ulanarak 'kabul etmeme' anlamını karşılar ve *yoḳ* sözcüğünün kullanımlarından birini; kabul etmemeyi/onamamayı ortaya koyar (*krş. 3.3.2. yoḳ*). Aşağıdaki örnekte Hz. Yusuf'un, kardeşlerinden kendi yazdıkları mektubu okumalarını istemesi üzerine onların "Bize okutma." şeklinde dile getirdikleri isteklerini kabul etmemesi *bolmas* 'hayır, olmaz' ile ifade bulmuştur:

(696) *Ol bendeler körgeyler: Ḳamuġı yazuḳ maʿṣiyet oḳuy almaġaylar. Yarlıġ kelgey kim: Okuŋ̂ġız. Feryād ḳılıp aygaylar: İlāhi, bitig bu erse ornumız tamuġ turur. Bu bitigni bizge oḳutmaġıl, uwtanmışdın oḳıyu bilmes-miz tėgeyler. Yana Yūsuf aydı:* ***Bolmas,*** *oḳuŋ̂! tėp.* "O kullar görecekler: Hiçbiri suç(u), günah(ı)

okuyamayacaklar. ‘Okuyun!’ diye buyruk gelecek. Feryat edip diyecekler: Ey Allah’ım, yazı buysa yerimiz cehennemdir; bu yazıyı bize okutma, utancımızdan okuyamayız. Yeniden Yusuf: ‘Olmaz, okuyun!’ diye söyledi..” [103r-2]

F-mAz/s-miz

(195) *Biz bu sözge **bitmez-miz**, tėdiler.* “Biz bu söze inanmayız dediler.” [31v-18]

(1327) *Biz fitne **kılmas-mız**, kökdin ingen mā’idedin yėmek tileyür-miz.* “Biz fitne yapmıyoruz, gökten inen sofradan yemek istiyoruz.” [171v-18]

(1873) *Tün içinde barıp ḳapuġ ḳaḳtı. Kim-sen tėse, Ḥayy bin Aḫṭab-men, ḳapuġ açıŋ̂ tėdi. Aydılar: Ḳapuġ **açmaz-mız**, sen bed-baḫt, şūm turur-sen.* “Geceleyin gidip kapı(sını) çaldılar, ‘Kimsin? deyince ‘Hayy bin Ahtabım, kapı(yı) açın.’, dedi. Dediler: Kapı(yı) açmayız, sen kötü bahtlı, uğursuzsun.*”* [228v-19]

(810) *Mūsīġa aydılar: Biz ol ėlge **kirmes-miz**. Olar küçlüg ermişler. Ol ėlde bar ergünçe **kirmes-miz**. Ḳaçan çıḳsalar, kirgey-miz.* “Musa’ya dediler: Biz o şehre girmeyiz. Onlar güçlülermiş. Onlar) o şehirde var oldukça/kaldığı müddetçe girmeyiz. Çıktıkları zaman gireceğiz.” [118r-12/13]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (36), (186), (366), (390), (587), (619), (633), (643), (696), (703), (741), (751), (761), (795), (831), (879), (1044), (1058), (1172), (1180), (1343), (1473), (1608), (1639), (1845), (1855), (1860), (1865), (1884), (1918).

F-mAz/s-siz

(1353) *Ẕü'l-Ḳarneyn aytdı: Bu aşnı nelük **yėmes-siz?***“Zü’l-Karneyn dedi: Bu yemeği niçin yemiyorsunuz?” [174r-3]

(17) *Bu cihānnı, ol cihānnı, aynı künni, ḳamuġ nerselerni anıŋ̂ sewüglügi üçün yaratdım. Dost kim turur men bilür-men, siz munı **bilmez-siz.*** “Bu alemi, o (diğer) alemi, ayı, güneşi, her şeyi onun sevgisi için (onun hatırına) yarattım, dost kimdir ben bilirim, siz bunu bilmezsiniz.” [5r-15]

(1633) Ḥikāyet *Ṭāyifniŋ̂ yigitleri tünle olturup sözleşür erdiler, havādın ün keldi: Vāy siziŋ̂ üze! **Uwtanmas mu-siz**? Bu Muḥammed sizni İslāmġa ünder, siz aŋ̂a **uymas-sız**.* “*Kıssa* Tayif’in gençleri gece oturup konuşuyorlardı, havadan ses geldi: Vay size! Utanmıyor musunuz, bu Muhammed (s.a.v.) sizi İslâma çağırıyor, siz ona uymuyorsunuz! [204r-20/21, 204v-1]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (15), (17), (37), (241), (258), (260), (366), (696), (822), (1353), (1498), (1633), (1641), (1793), (1820).

F-mAz/s-lAr

-mAz/s ekinin Ç3K çekiminde dikkati çeken, KE'de birçok örnekte görülen çokluk bildiren öznelerin yüklemlerinin de çokluk bildirmesidir (*bkz.* -mAdIlAr ve -mAsUnlAr). Aşağıdaki (513), (683) ve (361) numaralı örneklerde çokluk bildiren öznelerin yüklemleri de çokluk kişi ekiyle çekimlenmişken (578), (599) ve (1878) numaralı örneklerde öznesi çokluk bildiren tümcelerin yüklemleri Ç3K ile çekimlenmiştir. Türkiye Türkçesini dikkate aldığımızda (578), (599) ve (1878) numaralı örneklerde özne ile yüklem arasında bir 'uyumsuzluk' olduğu ifade edilebilir:

(513) *Küç kılġuçılar İḍi ᶜazze ve celle ᶜaẕābıdın* **kutulmaslar**. "Zalimler aziz ve celil olan Allah'ın azabından kurtulmazlar." [81v-9]

(683) *Ādem oġlanları rūzi kelürin bilürler, ammā ḳaçan kelürin* **bilmesler**; *ḳorḳunçları andın turur.* "Adem oğulları nimet geleceğini bilirler, ancak ne zaman geleceğini bilmezler, korkuları bu yüzdendir." [101r-12]

(361) *Yana aydı: İlāhī, bular* **kirmezler,** *neçe ündeyin?* "Yine sordu: Ey Allah'ım, bunlar girmiyorlar, (daha) ne kadar davet edeyim?" [59r-8]

(578) *Ançası bar, üküşrek ādemī aŋ͡ga* **şükr ḳılmaslar.** "Dahası var, birçok insan ona şükretmez." [88v-9]

(599) *Ādemīniŋ͡g nefsi ḳılġan işni yėtmiş şeytān* **ḳılmaslar.** "İnsanın nefsinin yaptığı işi yetmiş şeytan yapmaz." [91v-7]

(1878) *Ançada Naᶜīm bin Mesᶜūd Eş-Şaḳafī aydı: Sen muŋ͡ga ḳaḍġurmaġıl, men İslām keltürdüm, oġlum kızım* **bilmesler**. "O sırada Naᶜīm bin Mesᶜūd Eş-Şaḳafī dedi: Sen buna üzülme, ben Müslüman oldum, oğlum kızım bilmez." [229r-19]

Aşağıdaki (1667) numaralı örnekte yer alan 'herhangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi' anlamına gelen belirsizlik zamiri *hīç kimerse* özneli tümcenin yükleminin Ç3K ile çekimlenmesiyle bir "uyumsuzluk" ortaya çıkmıştır denilebilir. Bu durum KE'de *hiç kimerse*nin olumlu karşılığı olan *ḳamuġ* sözcüğünün özne olduğu tümcelerde sıklıkla görülmektedir. KE'de sayı sıfatlı tamlamalar ve topluluk adlarının özne olduğu tümcelerde yüklemin Ç3K ile çekimlenmesi sıkça görülen bir durumdur. Bununla birlikte *kimerse/hīç kimerse* belirsiz zamirlerinin özne olduğu tümcelerde de bu durumun görülmesi, olumlu karşılıkları *ḳamuġ*'un kullanımına analoji olsa gerektir: *Tört yüz er ḳamuġı ḳaraġu boldılar.* [60v-20], *Ḳamuġ ḳorḳtılar.* [133r-14] *vb.* Bununla birlikte çok az da olsa böyle tümcelerin T3K ile de çekimlendiği örnekler de vardır: *Ḳamuġı mürted boldı.* [17r-3], *Ḳamuġı kün yaruġınça helāk boldı.* [61v-1], *vb.* (724) numaralı örnekte ise isim unsurunun ilki çokluk eki alan isim tamlamasının özne olduğu

tümcede, yüklemin çokluk eki ile çekimlenmesi ile ortaya çıkan bir uyumsuzluk söz konusudur:

(1667) *Hīç kimerse öz nefsindin **kaçmaslar**.* "Hiç kimse kendi nefsinden kaç(a)maz." [207v-18]

(724) *Yalavaçlar eti sünĝüki yėrge ḫarām turur, **çürimesler**.* "Peygamberler(in) eti kemiği toprağa haramdır, çürümez." [108r-10]

Yukarıdaki (1667) numaralı tümce ile aşağıdaki (1599) numaralı aynı tümcenin sırası ile Ç3K ve T3K ile çekimlenmesi dikkat çekicidir:

(1599) *Hīç kimerse öz nefsindin **kaçmas.*** "Hiç kimse kendi nefsinden kaç(a)maz." [199v-9]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (20), (355), (361), (459), (513), (578), (599), (651), (683), (691), (724), (975), (1208), (1364), (1367), (1369), (1370), (1375), (1401), (1568), (1569), (1667), (1696), (1702), (1866), (1874), (1878).

3.1.2.1.b. -mAn

-mAz/s biçim biriminin Oğuz Türkçesi'nde görülen ve T1K ile çekimlenen *-mAn* biçimi sayılı da olsa KE'de de yer almıştır:

(601) *Yūsuf ḳayra yanıp ayaḳçıġa aydı: Barġıl, melikge aygıl: Men telim yıllar boldı bu zindān ḫalḳı birle ögrendim, men çıḳmışımġa bular yıġlaşurlar. Men bularnı közi yaşlıġ, baġrı başlıġ **koya bilmen**.* "Yusuf tekrar dönüp sâkiye dedi: Git, hükümdara söyle: Ben uzun yıllardır bu zindan halkını tanıdım (tanıyorum). Bunlar (buradan) çıktığıma ağlıyorlar. Ben bunları gözü yaşlı bağrı yaralı bırakamam." [91v-17]

(1090) *Siz uluġlar, cevāb aytıng bu işim içinde. Hīç işni kesigli ermes-men sizler bolġunça. Ya'ni: Sizlerdin başḳa iş **ḳılman**.* "Siz büyükler cevap verin bu işime dair. Sizler oldukça hiç işi kesecek değilim. Yani: Sizlerden başka (sizin dışınızda) iş yapmam." [148r-5]

(1118) *Bu işni dīvler sezdiler, yıġaçnı yėgen ḳurtġa aydılar: Barġıl, Süleymānnıng tayaḳın yėgil. Ḳurt aydı: Yıġaçnı yėyürde suwsız **tura bilmen.*** "Bu işi devler anladılar, ağacı yiyen kurda dediler: Git, Süleyman'ın asasını ye. Kurt dedi: Ağacı yerken susuz duramam." [151r-18]

Bu örneklerde yer alan *-mAn* yapısındaki *-mA*-'nın olumsuzluk eki olduğu aşikârdır. Bu durumda yapıdaki /n/'nin kişi eki olması gerekir. *-mAn* yapısındaki /n/ sesi kişiyi işaretlemektedir, zira böyle bir kullanım konuşurun, derin yapıda /n/'nin

kişiyi işaret ettiğini düşündürür. Bu /n/ sesini kişi eki *-AyIn* ile ilişkilendirebiliriz. Bu noktada emre cevaba analoji yoluyla böyle bir yapının ortaya çıktığı düşünülebilir. Nitekim emre cevapta *-AyIn ve -mAz/s-men*'in birlikte karışık olarak yer alması bu düşünceyi teyit eder niteliktedir.

KE'de bu biçim birim, yukarıdaki (601), (1090) ve (1118) numaralı örneklerde de görüldüğü üzere bulunduğu örneklerin hepsinde emre yanıtta kullanılmıştır:

Barġıl, ayġıl! → … **ḳoyabilmen.**

Atın͡ġ! → … **ḳılman.**

Barġıl, yėgil! → … **turabilmen.**

Aşağıdaki örneklerde ise T2K ile çekimlenen emre, T1K'nin yanıtının *-AyIn* yapısı ile verildiği tümceler yer alır. Dolayısıyla biz bu *-mAn* yapısındaki /-n/ parçasını emir T1K eki *-(A)yIn*'daki *-In* ile karşılaştırabiliriz:

Ey Muḥammed, seni ümmetġa resūl tėdim yarın sen tanuḳluḳ bėrgil men ***ḳabūl ḳılayın****, sen tilegil men* ***bėreyin,*** *sen şefāʿat ḳılġıl men* ***yarlıḳayın.*** "Ey Muhammed, sana 'Ümmete peygamber(dir)' dedim, yarın (mahşerde) sen tanıklık et, ben kabul edeyim, sen iste, ben vereyim, sen şefaat et, ben bağışlayım." [207v-7/8]

Sen tilegil men ***bėreyin****, duʿā ḳılġıl, men* ***icābet ḳılayın****, şefāʿat ḳılġıl, men* ***bağışlayın.*** "Sen iste, ben vereyim, dua et, ben kabul edeyim, şefaat et, ben bağışlayım." [211v-20/21]

Tanuḳluḳ bėrgil! → **ḳabūl ḳılayın.**

Tilegil! → **bėreyin.**

Şefāʿat ḳılġıl! → **yarlıḳayın, bağışlayın.**

Duʿā ḳılġıl! → **icābet ḳılayın.**

3.1.2.1.c. -mADI

-mADI biçim birimi yazılı Türkçenin ilk örneklerinden itibaren görülen, KE'de de aynı gramer değerleri ve işlevleriyle bitimli fiillerde tanıklanan kullanım sıklığı yüksek olan bir ektir. *-DI* biçim biriminin bakışımlı karşılığı olan *-mADI*'nın da tıpkı *-mAz/s* gibi zaman işlevi dışında kiplik ve görünüş işlevleri de vardır[105].

Aşağıdaki örnekler *-mADI*'nın, *-DI* biçim biriminin bakışımlı karşılığı olduğunu ortaya koyar:

[105] *bkz.* Taylan, 1997.

(226) *Ḥaḳ taᶜālā ėkki boḍunnı bir ᶜaẕāb birle* ***helāk ḳılmadı****, illā Ṣāliḥ ḳavmini taḳı Şuᶜayb ḳavmini ot birle* ***helāk ḳıldı****.* "Yüce Allah iki kavmi bir azapla helak etmedi, yalnızca Salih(in) kavmini ve Şuayb(in) kavmini ateşle helak etti." [37v-2/3]

(1183) *Yūnusġa özge yıġaç kölegesin* ***bėrmedi****, ḳabak yıġacı kölegesin* ***bėrdi.*** "Yunus'a başka ağaç gölgesi vermedi, kabak ağacı gölgesini verdi." [157v-3]

(66) *Suᵓāl ḳıldım: Ādemdin* ***keçürdi****, sendin* ***keçürmedi****; ḥikmet ne erdi?* "Soru sordum: Adem'i affetti, seni affetmedi; hikmet neydi?" [11v-19/20]

Aşağıdaki (1350) numaralı örnek *-mAdI*'nın art gönderimle ifade bulmasını örnekler. Bu örnekte *hiç nime sözlemedi* olumsuz kuruluşu tekrar edilmemiş, ona işaret eden *andaġoḳ* ile ifade bulmuştur:

(1350) *Ḥīle ḳıldılar: Ṭınāblar saldılar, biregüni tam başıġa mindürdiler andın narı ne körersen ḫaber bėrgil tėp. Bir kātib ol tam başıġa çıḳtı erse körgenin aytmay özin naru saldı. Yana birevni saldılar anıng̑ birle ᶜahd ḳıldılar: Körgening̑din bizge ḫaber bėrgil tėp. Ol hem mindi erse özin naru saldı,* ***hīç nime sözlemedi****. Üçünçini ıḍḍılar, anıng̑ birle ᶜahd ḳıldılar, tamġa aşıp eger uçmaḥ körseng̑ ḫaber ḳılġıl. Eger tamġa mindi erse ol hem* ***andaġoḳ ḳıldı****.* "Hile yaptılar çadır ipleri attılar, ordan öbür tarafta ne görüyorsun haber ver diyerek birini binaya çıkardılar. O, binaya çıktığında gördüklerini söylemeden kendini öbür tarafa bıraktı. Yine birini gönderdiler (ve) onunla gördüklerinden bizi haberdar et diyerek sözleştiler. O da çıkınca kendini öbür tarafa bıraktı, hiçbir şey söylemedi. Üçüncüyü yolladılar, onunla (da) binaya çıkınca eğer cennet(i) görürsen haber ver diyerek sözleştiler. O da binaya çıkınca öyle (kendinden öncekiler gibi) yaptı (bir şey söylemedi)." [173v-15]

Olumsuzluğun art gönderimle ifade bulduğu diğer örnekler için *bkz. 3.1.2.2.1.7. Olumsuz emir/yasaklama- art gönderim, 3.1.2.1.f. -mAGAy, 4.2.3.6. neçe, neçe kim, neçe me, neçe hem.*

-mAdI'nın çekim dizgesi

T1K	-mAdXm	Ç1K	-mAdImXz/-mAdUk
T2K	-mAdXn̑g	Ç2K	-mAdIn̑gIz
T3K	-mAdI	Ç3K	-mAdIlAr

F-mAdXm

(1684) *Ḳamuġ peygamberler tilekini dünyāda tilediler, men dünyāda* ***tilemedim****; āḫiretde meninġ̑ şefāᶜatim üçün koydum.* "Bütün peygamberler dilek(ler)ini dünyada istediler, ben dünyada istemedim; ahirete, benim şefaatim için bıraktım." [211r-3]

(645) *İbn Yāmin aydı: Ey ḳarındaşlar, men oġrı ermes-men, va'llāhi kim men* ***oġurlamadım***. "İbn Yâmin dedi: Ey kardeşler(im), ben hırsız değilim, vallahi (=Allah hakkı için) ki ben çalmadım." [97v-6]

(1712) *Yana ḫiṭāb keldi: Ey Muḥammed, ümmetleriŋĝa ol muʿāmele ḳıldım kim özgeler birle* ***kılmadım***. *Ellig namāzların bėşge indürdüm, ṣevābların* ***öksütmedim***. "Yine hitap geldi: Ey Muhammed, ümmetlerine öyle muamele ettim ki başkalarına (öyle muamele) etmedim, elli (rekat) namazlarını beşe indirdim, (fakat) sevaplarını eksiltmedim." [213v-12]

(84) Fāyide *Bu kün bu dünyāda Muḥammed ümmetini faṣiḥat ḳılmaḳnı* ***revā körmedüm***. "*Fayda* Bu gün dünyada Muhammed ümmetini utandırmayı reva görmedim." [15r-9]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (8), (37), (45), (65), (70), (150), (165), (289), (337), (361), (369), (456), (533), (567), (597), (673), (867), (885), (931), (933), (958), (975), (1045), (1027), (1029), (1045), (1136), (1347), (1431), (1469), (1496), (1510), (1512), (1524), (1535), (1599), (1606), (1611), (1655), (1673), (1678), (1702), (1710), (1711), (1782), (1876), (1926), (1988), (2000), (2004), (2018), (2021), (2038), (2078).

F-mAdXŋĝ

(765) *Firʿavn Mūsīġa tehdīd ḳıldı: Öltürgey-men tėdi. Āyise aydı:* Uwtanmas mu-sen? *Munça muʿcizeni körüp* ***müsülmān bolmadıŋĝ***, *müsülmān bolġanlarnı öltürdiŋĝ.* "Firavun Musa'yı tehdit etti: 'Öldüreceğim.' dedi. Ayşe dedi: Utanmıyor musun? Bunca mucizeyi görüp müslüman olmadın, müslüman olanları (da) öldürdün." [113v-3]

(1522) *Ḫadīceniŋĝ bu sözin ᶜArablar işittiler erse aydılar: Munça uluġ melikler seni tilediler,* ***barmadıŋĝ.*** *Muḥammedni ihtiyar ḳıldıŋĝ. Murādıŋĝ ne erdi?* "Hatice'nin bu sözünü Araplar iştince dediler: O kadar büyük hükümdarlar seni istediler varmadın, Muhammed'i tercih ettin. Muradın neydi?" [191v-15]

(54) *Ādem olarġa baḳtı kimni ḳaraġu kördi, kimni aḫsaḳ kördi, kimni aġrıḳ kördi, kimni olturum kördi, aydı: İlāhī, bularnı ne üçün bir tek* ***yaratmadıŋĝ****?* "Adem onlara baktı; bazısını ama gördü, bazısını aksak gördü, bazısını hasta gördü, bazısını oturum gördü, dedi: Ey Allah'ım, bunları niçin bir tek yaratmadın?" [10v-4]

Aşağıdaki örnek, T2K'de ekin ünlüsünün yuvarlak olarak geçtiği tek örnektir:

(986) *Ey Dāvūd,* ***bilmedüŋĝ mü*** *ün üküşlüki meniŋĝ işitmekimni tıymas.* "Ey Davut, anlamadın mı, ses çokluğu benim işitmemi engellemez." [136r-3]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (42), (65), (101), (103), (109), (115), (198), (285), (289), (321), (354), (361), (465), (521), (598), (678), (687), (707), (830), (836), (892), (893), (958), (1008), (1039), (1178), (1184), (1238), (1338), (1339), (1381), (1448), (1523), (1527), (1694), (1709), (1765), (1788), (1853), (1872), (1943), (1948), (1951), (2031).

F-mAdI

(147) *Mevlī celle celālehū ḳırḳ yıl yaġmur* ***bėrmedi,*** *yėrdin nebāt* ***ündürmedi,*** *ḫatun oġul ḳız* ***tuġurmadı****. Yılḳı ḳara ḳamuġ helāk boldı, yulları ḳurudı.* "Allah -onun şanı ne yücedir- kırk yıl yağmur vermedi, yerden bitki yetiştirmedi, kadın(lar) erkek-kız (çocuk) doğurmadı, hayvanlar(ın) hepsi yok oldu, pınarları kurudu." [23v-13/14]

(306) *Hācerniñg suwı tükendi. Oġlını ḳundaḳlap tañgıp ḳoḍdı. Ṣafā tağındın ün işitti: Uş suw tėp. Merve tağındın ün işitti: Uş suw tėp. Anda bardı, suw* ***körmedi****; munda keldi,* ***körmedi****.* "Hacer'in suyu tükendi, oğlunu kundaklayıp sararak bıraktı. Safa dağından ses işitti 'İşte su.' diye, Merve dağından ses işitti 'İşte su.' diye. Oraya gitti su görmedi, buraya geldi görmedi." [48v-6]

(489) *Aymışlar: Ol tewe üç künlük yėrdin Yūsuf yıḍın bildi. Körgüge muñgluġ boldı, üç kün ot* ***yėmedi****, suw* ***içmedi****. Maḳṣūḍġa tegdi erse amruldı.* "O deve üç günlük yerden Yusuf(un) kokusunu tanıdı. Görmeyi arzuladı, üç gün ot yemedi, su içmedi. Gayesine ulaştığında sakinleşti." [78v-16]

(159) *Kimideki seksen kişidin aḍın ᶜālem içinde hīç kimerse* ***ḳalmadı****, kamuġ öldiler.* "Gemideki seksen kişiden başka dünyada hiçkimse kalmadı, hepsi öldü. [25v-1]

-mAdI'nın T3K olumlu çekiminde saygı ifadesi olarak *-dIlAr* da kullanılmıştır [224v-17], ancak olumsuz çekimde böyle bir kullanım tanıklanmamıştır.

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (1), (3), (6), (7), (11), (12), (14), (19), (23), (35), (39), (40), (44), (61), (63), (64), (65), (66), (67), (81), (86), (88), (89), (94), (95), (97), (98), (113), (114), (115), (121), (132), (137), (141), (142), (145), (147), (148), (150), (154), (158), (555), (159), (161), (165), (166), (167), (168), (170), (172), (176), (177), (186), (188), (192), (205), (206), (209), (210), (216), (219), (220), (223), (226), (237), (242), (244), (246), (248), (249), (250), (252), (265), (267), (268), (278), (279), (287), (288), (290), (295), (296), (297), (301), (306), (316), (322), (323), (324), (326), (338), (340), (342), (346), (350), (352), (361), (363), (364), (374), (382), (388), (389), (394), (400), (404), (411), (414), (415), (419), (422), (429), (433), (445), (449), (459), (461), (475), (481), (482), (483), (484), (489), (493), (500), (501), (505), (511), (512), (514), (517), (525), (531), (537), (538), (540), (555), (560), (566), (569), (574), (581), (584),

(592), (593), (594), (603), (607), (608), (609), (614), (620), (640), (645), (646), (647), (648), (657), (671), (673), (682), (686), (689), (693), (707), (714), (715), (716), (718), (719), (722), (723), (725), (727), (728), (731), (732), (735), (736), (738), (755), (767), (770), (772), (778), (779), (781), (783), (789), (796), (798), (802), (814), (818), (821), (825), (827), (828), (829), (843), (844), (851), (854), (858), (859), (860), (862), (872), (873), (874), (877), (882), (888), (895), (896), (918), (922), (942), (947), (956), (958), (963), (965), (966), (967), (972), (977), (978), (980), (987), (990), (992), (995), (1008), (1011), (1021), (1022), (1032), (1033), (1038), (1039), (1040), (1042), (1048), (1050), (1051), (1055), (1060), (1063), (1070), (1071), (1078), (1079), (1087), (1088), (1089), (1090), (1107), (1108), (1113), (1114), (1115), (1116), (1117), (1119), (1122), (1123), (1139), (1140), (1141), (1145), (1147), (1151), (1165), (1167), (1169), (1177), (1205), (1211), (1212), (1220), (1234), (1242), (1247), (1251), (1154), (1183), (1194), (1198), (1200), (1212), (1217), (1224), (1231), (1256), (1257), (1258), (1261), (1270), (1271), (1272), (1278), (1279), (1282), (1283), (1291), (1292), (1295), (1305), (1306), (1309), (1310), (1311), (1312), (1314), (1325), (1329), (1330), (1331), (1334), (1338), (1342), (1345), (1346), (1350), (1356), (1359), (1360), (1363), (1376), (1390), (1391), (1395), (1396), (1410), (1413), (1415), (1418), (1420), (1421), (1428), (1431), (1439), (1442), (1447), (1448), (1449), (1451), (1454), (1456), (1476), (1482), (1496), (1499), (1502), (1504), (1516), (1525), (1539), (1546), (1549), (1552), (1553), (1555), (1559), (1566), (1575), (1584), (1585), (1589), (1593), (1596), (1604), (1607), (1616), (1617), (1632), (1635), (1636), (1653), (1654), (1660), (1663), (1671), (1682), (1683), (1697), (1698), (1713), (1716), (1719), (1744), (1749), (1758), (1759), (1760), (1762), (1763), (1773), (1774), (1775), (1778), (1784), (1787), (1799), (1808), (1824), (1829), (1835), (1845), (1846), (1849), (1856), (1869), (1892), (1897), (1910), (1913), (1917), (1932), (1937), (1938), (1952), (1953), (1982), (1986), (1991), (1995), (1998), (2002), (2005), (2010), (2018), (2020), (2023), (2029), (2031), (2032), (2051), (2052), (2054), (2057), (2068), (2069).

F-mAdImXz/-mAdUK

(473) *Ḥāṣılu'l-emr ᶜazīz-i Mıṣr Yūsufnı satġın tiledi. Mālik Ẕeʿr aydı: Taḳı şehrġa **kirmedimiz**, bāzārnı **körmedimiz**, ḳulnı satıġġa **kiwürmedimiz**. Yarın kün kirmişde siz neteg tilesen͡giz andaġ ḳılalın͡g tėp.* "Hasılu'l-emr/Mısır(ın) azizi, Yusuf'u satın almak istedi. Mālik Ẕeʿr dedi: Daha şehre girmedik, pazarı görmedik, köleyi satışa çıkarmadık. Yarın güneş doğduğunda siz nasıl isterseniz öyle yapalım." [76v-4/5]

(618) *Aydı: Sizdin özge ḳarındaş ini, aġaŋ͡ġız bar mu? Aydılar: On bir ḳarındaş-miz, ol birni* ***keltürmedük.*** "(Yusuf) sordu: Sizden başka -küçük, büyük- kardeş(iniz) var mı? Cevap verdiler: On bir kardeşiz, o diğerini getirmedik." [94r-5]

(833) *Bir ança keçmişde aydılar: Ey Mūsī, bizge kerāmet1er vaᶜde ḳılmış erdiŋ͡ġ. İmdige tegi* ***bulmadımız****. Yana barġıl, duᶜā ḳılġıl. Bolġay kim Mevlī taᶜālā icābet ḳılġay.* "Bir zaman geçtikten sonra dediler: Ey Musa, bize kerametler vadetmiştin, şimdiye kadar bulmadık/görmedik. Yine git, dua et. Ola ki yüce Allah kabul eder." [120v-14]

(126) *Ol ḥālde ferişteler aydılar: İlāhī, biz Ādemni yaratmazdan aşnu* ***aymadımuz*** *mu kim Ādem oġlanları Cin bini'l-Cān meŋ͡gizlig ḳan tökgeyler tėp?* "O hâlde melekler dediler: Ey Allah'ım, biz Adem'i yaratmadan önce demedik mi ki Adem oğlanları Cin bini'l-Cân gibi kan dökecekler diye?" [21r-12]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: *mAdImIz* (372); *mAdUk* (592), (643), (686), (1101), (1175), (1281), (1427).

F-mAdIŋ͡gIz

(625) *Yaʿḳūb aydı: Yūsufını alıp bardıŋ͡gız,* ***keltürmediŋ͡giz****. İbn Yāminni alıp barsaŋ͡gız men sizge neteg inanur-men?* "Yakup dedi: Yusuf'u alıp gittiniz, getirmediniz. İbn Yâmin'i alıp git(er)seniz ben size nasıl inanırım!" [94v-8]

(878) *Yarlıġ keldi: Ey Mūsī, Benī İsrāʾīlġa aygıl: Sizlerni ḳudret birle yaratdım, niᶜmet birle igitdim. Butġa tapundıŋ͡gız, anı Teŋ͡gri dėdiŋ͡giz. Belālar bėrdim; maŋ͡ga* ***bitmediŋ͡giz****, meni unutdıŋ͡gız. Kāfirlıḳdın müsülmānlıḳġa kiwürdim,* ***şükr ḳılmadıŋ͡gız****. Fiᶜavnını helāk ḳıldım,* ***könmediŋ͡giz****.* "Buyruk geldi: Ey Musa, Benî İsrail'e söyle: Sizleri kudretle yarattım, nimetle besledim, puta tapındınız, ona 'Tanrı' dediniz. Belalar verdim; bana inanmadınız, beni unuttunuz. Kâfirlikten müslümanlığa girdirdim, şükretmediniz. Firavun'u helâk ettim, düzelmediniz." [125r-1/5]

(57) *Yarlıġ keldi: Dünyāge köŋ͡gül* ***bėrmediŋ͡giz,*** *uçmaḥını* ***unamadıŋ͡gız****. İmdi ne tileyür-siz?*"Buyruk geldi: Dünyaya gönül vermediniz, cenneti kabul etmediniz. Şimdi ne istiyorsunuz?" [10v-17]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (707), (953), (1101), (1931), (1943), (1948).

F-mAdIlAr

(144) *Nūḥ aydı: İlāhī, tün kün senüŋ͡ fermānıŋ͡ tegürdim,* ***tiŋ͡glemediler****. Açuḳ aydım,* ***işitmediler****. Sır içinde pend bėrdüm,* ***ḳabūl ḳılmadılar.*** "Nuh dedi: Ey Allah'ım, gece gündüz senin buyruğunu ulaştırdım, dinlemediler. Açık söyledim, dinlemediler; gizli öğüt verdim, kabul etmediler." [23v-1/2]

(2013) *ʿOṣmān rūze erdi. Aḫşam boldı, suw* ***bėrmediler****. Andaġoḳ rūze aġzın uḍıdı.* "Osman oruçtu. Akşam oldu, su vermediler. Öylece, oruç ağzıyla uyudu." [241r-2]

(1143) *On kün keçti. Er ḫatunġa, ḫatun erge* ***yavumadılar****. Aş su içmekni* ***saḳınmadılar****, yaş oġlanlar anaların [süt]in* ***emmediler****. Ḳamuġ başların yėrge ḳoyup Mevlige zārilıḳ ḳıldılar.* "On gün geçti erkek kadına, kadın erkeğe yaklaşmadı. Yemek(i), su içmeyi düşünmediler, körpe çocuklar annnelerinin sütünü emmediler. Hepsi başlarını yere eğip Allah'a ağlayıp sızladılar." [154r-10]

Aşağıdaki örnekte, öznesi topluluk anlamı taşıyan tümcenin yüklemi Ç3K ile çekimlenmiştir:

(211) *Aytmışlar: Bir ançası īmān keltürdiler, bir ançası* ***keltürmediler.*** "Demişler: Bir kısmı müslüman oldu, bir kısmı (müslüman) olmadı." [35r-1]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (18), (38), (113), (129), (144), (146), (161), (178), (181), (183), (186), (193), (207), (210), (211), (223), (246), (252), (273), (282), (326), (352), (382), (411), (429), (430), (436), (439), (453), (457), (472), (481), (552), (553), (568), (577), (587), (611), (614), (645), (651), (696), (721), (741), (744), (774), (776), (781), (804), (823), (848), (879), (900), (912), (925), (935), (936), (952), (979), (1020), (1021), (1090), (1125), (1141), (1143), (1168), (1186), (1214), (1260), (1287), (1293), (1316), (1383), (1384), (1405), (1440), (1503), (1508), (1561), (1601), (1615), (1616), (1619), (1640), (1647), (1648), (1669), (1678), (1733), (1746), (1774), (1777), (1794), (1798), (1804), (1812), (1831), (1832), (1836), (1857), (1858), (1863), (1882), (1887), (1925), (2002), (2005), (2007), (2013), (2055), (2064).

3.1.2.1.d. -mAmIş

Yazılı Türkçenin ilk örneklerindeki gramer değerleri ve işlevleriyle KE'de hem bitimli hem bitimsiz fiillerde tanıklanan biçim birimlerden biri *-mAmIş*'tır. Türkiye Türkçesinin geleneksel dil bilgisi kitaplarında umumiyetle *duyulan/belirsiz geçmiş zaman eki* olarak adlandırılan *-mXş*, Türkçe'nin belki de en fazla kiplik anlama sahip olan ekidir (*bkz.* Zeyrek, 1990; Kornfilt, 1997; Bassarak, 1997; Bacanlı, 2006, 2008). Fiil zamanının yanında bildirme, kanıt, tanık olmama, tahmin, şaşırma, küçümseme gibi birçok muhtelif anlamlar ihtiva eden ek, daha ziyade konuşurun doğrudan vâkıf olmadığı, başkası/başkaları aracılığıyla ya da birtakım belirtiler nedeniyle vâkıf olduğu durum/olayların ifadesi için, başka bir ifade ile bilgi kipliğinin ifadesinde kullanılmaktadır.

KE'de kullanım sıklığı yüksek ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi olmadan geçen *-mIş* ekinin bakışımlısı *-mAmIş* seyrek olmakla birlikte yüklem görevinde 3K ve T2K'de tanıklanmıştır. *-mAmIş*, KE'de yer alan sınırlı sayıdaki bu örnekleriyle, delile dayalıları işaretleyen çekimsel işaretleyicilerin başında gelir ve delile dayalıların hangi türünü -naklî/çıkarımsal/algısal- işaretlediği bağlamdan bağımsız değildir (Kılıç, 2004):

Aşağıdaki örneklerden *-mAmIş* ekinin *-mIş*'ın bakışımlı olumsuz karşılığı olduğu anlaşılmaktadır:

(1513) *Meysere aydı: Ey Ebū Cehl, körding mü kim Muḥammed yol* ***azmamış*** *ammā sen* ***azmış-sen****.* "Meysere dedi: Ey Ebû Cehil, gördün mü ki Muhammed yolunu şaşırmamış, fakat sen (O'nun yolunu şaşıracağını sanarak) şaşırmışsın." [190v-21]

(1816) **a1.** *Kāfirler kördiler kim Muḥammed* ***ölmemiş****; yıġılıp ḳatıġ tepündiler.* "Kâfirler gördüler ki Muhammed ölmemiş; toplanıp (daha) sert hücum ettiler." [223v-18]

a2. *Yana oġlını kördi,* ***ölmiş****.* "Yine oğlunu gördü, ölmüş." [224v-14]

(1929) **b1.** *Aydılar: Sorġıl, biz ḳullar ermes ermiş, biz kimerseni* ***öltürmemiş****, alġuları yoḳ ermiş, bizdin ne tileyürler?* "Sordular: (Onlara) sor, biz köleler değilmişiz, biz kimseyi öldürmemişiz, alacakları (da) yokmuş. (Öyleyse) bizden ne istiyorlar?" [233r-9]

b2. *Süleymānnıng ḥāli rengi özge boldı, evige keldi, kördi çekürgeni* ***öltürmiş*** *but öngide ḳoymış özi tizin çöküp butġa ḳarşu olturmış.* "Süleyman'ın hâli, rengi başka oldu, evine geldi, (eşini) gördü çekirgeyi öldürmüş, put(un) önüne koymuş, kendi (de) diz çöküp puta karşı oturmuş." [143r-14]

-mAmIş'ın çekim dizgesi

T1K	−	Ç1K	−
T2K	-mAmIş-sen	Ç2K	−
T3K	-mAmIş	Ç3K	−

-mIş : -mAmIş'ın çekiminde *-dI : -mAdI*'dan farklı olarak kişi-sayı ekleri kişi zamiri kökenli eklerdir. KE'de *-mIş* ekinin olumlu çekimi Ç1K dışında diğer kişilerde de tanıklanırken olumsuz çekimde sadece T2K ve T3K kişi çekimi tanıklanmıştır.

F-mAmIş-sen

KE'de T2K çekiminin tek örneğinin yer aldığı aşağıdaki tümcede *-mAmIş* ile konuşur, birtakım belirtilerden yola çıkarak ortaya koyduğu çıkarımını aktarmıştır. Burada konuşur; eşinin, babasını ağırlamadığını kendisine iletilen mesajı yorumlayarak muhakeme etme yoluyla algılamıştır. Dolayısıyla bu kullanım çıkarıma dayalı

(inferential) delile dayalılık, Johanson'un ifadesi ile *dolaylılık*'a örnektir, zira konuşur elde ettiği bilgiye dolaylı yoldan vakıf olmuştur:

(310) *İbrāhīm aydı: İsmāʿīl kelse: Mundaġ ṣıfatlıġ kişi kelmiş erdi, saŋ͡ga selām aydı tėgil, taḳı ḳapuġuŋ͡g eşigi yaraġsız turur aḍın eşik ursun tėdi; tėgey-sen tėp bardı. İsmāʿīl kelmişde bu sözlerni aytu bėrdi. İsmāʿīl aydı: Ol atam turur, sen anı* ***ağırlamamış-sen.*** *Ewüŋ͡g eşikin kitergil tėdigi seni aymış. İmdi sen maŋ͡ga ḥācet ermes-sen tėp ṭalāḳ bėrdi.* "İbrahim dedi: İsmail gelince 'Böyle sıfatlı bir kişi gelmişti, sana selâm söyledi.' de ve 'Kapının eşiği faydasızdır, başka eşik yapsın, dedi diyeceksin.' diyerek gitti. İsmail geldiğinde bu sözleri söyleyiverdi. İsmail dedi: 'O babamdır, sen onu ağırlamamışsın, evin eşiğini gider dediği seni söylemiş, şimdi sen bana gerek değilsin.' diyerek (eşini) boşadı." [49r-17]

F-mAmIş

KE'de T3K çekiminin sayılı örnekleri aşağıda verilmiştir. Aşağıdaki örneklerde konuşurlar, öne sürdükleri delilin kaynağına işaret ederlerken *-mAmIş'ı* kullanarak delile dayalı kiplik türlerinden algısal delile dayalılığı ve naklî delile dayalılığı dile getirmişlerdir.

Aşağıdaki örnekte Hz. Yakup'un, oğlu Hz. Yusuf'u bir kurdun yediğini söyleyen oğullarına, Hz. Yusuf'un gömleğini işaret ederek *Ne bağırsaḳ ve mihr-bān böri ermiş, kündin körklig Yūsufumnı yėp köŋ͡glekini yırtmamış* şeklinde verdiği yanıtta delile dayalı kipliği (evidential modality) işaretleyen *-mAmIş,* aynı zamanda bir ironiyi de barındırır. Elbette bu yan anlam, ifadenin yer aldığı bağlamdan bağımsız değildir. *-mAmIş* ZGK ile burada *iğneleme, alay* ile birlikte *inanmama* yan anlamı da ifade bulmuştur:

(445) *Yaʿḳūb yalawaç bu sözni işitdi erse, feryād ḳıldı erse, ögsüz bolup tüşdi. Ḳaçan öŋ͡giŋ͡ge keldi erse Yūsuf yıḍın yıġlayın tėp köŋ͡glekni bütün* <u>kördi,</u> *aydı: Ne bağırsaḳ ve mihr-bān böri ermiş, kündin körklig Yūsufumnı yėp köŋ͡glekini* ***yırtmamış****. Ol böri Yūsufnıŋ͡g köŋ͡gleki üçün öltürmiş erse, köŋ͡glekini nelük alıp kitmedi?* "Yakup peygamber bu sözü işitince feryad etti ve aklı başından giderek düştü. Kendine gelince Yusuf(un) kokusunu koklayım diyerek (gömleği aldı) gömleği parçalanmamış gördü, dedi: Ne kadar merhametli ve şefkatli kurtmuş, güneşten güzel Yusuf'umu yiyip gömleğini yırtmamış(!) O kurt Yusuf'u gömleği için öldürmüşse gömleğini niçin alıp gitmedi?" [72r-3]

Aşağıdaki (1414) ve (1513) numaralı örneklerde de *-mAmIş*, görmek suretiyle algılanan, bilgiye 'tanık olarak' vâkıf olunan durumun ifadesi için kullanılmış, dolayısıyla algısal (perceptive) delile dayalılığı kodlamıştır. Fil olayından bahsedilen ilk örnekte Abdülmuttalip'in Mekke'yi bozup yıkmak için gelecek olan orduyu

göremeyince onların helak olup olmadıklarını anlamak için ordunun konakladığı yere gidip helak oldukları bilgisine 'tanık olarak' vakıf olduğu *-mAmIş* işaretleyicisi ile ortaya konmuştur. (1513) numaralı ikinci örnekte ise Hz. Muhammed'in dâhil olduğu kervanın işlerini hâlledip Mekke'ye dönerken gerçekleşen bir olay yer alır. Kervanın, âdetleri üzerine Mekke'ye 6 günlük yol kaldığında birini Hz. Hatice'ye müjdeci olarak yolladıkları, bu kez müjdeci olarak Hz. Muhammed'in seçildiği, bunun üzerine Ebû Cehil'in Hz. Muhammed'in daha çocuk olduğunu söyleyip yolunu şaşıracağını iddia ederek gönderilmesine karşı çıkması, Meysere ve Ebû Bekir'in onu dinlemeyerek Hz. Muhammed'i göndermeleri, Hz. Muhammed'in beklenilenden erken döndüğü için Ebū Cehil'in onun yolunu şaşırdığını düşünmesi, ancak düşüncesinin doğru olmadığı Hz. Muhammed'in, Hz. Hatice'nin mektubunu çıkarıp uzatması ile anlaşılınca Meysere'nin Ebû Cehil'e verdiği yanıt *-mAmIş* ve bakışımlı karşılığı *-mIş* işaretleyicileri vasıtasıyla bir algısal delile işaret eder. Meysere, burada Ebū Cehil'in daha önce dile getirdiği *Bu oġlan turur, iş bitürmegen; yolda azġay* ifadelerine göndermede bulunarak haklı çıktığını ifade etmiş, Hz. Muhammed'in beklenenden erken döndüğünü görünce Ebū Cehil'in *Men sañga aymadım mu kim Muḥammedni yibermegil, muna yol azıp kelür* söylemi Hz. Muhammed'in mektubu çıkarması üzerine hükmünü kaybetmiş, Meysere'nin, *Ey Ebū Cehl, kördüng mü kim Muḥammed yol azmamış, ammā sen azmış-sen* ifadeleri bir algısal delile işaret etmenin yanında Ebū Cehil'i dinlememekteki haklılığına da bir kanıt teşkil etmiştir:

(1414) *Çerig tüşgen yėrge barıp kördiler: Çerig ḳamuġı ölmiş, hiç tirig kişi ḳalmamış. Ḳamuġı ḳuruġan yafraḳ teg bolmış.* "Ordu(nun) konakladığı yere gidip gördüler (ki) asker(lerin) tamamı ölmüş, hiç sağ kişi kalmamış. Hepsi kurumuş yaprak gibi olmuş." [180v-5]

(1513) *Ebū Bekr birle Meysere ḳaḍġuluġ boldılar, Ebū Cehl sevündi. Resūl kelip Ḫadīce bitigin Meyserege bėrdi. Meysere aydı: Ey Ebū Cehl, kördüng mü kim Muḥammed yol azmamış, ammā sen azmış-sen.* "Ebû Bekir ile Meysere üzüldü, Ebû Cehl sevindi. Peygamber gelip Hatice(nin) mektubunu Meysere'ye verdi. Meysere dedi: Ey Ebû Cehl, gördün mü ki Muhammed yolunu şaşırmamış, fakat sen (O'nun yolunu şaşıracağını sanarak) şaşırmışsın!" [190v-21]

Aşağıdaki örnekte de kâfirler, Hz. Muhammed'in ölmediğini görmek suretiyle algılamıştır. Dolayısıyla burada da *-mAmIş* eki algısal delile dayalılığı kodlamıştır:

(1816) *Kāfirler kördiler kim Muḥammed ölmemiş, yıġılıp ḳatıġ tepündiler.* "Kâfirler gördüler ki Muhammed ölmemiş, toplanıp iyice hücum ettiler." [223v-18]

Aşağıdaki (759) ve (546) numaralı örneklerde *-mAmIş,* başkası/başkalarından duyularak vâkıf olunan bilginin ifadesinde kullanılmış, naklî delile dayalılığın ifade bulmasına hizmet etmiştir:

(759) *Şemʿūn aydı: Ol cādū yėmişdin soñg uzunraḳ bolup yoġunaldı mu ya yoḳ mu? Aydılar: Yoḳ. Şemʿūn aydı: Biz me andaġ cādūlıḳ ḳılur-miz ammā uzun taḳı yoġun bolur. Bu* ***yoġnalmamış.*** "Şemûn sordu: O büyücü yedikten sonra daha uzun olup kalınlaştı mı yoksa kalınlaşmadı mı? Cevap verdiler: Kalınlaşmadı. Şemûn dedi: Biz de öyle büyücülük yaparız, fakat (biz yapınca) uzun ve kalın oluyor, bu kalınlaşmamış." [113r-2]

(546) *Bu söz Mıṣr ėlinde uluġlarnıñg ḫatunları işitti erse Zeliḫāġa ʿayb ḳıldılar: Öz ḳulıġaʿāṣıḳ bolmış tėp ve ḳul añga* ***boyun sunmamış*** *tėp melāmet ḳıldılar.* "Bu söz(ü) Mısır ülkesinde, (ülkenin) ileri gelenlerin(in) eşleri işitince Zeliha'yı kendi kölesine aşık olmuş diyerek ayıpladılar ve köle (de) ona itaat etmemiş diyerek kınadılar." [85r-8]

-mAmIş'ın fiil birleşmelerindeki durumu için *bkz. 3.1.3. Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri.*

3.1.2.1.e. -mAçI

-çI ve onun bakışımlı olumsuz karşılığı *-mAçI* Türk dilinin farklı dönemlerinde sınırlı sayıda görülen biçim birimlerdir. Bu biçim birimlerin durum/olayın -gelecekte- gerçekleştirilmesi hâlinde ortaya çıkacak durumun ifadesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Elbette burada bir tahmin, bir olasılık söz konusudur; dolayısıyla eklerin kimi kullanımlarında, *öngörülü* bir bakışın olduğu söylenebilir.

Tekin, *-çI* ekine *İkincil Son Biçimler* başlığı altında yer vermiş ve bu ekin *-GAçI*'dan gelmiş olabileceğine işaret etmiştir. Tekin ayrıca *-mAçI*'nın *-mAGAçI* yapısından gelmiş olabileceğini Uygur Türkçesinden aldığı *bitigeçi* 'katip/yazıcı' ve Moğolcadan aldığı *biçigeçi* 'katip/yazıcı' örneklerini vererek ileri sürmüştür (1968: 193). Ancak 2000'de *çI Ekli Gelecek Zaman* başlığı altında yalnızca ekin işlevine vurgu yapmıştır (2000: 190).

-mAçI ETü.'den beri çok az karşılaşılan yapılardan olmuştur. Gabain (1988a: 82), söz konusu ekin anlamının açık olmadığını ve *gelecek zaman* ifade eder göründüğünü belirtmiştir[106].

Özellikle Türk runik yazılı belgelerde ve Uygur dönemi eserlerinde sayılı örnekleri tanıklanan (Barutcu-Özönder, 2001: 75-86; Ağca, 2010: 70-71) ekin yalnızca olumsuz çekimine tesadüf edilmesi **-çI* gibi olumlu bir biçiminin de olması gerektiğini düşündürür. Barutcu-Özönder bu eki Kâşgarlı'nın sözlüğünde, olumlu ve olumsuz emirleri pekiştirmek amacına hizmet ettiği belirtilen *çu/çü* ile ilişkilendirir[107]. Kâşgarlı'nın sözünü ettiği *çI/çU*, modern Türk dili alanında yaygın bir kullanıma sahiptir ve -aşağıda Karamanlıoğlu'nun da değindiği gibi- istek, teşvik/zorlama'yı pekiştirme işleviyle karşımıza çıkar.

-mAçI, KTü'de geçen şu örnekte de gerçekleşmesi imkân dahilinde olan bir duruma gönderme yapmıştır:

> *Bu yolun yorısar* ***yaramaçı***. "Bu yoldan yürü(r)sek iyi olmayacak." (Ton. I, D 6)

Şinasi Tekin de *-çi* biçim birimine *gelecek zaman* ekleri içinde yer vermiş, bu ekin son derece az olarak kullanıldığını belirterek *-Daçi gelecek zaman eki* ile bir ilgisi olduğunun düşünülebileceğini, özellikle de bunun sadece olumsuz fiillerde kullanılmasının bu düşünceyi kuvvetlendirdiğini ifade etmiştir:

> -DAçi'nin menfisi? Ölmeçi sen 'ölmeyeceksin', yaramaçı 'yaramaz', tegmeçi men 'saldırmam', sözlemeçi men 'söylemem', tegmeçi ol 'rastlamaz, değmez' (1992: 97).

Kıpçak Türkçesi yadigârlarından Codex Cumanicus'ta da iki yerde tanıklanan ek için Karamanlıoğlu, bu ekin Kuzey Türkçesindeki emir kipine gelen pekiştirme eklerinden biri olan *-çı/-çi* (kilçi, kilmeçi, kilsinçi) ile ilgili olabileceğine işaret eder (1994: 137). Gabain, "Codex Cumanicus'un Dili" (1988: 97) adlı yazısında Karamanlıoğlu'nun bahsettiği iki örneği vererek söz konusu ekin Moğolca *-ji* zarf fiil eki ile akraba olabileceğini belirtir:

---

[106] Gabain'in verdiği örnekler: *Öl-me-çi sen* 'ölmemelisin, *buzaġula-çı bolmış* 'buzağılayacak olmuş', *yarama-çı* 'uygun değildir', *tegme-çi men* 'dokunmak istemiyorum', *bulun-çı ol* 'yetişecek', *ḳaçan neŋ͡ ezük sözleme-çi men* 'hiçbir zaman yanlış (kötü) söylemeyeceğim'.
Komanca'dan verdiği örnekler ise şunlardır: *caniŋ͡ni almeyipsen bolma-çi* 'canını boş yere almadın', *eç bolma-çı nemege nek berdiŋ͡* 'hiçbir olmayacak şeye (değersiz bir şeye) niçin verdin?'

[107] Barutcu-Özönder (2001), *çI/çU enklitik edatı*nın fiiller yanında isimlere (adlar ve zamirler) ulandığını gösteren örnekler de vermiştir.

Canıñ͡gnı almayıp sen bol-ma-çı "Canını boşuna almadığından" [139, 3].

Eç bol-ma-çı nemege nek berdiñ͡g munça ulu baḫa. "Niçin hiçbir şey ifade etmeyen bir şey için böyle yüksek bir bedel verdin?" [149, 6].

Eckmann (2003: 113) ise söz konusu ekin birkaç yeni Türk lehçesinde yaygın olduğunu ve bazen emre nezaket katmak için T2K'ye getirildiğini ifade eder. Eckmann'ın verdiği örneklerde dikkati çeken, yukarıdaki örneklerin aksine ekin ulandığı sözcüğün olumsuzluk eki almamış olmasıdır: *İçmegen bolsañ͡g, Şeybānī, bar-çı ol meyḫāneġa* "(eğer henüz) içmediysen ey Şeybanî (lütfen) o meyhaneye git."

KE'de söz konusu olan *-mAçI* yapısı şu tek yerde geçer:

(1840) *Süheyl kelip ėkki ṣaf yöridi, Resūl ʿaleyhi's-selām mertebesin körüp tañ͡gladı. Resūlḳa yaḳın keldiler erse, bu ne* ***bolmaçı*** *opraḳlarnı yıġıp turur-sen tėdi.* "Süheyl gelip iki saf yürüdü, peygamber(in) -ona selâm olsun- mertebesini görüp şaşırdı. Peygambere yaklaştıklarında 'Bu ne olmayacak (şey), eskimiş (giysi)lerini yığmışsın!' dedi. [225v-19]

KE'de geçen *Bu ne* ***bolmaçı***, *opraḳlarnı yıġıp turur-sen* ifadesine baktığımızda burada *bolmaçı* yapısının bir tümce açıcı gibi işlev gördüğünü söyleyebiliriz. Codex Cumanicus'taki kullanımı ile KE'deki kullanımına baktığımızda, bir söylem analizi yapıldığında, iki tümcenin bir paralellik gösterdiği ve *bolmaç*ı yapısının önüne gelen *hīç* ve *ne* sözcüklerinin bir kuvvetlendirme ortaya koyduğu görülmektedir: ***Eç bolmaçı*** *nemege nek berdiñ͡g munça ulu baḫa. ~ Bu* ***ne bolmaçı*** *opraḳlarnı yıġıp turur-sen.*

Schinkewitz, *ne bolmaçı* ibaresini *bula bulmaçı* olarak okumuş ve bu ibarenin geçtiği tümceyi şöyle anlamlandırmıştır: *Bula bulmacı obraklarnı yıġıb turursen* "Sen türlü türlü (birçok) serserileri ve kopukları toplayıp duruyorsun." (1947: 116). Schinkewitz'in bu okuma ve yorumu kabul edilebilir gibi görünmekle birlikte metnin bağlamı 'ne bolmaçı' şeklinde bir okumayı gerektirmektedir.

3.1.2.1.f. -mAGAy

-mAGAy, Türk runik harfli metinlerde henüz tanıklanmayan (Gabain, 1988: 82; Tekin, 2000: 190[108]; Erdal, 2004: 10, 242, 243) fakat Budist, Maniheist çevrenin Türkçe metinleri (Gabain, 1988: 81-82; Tekin, 2000: 190; Erdal, 2004: 14, 243) ile

[108] Tekin 1968'de *-GAy* ekine yer vermezken 2000'de "-GAy ekli gelecek zaman" başlığını kullanarak bu ekin yalnızca Irk Bitig ve diğer Tun-huang yazmalarında geçtiğine işaret etmiştir (2000: 190).

İslâmî çevrenin Karahanlı sahası metinlerinde (Hacıeminoğlu, 1996: 187; Ercilasun 1984: 126) görülmeye başlayan 'gelecek zaman' yanında tahmin/çıkarım, olasılık, emir gibi farklı kiplik anlamlar da yüklenmiş *-GAy* ekinin bakışımlı karşılığıdır. Yalnızca bitimli ZGK işaretleyicisi olan *-GAy*'ın olumsuz bakışımlısı *-mAGAy* da KE'de tümce olumsuzluğu ortaya koyan bitimli ZGK işaretleyicisidir. *-mAGAy* KE'de bütün kişilerde tanıklanmıştır. KE'de *-GAy* : *-mAGAy* bakışımlı çifti (kesin) gelecek, emir ve gereklilik işlevleri ile kullanıldığında KE'nin asıl bu işlevlerle sıklığı yüksek olarak tanıklanan *-GU* : *-mAGU* biçim birimi ile birleşir.

-mAGAy'lı bitimli fiiller KE'de hem basit hem de -şartlı, kim'li *vb.*- birleşik tümcelerin ana tümcelerinin yüklemi konumunda görülebilir. Nitekim aşağıdaki (625) numaralı örnek *kim*'li, (1008) numaralı örnek *şartlı* birleşik tümcelerdeki görünümünü ortaya koyar:

(625) *Yaʿḳūb aydı: Maŋga ḫaṭ bėriŋ kim İbn Yāminġa yawuz* ***sanmaġay-siz****.* [94v-10]

(1008) *Mevlī taʿālā yarlıḳı bolsa, yėr yüzinde bir düşmenni* ***koymaġay-men****.* [139r-10]

KE'de *ayturlar, aytdılar, tėyürler, tėmişler, ḫaber kıldı* şeklinde AT'nin *-dI*, *-r* ve *-mIş* ZGK ile çekimlendiği anlatı diyalog tümcelerinde çoğunlukla *tėp*'le sonlanan *-mAGAy* bitimli fiillller yan tümce yüklemi konumundadır:

(847) *Körmes mü-sen? İḍi ʿazze ve celle cühūdlar ḫālindin ḫaber ḳıldı: Hergiz ölüm* ***arzūlamaġaylar*** *tėp.* "Görmüyor musun? Aziz ve celil olan Allah, Yahudilerin hiçbir zaman ölüm istemeyeceklerinden haber verdi." [122r-13]

(1531) *Resūl aydı: Ebā Bekr tonı bar erken Ḫadīce tonın iḫtiyār* ***ḳılmaġay-men*** *tėp.* [193r-12]

(1926) *ʿAmr aydı: Ey melik, men aymadım mu bular saŋga secde* ***ḳılmaġaylar*** *ʿālemluḳlar ḳılmış teg tėp.* [232v-21]

KE'de geçmiş zamanlı anlatı tümcelerinin iç anlatı tümcesinde *-mAGAy* bitimli fiili yer alarak yan tümcenin yüklemi olabilmektedir. Aşağıdaki (924) ve (421) numaralı metin parçalarındaki *YT GNŞ (kim) AT-F-mAgAy* yapısındaki tümceler bunu örnekler. Bu örneklerde ayrıca *-mAGAy* bitimli fiilli yan tümcenin ardından gelen tümcenin olumsuz olacağının işaretlerini veren *ḳorḳ-* fiili olmuştur; zira içsel bir olumsuzluk taşıyan bu fiil, dinleyen/okuyanda ardından gelecek ifadenin olumsuz olacağı beklentisi yaratmaktadır:

(924) *Mūsī aydı: Men hem birge ḳaytayın. Ḳorḳar-men yol galaṭ ḳılġay-sen, biri*

birimizge ***ḳavuşmaġay-miz****.* "Musa dedi: Ben de birlikte döneyim, yol(u) şaşıracaksın/yanlış yola gideceksin (diye) korkuyorum, (o hâlde) birbirimize kavuşmayacağız (: kavuş(a)mayız)." [129v-10]

(421) *Yaᶜḳūb aydı: Köŋ͡lüm yawlaḳ ḳorḳar, sizler awġa barıp Yūsufnı yurtda ḳoḍġay-siz, böri yėgey sizler* ***körmegey-siz.*** "Yakup dedi: Sizler ava gidip Yusuf'u çadırda bırakacaksınız, kurt yiyecek, sizler görmeyeceksiniz (diye) çok korkuyorum." [68v-17]

-GAy : -mAGAy karşıtlığının bakışımlılığı aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

(718) *Secdede tüş kördi kim aydılar: Ey Yūsuf, atdın tüşmegil. Melik maḫlūḳ turur, sendin* ***keçürmegey****; Mevlī taᶜālā kerīm turur, sendin* ***keçürgey****.* "Secdede rüya gördü ki (rüyasında) dediler: Ey Yusuf, attan inme. Hükümdar yaratılmış olandır, seni affetmez; yüce Allah ihsan sahibidir/cömerttir, seni affeder." [106v-16/17]

(1092) *Aymışlar: Belḳısnıŋ͡ müsülmān bolurġa köŋ͡li bar erdi. Çerig hem maŋ͡a* ***uygay*** *mu,* ***uymaġay*** *mu tėp saḳınur erdi.* "Demişler: Belkıs'ın müslüman olmaya gönlü vardı, ordu da bana uyacak mı uymayacak mı diye düşünüyordu." [148r-8/9]

(1753) *Muḥammed bir tün içinde Beytü'l-Maḳdisġa bardı. Andın yana kökge aştı.* ***Bolġay*** *mu,* ***bolmaġay*** *mu tėp sezer ersen͡g körgil, Mevlī taᶜālā yarlıḳar. …* "Muhammed bir gece içinde Beytü'l- Makdis'e gitti. Oradan yine göğe yükseldi. (böyle bir şey) olur mu olmaz mı diye anlamak istersen bak, yüce Allah buyuruyor." [218r-5/7]

-mAGAY'ın çekim dizgesi

T1K	-mAGAy-men	Ç1K	-mAGAy-miz
T2K	-mAGAy-sen	Ç2K	-mAGAy-siz
T3K	-mAGAy	Ç3K	-mAGAy-lAr

F-mAGAy-men

(104) *Āvāz işitildi: Ey Ḳābil, men telimlerni ᶜaẕābdın ḳutġarġay-men, raḥmān atımnı* ***kitermegey-men****.* "Ses işitldi: Ey Kâbil, ben birçoklarını azaptan kurtaracağım, rahman adımı yok etmeyeceğim." [17v-13]

(1641) *Men tapunġuçı* ***bolmaġay-men*** *siz tapunġanġa.* "Ben tapınan olmayacağım sizin tapındığınıza." [205r-21]

(396) *Ey Yaᶜḳūb, ol ḳızıŋ͡ meniŋ͡ ḥażretimde ᶜazīz turur, düşmenge* ***bėrmegey-men****. Kāfirni yalavaç üze erklig* ***ḳılmaġay-men****.* "Ey Yakup, o kızın benim huzurumda azizdir, düşmana vermeyeceğim, kâfiri peygamber üzerinde güçlü kılmam." [63v-20/21]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (22), (396), (532), (1567).

F-mAGAy-sen

(443) *Aydılar: Ey ata, biz yılḳı ḳara küḍerür bolup Yūsufnı otaġda ḳoḍḍu-miz. Biz kelginçe Yūsufnı böri yėmiş. Neçe me biz köni sözlüg erse-miz, sen bizge* ***inanmaġay-sen.*** "Dediler: Ey baba, biz hayvanlar(ı) gözetir olup Yusuf'u çadırda bıraktık, biz gelene kadar Yusuf'u kurt yemiş. Ne kadar doğru sözlü olsak (da) sen bize inanmayacaksın." [71v-16]

(1132) *Yūnus aydı: Ṭa͑ūn, ḳaḥṭlıġ, ẓulmġa* ***ilinmegey-sen****.* "Yunus dedi: Verem, kıtlık, zulme maruz kalmayacaksın." [153r-9]

(845) *Meni* ***körmegey-sen****, anıñg üçün şeyṭān vesvesesi yolındın tilediñg.* "Beni görmeyeceksin, şunun için (ki) şeytan vesvesesi sebebiyle (görmeyi) istedin." [122r-10]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (835), (856), (927), (928).

F-mAGAy

(191) *Ferişte aydı: Ol miḳdār açsam yėr yüzinde tofraḳ taḳı tağlar, yıġaçlar, teñgizler* ***kalmaġay.*** "Melek dedi: O kadar açarsam yer yüzünde toprak hatta dağlar, ağaçlar, denizler kalmayacak." [30v-7]

(251) *İbrāhīmniñg muͨcizesi ol turur: Teñgri ͨazze ve celle āḫirü'z-zamānda künni mağrıbdın tuġurmağınça ḳıyāmet* ***bolmaġay.*** "İbrahim'in mucizesi şudur: Aziz ve celil olan Allah ahir zamanda güneşi batıdan doğurmadıkça kıyamet olmayacak." [40v-7]

(456) *Ey ḳarındaşlarım, keḍin ökünġey-siz, asıġ* ***ḳılmaġay.*** "Ey kardeşlerim, sonra pişman olacaksınız (fakat) fayda etmeyecek." [74r-1]

(589) *Bu yėtti yıldın soñg yana yėtti yıl kelgey kim kökdin yamġur* ***yaġmaġay****, yėrdin kök yaş* ***ünmegey****.* "Bu yedi yıldan sonra yine yedi yıl gelecek ki (o zaman) gökten yağmur yağmayacak, yerden yeşil bitki yetişmeyecek." [90r-17/18]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (45), (85), (124), (125), (142), (196), (301), (323), (332), (585), (629), (718), (787), (788), (1092), (1233), (1328), (1497), (1517), (1527), (1566), (1578), (1594), (1646), (1661), (1753), (1813), (1823), (1958), (2026), (2035), (2070).

F-mAGAy-biz/miz

(156) *Aydılar: Kim seniñg atıñgnı oḳısa ol kimersege żarar* ***tegürmegey-miz****.* "Dediler: (Her) kim senin adını çağırırsa o kimseye zarar vermeyeceğiz." [25r-1]

(126) *Fermān keldi: Ādem oġlanların ͨayb ḳılmañg, siz yėr yüzinde bolsañgız erdi olarda yaratılġan sizlerde bolsa siz me andaġ ḳılġay erdiñgiz. Aydılar: Maͨaẓa'llāh biz*

*andag̀ **kılmag̀ay-mız** tėdiler.* “Buyruk geldi: Adem oğullarını ayıplamayın, siz yer yüzünde olsaydınız, onlarda yaratılan (özellikler) sizlerde olsa(ydı), siz de öyle yapardınız. Dediler: Allah korusun, biz öyle yapmayacağız dediler.” [21r-15]

(476) Yana bir rivāyetde: Zelīḫā ʿīmāriġa olturup temāşādın kelürde Yūsufġa yoluḳdı, kö͡ngül ıssıḳdı, ʿAzīz-i Mıṣrġa aydı: Bu oġlannı satġın alġıl. ʿAzīz aydı: Bizni͡ng mālımız yoḳ bahā **yetgürmegey-miz**. [77r-3/4]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (669), (764), (924), (1174), (1378), (1474), (1650), (1694).

F-mAGAy-siz

(421) *Yaʿḳūb aydı: Kö͡nglüm yawlaḳ ḳorḳar. Sizler awġa barıp Yūsufnı yurtda ḳoḍġay-siz, böri yėgey sizler **körmegey-siz.*** “Yakup dedi: Gönlüm çok korkuyor. Sizler ava gidip Yusuf’u çadırda bırakacaksınız, kurt yiyecek, sizler görmeyeceksiniz (diye).” [68v-16/17]

(625) *Yaʿḳūb aydı: Ma͡nga ḫaṭ bėri͡ng kim İbn Yāmiṅa yawuz **sanmag̀ay-siz** ve bizi͡ng Mevlī taʿālā birle ʿahd ḳılı͡ng.* “Yakup dedi: Bana yazı/güvence verin ki İbn Yâmin’e kötülük (yapmayı) düşünmeyeceksiniz/İbn Yâmin’e kötülük düşünmeyeceğinize dair yazı verin ve bizim yüce Tanrımıza yemin edin.” [94v-10]

(1394) *Aydılar: Bu barġan kişini bilseler taş birle urġaylar yā-ḫud öz dīnlerige kivürgey1er. Andın so͡ng özge **ḳutulmag̀ay-siz.*** “Bu giden kişiyi tanırlarsa taşla vururlar ya da kendi dinlerine girdirirler. Ondan sonra bir daha kurtulamazsınız.” [178v-16]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (72), (442), (1522).

F-mAGAy-lAr

(866) *Kāfirler **körmegeyler.*** “Kâfirler (Allah’ın cemalini) görneyecekler.” [123v-11]

(1515) *Ḫadīce aydı: Ey Muḥammed, seni͡ng ʿammu͡ng taḳı ʿammen͡g seni͡ng işi͡ngni **bitkürmegeyler**, sen ma͡nga kelgil, men bitkereyin.* “Hatice dedi: Ey Muhammed, senin amcan ve halan senin işini bitirmeyecekler, sen bana gel, ben bitireyim.” [191r-8]

(1926) *ʿAmr aydı: Ey melik, men aymadım mu bular sa͡nga **secde ḳılmag̀aylar** ʿālemluḳlar ḳılmış teg tėp.* “Amr dedi: Ey hükümdar, ben demedim mi dünyalıkları(ın) ettiği gibi, bunlar sana secde etmeyecekler diye.” [232v-21]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (165), (202), (208), (698), (808), (810), (847), (875), (1529), (1678), (1768), (1833), (1900).

Aşağıdaki örneklerde *F-mAGAy* yapısı emri kodlamıştır:

(625) *Yaᶜḳūb aydı: Maŋa ḫaṭ bėriŋ kim İbn Yāmiṅa yawuz* ***sanmaġay-siz*** *ve biziŋ Mevlī taᶜālā birle ᶜahd ḳılıŋ.* "Yakup dedi: Bana yazı/güvence verin ki İbn Yâmin'e kötülük (yapmayı) düşünmeyeceksiniz ve bizim yüce Tanrımıza yemin edin." [94v-10]

(928) *Ḫızır aydı: Maŋa eyerür bolsaŋ, her ne ḳılsam* ***sormaġay-sen****. Men saŋa aytḳay-men.* "Hızır dedi: Bana uyacaksan/beni izleyeceksen her ne yapsam sormayacaksın. Ben sana anlatacağım." [130r-5]

(698) *Yūsuf aydı: Bularnı ḳınaŋ, tā kim ḳın birle ölsünler, tā kim özgelerge hem pend bolġay, ḳarındaşların* ***satmaġaylar****.* "Yusuf dedi: Bunlara eziyet edin, ta ki (o) eziyetle ölsünler de başkalarına da ders olsun, kardeşlerini satmasınlar!" [103r-9]

Aşağıdaki örneklerde ise *F-mAGAy* yapısı tahmin/çıkarımı kodlamıştır:

(1833) *Ol kün Mekke kāfirleri ḥacdın kimerseni yıġmas erdiler, meni me* ***yıġmaġaylar*** *saḳındı.* "O gün Mekke kâfirleri hacdan (gelen) kimseyi engellemiyorlardı, beni de engellemeyecekler(dir diye) düşündü." [225r-18]

(208) *Cebrā'īl keldi aydı: Ey Ṣāliḥ, bular üç yüz yıl boldı kāfirlıḳda tururlar. Bu bir kaç künde* ***könmegeyler****.* "Cebrail geldi, dedi: Ey Salih, bunlar üç yüz yıldır kâfirdirler. Bu birkaç günde doğru yola girmeyecekler(dir)." [34r-14]

(810) *Yolda sözleştiler: ᶜĀdīlerni mundaġ tėsek ḳorḳġaylar, sançışġa* ***barmaġaylar****. Ḫatunlarġa aytmaġalıŋ.* "Yolda sözleştiler: Âd kavmindekiler böyle (kişiler) dersek korkacaklar, savaşa gitmeyecekler(dir). (En iyisi) kadınlara söylemeyelim." [118r-10]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (808), (1768), (532), (2035).

Aşağıdaki örnekte, art arda T2K emirli uyarıların yerine getirilmediği takdirde olumsuz karşılığının ifadesinde kullanılan bitimli fiil *-mAGAY*, bir yandan geleceği işaretlerken bir yandan da olumsuz yeterliğe işaret etmiştir denilebilir:

(1650) *ᶜAbdu'llāh bin Mesᶜūdġa aydı: Ol ḫaṭ içinde olturġıl, çıkmaġıl; çıḳtıŋ erse ḳıyāmetġa tegi sen meni, men seni* ***körmegey-miz****.* "Abdullah Mesud'a dedi: O sınır içinde otur, çıkma! Çıktığın takdirde kıyamete kadar sen beni, ben seni göremeyeceğiz!" [206r-10]

Aşağıdaki örneklerde *-mAGAy*, bütün zaman aralıklarını kapsayan genel geçer durumun ifadesine hizmet etmiştir. (847) ve (1900) numaralı örneklerde *-mAGAy*'ın, *hergiz* OKU ile kullanılması, bu işlevin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır:

(847) *Körmes mü-sen İḍi ʿazze ve celle cühūdlar ḥālindin ḫaber ḳıldı, hergiz ölüm arzūlamaġaylar tėp.* "Aziz ve celil olan Allah'ın Yahudilerin hiçbir zaman ölüm istemeyecekleri hâlinden haber verdiğini görmüyor musun?" [122r-13]

(1900) *Ubbā bin Ḫalef El-Cemehī aydı: Hergiz Rūm ḫalḳı Fārs üze ġālib bolmaġaylar.* "Ubba bin Halef El Cemehi dedi: Hiçbir zaman Rum halkı Fars halkı üzerinde galip olmaz." [230v-14]

(1527) *Kimersenin͡g munça mālı bolsa çıġay bolmaġay.* "Kişinin bu kadar malı olsa fakir olmaz." [192v-7]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (1267), (1474).

Aşağıdaki örnekte *-mAGAy* yapısı art gönderimle ifade bulmuştur. Bu örnekte Cebrail'in buyruğuna yanıt veren melek, verdiği ilk yanıtı tekrar etmemiş, *andaġoḳ* art gönderim unsuru ile ilk yanıta göndermede bulunmuştur:

> Cebrāʾil İḍi yarlıġı birle yėlge erklig bolġan ferištege aydı: Yėl ḳapuġın açġıl. Aydı: Neçe açayın? Cebrāʾil aydı: Sıġırnın͡g burnundın çıḳġuça. Ferişte aydı: Ol miḳdār açsam yėr yüzinde tofraḳ taḳı taġlar, yıġaçlar, ten͡gizler kalmaġay. Bir kiçik yüzükçe açġıl. Ferişte andaġoḳ cevāb aydı. [30v-7]

3.1.2.1.g. -mAGU, -GU yoḳ

-mAGU, Türk runik harfli metinlerle Budist ve Maniheist çevrenin metinlerinde tanıklanmamıştır (Erdal, 2004: 229 *vd.*). İslâmî çevrenin Karahanlı sahası metinlerinde ise (Hacıeminoğlu, 1996: 187; Ercilasun, 1984: 126 *vd.*) tanıklanmıştır. Sıfat fiil eki *-GU* üzerine iyelik eki -bazen iyelik ekine *turur* eklenerek- getirilerek teşkil edilen *-GU+İYE ve -GU+İYE turur* yapılarının olumsuz karşılıkları sırasıyla *-mAGU+İYE ve -GU+İYE yoḳ*'tur. Bu yapı, emir ve isteği de kodlamakla birlikte çoğunlukla gelecekte mutlaka gerçekleşeceği düşünülen durum/olayların ifadesine hizmet etmektedir. Nitekim metinde sayıca daha fazla kullanılan *-GAy* gelecek zaman işaretleyicisinden farklı olarak *-GU*, özellikle ayet ve hadislerin ifadesi, peygamberlerin sözleri gibi şüpheye yer vermeyecek bir anlatım ortaya koymada özellikle tercih edilmiş gibidir.

-mAGU olumlu karşılığı *-GU* ile bakışımlı iken *-GU yoḳ*'un bakışımsız olumlu karşılığı *-GU turur*'dur; KE'de *-GU turur*'un *-mAGU turur* şeklinde olumsuz bakışımsızı tanıklanmamıştır. Buna göre KE'nin *-GU yoḳ* kuruluşları, *-GU turur* ile bakışımsız bir görünüm ortaya koyar:

-GU+İYE : -mAGU+İYE

Ey Ādem, meni nelük urar-sen? Kim yazuḳ ḳılsa anı ***urġu*** *tėdi.* "Ey Adem, bana niçin vuruyorsun? Kim günah işlediyse ona vur/vurmalısın dedi." [15r-14]

(819) *Yalġan turur, anı* ***tiŋ̂lemegü****.* "Yalandır, onu dinlemeyin/dinlememelisiniz." [119r-10]

-GU+İYE + turur : -GU+İYE + yoḳ

Ḫiṭāb keldi: Ey Ādem, bularnı tört ülüş ***kılġum turur****.* "Hitap geldi: Ey Adem, bunları dört parça edeceğim/dört parçaya ayıracağım." [10v-2]

(567) *Burunġı teg Yūsufnı özge* ***körgüm yoḳ****.* "Önceki gibi Yusuf'u başka/bir daha göremeyeceğim/göremem." [87r-12]

KE'de *GU+İYE* ve *-GAy* yapılarının kullanımının kesin çizgilerle ayrıldığını söylemek güç olmakla birlikte bir ayrımın da rahatlıkla yapılabileceğini belirtebiliriz. Aşağıdaki örneklerde bu açıkça görülmektedir. İlk örnekte bütün olacaklar sıralandıktan sonra *Bu işler ḳamuġ bolġusı* 'Bu işler tamamen olacak' tümcesi ile bağlanan olayların gerçekleşeceğine olan kuvvetli inanç, *Bolġunı bolmış tutġıl, [kelgü]ni kelmiş bilgil* 'Olacağı olmuş say; geleceği/gerçekleşeceği gelmiş/gerçekleşmiş bil.' ifadeleriyle *bolġunı* ve *kelgüni* şeklinde nesne konumuna geçirilip tekrarlanmak suretiyle bir kez daha pekiştirilmiştir. İkinci örnekte Allah'ın sıfatını açıklarken de *-GU*'nun tercih edilmesi dikkati çeker. Üçüncü örnekte Hz. Nuh'un sorusuna Allah tarafından verilen yanıtta söylenenlerin tartışma götürmez bir şekilde gerçekleşeceği ortadadır. Son örnekte ise doğruluğu bilinmeyen bir bilgiyi veren sorulu ifadede, *-GAy* biçim birimi tercih edilmişken, vereceği yanıtın doğruluğundan emin olan konuşur *-GU*'yu tercih etmiştir:

Yarın uluġ künde küç tegürgen, māl alġan, dād bėrmegen ẓālimler kannçka meŋ̂izlig aḍaklar astında yençilgüleri, raḥımsuz beglerge zaḫm ***teggüsi*** *… Ḳavluhu taʿālā* انما ءاي نولك يف منوطب ارا ن و نولصيس ريعس[109] *Ögsüzler mālın yėgen ḳarınlarınıŋ̂ köz ḳulaḳlarından, aġız burunlarından ot yalınlar* ***çıḳġusı****. … Ḥüseyn raẓiya'llāhu ʿanhu anı üçün Yezīdni tamuġġa teben atıp temür ırġaḳlar birle ilip buza yırta çeke [sa]nça sança* ***ḳınaġuları.*** *Bu işler ḳamuġ* ***bolġusı,*** *bolġunı bolmış tutġıl, [kelgü]ni kelmiş bilgil.* "Yarın büyük günde (kıyâmette) zulmeden,

[109] Burada Nisâ (4) suresi 10. ayete atıfta bulunulmuştur: إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarına doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir."

mal alan, adaletli olmayan zalimler karınca gibi ayaklar altında ezilecekler, merhametsiz beylere sıkıntı ulaşacak. Kavluhu teâlâ: Öksüzler(in) malını yiyen(lerin) karınların(dan) göz (ve) kulaklarından, ağız (ve) burunlarından ateş/alevler çıkacak. Hüseyin -Allah ondan razı olsun- onun için Yezid'i cehenneme baş aşağı atıp demir kancalarla bağlayarak, yıkarak, yırtıp çekerek vura vura cezalandıracaklar. Bu işler tamamen olacak, olacağı olmuş say; geleceği/gerçekleşeceği gelmiş/gerçekleşmiş bil." [249r-5/19]

Melik aydı: Teŋriŋni ṣıfat ḳılġıl. İbrāhīm aydı: Meniŋ teŋrim yėti ḳat kökni yėti ḳat yėrni yaratġan müntehidin üstün ᶜażameti, ṣerādın astın ḳudreti bar, ulaş bar erdi ulaş ***bolġusı.*** "Hükümdar dedi: Tanrının sıfatını anlat. İbrahim dedi: Benim Tanrım yedi kat göğü, yedi kat yeri yaratan en son dereceden (daha) üstün azameti, topraktan (daha) derin kudreti var, hep vardı, daima (da) olacak." [46r-15/17]

Bir kün Belḳīs Süleymāndın sorar erdi, sendin burun sendin soŋ yalavaçlarda sendin fāżılraḳ bolġay mu? Süleymān aydı: Mendin burun hiç yalavaçġa meniŋ kerāmetim tegmedi ammā mendin soŋ Muḥammed atlıġ yalavaç ***bolġusı*** *mendin hem ḳamuġ yėr kök ḫalḳıdın fāzılraḳ* ***bolġusı.*** "Bir gün Belkıs Süleyman'a soruyordu: Senden önce (ve) senden sonra(ki) peygamberler içinde senden daha üstün (oldu mu ve) olacak mı? Süleyman cevap verdi: Benden önce hiç(bir) peygambere benim kerametim vasıl olmadı, fakat benden sonra Muhammed adlı peygamber olacak (ki hem) benden, hem bütün yer gök halkından daha üstün olacak." [150v-8/11]

Nūḥ aydı: Ṭūfān vaᶜdesi ḳaçan bolur? Fermān keldi: Ḳaçan seniŋ tennūrıŋ içinde suw belgürse ol ᶜaẕāb ***ıdġum turur.*** "Nuh dedi: Tufan vadesi ne zaman olacak?/Tufan ne zaman gerçekleşecek? Buyruk geldi: Ne zaman senin fırının içinde su belirirse o, azap göndereceğim (demektir)." [24r-9/10]

-GU+İYE ve -GU+İYE + turur yapısının KE'de Ç2K dışında diğer kişilerle olumlu çekimi tanıklanmıştır, fakat olumsuz çekim yalnızca T1K ile T3K'de birer örnekte tanıklanmıştır. Bu örneklerden biri *-mAGU+İYE* yapısında iken diğeri *-GU+İYE + yoḳ* yapısındadır. Her ne kadar birer örnek dahi olsa bu ekin olumsuzluğunun ifadesinde iki ayrı biçiminin de tanıklanması kayda değer.

-mAGU+İYE yapısının çekim dizgesi

T1K	−	Ç1K	−
T2K	−	Ç2K	−
T3K	-mAGU	Ç3K	−

-GU+ İYE yoḳ yapısının çekim dizgesi

T1K	-GU+m yoḳ	Ç1K	−
T2K	−	Ç2K	−
T3K	−	Ç3K	−

Aşağıdaki (819) numaralı örnek ayrıca dikkate değer, zira Rabġūzī, Hz. Musa'nın kavmi ile arasında yaşananları, Hz. Musa'nın kavminin nankörlüğü, günahkârlığı dolayısıyla çölde kırk yıl kalmasını anlatır ve anlatısının sonunda onların niçin çölde kırk yıl kaldıklarının sebebini verirken araya bir açıklama yerleştirerek farklı bir sebep ileri sürenleri -Belʿam Baʿūra adlı kişinin bedduasıyla bu hâle düştüklerini söyleyenleri- yalanlayarak, bu sözlere inanılmaması gerektiğini söylediği açıklama tümcelelerini, *tiŋ̂lemegü* ile kesinleştirir. Rabġūzī'nin muhatabına seslendiği *tiŋ̂lemegü*'de *-megü* yapısının *-me/ -megil*'e eşdeğer bir kullanımla emir işlevi verdiği anlaşılmaktadır. İkinci örnekte ise zindana attırdığı Hz. Yusuf'u olayların gidişinden göremeyeceği mutlak olan Zeliha'nın ifadesinde *-GU yoḳ* yapısı tercih edilmiştir:

(819) *Mundaġın ḳırḳ yıl ol yābānda ḳaldılar. Ammā ol söz kim* معلب روعاب *duʿāsı birle ḳaldı. Yalġan turur, anı* ***tiŋ̂lemegü****. Olar öz yolsuz şūmluḳıdın yābānda ḳaldılar.* "Böylece kırk yıl o çölde kaldılar. Bununla birlikte o söz ki Belʿam Baʿūra (bed)duası ile kaldı. Yalandır, dinlemeyin! Onlar kendi azgınlıklarından, uğursuzluklarından çölde kaldılar[110]." [119r-10]

(567) *Aymışlar: Yūsufnı zindāngа salmaḳda Zeliḫānıŋ̂ maḳṣūdı ol erdi kim: Meniŋ̂ sözüm ėl arasında yayıldı. Burungı teg Yūsufnı özge* ***körgüm yoḳ****. Men körmedim, özgeler hem körmesün tėp zindāngа saldurdı.* "Demişler: Yusuf'u zindana salmakta Zeliha'nın amacı o idi ki benim sözüm halk arasında yayıldı. Önceki gibi Yusuf'u başka/bir daha gör(e)meyeceğim. Ben görmedim, başkaları da görmesin diye zindana gönderdi." [87r-12]

Yukarıdaki örnekte geçen *körgüm yoḳ* ifadesi gelecek için bir varlık olumsuzluğu ortaya koyar, zira Zeliha'nın *burungu teg* zaman bildiricisiyle daha önce

[110] Burada bahsedilen Belʿam Baʿūra, Tevrat ve İslâmî kaynaklarda Hz. Musa ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırılan kişi olarak geçmektedir. Tam bir fikir birliği olmamakla birlikte birçok müfessir Kur'an'ın Ârâf (7) suresinin 175/76. ayetlerinde ismi zikredilmeden kendisinden söz edilen kişinin Bel'am bin Bâûrâ olduğunu düşünmektedir. Ayette geçen, kendisine ilim verildiği hâlde kibir ve dünyevî arzulara iltifat ederek küfre sapanların bir örneği olarak takdim edilen kötü insan tiplemesi, evrensel bir nitelik taşır; zira böyle kişi/kişiler her çağda yaşamaktadır. İsim zikredilmemesinin sebebi kişiden ziyade mesaja yapılan vurgu olsa gerektir. Fakat bu kişinin anılmaması müfessirlerce bu özellikleri haiz olan kimi insanların bahsedilen kişi olduğunu düşünmeye sevketmiştir. Belʿam Baʿūra ile ilgili ayrıca *bkz.* Osman Kara, *Kur'an'da İnsan Tipleri,* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (doktora tezi), 2002.

birçok kez gördüğünü anladığımız Hz. Yusuf'u, *özge* olumsuzluk tetikleyicisi ile destekleyerek gelecekte görme eyleminin önceki gibi 'var' olmayacağını ifade etmek için *körgü*'yü varlık olumsuzu *yoḳ*la yüklemlemiştir. Zeliha'nın *kör-* eylemini **körmegüm* olarak bir üstteki örnek gibi olumsuzlamamış olmasının sebebini ancak varlık-yokluk ilişkisiyle açıklayabiliriz.

3.1.2.1.h. -mAGA

-mAGA KE 'de gelecek zamanla birlikte geniş zaman ve isteği de kodlayan *-GA* olumlu bitimli fiil işaretleyicisinin olumsuz biçimidir. *-GA*'lı bitimli fiiller KE'de (bir olumlu örnek dışında: toḳuşġa-sen, 9v-13/14) iyelik kökenli kişi-sayı ekleriyle çekimlenmiştir. KE'de *-GA*'lı olumlu yüklemlere sıkça rastlandığı hâlde, olumsuz bakışımlısı *-mAGA* bir kez tanıklanmıştır. Bu tanıkta da *-mAGA*'nın kişi-sayı eki iyelik kökenlidir.

KE'de aşağıdaki şiir parçası içinde geçen tek örnek *-GA : -mAGA* karşıtlığının bakışımlı olduğunu da göstermektedir:

(1581) *Ḳılıç birle **kırġam** ḳamuġnı bu kün / Tirig **koymaġam** bir ini aġanı*

Başımız yoḳ erdi Muḥammedni Ḥaḳ /ʿAṭā ḳıldı mundaġ arıġ er ḳanı

"Kılıçla yok edeceğim bugün hepsini | Canlı bırakmayacağım hiçbir kardeşi

Önderimiz yoktu, Muhammed'i Hak | İhsan etti, hani/var mı böyle temiz (bir) kişi?" [197v-1/2]

-mAGA'nın çekim dizgesi

T1K	-mAGA+m	Ç1K	−
T2K	−	Ç2K	−
T3K	−	Ç3K	−

3.1.2.1.ı. -mAy

KE'de sınırlı sayıda tanıklanan*-y/-Ay* olumlu bitimli fiil yapısının[111] bakışımlı olumsuz karşılığı olan *-mAy*, KE'de geniş zamanın olumsuzunu kodlar ve az sayıda

[111] *Sordılar erse aydı: Meniñg birle tuġġan bu kün bolsa [erdi] birge aş yėmes mü erdük tėp **yıġlay-men**.* "Sorduklarında (İbn Yâmin) dedi: Benimle doğan bu gün (burada) olsaydı, birlikte yemek yemez miydik diye ağlıyorum." [96r-1]

*Ḳurtḳa aydı: Ey yigit sen kāmil kişige **oḫşay-sen**, barġıl kişi işin işlegil ton, etmek ḥāṣıl ḳılġıl.* "Yaşlı

(beş) örnekte tanıklanır. KE'de olumlu yapı yalnızca teklik kişilerle çekime girmişken, olumsuzları birer tanıkla yalnızca Ç1K ve Ç2K ile çekime girmiştir.

-mAy'ın çekim dizgesi

T1K	−	Ç1K	-mAy+miz
T2K	−	Ç2K	-mAy+siz
T3K	-mAy turur/dur	Ç3K	−

F-mAy-turur/dur T3K

(915) *Oġlan sıġırnı bāzārġa kivürdi. Aġır bahāġa tilediler. Aydı: Anamdın destūrsız satmas-men. Anasıġa kelip ayttı erse ferişte aydı: Bahāsı* ***yetmey turur****:* "Çocuk sığırı pazara götürdü, yüksek fiyata (almak) istediler, (çocuk) dedi: Annemden izinsiz satmam. Annesine gelip söyleyince, melek dedi: Fiyatı yetmez." [128v-16]

(984) *Batşeba[c]nı Uriyā ḳoldurġalı kişi ıḏmış erdi. Dāvūd anı bilmey kimerse* ***ḳolmay-dur*** *tėp ḳoldı.* "Uriya, Batşeba'yı istemek için birini göndermişti. Davut onu bilmeden 'kimse istemiyor' diyerek istedi." [135v-11]

(591) *Resūl ʿaleyhi's-selām yarlıḳar: Ol kün Yūsuf ornıġa men bolsam erdi zindāndın terk çıḳġay erdim. Ammā ḳarındaşım Yūsuf ol işni yaḫşı ḳılıp-dur. Reyyān melik köŋ̂li tamām arısun tėp* ***çıḳmay-dur****:* "Peygamber -ona selâm olsun- buyurur: O gün Yusuf'un yerinde ben olsaydım zindandan hemen çıkardım. Bununla birlikte kardeşim Yusuf o işi iyi yapmıştır. Reyyan hükümdar(ın) içi tamamen rahatlasın (kuşkuları ortadan kalksın) diye çıkmamıştır." [90v-10]

F-mAy+miz+Ç1K

(643) *Yūsuf uluġlarıġa aydı: Ne teyür-siz? Olar endikip aydılar: Biz ėlge yawuzlıḳġa* ***kelmey-miz****, yalavaç oġlanları-miz, oġrılar ermes-miz.* "Yusuf, büyüklerine sordu: Ne diyorsunuz? Onlar şaşırarak cevap verdiler: Biz ülkeye kötülüğe/kötülük yapmaya gelmeyiz. Peygamber çocuklarıyız, hırsız değiliz." [97r-11]

F-mAy+siz+Ç2K

(1522) *Ḫadīceniŋ̂ bu sözin [c]Arablar işittiler erse aydılar: Munça uluġ melikler seni tilediler, barmadıŋ̂, Muḥammedni ihtiyar ḳıldıŋ̂. Murādıŋ̂ ne erdi? Aydı: Meniŋ̂ muradım soŋ̂ maʿlūm bolġay. Ol tüş kim men kördüm, siz körmegey-siz; ol söz kim men işitdim, siz* ***işitmey-siz****.* "Araplar Hatice'nin bu sözünü işitince sordular: O kadar büyük hükümdarlar seni istedi varmadın, Muhammed'i tercih

---

kadın dedi: Ey genç, sen olgun (bir) kişiye benziyorsun, git insan işi yap, elbise, ekmek elde et." [144r-1]

ettin, maksadın neydi? (Hatice) cevap verdi: Benim maksadım sonra ortaya çıkacak, o rüyayı ki ben gördüm siz görmeyeceksiniz, o söz ki ben işittim, siz işitmezsiniz." [191v-17]

3.1.2.2. Olumsuz Tasarlamalar

-mA- olumsuzluk işaretleyicisi, olumsuz bildirmelerle birlikte olumsuz tasarlamaların ifadesinde de rol oynar. *Olumsuz Tasarlamalar* başlığı altında olumsuz emre, olumsuz şartlılara, olumsuz gereklilik'e yer verilmiştir.

KE'de olumsuz bitimli fiil yapılarından olumsuz tasarlama işaretleyicileri ve onların bakışımlı karşılıkları *-AyIn, -GAyIn : -mAyIn, -mAGAyIn; F-mA, -mAGIl; -sUn : -mAsUn; -AlIn͡g, GAlIn͡g : mAlIn͡g, -mAGAlIn͡g; -n͡g : -mAn͡g; -sUnlAr : -mAsUnlAr; -sA : -mAsA; -GU : -mAGU; kerek : kerekmez* iken şu olumlu-olumsuz karşıtlığa sahip ekler arasında ise bir bakışımlılık söz konusu değildir: *-elimin͡g : -mAlIn͡g, -mAGAlIn͡g; (G)AlI : -mAlIn͡g, -mAGAlIn͡g.*

3.1.2.2.1. Olumsuz Emir

Yasaklamaların, nasihatlerin, uyarıların, özendirmelerin *vb.* yer aldığı dinî-didaktik metinlerde, hükümdar-köle, komutan-asker *vb.* ast-üst ilişkisinin yoğun olarak yer aldığı anlatılarda olumsuz emir/yasaklama sıkça yer alır. Dinî-didaktik metinlerde morfolojik emir işaretleyicileri yanında *yasaklamak, menetmek, uyarmak* gibi emir tümcesinin taşıdığı edimsöz gücünü gösteren fiiller ile olumsuz emri kodlayan *yasak, sakıncalı* gibi isimler de sıklıkla görülebilir. KE de, olumsuz emir işaretleyicisinin ve olumsuz emir anlam alanının sık kullanıldığı böyle metinlerdendir. KE'de morfolojik emir işaretleyicisi yanında *yıġ(ıl)-, menʿ ḳıl-, tıḍ-/tıy-, ḥarām bol-/er-/ḳıl-/tur-* edimsöz gücünü gösteren fiiller ile olumsuz emri kodlayan *ḥarām, nehy* isimlerine de yer verilmiştir.

KE'de diğer fiil çekim dizgelerinden farklı olarak emir, bütün kişilerde farklı morfolojik yapıya sahiptir ve bu türlü yapılar kendi içlerinde olumsuz karşılıkları ile bakışımlı bir görünüm sergiler:

T1K (643) *Baʿżı aymışlar: Yūsufnıŋ͡g oġraḳı ol erdi kim: Bu işni **ḳılayın** mu **ḳılmaġayın** mu?*"Bazıları demiş: Yusuf'un amacı o idi ki: Bu işi yapayım mı yapmayım

mı?" [83r-3]

T2K (10) **a)** *Ciblît ol ḳızını Ḥārisġa bėreyin tėse İḍidin yarlıġ keldi: İmdidin soŋ̂ġ ḳızını birge tuġġan oġulġa* ***bėrmegil****, öŋ̂gdin taḳı soŋ̂gdın tuġġanġa* ***bėrgil****.* "Ciblît o kızı Haris'e vereyim dese/deyince Allah'tan buyruk geldi: Şimdiden sonra kızını birlikte doğan çocuğa verme, önce ya da sonra doğana ver." [4r-17/19]

b) *Yūsuf aydı: Zeliḫā köŋ̂linçe meni urġıl. Zindāncı unamas erdi velikin Zelīhādın ḳorḳup bir tayaḳını yėrge saldı taḳı Yūsufġa aydı: Sen bir ün* ***ḳıl.*** "Yusuf dedi: Zeliha(nın) dilediği gibi bana vur. Zindancı kabul etmezdi fakat Zeliha'dan korkup bir değneği yere attı ve Yusuf'a dedi: Sen bir ses çıkar (bağır)." [91r-12]

(1763) *Taşḳa çıḳıp feryād ḳılurda ün işitti: Ey ża'ife, ün* ***ḳılmaġıl****, özüŋ̂ni emgetmegil.* "(Ümmühani) Dışarı çıkıp feryad ederken (bir) ses duydu: Ey miskin, ses çıkarma (bağırma/feryad etme), kendine eziyet etme." [219r-10]

T3K (1973) *Ey ᶜAzrā'il, bu kündin ḳıyāmeṭḳa tegi meniŋ̂ ümmetlerimḳa cān bėrmek ḳatıġlıḳı bar erse ol ḳatıġlıḳlarnı maŋ̂ġa yüklegil; ol ḳatıġlıḳlar maŋ̂ġa* ***bolsun****, ümmetlerimḳa* ***bolmasun.*** "Ey Azrail, bu günden kıyamete kadar benim ümmetlerime can vermek zorluğu varsa o zorlukları bana yükle, o zorluklar bana olsun, ümmetlerime olmasın." [237v-5/6]

Ç1K (823) *Mundın artuḳ inse* ***ḳabūl ḳılalıŋ̂****; inmese* ***ḳabūl ḳılmaġalıŋ̂*** *tėdiler.* "Bundan sonra inse kabul edelim; inme(z)se kabul etmeyelim dediler." [119v-13/14]

Ç2K (450) *Yūsuf aydı: Ey yiġitler, maḫlūḳġa secde* ***ḳılmaŋ̂ġ,*** *revā ermes. Sizlerni bizlerni yaratġan Teŋ̂riġa secde* ***ḳılıŋ̂ġ****.* "Yusuf dedi: Ey gençler, yaratılmışa secde etmeyin, uygun değil(dir). Sizleri, bizleri yaratan Tanrı'ya secde edin." [72v-15/17]

Ç3K (1963)*Oġul ḳızġa aş etmek atası* ***bolmasunlar*** *dīn-i İslām atası* ***bolsunlar.*** "Erkek kız(evlat)a aş ekmek babası olmasınlar, din-i İslâm babası olsunlar." [236v-11]

KE'de yukarıdaki bakışımlı çiftlerin yanında bunların Ç1K'de *-eliming : -mAlIŋ̂g, -mAGAlIŋ̂g; (G)AlI : -mAlIŋ̂g, -mAGAlIŋ̂g* bakışımsız yapıları da vardır.

3.1.2.2.1.1. Olumsuz Emri Kodlayan Morfolojik Birimler

KE'de olumsuz emrin çekim dizgesi

T1K	-mAyIn, -mAGAyIn	Ç1K	-mAlIŋ̂g, -mAGAlIŋ̂g
T2K	-mA; -mAGIl	Ç2K	-mAŋ̂g
T3K	-mAsUn	Ç3K	-mAsUnlAr

F-mAyIn, F-mAGAyIn

Emrin 1. kişilerde olup olmadığı tartışması[112] bir yana Ergin'in (1998: 291) de ifade ettiği gibi her ne kadar zaman içerisinde istek/emir birbiriyle karışıp kaynaşmış ise de istek birinci kişiler için kullanılan biçim birimin istek ekleri olmadığı, istek işlevinde emir işaretleyicisi olduğu göz ardı edilmemelidir:

(1949) *Ebū Eyyūb ewge kirdi, ḳaḏġuluġ. Ewlügi nelük ḳaḏġuluġ-sen ṫéyü sordı. Ebū Eyyūb aydı: Neteg* ***kaḏġurmayın****? ᶜĀyişeni raẓiya'llāhu ᶜanhā mundaġ ṫéyürler.* "Ebû Eyyub eve girdi, üzgün. Eşi 'Niçin üzgünsün?' diye sordu. Ebû Eyyub cevap verdi: Nasıl üzülmeyeyim? Ayşe -Allah ondan razı olsun- için böyle (böyle) diyorlar." [235r-19/20]

(515) *Zeliḫā Yūsufġa ḳaṣd ḳıldı erse oġradı, Yūsuf yüz evürdi Zeliḫānı* ***körmeyin*** *ṫép artḳaru baḳtı öz ṣūretin kördi: Zeliḫā birle yanaşıp tamda turur. "*Zeliha, Yusuf'a kastettiğinde (ona) meyletti, Yusuf yüz çevirdi. Zeliha'yı görmeyeyim diye arkaya baktı, kendi suretini gördü (ki o suret) Zeliha'yla yakınlaşıp damda durur." [81v-13]

(1245) *Ḫatunı aydı: Munıñ içide ne bar? Aydı: Biregüni öltürüp muña salıp keltürdüm. Zinhār kişige aytmaġıl, men rüsvā* ***bolmaġayın****.* "Eşi sordu: Bunun içinde ne var? Cevap verdi: Birini öldürüp buna koyup getirdim. Sakın kimseye söyleme, ben rezil olmayayım." [164r-18]

(520) *Süleymān bin Yesār anı bilip belāġa* ***tüşmegeyin*** *ṫép Medīnedin ḳaçtı ve Şāmġa bardı, anda ornadı. "*Süleyman bin Yesar, onu anlayıp belaya düşmeyeyim diyerek Medine'den kaçtı ve Şam'a gitti, oraya yerleşti." [82r-14]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (528), (687), (732), (1434), (1456).

F-mA, F-mAGIl

KE'de T2K emir çekiminde, iki farklı yapı söz konusudur: İlkinde standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* fiile eklenir, diğerinde emrin T2K'ye özgü eki olan *-GIl* biçim birimi olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'ya eklenir. KE'de *-GIl* ekli olumsuz biçimlerin sayısı 164 iken Ø biçim birimli örneklerin sayısı yalnızca 7'dir.

(323) *Mālik aẏġay: Nelük köyürmes-sen? Ot aẏġay: Ey Mālik, (15) sen 'köyür' ṫéyür-sen, ammā Mālikü'l-mülūk aytur:* ***Köyürmegil.*** "(Cehenneme nezâret eden melek) Mālik soracak: Niçin yakmıyorsun? Ateş cevap verecek: Ey Mālik, sen 'yak' diyorsun, fakat mülkün sahibi/Allah diyor: Yakma!" [51v-15]

(65) *Bildim kim İblīs ermiş. Aydım: Bir secde nelük ketürmediñ? Aydı: Maña secde ḳıl ṫédi, ḳılmadım; Ādemġa buġday* ***yėme*** *ṫédi, yėdi.* "Anladım ki İblismiş. Dedim: Niçin bir (kez olsun) secde etmedin? Dedi: Bana secde et dedi, etmedim; Adem'e

[112] Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Aslan Demir, 2008.

buğday yeme dedi, yedi." [11v-16]

(1486) *Yana zindāncını ündetip aydı: Zinhār Yūsufnı* ***urmagıl****, elgin ayaḳın* ***bagılamagıl****. Munda bizge beşāret bar. Beşāret ol turur kim mundagoḳ ḳıyāmet küni āmennā bihi ve ṣaddaḳnā mü'minni tamugga kivürgeyler, yarlıg kelgey: Ey Mālik, mü'min yüzin* ***köydürmegil****; ol yüz birle manga secde ḳıldı. Ḳulaḳın* ***köydür[megil];*** *ol ḳulaḳ birle ᶜilm ve ḥikmet sözin işitti. Közin* ***köydürmegil****; ol köz birle Kelāmu'llāhġa baḳtı. Tilin* ***köydürmegil****; ol til birle meni bir tėdi. Könglüni* ***köydürmegil****; ol könül birle meni bildi. Eligini* ***köydürmegil****; ol elig birle ṣadaḳa bėrdi. Ayaḳını* ***köydürmegil****; ol ayaḳ birle cemāᶜatge, ᶜilm meclisige keldi.* "Yine zindancıyı çağırıp dedi: Asla Yusuf'a vurma, elini ayağını bağlama! Bunda bize müjde var. Müjde odur ki bunun gibi kıyamet günü -biz ona inandık ve (onu) tasdik ettik-, mümini cehenneme girdirecekler, buyruk gelecek: Ey Mālik, müminin yüzünü yakma; o yüz ile bana secde etti. Kulağını yakma; o kulak ile ilim ve hikmet sözünü işitti. Gözünü yakma; o gözle Kur'an'a baktı. Dilini yakma; o dil ile bana bir dedi (beni birledi). Gönlünü/kalbini yakma; o kalple beni tanıdı. Elini yakma; o elle sadaka verdi. Ayağını yakma; o ayakla cemaate, ilim meclisine geldi." [187v-15/21, 188r-1]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (10), (19), (50), (82), (108), (111), (146), (152), (168), (229), (274), (303), (310), (315), (367), (379), (380), (381), (394), (409), (416), (427), (434), (468), (483), (491), (500), (504), (529), (539), (541), (543), (544), (545), (605), (636), (649), (650), (662), (664), (693), (696), (702), (708), (718), (756), (766), (782), (812), (893), (894), (915), (926), (934), (943), (944), (979), (1043), (1056), (1060), (1106), (1109), (1138), (1156), (1157), (1161), (1163), (1171), (1186), (1190), (1210), (1211), (1216), (1222), (1237), (1240), (1244), (1245), (1254), (1278), (1300), (1312), (1378), (1382), (1406), (1423), (1424), (1433), (1434), (1452), (1471), (1480), (1485), (1494), (1501), (1512), (1519), (1520), (1529), (1532), (1576), (1645), (1650), (1679), (1699), (1704), (1705), (1714), (1729), (1730), (1763), (1806), (1844), (1852), (1855), (1872), (1878), (1893), (1894), (1898), (1905), (1906), (1907), (1908), (1962), (1974), (1977), (1980), (2002), (2028), (2030), (2034), (2035), (2040), (2044), (2055), (2062).

F-mAsUn

(897) *Mūsī duᶜā ḳıldı: İḍiyā, munı ḳamug ḫalḳdın ayırgıl, kimersege* ***katılmasun****.* "Musa dua etti: Ey Allah'ım, bunu bütün halktan ayır, kimseye yaklaşmasın." [127r-5]

(1871) *Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa aydı: Bir sagu arpa bar, bir eçkü bar. Emgeklig bolup bizning ṭaᶜāmdın tatsangız bolgay mu tėdi. Resūl ᶜaleyhi's-selām yarlıḳadı: Sen bargıl ḫatunungga aygıl: Tennūr agzın* ***açmasun****, ötmeklerin* ***çıḳarmasun*** *men kelginçe tėp.* "Peygambere -ona selâm olsun- dedi: 'Bir ölçek arpa var, bir keçi

var. Zahmet edip bizim yemekten tatsanız olur mu?' dedi. Peygamber -ona selâm olsun- 'Sen git, eşine söyle ben gelene kadar fırın(ın) ağzını açmasın, ekmekleri çıkarmasın." diye buyurdu. [228v-9]

(898) *Mendin kitgil, tirig bar ergince hiç ẖalḳ ādemī, dīv, perī sa͡ng̑a* ***yavumasun****.* "Benden uzaklaş, yaşadığın müddetçe hiç halk, insan, peri sana yaklaşmasın." [127r-7]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (64), (69), (83), (110), (151), (153), (157), (161), (229), (300), (307), (321), (327), (336), (341), (343), (344), (356), (362), (405), (442), (459), (460), (541), (544), (547), (567), (606), (626), (630), (643), (769), (804), (882), (907), (914), (926), (938), (940), (1007), (1009), (1033), (1074), (1095), (1126), (1152), (1153), (1177), (1183), (1198), (1219), (1249), (1295), (1302), (1310), (1389), (1393), (1402), (1403), (1413), (1425), (1437), (1530), (1571), (1607), (1654), (1655), (1656), (1662), (1714), (1772), (1783), (1839), (1875), (1936), (1957), (1973), (2008), (2075).

F-mA(G)AlI͡ng̑

Ç1K çekiminde *-(G)AlI͡ng̑* yanında *F-(G)AlI* [129v-7; 225v-15] şeklinde kullanılmıştır; bu son yapının olumsuz çekimi tanıklanmamıştır. *-mA(G)AlI͡ng̑ yapısındaki* /G/ sesi (810) ve (823) numaralı örneklerde korunurken (1714) ve (1811) numaralı örneklerde düşmüştür:

(810) *Yolda sözleştiler: ᶜĀdilerni mundag̑ tėsek ḳorḳg̑aylar, sançışg̑a barmag̑aylar. H̱atunlarg̑a* ***aytmag̑alı͡ng̑****.* "Yolda sözleştiler: Adîler'i böyle anlatsak korkacaklar(dır), savaşa gitmeyecekler(dir) (bu yüzden) kadınlara söylemeyelim." [118r-11]

(823) *Mundın artuḳ inse ḳabūl ḳılalı͡ng̑, inmese ḳabūl* ***ḳılmag̑alı͡ng̑*** *tėdiler.* "Bundan başka in(er)se kabul edelim, inme(z)se kabul etmeyelim dediler." [119v-14]

(1714) *Keçürdü͡ng̑ erse yapg̑ıl, kimersege aymag̑ıl, perdemiz yırtılmasun, faẓīḥat* ***bolmalı͡ng̑****.* "Affettiysen (kabahatin üstünü) ört, kimselere söyleme, perdemiz yırtılmasın, rezil olmayalım." [213v-19]

(1811) *Kāfirler tug̑ı tüşti, İslām çerigi anı körüp: Ġanīmetḳa baralı͡ng̑, Bedr toḳuşındaḳı me͡ng̑izlig ḳurug̑* ***ḳalmalı͡ng̑*** *tėp ġanīmetḳa barur boldılar.* "Kâfirler düştü, İslâm ordusu onu görüp 'Ganimete gidelim, Bedir muhaberesindeki gibi kuru (yaprak gibi) kalmayalım.' diyerek ganimet almaya niyetlendiler." [223v-3]

F-mAŋ̂g

Emrin Ç2K olumsuz yapısı *F-mAŋ̂g* şeklinde iken olumlu çekiminde *F-ŋ̂g* yapısının yanında *F+ŋ̂gız* [94r-16, 95v-19] da tanıklanmış, bir kez de *F+ŋ̂glar* yapısına [152v-5] tesadüf edilmiştir.

(127) *Bir fermān boldı: Dünyāge barıŋ̂g; maŋ̂ga ṭa͑at ḳılıŋ̂g, ma͑ṣiyetdin yıġılıŋ̂g, ḫalḳ arasında köni ḥükm ḳılıŋ̂g, küç* ***ḳılmaŋ̂g****, zinā* ***ḳılmaŋ̂g****, ḳan* ***tökmeŋ̂g****, ḫamr* ***içmeŋ̂g****, ḫıyānet* ***ḳılmaŋ̂g****. Kündüz bu işler birle turuŋ̂g; kėçe bolsa kökke aşıŋ̂g, taŋ̂g atġınça maŋ̂ga ṭa͑at ḳılıŋ̂g tėp aydı.* "Bir buyruk geldi: Dünyaya gidin; bana ibadet edin, günahtan uzaklaşın, insanlar arasında doğru hüküm verin, zahmet vermeyin, zina yapmayın, kan dökmeyin, içki içmeyin, hıyanet etmeyin. Gündüz bu işlerle durun, gece olunca göğe çıkın (ve) tan atıncaya kadar ibadet edin diye söyledi." [21v-1]

(213) *Ṣāliḥ aydı: Yarlıġ ol turur: Bu tewege* ***ḳatılmaŋ̂g****,* ***emgetmeŋ̂g****,* ***urmaŋ̂g****,* ***öltürmeŋ̂g****. Bu işlerde birin ḳılsaŋ̂gız bizge ͑aẕāb kelgey.* "Salih dedi: Buyruk şudur: Bu deveye yaklaşmayın, (onu) incitmeyin, (ona) vurmayın, (onu) öldürmeyin. Bu işlerden birini yap(ar)sanız bize azap gelecek." [35r-6]

(248) *İbrāhīm ma peyġamberliḳ āşkāre ḳıldı, aydı: Bir Teŋ̂riġa bütüŋ̂g, butġa* ***tapunmaŋ̂g****. meni Teŋ̂griniŋ̂g resūli tėŋ̂g.* "İbrahim de peygamberlik(ini) belli etti, dedi: Bir (olan) Tanrı'ya inanın, puta tapınmayın, bana Tanrı'nın peygamberi/elçisi deyin." [40r-13]

F-ŋ̂g yapısı bir saygı göstergesi olarak T2K için olumlu çekimde kullanılmış, ancak olumsuz çekimde bir örneğe tesadüf edilmemiştir:

> *Yana aydı: Tewedin* ***tüşüŋ̂g*** *saç sakalıŋ̂gızını yuvu bereyin tedi. İbrahim aydı: tewedin inip bolmas ant içip-men tedi. Ol yerde bir uluġ taş bar erdi aydı: Sıŋ̂gar adakıŋ̂gızını bu taş üze* ***koduŋ̂g*** *saç sakalıŋ̂gızını yuvayın tedi.* "Yine (Hz. İbrahim'in eşi Hz. İsmail'e) dedi: Deveden inin saç sakalınızı yıkayıvereyim dedi. İbrahim söyledi: Deveden inemem, ant içtim dedi. O yerde bir büyük taş vardı dedi: Bir ayağınızı bu taş(ın) üzerine koyun saç sakalınızı yıkayım dedi." [49v-4/6]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (33), (70), (74), (79), (123), (165), (195), (248), (350), (376), (398), (418), (426), (432), (435), (439), (450), (454), (484), (624), (626), (642), (685), (741), (785), (800), (824), (879), (889), (907), (917), (952), (976), (1086), (1132), (1209), (1210), (1234), (1327), (1459), (1490), (1562), (1615), (1631), (1721), (1792), (1794), (1812), (1815), (1838), (1876), (1885), (1909), (1949), (1981), (1996), (2042), (2055).

F-mAsUnlAr

(469) *İḍi ᶜazze ve celle ḥikmet-i bāliġa birle cānnı közlerdin kizledi, anı* ***körmesünler****, mendin aḍınge secde* ***kılmasunlar*** *tėp.* "Aziz ve celil olan Allah yüksek bir hikmetle canı gözlerden gizledi, onu görmesinler, benden başkasına secde kılmasınlar diye." [76r-13]

(1963) *Aydılar: Yā Resūla'llāh, bu ᶜArab kim erdi, sizge ne tėdi? Ḥāliñgiz aḍnadı. Aydı: Ey yārānlarım, ᶜazīz dostlarım, ol kelgen meleku'l-mevt ḳarındaşım ᶜAzrā'īl erdi. Uş ḳarındaşım Cebrā'īl ma ḥāżır turur. Manga sözleyür: Ümmetiñge selām tegürgil, boġuz üçün imānnı eligdin* ***çıḳarmasunlar*** *tėp. Şeyṭānnı, nefs ve hevānı* ***eḍermesünler****, şekk ve şerikge* ***inanmasunlar****, köni imānġa berk yapuşsunlar, ölümni* ***unutmasunlar****, ḥıḳd ve ḥaseddin* ***ıraḳ*** *tursunlar, şerᶜat aḥkāmını berk tutsunlar ve dünyāge* ***köñgül baġlamasunlar****, Teñgri ᶜazze ve celle yarlıḳın aġırlasunlar, oġul ḳızġa aş etmek atası* ***bolmasunlar*** *dīn-i islām atası bolsunlar … tėyü turur tėdi.* "Sordular: Ey Allah'ın resulü, bu Arap kimdi, size ne dedi? Hâliniz değişti. (Hz. Muhammed) cevap verdi: Ey kardeşlerim, aziz dostlarım, o gelen ölüm meleği, kardeşim Azrail idi. İşte kardeşim Cebrail de hazırdır. Bana 'Ümmetine selâm söyle, boğaz için iman(ların)ı elden bırakmasınlar diye söylüyor. Şeytanı, nefis ve heves(lerin)i takip etmesinler/arzu ve isteklerinin peşine düşmesinler, (dinde) şüphe(ye düşmesinler) ve (Tanrı'nın) ortak(ı olduğun)a inanmasınlar, doğru imana sıkı yapışsınlar, ölümü unutmasınlar, kinden ve hasetten uzak dursunlar, dinin hükümlerini sıkı tutsunlar ve dünyaya gönül bağlamasınlar, aziz ve celil olan Tanrı'nın buyruğunu önemsesinler, oğul kıza aş ekmek babası olmasınlar, İslâm dini babası olsunlar diye söylüyor dedi." [236v-8/11]

(621) *Bularġa ol çaḳlıġ azuḳ bėriñgiz kim yolda ḳapların* ***açmasunlar****.* " Bunlara o kadar azık verin ki yolda kaplarını açmasınlar/ Bunlara yolda kaplarını açmaya ihtiyaç duymayacakları kadar azık verin." [94r-16]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (105), (356), (375), (396), (470), (722), (755), (885), (917), (974), (986), (1057), (1147), (1304), (1372), (1397), (1471), (1599), (1666), (1805), (1807), (1867), (1997), (2005),

KE'de çoğunlukla görülen 3. kişide çokluk özne taşıyan tümcenin öznesi ile yüklemi arasındaki uyumsuzluk (*bkz.* -mAz/zlAr, -mAdIlAr) emrin Ç3K çekiminde de tanıklanmıştır. Her hâlde öznesi veya sınırlayıcısı *ḳamuġ, ḳamuġı* gibi topluluk gösteren sözcüklerin KE'de sıklıkla Ç3K yüklemi ve çokluk *+lAr*'lı isimlerle kullanılmış olması özne konumundaki OKU *kimerse*'li tümcelerin yüklemlerinin de çokluk *+lAr* işaretleyicisi ile genişletilmiş *-mAsUnlAr* kullanımını tetiklemiştir:

(986) *İḍiyā, on sekkiz miñg ᶜālem ḫalḳını tındurġıl,* ***kimerse*** *sendin ḥācet* ***tilemesünler****; men ḳolayın.* "Ey Allah'ım, on sekiz bin alem halkını durdur, kimse senden hacet istemesin, ben isteyim." [136r-2]

(974) *Dāvūd duʿā ḳıldı: İḍiyā, maŋ̂a bir ḥirfet ögretgil, anıŋ̂ birle ḳazġa<n>çımnı yėyeyin; halk meni **sözlemesünler.*** "Davut dua etti: Ey Allah'ım, bana bir meslek öğret, onunla kazancımı yiyeyim; insanlar beni konuşmasınlar." [134v-11]

Aşağıda Abese (80) suresinin 34-35. ayetinin ardından gelen ve bu ayetin açıklaması olduğu anlaşılan tümce dikkate değer bir özne-yüklem ilişkisine sahiptir. *Muḥammed sizdin *kaçmasun, siz andın *kaçmaŋ̂ tėp* olarak ifade bulması beklenen tümce, *Muḥammed sizdin siz andın kaçmasunlar tėp* şeklinde bir gidermeli yapı ile dile getirilmiştir. Dilde en az çaba ilkesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu örnekte tümcenin sırası ile iki öznesi vardır: *Hz. Muhammed* ve *siz*. Burada anlatıcının yüzey yapıda olması beklenen T3K yüklemi ile Ç2K yüklemini yüzey yapıda kullanmayıp derin yapıdaki onlar (Hz. Muhammed +siz = onlar) öznesine yönelik Ç3K yüklemini kullanması bir özne-yüklem uyumsuzluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur:

(1666) *Eger Resūlni ata dėsem ol hem ḳaçġay erdi. Nefsiŋ̂izdin tėdim. Resūl tėŋ̂güz tėdim, Muḥammed sizdin siz andın kaçmasunlar tėp.* "Eğer peygambere ata desem o da nefsinizden kaçardı, peygamberiniz dedim (Hz.) Muhammed sizden (kaçmasın), siz (de) ondan kaçmayın diye." [207v-17]

KE'de olumsuz emrin kodlandığı tümcelerde konuşur, muhataba bir şeyi yapmamasını herhangi bir açıklama yapmadan buyurarak, neyi yapacağı ve neyi yapmayacağını sırasıyla olumlu ve olumsuz emirle ifade etmektedir. Konuşur ayrıca aynı olumsuz emir edimsöz gücünü hem morfolojik işaretleyici vasıtasıyla hem de sözlüksel olarak ifade edebilmektedir. Nitekim aşağıdaki (1981), (541) ve (10) numaralı örneklerde konuşur, alıcıdan yapmasını/yapmamasını istediği şeyleri bir gerekçe sunmadan dile getirmiştir. (2062), (544) ve (2030) numaralı örneklerde ise emir, hem sözlüksel usurlarla hem de morfolojik işaretleyici *-mA-* ile ifade bulmuş, olumsuz emir pekiştirilmiştir:

(1981) *Namāznı **koḍmaŋ̂**, ḳul küŋ̂ni eḍgü tutuŋ̂. Āḫir vaṣiyyeti bu erdi.* "Namazı bırakmayın, kölelere (hend.) iyi davranın. Son vasiyeti buydu." [238r-13]

(541) *Eyżan fāyide: Zinhār kimerseni **yawuzlamaġıl**, ol hem seni **yawuzlamasun**.* "Başka fayda: Asla kimseyi kötüleme; o da seni kötülemesin." [84v-8]

(10) *Ciblīt ol ḳızını Ḥārisġa bėreyin tėse İḍidin yarlıġ keldi: İmdidin soŋ̂ ḳızını birge tuġġan oġulġa **bėrmegil**, öŋ̂din taḳı soŋ̂dın tuġġanġa bėrgil.* "Ciblit o kızı Haris'e vereyim deyince Tanrı'dan buyruk geldi: Şimdiden sonra kızını birlikte doğan çocuğa verme, önce ya da sonra doğana ver." [4r-19]

(2062) *İḍiyā yüksek kök ḳaṭarātın yaġız yėr berekātın bu yolsuzlardın **tıyġıl**, **bėrmegil** tėp yıġladı.* "'Ey Allah'ım, yüksek gök yağmurunu, yağız yer bereketinden bu

günahkârları menet, verme!ʾ diyerek ağladı." [247v-6/7]

(544) *Ey Yūsuf, bu sözni* ***koyġıl****, aḍın* ***öwürmegil****.* "Ey Yusuf, bu sözü bırak, bir daha söyleme!" [85r-5]

(2030) *Ey Resūlniṅ ḳumartġusı,* ***silāḥnı ḳodġıl, sançışmaġıl.*** "Ey peygamberin yadigârı, silahı bırak, savaşma!" [242v-18]

Emir tümcelerinden sonra gelen tümceler umumiyetle emrin kodlandığı tümcenin tamamlayıcısı niteliğinde olmaktadır. Nitekim KE'deki olumsuz emri kodlayan tümcelerin hemen ardından gelen tümcelerde umumiyetle olumsuz emrin niçin gerçekleştirilmesi gerektiği, gerçekleştirilmesine gerekçe olan durum/olay muhataba anlatılmış; bunun yanında olumsuz emir, olumlu emrin niçin yapılması gerektiğini ifade etmek için kullanılmış ve yer yer de olumsuz emrin niçin yapılmayacağı/yapılmaması gerektiği açıklandıktan sonra onun yerine neyi yapacağı alıcıya buyrulmuştur. KE gibi didaktik bir eserde bu kullanımların görülmesi doğaldır. Aşağıdaki (1486), (213), (539), (108) numaralı örneklerde olumsuz emir tümcesinden sonra gelen tümcede söz konusu emrin gerçekleştirilmesine gerekçeler verilmiştir. (450), (626), (1210) numaralı örneklerde ise gerekçe ile birlikte gerçekleştirilmemesi gereken hareketin yerine neyin gerçekleştirilmesi gerektiği de ifade edilmiştir:

(1486) *Beşāret ol turur kim mundaġoḳ ḳıyāmet küni āmennā bihi ve ṣaddaḳnā müʾminni tamuġġa kivürgeyler; yarlıġ kelgey: Ey mālik, müʾmin yüzin* ***köydürmegil****; ol yüz birle maṅga secde kıldı. Ḳulaḳın* ***köydürmegil****; ol kulak birle ᶜilm ve ḥikmet sözin işitti. Közin* ***köydürmegil****; ol köz birle Kelāmu'llāḥġa baktı. Tilin* ***köydürmegil;*** *ol til birle meni bir tėdi. Köṅglüni* ***köydürmegil;*** *ol köṅgül birle meni bildi. Eligini* ***köydürmegil;*** *ol elig birle ṣadaḳa bėrdi. Ayaḳını* ***köydürmegil;*** *ol ayaḳ birle cemāᶜatge, ᶜilm meclisige keldi.* "Müjde odur ki bunun gibi kıyamet günü -biz ona inandık ve (onu) tasdik ettik- mümini cehenneme girdirecekler, buyruk gelecek: Ey Mālik, müminin yüzünü yakma; (çünkü) o yüz ile bana secde etti. Kulağını yakma; o kulak ile ilim ve hikmet sözünü işitti. Gözünü yakma; o gözle Kur'an'a baktı. Dilini yakma; o dil ile bana bir dedi (: beni birledi). Gönlünü/kalbini yakma; o kalple beni tanıdı. Elini yakma; o elle sadaka verdi. Ayağını yakma; o ayakla cemaate, ilim meclisine geldi." [187v-16/21, 188r-1]

(213) *Ṣāliḥ aydı: Yarlıġ ol turur: Bu tewege* ***ḳatılmaṅ****,* ***emgetmeṅ****,* ***urmaṅ****,* ***öltürmeṅ****. Bu işlerde birin kılsaṅız bizge ᶜazāb kelgey.* "Salih dedi: Buyruk şudur: Bu deveye işkence etmeyin, eziyet etmeyin, (deveyi) vurmayın, öldürmeyin. Bu işlerden birini yaparsanız bize azap gelecek." [35r-6]

(539) *Fāyide: Ey müʾmin, öz yazuḳınṅnı özgege* ***yüklemegil****, yükledinṅ erse Mevlī oġlan teg anınṅ arıġlıḳın belgürtgey, seni rüsvā ḳılġay.* "Fayda: Ey mümin, kendi günahını başkasına yükleme, yüklersen Allah çocuk (olayında olduğu) gibi onun suçsuzluğunu ortaya çıkarır, seni rezil eder." [84v-4]

(108) *Şeyḫ Şaḳiḳ raḥmetu'llāhi ᶜaleyhi aydı: Katlanġıl bu işni **koḍmaġıl**, seni uçmaḫġa yolçılayur tėdi.* "Şeyh Şakik -Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun- dedi: Dayan, bu işi bırakma, seni cennete götürecek(tir) dedi." [18v-15]

(450) *Yūsuf aydı: Ey yiġitler, maḫlūḳġa **secde ḳılmaŋ**, revā ermes, sizlerni bizlerni yaratġan Teŋriġa secde kılıŋ.* "Yusuf dedi: Ey yiğitler, yaratılmışa secde etmeyin, doğru olmaz, sizleri bizleri yaradan Tanrı'ya secde edin." [72v-16]

(626) *Taḳı bir sözüm ol turur kim Mıṣrġa tegmişde ḳamuġıŋġız bir eşikdin **kirmeŋ**, tegmeŋiz bir eşikdin kiriŋ; ḫalḳ közi tegmesün tėdi.* "Ve bir sözüm şudur ki: Mısır'a ulaştığınızda hepiniz bir kapıdan girmeyin, her biriniz bir kapıdan girin; halk(ın) gözü değmesin.' dedi." [94v-17]

(1210) *… Butġa **tapunmaŋ**, bir ü bar Teŋriġa tapıŋ; seni Teŋri yarattı, saŋa mülk bėrdi.* "Puta tapınmayın, bir ve var olan Tanrı'ya tapının; seni Tanrı yarattı, sana mülk verdi." [160r-17]

Aşağıdaki örneklerde ise olumsuz emir, olumlu emrin niçin yapılması gerektiğini ifade etmek için, olumlu emre bir gerekçe sunmak/açıklama sağlamak için kullanılmıştır:

(321) *… Üç vaṣiyyetim bar turur: Biri ol kim meniŋ eligim aḍaḳımnı berk bağlaġıl, bıçaḳ aġrıġında talpınıp tonuŋguzge ḳan **tegmesün**. Ėkkinçi yüzümni kudı kılġay-siz, yüzümni körüp atalıḳ şefḳati tepreşip bıçaḳ tutmaḳda taḳṣīr **bolmasun.** Üçünçi köŋlekim birle saçımnı anamġa ḳumartġu ala bėriŋ.* "Üç vasiyetim vardır: Biri şu ki benim elim ve ayağımı sıkı bağla, bıçak acısıyla çırpınıp elbisenize kan değmesin. İkincisi, yüzümü aşağı çevirin (ki) yüzümü görüp babalık şefkati depreşip bıçak tutmakta kusur olmasın. Üçüncü gömleğim ile saçımı anneme hediye (olarak) alıverin." [51v-1/3]

(161) *Yılan aydı: Men bulayın berkiteyin, suw **kirmesün.*** "Yılan dedi: Ben bulayım, kapatayım; su girmesin." [25v-7]

(229) *Atası aydı: Anı mundın kitergil, bayaḳı taġda oḳ koḍġıl, bizge bir belā **keltürmesün** tėdi.* "Babası dedi: 'Onu buradan götür, önceki dağda hemen bırak, bize bir bela getirmesin.' dedi." [38r-19]

(151) *Fermān keldi: Tegme bir tınlıġdın birer cüft alıp kimige kivürgil, uruġları **kesilmesün**, bir erkek bir tişi.* "Buyruk geldi: Her bir canlıdan birer çift alıp gemiye girdir, soyları kesilmesin, bir erkek, bir kadın." [24v-1]

Aşağıdaki (934) numaralı örnekte emir şarta bağlanarak gerçek işlevinin dışında söz verme edimsözünün ifadesinde rol oynamıştır. Bu örnekte *sorsam* ifadesi esasen derin yapıda "Sormayacağım, sormayacağıma söz veriyorum" şeklinde açıkça ifade bulmayan örtük bir söz verme edimsöz gücüne sahiptir. Ardından gelen *yavutmaġıl*

emri, *eğer sözümü gerçekleştir(e)mezsem kendine yaklaştırma* isteğine işaret etmektedir, dolayısıyla bu emri, uzak/kibar emre dahil edebiliriz:

(934) *Mūsiġa aydı: İmdidin soñg söz sorsam, özüñgge* ***yavutmagıl.*** "Musa'ya dedi: Şimdiden sonra söz sor(ar)sam kendine yaklaştırma." [130v-3]

3.1.2.2.1.2. Olumsuz Emri Kodlayan Sözlüksel Birimler

KE'de olumlu emir ve olumsuz emir/yasaklama, morfolojik işaretleyiciler yanında kimi sözlüksel birimlerle de karşılanmaktadır. *yıġ(ıl)-, menʿ ḳıl-, tıḍ-/tıy-, ḥarām, ḥarām bol-/er-/ḳıl-/tur-* fiilleri ile *nehy, ḥarām* isimleri olumsuz emri kodlayan sözlüksel birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında *ḥelāl bol-/er-/ḳıl-meşrūʿ ḳıl-* fiilleri ile *emir, ḥelāl* isimleri olumlu emrin kavram alanındadır.

Emri ifade için KE'de *emr* sözcüğünün yanında *ḥükm, fermān, yarlıġ/ḳ* isimleri ile *buyur-, ḥükm ḳıl-, fermānla-, yarlıḳa-* fiilleri de kullanılmıştır.

Emir sözcüğü KE'de daima isim olarak kullanılmış, herhangi bir yardımcı fiille kullanılarak açık bir edimsöz gücü kazanmamış, umumiyetle edimsözün aktarımında rol oynamıştır:

> *Ey Muḥammed, men hem seniñg birle ʿahd ḳıldım, sen meniñg* ***buyurġan emrlerimni*** *bütürgil, men hem seniñg tilekiñgni bėreyin.* "Ey Muhammed, ben de seninle sözleştim, sen benim buyurduğum emirlerimi gerçekleştir, ben de senin dileğini vereyim." [211v-10]

KE'de umumiyetle olumlu emri karşılayan *emr* sözcüğü tek başına da kullanılırken olumsuz emri/yasaklamayı karşılayan *nehy s*özcüğü daima *emr* sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. Kur'an'ın birçok ayetinde geçen ve birbirini tamamlayan *emr-i mâ'ruf* ve *nehy-i münker* 'iyiliği emretme/kötülüğü yasaklama'[113] KE'de de iki yerde bu kalıplaşmış biçimiyle geçer. Hem Kur'an, hem hadis, hem diğer İslâmî kaynaklarda sıkça geçen, İslâm dininin temel dinamiklerini oluşturan ilkelerden biri sayılabilecek bu ifade[114], marufu/iyiliği emretme, öğütleme, yayma ve münkeri/kötülüğü yasaklama, engelleme, (kötülükten) alıkoyma, menetme, sakındırma *vb.* en genelinden en özeline

[113] Kur'an'da *Emr-i bi'l-mâ'ruf ve nehy-i ani'l-münker* şeklinde geçen ifade ve onun İslâm'daki yerine dair ayrıntılı bilgi için *bkz.* Altuntaş 2009: 72 *vd.*

[114] Bu ifadenin geçtiği surelerden bir kısmı Âl-i İmrân (3): 104/110/114, A'râf (7): 156/157, Tevbe (9): 67/71/112, Hac (22): 41, Lokma n (31): 17 vb. "Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerine saygı göstermeyen, *iyiliği emredip ve kötülüğü de yasaklamayan/önlemeye çalışmayan* bizden değildir." (Tirmizi, Birr 15, IV: 322). Benzer bir hadis için *ayr. bkz.* Ahmed b. Hanbel, 1982, IV: 159.

tüm emir ve yasakları ihtiva eder. Kur'an'ın birçok ayetinde *emr, maʿruf, nehy, münker* kavramları müstakil olarak kullanıldıklarında farklı kavram alanlarını da karşılayabilirken bu dört kavram birlikte kullanıldığında 'iyiliği emretme, kötülüğü yasaklama' anlamını karşılamıştır.

Rabġūzī, Davud kıssasısının başında Hz. Davud'u anlatırken Sad suresinin 26. ayetine[115] atıfta bulunduğu aşağıdaki kısımda olumlu emirle olumsuz emir/yasaklama arasındaki karşıtlığı da ortaya koymuştur: *emir : nehy.*

(945) … باڭ حق النان بيڭ فاحڭم ***emr***ini tutḳan, الهوى عبتت الو ***nehī***sindin yırak turġan … *Dāvūd yalavaç ʿaleyhi's-selām.* "İnsanlar arasında adaletle hüküm ver!' emrini tutan, 'nefsin arzularına uyma!' yasağından uzak duran Davud peygamber (ki) ona selâm olsun." [131r-21]

Yukarıdaki örnekte olumlu emirle olumsuz emir birbirinden ayrılarak olumlusu için *emir* olumsuzu için *nehy* sözcüğü kullanılmıştır. Burada dikkati çeken bir husus da emrin *tut-* semantik olumlu fiilini, yasaklamanın ise semantik olumsuz *uzak dur-* fiilini kabul etmesidir.

Emir ve *nehy* sözcükleri aşağıdaki örnekte de bir arada kullanılmış, Hz. Muhammed'in yapılmasını istediği (emir) ve yapılmasını istemediği (olumsuz emir) davranışların bütününü ifadede bu sözcüklere başvurulmuştur:

Ebū Bekr raẕiya'llāhu ʿanhu öre ḳoptı, aydı: Yā Resūla'llāh biz ḳamuġ sañga muṭīʿ-miz, seniñ ***emr ü nehyiñke*** *münḳād-miz.* "Ebû Bekir -Allah ondan razı olsun- ayağa kalktı, dedi: Ey Allah'ın resulü, biz hepimiz sana tabiyiz, senin emir ve yasaklarına boyun eğeriz." [225v-1]

Bahirā adlı rahibin Hz. Muhammed'i görüp onun sıfatlarını saydığı aşağıdaki bölümde de yukarıda bahsedilen *iyiliği emretme* ve *kötülüğü yasaklama* ilkesi yer almaktadır:

… tilāvet-i Ḳur'ʿān anıñ, cumʿa ve cemāʿat anıñ, ***emr-i maʿrūf ve nehy-i münker*** *anıñ, tehlīl ü taḳdīs anıñ, temcīd ve tesbīḥ anıñ, vaḳār ve sükūnet anıñ.* "Kur'an'ı güzel sesle ve usulüne uygun olarak okuma onun, cuma ve cemaat onun, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama onun, tehlil (La ilahe illallah) ve takdis (Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini, noksan sıfatlardan uzak olduğunu söyleme) onun, ululama (La havle vela kuvvete illa billah) ve övme (Sübhanallah) onun, vakar ve sükûnet onun." [189v-4/5]

---

[115] يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

Aşağıdaki örnekte geçen *emr-i maʿrūf* ve *nehy-i münker* ise Hz. Muhammed'e peygamberliğin gelmesini konu alan kıssanın başında yer alır ki Allah, peygamber olarak atadığı seçkin kullarına bu ilkeyi yaymalarını buyurmuştur:

> *Rūzgārda yalavaç kesilip erdi* ***emr-i maʿrūf ve nehy-i münker*** *ve namāz u ʿibādet yoḳ erdi, tāʿatları tefekkür erdi.* "(O) devirde peygamber(in) gelmesi kesilmişti, (dolayısıyla) iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama ve namaz ile ibadet (de) yoktu, (insanların) ibadetleri 'tefekkür' idi." [193v-15]

Yukarıda da belirtildiği gibi Rabġūzī *emr* sözcüğünü umumiyetle olumlu emir söz konusu olduğunda zikretmekle birlikte bu sözcük, tek bir örnekte olumsuz emir ifade edilirken de kullanılmıştır.

Aşağıdaki örnek *emr* sözcüğünün olumlu bir emri kodladığını gösteren örneklerden biridir:

> و عنصا كلفـلا ***emri*** *birle yondı üç ḳat bir kimi / Anı mündi yitdi erse ḫalḳġa ṭūfān heybeti.* "'Ve gemiyi inşa et!'[116] emri ile yapıldı üç katlı bir gemi Tufan heybeti halka ulaştığında, ona bindi." [22v-13]

Aşağıdaki (649) numaralı tek örnekte ise *emr* sözcüğü olumsuz emre işaret etmiştir:

(649) ***Emr*** *Mevlī taʿālānıñ erdi:* ***Aymaġıl*** *tėp.* "Emir yüce Allah'ın idi: 'Söyleme!' diye." [97v-20]

KE'de emrin aktarımını *buyur-, ḥükm ḳıl-, fermanla-, yarlıḳa-* sözcükleri üstlenmiştir. Emrin aktarımını gerçekleştiren bu sözcüklerden yalnızca *buyur-* fiilinin olumsuz çekimi tanıklanmıştır:

(1050) *Süleymān zenbīlni alıp teñgiz ḳıraḳıġa bardı. Kėçege tegi olturdı. Kimerse iş* ***buyurmadı****.* "Süleyman sepeti alıp deniz kenarına gitti. Gece oluncaya kadar oturdu. Kimse iş buyurmadı." [144r-4]

---

[116] وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلاَ تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُواْ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ Hûd (11) suresi 37. ayet. "Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme (kurtulmaları için yalvarma). Çünkü onlar suda boğulacaklardır."

Buyur-, fermānla-, ḥükm ḳıl-, yarlıḳa- fiilleri hem emrin doğrudan verildiği hem de sezdirildiği durumlarda kullanılmıştır. Bu fiiller sezdirimli kullanımlarda daima olumlu kuruluştadır: *Yūsuf buyurdı ʿimārīler ḳıldılar.* [105r-6] *Ermele buyurdı anı öltürdiler.* [158v-5] gibi tümcelerde doğrudan emir söz konusu değildir. Bu tümceler derin yapıda ** Yūsuf buyurdı: ''İmārīler ḳılıŋ.', ʿimārīler ḳıldılar; *Ermele buyurdı: 'Anı öltüriŋ.', anı öltürdiler* altı çizili emir tümcelerini barındırır. KE'de *fermānla-* ve *fermān bol-* sözcükleriyle kurgulanmış benzer tümcelerde de emrin doğrudan kodlandığı kısımlar giderilmiş, neyin emrolunduğu tıpkı *buyur-* fiili gibi *fermānla-/fermān bol-* fiillerinden sonra gelen yargıda ifade bulmuştur:

> *Süleymān dīvlerge* ***fermānladı*** *bir meydān ḳıldılar.* "Süleyman devlere (Bir meydan yapın! diye) emretti, (devler) bir meydan yaptılar." [148v-5]
>
> ***Fermān boldı*** *ferişṭelerge kök ḳapuġın açtılar.* "Meleklere (Göğün kapısını açın! diye) emir geldi, gök kapısını açtılar." [21v-16]

Bu gidermeli kullanım, örneklerden de anlaşılacağı üzere KE'de, emrin gerçekleştirildiği durumlarda tercih edilmiştir. Aşağıdaki örneklerde ise emir *fermānla-, fermān bol-, fermān kel-, buyur-, yarlıḳa-, yarlıġ/ḳ bol-, ḥükm ḳıl-* sözlüksel birimleri ile aktarılmış, aktarılan kısım aynı zamanda morfolojik birimlerle doğrudan da dile getirilmiştir. Aşağıdaki metin parçalarında, olumsuz emrin ifade bulduğu tümcelerde geçen sözlüksel birimlere örnekler yer alır:

(126) ***Fermān keldi****: Ādem oġlanların* ***ᶜayb ḳılmaŋ!*** *Siz yėr yüzinde bolsaŋız erdi olarda yaratılġan sizlerde bolsa siz me andaġ ḳılġay erdiŋiz. Aydılar: Maᶜaẕa'llāh, biz andaġ ḳılmaġay-mız tėdiler.* [21r-13]

(127) ***Bir fermān boldı:*** *Dünyāge barıŋ maŋa tāᶜat ḳılıŋ, maᶜṣiyetdin yıġılıŋ, ḫalḳ arasında köni ḥükm ḳılıŋ,* ***küç ḳılmaŋ****,* ***zinā ḳılmaŋ****,* ***ḳan tökmeŋ****,* ***ḫamr içmeŋ****,* ***ḫıyānet ḳılmaŋ****, kündüz bu işler birle turuŋ kėçe bolsa kökke aşıŋ, taŋ atġınça tāᶜat kılıŋ! tėp aydı.* [21r-20/21]

(1126) *İḍiᶜazze ve celle* ***yarlıḳar:*** *Muṣul ėlinge barġıl taḳı ḳulum Bürṣāmġa aygıl, butġa* ***tapunmasun****.* [152v-1]

(1871) *Resūl ᶜaleyhi's-selām* ***yarlıḳadı:*** *Sen barġıl ḫatunuŋġa aygıl: Tennūr aġzın* ***açmasun****, ötmeklerin* ***çıḳarmasun****, men kelgince tėp.* [228v-8]

(213) *Ṣāliḥ aydı: "****Yarlıġ ol turur:*** *Bu tewege* ***ḳatılmaŋ****.* ***emgetmeŋ****,* ***urmaŋ****,* ***öltürmeŋ!*** *Bu işlerde birin ḳılsaŋız bizgeᶜaẕāb kelgey.* [35r-6]

(344) ***Yarlıġ boldı:*** *Bu tört yazuḳluġ ḳuşlarını öltüriŋ, yazuḳsuzlar* ***ölmesün****.* [55r-17]

(824) *Mevlī taᶜālā* ***yarlıḳ*** *ıḍdı: Ey īmān keltürgenler, sizler Mūsīni āzārlaġanlardın* ***bolmaŋ****. Meniŋ yarlıḳımnı sizge tegürürde özini yalġanġa nisbet* ***ḳılmaŋ****. Köni tėp biliŋ.* [119v-17]

KE'de, yaptırım gücü hiyerarşisi göz önünde tutulduğunda *ay-* ve *tė-* fiillerinin olumsuz emrin aktarımını üstlenen *buyur-, fermanla-, yarlıḳa-* gibi sözcüklerle eşdeğer kullanıldığı örnekler vardır. *Ay-* ve *tė-* fiilleri, dil-içi unsurlar yanında toplumsal statü, yaş, toplumsal güç gibi dil-dışı unsurlara bağlı olarak kimi zaman yaptırım gücü yüksek *yakın/kesin emir*'i aktarırken kimi zaman da istek, teşvik, öneri gibi yaptırım gücü düşük *uzak/kibar emir* ve/veya *uyarı emri*ni aktarır. Aşağıdaki metin parçaları bu durumu örnekler. (74), (323) ve (65) numaralı örneklerde *ay- ve tė-* fiilleri yakın/kesin emri aktarmışken (108), (394) ve (1480) numaralı örneklerde uzak/kibar emir kodlanmıştır. Allah'ın ve Hz. Muhammed'in buyrukları metnin birçok yerinde *yarlıḳar/fermān boldı/buyurdı vb.* doğrudan emre işaret eden yüklemlerle ifade bulmuşken (*bkz.* yukarı) (74) numaralı örnekte Hz. Muhammed'in, (323) ve (65) numaralı örneklerde ise Allah'ın buyrukları *tė-* ve *ay-* fiilleri ile aktarılmıştır:

(74) *Ḫaberde kelür: Resūl[c]aleyhi's-selām aydı: Altı ḳuşnı* ***öltürmeñ****. …* [13r-21]

(323) *Bıçaḳdın ün keldi: Ey Ḫalīl, sen kesgil tėyür-sen Celīl* ***kesmegil*** *tėyür. … Mālik ayġay: Nelük köyürmes-sen? Ot ayġay: Ey Mālik, sen köyür tėyür-sen, ammā Mālikü'l-mülūḳ aytur:* ***Köyürmegil****.* [51v-12, 51v-15]

(65) *Ādemġa buġday* ***yėme*** *tėdi, yėdi.* [11v-17]

Aşağıdaki örneklerde ise *ay-* fiili bağlama bağlı olarak (108)'de bir nasihat (394)'te istek/rica, (1480)'de ise bir teşvik/cesaretlendirme edimsözünün ifadesinde kullanılmıştır:

(108) *Şeyḫ Şaḳīḳ raḥmetu'llāhi[c]aleyhi aydı: Ḳatlanġıl, bu işni* ***koḍmaġıl****. Seni uçmaḫġa yolçılayur tėdi.* [18v-15]

(394) *Oġlanları turuḳdılar, aydılar: Ey ata, özüñgge bizge me* ***küç ḳılmaġıl****, Ken[c]ān şehrin* ***buzmaġıl****, kızıñgı bu melikge bėrgil tėdiler.* [63v-7]

(1480) *[c]Ātike aydı: Sözüm bar, ammā ayturġa uwtanur-men. Ḫadīce aydı: Ayġıl,* ***uwtanmaġıl.*** [187r-9]

Ḫarām sözcüğü hem isim olarak yasaklama bildirdiği gibi hem de *bol-, er-, ḳıl-, tur-* yardımcı-fiilleri ile birleşik oluşturup fiil olarak emrin olumsuzunun/yasaklamanın ifadesinde rol oynamıştır:

> *Aydılar: Bu nerseler ḳamuġ yalawaçlar[ġa] Ādemdin bu künge tegi* ***ḫarām erdi****, Tevrītde mundaġ erdi.* "Dediler: Bu şeyler bütün peygamberlere Adem'den bu güne kadar haram/yasak idi, Tevrat'ta (da) böyle (yasak) idi." [62r-1]
>
> *Ya'ḳūb yalawaç sordı: Ey böri, Teñri ḥaḳḳı rāst ayġıl, Yūsufumnı neteg yėdiñ? Böri tilge keldi aydı: Yā Resūla'llāh, bilmes mü-sen ḳamuġ yalawaçlar eti* ***ḫarām turur****, men*

Yūsufnı körmişim yoḳ. Üç kün boldı aç-men, közüm yaruḳı oġlanımnı yitürüp turur-men, ol açıġdın üç kün boldı aş yėmişim yoḳ. [72v-7]

Yarlıġ boldı Zālūcāġa: Seniŋ ḳarnıŋnı Yūnusġa zindān ḳıldım, anı yėmekni saŋa ***ḥarām ḳıldım****, anı emgetmegil.* "Zaluca'ya buyruk geldi: Senin karnını Yunus'a zindan kıldım, onu yemeyi sana haram ettim/yasakladım." [156v-3]

Ol siz içken suwdın yėyü turġan ṭaʿāmdın bizge bėrip ıḍıŋ. Uçmaḥlıġlar ayġaylar: İḍi ʿazze ve celle bu yėm içimni kāfirlarġa ***harām ḳılıp turur****:* "(Cehennemlikler) O siz(in) içtiğiniz sudan, yiyip durduğunuz yemekten bize verip yollayın. Cennetlikler diyecekler: Aziz ve celil olan Allah bu yiyecek içeceği kâfirlere yasaklamıştır." [102r-16/17]

Aşağıdaki örnekler *ḥarām*'ın olumlu karşılığı olan *helāl* ile birlikte yer aldığı metin parçalarıdır:

Bu şerʿatde ḳurbānnı köyürmek ***ḥarām boldı****, yėmek* ***helāl boldı****.* [15r-4]

Ḳamuġ taʿāmlar Yaʿḳūb yalawaç oġlanlarıŋa ***helāl erdi*** *ammā Yaʿḳūb özüŋe özi* ***ḥarām ḳıldı****.* [62r-2/3]

Ėkegü çıḳdılar, bir ekin tikdiler ferişte aydı: Bu ekindin yėgeliŋ, İdrīs aydı: Subḥāna'llāh ***helālġa*** *kel tėdim kelmediŋ,* ***harāmġa*** *meni nelük oḳır-sen.* [20r-11]

Emri odağına alan çalışmalarda kimi araştırmacılar yukarıda da değinildiği üzere 1. kişileri (kimileri 3. kişileri de) emir paradigmasından çıkarmış istek/gönüllülük gibi farklı kip işaretleyicileri adı altında bunlara yer vermişlerdir (*bkz.* Emir Tümcesi Olumsuzluğu). Kişinin kendine emredemeyeceği görüşünden kaynaklanan emrin sadece 2. ve 3. kişilerde var olduğu düşüncesi, tartışmaya açık bir konudur. Gabain, emrin olumsuzunun çoğunlukla bir izin verilmeyiş ifade ettiğini belirttikten sonra *kör-mä-yin* " görmeyeyim/görmek istemiyorum" tümcesini örnek olarak verir (1988: 79). Eckmann *Çağatayca El Kitabı*'nın "Emir cümleleri" başlığını taşıyan kısmında "emir cümlesinin yüklemi istek (1. kişi) veya emir (2. ve 3. kişiler) kipinde bulunur." açıklamasını yapar (2003:145). Erdal da emir kodlayan biçim birimleri [-(A)yIn, -zUn, -(AlIm) *vb.*] kişinin kendine emredemeyeceği düşüncesi ile 'gönüllülük paradigması' adı altında verir (2004: 234-235). KE'de geçen *ḥaram* sözcüğünün yardımcı fiillerle birlikte kullanımlarının verildiği aşağıdaki örnekler emrin T1K'de olup olmadığı tartışması için iyi birer örnek olabilir, zira burada kişinin kendine bir şeyi yasak etmesi/yasaklaması (: olumsuz emir) söz konusudur:

Eger Mevli bu aġrıġdın şifā bėrse ḳayu yem içim maŋa sewüg turur anı özümge ***ḥarām ḳıldım****.* "Eğer Allah bana bu hastalıktan şifa ver(ir)se hangi yiyecek, içecek bana sevimlidir, onu kendime yasakladım/yasaklayacağım." [61v-19]

Mevlī taʿālā şifā bėrdi. Yaʿḳūbġa yemlerde tewe eti sewüg erdi, içimlerde tewe süti, bu

ėkini özüŋge ***ḫarām ḳıldı***. "Yüce Allah şifa verdi. Yakup'a yiyeceklerden deve eti daha tatlı idi, içeceklerden (ise) deve sütü. Bu ikisini kendine haram etti (: yasakladı). " [61v-20]

Ḫarām bol- aşağıdaki örnekte farklı bir kullanım arz eder, zira burada haram, bir niteliğin bulunmaması/olmamasını ifade için kullanılmıştır. Hz. Muhammed'in 'Kim on belaya yakalanırsa on sureyi okusun.' dediği dile getirilerek söz konusu on bela ve okunacak on sure belirtilmiş, bu surelerin hangi olumsuz nitelikleri ortadan kaldıracağı yine olumsuz anlam veren sözcüklerle, -*öçmek* ve *āmān* istisna- sağlanmıştır:

… Kimerse oġrılardın kurtulayın tėse sūretü'l-baḳaranı oḳusun. Kimerse çıġaylıḳdın kurtulayın tėse āli ʿimrānnı oḳusun. Kimerse ḳaḍġu köŋglümdin çıksun tėse sūretü'l-enʿāmnı oḳusun. Kimerse nifāḳ köŋglümdin çıksun tėse sūretü'l-enfālni oḳusun. Kimerse öwkem öçsün tėse sūretü'l-ʿasrını oḳusun. Kimerse ḳaḍġu maŋga ***ḫarām bolsun*** *tėse elem neşrahnı oḳısun. Kimerse küfr ü şirk mendin kitsün tėse sūretü'l-ihlāṣnı oḳusun.* "Kim hırsızlardan kurtulayım de(r)se Bakara suresini okusun. Kim fakirlikten kurtulayım dese Âl-i İmran'ı okusun. Kim üzüntü gönlümden çıksın/gitsin de(r)se Enʿam suresini okusun. Kim nifak gönlümden çıksın de(r)se Enfal suresini okusun. Kim öfkem dinsin de(r)se Asr suresini okusun. Kim üzüntü bana haram olsun/bende olmasın de(r)se Elelm Neşrah(suresin)i okusun. Kim küfür ve şirk benden gitsin dese İhlâs suresini okusun." [66r-18]

Aşağıdaki örnek de benzer bir kullanımı gösterir :

Kim Yūsufnı körse sewünç aŋga ***ḫarām bolur erdi****, kim meni körse* ḳaḍġu *aŋga* ***ḫarām bolur***. "(Her) Kim Yusuf'u görse sevinç ona haram olurdu/onda sevinç olmazdı, (fakat) kim beni görse üzüntü ona haram olur/onda üzüntü olmaz." [199r-16]

Diğer örnekler için *bkz.* ḥarām i. [81v-21], [212v-1], [249r-7], [194r-3], [189v-4]; ḥarām tur- [94v-15], [108r-10], [145v-2]; ḥarām bol- [15r-2], [15r-5], [26r-20], [207v-3]; ḥarām ḳıl- [15r-8], [15r-11], [15r-12], [233r-18].

Aşağıdaki dörtlükte geçen *uḍımaḳ ḥarām* ifadesi Türkiye Türkçesindeki *uyumak yok/uyumak yasak* anlamını karşılar:

Sewüg sevdüŋ erse oḍaġ tur müdām	"(Bir) Sevgili sevdiysen uyanık dur daima,
*Sewüg sewgen erge uḍı****maḳ ḥarām***	Sevgili seven kişiye uyumak yasak (zira),
Er ersenŋ uzun tün tilegil tamām	Erkeksen tamamen uzun (bir) gece iste,
Telimler tilek tünle tapdı tamām	(Nitekim) çokları dileğini buldu gece." [51r-15]

Anda kėḍin Emirü'l-mü'minin Ḥasanġa aydı: Munı sen öltürgey-sen, ḳolın boynın kesgey-sen. Bu<nı> oġlanlarıġa vaṣiyyet ḳıldı. Cündeb bin ʿAbdu'llāh aydı: Biz Ḥasan

birle beyᶜat ḳılalıñ mu?ᶜAlī raẕiya'llāhu ᶜanhu aydı: الا رما مك الو مكيمنا متنا مبرصبا *Maᶜnīsi ol bolur: Sizge* ***buyurmas-men****, sizni me tıymas-men.* "Ondan sonra müminlerin emiri (Hz. Ali), Hasan'a dedi: Bunu sen öldüreceksin, kolunu, boynunu keseceksin. Bunu çocuklarına vasiyet etti. Cündeb bin ʿAbdu'llāh sordu: Biz (de) Hasan ile yemin edelim mi? Ali -Allah ondan razı olsun- cevap verdi: الا رما مك الو مكيمنا امتن مبرصبا Manası şöyledir: Size emretmiyorum, (ancak) size mani de olmuyorum." [242r-14]

Ḥarām sözcüğünün olumlu karşılığı, başka bir ifade ile sözlüksel karşıtı arasında *meşrūʿ* sözcüğünü de sayabiliriz.

Süleymān üçün kün yansa namāzın vaḳtında ödese seniñ kerāmetiñ üçün ümmetiñ ḳażā namāzlar ötemek ḳıyāmetġa tegi ***meşrūʿ ḳıldım****.* Süleyman gün döndüğü zaman namazını vaktinde kılsa senin kerametin için ümmetinin kaza namazlar(ını) ödemelerini kıyamete kadar meşru kıldım. [140v-17]

Namāzlar ḳażāsın ümmetiñġa ***meşrūʿ ḳıldı****.* Namazlar(ın) kazasını ümmetine meşru kıldı. [194v-17]

Aşağıdaki örnekte *ḥarām* sözcüğü yerine, *helāl*'in olumsuzlanarak aynı anlamı verdiği kullanım dikkat çekicidir:

Ġanīmetni sañga ḥelāl ḳıldı, burunḳı şerīʿatlarda ***helāl ermes erdi****.* "Ganimet(elde etmey)i sana helal kıldı, önceki şeriatlarda helal değildi (: haramdı)." [194v-18]

Aşağıdaki örneklerde olumsuz emir, *menʿ ḳıl-* birleşiğinin semantik değeri ile ifade bulmuştur:

Ḳaçan peyġamber ʿaleyhi's-selām vefātı boldı erse ʿAlī kerrema'llāhu vechehu taḫt üze ḳoyup yuġalı oġradı erse havādın āvāz keldi يا ʿلى اي لس غت ادمحم منا ف رهاط رهطم *yaʿnī Muḥammedni yumañg, Muḥammed arıġ turur. ʿAli aytur: Meniñ ḫāṭırım eḍin boldı, mundaġ mu kerek erki? tėp sordum. Sen kim-sen kim Muḥammedni yumaḳnı* ***menʿ ḳılur-sen****, yumaḳ sünnetin Muḥammed ḳoyup turur.* "Peygamber(in) -ona selâm olsun- vefat ettiğinde Ali -Allah vechini (yüz/yön)- şerefli kılsın-[117] (onu) taht üzerine koyup yıkamaya niyetlenince havadan ses geldi ادمحم منا ف رهاط رهطم ال لس غت ا ي ʿلى Yani Muhammed'i yıkamayın, Muhammed temizdir. Ali der: Benim gönlüm (bir) başka oldu, 'Böyle mi gerek acaba?' diye sordum. Sen kimsin ki Muhammed'i yıkamayı yasaklıyorsun, 'yıkamak' sünnetini Muhammed koymuştur." [14v-8]

Ol ḥālde Hāmān ḳoptı Firʿavn üçün cevāb aytmaḳġa oġradı. Mūsī Hāmāngа ***menʿ ḳıldı****: Sañga kelmişimiz yoḳ. Tek turġıl; Firʿavn cevāb aytsun tėdi.* "O hâlde Haman kalktı, Firavun adına cevap vermeye niyetlendi. Musa Haman'ı (konuşmaktan) menetti/engelledi: Senin için gelmedik. Rahat dur; Firavun (kendisi) cevap versin dedi." [112r-12/15]

Aymışlar: Bir kün ʿAbdul-Muṭṭalibniñ olturur yėrin anuḳlap tururda Resūl keldi. Ḳureyş uluġları ḳamuġ olturur erdiler. Kimerse iltifāt ḳılmayın ʿAbdu'l-Muṭṭalib

[117] Hz. Ali hayatı boyunca putlara secde ve ibadet etmediği için ismi anıldığında söylenen hürmet sözü.

ornunda olturdı. Ḫādimlerinińg yandurġu zehreleri yoḳ erdi. ʿAbdu'l-Muṭṭalib kirdi erse ḫādimler Muḥammedni ḳoparur teg boldılar erse ʿAbdul-Muṭṭalib ***men‘ ḳıldı****, aydı: Ol orunġa bu lāyıḳ turur.* "Demişler: Bir gün (yardımcıları) Abdulmuttalip'in oturduğu yerini hazırlayıp dururlarken peygamber geldi. Kureyş(in) ileri gelenleri(nin) hepsi oturuyorlardı. (içlerinden) Kimse(ye) yüzünü çevirip bakmadan Abdulmuttalip(in) yerine oturdu. Yardımcılarının (onu oraya oturma düşüncesinden) çevirecek cesaretleri yoktu. Abdulmuttalip girdiğinde yardımcılar(ı) Muhammed'i kaldırır gibi olduklarında (: kaldırmaya niyetlendiklerinde) Abdulmuttalip (kaldırmalarını) yasakladı, dedi: O yere/makama bu layıktır." [185v-8/11]

3.1.2.2.1.3. Yerini Tutan Emir

KE'de özel morfolojik işaretleyicilerle emri kodlayan *gerçek emir* yanında, asıl işlevi emri kodlamak olmayan farklı işaretleyicilerle ifade bulan emir, *yerini tutan emir* (surrogate imperative) de tanıklanmıştır. *-GAy* ve *-GU* ekleri yüklendikleri bu işlev ile KE için karakteristiktir. Bu eklerin olumsuz bakışımlıları *-mAGAy* ve *-mAGU* da yerini tutan olumsuz emir (surrogate negative imperative) işaretleyicileri olarak KE'de tanıklanmıştır. Bu yerini tutan morfolojik emir işaretleyicilerinin kip-kiplik ilişkisi üzerinden tarihsel olarak da bu işlevi üstlendiğine dikkat çekilmiştir (Erdal, 2004: 244, 520; Eckmann, 2003: 118) *ayr. bkz. 2.1.5.1. Emir Tümcesi Olumsuzluğu.*

a) -mAGAy

KE'de *-mAGAy*[118] biçim birimi yerini tutan olumsuz emrin ifadesinde iyi bir örnek teşkil eder. Tahmin/çıkarım, niyet, olasılık gibi kiplik anlamları kodlayan *-GAy: -mAGAy* ZGK işaretleyicisinin emri de kodlaması, emrin henüz gerçekleşmemiş ve fakat 'gelecekte' gerçekleşme potansiyeli olan durum/olaylara işaret etmesinden olsa gerektir. Nitekim emir her durumda konuşma zamanından sonra gerçekleşir[119].

Aşağıdaki örneklerde *-mAGAy*'ın olumsuz emri kodladığı ve *sanmaġay-siz* (düşünmeyin); *sormaġay-sen* (sorma) anlamlarını karşıladığı bağlamdan anlaşılmaktadır:

(625) *Yaʿḳūb aydı: Mańga ḫaṭ bėriń kim İbn Yāmiṅa yawuz* ***sanmaġay-siz*** *ve biziń Mevlī taʿālā birle ʿahd ḳılıńg.* "Yakup dedi: Bana yazı verin ki İbn Yamin'e/İbn Yamin için kötülük düşünmeyeceksiniz ve (İbn Yamin'e kötülük düşünmeyeceğinize dair) bizim yüce Allah(ımız)'a yemin edin." [94v-10]

(928) *Ḫıżr aydı: Mańga ėyerür bolsańg, her ne ḳılsam* ***sormaġay-sen****, men sańga aytḳay-men.* "Hızır dedi: Beni izleyeceksen/benimle geleceksen her ne yap(ar)sam

[118] Bu ekin KE'deki kullanımlarına dair *bkz. Olumsuz Bitimli Fiil Yapıları/Olumsuz Bildirmeler, -mAGAy.*

[119] Emir-zaman ilişkisi ve bu çerçevede gelecek zaman-emir ile ilgili *bkz.* Aslan Demir, 2008.

sormayacaksın, ben sana anlatacağım." [130r-5/6]

Aşağıdaki örnek *-mAGAy* olumsuz ZGK işaretleyicisinin yerini tutan emir işaretleyicisi olarak kullanıldığını örnekleyen esaslı bir örnektir. Burada konuşur, emri kodlamak için önce gerçek emir işaretleyicisini, ardından da yine emri kodlamak için yerini tutan emir işaretleyicisi *-mAGAy*'ı tercih etmiştir. *Ol bitig birle yetse bu bitigni* ***bėrmegil****, yetmese **bėrgil* şeklinde kurgulanması beklenen tümcede *bėrgil* yerine *bėrgey-sen*'i tercih eden Rabġūzī kelimesi kelimesine tekrardan kaçınmak için bu yolu tutmuş olabilir:

(1907) *Burunḳı bitig ėltgenge aymış erdi: Ol bitig birle yetse bu bitigni* ***bėrmegil****, yetmese* ***bėrgey-sen****, tėmiş erdi.* "Önceki mektup(u) ulaştırana demişti: O mektupla ulaşırsa bu mektubu verme, ulaşma(z)sa verirsin/ver demişti." [231r-11]

Aşağıdaki örnekte de olumsuz emir, bağlamın gerektirdiği T2K gerçek emir işaretleyicisi *-mA* veya *-GIl* ile değil, yerini tutan emir işaretleyicisi *-mAGAy* ile ifade bulmuştur *(-mIş bolma-* yapısı için *ayr. bkz.* 3.1.3. Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri):

(996) *İḍiyā, meni yarlıḳaġıl, maṅga mülki bėrgil kim mendin özge kimersege* ***bėrmiş bolmaġay-sen.*** "Ey Allah'ım, beni affet, bana mülk ver ki (o mülkü) benden başka kimseye vermiş olma/verme!" [137r-19]

b) -mAGU

-mAGAy olumsuz ZGK işaretleyicisi gibi *-mAGU*'nun da olumsuz emri kodlaması, emrin henüz gerçekleşmemiş fakat 'gelecekte' gerçekleşme potansiyeli olan durum/olaylara işaret etmesi ile ilişkilendirilebilir. *-mAGU*'nun gerçek işlevinde söz konusu olan *kesinlik*, yerini tutan emri kodlarken de geçerliliğini muhafaza ederek bu kez olumsuz emrin/yasaklamanın etkisini artırmıştır denilebilir. KE'de *-GU,* Ç2K dışında bütün kişilerle çekime girmişken ekin olumsuz karşılığının çekimi yalnızca bir örnekte görülür. Aşağıdaki KE'de tespit edilmiş tek örnekte Rabġūzī'nin *tiṅglemegü* şeklindeki uyarı sözünde geçen *-megü* yapısı *-me/-megil*'e eşdeğer bir kullanımla emir işlevi yüklenmiştir:

(819) *Mundaġın ḳırḳ yıl ol yābānda ḳaldılar ammā ol söz kim* مع ب روع اب *duʿāsı birle ḳaldı. Yalġan turur, anı* ***tiṅglemegü!*** *Olar öz yolsuz şūmluḳıdın yābānda ḳaldılar.* "Böylece kırk yıl o çölde kaldılar fakat o söz ki Belʿam Baʿūra (bed)duası ile kaldı. Yalandır, onu dinlemeyin! Onlar kendi azgınlıklarından, uğursuzluklarından çölde kaldılar." [119r-9/11]

KE'de yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere yerini tutan emir işaretleyicileri de kullanılmış olmakla beraber Rabġūzī daha ziyade gerçek emir işaretleyicilerini kullanmıştır. Bu şaşırtıcı değildir, zira metnin türü bunu gerekli kılmaktadır. Şüpheye yer bırakmayacak bir anlatımın ortaya koyulmasında gerçek emir işaretleyicisinin kullanılması doğaldır.

3.1.2.2.1.4. Sezdirime Dayalı Olumsuz Emir/Yasaklama

KE'de yüzey yapıda açıkça görünmeyen, ancak derin yapıda bir olumsuz anlam barındıran yapılara, sezdirime dayanan olumsuzluklara *KE'de Sezdirime Dayalı Olumsuzluk* başlığı altında ayrıntılı olarak verildiği için burada emirle sınırlanan sezdirime dayalı olumsuzluğa ayrıntılı olarak yer verilmemiş, yüzeysel olarak değinilmiştir.

KE'de doğrudan emri kodlayan bir işaretleyici olmadan emir edim gücü barındıran sezdirime dayalı ifadeler de söz konusudur. *… yapma, onun yerine … yap/ … yapana kadar … yap/ …mAK yerine … yap* anlamlarını karşılayan *-GuçA* eki, *…yapma!* anlamını sezdirime dayalı olarak veren dolaylı söz edimlerinin ifade bulmasında rol oynamıştır. Buradaki emri, uzak/nazik emir olarak görmek mümkündür (*bkz. Uzak/kibar emir, Uyarı emri*). Ancak ifade edilenin uzak/nazik bir emir mi yoksa ifadeyi daha da kuvvetlendirerek hatta başka edimsözleri (uyarı, alay *vb.*) de emre katarak ifade etmek için tercih edilmiş yakın/kesin emir mi olduğu hiç şüphesiz bağlamdan bağımsız değildir (*bkz. -mAGUnçA*).

KE'de sezdirime dayalı emir umumiyetle T2K çekiminde görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde yer alan bir aşağı yön gösteren fiili olan *ḳoy-* sözcüğü *baḳma/baḳmaġıl* 'Bakma!' için sezdirilmiştir. Bu olumsuz emrin yorumunda bağlamdaki *baḳġıl*'ın da tesiri olduğu açıktır. Rabġūzī kimi zaman aynı kökteki sözcüklerin olumlu-olumsuz çekimleri ile de olumlu-olumsuz emri ifade etmekle birlikte kimi zaman söylemde kelimesi kelimesine sıkıcı tekrardan kaçınmak için olsa gerek aynı anlamı sezdiren farklı yollara da başvurmuştur:

(1436) *Eymene aytur: Men olarnıng̃ cemāllerin körüp tang̃ladım, ḫayrān boldum, özümdin kıtdım. Birisi aydı: Bizge neçe baḳar-sen? Biz ḳamuġ tapuġçı yumuşçılar-mız, cennāt-ı ʿadndin tapuġ ḳılġalı keldük. Bizni* **ḳoyġıl**, *ang̃a* <u>baḳġıl</u> *kim faḫr-ı ʿālem ol turur.* "Eymene anlatıyor: Ben onların güzel yüzlerini görünce şaşırdım, hayran oldum (ve) kendimden geçtim. Birisi dedi: Bize niçin bakıyorsun? Biz hepimiz hizmet eden işçileriz, Adn cennetinden hizmet etmek için geldik. Bizi bırak (bize bakma), ona bak ki alemlerin övüncü (Hz. Muhammed) odur." [183v-

1]

Aşağıdaki örneklerde *sözni ḳoyġıl* şeklindeki olumlu yapıdaki emirler ‘söyleme!’ olumsuz emrini sezdirmiştir. (623) numaralı örnekte Mısır hükümdarının davranışlarını yorumlayan Hz. Yakup’un çocukları, onun kardeşleri Yusuf olup olmadığını tartışırlarken içlerinden Yehuda’nın, Mısır hükümdarının babalarını sorması ve sesinin de kardeşleri Yusuf’un sesine benzemesinden dolayı onun kardeşleri Yusuf olabileceğini söylemesi üzerine diğerleri birtakım gerekçeler ileri sürerek -eğer yaşasa idi babasını arayacağı, kardeşlerine iyilik değil kötülük yapacağı *vb.*- Yusuf olmadığını söylemişlerdir. Bu sözlerin ardından yeniden söz alan Yehuda’nın, Mısır hükümdarının kardeşleri İbn Yamin’i sorması ile şüphesinin kalmadığını söylemesi üzerine kardeşlerinin yanıtı onun bu düşüncesini bir daha söylemesini istemedikleri şeklinde olmuş ve bunu doğrudan *sözleme* biçiminde olumsuz emri kodlayan işaretleyici ile değil, bu anlamı sezdiren sözlüksel birim *ḳoy-* ile dile getirmişlerdir. (1135) numaralı örnekte ise Allah’ın buyruğu ile Hz. Yunus’un hükümdar Birşam’ı ve halkı dine davet etmek üzere Mavsıl’a (: Musul) gitmesi, karşılaştığı onca zahmete rağmen bu çağrısında ısrar etmesi sonucu hükümdarın Yunus’a verdiği yanıt yer almaktadır. Hükümdar Birşam yanıtında *ḳoyġıl* (: sözlemegil!) yapısını bir davet ifadesi olan *kelgil* ile birlikte kullanarak bir uzak/kibar emir, yaptırım gücü düşük olan bir uyarı emri ortaya koymuştur (*ayr. bkz.* Emrin Sematik Değeri):

(623) *Yehūda aydı: İbn Yāminni keltürüñg tėdi erse mañga maʿlūm boldı kim bu Yūsuf turur. Bu sözni* ***ḳoyġıl*** *tėp çıḳtılar.* “Yehuda dedi: İbn Yâmin’i getirin dediğinde bana malum oldu ki: ‘Bu Yusuf’tur.’ Bu sözü bırak/söyleme diyerek çıktılar.” [94v-2]

(1135) *Melik aydı: Ey Yūnus, bilgil erge oḫşayur-sen, ammā ḳılıḳıñg tėlwelerġa oḫşar. Kelgil, bu sözni* ***ḳoyġıl****, mülkim içinde seni vezīr ḳılayın.* “Hükümdar dedi: Ey Yunus, bilgili (bir) kişiye benziyorsun, fakat kılığın delilere benzer, gel, bu sözü bırak/söyleme, ülkemde seni vezir yapayım.” [153v-4]

Aşağıdaki örnekte ise *kelmeyin* olumsuz emrini sezdiren *turayın* sözcüğüdür. *tur-* fiili *olduğu gibi kalmak*, dolayısıyla *harekete geçmemek* anlamıyla *kel-*’in olumsuz karşıtı durumundadır. *Kelgil tėyür ersenğ keleyin* tümcesinden sonra gelen tümcenin *kelmegil tėyür ersenğ *kelmeyin* olarak kurgulanması beklenir. Rabġūzī *kelmeyin*

yapısı yerine *herhangi bir hareket vuku bulmamak*, *olduğu gibi kalmak* anlamıyla karşımıza çıkan *tur-*[120] fiili ile bu olumsuz anlamı sezdirmiştir:

(1893) *Yā Resūla'llāh, meni kelgil tėyür ersen͡g keleyin; kelmegil tėyür ersen͡g* ***turayın***. "Ey Allah'ın resulü, bana gel dersen geleyim, gelme dersen kalayım/gelmeyim." [230r-18]

Aşağıdaki örnekte *kirgü vaḳt ermes* ifadesi de *izin yok* dolayısıyla *girme* olumsuz emir/yasaklama anlamını vermektedir. Aşağıdaki örnekte Hz. Ayşe, içeri girmek için izin isteyen Hz. Azrail'e doğrudan 'girme' yerine 'girecek zaman değil' gibi yüzey yapıda betimleyici bir tümce olarak addedilen, fakat derin yapıda reddetme/kabul etmeme edimsöz gücünü yansıtan bir ifadeyle, dolaylı olarak olumsuz yanıt vermiştir. Nitekim aşağıda aynı soruya olumlu yanıt verilen örnekte emir işaretleyicisi kullanılmıştır. Dolayısıyla *kirgü vaḳt ermes* ifadesi *kirmegil* olumsuz emrine eşdeğerdir diyebiliriz:

(1966) *Destūr bar mu kirse-miz? ᶜĀyişe raẕiya'llāhu ᶜanhā aydı: Bu aᶜrābiḳa aydıng͡: **Kirgü vaḳt ermes.*** "İzin var mı girsek/girmemize izin var mı/girebilir miyiz? Ayşe - Allah ondan razı olsun- dedi: Bu Arap'a söyleyin girecek zaman değil/girmesin/izin yok. (Girme!)" [237r-7/8]

Caᶜfer yana aydı: Teng͡ri ᶜazze ve celle çeriging͡e destūr bar mu? Necāşī aydı: Kirgil, tėdi. "Cafer yine sordu: Aziz ve celil olan Tanrı'nın askerine izin var mı? Necaşi cevap verdi: 'Gir.' dedi." [232v-19/20]

Aşağıdaki örnekte ise emir doğrudan *yėme/yėmegil* şeklinde dile getirilmemiş, *ḥarām* sözcüğü ile sezdirilmiştir, bu ifadenin hemen ardından gelen *emgetmegil* ifadesi de bu sezdirime yardım etmektedir:

(1171) *Yarlıġ boldı Zālūcāġa: Sening͡ ḳarnıng͡nı Yūnusġa zindān ḳıldım, anı yėmekni sang͡a **ḥarām ḳıldım**. Anı emgetmegil.* [156v-3]

3.1.2.2.1.5. Olumsuz Kutupluluk Unsurları ve Emir

KE'de olumsuz emirle birlikte kullanılan belli başlı OKUlar *kimerse, hīç kimerse* ve *zīnhār*'dır. Birer örnekte ise emir *nerse, hīç nerse* ve *hīç kimerse* OKUları ile birlikte kullanılmıştır. Dolayısıyla biz KE'de bu leksikal birimlerin emirle sınırlandırıldığını düşünebiliriz.

---

[120] Clauson (1972: 529) *'to stand', both in the sense of 'to stand upright' and 'to stand still' with various extended meanings* olarak anlamlandırmıştır.

a) Olumsuz emir-kimerse

Olumsuz emirle *kimerse* OKU'nun kullanımında T2K 3 kez, T3K 8 kez ve Ç2K 1 kez geçmiştir. Dolayısıyla emir-kimerse ilişkisi T2K, T3K ve Ç2K ile sınırlanmıştır.

(897) *Mūsī duʿā ḳıldı: İḍiyā, munı ḳamuġ ḫalḳdın ayırġıl,* ***kimersege ḳatılmasun.*** "Musa dua etti: Ey Allah'ım, bunu bütün halktan ayır, kimseye yaklaşmasın." [127r-5]

(976) *Dāvūd ol tārīḫni bitidi. Ḳaçan ol kün yetdi erse ḳapuġçılarġa aydı: Ḳapuġnı berkitgil,* ***kimerseni kirgüzmeŋ*** *tėdi.* "Davud o tarihi yazdı, o gün geldiğinde kapıcılara dedi: Kapıyı sıkı tutun, kimseyi girdirmeyin dedi." [134v-21]

(1908) *Burunḳı élçige aydı: Bu sözni* ***kimersege aymaġıl****, kizlegil. Saŋa munça nerse bėrgey-men tėp.* "Önceki elçiye 'Bu sözü kimseye söyleme, gizle, sana bunca şey vereceğim diye söyledi.' " [231r-12]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (539), (541), (769), (986), (1009), (1033), (1074), (1254), (1393), (1413), (1434), (1607), (1714), (1839), (1875), (2008).

b) Olumsuz emir-kişi

(1152) *Ol kün yėtmiş bėş ʿābid kimerse ḫalḳdın ḳaçıp bizni* ***kişi körmesün*** *tėp Lükām taġında ᶜibādetġa meşġūl erdiler.* "O gün yetmiş beş ibadet eden kişi halktan kaçıp 'bizi (hiç) kimse görmesin' diye Lükâm dağında ibadetle meşgul oldular." [154v-16]

c) Olumsuz emir-hīç nerse

(1471) *Muḥammedni* ***hīç nersege*** *arzūlıġ* ***ḳılmaġıl.*** "Muhammed'i hiçbir şeye muhtaç etme." [186r-16]

d) Olumsuz emir-nerse

(882) *Kelip aydı erse Ḳārūn aydı: Mūsīġa aygıl on ança mālnı özi çıġaylar[ġa] (4) bėrsün, mendin* ***nerse ḳolmasun****.* "Gelip söylediğinde Karun dedi: Musa'ya söyle on kadar malını kendi fakirler(ine) versin, benden (hiç) bir şey istemesim." [125v-4]

(1729) *Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, zinhār tamuġluḳlar üçün nerse tilemegil.* "Buyruk geldi: Ey Muhammed, sakın cehennemlikler için (hiç) bir şey isteme." [215v-9]

(1909) *Yana aydı: Zinhār Ḳayserḳa* ***nerse sözlemeŋ*** *tėp.* "Yine dedi: Sakın Kayser'e (hiç) bir şey söyleme." [231r-19]

e) Olumsuz emir-zīnhār

Zamana işaret eden OKUlardan yalnızca *zinhār/zīnhār* olumsuz emirle kullanılmıştır. Özellikle T2K emir çekiminde görülen bu OKU, Ç2K ile de 2 kez tanıklanmıştır:

(1486) Yana zindānçını ündetip aydı: **Zinhār** Yūsufnı **urmagıl**, elgin ayaḳın **bagḷamagıl**. [187v-16]

(1520) Ḫadīce aydı: Ey ᶜĀtike, **zinhār** bu sözni **aymagıl**, men ḳuvanur-men. [191v-5]

(664) Taḳı sözüm ol turur: **Zīnhār** seḥerde ḳopup ol oḳnı meniñg tapa **atmagıl**. [99v-6]

(1721) *Resūl ᶜaleyhi's-selām başın ḳuyı salıp tefekkür ḳılıp örü köterdi, aydı: **Zinhār**, bu ḥażretde mundın soñg* لكل نحن حبسن كدمحب و سدقن *téyü **ögünmeñg**.* "Peygamber -ona selâm olsun- başını aşağı götürüp tefekkür ederek (tekrar) yukarı kaldırdı (ve) dedi: Asla bu huzurda bundan sonra '(Oysa) biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.'[121] diye övünmeyin." [214v-14]

(1909) Yana aydı: **Zinhār** Ḳayserḳa nerse **sözlemeñg** tėp. [231r-19]

(541) Eyżan fāyide: **Zinhār** **kimerseni** **yawuzlamagıl**, ol hem seni **yawuzlamasun**. [84v-7]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (1190), (1244), (1245), (1486), (1729), (1906), (2040).

3.1.2.2.1.6. KE'de Emrin Semantik Değeri

Emir tümcesini takip eden tümcenin niteliği emrin semantik değerinin ortaya çıkmasında etkilidir. Örneğin *Sigara içme, yoksa sağlığını kaybedersin* tümcesinde emir, bir nasihat edimsözü barındırırken, (benzin istasyonunda) *Sigara içme, insanların canını tehlikeye atıyorsun* tümcesinde ise emir bir uyarı edimsözü ifade eder. KE'de iletişimin muhatapları arasındaki sosyal statü, güç, yaş gibi dil-dışı bağlamlar emrin

[121] Bakara (2) suresi 30. ayet'ten.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُواْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاء وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ

"Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişler. Allah (da), 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim.' demişti."

semantik değerine tesir etmiştir. Nedjalkov (1994, 1997), emrin kodlandığı zamanla onun gerçekleştirilme zamanı arasındaki mesafeyi göz önünde tutarak yaptığı *yakın (gelecekte gerçekleşecek) emir* ve *uzak (gelecekte gerçekleşecek) emir* tasnifinin yanında bir de semantik bakımdan yaptırım gücü yüksek ve düşük emirleri sırası ile *yakın/kesin emir* ve *uzak/kibar emir* olarak ikiye ayırmıştır (*bkz.* Emir Tümcesi Olumsuzluğu). Nedjalkov esasen yakın (gelecekte gerçekleşecek) emrin kesinlik taşıdığını, uzak (gelecekte gerçekleşecek) emrin ise kesinlik taşımadığını, bu emrin yaptırım gücünün daha zayıf olduğuna işaret etmiştir. Elbette bu emrin yönlendirme gücü sosyal mesafe ve statü gibi etmenlerden bağımsız değildir. Nedjalkov olumsuz emir/yasaklama söz konusu olduğunda ise bu tasniflerden ilkinin -yakın/kesin emrin- söz konusu olduğunu, bunun yanında uyarı (monitory) emrinden de bahsedilebileceğini belirtir. Ancak biz emrin olumsuzunda da *uzak/kibar emir*'in söz konusu olduğunu düşünmekteyiz, zira izin vermeme, yapılmamasını isteme gibi bağlama bağlı olarak güçlü yaptırımı olmayan kimi edimsözler de olumsuz emir/yasaklama stratejileriyle ifade bulabilmektedir.

KE'de emrin olumsuzluğunda hem yakın/kesin emri, hem uyarı emrini hem de uzak/kibar emri görebilmekteyiz. Uzak/kibar emir ve uyarı emrinde özendirme, istek/dilek, temenni, izin, nasihat, teşvik, tavsiye gibi yaptırım gücü düşük türlü edimsözler ifade bulurken yakın/kesin emirde söz konusu olan (yaptırım gücü yüksek) uyarı/ikâz, tehdit edimsözleridir.

KE'de ifade bulan emrin yakın/kesin emir olduğuna işaret eden sözlüksel unsurlar yalnızca olumlu emir söz konusu olduğunda kullanılmış, olumsuz emir/yasaklamada benzer kullanım tanıklanmamıştır. Yalnızca olumlu emirde tespit edilen *bat, batraḳ, imdi, terk, terkrek, terkin* sözlüksel unsurlar emre kesinlik katarak onun yaptırım gücüne tesir etmiştir.

3.1.2.2.1.6.1. Uzak/kibar emir, Uyarı emri

Uyarı (monitory) emri, yaptırım gücü düşük, *rica, istek, teşvik* gibi kesinlik taşımayan uzak/kibar emirle yaptırım gücü yüksek olan yakın/kesin emir arasında yer alır. Alıcının bir şeyi yapması/yapmaması konusunda bağlama göre yalnızca bir dikkat çekme, hatırlatma anlamı verebilirken kimi zaman güçlü bir tembih, bir ikaz anlamı

verebilmektedir. Bu; kişinin yaşı, cinsiyeti, toplumsal statü ve gücü *vb.* unsurlarla yakından ilgilidir.

Aşağıdaki örnekte *yıraḳ turġıl* 'uzak dur/yaklaşma' olumsuz emri/yasaklamayı ihtiva eden ifadenin devamındaki sözler onun uyarı emri olduğunu ortaya koyar, aksi hâlde bağlamı göz ardı edip yalnızca emre odaklanıldığında bu ifadenin yakın/kesin emir olduğuna hükmedilebilir. Buradaki ifadenin esasen nasihat yüklü emir (hortative) dolayısıyla uyarı emri olduğuna işaret eden, bağlamdaki söylemdir. Nitekim aşağıda Hz. Muhammed'i görmek isteyen kişiye Ebû Cehil'in *Ona yaklaşma* dedikten sonra dile getirdiği *Ona gitmesen, onu görmesen daha iyi* ifadeleri, ilk bakışta yakın/kesin emir olarak addedilebilecek ifadenin uyarı emri olduğunu ortaya koymaktadır:

(1634) *Ebū Cehl aydı:* ***Yıraḳ turġıl!*** *Andın yalġançı cādūluḳ yoḳ. Aŋa barmasaŋ, anı körmeseŋ yaḫşıraḳ*. "Ebû Cehil dedi: Uzak dur/yaklaşma! Ondan yalancı (başka bir) büyücü yok! Ona gitmesen, onu görmesen daha iyi." [204v-3/4]

Aşağıdaki benzer örnekte ise uyarı emri doğrudan dile getirilmemiş, *körmegeniŋiz yaḫşıraḳ* ifadeleri ile sezdirilmiştir:

(1622) *Tört yolnıŋ başında olturup Ebū Cehl sözi birle her kim Muḥammeddin sorsa aytur erdiler: Muḥammed cādū turur, yalġançı turur, anı* ***körmegeniŋiz yaḫşıraḳ***. "Dört yolun başında oturup Ebû Cehil sözüyle her kim Muhammed'den (haber) sorsa (şöyle) diyorlardı: Muhammed büyücüdür, yalancıdır, onu görmediğiniz daha iyi." [203v-12]

kel- fiilinin TÇ2K çekimleri ile oluşan *kelgil* ve *keliŋ* davet ifadeleri KE'de sıkça kullanılmış, bu ifadeler dile getirilen emri yumuşatıp yaptırım gücünü zayıflatarak ona bir uyarı emri, kimi durumlarda uzak/kibar emir anlamı yüklemiştir. KE'de *kelgil* yalnızca olumlu emirde tanıklanmışken *keliŋ* hem olumlu hem olumsuz emirde görülmüştür. *Kelgil* ve *keliŋ,* yer aldığı emir tümcelerinde ifade bulacak edimsözün uzak/kibar emir ya da yaptırım gücü düşük uyarı emri olacağının habercisi gibidir. Bu yapı KE'de daha çok olumlu emrin kodlandığı tümcelerde geçerken olumsuz emrin kodlandığı yalnızca iki tümce tanıklanmıştır.

Aşağıda *Yusuf Kıssası*'ndan seçilen ve *kel-* eyleminin değeri üzerine kurulan tümceler emir tümcelerinde uyarı emrinin kodlandığını söyleyebiliriz, zira örneklerde yer alan emir edimsözleri güçlü bir yaptırıma sahip olmaktan uzaktır. Aşağıdaki (435) numaralı örnekte Hz. Yusuf'u öldürmek niyetinde olan kardeşlerine Yehuda'nın *keliŋ* ile başlayan ve *yawuz sanmaŋ* ile biten önerisinin yaptırım gücünü kısmen de olsa

yükselten *Uluġ künde ne cevāb ayġay-siz?* sorusu olmuştur diyebiliriz, zira konuşur *yapmayın* dediği söylemine gerekçe olarak Allah'a verilecek hesabı ileri sürerek ifadesinin etkisini artırmaya çalışmıştır:

(435) *Ḳamuġ yıġılıp Yehūdāġa keldiler. Yehūdā aydı: Ey ḳarındaşlarım, **keliŋg**, atamız ḥaḳḳını küderiŋg. Uluġ künde ne cevāb ayġay-siz? Bu oġlanġa **yawuz sanmaŋg**.*
"Hepsi toplanıp Yehuda'ya geldiler, Yehuda dedi: Ey kardeşlerim, gelin, babamız(ın) hakkını gözetin, büyük günde/mahşerde ne cevap vereceksiniz? Bu çocuğa kötülük (yapmayı) düşünmeyin." [70r-9]

Aşağıdaki (706) numaralı örnekte *keliŋg*, sezdirime dayalı emir olumsuzluğunun bulunduğu tümcede yer almıştır. Bu örnekte *mundaġ ḳın birle ölgünçe* ifadesi derin yapıda *mundaġ ḳın birle ölmegeliŋg* olumsuz 'emri' sezdirir ve burada Ç1K'de genelde görüldüğü üzere bir öneri/teklif söz konusudur:

(706) *Olar ḳorḳup öz için ara öz tilleri birle sözleşe başladılar: '**Keliŋg**, **mundaġ ḳın birle ölgünçe** tegme birimiz erdemlerimizni körgüzüp öleliŋg.' tėdiler.* "Onlar korkup kendi içlerinde ana dilleri ile konuşmaya başladılar: Gelin, böyle işkence ile ölene kadar (ölmeyelim, onun yerine) her birimiz erdemlerimizi gösterip ölelim, dediler." [104r-18]

keliŋg, yer aldığı tümcelerdeki emrin uzak/kibar emir olduğunu sezdiren bir yapı iken bu yapının olmadığı durumlarda söz konusu olan emrin uzak/kibar emir ve/veya uyarı emri olup olmadığı ancak bağlamdan anlaşılmaktadır.

3.1.2.2.1.6.2. Yakın/kesin Emir

Olumsuzluk işaretleyicisi ile kurgulanan olumsuz emir yüzey yapısının yakın/kesin emir semantiğini vermesi iletişim muhataplarının yaş, cinsiyet, ast-üst ilişkilerinden, sosyal statülerinden bağımsız değildir. Başka bağlamda öneri, nasihat, özendirme olarak yorumlanabilecek bir olumsuz emir, içinde bulunduğu bağlama bağlı olarak kesinlik bildiren bir uyarı, tehdit edimsözü olarak yorumlanabilir. KE gibi hükümdarların, kölelerin, peygamberlerin, komutan ve askerlerin, farklı yaş ve cinsiyetteki, birbirinden farklı statüdeki insanların yer aldığı metinlerde uyarı emri yanında özellikle gerçekleştirilmesi istenen katı kuralların, geri çevrilmesi mümkün olmayan emir/yasaklamaların *vb.* yer alması kaçınılmazdır. Nitekim KE'de de istek, izin vermeme *vb.* içeren yaptırım gücü düşük uzak/kibar emir, nasihat, özendirme,

tembih *vb.* içeren uyarı emri yanında anlatının gerekli kıldığı yaptırım gücü yüksek yakın/kesin emre de sıkça yer verilmiştir.

Aşağıdaki örnekte Hz. Lut'un evine gelen konukları isteyen kâfirlerin, isteklerinin Hz. Lut tarafından gerçekleştirilmemesi üzerine Hz. Lut'a verdikleri yanıt yer alır. Bu yanıttaki olumsuz emrin kesinlik taşıdığı, dolayısıyla bir yakın/kesin emir örneği olduğu, edimsözün devamında dile getirilen ifadelerle belirginleşir:

(379) *Aydılar: Ey Lūṭ, söz* ***uzatmagıl****, ḳonuḳlarıñgnı bizge bėrgil! Eger bėrmeseñg biz kirip tartıp çıḳarur-miz tėdiler.* "Söylediler: 'Ey Lut, söz(ü) uzatma/kısa kes, konuklarını bize ver! Eğer vermezsen biz girip çekip çıkarırız.' dediler." [60v-13]

Aşağıdaki örnekte hükümleri kesin olan peygamberin, Hz. Salih'in, yapılmamasını emrettiği işler elbette bir yakın/kesin emir örneğidir. Emrin devamında Hz. Salih, gerçekleştirilmediği takdirde neler olacağını dile getirerek olumsuz emrin yaptırım gücünü artırmıştır:

(213) *Ṣāliḥ aydı: Yarlıġ ol turur: Bu tewege* ***ḳatılmañg****,* ***emgetmeñg****,* ***urmañg****,* ***öltürmeñg****!* ***Bu işlerde*** *birin ḳılsañgız bizge ʿaẕāb kelgey.* "Salih aydı: Buyruk şudur: Bu deveye yaklaşmayın, eziyet etmeyin, vurmayın, (deveyi) öldürmeyin! Bu işlerden birini yaparsanız bize azap gelecek." [35r-7]

Aşağıdaki örneklerin yakın/kesin emir olduğu da bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu örneklerdeki emirlerin yaptırım gücü *zinhār* OKU ile kuvvetlendirilmiştir:

(2040) *Ey Yezīd* ***zinhār*** *oġlanlıḳ* ***ḳılmagıl,*** *Hüseynni* ***āzārlatmagıl****! Resūl ḫaṣmlıḳı yawlaḳ ḳatıġ turur.* "Ey Yezid, sakın çocukluk etme, Hüseyin'i azarlatma! (Zira) peygamber(in) hasımlığı çok kötüdür." [244r-15]

(1906) *Ṣāhbīzād Kisrānıñg ḳatında til alġuçısı bar erdi. Ḫaber ıdtı:* ***Zinhār kelmegil****! Kelseñg seni öldürür tėdi.* "Şahbizad Kisra'nın yanında casusu vardı, (casus) haber yolladı: Sakın gelme! Gelirsen seni öldürür dedi." [231r-10]

3.1.2.2.1.7. Olumsuz emir/yasaklama-art gönderim

KE'de, olumsuz emir/yasaklamada yasaklanan şeyin ne olduğu kimi zaman art gönderim (anaphoric reference) unsurlarıyla dile getirilmiştir. Art gönderim unsurlarının yer aldığı emir tümceleri, bu unsurlarla gerçekleştirilen değiştirim (substituation) vasıtasıyla önceki tümce/tümcelere bağlanmıştır. Rabġūzī'nin bilgiyi doğrudan yinelemek yerine art gönderim unsurlarıyla aktarması eserini akıcı, anlaşılır ve akılda kalıcı kılmaya çalışmasıyla, dolayısıyla üslup kaygısı ile ilgili olsa gerektir. Rabġūzī'nin

bu üslubu, dilin en az çaba ilkesine de uymaktadır. KE'de olumsuz emrin nesnesinin ifade bulduğu art gönderim unsurları *andag̀, andag̀oḳ, mundag̀* ve *ozaḳı* sözcükleri ile *olar teg* sözcük grubudur.

Aşağıdaki örnekte iman getirmeleri istenen kişiler Hz. Circis'ten söyledikleri on yedi kişinin diriltilmesi hâlinde Müslüman olacaklarını dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Circis bu mucizenin gerçekleşmesi için Allah'a dua etmiş ve bu isteği gerçekleşmiştir. Dirilen kişilerin, mucizeyi isteyen kişilere ölmeden önce puta tapındıklarını, bunun sonucu olarak öldükten sonra çok eziyet gördüklerini, sonra pişman olduklarını, fakat bunun işe yaramadığını dile getirerek *Siz me putg̀a tapunmaŋg̀* 'Siz de puta tapınmayın.' yerine *Siz hem andag̀ ḳılmaŋg̀* 'Siz de öyle yapmayın.' diyerek değiştirim yoluyla yapılmaması istenen şeye gönderme yapmışlar, bir uyarı emri ortaya koymuşlardır:

(1234) *Aydılar: Butg̀a tapınur erdük. Öldük erse Mevlī ᶜazze ve celle bizlerni tamug̀g̀a ėltti. Telim ᶜaẕāblar ḳıldı. Telim öküdük, assıg̀ ḳılmadı. Siz hem andag̀ ḳılmaŋg̀. Ökünür-siz, assıg̀ ḳılmas tėdi.* "Dediler: Puta tapınıyorduk. Ölünce aziz ve celil olan Allah bizleri cehenneme attı. Çok azap etti. Çok pişman olduk (fakat) fayda etmedi. Siz de öyle yapmayın, pişman olursunuz (fakat) fayda etmez dedi." [163r-9/10]

Aşağıdaki örneklerde de benzer bir durum söz konusudur. (1898) numaralı örnekte konuşur, muhatabının söylediklerini tekrar etmekten kaçınmış, **'Menim teŋgrim seniŋg teŋgriŋgni öldürdi' tėmegil* şeklinde kurgulaması gereken ifadeyi dilde en az çaba ilkesi gereğince, kısaca *Andag̀ tėmegil* şeklinde dile getirmiştir. (229) numaralı örnekte ise Hz. İbrahim ile annesi arasında geçen diyalog yer alır. Bu diyalogda Hz. İbrahim, yaradılışı ve Tanrı'nın varlığını sorgularken annesine sorular sorar. Sorduğu son soru karşısında annesinin verdiği yanıt bir olumsuz emir/yasaklama edimsözüdür. Bu edimsöz aynı zamanda kızma, uyarma yan anlamlarını da ihtiva eder. Diğer kullanımlardan farklı olarak buradaki art gönderimin dikkat çekici olduğunu ifade edebiliriz, zira burada annenin, oğlunun sözünü yinelememesinin sebebi yalnızca dilde en az çaba ilkesi gereği vs. değil, aynı zamanda sakınılması gereken bir davranışı gerçekleştirmekten imtina etme çabasının bir sonucu gibidir:

(1898) *Resūlᶜaleyhi's-selām <aydı>: Barıŋg̀, menim Teŋgrim seniŋg̀ Teŋgriŋgni öldürdi. Tācīkler aydılar: **Andag̀ tėmegil**, ol işitse saŋg̀a ḳın üze ḳın ḳılg̀ay.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Gidin, 'Benim Tanrım senin Tanrını öldürdü.' (deyin). Tacikler dediler: Öyle söyleme! O duyarsa sana işkence üstüne işkence eder." [230v-8]

(229) *Bir kün anasıŋa sordı: Men yoḳ erdim bar boldum, meniŋ Teŋrim kim ol? Anası aydı: Men-men. Yana sordı: SeniŋTeŋriŋ kim ol? Aydı: AtaŋAneg tėse, anıŋ üçün kim ol mendin yegrek tėdi. Yana sordı: Atamnıŋ Teŋrisi kim ol? Aydı: Nemrūd. Neg tėse, anıŋ üçün kim ataŋdın ol yeġrek tėdi. Yana sordı: Nemrūd Teŋrisi kim ol? Anası ḳatıġ ün birle aydı: **‘Tek turġıl, andaġ tėmegil!** Nemrūd ḳamuġnuŋ Teŋrisi turur.’ tėdi.* “Bir gün annesine sordu: Ben yoktum, var oldum, benim Tanrım kimdir? Annesi cevap verdi: Benim. Yine sordu: Senin Tanrın kimdir? Cevap verdi: Baban. ‘Niçin?’ deyince, onun için ki o benden üstün(dür) dedi. Yine sordu: Babamın Tanrısı kimdir? Cevap verdi: Nemrut. ‘Niçin?’ deyince, onun için ki babandan o üstün(dür) dedi. Yine sordu: ’Nemrut(un) Tanrısı kimdir? Annesi yüksek sesle söyledi: ‘Sessiz ol, öyle söyleme! Nemrut herkesin Tanrısıdır.’ dedi.” [38r-17]

Aşağıdaki örnek de olumsuzluğun art gönderimle ifade bulmasında dikkat çekici örneklerdendir. Bu örnekte sezdirime dayalı olarak ortaya çıkan olumsuz emir, art gönderim unsuruyla yeniden ifade bulmuştur. Hz. İdris ile bir melek arasında geçen aşağıdaki diyalogda, kendisini haram olan bir şeyi yemeye davet eden meleğe Hz. İdris’in verdiği yanıt, hem reddetme hem de yasaklama edimsözünü barındırır. Söz konusu edimsözlerin ortaya çıkışında *nelük* ile ifade bulan retorik sorudan istifade edilmiştir. Bu tercih, reddetme ve yasaklamayı daha belirgin ve etkili kılmak için olsa gerektir. Bu yanıtın ardından meleğin yine benzer iki davette bulunması üzerine Hz. İdris’in verdiği yanıtı, anlatıcı, tekrar etmek istememiş *ozaḳı cevābı aydı* ve *andaġoḳ cevāb aydı* ifadeleriyle vermek istediği tümceleri yinelemeden, onlara gönderimde bulunmuştur:

(115) *Ėkegü çıḳdılar, bir ekin[ġe] tegdiler. Ferişte aydı: Bu ekindin yėgeliŋ. İdrīs aydı: Subḥāna'llāh helālġa kel tėdim kelmediŋ; ḥarāmġa meni nelük oḳır-sen? Andın keçtiler, bir borlaḳ kördiler. Ferişte aydı: Üzüm alıp yėse-miz bolġay mu? İdrīs **ozaḳı cevābını aydı.** Andın keçti, bir sürüg ḳoyġa keldiler. Ferişte bayaḳı sözni sözledi. İdrīs yana **andaġoḳ cevāb** aydı.* “İkisi çıktılar, bir ekine rastladılar. Melek sordu: Bu ekinden yiyelim (mi)? İdris cevap verdi: Suphanallah! Helale gel dedim, gelmedin, (şimdi) harama beni nasıl çağırırsın!? Ordan geçtiler bir üzüm bağı gördüler, melek sordu: Üzüm alıp yesek olur mu? İdris önceki cevabı verdi. Oradan geçti(ler) bir koyun sürüsüyle karşılaştılar. Melek az önceki sözü söyledi, İdris (de) yine öyle/önceki cevabı verdi.” [20r-7/15]

Aşağıdaki örnekte ise *mundaġ* sözcüğü ile gerçekleştirilen art gönderim, diğerlerinden farklı olarak bir önceki sözcük öbeği ya da tümceyle değil daha uzak bir tümce ile ilgilidir. Hz. Yunus’un daha önce söylediği *Ey melik, Mevlī yarlıḳı maŋa*

ḳırḳ kün erdi. Ündedim biregü īmānġa kelmedi. İmdi İḍi ᶜazze ve celle belāsınġa anuḳ turġıl [153v-13] ifadesine (1139 numaralı örnek) gönderimde bulunulmuştur:

(1147) *Yūnus aydı: Ḳaydın kelür-sen? İblis aydı: Yalġançı Yūnus sen bolġay mu-sen? Belā kelmedi. Melik dār tikip dārġa asayın tėyür. Özgeler hem **mundaġ sözlemesünler** tėp seni tileyür.* "Yunus sordu: Nerden geliyorsun? İblis cevap verdi: Yalancı Yunus sen misin? (Vaadettiğin) bela gelmedi. Hükümdar dar dikip dara asayım diyor, başkaları da böyle söylemesinler diye seni arıyor." [154v-2]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (545), (1812), (804).

Aşağıdaki metin parçası da olumsuz emrin art gönderimle ifade bulduğu örneklerden biridir. (1158) numaralı örnekte anlatıcı daha önce, (1156) ve (1157) numaralı örneklerde geçen *Teñri ᶜazze ve celledin ḳaçmış bolġay-sen/ḳaçmışġa oḫşay-sen. Kitgil, meni meşġūl ḳılmaġıl.* ifadesini, dolayısıyla buradaki olumsuz emri tekrar etmek istememiş, o ifadelere gönderimde bulunarak tekrardan kaçınmış, böylece dilde en az çaba ilkesini de uygulamıştır:

(1156) Yūnus aydı: Ey Hemmām, maña seniñ ḳatıñda orun bolġay mu? Hemmām aydı: Sen, Teñri ᶜazze ve celledin kaçmışġa oḫşay-sen. Kitgil, meni **meşġūl ḳılmaġıl**. [155r-7]

(1157) Yūnus aydı: Ḳatıñda maña yol bolġay mu? ᶜĀbid aydı: Teñri ᶜazze ve celledin kaçmış bolġay-sen. Kitgil, meni **meşġūl ḳılmaġıl.** [155r-11]

(1158) Sendin özge kişi körmişim yoḳ. Yūnus aydı: Maña orun bolġay mu? **Olar teg cevāb bėrdi**. [155r-13]

Aşağıdaki örnekte ise olumsuz emir, bir art gönderim unsuru olan *bu* işaret sıfatı ile -*bu* işaret sıfatıyla onun nitelediği adla oluşturduğu tamlama ile- dile getirilmiştir. Konuşur, bir önceki tümcede yer alan olumlu-olumsuz emirleri tekrardan kaçınarak art gönderim unsuruyla eski bilgiye işaret etmiştir. Esasen böylece sıralı tümcenin ilkinde eski bilgiye kısaca işaret edilerek ikincide yer alan yeni bilgi ön plana çıkarılmıştır:

(127) *Bir fermān boldı: Dünyāge barıñ, maña ṭāᶜat ḳılıñ, maᶜṣiyetdin yıġılıñ, ḫalḳ arasında köni ḥükm ḳılıñ, **küç ḳılmaña**, **zinā ḳılmaña**, **ḳan tökmeñ**, **ḫamr içmeñ**, **ḫıyānet ḳılmaña**. Kündüz **bu işler** birle turuñ; kėçe bolsa kökke aşıñ, taña atġınça ṭāᶜat ḳılıñ tėp aydı.* "Bir buyruk geldi: Dünyaya gidin, bana ibadet edin, günahtan sakının, insanlar arasında doğru hüküm kılın, zulmetmeyin, zina yapmayın, kan dökmeyin, içki içmeyin, hıyanet etmeyin. Gündüz bu işlerle durun, gece olunca göğe çıkın, tan atıncaya kadar ibadet edin diye söyledi." [21r-20/21; 21v-1/2]

3.1.2.2.2. Olumsuz Şartlılar

Hem varsayıma dayanan gerçek şartlılar hem de gerçek karşıtı durum/olayları yansıtan şartlı kuruluşlar[122] tanıklanabilen ilk yazılı metinlerimizden itibaren görüldüğü işlevleri ile KE'de de yer alır; bunun yanında farklı kiplik anlamlar da ortaya koyar.

Şartlı kuruluşlar[123] (conditionals), umumiyetle gerçek şartlılar (real conditionals) ve gerçek karşıtı şartlılar (unreal/counterfactual conditionals) olarak ikiye ayrılmıştır. Şartlılar sadece durum/olayın gerçekleşip gerçekleşmemesi ile ilgili değerlendirilmemiş, türlü kiplik anlamların ortaya konulmasında önemli parametrelerden biri olarak kabul görmüştür (Palmer 2001: 177, 207 *vd.*). *-sA* biçim birimi gerçek olmayan birtakım bilgilere gönderme yaparak tıpkı dilek/istek, tasarı, hayal gibi gerçekdışılık (irrealis) kipliğinin kavram alanına dâhil olur. Nitekim onun geleceğe gönderimde bulunan emir, istek ve gerekliliği de kodlayabilmesi bunu teyit eder.

Şartlı kuruluşlar *öncül* (protasis/antecedent) ve *sonuç* (apodosis/consequent) olmak üzere iki bileşenden oluşur[124]. Varsayıma dayanan şartlılarda öncül tümcecik (bundan sonra *öncül*) ya *F-sA* ya da *F-ZGK-sA* yapısında ve sonuç tümceciği (bundan sonra *sonuç*) ise *F-ZGK* (umumiyetle GNZ/GLZ) yapısında iken gerçek karşıtı şartlılarda öncül *F-sA/F-sA-ZGK* (daima GÇZ) ve sonuç ise *F-ZGK* (umumiyetle GNZ+GÇZ/F-GLZ+GÇZ) kuruluşundadır. *Zaman* cihetinden baktığımızda gerçek şartlılar geleceğe gönderimde bulunurken gerçek karşıtı şartlılar geçmiş zamana gönderimde bulunur. Palmer (2001), gerçek karşıtı şartlıların kimi dillerde sadece *zaman*[125] ile işaretlenebilirken kimi dillerde ise *zaman* ve *kip* birleşimiyle ifade bulduğunu belirtir. Nitekim Türk dili de, kimi istisnalar dışında, gerçek karşıtı şartlıların *zaman* ve *kip* birleşimiyle ifade bulduğu dillerdendir.

F-sA+K/İYE şeklinde hem iyelik ekleri hem de kişi ekiyle çekime girebilen *-sA* şart işaretleyicisi ile onun olumsuz karşılığı arasında bir bakışımlılık söz konusudur: *-sA : -mAsA:*

(1969) *İmdi destūr* ***bėrseng̑*** *cān alur-men,* ***bėrmeseng̑*** *yanar-men tėdi.* "Şimdi izin verirsen

---

[122] *-sA(r)*'lı kuruluşların Türk dili gramerciliğindeki yerine dair *bkz.* Yaylagül 2002.

[123] Türkçede şartın bu iki türü için araştırmacılar muhtelif terimler kullanmıştır: Schinkewitz 'hakiki şart' ve 'gerçeksiz şart' (1947: 88, 109), Eckmann 'gerçek şart' ve 'gerçek olmayan şart' (1996: 28), Banguoğlu 'olağan şart' ve 'olmayası şart' (1986: 550) vb.

[124] *Öncül*, şart işaretleyicisinin yer aldığı şartlı tümcecik iken *sonuç*, şart tümceciğinin bağlı olduğu ana tümceye işaret eder.

[125] Geçmiş zaman ile gerçek olmayan durum/olaylar arasındaki ilişki ve bunların ortak paydalarından 'uzaklık' kavramı için *bkz.* Lyons 1977, Palmer 2001.

can alırım/alacağım, vermezsen dönerim/döneceğim dedi." [237r-13]

(644) *Yūsuf aydı: Aḫtanp baḳalın͡g; **tapmasaḳ** yanġay-miz, oġrının͡g elin kesmek eger **tapsaḳ** neteg bolur?* "Yusuf dedi: Araştırıp bakalım, bulmazsak döneriz, eğer bulursak hırsızın elini kesmek nasıl olur?" [97r-16/17]

(80) *Ādem yıl sayu ḳurbān ḳılur erdi. Ḳayu ḳurbān **ḳabūl bolsa** kökdin ot kelip ol ḳurbānnı köydürür erdi; **ḳabūl bolmasa** ot kelmez erdi.* "Adem her yıl kurban kılardı. Hangi kurban kabul ol(ur)sa gökten ateş gelir (ve) o kurbanı yakardı; kabul olma(z)sa ateş gelmezdi." [14v-16]

(492) ***Satsa-miz** bizge andın artuḳ bahā alġay-miz, **satmasa-miz** ewde küç bėrgey.* "Satarsak biz ederinden daha fazlasını alırız, satmazsak evde (bize) güç verecek(tir). [79r-4/5]

-mAsA'nın çekim dizgesi

T1K	-mAsAm	Ç1K	-mAsAK, -mAsA-miz
T2K	-mAsA͡ng, -mAsA͡ngIz	Ç2K	-mAsA͡ngIz
T3K	-mAsA	Ç3K	-mAsAlAr

F-mAsAm

KE'de *-mAsA* işaretleyicisinin T1K çekiminde sadece iyelik kökenli kişi ekleriyle çekimi tanıklanırken sahanın diğer eserlerinden NF (370-14), HŞ (7v-18) ve HKT'de (318b-7/8) sayılı da olsa zamir kökenli kişi ekleriyle çekimlendiği görülür.

(1695) *Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, sen ümmetin͡gġa yarlıḳanmaḳ tileyür-sen, ümmetirini mundın burun yarlıḳap turur-men. **Yarlıḳamasam** imān bėrmegey erdim.* "Buyruk geldi: Ey Muhammed, sen ümmetine bağışlanmak istiyorsun, ümmetini bundan önce bağışlamıştım, bağışlamasam/bağışlamayacak olsam iman vermezdim." [212v-10]

(1026) *Bu sözni işitdim erse uçup ḫorūsnın͡g arslannın͡g ḳatıda ḳondum. Yėtti min͡g yėtti yüz cādūluḳlar kördüm. Üç yüz on bėşni örgendim. Senin͡gėligin͡ge **tüşmesem** ḳamuġnı ögrenür erdim.* "Her gün iki kez bu sözü duyunca uçup horozun, aslanın katına kondum. Yedi bin yedi yüz büyücülük gördüm, (bunlardan) üç yüz on beşini öğrendim. Senin eline düşmesem hepsini öğrenirdim." [141v-5/8]

(1380) *Ḫıżr kitti. Andın son͡g Ẕü'l-Ḳarneyn tört min͡g er birle atlandı. Oġlını öz ornıda olturtdı. On ėkki yıllıḳ azuḳ köterdi, ḳalġanlarġa aydı: Men on yılda **kelmesem** sizler öz yolun͡gızını körün͡g.* "Hızır gitti, ondan sonra Zülkarneyn dört bin askerle ata bindi. Oğlunu kendi yerine otrttu. On iki yıllık azık götürdü, kalanlara dedi: Ben on yıl içinde gelme(z)sem sizler kendi yolunuzu görün/başınızın çaresine bakın." [176v-16/18]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (718), (1696), (1129).

F-mAsAn̂g, -mAsAn̂gIz [126]

(319) ***Uḍımasaṅ̂g****, bu tüşni körmegey erdiṅ̂g.* "Uyumasan o rüyayı görmezdin." [51r-11]

(1634) *Barıp Mekkege kirdi, evvel Ebū Cehlni kördi, Muḥammed ḫaberin sordı. Ebū Cehl aydı: Yıraḳ turġıl, andın yalġançı cādūluḳ yoḳ. Aṅ̂ga* ***barmasaṅ̂g****, anı* ***körmeseṅ̂g*** *yaḫşıraḳ.* "Gidip Mekke'ye girdi, önce Ebû Cehil'i gördü Muhammed(in) haberini sordu. Ebû Cehil dedi: Uzak dur, ondan (daha) yalancı büyücü yok. Ona gitmesen, onu görmesen daha iyi." [204v-4]

(1970) *Resūl[c]aleyhi's-selām aydı: Yā[c]Azrā'īl, cān bu kün* ***almasaṅ̂g****, keç ḳalsa[c]āḳıbet alur mu-sen?*"Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ey Azrail, can(ımı) bu gün almasan, gecikse sonra alacak mısın?" [237r-13]

T2K çekiminde bir örnekte T2K eki *-ṅ̂g* yerine nezaket dolayısıyla Ç2K eki *-ṅ̂gız* kullanılmıştır.

(1954) *Yā Resūla'llāh, üç ḳurla* ***aymasaṅ̂gız*** *men me aymas erdim tėdi.* "Ey Allah'ın resulü, üç kez söylemese(idi)niz ben de söylemezdim." [235v-16]

(807) *Melik aydı: Mundaġ uşaḳlar neteg ėl tutarlar? Aydılar: Bular al birle ėl tutarlar.* ***İnanmasaṅ̂gız*** *bularnıṅ̂g biriṅ̂ge aygıl, atımġa yėm bėrsün.* [117v-18]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (379), (565), (645), (903), (1062), (1190), (1450), (1969), (2045).

F-mAsA

(69) *Yıġaç suw* ***içmese*** *ot anı ḳurıtur.* "Ağaç su içmese ot onu kurutur." [12r-19]

(232) *Ḳaçan ay batdı erse, bu yime tuġar batar ermiş. Eger Teṅ̂grim meni köni yolġa* ***köndürmese*** *yolsuzlardın bolġay erdim tėdi.* "Ay battığında bu yine doğar, batarmış; eğer Tanrım beni doğru yola sevketmese doğru yoldan çıkanlardan/günahkârlardan olacaktım dedi." [38v-9]

(476) *Zeliḫā aydı: Bar mālımızını bėreliṅ̂g, kizlençilerni bėreliṅ̂g.* ***Yėtmese*** *boy[n]umdaḳı ḳulaḳımdaḳılarnı çıḳarıp bėreyin.* "Zeliha dedi: Olan malımızı verelim, saklı gizlide olanları (da) verelim, yetmezse boynumdaki, kulaklarımdakileri çıkarıp vereyim." [77r-4]

(224) *Bu mü'minler anda* ***bolmasa****, Mevlī ta[c]ālā ol kāfirlerni helāk ḳılġay erdi.* "Bu

[126] *-sA*'nın kişi zamiriyle çekimine şu olumlu, tek örnekte rastlanmıştır: *Yarlıġ keldi: Ol taġġa baḳġıl taġ ornında tölense-sen meni körgey-sen.* "Buyruk geldi: O dağa bak, (eğer) dağ yerinden oynarsa beni göreceksin (demektir)." [120v-21]

müminler orada olmasa yüce Allah o kafirleri helak edecekti." [37r-10]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (29), (38), (80), (83), (84), (96), (135), (154), (171), (195), (219), (261), (263), (278), (334), (361), (366), (441), (466), (490), (518), (562), (742), (817), (823), (864), (901), (902), (904), (1023), (1025), (1033), (1062), (1063), (1068), (1073), (1093), (1233), (1328), (1343), (1344), (1611), (1613), (1618), (1644), (1645), (1703), (1785), (1802), (1850), (1851), (1901), (1904), (1907), (1914), (1935), (1940), (1968), (1990), (1996), (1997), (2027), (2041), (2042).

F-mAsAK, F-mAsA-miz

Ç1K çekiminde *F-mAsA-miz* şeklinde kişi zamiri kökenli ekleşmiş *-miz* yanında, KE'de belirli geçmiş zaman Ç1K işaretleyicisi *-dUK* içinde de gördüğümüz *-K* parçasının olduğu *F-mAsAK* yapısı sınırlı sayıda da olsa kullanılmıştır:

(492) *Satsa-miz bizge andın artuḳ bahā alġay-miz,* ***satmasa-miz*** *ewde küç bėrgey.* "(Mısır azizi eşine) Sat(ar)sak bize/biz ondan çok para alırız/gelir, satma(z)sak evde (bize) güç verecek(tir)." [79r-5]

(2044) *Ḳopup çıḳġalı oġradı erse Mervān <bin> Ḥakem Velīdniṉ̂ veẕīri erdi, aydı: Ḥüseyn eligge kirdi, ḳoḍmaġıl, yarın munı kim bulur?* ***Bulmasa-miz*** *Yezīddin ḳorḳmaz mu-biz?* "Kalkıp çıkmaya niyetlendiğinde Mervan bin Hakem Velid'in veziri idi, sordu: Hüseyin şehre girdi, korkma, yarın onu kim bulacak? Bulma(z)sak Yezid'den korkmaz mıyız?" [244v-10]

(1101) *Andaġ* ***tėmesek*** *Süleymān Belḳīsnı alur, bizge emgek artar tėp munı Süleymāngа aydılar.* "Öyle söyleme(z)sek Süleyman Belkıs'ı alır, bize işkence yapar diye bunu Süleyman'a anlattılar." [149v-6]

(644) *Yūsuf aydı: Aḫtanp baḳalıṉ̂ġ;* ***tapmasaḳ*** *yanġay-miz, oġrınıṉ̂ġ elin kesmek eger tapsaḳ neteg bolur?* [97r-16]

F-mAsAṉ̂gIz

(660) *Olar aydılar: Ol kenddeki arḳış ḫalḳıdın soruṉ̂ġ,* ***inanmasaṉ̂ġız.*** "Onlar dediler: (Bize) inanmazsanız o kentteki kervan halkından sorun." [99r-6]

(624) *Taḳı Mıṣr meliki aydı: İbn Yāminni maṉ̂ga alıp keliṉ̂ġ. Eger anı* ***keltürmeseṉ̂ġiz*** *kelmeṉ̂ġ; sizlerge buġday bėrmes-men tėdi.* "Yine Mısır hükümdarı dedi: İbn Yâmin'i bana alıp gelin, eğer onu getirme(z)seniz gelmeyin, sizlere buğday vermem dedi." [94v-6/7]

(72) *Ançada İblīs yėr yüzindeki ḳuş ḳurtlarını yıġıp aydı: Yėr yüziṉ̂ge kimerse keldi, sizlerge meṉ̂gzemez. Sizlerni uruġuṉ̂guz birle öltürgüsi turur. Terkin yıġılıp anı öltürüṉ̂ġ.* ***Öltürmeseṉ̂ġiz*** *tınmaġay-siz tėdi.* "O sırada İblis yer yüzündeki kuş

kurtları toplayıp dedi: Yer yüzüne biri geldi (ki o) sizlere benzemez, sizleri soyunuzla birlikte öldürmek ister, derhal toplanıp onu öldürün, öldürme(z)seniz rahatlamayacaksınız/size rahat yok." [13r-11]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (438), (621), (1572).

F-mAsAlAr

(1128) *Yūnus aydı: İlāhi, olarnı ḳaçanġa tegi ündeyin? Yarlıġ keldi: Bir yılġa tegi. Aydı:* ***Kabūl ḳılmasalar*** *ne ḳılayın?* "Yunus dedi: Ey Allah'ım, onları ne zamana kadar çağırayım? Buyruk geldi: Bir yıla kadar. (Yunus) dedi: Kabul etmezlerse ne yapayım?" [152v-7]

(910) *ᶜAbdu'llāh ᶜAbbās aytur: İnşā'a'llāh* ***ṫėmeseler*** *hergiz bulmaġay erdiler.* "Abdullah Abbas der: İnşallah[127] (Allah isterse) demeseler(di) hiçbir zaman bul(a)mayacaklardı." [128r-14]

(1213) Melik yana on kişi ıḍḍı. Taġġa yaḳın bardılar, biri aydı: Sizler munda turuñ, men yalġuz barayın ᶜöẕr ḳolayın. Ḳabūl ḳılsalar keltüreyin; **ḳılmasalar** sizler hem helāk bolmañ. *"Hükümdar yine on kişi gönderdi, dağa yaklaştılar (içlerinden) biri dedi: Sizler burda durun, ben yalnız gideyim, özür dileyim, kabul ederlerse getireyim, (kabul) etmezlerse sizler de helak olmayın."* [160v-14]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (1582), (1586).

KE'de şartlı kuruluşlarda bukunan alıntı *eger* sözlüksel şart işaretleyicisi ile şart anlamı kuvvetlendirilmiştir:

(232) ***Eger*** *Teñrim meni köni yolġa* ***köndürmese*** *yolsuzlardın bolġay erdim ṫėdi.* " 'Eğer Tanrım beni doğru yola yöneltmese günahkârlardan olacaktım.' dedi." [38v-9]

(438) *Yūsuf tegmesi yüziñge telmüre baḳıp aydı: Ey ḳarındaşlarım, mañga raḥm ḳılıñ.* ***Eger*** *mañga raḥm* ***ḳılmasañgız*** *ol ẕaᶜīf abuşġa atamġa raḥm ḳılıñ.* "Yusuf, her birinin yüzüne yalvararak bakıp dedi: Ey kardeşlerim, bana merhamet edin. Eğer bana merhamet etme(z)seniz, (bari) o zayıf, yaşlı babama merhamet gösterin." [70v-1]

(621) *Andın soñ aydı: Yana kelür bolsañgız ol ḳarındaşıñgızını ala keliñ.* ***Eger*** *anı* ***keltürmeseñgiz*** *sizlerge buġday bėrmes-men.* "Ondan sonra dedi: Yine gelecek olursanız o kardeşinizi alarak gelin. Eğer onu getirme(z)seniz sizlere buğday vermem." [94r-17]

[127] وَإِنَّآ إِن شَاء اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ "Allah isterse elbet buluruz." Bakara (2) suresi 70. ayete atıf.

Olumlu-olumsuz karşıtlığa işaret eden aşağıdaki şartlı sıralı tümcelerde *eger* şart işaretleyicisi kimi örneklerde (1344, 718, 1093) şartlı yan tümcenin tetikleyicisi olarak kullanılmışken (1996) numaralı örnekte sıralı şartlı tümcenin yalnızca ilkinde kullanılıp ardından gelen diğer şartlı tümcede ihmal edilerek kullanılmıştır:

(1344) *Tevrītde rūḥ ẕikri sıfatı yoḳ.* ***Eger*** *rūḥnı ṣıfat* ***ḳılsa*** *yalġançı turur, yalavaç ermes;* ***eger*** *ṣıfat* ***ḳılmasa*** *ḥaḳ yalavaç turur taḳı Ẕül-Ḳarneyn.* "Tevrat'ta ruh zikri yok. Eğer ruhu betimlerse yalancıdır, peygamber değil; eğer betimlemezse gerçek peygamberdir, hatta Zülkarneyn(dir)." [173r-11]

(718) *Yūsuf ėkki köñgüllüg erdi:* ***Eger*** *atdın* ***tüşsem*** *Reyyān melik sözi sınmış bolġay;* ***eger*** ***tüşmesem*** *atam köñglin āzār ḳılmış bolġay-men tėp.* "Yusuf iki gönüllü idi, eğer attan in(er)sem Reyyan hükümdar(ın) sözü kırılmış olacak, eğer inme(z)sem bamam(ın) gönlünü incitmiş olacağım diye." [106v-14/15]

(1093) *Belḳīs aydı: Men añga māl yibereyin.* ***Eger*** *māl* ***alsa*** *biziñg ėlimiz üstün bolġay; māl* ***almasa*** *Teñgrilıḳ er bolġay. Anda boyun sunġay-miz.* "Belkıs dedi: Ben ona mal göndereyim. Eğer mal(ları) al(ır)sa bizim elimiz üstün olacak; mal alma(z)sa Tanrı'ya yaraşır kişi olacak/olur. (İşte) o zaman itaat edeceğiz/ederiz." [148r-12/13]

(1996) ***Eger*** *İḍi ᶜazze ve celle mendin* ***ḫoş-nūd erse*** *ol ḳoḍmaġay, uçmaḥ ḥulleleri keḍdürgey;* ***ḫoş-nūd ermese*** *ol kefenni mendin suçulġay tonlar keydürgey.* "Eğer aziz ve celil olan Allah benden razı ise o koymayacak(tır), cennet elbiseleri giydirecek(tir), razı değilse o kefeni menden çıkaracak elbiseler giydirecek(tir)." [239v-13/14]

Aşağıdaki örnekte ise şartın olumlu çekimlendiği ilk öncülde *eger* kullanılmamış, şartın gerçekleşmeyeceği varsayılan ikinci öncülde *eger* ile öne sürülen şart kuvvetlendirilmiştir:

(1990) *Ravża* ***açılsa*** *meni kigürüp anda ḳoḍsunlar,* ***eger açılmasa*** *Baḳīᶜ gūristānıġa ėltsünler ġarībler arasıda ḳoḍsunlar.* "Kabir açıl(ır)sa beni girdirip orada bıraksınlar, eğer açılm(z)sa Baki mezarlığına götürüsünler, garipler arasına bıraksınlar." [239r-3]

Aşağıdaki (1068) ve (1703) numaralı örneklerde öncülü sıralı şartlı kuruluşlar yer almaktadır:

(1068) *Taḫt* ***bolmasa****, mülk-i ᶜaẓīm* ***bolmasa****, dīv musaḫḫar* ***bolmasa*** *yüzükni almış bolur Süleymāniġa bu mülk bėrilmez erken.* [145v-5]

(1703) *Taḳı başları yastuḳda kelmişde küçleri ḳuvvetleri* ***ḳalmasa*** *mañga sözlegü tevbe ḳılġu yaraġı* ***ḳalmasa*** *köñgülleri birle tevbe ḳılsa ᶜafv ḳıldım, keçürdüm tėgey-men.* [213r-12]

Benzer örnek için *ayr. bkz.* KEOB: 902, 1634.

Aşağıdaki (1572) ve (1582) numaralı örneklerde ise sonucu sıralı şartlı kuruluşlar yer almaktadır:

(1572) *Ḥabbāb aydı: Eger* ***inanmasaŋ*** *barıp ḳız ḳarındaşıŋnı körgil, bir tavuḳ öltürüp bėrgil, mur[d]ārnı yėyür mü körgil.* [196v-1]

(1582) *Eger ᶜÖmer sözi birle* ***tüşmeseler****, ᶜÖmer İslām içinde şeklig bolġay, ḳılıç tartıp ḳamuġ müsülmānlarnı kırġay.* [197v-8]

Benzer örnek için *ayr. bkz.* KEOB: 210, 1696, 1990, 1997.

Aşağıdaki (84), (612), (1618), (2042) ve (2045) numaralı örneklerde sonuç tümcesi sorulu yapıdadır. (1618) numaralı örnekte *neteg* ve *ḳılġay erdi* yapıları bir arada kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiştir, zira *neteg* olmadan tümce gerçek karşıtı şartlı kuruluşundadır. Aynı şekilde *ḳılġay erdi* yapısı olmadan tümce *neteg* ile sorunun olumsuzluğu kuvvetlendiren işleviyle bir olumsuzluk okuması verir. Neticede bu iki olumsuzluk sezdiren yapı bir arada kullanılınca bir çift olumsuzluk okuması ortaya çıkmış, anlam olumlu olmuştur. Benzer durum (612) ve (84) numaralı örneklerdeki sırasıyla *ḳayda* ve *ne* soru sözcükleri için de geçerlidir. (2042) ve (2045) numaralı örneklerde sonuç tümceciğinde yer alan sorulu yapılarda ise sorunun olumsuzluğu kuvvetlendiren işlevi görülür. (2042)'de *neteg* ve (2045)'de *mu*'lu sorulu yapılar birer olumsuz anlam sezdirir:

(1618) *Teŋriniŋ luṭf u ᶜināyeti ve nuṣreti* ***bolmasa*** *bir yalġuz munça nā-pāk birle* ***neteg*** *muḳavemet kılġay erdi?* [203r-15]

(612) *Aymışlar: Mevli taᶜālā Yūsufnıŋ sırrıġa ḫiṭāb ḳıldı kim: Ey Yūsuf, biz seni ḳulluḳġa* ***salmasaḳ erdi*** *bu kün ḳullar ḳadrin kayda bilgey erdiŋ?* [93r-15]

(84) *Yarın ḳıyāmet kün ᶜArafāt yėrinde ḫalḳ evvelin āḫirin ḫalḳ arasında mü'minni* ***faẓīḥat ḳılmasa*** *neᶜaceb bolġay.* [15r-10]

(2042) *Aydı: Kimerse kim keçe ḫamr içse, kündüz it birle oynasa, müsülmānlar ḥaremi andın emīn* ***bolmasa*** *anıŋ birle* ***neteg*** *beyᶜat kılayın?* [244v-4]

(2045) *Yezid Velidge bitig ıdtı: Ḥüseynniŋ başın bizge* ***ıdmasaŋ*** *cānıŋnı biz almaz mu-biz?* [244v-12]

Aşağıdaki örneklerde şartlı kuruluşların sonuç tümcecikleri isimden teşekkül etmiştir:

(1634) *Aŋa* ***barmasaŋ,*** *anı* ***körmeseŋ*** *yaḫşırak.* [204v-4]

(1850) *Ebū Bekr aydı: Kim bizdin yüz öwürüp kitti erse ol bizge* ***kelmese*** *yaḫşırak.* [226v-4]

Aşağıdaki örnek, gerçek şartlı kuruluşun sonuç tümceciğinin *-dI* ZGK işaretleyicisi ile çekimlendiği tek örnek olarak dikkati çeker:

(1901) *Bėş yılda bu iş* ***bolmasa*** *Ebū Bekr bėş tewe bėrmek* ***boldı****.* [230v-14]

3.1.2.2.2.1. Gerçek Şartlılar

Varsayıma dayanan gerçek şartlılarda, *öncül*de dile getirilen hareket/durum/olayın gerçekleşmesi/gerçekleşmemesi, *sonuç*'taki yüklemin gerçekleşip/gerçekleşmemesi üzerinde etkilidir. KE'de *öncül* ya *F-sA* ya da *F-ZGK-sA* yapısında iken *sonuç F-ZGK* (umumiyetle *-r:mAz/s* ve *-GAy* ZGK) yapısındadır.

KE'deki gerçek şartlıların öncül tümceciği fiile doğrudan eklenen *-sA* ile kurulurken sonuç tümceciği geleceğe gönderimde bulunan *geniş zaman* ile geleceğe gönderimde bulunan *emir* ve *gelecek zaman* işaretleyicileri ve onların olumsuz karşılıkları ile çekimlenmiştir. Sonuç tümceciğindeki ZGK işaretleyicileri ile fiil zamanı her durumda konuşma zamanından sonra -gelecekte- vuku bulur.

F-mAsA ⊃ … F-r/-Ar/-(y)Ur : -mAz/s

Türk dilinde gerçek şartlı kuruluşların sonuç tümceciğinde sık kullanılan ZGK'ler arasında *-r/-Ar/-(y)Ur : -mAz/s* bakışımsız çiftleri de yer alır. *F-mAsA … F-r ZGK* yapısınındaki şartlı kuruluşlarda öncülde ifade edilen iş/oluşun gerçekleşip gerçekleşmemesi, sonuçta dile getirilen iş/oluşun gerçekleşip gerçekleşmemesine tesir eder. Aşağıdaki (1969) ve (621) numaralı örnekler sıradan şartlı tümce görünümündeyken (366) ve (69) numaralı örnekler ise genel-geçer bir durumu yansıtmıştır. (1969) numaralı örnek konuşma anında dile getirilmiş olsa da sonucun gerçekleşip gerçekleşmemesi her durumda *gelecek*te vuku bulacaktır:

(1969) *İmdi destūr bėrseng̑ cān alur-men,* ***bėrmeseng̑*** *yanar-men tėdi.* "(Azrail, Hz. Muhammed'e) 'Şimdi izin ver(ir)sen can(ını) alacağım; verme(z)sen döneceğim.' dedi." [237r-13]

(621) *Eger anı* ***keltürmeseng̑iz*** *sizlerge buġday bėrmes-men.* "Eğer onu getirmezseniz sizlere buğday vermem." [94r-17]

(366) *İbrāhīm ḳorḳtı, ḳonuḳ aş* ***aşamasa*** *ew eḍesining̑ köng̑li meşġūl bolur tėp.* "İbrahim misafir yemek yemezse ev sahibi üzülür diye korktu." [59v-14]

(69) *Yıġaç suw **içmese** ot anı kurıtur.* "Ağaç su içmezse (: sulanmazsa) ot onu kurutur." [12r-19]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (135), (195), (518), (1033), (1344), (1586), (1969), (1970), (2044), (2045).

F-mAsA ⊃ … F-E

Aşağıdaki örneklerde gerçek şartlıların öncülü, durum/olayın olma ihtimalini olay anına kadar canlı tutar, dolayısıyla varsayımsaldır. (660) numaralı örnekte dikkati çeken ise şartlı kuruluşların genel dizilişinden farklı olarak burada öncülün tümcenin başında değil sonunda yer almasıdır:

(902) *Ḳatıġ ün birle aydı: Kim bu kün ḳıbledin yüz öwürse, yalaŋ baş tizin çöküp **olturmasa**, ḳılıçġa boyun **sunmasa**, ḳılıç urġanda urġannıŋ yüzige baksa, Teŋrininiŋ laʿneti anıŋ üze bolsun, mengü tamuġda kalsun.* "(Harun) yüksek sesle dedi: Kim bu gün kıbleden yüz çevir(ir)se, bir başına diz çöküp oturma(z)sa, kılıca boyun eğme(z)se, kılıç(la) vururken vuranın yüzüne bak(ar)sa, Allah'ın laneti onun üzerine olsun; (o), ebedî cehennemde kalsın." [127v-7/8]

(1213) *Melik yana on kişi ıḍḍı. Taġġa yaḳın bardılar, biri aydı: Sizler munda turuŋ, men yalġuz barayın ᶜöẕr ḳolayın. Ḳabūl ḳılsalar keltüreyin; **ḳılmasalar** sizler hem helāk bolmaŋ.* "Hükümdar yine on kişi gönderdi, dağa yaklaştılar, biri dedi: Sizler burada durun, ben yalnız gideyim, (Hızır ve İlyas'tan) özür dileyim, kabul ederlerse (yiyecek) getireyim, etmezlerse sizler de helak olmayın." [160v-14]

(171) *Kimerse **inanmasa** sınayu körsün.* "Her kim inam(z)sa deneyerek görsün." [26v-20]

(660) *Meniŋ oġlum oġrılıḳ ḳılmas, yalġan aytur-siz. Olar aydılar: Ol kenddeki arḳış ḫalḳıdın soruŋ **inanmasaŋız**.* "Benim oğlum hırsızlık yapmaz, yalan söylüyorsunuz. Onlar dediler: O şehirdeki kervan halkından sorun inanma(z)sanız." [99r-6]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (438), (476), (624), (807), (823), (901), (902), (1128), (1213), (1572), (1644), (1645), (1940), (1990), (1996), (2027), (2041), (2042).

F-mAsA ⊃ … F-GAy/-GU

KE'de şartlı kuruluşların sonuç tümceciğinin *gelecek zaman* işaretleyicileri olarak görülen *-GAy* ve *-GU* ile kullanımında baskın olan işaretleyici *-GAy*'dır. *-GU*'nun sonuç tümceciğinde görüldüğü tek örnek (1785) tanıklanmıştır. Aşağıdaki

(72), (562) ve (644) numaralı örneklerde *-GAy* ZGK eklendiği yükleme 'gelecek zaman' anlamı katarken, (211) numaralı örnekte tahmin/olasılık anlamı vermiştir:

(72) *Terkin yıġılıp anı öltürüŋ.* ***Öltürmeseŋiz*** *tınmaġay-siz tėdi.* " 'Derhal toplanıp onu öldürün. Öldürme(z)seniz rahat kalmayacaksınız.' dedi." [13r-11]

(644) *Yūsuf aydı: Aḫtanp baḳalıŋ;* ***tapmasaḳ*** *yanġay-miz, oġrınıŋ elin kesmek, eger tapsaḳ neteg bolur?* "Yusuf dedi: Arayıp bakalım; bulma(z)sak döneceğiz/döneriz, eğer bulma(z) sak hırsızın elini kesmek nasıl olur?" [97r-16]

(211) *Aydılar: Bir nerse ḳolalıŋ, ol işni* ***ḳılmasa*** *uwtanġay, bizdin kitgey tėdiler.* "Söylediler: 'Bir şey isteyelim, o işi yapama(z)sa utanacak, bizden uzaklaşacak(tır).' dediler." [34v-4]

(562) *Men ayġanımnı* ***ḳılmasa*** *zindāngа kemişgey-men.* "Benim söylediğimi yapma(z)sa zindana atacağım." [86v-15]

(1785) *Ebū Cehl münādī ḳıldurdı: Kimniŋ bir yıġaç köterür küçi bar erse çıḳsun. Kim* ***çıḳmasa*** *mundaġ mundaġ ḳınlar kılġu-miz tėdi.* "Ebû Cehil tellal tuttu: Kimin bir ağaç kaldıracak gücü varsa çıksın. Kim çıkma(z)sa şöyle şöyle işkenceler yapacağız.' dedi." [221r-12/14]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (84), (261), (492), (565), (1093), (1997).

Aşağıdaki örneklerde yer alan *F-mA-sA+İYE/K* yapısı bir emir/isteği sezdirmektedir. Bu olumsuzluk içeren yapı -Givón (2001)'un işaret ettiği üzere- arka planda bir olumluluk barındırır. Aşağıdaki örneklerde konuşur, emir/isteği (yakın ve/veya uzak emri) doğrudan dile getirmemiş, söz konusu emir/isteğin gerçekleşmemesi hâlinde meydana gelecek muhtemel durum/olaylara işaret ederek emir/isteği sezdirmiştir. (903), (565), (239) numaralı örneklerde, olabilecekler, doğrudan dile getirilirken (2045) numaralı örnekte sorunun pekiştirme işlevinden istifade edilerek -*almaz mu-biz?* (elbette alırız!)- ortaya konmuştur. (903) numaralı örnekte şartlı kuruluşun ardından gelen tümcede yer alan *İḍi ʿazze ve celle duʿāŋnı icābet ḳıldı* ifadeleri şartlı kuruluşun yalnızca varsayımsal bir durumu betimlemediği, aynı zamanda derin yapıda bir yalvarma/istek/duʿa'yı karşıladığını tanıklamaktadır. (379) numaralı örnek ise açıkça ortaya koyduğu emir söz edimi ile benzer kuruluşların yüzey yapısında olmayan fakat derin yapılarında istek/emir'in olduğunu desteklemektedir:

(903) *Mūsī aydı: İḍiyā, sen bu kün bulardın* ***keçürmeseŋ*** *Yaʿḳūb yalavaç urıġı yėr yüzinde* ḳalmas. *Cebreʾīl kelip aydı: Ey Mūsi, başıŋ kötürgil; İḍi ʿazze ve celle duʿāŋnı icābet ḳıldı.* "Musa ağlayıp sızlayarak dedi: (Ey Allah'ım, bunları affet!) "Ey Allah'ım, sen bu gün bunları affetmezsen Yakup peygamber(in) soyu yer yüzünde kalmaz. Cebrail gelip dedi: Ey Musa, başını kaldır; aziz ve celil olan

Allah duanı kabul etti." [127v-12]

(565) *Yūsuf münācātġa ḳol köterdi kim: İlāhī, bu tişiler mekrindin meni* ***saḳlamasaŋ*** *olar tapa meyl ḳılsam, anda kėḍin ʿaşīlerdin bolġay-men.* "Yusuf dua etmek için el(ini) kaldırdı: (Ey Allah'ım, bu kadınların hilesinden beni koru!) "Ey Allah'ım, bu kadınlar(ın) hilesinden beni korumazsan onlara meyledersem, ondan sonra günahkârlardan olurum." [87r-4]

(239) *Atası aydı: Ey İbrāhīm, sen meniŋ teŋrilerimge bütmes mü-sen? Bu işdin* ***yıġılmadıŋ erse*** *seni taşlaġay-men.* "Babası dedi: Ey İbrahim, sen benim tanrılarıma inanmıyor musun? (Bu işten vazgeç!) Bu işten vazgeçmezsen seni taşlarım." [39r-18]

(2045) *Yezīd Velīdge bitig ıḍtı: Ḥüseynniŋ başın bizge* ***ıḍmasaŋ*** *cānıŋnı biz almaz mu-biz?* "Yezid, Velid'e mektup gönderdi: (Hüseyin'in başını gönder!) Hüseyin'in başını bize göndermezsen canını almaz mıyız?" [244v-12]

(379) *Aydılar: Ey Lūṭ, söz* ***uzatmaġıl****, ḳonuḳlarıŋnı bizge bėrgil! Eger* ***bėrmesseŋ*** *biz kirip tartıp çıḳarur-miz tėdiler.* "Söylediler: Ey Lut, söz(ü) uzatma, konuklarını bize ver! Eğer verme(z)sen biz girip çekip çıkarırız dediler." [60v-14]

3.1.2.2.2.2. Gerçek Karşıtı Şartlılar

Gerçek karşıtı şartlıların ya artık gerçekleşme ihtimali kalmamıştır ya da gerçekleşip gerçekleşmemesi kuvvetli bir belirsizlik taşır. Palmer; gerçek karşıtı şartlıların, konuşurun öncülde ifade edilen koşula karşı "bir çeşit olumsuz tavrı" olduğunu ifade eder ve söz konusu yapıların umumiyetle durum/olayın olabilirliğine dair bir şüphe barındırdığını belirtir (2001: 207). Gerçek karşıtı şartlılar *… şartlar oluşsa/oluşmasa idi … olacaktı/olmayacaktı* şeklinde gerçek dışı bir zamana gönderimde bulunur. KE'de gerçek karşıtı şartlı kuruluşlarda öncül ya fiile doğrudan eklenen *-sA* işaretleyicili *F-sA* yapısı ile ya da *-sA+K+ erdi* yapısıyla kurulur. Sonuç ise daima *F+ZGK* işaretleyicisi ile *erdi* yapısının birleşmesiyle kurulur: *F+ZGK erdi.* Gerçek karşıtı şartlılar olumlu yapıda ise, anlam olumsuz; olumsuz yapıda ise anlam olumludur:

Yapı: Oku**saydın** anla**rdın**. → Anlam: Oku**madın**, anla**madın**.

Yapı: Oku**masaydın** anla**mazdın**. → Anlam: Oku**dun**, anla**dın**.

Yapı: *Oku**masaydın** anla**rdın** → Anlam: Oku**dun**, anla**madın**.

Yapı: *Oku**saydın** anla**mazdın** → Anlam: Oku**madın**, anla**dın**.

Aşağıdaki örneklerde öncülde ortaya konulan bilgi (duygu/düşünce), sonuç tümcesinde yorumlanmıştır. (1834) numaralı örnekte öncül *F-sA* sonuç ise sadece *erdim* ile oluşturulmuştur. (612) numaralı örnekte ise diğer örneklerden farklı olarak kişi eki *er-* fiiline değil asıl fiile, *-sA* işaretleyicisine eklenmiştir. Burada ayrıca sonuç tümcesinin gerçek karşıtlığı ise soru sözcüğü *ḳayda* ile sağlanmıştır:

(217) *ʿAbīre aydı: Biziñ küçümiz **yetse** bu teweni **öltürgey erdük**. Biziñ aramızda er yoḳ, er **bolsa** bu teweni **öltürgeyler erdi.*** "Abire dedi: Bizim gücümüz yetse bu deveyi öldürürdük. Bizim içimizde erkek yok, erkek olsa(ydı) (onlar) bu deveyi öldürürlerdi." [35v-8]

(1834) *Hicret **bolsa** bular velīsi men **erdim**.* "Hicret olsa(ydı) bunların velisi ben(olacak) idim." [225v-4]

(308) *Ol kün Hācer suw **yıġmasa erdi**, bu kün Mekkede bir arıḳ suw **bolġay erdi** İsmāʿīl berekātında.* "O gün Hacer su yığmasaydı bu gün Mekke'de bir ırmak su olacaktı İsmail(in) bereketinden." [48v-16]

(77) *Ādem öz ülüşin tükel yėdi; Ḥavvā yarımnı yedi, yarım ḳoydı. Cebrāʾīl keldi, aydı: Ey ādem oġlı, sen yėmiş teg Ḥavvā tükel **yėse erdi** ḳıyāmetġa tegi oġlanlarıñ ḳaḥṭlıḳ **körmegey erdiler.*** "Adem kendi payını tamamen yedi; Havva yarısını yedi, yarısını bıraktı. Cebrail geldi, dedi: Ey insanoğlu, sen(in) yediğin gibi Havva (da) tamamen yeseydi kıyamete kadar çocukların kıtlık görmeyecekti." [14r-10]

(910) *ʿAbdu'llāh ʿAbbās aytur: İnşāʿa'llāh **tėmeseler** hergiz **bulmaġay erdiler.*** "Abdullah Abbas der: İnşallah (: Allah izin verirse) demeseler(di) hiçbir zaman bul(a)mayacaklardı." [128r-14]

(612) *Aymışlar: Mevlī taʿālā Yūsufnıñ sırrıġa ḫiṭāb ḳıldı kim: Ey Yūsuf, biz seni ḳulluḳġa **salmasaḳ erdi** bu kün ḳullar ḳadrin **ḳayda bilgey erdiñ**?* "Demişler: Yüce Allah Yusuf'un sırrına hitab etti ki: Ey Yusuf, biz seni köleliğe atmasaydık bu gün köleler(in) kadrini nerden bilecektin?" [93r-15]

Aşağıdaki örneklerdeki şartlı kuruluşlar gerçek karşıtı şartlı kuruluşların yapısındadır, ancak bu yüzey yapının benzerliğinden ibarettir; bu kuruluşlar herhangi bir gerçek karşıtlığı ortaya koymaz. Buradan her *F-sA … F-ZGK erdi* kuruluşunun gerçek karşıtı olmadığı, söz konusu kuruluşun bağlamdan bağımsız anlamlandırılamayacağı sonucuna ulaşılabilir. Burada *F-sA … F-ZGK erdi* yapısı bağlama bağlı olarak bir *zaman* anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki örneklerde gerçek karşıtı şart değil, geçmiş zamanda gerçek şart/alışkanlık hâline getirilmiş bir eylem söz konusudur (*bkz.* Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri: -mAz/s bol-):

(80) *Ādem yıl sayu ḳurbān kılur erdi. Ḳayu ḳurbān **ḳabūl bolsa** kökdin ot kelip ol ḳurbānnı **köydürür erdi; ḳabūl bolmasa** ot **kelmez erdi.*** "Adem her yıl kurban kılardı, hangi kurban kabul ol(ur)sa gökten ateş gelip o kurbanı yakardı; kabul

olmasa ateş gelmezdi.” [14v-16]

(13) ***Tilese*** *uçmaḫġa* ***kirer erdi***, ***tilese*** *kökke* ***aġar erdi****. Anadın tuġmış kündin berü üç miñg yıl ʿömr keçürdi.* “(Azâzil/İblis) iste(r)se cennete girer, iste(r)se göğe çıkardı, anadan doğduğu günden beri üç bin yıl ömür geçirdi. [4v-8]

KE’de öncülü *F-dI erse* yapısı ile teşkil edilen şartlılar sıkça görülür ve bu kuruluş şart anlamından ziyade *zarf* anlamı taşır. Sık kullanılan bu yapının bakışımlı olumsuz karşılığı olan *F-mAdI erse* yapısı KE’de sayılı örnekte tanıklanmıştır.

F-mAdI erse ≠ F-mAsA erdi

(42) *ʿAzāzīl ḳaçan secde* ***ḳılmadı erse*** *ḫiṭāb keldi: Ne üçün secde kılmadıñg tėp.* “Azazil secde kılmadığında ‘Niçin secde kılmadın?’ diye hitap geldi.” [9r-16]

(779) *Ḳaçan çökürge* ***ḳalmadı erse*** *aydılar: Yėgü nersemiz ḳalmadı. Ne tėp müsülmān bolalıñg?* “Çekirge kalmadığında dediler: Yiyecek (hiçbir) şeyimiz kalmadı. Ne diye (: niçin) Müslüman olalım?” [114v-17]

(1220) *Seniñg Teñgriñg bar ermiş, imdige tegi nelük yalavaç ıdmadı? Circīs aydı: Ey kāfir, yalavaçlar telim ıddı. Kim ḳabūl ḳıldı erse, ḳındın ḳutuldı; kim ḳabūl* ***ḳılmadı erse****, belāġa tüşdi, helāk boldı.* “Senin Tanrın varmış, şimdiye kadar niçin peygamber göndermedi? Circis dedi: Ey kâfir, çok peygamber gönderdi. Kim kabul ettiyse eziyetten kurtuldu; kim kabul etmediyse belaya düştü, helâk oldu.” [161v-8]

(660) *Yaʿḳūb toḳḳuz oġlın kördi. Ėkkisini* ***körmedi erse*** *ḳaḍġuluġ boldı.* “Yakup dokuz oğlunu gördü. İkisini görmeyince kaygılandı.” [99r-3]

(62) *Ādem yılan sözin* ***tiñglemedi erse*** *Ḥavvāġa yüzin öwürdi, tişi köñgli yumşaḳ bolur tėp.* “Adem yılan(ın) sözünü dinlemeyince dişi kalbi yumuşak olur diye Havva’ya yüzünü çevirdi.” [11r-20]

Öncülde yer alan yüklemin olumlu-olumsuzunun art arda tekrarlanmasıyla bir önemsememe/umursamama anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu tıpkı öncülü ve sonucu aynı yüklemden oluşan ve bu iki yüklem arasına başka bir unsurun girmediği tümcelere benzemektedir (*bkz.* aşağı). Böyle olumsuz kuruluşun olumluyu izlemesi, olumsuzun olumluyu önvarsaydığı düşüncesini (Givón, 1979, 2001) destekler niteliktedir:

(1450) *Ḥalime aydı: Ey sādāt-ı ʿArab, oġluñgnı cān birle tīmār ḳılayın, eger nerse* ***bėrseñg bėrmeseñg*** *ḥürmetiñg, ʿizzetiñg mañga bes turur.* “Halime dedi: Ey Arapların büyüğü/ileri geleni, oğluna canla bakayım, eğer bir şey (bedel) versen vermesen (önemli değil) hürmetin, izzetin bana yeter.” [184v-13]

Aşağıdaki ilk örnekte Hz. Hatice'yi öksüz olduğu için Hz. Muhammed'e vermek istemeyen amcası Varaka'ya Hz. Hatice'nin *Ögsüz bolsa bolsun* ve Hz. İlyas'ın Ermele'yi dine davet etmesi üzerine Ermele'nin *ne ḳılsa ḳılsun* yanıtlarındaki *… F-sA F-sUn* yapısı ehemmiyet vermeme, umursamama anlamını taşır:

> *Varaḳa aydı: ᶜArab ve ᶜAcem uluġların unamadıŋ Ebū Ṭālib ögsüzin unadıŋ. Ḫadīce aydı: Ögsüz **bolsa bolsun.** Ḳuvveti ve cemāli bar, feṣāḥatı, ḥasebi ve nesebi bar.* "Varaka dedi: Arap ve İran(ın) ileri gelenlerini kabul etmedin, Ebû Talip(in) yetimini kabul ettin. Hatice dedi: Öksüz olursa olsun! (Anne babası yoksa) kuvveti ve güzel yüzü var, uzdilliliği var, asaleti (hend.) var." [192v-5]
>
> *Ermele aydı: Seniŋ Teŋriŋ maŋa munça cefālar ḳıldı, (20) men aŋa tapunmas-men, maŋa **ne ḳılsa ḳılsun**.* "Ermele dedi: Senin Tanrın bana bunca cefalar etti, ben ona tapınmam; bana ne yaparsa yapsın!" [159r-20]

Aşağıdaki örnekte ise benzer yapı T2K ile çekimlenmiş, öncülde yer alan *bar-* fiili sonuçta emir işaretleyicisi ile çekimlenerek bir umursamama anlamı ortaya koymuştur:

> *Ḳopġıl, bizni bir yanġa ėltgil, yoḳ erse bizge icāzet bėrgil kiteliŋ. Sen **kayanġa barur erseŋ barġıl**.* "Kalk, bizi bir tarafa götür, aksi hâlde bize izin ver gidelim. Sen nereye gidersen git." [118v-3]

Öncül yüklemininin olumlu-olumsuzunun art arda tekrarlanmasıyla ortaya çıkan önemsememe anlamı aşağıdaki örnekte yalnızca emir işaretleyicisi ile dile getirilmiştir, zira aşağıdaki örnekte emir, gerçek işlevinin dışında farklı bir edimsözü, umursamamayı karşılamıştır. Yukarıdaki örneklere bakarak bu yapının **bėrmes erseŋiz bėrmeŋ* şeklinde kurgulanması beklenir, oysa burada önemsememe yalnızca Ç2K olumsuz emir *bėrmeŋ* kullanılarak ifade bulmuştur:

(741) *Yol bėrmediler. Mūsī aydı: Siz yol **bėrmeŋ**, men kirer-men tėdi.* "Yol vermediler. Musa dedi: 'Siz yol vermeyin (: vermezseniz vermeyin), ben girerim.' dedi." [111r-3]

Aşağıdaki metin parçaları *-sA*'lı tümcelerin ana tümcenin yüklemi olduğu tümceleri örnekler. Bu tür tümcelerde *-sA* ZGK işaretleyicisi koşul anlamı değil bir dilek/istek anlamı taşır. Aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere şartlı kuruluştaki AF'nin gerçekleşme şartı yalnızca temenni olarak kalmıştır; zira artık gerçekleşmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu tümce dilek/istek ifade eden tasarlamalara yaklaşır:

(1509) *Mevlī taᶜālādın nerse ḳoldum, anı sordum kim kāşkī **bolmasa erdim**.* "Yüce Allah'tan bir şey istedim, onu sordum ki keşke yapmasaydım." [190v-2]

Öncülün sonda yer aldığı aşağıdaki örneklerde *-sA* ZGK işaretleyicisi koşul anlamı vermez; bu tümcelerde *-sA* tıpkı bir isim-fiil gibi kullanılmıştır:

(466) *ʿAzīz-i Mıṣr taḫt üze ay kördi. Āh téyü aṭdın tüşdi. Ḳayu ʿaḳl bolġay kim Yūsufnıñ yüzindeki meñgin körüp meñgi yüzi birle yüzün tüşüp yaḍaġlamasa?* "Mısır azizi taht üstünde ay (: Hz Yusuf'u) gördü. Ah diyerek attan indi. Yusuf'un yüzündeki beni görüp de beyni ve yüzü üzerine düşüp yaya kalmayacak bir akıl olabilir mi?/ Yusuf'un yüzündeki beni görüp de beyni ve yüzü üzerine düşüp yaya kalmayacak akla şaşarım." [76r-5]

(1870) *ʿAbdu'llāh ibn Ubey munı işitti, aydı: Ol éldeki ḫalāyıḳ andaġ ermesler kim Muḥammedni éllerirñge yaġutsalar.* "Abdullah ibn Ubey bunu işitti, dedi: O ülkedeki insanlar öyle değiller ki Muhammed'i ülkelerine yaklaştırsalar (: O ülkenin insanları Muhammed'i ülkelerine yaklaştıracak insanlar değil)." [228r-21

Ḥicāz yérindeki uluġlar yıġılıp kéñeştiler: Bizge bir melik kerek bu düşmān birle tokuşsa. "Hicaz yerindeki büyükler toplanıp istişare ettiler. Bize bu düşmanla savaşacak bir hükümdar gerek." [32r-5]

KE'de gerçek şart tümceleri nasihat, uyarı, tehdit gibi edimsözlerin ifadesinde de kullanılmıştır. Bunun yanında dinleyene birtakım düşünceleri benimsetmek, yapılması istenen iş/hareketi yaptırmak amacına yönelik olarak yapıldığı/yapılmadığı ya da söz konusu durum/olayın gerçekleştiği/gerçekleşmediği takdirde ne gibi (olumlu-olumsuz) sonuçların ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla gerçek şartlı kuruluşlarda öncüldeki iş/oluşun gerçekleşip gerçekleşmemesi, sonucu etkilemektedir. Gerçek karşıtı şartlılarda öncül, doğruluk-koşullu iken gerçek şartlılarda doğruluk-koşullu değildir. Başka bir ifade ile gerçek karşıtı şartlılar, öncül tümceciğinin yanlış/gerçekleşmemiş olduğunu varsayar.

Gerçek şartlılar *mutlak zaman*larla, özellikle *geniş* ve *gelecek zaman* işaretleyicileri ile çekime girerken gerçek karşıtı şartlılar *geçmiş zaman* işaretleyicileri ile sınırlıdır.

Gerçek karşıtı şartlılarda geçmişe gönderimde bulunularak öncülde belirtilen iş/olayın gerçekleşmemesinden dolayı sonucun da gerçekleşmediği ortaya konur. Bu kuruluşlar genellikle bir pişmanlık, serzeniş kimi zaman da istek kiplik anlamları da barındırır. Gerçek karşıtı şartlılarda dikkati çeken olumlu kuruluşların olumsuz, olumsuz kuruluşların ise olumlu bir anlam ortaya koymasıdır (*ayr. bkz.* Sezdirime Dayalı Olumsuzluk).

Aşağıdaki (164) numaralı örnekte öncülde belirtilen durumun gerçekleşmesinden dolayı sonuçta dile getirilen durum gerçekleşmemiştir. Bu örnekte öncülün gerçekleşmiş olduğu yüzey yapısınındaki olumsuzluktan, sonucun gerçekleşmemiş olduğu ise yüzey yapısının olumlu olmasından anlaşılmaktadır. Yine (139) numaralı örnekte ise öncülde Nuh peygamberin sabredemediği olumlu yapı *kāşkī ṣabr ḳılsa erdim*'den, sıralı sonucun ilkinde bir kişinin bile Müslüman olmadığı olumlu *biregü müʾmin bolġay erdi* yapısından ve ikincide Nuh peygambere sıkıntının geldiği *maŋ͡ga bu ḳatıġlıḳ tegmegey erdi* olumsuz kuruluşundan anlaşılmaktadır:

(164) ***Eger*** *karluġaç ol kün ança eḍgülük* ***ḳılmasa erdi*** *biz ḳamuġ bu kün ādemīler yılanġa yėm* ***bolġay erdiler.*** "Eğer kırlangıç o gün öyle iyilik yapmasa idi biz bütün insanlar bu gün yılana yem olacak idik." [26r-4/5]

(139) Nūḥ ʿaleyhi's-selām tün kün nevḥa ḳıldı, aydı: Ey **kāşkī şabr ḳılsa erdim,** biregü müʾmin **bolġay erdi**, maŋ͡ga bu ḳatıġlıḳ **tegmegey erdi**. [23r-2]

3.1.2.2.3. Olumsuz Gereklilik

Türk dilinde gereklilik çekimi için müstakil bir morfolojik işaretleyicinin (-mAlI) kullanılmasına ancak Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde başlanmıştır (Ergin, 1998: 313) [128]. ETü.'de yüklemde gerekliliğin ifadesi *kergek* sözcüğünün *-GU, -mIş* sıfat-fiil ekleri, *-mAk* ve *-sXk* isim-fiil ekleri ile *-sAr* şart ekinden sonra getirilerek sağlanmıştır (Gabain, 1988: 83, 84 *vd.*; Tekin, 2000: 56, 93, 166 *vd.*; Erdal, 2004: 303, 525, 526 *vd.*) Karahanlı Türkçesinde, gerekliliğin ifadesinin üç yolu vardır: *F-GU, F-GU kerek, kerek … F-sA* (Ercilasun, 1984: 148-151; Hacıeminoğlu, 1996: 193). Gerekliliği işaretleyen yapı Eski Kıpçak Türkçesinde *-mAk kerek* iken Eski Anadolu Türkçesinde *gerek*, *-sA gerek, -mIş gerek, -mAk gerek* yanında *-A* istek, *-IsAr* gelecek zaman ve *-p* zarf-fiil eklerinden sonra gelerek de bu anlamı vermiştir (Özmen, 2003: 181). Çağatay sahasında gereklilik *-GU* eki ve *-mAK kerek, -sA kerek* yapıları ile ifade bulmuştur (Eckmann 2003: 117, 123, 127) [129].

kerek sözcüğünün bir fiil gibi algılanmasının fiillerin geniş zamanının olumsuzu üzerinden *kerekmez* şeklinde başladığına ilk kez *Kutadgu Bilig*'de tesadüf edilir: *isizlik*

[128] Ergin, fiilden isim türeten *-mA* eki ile isimden isim türeten *-lI* eklerinin birleşmesiyle oluşan ve Türkçenin gerekliği kodlayan morfolojik işaretleyicisi olan *-mAlI* < *-mAlU*'nun Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nin sonlarında teşekkül etmeye başladığını ve ilk zamanlarda bir partisip eki şeklinde fiil isimleri yapmak için kullanıldığını belirtmiştir (1998: 313).

[129] Türkçede gerekliliğin ifadesi ile ilgili daha geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Yaylagül, 2002; Özmen, 2003; Koraş, 2006; Demirtaş, 2008.

bile erse beglik maŋga / kerekmez bu beglik ḳoḍur men saŋga "Beylik bana kötülük ile gelecekse, gerekmez bu beylik (bana), ben bırakıyorum (onu) sana." (KB 925. beyit).

Harezm Türkçesi metinlerinde, buna göre KE'de yukarıdaki yapıların birçoğunu görmek mümkündür: *-GU, -GU kerek, -mAk kerek, -sA kerek*, *kerek … -sA*. Bunların yanında *kerek* sözcüğü kimi zaman isimlerden sonra gelerek 'olmalı, olması gerek' anlamını da vererek isim tümcelerinin yüklemi olur.

Schinkewitz, *-GU*'lu mastarların *bar* ve *yok* isimleri ile 'lazımdır, gereklik vardır' anlamına geldiğini belirtir: *Bir mesele sorgum bar* "bir mesele (sual) sormam lazımdır", *bizdin nerse alguları bar mu* "bizden bir şey alacakları var mı?", *yusufnı özge körgüm yok* "yusufu artık görmek lüzumum yok" (1947: 74-75). Schinkewitz'in *-GU*'lu mastarların *bar* ve *yok* isimleri ile verdiği bu örneklerin her ne kadar olumlu-olumsuz gereklilik anlamı verdiği düşünülebilirse de bağlama baktığımızda böyle bir anlam mümkün görünmemektedir.

KE'de olumsuz gereklilik hem morfolojik hem söz dizimsel hem de sözlüksel birimlerle ifade edilmiştir. *-GU* eki olumlu gereklilik için KE'de yer almışken [urġu 15r-14, ögrengü 113r-3, ḳılġu 243r-6 *vb.*] onun olumsuz bakışımlısı olan *-mAGU* tanıklanmamıştır. Yine KE'de *-GU kerekmez* olumsuz yapısına rastlanmazken *-GU kerek* olumlu yapısı bir kez tanıklanmıştır [tutġu kerek 139r-12]. KE'de *kerek-* fiilinin olumsuz geniş zaman çekimli *kerekmez* yapısı isimlerden sonra gelerek gereksizlik anlamını karşılar. *F-sA … kerekmez* ve *F-mAK … kerekmez* kuruluşları ile *muḥtāc erme-, muḥtāc bolma- ḥācet ermes, ḥācetüm yoḳ, ḥācetsiz-men* yapıları olumsuz gerekliliği kodlamıştır. Bunların yanında soru işaretleyicileri *ne* ve *nige*, tıpkı bir öndurum olumsuzluk işaretleyicisi gibi *kerek* sözcüğü ile birlikte kullanılmış, olumsuz gereklilik anlamının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

KE'de gerekliliği kodlayan olumlu *-sA kerek* yapısı sadece iki örnekte, iki gerçek karşıtı kuruluşta (ʿāfiyet duʿāsı ḳılsa kerek erdi 134v-17; ekimizdin keçürse kerek erdi 11v-17) tanıklanmıştır.

kerek sözcüğü olumlu gereklilik için kullanılırken olumsuz bakışımlısı *kerekmez* yapısı olumsuz gereklilik (: gereksizlik) için kullanılmıştır. Şu örnekler *kerek* ve *kerekmez*'in bakışımlı olduğunu gösterir:

(57) *Aydılar: İlāhī, bizge dünyā* **kerekmez**, *ʿuḳbi* **kerekmez**, *bizge sen* **kerek-sen**.
"Dediler: Ey Allah'ım, bize dünya gerekmez, ahiret gerekmez; bize sen gereksin." [10v-18]

(1793) *Aydılar: Siz* ***kerekmes-siz****, bizge teŋ̂g tuş erenler* ***kerek*** *sançışsa-mız tėp.* " 'Siz gerekmezsiniz, bize savaşacağımız denk (hend.) kişiler gerek.' diye söylediler." [221v-16]

3.1.2.2.3.a. kerek

Aşağıdaki örnekte içsel olumsuzluk taşıyan *yıraḳ* sözcüğü ile *kerek*'in birlikte kullanılması bir gereksizlik anlamı ortaya çıkarmıştır:

ʿAli ayġay: Sizler kevserdin ***yıraḳ kerek-siz****.* "Ali diyecek: Sizler kevserden uzak gereksiniz/sizler kevsere gerek değilsiniz/gereksizsiniz." [202r-8]

3.1.2.2.3.a.1. İ+kerekmez

KE'de *kerekmez* yapısı soyut-somut isimlerle kullanılarak önüne geldiği sözcüğün gereksizliğini ifade etmiştir:

(196) *Olar aydı: Ey melik, bizge bu Teŋ̂gri* ***kerekmez****. Bizni toḳuşġa kemişti. Aḍın Teŋ̂gri tutunur-mız, bizni toḳuşturmaġay tėp.* "Onlar dedi: Ey hükümdar, bize bu Tanrı gerekmez. Bizi savaşa attı. Bizi savaştırmayacak başka Tanrı edineceğiz. " [32r-21]

(499) *Aʿrābī aydı: Yā resūla'llāh, maŋ̂a māl tawar* ***kerekmez****; yėgüçe keygüçe mālım bar. Ottuz ḳızım bar, oġlum yoḳ. Duᶜā ḳılġıl İḍiᶜazze ve celle maŋ̂a oġul bėrsün.* "Arap dedi: Ey Allah'ın resulü, bana mal mülk gerekmez; yiyecek içecek malım var. Otuz kızım var, oğlum yok. Dua et, aziz ve celil olan Allah bana oğul versin." [79v-17]

(212) *Olarnıŋ̂ bir ḳuḍuġları bar erdi, olarġa yetgüçe. İŋ̂gen bota birle kelip olarnıŋ̂ ḳamuġ suwların içdi. Ol kün olar suwsuz ḳaldılar. Ṣāliḥġa aydılar: Bu tewe bizge* ***kerekmez****.* "Onların bir kuyuları vardı, onlara yetecek kadar. Dişi deve, yavrusuyla gelip onların bütün sularını içti. O gün onlar susuz kaldılar. Salih'e dediler: Bu deve bize gerekmez." [35r-3]

(1628) *Ḳureyş kāfirları munı işitip olarġa bardılar, aydılar: Siziŋ̂ birle biziŋ̂ aramızda yaġılıḳ* ***kerekmes****. Biziŋ̂ dīnimizde siz bizge ḳoŋ̂şı-sız.* "Kureyş kâfirleri bunu işitip onlara gittiler, dediler: Sizinle bizim aramızda düşmanlık gerekmez. Bizim dinimizde siz bize komşusunuz." [204r-12]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (293), (502), (1111).

NF'de oldukça fazla geçen *kerek kim … F-sA*'lı olumlu yapılar yanında *kerek kim … F-mAsA*'lı kuruluşlar 8 kez [215-9, 229-1/2, 256-13, 258-13, 277-13] geçmiş, *kerekmez kim*'li yapı ise hiç tanıklanmamıştır. NF'deki *kerek kim … F-mAsA* yapısı semantik olarak KE'deki *kerekmez/s kim …F-sA* ve *kerekmez/s kim …F-mAsA* yapılarına denktir:

Ėmdi siz ẖalīfa bolduŋ͡ġız, Peyġāmbar ʿas yerinde olturduŋ͡ġız. ***Kerek kim*** *sizke ṣaḥāba* ***ḥaḳārat közi birle baḳmasa*** *(ẖōr köz birle baḳmasa tėmek bolur).* [105-17]

Ḳaçan kim iş mundaġ bolsa, ***kerek kim*** *köŋ͡liŋ͡gni ḥāṣir ḳılsaŋ͡g,* ***ġāfillıḳ birle namāz ḳılmasaŋ͡g.*** [248-2/3]

3.1.2.2.3.a.2. kerekmez kim F-mAsA

Kerekmez kim F-mAsA yapısı KE'de *…mAsA iyi olur/Allah vere de …mAsA* anlamını karşılamıştır. Bu yapı konuşurun, muhatabına tavsiyesinden ziyade iç muhakeme yoluyla daha çok bir dileği, umumiyetle olası olumsuz bir durumun gerçekleşmemesi dileğini ifadede kullanılmıştır.

Kerekmez kim F-mAsA yapısının yer aldığı aşağıdaki örnekte iki olumsuz kuruluş birbirini iptal etmeden yine bir olumsuz anlam ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu örnekte OSUZU söz konusudur. Metnin bağlamı *Kerekmes kim kelmese* ifadesinin olumsuz olarak yorumunu destekler (*bkz.* KEOB 1903) zira Rabġūzī, Kisrâ'nın acilen gelmesini istediği kişinin, gelmemesinin daha iyi olacağını düşündüğünü *Kerekmes kim kelmese* ifadeleri ile aktarmış, metnin ilerleyen kısmında da bu anlam doğrudan muhataba yöneltilen *Kelmegil, seni ündegen işimiz bütti* şeklinde yeniden ifade bulmuştur (*bkz.* KEOB 1904).

(1904) *Bu bitig bėrmişte kėḍin saḳındı:* ***Kerekmes kim kelmese.*** "Mektubu verdikten sonra düşündü: İnşallah gelmez/Gelmese iyi olur/Gelmesin (: Allah vere de gelmese)." [231r-8]

Kerekmes kim kelmese tümcesinin ortaya koyduğu semantik değer şöyle gösterilebilir:

Kerekmez OSUZ F-mAsA OSUZ = olumsuz

3.1.2.2.3.a.3. kerekmes kim F-sA

KE'deki *kerekmes kim … F-sA* yapısı ile *kerekmes kim … F-sA … F-sA* yapısı her zaman yüzey yapılarından beklenen anlamı vermez. Bağlama göre kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz bir anlamı karşılar. KE'de bu yapıların yer aldığı tümcelerin olumsuz olarak yorumlanmasını destekleyen, tümceden önce dile getirilen ifadeler, dolayısıyla bağlamdır.

Kerekmes kim … F-sA … F-sA yapısının yer aldığı tümcelerin hem ilk hem ikinci *F-sA*'lı kısmında işaretli/işaretsiz olumsuzluk görülmektedir. (1828) numaralı örnekte ilk *… F-sA* 'lı yapıda işaretsiz/içsel *alalıḳ bolsa* ve ikinci yapıda işaretli *çıḳa*

bilmese-miz, (393) numaralı örnekte ilk … *F-sA* 'lı yapıda *ḫarāb ḳılsalar* ve ikinci yapıda *emgek tegse*, (2030) numaralı örnekte ilk … *F-sA* 'lı yapıda *ᶜāfet tegse* ve ikinci yapıda *maḫrūm ḳalsa-miz* ile (2063) numaralı örnekte ise ilk … *F-sA* 'lı yapıda *şehīd bolsaŋ͡g* ve ikinci yapıda *tükense* işaretsiz/örtük olumsuzlukları yer alır. (2063) numaralı örnekteki *şehit bol*-olumlu gibi görünse de burada bir içsel olumsuzluk söz konusudur, zira bu ifade ile 'Ölme!' denmek istenmiş, ancak Hz. Muhammed söz konusu olunca güzelleme yoluna baş vurulmuştur.

(1828) *Sançış künleri toḳuştı erse kāfirler aydılar:* ***Kerekmes kim*** *biziŋ͡g aramızda* ***alalıḳ bolsa*** ***çıḳa bilmese-miz*** *tėp.* "Savaş günleri gelince kâfirler dediler: İnşallah bizim aramızda (Hz. Muhammed'in ordusu ile aramızda) ihtilaf olmaz, (aksi hâlde biz buradan) çıkamayız (: Allah vere de bizim aramızda ihtilaf olmasa, (yoksa) biz buradan çıkamayız.)." [225r-3]

Yukarıdaki (1828) numaralı örnekte yer alan *kerekmes kim*'li kuruluşları aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Kerekmes kim biziŋ͡g aramızda **alalıḳ bolsa**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz (içsel olumsuzluk)

(393) *Yehūdā kördi kim ėkegü açıġlandılar, aydı:* ***Kerekmez*** ***kim*** *bu şāristānīni* ***ḫarāb ḳılsalar*** *bizge* ***emgek tegse*** *tėp.* "Yehuda gördü ki her ikisi (de) üzüldü, dedi: Allah vere de bu şehri harap etmeseler, bize zarar gelmese." [63r-10/11]

Kerekmez **kim** bu şāristānīni **ḫarāb ḳılsalar**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz (içsel olumsuzluk)

(2030) *ᶜAbdu'llāh bin Mesᶜūd ilgerü kirdi, aydı: Ey Resūlniŋ͡g ḳumartġusı, silāḫnı ḳoḍġıl, sançışmaġıl.* ***Kerekmez kim*** *bir* ***ᶜāfet tegse*** *sendin yine* ***maḫrūm ḳalsa-miz****.* "Abdullah bin Mesut ileri yürüdü/öne çıktı, dedi: Ey Resulün yâdigarı, silahı bırak, savaşma; Allah vere de bir afet gelmese, senden yine mahrum kalmasak (: Allah bir afet vermesin, bizi senden mahrum etmesin." [242v-19]

Kerekmez kim bir **ᶜāfet tegse**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz (içsel olumsuzluk)

(2063) *ᶜAliyyü'l-Aṣġar yėtti yaşar erdi. Utru yöridi, kelip aydı: Ey atam, çadırḳa kirgil.* ***Kerekmez kim*** ***şehīd bolsaŋ͡g****, Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıŋ͡g [uruġı ḳamu]ġ* ***tükense****.* "" [247v-16]

Kerekmez kim şehīd bolsaŋg

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz (içsel olumsuzluk)

(374) *Cebrā'il ḳapuġ ḳaḳdı. Lūṭ çıḳdı. Körklüg, silig arıġ yigitler kördi. Korḳdı: **Kerekmez kim** bu boḍunlar ḳonuḳlarġa **zaḫmet tegürseler** tėp.* "Cebrail kapı çaldı. Lut çıktı. Güzel, temiz (hend.) gençler gördü. Korktu (ve düşündü): Allah vere de bu insanlar konuklara zahmet vermeseler (aksi hâlde çok kötü olacak)." [60r-19]

Kerekmez kim bu boḍunlar ḳonuḳlarġa **zaḫmet tegürseler**

Kerekmez Osuz … F-sA Olu = olumsuz (içsel olumsuzluk)

Yukarıdaki metin parçasında geçen *kerekmez kim*'li tümceyi dönüştürdüğümüzde "Bu insanlar konuklara zahmet vermeseler iyi olur/olacak" anlamı ortaya çıkmaktadır:

* **Kerek kim** bu boḍunlar ḳonuḳlarġa **zaḫmet tegürmeseler.**

(1091) *Belḳis bularnıŋg sözlerin işitip sewündi, aydı: Bu er birle sançışmaḳ revā ermes. **Kerekmes kim** anıŋg eligi bizdin üstün **bolsa**, el-künni bizdin **alġay**.* "Belkıs bunların sözlerini işitip sevindi, dedi: Bu kişi ile savaşmak uygun değil. Allah vere de onun eli bizden üstün olmasa, eli günü (: halkı) bizden almasa. [148r-8]

Kerekmes kim anıŋg eligi bizdin üstün **bolsa.**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz

Yukarıdaki metin parçasında geçen *kerekmez kim*'li tümceyi dönüştürdüğümüzde "Onun eli bizden üstün olmasa iyi olur/olacak" anlamı ortaya çıkmaktadır:

* **Kerek kim** anıŋg eligi bizdin üstün **bolmasa.**

(1813) *Aydı: Korkar-men kim **kerekmez kim** bir ḳaṭre ḳan yėrge **tamsa**. Ḳıyāmetġa tegi yėr yüzinde ot **ünmegey**.* "Dedi: Korkuyorum: Allah vere de yere bir damla kan damlamasa. (Aksi hâlde) kıyamete kadar yer yüzünde bitki çıkmayacak/yetişmeyecek." [223v-12]

Kerekmez kim bir ḳaṭre ḳan yėrge **tamsa.**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz analiz

Yukarıdaki metin parçasında geçen *kerekmez kim*'li tümceyi dönüştürdüğümüzde "Yere bir damla kan damlamasa iyi olur/olacak" anlamı ortaya çıkmaktadır:

* **Kerek kim** bir ḳaṭre ḳan yėrge **tammasa.**

(1821) *Resūlᶜaleyhi's-selām aydı: **Kerekmez kim** bular Medīnege **barsalar**. Va'llāhi, eger Medīnege barsalar, biz me barıp sançışur-mız.* "Resul -ona selâm olsun- dedi: Allah vere de bunlar Medine'ye gitmeseler. Vallahi, eğer Medine'ye giderlerse, biz de gidip savaşırız." [224r-12]

Kerekmez kim bular Medīnege **barsalar.**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz

Yukarıdaki metin parçasında geçen *kerekmez kim*'li tümceyi dönüştürdüğümüzde "Bunlar Medine'ye gitmeseler iyi olur/olacak" anlamı ortaya çıkmaktadır:

* **Kerek kim** bular Medīnege **barmasalar.**

(1761) *Ümmühānī aydı: Öyüm ḫālī, Mekke tola düşmen. **Kerekmes kim** Muḥammedġa ḳaṣd **ḳılsalar**. Bu kėçe cānımnı fidā ḳılayın tėp. Erenler deg ḳılıç alıp öy tegresinde Muḥammedni saḳlayu başladı.* "Ümmühani 'Evim boş, Mekke düşman dolu. Allah vere de Muhammed'e kastedmeseler. Bu gece canımı feda edeyim.' diye söyledi. Erkekler gibi kılıç alıp ev(in) çevresinde Muhammed'i korumaya başladı." [219r-1]

Kerekmes kim Muḥammedġa ḳaṣd **ḳılsalar.**

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz

Yukarıdaki metin parçasında geçen *kerekmez kim*'li tümceyi dönüştürdüğümüzde "Muhammed'e kasdetmeseler iyi olur/olacak" anlamı ortaya çıkmaktadır:

* **Kerek kim** Muḥammedġa ḳaṣd **ḳılmasalar.**

Yukarıdaki örnekleri incelendiğinde *kerekmez kim*'li şu iki yapının kullanımlarının eşdeğer olduğu görülecektir:

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz

≈

Kerek kim OLU … F-mAsA OSUZ = olumsuz

F-sA kerekmez kim … F-mAGAy/F-sA

F-sA kerekmez kim yapısının öncülde yer aldığı tümcelerde bir tahmin, bir varsayım söz konusudur. Gerçek şartlı kuruluşun olduğu bu tümcelerde *kerekmez kim F-sA* ya da *kerekmez kim F-mAsA*'lı tümcelerde uygulanabilen dönüşüm gerçekleşmez. Aşağıdaki (1378) ve (1635) numaralı örneklerde sırası ile *barsak* ve *munda bėrsem* ifadeleri bir dönüşümün yapılmasına izin vermez. Dolayısı ile bu yapılarda dönüşümün geçersizliğine sebep olan, tahmin/varsayım ifade eden bağlamdaki şartlı yapılardır. Bu kuruluşların derin yapıda *muhtemelen/kuvvetle muhtemel F-mAyAcAK* anlamı barındırdığı bağlamdan anlaşılmaktadır.

(1378) *Yana ʿālimlarġa aydı: Meniŋ birle barıŋ, ol suwnı istegeyin. ᶜUlemālar aydılar: Bizni ėltmegil. **Barsaḳ kerekmez kim ḳaytmaġay-mız.** Nāgāh bir ʿālim anda ḳalsa tamām ʿālem ḳararġay, ḫarāblıḳ bolġay.* "Yine alimlere dedi: Benimle gidin (gelin), o suyu arayın. Ulemalar dediler: Bizi gönderme. Gidersek muhtemelen dönmeyeceğiz. Ansızın/beklemezken bir alim orada kalı(r)sa/kalacak olursa bütün alem kararacak, harap olacak(tır)." [176v-10]

Barsaḳ **kerekmez kim ḳaytmaġay-mız.**

F-sA kerekmez OSUZ … F-mAGAy OSUZ = olumsuz

Yukarıdaki metin parçasında geçen *F-sA kerekmez kim*'li tümceyi dönüştürdüğümüzde "Gidersek muhtemelen döneceğiz." anlamı ortaya çıkmakta, bu da dönüşümün geçerli olmadığını göstermektedir:

*Barsaḳ **kerek kim ḳaytġay-mız.**

Yine yukarıdaki (1378) numaralı örnekte bir olumsuzluk uyumunun olduğunu ifade edebiliriz, zira iki olumsuz birbirini iptal etmemiş, uyum içinde kalmıştır.

(1635) *Ebū Cehl aydı: Tevelerni yükleri birle maŋa satġıl, tört miŋ altunġa ‖ alayın, ammā Mekkedin çıḳmaġunça altunnı bėrmes-men. **Munda bėrsem, kerekmez kim** Muḥammedge **bėrseŋ** tėp bėrmedi.* "Ebû Cehil dedi: Develeri yükleri ile bana sat, dört bin altına alayım, ancak Mekke'den çıkmadıkça altını vermem. Burada verirsem -muhtemelen/kuvvetle muhtemel- Muhammed'e verirsin diyerek vermedi." [204v-6]

Munda bėrsem, **kerekmez kim** Muḥammedge **bėrseŋ**.

Kerekmez OSUZ … F-sA OLU = olumsuz

3.1.2.2.3.a.4. F-mAK kerekmez

Fiile eklenen isim-fiil eki *-mAK* ve *kerek-* fiilinin T3K olumsuz geniş zaman çekimi *kerekmez*'le oluşturulan *F-mAK kerekmez* yapısı sözü edilen iş/davranışın yapılmasının gereksizliğini ifade eder. Bu gereksizlik umumiyetle genel-geçer durum/olaylar için söz konusu olmuştur:

(506) *Aymışlar: Yat ḳurtḳanı evge* ***kirgüzmek kerekmes****. Eger ḳayu evge kirse, buzmay çıḳmas.* "Demişler: Yabancı yaşlıyı eve girdirmek gerekmez (: girdirmemeli). Hangi eve girerse bozmadan çıkmaz." [80v-11]

(710) *Ḳamuġ ʿālem bilsünler kim etni tırnaḳdın* ***ayırmaḳ kerekmes****.* "Bütün alem bilsin ki eti tırnaktan ayırmak gerekmez (: ayırmamalı). " [105r-20]

(1034) *Şeyṭān ilḳası birle iʿtiḳād* ***tutmaḳ kerekmes****. Ḫaṭāsı köp, küfr sözler hem bar.* "Şeytan(ın) telkini ile inanmak gerekmez (: inanmamalı). Hatası çok, küfür olan sözler de var." [142v-9]

F-mAK kerekmez yapısının olumlu bakışımlısı *-mAK kerek*tir:

Aydı: Meniñ ḳarındaşım bāliġa turur; destūr andın ***ḳolmaḳ kerek****.* "Dedi: Benim kardeşim yetişkindir; izin(i) ondan istemek gerek (: ondan istemeli)." [45v-7]

Ḳayda ʿābid erse ʿālimġa ***ḫiḍmet ḳılmak kerek****.* "Nerede ibadet eden varsa (onun) alime hizmet etmesi gerekir (: İbadet eden alime hizmet edilmeli)." [8v-21]

Nemrūd aydı: Ol nerseni men andın kördüm uluġ işler turur. Anıñ Teñrisi birle ***yaraşmaḳ kerek*** *tėdi.* "Nemrut dedi: 'O şeyi ben ondan gördüm (ki) büyük işlerdir. Onun Tanrısı ile anlaşmak gerek (: anlaşılmalı).' dedi." [42v-20]

3.1.2.2.3. a.5. Soru sözcüğü + kerek

KE'de olumsuz gerekliliğin ifadesinde *nige* ve *ne* soru sözcükleri de kullanılmıştır. Tıpkı bir öndurum olumsuzluk işaretleyicisi gibi işlev gören bu sözcükler *kerek*'le kullanılarak onu olumsuzlamış, önüne geldikleri isimlerin gereksizliğine işaret etmiştir:

(294) *Melik aydı: Bu tört yüz ḳarabaş ḳamuġ melikler ḳızı turur, saña bėrdim ḳabūl ḳılġıl. Sāre aydı: Men kendü Mevlī ʿazze ve celleniñ bir żaʿif küñi turur-men. Yana ḳarabaş mañga* ***nige kerek****, ammā yalġuz Hācerni mañga bėrgil.* "Hükümdar dedi: bu dört yüz cariye(nin) hepsi hükümdar kızıdır, sana verdim, kabul et. Sare dedi: Ben kendi(m) aziz ve celil olan Allah'ın bir aciz kuluyum. Ayrıca cariye bana ne gerek (: gerek değil), ama yalnızca Hacer'i bana ver." [47r-1]

(476) *Ḳulluḳ baġ baġlanġan boyunġa boġmak* ***ne kerek****, ʿışḳ eni birle enegen ḳulaḳġa altun ısırġa* ***ne yaraşur****.* "Kulluk bağ(ı) bağlanan boyuna kolye ne gerek (: gerek değil), aşk damgası ile damgalanan kulağa altın ne yakışacak (: yakışmaz)." [77r-5/6]

3.1.2.2.3.b. ḥācet + Osuz

KE'de geçen *ḥācet ermes, ḥācetüm yoḳ, ḥācetsiz-men* yapıları olumsuz gerekliliği kodlayan yapılardandır:

ḥācet ermes

(1734) *Aymışlar: Melikleri, sulṭānları yoḳ erdi. Resūl[c] aleyhi's-selām sordılar erse aydılar: Biz bir birimizge küç ḳılmas-biz, ẓulm etmes-biz. Bizge dād bėrgüçi* ***ḥācet ermes***. "Demişler: Hükümdarları, sultanları yoktu. Peygamber –ona selâm olsun- sorunca cevap verdiler: Biz birbirimize zahmet vermeyiz, zulmetmeyiz. Bize adalet veren (: hükümdar) gerek değil." [216r-17]

(1737) *Yana kördi, ellerinde terāzū yoḳ. Resūl[c] aleyhi's-selām anı sordı. Aydılar: Biz bir birge inṣāf bėrür-miz, artuḳ almas-biz öksük bėrmes-biz, neçe tilese ança bėrür-miz, terāzū* ***ḥācet ermes***[130]. "Yine gördü (ki) ellerinde terazi yok. Peygamber -ona selâm olsun- onu sordu. Dediler: Biz birbirimize insaflıyız, fazla almayız, eksik vermeyiz; (kim) ne kadar iste(r)se o kadar veririz, (bu yüzden bize) terazi gerek değil." [216r-21]

(310) *İmdi sen maṅga* ***ḥācet ermes-sen*** *tėp ṭalāḳ bėrdi.* "Şimdi sen bana gerek değilsin diyerek boşadı." [49r-18]

ḥācetüm yoḳ, ḥācetsiz-men

(261) … *Hīç ḥāceṭiṅg bar mu? Fāyide* ***Ḥācetüm yoḳ*** *tėse* ***ḥācetsiz-men*** *tėmek bolur erdi. Ḳul ḥācetsiz bolmas. Ḥācetim bar tėse Cebrā'īlge bar tėmek bolġay erdi.* 'Hiç (bir şeye) ihtiyacın var mı?' dedi. *Fayda:* İhtiyacım yok dese 'ihtiyaçsızım' demek olurdu, kul ihtiyaçsız olmaz; ihtiyacım var dese, Cebrail'e, (Allah'a değil de sana ihtiyacım) 'var' demek olacaktı." [42r-3]

(1372) *Ẕü'l-Ḳarneyn aydı: Mevli taʿālā maṅga bėrgen niʿmet maşrıḳdın maġrıbġa tegi siz bėrgen ḫarācdın artuḳraḳ turur. Ol mālġa* ***ḥācetim yoḳ***. "Zülkarneyn (: İskender) dedi: Yüce Allah(ın) bana verdiği nimet doğudan batıya kadar siz(in) verdiğiniz haraçtan daha kıymetlidir. O mala ihtiyacım yok (: o mal bana gerek değil). [175v-6]

ne soru sözcüğü + ḥācet

(261) *Ey Cebrā'īl, meniṅg tilekimge anıṅg bilmekligi yeter, tilemek* ***ne ḥācet turur****?* "Ey

[130] Boeschoten *vd. icābet ermes* olarak okumuştur. Esasen Londra nüshasında *ḥācet* yazılırken sonra *icābet*'e dönüştürülmüş olduğu izlenimi veren bir yazım tasarrufu görülür. Bunun yanında *icābet* sözcüğü metinde düzenli bir şekilde *ḳıl-* ve *bol-* yardımcı fiilleri ile kullanılmıştır. Dolayısıyla metnin bağlamı da sözcüğün *ḥācet* okunmasını destekler niteliktedir.

Cebrail, benim isteğime onun bilmesi yeter; dilemek ne gerektir (: dilemeye gerek yok/dilemek gereksizdir).” [42r-6]

3.1.2.2.3.c. muḥtāc

muḥtāc erme-, muḥtāc bolma- fiilleri olumsuz gerekliliğin derecesinin arttığı zorunluluğu kodlayan yapılardır. Bu yapılar daima *+GA* yönelme ekli bir sözcükle birlikte kullanılmıştır: *İ+GA muḥtāc ermez/s, İ+GA muḥtāc bolma+ZGK+K*. Bunların olumlu karşılıkları *İ+GA muḥtāc +K, İ+GA muḥtāc bol+ZGK+K* şeklinde karşımıza çıkar:

muḥtāc erme-

(366) *İbrāhīm kirdi: Nelük yėmes-siz tėdi. Aydılar: Bahāsın bilmedin yėmes-miz tėdiler. İbrāhīm aydı: Bahāsı ol turur: Yėmezde aşnu bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāhim tėńgiz, tamām ḳılmışda el-ḥamdüli'llāh tėńgiz. Aydılar: Biz <u>taāmġa muḥtāc ermez-miz</u>.* ‘İbrahim girdi: ‘Niçin yemiyorsunuz?’ dedi. Söylediler: ‘Bedelini bilmeden yemeyiz.’ dediler. İbrahim dedi: Bedeli odur (ki) yemeden önce ‘bismillahirrahmanirrahim’ deyiniz, yemeyi bitirince (: doyduktan sonra) ‘elhamdülillah’ deyiniz.” [59v-13]

(633) *Yana ol yükleri içinde çıḳġan nerselerni ileyinde ḳoydılar, aydılar: Bu nerseler bizińg ol ėltgen yüklerimiz içinde çıḳtı. Yańgılıp ḳoymış bolġaylar tėp alıp keldük. Yūsuf aydı: Yaḫşı ḳıldıńgız, ammā biz bu <u>nerselerge muḥtac ermes-miz</u>. Ḳamuġı sizińg bolsun, yol azuḳı ḳılıńg.* “Yine o yükleri içinde çıkan eşyalarını önlerine koydular, dediler: Bu eşyalar bizim o götürdüğümüz yüklerimiz(in) içinden çıktı. Yanılıp koymuş olacaklar diyerek alıp geldik. Yusuf dedi: İyi yaptınız, ancak biz bu eşyalara muhtaç değiliz/ihtiyacımız yok. Hepsi sizin olsun, yol azığı yapın.” [95v-15]

Aşağıdaki tümcede hem *kerek-* fiili ile hem de *muḥtāc* sözcüğü ile olumsuz gereklilik birlikte kullanılmış, ilk tümcede *kerekmes* ile dile getirilen olumsuz gereklilik *muḥtāc ermes-men* ifadesi ile kuvvetlendirilmiştir.

(1111) *Süleymān aydı: Tileseńg, seni seniń beglerińge bėreyin; tileseńg, meniń beglerimge bėreyin. Belḳis aydı: Meniń beglerim meniń birle erdiler. Seniń begleriń hem <u>kerekmes</u>. Men <u>ańga muḥtāc ermes-men</u>.* “Süleyman dedi: İstersen seni senin beylerine vereyim, istersen benim beylerime vereyim. Belkıs dedi: Benim beylerim (zaten) benimleydiler, senin beylerin de gerekmez, ben on(lar)a muhtaç değilim. Sen beni alacak olursan (sana) gelirim.” [150v-2]

Aşağıdaki örnekler *-GA muḥtāc ermes+K* yapısının olumlu bakışımlısı *-GA muḥtāc+K* olduğunu gösterir:

Süleymān aydı: Taʿāmġa muḥtāc-men. "Süleyman dedi: Yemeğe ihtiyacım var (: Bana yemek gerek." [143v-3]

Yūnus aydı: Taʿāmġa muḥtāc-men. "Yunus dedi: Yemeğe ihtiyacım var (: Bana yemek gerek." [155r-14]

Süleymān seferde erdi suwġa muḥtāc erdi. "Süleyman seferdeydi, suya ihtiyacı vardı." [146v-8]

muḥtāc bolma-

KE'de *muḥtāc bol-* birleşiği olumlu-olumsuz bütün kullanımlarında *-GA muḥtāc bol-/bolma-* şeklinde yönelme durum eki ile kullanılmıştır.

(611) *Bir ḳavlde ḳırḳ kün, bir ḳavlde üç ay nemerse yėmediler. Yūsuf körki birle kün keçürdiler.* ***Aşġa suwġa muḥtāc bolmadılar.*** [93r-14]

(818) *Aymışlar: Bu ḳırḳ yıl içinde tırnaḳları uzamadı, saçları* ***taraḳġa muḥtāc bolmadı****. Tonları opramadı, kir bolsa otġa salur erdiler. Kiri köyer erdi, tonları köymes erdi.* [119r-8]

Muḥtāc bolma-'nın bakışımlı olumlu karşılığı *muḥtāc bol-*'tır:

Mevlī taʿālā ḥikmet bėrdi. Ol çaḳlıġ ḥikmet beyān ḳıldı kim ḳamuġ yalavaçlar ***aṅ͡ga muḥtāc boldılar.*** "Yüce Allah hikmet verdi. O kadar hikmet beyan etti ki bütün paygamberler ona gereksinim duydular." [163v-13]

Aydı: Yā Resūla'llāh, men barġay-men, anı ewdin çıkarġay-men, sözleşür ḥālde seniṅ͡g sıṅ͡gardın yaraġsız söz ***sözlemekge muḥtāc bolsam*** *neteg ḳılġay-men? Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Sözleseṅ͡g ziyān ḳılmaġay.* "Dedi: Ey Allah'ın resulü, ben gideceğim, onu evden çıkaracağım, konuşurken sana kötü söz söylemek zorunda kal(ır)sam nasıl edeyim? Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Söyle(r)sen ziyanı yok (: söyleyebilirsin)." [227v-6]

3.1.2.2.3.d. F-mAGUnçA+bolmas

KE'de geçen *-mAGUnçA bolmas* yapısı bir çift olumsuzluk okuması vererek olumlu gereklilik anlamı ortaya koymuştur. Aşağıdaki örnekte geçen *F-magunça bolmas* yapısında iki olumsuz unsur bir arada kullanılıp birbirini iptal etmiştir, dolayısıyla bu yapı "muhakkak F-mAK lazımdır, muhakkak F-mAlIdIr, F-mAmAk imkânsızdır" anlamında güçlü bir gerekliliği ortaya koyar diyebiliriz:

(1100) *Belḳīs aydı: Süleymān çın yalavaç ermiş. Aṅ͡ga* ***barmaġunça bolmas*** *tėp. Tört yüz ḳarabaşnı altunlar, yinçüler birle bezedi. Tört yüz tewege altun kümüş tansuḳ*

nerse1er yükledi. Tört mi͡ng er aṭlanturup sazları birle Sebā vilāyetidin tepredi. "Belkıs 'Süleyman gerçek peygamber imiş. Ona gitmeyince olmaz (: gitmek gerekir).' diye söyledi. Dört yüz cariyeyi altınlar, incilerle süsledi. Dört yüz deveye altın, gümüş, nadir (bulunan) şeyler yükledi. Dört bin kişi(yi) ata bindirerek silahlarıyla Sebâ şehrinden yola çıkardı." [149r-17]

3.1.3. Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri

Bu bölümde asıl fiile eklenen ZGK işaretleyicileri ile *er-* ve *bol-* yardımcı fiillerinin oluşturduğu fiil birleşmelerindeki[131] olumsuzluklar ele alınmıştır:

AF+ZGK +er-

AF+ZGK +bol-

3.1.3.1. *er-* Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri

er- fiili isim tümcesinin yüklemi olma görevi dışında olumsuz bitimli fiillerle kullanılarak olumsuz bitimli fiilin gösterdiği zamanı *erdi* ile geçmişe, *ermiş* ile aktarılmış zamana, *erse* ile şarta bağlamıştır. KE'de özellikle *ermiş*'li fiil birleşmelerinde delile dayalılık kipliğini gösteren kayda değer örnekler yer almıştır. *AF-ZGK+er-* kuruluşunda birleşiğe YF olarak katılan *er-* fiilinin bu yapıda olumsuz çekimi yalnızca *-mAz/s* ZGK işaretleyicisi ile gerçekleşmiştir: *ermez/s.* Bunun yanında KE'de *er-* fiilinin zarf-fiil eki *-ken* ile çekime girdiği *er-ken*'li kuruluşu da yer almaktadır.

3.1.3.1.a. F-mIş ZGK + ermez/s

ermez/s ile birleşik oluşturan fiillere ulanan ZGK işaretleyicileri *-mIş* ve *-GAn*'dır:

(911) *Ol sıġır saban* ***sürmiş ermes,*** *çıkırġa* ***yörümiş ermes****. Bir türlüg özge belgüsi yoḳ.* [128r-14/15]

(883) *Teñri ᶜazze ve celle munça māl niᶜmet bėrdi. Yarlıḳın nige etmes-sen? Ḳārūn aydı: Teñri* ***bėrmiş ermez.*** *Men öz erdemim birle ḳazġandım.* [125v-12]

3.1.3.1.b. F+ZGK + erdi

Bu gruptaki fiil birleşmelerinde *er-di* yapısı *geniş zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman* ve *şart* işaretleyicilerinden sonra gelerek olumsuz bitimli fiilin gösterdiği zamanı

[131] *Birleşik fiil, birleşik fiil çekimi, birleşik zaman* gibi türlü adlarla ifade edilen her iki unsuru da fiilden oluşan (fiil+fiil) genel yapıları için biz, *fiil birleşmeleri* terimini kullanacağız.

geçmişe bağlamıştır. Bu yapılar şunlardır: *-mAz/s er-di, -mAdI er-di, -mAGAy er-di, -mAsA er-di, -mAy er-di.*

3.1.3.1.b.1. F-mAz/s erdi

-mAz/s ZGK işaretleyicisi ile *er-* fiiline ulanan *-di* ZGK işaretleyicisiyle oluşmuş bu tür fiil birleşmeleri KE'de T1K'de yalnızca 1 kez tanıklanmıştır. Bu tek örnek dışında KE'de T3K ve Ç3K ile de çekimlenmiştir. Bu fiil birleşmesi umumiyetle *alışkanlık* kılınışını yansıtır. Bunun yanında kimi şartlı kuruluşların sonuç tümceciği olarak kullanıldığında gerçekleşmemiş durum/olayın ifadesini de sağlar.

r (-Ar, -Ur, -yUr) erdi yapısı *-mAz/s erdi* yapısının bakışımsız karşılığıdır:

(818) *Kir bolsa otġa salur erdiler. Kiri* **köyer erdi**, *tonları* **köymes erdi**. "Kir ol(ur)sa ateşe atarlardı, (elbiselerin) kiri yanardı, elbiseleri yanmazdı." [119r-9]

(83) *Ozaḳı ümmetleriñ ḳurbānı ḳabūl bolsa* **köyer erdi**, *ḳabūl bolmasa* **köymes erdi**. Önceki ümmetlerin kurbanı kabul olsa yanardı, kabul olma(z)sa yanmazdı." [15r-6]

(1458) *Ḥalime oġlanların yazıġa ḳoy ḳozı közetgeli* **iberür erdi,** *Muḥammedni* **yibermes erdi.** "Halime çocuklarını ovaya koyun kuzu(ları) gözetmeleri için gönderir(di), Muhammed'i göndermezdi." [185r-13]

-mAs erdi yapısı, *er-* fiili ile çekime girdiğinde ortaya çıkan *ermez/s erdi* yapısının olumlu karşılığı, diğer fiillerden farklı olarak *ermes*'in karşıladığı 'değil' anlamının etkisiyle farklı olabilmektedir. Aşağıdaki örnekte *ermes/imes erdi* yapısının olumlu karşılığı *erdi*'dir: *ermes/imes erdi : erdi*[132].

(1374) *Bu meniñ küçüm ḳuvvetimdin* **imes erdi**, *İḍi ᶜazze ve celle raḥmetindin* **erdi**. "Bu benim gücüm kuvvetimden değildi, aziz ve celil olan Allah'ın rahmetindendi." [175v-20]

(1419) *ᶜUlemā aymışlar: Secde ᶜAbdül-Muṭṭalibġa* **ermes erdi**, *alnındaġı nūrġa* **erdi**. "Alimler demişler: Secde Abdülmuttalib'e değildi, alnındaki nura idi." [181r-3]

Aşağıdaki örneklerde *mAz/s erdi* yapısı, geçmişte alışkanlık hâline gelmiş durum/olayların ifadesini karşılar ki bu işlev, KE'de onun en sık görülen işlevidir:

(80) *Ādem yıl sayu ḳurbān kılur erdi. Ḳayu ḳurbān ḳabūl bolsa kökdin ot kelip ol ḳurbānnı köydürür erdi; ḳabūl bolmasa ot* **kelmez erdi.** "Adem her yıl kurban ederdi. Hangi kurban kabul olsa gökten ateş gelerek o kurbanı yakardı, kabul olma(z)sa ateş gelmezdi." [14v-16]

---

[132] Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz. ermez/s.*

(1795) *Aymışlar: Resūl ʿaleyhi's-selāmnıñg ḳamuġ sançışlarıda ferişteler kelür erdiler, anımā* ***sançmas erdiler****; yalġuz Bedr toḳuşıda sançıştılar.* "Demişler: Peygamber'in -ona selâm olsun- bütün savaşlarında melekler gelirdi, ama savaşmazlardı, yalnızca Bedir savaşında savaştılar." [222r-7]

(93) *ᶜUlemālar aymışlar: Ḳābilniñg ökünçi Ḥābilni öltürmiş üçün* ***ermez erdi****, öltürmişiñge ökünse tevbe ḳılġay erdi ḳabūl bolmaġay erdi. Ökünçi ol erdi ölügni yėrge kömgüsin* ***bilmes erdi****, arḳasınġa kötürgen üçün ökündi.* "Alimler demişler: Kâbil'in pişmanlığı Hâbil'i öldürdüğü için değildi, öldürdüğüne pişman olsa tövbe ederdi, (o da) kabul olmazdı. Pişmanlığı o idi ki ölüyü yere/toprağa gömeceğini bilmezdi, sırtında taşıdığı için pişman oldu." [16r-15/16]

(5) *Muḥammed Muṣṭafā aytur: Ḥaḳ ṣubḥānehu ve taᶜālā yarlıḳadı kim: Bir yaşurun genc erdim, meniñg Teñgrilıḳımnı hīç kim* ***bilmez erdi****. Ḫalāyıḳ yarattım mendin asıġ alsunlar tėp, men alardın asıġ alayın tėyü yaratma[dı]m tėdi.* "Muhammed Mustafa (s.a.v.) der: Her türlü eksiklik ve kusurdan münezzeh olan yüce Allah buyurdu ki: 'Bir gizli hazine idim, benim Tanrılığımı hiç kimse bilmezdi. İnsanlar yarattım benden fayda görsünler diye, ben onlardan fayda göreyim diye yaratmadım." [3r-7]

(743) *Firᶜavn aḳsaḳ erdi. Ol künge tegi kimerse aḳsaḳlıḳın* ***bilmes erdi.*** "Firavun aksaktı. O güne kadar kimse aksaklığını bilmezdi." [111r-17]

Aşağıdaki örnekte şartlı kuruluşun sonuç tümceciğindeki *kelmes erdi* yapısı geçmişte gerçekleşmeyen birtakım şartlara bağlı olarak 'gerçekleşen' bir durumu ifadede kullanılmıştır:

(1817) *Ol kün Ẕü'l-fiḳārnı Resūl añga bėrmişiñge ḳaḍġurġanlar aydılar: Ẕü'l-fiḳārnı ol kün bizge bėrmiş bolsa bu iş bizdin* ***kelmes erdi*** *tėp.* "O gün Zülfikarı[133] Peygamber(in) ona vermesine üzülenler 'Zülfikarı o gün bize vermiş olsa bu iş bize (başımıza) gelmezdi.' diye söylediler." [223v-20]

Aşağıdaki örnekte T1K ile çekimlenen bu yapı gerçek karşıtı şartlı kuruluşun sonuç tümceciğini oluşturmuştur:

(289) *Melik aydı: Bu emgek sañga taḳı mañga andın tegdi kim seni ḳarındaşım tėdi, ḫatunum tėse* ***ḳatılmaz erdim*** *tėdi.* "Hükümdar dedi: Bu eziyet sana ve bana şundan geldi ki sana 'kardeşim' dedi; 'eşim' dese(ydi) yaklaşmazdım." [46r-11]

Aşağıdaki örnekte geçmişteki bir alışkanlıktan ziyade geçmişte gerçekleşmemiş durum/olayın, geçmişte gerçekleşmiş olma ihtimali tasavvur edilerek bu tasavvur

[133] Zülfikar: Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği kılıç.

neticesinde ne gibi bir sonucun ortaya çıkmış olabileceği gerçekdışı bir zaman tasarısı ile ifade edilmiştir:

(1559) *Suʿāl: İḍi ʿazze ve celle anıñg raḥmetindin ne eksülgey erdi kim Resūl yalġuz ʿÖmerge duʿā ḳıldı, ėkkisiñge duʿā ḳılmadı, ḥikmet ne erdi? Cevāb: Mevlī taʿālā raḥmetindin* ***eksülmes erdi*** *ammā Resūlġa Cebreʾīl ḫaber bėrmiş erdi, bu ėkkiniñg biri imān keltürgey tėp.* "Soru: Aziz ve celil olan Allah, onun rahmetinden ne eksilecekti ki Peygamber yalnızca Ömer'e dua etti, ikisine (birden) dua etmedi, (bunda) hikmet neydi? Cevap: Yüce Allah(ın) rahmetinden (hiçbir şey) eksilmezdi, fakat Cebrail Peygambere 'Bu ikisinden (yalnızca) biri Müslüman olacak.' diye haber vermişti." [195v-15]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (59), (90), (132), (138), (165), (167), (214), (335), (364), (392), (395), (412), (413), (437), (596), (651), (654), (733), (742), (758), (775), (797), (816), (868), (872), (899), (908), (915), (946), (957), (978), (998), (1002), (1017), (1024), (1037), (1089), (1117), (1152), (1193), (1416), (1525), (1557), (1570), (1583), (1598), (1665), (1675), (1700), (1833), (1992).

3.1.3.1.b.2.F-mAy erdi

F-mAy yapısı ile *er-* fiiline ulanan *-dI* ZGK işaretleyicisiyle oluşmuş bu tür fiil birleşmeleri beş örnekte T3K, bir örnekte ise T1K ile çekimlenmiştir.

(1431) *Men seniñg üçün* ***kelmey erdim****, ol alnındaġı nūr ümīdige kelip erdim. İmdi ol nūrdın maḥrūm ḳaldım tėp āh tėyü ıñgranu aṭlanıp yolıġa kitti.* "Ben senin için gelmemiştim, o alnındaki nur(u) ümit ederek gelmiştim. Şimdi o nurdan mahrum kaldım deyip 'ah' diyerek inleyip ata binip yoluna gitti." [183r-1]

(1233) *Circīs ėkki rekʿat namaz ḳıldı duʿā ḳıldı, aydı: İlāhī, ʿālimü'l-esrār-sen, ḳamuġġa ḳādir-sen. Duʿāsı tamām* ***bolmay erdi*** *kim ġurları yarılıp on yėtti kişi ḳopa keldi: Bėş er, üç oġlan, toḳḳuz tişi.* "Circis iki rekat namaz kıldı, dua etti, dedi: Ey Allah'ım, sırları/gizli olanları bilensin, her şeye kadirsin. Duası bitmemişti ki mezarları yarılıp on yedi kişi kalkarak geldi: Beş erkek, üç çocuk, dokuz dişi." [163r-5]

(1232) *Circīs namāzġa turdı. Ėkki rekʿat namāz ḳıldı, aydı: İlāhī, ḳamuġnıñg sırrını sen bilür-sen. Duʿāsı tamām* ***bolmay erdi****, ḳamuġ sınuḳ yıġaçlar yafraḳlanıp yemişler belgürdi.* "Circis namaza durdu. İki rekat namaz kıldı, dedi: Ey Allah'ım, herkesin sırrını sen bilirsin. Duası bitmemişti (ki) bütün kırık ağaçlar yapraklanıp meyveler belirdi." [162v-17/18]

(1067) *Bu ilḳā-i cesed ol vaḳtda erdi kim Süleymāngġa ol taḫt, ol mülk-i ʿaẓīm* ***bėrilmey erdi****.* "Bu cesed bırakma (hadisesi) o zamanda (vuku bulmuş) idi ki Süleyman'a o taht, o saltanat verilmemişti." [145v-5]

(1345) *Ançada Mevlī ʿazze ve celle Muṣṭafà ʿaleyhi's-selāmġa bu ḳıṣṣalardın ḫaber*

bėrmey erdi. "O zaman aziz ve celil olan Allah, (Hz. Muhammed) Mustafa'ya -ona selâm olsun- bu kıssadan haber vermemişti." [173r-14/15]

(610) *Ḫalḳ açıḳıp Yūsufġa yalbaru keldiler. Anbārda aşlıḳ* ***kalmay erdi***. "Halk acıkıp (Hz.) Yusuf'a yalvarmaya geldi. Anbarda buğday kalmamıştı." [93r-10]

3.1.3.1.b.3. F-mAdI erdi

F-mAdI erdi yapısının yalnızca T1K çekimi tanıklanmıştır:

(1886) *Ebū Lübābe aytur: Taḳı aḍaḳ* ***mañgmadım erdi***. *Bildim kim Allāhḳa taḳı Resūlḳa ḫıyānet ḳıldı.* "Ebû Lübabe der: Daha ayak basmamıştım. Anladım ki Allah'a ve Paygambere hıyanet etti." [229v-19]

3.1.3.1.b.4. F-mAmIş erdi

F-mAmIş erdi birleşiğinin yalnızca T3K çekimi tanıklanmıştır:

(1511) *Resūl kirip Ḫadīceġa selām ḳıldı, ḫaberlerni aydı. Meyserening bitigin bėrdi. Bitigde bu erdi kim: Ey seyyide-i ʿArab, hiç vaḳt mundaġ savdāmız* ***bolmamış erdi*** *kim bu yol Muḥammed berekātından boldı.* "Peygamber girip Hatice'ye selam verdi, olayları anlattı. Meysere'nin mektubunu verdi. Mektupta bu vardı: 'Ey Arapların muhterem kadını, hiçbir zaman böyle kazancımız olmamıştı ki bu talih Muhammed(in) bereketinden oldu.' " [190v-16]

3.1.3.1.b.5.-mAGAy erdi

F-mAGAy erdi yapısının bütün sayı-kişilerde çekimi tanıklanmıştır. Bu yapı olumsuzluğu sezdiren *-GAy erdi* yapısına olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'nın ulanması ile teşkil edilmiştir ki yeni oluşan bu yapı bir çift olumsuzluk okuması vererek olumlu bir anlamın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Aşağıdaki (677), (361) ve (503) numaralı örnekler yapının T1K ile çekimini göstermektedir:

(677) *Yaʿḳūb aydı: İlāhī, bu ḳamçı birlen evvel oḳ ursang erdi, isiz ʿömrümni Yūsuf atı birle* ***keçürmegey erdim***. "Yakup dedi: Ey Allah'ım, bu kamçı ile daha önce vursaydın hayırsız ömrümü Yusuf(un) adıyla geçirmeyecektim." [100v-11]

(361) *Lūṭ aydı: Men öz köñglümçe kelmedim, Teñri yarlıġı birle keldim. Yarlıġ bolmasa, men* ***kelmegey erdim***. "Lut dedi: Ben kendi gönlümle gelmedim, Tanrı buyruğu ile geldim. Buyruk olmasa ben gelmeyecektim." [59r-12]

(503) *Kāşki seni* ***körmegey erdim***. "Keşke seni görmeseydim." [80r-17]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (446), (483), (564), (1695), (1696), (1717), (1825).

Aşağıdaki (319), (1155) ve (334) numaralı örnekler T2K ile çekimini örnekler:

(319) *Uḍımasaŋ, bu tüşni* ***körmegey erdiŋ***. "Uyumasa(ydı)n bu rüyayı görmeyecektin." [51r-11]

(1155) *Eger köŋlüŋ ḳorḳunçluġlar köŋli bolsa erdi, ṣabrıŋ ṣābirler ṣabrı bolsa erdi, ʿālemni yaratḳan Teŋridin* ***kaçmaġay erdiŋ***. "Eğer kalbin korkanların kalbi (gibi) olsaydı, sabrın (da) sabredenler(in) sabrı (gibi) olsaydı alemi yaratan Tanrı'dan kaçmayacaktın/kaçmazdın." [155r-4]

(334) *Eger ol yalavaç bolmasa, yüz miŋ yėgirmi tört miŋ yalavaçlar, sen me* ***bolmaġay erdiŋ***. *Ḳamuġını anıŋ sewüklüki üçün yaratdım.* "Eğer o peygamber olmasa, yüz yirmi dört bin peygamber (de), sen de olmayacaktın. Her şeyi onun hatırı için yarattım." [54r-10]

Aşağıdaki (55), (347) ve (1230) numaralı örneklerde T3K ile çekimi yer almaktadır:

(55) *Ḳaraġu yaratmasa erdim közlügler* ***şükr ḳılmaġay erdi***, *aḥsaḳ yaratmasa erdim aḍaḳlıġlar* ***şükr ḳılmaġay erdi***. [10v-6/7]

(347) *Ḳaçan ʿAzrā'il cān alġalu keldi erse İbrāhīm aydı: Taḳı vaḳt bolmışı yoḳ. ʿAzrā'il aydı: Vaḳt bolmasa erdi, maŋa yarlıġ* ***kelmegey erdi***. [56r-14]

(1230) *Cādūlar aydı: Ey melik, bu aġunı Şāmlıġlarġa bėrseŋ, biri tirig* ***ḳalmaġay erdi***. [162v-8]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (29), (262), (139), (372), (93), (441), (523), (549), (622), (850), (864), (865), (1063), (1116), (1228), (1230), (1302), (1538), (1584), (1922), (1663), (1674), (1779), (1803).

Aşağıdaki tek örnek Ç1K ile çekimini gösterir:

(1652) *Periler aydılar: Yā Resūla'llāh, biz sizinŋ ḳatıŋızdın* ***kitmegey erdük***, *ammā yolumız yıraḳ turur, azuḳlarımız yoḳ, kölüklerimiz<niŋ> hem yoḳ.* "Periler dediler: Ey Allah'ın resulü, biz sizin huzurunuzdan ayrılmazdık (: huzurunuzdan ayrılacağız), fakat yolumuz uzak, azığımız yok, bineklerimizin de (azığı) yok." [206r-18]

Aşağıdaki (1960) numaralı örnek Ç2K ile çekimini örnekler:

(1960) *Men bildügümni siz bilse erdiŋiz* ***sewünmegey erdiŋiz***. *Bilmiş bolunŋ Muṣṭafānı bizinŋ aramızdın çıḳarġu teg tururlar.* "Ben(im) bildiğimi siz bilseydiniz sevinmeyecektiniz/sevinmezdiniz. Bilmiş olun ki Musatafa'yı bizim aramızdan çıkarmaya niyetleniyorlar." [236r-16]

Aşağıdaki (77), (204), (910) ve (1392) numaralı örneklerde ise Ç3K ile çekimi yer almaktadır:

(77) *Ādem öz ülüşin tükel yėdi; Ḥavvā yarımını yėdi, yarımını ḳoydı. Cebrā'īl keldi, aydı: Ey ādem oġlı, sen yėmiş teg Ḥavvā tükel yėse erdi ḳıyāmetġa tegi oġlanlarıŋ̂ ḳaḥṭlıḳ* ***körmegey erdiler****.* "Adem kendi payını tamamen yedi; Havva yarısını yedi, yarısını bıraktı. Cebrail geldi, dedi: Ey Adem oğlu, senin yediğin gibi Havva (da) tamamen yeseydi kıyamete kadar çocukların kıtlık görmeyeceklerdi." [14r-11]

(204) *Aymışlar: Kimerse Ṣāliḥ peyġamberni Muḥammed resūlullāhını körse* ***tanumaġay erdiler.*** "Demişler: Kim Salih peygamberi, Allah'ın resulü Muhammed'i görse tanımayacak(lar)dı." [33v-9]

(910) *ʿAbdu'llāh ʿAbbās aytur: İnşā'a'llāh tėmeseler hergiz* ***bulmaġay erdiler****.* "Abdullah Abbas der: İnşallah (=Allah izin verirse) demeseler(di) hiçbir zaman bul(a)mayacaklardı." [128r-14]

(1392) *Ḍaḳyānūs aydı: Ḳamuġ ḫalāyıḳ yıġılsa bularġa bu iş* ***ḳılumaġay erdiler,*** *bular öz özleriŋ̂e ḳıldılar tėp.* "Dakyanus 'Bütün halk toplansa bunlara bu iş(i) yapamayacaklardı/yapamazlardı; bunlar kendi kendilerine yaptılar.' diye söyledi." [178v-4]

3.1.3.1.b.6.-mAsA erdi

F-mA-sA işaretleyicisi ile *er-* fiiline ulanan *-dI* ZGK işaretleyicisiyle oluşmuş bu tür fiil birleşmeleri KE'de T1K ile iki kez, T3K ile de beş kez çekimlenmiş, diğer sayı-kişilerle çekimi tanıklanmamıştır. Buna göre aşağıdaki (1509) ve (55) numaralı örnekler T1K ile, (308), (1181) ve (347) numaralı örnekler ise T3K ile çekimini örneklemektedir. Aşağıdaki örneklerde dikkati çeken (1509) numaralı örnek dışındaki tümcelerin şartlı kuruluş olmasıdır. Öncülü *-mAsA erdi*'li olan bu kuruluşlarda dikkati çeken ise sonuç tümceciklerinin geçmişte gerçekleşme olasılığı olan fakat gerçekleşmeyen durum/olayların ifadesini sağlayan *-GAy erdi* ya da onun bakışımlı karşıtı olan ve çift olumsuzluk okuması veren *-mAGAy erdi* yapıları ile kurgulanmış olmasıdır:

(1509) *Mevlī taᶜālādın nerse ḳoldum, anı sordum kim kāşkī* ***bolmasa erdim****.* "Yüce Allah'tan (bir) şey istedim, ona sordum ki keşke yapmasaydım." [190v-2]

(55) *Ḳaraġu* ***yaratmasa erdim*** *közlügler şükr ḳılmaġay erdi, aḫsaḳ* ***yaratmasa erdim*** *aḍaḳlıġlar şükr ḳılmaġay erdi.* "Kör yaratmasaydım görenler şükretmeyecekti, aksak yaratmasaydım ayağı (sağlam) olanlar şükretmeyecekti." [10v-6/7]

(308) *Ol kün Hācer suw* ***yıġmasa erdi*** *bu kün Mekkede bir arıḳ suw bolġay erdi İsmāᶜīl berekātında.* "O gün Hacer su yığmasaydı bu gün Mekke'de İsmail(in) bereketinden bir ırmak su olacaktı." [48v-16]

(1181) *Eger Yūnus balıḳ ḳarnında namāz ḳılġanlardın, tesbiḥ ayġanlardın* ***bolmasa erdi*** *ḳıyāmetġa tegi balıḳ ḳarnında ḳalġay erdi.* "Eğer Yunus balık karnında namaz kılanlardan, tesbih söyleyenlerden (= sübhanallah diyenlerden) olmasa idi kıyamete kadar balık karnında kalacaktı." [157r-17]

(347) *Ḳaçan ʿAzrā'īl cān alġalu keldi erse, İbrāhīm aydı: Taḳı vaḳt bolmışı yoḳ. ʿAzrā'īl aydı: Vaḳt* ***bolmasa erdi****, maŋa yarlıġ kelmegey erdi.* "Azrail can almaya gelince İbrahim dedi: Daha vakit olmadı/gelmedi. Azrail dedi: Vakit olmasa/gelmese idi bana buyruk gelmeyecekti/gelmezdi." [56r-14]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (38), (262).

3.1.3.1.c. F-ZGK + ermiş bitimli fiili

3.1.3.1.c.1. -mAz/s ermiş

F-mAz/s ve *er-* fiiline ulanan *-miş* ZGK işaretleyicisiyle oluşmuş bu tür fiil birleşmeleri KE'de yalnızca T3K işaretleyicisi ile çekime girmiştir. Bu işaretleyici olumsuz çekimde Ç3K için de kullanılmıştır. Bu yapının olumlu bakışımsız karşılığı olan *r (-Ar, -Ur, -yUr) ermiş* yapısının da *-mAz/s ermiş* yapısı gibi teklik ve çokluk birinci kişi ile çekimi görülmez. İki kez T2K ile çekimlenen olumlu yapının (tapınur ermiş-sen 161v-4; tirilür ermiş-sen 162v-19) Ç3K ile çekimine tek tanık olan şu örnekte birleşiği oluşturan her iki unsur da çokluk eki almıştır: *tileyürler ermişler* [229v-5]. KE'de *-mAz/s ermiş* fiil birleşmesi kimi zaman alışkanlık kılınışını yansıtırken çoğunlukla delile dayalı bilgi kipliğini kodlamıştır.

Aşağıdaki örneklerde geçen *r (-Ar, -Ur, -yUr) ermiş* yapısı *-mAz/s ermiş* yapısının bakışımsız karşılığıdır:

Hud aleyhi's-selām tilinde yüridi: Sizge yėl tap kelgey. Ḳamuġıŋġızını yėl birle helāk ḳılġay. … Yıġıldılar kėŋeştiler: Bizge yėl ***kelür ermiş****, yaraġın ḳılalıŋ tėp.* [29v-11]

Bu işlerni ḳamuġ seniŋ Tengriŋ ***kılur ermiş****.* [46v-3]

Yūsuf aydı: Ey yigitler, sizleriŋ araŋġızda bir yigit bar, öfkesi kelse aḍaḳın yerge batsa, tizige tegrü ***kömülür ermiş****. Eger taşnı ḳolı birle uvsa un teg* ***bolur ermiş****. Urlasa tügleri tonından ötüp taş* ***çıḳar ermiş****. Ün ḳılsa bir yıġaç yerge* ***barur ermiş****. Ol yıġaç yer kim üni barsa anıŋ törtde bir ülüşinde işitgen ḥāmile żaʿifeler oġlan* ***tüşürür ermiş****. Ol kim-dür?*[103v-19/21, 104r-1]

Firʿavn ol menāreġa aşıp kökge baḳtı, yėrdin körgen teg kök kördi, aḍın nerse körünmedi. Yana indi, aydı: Mūsī yalġan ***sözleyür ermiş****, kökde Teŋri yoḳ.* [114r-1]

Aşağıdaki (1355) numaralı örnek, aklî idrakî delil tabanlı algısal delile dayalılığı örneklerken (842) numaralı örnekte konuşur, hiç kimsenin Allah'ı göremeyeceğini, bilincine vararak idrak etmiştir. Bu algı ayrıca söylemin devamında muhakeme yoluyla pekiştirilmiştir. Allah'ın yaratmış olduğu meleklere gücünü yetiremeyen insanların onları yaratana güç yetirmesinin beklenemeyeceği ifade edilerek kimsenin Allah'ı göremeyeceği, farkına varmak suretiyle algılanmıştır:

(842) *Ḥaḳīḳat bildim kim seni kimerse* ***körmes ermiş****. Ferişteleriŋge ṭāḳat tutmaġan seni neteg körer?* "Gerçekte anladım ki seni kimse gör(e)mezmiş. Meleklerine güç yetiremeyen, seni nasıl görür?" [121v-18

(1355) *Olar aydılar: Boġuzġa KWA bitgen aş üze bu asıġ* ***ḳılmas ermiş****. Bizdin ne tileyürsen tėp ḥüccet kıldılar.* "Onlar dediler: Boğaza ? biten aş üzerine bu fayda etmezmiş. Bizden ne istiyorsun diyerek delil gösterdiler." [174r-5]

Aşağıdaki (247) numaralı örnekte konuşur, yapılan davranışın uygun olmayışını muhatabının söylediklerine atıfta bulunarak, onları kanıt olarak göstererek dile getirmiştir. Dolayısıyla burada *ermiş* yapısı, işitsel delile dayalı bir kiplik anlamı karşılar:

(247) *Aydılar: Bu butlar sözlemes, biz aŋga neteg soralıŋ? İbrāhim aydı: Bular* ***sözlemes ermiş****, ne tėyü tapunur-siz asıġsız nersege?* "Dediler: Bu putlar, konuş(a)maz, biz ona nasıl soralım? İbrahim dedi: Bunlar kopnuşmazmış, (o hâlde) ne diye tapınırsınız faydasız nesneye?" [40r-9]

Gramatikalleşmiş *ermes*'li *ermes ermiş* yapısı için *bkz. 3.3.3. ermez/s.*

3.1.3.1.d. F+ZGK + erse bitimli fiili

3.1.3.1.d.1. F-mAz/s erse

-mAz/s erse yapısı KE'de yalnızca T2K, T3K ve Ç2K ile çekimlenmiştir. Buna göre aşağıdaki (104), (201), (483) ve (1211) numaralı örnekler T2K, (394) numaralı örnek T3K ve (2042), (1838) numaralı örnekler ise Ç2K ile çekimini örnekler:

(104) *Ol raḥmānlıḳıŋ birle meni bu ʿaẕābdın ḳutġargıl.* ***Ḳutġarmaz erseŋ*** *raḥmān atıŋnı özüŋdin kitergil tėdi.* " 'O rahmanlığınla beni bu azaptan kurtar. Kurtarmazsan Rahman adını kendinden uzaklaştır.' dedi." [17v-12]

(201) *Melik sordı: Bu oġlannı ḳaydın aldın? Ṣāḫūr mācerānı aytu bėrdi. Melik taŋgladı. Aydı: Ey melik, maŋga* ***inanmas erseŋ*** *kelgil, saŋga körgüzeyin tėdi.* "Hükümdar sordu: Bu çocuğu nereden aldın? Sahur/Zeum, (başından geçen) macerayı anlatıverdi. Hükümdar şaşırdı. (Sahur) dedi: 'Ey hükümdar, bana inanmazsan gel, sana göstereyim.' dedi." [33r-21]

(483) *Yūsuf aydı: Aḍın yarag̀ **bilmez ersen͡g̀**, bārī bahām almag̀ıl, āzādlar bahāsın yėgüçi bolmag̀ıl.* “Yusuf dedi: Başka fayda bilmezsen (= elinden başka bir şey gelmezse) hiç olmazsa bedelimi (onların benim için biçtiği bedeli) alma, hürlerin bedelini yiyen(lerden) olma.” [78r-1]

(1211) *Aydılar: **Helāk ḳılmas ersen͡g̀** bulutnı bizge musaḫḫar ḳılu bėrgil.* “Dediler: Helak etmezsen bulutu bizim emrimize ver.” [160v-1/2]

(394) *Eger ḳızını **bėrmez erse** men barıp ėl künin bozar-men, seni oġlanlarıng̀ birle öltürür-men, ḳızıng̀nı tartıp alur-men.* “Eğer kızını vermezse ben gidip ülkesini dağıtacağım. Seni çocuklarınla birlikte öldüreceğim, kızını çekip alacağım.” [63v-3]

(2042) *Siz **barmas ersen͡g̀iz** körünmen͡g̀, men yalġuz barayın tėdi.* “ ‘Siz gitmezseniz, görünmeyin; ben yalnız gideyim.’ dedi.” [244v-4]

(1838) *Menim sözümge **kirmes ersen͡g̀iz**, men barıp an͡ga buluşur-men, Mekkege kirür ne tilese ḳılur tėdi.* “ ‘Benim sözüme girmezseniz ben gidip onunla buluşurum, (böylece o) Mekke’ye girer, ne isterse yapar.’ dedi.” [225v-14]

3.1.3.1.d.2. F-mAdI erse

F-dI erse ve onun bakışımlı karşılığı olan *F-mAdI erse* yapısı bağlama bağlı olarak bazen *şart* bazen de *zaman* anlamını karşılar. Bu yapı Ç1K dışında bütün kişi-sayılarla çekime girmiştir. Bir örnekte T1K ile, 4 örnekte T2K ile, 20 örnekte T3K ile, 2 örnekte Ç2K ile ve 3 örnekte de Ç3K ile çekimlenmiştir. Bu yapının şart yanında zarf-fiil (-XncA) gibi zamana işaret etmesi hiç kuşku yok ki yapıdaki *-sA(r)* eki ile ilgilidir, nitekim birçok araştırmacı ekin genel olarak *bitmiş fiilin hareketinin altında yatan koşulu ifade etmesi, olabilecek şeyi, sebepleri, şartlı bağlantıları bildirme*si düşüncesinde birleşmiş ve bu biçim birimi zarf-fiil olarak da değerlendirmiştir (Yaylagül 2002: 91-100).

Aşağıdaki tek örnekte yapı T1K ile çekimlenmiştir:

(1915) *Sen ne tėding̀ tėse seni **öltürmedim erse** ḫarām-zāde bolġay-men tėdim.* “ ‘Sen ne dedin ?’ deyince ‘Seni öldürmezsem haramzâde olacağım.’ dedim.” [231v-15]

Yapı aşağıdaki örneklerde T2K ile çekimlenmiştir:

(239) *Bu işdin **yıġılmadıng̀ erse** seni taşlaġay-men.* “Bu işten sakınmazsan seni taşlayacağım.” [39r-18]

(664) *Oġlumnı man͡ga ıdġıl. **Iḍmadıng̀ erse** seherde ḳopup duʿā oḳın atḳay-men tėmiş-sen.* “Oğlumu bana gönder. Göndermezsen seherde kalkıp dua okunu atacağım

demişsin." [99v-3/4]

(732) *Maŋ̂ga* ***bakmadıŋ̂, işitmediŋ̂ erse*** *yaratḳan İḍimge yandım.* "Bana bakmayıp (beni) işitmeyince yaradan Tanrıma döndüm." [110r-6]

(1219) *Rāstlıḳ üze aygıl,* ***aymadıŋ̂ erse*** *ḳatıġ ḳın birle öltürür-men.* "Dürüstçe söyle, söylemezsen çok işkenceyle öldürürüm." [161v-2]

Aşağıdaki örnekler yapının T3K ile çekimini gösterir:

(42) *ᶜAzāzīl ḳaçan secde* ***ḳılmadı erse*** *ḫiṭāb keldi: Ne üçün secde* ***ḳılmadıŋ̂*** *tėp.* "Azazil secde kılmayınca 'Niçin secde etmedin?' diye hitap geldi." [9r-15]

(1776) *Yol* ***tapmadı erse*** *yol bėrsün tėp tikti.* "(Yılan) yol bulmayınca yol versin diye (Hz. Ebû Bekir'i) soktu." [220r-18]

(1150) *Aymışlar: Ḳavmi īmān* ***keltürmedi erse*** *ḳavmıġa övkeledi.* "Demişler: Kavmi iman getirmeyince kavmine öfkelendi." [154v-9]

(1220) *Circīs aydı: Ey kāfir, yalavaçlar telim ıḍḍı. Kim ḳabūl ḳıldı erse, ḳındın ḳutuldı; kim* ***kabūl ḳılmadı erse****, belāġa tüşdi, helāk boldı.* "Circis dedi: Ey kâfir, çok peygamber gönderdi. Kim kabul kıldıysa eziyetten kurtuldu; kim kabul kılmadıysa belaya düştü, helâk oldu." [161v-8]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (242), (324), (332), (480), (760), (483), (779), (62), (219), (660), (1211), (1229).

Aşağıdaki (642) ve (823) numaralı örneklerde yapı Ç2K ile çekimlenmiştir:

(642) ***Bėrmediŋ̂iz erse****, men ḳınġa kirür-men, siz hem emgekge tüşer-siz.* "Vermezseniz ben eziyet çekerim, siz de belaya düşersiniz." [97r-5]

(823) *Mūsī aydı: Ḳabūl ḳılıŋ̂,* ***ḳılmadıŋ̂ız erse*** *bu tag̀ tepeŋ̂izge tüşer, ḳamuġıŋ̂ızını yançar.* "Musa dedi: Kabul edin, etmezseniz bu dağ tepenize düşer, hepinizi ezer." [119v-11]

Aşağıdaki örneklerde yapı Ç3K ile çekimlenmiştir:

(588) *Ançada Reyyān melikniŋ̂ tüşin yorġuçılar* ***bilmediler erse*** *aydı: Munça yıldın beri meniŋ̂ niᶜmetimni yėp meniŋ̂ tüşümni* ثاغض ا مالح *tėyür-siz.* "O sırada Reyyan hükümdarın düşünü yoranlar (düşü) bilemeyince (Reyyan hükümdar) dedi: Bunca yıldan beri benim nimetimi yeyip benim rüyama 'karışık/boş' rüya diyorsunuz. " [89v-17/18]

(879) *Yarlıġ keldi: Üç kün mühlet bėrdük.* ***Aşmadılar erse*** *belā indürür-men.* "Buyruk geldi: Üç gün mühlet verdik. Asmazlarsa bela indiririm/indireceğim." [125r-9]

(1020) *Özge suw* ***tapmadılar erse*** *ḳayra kelip çaġırnı içtiler.* "Başka su bulamayınca geri gelip şarabı içtiler." [140r-16]

3.1.3.1.e. F-ZGK + erken

F-mAz/s yapısı ile *er-ken* yapısının birlikte kullanıldığı aşağıdaki sayılı örnekler dışında *erken* yapısı ile kullanılan başka bir bitimli fiile tesadüf edilmemiştir:

3.1.3.1.e.1. -mAz/s erken

(24) *Andın **farımas erken** aġzınġa keldi. İlhām yetildi, aydı: El-ḥamdü li'llāh Rabbi'l-ʿālemīn.* "(Cebrail) sözünü bitirmemişti ki (ruh) (Adem'in) ağzına geldi. İlham (: vahiy) geldi, (ağzı) dedi: Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a (mahsustur)." [6v-14]

(586) *Ol aruḳ sıġırlar anı yėgeli barurlar. Alar **yėmes erken** yėtti baş ḳuruġ buġday çıḳar.* "O arık sığırlar onu yemeye giderler. Onlar yemeden yedi baş kuru buğday çıkar." [89v-4/5]

(854) *Andın astınraḳ nʿmetlerni **bulmas erken** üstünrek nʿmetni bulmaḳ muḥāl turur.* "Ondan daha aşağı nimetleri bulmadan daha üstün nimeti bulmak imkansızdır." [122v-9]

(1068) *Taḫt bolmasa, mülk-i ʿaẓīm bolmasa, dïv musaḫḫar bolmasa yüzükni almış bolur Süleymāngа bu mülk **bėrilmez erken**.* "Süleyman'a bu mülk verilmezken, taht olmasa, büyük ülke olmasa, dev ele geçirilmiş olmasa, yüzüğü almış olur " [145v-6]

(1975) *Yėtti yaşarda sañga ulaşdım. Taḳı yaşım yėgirmige **yetmes erken** mübārek cemāliñgdin aḍrılur-men.* "Yedi yaşında sana ulaştım. Daha yaşım yirmiye erişmeden kutlu cemalinden ayrılıyorum." [237v-10]

-mAz/s erken yapısının bakışımlı karşıtı *-r erken* yapısıdır:

Suʾāl: Zeliḫā Yūsufnı söwer erken tayaḳlatmaḳda ḥikmet ne erdi? [91r-14]

Ādem oġlı ölerin bilür erken, sağınur: Ölmes-men. [131r-4]

3.1.3.2. *bol-* Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri

KE'de *bol-* fiilli birleşmelerin olumsuz çekiminde olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-,* birleşiğin hem ilk hem de ikinci unsurunda yer alabilmektedir. KE'deki *bol-* fiilli olumsuz bitimli fiil birleşmelerini şöyle sıralayabiliriz: *F-mAz/s bol- (F-mAz/s bolur, F-mAz/s boldı/lar, F-mAz/s bolmış, F-mAz/s bolmış erdi, F-mAz/s bolup turur, F-mAz/s bolġunça)* ve *F-mIş bol- (F- mIş bolmaġay, F-mIş bolmasa).* Bu yapıları olumsuzluk ekinin konumuna göre şöyle gösterebiliriz:

AF-mAz/s OSUZ bol- OLU

AF-mAdI OSUZ bol- OLU

AF-mIş OLU bolmaġay OSUZ

AF-mIş OLU bolmasa OSUZ

3.1.3.2.1. Olumsuzluk işaretleyicisinin ilk unsurda yer aldığı birleşikler

3.1.3.2.1.a. F-mAz/s bol-

Sıfat-fiil ve yardımcı fiil *bol-* ile teşekkül eden yapılar durum/olayın niteliğini, vasfını aktaran dolaylı yapılar (periphrastic constructions) olarak da değerlendirilmiştir (Johanson, 2000: 97 *vd.*). Türkiye Türkçesi *F-Ir ol-* ve onun bakışımsız karşılığı *F-mAz ol-* yapılarını Banguoğlu (1986: 484 *vd.*) ve Korkmaz (2009: 803) *zaman* değil, *alışkanlık* ifade eden yapılar olarak değerlendirirler. *F-mAz/s bol-* yapısı, ana fiildeki eylemin daha önce gerçekleşmediği ya da gerçekleştirilmediği, gerçekleşmeye/gerçekleştirilmeye yeni başladığını/başlandığını ifade ederken -elbette bu anlamın ortaya çıkışında söz konusu yardımcı fiilin taşıdığı başlama kılınışının da tesiri yadsınamaz- aynı zamanda geçmişte başlayan eylemin sürerliğine de işaret eder; dolayısıyla *F-mAz/s bol-* aynı zamanda bitmemişlik görünüşünü de yansıtan bir yapıdır[134]. Bunun yanında *F-mAz/s bol-* yapısının faili karşıladığı, *bol-* fiilinin *tur-* yardımcı fiille eşdeğer kullanıldığı örnekler de vardır. Nitekim aşağıdaki (1468) numaralı metin parçası bunu örnekler:

(1468) *ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Yaraġlıġ-sen velikin oġul uşaḳınꞑ telim turur. Köp oġlanlıġ kişiniꞑ yaraġı* ***yetmes bolur.*** [186r-5]

Aşağıdaki (816) numaralı örnekteki *-mas erdi* yapısı, *-r bol-* yapısının hazırlayıcısı niteliğindedir ve daha önce olmayan, yeni bir duruma geçişi yansıtır:

(816) *Aymışlar: Ādemdin Mūsī vaḳtınġa tegi bişgen aş kėçe ḳalsa* ***sasımas erdi****. Biregü köz ḳılıp saḳladı erse sasıdı. Ol kündin beri bişgen aş keçe ḳalsa,* ***sasır boldı.***
"Demişler: Adem'den Musa zamanına kadar pişen yemek gece kalsa bozulmazdı. Biri(nin) gözü kalıp sakladığında bozuldu. O günden beri pişen yemek gece kalınca bozulur oldu (: bozulmaya başladı)." [119r-1/2]

a1. *Yaʿḳūb duʿā ḳıldı erse Zelīḫā yigit boldı, körki ḳayta keldi, közleri* ***körer boldı****.*
"Yakup dua edince Zeliha genç oldu/gençleşti, güzelliği yeniden geldi, gözleri görmeye başladı." [109r-16]

[134] Bu yapılar Johanson'un (1994, 2000) olayın başlangıç ve bitiş sınırları arasındaki herhangi bir noktasına yönelen *sınırlararası görünüş*'ünü karşılar. *Sınırlararası görünüş,* herhangi bir *zaman*da sürekliliği ifade etmesinden dolayı eylemde tekrarı, alışkanlığı da yansıtabilmektedir.

(727) a2. *Yıġlamaḳdın ėkki közi* ***körmes boldı***. "Ağlamaktan gözleri görmez oldu (:görmemeye başladı)." [108v-1]

-r boldı[135] *: -mAz/s boldı* bakışımsız çifti aşağıdaki örnekte hem bağlama göre *bir şeyi yapmaya niyetlenmek, yapmayı istemek* hem de *yeni bir duruma geçiş* anlamlarını karşılamaktadır:

(808) *Aṭġa yėm yėdürmedin yėm üze siydi. Sidük yıḍıġıdın aṭ yėm* ***yėmes boldı***. *Anı körüp ᶜĀdiler melikge aydılar. Melik olarnı* ***öltürür boldı***. *Ḫatunı aydı: Bularnıŋ̂ ḳolındın ne kelgey? Ḳoyġıl barsunlar, siziŋ̂ küçüŋ̂iz olarġa aytsun. Olar ḳorḳup kelmegeyler tėdi.* "Ata yem yedirmeden (at) yem üzerine işedi. Sidik kokusundan at yem yemez oldu. Adîler onu görüp hükümdara söylediler. Hükümdar onları öldürmeye niyetlendi. Eşi dedi: Bunların elinden ne gelecek? Bırak gitsinler, sizin gücünüz(ü) onlara söylesin(ler), onlar korkup gelmeyecekler(dir) dedi." [118r-1/4]

Aşağıdaki (1290) ve (204) numaralı örneklerde *-r boldı:-maz/s boldı* yapısı bir şeyi yapmayı istemeyi/bir şeyi yapmaya niyetlenmeyi ifade ederken (700) numaralı örnek ise yeni bir duruma geçiş anlamını verir:

(1290) *Melik Yaḥyānı* ***öltürür boldı***. *Aydılar: Yaḥyānıŋ̂ ḳanı yėrge tamsa ḳıyāmetġa tegi ot ünmes.* "Hükümdar Yahya'yı öldürmek istedi. Dediler: Yahya'nın kanı yere damlarsa kıyamete kadar ot/bitki bitmez." [168r-18]

(204) *Ṣāliḥ anasınıŋ̂ ḳoyların saḳlar erdi. Mekkedin Muᶜāviye bin Bekr üç miŋ̂ er birle keldi. Ḥicāznı egirdi. Yarındası Ṣāliḥ Muᶜāviyeni körgeli çıḳdı,* ***ıḍmas boldılar***: "Salih annesinin koyunlarını gözetirdi, mekke'den Muaviye bin Bekir üç bin askerle geldi. Hicaz'ı kuşattı. Ertesi gün Salih, Muaviye'yi körmek için çıktı, göndermek istemediler." [33v-11]

(700) *Yana Yehūdā yıġlayu aydı: Atamız Yaᶜḳūb yalavaç bu künge tegrü bir oġul üçün yıġlamaḳdın közleri* ***körmes boldı***. *İmdi on oġul üçün neteg ḳılġay?* "Yine Yehuda ağlayarak dedi: Babamız Yakup peygamber(in) bu güne kadar bir oğul için ağlamaktan gözleri görmez oldu (: görmemeye başladı). Şimdi on oğul için nasıl yapacak?" [103r-13]

3.1.3.2.1.a.1. F-mAs bolur

Aşağıdaki (1000) numaralı örnekte yer alan *-mAs bol-* yapısı yeni bir duruma geçişi yansıtırken (1468) numaralı örnekte bu yapı *tur-* fiilinin anlam ve değerini

[135] Bu yapı esasen Banguoğlu'nun *niyet fiilleri* adını verdiği (1986: 495) *karmaşık fiiller*e benzer. Banguoğlu bu fiillerin *gelecek sıfat-fiili* ve *-ici hal sıfat-fiili* ile yapıldığını ifade eder. Eldeki metinde *-r* ekiyle teşkil edilen bu yapı kimi zaman, bağlama bağlı olarak -geçmişte ve şimdiki zamanda- gerçekleşmemiş, teşebbüs hâlinde kalmış bir oluş ve kılışı ortaya koymaktadır.

karşılayan bir ek-fiil gibi kullanılmıştır. Bu örnekteki *-mAz/s bol-* yapısının varlık değil de nitelik olumsuzluğunu karşılaması bağlama bağlıdır (*krş. 3.1.2.1.a. -mAz/s*):

(1000) *Aymışlar: Ḳıṭr aḳar baḳır bolur, ḳıṭr ḳaynayur baḳır bolur. Ḥiṣārlar tamların anıñ birle suvarlar, ol tam* ***yıḳılmas bolur****.* "Demişler: Erimiş bakır; akar, bakır olur. Erimiş bakır kaynar; bakır olur. Kaleler duvarlarını onunla sıvarlar, o duvar yıkılmaz (:yıkılmamaya başlar)." [138r-11]

(1468) *ʿAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Yaraġlıġ-sen, velīkin oġul uşaḳıñ telim turur. Köp oġlanlıġ kişiniñ yaraġı* ***yetmes bolur****.* "Abdulmuttalip dedi: "(Bu işi yapmaya) layıksın, fakat çoluk çocuğun çoktur. Çok çocuklu kişinin faydası yetmez." [186r-5]

3.1.3.2.1.a.2. F-mAs bolur erdi

Aşağıdaki (868) numaralı tek örnekte ise *F-mAs bolur erdi* biçiminde çoklu fiil birleşmesi yer almaktadır:

(868) *Aymışlar: Tecelli nūrı Mūsıda ẓāhir erdi. Kimniñ közi Mūsīġa tüşse tirig barınça közi körmez erdi. Aymışlar : Ḳırḳ künge tegi* ***körmes bolur erdi****.* "Demişler: Tecelli nuru Musa'da. Kimin gözü Musa'ya düşse yaşadığı müddetçe gözü görmezdi. Demişler: Kırk güne kadar görmez olurdu." [123v-16]

3.1.3.2.1.a.3. F-mAs boldı

Aşağıdaki örneklerde, *F-mAs bol-* yapısının *-dI* ZGK'li kuruluşları yer almaktadır. Bu kuruluş yalnızca teklik ve çokluk üçüncü kişilerle çekime girmiştir. Aşağıdaki örneklerden yalnızca (204) numaralı örnekte *bir şeyi yapmaya niyetlenme*yi karşılayan yapı, diğer örneklerde *yeni bir duruma geçiş*i kodlamıştır:

(96) *Hābil ḳanı yėr yüziñge ḳaynayu çıḳdı. Ol kündin berü ḳan yėrge* ***siñgmez boldı****.* "Hâbil(in) kanı yer yüzüne kaynayarak çıktı. O günden beri kan yere sinmez oldu (: sinmemeye başladı)." [16v-7]

(869) *Mūsī yüzin açtı, uraġut baḳtı erse ėkki közi* ***körmes boldı****. Mūsīġa yalbardı, aydı: İḍi ʿazze ve celledin tilegil, közümni mañga bėrsün. Mūsī duʿā ḳıldı, közi açıldı. Yana aydı: Yüzüñni açġıl, bir köreyin. Mūsī açtı, baḳtı erse yana* ***körmes boldı****.* "Musa yüzünü açtı, yaşlı (kadın) bakınca iki gözü görmez oldu. Musa'ya yalvardı, dedi: Aziz ve celil olan Allah'tan iste, gözümü bana (geri) versin. Musa dua etti, (kadının) gözü açıldı. Yine dedi: Yüzünü aç, bir göreyim. Musa açtı, (kadın) bakınca yine görmez oldu (: görmemeye başladı)." [123v-18/20]

(676) *Yaʿḳūb bildi kim sözlegen Cebreʾīl turur, uşol sāʿatde* ***körünmes boldı****.* "Yakup anladı ki konuşan Cebrail'dir, tam o saatte görünmez oldu (: görünmemeye başladı)." [100v-9]

(672) *Aymışlar: Dāvūd yalavaç ḳırḳ yıl yıġladı, zilleti üçün. Tegresinde ḳırḳ ḳarı suw yıġıldı, ot ündi. Dāvūdnıñ boyı körünmes boldı.* "Demişler: Davud peygamber hatası sebebiyle kırk yıl ağladı. Etrafında kırk karış su birikti, bitki yetişti. Davud'un boyu görünmez oldu (: görünmemeye başladı)." [100r-10]

(204) *Ṣāliḥ anasınıñ ḳoyların saḳlar erdi. Mekkedin Muʿāviye bin Bekr üç miñ er birle keldi. Ḥicāznı egirdi. Yarındası Ṣāliḥ Muʿāviyeni körgeli çıḳdı,* ***ıḳmas boldılar***: "Salih annesinin koyunlarını gözetirdi. Mekke'den Muaviye bin Bekir üç bin askerle geldi. Hicaz'ı kuşattı. Ertesi gün Salih, Muaviye'yi görmek için/amacıyla çıktı, göndermek istemediler." [33v-11]

(399) *Melik aydı: Ne boldı, çerig üni* ***kelmes boldılar***? Hükümdar sordu: "Ne oldu, askerlerin sesi gelmez oldu? (: gelmemeye başladı)." [64r-15]

(1142) *Havā ḳarardı, biri birini* ***körmes boldılar***: "Hava karardı, birbirlerini görmez oldular (: görmemeye başladılar)." [154r-9]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (203), (670), (659), (730), (355), (869).

3.1.3.2.1.a.4. F-mAs bolmış

F-mAs bolmış kuruluşuna KE'de aşağıdaki tek örnekte tesadüf edilmiştir. Aşağıdaki örnekte Hz. Yusuf babasının gözlerinin görmemeye başladığını *yeni bir duruma geçiş*'i kodlayan *-mAz/s bol-* yapısı ile, bu bilgiye nasıl ulaştığını ise *-mAz/s bol-* yapısına ulanan ve naklî delile dayalılığı kodlayan *-mIş* ZGK ile dile getirmiştir:

(496) *İmdi Kenʿānġa barsañ, Yaʿḳūbġa mendin selām aygıl ve taḳı aygıl: Ey atam, meniñ üçün yıġlayu közüñ* ***körmes bolmış****, meniñ me aġlaġu tenimge ṭaʿām siñmes boldı.* "Şimdi Kenan'a gidersen Yakup'a benden selam söyle ve (şöyle) de: Ey atam, benim için ağlayarak gözün görmez olmuş, benim de ağlamaktan bedenime aş sinmez oldu." [79v-1]

3.1.3.2.1.a.5. F-mAs bolmış erdi

Aşağıdaki (711) numaralı tek örnekte *F-mAs bolmış erdi* biçiminde çoklu fiil birleşmesi yer almaktadır:

(711) *Aymışlar: Bu Mübeşşere oġlı Beşir ḳaḍġusındın yıġlayu közleri* ***körmes bolmış erdi***. "Demişler: Bu Mübeşşere(nin), oğlu Beşir(in) kaygısından ağlamaktan gözleri görmez olmuştu (: görmemeye başlamıştı)." [105r-21]

3.1.3.2.1.a.6. F-mAs bolġunça

Aşağıdaki tek örnekte *-mAs bol-* yapısı *-ġunça* zarf-fiil eki ile kullanılmıştır:

(428) *Yūsufnıñ ḳarası* ***körünmes bolġunça*** *botasız ḳalmış iñgen teg ıñgrayu ḳaldı.*

"Yusuf'un gölgesi görünmez olunca (: görünmemeye başlayınca) yavrusuz kalmış inek gibi ağlayıp inledi. " [69v-4]

3.1.3.2.1.a.7. F-mAs bolup turur

Aşağıdaki örnekte *-mAs bolup tur-* yapısı geçmiş zamanı karşılar:

(637) *Andın soŋ aydı: Atam ḥāli neteg turur, ayġıl. İbn Yāmin aydı: Seniŋ kaḍġuŋdın Beytü'l-Aḥzāngа kirip yıġlamaḳdın ėkki közi* ***körmes bolup turur****.* "Ondan sonra sordu: Babam(ın) hâli nasıldır? Söyle. İbn Yâmin cevap verdi: Senin kaygından Beytü'l-Ahzan'a girip ağlamaktan iki gözü görmez olmuştur (: görmemeye başlamıştır)." [96r-12]

3.1.3.2.1.b. F-mAdI bol-

Aşağıdaki tek örnekte tanıklanan *F-mAdI bol-* yapısı T3K *-GAy* ZGK ile çekimlenmiştir. Yapı, *zaman* bakımından *gelecekte bitmişlik* göstermekle birlikte daha ziyade konuşma anında dile getirilen, geçmişte gerçekleşmiş bir eylemin sonucuna dair bir *tahmin* kiplik anlamını yansıtır:

(230) *İbrāhim saḳınur erdi: Meni yaratġan Teŋri mundaġ eyesiz tapuġsuz tėp* ***yaratmadı bolġay****. Kimge tapuġ ḳılġu, neteg tapuġ ḳılġu bilmes-men tėp saḳınç birle kün keçürürde aḫşam boldı.* "İbrahim düşünürdü: Beni yaratan Tanrı böyle sahipsiz ibadetsiz (: ibadet edecek bir Tanrısı olmayan) olarak yaratmamış olmalı. Kime ibadet etmeli, nasıl ibadet etmeli bilmiyorum diye düşünerek gün geçirirken akşam oldu." [38v-1]

3.1.3.2.2. Olumsuzluk İşaretleyicisinin İkinci Unsurda Yer Aldığı Birleşikler

F-mIş bolmaġay

F-mIş bol- yapısı KE'de yalnızca bir örnekte, *-GAy* ZGK işaretleyicisi ile çekime girmiştir. Bu örnekte *F-mIş bol-* yapısı Johanson'un ifade ettiği gibi gelecekte gerçekleşecek eylemlere sınırötesi bir bakışla bakmayı bildirir gibi görünmekle beraber daha ziyade dilek/istek kiplik anlamına işaret eder. Dilek/istek gibi varsayıma dayalı, henüz gerçekleşmeyen kurgusal ifadelerde eylem zamanının konuşma zamanından sonra gerçekleşebilir olması nedeniyle bu tür ifadeler özünde bir *geleceklik* barındırır. Nitekim aşağıdaki örnekte *F-miş bol-* yapısının verdiği dilek/istek anlamını, gelecek zaman işaretleyicisi *-GAy* karşılamıştır. Aşağıdaki örnekte Hz. Süleyman, Allah'tan, hiç

kimseye geçmişte verilmemiş olan, konuşma anında verilmeyen ve gelecekte de verilmeyecek olan -zamansız ya da bütün *zaman*ları ihtiva eden bir *zaman* için- mülk dilemektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde bu *kim*'li tümce, olumsuz edilgene dönüştürülerek kullanılmaktadır:

(996) *Aymışlar: Yėtmiş kün oyaġ turdı. Duā ḳıldı, yalbardı: İḏiyā, meni yarlıḳaġıl, maŋ̂ga mülkī bėrgil kim mendin özge kimersege* ***bėrmiş bolmaġay-sen****.* "Demişler: Yetmiş gün uyanık kaldı. Dua etti, yalvardı: Ey Allah'ım, bana, benden başka (hiç)kimseye (hiçbir zaman) verilmeyen bir mülk ver (: Ey Allah'ım, bana öyle bir mülk ver ki benden başka kimseye verilmesin.)" [137r-19]

3.1.3.3. *tur-* Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri

3.1.3.3.a. -mAy turur/dur

(915) *Oġlan sıġırnı bāzārġa kivürdi. Aġır bahāġa tilediler. Aydı: Anamdın destūrsız satmas-men. Anasıġa kelip ayttı erse ferişte aydı: Bahāsı* ***yetmey*** *turur.* "Çocuk sığırı pazara götürdü. Pahalıya (almak) istediler. (Çocuk) dedi: Annemden izinsiz satmam. Annesine gelip söylediği zaman melek dedi: Bedeli yetmez." [128v-16]

(1352) *Şehrge kirdi erse ḳurumış ölügler kördi:* ***Islanmay sasımay*** *turur. Bu ne ḥāl turur tėp sordı.* "Şehre girdiğinde kurumuş ölüler gördü: Kokmamış(lar). (hend.) 'Bu ne haldir?' diye sordu." [173v-21]

(984) *Batşebaʿnı Uriyā ḳoldurġalı kişi ıḏmış erdi. Dāvūd anı bilmey kimerse* ***ḳolmay-dur*** *tėp ḳoldı.* "Uriyā, Batşeba'yı istemek için birini göndermişti. Davut onu bilmeden 'Kimse istememiştir/istemez.' diyerek istedi." [135v-10/12]

Ayrıca *bkz. 3.1.2.1.ı. -mAy.*

3.1.3.3.b. -mAyIn turur

bolmayın turur : bolup turur karşıt çiftlerinin yer aldığı aşağıdaki (121) numaralı örnek, *bolmayın turur* yapısının bakışımsız karşılığının *bolup turur* olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

(121) *Yana bir ferişte keldi, aydı: Ey İdrīs, kirgü vaḳt* ***bolmayın*** *turur. İdrīs aydı: Maŋ̂ga vaḳt bolup turur.* "Yine bir melek geldi, dedi: Ey İdris, (cennete) girecek vakit (henüz) gelmemiştir. İdris dedi: Bana (: benim için) vakit olmuştur (: gelmiştir)." [20v-14]

(1321) *Sām aydı: Yā resūla'llāh, tiriglik tilesem soŋ̂gı ölüm bar mu? Aydı: Bar. Andaġ erse cān açığı mendin* ***kitmeyin turur*** *tėp yana öldi erse saḳış ḳıldılar: Sām ölgeli tört miŋ̂ yıl bolmış artuḳ eksük.* "Sam sordu: Ey Allah'ın resulü, dirilmek istesem sonra (yine) ölüm var mı? Buyurdu: Var. 'Öyle ise can acısı benden

gitmez/gitmeyecek' diyerek yeniden öldüğünde hesapladılar: Sam öleli aşağı yukarı dört bin yıl olmuş." [171r-16]

3.1.4. Olumsuz Bitimsiz Fiiller

Bitimsiz fiiller (: fiilimsiler), Türkçenin en eski metinlerinden itibaren görülen ve AT'nin YT'sini oluşturmaya yarayan yapılardır. KE'deki olumsuz bitimsiz fiilli kuruluşları şöyle gösterebiliriz:

OSUZ fiilimsi OSUZ F/Yüklem

OSUZ fiilimsi OLU F/Yüklem

OLU fiilimsi OSUZ F/Yüklem

3.1.4.1. Olumsuz Sıfat-Fiil Yapıları

Sıfat-fiil yapıları nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan ve isim hususiyetleri taşıyan fiil şekilleridir. Tıpkı isimler gibi iyelik, çokluk, hâl eklerini, son çekim edatlarını alabilen, nesne, zarf niteleyicisi, sıfat olarak kullanılabilen yapılardır (Ergin, 1998: 333; Eckmann, 2003: 99). KE'deki olumsuz sıfat-fiilli yapılar ve onların bakışımlı/bakışımsız karşılıkları şunlardır: *-r/-Ar/-(y)Ur : -mAz/s, -GAn : -mAGAn, -dUK/-mXş : -mAdUK, F-gUçI bol- : F-gUçI bolma-/F-gUçI kalma-, F-GUçI (bar) : F-GUçI yoḳ.*

3.1.4.1.a. -mAz/s

-mAz/s yapısı KE'de i) sıfat görevinde, ii) isim görevinde, iii) belirli eklerle zarf görevinde kullanılmıştır. *-r/-Ar/-(y)Ur,* ekin bakışımsız olumlu karşılığıdır. Ancak aşağıdaki örnek bize -mAz/s'ın bakışımsız olumlu karşılığının *-GAn* olabileceğini de söyletir:

(1318) *Devā yaraġan pis ol bolur kim igne sançsa ḳan çıḳar; devā **yaramasġa** igne sançsa ḳan çıḳmas.* [171r-5]

-mAz/s ekinin Üretici-dönüşümlü gramerde, ismin genelleştirilerek sıfat tamlamasına dönüştürülmesini örnekleyen aşağıdaki metin parçaları dikkat çekicidir. (234) numaralı örnekteki *görmez, işitmez, asıġ ḳılmas* biçiminde tümcenin yüklemi görevinde olan yapılardan *görmez* ve *işitmez,* (236) numaralı örnekte sıfat tamlamasına dönüştürülmüştür:

(234) *İbrāhīm butnı atası ḳatından çıḳarıp boynıġa yip bağlap suwġa salıp toprakġa bulġap bāzārġa kiwürdi, aydı: Kim alur munı kim* ***körmez, işitmez,*** *kimerseġa* ***asıġ ḳılmas*** *tėp aydı.* "İbrahim putu babası(nın) huzurundan çıkarıp boynuna ip bağlayarak suya atıp toprağa bulayarak pazara götürdü. Dedi: 'Kim alır bunu ki (bu) görmez, işitmez, (bunun) kimseye fayda(sı) olmaz?' diye söyledi." [39r-2/3]

(236) *Atasıġa aytu bėrdiler. Atası İbrāhīmġa melāmet ḳıldı. İbrāhīm atasınġa aydı: Bu* ***körmes işitmez nerse****ge nelük tapunur-sen?* "Babasına söyleyiverdiler. Babası İbrahim'i azarladı. İbrahim babasına dedi: Bu görmez işitmez nesneye nasıl tapınırsın? [39r-12]

Aşağıdaki metin parçaları *-mAz/s* yapısının sıfat görevinde olduğu örneklerdir:

(235) *Teñgri mü bolur başınġa tilkü siyse bir saġın*

Közleri körmez karaġu *hem tili anıñ aġın*

"Tilkinin başına hacetini yaptığı (şey) Tanrı mı olur, bir düşün!

(Hem) onun gözleri görmez, kör(dür) hem ahraz/dilsiz(dir)." [39r-8]

(1337) *ʿĪsī aydı:* ***Bilmes nerseni*** *ögrenmes-men.* "İsa dedi: Anlamadığım şeyi öğren(e)mem." [172v]

(178) *Bir eḍiz uluġ taġ üze* ***ādemī körmes ḳuş ḳurt tegmes yėrde*** *ḳoḍdı.* "Bir yüksek dağ üstünde, insan(ın) görmediği, kurt kuş(un) ulaşmadığı yerde bıraktı." [28r-13]

(2009) *Oḳ attılar, Mervānḳa tegdi. Ḥasan raẓiya'llāhu ᶜanhu sarāy ḳapuġında ḳanlıġ boldı, Ḳanber başı yarıldı. Mışrlıġ ḳatıġ ḳorḳtılar, keñeştiler:* ***Körmes yėrdin*** *sarāynı telip kireliñ tėdiler.* "Ok attılar, Mervan'a isabet etti. Hasan -Allah ondan razı olsun- ev(in) kapısında yaralandı, Kanber(in) başı yarıldı. Mısırlılar çok korktular, istişare ettiler: 'Gör(ün)mez yerden evi kazıp girelim.' dediler." [240v-7]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB : (982), (1688).

Aşağıdaki metin parçalarında ise *-mAz/s* yapısının isimleştiği örnekler yer alır. Aşağıdaki (1318) numaralı örnekte *-mAz/s* ismin yönelme hâli ekini, (1239) numaralı örnekte belirtme hâli ekini, (423) numaralı örnekte ise hem iyelik hem belirtme hâli ekini alarak kullanılmıştır. Böylelikle *-mAz/s* eki tümcede nesne ve tümleç görevlerini de üstlenmiştir:

(1318) *Devā yaraġan pis ol bolur kim igne sançsa ḳan çıḳar; devā* ***yaramasġa*** *igne sançsa ḳan çıḳmas. "İlaç yarayan cüzzam hastalığı o olur ki iğne vur(ulur)sa kan çıkar; ilaç yaramayana iğne vur(ulur)sa kan çıkmaz."*[171r-4/5]

(423) *Yaᶜḳūb Yūsufnı* ***ıdmazın*** *bildiler erse Yūsufġa kelip söz bėrdiler, tezvīr ü ḥile birle Yūsufnıñ köñlin ḳopardılar.* "Yakup(un), Yusuf'u göndermeyeceğini anladıklarında Yusuf'a gelip söz verdiler, yalan dolanla Yusuf'un gönlünü çeldiler." [69r-6/8]

(1239) *Aydı: Bu maḳāmġa nedin tegdiñ? Loḳman aydı: Köni sözledim, emānetni ötedim, Ḥaḳġa* ***yaramasnı*** *ḳoydum; bu maḳāmġa tegdim.* "Sordu: Bu makama nasıl ulaştın? Lokman cevap verdi: Doğru söyledim, emaneti yerine getirdim, Allah'a yaramayan(lar)ı (Allah'tan uzaklaştıran iş/davranış *vb.*) bıraktım; bu makama eriştim." [163v-16/17]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB : (366), (1694).20

-mAz/s aşağıdaki örneklerde üzerine *+dA, +dAn, +dIn* isim hâl eklerini alarak zarf görevi üstlenmiştir. Örneklerin çoğunda *+mAz/s+dA/+dAn/+dIn* yapısı *burun, aşnu, oza* zaman edatları ile birlikte kullanılmış, birkaç örnekte ise söz konusu edatlar olmadan bağlama bağlı olarak *zaman* anlamını karşılamıştır.

Aşağıdaki (964) numaralı örnekte *-mAz/s* eki *+dA* isim hâl ekini alarak zarf görevi üstlenmiştir. Aynı yerde *-mAyIn* zarf-fiil ekli bir kullanımın da olması bu yapının *-mAyIn* yapısına denk olduğuna işaret edebilir:

(964) *Ḳızı aydı: Atam seni öltüreyin téyü turur. Munı bileyin téseñg, kéçe yaturda bir ḳap alu kirgil, anı körsünler. Yana* ***körmesde*** *çıḳġıl, ḳapnı dūşāb birle toldurġıl, tonuñgnı anıñg üze yapġıl. Andaġ ḳıldı. Kişi* ***körmesde*** *sarāydın çıḳtı. Ṭālūt saḳçılar ḳoymış erdi. Tünle* ***körmeyin*** *kirdiler.* "Kızı dedi: Babam seni öldürmek istiyor. Bunu anlamak istersen gece yatarken bir kap alarak gir, onu görsünler. Yine (kimse) görmeden (: kimseye görünmeden) çık, kabı pekmezle doldur, elbiseni onun üzerine ört. Öyle yaptı. Kimse görmeden saraydan çıktı. Talut nöbetçiler koymuştu. Gece (nöbetçiler) görmeden (: görünmeden) girdiler." [133v-19/20]

F-mAz/s burun, F-mAs/z+dIn burun, F-mAs/z+dAn burun

F-mAz/s burun yapısı KE'de aşağıdaki tek örnekte tanıklanmıştır.

(1557) *ᶜÖmer bu işge raġbet ḳıldı, ḳamuġları ḳopup butlarġa* ***barmas burun*** *ᶜÖmer şarāb içdi.* "Ömer bu işi (yapmayı) arzu etti, hepsi kalkıp putlara gitmeden önce Ömer şarap içti." [195v-3]

F-mAz/s+dIn burun yapısı KE'de 23 örnekte tanıklanmıştır. Bunlardan yalnızca aşağıdaki (1545) numaralı örnekte *F-mAz/s+dIn burun* yapısının arasına zamanı belirginleştiren başka sözcükler de girmiştir:

(1545) *Andın soñg Resūl ᶜaleyhi's-selām ékki rekᶜat namāz ḳıldı. Mekkedin ḥicret ḳılıp Medinege* ***barmasdın ékki yıl burun****. Andın soñg mfrāc tüninde bu béş vaḳt namāz farīża boldı.* [194v-7]

(1409) *Ḥabeşiler yıġılıp tevelerni üleştiler.* ***Boġuzlamasdın burun*** *ḳılıç birle çaptılar ve*

pāre pāre ḳılıp taladılar. "Habeşiler toplanıp develeri paylaştılar. Boğazlamadan önce kılıçla kestiler ve parçalarına ayırdılar (hend.)." [180r-14]

(994) *Dāvūd* ***kelmesdin burun*** *kitgil.* "Davut gelmeden önce git." [136v-21]

(1246) *Melik aydı: Ol kişini* ***ḳaçmasdın burun*** *keltürüñg.* "Hükümdar dedi: O kişiyi kaçmadan önce getirin." [164r-21]

(1188) *Ol ḳavm ḳamuġları Yūnus* ***kelmesdin burun*** *müsülmān bolmış erdiler.* "O kavim hepsi Yunus gelmeden önce Müslüman olmuş idiler." [158r-5]

F-mAz/s+dIn burun yapısı diğer fiilimsilerde olduğu gibi AT'deki yüklemden önce gelir. Aşağıdaki (218) ve (576) numaralı örneklerde ise bu genel dizilimin aksine yapı, AT'nin yükleminden sonra gelmiştir:

(218) *Ḳaçan Ṣāliḥ andaġ tėdi erse tewe öltürgenler aydılar: Teweni kendü öltürdümiz, Ṣāliḥni ma öltüreliñg bizge ᶜaẕāb* ***tegmesdin burun****.* "Salih öyle söyleyince deve(yi) öldürenler dediler: Deveyi kendimiz öldürdük, Salih'i de öldürelim bize azap gelmeden önce." [36r-3]

(576) *Burun yalawaçlıḳ ẓāhir ḳıldı. Aydı: Sizge aytu bėreyin yawuz iş* ***kelmesdin burun****.* "Önce peygamberliğ(ini) açık etti. Dedi: Size söyleyivereyim kötü iş gelmeden önce." [88r-21]

Aşağıdaki metin parçası ise başlı başına dikkate değer, zira bu parçada *F-mAz/s+dIn burun* yapısının hem genel söz dizimine uyan hem bu dizilişe aykırı kullanımı yer alır. Bunun yanında *burun* sözcüğünün düştüğü, *F-mesdin* yapısının bağlama bağlı olarak tek başına *F-mAz/s+dIn burun* yapısının verdiği anlamı karşıladığı örnek de bu parçada yer almıştır. Burada ayrıca *burun ṣubḥ aḳarur, soñgra kün tuġar* ifadesi ve bu ifadenin *F-mAz/s+dIn burun* yapısı ile teşkil edilen dönüşümlü biçimini de bir arada görmekteyiz:

(1496) *Aymışlar: Ḳaçan kün toġar bolsa burun ṣubḥ aḳarur, soñgra kün tuġar. Mundaġ Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıñg peyġāmberlıḳı kün tuġġan teg rūşen* ***bolmasdın burun*** *Ṣıddīḳnıñg ṣubḥı belgürdi, beşāret bėrdi. İḍi ᶜazze ve celle yarlıḳar: Ebū Bekr Resūlnıñg dostı erdi. Dostlıḳın belgürtdi yalavaçlıḳ* ***tegmesdin****. Lā-cerem dünyā ve āḫiretde Resūldin ayrılmadı. Ḫadice hem Muhammedni sevdi nübüvvet* ***körmesdin burun****.* "Demişler: Güneş doğacağı zaman önce şafak ağarır, sonra güneş doğar. Bunun gibi Peygamber'in -ona selâm olsun- peygamberliği güneşin doğması gibi aşikâr olmadan önce Sıddık'ın (: Ebû Bekir) şafağı belirdi, (iyi bir haberin geleceğini) müjdeledi. Aziz ve celil olan Allah buyuruyor: Ebû Bekir Paygamberin dostu idi. (Ebû Bekir) peygamberlik (Hz. Muhammed'e) gelmeden (ona inanarak) dostluğunu gösterdi. Şüphesiz dünya ve ahirette Peygamberden ayrılmadı. (Hz. Muhammed'in) peygamberlik(ini) görmeden önce Hatice de Muhammed'i sevdi." [188v-18/21, 189r-1]

F-mAs/z+dAn burun yapısı ise aşağıdaki iki örnekte tanıklanmıştır:

(442) *Uḥud toḳuşında seniñg mübārek tişiñgge taş tegip ḳan aḳmışda yarlıġ boldı: Ḳan yėrge* ***tüşmezden burun*** *tutġıl tėp.* "Uhud Savaşı'nda senin mübarek dişine taş değip kan aktığında buyruk geldi: 'Kan yere düşmeden önce tut.' diye." [71r-20]

(440) *Yūsuf ḳuḍuġ tüpiñge* ***tegmesden burun*** *Sidretü'l-müntehādın Cebrā'īlge yarlıġ boldı:* كردا ىدبع *Terk ḳulum Yūsufnı tutġıl tėp.* "Yusuf kuyu dibine ulaşmadan önce Sidretü'l-müntehâ'dan Cebrail'e buyruk geldi: 'Derhal kulum Yusuf'u tut.' diye." [70v-9/10]

F-mAs/z+dA aşnu, F-mAs/z+dAn aşnu, F-mAs/z+dIn aşnu

F-mAs/z+dA aşnu yapısı aşağıdaki üç örnekte tanıklanmıştır. Bunlardan (366) numaralı örnekte yer alan *F-mIşdA* yapısı bu yapının karşıtı diyebileceğimiz *F-mIş+dA kėḍin* yapısından farklı olarak tek başına onun verdiği anlamı karşılamıştır:

(34) *Yarlıġ boldı; Ādemni bir nūrdın taḫtġa urup ferişteler eginleriñge kötrüp uçmaḫnı keze yüritdiler. Sebeb ol erdi kim Ādem* ***yaratılmazda aşnu*** *Ādem oġlanları fesād ḳılġanlar, ḳan tökken1er tėp ġıybet ḳıldılar.* "Buyruk geldi, Adem'i bir nurdan tahta oturtup melekler omuzlarına kaldırıp cenneti gez(dir)erek dolaştırdılar. Sebep o idi ki Adem yaratılmadan önce (melekler) 'Adem(in) çocukları fesat(lık) edenler, kan dökenler(dir)' diyerek gıybet ettiler." [8v-5]

(49) *Su'āl: Ādem ve Havvānı buġday yıġaçıdın yıġmaḳda ne ḥikmet erdi? Cevāb: Mevli'ᶜazze ve celle Ādem* ***yaratmazda aşnu*** *yėr yüziñge ḫalīfe yaratur-men.* "Soru: (Allah'ın) Adem ve Havva'yı buğday ağacından men etmekte(ki) hikmet(i) ne idi? Cevap: Aziz ve celil olan Allah Adem(i) yaratmadan önce (şöyle dedi :) 'Yer yüzüne halife yaratıyorum.'" [9v-18]

(366) *İbrāhīm kirdi: Nelük* ***yėmes-siz*** *tėdi. Aydılar: Bahāsın* ***bilmedin yėmes-miz*** *tėdiler. İbrāhīm aydı: Bahāsı ol turur:* ***Yėmezde aşnu*** *bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāhim tėñgiz, tamām kılmışda el-ḥamdüli'llāh tėñgiz.* "İbrahim girdi: 'Niçin yemiyorsunuz?' dedi. Söylediler: 'Bedelini bilmeden yemeyiz.' dediler. İbrahim dedi: Bedeli odur (ki) yemeden önce 'bismillahirrahmanirrahim' deyiniz, yemeyi bitirince (: doyduktan sonra) 'elhamdülillah' deyiniz." [59v-12]

Yukarıda (1496) numaralı örnekteki *F-mAz/s+dIn = F-mAz/s+dIn burun* kullanımı ile yukarıdaki (366) numaralı örnekteki *F-mIşdA* yapısı ve aşağıdaki *F-mIşdA kėḍin* yapısının kullanımı benzerdir. Bu her iki karşıt yapıdaki zaman zarflı yapıların anlamı daha belirgin kıldığını ifade etmek mümkündür:

Kimidin **çıḳmışda kėḍin** yılan kelip Nūḥdın ol etni ḳoldı. [25v-11]

F+mAs/z+dAn aşnu yapısı aşağıdaki tek örnekte tanıklanmıştır:

(126) *Ol ḥālde ferişteler aydılar: İlāhī, biz Ādemni* ***yaratmazdan aşnu*** *aymadımuz mu kim Ādem oġlanları Cinn bini'l-Cānn meñgizlig ḳan tökgeyler tėp?* "O hâlde melekler dediler: Ey Allah'ım, biz, Adem'i yaratmadan önce 'Adem oğulları Cinn bini'l-Cānn (: melekler taifesi) gibi kan dökecekler(dir).' diye söylemedik mi?" [21r-12]

F+mAs/z+dIn aşnu yapısı aşağıdaki tek örnekte tanıklanmıştır:

(442) İbrāhīm Ḫalīlni mancınīḳġa urup otġa atmışda Sidretü'l-müntehādın ḳanat toḳıp otġa **tüşmezdin aşnu** tutdum. "İbrahim Halil'i mancınığa koyup ateşe attığında Sidretü'l-müntehâ'dan kanat çırpıp ateşe düşmeden önce tuttum." [71r-15]

F+mAs/z+dIn oza yapısı da aşağıdaki tek örnekte tanıklanmıştır:

(2050) *Müslim bin ʿAḳīl bu çerig* ***kelmezdin oza*** *Ḥüseynḳa bitig ıdmış erdi: Kūfe ḫalḳı ḳamuġ beyʿat ḳıldılar, terk kelgil tėp.* "(Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu) Müslim bin Âkil bu ordu gelmeden önce Hüseyin'e 'Kûfe halkı(nın) tamamı sözleşti. Çabuk gel.' diye mektup göndermişti." [245v-2]

Yukarıda örnekleri verilen *F-mAz/s* yapısının *+dA ve +dIn* isim hâl ekleri ile kullanılarak oluşturduğu yeni yapılar (F-mAz/s+dIn ve F-mIş+dA) zamana işaret eder; *F-mAz/s+dIn burun* ve *F-mIş+dA kėḍin* kuruluşlarında ise zaman daha belirgin, daha vurguludur.

-mAz/s aşağıdaki örneklerde *üçün* son çekim edatı ile kullanılmıştır:

(1727) *Ḳıyāmet kün bolmışda tamām körkleri tamām bolur, ammā meñgleri* ***bolmas üçün*** *körkleri bezekleri öksük turur. '*Kıyamet gün(ü) olduğunda bütün güzellikleri tamamlanır ancak benleri olmadığı için süsleri eksik kalır." [215r-16]

(1937) *Murādım ol erdi: Nelük barur-sen tėp mañga sorġay, men ayġay-men: 'Sen meni* ***sormas üçün****.' tėp.* "Muradım şuydu: 'Niçin gidiyorsun ?' diye bana soracak, ben 'Sen beni sormadığın için.' diye cevap vereceğim." [234v-9]

Aşağıdaki örneklerde *F-mAz/s bol-* yapısı, yukarıda (*bkz.* 2.1.3.2.1.1. F-mAz/s bol-) değinilen *bol-* fiilli olumsuz bitimli fiil birleşmelerinden farklıdır. *bol-* fiilinin taşıdığı başlama kılınışının da tesiri ile bu yapı ana fiildeki eylemin daha önce gerçekleşmediği, gerçekleşmeye yeni başladığını ifade eder; aynı zamanda geçmişte başlayan eylemin sürerliğine de işaret edebilen *F-mAz/s bol-* yapılı bitimli fiil

birleşmelerinden farklı olan *F-mAz/s bol-* yapılı bitimsiz fiil birleşmelerindeki *bol-* fiili, tıpkı *tur-* fiili gibi kopula görevli bir yardımcı fiil konumundadır.

Aşağıdaki örnekler *-r bol- : -mAs/z bol-* bakışımsız karşıtlığını göstermektedir. T3K çekimli *bol-* fiilinin bu farklı kullanımı, geniş zaman işaretleyicisi *-r* ve onun bakışımsız karşıtı *-mAz/s* ile sınırlıdır ve bağlam duyarlıdır. Nitekim aşağıdaki *-r/-mAs bol-* kuruluşlarında *-mAz/s*'lar ile faile işaret edilmiştir:

a. *Olarnıñg birle dostluḳ tutunduḳ, olarnı ögdük, dost dostını* **öger bolur**; *imān keltürmişiñge şükr ḳılduḳ, dost* **şükr ḳılur bolur**; *[c]aybların* **yapar bolur**; *olarġa raḥmet ḳılduḳ, dost dostḳa* **raḥmet ḳılur bolur**: "Onlarla dostluk kurduk, onları övdük (zira) dost, dostunu övendir, iman getirmesine (Müslüman olmasına) şükrettik (zira) dost, şükredendir, (dostunun) ayıplarını örtendir. Onlara rahmet ettik (zira) dost, dosta rahmet edendir." [214r-5/7]

(1694) b. *Neçe me olar yüz miñg cefā ve ḫaṭā ḳılsalar sen olarnı arıġ tėyü kelseñg, men tamām cefāların ve haṭāların yarlıḳap arıġḳa çıḳarġay-men. Anıñg üçün kim dost dostġa* **ḫilāf ḳılmas bolur**. "Onlar ne kadar yüz bin cefa (gösterip) ve kusur işleseler, sen (de) onlar için "masum" diyerek gelsen, ben bütün cefalarını ve kusurlarını affedip (onları) masum kılacağım/kılarım. Şunun için ki dost, dosta yanlışlık yapmayandır. [212v-6]

(1704) "*Yana ḫiṭāb keldi: Ey Muḥammed, sen tilemegil, dost dostdın* **tilemes bolur**: *Dost ḥükm ḳılur; sen ḥükm ḳılġıl, men bėreyin.* "Yine hitap geldi: Ey Muhammed, sen isteme, dost dosttan istemeyendir. Dost hüküm verir; sen hüküm ver, ben vereyim." [213r-15]

-mAz/s sıfat-fiilli yapılara dair diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (195), (375), (442), (627), (684), (962), (995), (1102), (1324), (1041), (1299), (1550), (1626), (1864), (2056).

3.1.4.1.b. -mAGAn

-mAGAn olumsuz sıfat-fiil yapısı KE'de çoğunlukla fail ismi olarak kullanılmış, iki örnekte hareket ismini karşılamıştır. KE'de *-mAGAn*'ın sıfat olarak kullanıldığı örnekler yanında isimleşmiş örnekleri de yer alır. *-mAGAn* KE'de ayrıca çokluk ve iyelik eklerini, *üçün* son çekim edatını alarak da kullanılmıştır.

-mAGAn olumsuz sıfat-fiill yapısının bakışımlı olumlu karşılığı *-GAn*'dır:

(1385) *Yana çerigge kėldi. Yörürde aḍaḳınġa taşlar tegdi. Bu ne eken tėdiler erse ün keldi: Munı* **alġan** *hem peşimān bolur,* **almaġan** *hem peşimān bolur.* [177r-17]

(739) ***Körgenler*** *Yūsufnı söwdiler,* ***körmegenler*** *işitip söwdiler.* [110v-18]

(901) *Bażılar aymışlar: Yarlıġ [boldı]: Buzaġuġa* ***tapunġanlar*** *bir toḳḳuz sıbṭ ewlerindin çıḳıp ḳapuġlarında başların yalaŋ̂ ḳılıp ḳıbleġa ḳarşu tizin çöküp boyunların ḳılıçġa sunup oltursunlar. Buzaġuġa* ***tapunmaġan*** *ėkki yarım sıbṭ Hārūn başlap ḳılıç alıp kelsünler.* [127r-21, 127v-1/2]

Aşağıda *-mAGAn*'ın sıfat olarak kullanıldığı örnekler yer alır:

(181) ***Hīç kimerse aymaġan söz*** *aydılar yawlaḳ ʿacīb.* "Hiç kimsenin söylemediği çok acayip söz söylediler." [29r-5/6]

(1084) *Hüdhüd aydı: Bardım erse, körmedük yerlerni kördüm. Sen* ***körmegen nersedin*** *ḫaber keltürdüm.* "Hüdhüd dedi : Gittiysem, gör(ül)medik yerleri gördüm. Sen(in) görmediğin şey(ler)den haber getirdim." [147r-18]

(1184) *Yarlıġ keldi: Ey Yūnus, ündürmegen yıġaçġa,* ***aḳturmaġan suwġa*** *ḳayġurur-sen…* "Buyruk geldi: Ey Yunus, meyve vermeyen ağaca, akmayan suya üzülüyorsun." [157v-8/9]

(2072) *Yarın uluġ künde küç tegürgen, māl alġan,* ***dād bėrmegen ẓālimler*** *ḳarınçḳa meŋ̂izlig aḍaḳlar astında yençilgüleri, raḥmsuz beglerge zaḫm teggüsi.* "Yarın büyük günde (: mahşerde) zulmeden, mal alan, adalet vermeyen zalimler karınca misali ayaklar altında ezilecekler; merhametsiz beylere zahmet ulaşacak." [249r-6]

Benzer örnekler için KEOB: (12), (1179), (1277), (1379), (1148), (1218), (1796).

Aşağıda ise isimleşmiş *-mAGAn*'lı örnekler yer alır:

(739) *Körgenler Yūsufnı söwdiler,* ***körmegenler*** *işitip söwdiler.* "Görenler Yusuf'u sevdiler; görmeyenler işiterek sevdiler." [110v-18]

(1972) *Ey yumşaḳ töşekde* ***yatmaġan,*** *ey tawar ton* ***keḍmegen,*** *ey arfa etmekin toḳ* ***yėmegen*** *tėp yıġlayur erdi.* " 'Ey yumuşak döşekte yatmayan, ey ipek elbise giymeyen, ey arpa ekmeğini doyasıya yemeyen!' diyerek ağlıyordu." [237v-1]

(1507) *Muḥammed ozġalı tevege mindi erse Ebū Cehl aydı: Bu oġlan turur, iş* ***bitürmegen,*** *yolda azġay.* "Muhammed gitmek için deveye binince Ebû Cehil dedi: Bu iş bitirmeyen/tecrübesiz çocuktur; yolu şaşıracak(tır)." [190r-18]

(842) *Ḥaḳīḳat bildim kim seni kimerse körmes ermiş. Ferişteleriŋ̂e ṭāḳat* ***tutmaġan*** *seni neteg körer?* "Gerçekte anladım ki seni kimse gör(e)mezmiş. Meleklerine güç yetiremeyen, seni nasıl görür?" [121v-18]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (901), (951), (1385), (1810), (1985), (486), (790), (904), (937), (1622).

-mAGAn, yukarıda da değinildiği üzere ismin türlü eklerini alabilir. KE'de aldığı eklerin başında çokluk eki *+lAr* gelir:

(486) *Ey oġlı ḳızı* **bolmaġanlar,** *boldı erse murādça* **bolmaġanlar**, *içlerirüz arıtıŋ, iʿtiḳādlarıŋıgız yarıtıŋ, bu kelimātnı tilde yöritiŋ.* "Ey oğlu kızı olmayanlar, (oğlu kızı) oldu ise gönüllerince olmayanlar, içlerinizi arıtın, inancınızı kuvvetlendirin, bu sözleri dile getirin." [78r-17]

(937) *Taḳı* **işlemegenler** *biri ḳaraġu, ėkkinçi saġır, üçünçi aġın, törtünçi oturum.* Ve (gemide) çalışmayanlar(dan) biri ama, ikincisi sağır, üçüncüsü ahraz, dördüncüsü kötürüm(dür). [130v-14]

(739) *Körgenler Yūsufnı söwdiler,* **körmegenler** *işitip söwdiler.* "Görenler Yusuf'u sevdiler, görmeyenler işiterek sevdiler." [110v-18]

Aşağıdaki örnekte iyelik eki almış *-mAGAn* yapısı yer almıştır:

(1622) *Tört yolnıŋ başında olturup Ebū Cehl sözi birle her kim Muḥammeddin sorsa aytur erdiler: Muḥammed cādū turur, yalġançı turur, anı* **körmegeniŋiz** *yaḫşıraḳ.* "Dört yolun başında oturup Ebû Cehil'in sözüyle her kim Muhammed'den sorsa (şöyle) derdiler: Muhammed büyücüdür, yalancıdır; O'nu görmediğiniz daha iyi." [203v-12]

-mAGAn aşağıdaki örnekte *üçün* son çekim edatıyla kullanılmıştır:

(1212) *Yana ḳaḥṭlıḳ bo[ldı. Bildiler kim yaratġan] Teŋriġa īmān* **keltürmegen üçün** *yaġın yaġmadı.* "Yine kıtlık oldu. Anladılar ki yaratan Tanrı'ya iman getirmedikleri için yağmur yağmadı." [160v-9]

-mAGAn aşağıdaki örneklerde ise *-mA-* olumsuzluk işaretleyicili bir fiille bir araya gelerek çift olumsuzluk ortaya koymuştur:

(790) *Sizlerde* **kimerse tamuġġa kirmegen bolmaġay**. "Sizlerden/içinizden (hiç) kimse cehenneme girmeyen olmayacak (: herkes cehenneme girecek.)." [116r-6]

(12) *Bu dünyāda ança teŋlik ṭāʿat ḳıldı kim maşrıḳdın maġrıbġa tegi Ḥāriş secde* **ḳılmaġan bir ḳarış yėr ḳalmadı**. "Bu dünyada o kadar çok ibadet etti ki doğudan batıya kadar Haris'in secde etmediği bir karış yer kalmadı (: her yerde secde etti)." [4v-4]

3.1.4.1.c. -mAdUK

-mAdUK sıfat-fiil yapısı KE'de aşağıdaki sayılı (: 3) örnekte tanıklanmıştır. Aşağıdaki (1682) numaralı örnek, *-mAdUK*'un bakışımsız olumlu karşılığının *-dUK* yanında *-mIş* ekinin de olabileceğini göstermesi bakımından dikkat çeker:

-dUK/-mIş : -mAdUK

(1682) *Ḥamd u şenā ol İdige kim manga Ḳur'ān yiberdi, ḥamd u şenā ol Teñgrige kim meniñg* <u>*keçmiş*</u> ***<u>keçmedük yazuḳlarımnı</u>*** *yarlıḳadı.* "Şükür ve övgü o Allah'a ki bana Kur'an(ı) gönderdi, şükür ve övgü o Allah'a ki benim geçmiş geçmemiş (: gelecek) günahlarımı bağışladı. [210v-19]

a1) *Yūsuf ḳarındaşları birle eḍgü muʿāmelet ḳılduḳı taḳı olamırı cefasıñga ṣabr* ***<u>kılduku üçün</u>***. [66r-10]

(984) a2) *Efżāl-ı aʿmāl-i enbiyā üze farīża üçün Dāvud tefaḥḥus* ***<u>ḳılmaduḳı üçün</u>*** *ʿitāb keldi.* "Daha faziletli amelleri olan peygamberlerin üzerine farz olduğu gibi Davut etraflıca araştırmadığı için tekdir geldi."*[135v-12]*

(1084) *Hüdhüd aydı: Bardım erse,* ***<u>körmedük yerlerni</u>*** *kördüm.* "Hüdhüd dedi: Gittiysem, gör(ül)medik yerleri gördüm." [147r-18]

3.1.4.1.d. -mAGU

-mAGU sıfat-fiil yapısı KE'de yalnızca şu iki örnekte tanıklanmıştır:

(891) *Yarlıġ keldi: Ey Mūsī, ümmetiñg* ***<u>ḳılmaġu iş</u>*** *ḳıldılar: Buzaġuġa tapundılar.* "Ey Musa, ümmetin yap(ıl)mayacak (: yapılması uygun olmayan) iş yaptı: Buzağıya tapındı." [126v-4]

(1705) *Aydı: İlāhī, ümmetlerim* ***<u>kötermegü teg yük</u>*** *yüklemegil.* "Dedi: Ey Allah'ım, (ümmetime) ümmetlerim(in) kaldır(a)mayacağı kadar yük yükleme." [213r-16]

-mAGU olumsuz sıfat-fiil yapısının bakışımlı olumlu karşılığı olan *-GU,* metinde hem fail, hem hareket ismi olarak, türlü hâl eklerini alarak ve son çekim edatları (teg ve çaḳlıġ) ile daha sık kullanıma sahiptir. Aşağıdaki örnekler *-mAGU*'nun bakışımlı olumlu karşılığının *-GU* olduğunu göstermektedir:

ʿĀyişe rażiya'llāhu ʿanhā aydı: Bu aʿrābiḳa aydıñg: ***<u>Kirgü vaḳt ermes.</u>*** "Ayşe -Allah ondan razı olsun- dedi: Bu Arap'a söyleyin girecek zaman değil." [237r-8]

Yūsufnı ḳol içinde on böri kelip <Yūsufnı> ḳapsamış ***<u>helak ḳılġu teg</u>*** *hamle ḳılurlar.* "On kurt vadi içinden gelip Yusuf'un etrafını sarmış, helak edecek gibi saldırırlar." [69r-3]

<u>Söz sözleşgü vaḳt</u> *boldı erse şāh tut aġaçınıñg ḳabuḳın alıp aġzıngа sürtdi.* "Söz söyleyecek vakit olduğunda (: geldiğinde) şah, dut ağacının kabuğunu alıp ağzına sürdü."

[120r-19]

<u>Ḳıyāmet kelgü künge tegi</u> *ʿömr tiledi.* "Kıyamet(in) geleceği güne kadar ömür diledi." [9v-7]

-GU sıfat-fiil ekinin olumsuzu yukarıda değinilen *-mAGU* kuruluşu yanında yükleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisi ile de gerçekleştirilmiştir. Buna göre aşağıdaki *tüşgü vaḳt ermes tüşgü yėr ermes* örnekleri dönüşüm ile **tüşmegü vakt turur*, **tüşmegü yėr turur* olarak kurgulanabilir:

> *Çerig arasıda söz tüşmiş:* ***Tüşgü vaḳt ermes tüşgü yėr ermes***. "Askerler arasında (şöyle) söz çıkmış: Konaklayacak zaman değil, konaklayacak yer değil." [234r-18]

Aşağıdaki örnekte *ne* sözcüğü bir öndurum olumsuzluk işaretleyicisi gibi kullanılmıştır. Tümcenin devamındaki *sewüngü kün turur* ifadeleri *ne yıġlaġu kün turur*'un **yıġlamaġu kün turur* yapısına eşdeğer olduğuna işaret etmektedir:

> *Bażı ṣaḥābeler munı işitip sewünür erdiler. Ṣıddīḳ rażiya'llāhu ʿanhu yıġlayur erdi. Aydılar: Yā Ebā Bekr* ***ne yıġlaġu kün turur****. Ṣıddik aydı: Sizge sewüngü kün turur.* "Kimi sahabeler bunu işitip seviniyorlardı. Ebû Bekir -Allah ondan razı olsun- ağlıyordu. Dediler: Ey Ebû Bekir, ağlayacak gün değildir. Ebû Bekir dedi: Size sevinecek gündür. [236r-15]

3.1.4.1.e . -GUçI F-mA-, -GUçI yoḳ

-GUçI sıfat-fiil yapısının olumsuz bakışımlı karşılığı *-mAGUçI*'ya KE'de tesadüf edilmemiştir. Bununla birlikte söz konusu sıfat-fiilin olumsuzu *-mA-* ve *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicileri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. *-Guçı*'nın *-mA-* ile olumsuzu sağlanırken yalnızca *ḳal-* ve *bol-* fiillerinin kullanılması dikkat çekicidir: F-GUçI bolma- / F-GUçI ḳalma-:

F-GUçI bolma-

(142) *Mundaġ ābādān erken biregü Teñrini* ***birlegüçi bolmadı***. "Böyle bayındır (bir yerde yaşıyor) iken Tanrı'yı birleyen biri (bile) olmadı." [23r-11]

(483) *Yūsuf aydı: Aḍın yaraġ bilmez ersең, bari bahām almaġıl, āzādlar bahāsın* ***yėgüçi bolmaġıl***. "Yusuf dedi: Başka fayda bilmezsen (: elinden başka bir şey gelmezse) hiç olmazsa bedelimi (onların benim için biçtiği bedeli) alma, hürlerin bedelini yiyen(lerden) olma." [78r-2]

(113) *Ḫaberde andaġ kelür: Şiş ölmişde kėḍin kimerse şerīʿat sözin* ***ayġuçı bolmadı***. *Cümle şerīʿatnı koḍdılar, ḳamuġ cāhil boldılar. İḍige neteg ʿibādet ḳılġunı bilmediler.* "Şis öldükten sonra Allah'ın emirlerinden söz eden hiç kimse olmadı. Herkes Allah'ın emirlerini bıraktı, hepsi cahil oldular. Allah'a nasıl ibadet edeceklerini bilmediler." [19v-6]

(265) *Ḳamuġ vilāyetlerde toḳluḳ boldı, Nemrūd aşlıḳıñga* ***bakġuçı bolmadı***. "Bütün

şehirlerde tokluk oldu, Nemrut(un) zahirelerine bakan olmadı.” [42v-13]

(1641) *Yā Muḥammed aγγıl: Ey kāfirler, siz tapunġanġa men tapunmas-men. … Siz hem men tapunġanġa tapunmas-siz. … Men* ***tapunġuçı bolmaġay-men*** *siz tapunġanġa. … Siz* ***tapunġuçı bolmaġay-siz*** *men tapunġanġa. … Sizing̑ dīnıng̑iz sizge menıng̑ dīnim mang̑a.* “Ey Muhammed, (onlara şöyle) söyle: Ey kâfirler, siz(in) tapındığınıza ben tapınmam. Siz de ben(im) tapındığıma tapınmazsınız. Ben siz(in) tapındığınıza tapınan(lardan) olmayacağım. Siz (de) ben(im) tapındığıma tapınan(lardan) olmayacaksınız. Sizin dininiz size, benim denim bana.” [205r-21]

F-GUçI ḳalma-

(209) *Yėr yüzinde lā ilāhe illa'llāh* ***tėgüçi biregü ḳalmadı****.* “Yer yüzünde ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ diyen bir kişi (bile) kalmadı.” [34r-19]

(362) *Ḳamuġı yıġılıp aydılar: Lūṭnı evi barḳı birle ėldin çıkarıng̑. Bular arıġsızlıḳ ḳılur üçün bizni melāmet ḳılurlar, bizge* ***sözlegüçi ḳalmasun*** *tėp.* “Hepsi toplanıp ‘Lut’u evi barkı ile birlikte şehirden çıkarın. Bize (söz) söyleyen (kimse) kalmasın, (zira) bunlar günah işlediği için bizi ayıplıyorlar.’ diye söylediler” [59r-14/15]

(176) *Üç yüz yıl ḫalāyıḳ Nūḥ şeriʿatinçe turdılar. Üküşreki kāfir boldılar. Şerīʿat beyān* ***ḳılġuçı ḳalmadı****.* “Üç yüz yıl insanlar Nuh şeriatine göre hareket ettiler. Birçoğu kâfir oldu. Şeriat(i) anlatan (kimse) kalmadı.” [28r-7]

F-GUçI yoḳ

-GUçI yoḳ yapısı *-GUçI* zarf-fiil ekinin bakışımlı olumsuz karşılığıdır. Aşağıdaki örneklerde *-GUçI*’nın *yoḳ*’lu kullanımında varlık olumsuzluğunun söz konusu olduğu aşikardır. Nitekim aşağıdaki (1827) numaralı örnekte konuşur/anlatıcı, ifadesini *yıġlaġuçı ermes* olarak kurgulayabilecekken *yıġlaġuçı yoḳ* biçimini tercih etmiştir. Ardından gelen ‘Hamzanın kimersesi bolsa’ ibaresiyle söz konusu yapının varlık olumsuzluğunu (existential negation) ifade etmek için seçildiği anlaşılmaktadır; Rabġūzī, *ermes*’i kullanmamış çünkü nitelik değil, varlık olumsuzluğu ifade etmek istemiştir:

(1827) *Ḳaçan Resūl ʿaleyhi's-selām Medīnege kirdi erse Medīne ḫatunlarını kördiler ölüglerige yıġlayur. Baḳar Ḥamzaġa* ***kimerse yıġlaġuçı yoḳ****. Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ḥamzanıng̑* ***kimersesi*** *bolsa ang̑a ma yıġlaġay erdiler tėp aydı.* “Peygamber -ona selâm olsun- Medine’ye girdiğinde Medine kadınlarını ölülere ağlıyor gördüler. Bakar (ki) Hamza’ya ağlayan kimse yok. Peygamber -ona selâm olsun- dedi: ‘Hamza’nın kimsesi olsa (idi) ona da ağlayacak idiler.’ diye söyledi.” [224v-18]

(1121) *Bilgil kim ġay[b]nı Teng̑ridin özge* ***bilgüçi yoḳ****.* “Bil ki gaibi Allah’tan başka bilen (kimse) yok.” [151v-4]

(153) *Nūḥ aydı: Bu kün kimerseni ʿaẕābdın* ***saḳlaġuçı yoḳ*** *İḍidin özge.* "Nuh dedi: Bu gün kimseyi, Allah'tan başka, azaptan koruyacak (kimse) yok." [24v-9]

3.1.4.2. Olumsuz İsim-Fiil Yapıları

Fiillerin bildirdiği hareketi gösteren isim-fiil yapıları isimlerin üstlendiği görevleri karşılar, aldığı ekleri alır ve tümcede onlar gibi vazife görür. KE'de isim-fiil yapıları çoğunlukla olumlu olarak kullanılmış, bu yapıların olumsuz kullanımları bakışımsız bir görünüm arz etmiştir. KE'deki olumlu isim-fiil yapıları *-mAK, -mAKlIK, -erlik,* bağlama bağlı olarak *-GU, -gülük, -UrGA/-ArGA* iken olumsuz sıfat-fiil yapıları *-mes* ve *-meslik, -mAK yoḳ* olarak tanıklanmıştır. KE'de sık geçen *-mAK* sıfat-fiil ekinin olumsuz bakışımlı karşıtı *-mAmAK* yapısına hiç tesadüf edilmemiştir. *-mAmAK* Budist çevrenin Türkçe metinleri ile Karahanlı Türkçesi döneminde görülür (Bayraktar, 2004: 12-13). Harezm sahasında ise yalnızca HKT'de tanıklanmıştır. *-gU:-mAgU* bakışımlı karşıtlık çiftinin ise yalnızca olumlu tarafı KE'de tanıklanmıştır, nitekim aşağıdaki örneklerde *-GU* eki isim-fiil görevindedir:

Bir kėçe sarāyında bir ḳuş keldi ḳarḳa ṣūretlıġ. Aydı: Ey Zeʿūm Ḳāṣūrnı ***körgü*** *köŋ̂lüŋ̂ bar erse meni eḍergil.* "Bir gece sarayına bir kuş geldi, karga suretinde. Sordu: Ey Zeum, Kasur'u görmeye gönlün varsa beni takip et." [32v-21]

Ḳatıġ suwsadı ***yügürgü*** *yaraġı ḳalmadı.* "Çok susadı, yürümeye gücü kalmadı." [69v-10]

Bir kün İbrāhimġa Sāre aydı: Ben ḳarıdım, saŋ̂a ***ḫıḍmet ḳılġu*** *küçüm ḳalmadı.* "Bir gün Sare, İbrahim'e dedi: Ben yaşlandım, sana hizmet etmeye gücüm kalmadı." [47v-6]

Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ya ʿamme aş ***yėgü*** *yaraġım ḳalmadı.* "Resūl ʿaleyhi's-selām dedi: Ey hala, yemek yemeye hâlim kalmadı." [218v-19]

3.1.4.2.a. -mek yoḳ

F-mek yoḳ yapısı KE'de bir yandan aşağıdaki (1149) ve (1491) numaralı örneklerde genelgeçer yargıların ifadesine hizmet ederken bir yandan da (1366) numaralı örnekte olumsuz emir/yasaklamayı kodlamıştır. Bu örnekte, *F-mek yoḳ* yapısı bir art gönderim unsuru olan *andaġoḳ* ile de ifade bulmuştur (Ayrıca *bkz.* 3.3.2.c. *yoḳ*'un biçim-dizimsel karakteristiği):

(1149) *Yūnus aydı: Ey Cebreʾil, ança zamān bėrgil. Mevlinin̂g yalavaçı bolup mundaġ tulas barmaḳ lāyıḳ imes. Cebreʾil aydı: Mevlī yarlıḳında zamān* ***bėrmek yoḳ.*** "Yunus dedi: Ey Cebrail, biraz zaman ver. Tanrı'nın peygamberi olup (da) böyle üstü başı dağınık bir şekilde gitmek uygun değil. Cebrail dedi: Tanrı buyruğunda zaman vermek olmaz (: zaman verilmez). [154v-8]

(1491) *Muḥammed Kaʿbedin ayrıldı. Yana ḳıyāmet kün körüşgüsi. Ammā bir ayrılmaḳ bar kim özge* ***körüşmek yok****.* "(Hz.) Muhammed Kabe'den ayrıldı. Yeniden kıyamet günü görüşecek. Ancak bir ayrılmak var ki başka (: bir daha) görüşmek olmayacak (: görüşülmeyecek)." [188r-21]

(1366) *Aymışlar: Tegme biri öz öñ̄ide oġlanları[dın] miñ̄ silaḥlıġ yaraġu teg er körmegünçe* ***ölmek yoḳ*** *olarġa. Ḫatunları hem* ***andaġoḳ*** *tėp aydı.* "Demişler: Her biri kendi önünde/tarafında çocukları bin silahlı, gerektiği kadar kişi (olduğunu) görmedikçe onlara ölmek yok (: ölmek yasak). Eşlerine de öyle (: ölmek yok) diye söyledi." [174v-21]

KE'de *-r* ekli isim-fiil yapısı sistemli olarak yönelme hâli eki ile kullanılmış, *-mAK için* anlamını karşılamıştır. Olumlu *F-UrgA* yapısı 21 kez tanıklanmıştır. Bu yapının yer aldığı tümcelerde dikkati çeken yüklemin umumiyetle olumsuz olmasıdır. Bu yapının bulunduğu KEOB (107), (747), (1064), (1474), (1740), (1773), (748), (1473), (834), (1528), (1529) numaralı örneklerde olumsuz tümcelerin yüklemi işaretlidir. [160r-6] ve [187r-9] numaralarda kayıtlı 2 örnek ise semantik bakımdan bir olumsuzluk gösterir. Şu yerlerde ise yapının geçtiği tümcelerin yüklemleri olumludur: [66v-21], [95v-2], [134v-3], [135v-18], [136v-4], [148r-9], [185v-16]. *F-ArGA* yapısı ise metinde 13 kez geçmiş, bu yapının yer aldığı KEOB (121), (571), (1319) numaralı örneklerde yüklem olumsuz iken şu yerlerde olumludur: [20r-4], [93r-9], [87v-17], [97v-2], [156v-10], [159v-10], [166v-19], [168v-17], [178r-9], [215r-7].

KE'de *-mAK* ekli isim-fiil yapısı da umumiyetle *+GA* yönelme hâli ekiyle kullanılmış ve *F-mAK için, F-mAK amacıyla* anlamını karşılamıştır. Bu yapının yer aldığı yüklemleri olumsuz olan tümcelerin KEOB numaraları şunlardır: (178), (483), (915), (1253), (1302), (1466), (954), (389), (217), (1215), (1764). (705) numaralı örnekte ise *-mA* olumsuzluk işaretleyicili sözcük, *mU* soru işaretleyicisi ile kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiş, dolayısıyla biçimce olumsuz, semantik bakımdan olumlu bir yargı ortaya koymuştur. Şu örneklerde ise yapının geçtiği tümcelerde içsel olumsuzluğa dayanan semantik bir olumsuzluk söz konusudur: (345), (380), (1302), (1480). Şu yerlerde ise -mAKGA yapısı olumlu yüklemle kullanılmıştır: [6r-14], [7v-7], [9v-19], [11r-13], [12r-21], [132v-14], [71v-11], [70r-15], [60v-20], [36r-4], [10r-1], [33v-4/5/6], [39r-4], [40r-11], [50v-17], [71v-1], [72v-19], [75r-6], [81v-20], [83v-3], [93r-8], [95v-6], [111r-18], [112r-14], [186r-7], [207r-16], [209r-11], [237r-14], [55v-6], [153r-2], [158v-19], [190r-13], [227v-6], [171v-5], [199v-19].

3.1.4.2.b. -mes

Aşağıdaki örnekte *-mes yapısı* isim-fiil gibi kullanılmış, *F-mAmAK* anlamını karşılamıştır:

(1241) *Biregü kelip miŋ altun aldı, **bėrmes** niyeti üze.* "Biri gelip (geri) vermemek niyeti ile altın aldı." [163v-21]

Aşağıdaki örneklerde geçen *-mAK, -mAKlIK* ve *-ür* yapıları yukarıdaki örnekte geçen *-mes* yapısının olumlu bakışımsız karşıtlarıdır:

Mevlī ḳudretin körmeklik üçün üze közin yaratdı. [6v-12]

Bizge kawuşmaḳlıkka yawuştuŋuz tėyür erdiler. [246r-8]

Zekeriyyā ol yıġaçdın kizlenürge orun tiledi. [168v-]

3.1.4.2.c. -meslik

Aşağıdaki örneklerde geçen sıfat-fiil eki *-mes* üzerine isimden isim yapma eki *+lik* gelerek oluşan *-meslik* yapısı, olumsuzluk ifade eden soyut isimler ortaya koymuştur. Soyut hareket isimleri ortaya koyan *bu* yapı KE'de beş örnekte tanıklanmış bunlardan biri herhangi bir ek almazken, üçü ayrılma hâli ekini ve biri de iyelik ekini almıştır. (519) numaralı örnek ise *er-* fiilinin *ermes* yapısı ile 'değil' anlamının dışında, asıl fiil olarak *ol-* anlamı ile kullanıldığını göstermesi bakımından dikkate değer:

(508) *Āḫir ʿömrümde **körmeslikdin** ḳorḳar-men.* "Ahir ömrümde görmemekten korkuyorum." dedi. [81r-6]

(1794) *Ebū Cehl ʿaleyhi'l-laʿne çerig ḳaçġanın kördi erse ḳıġırdı, aydı: Ḳorḳmaŋ, yürek aldurmaŋ. Ol üçegü yaraġ **bilmezlikdin** öldiler.* "Ebû Cehl -lanet onun üzerine olsun- ordu(nun) kaçtığını görünce bağırdı: Korkmayın ! (hend.) O üçü dövüşmeyi/savaşmayı bilmemekten öldü." [222r-3]

(1066) *Mevlī taʿālānıŋ ḥükmi ol turur: Müʾminleriŋ mālı üze taḳı ḥaremi üze hīç şeyṭānnıŋ taṣarrufi yoḳ. Bu sözler ḳamuġ yalġan turur. Nā-ehllerdin, kāfirlerdin, zındīḳlardın müsülmānlar aġzıġa tüşdi. **Bilmeslikdin** sözleyürler.* "Yüce Allah'ın hükmü şudur: Müminlerin malı ve haremi üzerinde şeytan(ın) hiç tasarrufu yok(tur). Bu sözler(in) hepsi yalandır. (Bu sözler) ehil olmayandan, kâfirlerden, münkirlerden Müslümanlar(ın) ağzına düştü. Bilmemekten/bilgisizlikten (böyle) söylüyorlar." [145v-1]

(1702) *… Tamām işlerin oŋay ḳıldım. Seferde arıġsız su yoluḳtı; arıġın arıġsızın bilmesler, ṭahāretlerin revā tėdim. Olarnıŋ **bilmesliki** üze ḥükm ḳıldım. Bilmeyin ḳıldılar tėp ʿöẕr aydım, ʿafv ḳıldım.* "Bütün işlerini kolay kıldım. Savaşta kirli su karşılarına çıktı; temizi pisi bilmezler (diyerek o suyla) temizlenmelerine 'kabul' dedim (: kirli suyla temizlenmelerini kabul ettim). Onların bilmemeleri üzerine hüküm kıldım. Bilmeden yaptılar diyerek özür kabul ettim, affettim." [213r-10]

(519) *Er* ***ermeslik*** *ʿaybı ḳamuġ ʿayblardın uluġraḳ turur. Özge kiçig ʿayblar yalawaçlarda bolmas. Bu uluġ ʿayb Yūsufġa neteg revā bolur?* "Erkek olmama kusuru bütün kusurlardan daha büyüktür. Diğer küçük kusurlar peygamberlerde olmaz. (O hâlde) Bu büyük kusur Yusuf'a nasıl reva olur?" [82r-10]

Aşağıdaki tek örnekte, *tegerlik* sözcüğünde geçen *-erlik* yapısı, bize *-meslik*'in olumlu bakışımsız karşılığının *-erlik* olduğunu (-meslik : erlik) söyletir:

Ehl-i Bedr ḳamuġı ʿAliḳa keldiler, sendin aḍın kimersege ***tegerlik*** *yoḳ, tėp beyʿat ḳıldılar.* [241v-1]

Aşağıdaki örnek ise *-meslik* yapısının olumlu bakışımsız karşılığının *-meklik* olabileceğine işaret edebilir:

Ey Cebrā'īl, meniñg tilekimge anıñg ***bilmekligi*** *yeter, tilemek ne ḥācet turur?* [42r-6]

3.1.4.3. Olumsuz Zarf-Fiil Yapıları

Zarf-fiil ekleri, tümce/söylemdeki durum/olayları zaman, amaç, koşul gibi muhtelif ilişkilerle birbirine bağlayan unsurlardır[136]. Türkçenin en eski metinlerinden itibaren bilinen zarf fiilli kuruluşlar yanında *-mAz/s* sıfat-fiili ile kurulmuş zarf-fiiller de KE'de tanıklanmıştır (*bkz. 3.1.2.1.a. -mAz/s*).

KE'de görülen olumsuz zarf-fiilli yapılar genel olarak aşağıdaki kuruluşlara sahiptir. Aşağıdaki kuruluşlardan özellikle ilki KE'de sık kullanılmıştır:

F-OSUZZF …. OSUZY

F-OSUZZF …. OLUY

3.1.4.3.a. -mAGXnçA

Ulandığı fiillere *…dığı zaman, …-ıncaya kadar, …-e kadar* anlamları veren *-GUnçA* zarf-fiil ekinin olumsuz biçimi *-mAGXnçA* KE'de sık kullanılan yapılardan biridir. Yan/bağlı tümcede yer alan *-mAGXnçA* biçim birimin yer aldığı bütün ana/temel tümcelerde yüklemin -isim ya da fiil soylu- mutlaka olumsuzluk bildirmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla *-mAGXnçA* zarf-fiilli yapıların tamamı *F-OSUZZF …. OSUZY* kuruluşuna sahiptir. Söz konusu örneklerde yan tümcedeki eylemin gerçekleşmesi koşuluyla tümcenin yükleminin gerçekleştiği/gerçekleşeceği ifade

[136] Zarf-fiillerin türlü sınıflandırmaları için *bkz.* Banguoğlu (1986: 573-585) Atabay *vd.* (2003b: 236-241), Göksel & Kerslake (2005: 399-418).

bulmaktadır; dolayısıyla *-mAGXnçA* tıpkı şartlı kuruluşun öncülü gibi bir kullanıma sahiptir.

-mAGXnçA ekinin olumlu karşılıkları olan *-GUnçA/-KUnçA* ve *-GUçA/-KUçA* eklerini *karşılaştırma gerundiumu* olarak adlandıran Eckmann bu eklerin i) *asıl hareketle aynı zamanda veya asıl hareketin sonunda olan bir olayı belirtmek için* ii) *(-GuçA zarf-fiili) kadar, süresince, yeterince anlamlarını karşılamak için* iii) *asıl fiilin ifade ettiği hareketin kendisine tercih edildiği bir hareketi ifade etmek için* kullanıldıklarını belirtir (2003: 108-9). Bu zarf-fiil ekinin asıl fiilin ifade ettiği hareketin kendisine tercih edildiği bir hareketi ifade etmek için kullanımı KE'de de görülür ve bu kullanımlarda *… yapma onun yerine … yap/ … yapana kadar … yap/ …mAK yerine … yap* anlamlarını karşılar. Umumiyetle emir-istek işaretleyicileriyle ve geçmişte gerçekleşmemiş durum/olayların izahında kullanılan *… yapsan daha iyiydi* derin yapısını verir. Nitekim aşağıdaki *… ḳılġunça … ḳılmasaŋ̂ ni<k>ter erdi* ve *… mingünçe … minseŋ̂ saŋ̂a yaẖşıraḳ erdi* gibi yapılarda bu durum açıkça görülmektedir.

Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere *F-ĠXnçA* yapısının olumsuzluk anlamını vermesi bağlamdan bağımsız değildir. Aşağıdaki *F-ĠXnçA* yapılarının kullanıldığı tümcelerde dikkati çeken (436) ve (706) numaralı örneklerde gerçekleşen bir eylemin sonunda konuşurun alıcıya yönelttiği eleştiri yüklü tavsiye/nasihat (… yaptın. …'yı yapma/yapmamalısın. …'nın yerine …. yap/yapmalısın.) söz konusu iken diğer örneklerde henüz gerçekleşmemiş fakat gerçekleşme olasılığı olan varsayımsal bir durum/olay (…'nın olması tasarı hâlinde. …'yı yapmayalım/yapmamalıyız. …. yerine … yapalım/yapmalıyız.) söz konusu olmasıdır. Yine aşağıdaki örneklerde *F-GXnçA* yapısından sonra gelen tümcelerde yapılması gereken iş/oluş olumlu yapıda iken *ḳılġunça … ḳılmasaŋ̂ ni<k>ter erdi* yapısının barındırdığı *… yapma onun yerine … yapma* derin yapısı da dikkat çekicidir.

Buna göre aşağıdaki örneklerde yüzey yapıları olumlu olan *öltürgünçe, söwgünçe, ḳılġunça, ölgünçe, mingünçe* ifadeleri derin yapıda sırasıyla şu olumsuz anlamları ihtiva eder: *öldürmeyelim, sevme, yapma, ölmeyelim, binme:*

(500) *Zelīẖā aydı: Ey Yūsuf, meniŋ̂ köŋ̂lümde seniŋ̂ söwüglükiŋ̂ bar, seni ḳatıġ söwer-men. Yūsuf aydı: Meni* **söwgünçe** *öz eriŋ̂ni* **söwgil**. "Zeliha dedi: Ey Yusuf benim gönlümde senin sevgin var, seni çok seviyorum." Yusuf dedi: Beni sevmek yerine kendi eşini sev (: Beni sevme, kendi eşini sev.)" [80r-5]

Meni **söwgünçe** öz eriŋni söwgil. = *Meni **söwmegil** öz eriŋni söwgil.

(436) *Yehūdāġa ḳatıġ sözlediler. Anı Yūsuf işitip yalwardı, aydı: Ey inçilerim, meni ḳayu yazuḳum birle öltürür-siz? Yehūdā aydı: Munı öltürüp bizge neçe yėr kėŋ ḳalġay? **Öltürginçe** eligin aḍaḳın bağlap ḳuḍuġġa **kemişeliŋ**. Andaġoḳ ölgey tėdiler.* "Yehûda'ya sert konuştular. Yusuf onu işitince yalvardı, dedi: Ey kardeşlerim, beni hangi suçum (sebebi) ile öldürüyorsunuz? Yehûda cevap verdi: Bunu öldürünce bize ne kadar çok yer kalacak? Öldürmek yerine elini ayağını bağlayıp kuyuya atalım, öylece ölecek(tir) (: Öldürmeyelim, kuyuya atalım)." [70r-10/13]

(Munı) öltürginçe elgin aḍaḳın bağlap ḳuḍuġġa kemişeliŋ.

=

*(Munı) **öltürme(g)eliŋ** elgin aḍaḳın bağlap ḳuḍuġġa kemişeliŋ.

(645) *İbn Yāmin aydı: Ey ḳarındaşlar, men oġrı ermes-men, va'llāhi kim men oġurlamadım. Alar ḳabul ḳılmadılar. Mevlī taʿālāġa zārīlıḳ ḳıla başladı. Ḳarındaşları aydı: **Duʿā ve zārīlıḳ ḳılġunça** oġrılıḳ ḳılmasaŋ ni<k>ter erdi.* "İbn Yamin dedi: Ey kardeşler(im), ben hırsız değilim, vallahi ki ben çalmadım. Onlar kabul etmediler. (İbn Yamin) yüce Allah'a ağlayıp sızlanmaya başladı. Kardeşleri dedi: Dua (edip) ağlayıp sızlanana kadar hırsızlık yapmasan daha iyiydi (: Dua etme, ağlayıp sızlanma; hırsızlık yapma.)" [97v-7]

Duʿā ve zārīlıḳ **ḳılġunça** oġrılıḳ ḳılmasaŋ ni<k>ter erdi.

=

*Duʿā ve zārīlıḳ **ḳılmasaŋ kerek erdi.** Oġrılıḳ ḳılmasaŋ ni<k>ter erdi.

(706) *Bu kün ol kün turur kim eligleriŋizni kesip Mıṣr eliniŋ eşiklerindin asar-men. Olar ḳorḳup öz için ara öz tilleri birle sözleşe başladılar: Keliŋ, mundaġ ḳın birle **ölgünçe** tegme birimiz erdemlerimizni körgüzüp **öleliŋ** tėdiler.* "Onlar korkup aralarında kendi/ana dilleri ile konuşmaya başladılar: 'Gelin böyle eziyetle ölene kadar her birimiz erdemlerimizi gösterip ölelim.' dediler (: Böyle eziyetle ölmeyelim, erdemlerimizi gösterip ölelim)." [104r-18]

Keliŋ mundaġ ḳın birle **ölgünçe** tegme birimiz erdemlerimizni körgüzüp öleliŋ tėdiler.

=

*Keliŋ mundaġ ḳın birle **ölmegeliŋ,** tegme birimiz erdemlerimizni körgüzüp öleliŋ tėdiler.

(1010) *Seninŋ elginŋdeki mülkniŋ ḳamuġı yėl turur. Anı* ***mingünçe*** *maʿrifet merkebini minseŋ, saŋa yaḫşıraḳ erdi. Köz yumup açġunça bir sāʿatda ʿarşġa teggey erdiŋ.* "Senin elindeki malın tamamı yel (gibi)dir. Ona bineceğine marifet bineğine binsen senin için daha iyiydi. Göz yumup açıncaya kadar, bir saatte arşa ulaşacaktın." (: Elindeki mala binme/güvenme, marifet bineğine bin/güven)." [139r-19]

Anı **mingünçe** maʿrifet merkebini minseŋ saŋa yaḫşıraḳ erdi.

=

*Anı **minmegil**. Maʿrifet merkebini minseŋ saŋa yaḫşıraḳ erdi.

F-mAĠXnçA (…) F-mAz/s

-mAĠXnçA zarf-fiili, ulandığı fiilin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlı olarak tümcenin yükleminin gerçekleşip/gerçekleşmeyeceğinin söz konusu olduğu durumları ifade eder. Başka bir ifadeyle tümcenin yükleminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini *-mAĠXnçA* biçim birimi doğrudan etkiler. Ana tümcenin yükleminin olumsuz çekimini gösteren eylemin gerçekleşmemesi zarf-fiilinin gerçekleşip gerçekleşmemesine bağlıdır. Dolayısıyla bu yapının tıpkı şartlılar gibi kullanıldığı görülür. Yukarıda da değinildiği üzere KE'de *F-mAĠXnçA* zarf-fiilli yapılar, bütün kullanımlarında AT'nin yüklemi, olumsuzluk işaretleyicisi almıştır. Aşağıdaki örneklerde *F-mAGXnçA* zarf-fiili bağlama göre *…mAdIKçA/…-mAyIncA/…mAyIncAyA kadar* anlamlarını vermiştir. (831) ve (1874) numaralı örneklerde ise *-mAGXnçA*'lı YT, AT'den sonra gelerek normal dizilişe aykırı bir görünüm arz eder:

(214) *Olar teweni saġıp küpler tolturup miŋ yėtti yüz ewlük kişi içip ḳamuġınġa yeter erdi, ammā ḳoyları, yılḳı ḳaraları bu tewedin ḳorḳup ürker erdiler,* otlamas erdiler. *Bular bu teweni tilemes boldılar, aydılar: Biz bu teweni* ***öltürmegünçe*** *mundın kurtulmas-biz.* "Onlar deveyi sağıp küpler(i) doldursa bin yedi yüz evlik kişi içse hepsine yeterdi, fakat koyunları, hayvanları bu deveden korkup ürkerlerdi. Bunlar bu deveyi istemez oldular, dediler: Biz bu deveyi öldürmedikçe (: öldürünceye kadar) bundan kurtul(a)mayız." [35r-12/13]

(390) *Vezīrlerin ıḍdı: Barıŋ maŋa yigitlerni keltürüŋ. Vezīr kelip aydı: Melik sizlerni ündeyür tėse Yehūdā aydı: Biz Teŋri yalawaçınıŋ işin tamām* ***ḳılmaġınça*** *kelmez-miz tėdiler.* "Vezirlerini gönderdi: 'Gidin, bana gençlerini getirin.' Vezir gelip dedi: 'Hükümdar sizleri çağırıyor.' deyince Yehûda dedi: Biz Allah'ın peygamberinin işini tam yapmayınca (: yapıncaya kadar) gelmeyiz dediler." [63r-1]

(1166) *Bir ḳarı kişi kimiçi bar erdi. Aydı: Ey müsülmānlar, ḳaçan yazuḳluġ kimerse kimige kirse kimi mundaġ bolur. Ol yazuḳluġnı suwġa* ***salmaġunça*** *suw karār*

tapmas. "Bir yaşlı gemici vardı. Dedi: Ey Müslümanlar, ne zaman günahkâr biri gemiye binse gemi böyle olur. O günahkârı suya atmadıkça su sakinleşmez." [156r-6]

(831) *Andaġ ḳıldılar, söz işittiler, ḫoşlandılar. Aydılar: Ey Mūsī, seni köni tutmas-miz Teñrini āşkāra* ***körmegünçe.*** "Öyle yaptılar, söz işittiler hoşlandılar (ve) dediler: Ey Musa Tanrını açıkça görmedikçe seni hoş karşılamayız." [120v-5]

(1874) *Aydılar: Sizlerge bir naṣīḥatım bar: Bu çerig keldi, yanmas Muḥammedni* ***öltürmegünçe;*** *Medīneni* ***bozmaġınça*** *sizlerni koḍmaslar.* "Dediler: Sizlere bir nasihatım var: Bu ordu geldi, dönmez Muhammed'i öldürmedikçe; Medine'yi bozmadıkça sizleri bırakmaz." [229r-1]

-mAĠXnçA bolmas

Aşağıdaki tek örnekte *barmaġunça bolmas* ibaresi *gitmek gerekir, gidilmelidir* ya da *gitmemek mümkün değildir* anlamını karşılayarak çift olumsuzluk oluşumunun farklı bir görünümünü ortaya koyar:

(1100) *Belḳīs aydı: Süleymān çın yalavaç ermiş. Añga* ***barmaġunça bolmas*** *tėp. Tört yüz ḳarabaşnı altunlar, yinçüler birle bezedi. Tört yüz tewege altun kümüş tansuḫ nerse1er yükledi. Tört miñ er aṭlanturup sazları birle Sebā vilāyetidin tepredi.* "Belkıs 'Süleyman gerçek peygamber imiş. Ona gitmeyince olmaz (: gitmek gerekir).' diye söyledi. Dört yüz cariyeyi altınlar, incilerle süsledi. Dört yüz deveye altın, gümüş, nadir (bulunan) şeyler yükledi. Dört bin kişi(yi) ata bindirerek silahlarıyla Sebâ şehrinden yola çıkardı." [149r-17]

F-mAĠXnçA … F-mAGAy

F-mAĠXnçA yapısının ilişkili olduğu AT yükleminin *-GAy* ekini aldığı örnekler şunlardır:

(251) *İbrāhīmniñ muʿcizesi ol turur: Teñri ʿazze ve celle āḫirü'z-zamānda künni maġrıbdın* ***tuġurmaġınça*** *ḳıyāmet bolmaġay.* "İbrahim'in mucizesi şudur: Aziz ve celil olan Allah ahir zamanda güneşi batıdan doğurmayınca kıyamet olmayacak." [40v-7]

(754) Ey cādūlar, Mevlī taʿālā yarlıḳar: Siz meniñ yalavaçımnı burun sen kemişgil tediñgiz. Meniñ ʿizzetim ve celālim ḥaḳḳı ḥürmeti sizlerge īmān ḫilʿatin **keyḍürmegünçe** bu künni olarġa tuġurmaġay-men. "Ey büyücüler, yüce Allah buyuruyor: Siz benim peygamberime önce sen dediniz. Benim izetim ve celalim(in) hakkı hürmeti için sizlere iman elbisesini giydirmedikçe bu güneşi onlara doğurmayacağım." [112v-10]

(856) *Ey Mūsī, meniñ ḥażretimde ḳamuġdın ʿazīzrek Muḥammed Resūlu'llāh turur. Dīdār niʿmetin añga* ***körgüzmegünçe*** *sen körmegey-sen.* "Ey Musa, benim huzurumda herkesten daha aziz olan Allah'ın resulü Muhammed'dir. Didar nimetini ona göstermedikçe (: o görünceye kadar) sen görmeyeceksin." [123r-5]

(1661) *Ḳıyāmetde Mevlī taʿālā hīç kimerse birle sözleşmegey Muḥammed Muṣṭafā şefāʿat **ḳılmaġunça**, Resūl ʿaleyhi's-selām dīdār **körmegünçe** hīç peyġamber körmegey. Muḥammed ümmetleri uçmaḥḳa **kirmegünçe** hīç peyġamber körmegey taḳı kirmegey.* "Kıyamette yüce Allah hiç kimseyle konuşmayacak Muhammed Mustafa (s.a.v.) şefaat etmedikçe. Peygamber -ona selâm olsun- (Tanrı'nın) didar(ını) görmedikçe (: görene kadar) hiçbir peygamber görmeyecek. Muhammed ümmetleri cennete girmedikçe (: girene kadar) hiçbir peygamber görmeyecek ve girmeyecek." [207r-13/14]

(712) *Ḫiṭāb keldi kim: Ey Yaʿḳūb, taḳdīrim Mübeşşerege oġlın **kavuşturmaġunça** Yūsufnı sañga kavuşturmaġay-<men>.* "Hitap geldi: Ey Yakup takdirim (odur ki) Mübeşşere'ye oğlunu kavuşturmadıkça (: Mübeşşere oğluna kavuşana kadar) Yusuf'u sana kavuşturmayacağım." [105v-2]

(1594) *Ḳıyāmet küni Mevlī taʿālāġa hīç kimerse **sözlemegey**, Muḥammed ʿaleyhi's- selām şefāʿat **ḳılmaġunça** ve hīç kimerse dīdār körmegey, Muḥammed Resūlu'llah körmeyin ve hīç kimerse uçmaḥġa **kirmegey** Muḥammed ümmetleri **kirmegünçe**.* "Kıyamet günü yüce Allah ile hiç kimse konuşmayacak Muhammed -ona selâm olsun- şefaat etmedikçe (: şefaat edinceye kadar) ve Allah'ın resulü Muhammed görmeden hiç kimse didar görmeyecek ve Muhammed ümmetleri girmedikçe (: girinceye kadar) hiç kimse cennete girmeyecek." [199r-10/11]

F-mAĠUnçA ... F-mAz/s erdi

F-mAĠXnçA yapısının ilişkili olduğu AT yükleminin *mAz/s erdi* yapısı ile çekimlendiği örnekler şunlardır:

(392) *Şemʿūn, Rūbīl açıġlandılar. Yaʿḳūb oġlanları açıġlansalar bir vilāyetni ḫarāb **ḳılmaġunça** açıġları öçmes erdi, meger İbrāhīm yalavaç urıġındın kimerse eligin arḳasınġa sıl[ġ]asa açıġı öçer erdi.* "Şemûn, Rûbil sinirlendiler. Yakup(un) çocukları sinirlense bir şehri harap etmedikçe (: edene kadar) öfkeleri dinmezdi; ancak İbrahim peygamber soyundan biri elini arkasına sıvazlarsa öfkeleri dinerdi." [63r-9]

(654) *Yūsuf öz ḳarındaşlarınıñ küçin ḳuvvetin bilür erdi. Ḳaçan olar öwkelese tügleri öre ḳopup tonlarıdın öte çıḳar erdi. Bir ėlni yalġuz **buzmaġunça** tayanmas erdiler, ya kendü Yaʿḳūb yalavaç urıġındın kimerse eligini arḳalarıġa sıġasa, öwkeleri basılur erdi.* "Yusuf kendi kardeşlerinin gücünü kuvvetini bilirdi. Onlar öfkelendikleri zaman tüyleri kalkıp elbiselerinden dışarı çıkardı. Bir şehri harap etmedikleri müddetçe (: edene kadar) öfkeleri yatışmazdı ya da kendi -Yakup peygamber- soyundan biri elini arkalarına sıvazlarsa öfkeleri yatışırdı." [98r-12]

(1294) *Ḫaberde andaġ kelmiş: Ḳaçan yalavaçlarnı öltürseler, fitne bolur erdi. Yėtmiş miñ er **ölmegünçe** fitne kitmes erdi.* "Haberde şöyle gelmiş: Peygamberleri öldürdükleri zaman karışıklık olurdu (belâ gelirdi), yetmiş bin kişi ölmedikçe karışıklık (belâ) gitmezdi." [168v-12]

(1701) *Su yoḳında teyemmüm revā ermes erdi. Er ḫatunıge ṭalāḳ bėrse ol ḫatun **ölmegünçe** özge ḫatun revā bolmas erdi.* "Su kenarında teyemmüm uygun değildi. Erkek eşini boşasa o kadın ölmedikçe (: ölene kadar) (o erkeğe) başka kadın uygun

olmazdı.” [213r-6]

F-mAĠUnçA F-mA-E

(1645) *Maŋ͡ga ʿarża ḳıldıŋ͡ arıġ [dinni] sen / ʿAmmuŋ͡ **kirmegünçe** ölüp sınıġa*

Meẕemmet söküş ʿār eger bolmasa / Ulanma tėyür-sen tamuġ ḳınıġa

“Sundun temiz dini sen bana | Amcan ölüp girmedikçe mezarına

Eğer kınama, sövme, utanma olmasa | ‘Erişme!’ diyorsun cehennem azabına (: Cehennem azabı sana değmesin).” [205v-19]

(1876) *Ḥuẕeyfe aytur: Men me olarıŋ͡ birle çıḳtım. Bir ḳorıġda olturdum. Biregü keldi ḳılıç birle urayın tėdim erse Resūl ʿaleyhi's-selām vaṣiyyeti köŋ͡lümge tüşti. Men sizge **kelmegünçe** yaŋ͡ı işler koparmaŋ͡, tėmiş erdi. Anı saḳındım öltürmedim.* “Huzeyfe der: “Ben de onlarla birlikte çıktım. Bir koruda oturdum. Biri geldi, kılıçla vurayım deyince Peygamber(in) -ona selâm olsun- vasiyeti aklıma geldi. ‘Ben size gelmedikçe yeni işler yapmayın.’ demişti.” [229r-14]

(1883) *Mevlī taʿālā ḳażāsından bir oḳ keldi, saġdın Saʿd bin Muʿāẕ‖nıŋ͡ közıŋ͡ge tegdi. Ḳatıġ aġrıdı. İḍi ʿazze ve celleḳa yalbardı: İlāhī, Benū Ḳureyẓadın öçümni **almaġunça** cānımnı almaġıl.* “Yüce Allah(ın) hükmüyle bir ok geldi, Sad bin Muaz’ın gözüne değdi, (gözü) çok ağrıdı (Sad bin Muaz) aziz ve celil olan Allah’a yalvardı: Ey Allah’ım, Benû Kureyza’dan öcümü almadıkça canımı alma!” [229v-15/16]

F-megünçe F-mek yoḳ

F-megünçe F-mek yoḳ yapısının geçtiği aşağıdaki örnekte dikkati çeken bu yapının bir art gönderim unsuru olan *andaġoḳ* ile de ifade bulmasıdır. Rabġūzī’nin bu tercihi, dilde en az çaba ilkesinin gereği ve tekrara düşmekten kaçınmanın bir sonucu olsa gerektir:

(1366) *Aymışlar: Tegme biri öz öŋ͡ide oġlanları[dın] miŋ͡ silaḥlıġ yaraġu teg er **körmegünçe** ölmek yoḳ olarġa. Ḫatunları hem **andaġoḳ** tėp aydı.* “Demişler: Her biri kendi önünde/tarafında çocukları bin silahlı, gerektiği kadar kişi (olduğunu) görmedikçe onlara ölmek yok. Eşlerine de öyle (olacak) diye söyledi.” [175r-1]

F-maġınça F-gü+iye yoḳ

Aşağıdaki art arda verilen örnekler bize *ḳıyāmet bolmaġınça*’nın *ḳıyāmetġa tegı*’ye denk olduğunu söyletir:

(1725) *Ḳaçan yanıp uçmaḥdın çıḳarġa boldum, bir bölek ḥūrlar, almalar, ayvalar arasından*

başların çıḳarıp aydılar: Yā Resūla'llāh, ḳutluḳ aḍaḳıñ bu maḳāmġa tegdi. Kıyāmet ***bolmaġınça*** *özge* ***kelgüñ yoḳ****. Bizni ümmetleriñde biregü birle nikāḥ ḳılıp bargıl tėdiler.* "Dönüp cennetten çıkacağım zaman bir grup cennet kızı elmalar(ın), ayvalar(ın) arasından başlarını çıkarıp dediler: 'Ey Allah'ın resulü, kutlu ayağın bu makama ulaştı. Kıyamet olmadıkça/kıyamete kadar başka/bir daha geleceğin yok (: gelmeyeceksin). Bizi ümmetlerinden biriyle nikâh kılıp git.' dediler." [215r-9]

(1720) *Taḳı aymışlar: Muḥammed Resūlu'llāh yanıp ʿarşġa tegdi erse* ءالم الع *ferişteleri aydılar: Bu Muḥammed Mevlī taʿālāġa bes ʿazīz ḳul turur. Bu maḳāmġa aştı kıyāmetġa tegi özge* ***kelgüsi yoḳ****.* "Yine demişler: Allah'ın resulü Muhammed dönüp arşa ulaşınca mele-i a'lâ melekleri dediler: Bu Muhammed yüce Allah'a çok aziz (bir) kuldur. Bu makama çıktı, kıyamete kadar başka geleceği yok./bir daha gelmez." [214v-8]

F-mAĠUnçA … F-sA … F-r erdiler

(899) *Yalavaçlar Mevlīdin destūr* ***ḳolmaġunça*** *Mevlī taʿālā destūr bėrse andın soñg tevbe ḳılur erdiler.* "Peygamberler Allah'tan izin istemedikçe yüce Allah izin ver(ir)se ondan sonra tövbe ederlerdi." [127r-13]

F-mAĠUnçA … F-mAdI

(796) *Firʿavn tört yüz yıl Teñgrilıḳ daʿvī ḳıldı, Benī İsrāʾīlġa [buyurdı. Yürek] aldurup ḳorḳmış erdiler. Köz birle* ***körmegünçe*** *köñgülleri tınmadı.* "Firavun dört yüz yıl Tanrılık davası güttü. Beni İsrail'e [hükmetti]. Korkmuşlardı. Gözle(ri ile) görmedikçe (: görene kadar) gönülleri rahat etmedi." [116v-8]

(540) *Yūsufġa żarūret* ***bolmaġunça*** یه ینتدوار نع یسفن[137] *tėmedi, yana oġlan tanuḳluḳ bėrdi erse rūşen aymadı, örtüglüg aydı, ʿazīz-i Mıṣr özi añgladı.* "Yusuf zaruri olmadıkça '(Asıl) Kendisi benden kâm almak/murad elde etmek istedi.' demedi. Yine çocuk tanıklık edince açık seçik söylemedi, ima etti, (durumu) Mısır azizi kendi anladı." [84v-6]

F-mAġUnçA … neteg F-ayın?

F-mAġUnçA'nın yer aldığı bu yapının AT'sindeki yüklem, yukarıdaki örnekler gibi yüzey yapıda bir olumsuzluk göstermez; derin yapıda bir olumsuzluk ifade eder.

---

[137] Yusuf (12) suresi 26. ayete atıf. Ayetin tamamı şöyledir:

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَن نَّفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

"(Yusuf): 'O, benden murâd almak istedi!' dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: 'Eğer (Yusuf'un) gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, o (Yusuf) yalancılardandır.' "

Nitekim (656) numaralı örnekteki *atam yüzige neteg baḳayın üç işdin biri bolmaġunça* ifadesindeki *neteg bakayın* olumlu yüzey yapı, *bakamam* olumsuz derin yapıyı sezdirir. Bu örnekte soru sözcüğü *neteg,* retorik işlevde kullanılarak bir olumsuz anlamın ortaya çıkmasında rol oynamıştır:

(656) *Mundın burun Yūsuf üçün yolsızlıḳ ḳılduḳ. Men bārī Kenʿānġa barmas-men. Atam yüzige neteg bakayın, üç işdin biri **bolmaġunça**: Ya atam destūr bėrgey ya İḍi ʿazze ve celle ḥükm ḳılġay, mu<nd>aġoḳ ölgey-men ya ḳarındaşımnı alıp barġay-men.* "Bundan önce Yusuf 'a kötülük yaptık. Ben öyle ise (: hâl böyle iken) Kenan'a gitmiyorum. (Şu) üç şeyden biri olmadıkça babamın yüzüne nasıl bakarım? Ya babam izin verecek, ya aziz ve celil olan Allah hüküm verecek öylece öleceğim ya da kardeşimi alıp gideceğim." [98r-21]

3.1.4.3.b. -mAy

Bu yapı *madan/-meden, -arak/-erek* anlamlarını karşılar. Eckmann *Çağatayca El Kitabı*'nda *mAy*'ın *-a/-e/-y* ve *-p* zarf-fiil eklerinin olumsuz şekillerini yaptığı ifade eder (2003: 111).

F-may F-mas

(506) *Aymışlar: Yat ḳurtḳanı evge kirgüzmek kerekmes. Eger ḳayu evge kirse, **buzmay** çıkmas.* "Demişler: Yabancı yaşlı kimseyi eve girdirmemeli, zira hangi eve girse bozmadan çıkmaz." [80v-11]

F-may (…) F-r

(678) *Yaʿḳūb yıġısındın ewdeki oġul ḳızı aytur erdiler: İḍi ḥaḳḳı Yūsuf tėmekdin taḳı ırmedin͡g mü? **Tınmay** Yūsuf dėr-sen, ḳaḍġuda sızġay-sen ya kendü ölgey-sen.* "Yakup(un) ağlamasından dolayı evdeki çocukları (şöyle) derlerdi: Tanrı hakkı (için) Yusuf demekten daha bıkmadın mı? Durmadan Yusuf diyorsun, üzülmekten bitkin düşeceksin ya da kendini öldüreceksin." [100v-12]

F-may (…) F-may-dur

(984) *Batşebaʿnı Uriyā ḳoldurġalı kişi ıḍmış erdi. Dāvūd anı **bilmey** kimerse kolmay-dur tėp ḳoldı.* "Uriyā, Batşeba'yı istemek için birini göndermişti. Davut onu bilmeden 'kimse istemiyordur.' diyerek istedi." [135v-10/12]

F-mAy (…) F-dI

(663) *Su'āl: Yūsuf Firʿavn aġuşındın ermes erdi. Ne üçün Firʿavn aġuşı tėp ḫaṭ yazdı?*

Cevāb: Mışr melikleri ḳamuġ Nemrūd uruġındın erdiler; Firʿavn atanur erdiler. Bu melik hem olarnıñ uruġındın turur tėp ***bilmey*** *ıddı.* "Soru: Yusuf Firavun soyundan değildi. Niçin Firavun soyu diye hat yazdı? Cevap: Mısır hükümdarları(nın) tamamı Nemrut soyundandılar; Firavun adını alırlardı. Bu hükümdar da onların soyundandır diye bilmeden gönderdi." [99r-21]

(979) *Suʾāl: Dāvūd ne üçün ḳorḳtı? Cevāb: Ḳaçan kimerse Dāvūdġa kelür bolsa destūr tilep kelür erdi. Bu ėkegü destūr* ***tilemey*** *kirdiler. Ḳapuġdın kirmediler, mihrāb tamındın kirdiler.* "Soru: Davut niçin korktu? Yanıt: Biri Davut'a geleceği zaman izin isteyip gelirdi. Bu ikisi izin istemeden girdiler. Kapıdan kirmediler, mihrap tarafından girdiler." [135r-17]

(1350) *Ḥile ḳıldılar: Ṭınāblar saldılar, biregüni tam başıġa mindürdiler andın narı ne körersen ḫaber bėrgil tėp. Bir kātib ol tam başıġa çıḳtı erse körgenin* ***aytmay*** *özin naru saldı.* "Hile yaptılar çadır ipleri attılar, 'Oradan öbür tarafta ne görüyorsun haber ver.' diyerek birini binaya çıkardılar. Bir kâtip o binanın tepesine çıkınca gördüklerini söylemeden kendini öbür tarafa bıraktı." [173v-12]

F-may (…) F-dI erse

Aşağıdaki örnek *-mAy* zarf-fiil ekinin eşdeğerinin *-mAyIn* olduğunu söyletmesi bakımından dikkate değer:

(1591) *Eger Mūsīʿaleyhi's-selāmnı ḳavmini ayaḳları* ***höl bolmay*** *Nīl teñizidin keçürdüm erse Muṣṭafā ʿaleyhi's-selāmnıñ ümmetlerin tamuġdın ayaḳları köymeyin keçürgey-men, höl etekleri ḳurumaġay.* "Nasıl Musa (peygamber)in -ona selâm olsun- kavmini ayakları ıslanmadan Nil denizinden geçirdiysem Mustafa (peygamber)in -ona selâm olsun- ümmetlerini (de öyle) cehennemden ayakları yanmadan geçireceğim, (öyle ki) ıslak etekleri kurumayacak." [198v-20]

F-mAy (…) F-r erdi

(1584) *Resūl seferde ingen minip turarda Cebreʾil kelip vaḥy keltürse Resūl terleyür erdi, ingen vaḥy yükin* ***kötere bilmey*** *çöker erdi.* "Peygamber savaşta dişi deveye binerken Cebrail gelip vahiy getirdiği zaman Peygamber terliyordu, dişi deve vahiy ağırlığını kaldıramayarak çöküyordu." [197v-18]

(1285) *Aymışlar: Yaḥyā yawlaḳ muttaḳī zāhid erdi. Kiçigde ṭāʿatġa ḥarīs erdi. Oġlanlarġa* ***koşulmay*** *tün kün taġlarġa aşıp ṭāʿat kılur erdi.* "Demişler: Yahya çok dindar (hend.) idi. Küküklüğünde ibadete düşkündü. Çocuklara katılmadan gece gündüz dağlara çıkıp ibadet ediyordu." [168r-5]

3.1.4.3.c. -mAdIn

-madan önce, -maksızın anlamlarını karşılayan *-mAdIn*[138] yapısı olumlu fiil kök ve tabanlarına ulanarak ulandığı fiil kök/tabanlarındaki eylemin yüklemin gerçekleşmesinden önce gerçekleşmediğini, başka bir ifadeyle ulandığı eylemin, içinde bulunduğu tümcenin yükleminin gerçekleşmesinden sonra gerçekleştiğini ifade eder. Gabain (1988) ve Tekin (2000) Eski Türkçede *-mAdIn*'ın zamanda önceliği ifade eden *-ᵓp*'nin olumsuz biçimi olduğunu belirtirler.

Aşağıdaki örnekler *-mAdIn*'ın olumlu bakışımsız karşılığının *-p* zarf-fiil eki olduğunu örnekler. Burada ayrıca dikkati çeken (283) numaralı örnektir. Bu örnekte *-mek birle* yapısının *-p* zarf-fiiline eşdeğer bir kullanımı olduğu görülür, bu durum da bize *-mek birle* yapısının *-mAdIn*'ın bakışımsız olumlu karşılığı olabileceğini söyletir:

a1. *Düşmanlar birle sançışıp alduḳ tėdiler.* "'Düşmanlarla savaşarak aldık.' dediler." [222v-21]

(1806) a2. *Resūl ʿaleyhi's-selām yarlıḳadı: Yalawaçlarḳa yarıḳlanmışta kėḏin sançışmadın yarıḳ çıḳarmaḳ revā bolmas.* "Peygamber -ona selām olsun- buyurdu: Peygamberlere zırh giyindikten sonra savaşmadan zırh çıkarmak reva olmaz." [223r-8]

b1. *Terk rūzgārda Yūsufnı körüp sewüngey-sen.* "Tez zamanda Yusuf'u görüp sevineceksin." [101r-3]

(283) b2. *Sāreni körmedin işitmek birle köŋgüllüg boldı.* "Sare'yi görmeden, işitmek suretiyle sevdi." [45r-20]

Aşağıdaki örnek, *-mAdIn* zarf-fiil ekinin bakışımsız olumlu karşılığının *-UbAn* olabileceğini gösterir:

(2) *Ḳavmi ʿārın kötrümedin kökke aġḳan ᶜĪsī ol*

Ümmetiġa buluşuban yėrde ḳalġan Muṣṭafā

"Kavmi(nin) utancını kaldıramayıp göğe yükselen İsa'dır; ümmetiyle buluşarak yer(yüzün)de kalan (ise Hz. Muhammed) Mustafa(dır)." [2r-10]

Aşağıdaki (323) numaralı örnek ise *-mAdIn* zarf-fiilinin zamana işaret eden *burun* sözcüğü ile kullanıldığı tek örnektir. Bu örnekte yer alan *-madın burun* '-mAdAn önce' yapısındaki *burun* ilgeci yapıdan çıkarıldığında da *-mAdIn* ulandığı eyleme *zamanda öncelik* anlamı katar. Bununla birlikte *-mAdIn* yapısının *zamanda öncelik*

[138] Ekin etimolojisine dair *bkz.* Korkmaz, 1969; Tekin, 2004.

anlamı yanında bir durum aktarımı gerçekleştirmesi de söz konusudur. Nitekim *İblīsni kördiler secde ḳılmadın turup turur* ve *İş bitirmedin kitmes* örneklerinde *-mAdIn* sırasıyla *durum* ve *zaman*a işaret etmiştir.

(323) *Baʿżılar aymışlar: Bıçaḳnı İsmāʿil boġuzıŋ̂ga* **urmadın burun** *Cebrāʾīlge* fermān *boldı. …* "Bazıları demişler: Bıçağı İsmail(in) boğazına vurmadan önce Cebrail'e buyruk geldi." [51v-9]

F-mAdIn İ+ol

(2) *Ḳavmi ʿārın* **kötürmedin** *kökke aġḳan ʿĪsī ol*

Ümmetiġa buluşuban yėrde ḳalġan Muṣṭafā

"Kavmi(nin) utancını kaldıramayıp göğe yükselen İsa'dır; ümmetiyle buluşarak yer(yüzün)de kalan (ise Hz. Muhammed) Mustafa(dır)." [2r-10]

F-mAdIn F-r

Schinkewitz (1947: 84) *-mAdIn*'lı zarf-fiillerin *turur* yardımcı fiili teşkil edilebileceğini ifade ederek bu yapıların 'daha, henüz değil' anlamını verdiğini belirtir. Bu yapının *turur* ile kullanıldığı tek örnek şudur:

(1881) *Cebrāʾīl kelip aydı: Yā Muḥammed, saçın saḳalıŋ̂nı mu yudurur-sen? Biz ferişteler ḳanatlarımız tozı toprāḳın* **silkmedin** *turur-miz. Başıŋ̂ġa suw ḳoyġıl, Benū Ḳureyzaḳa atlanġıl.* "Cebrail gelip dedi: "Ey Muhammed, saçını sakalını mı yıkatıyorsun? Biz melekler kanatlarımız(ın) tozunu toprağını silkelemeden duruyoruz. Başına su dök, Beni Kureyza'ya (doğru) atını sür." [229v-12]

F-mAdIn … F-mAz/s

F-mAdIn … F-mAz/s çoklu olumsuz yapıdaki AT'nin gerçekleşmesi YT'nin gerçekleşmesine bağlıdır, başka bir ifade ile AT ile YT arasında bir koşul ilişkisi söz konusudur. Bu çoklu olumsuz yapının bir tarafını teşkil eden *F-mAdIn* olumsuz yapısı, koşul ilişkisi ortaya koymuş, *F-mAz/s* olumsuz yapısı ile birlikte kullanılınca bir çift olumsuzluk okuması vermemiş, olumsuz unsurlar uyum içinde yine bir olumsuz anlamı karşılamıştır. Bununla birlikte bu yapının koşula bağlı olarak bir çift olumsuz okuma sezdirdiği de göz ardı edilmemlidir, zira bu yapı ile kurulmuş aşağıdaki (366) numaralı örnekte "bilmeden/bilmediğimiz sürece yemeyiz" ifadesi "biliriz ondan sonra yeriz" derin yapısını, (1806) örnekteki "savaşmadan/savaşmadığımız sürece zırh çıkarmak uygun olmaz" yapısı "savaştıktan sonra zırh çıkarmak uygundur" derin yapısını ve

(1967) numaralı örnekteki "iş bitirmeden/bitirmediği sürece gitmez" ifadesi "iş bitirir, ondan sonra gider" derin yapısını sezdirmektedir:

(366) *İbrāhīm kirdi: Nelük yėmes-siz tėdi. Aydılar: Bahāsın* ***bilmedin*** *yėmes-miz tėdiler. İbrāhīm aydı: Bahāsı ol turur: Yėmezde aşnu bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāhim tėn͡giz, tamām ḳılmışda el-ḥamdüli'llāh tėn͡giz.* "İbrahim girdi: 'Niçin yemiyorsunuz?'dedi. Söylediler: 'Bedelini bilmeden yemeyiz.' dediler. İbrahim dedi: Bedeli odur (ki) yemeden önce 'bismillahirrahmanirrahim' deyiniz, yemeyi tamamlayınca (: doyduktan sonra) 'elhamdülillah' deyiniz." [59v-12]

(1806) *Resūl ʿaleyhi's-selām yarlıḳadı: Yalawaçlarḳa yarıḳlanmışta kėdin* ***sançışmadın*** *yarıḳ çıḳarmaḳ revā bolmas.* "Peygamber -ona selâm olsun- buyurdu: Peygamberlere, zırh giyindikten sonra savaşmadan zırh(ı) çıkarmak uygun olmaz." [223r-8]

(1967) *Resūl ʿaleyhi's-selām ʿAzrā'īl ünin tanudı, aydı: Ey ʿĀyişe, söz birle yanar kişi ermes, iş* ***bitürmedin*** *kitmes; Aʿrābī ermes, ʿAzrā'īl turur. Kirsün tėdi.* "Peygamber -ona selâm olsun- Azrail(in) sesini tanıdı, dedi: Ey Ayşe, sözle (geri) dönecek biri değil, iş bitirmeden gitmez; Arap(lardan) değil, Azrail'dir. Girsin.' dedi." [237r-9/10]

F-mAdIn … F-sün

(228) *Nemrūdın ḳorḳmışda ėltip taġ ün͡gürinde kizledi, toyaḳ süt bėrdi. Meniṅ͡g közümde öldürgińçe men* ***körmedin*** *ḳuş ḳurt yėsün tėdi.* "(Azer) Nemrut'tan korkunca (çocuğu) götürerek dağ oyuğunda (mağarada) gizledi, (ona) doyuracak kadar süt verdi. "Benim gözüm(ün önün)de öldürene kadar ben görmeden kurt kuş yesin (daha iyi).' dedi." [38r-9]

F-mAdIn F-up turur

(41) *Ḳaçan ferişteler secde ḳıldılar erse İblīsni kördiler secde* ***ḳılmadın*** *turup turur.* "Melekler secde ettiklerinde İblis'i gördüler, (ki o) secde etmeden (durup) duruyor." [9r-11]

F-mAdIn … F-r erdi

(28) *Ḳaçan Ādemni uçmaḥḳa kiwürdiler erse niʿmetlerin, ḥūrların, ḳuṣūrların kördi, ammā özin͡ge men͡gzeyür kimerse yoḳ üçün kön͡gli* ***tölenmedin*** *keyik teg bolup uşmaḥ içinde yöriyür erdi.* "Adem'i cennete girdirdikleri zaman (Adem cennetin) nimetlerini, hurilerini, köşklerini gördü, fakat kendine benzeyen kimse olmadığı için gönlü rahatlamadan geyik gibi (hareketli) bir şekilde cennette yaşıyordu." [7v-5]

(215) *Ol kişiler bu ṣıfatlıġ oġlan tuġsa atası anasıġa* ***bildürmedin*** *ol oġlannı öltürür erdiler. Toḳḳuz oġlan tuġdı, ḳamuġın öltürdiler.* "O kişiler bu vasıfta çocuk doğunca anne babasına bildirmeden o çocuğu öldürürlerdi, (nitekim) dokuz çocuk

doğdu, hepsini öldürdüler." [35r-16]

(253) *Tul ḳurtġalarġa çıḳır egirtip tünle* ***üzütmedin*** *kündüz bāzārda satıp otun salur erdiler, Nemrūd bizdin hoş-nūd bolsun tėp.* "Nemrut bizden hoşnut olsun diyerek dul yaşlılara gece ara vermeden çıkrık(ta) (yün) eğirterek gündüz (de onu) pazarda satıp (Nemrut'a) odun gönderiyorlardı." [40v-19]

F-mAdIn (…) F-erdi

(56) *Aymışlar: Dünyāda ḳalġanlar kāfirler erdiler, uçmaḥda kalġanlar mü'minleriŋ ʿāmları erdiler. Uçmaḥnı* ***unamadın*** *ḥażretġa kelgenler ḫās kullar erdi.* "Demişler: Dünyada kalanlar kâfirlerdi, cennette kalanlar müminler ahalisiydi. Cenneti istemeden huzura gelenler has kullardı." [10v-16]

F-mAdIn (…) F-dI

(283) *Melikge barıp sözin aydılar. Melik Sāreni* ***körmedin*** *işitmek birle köŋüllüg boldı.* "Hükümdara gidip (Sare'den) bahsettiler. Hükümdar Sare'yi görmeden (haberini) işiterek sevdi." [45r-20]

(487) *Yūsufnı beyʿ ḳılıp satar ḥālde Aʿrābīni kördiler, iŋenge münmiş, tewe burunduḳı* ***tıymadın tartmadın****, yėl bulut teg keldi. Bu ay yüzlügni körüp turuḳdı.* "Yusuf'u satışa çıkarıp satarlarken (çölde yaşayan) Arap'ı gördüler, dişi deveye binmiş, devenin dizginini serbest bırakarak, çekmeden (tıpkı bir) rüzgâr bulut gibi geldi, bu ay yüzlüyü görüp durdu." [78v-13]

(828) *Mūsī aydı: Ėkegü yanıŋ, aḍınlar meniŋ birle barsunlar. Tegme biri unamadı. Yūşaʿ bin Nūn ve Kalib bin Yufennā ėkegü yandılar, aydılar: Bizge bu barġan‖lar ṣevābı bolġay mu? Bolġay tėdiler. Otġa* ***köymedin*** *ḳurtuldılar. Musa dedi: ikiniz dönün, diğerleri benimle gelsinler.* 'Hiçbiri razı olmadı. Yūşaʿ bin Nūn (ve) Kalib bin Yufennā her ikisi döndü, dediler: Bize (de) bu gidenlerin sevabı (gibi sevap) olacak mı? 'Olacak.' dediler. Ateşte yanmadan kurtuldular." [120r-17]

(1832) *Kāfirler ḳorḳmışta utru çıḳmadılar. Mü'minler sançış* ***kılmadın*** *selāmet yandılar.* "Kâfirler korktuklarından karşılarına çık(a)madılar. (Böylece) müminler savaşmadan sağ salim döndüler." [225r-16]

F-mAdIn … F-r ermiş

(1217) *Eflūn atlıġ butġa tapnur kāfir ermiş* ***söwmedin*** */ Bėrmedi mālın aŋa, yoḳsuz çıġayġa bėrdi ol* "(Hükümdar) Sevmeden Eflûn adlı puta tapınan kâfir imiş. Vermedi malını ona, fakir(ler)e verdi o (: Circis)." [161r-9]

F-mAdIn … F-gil

(1903) *Kisrā aŋa ḥased ḳıldı, boynaġuluḳ ḳılġay tėp ḳorḳtı, bitig bitidi, elçiler birle ıdtı: Sıŋar etüküŋ keḍdiŋ erse sıŋarını* ***keḍmedin*** *maŋa terk kelgil.* "Kisra (İran şahı) ona haset etti, isyan edecek diye korktu, ferman yazdı, elçilerle gönderdi:

Çizmenin bir eşini giydiysen diğer(eş)ini giymeden hemen bana gel!" [231r-8]

3.1.4.3.d. -mAyIn

-mAyIn zarf-fiil eki de *-mAdIn gibi* ulandığı eyleme *zamanda öncelik* anlamı yanında *durum* anlamı da katar. Aşağıdaki örnek *-mAyIn* ekinin olumlu bakışımsız karşılığının *-p* olduğunu göstermektedir:

(869) *Ey Mūsī, tecellī nūrın* ***körmeyin*** *közlüg yörügünçe* *körüp* *közsiz ḳalsam yaḫşıraḳ.* "Ey Musa, tecelli nurunu görmeden gözle/görerek yürüyene kadar (tecelli nurunu) görüp gözsüz kalsam/kör olsam daha iyi." [124r-1]

F-mAyIn F-r (-Ar, -Ir, -Ur, -yUr)

-mAyIn zarf-fiilli yan tümcesi olumsuz olan aşağıdaki (1028), (993) ve (1321) numaralı tümcelerin ana tümcelerinin yüklemleri olumlu olarak kurulmuş, sonuç ise olumlu olmuştur. Bununla birlikte (1033) numaralı örneğin ana tümcesinin yüklemi *neteg* soru sözcüğü ile olumsuz bir derin yapıya sahiptir. Buradan çıkan sonuç ise olumsuz olmuştur.

F-mayın OSUZ … F-ur OLU = sonuç olumlu:

(1028) *Sordum: Bu tegme bir ḫorūs alnında ne tabl ve ʿalemler bar? Aydı: Ḳaçan melikge bir iş tüşse ol ḫorūslar çaḳırur, kimerse* ***kaḳmayın*** *ol ṭabllar ün* *kılur.* *Tegme bir ḫorūs öñ͡ginde on ėkki miñ͡g er yıġılur.* "Sordum: Bu her bir horuz(un) önünde niçin davul ve bayraklar var? Cevap verdi: Ne zaman hükümdarın bir buyruğu olsa o horozlar öter, kimse vurmadan (: vurmadığı hâlde) o davullar ses çıkarır, her bir horoz(un) önünde on iki bin kişi toplanır." [141v-15]

F-mayın OSUZ … F-ur OLU = sonuç olumlu:

(993) ***Sormayın*** *tek turmaḳ* *hükm turur,* *ammā işletgen az turur.* "Sormayarak sessiz kalmak hükümdür, fakat uygulayan azdır." [136v-16]

F-meyin OSUZ … F-ur OLU= sonuç olumlu:

(1321) *Sām aydı: Yā resūla'llāh, tiriglik tilesem soñ͡gı ölüm bar mu? Aydı: Bar. Andaġ erse cān açıġı mendin* ***kitmeyin*** *turur* *tėp yana öldi erse saḳış ḳıldılar.* "Sam sordu: Ey Allah'ın Resulü, yaşamak istesem sonra ölüm var mı? (Hz. Muhammed) cevap verdi: Var. 'Öyleyse can acısı benden gitmeden/gitmez kalır.' diyerek yeniden ölünce düşündüler." [171r-16]

F-meyin OSUZ … F-ur OLU = sonuç olumlu:

(660) *Yaʿḳūb toḳḳuz oġlın kördi, ėkkisini körmedi erse ḳaḏġuluġ boldı. Aydı: Mundın burun birin alıp bardıŋ͡ġız, yitürdiŋ͡giz; yana bu birin alıp barıp* ***keltürmeyin*** *oġrılıḳ ḳıldı tėp bahāne kılur-siz.* "Yakup dokuz oğlunu gördü, ikisini görmeyince kaygılandı. Dedi: Bundan önce birini alıp gittiniz, kaybettiniz. Yine bu birini alıp gidip getirmeyerek 'Hırsızlık yaptı.' diyerek bahane ediyorsunuz." [99r-3]

F-meyin OSUZ neteg F-ur OLU = sonuç olumsuz:

(1033) *Andın soŋ͡ġ Semdūnġa aydı: Ol ayġanıŋ͡ġ ḳız ḳayda turur? Maŋ͡ġa alıp kelgil, ammā özge dīv perī kimerseniŋ͡ġ eligi tegmesün. Semdūn ol sözge küldi, aydı: Elig* ***tegürmeyin*** *neteg keltürse bolur?* "Ondan sonra Semdun'a dedi: O bahsettiğin kız nerededir? Bana alıp gel, ancak başka dev, peri (hiç)kimsenin eli değmesin. Semdun o söze güldü, dedi: El değdirmeden nasıl getirilebilir? (: getirilemez). [142r-18]

F-mAyIn F-dI

F-mAyIn Y-dI yapılı aşağıdaki örneklerde umumiyetle AT'nin yüklemi olumlu olduğu için AT'de bir olumluluk söz konusu olmuştur. Bununla birlikte (1853) numaralı örnekte AT'nin yüklemi tasvirî fiil *ḳal-* ile çekimlenmiş, fiilin kılınış özellikleri sonucun olumsuz okunmasında etkili olmuştur. (1751) numaralı örnekte ise AT'nin yüklemi fiil değil, bir isimdir: *ıssıġ erdi.*

F-meyin OSUZ F-dI OLU= sonuç olumlu:

(1404) *Aymışlar: Muʿāviye olarnı köreyin tėp oġradı. Yaḳın keldi erse taş birle attılar, kimerseni* ***körmeyin*** *yandı.* "Demişler: Muaviye onları göreyim diye niyetlendi (: görmeye çalıştı). Yaklaştığında taşla kovdular, kimseyi görmeden döndü." [179v-11]

F-mayın OSUZ F-dI OLU= sonuç olumlu:

(990) *Süleymānnı ündep ḫaṭnı ḳolunġa bėrdi erse* ***açmayın*** *oḳıdı.* "Sülayman'ı çağırıp yazıyı eline verince (Süleyman) açmadan okudu." [136v-8]

F-meyin OSUZ F-dI OLU= sonuç olumlu:

(964) *Ṭālūt saḳçılar ḳoymış erdi. Tünle* ***körmeyin*** *kirdiler.* "Talut bekçiler koymuştu. Geceleyin (kimse) görmeden girdiler." [133v-21]

F-meyin OSUZ F-dI OLU= sonuç olumlu:

(1702) *Olarnıng̃ bilmesliki üze ḥükm ḳıldım.* ***Bilmeyin*** *ḳıldılar tėp ʿöẕr aydım, ʿafv ḳıldım. Arıġsız sunı arıġka tutup yazuḳların keçürdüm.* "Onların bilgisizlikleri üzerine hüküm kıldım. Bilmeden yaptılar diyerek özür(dür) dedim, affettim. Pis suyu temiz kabul edip günahlarını bağışladım. [213r-10]

F-mayın OSUZ F-dI OSUZ = sonuç olumsuz:

(1853) *ʿAlī cühūd birle toḳuş ḳıldı. ʿAlī cühūdnıng̃ tepesing̃e urdı. Başı yaşıḳı birle ėkki pāre boldı. Cühūd* ***anglamayın*** *kaldı.* "Ali Yahudi ile savaştı. Ali Yahudinin başına vurdu. Başı miğferiyle birlikte iki parça oldu. Yahudi (ne olduğunu) anlamayarak kaldı. [226v-21]

F-mayın OSUZ Y İ +erdi OLU= sonuç olumlu:

(1751) *Mekkedin Beytü'l-Maḳdisġa Beytü'l-Maḳdisdin kökge, kökdin Ufḳ-ı aʿlāġa Ufḳ-ı aʿlādın Sidrerü'l-müntehāġa, Sidretü'l-müntehādın Ḳābe Ḳavseynġa, Ḳābe Ḳavseyn[din] oyaġ ḥālinde cānı sırrı birle tün içinde yana keltürdiler. Taḳı orun töşeki* ***savurmayın*** *ıssıġ erdi.* "Mekkeden Mescid-i Aksa'ya, Mescid-i Aksa'dan göğe, gökten ruh makamının son mertebesine, ruh makamının son mertebesinden en yüksek makama, en yüksek makamdan Kâbe kavseyne, Kâbe kavseynden uyanık hâlde(yken) ruh sırrı ile gece içinde yine getirdiler ve yer döşeği soğumayarak sıcak idi." [218r-3]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (548), (647), (1542), (1252).

F-mAyIn … F-GAy

Aşağıdaki (1591) ve (1008) numaralı örneklerde *F-mAyIn OSUZ Y-GAy OLU* yapıda zarf-fiil eki durum ilişkisi aktarmıştır. (1594) numaralı örnekte hem zaman hem de koşul ilişkisi söz konusudur. Olumsuz *sözlemegey* 'konuşmayacak' yüklemi yan tümcedeki eylem -şefaat- gerçekleşmediği sürece gerçekleşecektir. YT'deki eylem gerçekleştiği an AT'deki olumsuz *körmegey* yüklemi olumlu *körgey* yüklemine dönüşecektir. Bu örnekte YT, AT'ye koşul ilişkisiyle bağlıdır. O hâlde yüce Allah'ın didarının görülmesi, Hz. Muhammed'in görmesine bağlıdır. Bu örneğin dikkat çekici tarafı *F-mAyIn OSUZ Y-mAgAy OSUZ* kuruluşunun tek örneği olmasıdır. Bu örnekte ortaya çıkan *Y-magay … F-magunça, Y-magay …F-meyin, Y-magay … F-magunça* yapılarına baktığımızda *-maġunça = -meyin* sonucunun ortaya çıktığı görülecektir:

(1591) *Eger Mūsī ʿaleyhi's-selāmnı ḳavmini ayaḳları höl bolmay Nīl teng̃izidin keçürdüm erse Muṣṭafā ʿaleyhi's-selāmnıng̃ ümmetlerin tamuġdın ayaḳları* ***köymeyin*** *keçürgey-men, höl etekleri ḳurumaġay.* "Nasıl Musa (peygamber)in -

ona selâm olsun- kavmini ayakları ıslanmadan Nil denizinden geçirdiysem Mustafa (peygamber)in -ona selâm olsun- ümmetlerini (de öyle) cehennemden ayakları yanmadan geçireceğim, (öyle ki) ıslak etekleri kurumayacak." [198v-21]

(1008) *Süleymān aydı: Andaġ çerigiñgni nelük ḳaçırdıñg? Aydı: Seniñg çerigiñg keçerde* ***bilmeyin*** *basḳaylar, olar helāk bolġaylar tėp ḳaçurdum.* "Süleyman dedi: Öyleyse ordunu niçin kaçırdın? (Karınca) dedi: Senin ordun geçerken bilmeden basacaklar, onlar helak olacak diye kaçırdım." [139r-11]

(1594) *Ḳıyāmet küni Mevlī taʿālāġa hīç kimerse sözlemegey, Muḥammed ʿaleyhi's-selām şefāʿat kılmaġunça ve hīç kimerse dīdār körmegey, Muḥammed Resūlu'llah* ***körmeyin*** *ve hīç kimerse uçmaḥġa kirmegey Muḥammed ümmetleri kirmegünçe.* "Kıyamet günü yüce Allah ile hiç kimse konuşmayacak Muhammed -ona selâm olsun- şefaat etmedikçe (: şefaat edinceye kadar) ve Allah'ın resulü Muhammed görmeden hiç kimse didar görmeyecek ve Muhammed ümmetleri girmedikçe (: girinceye kadar) hiç kimse cennete girmeyecek." [199r-10/11]

-mAyIn (…) F-GIl/-sUn/-eliñg

(1485) *… Bu Muḥammedniñg aṣlın neslin bilür-sen. Muḥammed seniñg birle barurda kelürde köñgül birle saḳlap* ***emgetmeyin*** *selāmet keltürgil, meni Hāşim urūġıġa uyatlıġ ḳılmaġıl.* "Bu Muhammed'in aslını neslini biliyorsun. Muhammed seninle gidip geldiğinde (O'nu) candan koruyup, üzmeden sağ salim getir; beni Haşim soyuna (karşı) utandırma." [187v-12]

(1096) *Taḳı aydılar: Sen yalavaç ersenñg töşüklig yinçüge ḳol* ***tegürmeyin*** *yip ötdürgil. Taḳı töşüksiz yinçüge ādemīler perīler ḳolı* ***tegmeyin*** *teşgil, yipge tüzgil. Erkek oġlanlardın ḳız oġlanlarnı elig* ***tegürmeyin*** *ayırġıl.* "Yine dediler: Sen peygambersen delik inciye el değdirmeden ip geçir. Yine delik olmayan inciyi insanların ve perilerin eli değmeden del; ipe diz. Erkek çocuklardan kız çocukları el değdirmeden ayır." [148v-19/21, 149r-1]

(1095) *Eger sen yalavaç ersenñg, bu töşüklüg yinçüge kimerse ėlig* ***tegürmeyin*** *yip ötsün. Taḳı töşüksiz yinçüge ādemī perī ḳolı* ***tegmeyin*** *töşülsün. Taḳı bu oġlanlarnıñg ḳayusı ḳız ḳayusı oġul erdükin bilsün. Taḳı elig* ***tegürmeyin*** *bu ḳadehlerni suw birle toldursun kim ol suw kökdin ingen yėrdin çıḳġan bolmasun.* "Eğer sen peygambersen bu delik inciye kimse el sürmeden ip geçir(il)sin. Yine deliksiz inciye insan (ve) peri eli değmeden (onu) delersin. Yine bu çocukların hangisi(nin) kız hangisi(nin) erkek olduğunu anlarsın. Yine el sürmeden bu kadehleri su ile doldur(ur)sun ki o su gökten inen yerden çıkan olmasın." [148v-1/3]

(641) *Suʾāl: Sewünçi özge māl* ***aytmayın*** *buġday bėreliñg tėmekde ḥikmet ne erdi? Cevāb: açlıḳda hīç nerse buġdaydın artuḳ yoḳ üçün buġday bėreliñg tėdiler.* "Soru: Mükâfat olarak başka mal demeden buğday verelim demekte hikmet neydi? Cevap: Kıtlıkta hiçbir şey buğdaydan değerli olmadığı için buğday verelim dediler." [97r-3]

-mAyIn (…) F-sA

(584) *Su'āl: Mevlī ta'ālā ayaḳçıġa şeyṭān tesvīli birle unutdurmaḳda ḥikmet ne erdi? Cevāb ol turur kim ayaḳçı **unutmayın** melikge aytsa Yūsufnı çıḳarsalar ayaḳçı 'Men aytdım çıḳardılar.' tėp minnet ḳılġay erdi; melik 'Men çıḳardım.' tėp minnet ḳılġay erdi.* "Soru: Yüce Allah(ın) sâkiye şeytan(ın) hilesi ile (Yusuf'u) unutturmasında hikmet neydi? Cevap odur ki sâki unutmadan hükümdara söylese, Yusuf'u çıkarsalar, sâki 'Ben söyledim (de) çıkardılar.' diyerek minnet ettirecekti, hükümdar (da) 'Ben çıkardım.' diye minnet ettirecekti." [89r-9]

(590) *Aymışlar: Maḳṣūdı ol erdi kim: Tişiler sözi belgülig **bolmayın** çıksam, Reyyān melik mañga sorsa kim: Ne boldı kim zindāngа tüşdüñg? Men tişiler sözin aytu bėrsem, Reyyān köñgliñge yaḳmaġay, meni düşmen tutḳay. Evvel arıġlıḳımnı bilsün, andın soñg çıḳayın tėdi.* "Demişler: Amacı o idi ki kadınların sözü belli olmadan çık(ar)sam Reyyan hükümdar bana 'Ne oldu da zindana düştün?' diye sor(ar)sa ben kadınların sözünü söyleyiver(ir)sem Reyyan(ın) gönlüne hoş gelmeyecek (ve) beni düşman tutacak(tır). Önce suçsuzluğumu anlasın, ondan sonra çıkayım dedi." [90v-7]

(990) *Āḫir 'ömri boldı erse Cebre'īl bir mührlig ḫaṭ keltürdi, aydı: Ey Dāvūd, ḳayu oġluñg bu ḫaṭnı **açmayın** okusa ornuñgda anı olturt.* "Ömrünün sonuna geldiğinde Cebrail bir mühürlü yazı getirdi, dedi: Ey Davut, hangi oğlun bu yazıyı açmadan okursa yerine onu oturt." [136v-5]

(865) *İḍi 'azze ve celle keremindin revā bolmaġay erdi, üstünrek ni'metni dostġa **bėrmeyin** düşmanġa bėrse.* "Daha üstün nimeti dosta vermeyip düşmana verse aziz ve celil olan Allah(ın) kereminden reva olmayacaktı." [123v-8]

-mAyIn F-r erdi

(939) *Bu oġlan atası anasıġa barġanda kelgende oġrılıḳ ḳılur erdi. Atası anası: Oġlumız oġrılıḳ ḳılmas tėp **bilmeyin** anṭ **içer erdiler**.* "Bu çocuk babası annesine (: anne babasına) gidip geldiğinde hırsızlık yapıyordu. Babası annesi: 'Oğlumuz hırsızlık yapmaz.' diyerek bilmeden yemin ediyorlardı." [130v-18]

-mAyIn (…) F-p

(1614) *Ḫüdāyā, sen bilür-sen bu sözümiz ḥaḳ turur, köñglümiz tilimiz birle bir turur. Bu i'tiḳādımız berekātıdın ḳıyāmet küni maḥşer yėrinde bizni faṣīḥat **ḳılmayın** ḥabībiñg şefā'atı birle ṣırāṭdın selāmet keçürüp sekkiz uçmaḫġa kivürüp öz dīdārıñgġa müşerref ḳılu bėr.* "Ey Allah'ım, sen biliyorsun bu sözümüz gerçektir, kalbimiz dilimizle birdir. Bu inancımız(ın) bereketinden kıyamet günü, mahşer yerinde, bizi utandırmadan Habib'inin şefaatiyle Sırat'tan sağ sâlim geçirip sekiz cennete girdirerek kendi cemalinle şereflendiriver." [202v-18]

(596) *Faḳīr zindānçı Zelīḫā sözin **sıyumayın** kirip Yūsufġa aydı.* "Zavallı zindancı Zeliha(nın) sözünü kıramayarak, girip Yusuf'a söyledi." [91r-10]

(1266) *Oġlan tuġġandın soñg süt **bėrmeyin** anadın ayırıp tonġa çulġap Beytü'l-Maḳdis[ġa] ėltip koyar erdiler.* "Çocuk doğduktan sonra süt vermeden anadan ayırıp elbiseye

sarıp Beytü'l-Makdis'e götürüp bırakırlardı." [166v-6]

-mAyIn … F-günçe

(869) *Ey Mūsī, tecellī nūrın* ***körmeyin*** *közlüg yörügünçe körüp közsiz ḳalsam yaḫşıraḳ.*
"Ey Musa, tecelli nurunu görmeden gözle/görerek yürüyene kadar (tecelli nurunu) görüp gözsüz kalsam/kör olsam daha iyi." [124r-1]

3.2. Olumsuz Yeterlik

KE'de *olumsuz yeterlik*, hem fiil birleşmeleri yolu ile hem de sözlüksel birimlerle ifade bularak kılış/oluşun mümkün ya da muhtemel olmadığına, öznenin eylemdeki -iç/dış kaynaklı- yetersizliğine işaret eder.

KE'de yeterliğin olumlusu *F-A/U ZF bil-, -sA bol* yapıları ile kurulmuşken yeterliğin olumsuzunda daha çok bir yapısal çeşitlenme dikkati çeker. KE'de bir yandan *F-A/U ZF bil-, -sA bol-* yapılarının sırasıyla *F-A/U ZF bilme-, -sA bolma-* bakışımlı karşılıkları yer alırken bir yandan da asıl metne hâkim *F-UmA-* yanında *F-ZF alma-, F-p bolmas* fiil birleşmeleri yoluyla kurulmuş yapılar ve *F-UrGA ḳuvveti yoḳ, F-mAKGA/-GUKA küçü/ḳudreti/ḳuvveti yetme-/yoḳ* gibi sözlüksel ifade yolları bulunur.

Eckmann "Harezm Türkçesi" başlıklı çalışmasının *-a, -u ve -yu* zarf-fiillerini ele aldığı kısmında bu zarf-fiilllerin bazı fiillerle fiil birleşikleri oluşturduğunu belirterek söz konusu zarf-fiillerin *al-* fiili ile oluşturulan terkiplerde -ki bu yapı yalnızca KE ve Miʿrāc-nāme'de geçer- umumiyetle olumsuz iktidar ve seyrek olarak da olumlu iktidar ifadelerinde kullanıldığına, yine *bil-* fiili ile oluşturulan yapıların umumiyetle olumsuz, nadiren olumlu iktidarı karşıladığına, *u-ma-* yapısının ise yaygın olmadığına ve olumsuz iktidar ifadesi için kullanıldığına işaret etmiştir (1988: 197).

3.2.a. -UmA-

-UmA-, Eski Türkçe *u-* "muktedir olmak" fiilinin olumsuzu *uma-*'dan fiil birleşmesi yolu ile dilbilgiselleşerek morfemleşmiştir. *u- : uma-* fiilleri Eski Türkçe ve Karahanlı metinlerinde hem müstakil fiil hem de yardımcı fiil gibi de kullanılmışken (Erdal, 2004: 16, 127, 248, 259) Karahanlı Türkçesi eserlerinden başlayarak yardımcı fiil görüntüsünü kaybetmeye başlamış, biçimbilgiselleşme (morfolojileşme) yoluna girmiştir (Korkmaz, 1959: 109-110; Erdal, 2004: 258 *vd.*).

F-UmA- yapısı içindeki *u-* 'muktedir olmak' fiili ETü.'de ve Karahanlı Türkçesinde hem müstakil bir fiil hem de yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Fiilin olumsuzunun daha ETü. döneminde gramerleşme sürecine girdiğini ifade edebiliriz. Ercilasun, Karahanlı Türkçesinde olumsuz yeterliğin çoğunlukla *uma-* fiili ile seyrek olarak da *bilme-* fiili ile ifade edildiğini belirtir ve olumsuz yeterliği ortaya koymada *bil-* fiilinin KB'de aslî anlamı ile mi yoksa yeterliğin kodlanmasına hizmet eden bir yardımcı fiil olarak mı kullanıldığı konusunda bir tereddütün söz konusu olabilmesinden dolayı *uma-*'nın *bilme-* fiiline göre daha net bir görevinin olduğuna işaret eder (1984: 83-84, 155-156). KB'de *uma-* hem asıl fiil hem yardımcı fiil olarak yer almışken, Korkmaz, DLT'de bu fiille ilgili herhangi bir kayda rastlanmadığını belirtir (1959:110).

u- fiili KE'de de hem müstakil hem yardımcı fiil olarak yer almıştır, ancak yardımcı fiil olarak kullanım sıklığı fazladır. Aşağıdaki (456) numaralı tek örnek, *u-* fiilinin olumsuzunun yüklem olarak müstakil kullanımını gösterirken, (162) numaralı tümce ise olumsuz yeterliği ifade eden artık morfemleşmiş bir yapı olarak kullanımını örnekler:

(456) *Ey Yehūdā, bu kün tört kün boldı sizlerdin aḍrılġalı. Sizlersiz* **umadım**, *ġarïblıḳda sizsiz neteg ḳılġay-men?* "Ey Yehuda, sizlerden ayrılalı bu gün dört gün oldu. Sizlersiz yapamadım, gurbette sizsiz nasıl/ne yapacağım/yaparım?" [73v-21]

(162) *Siŋ̂gekke neçe sorsalar* **sözleyümes**, *yaraġsız ün ḳılur.* "Sineğe ne kadar sorsalar söyleyemez, faydasız ses çıkarır." [26r-1]

KE'de olumsuz geniş zamanın 3K yeterliği *-umAmAz* değil, her zaman *-umAs*'dır. Bu elbette, *-mAs* içinde de bir olumsuzluk işaretleyicisinin olmasından dolayıdır. Bu tür bir tahsis, bir yandan doğal dil konuşurunun *F-A/-I/-U uma-* birleşmesini morfemleştirmeye tabi tutup, *-mAz* eki içinde *-mA-* fiil olumsuzluğu ekinin olduğu derin dil bilgisine sahip olduğunu da gösterirken, bir yandan da *F-A/-I/-U umaz* birleşmesinin *F-A/-I/-U uma-*ZKG birleşmelerinden yan yana, fakat bağımsız yürüdüğünü ve *-mAz* olumsuz geniş zaman ekinin **-mA-z* şeklindeki birleşmesinin Türkçenin eski bir zamanında birleşerek kalıplaşlaştığına da işaret edebilir.

KE'de *-UmA-* yapısı *F-A/-I/-U uma-* tarzında bir fiil birleşmesi yolu ile ortaya çıkmıştır, TTü'deki *-ama-* yapısına gidişte ikinci aşamayı gösterir. Tekin, 2005: 168'de de belirtildiği gibi *-ama-* eki, zarf-fiil eki *-a* ile *u-* fiilinin olumsuz çatısı *uma-*'dan ortaya çıkmıştır: F-A uma- > -uma- > -ıma > -ama-. KE'de olumlu yeterlik *F-A/-(y)U*

bil- ve F-*sA bol-* yapısı ile ifade bulmuştur. Dolayısıyla bu yapılar için, *-UmA-* olumsuz yeterlik işaretleyicisinin bakışımsız karşılığıdır diyebiliriz.

-UmA-'nın çekim dizgesi

T1K	-UmA-ZGK-men	Ç1K	−
T2K	-UmA-ZGK-sen	Ç2K	−
T3K	-UmA-ZGK	Ç3K	-UmA/-eme-ZGK-lAr

KE'de *-UmA-* olumsuz yeterlik yapısı hem bütün ZGK'ler ile hem de bütün kişilerde çekimlenmiş olarak tanıklanmamıştır. Dikkat çekici bir biçimde çokluk 3. kişi dışında çokluk kişilerde örneği yoktur.

F-UmA-ZGK-men

-UmA- olumsuz yeterliği KE'de T1K çekiminde yalnızca *-mAs* ZGK işaretleyicisi ile tanıklanmıştır:

(1307) *ʿĪsī aydı: Ḳopġıl, bu ḫalāyıḳlar arasındın çıḳalıñ, men bular arasında* ***ḫidmet ḳılumas-men***. "İsa dedi: Kalk, bu insanların arasından çıkalım (gidelim), ben bunlar(ın) arasında hizmet (ibadet) yapamıyorum/yapamam." [170r-12]

(420) *Yaʿḳūb yalawaç aydı: Ey oġlanlarım, siz bilür-siz men Yūsufsız suwsız balıḳ teg çalıḳ-men, bir sāʿat* ***serümes-men***. *Sizi͡ŋ birle ıḍdım erse, neteg sereyin?* "Yakup Peygamber dedi: Ey oğullarım, siz bilirsiniz (ki) ben Yusuf olmadan susuz balık gibiyim, bir saat dayanamam. Sizinle gönderirsem nasıl dayanayım/dayanacağım?" [68v-12]

F-UmA-ZGK-sen

-UmA- olumsuz yeterliği KE'de T2K çekiminde *-mAs* geniş zaman ZGK işaretleyicisi ile tanıklanmıştır:

(933) *Ḫıżr aydı: Men sa͡ŋa aymadım mu meni͡ŋ birle* ***ṣabr ḳılumas-sen***. "Hızır dedi: Ben sana demedim mi (sen) benimle sabredemezsin." [130v-2]

(1558) *Bir emīn rāst er seni müsülmānlıḳġa ünder, sen anı͡ŋ ḳanın töker mü-sen? Va'llāhi kim* ***ḳılumaġay-sen***. "Bir güvenilir, dürüst kişi seni Müslümanlığa çağırıyor, sen onun kanını dökecek misin? Vallahi ki dökemeyeceksin." [195v-8]

F-UmA-ZGK

-UmA- olumsuz yeterliği KE'de T3K çekiminde *-mAz/s*, *-dI, -GAy* ve *-sA* ZGK işaretleyicileri ile tanıklanmıştır:

(162) *Siŋ̂ekke neçe sorsalar* ***sözleyümes,*** *yaraġsız ün ḳılur.* "Sineğe ne kadar sorsalar söyleyemez, faydasız ses çıkarır." [26r-1]

(163) *Ḳarluġaçġa sordı: Nelük sözlemes tėp. Ḳarluġaç aydı: Meniŋ̂ birle sözleşdi ḳamuġ etlerde suw baḳasınıŋ̂ eti tatlıġ tėp aydı. Keç ḳalmış üçün ḳorḳup* ***sözleyümes*** *tėdi.* "Kırlangıça '(Sinek) Niçin konuşmuyor?' diye sordu. Kırlangıç yanıt verdi: Benimle konuştu, bütün etler içinde su kurbağasının eti tatlı diye söyledi. Geç kaldığı için korkup konuşamıyor dedi." [26r-3]

(317) *Suwda turġan aṭ balası neçe bolsa ol kiçig | Kėŋ̂ teŋ̂izniŋ̂ suwı anı* ***ėltümes*** *[aḳsa] yitig* "Suda kalan at yavrusu ne kadar küçük de olsa | Engin denizin büyük dalgalı suyu onu götüremez/sürükleyemez." [50v-21]

(481) *Neteg ḳılsun, ezelde bitülgen ᶜaḳdni Mālik Ẕeᶜr* ***yazumadı,*** *taḳdīrde yazılġan ᶜaḳdni Ẕeᶜr oġlı* ***buzumadı.*** "Ne yapsın, ezelde yazılmış sözleşmeyi Mālik Ẕeᶜr bozamadı, kaderde yazılmış anlaşmayı Zer(in) oğlu bozamadı." [77v-14]

(302) *Yana aḍın rivāyetde andaġ kelür kim ḳaçan Hācerniŋ̂ ayı küni yawuşdı erse, Sāre aḍın* ***sabr ḳılumadı****; İbrāhīmḳa aydı: Hācerni mundın kitergil, men körmeyin tėdi.* "Yine başka rivayette şöyle (anlatıla)gelir ki Hacer'in ayı günü yaklaştığında Sare başka (: daha fazla) sabredemedi; İbrahim'e söyledi: 'Hacer'i buradan götür, ben görmeyim.' dedi." [48r-17]

(1850) *Ebū Bekr aydı: Yā ᶜÖmer, aḳruraḳ teprengil. Bu Muḥammed Teŋ̂riniŋ̂ yalawaçı turur. İḍi ᶜazze ve celle yarlıġıdın taş iş* ***ḳılumaġay****.* "Ebû Bekir dedi: Ey Ömer, daha yavaş hareket et (: sakin ol, hiddetlenme), bu Muhammed, Tanrı'nın peygamberidir. Aziz ve celil olan Allah(ın) buyruğundan başka iş/bir şey yapamaz." [226v-1/2]

(210) *Aydılar: Bir nerse ḳolalıŋ̂, ol işni* ***ḳılumasa*** *uwtanġay, bizdin kitgey tėdiler.* "Bir şey (yapmasını) isteyelim, o işi yapamazsa utanacak bizden uzaklaşacak(tır) dediler." [34v-4]

F-UmA-ZGK-lAr

-UmA- olumsuz yeterliği KE'de Ç3K çekiminde yalnızca bir örnekte, *-GAy* ZGK işaretleyicisi ile tanıklanmıştır:

(812) *Yarlıġ boldı: Bulardın ayrılmaġıl. Bular yanar-mız tėyürler. Olarġa yol berkitgey-miz, ḳırḳ yıl yābānda ḳalġaylar, ėlge* ***barumaġaylar.*** "Buyruk oldu: Bunlardan ayrılma. Bunlar 'Döneriz.' diyorlar. Onlara yol(u) kapatacağız, kırk yıl çölde kalacaklar, ülkeye gidemeyecekler." [118r-20]

KE'de gramatikalleşmiş *-UmA-* yapısının asıl yeterlik gösteren olumlu *-u-* parçasını, *-UmAs* olumsuz geniş zaman yapısında olduğu gibi *-mAdIn/-mAyIn* olumsuz ZF eklerinin olumsuz yeterlikleri olarak görülen *-UmAdIn/-UmAyIn* ekleri içinde de görmekteyiz. *F-UmAdIn/F-UmAyIn* olumsuz yeterlik gösteren fiillerin de ortaya çıkışı şüphesiz *F-A/-I/-U u-mAdIn* birleşmesi üzerinden olmuştur:

(454) *Yūsuf tegme birin başġa başġa ḳuçup selāmet ḳalıńg̀ tėp vidāʿ ḳıldı. Ḳamuġları Yūsufdın uwtanıp yüziń̀ge* ***bakumadın*** *arḳan ewrüldiler.* "Yusuf her birini ayrı ayrı kucaklayıp 'sağlıcakla kalın.' diyerek veda etti. Hepsi Yusuf'tan utanıp yüzüne bakamadan arkalarına döndüler." [73v-14]

(596) *Fakir zindançı Zelīhā sözin* ***sıyumayın*** *kirip Yūsufġa aydı.* "Fakir zindancı Zeliha(nın) sözünü kıramayarak girip Yusuf'a söyledi." [91r-10]

(2) *Ḳavmiʿārın* ***kötrümedin*** *kökke aġḳan ʿīsī ol // Ümmetiġa buluşuban yėrde ḳalġan Muṣṭafā* "Kavmi(nin) utancını kaldıramayıp/kaldıramayarak göğe yükselen İsa'dır || Ümmetiyle buluşarak yer(yüzün)de kalan (ise) Mustafa'dır (: Hz. Muhammed)." [2r-10]

3.2.b. F-A/-(y)U ZF bilme-

Yeterliği kodlayan *F-A/-U ünlü ZF+bil-* yapısı içerisinde yer alan *bil-* fiili de tıpkı *u-* fiili gibi ETü.'den beri hem asıl fiil hem yardımcı fiil olarak kullanılmış ve fakat imkân ve iktidarı kodlayan yapıda yardımcı fiil olarak boy göstermesi Karahanlı Türkçesi döneminde olmuştur (Korkmaz, 1959). KE'de *bil-* fiili ile teşkil edilen yeterliğin olumlu kuruluşuna çok az sayıda tesadüf edilmesi (saḳınu bil- 55v-5/6, satġun alu bil- 75r-21, saḳlayu bil- 119v-5/6, ḳıla bil- 140v-19, elig tegüre bil- 224r-18) dikkat çekicidir. Bunlardan 75r-21'deki *satġun alu bil-* ile 224r-18'deki *elig tegüre bil-* yapıları ise retorik soru içerisinde ifade bulmuştur ki bunlar bu bağlamlarda, yüzey yapılarının aksine olumsuz bir anlam barındırmışlardır. Olumlu kuruluşa sahanın eserlerinden HKT'de tesadüf edilmezken diğer eserlerde ise olumlu kuruluş KE'deki gibi sayılıdır: NF (sabur ḳılu bil- 76-8, menʿ ḳılu bil-304-1 *vb.*), MM (bolu bil- 80-4, bilü bil- 329-1 *vb.*), ME (yaraşu bil- 153-7, tölenü bil- 219-2), HŞ (kizleyü bil-, közleyü bil- 3476 *vb.*).

Rabġūzī yeterliğin ifadesinde, yeterliği kodlayan işaretleyiciler yanında aynı anlamı ihtiva eden farklı ifade yollarına da başvurmuştur. Bu, onun hitap ettiği kitlenin dil özellikleri ile ilgili olduğu kadar kuru bir anlatımdan sıyrılıp eserini canlı tutma gayesi ile de ilgili olsa gerektir.

Aşağıdaki örnekte yeterliği kodlayan işaretleyicilerden herhangi biri ile ifade bulabilecek yargı sözlüksel birimlerle dile getirilmiş, ardından morfolojik işaretleyici ile olumsuz yeterlik ifadesi güçlendirilmiştir:

(1473) *Ebū Ṭālib köz yaşı ḳılıp aydı: Men tün kün bu ḳaḏġuda-men. Teñg tuşımızını* ***alurġa küçümiz yetmes****, teñgsizni* ***biz ala bilmes-miz****. Neteg ḳılurımızını bilmes-miz.* " Ebû Talip göz yaşı döküp (ağlayarak) dedi: Ben gece gündüz bu kaygıdayım, dengimizi (hend.) almaya gücümüz yetmez; denk olmayanı (da) biz alamayız. Ne yapacağımızı bilmiyoruz." [186v-6]

Aşağıdaki örnekler ise olumsuz yeterliğin morfolojik değil söz dizimsel olarak ifade bulduğu örneklerdir. Aşağıdaki örneklerde *FMSİ (-Ur, -mAk, -GU)+(YH) + kuvvet/küçİYE + yetme-/yoḳ* yapıları ile *küçü/ḳuvveti/ṭāḳat(i)/yarağı yetme-/ḳalma-/tutma-* birleşikleri *F- Ünlü ZF+bil-ZGK+K* yapısına denk bir anlamla kullanılmıştır. Bu, *bil-* fiilinin asıl anlamından sıyrılıp bir yardımcı fiil olarak görev aldığını ve gramerleşme yolunda ilerlediğini de gösterir:

(1173) *Ayturlar: Seni* ***tutmaḳġa ḳudretimiz yoḳ mu sandıñ****? Neçe hem tutarġa ḳudreti bar erken ʿörf -i Ḳurʾān içinde telim bar.* "Derler: Seni tutmaya kudretimiz yok mu sandın (: Seni tutamaz/yakalayamaz mıyız sandın?) (Tanrının asileri) yakalamaya ne kadar kudreti olduğu Kur'an'da çok (kez) bildirilmiştir." [156v-9/10]

(46) *Bu kün Teñgri ferişteleri ḳavī turur. Olarnıñg birle* ***çıḳışġu ḳudretim yoḳ durur****.* "Bu gün Tanrı(nın) melekleri güçlüdür. Onlarla karşı karşıya gelecek gücüm yoktur (: Onlarla karşı karşıya gelemem)." [9v-11/12]

(1760) *Resūlᶜaleyhi's-selām aydı: Eyᶜamme, aş* ***yėgü yarağım ḳalmadı,*** *kāfirler cefāsıdın cānġa yettim.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ey hala, yemek yiyecek gücüm kalmadı (: yemek yiyemeyeceğim), kâfirler(in) cefası canıma yetti." [218v-19]

(1636) *Taşnı köterdi, başıġa ḳoyayın tėgende* ***ḳudreti yetmedi*** *kötergeli. Taş öwrülüp ḳolın bastı. Ḳolı yençildi, aġrıḳınġa çıdamadı.* "Taşı kaldırdı, başına koyayım derken gücü kaldırmaya yetmedi (kaldıramadı), taş dönüp eline düştü. Eli kesildi, ağrısına dayanamadı." [204v-15]

(1822) *ᶜAlī kendü arslan turur, añga* ***küçüm yetmegey****.* "Ali kendisi aslan(gibi)dır, ona gücüm yetmez (öldüremem)." [224r-19]

(842) *Ḥaḳīḳat bildim kim seni kimerse körmes ermiş. Ferişteleriñge* ***ṭāḳat tutmaġan*** *seni neteg körer?* "Gerçekte anladım ki seni kimse gör(e)mezmiş. Meleklerine güç yetiremeyen, seni nasıl görür?" [121v-18]

(815) *Bir yıl mundaġın turdılar. Tonları keyimleri çadırları opradı, kün ışıġıġa* ***ṭāḳat tutmaz boldılar.*** "Bir yıl öylece kaldılar. Elbiseleri (hend.) çadırları eskidi, güneş ışığına takatleri kalmadı (dayanamadılar)." [118v-15]

(1703) *Taḳı başları yastuḳda kelmişde* ***küçleri ḳuvvetleri ḳalmasa*** *mañga* ***sözlegü tevbe ḳılġu yarağı ḳalmasa*** *köñgülleri birle tevbe ḳılsaᶜafv ḳıldım, keçürdüm tėgey-men.*

"Yine başları yastıkta geldiklerinde güçleri kuvvetleri kalmasa, bana yalvaracak, tövbe edecek hâlleri kalmasa (dilleri ile yalvaramaz tövbe edemezlerse) kalpleriyle tövbe etse(ler) affettim (hend.) diyeceğim." [213r-11/13]

(167) *Kimining̑ ḳuyruḳın tartġuġa kimersening̑* **<u>ḳuvveti yetmes erdi</u>**. "Geminin kuyruğunu çekmeye kimsenin kuvveti yetmezdi (: Kimse geminin kuyruğunu çekemezdi)." [26v-1]

Aşağıdaki örnek ise olumsuz yeterliğin sezdirimle ifade bulduğu bir örnektir. Bu örnekte *Ḳamuġ ḳınlarġa ṭāḳat keltürürler, feryād ḳılmaslar* tümcesinin devamında dile getirilen *açlıḳ susaġlıḳġa feryād ḳılurlar* ifadesi öncesinde **ṭāḳat keltürümezler* söylenmemiş, doğrudan, dayanamamalarının sonucunda gerçekleşen eylem ifade edilerek **ṭāḳat keltürümezler* ifadesi sezdirilmiştir:

(691) *Taḳı Mevlī taᶜālā yarlıḳar: Yarın uçmaḥlıġlar uçmaḥdın tamuġluġlarını körerler, tamuġluġlar uçmaḥlıġlarını körerler. Ḳamuġ ḳınlarġa <u>ṭāḳat keltürürler, feryād ḳılmaslar;</u> ammā **<u>açlıḳ susaġlıḳġa feryād ḳılurlar</u>**.* "Yine yüce Allah buyuruyor: Yarın cennetlikler cennetten cehennemlikleri görecekler, cehennemlikler (de) cennetlikleri görecekler. Bütün eziyetlere dayanacaklar, feryad etmeyecekler; fakat açlık susuzluğa (dayanamayacaklar) feryad edecekler." [102r-13]

Aşağıdaki örnekler, yeterliğin olumsuz geniş zaman yapısının *er-* ve *bol-* yardımcı fiillerinin geçmiş zamanı ile birleşmesini örnekler. *er-* yardımcı fiili ile kurulan (1117) numaralı örnekteki fiil birleşmesi geçmişte alışkanlık hâline gelmiş bir durumun ifadesini karşılarken (1373), (1472) ve (60) numaralı örneklerdeki *bol-* fiili ile kurulmuş fiil birleşmeleri ana fiildeki eylemin daha önce gerçekleşmediği, eylemin gerçekleşmeye yeni başladığını ifade eder (*ayr. bkz. 3.1.3.2. bol- Yardımcı Fiilli Olumsuz Bitimli Fiil Birleşmeleri*):

(1117) *Kimerse Süleymānnıng̑ heybetidin ḳaşıġa* **<u>kele bilmes erdi</u>**. *Bir yıl tayaḳġa tayanıp turdı. Ölmişin kimerse bilmedi.* "Kimse Süleymanın heybetinden karşısına gelemezdi, (öyle ki) bir yıl asaya dayandı, öldüğünü hiç kimse anlamadı." [151r-16]

(1373) *Körük ürdiler, temür arasında eridi, temür teg boldı; bir ḳurġan temür, bir ḳurġan ḳızıl baḳır. Üzesing̑e yėl* **<u>aşa bilmez</u>** *hem bulut* **<u>aşa bilmez boldı</u>**. "Körük(le) üflediler, demir arasında (bakır) eridi, demir gibi oldu; bir sur demir, bir sur kızıl bakır(dan oluştu). Yel de bulut da üzerinden aşamaz oldu." [175v-16]

(1472) *On sekkiz yaşadı, cemāl ve kemāl, melāḥat birle bezendi. ᶜĀlem ḫalḳı tang̑ladılar. Hiç kimerse yüzüng̑e utru* **<u>baka bilmes boldı</u>**. "On sekiz yaşındaydı; güzel yüz, güzel ahlak, yumuşak başlılıkla bezendi. Alem halkı şaşırdı. Hiç kimse yüzüne karşı (doğrudan) bakamaz oldu. [186v-2]

(60) *Ḳaçan İblīs mefᶜūn boldı erse uçmaḥdın sürüldi, uçmaḥġa* **<u>kirü bilmes boldı</u>**. "İblis

lanetlenince cennetten sürüldü, cennete giremez oldu." [11r-12]

Aşağıdaki metin parçalarında olumsuz yeterlik retorik soru ile ifade bulmuştur. Bu anlamın ortaya çıkmasını sağlayan soru işaretleyicileri *kim* ve *neteg*dir:

(1822) *… Muḥammedni ya ʿAlīni ya Ḫamzanı birisini öldürüp ḳanın içip kelgil tėdi. Vaḥşī aydı: Muḥammedḳa* ***kim elig tegüre bilgey****? Anıñ saḳçısı Teñri turur.* "(Ya) Muhammed'i ya Ali'yi ya (da) Hamza'yı, (bunlardan) birini öldürüp kanını içip gel dedi. Vahşi dedi: Muhammed'e kim el uzatabilir? (: Muhammed'e kimse el uzatamaz) Onun hamisi Allah'tır." [224r-18]

(605) *Yūsuf aydı: Men Yaʿḳūb yalawaç oġlı-men, İsḥāḳ yalawaç nebīresi-men, İbrāhīm yalawaç urugı-men. Seniñ birle* ***neteg aş yėyür-men?*** "Yusuf dedi: Ben Yakup peygamber(in) oğluyum, İshak peygamber(in) torunuyum, İbrahim peygamber(in) soyundanım. Seninle nasıl yemek yerim? (: yiyemem)" [92v-8/9]

Bağlama bağlı olarak türlü kiplik anlamlar ortaya koyan olumlu-olumsuz yeterlik, dış kaynaklı bir itici gücün etkisi ile bir şeyi yapmaya muktedir olmamayı ifade etmekle birlikte herhangi bir dış kuvvetin etkisi olmaksızın iç kaynaklı bir muktedir olmamayı da ifade edebilmektedir. Nitekim aşağıdaki (601) numaralı örnekte hükümdar Reyyan'ın Hz. Yusuf'u çağırmak için bir kişi göndermesi, bu kişinin Hz. Yusuf'a *Ḳopġıl melik seni ündeyür*. 'Kalk, hükümdar seni çağırıyor.' ifadesine verdiği yanıt kişinin kendi iradesini yansıtmakla birlikte aynı zamanda bir kabul etmeme/reddetme söz ediminin dolaylı olarak ifade bulduğunu da göstermektedir. (500) numaralı örnek ise sabretmenin gerçekleştirilebilirliğinin tamamen kişinin kendi iradesine bağlı olduğunu gösteren bir yeterlik kullanımına işaret eder:

(601) *Yūsuf ḳayra yanıp ayaḳçıġa aydı: Barġıl, melikge ayġıl: Men telim yıllar boldı bu zindān ḫalḳı birle örgendim, men çıḳmışımġa bular yıġlaşurlar. Men bularnı közi yaşlıġ, baġrı başlıġ* ***ḳoya bilmen****. Melikge ayġıl: Bularnı mañga baġışlasun, āzād ḳılsun, yoḳ erse meni bular birle ḳoysun.* "Yusuf tekrar dönüp sâkiye dedi: Git, hükümdara söyle: Ben uzun yıllardır bu zindan halkına alıştım, bunlar benim çıkmama ağlıyorlar. Ben bunları gözü yaşlı, bağrı yaralı bırakamam. Hükümdara söyle: Bunları bana bağışlasın, azâd etsin, aksi hâlde beni bunlarla bıraksın (zindandan çıkarmasın)." [91v-17]

(500) *Zeliḫā aydı: Men barı* ***ṣabr ḳılu bilmez-men****, neteg ḳılayın? Yūsuf aydı: Anıñ ʿilācı ṣabr turur. Ṣabr ḳılġıl, meniñ yüzümge baḳmaġıl.* "Zeliha dedi: Ben sabredemiyorum, ne yapayım? Yusuf dedi: Onun ilacı sabırdır, sabret; benim yüzüme bakma." [80r-6]

Aşağıdaki örnek, olumsuz yeterliğin yaygın kullanımlarından biri olan fiziksel/dışsal olarak güç yetirememe/yetersizlik kiplik anlamını veren örneklerden biridir:

(149) *Nūḥ yıġaç tikdi, ḳırḳ yılda ol yıġaç ulġardı. Yıġaçnı kesdi. Kimerse* ***ketürü bilmedi****. ʿAvacnı ündediler, ol yıġaçnı südreyü keltürdi.* "Nuh ağaç dikti, kırk yıl içinde o ağaç büyüdü. Ağacı kesti, (fakat) kimse getiremedi. Avac'ı çağırdılar, o ağacı (Avac) sürüyerek getirdi." [23v-20]

Aşağıdaki örnekte hareketi yapması için tümcenin öznesine uygulanan itici güç dış kaynaklıdır, dolayısıyla burada söz konusu olan hareket kipliğidir. Burada İblis'in cennete girmesine 'izin verilmeme'si söz konusudur:

(60) *Ḳaçan İblīs mefʿūn boldı erse uçmaḫdın sürüldi, uçmaḫġa* ***kirü bilmes boldı****.* "İblis lanetlenince cennetten sürüldü, cennete giremez oldu." [11r-12]

Aşağıdaki (1117) numaralı örnek, (60) numaralı örneğe benzer gibi görünse de derin yapıda farklı bir kiplik anlam barındırır. Yukarıdaki 'izin verilmeme' edimsözünden farklı olarak burada, eylemin yapılmaması hususunda her ne kadar Hz. Süleyman'ın heybetine işaret edilse de esasen bu durum iç kaynaklı bir 'cesaret edememe' dolaylı edimsözü ile ilgilidir ve burada söz konusu olan yükümlülük kipliğidir, zira burada bir hareketin yapılmasında tümcenin öznesine uygulanan itici güç, içseldir:

(1117) *Kimerse Süleymānnıñ heybetidin ḳaşıġa* ***kele bilmes erdi****. Bir yıl tayaḳġa tayanıp turdı. Ölmişin kimerse bilmedi.* "Kimse Süleymanın heybetinden karşısına gelemezdi, (öyle ki) bir yıl asaya dayandı, öldüğünü hiç kimse anlamadı." [151r-16]

Aşağıdaki örnek ise yeterlik kodlayan yapının yine farklı bir kiplik anlamına işaret etmektedir. Bağlama baktığımızda bu örnekte 'usulüne göre istemeyi bilmeme' ya da 'usulüne göre davranmama' anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu örnek, *bil-* fiilinin bir yandan asıl anlamına işaret ederken, bir yandan da olumsuz yeterlik yapısını kurarak *bil-* fiilinin olumsuz yeterlik fiili olarak gramerleşmesinin ara aşamasını gösteren dikkat çekici bir örnektir:

(1278) *Ḥikāyetde aymışlar: Biregü Teñridin oġul tiledi erse bir muḫanneṣ oġul bėrdi. Aydı: İlāhī, oġul tiledim erse muḫanneṣ bėrdiñ. Āvāz keldi: Biz oġul bėrdük, sen* ***tileyü bilmediñ.*** *Ey mü'min, eger oġul tilesēñ, muṭlaḳ oġul tilemegil. Oġul yaḫşı hem bolur yaman hem. Körmes mü-sen? Zekeriyyā mutlaḳ oġul tilemedi, aydı: İlāhī, mañga oġul bėrgil; hem velī bolsun hem rażī bolsun.* "Hikayede (şöyle)

anlatmışlar: Bir(kiş)i Tanrı'dan çocuk istediğinde (Tanrı) bir korkak (kötü tabiatlı) çocuk verdi. (Söz konusu kişi) dedi: Ey Allah'ım çocuk isteyince korkak (çocuk) verdin. Ses geldi: Biz (isteğinin karşılığı olan) çocuk(u) verdik, (fakat) sen isteyemedin (: istemeyi bilmedin). Ey mümin, eğer çocuk istersen sadece çocuk isteme, çocuk iyi de olur kötü de. Görmüyor musun Zekeriya sadece çocuk istemedi, (ayrıca) dedi: Ey Allah'ım, bana çocuk ver (ki o) hem veli olsun hem itaatkâr olsun." [167r-20]

Aşağıdaki örnekte, İslâm tarihinde 'İfk Hadisesi' olarak bilinen ve Hz. Ayşe hakkında münafıklar tarafından ortaya atılan iftira olayıyla ilgili olarak Hz. Zeyneb'e düşüncelerini soran Hz. Muhammed'e, Hz. Zeyneb'in verdiği yanıtta yeterliği kodlayan yapı, derin yapıda elbette bir imkân/yetki *vb.* anlam ihtiva etmez:

(1939) *Tegmedin menim sözümni sorar ermiş. Bir kün Zeynebḳa sormış. Zeyneb aymış: ʿĀyişeli menli ara köŋ͡gül ḳalığı bar, velīkin iŋ͡gen sözlegen bühtānnı men* ***aytu bilmez-men****. Men kiçiglikde uluġluḳda ʿĀyişedin könilikdin aḍın nerse körmişim yoḳ.* "(Hz. Muhammed) herkese benim için söylenen sözü soruyormuş. Bir gün Zeynep'e sormuş, Zeynep cevap vermiş: Ayşe ile aramızda könül kırgınlığı var, fakat (o) çok konuşulan iftirayı ben (onun için) söyleyemem, (zira) ben küçüklüğ(üm)de (de) büyüdüğümde (de) Ayşe'den iyilikten başka (hiçbir) şey görmedim." [234v-12]

Aşağıdaki örnekte ise yeterlik işaretleyicisi gereklik/zorunluluk kiplik anlamıyla karşımıza çıkar:

(1118) *Kurt aydı: Yıġaçnı yeyürde suwsız* ***tura bilmen****.* "Kurt dedi: Ağacı yiyince susuz duramam (: Su içmek zorundayım)." [151r-18]

F-A/-(y)U ZF bilme-'nin çekim dizgesi

T1K	F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-men	Ç1K	F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-miz
T2K	F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-sen	Ç2K	F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-siz
T3K	F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK	Ç3K	F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-lAr

F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-men

F-A/-(y)U ZF bilme- olumsuz yeterlik yapısının T1K çekiminde kullanılan ZGK işaretleyicileri *-mAz/s* (7 kez), *-men* (2 kez), *-GAy* (1 kez) *ve -dI'*dır (1 kez):

(311) *İsmā͡ʿil ġāyet awġa öç erdi. Yana awġa çıḳmışda İbrāhim keldi, yana seyyideġa sordı. Awġa barıp turur tėdi. Kelginçe tüşüŋ͡, aş boġuz ḳılayın tėdi. İbrāhim aydı: Meniŋ͡ andım bar,* ***tüşe bilmez-men*** *tėdi.* "İsmail ava oldukça düşkündü, yine ava çıktığında İbrahim geldi yine kadına sordu. (Kadın) 'Ava gitmiştir.' dedi. 'Gelinceye kadar inin, yiyecek vereyim.' dedi. İbrahim söyledi: 'Benim andım var, inemem.' dedi." [49r-21]

(500) *Zeliḫā aydı: Men barı* ***ṣabr ḳılu bilmez-men****, neteg ḳılayın?* "Zeliha dedi: Ben hakkıyla sabredemiyorum, nasıl/ne yapayım?" [80r-6]

(601) *Yūsuf ḳayra yanıp ayaḳçıġa aydı: Barġıl, melikge aygıl: Men telim yıllar boldı bu zindān ḫalḳı birle ögrendim, men çıḳmışımġa bular yıġlaşurlar. Men bularnı közi yaşlıġ, baġrı başlıġ* ***ḳoya bilmen****.* "Yusuf tekrar dönüp sâkiye dedi: Git, hükümdara söyle: Ben uzun yıllardır bu zindan halkını tanıdım (tanıyorum). Bunlar (buradan) çıktığıma ağlıyorlar. Ben bunları gözü yaşlı bağrı yaralı bırakamam." [91v-17]

(532) *Yana saḳındı: Zindāngа salsa, yüzin körmegey-men ve ansız* ***ṣabr ḳılu bilmegey-men*** *tėp.* "Yine zindana atsa 'Yüzünü gör(e)meyeceğim ve onsuz sabredemeyeceğim.' diye düşündü." [84r-1]

(316) *İblīs aydı: Bu oġlannı* ***ege bilmedim****, Hācerġa barayın tėp. Bardı.* "İblis 'Bu çocuğun fikrini değiştiremedim. Hacer'e gideyim.' diye söyledi. Gitti." [50v-20]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (240), (960), (1016), (1118), (1939), (1870).

F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-sen

F-A/-(y)U ZF bilme- olumsuz yeterlik yapısının T2K çekiminde kullanılan ZGK işaretleyicileri *-mAz/s* (4 kez), *-GAy* (1 kez) *ve -dI͡* dır (1 kez):

(749) *Hāmān aydı: Sen ḫaṭā ḳılur-sen, telim yıllar boldı Teŋ͡ri-men tėdiŋ͡. Bu kün ḳulluḳġa mu kirür-sen? Küçüŋ͡ bar, çeriginiŋ͡ bar, nedin ḳorḳar-sen? Ḳaçḳaḳnı* ***tuta almas mu-sen****, ėldin* ***ḳava almas mu-sen****, ya kendü* ***öltüre bilmez mü-sen****?* "Haman dedi: Sen hata yapıyorsun, uzun yıllardır Tanrı ben(im) dedin. Bu gün kulluğa mı giriyorsun? Gücün var, askerin var. Neyden korkuyorsun? Kaçanı tutamaz mısın, ülkeden kovamaz mısın ya da kendin öldüremez misin?" [111v-17]

(838) *Şeyḫ Ḥasan aytur: İḍi ʿazze ve celle taġġa ḫiṭāb ḳıldı: Meniŋ͡ dīdārımnı* ***köre bilmes-sen****.* "Şeyh Hasan der: Aziz ve celil olan Allah buyurdu: Benim didarımı göremezsin." [121v-3]

(1278) *Biregü Teŋ͡ridin oġul tiledi erse, bir muḫanneṯ oġul bėrdi. Aydı: İlāhī, oġul tiledim erse muḫanneṯ bėrdiŋ͡. Āvāz keldi: Biz oġul bėrdük, sen* ***tileyü bilmediŋ͡****.* "Bir(kiş)i Tanrı'dan çocuk istediğinde (Tanrı) bir korkak (kötü tabiatlı) çocuk verdi. (Söz konusu kişi) dedi: Ey Allah'ım çocuk isteyince korkak (çocuk) verdin. Ses geldi: Biz (isteğinin karşılığı olan) çocuk(u) verdik, (fakat) sen isteyemedin." [167r-20]

(931) *Ḫıżr aydı: Sañga aymadım mu meniñg birle ṣabr* ***ḳılu bilmegey-sen*** *tėp.* "Hızır 'Sana demedim mi benimle sabredemezsin.' diye söyledi." [130r-19]

F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK

F-A/-(y)U ZF bilme- olumsuz yeterlik yapısının T3K çekiminde kullanılan ZGK işaretleyicileri *-mAz/s* (1 kez) *ve -dI* dır (15 kez):

(750) *Fir'avn aydı kim: Andın ėkki ḳorḳunçum bar: Biri tayaḳ yėrge salsa yılan bolur, biri ėligi ay kün deg yaruḳ, közlerni ḫire ḳılur.* ***Hīç kim utru tura bilmes.****.* "Firavun dedi ki: Ondan iki (sebepten) korkuyorum: Biri asa(yı) yere atınca yılan oluyor, bir(diğer)i el(ler)i ay (ve) güneş gibi parlak, gözleri kamaştırıyor. Hiç kimse ona karşı duramaz." [111v-20]

(1961) *ʿAbdu'llāh bin Mesʿūd raẕiya'llāhu ʿanhu aytur: Hicretniñg soñgı yılı erdi kim Resūl ʿaleyhi's-selām aġrıġ boldı, cemāʿat namāzınġa* ***baru bilmedi****.* "Abdullah bin Mesud -Allah ondan razı olsun- anlatır: Hicretin son yılıydı ki peygamber -ona selâm olsun- hasta oldu, cemaat namazına gidemedi." [236r-18]

(363) *İbrāhīm ʿaleyhi's-selām bir kėçe tüş kördi: Lūṭnuñg bir kimerse birle sözi sawı boldı tėp. Yarındası yol başında olturup ḫaber sordı. Bulmadı, köñgli meşgūl boldı. Ol kün ḳonuḳ* ***tileyü bilmedi****.* "İbrahim -selâm onun üzerine olsun- bir gece rüyasında Lut'u bir kişiyle sohbet ederken gördü. Ertesi gün yol başında oturup haber sordu. (Hiç haber) bulmadı/almadı; canı sıkıldı. O gün konuk isteyemedi. [59r-18]

(25) *Anda kėḍin cān kögüziñge keldi aşuḳdı, ḳopġalı oġradı,* ***ḳopa bilmedi****.* "Ondan sonra ruh göğsüne geldi, telaşlandı; kalkmaya çalıştı, kalkamadı." [6v-18]

(149) *Nūḥ yıġaç tikdi, ḳırḳ yılda ol yıġaç ulġardı. Yıġaçnı kesdi. Kimerse* ***ketürü bilmedi****. ʿAvacnı ündediler, ol yıġaçnı süḍreyü keltürdi.* "Nuh ağaç dikti, kırk yılda o ağaç büyüdü. Ağacı kesti. Kimse getiremedi. Avac'ı çağırdılar, o ağacı sürükleyerek getirdi." [23v-20]

(1797) *Anda kėḍin Ebū Cehl ḳılıçın aldı* ***tarta bilmedi****. Ebū Cehl aydı: Ḳılıç sapın mañga bėrgil, ḳının sen tutġıl, ėkegü tartalıñg tėdi.* "Ondan sonra Ebû Cehil(in) kılıçını aldı, çekemedi. Ebû Cehil dedi: Kılıç(ın) sapını bana ver, kınını sen tut, ikimiz (birlikte) çekelim dedi." [222r-14]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (64), (174), (180), (289, (269), (1854), (807), (1645), (1797), (1818).

F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-miz

F-A/-(y)U ZF bilme- olumsuz yeterlik yapısının Ç1K çekiminde kullanılan ZGK işaretleyicileri *-mAz/s* (4 kez), *-GAy* (1 kez) ve *-sA*'dır (1 kez):

(696) *Yūsuf aydı: Satdım, bitig aldım. Bitig bu turur, [c]İbrānī tilinçe. Biz* ***oḳıyu bilmes-miz.*** *Sizniñg tiliñgiz turur; oḳuñgız, işiteliñg. … Öz bitigimizni özümiz* ***oḳıyu bilmes-miz****. … Bu bitigni bizge oḳutmaġıl, uwtanmışdın* ***oḳıyu bilmes-miz*** *tėgeyler.* "Yusuf dedi: Sattım, senet aldım. Senet budur, İbrani dilinde. Biz okuyamayız. Sizin dilinizdir, okuyun, duyalım. 'Kendi yazımızı kendimiz okuyamayız. Bu senedi bize okutma, utancımızdan okuyamayız.' diyecekler." [102v-12, 19; 103r-1]

(1473) *Ebū Ṭālib köz yaşı ḳılıp aydı: Men tün kün bu ḳaḍġuda-men. Teñg tuşımızını alurġa küçümiz yetmes, teñgsizni biz* ***ala bilmes-miz.*** *Neteg ḳılurımızını bilmes-miz.* "Ebû Talip göz yaşı dökerek dedi: Ben gece gündüz bu kaygıdayım. Dengimizi (hend.) almaya gücümüz yetmez, dengimiz olmayanı (da) biz alamıyoruz. Nasıl hareket edeceğimizi bilmiyoruz." [186v-6]

(131) *Olar kėñgeşdiler: Yüzük bėrse-miz kökke* ***aşa bilmegey-miz****.* "Onlar düşündüler: Yüzük(ü) verirsek göğe yükselemeyiz (: cennete giremeyiz)." [21v-12]

(1828) *Açlıḳ boldı; köymiş süñgükni yėdiler, itni yėdiler, ḳanġa bulġanmış yüñgni yėdiler. Yėmek üçün bir birini öltürdiler. Sançış künleri toḳuştı erse kāfirler aydılar: Kerekmes kim biziñg aramızda alalıḳ bolsa* ***çıḳa bilmese-miz*** *tėp.* "Kıtlık oldu; yanmış kemiği yediler, köpeği yediler, kana bulanmış yünü yediler. Yemek için birbirlerini öldürdüler. Savaş günleri yaklaşınca kâfirler dediler: 'Bizim aramızda ihtilaf olması (ve bu yüzden) çıkamamamız gerekmez (: Allah vere de/İnşallah bizim aramızda ihtilaf olmasa, çıkabilsek/Çıkabilmemiz için aramızda ihtilafın olmaması gerekir.)' diye söylediler." [225r-3]

F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-siz

F-A/-(y)U ZF bilme- yapısı ile ifade bulan Ç2K olumsuz yeterlikte kullanılan ZGK işaretleyicileri şunlardır: *-mAz/s* (1 kez) ve *-GAy* (1 kez):

(258) *Şeyṭān bildi kim ferişteler mancınıḳnı basıp tururlar. Bir arıġ pāk kişi bulup keldi, kāfirlarġa aydı: Siz munı* ***tuta bilmes-siz****, ammā munuñg bir ḫilesi bar.* "Şeytan anladı ki melekler mancınığa bastırırlar. Bir masum/günahsız kişi bulup geldi, kâfirlere dedi: Siz bunu tutamazsınız, zira bunun bir hilesi var." [41v-5]

(1829) *Keldiler ün ḳıldı, aydı: [c]Arabda er ataġlıḳ kimerse ḳalmadı. Ḳamuġ çıḳtılar. Siz olarnıñg birle* ***çıḳışu bilmegey-siz****.* "Geldiler, seslendi, dedi: Arapta (: Araplar arsında) erkek denecek kimse kalmadı. Hepsi çıktılar. Siz onlarla aşık atamazsınız." [225r-6]

F-A/-(y)U ZF bilme-ZGK-lAr

Ç3K olumsuz yeterlikte kullanılan ZGK işaretleyicileri ise *-mAz/s* (3 kez), *-GAy* (6 kez) ve *-dI*' dır (8 kez):

(1569) *Buzaġu ḳaçıp ᶜÖmer ḳatınġa keldi, aydı: Ey ᶜÖmer, bu munça kişi birikip meni* ***tuta bilmesler****, sen yalġuz barıp Muḥammed başın neteg keser-sen?* "Buzağı kaçıp Ömer'in huzuruna geldi, dedi: Ey Ömer, bu kadar kişi toplanıp beni tutamazlar(ken), sen yalnız/tek başına gidip Muhammed(in) başını nasıl keseceksin?" [196r-14]

(1371) *Andaġı müsülmānlar Ẕü'l-Ḳarneynġa aydılar: Bolġay mu bizinĝ birle olar arasında bir tam ḳoparsanĝ?* ***Kele bilmeseler****, biz hem olardın ḳutulsaḳ sanĝa yıllar ḫarāc bėrelinĝ.* "Oradaki Müslümanlar Zülkarneyn'e dediler: Bunlarla bizim aramıza bir dam yapsan olur mu? (Böylece) gelemeseler (ve) biz de onlardan kurtulursak sana yıllarca haraç verelim." [175v-3]

(1075) *Baᶜżılar aymışlar: Bu duᶜānı anınĝ üçün ḳıldı kim özgeler anınĝ şükrin* ***öteyü bilmegeyler****, ol şükrni men öteyin tėdi, ḫalḳġa şefaḳat üçün.* "Bazıları demişler: (Hz. Süleyman) bu duayı şu sebeple etti ki başkaları onun şükrünü ödeyemezler, o şükrü halka şefkat için ben ödeyim dedi." [146r-9]

(1645) *Ebū Ṭālib Resūlni ündep aydı: Ḳureyş kāfirleri seni öltürgeli keñeş ḳılmışlar. Men esen erken kimerse ḳaṣd* ***ḳıla bilmegey*** *tėp.* "Ebû Talip Peygamber'i çağırıp 'Kureyş kâfirleri seni öldürmek için anlaşmışlar. Ben sağ iken kimse kastedemez." diye söyledi. [205v-18]

(352) *Olar aydılar: Bu yıl nᶜmet bolmadı, sizler yanınĝ esende, yana yıl sizge artuḳ bėrgey-miz tėp aydılar. Olar yanmadılar, olar ma bularnı* ***yandura bilmediler****:* "Onlar dediler: Bu yıl ürün olmadı, sizler güvenle (evinize) dönün, gelecek yıl size fazla vereceğiz diye söylediler. Onlar dönmediler, onlar (orada kalanlar) da bunları döndüremediler." [57r-12]

(821) *Tevritni bitigen ḳalemninĝ ünin Mūsī işitür erdi. Bu levḥ on yolı Mūsī öñginde indi. Yarlıġ keldi: Kötürgil tėyü. Mūsī kötürmedi. Mevli taᶜālā tegme sūre sayın bir ferişte ıḍdı,* ***kötere bilmediler****. Tegme bir āyet sayın bir ferişte ıḍdı,* ***kötere bilmediler****. Tegme ḥarf sayın bir ferişte* ıḍdı: *Hem* ***kötere bilmediler****.* "Tevrat'ı yazan kalemin sesini Musa işitirdi. Bu levha on kez Musa'nın önünde indi. Buyruk geldi: Kaldır diye. Musa kaldır(a)madı. Yüce Allah her bir sûre sayısınca melek gönderdi, kaldıramadılar. Her bir ayet adedince melek gönderdi, kaldıramadılar. Her bir harf sayısınca melek gönderdi: Yine kaldıramadılar." [119r-20/21]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (99), (1075), (1019), (738), (990), (257), (1020), (809), (1031), (1568), (1569).

Aşağıdaki örnekler ise olumsuz yeterliğin bitimsiz fiillerdeki kullanımını örnekler. Bunlardan (1584) numaralı örnek olumsuz yeterliğin fiilimsi ile kullanımının yanında hem soru sözcüğü hem de çoklu fiil birleşmesi ile kullanıldığını da örnekler:

(1584) *Suʾāl: Resūlᶜaleyhi's-selām ʿAlīdin fāzılraḳ erdi, ᶜAlī egnige nelük minmedi,* ᶜ*Ali mindi? Cevāb: Resūl seferde ingen minip turarda Cebreʾīl kelip vaḥy keltürse Resūl terleyür erdi, ingen vaḥy yükin* ***kötere bilmey*** *çöker erdi. Resūl aġırlıḳı mundaġ bolsa* ᶜ*Ali* ***neteg kötergey erdi****, ammāᶜAli hem andaġ er erdi kim Resūldın*

özge kimerse anı ***kötere bilmegey erdi.*** "Soru: Peygamber -ona selâm olsun- Ali'den daha üstün idi, Ali(nin) omzuna niçin çıkmadı (da) Ali (O'nun omzuna) çıktı? Peygamber savaşta dişi deveye binerken Cebrail gelip vahiy getirdiği zaman Peygamber terliyordu, dişi deve vahiy ağırlığını kaldıramayarak çöküyordu. Peygamber(in) ağırlığı böyle ol(ur)sa Ali nasıl kaldıracaktı? (: kaldıramazdı). Bununla birlikte Ali de öyle (ağır) kişi idi ki Peygamberden başka kimse (de) onu kaldıramazdı. [197v-18/20]

(1627) *İblīs ʿaleyhi'l-laʿne anı* ***köre bilmeyin*** *tağğa minip çaḳırdı: Ey ādemīler, bilmiş bolun͡g Avs Ḫazrec bu meẕmūm birle ʿahd ḳıldılar.* "İblis -lanet onun üzerine olsun- (onlar) onu göremeden dağa çıkarak bağırdı: Ey insanlar, bilmiş olun Avs (ve) Hazrec bu yerilmiş(kişiy)le anlaştı. [204r-10]

3.2. c. F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-

Schinkewitz (1947: 105), *al-* fiilinin *-A, -U* ve *-ı*'li ünlü zarf-fiilleriyle birlikte kullanılarak olumlu kuruluşunda *bir konunun uygulanması imkânını* ifade ederken olumsuz şeklinin *bir konunun uygulanması imkânsızlığ*ını gösterdiğini belirtir. Yukarıda da ifade edildiği üzere yeterlik sadece bu anlamı karşılamaz, farklı kiplik anlamların da ortaya çıkmasında rol oynar. *F+ZF+alma-ZGK+K* kuruluşundaki bu olumsuz yeterlik yapısı için Karamanlıoğlu, Kıpçak Türkçesinde fiillerde iktidar ifade etmek için *al-* ve *bil-* yardımcı fiillerinin kullanıldığını belirterek CC'de *bil-*'in hem olumlu hem olumsuz *al-*'ın ise sadece olumsuz ifadelerde geçtiğini ve *al-*'ın bugün Kazan Türkçesinde her iki şekilde (olumlu-olumsuz) de kullanıldığını ifade eder (1994: 148). KE'de geçen aşağıdaki örneklerde de hem *bil-* hem *al-* fiili olumsuz yeterliğin kodlanmasında bir arada kullanılmıştır. *al-* ve *bil-* fiillerinin tercih edilişinde doğal dil konuşurunu etkileyen fiil semantiğine bağlı etkenlere işaret edilebilir. *bil-* bilişsel bir fiilken, *al-* çekirdek anlamına bağlı olarak bilişsel değil, bir hareket/kılış fiilidir ve hareketin yönü *ver-* fiilinin aksine konuşura doğrudur. Rabġūzī aynı metin parçasında art arda hem *al-* hem de *bil-* fiilinden yararlanarak olumsuz yeterliğe baş vurmuştur:

(749) *Hāmān aydı: Sen ḫaṭā ḳılur-sen, telim yıllar boldı Teñri-men tedin͡g. Bu kün ḳulluḳġa mu kirür-sen? Küçün͡g bar, çerigin͡g bar, nedin ḳorḳar-sen? Ḳaçḳaḳnı* ***tuta almas mu-sen****, eldin* ***ḳava almas mu-sen****, ya kendü* ***öltüre bilmez mü-sen****?* "Haman dedi: Sen hata yapıyorsun, uzun yıllardır Tanrı ben(im) dedin. Bu gün kulluğa mı giriyorsun? Gücün var, askerin var. Neyden korkuyorsun? Kaçanı tutamaz mısın, ülkeden kovamaz mısın ya da kendin öldüremez misin?" [111v-17]

(696) *Ol bendeler körgeyler: Ḳamuġı yazuḳ maʿṣiyet* ***oḳuy almaġaylar****. Yarlıġ kelgey kim: Oḳun͡gız. Feryād ḳılıp ayġaylar: İlāhī, bitig bu erse ornumız tamuġ turur. Bu bitigni bizge oḳutmaġıl, uwtanmışdın* ***oḳıyu bilmes-miz*** *tegeyler. Yana Yūsuf aydı: Bolmas, oḳun͡g tep.* "O kullar görecekler: Hiçbiri suç(u), günah(ı)

> okuyamayacaklar. ‘Okuyun!’ diye buyruk gelecek. Feryat edip diyecekler: Ey Allah’ım, yazı buysa yerimiz cehennemdir; bu yazıyı bize okutma, utancımızdan okuyamayız. Yeniden Yusuf: ‘Olmaz, okuyun!’ diye söyledi.” [102v-21, 103r-1]

(749) ve (696) numaralı örneklerde Kıpçak grubu Türkçesinde görülen *ünlü ZF alma-* ve Oğuz Türkçesi özelliğini gösteren *ünlü ZF bilme-* yapılarının art arda gelmesi, Rabġūzī’nin farklı olumsuz yapılardan yararlanarak kuru, sıkıcı bir anlatımdan uzaklaşma çabası gibi görünse de onun Harezm Türkçesinin karma yapısını ortaya koyan hem Kıpçak hem Oğuz boy konuşurlarına hitap ettiği dikkat çekici bir örnektir.

al- yardımcı fiilli yeterlik yapısının olumlu biçimi KE’de yalnızca iki kez geçer (453 ve 1003 numaralı örnekler). Bu kullanımlarda dikkati çeken, yüzeysel bir olumluluğun söz konusu olmasıdır. Aşağıdaki iki örnekte söz konusu kuruluş *kim* soru sözcüğü ile kullanılarak retorik soru yoluyla olumsuz bir anlam sezdirir. Nitekim metnin devamında görülen durum/olaylara baktığımızda söz konusu kuruluşların olumsuz bir anlam ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. (1003) numaralı örnekte elbette her şeyi bildiği ve her şeye kadir olduğu düşünülen Allah’ın *kim* sözcüğünü gerçek soru işleviyle, bilinmeyen ve merak edilen bir şeyi öğrenmek amacına hizmet eden anlamıyla, kullanması beklenemez. Yine bu ilk örnekte, Allah’ın *kim* soru sözcüğü vasıtasıyla ‘Benim halkımı benden başkası konuk edemez.’ anlamını taşıyan ifadesinin devamında, Hz. Süleyman’ın çok istemesi üzerine dünyadaki bütün nimetleri ona tahsis etmesi, buna rağmen tek bir balığın bunları yemesi ve onun dışındaki bütün canlıların aç kalması üzerine Allah’ın kudretini anlayan Hz. Süleyman’ın Allah’a *Ḫüdāyā, tevbe ḳıldım rūzī bėrgüçi sen-sen, biz çıġay-mız.* “Ey Allah’ım, tövbe ettim, nimet veren sensin, biz aciziz.” şeklindeki hitabı, söz konusu kuruluşun olumsuz anlam ifade ettiğini destekler niteliktedir, zira bu ifade ‘Benim halkımı benden başkası konuk edemez.’ tümcesinin Hz. Süleyman tarafından kabul edildiğine işaret eder. ‘İkinci örnekte de Hz. Yusuf’un *kim* soru sözcüğünü gerçek soru değerinde değil, onun olumsuzluğu kuvvetlendiren işleviyle ‘Kimse benim pahamı ödeyemez.’ anlamına gelecek şekilde kullandığı, bu tümceyi takip eden şu ifadelerde teyit edilmektedir: *Öz körkiŋ̂e küwendi erse ḳul tėp on sekkiz bedel yarmaḳġa satdılar. Körkke küwengenniŋ̂ bahāsın körgüzdiler.* “Kendi güzelliğine güvendiğinde köle diyerek on sekiz dirheme sattılar. Güzelliğe güvenmenin bedelini gösterdiler.” Burada bahsedilen örnekler şunlardır:

(1003) *Kelbî rivāyet ḳılur: Ḳaçan Süleymānġa pādşāhlıḳ muḳarrer boldı erse, duʿā ḳıldı: İḍiyā, ḳamuġ ḫalāyıḳnı bir kün ḳonuḳlaġayın tėyü saḳınçım bar. Yarlıġ keldi: Meniñ ḫalḳımnı mendin özge **kim ḳonuḳlay alur**?* "Kelbî rivayet eder: Süleyman'a padişahlık bildirildiğinde (Süleyman) dua etti: Ey Allah'ım, bütün yaratılmışları bir gün konuk edeyim diye düşüncem var (düşünüyorum). Buyruk geldi: Benim halkımı benden başka kim misafir edebilir? (: Kimse edemez). " [138r-21]

(451) *Suʾāl: Yalawaç oġlanları satılmaḳ revā ermes. Yūsufnı ḳul meñizlig satdılar; (21) ḥikmet ne erdi? Cevāb: Künlerde bir kün Yūsuf közgüge baḳdı. Öz yüzini kördi, tañladı. Köñlinde keçdi: Bu körk birle ḳul bolsa erdim bahāmnı **kim bėre alġay erdi**?* "Soru: Peygamber çocukları(nın) satılması reva değil, (fakat) Yusuf'u köle gibi sattılar (bunda) hikmet neydi? Cevap: Günlerden bir gün Yusuf aynaya baktı, kendi yüzünü gördü, hayret etti (ve) gönlünden (şöyle) geçirdi: Bu güzellikle köle olsaydım pahamı kim verebilecekti? (: Kimse veremezdi)." [73r-1]

F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-'nın çekim dizgesi

T1K	F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-men	Ç1K	F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-miz/biz
T2K	F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-sen	Ç2K	–
T3K	F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK	Ç3K	F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-lAr

F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-men

(1691) *İlāhī, seniñ şenāñnı **ayta almas-men**, sen oḳ şenā ayġay-sen.* "Ey Allah'ım, senin senanı söyleyemem/gerektiği şekilde seni övemem (zira zatın pek yücedir,). Ancak sen, kendine sena edersin." [212r-3/4]

F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-sen

(749) *Hāmān aydı: Sen ḫaṭā ḳılur-sen, telim yıllar boldı Teñri-men tėdiñ. Bu kün ḳulluḳġa mu kirür-sen? Küçüñ bar, çeriginiñ bar, nedin ḳorḳar-sen? Ḳaçḳaḳnı tuta almas mu-sen, ėldin kava almas mu-sen, ya kendü öltüre bilmez mü-sen?* "Haman dedi: Sen hata yapıyorsun, uzun yıllardır Tanrı ben(im) dedin. Bu gün kulluğa mı giriyorsun? Gücün var, askerin var. Neyden korkuyorsun? Kaçanı tutamaz mısın, ülkeden kovamaz mısın ya da kendin öldüremez misin?" [111v-17]

F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK

(1710) *Mūsī ʿaleyhi's-selām aydı: Men sendin burun ḫulḳ birle mübtelā boldum, Benī İsrāʾilde. Bir eksük ümmetiñ bu yükni **kötere almaġay**. Yaŋġıl, yeñilrek ḳolġıl tėdi. Yandım; ḳoldum erse bėş namāznı baġışladı.* "Musa -ona selâm olsun- dedi: Ben, Beni İsrail'de senden önce insanların fıtratlarıyla müptela oldum. Biri dışında

ümmetin bu yükü kaldıramaz. Dön, daha kolayını iste. Döndüm, isteyince (Tanrı) beş namazı bağışladı (: azalttı).” [213v-3]

F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-miz/biz

(587) *Muʿabbirler Yūsuf taᶜbīrin bilmediler, üç kün mühlet tilediler. Yūsuf yorugın tilep tapmadılar. Üç kündin soñg yana sordı. Ḳorḳunçdın aydılar: Munıñg yorugın* ***bile almas-miz****.* “Rüya tabir edenler Yusuf tabirini bil(e)mediler (: Yusuf’un yorumladığı gibi rüya yorumlayamadılar). Üç gün mühlet istediler. Yusuf(un rüya için yaptığı) yorumunu arayıp bulamadılar. Üç günden sonra (hükümdar) yine sordu. Korktuklarından dediler: Bunun tabirini bilemiyoruz.” [89v-10]

(1706) *Bu ma yük ermiş: Muḥabbetdin soñg firāḳ. Tamām yükni kötergey-miz, ammā firāḳ yükin* ***kötere almagay-miz****.* “Bu da yükmüş (: Bu da ağır bir görevmiş): Muhabbetten sonr ayrılık. Bütün yükü kaldırırız, fakat ayrılık yükünü kaldıramayız.” [213r-17]

(1708) *İlāhī, barçagа ṣabr ḳılgay-biz, ammā ḳafiyyetgа* ***ṣabr ḳıla almagay-biz****.* “Ey Allahım, her şeye sabrederiz, fakat kesin hükme (: ayrılığa) sabredemeyiz.” [213r-19]

F-A/-ı/-yu/-y ZF alma-ZGK-lAr

(696) *Öz bitigimizni özümiz* okıyu bilmes-miz*. Mundagoḳ ḳıyāmet küni bolsa āmennā bihi ve ṣaddaḳnā tegme bir bendeniñg ḳılmışların bitig ḳılıp ḳolunga bergeyler, oḳıgıl tep. Ol bendeler körgeyler: Ḳamugı yazuḳ maᶠṣiyet* ***okuy almagaylar****. Yarlıg kelgey kim: Oḳuñgız. Feryād ḳılıp aygaylar: İlāhī, bitig bu erse ornumız tamug turur. Bu bitigni bizge oḳutmagıl, uwtanmışdın* okıyu bilmes-miz *tegeyler. Yana Yūsuf aydı: Bolmas, oḳuñg! tep.* “Kendi yazımızı kendimiz okuyamayız. Bunun gibi kıyamet günü gelince -ona inandık ve (onu) tasdik ettik- ‘Oku!’ diyerek her bir kulun yaptıklarını yazıp koluna verecekler. O kullar görecekler: Hiçbiri suç(u), günah(ı) okuyamayacaklar. ‘Okuyun!’ diye buyruk gelecek. Feryat edip diyecekler: Ey Allah’ım, yazı buysa yerimiz cehennemdir; bu yazıyı bize okutma, utancımızdan okuyamayız. Yeniden Yusuf: ‘Olmaz, okuyun!’ diye söyledi.” [102v-21]

(1774) *Aymışlar: Yılanlar inleridin çıḳgalı boldılar, yol tapmadılar. Bu ekki inge keldiler,* ***çıḳa almadılar erse*** *Ebū Bekr raẓiya'llāhu ᶜanhu tabanın tikti, Ebū Bekr ayaḳın tartmadı.* “Demişler: Yılanlar yuvalarından çıkmaya çalıştılar, yol bul(a)madılar. Bu iki yuvaya geldiler, çıkamayınca Ebû Bekir(in) -Allah ondan razı olsun- ayağını soktu. Ebû Bekir ayağını çekmedi.” [220r-13/14]

3.2.d. F-sA bolmaz/s, F-sA bolma-ġay, İ-bolġay mu, F-p ZF bolmas, F-GU bolmas, F-GU teg ermes

Gabain, Eski Türkçe'de *-ĠU er-, -U bol-, -GAlI bol-* yapılarının geçtiği ibare ve tümceleri anlamlandırırken söz konusu yapıların "yeterlik" gösterdiğine işaret etmiştir (1988: 88).

KE'de *bol-* fiilinin geniş zaman olumsuzu ile kurulan *F-sA, F-GAlI, F-p, F-GU, F-mAK*'lı etken çatılı *AF+bolmaz/s* kuruluşlarının, yalnızca T3K'de çekimlenmiş biçimleri görülür. Bunların da kişiden çıkartılarak bugün daha çok asıl fiilin edilgen çatıya dönüştürülmüş olumsuz yeterlikle veya "-mAK mümkün değil" olarak çevrilebilen genelleştirmelerin ifadesine yükseltildiği tespit edilmiştir.

İlk örnekleri Karahanlı sahası eserlerinde görülen *-sA bolmaz/s* yapısı; *-p bolmas* yapısı gibi, bir durum/olayın yapılmasının doğru/uygun olmadığını, olumlu/olumsuz yeterliği kodlayan kiplik anlamlar üstlenmiştir. Schinkewitz (1947: 92-93), Korkmaz[139] (1960: 122 *vd.*), Eckmann[140] (1988: 200, 1996: 28-29), Hacıeminoğlu, (1996: 197-98) da Türkçenin farklı dönemlerinde yeterliğin ifadesinde *-sA bol-* ve onun olumsuz karşılığı *-mAsA bol-* yapısının kullanıldığına işaret ederler.

Erdal (2004: 258 *vd.*) da, Eski Türkçenin Grameri'nde *u-, -UmA-, -U bil-, -U bol, -sA bol-, -(X)p, -gAlI bol-, -GU teg ermez, -gUlXk er-*'in imkânı/imkânsızlığı, yeterliği/yetersizliği kodlayan örneklerini verir; DLT'deki *-gAlI bol-* ile *-sA bol-* yapısının birbirlerinin yerine kullanıldığını belirtir ve anlam verirken 'yeterlik' gösteren kiplik yardımcı fiili, İng.'can'i kullanır: *Telim sözüg uksa bolmas, yalım kaya yıksa bolmas* "One cannot understand blathering words as one cannot tear down a cliff."

3.2.d.1. F-sA bolmaz/s

-sA bolmak birleşmesi *F-sA bolmagay* (2043: 244v-8) tanığını saymazsak KE'de T3K olumsuz geniş *F-sA bolmas ZGK* yapısı içinde görünür. Bu yapılarda tümcenin öznesi daima belirsiz ve etken yapıdadır. Ayrıca özne her zaman 3K'dir.

(1080) *'Uḳba aydı: Bizi͡ng hem begimiz bar. Mülkini* **şıfat ḳılsa bolmas**. "Ukba dedi : Bizim de beyimiz var. Mülkü tarif edilemez." [146v-14]

---

[139] Korkmaz (1960) *-sA bolmaz* yapısının her zaman *imkânsızlık* göstermediğini zaman zaman da *-mak doğru değil* anlamını karşıladığını belirtir.

[140] Eckmann (1988) ayrıca, bu yapılarda şahsın umumiyetle belli olmadığını ifade eder.

(1588) *Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıṅ yaḫşı ḳılıḳlarınıṅ nihāyeti yoḳ,* ***sanasa bolmas***. "Peygamber(in) -ona selâm olsun- güzel huylarının sonu yok, saymakla bitmez (: sayılamaz/sayılamayacak kadar çok)." [198v-5]

(210) *Ḳamuġları kėṅġeştiler: Ṣāliḥni özümüzdin ümīdsiz ḳılalıṅ tėdiler. Bu bizdin uluġraḳ tururlar ḥaseb ve neseb içinde. Munı* ***öltürse bolmaz***. "'Hepsi anlaştılar: Salih'i kendimizden ümitsiz kılalım.' dediler. Bu sülale (hend.) içinde bizden daha büyüktür. Bunu öldüremeyiz." [34v-4]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB : (550), (1387), (1351), (1354).

F-sA bolmaz/s yapısının olumlu bakışımlısı *-sA bolur* iken olumlu bakışımsızı kimi zaman aşağıdaki (852) numaralı örnekte olduğu gibi *F-mek revā bolur* yapısıdır:

(852) *Biregü melik sarāyınġa kelür. Melikni köreyin tėyür. Ayturlar: Bu kün melikni* ***körse bolmas****, ammā aḍın künler* ***körmek revā bolur***: "Biri hükümdar sarayına gelir. Hükümdarı göreyim der. Derler : Bu gün hükümdar görülmez (: göremezsin), fakat diğer günler görmek uygundur (: görülebilir/görebilirsin)." [122r-21]

Aşağıdaki örnek *F-sA bol-* yapısının T1K ile çekimlendiğini gösterir, dolayısıyla her zaman kişisiz bir kullanımın olduğunu söyleyemeyiz.

İbn Mülcem köṅgül aldurmış erdi. Ḳolġalı kişi ıḍtı. barġan kişige Ḳattām aydı: menim köṅglüm tilegen işni kılsa bolur-men tėdi. "İbn Mülcem aşık olmuştu. (Sevdiğini) istemek için kişi gönderdi. Giden kişiye Kattam söyledi: 'Benim gönlümün istediği işi yapsam olur (: yapmalıyım).' dedi." [242r-2]

Aşağıdaki olumlu örnek ise *-sA bol-* yapısının *er-* fiili ile birleşik çekimlenmiş örneğinin olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer:

Ḥikāyet kılurlar: Maşrıḳdın maġrıbġa tegi tutuş tamdın ewler erdi, tamdın tamġa maşrıḳdın maġrıbġa tegi yörise bolur erdi. "Anlatırlar: Doğudan batıya kadar birbirinin peşi sıra damdan evler vardı, damdan dama doğudan batıya kadar yürü(n)se olurdu (: yürünebilirdi)." [23r-7]

Aşağıdaki metin parçasında ise, retorik soru yoluyla olumsuz yeterlik ortaya konmuştur. Buna göre *-sA bolmas = neteg F+(-sA) bolur*:

(1033) *Andın soṅg Semdūnġa aydı: Ol ayġanıṅg ḳız ḳayda turur? Maṅga alıp kelgil, ammā özge dīv perī kimersenіṅg ėligi tegmesün. Semdūn ol sözge küldi, aydı: Elig tegürmeyin* ***neteg keltürse bolur****?* "Ondan sonra Semdun'a dedi: O bahsettiğin kız neredедir? Bana alıp gel, ancak başka dev peri (hiç)kimsenin eli değmesin. Semdun o söze güldü dedi: El değdirmeden nasıl getirilebilir? (: getirilemez)." [142r-18]

3.2.d.2. F-sA bolmaġay

KE'de *F-sA bol-* yapısının olumsuz kuruluşunda *-mAz/s* yanında bir de *-GAy* işaretleyicisi kullanılmışken *F-sA bol-* yapısının olumlu kuruluşlarının çeşitli ZGK çekimleri vardır.

(2043) *Ḥüseyn aydı raẕiya'llāhu ʿanhu: Bu sāʿat tünle turur, yalġuz* ***cevāb aysa bolmaġay****. Yarın yıġılıp kelelin͡g, cevāb ayġay-mız tėdi.* "Hüseyin -Allah ondan razı olsun- dedi: 'Şimdi akşam saatidir, yalnız cevap verilse olmaz (: yalnız/tek başıma cevap veremem). Yarın toplanıp gelelim, cevap vereceğiz.' dedi. " [244v-8]

F-sA bolmaġay yapısının olumlu bakışımlısı *F-sA bolġay*'dır:

Aydı: İsrāfilni körsen͡g kerek erdi, men barı kördüm yaşı yüzünde deryā bolup aḳar, içinde kime ***yörise bolġay****.* "Dedi: İsrafil'i görmeliydin, ben tamamen gördüm; (göz)yaşı yüzünde derya olup akar, (o kadar ki) içinden gemi geçse olur (: geçebilir)." [209v-7]

3.2.d.3. bar bolġay mu

Aşağıdaki örnekte ise yeterlik anlamını -bağlama bağlı olarak- karşılayan *bolġay mu* ibaresidir.

(1322) *Ḥikāyet ʿīsī bir küpdin suw içti. Tatıġsız nerse* ***bar bolġay mu*** *tėp suwnı tökti. Taḳı arıḳdın toldurdı, içti; süçüg.* "İsa bir küpten su içti. (Böyle) tatsız şey (var) olabilir mi (: olamaz) diyerek suyu döktü, arıktan doldurdu; içti, tatlı." [171r-18]

3.2.d.4. F-p ZF bolmas

KE'de olumsuz yeterliği ifadede *F-p ZF bol-* yapısı da kullanılmıştır. Eckmann, *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* başlıklı çalışmasında Harezm Türkçesi'ndeki *-p zarf-fiili + bol-* ile yapılan birleşik fiillerin *imkânsızlık* bildirdiğini ifade etmiş ve şu örneği vermiştir: *Sözini filḥāl an͡glap bolmas idi* "Sözünü hemen anlamak imkânsızdı." (1996: 97).

F-p ZF bol- yapısının *olumsuz yeterlik* anlamını karşıladığı benzer bir kullanım KE'de de mevcuttur. Bu yapının her zaman derin yapıda kişisiz bir kullanımının olduğu söylenemez, nitekim aşağıdaki örnekte 1. kişili bir çekimin olduğu görülür:

(312) *Yana aydı: Tewedin tüşün͡g, saç saḳalın͡gızını yuvu bėreyin tėdi. İbrāhīm aydı: Tewedin* ***inip bolmas****, ant içip-men tėdi.* "(İsmail'in eşi) yine söyledi: 'Deveden inin, saç sakalınızı yıkayıvereyim.' dedi. İbrahim karşılık verdi: 'Deveden inemem, ant içtim.' dedi." [49v-4]

Yukarıdaki kullanıma paralel olarak, benzer ifadelerin parçada *-A bilme-* yapısı ile de karşılanması, söz konusu yapının yetersizliği kodladığını teyit eder niteliktedir. Bu durumda *F-p bol- = F-e bilme-* yapısına denktir:

(311) *İsmāʾīl ġāyet awġa öç erdi. Yana awġa çıḳmışda İbrāhīm keldi, yana seyyideġa sordı. Awġa barıp turur tėdi. Kelginçe tüşüŋ̂, aş boġuz ḳılayın tėdi. İbrāhīm aydı: Meniŋ̂ andım bar,* ***tüşe bilmez-men*** *tėdi.* "İsmail ava oldukça düşkündü, yine ava çıktığında İbrahim geldi yine kadına sordu. (Kadın) 'Ava gitmiştir.' dedi. 'Gelinceye kadar inin, yiyecek vereyim.' dedi. İbrahim söyledi: 'Benim andım var, inemem.' dedi." [49r-21]

3.2.d.5. F-GU bolmas

KE'de bir örnekte karşımıza çıkan *-GU bolmas* da olumsuz yeterlik anlamını karşılamaktadır:

(530) *Körseyür-men körküŋ̂izni* ***körgü bolmas*** *közginem / Körk zekātın birge vācib ḳolsa körkniŋ̂ bayıdın.* "Güzelliğinizi görmek istiyorum, göremez gözceğizim | Vacip ise güzelliğin zenginliğinden güzellik zekatını vermek." [83r-17]

3.2.d.6. F-GU teg ermes

Gabain Eski Türkçe'de *-GU* ekinin *olabilirlik* (Üblichkeit) bildirdiğini ifade eder: *Ögrünçümüz sözlegü teg ermez* "Sevincimiz söylenecek gibi değildir/sevincimizin anlatılması imkânsızdır.", barġusı yoḳ "gidemez" (1988: 56, 83). Erdal (2004) da *-GU teg ermez* yapısının imkân ve yeterliği kodladığını belirtir. KE'de söz konusu yapı iki kez geçer ve tanıklardan biri (497) *olasılık/çıkarım* anlamını karşılarken, diğeri (1851) *imkansızlığı* kodlar. (1851) numaralı örnek *er-* fiilli bir fiil birleşmesi ile kurulmuş gerçek karşıtı şartlı kuruluşun sonuç tümceciğini oluşturmuştur. Dolayısıyla burada *inanġu teg ermes erdi* olumsuz yüzey yapısı derin yapıda *inandı* anlamını verir:

(497) *Aʿrābī aydı: Yaʿḳūb yalawaçġa sözüm bar. Öŋ̂inlerge aymas-men tėdi. Zeyne aydı: Yaʿḳūb saŋ̂a bu kün* ***çıḳġu teg ermes****.* "Arap dedi: 'Yakup peygambere (söyleyecek) sözüm var, başkalarına söylemem.' dedi. Zeyne dedi: Yakup bugün sana (senin karşına) çıkacak gibi değil (: çıkamaz)." [79v-6]

(1851) *ʿÖmer raẓiya'llāhu ʿanhu bu sözge tındı. Ulaş aytur erdi: Ol kün Ebū Bekr sözi bolmasa müsülmānlıḳ işiŋ̂e köŋ̂lüm* ***inanġu teg ermes erdi.*** "Ömer -Allah ondan razı olsun- sakinleşti. Her zaman (şöyle) derdi: O gün Ebû Bekir(in) sözü olmasa(ydı) gönlüm müslümanlığa inanacak gibi değildi (: inanamazdı, ancak inandı)." [226v-5/6]

Gabain *-GAy* ekinin ETü.'de kimi zaman muktedir olmayı da ifade ettiğini belirtir: *Ḳayusınṅga emgekte ozġurġay-sen* "Hepsini ızdıraplarından kurtaracaksın (kurtarabilirsin).", *neçükin köni yörügke iye bolġay* "nasıl doğru yola (akideye) sahip olabilirdi." (1988: 81-82). Biz KE'de de *-GAy*'ın bu görevini aşağıdaki örnekte tanıklayabilmekteyiz. Değişik okumalarla bu sayı artırılabilir. Bu örneklerde geçen *mundaġ* ise olumsuzluğu tetikleyen bir sözlükbirim gibi vazife görmüştür:

(639) *Aymışlar: Dünyāda oġrılıḳdın yawuz at yoḳ, oġrı ḳınıdın ḳatıġ ḳın hem yoḳ. Ol ḳın saġ ḳolın kesmek. Ol ḳol birle oġurlar, ol ḳol birle ṭaʿām yėyür, anıṅg birle ṭahāret ḳılur, anıṅg birle meṣh tartar. Saġ elig barça yaḫşılıḳnı ḳılur. Mundaġ ʿazīz elig yarım altun üçün kesilür.* ***Mundaġ ḳatıġ ḳın bolmaġay.*** "Demişler: Dünyada hırsızlıktan kötü ad yok(tur) ; hırsıza yapılan işkenceden katı işkence de yok(tur). O kulun sağ kolunu kesmek, o kol ile hırsızlık yapar, o kol ile yemek yer, onunla temizlenir, onunla mesheder, sağ el bütün iyilikleri yapar. Böyle değerli (bir) el yarım altın için kesilir. Böyle acımasız ceza olamaz." [96v-20]

(1235) *Vezīr aydı: Ey melik ellig yılġı ölügni tirgüzdi, mundaġ cādū* ***bol<ma>ġay.*** "Vezir dedi: Ey hükümdar, elli yıllık ölüyü diriltti, böyle (bir) büyücü olamaz." [163r-12]

(669) *Oġlanların indep aydı: Mıṣr ėlige barıṅg, Yūsufnı tileṅg. Aydılar: Barġay-mız, İbn Yāminni keltürgey-miz, ammā Yūsufnı* ***tapmaġay-mız.*** "Oğullarını çağırıp dedi: Mısır ülkesine gidin, Yusuf'u arayın. Dediler: Gideriz, İbn Yamin'i getirirz, ancak Yusuf'u bulamayız." [100r-3]

Yukarıda işaret edilen KE'deki yeterliği kodlayan yapılara baktığımızda oldukça zengin bir çeşitliliğin olduğu göze çarpmaktadır. Olumlu yeterlikle olumsuz yeterlik arasındaki kuruluşların farklı olması, bakışımsız bir görünüm arz etmesi de ayrıca dikkate değer.

3.3. İsim Olumsuzluğu

KE'de isim olumsuzluğunu gerçekleştiren işaretleyiciler hem isim öncesi (prenominal) hem de isim sonrası (postnominal) konumdadır. İsim olumsuzluğunun ortaya konmasında isim sonrası konumda *+sXz* bağımlı biçim birimi, *yoḳ* bağımsız biçimbirimi ve *ermes* yapısı kullanılmıştır; *ne* sözcüğünü ise isim öncesi olumsuzluk işaretleyicisi olarak değerlendirmek mümkündür.

3.3.1. +sXz

Tanıklanabilen ilk yazılı belgelerimizden bu güne ulaşan ve sık kullanılan eklerden biri olan *+sXz* eki yokluk, bulunmayış ve olumsuzluk bildirir. *+sXz,* KE'nin de kullanım sıklığı yüksek yokluk, bulunmayış ve olumsuzluk bildiren canlı bir ekidir ve hem isimlere, hem isim ibarelerine, hem de sıfatlara ulanabilen, sözcükleri olumsuzlayan öge olumsuzluğuyla birlikte tümce olumsuzluğu da gerçekleştirebilen bir olumsuzluk işaretleyicisidir.

Tablo 20. *Tarihsel ve Çağdaş Türk Lehçelerinde +sXz*

Tarihsel Türkçe	Çağdaş Türkçe[141]
ETü. KTü +sXz (Gabain, 1988: 45), Karahanlı Türkçesi +sXz (Hacıeminoğlu, 1996: 15[142]), Harezm Türkçesi +sXz (Hacıeminoğlu, 1997: 43), Kıpçak Türkçesi +sXz (Karamanlıoğlu, 1994: 33), Çağatay Türkçesi +sIz (Eckmann, 2003: 48), Eski Anadolu Türkçesi +sUz (Gülsevin, 1997: 119).	TTü. +sXz (Banguoğlu, 1986: 201-203 *vd.*, Ergin, 1998: 160-61), Karakalpak Türkçesi +sIz (s. 553), Nogay Türkçesi +sIz (s. 630), Tatar Türkçesi +sız/sĕz (s. 699), Başkurt Türkçesi –, Kırım-Tatar Türkçesi +sXz (s. 830), Karaçay-Malkar Türkçesi +sXz (s. 898), Kumuk Türkçesi +sIz[143] (s. 968), Çuvaş Türkçesi +sĬr (s. 1296), Altay Türkçesi – , Hakas Türkçesi – , Tuva Türkçesi – , Saha Türkçesi –[144]

3.3.1.a. Ekin kökenine dair farklı görüşler vardır. Bu görüşler üç ana başlık altında şöyle gruplandırılabilir:

A) ***Ek+ek = isim*** **olduğunu düşünenler**

i) Hem isimlere hem fiillere gelerek 'bir şeyi istemek' anlamı veren -sa/-se ekin bir çeşidi + -z = sız → Baskakov, 1952: 456.

ii) +sI T1K İYE + (-z) (-r) belirsizlik-çokluk eki → Psyançin, 1975: 416; Kuznetsov, 1997: 196'dan.

iii) İFYE -sI + FİYE +z = sIz → Menges, 1995: 161.

[141] Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş Türk lehçelerindeki görünüm için TLG, 2007'den yararlanılmıştır.
[142] Eserde *-sız/-siz* şeklinde verilmiş ise de örneklerde yuvarlak biçimler yer almaktadır.
[143] /w/ ünsüzüyle biten isimlere yuvarlak ünlülü biçimiyle gelir (TLG, 2007: 968).
[144] Kononov *+sXz* ekinin Altay, Tuva, Hakas, Şor ve Yakut Türkçesinde olmadığını belirtir (1980: 107). Bu lehçelerde *+sXz* yerine kullanılan 'yok' için şu örnekleri verebiliriz: Akça cok 'parasız', ayıl cok 'evsiz'; küühe suox 'güçsüz', xarata suox 'karasız' vb. (TLG, 2007: 1021, 1261).

iv) *-s* + *z* (anlamı anlaşılmayan ek) → Serebrennikov, 1976: 210; Kuznetsov, 1997: 196-97'den.

v) Kononov ekin *-s* + *-z(s)* < *r her ikisi de yadsıma/inkâr (отрицания) bildiren ekten teşekkül etmiş bir olumsuzluk (привативные) eki olduğunu, Türkçedeki *+lıg* eki ile Rusçadaki önek *без-*, *не-* ile edat *без*'in karşılığı olduğunu belirtir. (107-108). Kononov ayrıca eki doğrudan -sır/-sir (ÇuvTü. ve Mo. -sar/-sär) ile ilişkilendirir: -sır/-sir (= *-sız/*-siz) (1980: 116).

vi) Tenişev (1988: 361), *+sXz* ekini *sağ-* fiilinin değişmesi ile oluşan *-sı/-si* eki ve *ğız*'ın değişmesi ile -sı-z/-si-z < -sı/-si + -ğız > -ız > -z. Tenişev *suw-sı-z* (< suw sağ-ız), *at-sı-z* (< at sağ-ız) örneklerini vererek sırasıyla 'suya sahip olmayan' ve 'ata sahip olmayan' şeklinde anlamlandırmıştır.

vii) *+sXz* ekini *-sIrA* ekiyle ilişkilendiren araştırmacılar → Clauson (1972: XLII), Gabain (1988: 50), Erdal (1991: 507-509; 2004: 84, 87, 129 (232. dipnot), 149, 228), Hamilton (1998: 132, 258).

B) ***Fiil kökü+ek*** **olduğunu düşünenler**

i) sı- 'kırmak' + FİYE -z → Bang, *+sız*'ın müstakil bir isim olduğunu ve zamanla kalıplaşarak yokluk anlamı veren ek hâline geldiğini ileri sürer. Uç sız 'ucu kıran' >uçsız 'uçsuz' (Bang, 1927: n. 40-41; 1980: 57).

ii) Gabain de *+sXz* ekinin eskiden *yoḳ* ile aynı anlamda olan ve *er-me-z*'e benzeyen, *-z* ile fiilden yapılmış müstakil bir kelime olabileceğine işaret etmiştir: *yazuḳ+suz* "suçsuz, günahsız", *bilig+siz* "bilgisiz, cahil" (1988: 78).

C) ***Fiil kökü*** **olduğunu düşünenler**

i) Habiçev, +sız'ı aynı kökten geldiğini ileri sürdüğü *sık-, sıt- sız-* 'çıkarmak' ve *sir-* 'hiçbir şeysiz kalmak' fiilleri ile ilişkilendirir. Sız-'ın 'elinden almak' temel anlamı yanında mecazen 'çalmak' anlamını da taşıdığını belirtir. (1972: 41-42).

ii) *süz-, siz-, çüz-, çöz-* Vámbéry aynı kökten gelen sözcükleri bir arada verdiği çalışmasının 170. maddesinde **süz, siz, sis, ćüz, ćöz,** *trennen, absondern, theilen, auflösen, klären, losmachen, los, ohne* 'ayırmak, çözmek, erit-, böl-, -sXz' gibi anlamlara gelen sözcükleri sıralamıştır. -sXz (ohne) için tanık gösterdiği lehçeler ise Çağatay Türkçesi (süz, söz, siz) Osmanlı Türkçesi (siz, suz, söz) ve Çuvaş Türkçesi (sir, zir, ser, ser) olmuştur (1972: 155-156).

iii) Kuzneтsov, *sız-* fiiline 'erimek, sızmak' anlamlarını vererek DLT'deki *yaġ sızdı* (=eridi) tümcesinin Türkçenin morfoloji sistemi kurulmaya başlanırken *yaġ sız* şeklinde olduğunu, dolayısıyla *yaġ sız kel yoḳ* (= gelme) tümcesinin *yaġ sız/mışken (erimişken) gelme,* başka bir ifadeyle *yağsız gelme* olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürer. *Sız* sözcüğünün gramatikalleşmeden (ekleşmeden) önce *yağ, kar, buz, küç (güç), tın (soluk)* gibi erimekle yok olmaya meyilli isimlere geldiğinin düşünülebileceğini belirtir. Buna göre *küç sız kel/tü* 'güçsüz geldi' (gücü, kuvveti erimiş olarak geldi) anlamını karşılar[145] (1997: 243-244).

Räsänen, *+sXz* biçim birimini 'yokluk sıfatları türeten ek' olarak değerlendirmiştir (1957: 111). Erdal (1991, 2004), fiil olumsuzluğunun işaretleyicisi olarak *-mA-*'yı gösterirken isimlerin *yoḳ* ve *+sXz* ile olumsuzlandığını, *+sXz* biçim biriminin olumsuzluk ve yokluk/bulunmayış bildirdiğini ifade eder. *A Grammar of Old Turkic*'de Erdal, isim-fiillerin bütün fiil sisteminden *+sXz* ile olumsuzlanarak ayrıldığını belirterek, fiil ulamının bir parçası olan ZGK işaretleyicileri, sıfat-fiil veya zarf-fiil eklerinin *-mA-* ile olumsuzlandığına işaret eder (2004: 156).

Ergin (1998: 160-161) söz konusu biçim birim için şu açıklamayı yapmıştır:

> Bu ek, -lı, -li, -lu, -lü ekinin menfisidir. -lı, -li, -lu, -lü eki esas itibariyle bir nesnede bir şeyin bulunduğunu, -sız, -siz, -suz, -süz eki ise bir nesnede bir şeyin bulunmadığını ifâde eder. Bu ek de isimlerden hem sıfat, hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapar. Esas hususiyeti menfilik ifâde etmesidir. Bu yüzden menfi isim yapma eki diye anılır. İsimlerde menfilik ifade eden tek ek bu ektir. Fakat tabiî, mücerret olarak isimlerin

[145] Kuzneтsov (1997), *+sXz* için ek+ek şeklinde ileri sürülen görüşlerin kaynaşma (fusion) teorisinin bir sonucu olduğunu belirterek kendi görüşünün bitişim (agglutination) teorisine dayandığını belirtir. Yukarıdaki görüşleri dikkate değer bulmakla birlikte Kuzneтsov, zikredilen fiillerin bazılarının kendisinin ve birçok fiilin de anlamının *Eski Türkçe Sözlük*'te (Drevnetyurskiy Slovar) geçmediğini belirterek söz konusu fiillerin eke dönüşme süreçlerine örnekler de verilmemesini eleştirir.

> menfisi olmaz. Onun için bu ek isimleri menfi hâle sokan ek değildir. Bu ek sadece -lı, -li, -lu, -lü'lü vasıf isimlerinin menfisini ifade eden bir ektir. Yani isimleri menfileştirmez, isimlerden -lı, -li, -lu, -lü'nün aksine menfi sıfatlar yapar. Meselâ ağaç-sız, ağaç'ın değil, ağaç-lı'nın menfisidir.

Banguoğlu (1986: 201, 331) ve Korkmaz (2003: 64-65) *+sXz* biçim biriminin adlara gelerek *yokluk, eksiklik* bildiren sıfatlar türeten bir ek olduğunu belirterek *+lX* ekinin karşıtı olduğuna vurgu yaparlar. Korkmaz ayrıca (2003: 64) "Bu ek dilimizdeki Arapça gayr-, bilâ-, lâ, Farsça bî- ve nâ- gibi *yokluk* ve *olumsuzluk* bildiren ön eklerin yerini tutmuştur." şeklinde bir açıklama yapar. Banguoğlu, *+sXz* ekini ismin *kimsiz/giderme/yoksulluk hâli* olarak değerlendirir ve kimi zaman *kimle/bilelik/birlikte hâli*nin (ile'nin) kimi zamanda *kimli/donanma/bezenme hâli*nin (+lXG) zıt anlamlısı olduğuna işaret eder (1986: 331).

+sXz ekini Gülsevin (2004), sözlüksel kelime türetmeyen, ulandıkları isim veya fiilleri sözlükte yer almayacak isim, sıfat veya zarf hâline getiren *tür değiştirici ek* olarak değerlendirir[146]. Benzer şekilde Delice (2003) *+sXz* biçim birimine *dönüştürücü ekler* başlığı altında *sıfata dönüştürücü ekler* alt başlığında yer vermiştir. Turan (2007) ise *+sXz* ekini müstakil bir başlık altında *sıfatlama eki (+lI, +sIz)* olarak değerlendirir.

Yukarıda da görüldüğü üzere araştırmacılar *-sXz* ekini umumiyetle *+lXG* ekinin olumsuzu/karşıtı olarak değerlendirmiştir. KE'de de esasen ekin bakışımsızı *+lXG*'dır, ancak başka bakışımsız karşılıkları da vardır (*bkz.* aşağı).

KE'de +s*Xz* ekinin ulandığı sözcükler (80 sözcük) şunlardır:

> ansız, a͡ŋgsızın, anasız, arıġsız, asıġsız, atasız, belāsız, belgüsiz, bereketsiz, biligsiz, bitigsiz, botasız, destūrsız, edebsiz, emgeksiz, erksiz, eyesiz, hācetsiz, ḥürmetsiz, ḥüccetsiz, ʿizzetsiz, ḥicābsız, huşsuz, iʿtiḳādsız, igsiz, īmānsız, İslāmsız, kėn͡geşsiz, ḳızsız, kimisiz, kişisiz, konuḳsuz, kön͡gülsiz, körksiz/körksüz, közsiz/közsüz, küçsüz, mālsız, meliksiz, ögsüz 'akılsız', ök/gsüz 'öksüz', raḥmsız/raḥimsüz, saḳalsız, saḳışsız, sançışsız, sansız, sensiz, sizlersiz, sizsiz, sorġusuz, suwsız/suwsuz, sütsiz, ṭahāretsiz, ta͡ŋgġısız,

[146] Yapım eklerinin çekim eklerinden sonra gelmemesi kuralına atıfta bulunarak söz konusu ekin hem iyelik ekinden sonra hem kişi zamirlerinden sonra gelmesi, kişi adlarının yapım eki almaması gibi hususlarının sıra dışı (istisna) olarak değerlendirilmemesi gerekliliğine vurgu yapan Gülsevin sorunun eklerin tanım ve tasnifindeki yanlışlık ve eksikliklerden kaynaklandığına işaret eder (2004: 1268).

tanuḳsız, tapuġsız, tatıġsız, tatlıġsız, tebaʿsız, teñgsiz, teşdīdsiz, tileksiz, tilsiz ‘dilsiz’, tilsiz ‘kıyısız’, tirgüksiz, tişisiz, tonsız, töşüksiz, umançsız, ümīdsiz, ütsiz, vasıṭasız, vaḳtsız, yalavaçsız, yaraġsız, yazuḳsız/yazuḳsuz, yemişsiz, yoḳsız/yoḳsuz, yolsuz, Yūsufsız/Yūsufsuz, yüñgsiz.

3.3.1.b. KE’de +sXz eki eklendiği sözcüğün ses düzenine göre şu özellikleri gösterir:

(a) Kalınlık-incelik uyumu bakımından: KE’de ek, Türkçe kökenli sözcüklerde kalınlık-incelik uyumuna tabidir. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde ise, sözcüğün son hece ünlüsünün kalın veya ince olup olmamasına göre değişmektedir.

(b) Düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından: KE’de ekin *+sız, +siz, +suz, +süz* olarak dört biçimini tanıklamaktayız. Ancak ek ünlüsünün dağılımı sözcüğün tek heceli-çok heceli olup olmamasına, sözcüğün son sesine göre farklılık göstermektedir.

<u>+sXz’lü yazım tasarrufları</u>

1.+sIz’lı yazım tasarrufları

a) sz زس **b)** $s^{Y}z$ سِز **c)** syz زيس **d)** $s^{Y}yz$ سِيز

2. +sUz’lü yazımlar düzenli olarak و ile yazılmıştır: زوس

3. İkili (+sIz/+sUz) yazımlardaki yazım tasarrufları

Buna göre yuvarlak ünlülü yan biçimleri düzenli olarak yazan müellif/müstensihin bu yazımlarına bakarak زوسكروك körksüz kwrkswz [15v-5], körksiz kwrksz زسكروك körksiz kwrksyz [83r-10] زيسكروك ve yaraġsız [88r-19] yrAgsyz زيسغاري yaraġsız [26r-1] $y^{A}rAgsz$ يَراغسز yaraġsız [19r-3] $y^{A}r^{A}Ags^{Y}z$ يَرَاغسِز şeklinde farklılık gösterir.

Tablo 21. *KE'de Düzlük-yuvarlaklık Uyumu Bakımından +sXz'ün Görünümü*

Uyuma Girmeyen +sXz	İkili Biçimler	Uyuma Giren +sXz
belgüsiz [3]	körksiz [3] / körksüz [2]	ḳonuḳsuz [1]
destūrsız [6]	közsiz [9] / közsüz [7]	hūşsuz [1]
kön͡gülsiz [2]	raḥmsız [1] / raḥimsüz [1]	sorgusuz [1]
sütsiz [2]	suwsız [6] / suwsuz [3]	ök/gsüz [8]
tanuḳsız [1]	yazuḳsız [4] / yazuḳsuz [1]	ögsüz [12]
tapuġsız [1]	yoḳsız [2] / yoḳsuz [5]	küçsüz [1]
tirgüksiz [1]	yolsızlık [1] / yolsuz [14]	
tonsız [1]	Yūsufsız [2] / Yūsufsuz [1]	
töşüksiz [2]		
ütsiz [1]		
yün͡gsiz [1]		

+sXz işaretleyicisi, ek ünlüsünün uyuma bağlanması yönünden çeşitlilik gösterir. 21. tabloda da görüleceği üzere tekrarlarıyla birlikte 24 kez geçen 6 sözcükte ek ünlüsü uyuma girmişken, tekrarlarıyla birlikte 21 kez geçen 11 sözcükte uyum dışıdır. İki biçimliler ise 8 sözcükte tekrarlarıyla 62 kez görülmüştür. Bu dağılım KE'de ekin düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından baskın biçiminin düz ünlülü olduğunu göstermektedir. Bu durum bir yandan eserin karma bir dil özelliğine işaret edebileceği gibi, bir yandan da ekin en eski biçiminin ünlüsünün nitelikçe değerine dair ileri sürülen görüşlerle de ilişkilendirilebilir.

Bilindiği gibi Türkçenin *Oguz* kolunun en eski yazılı metinlerinde de düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi olmayan ekin bazı Yenisey yazıtları ve Irk Bitig'de uyuma girdiği (Gabain, 1988: 45-48; Tekin, 2000: 57[147]), Budist ve Maniheist çevrenin Türkçe

[147] Tekin, eki 1968'de "-sız/-siz" olarak ele almış (s. 107); 2000'de *+sXz* olarak göstermiştir. 1968 ve 2000'de "Dudak Uyumuna Uymayan Ekler" başlığı altında "olumsuz sıfat eki +sIz" şeklinde vermiştir. 2000'de "Addan Ad Türeten Ekler" başlığı altında {+slz}, {+sUz} yokluk sıfatlan türeten ek (s. 84-85).

metinlerinde *+sXz* ve buna ilaveten *+saz* olarak tanıklandığı (Erdal, 2004: 131 *vd.*; Ağca, 2010: 131) görülür. Ek, İslâmî çevrenin Karahanlı sahasına ait elimizdeki en eski metinlerden KB'de düzenli olarak uyuma tabi iken, DLT'de ise herhangi bir ağza ait olduğu kaydı düşülmeyen Hakaniye Türkçesi sözcüklerde ikili bir görünüm (DLT III: 191 düz; DLT II: 250 yuvarlak) arz eder. Harezm sahasının en dikkate değer eseri ME'de de çoğunlukla uyuma tabi iken sayılı birkaç örnekte (mensüz, ḥıcabsuz *vb.*) uyum dışıdır (Yüce, 1993). NF'de ise KE gibi karışık bir durum gösterir. Eski Kıpçak Türkçesi metinlerinde birkaç örnekte uyuma tâbi olan ek umumiyetle uyuma aykırı olarak (Karamanlıoğlu, 1994: 33 *vd.*), Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde ise daima yuvarlak (Gülsevin, 1997: 119) olarak tanıklanmıştır.

İslâmî çevrenin Harezm sahası eserlerinin dilinin karışık yapısına katkıda bulunan ağızların, izleyen zaman içinde yazı dili olma yoluna girdikleri de dikkate alınarak, KE'deki *+sXz* malzemesi değerlendirildiğinde:

(1) KE'de ekin ulandığı tek heceli sözcüğün ek ünlüsünün dağılımı şu şekildedir:

> ansız, a‿ŋgsızın, erksiz, igsiz, ḳızsız, mālsız, 'akılsız', sansız, sensiz, sizsiz, sütsiz, te‿ŋgsiz, tilsiz 'dilsiz', tilsiz 'kıyısız', tonsız, ütsiz, vaḳtsız, yü‿ŋgsiz, körksiz/körksüz, közsiz/közsüz, raḥmsız/raḥimsüz, suwsız/suwsuz, yoḳsız/yoḳsuz, huşsuz, küçsüz, ögsüz ök/gsüz 'öksüz', yolsuz.

(a) Düz ünlülü tek heceli sözcüklerde düzenli olarak +sIz: *ansız, a‿ŋgsızın, erksiz, igsiz, ḳızsız, mālsız, sansız, sensiz, sizsiz, tilsiz* 'dilsiz', *tilsiz* 'kıyısız', *vaḳtsız*. Ancak /m/ ünsüzü ile biten Ar. kökenli *raḥm* sözcüğünde /m/ çift dudak ünsüzünün etkisi ile *raḥmsız* yanında *raḥimsüz* yazılışı da görülür.

(b) Yuvarlak ünlülü tek heceli sözcüklerde yuvarlak ünlünün dar veya geniş olmasına bağlı olmayarak ek ünlüsü düzlük-yuvarlaklık dağılımı bakımından karışık bir durum gösterir. KE'de *küçsüz*, *ögsüz* 'akılsız', *ök/gsüz* 'öksüz' *huşsuz*, *yolsuz* sözcükleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi olmuş gibi gözükürken, *körk* ve *köz*, *suw* ve *yok* sözcükleri *körksiz/körksüz, közsiz/közsüz,*

Ekin olumsuzu olarak değerlendirilen +lXG için ise 1968'de -lıġ/-lig/-luġ/-lüg (s. 105), 2000'de {+llg}. "Sahip olan' anlamında sıfatlar türetir." açıklamasını yapmıştır (s. 83).

suwsız/suwsuz, yoḳsız/yoḳsuz olarak karışık; buna karşılık *süt*, *yün͡g*, *ot* ve *ton* sözcüklerinin ekle genişletilmiş şekilleri metinde yalnızca düz ünlülü tanıklanmıştır: *sütsiz*, *yün͡gsiz*, *tonsız, ütsiz.* Bunlar sözcüğün yuvarlak ünlüsünün dar veya geniş olmasına bağlı olarak ek ünlüsünün düz veya yuvarlak tercih edilmesinde rol almadığını söyletebilir. Bununla birlikte *suw* sözcüğünde ekin yuvarlak ünlülü şeklinin sözcüğün son sesi /w/ ünsüzünün, *raḥimsüz* örneğinde olduğu gibi, etkili olduğu düşünülebilir.

(2) KE'de ekin ulandığı çok heceli sözcüklerin ek ünlüsünün dağılımı şu şekildedir:

anasız, arıġsız, asıġsız, atasız, belāsız, belgüsiz, bereketsiz, biligsiz, bitigsiz, botasız, destūrsız, edebsiz, emgeksiz, eyesiz, ḫürmetsiz, ḫüccetsiz, ʿizzetsiz, hācetsiz, ḫicābsız, iʿtiḳādsız, īmānsız, İslāmsız, kėn͡geşsiz, kimisiz, kişisiz, kön͡gülsiz, meliksiz, saḳalsız, saḳışsız, sançışsız, sizlersiz, ṭahāretsiz, tan͡ġġısız, tanuḳsız, tapuġsız, tatıġsız, tatlıġsız, tebaʿsız, teşdīdsiz, tileksiz, tirgüksiz, tişisiz, töşüksiz, umançsız, ümīdsiz, vasıṭasız, yalavaçsız, yaraġsız, yemişsiz, konuḳsuz, sorġusuz, suwsız/suwsuz, yazuḳsız/yazuḳsuz, Yūsufsız/Yūsufsuz.

Tablo 22. *KE'de Çok Heceli Sözcüklere Ulanan +sXz*

İki Heceli Sözcükler	**Üç Heceli Sözcükler**
▪ arıġsız, asıġsız, saḳışsız, sançışsız, tan͡ġġısız, tatıġsız, tatıġsız, tatlıġsız → [a-ı-ı] ▪ biligsiz, bitigsiz, kimisiz, kişisiz, tişisiz → [i-i-i] ▪ anasız, atasız, saḳalsız, yaraġsız → [a-a-ı] ▪ edebsiz, emgeksiz, eyesiz, kėn͡geşsiz → [e-e-i] ▪ ʿizzetsiz, sizlersiz, tileksiz → [i-e-i] ▪ meliksiz teşdīdsiz, yemişsiz → [e-i-i] ▪ ḫicābsız, īmānsız, İslāmsız → [i-a-ı] ▪ tanuḳsız, tapuġsız, yazuḳsız → [a-u-ı] ▪ konuḳsuz, sorġusuz → [o-u-u] ▪ ḫüccetsiz, ḫürmetsiz → [ü-e-i] ▪ kön͡gülsiz, töşüksiz → [ö-ü-i] ▪ belāsız, tebaʿsız → [e-a-ı] ▪ botasız → [o-a-ı] ▪ hācetsiz → [a-e-i] ▪ destūrsız →[e-u-ı] ▪ belgüsiz → [e-ü-i] ▪ tirgüksiz → [i-ü-i] ▪ yazuḳsuz → [a-u-u] ▪ ümīdsiz → [ü-i-i] ▪ umançsız → [u-a-ı] ▪ Yūsufsız → [u-u-ı] ▪Yūsufsuz → [u-u-u]	▪ iʿtiḳādsız → [i-i-a-ı] ▪ ṭahāretsiz → [a-a-e-i] ▪ yalavaçsız → [a-a-a-ı] ▪ vasıṭasız → [a-ı-a-ı] ▪ bereketsiz → [e-e-e-i]

Tablo 22'ye bakıldığında a-a, a-ı, e-a, o-a, u-a, → -sız; e-e, e-i, i-i, i-e, ü-e → -siz; a-u → -sız; o-u → -suz; i-ü, ö-ü → -siz; i-a → -sız; e-u → -sız; Ar. ve Far. u-u → -sız; u-u → -suz olarak bir dağılımın söz konusu olduğu görülecektir.

Bilindiği üzere düzlük-yuvarlaklık uyumu **i)** sözcüklerdeki ünlü dizilerine göre, **ii)** dudak seslerine göre değişir. Yabancı sözcüklerde ise son sese göre değişmektedir.

Düzlük-yuvarlak uyumu Türkçe sözcüklerde ünlü dizilerine göre belirlenirken yabancı kökenli sözcüklerde dudak seslerine göre değişir. Başka bir ifadeyle Türkçe sözcüklerde sözcüğün kendi ünsüzü etkili iken *m, f, b* sesleri ile bitenlerde ise sözcüğün son sesi etkilidir.

(3) KE'de ekin ulandığı sözcüğün son sesine baktığımızda son sesleri *u/ü, b, f, m* ve *w* olan sözcükler sistemli denilebilecek şekilde yuvarlaklaştırmaya meyilli iken bu durum diğer sesler için söz konusu değildir. Dönemin diğer eserleri ile karşılaştırmalı olarak baktığımızda: Son sesi u/ü ile biten sözcüklerde: KE: *sorġusuz* ama *belgüsiz* de var; ME: *belgüsüz* (16-5/6, 29-3, 30-4/5, 36-4, 76-5, 90-6, 106-7, 214-2/4, 228-3, 230-6); *ülgüsüz* (135-4); *ḳaḍġusuz* (106-4); HŞ: *ḳaḍġusuz* (1124, 1561, 3290); NF: *ḳanġusuz* (439-11); MM: *keçgüsüz* (239-1), *seçgüsüz* (239-2), *köçgüsüz* (239-4). Son sesi /b/ ile biten sözcüklerde: KE'de *edebsiz, ḥicābsız* şeklindeki her iki örnek de düz ünlülü iken NF: *ḥicābsuz* (302-15) yanında *hisābsız* (324-1); *hisābsuz* (260-8/9, 264-4), ME: *hisābsuz* (47-7, 110-2), HŞ: *hisābsuz* (3009) *hisābsız* (2906), *hisabsuz* (1758), *kebābsuz* (280). Son sesi /f/ ile biten sözcüklerde: KE: *Yūsufsız/Yūsufsuz*. Son sesi /w/ ile biten sözcüklerde: *suwsız/suwsuz*, ME: *suvsuz* (3-5, 15-3/4, 29-8), *avsuz* (24-5). Son sesi /m/ ile biten sözcüklerde: KE: *İslāmsız* (İslāmluġ varken İslāmsuz yok), *raḥmsız/raḥimsüz.*

Hacıeminoğlu HŞ'de ekin son hecesi yuvarlak ünlü veya *b, v, m* gibi dudak ünsüzü ihtiva eden sözlerden sonra geldiğinde *+sUz* şeklini aldığına işaret eder (2000: 37-38). Türkmen Türkçesi'nde de bu ekin yuvarlak şeklinin sadece yuvarlak ünlülü tek heceli kelimelere geldiği belirtilmiştir (Kara, 2007: 251).

Bu verilere bakarak, ekin kökekine dair ileri sürülen görüşleri göz önünde bulundurduğumuzda, *+sIrA* biçim biriminin bu ekten türediği görüşleri ve ekin de daima düz ünlülü olması, *+sXz* ekinin de aslî biçiminin düz olduğunu düşünmeye sevk eder. Dolayısıyla *+sXz* biçim biriminin önce *+sIz* olduğunu, daha sonra uyuma tabi olduğunu -ihtiyatla da olsa- ifade edebiliriz.

3.3.1.c. Ekin eklendiği sözcüklerin türlerine göre

Türkçe kökenli adlara ulanır:

ansız [1], a‿gsızın [3], anasız [5], arıġsız [31], asıġsız [2], atasız [7], belgüsiz [3], biligsiz [1], bitigsiz [1], botasız [1], emgeksiz [3], erksiz [4], eyesiz [2], igsiz [1], kė‿geşsiz [2], ḳızsız [1], kimisiz [1], kişisiz [1], konuḳsuz [1], kö‿gülsiz [2], körksiz/körksüz [5], közsiz/közsüz [16], [kü]çsüz [1], ögsüz [8], ök/gsüz ‘yetim’ [12], saḳalsız [2], saḳışsız [2], sançışsız [1], sansız [5], sensiz [4], sizlersiz [1], sizsiz [1], sorgusuz [1], suwsız/suwsuz [9], sütsiz [2], ta‿ggısız [1], tanuḳsız [1], tapuġsız [1], tatıġsız [1], tatlıġsız [1], te‿gsiz [1], tileksiz [1], tilsiz [2], tilsiz ‘kıyısız’ [1], tirgüksiz [1], tişisiz [1], tonsız [1], töşüksiz [2], umançsız [1], ütsiz [1], yalavaçsız [1], yaraġsız [20], yazuḳsız/yazuḳsuz [5], yemişsiz [1], yoḳsız/yoḳsuz [7], yolsız/yolsuz [15], yü‿gsiz [1]

Türkçe kökenli somut ve soyut adlara ulanır:

Somut: anasız, atasız, bitigsiz, botasız, ḳızsız, kimisiz, kişisiz, konuḳsuz, közsiz/közsüz, ök/gsüz, saḳalsız, sensiz, sizlersiz, sizsiz, suwsız/suwsuz, sütsiz, ta‿ggısız, tanuḳsız, tilsiz, tilsiz, tirgüksiz, tişisiz, tonsız, töşüksiz, ütsiz, yalavaçsız, yemişsiz, yü‿gsiz.

Soyut: a‿gsızın, arıġsız, asıġsız, belgüsiz, biligsiz, emgeksiz, erksiz, eyesiz, igsiz, kė‿geşsiz, kö‿gülsiz, körksiz/körksüz, [kü]çsüz, ögsüz, saḳışsız, sançışsız, sansız, sorġusuz, tapuġsız, tatıġsız, tatlıġsız, te‿gsiz, tileksiz, umançsız, yaraġsız, yazuḳsız/yazuḳsuzlar, yoḳsız/yoḳsuz, yolsuz.

Alıntı somut ve soyut adlara ulanır:

Somut: belāsız, bereketsiz, destūrsız, edebsiz, hācetsiz, ḥürmetsiz, ḥüccetsiz, ʿizzetsiz, ḥicābsız, huşsuz, iʿtiḳādsız, īmānsız, islāmsız, raḥmsız/raḥimsüz, ṭahāretsiz, teşdīdsiz, ümīdsiz, vasıṭasız, vaḳtsız.

Soyut: mālsız, meliksiz, Yūsufsız/Yūsufsuz.

Yabancı (Arapça ve Farsça) kökenli adlara ulanır:

Arapça adlara:

belāsız [1], bereketsiz [1], edebsiz [1], ḥürmetsiz [1], ḥüccetsiz [1], ʿizzetsiz [1], hācetsiz [3], ḥicābsız [1], īmānsız [1], İslāmsız [2] iʿtiḳādsız [1], mālsız [1], meliksiz [1], raḥmsız/raḥimsüz [2], ṭahāretsiz [1], tebaʿsız [1], teşdīdsiz [1], vasıṭasız [1], vaḳtsız [2], Yūsufsız/Yūsufsuz [3].

Farsça adlara:
hūşsuz [1], destūrsız [6], ümīdsiz [2].

+*sXz*'lü sıfat türündeki adlaşmalar için ise aşağıdaki örnekler verilebilir ki burada -kişi zamirlerinde olduğu gibi- bir art gönderim söz konusudur. Aşağıdaki eksiltili yapılar, bize isimleşme süreciyle ilgili bilgi vermesi bakımından da dikkate değer:

(1410) Ol kün aŋga meşġūl boldılar erse Mekke ḫalḳı ḳamuġ ėldin çıḳıp ḳaçtılar. Taŋglası Mekkede ᶜAbdu'l-Muṭṭalibdin takı bir **közsizdin özge** kişi ḳalmadı. Ḳamuġı taġ üŋgürlerige kirip kizlendiler. ᶜAbdu'l-Muṭṭalib ol **közsiznıŋ** ḳolın tutup Ḥirā taġınġa çıḳtı. [180r-16/17]

(1412) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Mundaġ ḳuşlarnı körmişim yoḳ, nige keldiler erken? Ol **közsiz kişi** aydı: Mekkege nuṣret bėrgeli keldiler bolġay. [180r-21, 180v-1]

(100) Bir oġlı boldı **közsüz**. Anıŋ yime bir oġlı boldı. Ḳābīl ḳatınġa keldiler. Ol oġlan **közsüz atasıŋa** aydı: Seniŋ ḳarındaşıŋ<nı> bu öltürdi tėp. **Közsüz** bir taş alıp Ḳābilni urup öltürdi. [17r-14/15]

(126) Ḳābilniŋ bir **közsüz oġlı** bar erdi. Ol oġulnuŋ bir yaş oġlı bar erdi, ol yime **közsüz** erdi. Atası eligin tutup yörürde, Ḳābil utru keldi. Bu oġlan atasınġa sözledi: Bu kişi meniŋ ᶜammumnı öltürgen turur. **Közsüz**, taş keltürdi; Ḳābilni urdı, Ḳābil öldi. [21r-6/9]

(380) Cebrāʾil aydı: Ḳorḳmaġıl, biz Teŋri ᶜazze ve celle ferişteleri turur-miz. Seni bu **arıġsızlardın** ḳutġarġalı keldimiz. [60v-16]

(876) Bir kün Ḳārūn bir Şamiṭa atlıġ **arıġsız uraġutġa** miŋ altun bėrdi. "Bir gün Karun bir Şamiṭa adlı günahkâr kadına bin altın verdi." [124v-15]

(1341) Aymışlar: ᶜĪsī her kün yoldın keçerde biregü aydı: **Arıġsız analıġ cādū** keldi. [172v-16]

b) Özel adlara ulanır: Yūsufsız/Yūsufsuz

c) Zamirlere ulanır: ansız, sensiz, sizlersiz, sizsiz.

c) Sıfatlara ulanır: arıġ : arıġsız

3.3.1.d. Aynı kavrama işaret eden olumsuzluk bildiren sözcüklerin işaretli (marked) ve işaretsiz (unmarked) şekillerini KE'de bir arada görmek mümkündür:

tilsiz [25v-21] ≈ aġın [39r-8]

tatlıġsız [6r-2] ≈ açıġ [88r-21]

atasız [184v-4] ≈ yetīm [185v-21]

biligsiz [116v-21] ≈ cāhil [128r-3]

yazuḳsız [130r-21] arıġ [84r-9] /maᶜṣūm [70r-19]

közsiz [180v-1] közsüz [21r-7] ≈ kūr [171r-1] /ḳaraġu [71r-8] *vb.*

Bu durum ekin olumlu karşılığı *+lIg* için de geçerlidir:

tatlıġ [79r-10] ≈ süçüg [88r-21]

yazuḳluġ [119r-12] ≈ fāṣıḳ [246v-9]

teşrīflüg [37v-9] ≈ müşerref [215r-7]

ārzūlıġ [186r-16] ≈ muḥtāc [155r-14]

biliglig [174r-13] /ilmlıġ [174r-17] ≈ ālim [18v-1] *vb.*

Bu tür bir kullanım tercihi, İslâmî terminolojinin muhataplara benimsetilmesi amacıyla olabileceği gibi müellifin anlatı metnini kuru bir anlatımdan uzaklaştırıp, akıcı kılmaya çalışmasıyla ilgili de olabilir.

3.3.1.e.1. *+sXz* sözcükler arasında karşıtlık ilişkisi gösterir. Birçok batılı araştırmacıya göre *un-, in-, -less, dis-* gibi işaretleyicilerle oluşturulan ekli olumsuzluk gerçek olumsuzluk değildir ve karşıt durumları ifade eder (*bkz. 1.4.1.3.2. Olumsuzluk-Karşıtlık/Karşıt Anlamlılık İlişkisi*).

a) Karşıtlık ilişkisi ortaya koyan *+sXz* ekinin olumlu eşdeğeri umumiyetle *+lXG* ekidir. Bu ekler hem Türkçe hem alıntı sözcüklere ulanarak karşıtlık ilişkisi ortaya koyar:

+lIG	:	+sXz
sanlıġ	:	sansız
sütlüg	:	sütsiz
yaraġlıġ	:	yaraġsız
ümīdlig	:	ümīdsiz
belgülüg	:	belgüsiz
ḥürmetlıġ	:	ḥürmetsiz
iʿtiḳādlıġ	:	iʿtiḳādsız
umançlıġ	:	umançsız *vb.*

a) *+sXz* biçim biriminin olumlu eşdeğeri her zaman *+lXG* değildir; *+lXG* olumlu işaretleyici olmadan sıfır biçim birimi de *+sXz* ekinin olumlu eşdeğeri olabilmektedir:

Ø : +sXz

arıġ : arıġsız

Aşağıdaki örneklerde yer alan karşıt çiftlerde *arıġ*'ın karşıtı *arıġsız* olur ki bu da, yukarıda Ergin'in ifade ettiği "Bu ek sadece -lı, -li, -lu, -lü'lü vasıf isimlerinin menfisini ifade eden bir ektir. Yani isimleri menfileştirmez, isimlerden -lı, -li, -lu, -lü'nün aksine menfi sıfatlar yapar. Meselâ ağaç-sız, ağaç'ın değil, ağaç-lı'nın menfisidir." şeklindeki açıklamasının aksini gösterir. Özellikle karşıt çiftlerin art arda verildiği aşağıdaki örnekler *+sXz*'ün olumlu mukabilinin Ergin'in işaret ettiği gibi *+lXG* değil, sıfır biçim birimi olduğunu gösterir:

(20) *Ol toprąkda suvı tebiz, ürüñ ķara, süçüg, açıġ, sarıġ, yaşıl, ķızıl, kök, ķatıġ yumşaķ ve **arıġ** **arıġsız**, tatlıġsız ķamuġ bar erdi. Ol sebebdin Ādem oġlanları biri biriñge meñzemezler, kimi **arıġ**, kimi **arıġsız**, kimi iglig, kimi igsiz, kimi ürüñ, kimi ķara, kimi sarıġ, kimi ķızıl, kimi eḍgü, kimi isiz, kimi süçüg sözlüg, kimi açıġ sözlüg, kimi ķatıġ köñüllüg, kimi yumşaķ köñüllig.* "O toprakta suyu tuzlu, beyaz, siyah, tatlı, acı, sarı, yeşil, kızıl, mavi, sert, yumuşak ve temiz, kirli, tatsız hepsi vardı. O sebepten Adem oğulları birbirine benzemez, kimi suçsuz kimi suçlu, kimi hasta, sağlıklı, kimi beyaz, kimi siyah, kimi sarı, kimi kızıl, kimi iyi, kimi kötü, kimi tatlı sözlü, kimi acı sözlü, kimi katı gönüllü, kimi yumuşak gönüllü." [6r-2/3]

(2058) *Biz **arıġlar-mız** siz **arıġsızlar-sız** tėdi. Yezid bini'l-Ḥażar namāzda erken munı işitti, namāznı buzup aydı: Yā fāsıķ siz tegler **arıġ** bolup Ḥüseyn **arıġsız** mu bolur?* "Biz masumuz, siz günahkârsınız.' dedi. Yezid bin Hazar namazda iken bunu duydu, namazını bozup dedi: Ey fasık, siz(in) gibiler masum olup Hüseyin günahkâr mı olur?" [246v-8/9]

(674) *Anıñ tonıġa suw tamdı, aydı: Bu nāv-dāndın aķa turġan suw **arıġ** mu ya **arıġsız** mu erken?* "Onun elbisesine su damladı, dedi: Bu oluktan akıp duran su temiz mi yoksa pis mi acaba?" [100r-20]

(1694) *Olar **arıġsız** erse sen **arıġ**-sen, olar ʿāsī erse sen muṭīʿ-sen, olar cāfī erse sen vāfī-sen.* "Onlar günahkâr ise sen günahsızsın, onlar asi ise sen itaat edensin, onlar cefâkârsa sen vefakârsın." [212v-3]

(1702) *Seferde arıġsız su yoluķtı, **arıġın arıġsızın** bilmesler, ṭahāretlerin revā tėdim.* "Savaşta pis su (ile) karşılaştılar, temizi pisi bilmezler (diyerek o suyla) temizlenmelerine 'kabul' dedim." [213r-9/10]

b) Aşağıdaki örneklerde ise *+sXz* ekinin birliktelik ve araç ekinin aksini ifadede kullanıldığını görüyoruz. Nitekim Dény ve Banguoğlu da *+sXz* için 'ile edatının zıddı/zıt anlamlısı' ifadesini kullanmışlardır (1941: 323, 1986: 331).

Aşağıdaki örneklerde sırasıyla *emgeksiz*'in karşıtı *emgeklig*, *tişisiz*'in karşıtı *tişilig*, *destūrsız*'ın karşıtı *destūrluġ*, *ansız*'ın *karşıtı* anlıġ ve *sensiz*'in karşıtı *senlig* olmaz; bu tarz kullanımlar bağlamı dikkate aldığımızda dilbilgisi dışıdır. Ancak varlık-yokluk karşıtlığında -belki- kullanılabilirler. Aşağıdaki örneklerde bağlam, *+sXz*'ın karşıtının *birle* olmasını gerekli kılmıştır.

birle : +sXz

emgek birle : emgeksiz

tişi birle : tişisiz

destūr birle : destūrsız

anıŋ̂ birle : ansız

seniŋ̂ birle : sensiz

köŋ̂gül birle : köŋ̂gülsiz

(929) *İḍi ʿazze ve cellenіŋ̂ ḳudretin taŋ̂lanur, bir ḳul ṣabr ḳılur* ***emgeksiz*** *ṭaʿām bėrür, bir ḳul ṣabr ḳılmas aŋ̂a* ***emgek birle*** *ṭaʿām bėrür.* "Aziz ve celil olan Allah'ın kudretine şaşılır: Bir kul sabrediyor (ona) zahmetsiz aş veriyor; (başka) bir kul sabretmiyor ona zahmetle aş veriyor." [130r-11/12]

(531) *Aymışlar:* ***Tişisiz*** *tiriglik yoḳ* ***tişi birle*** *tınçlıḳ hem yoḳ.* "Demişler: Dişisiz dirlik olmaz dişiyle rahat da olmaz." [83v-18]

(1026) a. *Kimerse ol hōrūsdın* ***destūrsız*** *keçer bolsa ol arslan tepünür, ḳılıç birle çapıp öltürürler.* "Kim o horozdan izinsiz geçmeye kalkışsa o aslan saldırır, kılıçla kesip öldürürler." [141v-7/8]

b. *Belḳīs ėlçileri keldiler* ***destūr birle*** *kirdiler ol ʿaẓamet ve celāletni körüp taŋ̂ladılar.* "Belkıs(ın) elçileri geldiler izinle girdiler, o azameti/büyüklüğü görüp şaşırdılar." [148v-18/19]

(532) a. *Yana saḳındı zindāŋ̇a salsa yüzin körmegey-men ve* ***ansız*** *ṣabr ḳılu bilmegey-men tėp meger çıḳardı ḳatıġ ḳın kördi.* "Yine zindana gönderse yüzünü görmeyeceğim ve onsuz sabır kılamayacağım diye düşündü, nitekim çıkardı çok eziyet çekti." [83v-21]

b. *Özi ṭahāret ḳıldı maŋ̂a taḳı ṭahāret ḳıldurdı, ėki rekʿat namāz ḳıldı men hem* ***anıŋ̂ birle*** *namāz ḳıldım.* "Kendi temizlendi (abdest aldı) bana da abdest aldırdı,

iki rekat namaz kıldı, ben de onunla namaz kıldım." [194v-1]

(600) a. *Ey Yūsuf, telim yıllar boldı bizge eş erdiŋ eḏgülik ḳıldıŋ, imdi bizler zindānda* ***sensiz*** *neteg turalıŋ?* "Ey Yusuf, uzun yıllar bize arkadaş oldun, iyilik yaptın, şimdi bizler zindanda sensiz nasıl duralım?" [91v-15]

b. *Mūsī aydı: ḥācetiŋ ne turur? Aydı: ḥācetim ol turur kim uçmaḥ içinde* ***seniŋ birle*** *bolsam.* "Musa dedi: Dileğin nedir? (İhtiyar) dedi: Dileğim odur ki cennet içinde seninle olayım." [115v-1]

(1561) a. *ʿÖmer butlar öŋidin* ***köŋülsiz*** *çıḳtı.* "Ömer putlar(ın) önünden gönülsüz ayrıldı." [195v-19]

b. *Kim ᶜAlīni* ***köŋül birle*** *söwse meniŋ ümmetimniŋ üçde birini söwmiş teg bolġay.* "Kim Ali'yi gönülden sev(er)se benim ümmetimin üçte birini sevmiş gibi olacak/olur." [201v-18]

c) Aşağıdaki örneklerde *+sXz* eki, zarf-fiil *-p : -mAdIn* karşıtlığında, *-mAdIn*'ın eşdeğeri gibi işlev görmüş, dolayısıyla *-p*'nin karşıtı gibi kullanılmış, *-mAdIn*'lı tümcenin dönüşümünde *+sXz* tercih edilmiştir:

-p : +sXz

Mekke kāfirleri Bedr toḳuşındın yanmışta Şāmdın kelgen arḳış mālını ḳamuġ çerig silāḥıŋa ḫarc ḳıldılar, māl eyelerige bėrmediler. Düşmanlar birle ***sançışıp*** *alduḳ tėdiler.* "Mekke kâfirleri Bedir savaşından döndüklerinde Şam'dan gelen kervan malını(n) tamamını askerin silahına harcadılar, mal sahiplerine vemediler. 'Düşmanlarla savaşarak aldık.' dediler." [222v-20/21]

(1806) Resūl ᶜaleyhi's-selām yarlıḳadı: Yalawaçlarḳa yarıḳlanmışta kėḏin **sançışmadın** yarıḳ çıḳarmaḳ revā bolmas. *"Peygamber -ona selâm olsun- buyurdu: Peygamberlere, zırh giydikten sonra savaşmadan zırhı çıkarmak uygun olmaz."* [223r-8]

(1880) *Yarındası kün Resūl ᶜaleyhi's-selāmniŋ ṣaḥābeleri* ***sançışsız*** *ġanīmet aldılar.* "Ertesi gün peygamberin -ona selâm olsun- sahabeleri savaşmadan ganimet aldılar." [229v-10]

Ḫatun eri birle **kėŋeşip** aydılar: Bu er bizge lāyıḳ küyev turur, ḳızımızını muŋa bėrür-miz tėdiler. [143v-17]

(393) Rūbīl arḳasınġa elig sıladı, açıġları öçdi. Aydı: Ey melik, seniŋ oġluŋ sendin **kėŋeşsiz** ḳızınŋnı kimersege bėrgey mü? [63r-12]

d) *+sXz* ekli olumsuz birleşik sözcüğün olumlu mukabili aşağıdaki örneklerde birleşik fiil yapılarıdır. Aşağıdaki örneklerde *hūşsuz bol-* ve *bī-hūş bol-* birleşiklerinin olumlu karşılığı **hūşlıġ bol-* değil sırası ile *öŋiŋge kel-* ve *hūşıġa kel-* olmuştur:

(446) Ol kün üç yüz altmış yolı **hūşsuz boldı; öŋiŋge keldi** erse yana yıġladı. [72r-15/16]

(638) Yūsuf bu sözni işitip ança yıġladı kim **bī-hūş boldı**. Ḳaçan **hūşıġa keldi** erse İbn Yāminġa aydı: Sen aş yėgil saŋ͡ġa ḳarındaşlarım ḳılġanların aytayın. [96r-13]

(1006) Süleymān **bī-hūş boldı**, **hūşıġa keldi** erse aydı: Hüdāyā tevbe ḳıldım rūzī bėrgüçi sen-sen, biz çıġay-miz. [138v-16]

Aynı sahanın eserlerinden NF'de de benzer bir kullanım vardır:

İbrāhīm peyġāmbar anıŋ͡ġ tėg heybetlig ṣūrat körmişi yoḳ erdi, kördi erse, taḳati ḳalmadı, **bēhūş bolup** tüşti. Yana bir zamāndın soŋ͡ġ **hūşıngа keldi**. [NF 439-5/6]

Aşağıdaki (636) numaralı örnek içinde yer alan metin parçasında geçen *özindin kit-* ve onun karşıtı *özige kel-* birleşiklerine analoji yoluyla böyle bir kullanımın tercih edildiği söylenebilir:

Yusuf aydı: Ḳaḍġurmaġıl ol ġāyib bolġan aġaŋ͡ġ men turur-men tėdi erse İbn Yāmin yana **özindin kitti**, yana gül-āb saçtılar **özige keldi**. [96r-9]

3.3.1.e.2. *+sXz* gibi karşıtlık ortaya koyan ve karşıtlığın olumsuz tarafında yer alan başka ekler de vardır. Alıntı sözcüklere ulanan alıntı *bī-, nā- ve -lā* ekleri de *+sXz* eki gibi karşıtlık ortaya koyar, bununla birlikte bu eklerin kullanımları *+sXz* ekine nazaran sınırlıdır.

Tablo 23. *KE'deki Arapça ve Farsça Kökenli Olumsuzluk Ekleri*

Arapça ve Farsça Kökenli Olumsuzluk Ekleri		
nā-[148]	**bī-**[149]	**lā**[150]
nā-būd, nā-çār, nā-dānlıḳ, nā-ehl, nagāh, nāgehān, nāgehīn, nā-mahrem, nā-müstaḳīm, nā-pāk, nā-sezā, nā-ümīd, nevmīd[151] (< ne-ümīd)	bī-hūde, bī-hūş, bī-namāz, bī-nevā, bī-niyāz	lā-cerem

Alıntı sözcük ile alıntı öneklerle oluşturulan karşıtlıklarda iki örnek *+sXz* biçim biriminin karşıtı olarak kabul edilen *+lXG* ekleriyle karşıtlık ilişkisi kurmuştur:

[148] *nâ-* için Devellioğlu *başa gelerek kelimeyi menfileştiren bir edat* açıklamasını yapar ve şu açıklayıcı bilgileri de ekler: "Farsçada "nâ" ile "bî" edatları arasında fark vardır. "Bî" kat'î nefy edatıdır. "Nâ" ise nefy fiilinin vukuunu bildirir. "Bî" isimlerin başına gelir; "nâ" fiillerden türeme kelimelerle sıfatların başına konur." (1998: 793).

[149] *bî-* için OTAL'da *-sız, -maz [Farsça kelimelerin başına getirilir]* açıklaması yapılmıştır (1998: 99).

[150] *lâ* ise OTAL'da *menfî (olumsuzluk) edâtıdır* şeklinde geçer (1998: 538).

[151] Ergin çalışmasının *Osmanlıca*daki Farsça terkipleri ele aldığı kısmında *ne* ن için *menfilik ekidir* açıklamasını yaparak söz konusu ön ekin bir iki kelimede görüldüğünü belirtmiş ve şu örnekleri vermiştir: nâb "saf, hâlis (susuz)", nevmîd "ümitsiz" (1992: 196).

+lIG : bī-

niyāzlıġ : bī-niyāz

ümīdlig : bī-ümīd

Bu iki örnek dışındaki birkaç sözcük ise karşıtlığı işaretsiz kök sözcüğün karşısına aynı köke ulanan *nā-* önekleriyle oluşturmuştur:

Ø : nā-

gāh : nā-gāh/ nāgehān/ nāgehīn

müstaḳīm : nā-müstaḳīm

pāk : nā-pāk

sezā : nā-sezā

Yukarıdaki bakışımlı karşıtlık çiftlerinden başka, KE'de sinonimlerin bazen işaretli bazen de işaretsiz kullanımlarına da rastlanmakta, dolayısıyla bakışımsız yapılar da görülmektedir:

tatıġ/tatıġlıġ/süçüg : tatıġsız/tatlıġsız/açıġ

māllıġ/mülklüg/bay : mālsız/yoḳsuz/çıġay/faḳīr

biliglig/ilmlıġ/dānā/ʿālim : biligsiz/cāhil

uyatlıġ : hicābsız

ʿibādetlıġ : tapuġsız

iglig/illetlig/ ḫasta/ sökül : igsiz/aġrıġlıḳ/ toġa/esen

közlüg/körgen : közsü(i)z/ḳaraġu/kūr

ʿĪsī bir küpdin suw içti ***tatıġsız*** *nerse bar bolġay mu tėp suwnı tökti taḳı arıḳdın toldurdı, içti* ***süçüg****. Tan͡gladı aydı: Bu arıḳ suwı* ***süçüg****, bu küp suwı* ***açıġ*** *ḥikmet ne ermiş?* "İsa bir küpten su içti tatsız şey var mı diyerek suyu döktü ve arktan doldurdu, içti, tatlı. Şaşırdı, 'Bu ark(ın) suyu tatlı, bu küp(ün) suyu acı, hikmet ne imiş?' dedi." [171r-17-19]

Ol ḳuduġ suwı ***açıġ*** *erdi* ***tatlıġ*** *boldı, ḳaran͡ggu erdi yaruḳ boldı.* "O kuyu(nun) suyu acı idi tatlı oldu; (kuyu)karanlık idi aydınlık oldu." [71r-5/6]

+sXz soneki ile karşılanan olumsuz anlamlar, daha çok *kıl-* ve *bol-* yardımcı fiilleriyle kurulmuş birleşik fiiilerde *İ+lXG + F-mA-* yapısı ile de karşılanabilmektedir:

(396) *Ey Yaʿḳūb, ol ḳızıñ meniñ ḥażretimde ʿazīz turur, düşmenge bėrmegey-men. Kāfirni yalavaç üze* **erklig ḳılmaġay-men** "Ey Yakup, o kızın benim katımda azizdir, düşmana vermeyeceğim. Kâfiri peygamber üzerinde hakim/güçlü kılmayacağım." [63v-20/21] **(: erksiz kılġay-men).**

(1074) *Ḫüdāyā, meni yarlıḳaġıl, mañga mülk bėrgil; andaġ mülk özge kimersege* **yaraġlıġ bolmasun.** "Ey Allah'ım, beni affet, bana mülk ver; öyle mülk başka kimseye faydalı olmasın." [146r-6] **(: yaraġsız bolsun).**

(1485) *Muḥammed seniñ birle barurda kelürde köñül birle saḳlap emgetmeyin selāmet keltürgil, meni Hāşim uruġıġa* **uyatlıġ kılmaġıl**. "Muhammed seninle gidip gelirken içtenlikle koruyup incitme. Sağ salim getir, beni Haşim soyuna (karşı) utandırma." [187v-12/13] **(: ḥicābsız ḳıl).**

Aşağıdaki örneklerde 'kendinden geçen, aklı başından gitmiş' anlamlarına gelen *ögsüz bol-, bī-hūş bol-, hūşsuz bol-, özindin kit-* birleşik yapıları bir arada kullanılmış bu yapıların olumlu mukabilleri *öginge kel-/ öñginge kel-, özige kel, hūşıġa kel-* yapıları olmuştur. Aynı anlamı karşılayan türlü yapıları bir arada kullanan yazar, eserini tekdüzelikten kurtarırken böylece bize de olumsuzluk ifadesinde kullanılan muhtelif yollardan birini daha sunmuştur:

(1826) *Fāṭıma raẓiya'llāhu ʿanhā sewünmişte* **ögsüz bolup** *tüşti. Yana öginge keldi, üç ḳurla* **bī-hūş boldı**. *Tegme bir aḳlıñga kelmişte: Atam tirig bar mu tėp sorar erdi.* "Fatma(nın) -Allah ondan razı olsun- sevincinden aklı başından giderek (yere) düştü. Yine kendine geldi, (böyle) üç kez kendinden geçti. Her aklına geldiğinde 'Babam yaşıyor mu?' diye soruyordu." [224v-10/11]

(445) *Yaʿḳūb yalawaç bu sözni işitdi erse feryād ḳıldı erse* **ögsüz bolup** *tüşdi. Ḳaçan* **öñginge kel***di erse Yūsuf yıḍın yıḍlayın tėp köñlekni bütün kördi.* [72r-1]

(446) *Ol kün üç yüz altmış yolı* **huşsuz boldı**. *Öñginge keldi erse, yana yıġladı.* [72r-15/16]

Aşağıdaki metin parçası yukarıda sözü edilen olumlu-olumsuz karşıtlığa sahip birleşik yapıları bir arada gösteren bir örnektir:

Yūsuf yüzindin niḳāb köterdi, İbn Yāmin Yūsufnıñ yüzin kördi erse āh urup **özindin kitti**. *Yūsuf anıñ aġzın tutdı, gül-āb keltürüp yüzige saçdılar erse* **özige keldi**. *Yūsuf sordı kim ne ʿilletiñ bar, tutaġlık mu-sen ? İbn Yāmin aydı: biz yalavaçlar uruġı-mız, bizde tutaġlıḳ ʿilleti bolmas. Ammā melikniñ yüzin kördüm erse meniñ ġāyib bolġan aġamġa oġşayur, aġamnı saḳınıp* **özümdin kitdim**. *Yūsuf aydı: ḳaḍġurmaġıl ol ġāyib bolġan aġañ men turur-men tėdi erse İbn Yāmin yana özindin kitti, yana gül-āb saçtılar*

***özige keldi**. … Andın soŋ aydı: atam ḥāli neteg turur ayġıl. İbn Yāmin aydı: seniŋ ḳadġuŋdın Beytü'l-Aḥzānġa kirip yıġlamaḳdın éki közi körmes bolup turur. Yūsuf bu sözni işitip ança yıġladı kim **bī-hūş boldı**. Ḳaçan **hūşıġa keldi erse** İbn Yāminġa aydı: sen aş yėgil saŋa ḳarındaşlarım ḳılġanların aytayın.* [96r-3/14]

Aşağıdaki (1965) numaralı örnekte *+sXz* eki *+lXG* ekinin bakışımsız karşıtıdır, ancak bu aynı kelime üzerinden değil de aynı anlama gelecek farklı bir kelime ile gerçekleştirilmiştir. (1313) numaralı örnekte ise *+sXz* ekinin karşıtı sıfat fiil eki *-r* olmuştur:

(1965) **Yemişsiz** yıġaçnı duʿā birle niʿmetlıġ ḳıldıŋ. "Yemişsiz ağacı dua ile nimet veren (: yemişli) kıldın." [237r-1]

(1313) *Aydı: Muʿcize ol turur kim ölügni tirgüzür-men, ḫastanı yaḫşı eter-men, pisni tuġa **közsizni** körer ḳılur-men.* "Dedi: Mucize odur ki ölüyü diriltirim, hastayı iyileştiririm, cüzzam hastasını hastalıksız, gözsüzü gören (: gözlü) kılarım." [170v-6]

3.3.1.f. *+sXz* biçim birimli isimler, birleşik fiil kuruluşunda umumiyetle *İ+YF* yapısında yer alırken birkaç örnekte *İ+AF* olarak yer almıştır. *İ+sXz + YF* yapısında yer alan yardımcı fiiller kullanım sıklığına göre *bol-, ḳal-, er-, ḳıl-* ve *tur-* iken *İ+sXz + AF* yapısında yer alan ve metinde bir kez geçen asıl fiil ise *tüş-*'tir.

Bu yapıdaki birleşiklerin olumsuzları, yardımcı fiilin üzerine gelen olumsuzluk işaretleyicisiyle oluşturulmuştur ki bu da çift olumsuzluğun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yardımcı fiili *bar-* olan *İ+sXz*'lü birleşik fiiller

īmānsız bar- imansız ölmek [153: 24v-13][152]

Yardımcı fiili *bol-* olan *İ+sXz*'lü birleşik fiiller

Türkçe sözcüklere ulanan *İ+sXz bol-*

arıġsız bol- (kadınlar için) ay hâli olmak [1316: 170v-19]

asıġsız bol- faydasız olmak, yararsız olmak [1357: 174r-12]

belgüsiz bol- belirsiz olmak [199: 33r-8, 909: 128r-12]

erksiz bol- güçsüz, yetkisiz olmak [544: 85r-4]

[152] Burada köşeli parantez [ ] içindekiler sırası ile KEOB'daki örnek sayısı ve KE'de geçtiği yeri gösterir.

körksüz bol- çirkin olmak [32: 8r-14]

közsiz bol- kör olmak [441: 71r-10]

küçsüz bol- güçsüz olmak [1971: 237r-16]

ögsüz bol- aklı başından gitmek, kendinden geçmek [445: 72r-1, 448: 72v-4, 477: 77r-12, 496: 79r-20, 498: 79v-12, 741: 111r-4, 1286: 168r-7, 1826: 224v-10]

ögsüz bol- öksüz, yetim olmak [1527: 192v-5]

yaraġsız bol- yararsız olmak [329: 52v-18, 572: 87v-21]

yazuḳsız bol- suçsuz, günahsız olmak [1944: 235r-4]

yoḳsuz bol- yoksul olmak [1474: 186v-10]

Arapça sözcüklere ulanan *İ+sXz bol-*

ḥācetsiz bol- ihtiyacı, gereksinimi olmamak [261: 42r-3]

i‘tiḳādsız bol- inançsız, imansız olmak [776: 114r-19]

Farsça sözcüklere ulanan *İ+sXz bol-*

hūşsuz bol- aklı başından gitmiş, kendinden geçmiş olmak [446:72r-15]

Yardımcı fiili *er-* olan *+sXz*'lü birleşik fiiller

Türkçe sözcüklere ulanan İ*+sXz er-*

arıġsız er- suçlu, günahkâr olmak [1694: 212v-3]

atasız er- atasız olmak [1448: 184v-4]

biligsiz er- bilgisiz olmak [799: 116v-21]

közsüz er- gözsüz olmak, kör olmak [126: 21r-7]

körksüz er- güzel olmamak [87: 15v-5, 954: 133r-1]

yaraġsız er- yararsız, faydasız olmak [2046: 244v-16]

yoḳsuz çıġay er- yoksul, fakir olmak [1510: 190v-7]

Yardımcı fiili *ḳal-* olan *+sXz*'lü birleşik fiiller

Türkçe sözcüklere ulanan *İ+sXz ḳal-*

anasız ḳal- annesiz kalmak [1448: 184v-4]

boş eyesiz ḳal- sahipsiz kalmak [1864: 228r-1]

közsiz ḳal- gözsüz kalmak [869: 124r-1]

sorġusuz ḳal- sorgusuz kalmak, karşılıksız kalmak [2070: 249r-1]

suwsız/suwsuz ḳal- susuz kalmak [68: 12r-18; 212: 35r-3; 503: 80r-15; 951: 132v-9]

tilsiz ḳal- dilsiz kalmak [162: 25v-21]

yalavaçsız ḳal- peygambersiz kalmak [946: 131v-10]

Arapça sözcüklere ulanan *(+sXz) ḳal-*

meliksiz ḳal- hükümdarsız kalmak [946: 131v-10]

Farsça sözcüklere ulanan *(+sXz) ḳal-*

ümīdsiz ḳal- ümitsiz kalmak [298: 48r-1]

Yardımcı fiili *ḳıl-* olan *(+sXz)*'lü birleşik fiiller

Türkçe sözcüklere ulanan *(+sXz) ḳıl-*

belgüsiz ḳıl- belirsiz kılmak [973: 134v-7]

Farsça sözcüklere ulanan *(+sXz) ḳıl-*

ümīdsiz ḳıl- ümitsiz kılmak [210: 34v-3]

Yardımcı fiili *tur-* olan *(+sXz)*'lü birleşik fiiller

arıġsız tur-	kötü huylu olmak; pis olmak [309: 49r-2, 345: 55v-1]
bereketsiz tur-	bereketsiz olmak [106: 18r-8/9]
yaraġsız tur-	faydasız olmak [309: 49r-2, 310: 49r-15, 989: 136r-19, 1767: 219v-11]

Yardımcı fiili *tüş-* olan *+sXz*'lü birleşik fiiller

erksiz tüş-	güçsüz düşmek, güçsüz olmak [701: 103r-18]

3.3.1.g. Çift olumsuzluk yapıcı olarak *+sXz*

+sXz eki OSUZU'ya izin vermezken ÇOSUZ oluşumunda rol oynayan unsurlardan biridir. ÇOSUZ'un ortaya çıkmasında *+sXz'e* eşlik eden unsurlar *-mA-* eki ile soru sözcükleri *neteg* ve *nelük*'tür.

Aşağıdaki (235) numaralı örnekte yer alan *ḳaraġu* 'kör, âmâ' sözcüğü anlatının devamında *közsüz bolmasa* (kör olmasa) şeklinde dile getirilmiştir. Bunu yazarın, anlatımı tekdüzelikten kurtarmaya yönelik çabasının sonucu olarak yorumlayabiliriz. Yazar, bu sözcüğü hem içsel bir olumsuzluk taşıyan sözlüksel *ḳaraġu* ile hem de bu anlamın oluşmasını sağlayan ve isimleri olumsuzlayan olumsuzluk eki ile ifade etmenin yanında aşağıdaki örnekte ise fiili olumsuzlayarak aynı anlamı vermiştir:

(235) *Teŋ̑ri mü bolur başıŋ̇a tilkü siyse bir saġın*
Közleri körmez karaġu *hem tili anıŋ̑ aġın*
"Tilkinin başına hacetini yaptığı (şey) Tanrı mı olur, bir düşün!
(Hem) onun gözleri görmez, kör(dür) hem ahraz/dilsiz(dir)." [39r-8]

(441) *Yarlıġ: Yılan* **közsüz bolmasa** *Yūsuf cemālin körüp yėgelü oġramaġay erdi.*
"Ferman: Yılan gözsüz olmasa Yusuf'un (güzel) yüzünü görüp yemeye niyetlenmeyecekti." [71r-10]

Aşağıdaki tümcelerdeki *meliksiz yalavaçsız ḳalmaz erdiler* (: hükümdarları, peygamberleri olurdu) ve *atasız anasız tėmegil* (: annesi ve babası var) iki olumsuzdan bir olumlu anlam çıkacak şekilde kullanılmıştır. (1452) numaralı örnekte çift

olumsuzluktan sonra gelen tümce, bir önceki çift olumsuz yapının yer aldığı tümcenin olumlu bir anlamı karşıladığını teyit edecek şekilde kullanılmıştır:

(946) *Benī İsrā'īl hergiz* ***meliksiz yalavaçsız kalmas erdiler.*** "Beni İsrail (kavmi) hiçbir zaman hükümdarsız peygambersiz kalmazdı." [131v-10]

(1452) *ʿAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Ey Ḥalîme, vaʿdege vefā ḳılġıl, meniñg oġlumġa süt bėrgil.* ***Atasız anasız tėmegil****; men ata hem ana-men.* "Abdulmuttalip dedi: Ey Halime, sözünde dur, benim oğluma süt ver. Babasız annesiz deme. Ben (ona), hem baba hem anneyim." [184v-18]

Aşağıdaki örnekte, *+sXz* biçimbirimi ile kullanılarak bir ÇOSUZ'un ortaya çıkmasında hem *-mA-* eki hem de soru sözcüğü *nelük* rol oynamıştır:

(426) *Yarındası ḳarındaşları keldiler, Yūsufnı atalarındın ḳoldılar. Yaʿḳūb yıġlayu başladı, aydı: Ey oġlanlarım, meni* ***Yūsufsuz ḳodmañg****. Yūsufumġa yaḫşi baḳıñg: Açsa aş bėriñg, suwsasa suw bėriñg, arsa egniñgizge alıñg. Bular barça aydılar: Ey ata, bu naṣîḥatlarnı yat kişige ḳılġu. Biz ḳarındaşlar-biz, nelük açarur-biz,* ***nelük suwsız*** *ḳoyar-mız tėdiler.* [69r-17/20]

Aşağıdaki metin parçaları ise *+sXz* ve *neteg* soru sözcüğünün bir ÇOsuz ortaya koydunu örnekler:

(600) *Zindān ḫalḳı ḳamuġı yıġlaştılar, aydılar: Ey Yūsuf, telim yıllar boldı bizge ėş erdiñg, eḍgülik ḳıldıñg. İmdi bizler zindānda* ***sensiz neteg*** *turalıñg?* "Zindan halkı(nın) tamamı ağla(ş)tı, dediler: Ey Yusuf, uzun yıllar oldu bize arkadaştın, iyilik ettin. Şimdi bizler zindanda sensiz nasıl duralım?" [91v-15]

(1976) *... ey ḫalḳnıñg şeffʿi, men* ***sensiz*** *miḥrāb ve minberni* ***neteg*** *köreyin tėp yıġlayurda ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu Fāṭımanı yıġıdın tıḍar erdi.* "Ey halkın şefaatçisi, ben sensiz mihrab ve minberi nasıl göreyim diye ağlarken Ali -Allah ondan razı olsun- Fatma'yı ağlamaktan men ederdi." [237v-14]

Aşağıdaki (1944) numaralı örnekte geçen *yazuḳ* sözcüğü içsel olumsuzluk taşıyan bir sözcüktür ve bu sözcüğe ulanan *+sXz* onu olumlu kılmıştır; ancak ardından gelen olumsuz *bolma-* yapısı ile sözcük yeniden olumsuz bir anlam kazanmıştır. Dolayısıyla yüzey yapıda diğer çift olumsuz yapılar gibi olumlu bir anlamı karşılar görünümü veren bu yapı, taşıdığı içsel olumsuz sözcük vasıtası ile derin yapıda olumsuz bir anlam barındırmıştır: yazuḳsız bolmaz : günahı/hatası vardır.

(1944) *Resūl ʿaleyhi's- selām aydı: Ne-erse mañga ayġıl. Ādemī* ***yazuḳsız bolmas****.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: (Derdin her) Ne ise bana söyle. İnsan, hatasız olmaz." [235r-4]

Yukarıdaki (1944) numaralı örnekte de görüldüğü gibi sözcüklerin çekirdek anlamlarının artı (+), eksi (–) kutuplarda olup olmaması da çift olumsuzluğun ortaya çıkışında önemlidir. Kök ya da gövdesi olumsuz olan bir sözcüğe ulanan *+sXz*, ulandığı sözcüğe olumsuz değil, olumlu bir anlam kazandırır:

arıġ (+)	→		arıġsız (-)
ol (+)	→	anıñg birle (+)	ansız (-)
körk (+)	→	körklüg (+)	körksiz (-)
edeb (+)	→	edeblig (+)	edebsiz (-)
belā (-)	→	belālıġ (-)	belāsız (+)
emgek (-)	→	emgeklig (-)	emgeksiz (+)
yazuḳ (-)	→	yazuḳluġ (-)	yazuḳsı/uz (+)

3.3.1.h. *+sXz* biçim birimi sadece basit isimlere değil aynı zamanda türemiş isimlere de gelerek isim, sıfat ve zarf görevlerinde kullanılmıştır. KE'de tekrarlarıyla birlikte 243 kez geçen *+sXz* ekli sözcüklerin 100'ü zarf görevinde, 88'i isim görevinde iken 55'i de sıfat görevinde kullanılmıştır. Kimi sözcükler her üç görevde de kullanılmıştır. Y*arag̈sız* sözcüğü üç görevde de kullanılan dikkat çekici sözcüklerin başında gelir:

(1305) Meryemniñg oġul ḳundaḳlap kelürin kördiler. Aydılar: Ey Meryem, yawlaḳ **yaraġsız iş** ḳıldıñg. Sendin burunḳı bu işni ḳılmadı. [169v-10]

(2046) Ḥüseyn raẓiya'llāhu ᶜanhu ḳardaş uruġıñga ḫaber ḳıldı: Fülān kèçe çıḳalıñg tèp. Bir ança birle çıḳtılar, bir ança **yaraġsız erdi** ḳaldılar. [244v-16]

(1936) ᶜAbdul'llāh ibn Ubeyy ulaşı çerig ḳırıġında tüşer erdi, artuḳ **yaraġsız sözlese** yaranlar işitmesün üçün. Meni yıġlayur kördi, tewe üze Ṣafvān burunduḳ yètip yöriyür erdi kim vallahī munı körmişi yoḳ bu ma Ṣafvānnı körmişi yoḳ. [234v-3]

Sıfat görevinde *+sXz*

Aşağıdaki örneklerde *+sXz,* önüne gelen isimleri niteleyerek/belirterek sıfat görevinde kullanılmıştır:

(932) *Mūsī aydı: Bu **yazuḳsız oġlanını** öltürdiñg, **yaraġsız iş** ḳıldıñg.* "Musa dedi: Bu suçsuz çocuğu öldürdün, faydasız iş yaptın." [130r-21; 130v-1]

(1412) *Ol **közsiz kişi** aydı: Mekkege nuṣret bèrgeli keldiler bolġay.* "O gözsüz kişi dedi: Mekke'ye yardım etmek için gelmiş olacaklar." [180v-1]

(1411) *Ol zamān havāda* ***sansız sakışsız kuşlar*** *köründi.* "O zaman havada sayısız kuş göründü." [180r-18/19]

İsim görevinde *+sXz*

+sXz'ın tıpkı sıfat-fiil ekleri gibi baş silme (head deletion) yolu ile adlaştırılması da söz konusudur. Aşağıdaki (100), (940) ve (370) numaralı örneklerde *+sXz*'lı yapıyı yöneten başlar, yüzey yapıda silinmiş, ancak derin yapıda silinen başların yeri sabit kalmıştır. *+sXz* yalın olarak kullanıldığı gibi iyelik ve çokluk ekleri ile de kullanılarak tümcede özne, nesne *vb.* görevler üstlenebilmektedir.

(100) *Bir oġlı boldı,* ***közsüz.*** *Anıñ yime bir oġlı boldı. Ḳābīl ḳatınġa keldiler. Ol oġlan közsüz atasınġa aydı: Seniñ ḳarındaşıñ<nı> bu öltürdi tėp.* ***Közsüz,*** *bir taş alıp Ḳābīlni urup öltürdi.* "Bir oğlu oldu, gözsüz/kör. Onun da bir oğlu oldu. Kâbil(in) huzuruna geldiler. O çocuk kör babasına 'Senin kardeşini bu öldürdü.' diye söyledi. Gözsüz/kör bir taş alıp Kâbil'i vurup öldürdü." [17r-14/16]

(940) *Eger tam yıḳılsa ol māl körünüp özgeler almasun tėp ol tamnı rāst ḳıldım.* ***Ögsüzler*** *ulġarmışda ol māllarını alġaylar.* "Eğer dam yıkılırsa o mal görünüp başkaları almasın diye o damı düzelttim, öksüzler yaşlandıklarında o malları alacaklar." [131r-2]

(370) *Lūṭ ḳavmi* ***arıġsızlarnı*** *helāk ḳılġalu keldimiz.* "Lut kavmi(nin) günahkârlarını helak etmeye geldik." [60r-6]

(615) *Yūsuf alarnı kördi, ḳamuġları tofraḳġa bulġanmış, tonları* ***arıġsız.*** "Yusuf onları gördü, hepsi toprağa bulanmış, (hepsinin) elbiseleri kirli." [93v-13]

Zarf görevinde *+sXz*

+sXz eki tıpkı zarf-fiil eki gibi ulandığı sözcükle birlikte kendinden sonra gelen kılış/oluşu açıklayarak zarf görevinde kullanılmıştır. Aşağıdaki (429) numaralı örnekte yazarın *aç suwsız* değil de *açın suwsız* ibaresini tercih etmesi bu yapının zarf olarak kullanıldığını teyit eder. *açın suwsız* ibaresindeki ilk unsurun yüzey yapısı olumlu görünse de esasen içsel bir olumsuzluk barındırır:

(429) *Yūsuf açın* ***suwsız*** *yıġlayu yöriyü başladı.* "Yusuf aç (ve) susuz (bir hâlde) ağlayarak yürümeye başladı." [69v-12]

(914) *Oġlan aydı: Men anamdın* ***destūrsız*** *minmez-men.* "Çocuk dedi: Ben annemden izinsiz binmem." [128v-5]

(1510) Aydım: Ḫüdāyā, Mūsī birle **vasıṭasız** sözleştiñ, Süleymānġa uluġ mülk bėrdiñ, olarġa bėrgen teg mañga ne bėrdiñ? *"Dedim: Ey Allah'ım, Musa ile aracısız konuştun, Süleyman'a büyük mülk verdin, onlara verdiğin gibi bana ne verdin?"* [190v-3]

[+lı + (+sız)] yapısının, Muhyī Divānı'nda görülen *gülyüzlüsüz* (Cin, 2004: 23) ile Gagavuz Türkçesindeki *bellisiz, saklılıksız*[153] (Özkan, 2007: 104) örneklerine benzer bir kullanımı KE'de de şu örnekte mevcuttur: *tatlıġsız* (6r-2). *tatıġsız* sözcüğünü de dikkate aldığımızda söz konusu yapının esasen *tatıġlıġsız* gibi bir yapıdan geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim Harezm Türkçesi metinlerinde *tat* isim köküne rastlanmaması ve fakat *tatıġ*[154]'ın sıkça görülmesi de bu düşünceyi teyit eder niteliktedir.

3.3.1.i. Çift sözler

KE'de kalıplaşmış yapı olarak görülen kimi *+sXz*'lü çift sözler, *+sXz*'ün ya birleşiğin her iki sözcüğüne birden ya birleşiğin sadece birinci unsuruna ya da birleşiğin sadece ikinci unsuruna (ki bu ikinci unsurdaki *+sXz* yapının birinci unsurunu da ihtiva eder) eklenerek oluşturulmuştur. *İ+sXz + İ+sXz* yapısıyla kurulan çift sözlerde sadece bir sözcüğün (*emgek*) çekirdek anlamı olumsuzken *İ+sXz + İ* yapısıyla oluşturulan çift sözlerde birinci unsurda yer alan sözcüğün çekirdek anlamı olumluyken ikinci sözcük birinci unsura *+sXz* ulandıktan sonra oluşan anlamla eş anlamlı olan bir sözcüktür. *İ + İ+sXz* kalıbı ise en dikkate değer olanıdır, zira ikinci unsurun işareti hem ilk hem de ikinci unsurun kapsamındadır; *+sXz* her iki unsuru da idare etmiştir. Bu yapıdaki *boş eyesiz* çift sözü ayrı bir özellik arz eder, zira burada *İ+sXz + İ* kalıbındaki kullanıma benzer bir durum söz konusudur. İlk unsurun çekirdek anlamı, ikinci unsurun *+sXz* ulandıktan sonra ortaya çıkan anlamına eşdeğerdir.

Tablo 24. *KE'deki +sXz Biçimbirimli Çift Sözler*

+sXz Biçim birimli Çift Sözler		
İ+sXz+İ+sXz	**İ+sXz+İ**	**İ+İ+sXz**
atasız anasız	mālsız çıġay	boş eyesiz
arıġsız yaraġsız	yoḳsız çıġay	oġul ḳızsız
emgeksiz tileksiz	yolsuz kāfir	ot suwsız

[153] Bu örneklerin tersi bir görünüm arz eden *düşman+sız+lı* gibi bir yapı Gagavuz Türkçesinde görülmüştür (Özkan, 2007: 104).

[154] DLT'de de *tat* şeklinde bir kök sözcüğe rastlanmazken *tatıġ* madde başı olarak ele alınıp değerlendirilmiştir (I, 408). Bununla birlikte *tatı-* 'tat vermek' anlamında bir fiil söz konusudur. 'Tatlı' anlamıyla *tatıġlıġ* 2 (iki) kez (IV, 584-585), *tatlıġ* 4 (dört) kez (IV, 586) geçmiştir.

eyesiz tapuġsız izzetsiz hürmetsiz meliksiz yalavaçsız öksüz boysuz sansız saḳışsız tanuḳsız bitigsiz yolsuz hüccetsiz yolsuz şūmluḳ	arıġsız kāfir	

Çift sözlü *+sXz* kullanılışlarının hemen hepsi tekli kullanılışa sahipken *ʿizzetsiz hürmetsiz* çift sözünün unsurlarının tek başına kullanılmamış olması da dikkate değer.

+sXz morfolojik olumsuzluk işaretleyicisi *ot suwsız* [48v-3], *oġul ḳızsız* [186r-1] ibarelerinde (*lexem* dizilerinde) yalnızca eklendiği sırasıyla *suw* ve *ḳız* sözcüklerini değil, önündeki bağımsız *ot* ve *oġul* sözcüklerini de kapsamaktadır. *ot suw*, *oġul ḳız* söz dizileri yalnızca KE'de değil, hem daha erken tarihli hem de daha geç tarihli Türkçe metinlerde çift söz oluştururlar[155].

Yukarıdaki çift sözler, özellikle de sinonimli olanlar, anlamı kuvvetlendirmek için tercih edilen ifadelerdir. Bunlardan özellikle *yoḳsız çıġay* [156] ilgi çekicidir. Söz konusu çift söz aynı dönemde *mālsız çıġay* ile birlikte kullanılırken daha sonra *malsız mülksüz* kullanımlarının tercih edildiğini, dil konuşurunun *yoḳsız*'ı tercih etmemeye başladığını söyleyebiliriz. Zamanla *yoḳsız* değer kaybetmeye başlamış, konuşurun söz varlığından çıkıp yerini *varlıksız*a ya da *yoklu*[157]ya bırakmıştır. Elbette çıkaran da dil

[155] KE'de bu tarz çift söz değerindeki söz dizilerinin umumiyetle ikinci unsurunun çekim işaretleyicileri ilk unsuru da idare eder: yer yurtımız [49r-2], oġul ḳızıñ͡ġ [186r-1], oġul ḳızsız [186r-1], oġul ḳızımız [101v-16/17], oġul uşaḳıñ͡ġ [186r-4], teñ͡ġ tuşımız [186v-5] ata anadın [236v-15] vb. Bununla birlikte Irk Bitig'de (45) *otsuz subsuz ḳal-* şeklinde geçer. Yine Harezm Türkçesi eserlerinden ME'deki şu kullanımlar dikkate değer: *otsuz suwsuz bol-* [3-5], [29-8], *suwsuz otsuz bol-* [15-3], *otsuz suwsuz yer* [15-3].

[156] DLT'de *çıġay* maddesinde *yoḳ çıġay* ibaresinin geçtiği şu satırlar dikkat çekicidir:

Köñ͡ġül kimiñ͡ġ bolsa ḳalı **yoḳ çıġay**
Ḳılsa küçün bolmas anı toḳ bay

" 'Kimin gönlü yok yoksul olursa, güç ile o tok ve zengin yapılamaz.' (: Kalbi yoksul olarak yaratılan bir kimseyi zengin kılmanın imkânı yoktur)" (III, 239).

[157] *yoklu* sözcüğü Tarama ve Derleme Sözlüklerinde geçer: *yoklu*: fakir, muhtaç, yoksul (TARAMA SÖZLÜĞÜ VI, U-Z, 1972, s. 4646-47); *yoḫlu kılmak*: fakirleştirmek, yoksullaştırmak (s. 4637). *yoklu*

konuşuru. Bu dil değişmesinde hiç şüphesiz sözcüğün derin yapısının etkisi söz konusudur.

Yukarıdaki örnekleri de göz önünde tutarak *yoksız* sözcüğünün iki müstakil sözcükten oluşmuş olabileceğini öngörebiliriz:

yok[158] müstakil sözcük +*sız* müstakil sözcük = *yoksız* çiftsöz

yoḳ'un *+sXz* gibi kullanımını örnekleyen ve birbiri ardınca kullanılan şu satırlar bu yapının (yoḳsız) iki müstakil sözcükten oluştuğu fikrine ışık tutabilir:

(303) *Sāre İbrāhīmḳa andaġ aydı: Meniñ ḳabīnim ol turur üç iş ḳılġıl, bir ol kim Hācerni* ***ėl yoḳ kişi yoḳ yėrde*** *ḳoḍġıl, ėkinçi tewedin inmegil, üçünçi kėçe ḳonmaġıl.* "Sare İbrahim'e şöyle dedi: Benim çeyizim şudur: Üç iş yap, biri o ki Hacer'i halk olmayan kişi olmayan yere bırak, ikincisi deveden inme, üçüncüsü gece konaklama." [48r-20]

(304) *Maḳdisdin Mekkege tegi bir aylıḳ yėr turur. Mevlī ʿazze ve celle yėrniñ tamurın tartdurdı. Bir künde yetdiler.* ***Kişisiz ot suwsız yėrde*** *ḳoḍdı.* "Makdis'ten Mekke'ye kadar bir aylık yerdir. Aziz ve celil olan Allah yerin demirini çektirdi. Bir günde ulaştılar. (Hz, İbrahim Hacer'i) Kişi olmayan ot (ve) su olmayan yerde bıraktı." [48v-3]

yoḳ sözcüğü, Güney Sibirya şiveleri ve Kuzey-Doğu Sibirya Türkçesinde *sXz* gibi kullanılmıştır. Nitekim Saha Türkçesi'ndeki **yok suw = suw-suz* örneği bunu destekler. Buna göre **yok suz: çıġay* şeklinde bir yapıyı tasarlamak abes olmayacaktır. Nitekim Gabain de ETü.'deki olumsuzluktan bahsederken söz konusu ekin eski yazmalarda ayrı yazıldığını ifade ederek muhtemelen eskiden *yoḳ* ile aynı manaya gelen müstakil bir kelime olduğunu öne sürmüştür. Bunlara ilaveten bir uzatma (pleonasmus) olduğunun açıkça görüldüğünü ve esasen eş anlamlı bir birleşik olduğunu söylediği

---

[yoğsul, yohsul, yoksun] Yoksul. (Afşar, Pazarören, Pınarbaşı-Kayseri; Mut ve köyleri-İçel (DERLEME SÖZLÜĞÜ XI, U-Z, 1979, s. 4287).

[158] *yoḳ* sözcüğü üretici bir *yo-* köküne kadar gider diyebiliriz, zira buna paralel bir kullanım *to-* fiil köküdür. Söz konusu fiilin gelişimini göz önünde tutarak böyle bir gelişimin *yo-* için de olabileceği öngörübilir (*bkz.* 2.3.2. yoḳ):

to- > tod- > toḳ

yo- > yod- > yoḳ

yoḳ+suz "nafile, manasız", *yoḳsuz ḳıl-* "talan etmek, gasbetmek" örneklerini de verir (1988: 78).

3.3.1.j. *+sXz*'lü sözcüklere yapım ve çekim bilgisi açısından bakıldığında söz konusu biçim birimin hem basit, hem türemiş sözcükler üzerine geldiği görülür. *+sXz* ekinin ulandığı sözcüklerden türemiş sözcükler fiilden türeyen isimlerdir. Yapım ve çekim eklerini almaları hususunda daha önceki dönemlerle kıyaslandığında çok özellikli bir durum arz etmezler. Türkçenin hemen her döneminde görülen kimi özellikler örneğin *+sXz*'lü sözcüklere yapım ve çekim eklerinin gelmesi KE'de de görülmektedir. KE'de *+sXz* biçim birimine ulanan çekim ekleri belirtme, çokluk, iyelik, tamlayan, yönelme, ayrılma, vasıta, karşılaştırma ve kişi ekleridir:

Basit Sözcüklere: ansız, a͡ngsızın, anasız, asıġsız, atasız, belāsız, belgüsiz, bereketsiz, botasız, destūrsız, edebsiz, erksiz, eyesiz, hācetsiz, ḥürmetsiz, ḥüccetsiz, ʿizzetsiz, ḥicābsız, huşsuz, iʿtiḳādsız, igsiz, īmānsız, islāmsız, ḳızsız, kimisiz, kişisiz, kö͡ngülsiz, [kü]çsüz, mālsız, meliksiz, raḥmsız/raḥimsüz, saḳalsız, sensiz, sizlersiz, sizsiz, suwsız/suwsuz, sütsiz, ṭahāretsiz, te͡ngsiz, teşdīdsiz, tilsiz 'dilsiz', tilsiz 'kıyısız', tişisiz, tonsız, ümīdsiz, ütsiz, vasıṭasız, vaḳtsız, yalavaçsız, yolsuz, Yūsufsız/Yūsufsuz, yü͡ngsiz.

Türemiş sözcüklere: arıġsız, biligsiz, bitigsiz, botasız, emgeksiz, kė͡ngeşsiz, konuḳsuz, körksiz/körksüz, közsiz/közsüz, ögsüz 'akılsız', ök/gsüz 'öksüz', saḳışsız, sançışsız, sansız, sorġusuz, ta͡nggısız, tanuḳsız, tapuġsız, tatıġsız, tatlıġsız, tileksiz, tirgüksiz, töşüksiz, umançsız, yaraġsız, yazuḳsız/yazuḳsuz, yemişsiz, yoḳsız/yoḳsuz.

Çokluk ekli +sXz:

(380) *Cebrā'īl aydı: Ḳorḳmaġıl, biz Te͡ngri ʿazze ve celle ferişteleri turur-miz. Seni bu **arıġsızlardın** ḳutġarġalı keldimiz.* "Cebrail dedi: Korkma, biz aziz ve celil olan Tanrı(nın) melekleriyiz. Seni bu günahkârlardan kurtarmaya geldik." [60v-16]

(2058) *İḍi ʿazze ve celle atın tuta anṭ yād ḳıldı: Biz arıġlar-miz, siz **arıġsızlar-siz** tėdi. Yezīd bini'l-Ḥażr namāzda erken munı işitti, namāznı buzup aydı: Yā fāsıḳ, siz tegler arıġ bolup Ḥüseyn **arıġsız mu** bolur?* "Aziz ve celil olan Allah(ın) adını nanarak yemin etti: 'Biz masumuz, siz günahkârsınız.' dedi. Yezid bini'l- Hazr namazda iken bunu işitti, namazı bozup dedi: Ey günahkâr, siz(in) gibiler masum olup Hüseyin günahkâr mı olur?" [246v-7/9]

(940) *Eger tam yıḳılsa ol māl körünüp özgeler almasun tėp ol tamnı rāst ḳıldım. **Ögsüzler** ulġarmışda ol māllarını alġaylar.* "Eğer duvar yıkıl(ır)sa o mal görünüp başkalrı almasın diye o duvarı doğrulttum. Öksüzler yaşlandığında o mallarını alacaklar." [131r-2]

(2073) ***Ögsüzler*** *mālın yėgen ḳarınlarındın köz ḳulaḳlarındın, aġız burunlarındın ot yalınlar çıḳġusı.* “Öksüzler malını yiyen karınlarından, göz (ve) kulaklarından, ağız (ve) burunlarından ateş, kıvılcım çıkacak.” [249r-9]

(1964) *Aydılar: Ey ʿālemluġlarnıŋ̂ ̄ çerāġı, sen bizge ata anadın müşfiḳraḳ erdiŋ̂ ̄, ḫalāyıḳnı şerīʿatḳa daʿvet ḳıldıŋ̂ ̄, ümmetḳa sünnet ve farż ögretiŋ̂ ̄, **ögsüzlerge** atalıḳ ḳıldıŋ̂ ̄, żaʿīflerḳa iktüledіŋ̂ ̄, Muhācir ve Enṣārīlerḳa terbiyyet ḳıldıŋ̂ ̄, ādemī ve perini ḫażretḳa ündediŋ̂ ̄, **yolsuzlarḳa** yol körgüzdüŋ̂ ̄…* “Ey insanların ışığı, sen bize ana baba(mız)dan daha merhametliydin, insanları dine davet ettin, ümmete sünnet ve farz(ları) öğrettin, öksüzlere babalık ettin, muhtaçları besledin, Muhacir ve Ensarları korudun, insanı ve periyi huzuruna çağırdın, yolsuzlara/günahkârlara (doğru) yol(u) gösterdin.” [236v-15/18]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (232), (251), (358), (456), (1963), (2061).

İyelik ekli +sXz:

(804) *Eḏgüleri, arıġları ol yarlıġnı bitürdiler. Yigitleri, **arıġsızları** ol işge füsūs ḳıldılar.* “İyileri, masumları o buyruğu gerçekleştirdiler. Gençleri, günahkârları o işle alay ettiler.” [117r-14]

(370) *Lūṭ ḳavmi **arıġsızlarını** helāk ḳılġalu keldimiz.* “Lut kavmi(nin) günahkârlarını helak etmeye geldik.” [60r-6]

(2033) *Ḥasannıŋ̂ ̄ **ögsüzleri** başlarıŋ̂ ̄a toprāḳ saçıp İḏiyā, ceddimiz Muṣṭafā ḥaḳḳı ḥürmeti bizge raḥmet ḳılġıl tėyür erdiler.* “Hasan’ın öksüzleri, başlarına toprak saçıp ‘Ey Allah’ım, atamız Mustafa(nın) hakkı hürmeti için bize rahmet et.’ diyorlardı.” [243r-2]

(2025) *Ḥasan aydı: Ey ḳarındaş, menim ḥālim yawuştı. Mende kėḏin **ögsüzlerimni** eḏgü tutġıl.* “Hasan dedi: Ey kardeş, benim (ölüm) durumum yaklaştı. Benden sonra öksüzlerime iyi bak.” [242v-6]

Belirtme hâli ekli +sXz:

(1317) *Māder-zād **közsizni** ʿīsī duʿā birle oŋ̂altur erdi.* “Anadan doğma amayı İsa(nın) duasıyla iyileştirirdi.” [171r-3]

(1413) *ʿAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Çerig keç ḳaldı, helāk boldılar mu erken tėp. **Közsizni** yėtip Mekkege kirdi, ḫavf birle kimerse yoluḳup zaḥmet bėrmesün tėp.* “Abdulmuttalip ‘Ordu geç kaldı, acaba helak mı oldular?’ diye söyledi. Korkuyla, biri karşısına çıkıp zarar vermesin diye köre kılavuzluk ederek Mekke’ye girdi.” [180v-3]

(1702) *Seferde arıġsız su yoluḳtı; arıġın **arıġsızın** bilmesler, ṭahāretlerin revā tėdim.* “Savaşta pis su karşılarına çıktı; temizi pisi bilmezler (diyerek o suyla) temizlenmelerine “kabulʾ dedim.” [213r-9/10]

(1919) *Suʾāl: Tebük maʿnīsi ne bolur? Cevāb: Lüġat içinde eşek **arıġsızını** yıḏlap ḫoşlanmışta burnını yoḳaru kötürmek bolur.* “Soru: Tebük(ün) anlamı nedir? Cevap: Sözlükte ‘eşek(in) pis(bir şey)i koklayıp hoşlandığında burnunu yukarı götürmesidir.” [232r-13]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (1313), (1451), (1473), (1523), (1527).

Tamlayan hâli ekli +sXz:

(1410) *ʿAbdu'l-Muṭṭalib ol* ***közsizniŋ*** *ḳolın tutup Ḥirā tağıŋa çıḳtı.* "Abdulmuttalip o amanın elini tutup Hira dağına çıktı." [180r-17]

Yönelme hâli ekli +sXz :

(1417) *Aymışlar: ʿAbdü'l-Muṭṭalib andaġ kördi erse, tonların, silāḥların, altun kümüşlerin yıġıp ėkki ülüş ḳıldı. Bir ülüşni* ***közsizge*** *bėrdi bir ülüşni özi aldı. Çuḳur ḳazıp kömdiler.* "Demişler: Abdulmuttalip öyle görünce elbiseleri, silahları, altın gümüşleri toplayıp ikiye ayırdı. Bir kısmını amaya verdi, bir kısmını kendi aldı. Çukur kazıp gömdüler." [180v-15]

Ayrılma hâli ekli +sXz:

(1678) *Alar azdurġaylar;* ***arıġsız, yaraġsızdın*** *özge tuġurmaġaylar.* "Onlar doğru yoldan çıkaracaklar; günahkâr (ve) işe yaramayandan başka doğurmayacaklar." [210r-5]

(1410) *Taŋlası Mekkede ᶜAbdu'l-Muṭṭalibdin takı bir* ***közsizdin*** *özge kişi ḳalmadı.* "Ertesi gün Mekke'de Abdulmuttalip'ten ve bir amadan başka kimse kalmadı." [180r-16]

Vasıta hâli ekli +sXz:

(172) *Altı ay suw içinde turup yėl toḳımadı.* ***Aŋsızın*** *çıḳıp yėl toḳıdı erse yaraşmadı. Żaʿīf boldı1ar, ḳamuġ öldiler.* "Altı ay su(yun) içinde kalıp (: kaldılar) yel çarpmadı/değmedi. Ansızın yel değince (bu onlara) yaramadı. Güçsüz düştüler, hepsi öldü." [27r-13]

(1429) *Ol körüp miŋ mu'cizeni yüz çewürgen düşmenin /* ***Aŋsızın*** *al ḳanı birle tofraḳını ḳarġuçı* "O görerek bin mucizeyi yüz çeviren düşmanın | Ansızın al kanıyla toprağını karan(dır). [182r-1]

(384) *Munça oġlan arasında* ***aŋsızın*** *ol onıḳa / On birinç oġlın öltürüp ulayu turġan Yaʿḳūb ol* "Bunca çocuk arasında ansızın o onuna | On birinci çocuğunu öldürtüp ağlayan Yakup'tur." [61v-7]

(1122) *Munça sanlıġ ḫalḳ içinde biri yolġa könmedi / Ḥaḳġa yazıp yoldın azıp yörüdiler* ***yolsuzun*** "Bu kadar (çok) sayıda insanlar içinde biri (bile) doğru yola girmedi | Allah'a (karşı) günah işleyip yoldan çıkarak günahla yaşadılar." [151v-11]

Karşılaştırma ekli +sXz:

(221) *Aydı: Bu yėrde bir uluġ şehr bar erdi. Anıŋ ḫalḳı ḳamuġ ḫalḳdın* ***arıġsızraḳ****, ḳatıġ köŋüllüg erdi.* "Dedi: Bu yerdebir büyük şehir vardı. Onun halkı bütün

halk(lar)tan daha günahkâr, katı kalpli idi." [36v-12]

Yüklem kişisi ekli +sXz:

(128) *Bir kün bir ḫatun eri birle ḫuṣūmet ḳılıp tartışu ʿAzāġa keldiler. ʿAzā ol ḫatunnı kördi erse köŋ͡gli ol ḫatunġa meyl ḳıldı, aydı: Ey ḫatun, sen* ***yolsuz-sen****. Meniŋ͡g birle bolġıl men seniŋ͡g köŋ͡glüŋ͡gçe ḥükm ḳılayın tėdi.* "Bir gün bir kadın eşiyle kıskançlık edip tartışarak Aza'ya geldiler. Aza o kadını gördüğünde gönlü o kadına meyletti, söyledi: 'Ey hatun, sen günahkârsın. Benimle ol, ben senin gönlüne göre hüküm vereyim.' dedi." [21v-5]

(261) *Ḥācetüm yoḳ tėse 'ḥācetsiz-men' tėmek bolur erdi.* "İhtiyacım yok de(r)se 'ihtiyaçsızım' demek olurdu." [42r-3]

Hem basit hem de türemiş sözcükler üzerine gelen *+sXz,* KE'de yapım eklerinden yalnızca *+lIk* ekini kabul etmiştir[159]. Yalnızca şu üç sözcük (*arıġ, yol, yazuḳ*) üzerine gelmiştir:

(656) *Mundın burun Yūsuf üçün* ***yolsızlıḳ ḳılduḳ.*** "Bundan önce Yusuf hakkında yanlış yaptık (: Yusuf olayında doğru yoldan ayrıldık)." [98r-20]

(362) *Ḳamuġı yıġılıp aydılar: Lūtnı evi barḳı birle ėldin çıḳarıŋ͡g. Bular* ***arıġsızlıḳ*** *ḳılur üçün bizni melāmet ḳılurlar, bizge sözlegüçi ḳalmasun tėp.* "Hepsi toplanıp 'Lut'u evi barkıyla şehirden çıkarın, bunlar kötülük yaptıkları için bizi (de) ayıplıyorlar, bize (kötü söz) söyleyen kalmasın.' diye söylediler." [59r-14]

(841) ***Arıġsızlıḳ*** *körgen uraġut oġlı, İḍi ʿazze ve celledin vaḳtı yoḳ erken uluġ tilek tilediŋ͡g.* "Kötülük gören kadın(ın) oğlu, aziz ve celil olan Allah'tan vakitsiz (: uygun olmayan bir vakitte) büyük dilek diledin." [121v-14]

(590) *Meniŋ͡g yazuḳluġlıḳım* ***yazuḳsızlıḳım*** *belgülüg bolmaġunça çıḳmas-men.* "Benim suçluluğum suçsuzluğum belli olmadıkça çıkmam." [90v-4/5]

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü tıpkı Sibirya sahası diyalektlerinde olduğu gibi *+sXz* işleviyle kullanılmıştır; böylece aynı sözcüklerle aynı ifadenin iki farklı kullanım tasarrufu görülür:

a1. (841) *Arıġsızlık körgen uraġut oġlı, İḍi ʿazze ve celledin* ***vaḳti yoḳ erken*** *uluġ tilek tilediŋ͡g.* "Kötülük gören kadın(ın) oğlu, aziz ve celil olan Allah'tan vakitsiz (: uygun olmayan bir vakitte) büyük dilek diledin." [121v-15]

a2. (854) *Aymışlar: Mevlī taʿālā Mūsīġa on ėkki sebebdin dīdār körgüzmedi: Evvel* ***vaḳtsız*** *tiledi, anıŋ͡g üçün dīdār ḳamuġlardın üstünrek turur. Andın astınraḳ*

[159] Erdal, *+sXz+lXk* yapısının ETü.'de bulunmadığını, fakat KB'de bulunduğunu ve sadece soyut isim yaptığını (uvutsuzluk vb.) belirtir (2004: 138).

niʿmetlerni bulmas erken üstünrek niʿmetni bulmaḳ muḥāl turur. "Demişler: Yüce Allah, Musa'ya on iki nedenden didar(ını) göstermedi: Önce zamansız diledi, onun için didar her şeyden daha üstündür, ondan daha değersiz nimetleri bul(a)mazken daha üstün nimeti bulmak imkânsızdır." [122v-8]

b1. (1315)*Olar aydılar: Bizge ol muʿcize kerek kim balıḳdın bir ḳuş ḳılsaŋ, yüŋsiz et kanatlıġ. Aġzıŋ birle dem ḳılġıl, biziŋ közümizde uçsun, biz köreliŋ. "Onlar dediler: "*Bize o mucize gerek ki balıktan tüysüz, (yalnızca) et (ve) kanattan oluşan bir kuş yarat, ağzınla nefes ver, bizim gözümüz(ün önün)de uçsun, biz görelim." [170v-13]

b2. (1316) *Ḳuşlarda tansuḳraḳ ḳuş yarasaġ turur. Tansuḳluḳı ol turur kim yüŋi yoḳ, et kanat birle uçar.* "Kuşlar arasında en ilginç kuş yarasadır. İlginçliği odur ki tüyü yok (: tüysüz), et (ve) kanatla uçar." [170v-17]

c1. (1533) *Cebre'il aydı: ʿĀyişe seni ḥürmetde, nübüvvetde risāletde ḳabūl ḳıldı; ammā Ḫadice seni faḳīrlıḳda ḥürmet ʿizzet yoḳ erken ḳabūl ḳıldı.* "Cebrail dedi: Ayşe seni (sen) hürmetliyken (sana) peygamber(lik ulaşmış)ken (hend.) kabul etti, fakat Hatice seni (sen) fakirken, (senin) hürmet (ve) izzet(in) yokken kabul etti." [193v-3]

c2. (1565) *Mekke ḫalḳı işitseler ḳamuġ aŋa īmān keltürgeyler; biz, ʿizzetsiz ve ḥürmetsiz bolġay-mız.* "Mekke halkı işit(ir)se hepsi ona iman ederler; (böylece) biz (de) kıymetsiz ve hürmetsiz oluruz." [196r-8]

d1. (277) *Çerig yıġıldı sanı saḳışı yoḳ, ḳamuġı başdın aḍaḳġa tegi temür ḳa[p]laġlıġ.* "Sayısız asker toplandı (ki) hepsi başdan ayağa kadar demir zırhlı." [44v-3]

d2. (1411) *Ol zamān havāda sansız saḳışsız ḳuşlar göründi.* "O zaman havada sayısız (hend.) kuşlar göründü." [180r-18/19]

e1. (726) *Ḳaçan Zeliḫā, Reyyān melik birle ʿAzīz ḳatında yazuḳ men ḳıldım, töhmet men "ḳıldım, Yūsufda yazuḳ yoḳ tėdi erse ʿAzīz Zeliḫānı ewge ıḍdı.* "Zeliha Reyyan hükümdarla aziz(in) huzurunda 'Günah(ı) ben işledim, ben töhmet ettim, Yusuf'ta suç yok/Yusuf suçsuz.' deyince aziz Zeliha'yı eve gönderdi." [108r-17/18]

e2. (932)*Mūsī aydı: Bu yazuḳsız oġlannı öltürdiŋ, yaraġsız iş ḳıldıŋ.* "Musa dedi: Bu günahsız çocuğu öldürdün, kötü (bir) iş yaptın." [130r-21; 130v-1]

3.3.1.k. Üretici-dönüşümlü gramerdeki isim tümcesinin genelleştirilerek sıfat tamlamasına dönüştürülmesine örnek olan şu satırlar da dikkat çekicidir:

(1467) *ʿAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Sen maŋa ḳamuġdın artuḳ kereklig-sen, ammā oġul ḳızıŋ yoḳ, oġul ḳızsız kişi yana biregüniŋ oġul ḳızınıŋ ḳadrin bilmes.* "Sen bana herkesten fazla gereklisin, ama oğul(un) kızın yok, oğul(u) kızı olmayan kişi yine başkasının oğul(unun) kızının kadrini bilmez." [186r-1]

Aşağıdaki örnekler ise sıfat tamlamasından isme dönüşümü gösteren yapılardır:

(100) *Ḳābīl ḳatınġa keldiler. Ol oġlan közsüz atasınŋa aydı: Seniŋ ḳarındaşıŋ<nı> bu öltürdi tėp. Közsüz bir taş alıp Ḳābīlni urup öltürdi.* "Kâbil'in huzuruna geldiler. O çocuk gözsüz/kör babasına 'Senin kardeşini bu öldürdü.' diye söyledi. Gözsüz, bir

taş alıp Kâbil'e vurup (onu) öldürdü." [17r-14/15]

(126) *Ḳābilniŋ bir* ***közsüz oġlı*** *bar erdi. Ol oġulnuŋ bir yaş oġlı bar erdi, ol yime közsüz erdi. Atası eligin tutup yörürde Ḳābil utru keldi. Bu oġlan atasınġa sözledi: Bu kişi meniŋ ʿammumnı öltürgen turur.* ***Közsüz****, taş keltürdi, Ḳābilni urdı, Ḳābil öldi.* "Kâbil'in gözsüz bir oğlu vardı. O oğlun bir genç çocuğu vardı, o da kördü. Babası elini tutup yürürken Kâbil karşı geldi. Bu çocuk babasına söyledi: "Bu kişi benim amcamı öldürendir. Kör; taş getirdi, Kâbil'e vurdu, Kâbil öldü." [21r-6/10]

3.3.1.1. Aşağıdaki örnek, ilk tümcedeki olumsuz anlamın ikinci tümcede *+sXz* biçim birimiyle kuvvetlendirildiğini gösterir:

(1790) *İblīs ʿaleyhi'l-laʿne vesvese ḳıldı:* ***Sizler ḳamuġ cünübler-siz, ṭahāretsiz mü namāz ḳılur-siz****?* "İblis -lanet onun üzerine olsun- içlerine şüphe düşürdü: Sizler hepiniz cünüpsünüz, temizlenmeden mi namaz kılıyorsunuz?" [221v-5]

Yukarıdaki (1790) numaralı örnekte sadece altı çizili ilk tümce okur/dinleyenin eski bilgisiyle anlatılmak istenenin anlaşılması için yeterli bir bilgidir, dolayısıyla ikinci tümceye ihtiyaç duyulmaz. Fakat anlamı kuvvetlendirmek için konuşur/anlatıcı, her ikisini de kullanmıştır. Benzer kullanımlar, verilmek isteneni vurgulamak amacıyla - metnin didaktik bir eser olmasının da etkisiyle- eserde sıkça görülür:

(456) *Ey Yehūdā, bu kün tört kün boldı* ***sizlerdin aḏrılġalı****.* ***Sizlersiz*** *umadım. Ġaribliḳda* ***sizsiz*** *neteg ḳılġay-men?* "Ey Yehuda, bu gün dört gün oldu sizlerden ayrılalı. Sizlersiz yapamadım. Gurbette sizsiz nasıl yapacağım?" [73v-20/21]

(909) *Yana aydılar: Duʿā ḳılġıl, bu söz bizge* ***belgüsiz boldı; açuḳraḳ aysun****, inşāʿa'llāh kim bulunġay.* "Yine dediler: Dua et, bu söz bize belirsiz oldu (: bizce anlaşılmadı), daha açık söylesin, Allah'ın izniyle bulunacak(tır). " [128r-12]

(261) *Fāyide* ***Ḥācetüm yoḳ*** *tėse* ***hācetsiz-men*** *tėmek bolur erdi.* "Fayda: Hacetim yok de(r)se hacetsizim demek olurdu (:anlamına gelirdi)." [42r-3]

(333) *Sāre yüz yaşap oġuldın* ***umançsız köŋül kesmiş*** *erdi.* "Sare yüz (yıl) yaşayıp çocuktan ümitsiz(di), gönül kesmişti. "[53v-21]

(162) *Siŋek aġzını açdı, ḳarluġaç siŋek aġzın yıḍlayur bolup tumşuḳı birle* ***siŋek tilin kesip saldı****. Ol kündin berü siŋek* ***tilsiz ḳaldı****.* "Sinek ağzını açtı, kırlangıç sinek ağzını koklar (gibi) olup gagasıyla sinek(in) dilini kesip attı. O günden beri sinek dilsiz kaldı." [25v-21]

ayr. bkz. peş peşe gelen (1315) numaralı örnekteki *yüŋsiz* ile (1316) numaralı örnekteki *yüŋi yoḳ.*

3.3.1.m. Aşağıdaki örneklerde tekrarlanan sözcüklerin tabanına eklenen *+sXz* biçim birimi, olumlu (ekli/eksiz) karşılıklarıyla art arda kullanılarak bir alternatif sunulmasında rol oynamıştır:

(590) *Meniñg* ***yazuḳluġlıḳım yazuḳsızlıḳım*** *belgülüg bolmaġunça çıḳmas-men.* "Benim suçluluğum suçsuzluğum belli olmadıkça çıkmayacağım." [90v-5]

(1702) *Seferde arıġsız su yoluḳtı,* ***arıġın arıġsızın*** *bilmesler, ṭahāretlerin revā ṫedim.* "Savaşta pis su (ile) karşılaştılar, temizi pisi bilmezler (diyerek o suyla) temizlenmelerine 'kabul' dedim." [213r-9/10]

(20) *Ol topraḳda suvı tebiz, ürüñg ḳara, süçüg açıġ, sarıġ, yaşıl, ḳızıl, kök, ḳatıġ yumşaḳ ve* ***arıġ arıġsız****, tatlıġsız ḳamuġ bar erdi.* "O toprakta suyu temiz, beyaz, siyah, tatlı, acı, sarı, yeşil, kızıl, mavi, sert, yumuşak ve temiz pis, acı hepsi vardı." [6r-2]

(674) *Ol aḳarda bir kişi tam tüpidin ötüp barur erdi, anıñg tonıġa suw tamdı. Aydı : Bu nāv-dāndın aḳa turġan suw* ***arıġ mu*** *ya* ***arıġsız mu*** *erken?* "O (göz yaşı) akarken bir kişi duvar dibinden geçip gidiyordu, onun elbisesine su damladı. Dedi: 'Bu oluktan akıp duran su temiz mi yoksa kirli mi acaba?' " [100r-20]

3.3.1.n. Aşağıda, bir 'dağılım'ın söz konusu olduğu örnekte *+sXz* eki dağılımı oluşturan unsurun bir parçasını oluşturmuştur:

(1094) *Ėkki ḳadeḥ keltürdiler, büllürdın. Ėkki yinçü keltürdiler,* ***biri ütlüġ biri ütsiz****.* "İki kadeh getirdiler, billurdan. İki inci getirdiler: Biri delik, biri delik değil." [148r-16]

3.3.1.o. KE'de *+sXz* ekinin karşıladığı anlam bazen içsel olumsuzluk taşıyan sözcüklerle de karşılanmıştır. Nitekim aşağıdaki örnekler *+sXz* ekinin karşıladığı anlamın, sözcüğün kök anlamında yer aldığını gösterir. Elbette sözcüğün alıntı olması, Türkçe ifade ederken Türkçenin olanaklarından yararlanmayı gerekli kılmaktadır. Alıntı *mümkin* 'olanak+lı' (1 kez) sözcüğüne karşıt olarak *muḥāl* 'olanak+sız, imkân+sız' sözcüğü (3 kez) geçmektedir:

İblīsġa istidrāc ṭarīḳın bir sāʿatde maşrıḳdın maġrıbġa tegi barmaḳı ***mümkin****.* "İblisin -Allahın ihsanı dolayısıyla- bir saatte doğudan batıya kadar gitmesi olanaklı." [218r-9/10]

(854) *Aymışlar: Mevlī taᶜālā Mūsīġa on ėkki sebebdin dīdār körgüzmedi: Evvel: Vaḳtsız tiledi, anıñg üçün dīdār ḳamuġlardın üstünrek turur. Andın astınraḳ niᶜmetlerni bulmas erken üstünrek niᶜmetni bulmaḳ* ***muḥāl turur****.* "Demişler: Yüce Allah Musa'ya on iki sebepten cemalini göstermedi. Birincisi vakitsiz istedi onun için, cemal her şeyden daha üstündür, ondan daha aşağıdaki nimetleri bulmazken daha üstün nimeti bulmak imkansızdır." [122v-9]

(980) *Dāvūd **muḫāl** söz işitti erse ṣabr ḳılmadı, aydı: Munuñg toḳsan toḳḳuz saġlıḳı bar erken seniñg bir saġlıḳıñgnı alayın tėse sañga ẓulm ḳılur.* "Davud imkansız (kabul edilemez) söz işitince sabretmedi, dedi: Bunun doksan dokuz dişi koyunu varsa (ve buna rağmen) senin bir dişi koyununu alayım diyorsa, sana zulm ediyor (demektir)." [135r-] [135r-21, 135v-1]

(1752) *Bu işler İḍi ʿazze ve celle ḳudretinde ʿaceb ve **muḫāl** ermes.* "Bu işler aziz ve celil olan Allah'ın kudretinde garip ve imkansız değildir." [218r-4]

Aşağıdaki örneklerde geçen sırası ile *ʿayblardın arıġ* ve *küfrdin maʿṣūm* ibareleri *ayıpsız* ve *küfürsüz* anlamlarını karşılar:

*… tükel yalavaçlar ḳamuġ **ʿayblardın arıġ erdiler**.* [82r-9/10]

*Yalawaclar küfrdin **maʿṣūm bolurlar**.* [70r-16/17]

3.3.2. yoḳ

ETü.'den bugüne kadar isim tümcelerinin varlık olumsuzluğunu gerçekleştiren ad yüklemi *yoḳ,* KE'de de aynı görev ve işlevlerle tanıklanmıştır. *yoḳ* sözcüğü, muhtemelen *yo-* 'ortadan kaldırmak, mevcut olmamak' fiilinden türemiş bir isimdir[160]: *yo-ḳ > yoḳ. KE'de geçen aşağıdaki *yo-y-dı* yapısındaki *yoy-* (< yo-d- ED: 895) fiili *yoḳ* sözcüğünün köktaş fiilidir. *yoḳ* sözcüğü kuruluşu bakımında *toḳ* 'tok' ile bir ve aynıdır (<to-k ED: 451).

(1845) Resūl ʿaleyhi's-selām ʿAliḳa aydı: Resūlu'llāhnı buzġıl. ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu Resūlu'llāhnı buzmaḳḳa unamadı. Resūl ʿaleyhi's-selām öz ernekin tili birle ölitti, ernekin ʿAliḳa sundı: Ḳayu turur körgüzgil, tėdi. ʿAlī Resūlniñg ernekin tutup Resūlu'llāh kelīmesi üze ḳoḍtı. Resūl ʿaleyhi's-selām anı **yoydı**, aydı: Muḥammed bin ʿAbdu'llāh bitigil tėdi. [226r-15]

Kaşgarlı, *bar* ve *yok* sözcüklerini madde başı olarak ele alıp değerlendirmiştir. *Bar* için "Var. Bir şeyin bir yerde bulunduğunu gösteren kelimedir. سَنْدا يَرْماقْ بارْ مُو *Sende yarmak bar mu* = 'Sende para var mı' demektir. Başkası da buna بارْ '*bar*' diye cevap verir. Bu kelime Arapçadaki لَيْسَ kelimesinin karşıtıdır; Türkçede يُوقْ '*yok*' denir." (III: 147) açıklamasını yaparken *yok* için "Yok. اُلْ مُنْدا يُوقْ *Ol munda yok* = o burada yok" açıklamasını yapar (III: 143).

[160] Arat, 1955: 396-97; Clauson, 1972: 895; Bang, 1980; Tekin, 2000: 91.

DLT'de 12 kez -bir yerde *-ka* ekiyle- geçen *yoḳ* sözcüğü bütün diyalektlerde görülmüştür (IV: 797).

> *Bar bakır yok altun* = Var olan bakır, yok olan altın (Elde bulunan şey bakır gibi değersiz sayılır; elde bulunmayan şey, altın gibi kıymetlidir). Bu sav, bir kimsenin, hısımlarının yanında değeri bilinmediği, ancak yokluğunda arandığı zaman söylenir (DLT I: 360-361).

DLT'de *ap,* CTD *not (lā)* ve *daġ/ḍaġ* CTD *not (laysa)* sözcükleri için "yok, değil" anlamı verilmiştir. *aŋ͡g̃* için Arat *"yok, değil"* anlamını verirken Dankoff-Kelly CTD'de *"no (lā)"* anlamını vermiştir. Bunlardan *aŋ͡g̃* için Kaşgarlı'nın verdiği aşağıdaki örneğin benzer kullanımını KE'de de görmekteyiz:

> **DLT** *aŋ͡g̃* yok, değil demektir. Oğuzca. Bir şeyle emrolunan *kişi aŋ͡g̃ aŋ͡g̃* deyince "yok yok" demek olur. (DLT I: 40)
>
> **KE** *Yūsuf aydı: Ol bizniŋ͡g̃ şerīʿatimizde revā ermes, meniŋ͡g̃ ol işke rızām yoḳ yoḳ.* "Yusuf dedi: O bizim şeriatimize uygun değil, benim o işe rızam yok (yok)." [92v-'4/5]

yok sözcüğü ve onun karşıtı olan *var* için KaT'de aşağıdaki tanımlar verilmiştir:

> **yok** (يوق) *ṣ.* Olmayan, var mukabili, gayr-i mevcûd, mefkûd: *Yok oldu; onu yok saymalı.* = *s.* Olmayış, fıkdan, adem-i vücûd, hiç: *Yoktan anlamaz mısın? Yoktan ne çıkar?* = *ḥ.* Değil, olmaz, hayır: *Yok öyle değil.* = «var» gibi ve manen onu zıddı olarak fi'l-i isnâdînin başına girerek fıkdan ve adem-i vücûd beyan eder, gaipte ekseriya fi'l-i isnâdî hazfolunarak ma'nâ-yı fiil gibi kalır: *Param yok; evde yoklar; yoğum, yoksun, yoktur; yoğuz, yoksunuz, yokturlar; yoğudum, yoğudum, yoğudun ilh; yoğumuş, yoğusa, yoğuken* … (2010: 1334-1335).
>
> **var** (ر ا و) *ṣ.* Mevcut, vaki, hasıl, bulunan, kâin, yok mukabili: **var olmak** = mevcut ve kâin olmak; *var olun, var olsun; vardır; var idi; var iken; var ise*; **var etmek** = Vücuda getirmek yaratmak; *var kuvveti sarf etmek, pazıya vermek* = Mevcut kuvveti. = *s.* Mevcut olan şey, mal, servet, mülk: *Varını sarf etti; varım tükendi*; **varı yoğu** = Mâl ü menâli. = *Ma'nâ-yı fi'l* gibi: Mevcuttur, bulunuyor, yok mukabili. *Bu evde adam var mı? O maldan bizde var(dır); adam var ki günde iki okka ekmek yer; orada her şey var* (2010: 1282).

Gabain, *yok* için *bar*'ın *"var, mevcut" olumsuzudur* açıklamasını yapar: *yıd+ı yoḳ+ıŋ͡ga tegi* "kokusu yok oluncaya kadar". Yüklem olarak kullanılışı için *anta yek içkek yoḳ* "orada şeytan ve vampir yok." örneğini vermiştir (1988: 78).

Toklu, *yoḳ* sözcüğünü Batı dilleri ile karşılaştırarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Varın karşıt anlamlısı yok sözcüğü dilimizin anlatım gücünü göstermesi açısından ilginç bir sözcüktür. Doğrudan doğruya olumsuzluk anlamı taşıyan bu sözcüğün Batı Dillerinde bir karşılığı yoktur ve bu olgu o dillerde var sözcüğünün olumsuzlaştırılmasıyla anlatılır." (2003: 96).

Varlık olumsuzluğunun (existential negation) birçok dilin aksine ayrı bir olumsuzluk işaretleyicisiyle gösterilmesi, Türk dilinin ayırıcı özelliklerinden biridir. Nitekim Bernini-Ramat, var/yok husunda birçok dilin standart (fiil) olumsuzluk işaretleyisini kullandığını belirtmiş, ayrı varlık olumsuzluğu işaretleyicisine sahip olan dillerden Macarca ve Türkçe için şu örnekleri vermiştir:

Mac. Van kenyér "Ekmek var."
var ekmek

Nincs kenyér "Ekmek yok."
yok ekmek

Tü. Çay var mı?

− Evet, var.

− Hayır, çay yok (1996: 10).

3.3.2.a. *Yoḳ*'un bakışımsız karşıtı *bar*'dır:

(485) *İmdi saŋa bir ḥācetim* ***bar****, icābetġa umançım bar. Satıġçı er-men, mālım telim, ammā ᶜıyālim* ***yoḳ****, ḳuruġ yıġaç-men, budaḳım* ***yoḳ****. Sendin duᶜā, Ḥaḳdın [icābet] umançım* ***bar*** *tėdi.* "Şimdi senden bir dileğim var, kabul olacağına umudum var, tüccar kişiyim, malım çok fakat çocuğum yok, kuru ağacım (gibiyim), budağım yok. Senden dua, Allah'tan kabul (edeceğine dair) ümidim var dedi." [78r-8/10]

(229) *Bir kün anasıŋa sordı: Men* ***yoḳ*** *erdim* ***bar*** *boldum, meniŋ teŋrim kim ol?* "Bir gün annesine sordu: Ben yok idim var oldum, benim Tanrım kimdir?" [38r-13]

(305) *Ançada Mekke* ***yoḳ*** *erdi, Beytü'l-Maᶜmur [ornı]* ***bar*** *erdi.* "O sırada Mekke yoktu, Beytü'l-Makdis (yeri) vardı." [48v-4]

(1222) *Ey kāfir, ḳorḳġıl; Teŋri ḳullarıŋa ḳatılmaġıl. Müsülmān bolġıl. Bu butlarnı sındurġıl, bulardın asıġ* ***yoḳ****, ziyān* ***bar****.* "Ey kâfir, (Allah'tan) kork, Tanrı kullarına işkence etme. Müslüman ol. Bu putları kır, (zira) bunlardan fayda yok, zarar var!" [161v-11]

(1713) *İlāhī, bu ḳamuġnı maŋa bağışlaġıl. Saŋa ziyān* ***yoḳ*** *olarġa asıġ* ***bar.*** "Ey Allah'ım, bunların hepsini bana bağışla, sana ziyan yok, onlara fayda var." [213v-17]

(453) *Mālik Ẕeᶜr bu üç ᶜaybnı ḳabūl ḳıldı, aydı: Mende yarmaḳ* ***yoḳ****, yılḳı ḳara* ***bar*** *tawar*

bėreyin. "Mālik Zer bu üç kusuru kabul etti (ve) dedi: Bende para yok, hayvan sürüsü var, mal/mülk vereyim." [73r-11]

3.3.2.b. Bağlama bağlı olarak farklı bağımlı/bağımsız biçim birimler de *yoḳ* ile bir karşıtlık ilişkisi ortaya koyabilmektedir.

3.3.2.b.1. *er-* çekimli fiili aşağıdaki örneklerde *bar* anlamıyla kullanılarak *yoḳ*'un anlamsal olumsuz karşıtı olabileceğini düşündürmektedir[161]:

Fermān keldi: Ḳaçan seniñg tennūrnıñg içinde suw belgürse ol ʿaẕāb ıḍġum turur. Kimi üç ḳat ***erdi*** *altıda yılḳı ḳaralar* ***erdi****, ortasında Nūh ḳavmi birle üstünde ḳuş ḳurtlar* ***erdi.*** "Buyruk geldi: Senin fırınının içinde su belirdiği zaman, o, azab göndereceğim demektir. Gemi üç kat idi, altında hayvanlar vardı, ortasında Nuh kavmi ile üstünde kuş(lar) kurtlar vardı." [24r-9/11]

(1718) *Muḥammed sözledi, Mevlī işitti; melek-i muḳarreb arada* ***yoḳ erdi****.* "Hz. Muhammed söyledi, Allah işitti; Allah'a yakın olan melek arada yoktu." [214r-14]

(351) *İdris yalawaç vaḳtindin ol künge tegi ol tört butdın sılıġraḳ but* ***yoḳ erdi****. Ḳamuġ ᶜālemde ança nᶠmet bar erse, yalġuz Müʾtefiḳātda ança nᶠmet* ***erdi.*** "İdris peygamber zamanından o güne kadar o dört puttan daha değerli put yoktu. Bütün alemde ne kadar nimet varsa sadece Mütefikât'de o kadar nimet vardı." [57r-5/6]

(613) *Yūsuf bilür erdi kim özge ellerde aşlıḳ* ***yoḳ****.* "Yusuf biliyordu ki başka ülkelerde yiyecek yok(tu)." [93v-2]

3.3.2.b.2. *tur-* çekimli fiili de aşağıdaki örnekte *bar* anlamıyla kullanılarak *yoḳ*'un anlamsal olumsuz karşıtı olabileceğini düşündürmektedir. Yukarıdaki (613) numaralı örnekle karşılaştırıldığında *yoḳ*'un anlamsal olumsuz karşıtı aşağıdaki örnekte *turur*'dur:

Süheyl aydı: Sen bilmes mü-sen Mekkede açlıḳ ***turur****, sen mundaġ kāʿide birle kirseñg Mekkede biregü ḳalmaġay, ḳamuġ seni arzular, bu yıl yanıp barġıl yana yıl kelmişte sañga yol bėreliñg, üç kün turġıl ne tilesеñg ḳılġıl tėdi.* "Süheyl dedi: Sen bilmiyor musun Mekke'de açlık var, sen bu/böyle yolla girersen Mekke'de bir kişi (: kimse) kalmaz, hepsi seni arzuluyor, bu yıl dönüp git, ikinci yıl/seneye geldiğinde sana yol verelim, üç gün kal, ne istersen yap dedi." [226r-4]

3.3.2.b.3. Aşağıdaki örnekte ise *yoḳ* biçim biriminin anlamsal olumsuz karşıtı *bol-* fiilidir:

(125) *Takı aymışlar: Uçmaḥ ḫalḳıġa ölüm* ***yoḳ****, mundaġoḳ tamuġ ḫalḳıġa ölüm* ***yoḳ****. Ançası bar kim taᶜabbür ü dehşetleri* ***bolġay****.* "Yine demişler: Cennet halkına ölüm

[161] Benzer kullanımlar Budist Türk çevresi metinlerinde de tanıklanmıştır. Bunun için *bkz.* Ağca 2010: 193-194.

yok/olmayacak, böylece/bunun gibi cehennem halkına (da) ölüm yok/olmayacak; (ancak) şu var ki ibret verici (hâlleri) ve korkuları var/olacak." [21r-2/4]

(217) *ᶜAbīre aydı: Bizin̂g küçümiz yetse bu teweni öltürgey erdük. Bizin̂g aramızda er* ***yoḳ****, er* ***bolsa*** *bu teweni öltürgeyler erdi.* "Abîre dedi: Bizim gücümüz yetse bu deveyi öldürürdük. Bizim aramızda erkek yok, erkek(ler var) olsa bu deveyi öldürürlerdi." [35v-7/9]

3.3.2.b.4. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ*'un 'onamama, inkâr' bildiren anlamıyla karşıtlık ilişkisi kuran sözcükler *belī* ve *hāv*'dır[162]:

(675) *Cebre'īl aydı: Yā Yaᶜḳūb, seni Yūsuf mu yaratdı? Yaᶜḳūb aydı:* ***Yoḳ****.* "Cebrail sordu: Ey Yakup, seni Yusuf mu yarattı? Yakup cevap verdi: Hayır." [100v-5]

Yūsuf aydı: Onun̂gız hem bir atanın̂g oġlanları mu-siz? Aydılar: ***Belī****.* "Yusuf sordu: Onunuz da bir babanın çocukları mısınız? Cevap verdiler: Evet." [94r-4]

(680) *Yaᶜḳūb aydı: Yā Azrā'īl, İḍi ᶜazze ve celle ḥaḳḳı ḥürmeti üçün aygıl, oġlum Yūsufnın̂g cānın̂g aldın̂g mu? ᶜAzrā'īl aydı:* ***Yoḳ****.* "Yakup sordu: Ey Azrail, aziz ve celil olan Allah(ın) hakkı hürmeti için söyle, oğlum Yusuf'un canını aldın mı? Azrail cevap verdi: Hayır." [101r-3]

Belḳīs hüdhüdge aydı: Bu ḫatnı sen mü keltürdin̂g? Aydı: ***Belī.*** "Belkıs, Hüdhüd'e sordu: Bu fermanı sen mi getirdin? (Hüdhüd) cevap verdi: Evet." [147v-17]

(930) *Ḫıżr aydı: Ey Mūsī, sen bilür mü-sen bu ḳuş ne tėyür? Mūsī aydı:* ***Yoḳ****.* "Hızır sordu: Ey Musa, bu kuş ne diyor sen biliyor musun? Musa cevap verdi: Hayır." [130r-14]

Seni an̂ga mu yiberdiler tėp sordılar. ***Hāv****, tėdi.* ""Seni ona mı gönderdiler?' diye sordular. 'Evet' dedi." [208v-12]

3.3.2.b.5. Aşağıdaki örnekte *hürmet, nübüvvet* ve *risālet* sözcüklerine ulanarak 'var iken' anlamı veren *-dA* bulunma hâli eki, *yoḳ*'un karşıtlığını sağlamada kullanılmıştır:

(1533) *Cebre'īl aydı: ᶜĀyişe seni* ***ḥürmetde****,* ***nübüvvetde,*** ***risāletde*** *ḳabūl ḳıldı; ammā Ḫadīce seni* ***faḳīrlıḳda, ḥürmet ᶜizzet yoḳ erken*** *ḳabūl ḳıldı; māl mülkin san̂ga bėrdi, san̂ga iṣār ḳıldı.* "Cebrail dedi: Ayşe seni (sen) hürmetliyken (sana) peygamber(lik ulaşmış)ken (hend.) kabul etti, fakat Hatice seni (sen) fakirken, (senin) hürmet (ve) izzet(in) yokken kabul etti; malını mülkünü sana verdi, sana ikram etti." [193v-3]

[162] Eckmann, Harezm Türkçesinde ret sözü için *yok*'u verirken tasdik sözü için *belī* ve *hav* yanında NF'de görülen *ārī, in̂gen, hėlė* sözcüklerini de verir (1996: 35).

3.3.2.b.6. Aşağıdaki örnekler *+sXz : +lUG* karşıtlığına benzer bir karşıtlığın *yoḳ : +lUG* ile de kurgulanabileceğini göstermektedir:

(2035) *ʿAbdullāhnıng̑ köng̑lüng̑e Mıṣr vilāyetining̑ sewüglüki tüşmiş erdi. Ewlügin ṭalāḳ ḳıldı. Yarındası ʿAbdullāhnı yana indedi, aydı: Ḳızım aytur: Menim* ***körküm yoḳ****, ʿAbdullāh* ***körklüg*** *ḫatunın Mıṣr mülki üçün ṭalāḳ ḳıldı. Bir kün mülk bizdin kitse ol meni me tutmag̑ay tėyür, seni unamas-men tėyür.* "Abdullah'ın gönlüne Mısır ülkesinin sevgisi düşmüştü. (Bu yüzden) Eşini boşadı. (Muʿāviye) ertesi gün Abdullah'ı yine çağırdı, dedi: Kızım 'Benim güzelliğim yok, Abdullah güzel eşini Mısır mülkü için boşadı. Bir gün mal(ımız mülkümüz) kalmazsa, o, beni de tutmayacak (boşayacaktır).' diyor, (Yani) 'Seni kabul etmiyorum' diyor." [243v-4]

a. (726) *Ḳaçan Zeliḫā Reyyān melik birle ʿAzīz ḳatında yazuḳ men ḳıldım, töhmet men ḳıldım, Yūsufda* ***yazuḳ yoḳ*** *tėdi erse ʿAzīz Zeliḫānı ewge ıḍdı.* Zeliha, Reyyan hükümdar ile Aziz(in) huzurunda 'Günah(ı) ben işledim, töhmet altında bırakan benim, Yusuf'ta günah yok.' deyince Aziz, Zeliha'yı eve gönderdi." [108r-18]

b. (344) *Yarlıg̑ boldı: Bu tört* ***yazuḳlug̑*** *ḳuşlarını öltürüng̑,* ***yazuḳsuzlar*** *ölmesün.* "Buyruk geldi: Bu dört günahkâr kuşu öldürün, günahsızlar ölmesin." [55r-18]

3.3.2.c. *yoḳ*'un biçim-dizimsel karakteristiği

3.3.2.c.1. *yoḳ* biçim biriminin KE'de bir yüklem görevi üstlenmeden isim olarak kullanıldığı az sayıda örnek vardır. Aşağıdaki (824) ve (825) numaralı örneklerde *yoḳ*, iyelik eki ile belirtme hâli ekini, (1044) numaralı örnekte ise iyelik eki ile bulunma hâli ekini almıştır:

(824) *Mūsīni bir neçeleri ʿayb ḳıldılar. Mevlī taʿālā Mūsīning̑ ʿaybı* ***yoḳın*** *olarg̑a belgütdi.* "Musa'yı birçokları ayıpladılar. Yüce Allah, Musa'nın kusuru olmadığını onlara gösterdi." [119v-19][163]

(825) *Açıg̑ıdın yalang̑aç ikenin bilmedi. Taş ḫalḳ ḳaşıg̑a keldi. Mūsīning̑ tenini kördiler: Yawlaḳ arıg̑, körklüg, alası yoḳ. İç tonı ma teninge yapuşmış: Üdre ʿilletining̑ şişin* ***yoḳın*** *ma kördiler.* "Öfkesinden çıplak olduğunu farketmedi. Dışarıda halk karşısına geldi. Musa'nın tenini gördüler: Çok temiz, güzel, hastalığı yok. İç elbisesi vücuduna yapışmış: Kasığındaki şişliğin/hastalığın olmadığını da gördüler." [120r-5]

(1044) *Süleymān aydı: Ṭaʿāmg̑a muḥtāc-men. ʿAvrat aydı: Erim evde* ***yoḳ****. Er kişi* ***yoḳında*** *ṭaʿām bėrmes-miz. Ol bāg̑g̑a kirip olturg̑ıl, niʿmet yėgil. Erim kelse seni ḳonuḳlag̑ay.* "Süleyman dedi: Yemeğe ihtiyacım var. Kadın dedi: Eşim evde yok.

---

[163] *yoḳ*ın bu kullanımına paralel, karşıtı olan *bar* sözcüğünün de bu tarz kullanımları vardır: *İçing̑izde ne* ***barın*** *Mevlī bilür. [99v-14]; Suw kördi içinde derya cānverleri bar, sırça* ***barın*** *bilmedi. [150r-16]; İdi ʿazze ve celle üç türlüg bulut ıḍdı ürüng̑, ḳızıl, ḳara. Ün işitildi: Ey Ḳayl bu bulutlardın birini iḫtiyār ḳılg̑ıl. Ḳayl bulutlarg̑a baḳdı ürüng̑ bulutda nerse yoḳ, ḳızıl bulutda ne* ***barın*** *bilmez-men tėdi.* [30r-11] *vb.*

Erkek (evde) olmadığında yemek vermeyiz. O bağa girip otur, yiyecek(lerden) ye. Eşim gelince seni misafir eder." [143v-3]

3.3.2.c.2. *yoḳ,* aşağıdaki (28) ve (641) numaralı örneklerde *üçün* edatı ile kullanılmıştır:

(28) *Ḳaçan Ādemni uçmaḥḳa kiwürdiler erse nicmetlerin, ḥūrların, ḳuṣūrlann kördi, ammā özing͡e meng͡zeyür kimerse* ***yoḳ üçün*** *köng͡li tölenmedin keyik teg bolup uṣmaḥ içinde yöriyür erdi.* "Adem'i cennete girdirdikleri zaman (Adem) nimetleri, hurileri, köşkleri gördü; fakat kendine benzeyen kimse olmadığı için gönlü rahatlamadan/sakinleşmeden geyik gibi (hareketli bir şekilde) olup cennette yaşıyordu." [7v-5]

(641) *Ol münādī ḳılġan aydı: Bizge raḥm ḳılıng͡. Melikning͡ saġusın yitürdük, kim anı çıḳarıp bėrse bir tewe yüki buġday bėreling͡. Su'āl: Sewünçi özge māl aytmayın buġday bėreling͡ tėmekde ḥikmet ne erdi? Cevāb: Açlıḳda hīç nerse buġdaydın artuḳ* ***yoḳ üçün*** *buġday bėreling͡ tėdiler.* "O tellal dedi: Bize merhamet edin, hükümdarın ölçeğini kaybettik, kim onu çıkarıp verirse bir deve yükü buğday verelim. Soru: Karşılığında başka mal söylemeyip buğday verelim demekte hikmet neydi? Cevap: Kıtlıkta hiçbir şey buğdaydan (daha) değerli olmadığı için buğday verelim dediler." [97r-4]

KE'de tanıklanmayan ancak Harezm sahanın önemli eserlerinden NF'den alınan aşağıdaki örnek *yoḳ*'un baş silme dönüşümü ile isimleştiğini göstermesi bakımından dikkate değer:

Peyġāmbar ʿ*as* aydı: Eger bar ʿaybını aysan͡gız, ġıybat bolġay taḳı **yoḳını** aysan͡gız, buhtān bolġay tėdi. [386-12/13]

3.3.2.c.3. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü sıfat görevinde kullanılmıştır[164]:

(1407) *Teveçi ḳaçıp Mekkege keldi ve aydı: Ey Mekke ḫalḳı,* ***sanı sakışı yoḳ çerig*** *keldi Mekkeni buzġalı, oġul ḳız esir ḳılġalı.* "Deveci kaçıp Mekke'ye geldi ve dedi: Ey Mekke halkı, Mekke'yi harap etmek, oğul kızı esir etmek için sayısı (hend.) olmayan (: sayısız) asker(ler) geldi." [180r-2]

(303) *Sāre İbrāhīmḳa andaġ aydı: Mening͡ kābīnim ol turur: Üç iş ḳılġıl. Bir ol kim Hācerni* ***ėl yoḳ kişi yoḳ yėrde*** *ḳoḍġıl; ėkkinçi tewedin inmegil, üçünçi kėçe ḳonmaġıl.* "Sare İbrahim'e şöyle dedi: Benim çeyizim şudur: Üç iş yap. Bir(incisi) şu ki Hacer'i halk olmayan kişi olmayan yerde bırak; ikinci(si) deveden inme; üçüncü(sü) gece konaklama." [48r-20]

Benzer örnekler dönem eserlerinden NF'de de görülür. Aşağıda NF'den alınan örneklerde hem *yoḳ* hem onun karşıtı *bar*'ın sıfat görevinde kullanımı yer alır:

---

[164] Benzer kullanım *yoḳ*'un karşıtı *bar* için de söz konusudur: *ʿAzīz-i Mıṣrġa aydı: Bu oġlannı satġın alġıl. ʿAzīz aydı: Bizning͡ mālımız yoḳ, bahā yetgürmegey-miz. Zeliḫā aydı:* ***Bar mālımızını*** *bėreling͡, kizlençilerni bėreling͡, yetmese boynumdaḳı ḳulaḳımdaḳılarını çıḳarıp bėreyin.* [77r-3/5]

Ḫalāyıḳ ḳatında namāz ḳılurlar, taḳ ḫalvatta ḥėç namāz ḳılmazlar. Taḳ maḳṣūdları Ḥaḳnıŋ̄ rıżāsı ermez, taḳı ġarażları ol turur kim ḫalāyıḳlar bizlerke zāhid tėp aġırlasunlar, ḫıdmat ḳılsunlar tėp ***yoḳ tā'atlarını****, ḳılmamış eḏgülüklerni ḳılduḳ tėp yalġan sözler[ler].* "İnsanların huzurunda namaz kılarlar, fakat yalnızken hiç namaz kılmazlar. Ve dilekleri Allah'ın rızası değil ve maksatları odur ki insanlar bizleri sofu diyerek ağırlasunlar, hizmet kılsınlar diye olmayan ibadetlerini, yapmadıkları iyilikleri yaptık diye yalan söylerler." [67-12/14]

*Peyġāmbar ʿ*as *aydı: Eger* ***bar ʿaybını*** *aysaŋ̄ız, ġıybat bolġay taḳı yokını aysaŋ̄ız, bühtān bolġay, tėdi.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Eğer var (olan) kusurunuzu söyleseniz gıybet olur ve yok(olan)u söylerseniz iftira olur." [386-12/13]

3.3.2.c.4. Aşağıdaki örnekler *yoḳ* sözcüğünün fiilimsilerle kullanımını göstermektedir.

-GUçI yoḳ

-GUçI sıfat-fiilinin olumsuzu, *-mA-* yanında *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicisi vasıtasıyla da gerçekleştirilir (*bkz.* 2.1.4.1. Olumsuz Sıfat-Fiilli Yapılar). KE'de *-GUçI* yapısının *-mAGUçI* olumsuz bakışımlısına rastlanmazken *yoḳ*'lu kullanımı tanıklanmıştır:

(1827) *Ḳaçan Resūl ʿaleyhi's-selām Medīnege kirdi erse Medīne ḫatunlarını kördiler ölüglerige yıġlayur. Ḥamzaġa* ***kimerse yıġlaġuçı yoḳ****. Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ḥamzanıŋ̄* *kimersesi bolsa aŋ̄a ma yıġlaġay erdiler tėp aydı.* "Peygamber -ona selâm olsun- Medine'ye girdiğinde Medine kadınlarını ölülere ağlıyor gördüler. Hamza'ya ağlayan kimse yok. Peygamber -ona selâm olsun- dedi: 'Hamza'nın kimsesi olsa (idi) ona da ağlayacak idiler.' diye söyledi." [224v-18]

Bu kullanım ilginçtir, zira konuşur/anlatıcı ifadesini *yıġlaġuçı ermez/s* olarak kurgulayabilecekken *yıġlaġuçı yoḳ* biçimini tercih etmiştir. Ardından gelen 'Hamzanın kimersesi bolsa' ibaresiyle söz konusu yapının varlık olumsuzluğunu (existential negation) ifade etmek için seçildiği anlaşılmaktadır; Rabġūzī, *ermez/s*'i kullanmamış çünkü nitelik değil, varlık olumsuzluğu ifade etmek istemiştir. Bu, aşağıdaki örneklerle karşılaştırılabilir:

(113) *Ḫaberde andaġ kelür: Şīṯ ölmişde kėḏin* ***kimerse*** *şerīʿat sözin* ***ayġuçı bolmadı****. Cümle şerīʿatni koḏdılar, ḳamuġ cāhil boldılar. İḏige neteg ʿibādet ḳılġunı bilmediler.* "Şis öldükten sonra hiç kimse Allah'ın emirlerinden söz etmedi. Herkes Allah'ın emirlerini bıraktı, hepsi cahil oldular. Allah'a nasıl ibadet edeceklerini bilmediler." [19v-6]

(265) *Ḳamuġ vilāyetlerde toḳluḳ boldı, Nemrūd aşlıḳıŋ̄a* ***bakġuçı bolmadı****.* "Bütün şehirlerde tokluk oldu, Nemrut'un zahiresine bakan olmadı." [42v-13]

Aşağıdaki metin parçaları *yoḳ*'un *-GUçI* sıfat-fiiliyle kullanımını gösteren diğer örneklerdir:

(153) *Nūḥ aydı: Bu kün kimerseni ʿaẕābdın* ***saklaġuçı yoḳ*** *İḍidin özge.* "Nuh dedi: Bu gün kimseyi, Allah'tan başka, azaptan koruyacak yok(tur)." [24v-9]

(1121) *Bilgil kim ġay[b]nı Teñgridin özge* ***bilgüçi yoḳ***."Bil ki gaibi Allah'tan başka bilen yok/olmaz." [151v-4]

F-mIş + İYE + yoḳ

F-mIş+İYE+yoḳ yapısının KE'de yalnızca 1. ve 2. kişi iyelik ekleriyle kullanımı tanıklanmıştır. Eckmann, "Harezm Türkçesi" başlıklı yazısında *fiilden isim yapma ekleri* başlığı altında *-mIş + İYE + bar/yoḳ* ile yapılan kuruluşların çok yaygın olduğunu, böyle bir fiilden isimde, iyelik ekinin fail olarak vazife gördüğünü ifade etmiştir (1988: 196).

F-mIş+İYE+yoḳ yapısının, kullanıldığı yerlerin hemen tamamında, daha önce olmayan/görülmeyen, ancak o anda ya da nadiren olan/görülen durum/olayları izah etmede kullanılan bir yapı olduğunu ifade edebiliriz. Bu yapı, derin yapıda umumiyetle *hīç*'i barındırmakla birlikte kimi zaman bu anlam yüzey yapıda doğrudan *hīç* ile kuvvetlendirilerek de ortaya konmuştur[165]. *F-mIş+İYE+yoḳ* yapısı *hīç* OKU yanında *hīç kimerse, hīç ādemī, hergīz* sözlüksel OKU'larla *kimerse* serbest seçim unsuruyla da kullanılmıştır:

(289) *Melik aydı: Men İbrāhīmni hergīz* ***körmişim yoḳ****, neteg küç tegürdüm tėdi. … Melik aydı: Men hīç kimersedin küç birle nerse* ***almışım yoḳ****.* "Hükümdar sordu: Ben İbrahim'i **hiçbir zaman görmedim**, **nasıl** zulmettim?!' dedi. … Hükümdar dedi: Ben kimseden zorla bir şey almadım." [46r-9; 46r-13]

(357) *Melik aydı: Men hīç mundaġ işitip* ***körmişim yoḳ****.* [58v-15]

(462) *Ḳaçan Yūsufnı Mışrġa kiwürdiler erse, Yūsufnıñg körkindin kün nūrı ḫīre boldı. Mışr ḫalḳı ara ḫaber tüşdi kim Mālik Ẕeʿr bir ḳul oġlan keltürmiş, kimerse andaġ körk* ***körmişi yoḳ****.* [75r-4]

(1131) *Aydılar: Ey telwe, biz hergiz ṭāʿūn ve ḳaḥṭlıḳ ve ẓulm* ***körmişimiz yoḳ*** *tėp.* [153r-1]

(1927) *Ey melik, Teñgri ʿazze ve celle bizge bir yalawaç ıḍtı kim ʿālem<de> andaġ yalawaçnı köz* ***körmişi yoḳ****, anıñg ṣıfatın ḳulaḳlar* ***işitmişi yoḳ****, kimersenıñg*

---

[165] KE'de birkaç kez *hīç* sözcüğüyle kullanılan söz konusu yapının NF'de -kimi gidermeli yapılar dışında- 43 kez geçtiği tespit edilmiş ve bunların 23'ünde bu yapı *hīç* sözcüğüyle kullanılmıştır.

köñlüñge me ***keçmişi yoḳ****.* [233r-1/2]

(1921) *Hiç vaḳtde mundaġ* ***emgenmişleri yoḳ erdi****.* [232r-19]

Aşağıdaki örnekler bize *F-mIş+İYE+yoḳ* yapısının *-mA*-'nın eşdeğeri olduğunu söyletir: F-mIş+İYE+yoḳ = F-mA-ZGK+K

(361) *Aydılar: Ey Lūṭ, bu sözdin dağı irmediñ mü? Lūṭ aydı: Men* ***öz köñlümçe kelmedim****, Teñri yarlıġı birle keldim. Yarlıġ bolmasa, men kelmegey erdim.* [59r-11]

(806) *Mūsī aydı: Men sizlerdin ḳorḳmas-men.* ***Öz köñlümçe kelmişim yoḳ****. Men Teñriniñ yalavaçı-men.* [117v-6]

(347) *Ḳaçan ʿAzrāʾīl cān alġalu keldi erse, İbrāhīm aydı: Taḳı vaḳt* ***bolmışı yoḳ****. ʿAzrāʾīl aydı: Vaḳt bolmasa erdi, maña yarlıġ kelmegey erdi.* [56r-13/14]

F-mIş+İYE+yoḳ erdi

(348) *İbrāhīmdin burun kimseniñ saḳalınġa ürüñ* ***kirmişi yoḳ erdi****.* [56r-16]

(1441) *ʿĀtike aydı: Sewünmişdin saçrap ḳoptum oġlannı alıp ḳoynumġa soḳtum. Andaġ ḫoş yıḍıġlar kördüm kim dünyāda andaġ yıḍıġ* ***körmişim yoḳ erdi****.* [184r-3]

(991) *Aymışlar: Ādemdin Dāvūdġa tegi kimerse yarıḳ* ***ḳılmışı yoḳ erdi****. Bu ṣınāʿat Dāvūddın mīrāṯ ḳaldı.* "Demişler: Ademden Davud'a kadar (hiç)kimse zırh yapmamıştı, bu zanaat Davud'dan miras kaldı." [136v-13]

(768) *Aymışlar: Firʿavndın özge kimerse mundaġ* ***ḳılmışı yoḳ erdi****.* [113v-7]

(16) *Suʾāl: Ferişteler Ādemni taḳı oġlanlarını* ***körmişleri yoḳ erdi****. Fesād ḳılġanların, kan tökkenlerin nedin bildiler? Cevāb: Ādemni* ***körmişleri yoḳ erdi****, ammā Cinn bini'l-Cānnı körmiş erdiler, maʿsiyyetlerin bilür erdiler.* [5r-9/11]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (986), (771), (1478), (299), (1921), (1104).

F-GAn+İYE yoḳ

(713) *Meniñ oġlum sewünçisi maña* ***kelgeni yoḳ****. Yūsuf sewünçisi Yaʾḳūbġa neteg kelür?* "Benim oğlum(un) müjdesi bana gelmedi/gelmiş değil, Yusuf(un) müjdesi Yakup'a nasıl gelir?" [105v-12]

(1297) *Meryem aydı: Maña oġul ḳaydın kelsün? Hīç ādemī maña* ***yavuġanı yoḳ.*** "Meryem dedi: Bana çocuk nereden gelsin? Hiç kimse(nin) bana yaklaştığı yok." [169r-4/5]

(2059) *Bizge kimerse elig* ***tutġan yoḳ mu****? | Bularnı bizdin* ***kitergen yoḳ mu****?* "Bize el uzatan kimse yok mu? | Bunları bizden uzaklaştıracak yok mu?" [246v-12/13]

F-mek yoḳ

Aşağıdaki (1149) ve (1491) numaralı örneklerde yer alan *F-mek yoḳ* yapısı genelgeçer yargıların ifadesine hizmet etmiş ve belirli kişi/kişilerle sınırlanmamıştır. Bu yapı Türkiye Türkçesine *ol-* fiili ile aktarılmanın yanında edilgen olarak da aktarılır:

(1149) *Yūnus aydı: Ey Cebre'īl, ança zamān bėrgil. Mevlīnīŋ̂ yalavaçı bolup mundaġ tulas barmaḳ lāyıḳ imes. Cebre'īl aydı: Mevlī yarlıḳında zamān* ***bėrmek yoḳ***. "Yunus dedi: Ey Cebrail, biraz zaman ver. Tanrı'nın peygamberi olup (da) böyle üstü başı dağınık bir şekilde gitmek uygun değil. Cebrail dedi: Tanrı buyruğunda zaman vermek yok (: olmaz/zaman verilmez)." [154v-8]

(1491) *Muḥammed Kaʿbedin ayrıldı. Yana ḳıyāmet kün körüşgüsi. Amma bir ayrılmaḳ bar kim özge* ***körüşmek yoḳ***. "(Hz.) Muhammed Kabe'den ayrıldı. Yeniden kıyamet günü görüşecek. Ancak bir ayrılmak var ki başka (: bir daha) görüşmek yok (: olmayacak/görüşülmeyecek)." [188r-21]

F-Ar/F-mAK-GA+İ+ yoḳ

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ, FMSİ-GA* yapısından sonra gelen isimlerle kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerden dikkati çeken (217) numaralı örnektir. Bu örnekte yapının dizilimi *İ+ yoḳ FMSİ -GA* şeklinde kurgulanmıştır:

(1319) *Bir ḳurtḳa ʿĪsīġa kelip yıġladı: Oġlum öldi, oġlanları ḳaldı.* ***Olarnı baḳarġa küçüm yoḳ.*** "Asir(in) kızı ve yaşlının oğlu bir yaşlı İsa'ya gelip ağladı: Oğlum öldü, çocukları kaldı. Onlara bakacak gücüm yok." [171r-7]

(1253) *Loḳmān aydı: Anı* ***tükel aytmaḳġa ḳuvvetim yoḳ***. "Lokman dedi: Onu tamamen anlatmaya/onun tamamını anlatmaya gücüm yok." [165r-9]

(748) *Firʿavn aydı: Bilür-sen Teŋ̂ri men-men, yėr kökni men yaratdım, ḫalāyıḳ meniŋ̂ ḳulum turur. Mūsī aydı: Sen* ***bir çıbın yaraturġa ḳuvvetiŋ̂ yoḳ***. " Firavun dedi: Biliyorsun Tanrı benim, yer(i) (ve) göğü ben yarattım, insanlar benim kulumdur." Musa dedi: Sen(in) bir sinek yaratmaya (dahi) kudretin yok. [111v-10]

(217) *Ṣadūḳ aydı: Bu kün keziki teweninĝ turur,* ***suwumız yoḳ aş etmekge*** *tėdi.* "Sadık söyledi: 'Bu gün sıra devenindir, yemek yapmaya suyumuz yok.' dedi." [35v-7]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (632), (1064), (1528), (1529).

F-GU İYE yoḳ

F-GU İYE yoḳ yapısı, *mutlak gelecek zaman* yanında kimi zaman da *yeterlik* ve *gereklilik* anlamını karşılayan *F+(-GU)+ İYE (turur)* yapısının olumsuzudur (*bkz.* 2.1.4.1.5. -GUçI F-mA-, -GUçI yoḳ). Eckmann bu yapıya *belirli gelecek zaman* başlığı altında *-ġu-m/-gü-m + (turur)* şeklinde yer vererek bu yapının olumsuzu için *-ġu-m/-gü-m yoḳ* kalıbını vermiştir. Eckmann'ın verdiği yukarıdaki olumsuz biçimden başka KE'de bir de *F+(-mA)+(-GU)+ İYE* şeklinde bir kalıp da söz konusudur[166] (*bkz.* F+(-mA)+(-GU)+ İYE).

KE'de *F+(-GU)+ İYE yoḳ* yapısının olumlu mukabili *F+(-GU)+ İYE (turur)*'un Ç2K hariç diğer kişilerle çekimi söz konusu iken olumsuz çekim sadece teklik kişilerde görülür. Bu olumsuz yapı (1). örnekte T1K, (2). örnekte T2K ve (3). örnekte ise TK3 ile çekimlenmiştir. Söz konusu örneklerde *F+(-GU)+ İYE yoḳ* yapısının *özge* sözcüğü ile eş dizimli olması da dikkate değer:

(567) *Aymışlar: Yūsufnı zindānġa salmaḳda Zelīḫānıṅ̂ maḳṣūdı ol erdi kim: Meniṅ̂ sözüm ėl arasında yayıldı. Burunġı teg Yūsufnı özge **körgüm yoḳ**. Men körmedim, özgeler hem körmesün tėp zindānġa saldurdı.* "Demişler: Yusuf'u zindana göndermekte Zeliha'nın amacı o idi ki 'Benim sözüm insanlar arasında yayıldı. (Artık) önceki gibi Yusuf'u başka/bir daha göreceğim yok (: göremem). Ben görmedim, başkalar(ı) da görmesin.' diye (: düşüncesi ile) zindana attırdı." [87r-12]

(1725) *Ḳaçan yanıp uçmaḫdın çıḳarġa boldum, bir bölek ḫūrlar, almalar, ayvalar arasındın başların çıḳarıp aydılar: Yā Resūla'llāh, ḳutluḳ aḍaḳıṅ̂ bu maḳāmġa tegdi. Ḳıyāmet bolmaġınça özge **kelgüṅ̂ yoḳ**. Bizni ümmetleriṅ̂de biregü birle nikāḥ ḳılıp barġıl tėdiler.* "Dönüp cennetten çıkacağım zaman bir grup cennet kızı elmalar(ın), ayvalar(ın) arasından başlarını çıkarıp dediler: 'Ey Allah'ın resulü, kutlu ayağın bu makama ulaştı. Kıyamet olmadıkça/kıyamete kadar başka/bir daha geleceğin yok (: gelmeyeceksin). Bizi ümmetlerinden biriyle nikâh kılıp git.' dediler." [215r-9]

(1720) *Taḳı aymışlar: Muḥammed Resūlu'llāh yanıp ʿarşġa tegdi erse عالم الغ ferişteleri aydılar: Bu Muḥammed Mevlī taʿālāġa bes ʿazīz ḳul turur. Bu maḳāmġa aştı ḳıyāmetġa tegi özge **kelgüsi yoḳ**.* "Yine demişler: Allah'ın resulü Muhammed dönüp arşa ulaşınca mele-i a'lâ melekleri dediler: Bu Muhammed yüce Allah'a çok aziz (bir) kuldur. Bu makama çıktı, kıyamete kadar başka geleceği yok./bir daha gelmez." [214v-8]

---

[166] Esasen Eckmann, (1988) bu yapıdan Çağatay Türkçesini ele aldığı çalışmasında bahsetmiştir (s. 239-240). Söz konusu yapının bir geçiş dönemi eseri olan KE'de tek bir örnekte görülürken aynı dönem eseri olan NF'de söz konusu olumsuz yapıların hiç birine tesadüf edilmemesi dikkat çekicidir.

3.3.2.c.5. Aşağıdaki metin parçaları *yoḳ* sözcüğünün bitimsiz fiillerle oluşturulmuş tamlamalarla kullanıldığı örneklerdir:

(21) *Ol ḥālde yėr tevāżżuʿ ḳılıp aydı: Men ḳamuġdın żaʿīf-men, aḍaḳ altında-men, mende* ***küwengü nerse yoḳ*** *tėp.* "O durumda yer tevazu göstererek 'Ben her şeyden acizim, ayak altındayım, bende güvenecek şey yok.' diye söyledi. [6r-19]

(46) *Bu kün Teñri fėriştеleri ḳavī turur. Olarnıñ birle* ***çıḳışġu ḳudretim yoḳ durur****.* "Bu gün Tanrı(nın) melekleri kuvvetlidir. Onlarla mücadele edecek gücüm yoktur." [9v-11/2]

(661) Bizde ***oġrılıḳ ḳılur kişi yoḳ***. "Bizde hırsızlık yapacak kişi yok." [99r-13]

3.3.2.c.6. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* kiplik yüklemi, *yasak* anlamı ile sözlüksel emir işaretleyicisi gibi kullanılmıştır. Aşağıdaki (1366) numaralı örnekte yasaklanan, *-mek* ekli bir isim-fiilken, (103) ve (125) numaralı örneklerde isimlerdir. (1366) numaralı örnekte, *F-mek yoḳ* yapısının bir art gönderim unsuru olan *andaġoḳ* ile de ifade bulması dikkat çeker. Burada konuşur/anlatıcı bir önceki ifadesini tekrar etmek yerine dilde en az çaba ilkesi gereği *andaġoḳ* ile ona gönderimde bulunmuştur:

(1366) *Aymışlar: Tegme biri öz öñgide oġlanları[dın] miñ silaḥlıġ yaraġu teg er körmegünçe* ***ölmek yoḳ*** *olarġa. Ḫatunları hem* ***andaġoḳ*** *tėp aydı.* "Demişler: Her biri kendi önünde/tarafında çocukları bin silahlı, gerektiği kadar kişi (olduğunu) görmedikçe onlara ölmek yok. Eşlerine de öyle (: ölmek yok) diye söyledi." [174v-21]

(103) *Aydı: Ey ata, sen aytur erdiñ Mevlāniñ yüz miñ uluġ raḥmeti bar, toḳsan toḳḳuznı ḳamuġ ʿālemdaḳı müʾminlerge bėrgüsi. Bir ülüşi dünyāda ḳamuġ tınlıġlarge bėrgüsi. Tilegil, maña ol bir ülüşdin bėrsün. Ādem aydı: Sen ḳarındaşıñġa raḥm ḳılmadıñ, ol raḥmetdin sañga* ***ülüş yoḳ*** *tėdi.* "Ey baba, sen, Allah'ın yüz bin ulu rahmeti var derdin. Doksan dokuzunu bütün alemdeki müminlere verecek, bir parçasını dünyada(ki) bütün canlılara verecek. İste, bana o bir parçasını versin. Adem 'Sen kardeşine merhamet etmedin, o rahmetten sana pay yok (: sana pay yasak)' dedi." [17v-10]

(125) *Taḳı aymışlar: Uçmaḥ ḫalḳıġa* ***ölüm yoḳ****, mundaġoḳ tamuġ ḫalḳıġa* ***ölüm yoḳ****. Ançası bar kim tacabbür ü dehşetleri bolġay. Ol vaḳtda anıñ üçün uçmaḥ ḫalḳınña* ***sevāb yoḳ****, tamuġ ḫalḳınña* ***ʿazāb yoḳ****. Ḥūrlarġa taḳı İdris[ge] taʿabbür ü dehşet bolmaġay.* "Yine demişler: Cennet halkına ölüm yok (: ölüm yasak/olmayacak), tıpkı bunun gibi cehennem halkına (da) ölüm yok (: yasak), (ancak) şu var ki ibret verici korku ve telaşları olacak. O zamanda onun için cennet halkına sevap yok (: yasak), cehennem halkına azap yok (: yasak). Cennet kızlarına ve İdris'e ibret verici korku ve telaş olmayacak." [21r-3/5]

3.3.2.c.7. Aşağıdaki örnekte *-ġa* yönelme ekli *yoḳ* sözcüğü, *çıḳ-* fiili ile birlikte kullanılarak 'hükmü kalmamak' anlamını karşılamıştır:

(1275) *Cüftlik mezesi tėseng̑, Mevlī taʿālā ṭāʿat ve ʿibādet içinde Meryemge ança meze bėrmiş erdi kim er mezesi anıng ḳatıda **yoḳġa çıḳtı**.* Evlilik(in) keyfi dersen, yüce Allah, ibadet (hend.) içinde Meryem'e öyle lezzetler vermişti ki koca (evlilik) hazzı onun yanında hiç kaldı (: hükmü kalmadı)." [167r-9]

3.3.2.c.8. Aşağıdaki örneklerde yer alan, yanıt olarak ileri sürülen unsurlardan birinin seçilmesinin beklendiği seçenekli sorularda, *yoḳ* sözcüğü seçeneğin olumsuz tarafını temsil etmiştir. *ya yok mu* yapısı bir önceki tümcede yer alan düşüncenin karşıtını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu örneklerde *yoḳ mu* yapısı *ya* sözcüğünden önce gelen ifadenin olumsuzunun yerine kullanılmıştır. Aşağıdaki (759) numaralı örnekte **yoġunaldı mu ya yoġunalmadı mu?,* (971) *numaralı* örnekte **mañga buluşḳay mu-siz ya buluşmaḳay mu?* ve (1160) numaralı örnekte **Mevlīm mendin ḫoş-nūd bar mu ya ḫoş-nūd ermes mü*? şeklinde kurgulanabilecek ifadelerde olumsuz tarafın oluşturulmasında *yoḳ* sözcüğü kullanılmıştır:

(759) *Şemʿūn aydı: Ol cādū yėmişdin soñg̑ uzunraḳ bolup **yoġunaldı mu ya yoḳ mu?** Aydılar: Yoḳ.* "Şemun sordu: O büyücü yedikten sonra daha uzayıp kalınlaştı mı yoksa kalınlaşmadı mı?" [113r-1]

(971) *Tālūṭ oġlanlarınġa keldi, aydı: Ey oġlanlar, meni yanar ot içinde körseñg̑iz, **mañga buluşḳay mu-siz ya yoḳ mu**? Aydılar: Buluşḳay-mız.* "Talut geldi, çocuklarına sordu: Ey çocuklar(ım), beni yanan ateşte görseniz bana yaklaşır mısınız, yoksa yok mu/yaklaşmaz mısınız?" Cevap verdiler: "Yaklaşırız." [134v-2]

(1160) *Bilmes-men kim **Mevlīm mendin ḫoş-nūd bar mu ya yoḳ mu***? "Bilmem ki Mevlam benden razı mı yoksa (razı) değil mi (: Mevlamın benden razı olup olmadığını bilmiyorum)." [155r-21]

NF'den alınan aşağıdaki benzer örnekler, söz konusu kullanımı, açıklamasıyla birlikte vermesi bakımından dikkate değer:

*Andın soñg̑ra aydı: Bu böz ėdisinge bözini boyamaḳ ücresi vācib **bolur-mu yā taḳı yoḳ mu**? tėp su'āl ḳılġıl. Eger Abū Yūsuf aysa kim böz boyamaḳ ücresi vācib bolur tėse, ḫaṭā aydıñg̑ız tėgil, ve eger vācib bolmaz tėse hem taḳı ḫaṭā aydıñg̑ız tėgil…* [194-7/9]

*Bir kün ʿālimlar yıġılışıp keldiler taḳı özi birle baḥs ḳılıştılar Ḳur'ān içinde: Bu Ḳur'ān **maḫlūḳ mu yā yoḳ mu**, yaʿnī bu Ḳur'ān yaratılmış mu turur öñg̑in maḳlūḳāt meñg̑izlig yā taḳı yaratılmamış mu?*[225-10/12]

Aşağıdaki örnekler, yukarıdaki (759), (971) ve (1160) numaralı örneklerle karşılaştırıldığında yukarıdaki örneklerde olumsuzluk işaretleyicili sözcüklerin işlevini *yoḳ* sözcüğünün karşıladığı görülecektir. Aşağıdaki örneklerde yukarıdaki seçenekli

soruların olumsuz tarafını teşkil eden *yoḳ* yerine *F-mA-* ve *İ+sXz* Osuz yapıları tercih edilmiştir:

(1742) *Aydılar: Biz şehrimizdin çıḳmışda barça yigitler erdük, ḳarıġınça yöridük, imdi keldük. Bilmes-biz öyümizge* ***yanar mu-biz ya yanmas mu-miz*** *tėdi.* "Dediler: 'Biz şehrimizden çıktığımızda hepimiz gençlerdik, yaşlanana kadar yürüdük, şimdi geldik. Bilmeyiz evimize döner miyiz yoksa dönmez miyiz (: Evimize dönüp dönmeyeceğimizi bilmiyoruz.)' dedi." [216v-17]

(674) *Ol aḳarda bir kişi tam tüpidin ötüp barur erdi. Anıng̑ tonıġa suw tamdı. Aydı: Bu nāv-dāndın aḳa turġan suw* ***arıġ mu ya arıġsız mu erken****?* " O (göz yaşı) akarken bir kişi duvar(ın) dibinden geçip gidiyordu. Onun elbisesine su damladı. Dedi: 'Bu oluktan akıp duran su temiz mi yoksa kirli mi acaba?' " [100r-20]

(1753) *Muḥammed bir tün içinde Beytü'l-Maḳdisġa bardı. Andın yana kökge aştı.* ***Bolġay mu, bolmaġay mu*** *tėp sezer ersenг̑ körgil, Mevlī taʿālā yarlıḳar…* "(Hz.) Muhammed bir gece içinde Beytü'l-Makdis'e gitti, oradan tekrar göğe yükseldi; (Böyle bir şey) olur mu olmaz mı diye anlamak istersen bak, yüce Allah buyuruyor…" [218r-6]

(1159) *Bėş yüz yıldın beri Mevliġa yazmışım yoḳ. Bilmes-men ornum* ***uçmaḥda mu-dur ya tamuġda mu****?* "Beş yüz yıldan beri Allah'a (karşı) günah işlemedim. Bilmem (ki) mekanım cennette mi yoksa cehennemde midir (: yerimin cennette mi yopksa cehennemde mi olduğunu bilmiyorum)." [155r-17]

Yukarıdaki örneklerden (1159) numaralı örnekte diğerlerinden farklı olarak *uçmaḥ:tamuġ* karşıtlığı dikkat çeker. Yukarıdaki tümce tıpkı (1160) numaralı tümcedeki gibi **Bilmes-men ornum uçmaḥda mu-dur ya yoḳ mu?* olarak da kurgulanabilirdi.

3.3.2.c.9. *yoḳ* sözcüğü söylemde *er-* fiilinin şart çekimi ile birlikte kullanıldığında eski bilgiye işaret etme görevini üstlenmiştir. *yoḳ erse* kendinden önce dile getirilen ifadeye gönderim yoluyla anlam kazanan ve eski bilgiye işaret eden yapılardandır. XI. yüzyıla kadar bağlayıcı bir görev üstlenmeyen *yoḳ erse,* XI. yüzyılda Hakaniye Türkçesi ile yazılmış KB'de eski bilgiye işaret etme görevini üstlenmiş ve daha sonra sıkça kullanılacak *yoḳsa*'lı tümcelerin prototipini oluşturmuştur (Yaylagül 2002: 292). *yok erse* yapısı "aksi halde, aksi takdirde" anlamlarını karşılayarak iki tümceyi birbirine bağlarken söz konusu iki tümce arasında "karşıtlık, kuşku, tehdit, uyarı" anlamlarını da karşılayabilmektedir[167]. "*Yoḳsa, bolmasa* gibi bağlayıcı kelimelerin kendilerine ait bir anlam yorumları yoktur. Anlam yorumunu kendinden önce gelen cümleyle kurduğu gönderim ilişkisiyle kazanır." (Yaylagül, 2002: 295). Bu

[167] Buna dair ayrıntılı bilgi için Banguoğlu, 1986: 390-396; Korkmaz, 2009: 1091-1136.

yapının, tekrardan kaçınarak dilde en az çaba ilkesinin sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilebilir. *yoḳ erse*nin bakışımsız karşılığı *andaġ erse/mundaġ erse* diyebiliriz, zira *yoḳ erse*de umumiyetle kendinden önce dile getirilen olumlu-olumsuz ifadenin gerçekleşmemesine, *andaġ erse/mundaġ erse* yapılarında ise gerçekleşmesine gönderimde bulunulmaktadır.

Aşağıdaki tümcelerde şartlı tümcenin yüklemini oluşturan *yoḳ erse,* kendinden önceki tümceye gönderimde bulunmuştur:

(1141) *Melik aydı: Yūnusnı tileñg. Tilep tapmadılar. Melik aydı: Yūnus **yoḳ erse** Teñgrisi bar.* "Hükümdar buyurdu: Yunus'u arayın! Arayıp bul(a)madılar. Hükümdar dedi: Yunus yok ise Tanrısı var." [154r-3]

(1523) *Varaḳa aydı: Ḫadīcedin soralıñg tėp. Ḫadīce ḳatıġa kelip aydı: Ebū Ṭālib seni Muḥammed üçün ḳolar, ne dėr-sen? Ḫadīce aydı: Sen bilür-sen, ne tėgey-men, aṣlı bar, nesli bar, körki bar, hüneri bar, ḫıredi bar, emāneti bar, diyāneti bar. Varaḳa aydı: Bu ḳamuġ bar, ammā mālı yoḳ. Ḫadīce aydı: Anıñg mālı **yoḳ erse** meniñg mālım bar.* "Varaka 'Hatice'ye soralım.' diye söyledi. Hatice(nin) huzuruna gelip sordu: Ebû Talip seni Muhammed için istiyor, ne dersin? Hatice cevap verdi: Sen bilirsin, ne diyeceğim/diyeyim, aslı var, nesli var, güzelliği var, hüneri var, eminliği var, aklı var, dindarlığı var. Varaka dedi: Bu(nların) hepsi var, fakat malı yok. Hatice dedi: Onun malı yok ise benim malım var." [192r-3]

(1529) *Resūl 'aleyhi's-selām aydı: Ḳaḍġum ol kim: Ḫadīce birle nikāḥımız boldı. Kişi yibermiş, meni evge kelsün tėp. İmdi keyip barurġa tonum yoḳ taḳı Ḫadīceġa alıp barurġa yaraġlıḳ nerse yoḳ. Ebū Bekr aydı: Ḳaḍġurmaġıl, sende **yoḳ erse** seniñg mende mālıñg bar.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Hatice ile nikahımız oldu. Bana 'Eve gelsin.' diye birini göndermiş. Endişem o ki şimdi giyip gitmeye elbisem yok, bunun yanında Hatice'ye alıp gitmeye yarayacak (bir) şey (: hediye de) yok. Ebû Bekir dedi: Endişelenme, sende yok ise senin bende eşyan var." [193r-2]

(1527) *Ḳuvveti ve cemāli bar, fėṣāḥatı, ḥasebi ve nesebi bar. Mālı **yoḳ erse** māl bėrgey-men tėp ḫazīne açtı altun, kümüş çıḳardı, ḫarman meñgizlig yıġdurdı.* "Kuvveti ve güzel yüzü var, uzdilliliği var, asaleti (hend.) var. Malı yok ise mal vereceğim diyerek hazine açtı altın, gümüş çıkardı, harman gibi toplattı." [192v-6]

yahut/veya anlamı ile söz edilen ihtimal(ler)in dışında farklı bir olasılığı bildirmek için de kullanılabilen *yok erse* yapısı, bu kullanımı ile KE'de görülmezken aynı dönemin eserlerinden NF'de tek örnekte bu kullanımın olması dikkat çekicidir:

*… sizlerdin ėllig kimerse ṣavābı birle ol yañgluz kimsenirig ṣavābı barābar bolġay, tėdi erse, ṣaḥābalarda biri aydı: Yā Resūlallāhi, anlardın ėllig mü, **yoḳ erse**, bizlerdin ėllig mü? …* [304-11/12]

Ana tümcenin yükleminin gerçekleşmesini belli bir koşula bağlayan *yoḳ erse* aşağıdaki (1895) numaralı örnekte kendinden önceki tümcenin olumsuz yüklemine gönderimde bulunarak onun olumlu olma ihtimaline işaret ederken (595) numaralı örnekte kendinden önceki tümcenin olumlu yüklemine gönderimde bulunarak bu kez de yüklemin olumsuz olma ihtimaline işaret etmiştir:

(1895) *Ammā Fars meliki Kisrā Resūl ʿaleyhi's-selāmnıñg bitigin yırttı, Resūl ʿaleyhi's-selāmnı horladı, aydı: Elçini öldürmek pād-şāhlar töresi ermes.* ***Yoḳ erse*** *seni öldürgey erdim tėdi.* "İran hükümdarı Kisrâ Peygamber'in -ona selâm olsun- fermanını yırttı, Peygamber'i -ona selâm olsun- horladı, dedi: 'Elçiyi öldürmek padişahların töresi değil(dir) aksi hâlde seni öldürürdüm.' dedi." [230r-20]

(595) *Zeliḫā aydı: Ey melik, bu künge tegrü Yūsufnıñg zindānda erdükin unutmış-men.* ***Yoḳ erse*** *ʿışḳında özümni öltürgey erdim.* "Zeliha dedi: Ey hükümdar, bu güne kadar Yusuf'un zindanda olduğunu unutmuşum, aksi hâlde aşkından kendimi öldürürdüm." [91r-7]

KE'de *yoḳ erse*'nin kullanıldığı tümcelerde ilk tümce umumiyetle bir emir tümcesi, onu takip eden tümce ise bir uyarı ya da tehdit tümcesidir:

(185) *Hūd aydı: Ḳorḳuñg, tevbe ḳılıñg,* ***yoḳ erse*** *sizlerni helāk ḳılġay.* "Hud dedi: Korkun, tövbe edin, yoksa sizleri helak edecek." [29v-7]

(773) *Mūsī Firʿavnge keldi, aydı: İmān keltürgil, Benī İsrā'īlni mañga bėrgil,* ***yoḳ erse*** *duʿā ḳılġam, ʿāẕāb kelgey.* "Musa Firavun'a geldi, dedi: İman getir, Beni İsrail'i bana ver, yoksa dua ederim azap gelir." [114r-5]

(1670) *Mañga bir muʿcize körgüzgil,* ***yok erse*** *başıñgnı alur-men tėdi.* " 'Bana bir mucize göster, yoksa başını alırım.' dedi." [208r-14]

(484) *Ey müsülmān men-men tėgüçiler, siz me āḫiret Yūsufin ṭāʿat atlıġ bahā bėrip satġın alurda oṣal ḳılmañg, aġır tėmeñg,* ***yoḳ erse*** *ėkkisindin ḳuruġ ḳalur-siz.* [78r-6]

(1099) *Yana aydı: Yanġıl, olarġa ayġıl Süleymānġa bolsunlar,* ***yoḳ erse*** *aġır çerig birle kelür-men, ḳamuġların çıḳarur-men. Kimini öltürür-men, kimini ḫor ḳılur-men.* [149r-14]

(948) *Bu ṭābut Benī İsrāilniñg Teñgrisi bolġay mu? Olarġa ḳayta bėreliñg,* ***yoḳ erse*** *barçamız helāk bolur-miz tėdiler.* [132r-5]

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ erse*'nin kullanıldığı tümcelerde yukarıdaki gibi -emir tümcesinin gerçekleş(tiril)memesi hâlinde onu takip eden tümcenin uyarı/tehdit içermesi- bir ilişki söz konusu değildir; ilk tümceyi takip eden tümce uyarı ya da tehdit tümcesi olmaktan ziyade ilk tümce ile söylenilene bir alternatif oluşturma amacını taşır:

(388) *Yarlıġ keldi: Ey Yaʿḳūb, ol kāfirlerni helāk ḳılmaḳ tileseŋ helāk ḳılayın, seni olarġa <musallaṭ ḳılmaḳ tileseŋ> musallaṭ ḳılayın; **yoḳ erse** öz eliŋ birle helāk ḳılġıl.* "Ey Yakup o kâfirleri yok etmek istersen yok edeyim, seni onlara musallat edeyim, aksi hâlde kendi elinle yok et." [62r-15]

(601) *Melikge ayġıl: Bularnı maŋa bağışlasun, āzād ḳılsun, **yoḳ erse** meni bular birle ḳoysun.* "Hükümdara söyle bunları bana bağışlasın, azad etsin, aksi hâlde beni bunlarla bıraksın." [91v-18]

Aşağıdaki örnekler, karşısındakine tercih hakkı tanıyan alıntı *ya* bağlama unsurunun (*bkz. 4.2.3.4.b. ya*) *yoḳ erse*'nin eşdeğeri olduğunu gösterir:

(1196) *Ermele aydı: Özüŋ mü keldiŋ **ya** kimerse mü ündedi?* "Ermele dedi: Kendin mi geldin yoksa biri mi çağırdı?" [159r-7]

(116) *İdrīs bildi ādem ermes. Aydı: Ādem mü-sen **ya** ferişte mü?* "İdris anladı ki insan değil. Sordu: İnsan mısın yoksa melek mi?" [20r-15]

(579) *Yaratılmış teŋriler mü yėgrek **ya** yaratḳan Allāh mu yėgrek?* "Yaratılış tanrılar mı daha iyi (: üstün) yoksa yaratan Allah mı daha iyi?" [88v-11]

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ erse* yapısının eşdeğeri aynı fiilin olumsuzlanması ile ortaya konmuştur. Buna göre F-mA-erse+K = yoḳ erse. Buradan da F-mA = yoḳ.

F- Olu F- Osuz:

(823) *Mūsī aydı: **Ḳabūl ḳılıŋ, ḳılmadıŋız erse** (: yoḳ erse) bu taġ tepeŋizge tüşer, ḳamuġıŋızını yançar.* Musa dedi: Kabul edin, etmezseniz bu dağ tepenize düşer, hepinizi ezer." [119v-11]

(104) *Ḳābīl aydı: İlāhī, atamdın işitdim seniŋ raḥmān raḥīm ėkki atıŋ bar. Ol raḥmānlıḳıŋ birle meni bu ʿaẕābdın **ḳutġargıl. Ḳutġarmaz erseŋ*** (: yoḳ erse) *raḥmān atıŋnı özüŋdin kitergil tėdi.* "Kâbil dedi: Ey Allah'ım, babamdan dinledim senin rahman (ve) rahim iki adın var (imiş). O rahmanlığınla beni bu azaptan kurtar. Kurtarmazsan rahman adını kendinden uzaklaştır (: kullanma). dedi." [17v-12]

(1219) *Melik aydı: Meniŋ ėlimge kirip meni körmeyin nelük bardıŋ? Rāstlıḳ üze **ayġıl, aymadıŋ erse** (: yoḳ erse) ḳatıġ ḳın birle öltürür-men.* "Hükümdar dedi: Benim ülkeme girip beni görmeden nasıl gittin (gidersin)? Doğru söyle, söylemezsen ağır işkenceyle öldürürüm" [161v-2]

F-Osuz F-Olu:

(539) *Ey mü'min, öz yazuḳınġnı özgege **yüklemegil, yükledіŋ erse** Mevlī oġlan teg anıŋ arıġlıḳın belgürtgey, seni rüsvā ḳılġay.* "Ey mümin, kendi günâhını başkasına

yükleme, yüklersen Allah çocuk (olayında olduğu) gibi onun suçsuzluğunu orta çıkaracak seni rezil edecek(tir).” [84v-4]

yoḳ erse yapısının eşdeğerlerinden biri de *F-E … eger F-mAsA* yapısıdır:

(379) *Aydılar: Ey Lūṭ, söz uzatmaġıl, ḳonuḳlarıñgnı bizge* ***bėrgil****! Eger bėrmeseñg biz kirip tartıp çıḳarur-miz tėdiler.* “Söylediler: Ey Lut, söz(ü) uzatma, konuklarını bize ver! Eğer verme(z)sen biz girip çekip çıkarırız dediler.” [60v-14]

(438) *Yūsuf tegmesi yüziñge telmüre baḳıp aydı: Ey ḳarındaşlarım,* ***maña raḥm ḳılıñg****. Eger maña raḥm ḳılmasañgız ol ża'if abuṣġa atamġa raḥm ḳılıñg.* “Yusuf, her birinin yüzüne yalvararak bakıp dedi: Ey kardeşlerim, bana merhamet edin. Eğer bana merhamet etme(z)seniz, (bari) o zayıf, yaşlı babama merhamet gösterin.” [70v-1]

(621) *Andın soñg aydı: Yana kelür bolsañgız ol ḳarındaşıñgızını* ***ala keliñg****. Eger anı keltürmeseñgiz sizlerge buġday bėrmes-men.* “Ondan sonra dedi: Yeniden gelecek olursanız o kardeşinizi alarak gelin. Eğer onu getirme(z)seniz sizlere buğday vermem.” [94r-17]

(394) *Bu bitig tegse ḳızını maña* ***yaraġlap ḳoysun****. Eger ḳızını bėrmez erse men barıp ėl künin bozar-men, seni oġlanlarıñg birle öltürür-men, ḳızıñgnı tartıp alur-men.* “Bu mektup ulaşıncaya kadar kızını bana hazırlayıp bıraksın. Eğer kızını vermezse ben gidip halkını dağıtırım, seni çocuklarınla (birlikte) öldürürüm, kızını çeker alırım.” [63v-3]

Aşağıdaki örnekte ise *yoḳ erse* yapısının verdiği anlamı *yoḳ bolsa* yapısı karşılamıştır:

(1518) *Ebū Ṭālib ḳaḍġuluġ bolup aydı: Muḥammediñg mālı* ***yoḳ bolsa*** *cāhı cemāli bar.* “Ebû Talip kaygılanıp dedi: Muhammed’in malı yoksa itibarı, güzelliği var.” [191v-1]

yoḳ erse yapısının aşğıdaki kullanımı dikkat çekicidir, zira burada bu yapı diğer kullanımlarından farklı olarak bir tümce açıcı gibi kullanılmış, ‘ancak’ anlamını vermiştir:

(1820) *Künümüz teñg,* ***yoḳ erse*** *siz biziñg birle teñg ermes-siz. Biziñg ölgenler uçmaḥda turur, siziñg ölgenler tamuġda turur.* “Günümüz denk, ancak siz bizimle denk değilsiniz. Bizim ölenlerimiz cennettedir, sizin ölenleriniz cehennemdedir.” [224r-10]

3.3.2.c.10. *yoḳ,* sözcüğü aşağıdaki örneklerde soru işaretleyicisi *mU* ile kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiş ve *elbette var* anlamını karşılamıştır:

İ+mU yoḳ

(1521) *ʿĀtike aydı: Ol hem seni ḳabūl ḳılġay, ammā sen unaġay mu-sen? Ḫadīce aydı: men anı ne tėp unamaġay-men? **Aṣlı ve nesebi ve uluġ süñüki mü yoḳ**, **adlıġ ataları mu yoḳ**, **eḏgü ḳılıḳı mu yoḳ**, **körgeli cemāli mü yoḳ**? ʿĀtike aydı: bu ḳamuġ bar, ammā mālı yoḳ. Ḫadīce aydı: Muḥammediñ mālı yoḳ erse meniñ mālım bar.* "Atike sordu: O da seni kabul edecek ama sen ona razı mısın? Hatice cevap verdi: Ben onu ne diye/niçin kabul etmeyim? (: elbette kabul ederim). Soyu sopu, yüce şerefi mi yok, şanlı ecdadı mı yok, güzel huyu mu yok, görmeye (güzel) cemali mi yok? (: elbette soyu sopu, yüce şerefi, şanlı ecdadı, güzel huyu ve güzel cemali var)." Atike dedi: Bu(nların) hepsi var, fakat malı (mülkü) yok. Hatice dedi: Muhammed'in malı yoksa benim malım var." [191v-9/10]

(1521) *Yarlıġ kelgey: Yā Muḥammed, nelük ḳabūl ḳılmas-men? Tilinde şehādet, köñlinde taṣdiḳ **mü yoḳ**? Ayġay: İlāhī, bular bar, ammā ṭāʿatları yoḳ. Ḫiṭāb kelgey: Yā Muḥammed, eger olarda ṭāʿat yoḳ erse mende raḥmet bar.* "Buyruk gelecek: Ey Muhammed, niçin kabul etmiyorsun, dilinde şehadet, gönlünde tasdik mi yok? (Muhammed) buyuracak: Ey Allah'ım, bunlar var, ama ibadetleri yok. Hitap gelecek: Ey Muhammed, eğer onlarda ibadet yoksa bende rahmet var." [191v-13]

yoḳ sözcüğü *mU* soru işaretleyicisi ile birlikte gerçek soru işlevinde kullanılmanın yanında *ya yok mu* yapısı ile bir önceki tümcenin olumsuz karşıtını ifade etmek için de kullanılmıştır. Buna göre aşağıdaki (372) ve (2059) numaralı örneklerde *yoḳ mu* yapısı gerçek soru işlevli iken diğer üç örnekte ise retorik soru işlevlidir. Elbette *mU* soru işaretleyicisi başka birçok yapıyla birlikte kullanılarak da retorik soru işleviyle karşımıza çıkmaktadır (*bkz. 4.2.2. Sorulu Yapılarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi*).

İ+yoḳ mU

(372) *İbrāhīm aydı: Olarda yüz kişi müsülmān **yoḳ mu**?* "İbrahim dedi: Onlarda yüz Müslüman kişi yok mu? " [60r-9]

(2059) *Bizge kimerse elig tutġan yoḳ mu? | Bularnı bizdin kitergen **yoḳ mu**?* "Bizim elimizi tutacak (biri) yok mu? | Bunları bizden uzaklaştıracak (biri) yok mu?" [246v-12/13]

(1064) *Üçünçi ḫaṭā: Şeyṭān Süleymān ṣūretiġa kelip yüzük aldı tėyürler. Andaġ bolsa, Mevlī ṭaʿālā yana bir ādemni seniñ ṣūretiñgä evürürge ḳudreti **yoḳ mu**?* "Üçüncü hata: Şeytan Süleyman kılığında gelip yüzük(ü) aldı diyorlar. Öyle olsa yüce Allah(ın) yine bir kişiyi senin kılığına çevirmeye gücü yok mu? (: Elbette var)." [145r-16]

(892) *Sen bularnıñ arasında **yok mu erdiñ**? Nelük bularnı tıymadıñ? Kāfir boldılar.* "Sen bunların arasında değil miydin? Niçin bunları engellemedin (de bunlar) kâfir oldular." [126v-11]

(378) *Lūṭ aydı: Ḳorḳuñ Teñridin, meni ḳonuḳlar arasında rüsvā ḳılmañ. Sizing arañızda bir müsülmān **yoḳ mu**?* 'Lut dedi: Korkun Tanrı'dan, beni

misafirler(im)in içinde rezil etmeyin, sizin aranızda bir Müslüman yok mu?" [60v-12]

3.3.2.c.11. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü karşılaştırma eki *+rAK* ile kullanılarak olumsuz yüzey yapının kuvvetli bir olumluluk sezdirmesini sağlamıştır. Buna göre A+dın B+rAK yoḳ = en B → A.

(1475) *Aymışlar: Ḫadīce ᶜArab melikesi erdi. Kimerse ol zamanda* ***Ḫadīcedin bayraḳ yoḳ erdi***. "Demişler: Hatice Arap hükümdarı idi. (Hiç) kimse o devirde Hatice'den daha zengin değildi (: en zengin Hatice idi). " [186v-12]

(740) *Aymışlar: Açlıḳ yıllar* ***hīç kimerse Yūsufdın cüvān-merdrek yoḳ erdi***. "Demişler: Kıtlık yıllarında hiç kimse Yusuf'tan daha cömert değildi (: en cömert Yusuf idi)." [110v-20]

(1579) *Resūl ʿaleyhi's-selām utru çıḳtı. ʿÖmerniṅ közi Resūlniṅ cemāliġa tüşdi erse aydı: Muḥammedni öltüreyin tėyü kelmişde maṅa* ***Muḥammeddin düşmenraḳ kimerse yoḳ erdi***. *İmdi Muḥammed cemālin kördüm erse* ***Muḥammeddin dostraḳ kimerse yoḳ.*** "Peygamber -ona selâm olsun- ileri çıktı. Ömer'in gözü Peygamberin yüzüne değince, dedi: Muhammed'i öldüreyim diye geldiğimde bana Muhammed'den daha düşman (hiç) kimse yoktu (: en düşman O idi). Şimdi, Muhammed'in (güzel) yüzünü görünce Muhammed'den daha dost (hiç) kimse yok (: en dost O'dur)." [197r-2/3]

(1196) *İlyās aydı: Ey fāsıḳa, maṅa* ***sendin düşmenraḳ kişi yoḳ***. "İlyas dedi: Ey günahkâr, bana senden daha düşman kimse yok (: en düşman sensin)." [159r-8]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (75), (216), (401), (547), (1191), (1243), (1445).

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü benzerlik ifade eden sözcüklerle kullanılarak *teklik/biriciklik* anlamının ortaya çıkmasını sağlamıştır:

(2061) *ʿAliyyül-Ekber sançışḳa kirdi. Ḥüseyn saḳalın ayasıġa ḳoḍup aydı: İlāhī, sen tanuḳ-sen: Bu yolsuzlarḳa sançışḳalı çıḳḳan körk içinde, kılıḳ içinde uz sözlüg* ***Resūlḳa oḫşayur hīç kimerse yoḳ***. "Ali Ekber savaşa girdi. Hüseyin(in) sakalını avuç içine koyup dedi: Ey Allah'ım, sen tanıksın (ki) bu günahkârlar(l)a savaşmak üzere çıkan, (hem) güzellikte (hem de) ahlakta uz dilli Peygamber'e benzeyen hiç kimse yok (: O hem güzellik hem ahlak bakımından tek)." [247v-6]

(1081) *Süleymān hüdhüdi kirip Belḳīs birle sarāyını kördi: Yawlaḳ körklüg, yėr yüzinde* ***oḫşaşı yoḳ***. "Süleyman(ın) hüdhüdü girip Belkıs ile sarayını gördü. Çok güzel, yer yüzünde benzeri yok (: yer yüzünde tek)." [146v-17]

(410) *Bu Yūsuf teg körklüg ʿālemde* ***naẓīri yoḳ erdi***. "Bu Yusuf(taki) gibi güzellik(in) alemde benzeri yoktu (: bu güzellik yalnızca Yusuf'ta vardı)." [66v-19]

(1672) ***Sen-deg cādū yoḳ*** *tėdi ammā ol cühūd müsülmān boldı.* " 'Senin gibi büyücü yok.' dedi, fakat o Yahudi Müslüman oldu." [208v-1]

3.3.2.c.12. *yoḳ* yüklemli tümcelerde yer alan kimi yer ve zaman ifadeleri tümcenin olumsuz anlamını sınırlayabilmektedir. Aşağıdaki (999) ve (1001) numaralı örneklerde *+dIn burun*, (516) numaralı örnekte *+dIn beri,* olumsuzluğu, kendilerinden önce ifade edilen zamanla sınırlarken yukarıdaki (740) numaralı örnekte *açlıḳ yıllar,* (1475) numaralı örnekte ise *ol zamānda* ifadeleri olumsuzluğu belirli bir zamana münhasır kılmıştır. (516) numaralı örnekte ayrıca *tişide* sözü ile olumsuzluk *zaman* yanında *kadın*larla da sınırlandırılmıştır. Aşağıdaki (999) numaralı örnekte *vaḳt* sözcüğü doğrudan yer almazken ardından gelen (1001) numaralı örnekte açıkça ifade edilmiştir:

(999) ***Süleymāndın burun ḳıtr yoḳ erdi.*** "Süleyman(zamanın)dan önce erimiş bakır yoktu." [138r-8/9]

(1001) *Aymışlar: Dīvler dünyāda yėtti nerse taṣnif ḳıldı Süleymān peyġamber vaḳtında.* ***Andın burun yoḳ erdi.*** "Demişler: Devler dünyada yedi şey tasnif etti Süleyman peygamber zamanında. Ondan önce yoktu." [138r-13/14]

(516) *Aymışlar: Havvādın beri* ***tişide Zelīḫādın körklüg yoḳ erdi.*** "Demişler: Havva(zamanın)dan bu yana kadınlarda (: kadınlar içinde) Zeliha'dan (daha) güzel(i) yoktu." [81v-16]

Aşağıdaki (1054) numaralı örnek olumsuzluğun mekanla -yėtmiş pāre ėl- sınırlandığı bir örnek iken (547) numaralı örnekteki olumsuzlukta ise *+da kėḍin* yapısı ile makam/değer/önem bakımından bir sınırlama söz konusudur:

(1054) *Yėtmiş pāre elde* ***ol ḳızdın körklüg ḳız yoḳ turur***: "Yetmiş tane şehirde o kızdan (daha) güzel kız yoktur." [144r-11/12]

(547) *ᶜAzīz-i Mısrda kėḍin* ***bu altıdın uluġraḳ yoḳ erdi.*** "Mısır azizinden sonra bu altı(zat)dan daha büyüğü yoktu." [85r-11]

3.3.2.c.13. İsim tümcelerinin varlık olumsuzluğunda kullanılan *yoḳ* sözlüksel birimi KE'de müstakil olarak, herhangi bir yardımcı fiille çekime girmeden 251 kez tanıklanmıştır. Buna mukabil yardımcı fiil *er-* fiili ile 106, *tur-* fiili ile yalnızca 3 kez kullanılmıştır. *yoḳ*'un birleşik fiil oluşturduğu diğer yardımcı fiiller *ḳıl-* (4 kez), *bol-* (4 kez) ve *et-* (1 kez)'tir.

yoḳ er-

yoḳ erdi

(229) *Bir kün anasın͡ga sordı: Men **yoḳ erdim** bar boldum, meniṅ͡g teṅ͡grim kim ol?* [38r-13]

(9) *Ḳamuġ maḫlūḳāt içinde ilk nikāḥ ol erdi. Andın burun nikāḥ **yoḳ erdi.*** 'Bütün yaratılmışlar içinde ilk nikâh oydu, ondan önce nikâh yoktu." [4r-14]

(66) *Su'āl ḳıldım: Ādemdin keçürdi, sendin keçürmedi; ḥikmet ne erdi? Cevāb aydı: Ezelde Ādem ḥaḳḳında ʿināyet bar [er]di, anı üḍürdi; meniṅ͡g ḥaḳḳımda ʿināyeti **yoḳ erdi,** meni eḍerdi.* "Soru sordum: Adem'i bağışladı seni bağışlamadı hikmet neydi? Cevap verdi: Ezelde Adem hakkında lütuf(u) vardı onu tercih etti, benim hakkımda lütfu yoktu beni gönderdi." [11v-21]

(1947) *Teṅ͡gri ʿazze ve celledin ümidim bar erdi meni bu ḳaḍġudın ḳutġarġay tėp, ammā menim üçün āyet ıḍġay tėp ümidim **yoḳ erdi**. [235r-11]*

(1603) *Ebū Bekrde yėtmiş ėkki faẓilet bar erdi, peyġamberlerdin özge hiç kimersede ol fazilet **yoḳ erdi**.* "Ebû Bekirde yetmiş iki fazilet vardı, peygamberlerden başka hiç kimsede o fazilet yoktu." [200v-14]

Aşağıdaki örnekte ise *yoḳ* sözcüğü tek başına *yoḳ erdi* yapısının verdiği anlamı karşılamıştır:

(1920) *Aymışlar: İslām çerigi aṭlandı, Şāmḳa oġradı. Temmūz ayı erdi. Ḳatıġ emgendiler. Kün isig, azuḳları az, suw **yoḳ**.* "Demişler: İslam ordusu atlandı, Şam'a (gitmeye) niyetlendi. Temmuz ayı idi. Çok sıkıntı çektiler. Güneş sıcak, azıkları az, su(ları) yok (idi)." [232r-17]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (227), (148), (160), (547), (747), (962), (255), (1146), (1262), (1363), (1536), (1124), (1616).

yoḳ ermiş

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ ermiş* yapısındaki *-mIş* ZGK farklı kiplik anlamlar ortaya koymuştur. (92) numaralı örnekte konuşurun bir kuşun hareketini gözlemleyerek kendi yaptığının yanlışlığının bilincine varması, idrakî delil tabanlı algısal delile dayalılığa işaret etmiş ve bu, *yoḳ ermiş* ile yüzey yapıya çıkmıştır:

(92) *Ḳābil Ḥābilni öltürmişde yėgirmi yaşar erdi. Ḳuş ḳurtlar Ḥābilni yėgeli oġradı. Ḳābil Ḥābilni bir ḳapġa soḳup arḳasınġa kötrüp yörür erdiler. Ançada Teṅ͡gri fermānı birle ėkki ḳarġa keldi. Bir biri birle uruşdılar, biri birini öltürdi. Tirig ḳalġan ḳarġa tumşuḳı birle yėrni ḳazdı, ol ölüg ḳarganı kömdi. Ḳābil anı kördi, aytur: Meniṅ͡g ḳarġa çaḳlıġ ʿaḳlım **yoḳ ermiş** tėp öküdi.* "Kâbil, Hâbil'i öldürdüğünde yirmi yaşındaydı. Kuş(lar) kurtlar Hâbil'i yemeye niyetlendi. Kâbil,

> Hâbil'i bir kaba girdirip arkasına alarak yürüyordu. O zaman Tanrı buyruğu ile iki karga geldi. Birbirleriyle vuruştular, biri diğerini öldürdü. Sağ kalan karga gagası ile yeri kazdı, o ölü kargayı gömdü. Kâbil onu gördü, der: 'Benim karga kadar aklım yokmuş.' diyerek pişman oldu." [16r-11]

Aşağıdaki (1151), (1929) ve (1005) numaralı örneklerde yer alan *yoḳ ermiş* yapısı ile konuşur, muhatabının sözlerine göndermede bulunarak, onları, öne sürdüğü delilin kaynağı olarak sunmuştur. Dolayısıyla aşağıdaki örneklerde yer alan *yoḳ ermiş* yapısı, konuşurun işitmek suretiyle elde ettiği delile, naklî delile, işaret eder:

(1151) *Yūnus aydı: Meni barsun tėp yarlıġ bar mu? Melik aydı: Seni barsun tėp yarlıḳ yoḳ. Ammā yarlıḳ ol turur: Men kimni ozursam, ol barur. Yūnus aydı: Meni barsun tėp güşā[d] yarlıġ* **yoḳ ermiş**. *Ol ḫalayıḳ yawlaḳ yawuz tururlar. Meni ozurġunça yana bir erni ozurġıl.* "Yunus sordu: Bana 'gitsin' diye (: benim gitmem için) buyruk var mı? Hükümdar cevap Verdi: Sana, 'gitsin' diye (: senin gitmen için) buyruk yok. Ancak buyruk şudur: Ben kimi seçersem o gider. Yunus dedi: Bana 'gitsin' diye buyruk yokmuş. O halk çok kötüdür. Beni seçeceğine yine (başka) bir kişiyi seç." [154v-13]

(1929) *Yana aydı: Bularḳa sorġıl: Biz ḳul mu, āzād mu-biz? Sordı erse āzād turur-siz tėdiler. Yana sorġıl: Bizdin nerse alġuları bar mu? Sordılar erse yok tėdiler. Necāşī aydı: Bularda alġuñguz neçe taġlarça erse, öz ḫazīnemdin öteyin. Aydılar: Sorġıl, biz ḳullar ermes ermiş, biz kimerseni öltürmemiş, alġuları* **yoḳ ermiş**. *Bizdin ne tileyürler?* Yine sordu: "Bunlara sor, biz köle miyiz (yoksa) hür müyüz? Sorunca 'hürsünüz' dediler. Yine sor, bizden (bir) şey alacaklar mı? Sorduklarında 'hayır' dediler. Necaşi dedi: Bunlardan alacağınız nice dağlar kadar ise kendi hazinemden ödeyim. Dediler: Sor, (madem) biz köle değilmişiz, biz kimseyi öldürmemiş(iz), (bizden) alacakları (da) yokmuş. (O hâlde) bizden ne istiyorlar?" [233r-10]

(1005) *… Bu ṭaʿāmlarını maġrıbdın maşrıḳġa yıġdurmış erdim ḫalayıḳ üçün. Sen ḳamuġını bir soḳum ḳıldıñg. Özge ṭaʿām yoḳ tėdi. Balıḳ aydı: … Mevlī taʿālā mañga her künde ḳırḳ soḳunum aş bėrür erdi her bir soḳunumı barça aşıñgça erdi. Bu kün men aç ḳaldım. Aş* **yoḳ ermiş**, *nelük ḫalḳnı ḳonuḳladıñg?* "Bu yiyecekleri doğudan batıya yığdırmıştım insanlar için. Sen hepsini (kendine) bir lokma ettin. Başka yiyecek yok dedi. Balık dedi: Yüce Allah bana her gün kırk lokma yemek verirdi (ve) her lokması (senin buradaki) bütün yiyeceğin kadardı. Bu gün ben aç kaldım. Yiyecek yokmuş, (hâl böyle iken) niçin insanları misafir ettin?" [138v-15]

yoḳ er-ken

(1533) *Cebreʿīl aydı: ʿĀyişe seni ḥürmetde, nübüvvetde risāletde ḳabūl ḳıldı ammā Hadīce seni faḳīrlıḳda ḥürmet ʿizzet* **yoḳ erken** *ḳabūl ḳıldı.* "Cebrail dedi: Ayşe seni (sen) hürmetliyken (sana) peygamber(lik ulaşmış)ken (hend.) kabul etti, fakat Hatice seni (sen) fakirken, (senin) hürmet (ve) izzet(in) yokken kabul etti." [193v-3]

(1435) *Eymene başın yudı, arıġ tonlar keydi, yıġlayu olturdı. Tün yarımı boldı erse aġrıḳ*

sızlaġ ***yoḳ erken*** *evniŋ saḳfi havāġa köterildi, ʿālem rūşen boldı.* "Eymene başını yıkadı, temiz elbiseler giydi, ağlayarak oturdu. Gece yarısı olunca ağrı(sı) sızı(sı) yokken evin tavanı havaya kaldırıldı, alem aydınlandı." [183r-18]

(841) *Arıġsızlık körgen uraġut oġlı, İḍi ʿazze ve celledin vaḳtı* ***yoḳ erken*** *ulug tilek tilediŋ.* "Kötülük gören kadının oğlu, aziz ve celil olan Allah'tan vakti değilken/vakitsiz büyük dilek diledin." [121v-15]

yoḳ et-

(1445) *Bu ol er turur kim miŋ yėtti yüz gebrlik milletini anıŋ <dini>* ***yoḳ eter****.* "Bu, o kişidir ki bin yedi yüz ateşperest halkını onun dini yok eder." [184r-15]

yoḳ tur-

yoḳ tur- birleşiğinde yardımcı fiil *tur-,* kılınış özelliğiyle 'var olma, bulunma' anlamını karşılamıştır. *yoḳ* sözcüğünün *tur-* fiili ile kullanıldığı aşağıdaki örneklerde dikkati çeken yalnızca 'geniş zaman' işaretleyicisi ile çekime girmiş olmasıdır:

yoḳ tur-ur

(46) *Bu kün Teŋri ferişteleri ḳavī turur. Olarnıŋ birle çıḳışġu ḳudretim* ***yoḳ durur****.* "Bu gün Tanrı(nın) melekleri güçlüdür. Onlarla mücadele edecek gücüm yoktur." [9v-12]

(447) *Maŋa ṣabrdın aḍın çāre* ***yoḳ turur****.* "Bana sabırdan başka çare yoktur." [72r-19]

(1054) *Yėtmiş pāre ėlde ol ḳızdın körklüg ḳız* ***yoḳ turur****.* "Yetmiş tane şehirde o kızdan güzel kız yoktur." [144r-12]

yok bol-

yoḳ bol-ur

(1446) *Bu ol er turur kim Mevlī taʿālā ḳullarıda biregü miŋ yıl ya on yıl kāfirlıḳ ḳılsa, bir sāʿat anıŋ yolınġa kirse, ḳamuġ kāfirlıḳı* ***yoḳ bolur****.* "Bu o kişidir ki yüce Allah(ın) kullarından biri bin yıl ya da on yıl kâfirlik etse/iman etmese, bir saat onun yoluna girse bütün kâfirliği yok olur." [184r-17]

yoḳ bol-dılar

(1332) *Üç künge tegi ol ṣıfat birle tirig boldılar ʿibret üçün. Andın soŋ öldiler,* ***yoḳ boldılar****.* "Üç güne kadar ibret için o sıfatla hayatta kaldılar. Ondan sonra öldüler, yok oldular." [172r-10]

yoḳ bol-sa

KE'de tek örnekte tanıklanan *yoḳ bolsa* yapısı kendinden önce dile getirilen ifadeye gönderim yoluyla anlam kazanan ve eski bilgiye işaret eden *yoḳ erse* yapısının işlevi ile kullanılmıştır. Benzer şekilde aşağıdaki örneklerde yer alan ve *yoḳ bolsa*'nın olumlu karşılığı olan *bar bolsa* da tıpkı *bar erse* gibi kullanılmıştır:

(1518) *Ebū Ṭālib ḳaḍġuluġ bolup aydı: Muḥammedniŋ mālı* ***yoḳ bolsa*** *cāhı cemāli bar, ʿArabda ʿaṣl u nesebde bizdin uluġ yoḳ, belki teŋ tuş hem yoḳ.* "Ebû Talip kaygılanıp dedi: Muhammed'in malı yoksa itibarı, güzelliği var, Araplar arasında, soysopta bizden büyüğü yok, belki benzer(imiz) bile yok(tur)." [191v-1]

ʿArab müşrikleri kelip aydılar: Yā Muḥammed seniŋ Mūsī kitabı teg kitābıŋ ***bar bolsa****, Tevritdeki su'āllarġa cevāb bėrür bolsaŋ, saŋa imān keltüreliŋ tėdiler.* "Arap kâfirleri gelip dediler: 'Ey Muhammed, senin Musa(nın) kitabı gibi kitabın var ise (ve) Tevrat'taki sorulara cevap verirsen sana iman getirelim.' dediler." [173r-13]

Bu ʿahdde ***bar bolsaŋız****, olarġa ḫilāf ḳılıŋ, yoḳ erse biziŋ ḫaberimiz yoḳ tėp yandılar, keldiler.* "Bu anlaşmaya uyacak iseniz onlara karşı gelin, aksi takdirde 'Bizim haberimiz yok (: sizinle herhangi bir şey yapmak istemeyiz).' diyerek döndüler, geldiler." [204r-12/13]

yok kıl-

yoḳ ḳıl-ur

(44) *Ḳayu nerseni otġa bėrse* ***yoḳ ḳılur****, yana bėrmez; ammā toprakġa bir owuç salsaŋ onnı yüz ḳılıp saŋa bėrür.* "Hangi şeyi ateşe ver(ir)se(n) yok eder, geri vermez; ama toprağa bir avuç bırak(ır)san onu yüz kılarak sana (geri) verir." [9r-21]

(586) *Anı taŋlap tururda bir yėl ḳopar, ol yėtti baş ḳuruġ yaş buġdaylarnı, ol yėtti sıġırnı* ***yoḳ ḳılur****.* "Ona şaşırdığımda (daha şaşkınlığım geçmeden) bir yel çıkar, o yedi baş kuru (buğdayları ve) yaş buğdayları, o yedi sığırı yok eder." [89v-7]

yoḳ ḳıl-dı

(383) *Ḳamuġı kün yaruġınça helāk boldı.* ***Yoḳ ḳıldılar*** *İḍi ḳudreti birle.* "Hepsi gün aydınlanıncaya kadar helak oldu. Allah'ın kudretiyle yok ettiler." [61v-1]

yoḳ yoḍun kıl-

yoḳ yoḍun ḳıl- birleşiği KE'de aşağıdaki 4 örnekte tanıklanmıştır. Clauson bu birleşiğe *yoḍun* maddesinde yer vermiş ve "**yoḍ-** 'being obliterated, destroyed'; used only in the phr. **yo:ḳ yoḍun** 'destruction, annihilation" tanımını yapmıştır. Ayrıca *yoḳ*

budun/buzun şeklinde yanlış yazılmış örneklerinin de olduğuna işaret etmiştir (1972: 892). KE'de de *boḍun* şeklinde tek noktalı bir yazım tasarrufu söz konusudur:

(181) *Yėtti tün sekkiz kün içre* ***yoḳ yoḍun ḳıldı*** *uġan / Yigné yürtükinçe yėldin ʿĀdilarġa yol açıp* "Yedi gece sekiz gündüz içinde helak etti Tanrı | Âdî kavmine iğne deliğince yelden yol açarak" [29r-8]

(1979) *Bir ʿaṣā atmaḳı birle ḳamuġ küfr ü ṣihr ü ṭuġyān yoḳ boḍun boldı. Bu kün sen bir irin tepretgen birle ḳamuġ ʿāṣī ümmetleriŋniŋ defterlerin ġufrān suwı birle yup,* ***yoḳ yoḍun ḳılġay-men****.* "Bir âsâ atmakla bütün küfür, büyü ve azgınlık yok oldu. Bu gün sen(in) bir dudak hareketinle bütün günahkâr ümmetlerinin (amel) defterlerini rahmet suyu ile yıkayıp yok edeceğim." [238r-8]

(757) *Aymışlar: Sekkiz yük cādū erdi ḳamuġın* ***yoḳ yoḍun ḳıldı****.* "Demişler: Sekiz yük büyücü vardı, (âsâ) hepsini yok etti." [112v-19]

yoḳ yoḍun bol-

yoḳ yoḍun kuruluşu aşağıdaki örneklerde *bol-* fiili ile birleşik oluşturmuştur. Bu örneklerde de sözcük *boḍun* şeklinde yazılmıştır:

(662) *… Közüm yaruḳı oġlumnı maŋa bėrip yibergil. … Eger yibermediŋ erse, bir tünle erte ḳopup sihr oḳın seniŋ tapa ıdġay-men. Sen ve mülküŋ, élіŋ künüŋ* ***yoḳ yoḍun bolġay-siz****.* "Gözümün ışığı oğlumu bana verip gönder. Eğer göndermezsen bir gece kalkıp büyü oknunu senin tarafına/sana doğru gönderirim. Sen ve malın mülkün, halkın/memleketin helak olursunuz." [99r-19]

(1979) *Bir ʿaṣā atmaḳı birle ḳamuġ küfr ü ṣihr ü ṭuġyān* ***yoḳ yoḍun boldı.*** "Bir âsâ atmakla bütün küfür, büyü ve azgınlık yok oldu." [238r-7]

Aşağıdaki tek örnekte ise *yoḍun bol-* yapısı, *yoḳ* sözcüğü olmadan birleşik oluşturmuştur. Bu örnekteki *yoḍun* da tek nokta ile *boḍun* şeklinde yazılmıştır:

Aymışlar: ʿArabnuŋ ʿādeti bar: Yazıda tewege ḳoyġa ḳotan eterler. Çöpni, ḳuruġ ot yėmni ḳotan içinde töşeyürler. Yılḳı ḳara anıŋ üze yaturlar. Aḍaḳ altında uşanur ***yoḍun bolur****.* "Demişler: Arap'ın (şöyle bir) âdeti var: Ovada deveye, koyuna ahır yaparlar; çöpü, kuru ot(u), yemi ahır(ın) içine yayarlar, hayvanlar onun üzerine yatarlar, (çöp, kuru ot ve yem) ayak altında ezilir, yok olur." [37r-18/20]

3.3.2.d. *yoḳ*'un biçim-anlamsal karakteristiği

3.3.2.d.1. *yoḳ* sözcüğü *(bir nesnede, kişide vb.) mevcut olmayan, bulunmayan* anlamı yanında bağlama göre *zamanda ve mekânda olmayış (ontolojik yokluk)* anlamını da karşılar. Aşağıdaki (251), (217) ve (464) numaralı örnekler *yoḳ*'un *(bir nesnede,*

kişide vb.) mevcut olmayan, bulunmayan anlamı ile kullanıldığı örnekler iken (229) ve (305) numaralı örneklerde ise *yoḳ, zamanda ve mekânda olmayış (ontolojik yokluk)* anlamını karşılamıştır:

(251) *Bu butlar bāṭıl tururlar, asıġları* ***yoḳ.*** "Bu putlar batıldırlar, faydaları yok(tur)." [40v-9]

(217) *Ṣadūḳ aydı: Bu kün keziki tewening turur, suwumız* ***yoḳ*** *aş etmekge tėdi. ʿAbīre aydı: Bizing küçümiz yetse bu teweni öltürgey erdük. Bizing aramızda er* ***yoḳ****, er bolsa bu teweni öltürgeyler erdi.* "Sadık dedi: Bu gün (nöbet) sırası tevenindir. Suyumuz yok yemek yapmaya dedi. Abîre dedi: Bizim gücümüz yetse bu deveyi öldürecektik/öldürürdük, bizim içimizde erkek yok, erkek olsa bu deveyi öldüreceklerdi/öldürürlerdi." [35v-7/9]

(464) *Sen aymışıng ʿörf ve ʿādet içinde* ***yoḳ****.* "Senin söylediğin örf ve âdet içinde yok." [75v-2]

(229) *Bir kün anasınga sordı: Men* ***yoḳ erdim bar boldum****, mening Teñrim kim ol?* "Bir gün annesine sordu: Ben yok idim var oldum, benim Tanrım kimdir?" [38r-13]

(305) *Ançada Mekke* ***yoḳ erdi****, Beytü'l-Maʿmur [ornı] bar erdi.* "O zaman Mekke yoktu, Makdis (yeri) vardı." [48v-4]

3.3.2.d.2. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü *olmayan, bulunmayan şey* ya da varın karşıtı *vb.* anlamları değil, *hayır* anlamını karşılamak amacıyla kullanılmıştır:

(930) *Ḫıżr aydı: Ey Mūsī, sen* ***bilür mü-sen bu ḳuş ne tėyür****? Mūsī aydı:* ***Yoḳ.*** "Hızır sordu: Ey Musa, sen biliyor musun bu kuş ne diyor? Musa cevap verdi: Hayır." [130r-12/15]

(969) *Uraġut aydı: Ḳoldaşlarımnı öltürdi, imdi meni öltürgeli kelip mü turur? ʿĀbid aydı:* ***Yoḳ.*** *Tevbe ḳılġalı kelip turur.* "Kadın dedi: Arkadaşlarımı öldürdü, şimdi (de) beni mi öldürmeye gelmiş? Abid cevap verdi: Hayır. Tövbe etmek için gelmiştir." [134r-15]

(272) *Nemrūd aydı: Ey İbrāhīm, ot seni köyürmes mü? Aydı:* ***Yoḳ****.* "Nemrut sordu: Ey İbrahim, ateş seni yakmaz mı? (İbrahim) cevap verdi: Hayır." [43v-5]

(675) *Cebre'īl aydı: Yā Yaʿḳūb, seni Yūsuf mu yaratdı? Yaʿḳūb aydı:* ***Yoḳ****. Cebre'īl aydı: İbn Yāmin mü sanga rūzī bėrür? Yaʿḳūb aydı:* ***Yoḳ****. Cebre'īl aydı: Yehūdā mu seni ḳaḏġudın ḳutġarur? Yaʿḳūb aydı:* ***Yok****. Cebre'īl aydı: Teñridin ne üçün şiḳāyet ḳılur-sen?* "Cebrail sordu: Ey Yakup, seni Yusuf mu yarattı? Yakup cevap verdi: Hayır. Cebrail sordu: İbn Yâmin mi sana rızık verir? Yakup cevap verdi: Hayır. Cebrail sordu: Yehuda mı seni üzüntüden kurtarır? Yakup cevap verdi: Hayır." [100v-5/7]

(2003) *ʿOṣmānḳa sordılar: Bu ḳul sening bar mu tėdiler, tewe sening bar mu? Bar tėdi. Bitig sening bar mu?* ***Yoḳ*** *tėdi.* [240r-16]

(393) *Rūbīl arḳasınġa ėlig sıladı, açıġlan öçdi. Aydı: Ey melik, sening oġlung sendin keñgeşsiz ḳızıngnı kimersege bėrgey mü? Aydı:* ***Yoḳ.*** "Rûbil elini arkasına

sıvazladı, öfkeleri dindi. Dedi: Ey hükümdar, senin oğlun sana danışmadan kızını birine verir mi? (Hükümdar) dedi: Hayır." [63r-13]

Aşağıdaki (680) numaralı örnekte, sorulan soruya olumsuz yanıt kısaca *hayır* şeklinde verilirken (668) numaralı örnekte aynı soruya uzun, açıklamalı bir yanıt verilmiştir:

(680) *Yaʿḳūb aydı: Yā ʿAzrā'il İḍi ʿazze ve celle ḥaḳḳı ḥürmeti üçün aygıl, oġlum Yūsufnıñ cānın aldıñ mu? ʿAzrā'il aydı:* ***Yoḳ,*** *terk rüzgārda Yūsufnı körüp sewüngey-sen.* "Yakup sordu: Ey Azrail, aziz ve celil olan Allah(ın) hakkı, hürmeti için söyle, oğlum Yusuf'un canını aldın mı? Azrail cevap verdi: 'Hayır, tez zamanda Yusuf'u görüp sevineceksin." [101r-2]

(668) *Aymışlar: Ol ḥālde Teñri taʿālā yarlıḳı birle Yaʿḳūbnı uyḳu bastı. Tüşünde ʿAzrā'ilni kördi. Sordı kim: Yā meleke'l-mevt, Yūsufumnıñ cānın aldıñ mu? ʿAzrā'il aydı:* ***Yūsuf tirig turur cānın almışım yoḳ****.* "Demişler: O durumda yüce Allah(ın) buyruğu ile Yakup'u uyku bastı. Rüyasında Azrail'i gördü (ve) sordu: Ey ölüm meleği, Yusufumun canını aldın mı? Azrail cevap verdi: Yusuf yaşıyor, canını almadım." [99v-19]

Aşağıdaki metin parçası *yoḳ* sözcüğü için iki ayrı okumanın söz konusu olabileceği bir örnektir. Bu örnekte *yoḳ*, hem *bulunmayan* hem *hayır* olarak yorumlanabilir:

(2006) *ʿOṣmān aydı: Bu arada ʿAli bar mu?* ***Yoḳ*** *tėdiler. Saʿd bar mu?* ***Yoḳ*** *tėdiler.* Osman sordu: "Bu arada (: içinizde) Ali var mı?' dedi. 'Yok.' dediler. (Osman sordu:) Sad var mı? 'Yok.' dediler." [240r-21]

Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğünün verdiği anlam olumsuzluk işaretleyicisi almış fiille karşılanmıştır. Aşağıdaki örneklerde yer alan sorulara verilen olumsuz yanıtlar kısaca *yoḳ* şeklinde olmamış, *-mA-* ve *ermes* olumsuzluk işaretleyicileri ile ifade bulmuştur:

(1136) *Melik aydı: Ey Yūnus, meniñ Teñrimni kördüñ mü? Yūnus aydı:* ***Körmedim.*** "Hükümdar sordu: Ey Yunus, benim Tanrımı gördün mü? Yunus cevap verdi: Görmedim." [153v-6]

(1204) *Cebre'il aydı: Ey İlyās, ölümni tiler mü-sen? Aydı:* ***Tilemes-men****.* "Cebrail sordu: Ey İlyas, ölümü ister misin? (İlyas) cevap verdi: İstemem." [159v-16]

(1059) *Mevlī taʿālā Erḥam atlıġ balıḳġa ilhām bėrdi. Ol yüzünki alıp yuttı, aydı: Ḫüdāyā, bu meniñ ḳūtum mu turur? Yarlıġ keldi:* ***Ol seniñ ḳutuñ ermes****. Mendin saña yarlıġ bolġunça saḳlagıl.* [144v-11]

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere sorulan sorulara aynı derin yapıyı karşılayan türlü yüzey yapılarla yanıt verilebilmektedir. Evet-hayır soruları söz konusu olduğunda konuşur, olumsuz bir yanıt vermek istediğinde ya inkârı yansıtmaya özgü sözcük *yoḳ*'u ya standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'yı ya da bağlama göre *ermes* olumsuzluk işaretleyicisini tercih edebileceğini göstermiştir. Söz konusu evet-hayır sorularının *evet* cephesi için de benzer ifadeleri söylemek yanlış olmayacaktır. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere onaylama, hem doğrudan bu anlamı karşılayan *belī/hav* ile hem de çekimsel unsurlarla ifadesini bulmuştur:

> *Aydı: Ataŋ͡ıız tirig mü turur? Aydılar: Tirig turur.* "(Yusuf) sordu: Babanız sağ mıdır? Cevap verdiler: Sağdır." [93v-15]
>
> *Loḳmān sen mü-sen? tėdi. Aydı: Belī.* "(Benî İsrail kavminden biri) 'Lokman sen misin?' (diye) sordu. (Lokman) Cevap verdi: Evet." [163v-15/16]
>
> *Resūl ᶜaleyhi's-selām ḫatunı erür mü-sen? Erür-men tėdim.* "Peygamber -ona selâm olsun- eşi misin? '(Eşi)yim.' dedim." [234v-1]
>
> *Seni aŋ͡ga mu yiberdiler tėp sordılar. Hav, tėdi.* " 'Seni ona mı gönderdiler?' diye sordular, 'Evet.' dedi." [208v-12]

Yukarıdaki kullanımların yanında olumlu sorunun kimi durumlarda *erür mü* yerine *bar mu* yapısı ile ifade bulması da dikkat çekicidir:

> *Yūsuf münādī ḳıldurdı Mıṣr ḫalḳınıŋ͡g barçasın yıġdurdı, aydı: Ey Mıṣr ḫalḳı, barçaŋ͡ıız er ve ḫatun meniŋ͡g* ***kulum bar mu-siz****? Aydılar:* ***Bar-miz****.* [93r-18]
>
> *ʿOṣmānḳa sordılar: Bu ḳul seniŋ͡g bar mu tėdiler, tewe* ***seniŋ͡g bar mu****?* ***Bar*** *tėdi. Bitig* ***seniŋ͡g bar mu****?* ***Yoḳ*** *tėdi.* [240r-16]

Evet-hayır sorularının *hayır* tarafını karşılamak için bir sezdirimsel olumsuzluktan da bahsedebiliriz, zira aşağıdaki örnekte sorulan soruya doğrudan *hayır* sözcüğü ya da bu anlamı karşılamak için herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmamış, bu anlam sezdirilmiştir:

(245) *İbrāhīmni keltürdiler, biziŋ͡g teŋ͡grilerimiz birle bu işni sen mü ḳıldıŋ͡g tėdiler. Ḳavluhu taʿālā:* ابرهيم اي انت فعلت هذا بالهتنا يا *Aydı:* ***Bu oḳ ḳıldı.*** "İbrahim'i getirdiler, 'Bizim tanrılarımıza bu işi sen mi yaptın?' (diye) sordular. Kavluhu teâlâ: Ey İbrahim, bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?[168] Cevap verdi: Kesinlikle bu yaptı." (: Hayır, ben yapmadım). [40r-3/4]

---

[168] Enbiyâ (21) suresi 62. ayet: أَأَنتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ 'Ey İbrahim, bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?'

3.3.2.d.3. *yoḳ* sözcüğünün KE'de *yok, hayır, öyle değil, olmaz* anlamlarında onamama, inkâr bildirmesinin yanında aynı zamanda anlamı pekiştiren bir işlevi de vardır. Buna karşın *evet, öyledir* anlamında kullanılan, doğrulama veya onaylama ve olumlu tümcelerde anlamı pekiştiren sözcükler ise yukarıda da belirtildiği üzere *belī* ve *hāv'*dır.

Aşağıdaki örnekte sorulan soruya verilen ilk yanıt *onamama, izin vermeme* anlamını karşılayan *yoḳ* sözcüğüyle pekiştirilirken daha sonraki benzer sorularda *yoḳ* sözcüğü kullanılmamış, ihmal edilmiştir. Metindeki son soruya verilen yanıtta ise 'yeme!' anlamı, 'yemek' eyleminin olmamasını gerekli kılan 'rūze tutġıl' ifadesi ile sezdirilmiştir:

(76) *Ādem aydı:* ***Yėyin mü?*** *Cebrā'il aydı:* ***Yoḳ tiksün****. Tikdi.* ***Yėyin mü?*** *Aydı:* ***Urġıl****. Urdı. Aydı:* ***Yėyin mü?*** *Aydı:* ***Yençgil****. Yençdi. Aydı:* ***Yėyin mü?*** *Aydı:* ***Ögütgil****. Ögütdi. Aydı:* ***Yėyin mü?*** *Aydı:* ***Yoġurġıl****. Yoġurdı. Aydı:* ***Yėyin mü?*** *Aydı:* ***Bişürgil****. Bişürdi. Aydı:* ***Yėyin mü?*** *Yarlıġ keldi:* ***Ey Ādem, künnüñ ėkki ülüşi bardı, bir ülüşi ḳaldı, ṣabr ḳılġıl kün batsun bu kün rūze tutġıl****.* "Ol kün 'āşūr küni erdi. "Adem 'Yiyeyim mi?' dedi. Cebrail 'Hayır, diksin.' dedi. 'Yiyeyim mi?' dedi. 'Vur.' dedi, vurdu. 'Yiyeyim mi?' dedi. 'Parçala.' dedi, parçaladı. 'Yiyeyim mi?' dedi. 'Öğüt.' dedi, öğüttü. 'Yiyeyim mi?' dedi. 'Yoğur.' dedi, yoğurdu. 'Yiyeyim mi?' dedi. 'Pişir.' dedi, pişirdi. 'Yiyeyim mi?' dedi. Buyruk geldi: Ey Adem günün iki parçası gitti, bir parçası kaldı; sabret, gün batsın, bu gün oruç tut. O gün muharrem ayının onuncu günü idi." [13v-21, 14r-1/6]

Metnin farklı yerlerinde geçen aşağıdaki ifadeler, yukarıdaki örnekte yer alan son soruya verilen yanıt 'rūze tutġıl'ın 'yeme!'yi sezdirdiğini teyit eder:

(829) *Hārūnnı ḫalīfe ḳoymış erdi, ottuz künde kelgey-men tėp. Ṭūr taġında ottuz* kün *ulaşu* ***rūze tutdı; yėmedi, içmedi****.* "Otuz gün içinde geleceğim diyerek Harun'u halife olarak bıraktı. Tur dağında otuz gün sürekli oruç tuttu, yemedi, içmedi." [120r-19]

(1055) *Süleymān* ***rūze erdi, yėmedi****.* " Süleyman oruçtu, yemedi." [144r-13/14]

Yukarıda da görüldüğü üzere sorulara -yėyin mü?- verilen yanıtların hiç birinde *yeme!* yanıtı doğrudan yer almamış, ilk yanıtta bu anlam, *yok* sözcüğü ile sağlanırken diğerlerinde olumsuz yanıt, sezdirilmiştir:

Yėyin mü?	Cebrāʿīl	aydı:	**yoḳ**	tiksün
Yėyin mü?	Ø	Aydı:	Ø	Urġıl
Yėyin mü?	Ø	Aydı:	Ø	Yençgil
Yėyin mü?	Ø	Aydı:	Ø	Ögütgil
Yėyin mü?	Ø	Aydı:	Ø	Yoġurġıl
Yėyin mü?	Ø	Aydı:	Ø	Bişürgil
Yėyin mü?		Yarlıġ keldi:	Ø	Ey Ādem künnüñ ėkki ülüşi bardı, bir ülüşi ḳaldı, şabr ḳılġıl kün batsun bu kün rūze tutġıl.

Yukarıdaki örnekte Hz. Adem, bir -doğrudan- sorma edimi gerçekleştirirken Hz. Cebrail ilk olarak soruya olumsuz anlamın ortaya çıkmasına doğrudan hizmet eden olumsuzluk işaretleyicisi vasıtasıyla cevap vermiş, daha sonraki sorularda ise herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanmadan, olumsuz anlamı sezdirmiştir.

3.3.2.d.4. KE'de *yoḳ* sözcüğünün reddetme, onamama edimsöz gücünü ortaya koyan işlevi bir örnekte *bolmas* yapısı ile karşılanmıştır. Aşağıda *bolmas*'ın yer aldığı örnekle *yoḳ*'un kullanımını kıyasladığımızda *bolmas*'ın *yoḳ*'a nazaran bir ısrar ve kesinlik ifadesi taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim aşağıdaki örnekte kendilerinden okumaları istenen yazıyı okumamakta ısrar eden, okumamak için yalvaran kardeşlerine Hz. Yusuf'un verdiği yanıt kesinlik ifade eder:

(696) *Ol bendeler körgeyler: Ḳamuġı yazuḳ maʿṣiyet oḳuy almaġaylar. Yarlıġ kelgey kim: Oḳuñġız. Feryād ḳılıp ayġaylar: İlāhī, bitig bu erse ornumız tamuġ turur. Bu bitigni bizge oḳutmaġıl, uwtanmışdın okıyu bilmes-miz tėgeyler. Yana Yūsuf aydı:* ***Bolmas****, oḳuñġ! tėp.* "O kullar görecekler: Hiçbiri suç(u), günah(ı) okuyamayacaklar. 'Okuyun!' diye buyruk gelecek. Feryat edip diyecekler: Ey Allah'ım, yazı buysa yerimiz cehennemdir; bu yazıyı bize okutma, utancımızdan okuyamayız. Yeniden Yusuf: 'Olmaz, okuyun!' diye söyledi." [103r-2]

Aşağıdaki örneklerde de yukarıdaki kullanıma benzer bir kullanım söz konusudur, zira konuşurun sorulan soruya verdiği olumsuz yanıt, herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi -burada bağlamdan beklenen *yoḳ*- kullanılmadan ifade bulmuş, olumsuz yanıt sezdirilmiştir:

> *Ḫadīce aydı: Yana kelmişde mañga ḫaber ḳılġıl. Keldi erse ḫaber ḳıldı. Ḫadīce başın açtı, taḳı aydı: Bar mu? Resūl aydı:* ***Kitti****.* "Hatice dedi: Tekrar geldiğinde bana haber ver. Geldiği zaman haber verdi. Hatice başını açtı ve sordu: Var mı? Peygamber cevap verdi: (Yok/hayır) gitti." [193v-20/21]

İbrāhīmni keltürdiler, bizing teŋrilerimiz birle bu işni sen mü kıldıŋ? tėdiler. … Aydı: ***Bu oḳ ḳıldı****. Uluġları bu turur soruŋ kim ḳılġanıŋ aytu bėrsün eger sözleyü bilse.* "İbrahim'i getirdiler, 'Bizim tanrılarımıza bu işi sen mi yaptın?' dediler. (İbrahim) cevap verdi: Kesinlikle bu yaptı. Büyükleri/önderleri budur, sorun ki yapanı söyleyiversin, eğer söyleyebilirse." [40r-3/5]

3.3.2.d.5. Aşağıdaki (372) numaralı örnekte *yok mu* sorusuna verilen sezdirmeli olumsuz yanıtın ortaya çıkmasına hizmet eden yapı *F-sA erdi ⊃… F-GAy erdi* yapısıdır (*bkz. 4.2.1. Gerçek Karşıtı Kuruluşlarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi*):

(372) *İbrāhīm aydı: Olarda yüz kişi müsülmān* ***yoḳ mu****? Cebrā'īl aydı:* ***Olarda yüz kişi müsülmān bolsa erdi Mevlī ta'ālā bu belānı ıḍmaġay erdi.*** *İbrāhīm aydı: Taḳı on kişi müsülmān* ***yoḳ mu****? Cebrā'īl aydı:* ***On kişi müsülmān bolsa bu belā kelmegey erdi****. İbrāhīm aydı: Bir kişi taḳı müsülmān* ***yoḳ mu erdi****? Cebrā'īl aydı:* ***Bir müsülmān bolsa erdi helāk bolmaġay erdiler****.* "İbrahim sordu: 'Onlarda yüz müslüman yok mu?' Cebrail cevap verdi: Onlarda yüz müslüman olsaydı yüce Allah bu belayı göndermeyecekti. İbrahim sordu: On müslüman da mı yok? Cebrail cevap verdi: On müslüman olsa bu bela gelmeyecekti. İbrahim sordu: Bir müslüman dahi yok mu? Cebrail cevap verdi: Bir müslüman olsaydı helak olmayacaklardı." [60r-8/12]

3.3.2.d.6. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü tıpkı Sibirya sahası diyalektlerinde olduğu gibi *+sXz* işleviyle kullanılmıştır (*bkz. 3.3.1.+sXz*):

a.1.(841) Arıġsızlık körgen uraġut oġlı, İḍi ʿazze ve celledin vaḳti yoḳ erken uluġ tilek tileding. "Kötülük gören kadın(ın) oğlu, aziz ve celil olan Allah'tan vakti değilken/zamansız büyük dilek diledin." [121v-15]

a.2.(854) *Aymışlar: Mevlī taʿālā Mūsīġa on ėkki sebebdin didār körgüzmedi: Evvel* ***vaḳtsız*** *tiledi, anıŋ üçün didār ḳamuġlardın üstünrek turur. Andın astınraḳ niʿmetlerni bulmas erken üstünrek niʿmetni bulmaḳ muḥāl turur.* "Demişler: Allah teâlâ Musa'ya on iki nedenden didar(ını) göstermedi: Önce zamansız diledi onun için didar her şeyden daha üstündür, ondan daha değersiz nimetleri bul(a) mazken daha üstün nimeti bulmak imkânsızdır." [122v-8]

b.1.(1315) *Olar aydılar: Bizge ol muʿcize kerek kim balıḳdın bir ḳuş ḳılsaŋ,* ***yüŋsiz*** *et kanatlıġ. Aġzıŋ birle dem ḳılġıl, bizing közümizde uçsun, biz köreling. "Onlar dediler: "*Bize o mucize gerek ki balıktan tüysüz, (yalnızca) et (ve) kanattan oluşan bir kuş yarat, ağzınla nefes ver, bizim gözümüz(ün önün)de uçsun, biz görelim." [170v-13]

b.2.(1316) *Ḳuşlarda tansuḳraḳ ḳuş yarasaġ turur. Tansuḳluḳı ol turur kim* ***yüŋi yoḳ****, et kanat birle uçar.* "Kuşlar arasında en ilginç kuş yarasadır. İlginçliği odur ki tüyü yok (: tüysüz), et (ve) kanatla uçar." [170v-17]

c.1.(1533) *Cebre'īl aydı: ʿĀyişe seni ḥürmetde, nübüvvetde risāletde ḳabūl ḳıldı; ammā*

Ḫadīce seni fakīrlıkda ***ḫürmet ʿizzet yoḳ erken*** *ḳabūl ḳıldı.* "Cebrail dedi: Ayşe seni (sen) hürmetliyken (sana) peygamber(lik ulaşmış)ken (hend.) kabul etti, fakat Hatice seni (sen) fakirken, (senin) hürmet (ve) izzet(in) yokken kabul etti." [193v-3]

c.2.(1565) *Mekke ḫalḳı işitseler ḳamuġ aṅga īmān keltürgeyler; biz,* ***ʿizzetsiz ve ḫürmetsiz*** *bolġay-mız.* "Mekke halkı işit(ir)se hepsi ona iman ederler; (böylece) biz (de) kıymetsiz ve hürmetsiz oluruz." [196r-8]

d.1. (277) *Çerig yıġıldı* ***sanı sakışı yoḳ****, ḳamuġı başdın aḍaḳġa tegi temür ḳa[p]laġlıġ.* "Sayısız asker toplandı (ki) hepsi başdan ayağa kadar demir zırhlı." [44v-3]

d.2. (1411) *Ol zamān havāda* ***sansız sakışsız kuşlar*** *göründi.* "O zaman havada sayısız kuşlar göründü." [180r-18/19]

e.1. (726) *Ḳaçan Zeliḫā, Reyyān melik birle ʿAzīz ḳatında yazuḳ men ḳıldım, töhmet men "ḳıldım,* ***Yūsufda yazuḳ yoḳ*** *tėdi erse ʿAzīz Zeliḫānı ewge ıḍdı.* "Zeliha Reyyan hükümdarla aziz(in) huzurunda "Günah(ı) ben işledim, ben töhmet ettim, Yusuf'ta suç yok/Yusuf suçsuz." deyince aziz Zeliha'yı eve gönderdi." [108r-17/18]

e.2. (932) *Mūsī aydı: Bu* ***yazuḳsız*** *oġlannı öltürdiṅ, yaraġsız iş ḳıldıṅ.* "Musa dedi: Bu günahsız çocuğu öldürdün, kötü (bir) iş yaptın." [130r-21; 130v-1]

f. (261) *Ol ḥālde Cebrāʾīl yetip keldi, havāda ot tuşında turup aydı: Yā İbrāhīm hīç hācetiṅ bar mu? Fāyide:* ***Ḥācetüm yoḳ*** *tėse* ***hācetsiz-men*** *tėmek bolur erdi. Ḳul ḥācetsiz bolmas. Ḥācetim bar tėse Cebrāʾīlge bar tėmek bolġay erdi.* "O durumda (iken) Cebrail yetişip geldi, havada, ateş karşısında 'Ey İbrahim hiç ihtiyacın/isteğin var mı?' dedi. *Fayda:* İhtiyacım yok dese 'ihtiyaçsızım' demek olurdu, kul ihtiyaçsız olmaz; ihtiyacım var dese, Cebrail'e, (Allah'a değil de sana ihtiyacım) 'var' demek olacaktı." [42r-3]

3.3.2.d.7. Aşağıdaki örneklerde *yoḳ* sözcüğü *ermez/s* işlevinde 'değil' anlamında kullanılmıştır:

(585) *Ḳaçan Yūsuf bu duʿānı oḳudı erse bir ferişte keldi, ḫaber ḳıldı kim: Reyyān melik tüş körgey, hīç kimerse taʿbirin bilmegey. Saṅga sorġalı kişi ıḍġaylar, zindāndın çıḳġay-sen. Mevlī faẓlı birle, özgeler minneti birle* ***yoḳ****.* "Yusuf bu duayı okuyunca bir melek geldi, haber verdi ki Reyyan hükümdar rüya görecek, hiç kimse tabirini bilmeyecek. Sana sormak için (bir) kişi gönderecekler, zindandan çıkacaksın. Allah(ın) lûtfu ile, başkalarının minneti ile değil." [89r-17]

(1946) *Men aydım: El-ḥamdü li'llāh lā Aḥmedike. İḍi ʿazze ve cellege ḫamd aytur-men, saṅga* ***yoḳ.*** "Ben dedim: 'El-ḥamdü li'llāh lā Aḥmedike.' Aziz ve celil olan Allah'a şükrediyorum, sana değil." [235r-9]

(864) *… Dünyāda dīdār körmek üç türlügdin ḫālī ermez: Ya dostġa bėrgey erdi, düşmanġa* ***yoḳ;*** *ya düşmanġa bėrgey erdi dostġa* ***yoḳ****; ya kendü ėkkisinge bėrgey.* "Dünyada (Allah'ın) cemal(ini) görmek üç türlü olabilirdi: Ya dosta verecekti/gösterecekti, düşmana değil; ya düşmana verecekti, dosta değil, ya (da) kendisi ikisine verecek(ti)." [123v-3/4]

(983) *Dāvūd şerīʿatinde bir kimerse bir ḳızını ḳolar-men tėse özge kimerse ol ḳızını ḳolmaḳ revā* ***yoḳ erdi***. "Davut'un şeriatinde bir kimse bir kızı istiyorum derse başka kimse(ye) o kızı istemek uygun değildi." [135v-10]

3.3.2.d.8. *yoḳ*, aşağıdaki örneklerde genelgeçer durum/olayların anlatımında kullanılmıştır:

(1121) *Bilgil kim ġay[b]nı Teñgridin özge bilgüçi* ***yoḳ***. "Bil ki gaibi Allah'tan başka bilen yok(tur)." [151v-4]

(1149) *Yūnus aydı: Ey Cebreʾīl, ança zamān bėrgil. Mevlīniñg yalavaçı bolup mundaġ tulas barmaḳ lāyıḳ imes. Cebreʾīl aydı: Mevlī yarlıḳında zamān bėrmek* ***yoḳ.*** "Cebrail dedi: Allah buyruğunda zaman vermek olmaz." [154v-8]

(75) *Yėr yüzinde ḳoydın ḳutluġraḳ aḍın tınlıġ yoḳ tėmişler.* "Yer yüzünde koyundan daha uğurlu başka (bir) canlı yok demişler." [13v-12]

(639) *Aymışlar: Dünyāda oġnlıḳdın yawuz at* ***yoḳ***, *oġrı ḳınıdın ḳatıġ ḳın hem* ***yoḳ***. "Demişler: Dünyada hırsızlıktan kötü ad yok(tur); hırsıza yapılan işkenceden katı işkence de yok(tur)." [96v-17]

(131) *Kişi öltürmekdin uluġ yazuḳ* ***yoḳ***. "İnsan öldürmekten büyük günah yok(tur)." [21v-11/12]

Benzer örnekler için *bkz.*: (281), (531), (450), (464).

3.3.2.d.9. Aşağıdaki (534), (251) ve (1362) numaralı örneklerde *yoḳ* sözcüklü ifade kendinden önce dile getirilen yargının açıklayıcısı gibi kullanılmışken (1588) numaralı örnekte ise *yoḳ*'lu ifadenin açıklayıcısı, olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-'lı* tümce olmuştur:

(534) *Ḳaçan Zeliḫā bu telbisler ḳıldı erse ʿAzīz Yūsufġa baḳıp aydı: Men seni satḳun aldım, emīn ve muʿtemed ḳıldım, oġul tutundum. Mañga yanut munı mu ḳıldıñg? Yūsuf aydı: Men arıġ-men,* ***yazuḳım yoḳ***. "Zeliha bu hileleri yaptığında Aziz Yusuf'a bakıp sordu: Ben seni satın aldım, (sana) güvendim (hend.), (seni) oğul kabul ettim. Bana karşılık (olarak) bunu mu yaptın? Yusuf cevap verdi: Ben masumum, günahım yok." [84r-9]

(726) *Ḳaçan Zeliḫā, Reyyān melik birle ʿAzīz ḳatında: Yazuḳ men ḳıldım, töhmet men ḳıldım, Yūsufda* ***yazuḳ yoḳ*** *tėdi erse ʿAzīz Zeliḫānı ewge ıḍdı.* "Zeliha Reyyan hükümdarla Aziz huzurunda: Günah(ı) ben işledim, töhmet(i) ben ettim, Yusuf'da suç/günah yok deyince Aziz, Zeliha'yı eve gönderdi." [108r-17/18][169]

[169] Rabġūzī, aşağıdaki örnekte burada *yazuḳ yoḳ* çift olumsuzluğu ile verdiği yargıyı doğrudan olumlu bir ifade ile, *arıġ turur*, ile vermiştir. Onun bu tutumu, tekrara düşmeme, eserini akıcı kılma kaygısından bağımsız olmasa gerektir: *ʿĀşıḳ bolġan men-men, Yūsufnı üngdegen men-men, özümni Yūsufġa ʿarza ḳılġan men-men. Ewni*

(251) *Bu butlar bāṭıl tururlar, **asıġları yoḳ**.* "Bu putlar batıldırlar, faydaları yok(tur)." [40v-9]

(1362) *Ol yėrde ḫalāyıḳ kördi ḳamuġı yalaŋġaç, **tonları yoḳ**, **uyatları yoḳ**.* "O yerde insanlar gördü (ki) hepsi çıplak, elbiseleri yok, utanmaları yok." [174v-8]

(1588) *Resūl ʿaleyhi's-selāmnıŋ̄ yaḫşı ḳılıḳlarınıŋ̄ **nihāyeti yoḳ**, sanasa bolmas.* "Peygamberin -ona selâm olsun- iyi huylarının sonu yok, saysa olmaz (: saymakla bitmez). " [198v-5]

3.3.2.d.10. Aşağıdaki örnekte ise *yoḳ* sözcüğü düzeltme sağlama işlevindedir:

(2001) *Muḥammed bin Ebī Bekrge ḫaber boldı. Kişiler ıdtı, keltürdiler. Sordı: Kimnüŋ̄ ḳulı-sen? Aydı: ʿOṣmānnıŋ̄ ḳulı-men. Yana aydı: **Yoḳ**, fülānnıŋ̄ ḳulı-men.* "Muhammed bin Ebu Bekir'e haber geldi: Kişiler gönderdi, getirdiler. Sordu: Kimin kölesisin? Cevap verdi: Osman'ın kölesiyim. Yine dedi: Hayır, filanın kölesiyim." [240r-9]

3.3.3. ermez/s

er- fiili[170] 'olmak, bulunmak' anlamında ETü.'den beri kullanılan, fakat bu anlamda müstakil -asıl fiil- olarak sık kullanılmayan, daha çok yardımcı fiil özelliğiyle -Oğuz grubu Türkçeleri dışında diğer tarihsel ve çağdaş Türk dillerinde küçük fonetik farklarla- boy gösteren bir fiildir. KE'de *er-* fiili sayılı örnekte dahi olsa asıl fiil anlamıyla yüklem olabilme yeteneğini kaybetmeden de yer almakla birlikte söz konusu özelliğini yitirerek, yardımcı fiil olarak oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Bir isim ve yardımcı fiille oluşturulan birleşiklerde *er-* fiili hem sözlüksel anlamını koruyarak hem de sözlüksel anlamını yitirip kendinden önceki fiili kılınış açısından niteleyerek de birleşiğe katılmış, isim unsuru Türkçe olan sözcüklerle birleşik fiil oluşturduğu gibi isim unsuru alıntı olan sözcüklerle de bir araya gelmiştir.

KE'de *er-* fiilinin "olmak; var olmak" sözlüksel anlamını koruyan hem olumlu hem olumsuz çekimleri tanıklanmıştır. Aşağıdaki (1644) numaralı örnekte yer alan *ermes* yapısı, metnin devamında *bolmas* ile de ifade bulmuş, bu yapıların olumlu

---

*men bezedim, ewge men kivürdim, etekin men yırtdım, aŋ̄a yazuḳ men yükledim, yalġan men sözledim, yazuk men kıldım ol **aŋ̄ġ turur**.* [91r-2]

[170] Clauson er- için " 'to be' (something, somewhere, etc.), necessarily accompanied by a predicate; it cannot be used by itself to mean 'to exist' (for which see ba:r), but is often used as an aux. v. after participles, etc. of other verbs." açıklamasını yapar (1972: 193). Kononov ise *er-* fiili için şöyle bir açıklama yapar: "(< Ortak Altay fiili e-'olmak, var olmak' + -r olmak, var olmak, bulunmak anlamını yitirmiş ek." (1980: 119).

karşılığı ise *turur* ile dile getirilmiştir. Benzer örneklerde *er-* ve *bol-*'ın art arda kullanılması *er-* fiilinin *bol-* anlamı ile kullanıldığını göstermesi bakımından dikkate değer:

(1644) *Bir kün Ḳureyş kāfirleri yıġılıp Muḥammed Resūlu'llāh ḥaḳḳında keñeş ḳıldılar: Neteg ḳılıp bu Muḥammed belāsından ḳutulġay-miz? Ol zamān şeyṭān bir ḳarı kişi ṣūretinġa bolup aralarında ḥāżır boldı. Birisi aydı: Kelip, ḳamuġımız bir bolup Muḥammedni ėldin çıḳaralıñ. Şeyṭān aydı: Bu keñeş* **ermes.** *Muḥammed tetik er turur, barġan yėrde tek turmas, bir orun bulur, āḫir sizge kelür. Yana biri aydı: Yėrni suwġa tegi ḳazalıñ; taş, temür birle tam ḳılalıñ; yėr yüzige tegmişde tamnı bülend ḳoparalıñ; bir eşik ḳoyalıñ; Muḥammedni ol tamġa kirgüzüp eşikin berkitelim, anda oḳ açlıḳdın ölgey. Şeyṭān aydı: Andaġ* **bolmas**; *anga Cebre'il kelip havādın çıḳarur. Bu söz* **ermes**. *Her biri bir keñeş aydı. İblīs ḳamuġınġa cevāb aydı. Biregü aydı: Bolmasa ḳamuġımız yıġılıp mükābireten sançıp öltürelim. İblīs aydı: Söz bu turur. İttifāḳ ḳıldılar.* "Şeytan: "Bir gün Kureyş kâfirleri toplanıp Allah'ın resulü Muhammed hakkında istişare ettiler: Nasıl edip de bu Muhammed belasından kurtulacağız? O zaman şeytan bir yaşlı kişi suretine bürünüp aralarında hazır oldu. Birisi dedi: Gelin, hepimiz bir olup Muhammed'i ülkeden çıkaralım. Şeytan dedi: Bu fikir olmaz. Muhammed zeki kişidir, gittiği yerde sessiz kalmaz, yine yer bulur (: bir makama erer), sonunda size gelir. Yine biri dedi: Yeri suya kadar (: yerden su çıkıncaya kadar) kazalım; taş, demir ile duvar yapalım, yer yüzüne ulaştığında duvarı yükseltelim, bir eşik koyalım, Muhammed'i o duvara girdirip eşiği (de) kapatalım, tam orada açlıktan ölecek(tir). Şeytan dedi: Öyle olmaz; O'na Cebrail gelip (O'nu) havadan çıkarır. Bu fikir olmaz. Her biri bir fikir söyledi. İblis hepsine cevap verdi. Biri dedi: Olmazsa hepimiz toplanıp üstünlüğümüzü göstererek saldırıp öldürelim. İblis dedi: (Kabul edilecek) Fikir budur. İttifak ettiler." [205v-7/15]

Benzer şekilde aşağıdaki örnekte *revā bolmas* ve *revā ermes* yapıları ile *ḫoşnūd ermese* ve *ḫoşnūd bolmasa* yapıları art arda gelerek aynı işlevde kullanılmıştır:

(850) *İḍi didārını körmek* **revā bolmas**, *Mūsīġa bolmaġay erdi. Körgülük* **revā ermesni** *tilemek yalavaçlardın neteg revā bolur?* "Allah(ın) cemalini görmek uygun olmaz, (nitekim) Musa'ya olmayacaktı. Görmeye uygun olmayanı istemek peygamberlere nasıl reva olur?" [122r-16]

(1996) *Eger İḍi ʿazze ve celle mendin ḫoş-nūd erse ol ḳoḍmaġay, uçmaḫ ḫulleleri keḍdürgey;* **ḫoş-nūd ermese** *ol kefenni mendin suçulġay [yanar] tonlar keydürgey.* "Eğer aziz ve celil olan Allah benden hoşnut ise, O bırakmayacak cennet elbiseleri giydirecek; hoşnut olmazsa o kefeni ben(im üzerim)den çıkarıp elbiseler giydirecek." [239v-14]

(1997) *Eger Mevlī taʿālā mendin ḫoş-nūd bolsa laḥdimni kėñgetü yarlıḳaġay; eger mendin* **ḫoş-nūd bolmasa** *lahdimni tar ḳılġay, eyegülerim eyegülerimge yapuşġay.* "Eğer yüce Allah benden hoşnut olursa kabrimi genişletip (beni) affeder; eğer benden hoşnut olmazsa kabrimi dar kılar, (böylece) kemiklerim kemiklerime yapışır." [239v-16]

Aşağıdaki metin parçalarında yer alan olumsuz kullanımlarda da *er-* fiili 'ol-' asıl anlamı ile kullanılmıştır:

(1397) *Yüstaġād melik aydı: Aṭlanıŋ, barıp köreliŋ tėp. Ġārġa yaḳın keldiler erse Temlīḫā aydı: Siz aḳırınraḳ keliŋ, men barıp Daḳyānūs* ***ermesiŋizni*** *aytu bėreyin, ḳorḳmasunlar tėp.* "Yüstegad hükümdar: 'Atlanın, gidip görelim.' diye buyurdu. Mağaraya yaklaştıklarında Temliha 'Siz yavaşça gelin, ben gidip Dakyanus olmadığınızı söyleyivereyim, korkmasınlar.' diye söyledi." [179r-7]

(2049) *Bu Ḥüseyn turur tėyü saḳındılar. Çerig telim kördiler erse, Ḥüseyn* ***ermesin*** *bilip ḳorḳtılar.* "Bu Hüseyindir diye düşündüler. Asker(i) çok görünce Hüseyin olmadığını anlayıp korktular." [245r-21]

(519) *Er* ***ermeslik*** *ʿaybı ḳamuġ ʿayblardın uluġraḳ turur. Özge kiçig ʿayblar yalawaçlarda bolmas. Bu uluġ ʿayb Yūsufġa neteg revā bolur?* "Erkek olmama kusuru bütün kusurlardan daha büyüktür. Diğer küçük kusurlar peygamberlerde olmaz. Bu büyük kusur Yusuf'a nasıl reva olur?" [82r-10]

(1096) *Ḳadeḥlerni kök yėr suwı* ***ermes*** *suw birle toldurġıl.* "Kadehleri gök (ve) yer suyu olmayan su ile doldur." [149r-2]

er- fiili aşağıdaki 'olumlu' örneklerde 'var olmak' anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır:

İmdi sizge maʿlūm boldı kim Ādem ʿālim turur, siz ʿābid-siz, meniŋ ḥazretimde miŋ ʿābiddin bir ʿālim faẓılraḳ turur, ḳayda ʿābid ***erse*** *ʿālimġa ḫiḍmet ḳılmak kerek.* "Şimdi size malum oldu ki Adem alimdir, siz abid(: ibadet eden)siniz. Benim katımda bin abidden bir alim daha faziletlidir. Nerede abid varsa alime hizmet etmeli(dir)." [8v-20/21]

Fermān keldi: Ḳaçan seniŋ tennūrınıŋ içinde suw belgürse ol ʿaẕāb ıḍġum turur. Kimi üç ḳat erdi altıda yılḳı ḳaralar ***erdi****, ortasında Nūḥ ḳavmi birle üstünde ḳuş ḳurtlar* ***erdi.*** "Buyruk geldi: Senin fırınının içinde su belirdiği zaman, o, azab göndereceğim demektir. Gemi üç kat idi, altında hayvanlar vardı, ortasında Nuh kavmi ile üstünde kuş(lar) kurtlar vardı." [24r-9/11]

Clauson'un *var olmak* (to exist) anlamında tek başına kullanılmadığını söylediği *er-* fiili yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere hem *olmak* hem *var olmak, bulunmak* anlamında kullanılmış, olumlu ve olumsuz gövdeler oluşturarak tümcede çeşitli görevler üstlenmiştir.

er- fiilinin T3K olumsuz geniş zaman çekimi *er- ~i- mez/s* kalıplaşarak *tegül/değil*[171] anlam ve göreviyle kullanılmıştır. Kaşgarlı da *ermez/s*'in *tegül* 'değil' işlevinde kullanıldığını kaydeder. Kaşgarlı, *tegül* maddesinde bu sözcüğün Oğuzca

[171] *değil* sözcüğünün kökenine dair *bkz.* Tekin, 2005: 537-547.

olduğunu ve Arguların *dağ ol* sözünün değiştirilerek *tegül* hâline getirildiğini belirtir (DLT I, 393). Yine sıfat-fiil eklerinden bahsettiği kısımda verdiği örneklerde Kaşgarlı, Oğuzların *tegül*, diğer Türk boylarının ise *ermes*'i kullandıklarına işaret eder:

> İsmi mekân için بُو تُرْغو يِيرْ اَرْماسْ 'bu turġu yer ermes' denir ki 'bu, durulacak yer değildir' demektir. Oğuzlar, buralarda بُو اي قُراسِى اُغُرْ تَكُلْ 'bu ya ḳurası oġur tegül', بُو تُراسِى يِرْ تَكُلْ 'bu turası yer tegül' derler ki 'bu, yay kuracak vakit değil', 'bu, duracak yer değil' demektir. Öbür Türkler بُو ع۪اْت اَغْقُوْ اَرْماسْ 'bu taġ aġḳu ermes' derler, 'bu dağa çıkacak zaman değildir' anlamınadır. … Burada Oğuzlar, bu anlamda بُو تاغْ اَغاسِى اُغُرْ تَكُلْ 'bu taġ aġası oġur tegül' derler 'bu, dağa ağacak zaman değildir' demektir (DLT II, 68).

Tarihsel ve çağdaş Türk lehçelerinde *ermez/s* ve *tegül*'ün görünümü şöyledir:

> ETü. KTü –, Uygur Türkçesi *ermes*, Karahanlı Türkçesi *ermes*, Harezm-Altınordu Türkçesi *ermez~ermes*, Kıpçak-Oğuz Türkçesi *tegül~degül~deyül* (Şçerbak 1981: 96) Kıpçak-Oğuz Türkçesi *tüyül~degül~devül~döl* (< tegül) (Karamanlıoğlu 1994: 152), Çağatay Türkçesi Nevayî öncesi *dėgül~ermes*, Nevayî sonrası *ermes* (Eckmann 2003: 133), TTü. *değil*, Azerbaycan Türkçesi *deyil*, Türkmen Türkçesi *dääl*[172], Gagavuz Türkçesi *diil*, Yeni Uygur Türkçesi *ämäs*, Özbek Türkçesi *emäs*, Kazak Türkçesi *emes*, Kırgız Türkçesi *emes*, Karakalpak Türkçesi *emes*, Nogay Türkçesi *tuvıl*, Tatar Türkçesi *tügĕl*, Başkurt Türkçesi *tügil*, Kırım-Tatar Türkçesi *degil*, Karaçay-Malkar Türkçesi *tüyül~tül*, Kumuk Türkçesi *tügül*, Altay Türkçesi *emes*, Hakas Türkçesi *çoġıl*, Tuva Türkçesi *eves*, ÇuTü. *mar* (Şçerbak 1981: 96).

Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde "-maz'la yapılan şekil bir isimdir" açıklamasını yaparak *ermez*in yüklem olarak kullanılışına *ol ögrünçümüz tüketi sözlegü +teg ermez* "Bu sevincimiz tamamıyla söylenecek gibi değildir/Sevincimiz ifade edilemez" örneğini verir. Gabain'in *ermez*'i isim olarak değerlendirmesi ilginçtir. Gabain, *ermez*in KTü.'de bulunmadığını ifade etmekle beraber şu örnekte varlığına dair bir işaretin olduğunu da ortaya koyar: *çuġay yış tüg(ü)ltin, yazı ḳonayın* "Çugay otlağına (yaylasına) değil, ovaya konayım (yerleşeyim)." Orhon Yazıtları üzerinde çalışan araştırmacıların *Tö/ügültü/in* şeklinde özel isim (yer ismi) olarak yorumladığı söz konusu sözcüğü *değil* olarak yorumlayan Gabain'in ilk kez DLT'de geçen sözcüğün Kaşgarlı'dan yıllar önce, en eski yazılı belgelerimizde de varlığını tanıklamaya çalışması dikkate değer.

KE'de *tegül* sözcüğü tanıklanmamıştır; yerine düzenli olarak *ermez/s* kullanılmıştır:

(1030) Süleymān aydı: Ey Semdūn, bu sözüñg rāst mu turur? Semdūn aydı: قنى اعملك

[172] Şçerbak, Türkmen Türkçesinin ağızlarında *zeel, leel, neel, seel* biçimlerinin de görüldüğünü belirtir (1981: 96).

الخير ليس الله رسول اي İşitmek körmek birle teñg **ermes**[173]. Eger tilesen̄g, barġıl, körgil. [141v-19]

Schinkewitz, olumlu tümcelerde koşaç olarak birinci ve ikinci kişilerin tekilinde ve çoğulunda predikatif son eklerin, üçüncü kişide 'mevcut olmak, yaşamak, durmak, ayakta durmak, ayağa kalkmak' anlamlarına gelen *tur-* fiilinin geniş zaman çekimi *turur*'un, kimi şiirlerde ve soru tümcelerinde üçüncü kişi koşacı olarak *ol* sözcüğünün kullanıldığını belirterek olumsuz tümcelerde ise *tekil ve çoğul bütün şahıslarda er- 'olmak, imek' fiilinden olumsuz muzari (aorist) şekli kullanılır* açıklamasını yapar (1947: 11).

KE'de olumsuz bildirme yapısını *ermez/s* yanında *imes* de oluşturur:

(1149) *Yūnus aydı: Ey Cebreʾil, ança zamān bėrgil. Mevlin̄g yalavaçı bolup mundaġ tulas barmaḳ lāyıḳ* ***imes.*** "Yunus dedi: Ey Cebrail, biraz zaman ver. Tanrı'nın peygamberi olup (da) böyle üstü başı dağınık bir şekilde gitmek uygun değil." [154v-8]

(519) *Baʿżı aymışlar: Andaġ ḥālde raġbet ḳılmaḳ erlik nişānı* ***imes***. "Bazıları demişler: Öyle durumda rağbet etmek erkeklik nişanı değil(dir)." [82r-9]

(1259) *Mundaġ ʿacebni dünyāda hiç kişi körgen* ***imes***. "Böyle acaib(şey)i dünyada hiç kimse görmüş değil." [166r-5]

ermez/s bütün kişilerle çekime girer:

T1K ermes-men

(190) *Mezid bin Saʿd aydı: İlāhī, men olarnıñg dini üze* ***ermez-men****, öz dinin̄g üze tutġıl.* "Mezid bin Sad dedi: Ey Allah'ım, ben onların dininden değilim, (beni) kendi dinine dahil et." [30r-16]

(905) *Mūsī aydı: Teñgri saḳlasun, men sizlerge külgüçi cāhillerdin* ***ermes-men***. "Musa dedi: Allah korusun, ben sizlere gülen/ecek cahillerden değilim." [128r-3/4]

(1296) *Cebreʾil aydı: Ḳorḳmaġıl. Men ādemī* ***ermes-men****, Teñgri yibergen ferişte-men.* "Cebrail dedi: Korkma, ben insan değilim, Allah(ın) gönderdiği meleğim, sana oğul bağışlamak için geldim." [168v-21]

(1111) *Men añga muḥtāc* ***ermes-men***. "Ben ona muhtaç değilim." [150v-2]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (53), (233), (468), (498), (645), (1090), (1617), (1715).

[173] الك لمعاينة خبر ليس "Haber gözle görmeye benzemez".

T2K ermes-sen

(310) *İsmāil aydı: Ol atam turur, sen anı aġırlamamış-sen ewüñg eşigin kitergil tėdigi seni aymış, imdi sen maña ḥācet* ***ermes-sen*** *tėp ṭalāḳ bėrdi.* "İsmail dedi: O babamdır, sen onu ağırlamamışsın, evin eşiğini gider dediği senmişsin, şimdi sen bana gerekli değilsin diyerek boşadı." [49r-18]

(753) *Firʿavn aydı: Men kendü Teñgri-men. Mūsī aydı: Sen Teñgri* ***ermez-sen****, seniñg meniñg Teñgrimiz bir Allah turur.* "Firavun dedi: Ben kendim Tanrı'yım. Musa dedi: Sen Tanrı değilsin, senin benim Tanrımız bir (olan) Allah'tır." [112r-17]

(693) *Sen bizge muñgluġ* ***ermes-sen****, biz me saña muñgluġ-mız.* "Sen bize muhtaç değilsin, biz sana muhtacız." [102r-20]

(1691) *Ey Muḥammed,* العجم و العرب افصح انا *dėgen sen ermes mü-sen?* Ey Muhammed, 'Arapların ve Acemlerin en fasihi benim.' diyen sen değil misin? [212r-4/5]

T3K ermes

(187) *Üçegüni atlıġ kişilerdin çıḳardılar, biri Mezīd bin Saʿd, ėkkinçi Loḳmān bin ʿĀd, ol ḥakīm Loḳmān* ***ermes****, üçünçi Ḳayl bin ʿÖmer. Aḍın ḳoldaşlar birle Mekkege yetdiler.* "Üçünü atlı kişilerden çıkardılar, biri Mezid bin Sad, ikincisi Lokman bin Ad, o Hakim Lokman değil, üçüncüsü Kayl bin Ömer. Başka arkadaşlarla Mekke'ye ulaştılar." [29v-16]

(849) *Cühūdlar ʿĀyişeni anamız* ***ermez*** *tėyürler. Biz aytur-mız: Köni sözleyür-siz; sizing anañgız* ***ermez,*** *biz mü'minleriñg anası turur.* "Yahudiler Ayişe'ye annemiz değil diyorlar. Biz 'Doğru söylüyorsunuz, sizin anneniz değil, biz müminlerin annesidir.' diyoruz." [122r-14/15]

(1030) *İşitmek körmek birle teñg* ***ermes.*** "İşitmek görmekle denk değil(dir)." [141v-19]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (52), (88), (110), (116), (118), (119), (152), (155), (187), (289), (292), (310), (313), (436), (447), (450), (451), (497), (519), (554), (556), (557), (570), (573), (602), (605), (618), (665), (667), (679), (704), (733), (820), (832), (847), (849), (859), (864), (883), (906), (911), (1030), (1034), (1038), (1052), (1059), (1091), (1107), (1110), (1112), (1128), (1230), (1132), (1137), (1144), (1206), (1250), (1264), (1301), (1326), (1340), (1344), (1347), (1358), (1400), (1457), (1474), (1483), (1486), (1489), (1516), (1517), (1526), (1540), (1544), (1556), (1609), (1610), (1611), (1612), (1625), (1644), (1681), (1717), (1734), (1735), (1737), (1741), (1747), (1752), (1782), (1796), (1849), (1865), (1891), (1895), (1935), (1966), (1967), (2070).

Ç1K ermes-miz

(619) *Olar aydılar: Bizler cāsūs* ***ermez-miz****, oġrı hem* ***ermes-miz****.* "Onlar dediler: Bizler casus değiliz, hırsız da değiliz." [94r-13]

(366) *Aydılar: Biz ṭaʿāmġa muḥtāc* ***ermez-miz.*** "Dediler: Biz yiyeceğe muhtaç değiliz." [59v-13]

(751) *Mūsī aydı: Biz cādū* ***ermes-miz****, Teñgriniñg yalavaçları-mız.* "Musa dedi: Biz büyücü değiliz, Allah'ın peygamberleriyiz." [112r-12]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (417), (633), (643), (1172).

Ç2K ermes-siz

(1820) *Künümüz teñg, yoḳ erse siz biziñg birle teñg* ***ermes-siz****. Biziñg ölgenler uçmaḥda turur, siziñg ölgenler tamuġda turur.* "Günümüz denk, ancak siz bizimle denk değilsiniz. Bizim ölülerimiz cennettedir, sizin ölüleriniz cehennemdedir." [224r-11]

Ç3K ermez/sler

(190) *Bular ʿĀd evvelidin* ***ermezler,*** *ʿĀd āḫiridin tėmişler.* " 'Bunlar Ad (kavmi) öncesinden değiller, Ad (kavmi) sonrasından(dırlar).' demişler." [30r-15]

(524) *Ḳamuġ yalavaçlar hem muḫliṣ erdiler hem muḫlaṣ. Özge müʾminler muḫliṣ erdiler, ammā muḫlaṣ* ***ermezler****.* "Bütün peygamberler hem hâlis/ihlâslı idiler hem ihlâsa erdirilmiş. Diğer müminler hâlis idiler, fakat ihlâsa erdirilmiş değiller." [82v-6]

(1716) *Ümmetni duʿā vaḳtında özindin ayırmadı, özini olarġa ḳata yarlıḳadı, aydı: Eger ʿayb ve cefā içinde birle* ***ermesler****, seniñg ʿināyetiñg sarıdın olarnıñg birle-men.* "(Hz. Muhammed) Dua zamanında (: dua ederken) ümmetini kendinden ayırmadı, kendini onlarla bir tutarak (: tevazu göstererek) bağışlanma diledi: (Ey Allah'ım) Eğer kusur ve cefa içinde (ümmetim benimle) birlikte değillerse, (ben) senin lütfun sebebiyle onlarla birlikteyim." [214r-7/10]

(1870) *ʿAbdu'llāh ibn Ubey munı işitti, aydı: Ol ėldeki ḫalāyıḳ andaġ* ***ermesler*** *kim Muḥammedni ėlleririñge yaġutsalar.* "Abdullah ibn Ubey bunu işitti, dedi: O ülkedeki insanlar öyle değiller ki Muhammed'i ülkelerine yaklaştırsalar (: O ülkenin insanları Muhammed'i ülkelerine yaklaştıracak insanlar değil)." [228r-21]

3.3.3.a. KE'de ermez/s yapısının birden fazla olumlu karşılığı tespit edilmiştir. Sözü edilen bu karşılıklar bakışımsız bir görünüm arz eder:

3.3.3.a.1. Aşağıdaki örnekler *erür* yapısının, *ermez/s*'in bakışımsız karşılığı olduğunu gösterir:

(1891) *Anda kėḍin aydı: Men sizni bu dinimiz içinde oḳ erürler mü **ermes** mü tėp sınayur erdim. El-hamdü li'llāh dininĝiz içinde üstüvār ermiş-siz, tėdi.* "Ondan sonra söyledi: 'Ben sizi gerçekten bu (bizim) dinimizdeler mi değil(ler) mi (: gerçekten bizim dinimizden misiniz yoksa değil misiniz) diye deniyordum. Allah'a şükür dininizde güvenilirmişsiniz.' dedi." [230r-14]

(155) *İblis aydı: Kirgil ey melʿūn tėp aydınĝ, melʿūn men erür-men eşgek **ermez** tėdi.* "İblis dedi: 'Gir ey lanetlenmiş!' diye söyledin. Lanetlenmiş (olan) benim, eşek değil.' dedi." [24v-21]

3.3.3.a.2. Aşağıdaki örnekte *ermez/s*'in olumlu karşılığı *er-* fiilinin T3K geniş zaman çekimli *erür* yapısı ile değil, *er-* fiilinin T3K geçmiş zaman çekimli *erdi* yapısıdır. Bu örnek *ermez/s*'in bakışımlı olumlu karşılığının farklı bir zamanla da çekimlenebileceğini göstermesi bakımından dikkate değer:

(524) *Ḳamuġ yalavaçlar hem muḫliṣ erdiler hem muḫlaṣ. Özge mü'minler muḫliṣ erdiler, ammā muḫlaṣ **ermezler**.* "Bütün peygamberler hem halis/ihlaslı idiler hem ihlasa erdirilmiş. Diğer müminler halis idiler, fakat ihlasa erdirilmiş değiller."[174] [82v-6]

3.3.3.a.3. Aşağıdaki örneklerde *turur* /*-dur, ermez/s*'in bakışımsız olumlu karşılığıdır:

(1344) *Tevritde rūḥ ẕikri sıfatı yoḳ. Eger rūḥnı ṣıfat ḳılsa yalġançı **turur**, yalavaç **ermes**.* "Tevrat'ta ruh(un) zikri, sıfatı yok. Eğer (Hz. Muhammed) ruhu tarif et(er)se yalancıdır, peygamber değil." [173r-11]

(1230) *Bu maḫlūḳ işi **ermez**, bir ü bar yaratḳan Ḫaliḳ işi **turur**.* "Bu yaradılan işi değil, bir ve var (olan) yaradan Tanrı(nın) işidir." [162v-8]

(313) *… Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām İsmāʿildin **turur**, İsḥāḳdın **ermez**.* "Mustafa -ona selâm olsun- İsmail'dendir, İshak(soyun)dan değil. " [49v-18]

(665) *Ḳaçan bitig Yaʿḳūb yalavaçġa tegdi erse oḳıdı, aydı: Bu bitig kāfirler bitigi **ermes**, bu söz kāfirler sözi **ermes**; bu bitig yalavaçlar bitigi **turur** ya kendü ṣıddiḳlar sözi*

[174] *muhlis* ve *muhlas* kelimelerinin her ikisi de *ihlâs sahibi/ihlâslı* anlamına gelmekle birlikte İslâm alimleri Kur'an'da geçen bu iki sözcüğün birbirinden farklı olduğuna dikkati çekmişler, özellikle de Yûsuf suresinin 24. ayetinin tefsirinde buna işaret etmişlerdir. Buna göre *muhlis* çalışarak, gayret göstererek ihlâsa ulaşan/ihlâsa eren, *muhlas* ise Allah tarafından seçilerek ihlâslı kılınan/ihlâsa erdirilen kişiye işaret eder.

turur. "Mektup Yakup peygambere ulaşınca (Hz. Yakup mektubu) okudu, dedi: Bu mektup kâfirler mektubu değil, bu söz kâfirler sözü değil(dir); bu mektup peygamberler mektubudur ya da kendi(leri) sözünün eri olanlar(ın) sözüdür." [99v-9]

(619) *Olar aydılar: Bizler cāsūs ermez-miz, **oġrı hem ermes-miz**.* "Onlar dediler: Bizler casus değiliz, hırsız da değiliz." [94r-13]

Üç türlüg ᶜaybı bar ḳaçḳaḳ, yıġlaḳ, oġrı-dur tėmiş-siz. " 'Üç çeşit ayıbı var: Kaçak, gözü yaşlı, hırsız.' demişsiniz." [104r-16]

3.3.3.a.4. Aşağıdaki örneklerde ise *ermez/s*'in olumlu karşılığı için *erür* ve *turur* kullanılmamış, yalnızca kişi eki *ermez/s*'in olumlu bakışımlısını karşılamıştır:

(643) *Yūsuf uluġlarıġa aydı: Ne tėyür-siz? Olar endikip aydılar: Biz elge yawuzlıḳġa kelmey-miz. Yalavaç oġlanları-miz, oġrılar **ermes-miz**.* "Yusuf, büyüklerine sordu: Ne diyorsunuz? Onlar şaşırarak cevap verdiler: Biz ülkeye kötülüğe/kötülük yapmaya gelmeyiz. Peygamber çocuklarıyız, hırsız değiliz." [97r-11]

(693) *Sen bizge **muñ̂luġ ermes-sen**, biz me sañ̂a muñ̂luġ-miz.* "Sen bize muhtac değilsin, biz ancak sana muhtacız." [102r-20]

(751) *Firᶜavn aydı: Biz hem cādūlarını keltürdük, talaşġıl köreliñ̂. Mūsī aydı: Biz cādū **ermes-miz**, Teñ̂grininiñ̂ yalavaçları-miz.* "Firavun dedi: Biz de büyücüleri getirdik, (onlarla) yarış, görelim. Musa dedi: Biz büyücü değiliz, Tanrı'nın peygamberleriyiz. " [112r-12]

(1340) *Muᶜallim kelip anasıġa aydı: Bu oġluñ̂ bizdin **ögrenürlerdin ermes**, biz mundın ögrenürlerdin-miz.* "(Hz. İsa'nın) Hoca(sı) gelip annesine dedi: Bu oğlun bizden öğrenenlerden değil, biz bundan öğrenenlerdeniz." [172v-15]

3.3.3.b. *ermez/s,* kimi zaman ileri sürülen bir düşünceyi, yanlış bilgiyi düzeltme, verilen bilgiyi yenisiyle değiştirme gibi amaçlara hizmet eder. Bunlarla birlikte zaman zaman eksik verilen bir bilgiyi tamamlama da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla *ermes*'in metnin bilgi akışının düzenlenmesine katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Olumlu bir savın yeni bilgi (new information) verirken olumsuz savın yeni bir bilgi vermeyip dinleyenin yanlış bilgisini düzeltme işlevi olduğu birçok çalışmayla kaydedilmiştir. Nitekim Givón'un da (2001) işaret ettiği üzere olumsuz iddialar söz konusu olduğunda umumiyetle *alıcının yanlış bildiği, konuşurun ise -alıcıdan daha iyi- bildiği* bir durum söz konusudur. Düzeltme söz edimi, iletinin alıcı/dinleyen tarafından doğru anlamlandırılması noktasında oluşabilecek birtakım sorunların önüne geçmek amacını da taşır. Aşağıda öne sürülmüş ifadelerin (: eski bilgi) doğruluğu alıcı

tarafından ermez/s işaretleyicisi vasıtasıyla reddedilmiş, alıcı yanlış bilgi/ler yerine doğrusunu (: yeni bilgi) söylemiş, böylece bir düzeltme söz edimi vuku bulmuştur:

(1374) *Temür birle baḳır birle [yer] yüzi͡ng͡e aşurdı. Ḳaçan tamām boldı erse Ẕü'l-Ḳarneyn aydı: **Bu meni͡ng͡ küçüm ḳuvvetimdin imes erdi**, İdi ᶜazze ve celle raḥmetindin erdi.* "Demirle bakır(ı) yüzüne (yüzeye) çıkardı, tamamlanınca Zülkarneyn dedi: Bu benim gücüm kuvvetimden değildi, aziz ve celil olan Allah'ın rahmetindendi." [175v-20]

(155) *Nūḥ İblīsni kimi içinde kördi erse aydı: Ey melʿūn, kimüni͡ng͡ fermānı birle kirdi͡ng͡? İblīs aydı: Seni͡ng͡ sözüni͡ng͡, fermānını͡ng͡ birle kirdim. Nūḥ: Ḳaçan aydım sa͡n͡g͡a kirgil tėp? İblīs aydı: Kirgil, ey melʿūn tėp aydı͡ng͡. Melʿūn men erür-men **eşgek ermez** tėdi.* "Nuh İblis'i gemi içinde görünce sordu: Ey melun, kimin buyruğuyla girdin? İblis cevap verdi: Senin sözün, (senin) buyruğunla girdim. Nuh (sordu): Ne zaman söyledim sana 'Gir!' diye?" İblis cevap verdi: 'Gir, ey lanetlenmiş!' diye söyledin. 'Lanetlenmiş benim, eşgek değil.' dedi." [24v-21]

(1609) *ᶜArş astındın nidā kelgey: Ey uçmaḥlıġlar, sizler işi͡ng͡izge bolu͡ng͡, **bu tecellī nūrı ermes**, Fāṭıma-i Zehrā ᶜAliyy-i Murtażānını͡ng͡ yüzlerige baḳsalar, olarnı͡ng͡ nūrı turur.* "Arş(ın) altından ses gelecek: Ey cennetlikler, sizler işinizde (gücünüzde) olun, bu tecelli nuru değil, Fatıma Zehra (ve) Aliyyül Murtaza'nın (: Hz. Ali'nin lakabı) yüzlerine bakarlarsa (bu) onların nurudur." [202r-14]

(1486) *Tamuġġa yibergenimiz köydürmek üçün **ermes**, keçürmek üçün turur.* "Cehenneme göndermemiz yakmak için değil, affetmek içindir." [188r-1/2]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (187), (190), (289), (313), (325), (524), (556), (643), (665), (693), (751), (1610), (1625), (1796), (1959), (1967), (1978).

3.3.3.e. *ermez/s,* ad ve ad soylu sözcüklerden sonra gelir:

3.3.3.e.1. Adlardan sonra:

(753) *Mūsī aydı: Sen Teni͡ng͡ri **ermez-sen**, seni͡ng͡ meni͡ng͡ Teni͡ng͡rimiz bir Allāh turur.* "Musa dedi: Sen Tanrı değilsin, senin benim Tanrımız bir (olan) Allah'tır." [112r-17]

(665) *Ḳaçan bitig Yaʿḳūb yalavaçġa tegdi erse oḳıdı, aydı: Bu bitig kāfirler bitigi **ermes**, bu söz kāfirler sözi **ermes**; bu bitig yalavaçlar bitigi turur ya kendü şıddīḳlar sözi turur.* [99v-9]

(1052) *Dihḳān aydı: İdi ʿazze ve celle ḥaḳḳı ḥürmeti taḳı Süleymān ḥaḳḳı kim bu er ḥammāl **ermez**.* "Çiftçi dedi: Aziz ve celil olan Allah(ın) hakkı hürmeti ve (Hz.) Süleyman(ın) hakkı (için) ki bu kişi hamal değil." [144r-8]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (110), (116), (118), (187), (310), (417), (436), (444), (468), (498), (519), (554), (573), (602), (619), (633), (643), (645), (663), (704),

(733), (751), (820), (849), (864), (905), (1006), (1030), (1034), (1052), (1059), (1110), (1128), (1144), (1172), (1206), (1264), (1296), (1326), (1344), (1400), (1489), (1526), (1540), (1547), (1610), (1617), (1734), (1737), (1782), (1865), (1895), (1959), (1967) …

3.3.3.e.2. Edatlardan sonra:

(679) *Aydı: Meniñg şikāyetim, yıġım olar üçün* ***ermes,*** *İḍge turur.* "(Hz. Yakup) Dedi: Benim şikayetim, ağlamam onlar için değil, Allah'a'dır." [100v-15]

(497) *Zeyne aydı: Yaʿḳūb sañga bu kün çıḳġu teg* ***ermes.*** "Zeyne dedi: Yakup sana (: seni görmek için) bugün (dışarı) çıkacak gibi değil." [79v-6]

(619) *Olar aydılar: Bizler cāsūs ermez-miz, oġrı hem* ***ermes-miz.*** "Onlar dediler: Bizler casus değiliz, hırsız da değiliz." [94r-13]

(906) *Kiçig me* ***ermes*** *ḳarı ma* ***ermes****, orta yaşlıġ turur.* "Küçük de değil, yaşlı da değil, orta yaşlıdır." [128r-6]

3.3.3.e.3. Zamirlerden sonra:

(1517) *Ey ferişte, sen ġalat ḳılıp<-sen>, bu nāme meniñg* ***ermes.*** "Ey melek, sen hata etmişsin, bu yazı benim değil." [191r-16]

(292) *Sekkizinç kün Cebrāʾīl keldi, yarlıġ tegürdi: Ey İbrāhīm, Mevlī yarlıḳar: Bu yėr seniñg* ***ermez****, mundın kitgil tėp.* "Sekizinci gün Cebrail geldi, buyruk ulaştırdı: Ey İbrahim, Mevla 'Bu yer senin değil, buradan git.' diye buyuruyor. [46v-13/14]

(1262) *Aymışlar: Munı ayġanlar kamuġı* ***ermez erdiler.*** "Demişler: Bunu söyleyenler tamamı değildi (: hepsi bunu söylemedi)." [166r-13]

3.3.3.e.4. Sıfat tamlamalarından sonra:

(314) *Ḳaçan kelür tėse, nime köp sözlüg kişi* ***ermes*** *mü tėdi.* "Ne zaman gelir? deyince 'Ne çok sözlü kişi değil mi?' dedi." [49r-14]

(1301) *Yana aydı: Mevlī sañga bu aḳar orta, uluġ arıḳ* ***ermes*** *kiçig arıḳ* ***ermes*** *suw bėrdi yuvunmaḳ üçün.* "Yine dedi: Mevla sana, bu akan orta, büyük değil, küçük de değil, su verdi yıkanmak için." [169r-15/16]

(1935) *Tüşgü vaḳt* ***ermes*** *tüşgü yėr* ***ermes.*** "Konaklanacak zaman değil, konaklanacak yer değil." [234r-18]

3.3.3.e.5. Fiilimsilerden sonra:

(911) *Ol sıġır saban* ***sürmiş ermes,*** *çıḳırġa* ***yörümiş ermes.*** *Bir türlüg özge belgüsi yoḳ.* [128r-14/15]

(1474) *Ebū Ṭālib yıġlap aydı: Ey ḳarındaş, biziñg ḳabīlemizde kimerse terge* ***kirgen ermes.***

[186v-10]

(2070) *Tenbiḥ ü Naṣiḥat Ey müsülmānlar, Resūl ʿaleyhi's-selām uruġı üze bu ẓulmler yöridi. Sorġusuz kalġay* ***tėrnek ermes****. Munda teʾḫīr bolġay, taḳṣīr bolmaġay, imhāl bolġay; ihmāl keçmegey.* [249r-2]

(233) *Yolluġ müsülmān-men, ortaḳ tegenlerdin* ***ermes-men****.* [38v-15/17]

3.3.3.f. ermez/s mü

ermez/s mü yapısı KE'de çok az gerçek soru işleviyle kullanılmış genellikle retorik soru işleviyle ön plana çıkmıştır. *ermez/s* yapısı KE'de sıklıkla *mü* soru işaretleyicisi ile birlikte kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiş, verilmek istenen iletinin etkisini artırmıştır. *ermez/s mü* yapısı konuşurun tutum ve beklentilerini ortaya koyan bir yapıdır; bu yapının özellikle retorik soru işleviyle ön plana çıkması eserin bir anlatı metni olması ve yazarın, dili daha etkili kullanma gayesi ile ilgilidir denilebilir.

Aşağıdaki (1457) numaralı örnekte *ermez/s mü* yapısı bilginin doğruluğunu teyit ettirme şeklindeki gerçek soru işlevinin yanında şaşkınlığı, ortaya çıkan durum karşısında konuşurun hayretini de ihtiva etmekte, söz konusu hayret ve inanamama durumu soru yapısıyla kuvvetlendirilmektedir. Hz. Muhammed'e süt anneliği yapmak üzere O'nu almaya gelen Halime ve eşinin yola çıkarlarken cılız bir hâlde olan develerini, Hz. Muhammed'i alıp dönerlerken semiz bir şekilde gören ve şaşıran insanların ifadelerinde yer alan *ermez/s mü* yapısı ile konuşur/ların hayreti ifade bulmuştur. Bu şaşkınlık daha önce vakıf olunan bilginin sonradan görünenle çelişmesi ile ilgilidir:

(1457) *Yolġa kirdiler, burun kitgen arḳış evlerige burun bardılar. Ḳabile bu teveni kördi erse tanġ̂ladı: Ol ḳutur, sütsiz teve* ***ermes mü****, tėdiler. Bular aydılar: Belī, ammā bu oġlan berekātındın mundaġ sütlüg, körklüg boldı tėdiler.* "Yola çıktılar, (kendilerinden) önce (yola) çıkan kervandan evlerine (daha) önce ulaştılar. Kâbile bu deveyi görünce şaşırdı: 'O, uyuz sütsüz deve değil mi?' dediler. Bunlar cevap verdiler: 'Evet, ama bu çocuk(un) bereketinden böyle sütlü, güzel oldu.' dediler." [185r-10]

Aşağıdaki (1489) numaralı örnekte *ermez/s mü* yapısı yanıtı bilinmeyen ve beklenen gerçek soru işleviyle değil, sorunun anlatımı kuvvetlendirme işlevinden yararlanmak amacıyla sözde soru işleviyle kullanılmıştır, zira sorunun yanıtı konuşur ve dinleyen tarafından bilinmektedir. Art arda sıralanan *ermez/s mü* yapısı esasen "Bunca

eziyet nedendir?" ifadesinin "Bu kadar eziyet olmamalı/olamaz!" derin yapısını kuvvetlendirerek, sıralanan olumlu durumlardan sonra gerçekleşen olumsuzluk karşısındaki isyan ve aynı zamanda da şaşkınlığın ifadesine hizmet etmektedir. Dolayısıyla konuşur, asıl söylemek istediğini -peygambere reva görülen eziyetler karşısındaki sorgulayıcı hayretini- vurgulamak amacıyla *ermez/s mü* kalıbının gerektirdiği kuvvetli bir onaylamayı -*elbette … dir* yanıtını- aldığını varsayarak muhatabına -gerçek soru işlevli- sorusunu yöneltir. *ermez/s mü* yapısı, konuşurun onaylatma sezdirimini ortaya koyarak alıcıdan bir açıklama bekleme, aynı zamanda inan(a)mama söz edim değerini taşır. Bu söz edim değerine 'hatırlatma'yı da ekleyebiliriz:

(1489) *Muṣṭafā uruġları feryād birle yıġlaṣtılar, cümle ferişteler nevḥa ḳıla başladılar, aydılar: İḍiyā, bu Muḥammed ḳıyāmet körki* **ermes mü**, *īmān kilidi anıñg atı* **ermes mü**, *ʿālemlıġġa raḥmet* **ermes mü**, *peyġamberler tācı* **ermes mü**? *Munça emgek añga ne üçün turur?* "Mustafa(nın) kavmi feryat ile ağlaştılar, bütün melekler yüksek sesle ağlamaya başladı. Dediler: Ey Allah'ım, bu Muhammed kıyamet (gününün) güzelliği değil mi, iman kilidi onun ünvanı değil mi, insanlara rahmet değil mi, peygamberler(in) tacı değil mi? Ona bu kadar eziyet nedendir?" [188r-14/15]

Aşağıdaki (1741) numaralı örnekte soru -peygamberin sorusu- kendisi ve muhatapları tarafından yanıtı bilinen bir sorudur. Burada gençlerin hac ibadetine neden önem vermedikleri sorgulanarak, bu ibadetin yaşlanınca yapılması eleştirilmiş, bu durum iğneleyici bir üslûpla, tecâhül-i ârif sanatından, sorunun anlatımı kuvvetlendirme özelliğinden faydalanılarak dile getirilmiştir:

(1741) *Bir yıl ḥacġa bir ḳāfile keldi, barçaları ḳarı. Suʾāl ḳıldı[lar]: Sizing yigitlerge ḥac farīża* **ermes mü**? *Barça ḳarılar kelmiş-siz.* "Bir yıl hacca bir kafile geldi, tamamı yaşlı (: Bir yıl hacca tamamı yaşlı(lardan oluşan) bir kafile geldi). (Peygamber) sordular: Sizin gençler(iniz)e hac farz değil mi? Hep ihtiyar(lar) gelmişsiniz?" [216v-14/16]

Aşağıdaki (1012) numaralı örnekte de benzer bir kullanım söz konusudur:

(1012) *Yana sordı: Taḳı ne bėrdi? Aydı: Uçar ḳuşlarġa ḥükm ḳıldı. Başım üze kölege ḳılurlar. Ḳarınçḳa aydı: Eḍiz kök kölegesi sañga bes* **ermes mü** *erdi?* "Yine sordu: Başka ne verdi? Cevap verdi: Uçan kuşlara emretti. Başım(ın) üstünde gölge yapıyorlar (: Uçan kuşlara başım üzerinde gölge yapmaları için emir verdi). Karınca dedi: Yüksek gök gölgesi sana kâfi değil miydi? (: Elbette kâfiydi)." [139v-2]

Aşağıdaki (1717), (1691), (364), (417) numaralı örnekler de muhatabından onay -elbette … dır- bekleyen sorular içermektedir:

(1717) *Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, bular sa͡ŋga ümmet erse, ma͡ŋga ḳul* ***ermes mü****?* "Buyruk geldi: Ey Muhammed, bunlar sana ümmet ise bana kul değil mi? (: Elbette bana kuldur)." [214r-10]

(1691) *İlāhī, seni͡ŋg ṣenā͡ŋgnı ayta almas-men, sen oḳ ṣenā ayġay-sen. Ey Muḥammed,* انا حصفا برعلا و مجعلا *dėgen sen* ***ermes mü-sen****?* "Ey Allah'ım, senin senanı söyleyemem/gerektiği şekilde seni övemem (zira zatın pek yücedir,) Ancak sen, kendine sena edersin. Ey Muhammed, 'Arapların ve Acemlerin en fasihi benim.' diyen sen değil misin? (: Elbette sensin)." [212r-4/5]

(364) *Cebrā'il keldi, aydı: Ey İbrāhīm, Mevlī yarlıḳar: Lūṭnı saḳlaġan men* ***ermes mü erdim****? Sen Lūṭ üçün ḳonuḳ eḍlemekni ḳoḍdu͡ŋg.* "Cebrail geldi, dedi: Ey İbrahim, Allah(ın) bağışladığı Lut'u koruyan ben değil miydim? (: Elbette bendim). Sen Lut'a misafir (gelmesini) takip etmeyi bıraktın." [59v-1]

(417) *Ḳamuġları aydılar: Bu Rāhīl oġlı͡ŋga tap* ***ermes mü-miz*** *kim atamız anı artuḳ sewüp artuḳ tutar? Taḳı özini artuḳ sewdüreyin tėp tüş kördüm tėyü yalġan aytur.* "Hepsi dediler: Bu Rahil(in) oğluna yetmez miyiz ki (: Elbette yeteriz) babamız onu çok sevip kıymetli tutuyor ve (o da) kendini fazla sevdireyim diye rüya gördüm diyerek yalan söylüyor." [67v-14]

Aşağıdaki (618) ve (1250) numaralı örneklerde de *ermes mü* gerçek soru işleviyle kullanılmamıştır. Bu örneklerde *ermes mü* yapısını kullanan konuşur, muhatabından bir yanıt beklememekte, apaçık ortada olan bir gerçek karşısında muhatabını, söylediklerinin doğruluğunu tasdik etmeye yönlendirmekte, bu da yanıtın kuvvetli bir onaylamayı ihtiva etmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla (618) numaralı örnek, *Evet elbette güzel*, ve (1250) numaralı örnek, *Evet elbette kötüdür* şeklinde bir onaylamayı gerekli kılar:

(618) *Nime körklüg* ***ermes mü*** *bir atadın on bir oġul bolsa?* "Bir babadan on bir oğul olması ne kadar güzel değil mi?" [94 r-6]

(1250) *Bir ḳarı kişi sulṭānġa aydı: Sendin burungı sulṭān Loḳmān Ḥakīmni oġlı birle yėrge ḳazıp tirigle kömmiş erdi. Ėsiz* ***ermes mü*** *andaġ ḳınalıp ölse?*"Bir yaşlı kişi sultana dedi: Senden önceki sultan, Lokman Hakimi oğlu ile, yeri kazıp canlıyken gömmüştü. Öyle eziyet edilip ölmesi (ne kadar) kötü değil mi?" [164v-13]

Aşağıdaki örnekte yer alan *erürler mü ermes mü* yapısı muhataba sorulmayan, ondan herhangi bir yanıt beklenmeyen bir ifadedir. Söz konusu yapı burada, konuşurun merak edip kendi içinde cevabını aradığı, muhatabının davranışlarından yola çıkarak

düşündüğü şeyin iki seçenekten hangisi -ya doğru *erür(ler)* ya da yanlış *ermes(ler)*- olduğunun ortaya çıkarılmasına hizmet eder:

(1891) *Anda kedin aydı: Men sizni bu dīnimiz içinde ok* **erürler mü ermes mü** *tėp sınayur erdim.* "Ondan sonra söyledi: 'Ben sizi gerçekten bu (bizim) dinimizdeler mi değil(ler) mi (: gerçekten bizim dinimizden misiniz yoksa değil misiniz) diye deniyordum." [230r-14]

Aşağıdaki örnek de yukarıdakine benzer, ancak burada bir gidermeli yapı söz konusudur. *erür mü ermes mü* yapısındaki *erür mü* ihmal edilip sadece *ermes mü* kullanılmıştır:

(1544) *ᶜAlī kelip aydı: Yā Muḥammed, bu ne iş bolur? Resūl aydı: Bu bir Teŋ̑riniŋ̑ dīni bolur, bu dīnge kirer mü-sen? ᶜAlī aydı: Atalarımız dīniniŋ̑ ḫilāfınça* **ermes mü**, *bir az zamān köreyin tėdi.* "Ali gelip sordu: Ey Muhammed, bu nasıl iştir? Peygamber cevap verdi: Bu, bir (olan) Allah'ın dinidir, bu dine girer misin? Ali cevap verdi: (Çağırdığın bu din) atalarımız(ın) dininin karşısında (mı) değil mi, bir müddet göreyim." [194v-4]

Yukarıda yer alan *erür mü ermes mü* yapısı bu örnekte *ermes mü* şeklinde, yapının *erür mü* kısmı düşürülerek/silinerek kullanılmıştır. Bu da yazarın anlatımda kısalığı, sözcük tasarrufunu sağlamak amacıyla tercih ettiği bir üslûptur. Yazarın söz konusu yapıdaki bir ögeyi silerek kısa bir anlatım ve etkili bir üslûp kullanma çabası elbette anlaşılırlığın aksatılmamasını da beraberinde getirerek gerçekleştirilmiştir:

atalarımız dīniniŋ̑ ḫilāfınça erür mü ermes mü

atalarımız dīniniŋ̑ ḫilāfınça Ø Ø ermes mü

Aşağıdaki örnekte yer alan *ermez mü* yapısı, bilginin doğruluğunun kuvvetli bir teyitini gerekli kılmanın yanında esasen cevabı kesin olarak bilinen bir durumla ilgili olarak ortaya çıkan bir olumsuzluğun, ancak konuşurun bildiği şey yanlış ise söz konusu olabileceğini -ki yanlış olmadığından konuşur emindir- isyanla karışık bir kızgınlıkla dile getirmiştir. Nitekim *ermez mü* yapısını kullanan konuşur, daha sorusuna cevap almadan *andaġ erse* ibaresiyle, sözünü ettiği kişinin konumu ile onun düştüğü durum arasındaki tezatlığa anlam verememiş, bu aykırı durumun ancak sorusunun yanıtı olumsuz ise kabul edilebilir olabileceğini sezdirmiştir. Eski bilgi içeren *andaġ erse* 'öyleyse' yapısı ile konuşurun, sorunun cevabını bildiği hâlde muhatabının teyit etmesini dahi beklemeden duygu ve düşüncelerini ifade edivermesi 'kabul edilemez'

olarak gördüğü durumun gerçekliği karşısındaki şaşkınlığının, isyan ve öfkesinin boyutuyla ilgili olsa gerektir.

(1849) *Ṣaḥābeler anı körüp ṣabrları ḳalmadı. ʿÖmer raẕiya'llāhu ʿanhu ol sözge bütmedi, Ebū Bekr-i Ṣıddīḳḳa keldi aydı: Yā Ebā Bekr, bu Muḥammed Resūlu'llāh* ***ermez mü****? ṫėdi. Andaġ erse bu ne ḫorluḳ turur biz körer-miz, bu ne emgek turur biz tartar-miz. Bu ṣulḥnı bu ṣartnı nelük ḳabūl ḳılduḳ?* "Onu görünce sahabeler(in) sabrı kalmadı. Ömer -Allah ondan razı olsun- o söze inanmadı, Ebu Bekir'e geldi, dedi: Ey Ebu Bekir, bu Muhammed, Allah'ın resulü değil mi? Öyleyse bu ne aşağılık(bir durum)tır, bu ne eziyettir (ki) tahammül ederiz. Bu barışı, bu şartı nasıl kabul ettik?!" [226r-21]

Aşağıdaki örnekte geçen *ermes mü* yapısı da ilgi çekicidir, zira burada *ermes mü* yapısını kullanan konuşur, muhatabının sorularından duyduğu rahatsızlığı dile getirmek amacıyla bu yapıyı tercih etmiştir. Elbette söz konusu yapı burada da gerçek soru işleviyle kullanılmamıştır. Ayrıca burada yanıtının hem konuşur hem de muhatabı tarafından bilindiği bir soru da söz konusu değildir. Konuşur, sorulan soruya cevap vermek istemediğini dolaylı yoldan, sözde soru ile aracılığıyla dile getirmiştir:

(310) *İbrāhīm kelip İsmāʿilniñ ewin sordı aytu bėrdiler. Ḳapuġınġa keldi, ündedi. Kelin olturur. İsmāʿil ḳayda tėse, awġa bardı tėdi. Ḳaçan kelür tėse,* ***nime köp sözlüg kişi ermes mü*** *tėdi.* "İbrahim gelip İsmail'in evini sordu, söyleyiverdiler. Kapısına geldi, çağırdı. Gelin oturuyor (idi). 'İsmail nerede?' deyince 'Ava gitti.' Dedi. 'Ne zaman gelir?' deyince, 'Ne kadar çok konuşan biri değil mi!?' dedi." [49r-14]

Nime köp sözlüg kişi ermes mü ifadesi, tümcenin anlamı ile konuşurun kastettiği anlamın farklı olduğu örneklerden biridir; bu ifadeyi bağlamdan bağımsız, dolayısıyla gerçek soru işleviyle düşündüğümüzde ve bu ifadenin devamındaki satırları da dikkate aldığımızda anlamlı bir bütün oluşturmadıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu söylemin aynı zamanda bir nezaketsizliği de barındırdığını söyleyebiliriz, zira tanınmayan birinin sorularına cevap verilmek istenilmediğinde bunu dile getirmenin farklı yolları vardır. Metnin devamında geçen şu ifadeler de söz konusu nezaketsizliği teyit eder niteliktedir:

İbrāhīm aydı: İsmāʿīl kelse mundaġ ṣıfatlıġ kişi kelmiş erdi, sañga selām aydı tėgil, taḳı ḳapuġuñ eşigi yaraġsız turur aḍın eşik ursun tėdi, tėgey-sen tėp bardı. İsmāʿīl kelmişde bu sözlerni aytu bėrdi. İsmāʿil aydı: Ol atam turur, sen anı aġırlamamış-sen. Ewüñ eşigin kitergil tėdigi seni aymış, imdi sen mañga ḥācet ermes-sen tėp ṭalāk bėrdi. "İbrahim dedi: 'İsmail gelince böyle (böyle) vasıfları olan (bir) kişi gelmişti, sana selâm söyledi.' de, ve 'Kapının eşiği kötüdür, (kapıya) başka eşik yapsın.' dedi. '(Bunları) diyeceksin.' diyerek gitti. İsmail geldiğinde bu sözleri söyleyiverdi. İsmail 'O (gelen) babamdır, sen onu ağırlamamışsın. Evin eşiğini gider dediği seni söylemiş, şimdi sen bana lazım değilsin.' diyerek boşadı." [49r-14/18]

Metnin başka bir yerinde geçen aşağıdaki parçada da benzer bir durum söz konusudur, fakat burada tanınmayan kişiye karşı yukarıdaki gibi nezaketsizlik içeren bir davranıştan söz edemeyiz. Aşağıdaki örnekler, yukarıdaki örneğe karşıt olarak yabancı birinin sorusu/isteği *vb.* karşısında nezaketsiz bir tavır sergilemeden de ona yardımcı olunamayacağının ve/veya ona dair herhangi bir durumdan rahatsızlık duyulduğunun ifade edilebileceğini göstermektedir:

(1044) *Ol kėçe tañg atḳunça yügürdi, ḳabarġanlar şişti, yarıldı, arıp açıp bir kendge kirdi, bir ḳapuġdan bir ʿavrat çıktı, Süleymān aydı: Ṭaʿāmġa muḥtāc-men. ʿAvrat aydı: Erim evde yoḳ. Er kişi yoḳında taʿām bėrmes-miz. Ol bāġġa kirip olturġıl, niʿmet yėgil. Erim kelse seni konuḳlaġay.* "O gece tan atıncaya kadar yürüdü, (ayağındaki) kabarıklar şişti, yarıldı, yorulup acıkarak bir şehre girdi, bir kapıdan bir kadın çıktı. Süleyman dedi: Yemeğe ihtiyacım var. Kadın dedi: Eşim evde yok. Erkek (evde) olmadığında yemek vermeyiz. O bağa girip otur, yiyecek(lerden) ye. Eşim gelince seni misafir eder." [143v-2/4]

Aşağıdaki (53) numaralı örnekteki …*ermes mü* ve onun arkasından gelen …*erür mü* yapıları muhatabından iki seçenekten -*…erür/ermes+sen; …erür/ermes+men*- birini bekleyen, muhatabını söz konusu iki seçenekten birini tercih etmeye yönlendiren soruların sorulmasına hizmet eder. Sorulara verilen yanıtların *erür-men, erür-sen* gibi gidermeli yapılardan oluşması dikkat çekicidir. Aşağıdaki örneklerde sırası ile olumsuz *-ermes mü-* ve olumlu -*erür mü-* yapılarına verilen *erür/erür+kişi zamiri* şeklindeki olumlu yanıtlar metinde sık karşılaşılan bir durum değildir. Nitekim NF'de geçen benzer yapılarda, cevap gidermeli değildir: *Men sizing Rebbüngüz ermez-mü men? tėp aydı erse anlar aydılar: Yā Rebbī, sen bizim Rebbümüz erür-sen tėp iqrār qıldılar* [273-4/5]; *Ey ḫōca, siz Abū Ḥanīfening şāgirdi erür-mü-siz? Ol aydı: Belī, men Abū Ḥanīfening şāgirdi turur-men* [190-12/13]. Aşağıdaki (53) numaralı örnekte bilgisiyle her şeyi kuşatan Allah'ın *ermes mü-men* olumsuz soru yapısını gerçek işlevinde, cevabı bilinmeyen bir şeyi öğrenmek amacıyla hitabı beklenemez. Burada bu yapı, muhataptan alınacak olumlu yanıtı pekiştiren *Elbette Tanrınızım* gibi bir anlamı sezdirirken, hemen ardından gelen örnekte böyle bir durum söz konusu değildir; bu da ikinci örnekte, sorunun olumlu yapıda vücuda getirilmesinin ve söz konusu yapının yer aldığı bağlamın bir sonucudur diyebiliriz:

(53) *Mevlidin ḫiṭāb keldi: Men sizing Teñgriñgiz **ermes mü-men**? … Ḳamuġları cevāb aydılar: Erür-sen.* "Allah'tan hitap geldi: Ben sizin Tanrınız değil miyim? … Hepsi cevap verdi: (Tanrımız)sın." [10r-19]

Resūl ʿaleyhi's-selām ḫatunı erür mü-sen? "Erür-men", tėdim. "Peygamber -ona selâm olsun- eşi misin? '(Eşi)yim.' dedim." [234v-1]

3.3.3.g. Aşağıdaki örnekte *ermes, aceb* ve -içsel olumsuzluk ihtiva eden- *muhal* sözcüklerinden sonra gelerek çift olumsuzluk oluşturmuştur. Buna göre altı çizili yapı *olağan ve mümkün* anlamlarını karşılar:

(1752) *Bu işler İḍi ʿazze ve celle ḳudretinde* ***ʿaceb ve muḫāl ermes****.* "Bu işler aziz ve celil olan Allah(ın) kudretinde tuhaf ve imkânsız değil(dir) (: olağan ve mümkündür)." [218r-4]

Aşağıdaki örneklerde de benzer kullanım söz konusudur:

(820) *Biz yazuḳlugılar Muḥammed Resūlu'llāh duʿāsı birle uçmaḥ niʿmetin yėp Mevlī dīdārın bulsa-mız,* ***hīç ʿacīb ü ġarīb ermes****.* "Biz günahkârlar Allah'ın resulü Muhammed(in) duası ile cennet nimetini yiyip Allah(ın) cemaline kavuşursak, (bu) hiç şaşılacak ve tuhaf (bir durum) değil(dir)." [119r-13]

(602) *Bu kün dünyāda Yūsuf şefāʿati birle Reyyān melik zindānlıġlarını āzād ḳıldı. Tarĝla Deyyān melik Muḥammed Muṣṭafā salla'llāhu ʿaleyhi ve sellem şefāʿati birle müʾminlerni tamuġdın āzād ḳılsa,* ***hīç ʿacīb ü ġarīb ermes****.* "Bu gün dünyada Yusuf(un) şefaati ile Reyyan hükümdar, zindanlıkları azad etti. Yarın (: ahirette) Deyyan hükümdar Muhammed Mustafa -salat ve selâm onun üzerine olsun- şefaati ile müminleri cehennemden koru(r)sa, (bu) hiç şaşılacak ve tuhaf (bir şey) değil (: olmaz)." [91v-21]

3.3.3.h. ermes ermiş

Aşağıdaki (1929) numaralı örnekte konuşur, kendilerine yapılan davranışın uygun olmayışını muhatabının söylediklerini kanıt olarak göstererek dile getirmiştir. Buradaki *ermes ermiş* yapısında, işitsel delile dayalı bir kiplik anlam söz konusudur. Burada dikkati çeken husus Ç1K işaretleyicisinin ihmal edilmiş olması, T3K işaretleyicisinin Ç1K işlevini görmesidir. *ermes ermiş* yapısındaki *-miş* eki, konuşurun tanık olmadığı ve başkasından işiterek haberdar olduğu bir durum/olaya işaret etmez, bilakis burada konuşur, doğrudan birinci elden işittiği sözleri kanıt olarak göstererek yapılan davranışın yerinde olmadığına işaret eder. *-miş,* burada, aynı zamanda *'Bizden ne istiyorlar?'* sorusunu etkili kılmak amacıyla bir nevî bu soruya hazırlık, kuvvetli bir alt yapı, bir arka plan oluşturmaktadır. Bu kullanımın da stilistikle ilgili olduğu söylenebilir:

(1929) *Yana aydı: Bularḳa sorġıl: Biz ḳul mu, āzād mu-biz? Sordı erse āzād turur-siz*

tėdiler. Yana sorġıl: Bizdin nerse alġuları bar mu? Sordılar erse yok tėdiler. … Aydılar: Sorġıl, biz ḳullar ***ermes ermiş****, biz kimerseni öltürmemiş, alġuları yoḳ ermiş, bizdin ne tileyürler?* "Yine dedi: Bunlara sor, 'Biz köle mi (yoksa) hür müyüz?' Sorduğunda 'Hürsünüz.' dediler. Yine sor 'Bizden bir şey alacakları var mı?' Sorduklarında 'Yok.' dediler. Dediler: Sor, (madem) biz köleler değilmiş(iz), biz kimseyi öldürmemiş(iz), (bizden) alacakları (da) yokmuş, (o hâlde) bizden ne istiyorlar?" [233r-9]

Aşağıdaki örnek ise *ermes ermiş* yapısıyla ortaya çıkan çıkarımsal delile dayalılığı örnekler. *ermes ermiş* ifadesi ile konuşur, bir gerçeği idrak ettiğini, daha önceki değer yargısının, -yaşadığı deneyimlerin de tesiriyle- farkına vardığı yeni bir gerçeklikle değiştiğini ifade eder. Dolayısıyla *-miş* eki burada daha ziyade *duyulan/öğrenilen geçmiş zaman* olarak adlandırılan yapıdan tamamen uzak, bir kiplik anlam ihtiva eder:

(1984) *En͡g soṅġı itler öler ḳalur arıġsız sasıġ et | Mundın artuḳ* ***ermes ermiş*** *uş bu dünyā tatıġı* "En sonu itler ölür; pis, kokan et kalır | Bundan fazla değilmiş bu dünya(nın) tadı." [238v-7]

3.3.3.i. KE'de *ermez/s*'in çekimli fiilden sonra kullanıldığı iki yapı vardır: *F-miş + ermes, F-gen + ermes*. Bu yapıların sadece T3K ile çekime girmesi dikkati çeker.

-mIş ermez/s

-mIş ermez/s yapısısındaki *ermez/s* her ne kadar Oğuz Türkçesi'ndeki *değil* ile şekil bakımından denk olmasa da anlam bakımından bir paralellik gösterir. Bu yapıda yardımcı fiile ulanan *-mez/s* biçim birimi ile 'olumsuz' süren zamanın geçmişe dayandırılan bir gönderimle devamlılığı vurgulanmaktadır.

(911) *Ol sıġır saban* ***sürmiş ermes****, çıḳırġa* ***yörümiş ermes****. Bir türlüg özge belgüsi yoḳ.* "O sığır saban sürmüş değil (: sürmemiş), su dolabına yürümüş değil (: yürümemiş). Bir türlü başka işareti yok." [128r-14/15]

Aşağıdaki örnekte yer alan *Teṅġri bėrmiş ermez, men öz erdemim birle ḳazġandım* ifadesindeki *F-mIş + ermez/s* yapısı yukarıdaki örneklerde de kullanılmıştır, fakat farklı anlamlar ihtiva ederek. Buradaki *sürmiş ermes* ve *yörümiş ermes* yapıları *sürmemiş* ve *yörümemiş* biçiminde kurgulanacak bir ifadeden daha kesin bir olumsuzluk taşır denilebilir. Nitekim aşağıdaki (883) numaralı örnekteki *bermiş ermez*

ile (1524) numaralı örnekteki *bėrmedi* ifadesi aynı anlamı karşılar gibi görünse de aralarında çok ince dahi olsa anlam farklılıkları olsa gerektir, zira dil konuşurunun söz konusu farklı yapıları kurgulayıp kullanması bu yapıların farklı anlam inceliklerini haiz olduğunu düşündürmektedir. Horn'un (2001) da ifade ettiği gibi konuşur, ifadesini biçimsel olarak basit, yaygın bir yolla değil de daha karmaşık ve az tercih edilen bir şekilde ortaya koyarak, onu vurgulamayı amaçlamış olsa gerektir. Bu çerçevede (883) numaralı örnekteki *Teŋ̂ri bėrmiş ermez* ifadesinin Ediskun'un *Ben gazete okuyor değilim (: Karşımdakinin okuyorsun biçimindeki iddiasını inkâr ediyorum)* ve Banguoğlu'nun *gelmiş değil X hiç gelmemiş* örnekleriyle örtüştüğünü söyleyebiliriz, zira *Aziz ve celil olan Allah sana mal, nimet verdi. Buyruğunu niçin yerine getirmezsin?* sorusuna verilen yanıt *Allah sana mal, nimet verdi* ifadesini inkâr etmektedir (*bkz.* Çift Olumsuzluk). Yine bununla ilgili olarak Korkmaz, çekimli fiillerde olumsuzluğun *-mA-* eki dışında ad ve sıfat-fiiller üzerine ek-fiillerde olumsuzluk bildiren *değil* edatının getirilmesiyle de karşılandığını belirterek bunların çekimli fiillerin olumsuz biçimlerine denk anlam ve işlev bildirdiğini, fakat *-mA-* ile yapılanlardan daha güçlü bir olumsuzluk anlamı taşıdığını ifade eder (2009: 574).

(883) *Mūsī kirip keldi, aydı: Ey Ḳārūn, Firʿavn allında künde tört etmek üçün tapuġ ḳılmas mu erdiŋ̂? Teŋ̂ri ʿazze ve celle munça māl niʿmet bėrdi. Yarlıḳın nige etmes-sen? Ḳārūn aydı: Teŋ̂ri* ***bėrmiş ermez****. Men öz erdemim birle ḳazġandım.*
"Musa girip geldi, dedi: Ey Karun, Firavun önünde günde dört ekmek için hizmet etmez miydin? Aziz ve celil olan Allah bu kadar mal, nimet verdi. Buyruğunu niçin yerine getirmezsin? Karun cevap verdi: Tanrı vermiş değil, ben kendi erdemimle kazandım." [125v-12]

(1524) *Aydılar: Ḫadīceni Muḥammedge bėrdiŋ̂. Varaḳa aydı: Men* ***bėrmedim.*** "Dediler: Hatice'yi Muhammed'e verdin. Varaka dedi: Ben vermedim." [192r-9]

Konuşurun *bėrmedi* değil de *bėrmiş ermez* biçiminde bir ifadeyi tercih etmesi yine stilistikle ilgili bir husustur. Dolayısıyla *ermez/s*'in çekimli olumlu fiillerle kullanıldığında kuvvetli bir olumsuzluk, çekimli olumsuz fiillerle kullanıldığında ise kuvvetli bir olumluluk ifade ettiğini söyleyebiliriz.

-gen ermes

F-gen + ermes/imes yapısına metinde iki kez tesadüf edilmiştir. Esasen bu yapının *F-mIş + ermez/s* yapısıyla eşdeğer kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. KE'deki *F-gen + ermes/imes* yapıları TTü'deki *F-mXş değil* yapısına eşdeğerdir. Eckmann (2003: 124), *F+(-GAn)+ermes/imes* yapısının tesiri devam eden tamamlanmış

bir harekete işaret ettiğini belirtmiştir: *hīç gül körgen emes bâd-ı ḫazândın yaḫşılıḳ* "hiç (bir) gül, hazan rüzgârından iyilik görmemiştir." Bu yapının, yer aldığı aşağıdaki iki örnekte de OKU'larla kullanılması dikkate değer:

(1474) *Ebū Ṭālib yıġlap aydı: Ey ḳarındaş, bizin̂g ḳabīlemizde kimerse terge* ***kirgen ermes****. Neçe hem yoksuz bolsaḳ, Muhammedni terge bėrürge revā körmegey-miz.* "Ebu Talip ağlayarak dedi: Ey kardeş, bizim kabilemizde kimse ücretle çalışmış değil. Ne kadar da yoksul olursak (olalım) Muhammed'in ücretle çalışmasını uygun bulmayız." [186v-10]

(1259) *Mundaġ ʿacebni dünyāda hīç kişi* ***körgen imes****.* "Böyle garip(lik)i dünyada hiç kimse görmüş değil(dir)." [166r-6]

3.3.3.j. ermez/s erdi

ermez/s erdi yapısı 'değildi' anlamıyla KE'de 23 kez tanıklanmıştır. Bunların ikisinde (437 ve 1262 numaralı örneklerde) ise *ermez/s erdiler* şeklinde yapının ikinci unsuru çokluk eki almıştır. (325) ve (444) numaralı örneklerde bu yapının olumlu bakışımlısının *erdi* yapısı olduğu görülmektedir:

(93) *ᶜUlemālar aymışlar: Ḳābīlnin̂g ökünçi Ḥābīlni öltürmiş üçün* ***ermez erdi****.* "Alimler demişler: Kâbil'in pişmanlığı Hâbil'i öldürdüğü için değildi." [16r-15]

(325) *İbrāhīm yıġısı İsmāʿīl firāḳın̂ġa* ***ermez erdi****, Mevlī firāḳınġa erdi.* "İbrahim(in) ağlaması İsmail(den) ayrıl(dığ)ına değildi, Allah'tan ayrıl(dığ)ına idi." [52r-16]

(444) *Yalġan ḳan keltürdiler. Ḳan yalġan* ***ermes erdi****, ammā sözleri yalġan erdi.* "Yalan (: sahte) kan getirdiler, kan yalan(dan) değildi, fakat sözleri yalan idi." [71v-20]

(459) *Yūsuf arḳış ḫalḳıġa duᶜā ḳıldı, cehān tünerdi. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Yūsuf duᶜāsı isiz duᶜā* ***ermes erdi****.* "Yusuf kervan halkına (bed)dua etti, dünya karardı. Hikmet ne idi? Yanıt: Yusuf(un) duası hayırsız/kötü dua (: beddua) değildi." [74v-2]

(1305) *Aydılar: Ey Meryem, yawlaḳ yaraġsız iş ḳıldın̂g. Sendin burunḳı bu işni ḳılmadı. Atan̂g anan̂g yawuz* ***ermes erdi****. Sen bu oġlannı ḳaydın aldın̂g?* "Dediler: Ey Meryem, çok faydasız bir iş yaptın. Senden önceki(ler) bu işi yapmadı. Baban annen kötü değildi. Sen bu çocuğu nerden aldın?" [169v-11]

(437) *Yūsufnın̂g ḳarındaşları Yūsufġa oġramışda yalawaç* ***ermes erdiler****.* "Yusuf'un kardeşleri Yusuf'a (hile yapmaya) niyetlendiklerinde peygamber değillerdi." [70r-18]

(1262) *Aymışlar: Munı ayġanlar ḳamuġı* ***ermez erdiler****.* "Demişler: Bunu söyleyenler hepsi değildi (: hepsi bunu söylemedi)." [166r-13]

Aşağıdaki örnekte *ermes erdi* yapısı gidermeli olarak *ermes* şeklinde kullanılmış, *muṣliḥ* sözcüğünden sonra gelen *erdi, muṣliḥ* ile birlikte *ermes*'i de kapsamına almıştır:

(1206) *Baᶜzılar aydılar: Hızr yalavaç erdi. Baᶜzılar aydılar: Yalavaç* ***ermes****, muṣliḥ erdi.*

"Kimileri dediler: Hızır peygamber idi. Kimileri dediler: Peygamber değil(di), arabulucu (: iyi bir insan) idi." [160r-3]

Yukarıdaki (1206) numaralı örneğe benzer şekilde aşağıdaki örnekte de *ermes ermiş* yapısı gidermeli olarak kullanılmış; *ermiş, uraġutnıñ ḥīlesi* ile birlikte *şehvet suvı* kelime gurubunu da kapsamına almıştır:

(1611) *Maʿlūm boldı kim şehvet suvı **ermes**, uraġutnıñ ḥīlesi ermiş.* "Belli oldu ki (: anlaşıldı ki) şehvet suyu değil, yaşlı kadının hilesiymiş." [202v-2]

3.3.3.k. ermes erken

ermes yapısı aşağıdaki tek örnekte *erken* zarf-fiil ekiyle çekime girmiştir:

(1097) *Süleymān ʿaleyhi's-selām aydı: Kim bolġay bu yinçülerni ādemī, dīv, perī **ermes erken** telse?* "Süleyman -ona selâm olsun- dedi: Bu incileri insan, dev, peri değilken delen kim olabilir? (: Bu incileri delebilecek, insan, dev ve peri dışında biri var mı?" [149r-3]

3.3.3.l. *ermez/s* yapısının *teg* edatıyla kullanımı ve bu kullanımdaki *teg*'in türlü sıfat-fiil ekleri ile görünümü de dikkat çekicidir. Aşağıdaki örneklerde *ermez/s,* fiilimsilerden sonra gelen *teg* edatı ile kullanılmıştır:

(1851) *ʿÖmer raẓiya'llāhu ʿanhu bu sözge tındı. Ulaş aytur erdi: Ol kün Ebū Bekr sözi bolmasa müsülmānlıḳ işiñge köñglüm inanġu teg **ermes erdi**. Tün kündüz rūze tutup sadaḳalar bėrip ḳul küñ āzād ḳılur erdim, ol künki söz ḳorḳınçı üçün kim sözledim erdi.* [226v-6]

(447) *Anda kėḏin aydı: Bu iş siz aymış teg **ermes**.* [72r-18]

(1347) *Mevlī yarlıkar: Ol müşrikler aymış teg **ermes**. Men seni unutmadım, düşman tutmadım.* [173r-19]

(1112) *Etükin çıḳarıp suwġa kirdi. Aḍaḳın kördi, olar aytkan teg **ermes**, tüsi bar erdi.* [150v-5]

(497) *Aʿrābī aydı: Yaʿḳūb yalawaçġa sözüm bar. Öñginlerge aymas-men tėdi. Zeyne aydı: Yaʿḳūb sañga bu kün çıḳġu teg **ermes**.* [79v-6]

3.3.3.m. Aşağıdaki örneklerde *ermez/s* yapısı *üçün* edatıyla kullanılmıştır:

*Meniñg şikāyetim, yıġım olar **üçün ermes** İḏige turur, İḏi hazretiğa muñlanur-men.* [100v-14/15] ; *Tamuġġa yibergenimiz köydürmek **üçün ermes** keçürmek üçün turur.* [188r-1/2] ; *Ökünçi Hābilni öltürmiş **üçün ermez erdi**, öltürmişiñge ökünse tevbe ḳılġay erdi ḳabūl bolmaġay erdi, ökünçi ol erdi ölügni yėrge kömgüsin bilmes erdi, arḳasınġa kötürgen üçün öküdi.* [16r-14/17].

3.4. *ne* ve *ne … ne*

ne sözcüğü ve *ne … ne* yapısı hem fiili hem ismi olumsuzlayan işaretleyicilerdir.

3.4.1. ne

ne sözcüğü KE'de kimi zaman retorik soru işlevli sezdirime dayanan bir olumsuz anlam ortaya koyarken kimi zaman retorik işlevle değil, doğrudan bir fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicisi gibi kullanılmıştır.

İslâmî dönemin ilk eserlerinden olan KB'den alınan aşağıdaki örneklerde *ne* sözcüğünün tıpkı *ap*'da olduğu gibi kimi müstakil kullanımları olumsuz bir anlamı karşılamaktadır:

> *iligke tusulġu yoḳ erdemlerim / ne ḳılḳım ḳılınçım savım sözleri* "Ben ne tabiatım, ne tavır ve hareketim ne de sözlerim ile hükümdara faydalı olabilecek bir fazilete malik değilim." [3694]
>
> *eşitmegüm erdi anıñ sözlerin / ne ḳılḳı ḳılınçı ne bilgi barın* "Keşke onun sözlerini duymamış ne tabiatı ve tavrını ne de bilgisini, hiçbirini bilmemiş olsa idim." [3859]
>
> *kişide yıramış turur bu özüm / törü yoḳ toḳu yoḳ ne ḳılḳım sözüm* "Ben insanlardan uzaklaşmış bulunuyorum. Töre bilmem, yol bilmem, hizmete yakışacak ne tavır ve hareket ne de söz söylemek kabiliyeti bende var." [4002]
>
> *toġuġlı ölür ök sewüg can barur / kerek beg kerek ḳul ne sawçı ḳalur* "Her doğan ölür, sevgili can dahi gider. (Dünyada) ne bey ne kul ne de peygamber kalır." [6290]

Aşağıdaki (500), (694), (261), (808), (1940), (2031) numaralı örneklerde *ne*'nin hem retorik soru işlevinde bir olumsuz anlam sezdirdiği hem de öndurum olumsuzluk işaretleyicisi olarak görev yaptığı düşünülebilir:

(500) *Zeliḫā ṣabrı ḳalmadı. Bir kün Yūsufnı būstānġa kiwürüp aydı: Ey Yūsuf, meniñ köñlümde söz bar. Kimersege aytmas-men, sen bilür mü-sen? Yūsuf aydı: Ey Zeliḫā, seniñ köñlünde ne barın **ne bileyin**?* "Zeliha(nın) sabrı kalmadı. Bir gün Yusuf'u bahçede çevirip sordu: Ey Yusuf, benim gönlümde söz var. Kimseye söyle(ye)mem, sen bilir misin? Yusuf cevap verdi: Ey Zeliha, senin gönlünde ne olduğunu ne bileyim?" (: bilmem) [80r-4]

(694) *Aydılar: Ey melik, seniñ cüvān-merdlikiñ, yaḫşılıḳıñ ḳamuġ ʿālemġa yaruḳluḳ bėrür. Biz ġaribler üze hem yaruḳluḳ bėrse **ne bolġay**?* "Dediler: Ey hükümdar, senin cömertliğin, iyiliğin bütün aleme aydınlık verir, biz garipler üzerine de aydınlık verse ne olur?" (hiçbir şey olmaz) [102v-4]

(261) *Ey Cebrāʾīl, meniñ tilekimge anıñ bilmekligi yeter, tilemek **ne ḫācet turur**?* "Ey Cebrail, benim istememe onun bilmesi yeter, istemek ne gerektir? (: istemeye gerek yoktur/istemek gerekmez.)" [42r-6]

(808) *Ḫatunı aydı: Bularnıñ ḳolından **ne kelgey**? Ḳoyġıl barsunlar, siziñ küçüñiz*

olarġa aytsun. Olar ḳorḳup kelmegeyler tėdi. [118r-3]

(1940) *ʿĀyişe ḳız ḳarındaşı Ḥamnāḳa sorsa, ne boldı erse men* ***ne bileyin*** *tėmiş.* [234v-14]

(2031) *Tişiniñ ʿıddeti tamām boldı erse Yezīdge kişi ıdtı. ʿIddetim tükendi, kelgil nikāḥ ḳılġıl tėdi. Yezid cevāb aydı: Sen Resūl ʿaleyhi's-selām oġlanlarınġa vefā kılmadıñ, manġa* ***ne vefā ḳılġay-sen*** *tėp unamadı.* "Kadının ıddeti tamamlanınca Yezid'e (bir) kişi yolladı. 'Iddetim sona erdi, gel nikâh kıl.' dedi. Yezid kadına cevap verdi: 'Sen peygamber -ona selâm olsun- çocuklarına vefa göstermedin, bana ne vefa edeceksin? (: vefa etmezsin)' diyerek kabul etmedi." [242v-21]

Aşağıdaki örneklerde ise *ne* sözcüğü retorik olarak dahi bir soru sorma edimi gerçekleştirmemiş, doğrudan *ermes* anlam ve işlevi ile kullanılmıştır. (1960) numaralı aşağıdaki örnekte, bazı sahabelerin Hz. Muhammed'in okuduğu Kur'an'ı (Mâide suresinin 3. ayetini) dinleyip mutlu olurken Hz. Ebû Bekir'in ağlıyor olmasına anlam veremeyip Hz. Ebû Bekir'e yönelttikleri *"Ne yıġlaġu kün turur."* "Ağlayacak gün değildir." ifadesindeki *ne* sözcüğü bir öndurum işaretleyicisi vazifesi görmüştür. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in verdiği karşılık muhataplarının *"Ağlayacak gün değil: Gülünecek/eğlenilecek gündür."* dediğini teyit eder niteliktedir; zira Hz. Ebû Bekir'in *"Ne yıġlaġu kün turur."*a verdiği karşılık *"Sizge sewüngü kün turur."* şeklindedir ve bu tümce bir önceki tümcenin *ne* vasıtasıyla olumsuzlandığını teyit eder:

(1960) *Bażı ṣaḥābeler munı işitip sewünür erdiler. Ṣıddīḳ raẓiya'llāhu ʿanhu yıġlayur erdi. Aydılar: Yā Ebā Bekr,* ***ne yıġlaġu*** *kün turur. Ṣıddīḳ aydı: Sizge sewüngü kün turur. Men bildügümni siz bilse erdiñiz sewünmegey erdiñiz. Bilmiş boluñ Muṣṭafānı bizinġ aramızdın çıḳarġu teg tururlar. Bizni anınġ firāḳı birle mübtelā ḳılġu teg tururlar.* "Kimi sahabeler bunu işitip seviniyorlardı. Ebûbekir -Allah O'ndan razı olsun- ağlıyordu. Dediler: Ey Ebû Bekir, ağlayacak gün değildir. Ebû Bekir dedi: Size sevinecek gündür, ben(im) bildiğimi siz (de) bilseydiniz sevinmezdiniz. Bilmiş olun (ki) Mustafa'yı bizim aramızdan çıkarmayı amaçlıyorlar. Bizi onun ayrılığıyla mübtela kılmak istiyorlar." [236r-15]

Aşağıdaki örnekte de *ne* sözcüğü yukarıdakine benzer bir biçimde öndurum olumsuzluk işaretleyicisi gibi kullanılmıştır. Kendisine hamd etmesini isteyen Allah'a, Hz. Muhammed'in verdiği yanıtta *ne*, *bar*'ı olumsuzlamış ve *yoḳ* anlamının ortaya çıkmasını sağlamıştır:

(1692) *Peyġamber ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem aydı:* كيڭ تنا اڭ تيڭنا ىلع كسفن *İlāhī, seninġ ṣenāñgnı ayta almas-men. Sen oḳ ṣenā ayġay-sen. Ey Muḥammed* ءانث ال ىصحا برعلا و ملعلا حصفا ان *dėgen sen ermes mü-sen? İlāhi, ol daʿvīm ʿArab ve ʿAcem birle erdi, bu kün ʿArab ve ʿAcemni yaratġan Mevlī ḥażretinde* ***ne sözlegü işim bar****.* "Peygamber -salât ve selâm onun üzerine olsun- dedi: Ey Allah'ım, senin senanı söyleyemem/gerektiği şekilde seni övemem (zira zatın pek

yücedir). Yalnızca sen, kendine sena edersin. Ey Muhammed, 'Arapların ve Acemlerin en fasihi benim.' diyen sen değil misin? Ey Allah'ım, o iddiam Arap ve Acemle (ilgili) idi; bu gün Arap ve Acem'i yaratan Allah'ın huzurunda söyleyecek sözüm yok." [212r-5/6]

Aşağıdaki art arda gelen metin parçalarına baktığımızda (84) numaralı örnekte *ne ʿaceb bolġay* ifadesinin eşdeğerinin (85) numaralı örnekte *hīç ʿacīb ü ġarīb bolmaġay* olduğu, dolayısıyla *ne* sözcüğünün açık bir olumsuzluk işaretleyicisi olduğu açıkça görülmektedir:

(84) *Fāyide: Bu kün bu dünyāda Muḥammed ümmetini faṣīḥat ḳılmaḳnı revā körmedüm. Yarın ḳıyāmet kün ʿArafāt yėrinde ḫalḳ evvelīn āḫirīn arasında mü'minni faẓīḥat ḳılmasa* ***ne ʿaceb bolġay****.* "Fayda: Bu gün bu dünyada Muhammet ümmetini rezil etmeyi uygun görmedim, yarın kıyamet gün(ü), Arafatta insanların başı ve sonu arasında mümini rezil etmese ne garip olacak?" [15r-10]

(85) *Fāyide-i diger: Bu kün bu dünyāda mü'minniŋ̂ ḳurbānnı köyürmekni ḥarām ḳıldı, yā Rabbī, ʿuḳbīde mü'minniŋ̂ tenini tamuġ otıġa ḥarām ḳılsa,* ***hīç ʿacīb ü ġarīb bolmaġay****.* "Başka (bir) fayda: Bu gün bu dünyada müminin kurbanını yakmayı haram etti. Ya Rabbi ahirette benim ümmetimin bedenini cehennem ateşine haram etse(n) hiç acayip, şaşılacak (bir şey) olmaz." [15r-12]

Aşağıdaki örnek ise *ne ʿaceb bolġay* ifadesinin eşdeğerinin *hīç ʿacīb ü ġarīb ermes* olduğunu, dolayısıyla *ne* olumsuzluk işaretleyicisinin karşısına *-mA-* yanında *ermes* olumsuzluk işaretleyicisini de koyabileceğimizi gösterir:

(369) *Cebrā'īl aydı: Ey Sāre, ol Teŋ̂ri kim ḳurug yıġaçnı seniŋ̂ elgiŋ̂de yaşar<t>dı, saŋ̂a ḳarılıḳda oġul bėrse* ***ne ʿaceb bolġay****.* "Cebrail dedi: Ey Sare, o Tanrı ki kuru ağacı senin elinde yeşertti, sana ihtiyarlıkta oğul verse acayip olmaz." [60r-4]

(602) *Beşāret: Bu kün dünyāda Yūsuf ṣefāʿati birle Reyyān melik zindānlıġlarnı āzād ḳıldı. Taŋ̂la Deyyān melik Muḥammed Muṣṭafā salla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ṣefāʿati birle mü'minlerni tamuġdın āzād ḳılsa,* ***hīç ʿacīb ü ġarīb ermes.*** "Müjde: Bu gün dünyada Yusuf(un) şefaati ile Reyyan hükümdar zindanda bulunanları âzâd etti. Yarın Deyyan hükümdar Muhammet Mustafa -salât ve selâm O'nun üzerine olsun- şefaati ile müminleri cehennemden âzâd etse hiç acayip ve garip olmaz." [91v-21]

Aşağıdaki örneklerde *ne* sözcüğünün hem retorik soru yoluyla sezdirime dayalı bir olumsuzluk anlamı verdiği hem doğrudan bir olumsuzluk işaretleyicisi gibi kullanıldığı düşünülebilir; ancak bağlam bize *ne* sözcüğünün daha ziyade açık bir olumsuzluk gibi kullanıldığını düşündürmektedir:

(2057) *Ḥüseyn raẕiya'llāhu ʿanhu aydı: Bu kün maŋ̂a zamān bėriŋ̂, yarın yaraşalıŋ̂ tėdi. Kimerse cevāb aymadı. Biregü aydı: Sübḥāna'llāh, ḳayu türlüg kāfir zamān ḳolsa bėrür-miz, Resūl urugı zamān ḳola turur, bir kėçe zamān bėrse* ***ne bolġay****. Ol kėçe zamān bėrdiler.* "Hüseyin -Allah O'ndan razı olsun- söyledi: 'Bu gün bana zaman verin, yarın anlaşalım.' dedi. Kimse cevap vermedi. Biri dedi: Süphanallah, hangi kâfir zaman istese veriyoruz. Peygamber soyu(ndan olan kişi) zaman istiyor, bir gece zaman ver(il)se bir şey olmaz. O gece zaman verdiler." [246v-5]

(476) *Yana bir rivāyetde: Zeliḫā ʿimāriġa olturup temāşādın kelürde Yūsufġa yoluḳdı, köŋ̂gül ıssıḳdı. ʿAzīz-i Mıṣrġa aydı: Bu oġlanını satġın alġıl. ʿAzīz aydı: Biziŋ̂ mālımız yoḳ, bahā yetgürmegey-miz. Zeliḫā aydı: Bar mālımızını bėreliŋ̂, kizlençilerni bėreliŋ̂. Yėtmese boy[n]umdaḳı ḳulaḳımdaḳılarını çıḳarıp bėreyin. Ḳulluḳ bag̀ bag̀laŋ̂an boyuŋ̂a boġmak* ***ne kerek****, ʿIşḳ eni birle inlegen ḳulaḳġa altun ısırġa* ***ne yaraşur****.* "Yine bir rivayette (şöyle gelir): Zeliha deve oturağına oturup seyirden gelirken Yusuf'a rastladı, gönlü ısındı. Mısır azizine dedi: Bu çocuğu satın al. Aziz dedi: Bizim malımız yok, bedelini karşılayamayız. Zeliha dedi: Olan malımızı verelim, saklı gizlide olanı verelim. Yetmezse boynumdaki(leri), kulağımdakileri çıkarıp vereyim. Kulluk bağ(ı) bağlanan boyuna kolye ne gerek (: gerek değil), aşk damgası ile damgalanan kulağa altın ne yakışacak (: yakışmaz)." [77r-5/6]

3.4.2. ne … ne …

KE'de iki kez tanıklanan bu yapıda, fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicisi gibi işlev gören birinci *ne* ile başlayan bir olumsuzluğun ikinci *ne* ile devam ettiği görülür. Hint-Avrupa dil ailesinden Farsça, Fransızca ve İngilizce etkisinde farklı dönemlerde -farklı derecelerde- kalan Türkçenin söz konusu dillerden etkilenme düzeyi ek, kelime, kelime grupları yanında tümce kuruluşuna kadar inebilmiştir. *Ne … ne …* yapısı Türklerin İslâm kültür dairesine girmesiyle, Farsçanın etkisiyle dilimize girmiş kullanımlardan biridir.

Yukarıdaki yapıya benzer şekilde Fransızcada *ni … ni*, İngilizcede *neither … nor*, Almancada *weder … noch* kalıpları kullanılır; bunlardan Fransızcada bu yapıda kullanılan fiil olumsuzken İngilizce ve Almancada ise olumludur (Menabit 2004: 72-73).[175] Öztürk (1998: 147 *vd.*) ise *Farsça Dilbilgisi* adlı eserinde *ne … ne* yapısının aynı görevdeki isimleri veya eşit tümceleri birbirine bağlayan ve tümcelere olumsuzluk anlamı katan bir bağlaç olduğunu ifade etmiştir.

Bu yapıyı ve karşıladığı anlamı şöyle gösterebiliriz:

[175]Anlamca olumsuzluk ifade eden söz konusu yapının Türkçede umumiyetle olumlu fiillerle kullanılmakla birlikte olumsuz fiillerle de kullanıldığı görülmektedir. Bu sorunla ilgili *bkz.* Şener-İşsever, 2003; Menabit, 2004.

Ne … ne … + olumluF = olumsuz

(-) (-) Ø = (-)

Yukarıdaki kullanımın dışında aşağıdaki her iki kullanımda TTü.'de mevcuttur:

1. Ne defter ne kalem getirdim.
2. Ne defter ne kalem getirmedim.

Yukarıdaki 2. tümcenin olması greken yapı aşağıdaki gibi iken fiil olumsuzlanınca yine olumsuz bir anlam ortaya çıkması çift olumsuzluk kuralını ihlal eder:

Ne…ne… + -mA = olumlu

(-) (-) = (+)

KE'de görülen örnekler şunlardır:

(1423) *Men Muḥammed ümmeti-men téyü yalġan sözleme / **Ne** Uġan tapġın ḳılur-sen **ne** resūlniñ sünnetin* "Ben Muhammed ümmetiyim diye yalan söyleme (zira) ne Tanrıya ibadet ediyorsun, ne (de) peygamberin sünnetini gerçekleştiriyorsun." [181v-12]

(263) *Ḥiṭāb keldi muḥabbet otıñga: Sawuġıl, İbrāhīm üze selāmet turġıl. **Témese, ne** Nemrūdnı ḳoyar erdi **ne** Nemrūdnıñ otını, ḳamuġını köyürür erdi.* "Hitap geldi muhabbet ateşine: 'Soğu, İbrahim üzerine sağ salim dur!' (Böyle) demese (idi) ne Nemrut'u koyardı ne Nemrut'un ateşini, hepsini yakardı." [42r-14]

3.5. Olumsuz Kutupluluk Unsurları

KE'de yer alan OKU'ların bir kısmı yalnızca olumsuz bağlamlarla sınırlı güçlü bir OKU özelliği gösterirken bazı OKU'lar ise kimi olumlu bağlamlara duyarlı bir kullanıma sahip zayıf bir OKU özelliği sergiler. KE'de umumiyetle alıntı sözlüksel birimler güçlü bir OKU özelliği sergileyerek yalnızca olumsuz bağlamlarda kullanılmış, zayıf OKU özelliği gösterenler ise hem Türkçe hem de alıntı sözlüksel birimlerden

oluşmuştur (*bkz.* aşağı). Aşağıdaki örnek kimi OKU'ların duyarlı olduğu olumlu bağlamlardan birini, OKU'ların şartlı yapılarda olumlu bağlamda kullanımını gösteren dikkat çekici örneklerden biridir:

(1617) *Eger* ***kimersede*** *öçüŋ bolsa öçüŋni alalıŋ … **Kimerse** birle öcüm **yok**.* [203r-2/11]

KE'deki OKU'ları sözlüksel ve deyimsel olarak ikiye ayırabiliriz. Sözlüksel OKU'lar *zīnhār, aṣlā, hergiz, hīç, hīç vaḳt, hīç kim, hīç kişi, hīç kimerse, hīç ademī, hīç nerse, hīç nemerse, hīç nime, kimerse, nerse, nemerse, biregü, biri, kişi* ve kimi bağlamlarda *ḳamuġ* iken deyimsel OKU'lar *atını aġzınġa alma-, köŋülge yaḳma-, ḳaḍġu yeme-* ve *tili barma-'tır.*

KE'deki sözlüksel OKU'lar üzerinde aşağıda geniş yer verileceği için önce az sayıdaki deyimsel OKU'lara bakabiliriz.

3.5.1. Deyimsel Olumsuz Kutupluluk Unsurları

KE'de geçen deyimsel OKU'lar şunlardır: *atın aġzınġa alma-, (köŋülge) yaḳma-, ḳaḍġu yeme-, tili barma-.*

3.5.1.a. atın aġzınġa alma-

KE'de geçen *atın aġzınġa alma-* bugün TTü.'de de yaşamaktadır ve olumsuz bağlamda kullanılır. Bu deyimi olumlu bağlamda kullandığımızda bir anlatım bozukluğu ortaya çıkmakta, ifade dil bilgisi dışı olmaktadır:

(1570) *'Ömer aydı: Ol erniŋ başın alġalı barur-men. Resūlni andaġ düşmen erdi kim **atın aġzınġa almas erdi**.* "Ömer dedi: O kişinin başını almaya gidiyorum. Peygambere o kadar düşmandı ki adını ağzına almazdı." [196r-19]

** Resūlni andaġ düşmen erdi kim **atın aġzınġa alur erdi**.* "Peygambere o kadar düşmandı ki adını ağzına alırdı."

Yukarıdaki ifade dönüştürülmeye çalışıldığında da anlamlı bir yargı ortaya koymaz:

** Resūlni andaġ dost erdi kim **atın aġzınġa alur erdi**.* "Peygambere o kadar dost idi ki adını ağzına alırdı."

3.5.1.b. köŋülge yaḳma-

KE'de beş kez tanıklanan *köŋülge yaḳma-* "hoşa gitmemek" daima olumsuz bağlamda kullanılan bir deyimdir. Deyim eserde iki kez gidermeli olarak *yaḳmadı* şeklinde geçmiştir*: köŋülge yaḳma- = Ø yaḳma-*

(590) *Aymışlar: Maḳṣūdı ol erdi kim: Tişiler sözi belgülig bolmayın çıḳsam, Reyyān melik maŋa sorsa kim ne boldı kim zindāna tüşdüŋ? Men tişiler sözin aytu bėrsem, Reyyān* ***köŋline yaḳmagay,*** *meni düşmen tutgay. Evvel arıġlıḳımnı bilsün, andın soŋ çıḳayın tėdi.* "Demişler: Amacı şuydu: 'Kadınlar(ın) sözü açığa çıkmadan çık(ar)sam (ve) Reyyân hükümdar bana 'Ne oldu da zindana düştün?' diye sorsa ben kadınlar(ın) sözünü söyleyiversem Reyyân'ın hoşuna gitmeyecek, bana düşman olacak. Önce suçsuzluğumu anlasın, ondan sonra çıkayım.' dedi." [90v-7]

(2069) *Aymışlar: Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu başın Yezidge ėlttiler erse saḳındı: Munı yaḫşı mu ḳıldım, yawuz mu ḳıldım bileyin tėp. Muṣḥaf aldı, fāl açtı erse bu āyet çıḳtı kim ḳavluhu taᶜālā:* و باخ لك راب ج دينع *Maʿnisi ol bolur: Tegme küç ḳılġan boynaġu raḥmetdin nevmid boldı.* ***Köŋline yaḳmadı.*** *Yana açtı, ol āyet oḳ çıḳtı. Üçünçide açtı erse öwkelep öre ḳoptı, muṣḥafını yėrge çaldı, aḍaḳı astın bastı. Evraḳların yırtıp pāre pāre ḳıldı, yėlge bıraḳtı.* "Demişler: Hüseyin(in) -Allah ondan razı olsun- başını Yezid'e gönderdiklerinde (Yezid) 'Bunu iyi mi yaptım, kötü mü yaptım anlayayım.' diye düşündü. Kuran(ı) aldı, fal açtığında bu ayet çıktı: Kavluhu teâlâ و باخ لك راب ج دينع[176] Manası şöyledir: 'Bütün zulmeden isyankârlar rahmetten ümitsiz oldular.' Hoşuna gitmedi, yine açtı, o ayet çıktı. Üçüncü kez açınca öfkelenip ayağa kalktı, Kur'an'ı yere çaldı, ayağının altına aldı. Sayfalarını yırtıp parça parça etti (ve) rüzgâra bıraktı." [248v-16]

(415) *Yūsuf kelip ol tüşni inçileriŋge aytu bėrdi. İnçileri biri biriŋge aydılar: Körmes müsen, bu Rāhil oġlı atamızġa sewüglügrek bolayın tėp saḳınur. Tüş* ***köŋüllériŋge yaḳmadı****.* "Yusuf gelip o rüyayı kardeşlerine anlatıverdi. Kardeşleri birbirlerine dediler: Görmüyor musun bu Râhil oğlu babamızın yanında daha sevimli/sevilen olayım diye düşünüyor. Rüya, hoşlarına gitmedi." [67r-19]

Aşağıdaki metin parçaları ise yalnızca *yaḳmadı* şeklinde tanıklanan gidermeli kullanımları örnekler:

(1114) *Bir kün Belḳīs Süleymāndın sorar erdi: Sendin burun, sendin soŋ yalavaçlarda sendin fāẕılraḳ bolġay mu? Süleymān aydı: Mendin burun hiç yalavaçġa meniŋ kerametim tegmedi, ammā mendin soŋ Muḥammed atlıġ yalavaç bolġusı, mendin hem ḳamuġ yėr kök ḫalḳıdın fāẕılraḳ bolġusı. Belḳīs aydı: Men anı körgey-men mü? Süleymāŋa ol söz* ***yaḳmadı****. Oġlı Haḳimni ündedi, Belḳısnı öz mülkige yandurdı ol sözdin.* "Bir gün Belkıs Süleyman'a soruyordu: Senden önce (ve) senden sonra(ki) peygamberler içinde senden daha üstün (oldu mu ve) olacak mı? Süleyman cevap verdi: Benden önce hiç(bir) peygambere benim kerametim vasıl olmadı, fakat benden sonra Muhammed adlı peygamber olacak (ki hem)

[176] Burada Rabġūzī, İbrahim (14) suresi 15. ayetin bir kısmını vermiştir. Ayetin وَاسْتَفْتَحُوا 've zafer/yardım istediler' kısmını çıkarıp bağlama uygun olan geri kalanını yazmıştır. Ayetin tamamı şöyledir: وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ "(Peygamberler, düşmanlarına karşı) Allah'tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı."

benden, hem bütün yer gök halkından daha üstün olacak. Belkıs sordu: Ben onu görecek miyim? O söz Süleyman'ın hoşuna gitmedi. Oğlu Hakim'i çağırdı, Belkıs'ı o söz sebeyiyle kendi ülkesine geri gönderdi." [150v-12]

(1998) *ᶜOṣmān ḫalīfe boldı erse ᶜAbdu'llāh bin Ebī Serḥni Mıṣrḳa vālī ıḍtı. Ėkki yılda kėḍin [ėkegü] andın şikāyetḳa keldiler. ᶜOṣmān raẓiya'llāhu ᶜanhu ḳatıġ sözler tėp ıḍtı. ᶜAbdu'llāh bin Ebī Serḥ[ḳa]* ***yaḳmadı,*** *ᶜOṣmāndın kelgenlerni urdı.* "Osman halife olunca Abdullah bin Ebî Serḥ'i Mısır'a vali olarak atadı. İki yıl geçtikten sonra iki kişi ondan şikayet etmeye geldiler. Osman -Allah ondan razı olsun- sert sözler söyleyerek (onları) gönderdi. (Bu durum) Abdullah bin Ebî Serḥ'in hoşuna gitmedi. Osman'dan gelenlere vurdu (: Osman'dan gelenleri cezalandırdı)." [240r-1]

3.5.1.c. kaḍġu yėme-

KE'de üç kez tanıklanan *kaḍġu yė-* "üzülmemek/endişe etmemek/kaygılanmamak" deyimi iki yerde olumsuz bağlamda, bir yerde de *-p* zarf-fiil eki ile olumlu bağlamda kullanılmıştır:

(1138) *Melik aydı: Ey Yūnus, meniñg sañga raḥmım kelür. Özüñgni ölümge salur-sen. Yūnus aydı: Meniñg* ***kaḍġumnı yėmegil****, meniñg İḍim ḳamuġ yawuzlardın saḳlayur tėp.* "Hükümdar dedi: Ey Yunus, sana acıyorum, kendini ölüme atıyorsun. Yunus dedi: 'Benim için kaygılanma, benim Tanrım bütün kötülerden (beni) koruyor.' diye söyledi." [153v-9]

(1815) "*Yana sır içinde aydı:* ***Ḳaḍġu yėmeñg****, Muḥammed tirig turur.* "Yine sır içinde dedi: Endişelenmeyin, (Hz.) Muhammed yaşıyor." [223v-16]

Anaḳası añga köp ögütler bėrdi. Zeliḫā ḳabūl ḳılmadı ve ża^ᶜıflendi, kaḍġu yėp öler ḥālġa tegdi erse ḳurtḳa anaḳası yıġlayu aydı: Ey Zeliḫā mañga telim māl bėrgil, ol mālnı ḫarc ḳılayın, bolġay kim tilekiñgge teggey-sen. [80v-4]

Yukarıdaki örnekte yer alan *ḳaḍġu yė-* olumlu yapısı *kaḍġu yėme-* deyiminin bir OKU olmasına halel getirir gibi görünse de, bu deyimin dönemin diğer önemli eseri NF'de tıpkı bir OKU gibi kullanılması bize bu yapının -en azından dönemi için- zamanla bir OKU özelliği kazandığını söyletebilir[177]. NF'den alınan aşağıdaki tümceler, OKU'ların aynı zamanda kimi -soru, koşul, karşılaştırma- olumlu bağlamlarda kabul edilebilir olduğunu da örneklemektedir (*bkz. Olumsuz Kutupluluk Unsurları*):

Yā Muḥammed, bu ol ża^ᶜīfa turur kim namāz ḳılmas erdi, hemīşe necis yüriyür erdi, tenleri taḳī tonları necis erdi, ve eger yunar, yunuġnı taḳı bilmez erdi, hem taḳī sormaz erdi, dīn **kaḍgusını yėmes erdi**, hemīşe pelīdlik arıġsızlıḳ birle emrini

[177] Clauson *ḳaḍġu* başlığı altında *ḳaygu yė-* deyimine 'to be sorrowful' anlamı ile yer vermiş ve deyimin TTS'de birçok kez geçtiğini belirtmiştir (1972: 599). Deyim ayrıca KKT'de -olumlu bağlamda- bir kez geçmiştir (Ata, 2004: 67).

keçürgen żaʿīfa erdi. [68-4]

Peyāmbar ʿas mundaġ emgek birle bolsa taḳı biz **ḳadġusın yėmesek**, neteg ümmet bolġay-miz? [28-10]

Ėmdi seni biz Baṣra ėlinge ıḍa bėrdük erse tanaʿum ḳılmaḳ üçün mü ıḍa berdük? **Nişe** öz işiŋ̄niŋ̄ **ḳadgusın yemez-sen**? [146-12]

… Taḳı kim kim öz dīniniŋ̄ **ḳadġusın yėse**, tamuġdın ḫalāṣ boldı; taḳı kim kim dünyāḳe raġbatsız bolsa āḫiratta Ḥaḳ teʿālānıŋ̄ Ṣavābını körüp közi yarudı. [200-14]

3.5.1.d. tili barma-

Aşağıda tek örnekte geçen *tili barma-* deyimi de olumsuz bağlamda kullanılmıştır. Bu OKU bugün, Türkiye Türkçesinde olumsuz bağlamlar yanında birçok OKU'da olduğu gibi soru ve şartlı yapılarla sınırlı olumlu bağlamlarda da kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere bu deyim, muhatabının üzüleceğini düşünerek konuşurun bir sözü söyleyememesine, söylemeye gönlünün razı olmamasına işaret eder:

(581) *Aşçı tüşin yorġalı **tili barmadı**, tek turdı. Aşçı aydı: Meniŋ̄ tüşüm yoruġı neteg turur? Yūsuf aydı: Seni taḳı üç kündin soŋ̄ çıḳarurlar, dārġa asarlar. Ḳuş ḳurtlar kelip seni tartışıp yėrler.* "Aşçı(nın) düşünü yormaya dili varmadı, sessiz kaldı. Aşçı sordu: Benim rüyam(ın) yorumu nasıldır? Yusuf cevap verdi: Seni de üç gün sonra çıkaracaklar, dar(ağacın)a asarlar/asacaklar. Kuş kurtlar gelip seni çekiştirip yerler/yiyecekler." [88v-16]

** Aşçı tüşin yorġalı **tili bardı**.*

3.5.2. Sözlüksel OKU'lar

KE'de sözlüksel OKU olarak *hergiz, aṣlā, zīnhār, hīç (hīç kim, hīç kimerse, hīç kişi, hīç ademī, hīç zāt, hīç nemerse, hīç nime, hīç nerse, hīç vaḳt), biregü, biri, nemerse, kişi, kimerse* ve -bağlama bağlı olarak- *ḳamuġ* sözcükleri tanıklanmıştır.

3.5.2.a. hergiz, zinhār, aṣlā

hergiz, aṣlā, zīnhār zaman gösteren sözlüksel OKU'ları KE'de daima olumsuz bağlamlarda kullanılarak güçlü bir olumsuzluk anlamının ortaya çıkmasını sağlarlar. Zaman gösteren OKU'lara *hīç* ve *hīç vaḳt* sözcüklerini de ekleyebiliriz.

Bu OKU'ların karşısına koyabileceğimiz olumlu kutupluluk unsurlarından da bahsedebiliriz. Örneğin 'daima, her vakit, sürekli' anlamlarına gelen *cāvidāne, müdām, dāyim, hemīşe, tutuş, ulaş, ulaşu/ı, her zamān* sözcükleri metinde daima olumlu bağlamda kullanılmıştır. Metinde iki kez geçen ve yine aynı anlamı karşılayan *ulam* sözcüğünün geçtiği iki yerde de olumsuz bağlamda kullanılması dikkati çeker, zira böyle bir kullanım satır arası Kur'an tercümelerinde (HKT, KKT) sıkça görülür ve bağlamdan bağımsız düşünüldüğünde bu kullanım, verilmek istenenden farklı bir anlam ortaya koyabilmektedir. Rabġūzī umumiyetle sözcüklerin sözlüksel anlamlarını dikkate alarak herhangi bir anlam karmaşasına neden olabilecek bu tarz kullanımlardan kaçınmıştır. 'Her zaman' anlamına gelen yukarıdaki sözcüklerin olumsuz mukabili 'her zaman değil, daima değil, hemīşe değil' gibi bir yapı değildir, onun olumsuz mukabili 'hiçbir zaman'dır. Dolayısıyla Kur'an'ın orijinal metnini göz önünde bulundurmadan bu tarz bir kullanımın anlam bulanıklığı ortaya çıkaracağı açıktır. Örneğin 'Her zaman kitap okumuyor.' gibi bir tümce 'Bazen kitap okuyor' yanında 'Bazen kitap okumuyor.' anlamını da sezdirir, oysa onun tam aksini ifade etmek üzere 'Hiçbir zaman kitap okumuyor.' şeklinde kurgulanacak bir tümceden sezilecek farklı bir anlam söz konusu değildir. Sözü edilen *ulam* sözcüğünün geçtiği örnekler şunlardır:

(242) *Nemrūd kāfirler* **ulam** *söz birle İbrāhīm üze* **ḫükm ḳılmadı erse,** *anıñg mülkige zevāl bolmadı.* Nemrut (her ne kadar kâfir de olsa) hiçbir zaman sözle (delil olmadan) İbrahimle ilgili hüküm vermediği için onun malına zarar gelmedi. [39v-19]

(244) *Nemrūd kāfirlıḳı birle* **ulam** *söz* **işitmedi**. *El yıġılsun, tanuḳluḳ bėrseler tutalıñg tėdi.* "Nemrut kâfir olduğu hâlde hiçbir zaman (delilsiz) söz(leri) dinlemedi, 'Halk toplansın, tanıklık yaparlarsa (İbrahim'i) yakalayalım.' dedi." [40r-1]

3.5.2.a.1. hergiz

Farça kökenli *hergiz* OKU KE'de 14 kez tanıklanmıştır. Bütün kullanımları olumsuz bağlamlarda olan güçlü OKU *hergiz*i kurucu buyuran olumsuzluk işaretleyicisi 11 örnekte *-mA-* iken diğer 3 örnekte ise *yoḳ* biçim birimi olmuştur.

(597) *Bu sorduḳum anıñg üçün erdi kim ʿAzīz bilsün kim men añga ḫıyānet saḳınmadım. Mevlī taʿālā ḫıyānet ḳılġuçı işini* **hergiz** *ṣalāḥġa* **keltürmes**. "Bu sorduğum şunun içindi ki Aziz bilsin ki ben ona hainlik düşünmedim. Yüce Allah hainlik yapan(ın) işini hiçbir zaman iyiliğe/doğruluğa çevirmez." [91v-2]

(1053) *Süleymāndın sordı. Aydı:* **Hergiz** *hammāllıḳ ḳılmışım* **yoḳ**, *zaruret birle bu yėrge tüşdüm.* "Süleyman'a (hamal olup olmadığını) sordu. (Süleyman) cevap verdi: Hiçbir zaman hamallık yapmadım, mecburiyetten bu yere düştüm." [144r-8]

(1604) *Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: ʿÖmer İslām keltürdi erse şeyṭān andın soñg* **hergiz** *şād-mān* **bolmadı**. "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ömer Müsülüman olunca şeytan ondan sonra hiçbir zaman mutlu olmadı." [201r-17]

Aşağıdaki (847) numaralı örnekte Rabġūzī, İslâm kelâm ekollerinden Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in Allah'ın ahirette görülebilmesi/rü'yetullah sorununa dair görüşlerine işaret etmiştir. Mu'tezile kelâmcıları Allah'ın ahirette gözlerle görülemeyeceğini savunur. Buna gerekçe olarak da Hz. Musa'nın *"Seni göreyim"* ifadesine karşılık Allah'ın ىنارت لن *"Beni göremeyeceksin"*[178] şeklindeki hitabını göstermişler ve bu ifadeyi *Allah'ın sonsuza kadar/hiçbir zaman görülemeyeceği* şeklinde yorumlamışlardır. Mu'tezile mezhebine göre لن *len* olumsuzluk edatı ile söz konusu hitap, *görülme* eylemini mutlak surette olumsuzlar. Buna mukabil Ehl-i Sünnet ise bu ayetten Allah'ın görülmesinin imkânsız olmadığı anlamını çıkarır, zira eğer görme imkânsız olsaydı, *Beni görmen imkânsız* gibi bir anlatımla dile getirilebilirdi, nitekim Cuma (62) suresinin 7. ayetinde geçen وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا 've onu ebediyen/hiçbir zaman temenni etmeyecekler' ifadelerinde أَبَدًا *ebeden* 'hiçbir zaman' sözcüğü tercih edilmiştir. Yine Ehl-i sünnet'e göre لن edatı yalnızca te'kid/pekiştirme anlamı taşır; Mu'tezile mezhebinin anladığı şekilde kesin/sonsuz bir olumsuzlama anlamı vermez (Özarslan, 2001):

(847) *Aydı: Cevāb aytur-mız* لن *kelimesi te'kidge ermez. Körmes mü-sen, İḍi ʿazze ve celle cühūdlar ḥālindin ḫaber ḳıldı:* **Hergiz** *ölüm* **arzūlamaġaylar** *tėp.* "Dedi: Cevap veriyoruz: لن kelimesi pekiştirici değildir. Görmüyor musun aziz ve celil olan Allah, inkâr edenlerin hâlinden, 'Hiçbir zaman ölümü arzu etmeyecekler.' diye haber verdi." [122r-13]

Bu örneği satır arası Kur'an çevirileri KKT ve HKT ile karşılaştırdığımızda Rabġūzī'nin tercih ettiği kelimenin sözlük anlamının amaca daha iyi hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki örnekler aynı ayetin hem KKT'deki hem de HKT'deki çevirisidir:

> Taḳı **ārzūlamazlar** anı **ulaşu**, ol nirse birle kim burun keçürdi eligleri. Taḳı Taŋrı bilgen küç ḳılġanlarnı. [KKT 530b/9]
>
> **Ārzū ḳılmazlar** anı **hemīşe** anı kim ilgerü ıḍtı eligleri. Ol Taŋrı bilgen turur küç ḳılḍaçılarnı. [HKT 53a-3]

[178] Ârâf 7/143.

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (18), (289), (910), (946), (1127), (1130), (1131), (1282), (1606), (1900).

3.5.2.a.2. zinhār/zīnhār

Farsça kökenli *zinhār* sözcüğü daima olumsuz bağlamda kullanılan güçlü bir OKU'dur. KE'de 13 kez tanıklanan *zinhār* sözcüğünü kurucu buyuran olumsuzluk işaretleyicisi 12 kez *-mA-* olmuştur. Dolayısıyla *zinhār*'ın kullanımı *-mA-* ile sınırlandırılmıştır diyebiliriz. *zinhār*'ın bu 12 kullanımından başka, asıl dikkati çeken ise bir örnekte yüzey yapısı olumlu olan tümcenin bir ögesini olumsuzlayıp onun değerini tersine çevirmesi ve olumlu bağlamda kullanılmasıdır.

Aşağıdaki örneklerden dikkat çekici olan (541) ve (1909) numaralı örneklerdir, zira bu örneklerde üç OSUZ'la oluşturulmuş çoklu olumsuzluk söz konusudur. OSUZU bakımından dikkati çeken bu örneklerde *zinhār* ve *-mA-*'ya eşlik eden zayıf OKU'lar *kimerse* ve *nerse*'dir. Bu örneklerde çoklu OSUZ bir arada kullanılmış, tek bir olumsuz anlam ortaya çıkmıştır, dolayısıyla burada bir olumsuzluk uyumu söz konusudur:

(1190) *Ermele anı öltürgeli oġradı. Eri Aḫab aydı:* ***Zinhār*** *bu kişige* ***zaḫmet bėrmegil,*** *munı öltürmeseñg selāmet ḳalur-sen.* "Ermele öldürmeye niyetlendi. Eşi Ahab dedi: Sakın bu kişiye zahmet verme, (zira ancak) bunu öldürme(z)sen kurtulursun." [158v-3]

(1244) *Ḥikāyetde andaġ kelür kim: Loḳmān oġlunġa üç vaṣiyyet ḳıldı. Biri ol kim: Ḫatunıñġa* ***zinhār*** *rāzıñgnı* ***aymaġıl.*** *Nev-kīsedin borç almaġıl. ʿAvān birle dost bolmaġıl.* "Hikayede şöyle (anlatıla)gelir ki: Lokman oğluna üç (şeyi) vasiyet etti: Biri o ki 'Eşine asla sırrını söyleme. Sonradan görme kişiden borç alma. Yardakçıyla dost olma." [164r-14]

(2040) *Ey Yezīd,* ***zinhār*** *oġlanlıḳ* ***ḳılmaġıl.*** *Hüseynni āzārlatmaġıl. Resūl ḫaṣmlıḳı yawlaḳ ḳatıġ turur.* "Ey Yezid, sakın çocukluk yapma, Hüseyin'i incitme. (Zira Muhammed onun dedesidir ki) peygamber düşmanlığı çok zorludur." [244r-15]

(541) *Eyżan fāyide:* ***Zīnhār*** *kimerseni* ***yawuzlamaġıl,*** *ol hem seni yawuzlamasun.* "Asla kimseyi kötüleme, o (kimse) de seni kötülemesin." [84v-7]

(1909) *Yana aydı:* ***Zinhār*** *Ḳayserḳa nerse* ***sözlemeñg*** *tėp.* "Yine 'Sakın Kayser'e (hiç)bir şey söylemeyin.' diye söyledi." [231r-19]

Diğer bütün kullanımlarında olumsuz bağlamda yer alan *zinhār* sözcüğünün aşağıdaki örnekteki kullanımı dikkati çeker. Aşağıdaki (455) numaralı örnekte *zinhār* sözcüğü 'aman, dikkat et' anlamı ile olumlu bağlamda kullanılmıştır:

(455) *Ey Yehūdā, ḳamuġdın baġırsaḳ sen erdiñg. **Zinhār** barurda*[179] *meni añgġıl, ḳayda ḳuḍuġ körseñg meni saḳınġıl.* "Ey Yehuda, herkesten yakın sendin. Aman, giderken beni hatırla, nerede bir kuyu görürsen beni düşün." [73v-18]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (1245), (1486), (1520), (1721), (1729), (1906), (2040).

3.5.2.a.3. aṣlā

Arapça kökenli güçlü *aṣlā* OKU, KE'de bir kez tanıklanmış, onu kurucu buyuran ise *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicisi olmuştur. *aṣlā* OKU'nun, İslâmî dönemin ilk eserleri olan KB, DLT ve KKT'de tanıklanmazken Harezm Türkçesi metinlerinde ise yalnızca KE'de tanıklanmış olması dikkate değer. KE'de yer alan bu tek *aṣla* OKU Hz. Muhammed'in miraç olayının anlatıldığı bölümde geçmiştir. Miraç olayının ruhen mi yoksa ruhen ve bedenen birlikte mi gerçekleştiğine dair yapılan tartışmalar için Rabġūzī, *Bu delā'il birle maʿlūm boldı kim miʿrāc hem teni birle erdi hem cānı birle erdi. Ammā bidʿat u hevā-dārlar yime miʿrācġa münkir bolup yana öz arada muḫtelif boldılar.* "Bu delille belli oldu ki miraç hem (Peygamberin) bedeni hem ruhu ileydi (: hem bedenen hem ruhen gerçekleşti). Fakat peygamberden sonra gelenler yine miracı kabul etmeyerek kendi içlerinde ihtilafa düştüler." açıklamasını verdikten sonra İslâm âlimlerinin görüşlerine yer vermiştir:

(1750) *Ġaylānīler aydılar: Miʿrāc **aṣlā yoḳ erdi**. Kaʿbīler, Buḫārīler aydılar: Uyḳuda erdi. Bāhilīler aydılar: Beytü'l-Maḳdisġa tegi erdiler andın artuḳraḳ yoḳ erdi.* "Ġaylāniler dediler: Miraç hiçbir zaman yok idi/gerçekleşmedi. Kaʿbīler, Buḫārīler dediler: '(Peygamber) uykudaydı (: Miraç Hz. Muhammed'in gördüğü bir rüyadır). Bāhilīler dediler: (Hz. Muhammed) Beytü'l-Makdis'e kadar gittiler, (gittiği yer) ondan daha fazla değildi." [217v-17]

3.5.2.b. hīç

Farsça kökenli *hīç* sözcüğünün ilk örnekleri İslâmî çevrenin Karahanlı sahası metinlerinde görülmektedir. *hīç*, KB'de 6 kez (B 15, 203, 625, 1863, 5415, 6217. beyitler) geçerken Atebetü'l-Ḥaḳayıḳta ise yalnızca 1 kez (496. dize) tanıklanmıştır. Olumsuz yargılı tümcelerde önüne geldiği sözcüğün anlamını kuvvetlendiren *hīç* OKU,

[179] Boeschoten *vd.* sözcüğü *birerde* okuyup *bazen* anlamını vermişlerdir. *birerde* sözcüğü metinde *birerde … birerde …* 'bazen … bazen …' şeklinde bir kullanımla 5 kez geçmiş, sözcüğün müstakil kullanımı tanıklanmamıştır. Metnin bağlamı, sözü edilen sözcüğün tam da Hz. Yusuf'u Mālik Zeʿr'e satan kardeşlerinin eve dönmeye başladıklarını anlatan kısımda yer alması, *barurda*'nın kabul edilebilirliğini güçlendirmektedir.

soru tümcelerinde olumlu bağlamda kullanılabilmekte, tümcede türlü görevlerle hem müstakil olarak hem de görev aldığı ögelerle grup oluşturarak yer alabilmektedir. KE'de *hīç* sözcüğü *kim, kimerse, kişi, ādemī, zāt, nime, nemerse, nerse* ve *vaḳt* sözcükleriyle kullanılarak kalıplaşmış bir yapıya bürünmüştür. İlgilendiği sözcüğün (isim, fiil, sıfat hangi tür olursa olsun) konum olarak -devrik tümceler istisna- her zaman önünde yer alan *hīç*'i, diğer OKU'larla birlikte bir *öndurum* (preposition) olumsuzluk unsuru olarak kabul edebiliriz.

Van Schaaik (1994: 47), *hiç*'e *emphatic negation* başlığında yer vermiştir. Hiç'in İngilizcedeki *none, whatever, none, at all, never, never at all, not at least* anlamlarını karşılayarak pekiştirici bir işlevi olduğunu (−Ankara'ya gittin mi? –Hiç. 'Not at all.'), soru tümcelerinde İngilizcedeki *never* 'hiç'in karşıtı olan *ever* 'hiç' olarak kullanılabildiğini (−Türkiye'ye hiç gittin mi? 'Did you ever go to Turkey?' –Hiç. 'Never.') ve belirsiz zamirlerin olumsuz karşılıklarında (bir kimse, bir yer, bir vakit, bir şey : hiçbir kimse 'none, nobody', hiçbir yer 'nowhere', hiçbir vakit 'never' hiçbir şey 'nothing') yer aldığını belirtir.

hīç OKU, tümcenin belirli ögelerinden önce gelip söz konusu ögelerin bildirdiği varlıktan birinin bile olmadığına işaret eden bir olumsuzluk işaretleyicisi olduğu gibi doğrudan olumsuz fiile bağlanarak tümcenin bütününe tesir eden tümce olumsuzluğunun kuvvetlendirilmesini de gerçekleştirebilir (*bkz. 3.5.3. Olumsuz Kutupluluk Unsurlarının Tümce ve Öge Olumsuzluğunda Yeri*).

Aşağıdaki örnek *hīç* OKU'nun birden fazla sözcüğü -ḫalḳ, ādemī, dīv, perī- kapsamına alabildiğini örnekler:

(898) *Mendin kitgil, tirig bar ergince* **hīç ḫalḳ, ādemī, dīv, perī** *sa͡ŋga* **yavumasun**.
"Benden uzaklaş, yaşadığın müddetçe hiç(bir) halk insan, dev, peri sana yaklaşmasın." [127r-7]

hīç, yukarıda da değinildiği üzere aynı zamanda bir serbest seçim unsurudur ve olumsuz bağlam yanında soru tümcelerinde, olumlu bağlamda kullanılmaktadır. Soru tümcelerinde *hīç*, (zaman, durum *vb.*) belirsizliğe gönderme yapar:

(959) *Ṭālūt aydı: Mundın burun özü͡ŋ͡ŋni* **hīç** *sınamışı͡ŋ͡ŋ* **bar mu***?* "Talut sordu: Bundan önce kendini hiç denedin mi?" [133r-20]

(62) ***Hīç bilür mü-sen*** *buġday yıġaçıdın sizni Te͡ŋri ne üçün yıġdı?* "Hiç bilir misin Tanrı sizi buğday ağacından niçin menetti?" [11r-21]

(261) ***Hīç*** *hacetiŋ̂* ***bar mu?*** "Hiç ihtiyacın var mı?" [42r-2]

Belirli bir zamandan çıkıp bütün zaman aralıklarına işaret eden *hīç* OKU, yüzey yapısı olumlu olan sorulu yapılarda zayıf bir OKU görünümünde iken *hīç vaḳt* OKU'nun verdiği anlamı tek başına karşılayarak güçlü bir OKU görünümü de vermektedir. Nitekim (593) numaralı örnek sorulu yapıdaki zayıf OKU'yu, (357) numaralı örnek ise olumsuz bağlamda güçlü bir OKU'yu örnekler. (593) numaralı metin parçası, *hīç*'in olumlu bağlamdaki belirsizliği ile olumsuz bağlamda bu belirsizliğin kaybolmasını örneklemesi bakımından dikkate değer:

(593) *Meni Yūsuf* ***hīç yamanladı mu****? Ayaḳçı aydı: Seni* ***hīç aġızlanmadı****.* "Yusuf beni hiç (herhangi bir zaman) kötüledi mi? Sâki cevap verdi: Seni hiç (bir zaman) dile düşürmedi." [90v-16]

(357) *Melik aydı: Men* ***hīç*** *mundaġ* ***işitip körmişim yoḳ****.* "Hükümdar dedi: Ben hiç (bir zaman) böyle (bir şey) işitip görmedim." [58v-14]

3.5.2.b.1. hīç vaḳt

hīç OKU önüne geldiği zaman sözcüğü *vaḳt* ile birlikte kullanılarak "hiçbir zaman, asla" anlamını karşılamıştır. Onun tek başına da aynı anlamı verebildiği göz önünde tutulduğunda burada bir kuvvetlendirmenin olduğu ifade edilebilir. *hīç vaḳt,* KE'de iki örnekte tanıklanmıştır. (1511) numaralı örnekte *-mA-*, (1921) numaralı örnekte ise *yoḳ* işaretleyicisi kurucu buyuran olmuştur. Bu zaman bildiren OKU üzerine durum eki alabilmesi ile diğerlerinden ayrılır:

(1511) *Resūl kirip Ḫadīceġa selām ḳıldı, ḫaberlerni aydı. Meyseresiŋ̂ bitigin bėrdi, bitigde bu erdi kim: Ey seyyide-i ʿArab,* ***hīç vaḳt*** *mundaġ savdāmız* ***bolmamış erdi*** *kim bu yol Muḥammed berekātından boldı.* "Peygamber girip Hatice'ye selam verdi, haberleri anlattı. Meysere'nin mektubunu verdi, mektupta bu vardı: 'Ey Arapların muhterem kadını, hiçbir zaman böyle kazancımız olmamıştı ki bu talih Muhammed(in) bereketinden oldu.' " [190v-16]

(1921) ***Hīç vaḳtde*** *mundaġ* ***emgenmişleri yoḳ erdi****.* "Hiçbir zaman böyle zahmet çekmemişlerdi." [232r-19]

3.5.2.b.2. hīç kim, hīç kimerse, hīç kişi, hīç ademī, hīç zāt

hīç, önüne geldiği *kim, kimerse, kişi, ādemī, zāt* sözcüklerini olumsuzlayıp onların değerlerini tersine çevirerek yeni oluşan yapıya "bir kişi bile/hiç kimse" anlamını yüklemiştir.

3.5.2.b.2.1. hīç kim

hīç sözcüğü, *kim* "kimse" sözcüğünün önüne gelerek birlikte bir güçlü OKU yapısı ortaya koymuşlardır. *hīç kim* OKU aşağıdaki (5), (750) ve (1167) numaralı örneklerde *hīç kimerse* 'hiç kimse' anlam ve işleviyle tanıklanmıştır; onu kurucu buyuran ise OSUZ *-mA-*'dır:

(5) *Muḥammed Muṣṭafā aytur: Ḥaḳ şübḥānehu ve taʿālā yarlıḳadı kim: Bir yaşurun genç erdim, meniñg Teñgrilıḳımnı **hīç kim bilmez erdi**.* "Muhammed Mustafa der: Allah -O'nu her türlü kusur ve eksiklerden tenzih ederim- buyurdu: Bir gizli hazine idim, benim Tanrılığımı hiç kimse bilmezdi[180]." [3r-7]

(750) *Firʿavn aydı kim: Andın ėkki ḳorḳunçum bar: Biri tayaḳ yėrge salsa yılan bolur, biri eligi ay kün deg yaruḳ közlerni ḫīre ḳılur; **hīç kim** utru **tura bilmes**. Anı neteg ḳılur-miz?* "Firavun dedi ki ondan iki korkum var biri değneği yere bıraksa yılan olur, biri elini ay güneş gibi parlak gözlerini fersiz kılar, hiç kimse karşı gelemez, onu nasıl yapacağız?" [111v-20]

(1167) *Aydılar: Teñgri taʿālā ḥaḳḳı Yūnus yalavaç ḥaḳḳı, kim yazuḳluġ erse kimidin çıḳsun. **Hīç kim cevāb aytmadı**.* "Dediler: Yüce Tanrı(nın) hakkı, Yunus peygamber hakkı (için) kim günahkâr ise gemiden çıksın. Hiç kimse cevap vermedi." [156r-8]

3.5.2.b.2.2. hīç kimerse

KE'de olumsuzluk uyumunu gerçekleştiren OKU'ların başında gelen *hīç kimerse* 26 kez tanıklanmıştır. *hīç kimerse*'yi kurucu buyuranı 21 örnekte *-mA-*, diğer 5 örnekte ise *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicileri olmuştur:

(159) *Kimideki seksen kişidin aḍın ʿālem içinde **hīç kimerse kalmadı**, kamuġ öldiler.* "Gemideki seksen kişiden başka dünyada hiç kimse kalmadı, hepsi öldü." [25v-1]

(1603) *Ebū Bekrde yėtmiş ėkki faẓilet bar erdi, peyġamberlerdin özge **hīç kimersede** ol fazilet **yoḳ erdi**.* "Ebû Bekir'de yetmiş iki fazilet vardı; peygamberlerden başka hiç kimsede o fazilet yoktu." [200v-13]

Aşağıda art arda gelen iki örnek, kimi durumlarda *kimerse* ve *hīç kimerse*'nin eşdeğer kullanıma sahip olduğunu gösterir:

(1330) *Kamuġı oñgaldılar, **hīç kimerse īmān keltürmedi**.* "Hepsi iyileştiler, hiç biri iman getirmedi." [172r-6]

(1331) *Aymışlar: Ol māʾide üç künge tegi andaġoḳ indi, yana kökge aġdı. Bu toḳḳuz yüz er ḫatun yėdiler eksilmedi, kimerse **īmān keltürmedi**.* "Demişler: O sofra üç güne

---

[180] *Küntü kenzen mahfiyyen* "Ben gizli bir hazine idim; bilinmek istedim ve mahlûkatı yarattım." hadisine atıf. *bkz.* Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II:132.

kadar öyle indi, (sonra) yine göğe yükseldi. Bu dokuz yüz erkek (ve) kadın yediler, azalmadı, (hiç) kimse iman getirmedi." [172r-8]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (114), (159), (181), (262), (289), (400), (585), (740), (814), (1015), (1033), (1123), (1281), (1330), (1342), (1472), (1478), (1585), (1594), (1599), (1603), (1661), (1667), (2061).

3.5.2.b.2.3. hīç kişi

hīç kişi OKU KE'de aşağıdaki üç örnekte tanıklanmıştır; (145) ve (1414) numaralı örnekte kurucu buyuranı *-mA-* iken (1259) numaralı örnekte ise *emes* olmuştur:

(145) *Seksen kişi müsülmān boldılar, īmān keltürdiler, yarımı er, yarımı ḫatunlardın. Özge* ***hīç kişi*** *müsülmān* ***bolmadı.*** "Yarısı erkek yarısı kadından (oluşan) seksen kişi müslüman oldu, iman getirdi. Başka hiç kimse müslüman olmadı." [23v-6]

(1259) *Mundaġ ʿacebni dünyāda* ***hīç kişi körgen emes.*** "Böyle acaib(şey)i dünyada hiç kimse görmüş değil." [166r-5]

Aşağıdaki örnekte *hīç kişi* sözcüğünün arasına *kişi*'yi niteleyen bir sözcük -tirig- girmiştir:

(1414) *Çerig tüşgen yėrge barıp kördiler: Çerig ḳamuġı ölmiş,* ***hīç tirig kişi ḳalmamış.*** ***Ḳamuġı*** *ḳuruġan yafraḳ teg bolmış.* "Asker(in) konakladığı yere gidip gördüler: Asker(ler)in tamamı ölmüş, hiç sağ kişi kalmamış. Hepsi kurumuş yaprak gibi olmuş." [180v-5]

3.5.2.b.2.4. hīç ādemī

hīç ādemī OKU aşağıdaki üç örnekte tanıklanmış; (463) ve (1439) numaralı örnekte onu kurucu buyuran *-mA-* iken (1297) numaralı örnekte *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicisi olmuştur:

(463) *Ey Mışr ḫalāyıḳları, kim satġın alur bu oġlanı? Ṣıfat ḳıldım, siz me körer-siz* ***hīç ādemī*** *körk içinde aŋ͡ga* ***meŋ͡gzemez.*** "Ey Mısır halkı, kim satın alır bu çocuğu? Sıfat(lar)ını anlattım, siz de görüyorsunuz. Hiç kimse güzellikte ona benzemez." [75r-13]

(1439) *Aymışlar:* ***Hīç ādemī*** *Resūl ḫācetini* ***körmedi*** *oġlanlıḳ ḫālinde. Ḳaçan ulġaydı erse ḫācetin yėr yutar erdi.* "Demişler: Hiç kimse peygamberin çocukken abdest bozduğunu görmedi. Büyüdüğü zaman ise hacetini yer tutardı." [183v-11/12]

(1297) *Meryem aydı: Maŋ͡ga oġul ḳaydın kelsün?* ***Hīç ādemī*** *maŋ͡ga* ***yavuġanı yoḳ.***

"Meryem sordu: Bana çocuk nereden gelsin? Hiç kimse(nin) bana yaklaştığı yok." [169r-4]

3.5.2.b.2.5. hīç zāt

hīç zāt OKU KE'de aşağıdaki tek örnekte tanıklanmış, bu örnekte onu kurucu buyuran olumsuzluk işaretleyicisi *yoḳ* olmuştur:

(299) *Erniṉg yaḳasın eṉg ilk Sāre tutdı. Ādemdin tā ġāyet* ***hīç zāt tutmışı yoḳ erdi****.* "Eşinin yakasını ilk önce Sare tuttu. Ta Adem'den (o güne değin) hiç kimse(nin eşinin yakasını) tuttuğu yoktu/tutmadı." [48r-3]

3.5.2.b.3. hīç nime, hīç nemerse, hīç nerse

hīç, önüne geldiği *nime, nemerse* ve *nerse* sözcüklerini olumsuzlayıp onların değerlerini tersine çevirerek yeni oluşan yapıya "bir şey bile/hiçbir şey" anlamını yüklemiştir.

3.5.2.b.3.1. hīç nime

hīç nime OKU, aşağıdaki tek örnekte tanıklanmıştır:

(1350) *Yana birevni saldılar, anıṉg birle ʿahd ḳıldılar: Körgeniṉgdin bizge ḫaber bėrgil tėp. Ol hem mindi erse özin naru saldı,* ***hīç nime sözlemedi****.* "Yine birini gönderdiler, 'Gördüklerinden bize haber ver.' diye onunla sözleştiler. O da çıkınca kendi öbür tarafa döndü hiçbir şey söylemedi." [173v-13]

3.5.2.b.3.2. hīç nemerse

hīç nemerse OKU, aşağıdaki tek örnekte tanıklanmıştır:

(586) *Aruḳ sıġırlar yeter, [semiz] sıġırlarını yutarlar; alarnıṉg ḳursaḳında* ***hīç nemerse körünmes.*** "Zayıf sığırlar yetişir, semiz sığırları yutarlar, onların kursak(lar)ında hiçbir şey görünmez." [89v-3]

3.5.2.b.3.3. hīç nerse

hīç nerse OKU, aşağıdaki 6 örnekte tanıklanmıştır:

(641) *Suʾāl: Sewünçi özge māl aytmayın buġday bėreliṉg tėmekde ḥikmet ne erdi? Cevāb: Açlıḳda* ***hīç nerse*** *buġdaydın artuḳ* ***yoḳ*** *üçün buġday bėreliṉg tėdiler.* "Soru: Mükâfatı (mükâfat olarak) başka mal demeyip 'Buğday verelim.' demekte hikmet neydi? Cevap: Kıtlıkta hiçbir şey buğdaydan daha değerli olmadığı için 'Buğday verelim.' dediler." [97r-3/4]

(673) *Ḫiṭāb keldi kim: Ey Dāvūd, ol ḳuşlar yalġan aymadı, rāst aydı kim dünyāda* ***hīç nerse yaratmadım*** *ᶜāşilerniñg közi yaşıdın tatlıġraḳ.* "Hitap geldi: Ey Davut, o kuşlar yalan söylemedi, doğru söyledi ki dünyada günahkârların göz(ler)i(nin) yaşından daha tatlı hiçbir şey yaratmadım." [100r-16]

(987) *Üç yolı secdege bardı. Ḳırḳ tün kün baş kötermedi,* ***hiç nerse tėmedi****.* "Üç kez secdeye gitti (: secde etti). Kırk gün (kırk) gece başını kaldırmadı, hiçbir şey demedi." [136r-6/7]

(1014) *Ḳarınçḳa aydı: Bu sehl mülk turur. Ṣabr ḳılsañg erdi ferişteleri sañga musaḫḫar ḳılur erdi, neteg kim āḫirü'z-zamānda Muḥammed atlıġ peyġamber bolġay, Mevlī taᶜālādın* ***hīç nerse ḳolmaġay****, ḳamuġ ferişteler añga musaḫḫar kelgeyler.* "Karınca dedi: Bu kolay (elde edilen) mülktür. Sabretseydin (Allah) melekleri senin hizmetine verirdi, nitekim ahir zamanda Muhammed adlı peygamber olacak, yüce Allah'tan hiçbir şey istemeyecek, bütün melekler ona hizmet edecekler." [139v-5/8]

(1471) *Muḥammedni* ***hīç nersege*** *arzūlıġ* ***ḳılmaġıl****.* "Muhammed'i hiçbir şeye muhtaç etme." [186r-16]

Aşağıdaki örnek aynı metin parçasında yer alan *nerse* ve *hīç nerse*'nin kullanım değerlerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu iki unsurun art arda kullanılması bir yandan eşdeğer oldukları izlenimini verebilirken diğer yandan bağlama bağlı olarak semantik bir nüansı da yansıttığı düşünülebilir, zira ağa bir şey düşmediği ifade edilirken tercih edilen biçim birimin semantik değeri atılan ağ sayısı ile ilişkilendirilmiştir. Bir kez atılan ağa bir şeyin takılmaması, olağan bir durumdur ve *nerse* ile ifade bulmuştur, ancak ağ sayısının 11'e ulaştığı bir denemede herhangi bir şeyin ağa takılmaması sık karşılaşılan bir durum değildir ve bu dikkat çekici durum *hīç nerse* ile ifade edilmiştir:

(1060) *Aġ saldılar.* ***Nerse tüşmedi.*** *Uluġları aydılar: Bu kün anı aġırlañg, anıñg adıġa aġ salıñg. On bir aġ saldılar. Kėçege tegi* ***hīç nerse ilinmedi****.* [144v-15/16]

3.5.2.c. kimerse

KE'nin serbest seçim unsurlarından olan *kimerse* eserde 250 kez tanıklanmış, bunlardan 137'sinde olumsuz bağlamda bugün TTü.'de de kullanılan 'hiç kimse' anlamıyla kullanılmıştır. Bu % 54.8'lik orana karşı olumlu bağlamda görülen % 45.2'lik oran dikkate değer. Her ne kadar olumsuz bağlamda kullanıldığı örnekler çoğunlukta ise de bu oran onun tam bir OKU özelliği göstermeyip serbest seçim unsuru olmasını teyit eder niteliktedir. Tek bir örnekte *kimerse*'yi kurucu buyuran *ermes* OSUZ işaretleyicisi

iken bu OKU 29 örnekte *yoḳ*, geri kalan 107 örnekte ise *-mA-* tarafından kurucu buyurulmuştur.

Aşağıdaki (1953), (1583), (1863) ve (1088) numaralı örneklerde *kimerse* OKU'yu kurucu buyuran *-mA-*, (221), (1617) ve (348) numaralı örneklerde *yoḳ*, (1038) numaralı örnekte ise *ermes* olumsuzluk işaretleyicileri olmuştur:

(1953) *Anda keḍin aydı: Ey mü'minler, kimseniñ menim üze hīç daʿvīsi ve ḫuṣūmeti bar mu?* ***Kimerse cevāb aymadı.*** "Ondan sonra sordu: Ey iman edenler (hiç) kimsenin benim üzerimde herhangi bir hakkı ve husumeti var mı? Hiç kimse cevap vermedi." [235v-13]

(1583) *Kaʿbede kāfirlar bir butnı yawlaḳ eḍiz yėrge ornatmış erdiler.* ***Kimseniñ*** *eligi* ***yetmes erdi****.* "Kabe'de kafirler bir putu çok yüksek bir yere yerleştirmişlerdi (ki hiç) kimsenin eli (oraya) yetişmezdi." [197v-11]

(1863) *Silāḥların alıp eḍerdiler,* ***kimerseni bulmadılar****.* "Silahlarını alıp takip ettiler, kimseyi bul(a)madılar." [227v-21]

(1088) *Hüdhüd uçup tüñlükde ḳondı. Belḳīs ḳopup olturdı,* ***kimerseni körmedi.*** "Hüdhüd uçup pencereye kondu. Belkıs kalkıp oturdu, (hiç) kimseyi görmedi. [147v-14]

(221) *Mendin aḍın Teñrini birlegen* ***kimerse yoḳ erdi.*** "Benden başka Tanrı'yı birleyen kimse yoktu." [36v-14]

(1617) ***Kimerse*** *birle öcüm* ***yoḳ****.* "Kimseyle öcüm yok." [203r-11]

(348) *İbrāhīmdin burun* ***kimseniñ*** *saḳalınġa ürüñ* ***kirmişi yoḳ erdi****.* "İbrahim'den önce kimsenin sakalı beyazlamamıştı (: kimsenin sakalına ak düşmemişti)." [56r-16]

(1038) *Süleymān aydı: İḍi ʿazze ve celledin özge* ***kimersege*** *ḳurbān* ***revā ermes****.* "Süleyman dedi: Aziz ve celil olan Allah'tan başka kimseye kurban reva değil(dir)." [143r-6]

kimerse sözcüğünün OKU olarak yorumlanmasında bağlamdaki *(+dIn) aḍın, (+dIn) özge, +dIn …rAK* gibi olumsuzluğu tetikleyen unsurların da etkisi vardır:

(1089) *Ḳatında on yaşar erkek oġlanlar, on üç yaşar ḳız oġlanlardın özge* ***kimerse kirmes erdi.*** *Ḳapuġçılarını yıġdurdı. Bu bitigni kim keltürdi tėp sordı.* ***Kimerse bilmedi.*** "Yanına on yaşında(ki) erkek çocuklar, üç yaşında(ki) kız çocuklardan başka hiç kimse girmezdi. Nöbetçileri toplattı. 'Bu mektubu kim getirdi?' diye sordu. (Hiç) kimse anlamadı. [147v-15/16]

(172) *Taḳı Nūḥ, oġulları, üç kelin ʿālem içinde bu yėtti kişi ḳaldı. Aḍın* ***kimerse ḳalmadı****.* "Nitekim Nuh, çocukları, üç gelin(i) alem içinde bu yedi kişi kaldı. Başka kimse kalmadı." [27r-15]

(401) *Maña sendin taḳı seniñ Teñriñdin düşmānrak* ***kimerse yoḳ****.* "Bana senden ve senin Tanrından daha düşman kimse yok." [64v-11]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (107), (113), (149), (153), (156), (165), (167), (203), (204), (216), (221), (234), (248), (262), (290), (348), (401), (462), (500), (539), (451), (577), (608), (655), (659), (707), (743), (768), (769), (771), (778), (790), (798), (826), (834), (842), (853), (868), (897), (957), (967), (976), (983), (984), (986), (991), (996), (1009), (1013), (1015), (1024), (1028), (1032), (1033), (1038), (1050), (1074), (1088), (1089), (1095), (1116), (1117), (1119), (1192), (1254), (1255), (1262), (1303), (1329), (1331), (1363), (1393), (1404), (1413), (1434), (1449), (1462), (1474), (1475), (1539), (1579), (1583), (1584), (1607), (1617), (1621), (1645), (1714), (1803), (1827), (1829), (1833), (1839), (1863), (1875), (1908), (1912), (1917), (1927), (1929), (1953), (2004), (2008), (2010), (2017), (2057), (2061).

3.5.2.d. kişi

kişi sözcüğü, KE'de bir serbest seçim unsuru olarak kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak olumlu bağlamda kullanılan *kişi*, aşağıdaki sayılı örnekte olumsuz bağlamda OKU işleviyle kullanılmıştır:

(1245) *Ḫatunı aydı: Munıñ içide ne bar? Aydı: Biregüni öltürüp muña salıp keltürdüm. Zinhār* ***kişige aytmaġıl,*** *men rüsvā bolmaġayın.* "Eşi sordu: Bunun içinde ne var? Dedi: Birini öldürüp buna koyup getirdim, asla/sakın hiç kimseye söyleme, ben rezil olmayayım." [164r-18]

(1589) *Cedel ḳılmadı, köp sözlemedi,* ***kişini ʿayb ḳılmadı****, ġıybet ḳılmadı, yaḫşı ḳılıḳlıġ.* "(Peygamber) kavga etmedi, çok konuşmadı, kimseyi ayıplamadı, gıybet etmedi, iyi huylu (idi)." [198v-8]

(460) *Yūsuf teñiz ḳıraġınġa bardı, aydı: İlāhī, bir perde kerāmet ḳılġıl, meniñ etim tenimni* ***kişi körmesün****.* "Yusuf deniz kenarına gitti, dedi: Ey Allah'ım, bir perde lutfeyle, benim tenimi (hend.) kimse görmesin." [74v-7]

(1284) *Yarlıġ keldi: Belgüsi ol turur kim üç kün tiliñ aġır bolġay,* ***kişige sözley bilmegeysen.*** **[168r-2]**

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (254), (303), (346), (964), (1152), (1158), (1196), (1295), (1410), (1487).

3.5.2.e. nerse

nerse de hem olumlu hem olumsuz bağlamlarda kullanılması dolayısıyla *kimse* sözcüğü gibi bir serbest seçim unsurudur. Nesneler için kullanılan *nerse* insanlar için

kullanılan *kimse* sözcüğüyle kıyaslandığında *nerse*'nin olumsuz bağlamda kullanılma oranı daha azdır. KE'de *nerse* 122 kez tanıklanmış, bunların 28'inde olumsuz bağlamda kullanılmıştır. Belki de bu kullanım *kimerse* sözcüğüne analojidir. Aynı dönemin eserlerinden NF'de yalnızca bir kez geçen ve olumlu bağlamda kullanılan sözcük ME'de 100'den fazla tanıklanmış ve çok az olumsuz bağlamda kullanılmakla birlikte bu kullanımlarda da 'hiçbir şey' anlamını karşılayacak şekilde kullanılmamıştır. Yine dönemin eserlerinden KKT'ye baktığımızda *hiç* sözcüğünün hiç kullanılmadığı görülmüş, *hiçbir kişi* anlamını karşılamak için *kimerse* sözcüğü tercih edilmiştir.

Aşağıdaki örneklerde *nerse* sözcüğü *(hiç)bir şey* anlamında olumsuz bağlamlarda kullanılmıştır:

(1311) *Īsī zār zār yıġlap ḳaḏġuluġ boldı, anam **nerse yėmedi,** öldi tėp. Özi hem yėmedi.* "İsa ağlayıp inleyerek 'Annem (hiç)bir şey yemedi.' diye kaygılandı. Kendi de (hiçbir şey) yemedi." [170r-20]

(1050) *Kėçe keldi, **nerse keltürmedi**.* "Gece geldi, (hiç)bir şey getirmedi." [144r-4]

(1939) *Men kiçiglikde uluġluḳda ᶜĀyişedin könilikdin aḏın **nerse körmişim yoḳ**.* "Ben küçüklüğ(üm)de (de) büyüdüğümde (de) Ayşe'den iyilikten başka (hiç)bir şey görmedim." [234v-13]

(1909) *Yana aydı: Zinhār Ḳayserḳa **nerse sözlemeŋ** tėp.* "Yine 'Asla/sakın Kayser'e (hiç)bir şey söylemeyin.' diye söyledi." [231r-19]

(870) *Mūsī aydı: Mende **nerse yoḳ** saŋa bėrgeli.* "Musa dedi: Bende sana verecek (hiç)bir şey yok." [124r-4]

(772) *Firᶜavn ol menāreġa aşıp kökge baḳtı, yėrdin körgen teg kök kördi, aḏın **nerse körünmedi**.* "Firavun o minareye çıkıp göğe baktı yerden göğe kadar gök gördü, başka (hiç)bir şey görünmedi." [113v-21]

(115) *Tört kün İdrīs birle turdı, **nerse yėmedi**.* "Dört gün İdrisle kaldı, (hiç)bir şey yemedi." [20r-9]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (21), (179), (189), (275), (280), (289), (358), (608), (609), (779), (872), (882), (1051), (1060), (1358), (1370), (1481), (1529), (1678), (1729), (1773).

3.5.2.f. nemerse

nemerse sözcüğü KE'de 6 kez tanıklanmış bunlardan 4'ü olumsuz bağlamda *hiçbir şey* anlamına eşdeğer kullanılırken iki kez de olumlu bağlamda kullanılmıştır.

Dolayısıyla bu durum bize, *nemerse*'nin güçlü bir OKU olmadığını, bir serbest seçim unsuru olduğunu söyletir. Yer aldığı dört örnekte de *nemerse*'yi kurucu buyuran -mA- olumsuzluk işaretleyicisi olmuştur:

(611) *Bir ḳavlde ḳırḳ kün, bir ḳavlde üç ay* ***nemerse yėmediler****. Yūsuf körki birle kün keçürdiler. Aṣġa suwġa muḥtāc bolmadılar.* "Bir rivayete göre kırk gün, bir rivayete göre üç ay hiçbir şey yemediler. Yusuf(un) güzelliğiyle gün geçirdiler. Yemeğe suya ihtiyaç duymadılar." [93r-13]

(7) *Penç-şenbe kün Behişt Dūzaḫnı ve ᶜaẕāb ferişteleri yaratdı, ḥurlarnı yaratdı. Ādīne kün Ādem ᶜaleyhi's-selāmnı yaratdı. Şenbe kün* ***nemerse yaratmadı****. Munça nemerselerni bir köz yumup açḳunça yaratur erdi.* "Perşembe gün(ü) cennet cehennemi ve azap meleklerini yarattı, hurileri yarattı. Cuma gün(ü) Adem -ona selâm olsun- peygamberi yarattı. Cumartesi günü hiçbir şey yaratmadı. bunca şeyleri bir göz yumup açıncaya kadar yaratırdı." [3v-6]

(175) *Ḳaç kün kelmişde keḍin nerse alıp ḳızlar körgelü keldi. Bir küḍegüsiñge aydı: Cüftüñg birle neteg-sen? Aydı: Yaḫşı turur. Ançası bir* ***nemerse yėmes****,* ***içmes****.* "Birkaç günden sonra bir şey alıp kızları görmek için geldi. Bir damadına sordu: Eşinle nasılsın? (Damadı) cevap verdi: İyidir, ancak (hiç)bir şey yemez içmez." [27v-17]

Aşağıdaki *nemerse keltürmedük* ifadesinde *nemerse*'nin, *ḳamuġ*'un karşıtı olduğu açık iken *ḫazīneġa yaraġlıġ nemerse keltürmedük* ifadesinde olumsuz yüklem *keltürmedük* yalnızca *ḫazīneġa yaraġlıġ* tamlaması ile sınırlıdır:

(686) *Aydılar: Ey ᶜazīz, bizge oġul ḳızımızġa ḳatıġlıḳ tegdi, açlıḳdın ṭaḳātimiz ḳalmadı. Ḫazīneġa yaraġlıġ* ***nemerse keltürmedük****.* "Dediler: Ey aziz, bize, oğul kızımıza zahmet ulaştı, açlıktan takatimiz kalmadı. Hazineye yarayacak (hiçbir) şey getirmedik." [101v-17]

Aşağıdaki metin parçası ise *nemerse* serbest seçim unsurunun olumlu bağlamda kullanıldığı örneklerden (ilk örnek için *bkz.* yukarı, 7 numaralı örnek) ikincisidir:

Yalavaçımız Muḥammed Muṣṭafā ṣalla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem yarlıḳar kim: Dünyādın mañga üç ***nemerse*** *söwüglüg boldı: Biri tatlıġ yıḍlar, taḳı müsülmān tişiler, üçünçi közüm yaruḳı namāz içinde tėdi.* [82r-21]

3.5.2.g. biri, biregü

biri ve *biregü* sözcükleri kimi bağlamlarda OKU gibi kullanılan birer serbest seçim unsurlarıdır.

3.5.2.g.1. biri

Aşağıdaki örneklerde *biri* sözcüğü *hiç biri/hiç kimse/biri bile* anlamlarıyla OKU özelliği göstermiştir. Yukarıdaki (1228) numaralı örnekle art arda gelen aşağıdaki (1230) numaralı örnek daha ziyade olumlu bağlamlarda kullanılan ancak bağlama bağlı olarak OKU özelliği de gösteren bir serbest seçim unsuru *biri*'nin *biregü* ile eşdeğer olduğunu göstermektedir. (1517) numaralı örnekte *biri* sözcüğü *hem* ile kuvvetlendirilmiş, onu kurucu buyuran ise *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicisi olmuştur:

(1230) *Cādūlar aydı: Ey melik, bu aġunı Şāmlıġlarġa bėrseñg,* ***biri*** *tirig* ***ḳalmaġay erdi****.* "Büyücüler dediler: Ey hükümdar, bu zehri Şamlılara verse(ydi)n biri bile sağ kalmayacaktı." [162v-8]

(1205) *Tegme bir erge on arslan yapuştı. Köz yumup açġunça yėtti yüz miñg erdin* ***biri ḳalmadı****.* "Her bir kişiye on arslan musallat oldu. Göz yumup açıncaya kadar yedi yüz bin kişiden biri bile (: hiç kimse) kalmadı." [159v-18]

(1517) *Men telim yazuḳ ḳılıp erdim. Olarnıñg* ***biri hem*** *munda* ***yoḳ****.* "Ben çok günah işlemiştim. Onların biri bile (: hiç biri) burada yok." [191r-16]

3.5.2.g.2. biregü

Aşağıdaki örneklerde bir serbest seçim unsuru olan *biregü*, OKU işleviyle *biri bile/hiç biri* anlamıyla karşımıza çıkar:

(1139) *Ey melik, Mevlī yarlıḳı mañga ḳırḳ kün erdi. Ündedim,* ***biregü*** *īmāngа kelmedi.* "Ey hükümdar, Allah buyruğu bana kırk gün idi. Çağırdım (hiç)biri (: biri bile) imana gelmedi." [153v-12]

(1819) *Ölgen ḳarındaşlar taḳı aldurġan ġanīmetler üçün ḳaḍġuluġ bolup oltururda taġ tepesindin Ḫālid bin El-Velīd kāfirler birle körindi. Resūl anı körüp aydı: Yā Rab, yėr yüzinde seni birlegen* ***biregü ḳalmaġay****.* "Ölen kardeşler(i) ve kaybedilen ganimetler için kaygılanıp otururken dağ(ın) tepesinden Halid bin Velid kâfirlerle göründü. Peygamber onu görüp dedi: Ey Allah'ım, yer yüzünde senin birliğini kabul eden hiç himse (: bir kişi bile) kalmayacak." [224r-7]

(209) *Yėr yüzinde lā ilāhe illa'llāh tėgüçi* ***biregü ḳalmadı.*** "Yer yüzünde 'Allahtan başka Tanrı yoktur.' diyen hiç kimse (: bir kişi bile) kalmadı." [34r-19]

(1843) *Süheyl aydı: Sen bilmes mü-sen Mekkede açlıḳ turur, sen mundaġ ḳa'ide birle kirseñg Mekkede* ***biregü ḳalmaġay****, ḳamuġ seni ārzūlar. Bu yıl yanıp barġıl, yana yıl kelmişte saña yol bėreliñg. Üç kün turġıl ne tilesеñg ḳılġıl tėdi.* "Süheyl söyledi: 'Sen bilmez misin Mekke'de kıtlık var, sen bu yolla girersen Mekke'de hiç kimse kalmayacak, herkes seni arzular. Bu yıl dönüp git, yeni yıl geldiğinde (: seneye) sana yol verelim. Üç gün kal, ne istersen yap.' dedi." [226r-3/5]

(142) *Mundaġ āb-dān erken* ***biregü*** *Teñgrini birlegüçi* ***bolmadı****, Nūḥ vaḳtındaḳı āb-dānlıḳ ḳıyāmetġa tegi bolmaġay tėmişler.* "Böyle mamur iken hiçbiri (: biri bile) Tanrı'yı

birleyen olmadı (: birlemedi). 'Nuh zamanındaki mamurluk kıyamete kadar sürmeyecek.' demişler." [23r-11/12]

(361) *Yana aydı: İlāhī bular kirmezler, neçe ündeyin? Cebrā'īl keldi: Taḳı [ḳırḳ] yıl ündegil. Ḳırḳ yıl ündedi,* ***biregü īmān keltürmedi****.* "Yine dedi: Ey Allah'ım, bunlar girmiyorlar, (daha) ne kadar çağırayım? Cebrail geldi (ve dedi): Kırk yıl daha çağır. Kırk yıl çağırdı, hiç biri (: biri bile) iman getirmedi." [59r-9]

(1228) *Ol cādūlar anı körüp küldiler, aydılar: Ey melik, bu ayaḳlıġ ḫammı bu turġan ḳamuġġa bėrsenĝ erdi* ***biregü*** *tirig* ***kalmaġay erdi****.* "O büyücüler onu görüp güldüler, dediler: Ey hükümdar, bu kadehlik şarabı bu(rada) duran herkese verseydin hiçbiri (: bir kişi bile) sağ kalmayacaktı." [162v-5]

3.5.2.h. ḳamuġ

KE'de umumiyetle *hiçbir(i)* olumsuz kutupluluk unsurunun karşıtı olarak *hepsi* anlamıyla olumlu bağlamlarda kullanılan *ḳamuġ* sözcüğünün, *hiçbir(i)* anlamını karşılayacak şekilde kullanıldığı örnekler de yer almıştır. Metnin genelinde yüzlerce kez *hepsi/tamamı* anlamıyla ve çoğunlukla olumlu bağlamlarda geçen söz konusu sözcüğün sayılı birkaç örnekte olumsuz bağlamda *hiçbiri* anlamında kullanılması dikkat çekicidir. Aşağıdaki (1262) ve (52) numaralı örnekler ise *ḳamuġ* sözcüğünün olumsuz bağlamda *hepsi* anlamını koruduğu örneklerden yalnızca ikisidir. Bu örneklerde *ḳamuġ* sözcüğü, yer aldığı olumsuz yapıda *hepsi değil, bir kısmı/içlerinden herhangi biri vb.* anlamını karşılamıştır. Bu örnekler (1328), (696) ve (1314) numaralı örneklerle kıyaslandığında kullanım değerleri daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır:

(1262) *Aymışlar: Munı aẏġanlar* ***ḳamuġı ermez erdiler****.* "Demişler: Bunu söyleyenler hepsi değildi (: hepsi söylemedi/bir kısmı bunu söyledi)." [166r-13]

(52) *İḍi ᶜazze ve celle Ādemniñ oġlanların ādemī ṣūretinçe oñgurḳasından çıḳardı, ḳarınça meñgizlig uşaḳ.* ***Ḳamuġı*** *ᶜāḳil ma* ***ermez****, mü'min ma* ***ermez****, kāfir ma* ***ermez****.* "Aziz ve celil olan Allah Ademin çocuklarını insan suretince (Adem'in) omurgasından çıkardı (: yarattı); karınca gibi küçük. Hiçbiri akil de değil, mümin de değil, kâfir de değil." [10r-18]

Aşağıdaki metin parçaları ise *ḳamuġ*'un *hiçbir(i)* anlamı ile olumsuz bağlamlarda kullanıldığı sayılı örneklerdir:

(1328) *Mevlī taᶠālādın ḫiṭāb keldi: Ey ᶜīsī, men sañga mā'ide ibergey-men. Ol mā'ideni körgendin soñg kim īmān keltürmese men añga bir ᶜaẕāb ḳılġay-men,* ***ḳamuġ***

ᶜālemlarġa olᶜaẕāb ***bolmaġay***. "Yüce Allah'tan hitab geldi: Ey İsa, ben sana sofra göndereceğim. O sofrayı gördükten sonra kim iman getirme(z)se ben ona azap edeceğim, (öyle ki) hiçbir alemde o azap (gibi bir azap) olmayacak." [171v-21]

(696) *Ol bendeler körgeyler:* ***Ḳamuġı*** *yazuḳ maᶜṣiyet* ***oḳuy almaġaylar****. Yarlıġ kelgey kim: Oḳuŋ̂ġız. Feryād ḳılıp aygaylar: İlāhī, bitig bu erse ornumız tamuġ turur. Bu bitigni bizge oḳutmaġıl, uwtanmışdın okıyu bilmes-miz tėgeyler.* "O kullar görecekler: Hiçbiri suç(u), günah(ı) okuyamayacaklar. 'Okuyun!' diye buyruk gelecek. Feryat edip söyleyecekler: 'Ey Allah'ım, yazı buysa yerimiz cehennemdir, bu yazıyı bize okutma, utancımızdan okuyamayız.' diyecekler." [102v-21]

(1314) *Aymışlar: Mevlī taᶜālā* ***ḳamuġ*** *yalavaçlarġa ol nerseni kerāmet* ***ḳılmadı*** *kim ḳavmi anıŋ̂ġ otacı erdiler.* "Demişler: Yüce Allah hiçbir peygambere o şeyi keramet kılmadı ki, onun (: Hz. İsa'nın) kavmi otacı idi (: Yüce Allah yalnızca Hz. İsa'nın kavimine otacılığı keramet olarak verdi)." [170v-7]

KE'deki diğer OKU'lardan farklı olarak *kimerse, nerse, nemerse* ve *biregü* sözcükleri yanında yukarıdaki (1328), (696) ve (1314) numaralı örneklerde *ḳamuġ* da birer serbest seçim unsuru olarak hem olumlu hem olumsuz bağlamlarda kullanılmıştır.

3.5.3. Olumsuz Kutupluluk Unsurlarının Tümce ve Öge Olumsuzluğundaki Yeri

KE'de kimi OKU'lar yalnızca öge olumsuzluğu gerçekleştirirken kimileri hem tümce hem öge olumsuzluğunda rol oynar. *hīç* OKU, tümcenin belirli ögelerinden önce gelerek öge olumsuzluğuna işaret eden bir olumsuzluk işaretleyicisi olduğu gibi doğrudan olumsuz fiile bağlanarak ifadenin bütününe tesir eden tümce olumsuzluğunda da rol alabilir. Nitekim aşağıdaki (227), (289), (394), (1414) ve (898) numaralı örneklerde *hīç,* önüne gelen ögeleri (sırası ile *peyġamber, kimerse, yalavaç, tirig kişi*) olumsuzlayıp söz konusu ögelerden birinin bile olmadığını/bulunmadığını belirtirken (287) numaralı örnekte fiilden önce gelerek tümce olumsuzluğunda rol oynayıp, olumsuzluğu kuvvetlendirmiştir:

(227) *Ṣālihde keḍin İbrāhīm peyġamberġa tegi* ***hīç*** *peyġamber* ***yoḳ erdi****.* "Salih'ten sonra İbrahim peygambere kadar hiç(bir) peygamber (: bir peygamber bile) yoktu." [37v-6]

(289) *Melik aydı: Men* ***hīç kimersedin*** *küç birle nerse* ***almışım yoḳ****.* "Hükümdar dedi: Ben hiç kimseden (: bir kişiden bile) zorla bir şey almadım." [46r-13]

(394) *Yaʿḳūb ol sözge yıġladı, aydı: Mendin burun* ***hīç yalavaç*** *ḳızını kāfirġa* ***bėrmedi****.* "Yakup o söze ağladı, dedi: Benden önce hiçbir peygamber (: peygamberlerin biri bile) kızını kâfire vermedi." [63r-20]

(1414) *Çerig tüşgen yėrge barıp kördiler: Çerig ḳamuġı ölmiş,* ***hīç tirig kişi ḳalmamış.*** *Ḳamuġı ḳuruġan yafraḳ teg bolmış.* "Ordu(nun) konakladığı yere gidip gördüler (ki) asker(lerin) hepsi ölmüş, hiç sağ kişi (: yaşayan bir kişi bile) kalmamış. Hepsi kurumuş yaprak gibi olmuş." [180v-5]

(287) *Melik Sāreġa aydı: Meniñ miñ ḳarabaşım bar, sulṭānlar urıġı tururlar. Ḳamuġın saña bėreyin, aḳañġa tapuġ ḳılsunlar, sen mañga bolġıl tėdi. Sāre yıġladı,* ***hīç sözlemedi.*** "Hükümdar Sare'ye dedi: 'Benim bin cariyem var, sultanlar(ın) soyundandırlar. Hepsini sana vereyim, ağabeyine hizmet etsinler, sen benim ol.' dedi. Sare ağladı. Hiç konuşmadı." [45v-17]

Aşağıdaki örnekte ise *nerse* OKU tümce olumsuzluğunda yer almış, tümcenin olumsuz anlamını kuvvetlendirmiştir:

(1909) *Yana aydı: Zinhār Ḳayserḳa* ***nerse sözlemeñ*** *tėp.* "Yine 'Asla/sakın Kayser'e hiçbir şey söylemeyin.' diye söyledi." [231r-19]

Aşağıdaki metin parçaları *nerse* ve *kişi* OKU'larının tümcede özne grubunda yer aldığı örneklerdir. Bu örneklerde dikkati çeken OKU'lu öznelerin *aḍın, İ+dIn aḍın, özge, İ+dIn özge vb.* yapılarla birlikte kullanılarak tümce olumsuzluğunu sınırlandırmasıdır (*bkz. 4.2.3. Olumsuzluğu Tetikleyen Unsurlar*). Bu kuruluşlar gerçekleşmeyen eylemi belirli bir unsur dışında söz konusu etmekte, sözü edilen unsur dışında eylem gerçekleşmemekte, olumsuzluk sınırlandırılmaktadır. (1939) numaralı örnekte **könilik kördüm*, (772) numaralı örnekte -zaten parçada verildiği üzere- *Yėrdin körgen teg kök kördi*, (346) numaralı örnekte **Sāreni aldı* ve (1158) numaralı örnekte ise **Seni kördüm* şeklindeki olumlu derin yapılar yer alır:

(1939) *Men kiçiglikde uluġluḳda ᶜĀyişedin könilikdin adın* ***nerse körmişim yoḳ****.* [234v-13]

(772) *Firᶜavn ol menāreġa aşıp kökge baḳtı, yėrdin körgen teg kök kördi, adın nerse* ***körünmedi****.* 113v-21]

(346) *Sāre tirig ergiçe, anıñ ḥaḳḳın saḳladı adın* ***kişi almadı.*** [56r-4]

(1158) *Sendin özge* ***kişi körmişim yoḳ****.* [155r-12]

KE'de *kimerse* OKU yukarıda da değinildiği üzere olumlu bağlamlarda da kullanılabilmektedir. Bununla birlikte bugün TTü.'de *kimse* sözcüğü müstakil olarak -soru dışında- sadece olumsuz bağlamda kullanılmaktadır:

Kimse elini taşın altına koymadı.

*__Kimse__ elini taşın altına koydu.

*__Kimse__ elini taşın altına koysa böyle olmazdı.

Kimse elini taşın altına koydu mu?

Kimse elini taşın altına koymadığı için böyle oldu.

TTü.'de *kimse* sözcüğü, müstakil olarak değil, ancak bir özne grubuna dahil olduğunda olumlu bağlamlarda kullanılırken bu OKU KE'de müstakil olarak da olumlu bağlamlarda kullanılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere TTü.'de özne grubuna dahil olmayan *kimse* olumlu bağlamda dilbilgisel değilken, KE'de her ikisi de dilbilgiseldir:

TTü. Başkalarını bilen **kimse** bilgili; kendini bilen **kimse** akıllıdır.

Sorunu doğru okuyan **kimse** çözüme yaklaşmış demektir.

Bu coğrafyada yaşayacak **kimse** dayanıklı olmalıdır.

* **Kimse** sorunu doğru okursa çözüme yaklaşır.

KE ***Kimerse*** *Yūsufġa baḳsa közgüde körer teg özin yüzin körer erdi.* "Kim Yusuf'a baksa aynada görür gibi kendi(nin) yüzünü görürdü." [67r-8]

*İlyās aydı: İlāhī, meni **kimersege** yiberdiñg, andın yawuzraḳ yoḳ.* "İlyas dedi: Ey Allah'ım, beni (öyle) kimseye gönderdin (ki) ondan daha kötüsü yok(tur)." [158v-9]

*Bu kün **kimerse** yalġan söz birle **kimerse** üze ḥükm ḳılsa Nemrūddın beter bolur.* "Bu gün kim yalan sözle (bir) kimse üzerine hüküm verirse Nemrut'tan beter olur." [40r-2]

*Ẕü'l-Ḳarneyn aydı: Men añga: **Uzun boylıġ kimerse** asıġsız bolur tėdim.* "Zülkarneyn dedi: Ben ona 'Uzun boylu kimse faydasız olur.' dedim." [174r-12]

Yine TTü.'de *kimse* sözcüğünün bir ana tümce ve/veya yan tümcede müstakil olarak bulunması ancak eylem olumsuzsa söz konusu iken KE'de sayısı fazla olmamakla birlikte *kimse,* olumlu eylemlerle de bir arada bulunabilmektedir:

TTü. **Kimse** okumuyor.

* **Kimse** okuyor.

[**Kimse**nin oku**ma**dığını] düşünüyor.

[**Kimse**nin oku**ma**dığını] düşünmüyor.

[**Kimse**nin okuduğunu] düşünmüyor.

* [**Kimse**nin okuduğunu] düşünüyor.

KE **a. Yüklem olumlu:**

*Ṣāliḥ **kimerse** tileyü bu cihānnı **kezdi.*** "Salih, (bir) kimse/kişi arayarak bu cihanı gezdi." [36v-10]

*Nūḥ aydı: **Kimerseni** kefīl **bėrgil**.* "Nuh dedi: (herhangi bir) kimseyi kefil ver." [26v-14]

***Kimerse** çıġaylıḳdın **ḳurtulayın** **tėse** Āli ʿimrānnı **oḳusun**.* "(Her) kim fakirlikten kurtulayım dese Âl-i İmrânı (suresini) okusun." [66r-14]

***Kimerse** **inanmasa** sınayu **körsün**.* "Kim inanmazsa deneyip görsün." [26v-20]

b. Yüklem olumsuz:

*Mevlī taʿālāġa **kimerseni** ortaḳ **ḳılmadılar**.* "Yüce Allah'a kimseyi ortak kılmadılar." [88v-7]

Kimersege** bitig **bitimedim. "Kimseye mektup yazmadım." [240r-16/17]"

***Kimerseni** **körmeyin** **yandı**.* "Kimseyi görmeden döndü." [179v-11]

***Kimerse** Ṣāliḥ peyġamberni, Muḥammed resūlullāhnı körse **tanumaġay erdiler**.* "(Her) kim Salih peygamberi, Allah'ın resulü Muhammed'i görse tanımayacak(lar)dı/tanımaz(lar)dı. [33v-8]

KE'de OKU'lar tümcede özne görevinde bulunmanın yanında nesne ve yer tamlayıcısı da olmuştur. Aşağıdaki (1033) ve (1585) numaralı tümcelerde *hīç kimerse* OKU, (1167) numaralı tümcede *hīç kim* OKU, (586) numaralı örnekte *hīç nemerse* OKU, (779) numaralı örnekte *nerse* OKU özne görevinde kullanılmıştır. OKU'lar kimi zaman müstakil kimi zaman da özne grubu oluşturarak tümcede özne görevinde kullanılmıştır:

(1033) **Hīç kimerse** cevāb **aymadı.** [142v-1]

(1585) **Hīç kimerse** aŋ̂ga **yavumadı**. "Hiç kimse ona yaklaşmadı." [197v-21]

(1167) **Hīç kim** cevāb **aytmadı**. [156r-8]

(586) Alarnıŋ̂ ḳursaḳında **hīç nemerse** **körünmes**. [89v-3]

(779) **Yėgü nersemiz** **ḳalmadı**. [114v-17]

(209) *Yėr yüzinde **lā ilāhe illa'llāh tėgüçi biregü** **ḳalmadı**.* "Yer yüzünde 'Allah'tan başka

Tanrı yoktur.' diyen hiç kimse (: bir kişi bile) kalmadı." [34r-19]

(1230) *Cādūlar aydı: Ey melik, bu aġunı Şāmlıġlarġa bėrseñ̂ġ,* ***biri tirig ḳalmaġay erdi****.* "Büyücüler dediler: Ey hükümdar, bu zehri Şamlılara verse(ydi)n biri bile sağ kalmayacaktı." [162v-8]

Aşağıdaki metin parçaları ise OKU'ların tümcede nesne olarak kullanılmasını örnekler. (1198) numaralı tümcede *hīç kimerse* OKU, (1350) numaralı örnekte *hīç nime* OKU, (686) numaralı örnekte nemerse OKU, (1729) numaralı örnekte ise nerse OKU tümcede nesne görevindedir.

(1198) ***Hīç kimerseni*** *mañ̂ġa* ***öltürtmedi****.* "Hiç kimseyi bana öldürtmedi." [159r-15]

(1350) ***Hīç nime sözlemedi****.* [173v-13]

(686) *Ḫazīneġa yaraġlıġ* ***nemerse keltürmedük****.* "Hazineye yarayacak (hiçbir) şey getirmedik." [101v-17]

(1729) *Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, zinhār tamuġluḳlar üçün* ***nerse*** *tilemegil.* [215v-9]

Aşağıdaki (1471) numaralı örnekte *hīç nerse*, (1603) numaralı örnekte *hīç kimerse* OKU'ları tümcede ise yer tamlayıcısı/dolaylı tümleç görevindedirler:

(1471) *Muḥammedni* ***hīç nersege*** *arzūlıġ* ***ḳılmaġıl.*** "Muhammed'i hiçbir şeye muhtaç etme." [186r-16]

(1603) *Dostġa aymışlar: Ebū Bekrde yėtmiş ėkki faẓilet bar erdi, peyġamberlerdin özge* ***hīç kimersede*** *ol fazilet* ***yok erdi.*** "Dosta demişler: Ebû Bekir'de yetmiş iki fazilat vardı, peygamberlerden başka hiç kimsede o fazilet yoktu." [200v-13]

Zaman ifade eden OKU'lardan *hergiz, aṣlā, zīnhār* ve *hīç vaḳt* daima tümce olumsuzluğunda kullanılırken müstakil *hīç* OKU da zaman bildirdiği durumlarda tümce olumsuzluğunda kullanılır; ancak bu OKU müstakil kullanımdan ziyade başka sözcüklerle birlikte kullanılıp sözü edilen sözcükleri olumsuzlayan bir öge olumsuzluğu gerçekleştirir. Ayrıca bu OKU'lar tümcede daima zarf tümleci görevini üstlenmişlerdir. Aşağıdaki metin parçaları sözü edilen durumları örnekler:

(1900) *Ubeyy bin Ḫalefü'l- Cumehī aydı:* ***Hergiz*** *Rūm ḫalḳı Fārs üze ġālib* ***bolmaġaylar****.* [230v-13]

(1486) ***Zinhār*** *Yūsufnı* ***urmaġıl****, elgin ayaḳın* ***bağlamaġıl****.* [187v-16]

(1245) ***Zinhār kişige aytmaġıl****, men* ***rüsvā bolmaġayın****.* [164r-17]

(1750) *Ġaylāniler aydılar: Miʿrāc* ***aṣlā yoḳ erdi****.* “Ġaylāniler dediler: Miraç hiçbir zaman yok idi/gerçekleşmedi.” [217v-17]

(1511) *Ey seyyide-i ᶜArab,* ***hīç vaḳt*** *mundaġ savdāmız* ***bolmamış erdi*** *kim bu yol Muḥammed berekātından boldı.* [190v-16]

(593) *Ayaḳçı aydı: Seni* ***hīç aġızlanmadı****.* [90v-16]

(664) *Taḳı sözüm ol turur:* ***Ẕīnhār*** *seḥerde ḳopup ol oḳnı meniñg tapa* ***atmaġıl****.* [99v-6]

IV. BÖLÜM

ḲIṢAṢÜ'L-ENBİYĀ'DA OLUMSUZLUĞUN BİÇİM-ANLAMSAL KARAKTERİSTİĞİ

4.1. Çoklu Olumsuzluk

KE'de çoklu olumsuzluk iki şekilde karşımıza çıkar: **(i)** İki olumsuzluğun bir araya gelip birbirini iptal ettiği ve olumlu bir anlamın ortaya çıktığı çift olumsuzluk, **(ii)** Birden fazla olumsuzluğun bir araya gelip birbirini iptal etmeden yine bir olumsuz anlam ortaya koyduğu olumsuzluk uyumu.

KE'de çoklu olumsuzluğun ikiden fazla unsurla sağlandığı durumlar ayrıca dikkate değer, zira böyle bir durumda ortaya çift olumsuzluk okuması mı yoksa bir olumsuzluk uyumunun mu çıktığı hususu bağlam duyarlıdır. Bu duyarlık özellikle OKU'ların yer aldığı çoklu olumsuzluk yapılarının anlamlandırılmasında söz konusudur. Örneğin *kimerse*'nin yer aldığı aşağıdaki (946) numaralı tümcede, *hergiz* OKU olumsuzluk işaretleyicisi almış yüklemle kullanılarak, bağlamın gerektirdiği şekilde tersine çevrilip *dāyim* anlamını verirken (847) numaralı örnekte geçen *hergiz ölüm arzūlamaġaylar* ifadesindeki olumsuzluklar arasında bir uyum söz konusudur ve buradan herhangi bir dönüşümü gerekli kılmayan tek bir olumsuz anlam ortaya çıkar:

(946) *Benī İsrā'īl* **hergiz meliksiz yalavaçsız ḳalmas erdiler**. *Bularġa Ḥaḳ taᶜālā düşmen üze dāyim nuṣret bėrmiş erdi. Ol nuṣretᶜalāmeti bir tābūt erdi.* "Benî İsrail (kavmi) hiçbir zaman hükümdarsız peygambersiz kalmazdı (: Daima hükümdarları ve peygamberleri olurdu). Bunlara yüce Allah, düşmana karşı her zaman üstünlük vermişti. O üstünlük işareti bir sandık idi." [131v-10]

(847) *Cevāb aytur-mız □□ kelimesi te'kidge ermez. Körmes mü-sen? İḍiᶜazze ve celle Cühūdlar ḥālindin ḫaber ḳıldı:* **Hergiz** *ölüm* **arzūlamaġaylar** *tėp.* "Cevap veriyoruz: Len sözcüğü pekiştirme değil(dir). Görmüyor musun?! Aziz ve celil olan Allah Yahudilerin hâlinden haber verdi: 'Hiçbir zaman ölüm arzulamayacaklar.' Diye (: Yahudilerin hiçbir zaman ölümü istemeyeceklerini haber verdi.)" [122r-13]

Yukarıdaki örnekleri dikkate aldığımızda OKU'ların doğrudan fiile bağlandıklarında -çoğunlukla- OSUZU, çift olumsuzluk vasıtasıyla bağlandıklarında ise ÇOSUZ okuması verdiğini ifade edebiliriz.

Derecelenebilir sözcüklerle çoklu olumsuzluk yapıları kurgulandığında ortaya çıkan anlam ne tam olumsuz ne tam olumludur, ikisi arasında orta bir değerden söz edilebilir. Ancak kimi kullanımlar, bizi, bağlama bağlı olarak ara değerlerden ziyade tam bir olumsuz anlam okumaya zorlar:

(1604) *Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: ʿÖmer İslām keltürdi erse şeyṭān andın soñġ* ***hergiz şād-mān bolmadı***. "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ömer Müslüman olunca şeytan ondan sonra hiçbir zaman mutlu olmadı." [201r-17]

4.1.1. Olumsuzluk Uyumu

Mantıktaki çift olumsuzluk kuralını uygulamayan olumsuzluk uyumu ve buna bağlı olarak pekiştirmeli olumsuzlukta (*bkz. 2.1.2.2.1.3.1. Olumsuzluk Uyumu*) birden fazla olumsuz unsur bir arada bulunur ve birbirinin değerini iptal etmeden yine olumsuz anlam verir: Osuz + Osuz = Osuz.

KE'de olumsuzluk uyumunu özellikle olumsuz kutupluluk unsurlarının yer aldığı yapılarda görmekteyiz (*ayr. bkz. 3.1.1.3. Olumsuzluk Uyumunda -mA-*).

-mA- standart (fiil) olumsuzluk işaretleyicisi çift olumsuzluğa olduğu gibi olumsuzluk uyumuna da izin verir, ancak bu kullanım çift olumsuzluk kadar yaygın değildir, zira *-mA-*'nın olumsuzluk uyumuna izin verdiği durumlar OKU ile birlikte kullanıldığı durumlarla sınırlıdır.

OKU'lar umumiyetle diğer olumsuzluk işaretleyicileri ile bir uyum hâlindedir, dolayısıyla çift olumsuzluk oluşumunda rol oynamaz, bununla birlikte bir çift olumsuz yapının önüne geldiğinde çift olumsuz kuruluşunun olumlu anlamına katkıda bulunurlar. Örneğin aşağıdaki tümcede *hergiz*in diğer kullanımlarının (*bkz.* 3.5.2.1.a. hergiz) aksine olumsuzluk işaretleyicileriyle bir uyumu söz konusu değildir. Böyle bir kullanımda çift olumsuz anlam *hergiz*in karşıtını kapsamına dahil etmektedir, nitekim örnekteki, izleyen *dāyim* sözcüğü bunu teyit eder:

(946) *Benī İsrāīl* ***hergiz meliksiz yalavaçsız ḳalmas erdiler***. *Bularġa Ḥaḳ taʿālā düşmen üze* ***dāyim*** *nuṣret bėrmiş erdi.* "Benî İsrail (kavmi) hiçbir zaman hükümdarsız peygambersiz kalmazdı. Bunlara yüce Allah düşmana karşı her zaman üstünlük vermişti." [131v-10]

Aşağıdaki örnekte de çoklu olumsuzluk yer almaktadır, ancak burada *zinhār* OKU bağlama bağlı olarak, yukarıdaki *hergiz* OKU gibi kendi değerini tersine -daima- çevirmemiş, var olan olumsuz anlamı kuvvetlendirmiştir:

> *Yana aydı: **Zinhār** Ḳayserḳa **nerse sözlemeñ** tėp. "Yine 'Sakın Kayser'e (hiç)bir şey söylemeyin.' diye söyledi."* [231r-19]

Aşağıdaki çoklu olumsuzluk taşıyan tümce de dikkate değer. Bu tümcede olumsuzluğu sınırlayan *andın soñ* ibaresidir; zira bağlamdan bağımsız *hergiz şād-mān bolmadı* ifadesi Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra söz konusudur, onun öncesinde mutlu olduğu zamanlar olmuştur anlamı sezdirilir. Esasen burada *şād-mān* sözcüğü de dikkate değer, bu sözcük olumsuzlandığında doğrudan *mutlu* anlamını vermeyebilir, ara değerler ihtiva edebilir, dolayısıyla burada çelişik değil bir karşıt olumsuzluk söz konusudur (*bkz. Tablo 10*). Bu ifadeden *mutlu değil*'in karşıladığı ara duygu değerlerinin herhangi biri imkân dahilindedir, ancak kesin olan *mutlu* olmadığıdır. Burada biri sözlüksel OKU, diğeri morfolojik olumsuzluk işaretleyicisi olan iki olumsuz unsur birlikte kullanılmış ve birbirini iptal etmeyerek bir olumsuzluk uyumu gerçekleştirmiştir:

(1604) *Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: ʿÖmer İslām keltürdi erse şeyṭān andın soñ **hergiz şād-mān bolmadı**.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Ömer Müslüman olunca şeytan ondan sonra hiçbir zaman sevinçli olmadı." [201r-17]

Aşağıdaki metin parçaları da OKU'larla sözlüksel ve morfolojik diğer olumsuz unsurların uyumunu örnekler. (1053) numaralı örnekte *hergiz,* (1750) numaralı örnekte ise *aṣlā* OKU'ları *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicisi ile, (1033) numaralı örnekte ise *hīç kimerse* OKU ile *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi bir arada kullanılmış ve bir olumsuz anlam ortaya koymuştur:

(1053) *Süleymāndın sordı. Aydı: **Hergiz** hammāllıḳ ḳılmışım **yoḳ**, zaruret birle bu yėrge tüşdüm.* "Süleyman'a (hamal olup olmadığını) sordu. (Süleyman) cevap verdi: Hiçbir zaman hamallık yapmadım, mecburiyetten bu yere düştüm." [144r-8]

(1750) *Ġeylāniler aydılar: Miʿrāc **aṣlā yoḳ erdi**.* "Miraç hiçbir zaman yok idi/gerçekleşmedi." [217v-17]

(1033) ***Hīç kimerse** cevāb **aymadı**.* "Hiç kimse cevap vermedi." [142r-19]

Aşağıdaki ikiden fazla olumsuz unsurla gerçekleştirilen çoklu olumsuzlukta da bir çift olumsuzluk okuması değil, olumsuzluk uyumu söz konusudur:

(608) *Mışr tegresinde* ***kimersenin̂g nersesi ḳalmadı****.* ‘Mısır çevresinde (hiç)kimsenin (hiç)bir şeyi kalmadı.” [93r-3]

4.1.2. Çift Olumsuzluk

KE’de çift olumsuzluk kimi zaman bir ifadeyi tekdüzelikten kurtarıp farklı yoldan ifade etmek, kimi zaman da söylenilenlerin etkisini artırmak amacıyla tercih edilen bir yol olmuştur. KE’de çift olumsuzluğun oluşmasında bağımlı biçim birimler *+sXz* , *-mA-* ve alıntı *nā* eki; bağımsız biçim birimler *ermes* ve *yoḳ* ile retorik işlevde kullanılan soru sözcükleri yanında içsel olumsuzluk taşıyan sözlüksel birimler de rol oynamıştır.

Çift olumsuzluğun ortaya çıkmasını sağlayan olumsuzluk işaretleyicileri arasındaki eş dizimli kullanımlar şunlardır:

4.1.2.1. -mA- + -mA- = Olumlu

Aşağıdaki örnekte *gitmek gerekir/gidilmelidir* anlamı *-maġunça+bolmas* çift olumsuzluk yapısı vasıtasıyla daha etkili bir biçimde ifade bulmuştur:

(1100) *Belḳis aydı: Süleymān çın yalavaç ermiş. Añ̂ga* ***barmaġunça bolmas*** *tėp. Tört yüz ḳarabaşnı altunlar, yinçüler birle bezedi. Tört yüz tewege altun kümüş tansuḫ nerse1er yükledi. Tört miñ̂ er aṭlanturup sazları birle Sebā vilāyetidin tepredi.* “Belkıs ‘Süleyman gerçek peygamber imiş. Ona gitmeyince olmaz (: gitmek gerekir).’ diye söyledi. Dört yüz cariyeyi altınlar, incilerle süsledi. Dört yüz deveye altın, gümüş, nadir (bulunan) şeyler yükledi. Dört bin kişi(yi) ata bindirerek silahlarıyla Sebâ şehrinden yola çıkardı.” [149r-17]

Aşağıdaki örnekler, *-mAGAn* olumsuz sıfat-fiil eki ile *-mA-* standart olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkan bir çift olumsuzluk okuması verir:

(12) *Bu dünyāda ança teñ̂lik ṭā̂ʿat ḳıldı kim maşrıḳdın maġrıbġa tegi Ḥāriş secde* ***kılmaġan*** *bir ḳarış yėr* ***ḳalmadı.*** “Bu dünyada o kadar (çok) ibadet etti ki doğudan batıya kadar Haris(in) secde kılmadığı bir karış yer kalmadı” (: Her yerde secde etti). [4v-4]

(790) *Mevlī taʿālā yarlıḳar ḳavluhu taʿālā:* الا مكنم واو نان *[Maʿnīsi] ol bolur kim: Sizlerde kimerse tamuġġa* ***kirmegen bolmaġay****. Enbiyā, evliyā, müʾmin* k[āfir, muṭīʿ, ʿāṣī]

kürür. "Yüce Allah buyuruyor, kavluhu teâlâ: الا مكنم ناو [181]. Anlamı şudur ki: Sizlerden cehenneme girmeyen (kimse) olmayacak; enbiya, evliya, mümin k[âfir, inanan, günahkâr] girecek (: İçinizdeki herkes cehenneme girecek)." [116r-6]

4.1.2.2. -mA- + soru unsuru = Olumlu

Aşağıdaki (70) numaralı örnekte *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile soru unsuru *mU*'nun bir arada kullanılmasıyla bir çift olumsuzluk ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşta *mU* bir OSUZ gibi işlev görmüş, böylece iki olumsuzun birbirini iptal etmesi gibi *-mA-* ve *mU* birlikte bir çift olumsuzluk okuması vermiş, yüzey yapısı olumlu olan bir yapının vereceği olumlu anlamdan daha etkili, kuvvetli bir olumlu okuma ortaya çıkmıştır:

(70) *Cebrā'il Ādemning eligin tutup ḥażretġa keltürdi. Yarlıġ boldı: Ey Ādem, seni topraḳdın **yaratmadım mu**, maʿrifet birle **aġırlamadım mu**, körklüg ṣūret birle **bezemedim mü**, ferişteler**ge** **kötürtmedim mü**, uçmaḫġa **kiwürmedim mü**, nimetlerin kéngrü **aymadım mu**, Ḥavvānı sanga cüft **ḳılmadım mu**, buġday yıġaçın yémeng **témedim mü**, şeyṭānnı sizge düşmān turur tép **aymadım mu**?* "Cebrail Adem'in elini tutup (Allah'ın) huzur(un)a getirdi, buyruk oldu: Ey Adem seni topraktan yaratmadım mı, hakkıyla ağırlamadım mı, güzel görüntüyle bezemedim mi, meleklere götürtmedim mi, cennete girdirmedim mi, nimetleri fazla vermedim mi, Havva'yı sana eş kılmadım mı, buğday ağacını yemeyin demedim mi, şeytan size düşmandır diye söylemedim mi? (: Elbette yarattım, ağırladım, bezedim, götürttüm, girdirdim, verdim, kıldım, dedim, söyledim)." [12v-2/5]

(1510) *Aydım: Ḫüdāyā, Mūsi birle vasıṭasız sözleşting, Süleymānġa uluġ mülk bérding, olarġa bérgen teg manga ne bérding? Ḫiṭāb keldi: Yā Muḥammed, yetim ḳaldıng, ᶜAbdu'l-Muṭṭalib taḳı Ebū Ṭālib ḳoynında men **asramadım mu**? … Şāmdın kelürde yol azdıng, men köni yolġa **köndürmedim mü**? … Yoḳsız çıġay erding, Ḫadīce mālı birle men **baytmadım mu**?* "Sordum: Ey Allah'ım, Musa ile vasıtasız konuştun, Süleyman'a büyük mülk verdin, onlara verdiğin gibi bana ne verdin? Hitap geldi: Ey Muhammed, yetim kaldın, Abdulmuttalip ve Ebû Talip'in koynunda ben himaye etmedim mi? Şam'dan gelirken yol(unu) şaşırdın, ben doğru yola çevirmedim mi?, Malsız mülksüz/fakir idin, Hatice(nin) malıyla ben zenginleştirmedim mi/varlıklı kılmadım mı? (: Elbette ben himaye ettim, ben doğru yola çevirdim, ben varlıklı kıldım.)." [190v-5/7]

4.1.2.3. +sXz + -mA- = Olumlu

İ-sXz + F-mA- yapısında bir isme eklenen *+sXz* olumsuzluk işaretleyicisi ile fiile eklenen *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi bir arada kullanılıp birbirinin olumsuz anlamını iptal ederek bir çift olumsuzluk okuması ortaya koymuşlardır.

---

[181] Burada Meryem (19) suresi 71. ayete atıfta bulunulmuştur. Tamamı şöyledir: وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا "(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir."

Aşağıdaki örnekte ise hükümdarsız peygambersiz kalmamanın derecesi artırılarak söz konusu durumun belirli bir zaman dilimine münhasır olmadığına, Benî İsrail kavminin hiçbir zaman hükümdarsız peygambersiz kalmadıklarına, bilakis her zaman hükümdarları peygamberleri olduğuna işaret edilmektedir. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise *meliksiz yalavaçsız kalmas erdiler* ibaresinin geçtiği tümcedeki çift olumsuzluğun *hergiz*'le perçinlenmesidir. Dolayısıyla olumsuz kutupluluk unsurlarının her zaman olumsuzluk uyumuna izin verdiğini söyleyemeyiz, en azından ikiden fazla çoklu olumsuzluğun olduğu kimi örneklerde bu söz konusudur. Aşağıdaki çoklu olumsuzluğun olduğu tümcede çift olumsuzluk *+sXz+(-mA-)* yapısı ile teşkil edilmiş, fakat bu yapı *hergiz* sözcüğüyle uyum içinde olmuştur. Buradaki *hergiz* OKU, önündeki ifadenin bir çift olumsuzluk okuması vermesi ile gerçek değerinin aksine, yeni oluşan olumlu anlamın gerekli kıldığı *dāyim* anlamını karşılamıştır. Böylelikle yüzey yapıdaki olumsuzluklar, derin yapıda bir çift olumsuzluğu karşılamıştır:

(946) *Benī İsrāīl* **hergiz meliksiz yalavaçsız ḳalmas erdiler**, *bularġa Ḥaḳ taʿālā düşmen üze dāyim nuṣret bėrmiş erdi, ol nuṣret ʿalāmeti bir tābūt erdi.* "Benî İsrail (kavmi) hiçbir zaman hükümdarsız peygambersiz kalmazdı. Bunlara yüce Allah düşmana karşı her zaman üstünlük vermişti. O üstünlük işareti bir sandık idi." [131v-9/11]

Aşağıdaki örnekte *közsüz bolmasa* ifadesi, çift olumsuzluk orta koyarak *közlüg bolsa/körse* anlamını vermiştir:

(441) *Aymışlar: Ol ḳuduġda topraḳda yatġan bir karaġu yılan bar erdi, Yūsufnıng̑ ünin işitip Yūsufnı yėgelü oġradı. Cebrā'il bir ḳatıġ ün ḳıldı, ol ündin ḳulaḳı saġır boldı. Yarlıġ: Yılan* **közsüz bolmasa** *Yūsuf cemālin körüp yėgelü oġramaġay erdi.* "Demişler: O kuyuda toprakta yatan bir kör yılan vardı. Yusuf'un sesini işitip Yusuf'u yemeye niyetlendi. Cebrail güçlü bir ses çıkardı, o sesten (yılanın) kulağı sağır oldu. Ferman: Yılan gözsüz olmasa Yusuf'un (güzel) yüzünü görüp yemeye niyetlenmeyecekti." [71r-10]

Rabġūzī, *közsüz bolmasa* ifadesini içsel bir olumsuzluk taşıyan *ḳaraġu* ile de ifade etmenin yanında, aynı anlamı aşağıdaki örnekte *-mA-* OSUZ aracılığıyla vermiştir:

(235) Teñgri mü bolur başınġa tilkü siyse bir saġın

Közleri körmez karaġu hem tili anıng̑ aġın [39r-8]

Bu tasarrufları, yazarın, anlatımı tekdüzelikten kurtarmaya yönelik çabasının sonucu olarak yorumlayabileceğimiz gibi hitap ettiği kitlenin sahip olduğu lehçenin dil özelliği ile de ilişkilendirebiliriz.

Aşağıdaki (344) numaralı örnekteki *yazuksuzlar ölmesün* biçimindeki olumsuz yüzey yapı *ise yazuḳluġlar ölsün* derin yapısını karşılamaktadır:

(344) *Yarlıġ boldı: Bu tört yazuḳluġ ḳuşlarnı öltürüñg,* ***yazuksuzlar ölmesün****.* "Buyruk geldi: Bu dört günahkâr kuşu öldürün, masumlar ölmesin." [55r-18]

Aşağıdaki örnekte *atasız anasız tėmegil* olumsuz yüzey yapısı *atalıġ analıġ* olumlu derin yapıyı karşılamaktadır. Nitekim tümcenin devamındaki *men ata hem ana-men* ifadesi de bunu teyit eder:

(1452) *ʿAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Ey Ḥalīme, vaʿdege vefā ḳılġıl, meniñg oġlumġa süt bėrgil.* ***Atasız anasız tėmegil****; men ata hem ana-men.* "Abdulmuttalip dedi: Ey Halime, sözünde dur, benim oğluma süt ver. Anasız babasız deme; ben (ona) hem ana hem babayım." [184v-18]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (230), (261), (344), (364), (426), (441), (915), (944), (1118), (1351), (1452), (1944), (1471), (413), (456), (532).

4.1.2.4. +sXz + yoḳ = Olumlu

Aşağıdaki metin parçasında *+sXz* OSUZ ile *yoḳ* OSUZ'un bir çift olumsuzluk okuması verdiği örnek yer almıştır:

(1941) *Ḳoñgşılarıñga sorsa, özindin* ***yarāġsız iş körmişimiz yoḳ*** *tėdiler.* "Komşularına sorunca 'Kendisinden zararlı bir şey görmedik.' (: iyi muamele gördük) dediler." [234v-17]

4.1.2.5. +sXz + ermes = Olumlu

Aşağıdaki örnekte *+sXz* bağımsız biçim birimi ile *ermes* olumsuzluk işaretleyicisi bir arada kullanılıp birbirinin olumsuz anlamını iptal ederek bir çift olumsuzluk okuması ortaya koymuşlardır.

Aşağıda yer alan *sorġusuz ḳalġay tėmek ermes* 'sorgusuz kalacak demek değil' ifadesi çift olumsuzluğu gösteren dikkate değer örneklerden biridir. Bu ifadenin geçtiği şu satırlar olumsuzluğun farklı cephelerini göstermesi bakımından da ilgi çekicidir:

(2070) *Tenbīḥ ü Naṣīḥāt: Ey müsülmānlar, Resūl ʿaleyhi's-selām uruġı üze bu ẓulmler yöridi.* ***Sorġusuz ḳalġay tėmek ermes****. Munda teʾẖīr bolġay, taḳṣīr bolmaġay, imhāl bolġay ihmāl keçmegey.* "Tenbih ve Nasihat: Ey müslümanlar, peygamber -ona selâm olsun- soyu üzerine bu zulümler yapıldı, (bunlar) sorgusuz kalacak demek değil, bunda erteleme olacak, (fakat) eksiklik olmayacak; mühlet verme olacak, (fakat) savsaklama olmayacak." [249r-1/2]

Yukarıdaki örnekte peygamber soyuna yapılan eziyetlerin hesabının geç dahi olsa mutlaka sorulacağı, bunları yapanların er geç hesap verecekleri çarpıcı bir şekilde dile getirilmektedir. Burada metin üreticisinin doğrudan *sorgulanacak* sözü yerine sözü uzatarak *sorgusuz kalacak demek değil* şeklindeki bir ifadeyi tercih etmesi, onun sözü etkili kullanma çabasının ürünüdür diyebiliriz. Dolayısıyla çift olumsuzluğa dair öne sürülen görüşlere baktığımızda (*bkz. 2.1.2.2.1.3.3. Çift Olumsuzluk*) bu örnekte Jespersen'in aksine özellikle Krifka, Banguoğlu gibi araştırmacıların ileri sürdüğü *çift olumsuzluğun basit bir olumludan daha güçlü bir ifade ortaya koyduğu,* başka bir ifadeyle *daha kesin bir olumsuzluk inceliği taşıdığı* görüşünün ağır bastığı ortadadır. Buna göre *sorgusuz kalacak demek değil* ifadesi *elbette sorgulanacaktır* ifadesine eşdeğerdir. Bununla birlikte söz konusu ifadeyi takip eden satırlar da göz ardı edilmemelidir. Bu satırlarda doğrudan iki olumsuzluk işaretleyicisi olmamakla birlikte sözcüklerin taşıdığı kök anlamların olumsuz olması ve bunları takip eden fiillerin aldığı olumsuzluk işaretleyicisiyle ortaya çıkan çift olumsuzluk da dikkat çekicidir. Yine bu satırlarda sorgulamanın zamanında (şimdi ya da sonra) herhangi bir değişiklik olmasının önemsenmediği üzerinden sorgulamanın niteliğinin eksiksiz olacağına vurgu yapılmıştır. Esasen burada, sorgulamada neyin eksik/ olumsuz olabileceği de öne sürülerek neyin eksik/olumsuz olmayacağına gönderme yapılmıştır. Grimes'ın (1975) ifade ettiği üzere burada, vuku bulacak bir dizi önemli görülmeyen durum/olay, dinleyen/okuyana anlatılarak gerçekleşecek olayların önemi artırılmıştır.

İ+sXz + ermez çift olumsuzluk yapısı tek örnekte dahi olsa KE'de tanıklanmıştır. Tespit edilen bu tek örnekli *+sXz + ermes* yapısı yanında *yoḳ + ermez* yapısıyla ortaya çıkan çift olumsuzluk örnekleri de ETü.'de tespit edilebilmektedir:

> *Ḳayu yörügke tayaḳlıġın sözleti öçmekig oḳşatısız tiptiser. Öçmekig kentü özi oḳşatı tılṭaġsız bolmaḳlıġ yörüginge yme öḳ adınḳa yme birmemeklig yörüginge tayaḳlıġın anın munṭaġ tip sözlemiş ol. Neŋ oḳşatısız ermez.* "Hangi manaya istinaden söyledi, sönmeyi (nirodha) benzersiz?" diye dersen, sönmeyi (nirodha), kendi zatının benzersiz sebepsiz olma manasına ve de başkasına da vermemesine istinaden, bu sebeple şöyle diyerek söylemiştir: "Asla benzersiz değildir." [Üİ 113b-15, 114a-1/2]
>
> … bar yme ermez yok yme ermez … "var da değil, yok da değil" [AY 281-1/12]

Yukarıdaki çift olumsuzluk ortaya koyan yapıların yanında *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ve *erdi* yapısının birlikte kullanılması ile ortaya çıkan sezdirime dayalı bir

çift olumsuzluktan da bahsedilebilir. Bununla ilgili *bkz. 4.2. KE'de Sezdirime Dayalı Olumsuzluk.*

4.1.2.6. +sXz + soru unsuru = Olumlu

Aşağıdaki metin parçalarında *+sXz* OSUZ ile *neteg* soru unsuru bir arada kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiştir:

(456) *Ey Yehūdā, bu kün tört kün boldı sizlerdin aḍrılġalı. Sizlersiz umadım, ġarīblıḳda* ***sizsiz neteg ḳılġay-men****?* [73v-21]

(424) *Yaʿḳūb aydı: Ey közüm yaruḳı, köñglüm toḳı, baġrım keseki, özüm yügseki tėp. Yıġlap aydı: Men ulug boldum,* ***sensiz neteg ḳarār ḳılayın****?* [69r-11]

(600) *Zindān ḫalḳı ḳamuġı yıġlaştılar, aydılar: Ey Yūsuf, telim yıllar boldı bizge ėş erdiñg, eḍgülik ḳıldıñg. İmdi bizler zindānda* ***sensiz neteg turalıñg****?* [91v-15]

(1976) *Ol ḥālde Fāṭıma raẓiya'llāhu ʿanha Resūl ʿaleyhi's-selāmnıñg mübārek yüzüñge baḳıp: Ey ādemī küwençi, ey muḥibler sewünçi, ey müştāḳlar umunçı, ey ümmetler inançı, ey ʿāṣīler tayançı, ey ādemīler devleti, ey ʿālemluḳlar raḥmeti, ey ḫaḳnıñg muṣlīḥi, ey ḫalḳnıñg şefīʿi men* ***sensiz miḥrāb ve minberni neteg köreyin*** *tėp yıġlayurda ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu Fāṭımanı yıġıdın tıḍar erdi.* [237v-14]

4.1.2.7. ermes + soru unsuru = Olumlu

Aşağıdaki örnekte ise ermes Osuz ile mü soru işaretleyicisi bir arada kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiştir:

(1717) *İlāhī, raḥmet ḳılġıl. Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, bular sañga ümmet erse, mañga ḳul* ***ermes mü****?*[214r-10]

4.1.2.8. yoḳ + soru unsuru = Olumlu

Aşağıdaki metin parçasında *+yoḳ* Osuz ile *mU* soru unsuru bir arada kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiştir:

(1064) *Şeyṭān Süleymān ṣūretiġa kelip yüzük aldı tėyürler. Andaġ bolsa, Mevlī ṭaʿālā yana bir ādemni seniñg ṣūretiñgga evürürge ḳudreti* ***yoḳ mu****?* [145r-16]

4.1.2.9. Soru unsuru + -mA- = Olumlu

Aşağıdaki örnekler türlü soru ögeleri ile *-mA-* Osuz'un birlikte kullanılarak ortaya koydukları çift olumsuzluk veren örneklerdir. (1765) numaralı örnek *soru unsuru + F-mA-* yapısının bir çift olumsuzluk okuması verdiğini kendi içinde göstermesi

bakımından dikkat çekicidir. Bu tür çift olumsuzluk kuruluşunda rol oynayan soru sözcükleri *ne tėp, kim, neteg, nelük, nige, ne üçün*'dür:

(1521) *ʿĀtike aydı: Ol hem seni ḳabūl ḳılġay, ammā sen unaġay mu-sen? Ḫadice aydı: Men anı* ***ne tėp unamaġay-men****? Aṣlı ve nesebi ve uluġ süñgüki mü yoḳ, adlıġ ataları mu yoḳ, eḍgü ḳılıḳı mu yoḳ, körgeli cemāli mü yoḳ?* "Atike sordu: O da seni kabul edecek ancak sen razı mısın? Hatice cevap verdi: Ben onu ne diye/niçin kabul etmeyim? (: Elbette kabul ederim.). Soyu sopu, yüce nesli mi yok, şanlı ataları mı yok, iyi huyu mu yok, görülecek güzelliği mi yok? (: soyu sopu, yüce nesli, şanlı ataları, iyi huyu, görülecek güzelliği (hepsi) var." [191v-8/9]

(1765) *Münācāt: İlāhī,* ***kim keldi kim ḳabūl ḳılmadıñ****,* ***kim tiledi kim bėrmediñ****,* ***kim yalbardı kim icābet ḳılmadıñ****? Kelgenni ḳabūl ḳıldıñ, tilegenge bėrdiñ, yalbarġannı yarlıḳadıñ.* "Yalvarma: Ey Allahım, kim geldi ki kabul etmedin, kim istedi ki vermedin, kim yalvardı ki kabul etmedin? Geleni kabul ettin, isteyene verdin, yalvaranı bağışladın." [219r-21; 219v-1]

(527) *Yūsuf aydı: Ol yapḳanıñ ne erdi? Zeliḫā aydı: Meniñ tapuna turġan butum turur, andın uwtanur-men. Yūsuf aydı: Sen ṣanemdin uwtanur-sen, men Ṣameddin* ***neteg uwtanmaġay-men****?* "Yusuf sordu: O gizlediğin neydi? Zeliha cevap verdi: Benim tapınıp durduğun putumdur, ondan utanıyorum. Yusuf dedi: Sen puttan utanıyorsun ben Allah'tan nasıl utanmayım? (: Elbette utanırım.)." [83r-2]

(1657) *Dünyāda duşmanġa mundaġ şefḳat ḳıldı, ḳıyāmetde dostġa* ***neteg şefḳat ḳılmaġay****?* "Dünyada düşmana böyle şefkat gösterdi, kıyamette dosta nasıl merhamet etmeyecek? (: Elbette merhamet edecek)." [206v-14/15]

(1194) *Bir ḳul çıḳtı, İlyāsnıñ eligin tutup yıraḳ eltip ḳoydı. Ol ḳul kitti erse, İlyās yana keldi. Ḳapuġçı açıġlandı; neçe ḳavdı erse kitmedi. Burunḳı ḳul* ***nelük kitmes-sen*** *tėp köñli tilemişince urdı.* "Bir köle çıktı, İlyas'ın elini tutup (O'nu) uzağa götürüp bıraktı. O köle gidince İlyas yine geldi. Kapıcı sinirlendi; ne kadar kovdu ise gitmedi. Önceki köle 'Nasıl gitmezsin? (: gitmek zorundasın)' diyerek dilediğince vurdu." [159r-2]

(883) *Mūsī kirip keldi, aydı: Ey Ḳārūn, Firʿavn allında künde tört etmek üçün tapuġ ḳılmas mu erdiñ? Teñri ʿazze ve celle munça māl niʿmet bėrdi. Yarlıḳın* ***nige etmes-sen****?*"Musa girip geldi; dedi: Ey Karun, Firavun önünde her gün dört ekmek için hizmet etmez miydin? Aziz ve celil olan Tanrı bu kadar mal, nimet verdi. Buyruğunu niçin yapmıyorsun? (: Buyruğunu yapman gerekir.)" [125v-12]

(1184) *Yarlıġ keldi: Ey Yūnus, ündürmegen yıġaçġa, aḳturmaġan suwġa ḳaygurur-sen, munça miñ ḫalāyıḳnıñ helāklikinge yamān duʿā ḳıldıñ. Anı* ***nige ḳaygurmadıñ****?* "Buyruk geldi: Ey Yunus, büyümeyen ağaca, akmayan suya kaygılanıyorsun, bunca bin(lerce) insanın helak olması için kötü dua ettin, ona niçin kaygılanmadın? (: kaygılanman gerekti.)" [157v-9]

(616) *Yūsuf aydı: Yalawaç ermiş, Mıṣr ḫalḳıġa* ***ne üçün*** *yalawaçlıḳ* ***tegürmes****?* "Yusuf dedi: Peygambermiş, (o hâlde) Mısır halkına niçin peygamberlik yapmıyor? (: peygamberlik yapması gerek.)" [93v-17]

(495) *Yūsuf aydı: Yaʿḳūbnı bilür mü-sen? Aʿrābī aydı:* ***Neteg bilmes-men****? Yalawaçımız Yaʿḳūb turur.* "Yusuf dedi: Yakup'u tanıyor musun? Arap cevap verdi: Nasıl

tanımam, peygamberimiz Yakup'tur." [79r-15]

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere *neteg* soru sözcüğü retorik işlevde önüne gelen sözcüğü olumlu kılmaktadır. *neteg*, bir olumsuz unsur ile birlikte kullanıldığında olumlu, olumlu bir unsurla kullanıldığında ise olumsuz bir anlam ortaya koyar, nitekim aşağıdaki örnekler *neteg*'in hem olumsuz hem de olumlu anlamın ortaya çıkmasındaki rolünü gösterir:

(732) *… Ey Yūsuf, men seni söwdüm, köŋül bėrdim. Yalbardım. Maŋga baḳmadıŋ işitmediŋ erse yaratḳan İḍimge yandım. Ol ḳapuġġa tapuġ ḳılu yapuşdım erse yigitlikimni, körkümni ḳayta bėrdi. Māl ve tavar ve ḥürmetimni burunḳıdın ziyāde ḳıldı. Āḫiri sen teg söwerimge ḳavuşturdı. Ol kapuġnı* **neteg koyayın**, *anıŋ tapuġın neteg ḳılmaġayın tėdi.* "'Ey Yusuf, ben seni sevdim, (sana) gönül verdim. Yalvardım. Bana bakmadığın, (beni) işitmediğinde yaradan Tanrıma döndüm. O kapıya hizmet etmek için yapıştığımda gençliğimi, güzelliğimi geri verdi. Mal ve mülk ve hürmetimi öncekinden daha fazla kıldı. Sonra sen(in) gibi sevdiğime kavuşturdu. O kapıyı nasıl bırakayım (: bırakamam), onun hizmetini nasıl yapmayayım (: elbette yaparım).' dedi." [110r-8/9]

(558) *Zeliḫā aydı: Sizler bir körüp Yūsufnı eligleriŋizni kestiŋiz. Men erte kėçe körer igeç* **neteg ṣabr ḳılayın**, *neteg ʿāṣık bolmaġayın?* "Zeliha dedi: Sizler bir (kez) görüp Yusuf'u ellerinizi kestiniz. Ben gece gündüz körürken nasıl sabredeyim (: sabredemem), nasıl aşık olmayayım (: elbette aşık olurum)." [86v-5]

Aşağıdaki (2015) numaralı örnekte olumsuz anlamın ortaya çıkmasını sağlayan *neteg* sözcüğü, aynı zamanda isyan yüklü bir hayret duygusunu yansıtmaktadır. (1618) ve (1584) numaralı örneklerde olumsuz anlamı sezdiren yapılardan *F-sA … F-GAy erdi* ile *neteg* soru sözcüğü birlikte kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiştir, zira (1618) numaralı örnekte *Tanrının lütuf ve iyiliği, yardımı olmasa (idi)* tümceciğinin ardından gelen *bir başına böyle günahkâr(lar)la nasıl başa çıkacaktı* ifadesi Tanrı'nın lütuf ve iyiliği sayesinde günahkârlarla başa çıkıldığını sezdirmektedir. (1584) numaralı örnekte ise *neteg kötergey erdi* ifadesinin devamında benzer yargının ortaya konulmasında bu ifadenin eşdeğeri olarak *köterebilmegey erdi* yapısının kullanılması neteg sözcüğünün olumsuzluk anlamının ortaya çıkmasındaki rolünü teyit eder:

(2015) *ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu oġlanlarıŋġa aydı: Siz sarāy ḳapuġında erken ʿOṯmānnı neteg öldürdiler? Ḥasannı bir yaŋġaḳladı, Ḥüseynni kögsünde bir yumruḳladı. Yolsuz ḥüccetsiz Resūlniŋ ḫalifesin* **neteg öldürür erdiler**? "Ali -Allah ondan razı olsun- çocuklarına sordu/dedi: 'Siz saray kapısındayken Osman'ı nasıl öldürdüler?' Hasan'ı itekledi, Hüseyin'in göğsüne bir yumruk attı. Usûlsüz dayanaksız peygamberin halifesini nasıl öldürür idiler? (:öldüremezlerdi/öldürmemeliydiler, ancak öldürdüler). " [241r-19]

(1618) *Kāfirlar til açıp cefā oḳın atdılar. Yoldın azġan Teŋridin yanġan içi ḳaralar barçası*

til kö͡ngül bir ḳılıp Resūlġa oġradılar. Künde bir türlüg ḥīle ḳıldılar, oḳ atdılar, ḳılıç tartdılar. Teñgrini͡ñ luṭf u cināyeti ve nuṣreti bolmasa bir yalġuz munça nā-pāk birle ***neteg muḳavemet ḳılġay erdi****?* "Tanrının lütuf ve iyiliği, yardımı olmasa bir başına böyle günahkâr(lar)la nasıl başa çıkacaktı? (: Başa çıkamazdı, ancak başa çıktı)." [203r-16]

(1584) *Su'āl: Resūl ʿaleyhi's-selām ʿAlīdin fāzılraḳ erdi, ʿAlī egnige nelük minmedi, ʿAli mindi? Cevāb: Resūl seferde i͡ñgen minip turarda Cebre'il kelip vaḥy keltürse Resūl terleyür erdi, i͡ñgen vaḥy yükin kötere bilmey çöker erdi. Resūl aġırlıḳı mundaġ bolsa ʿAli* ***neteg kötergey erdi.*** *Ammā ʿAli hem andaġ er erdi kim Resūldın özge kimerse anı köterebilmegey erdi.* "Soru: Peygamber -ona selâm olsun- Ali'den daha üstün idi, Ali(nin) omzuna niçin çıkmadı (da) Ali (O'nun omzuna) çıktı? Peygamber savaşta dişi deveye binerken Cebrail gelip vahiy getirdiği zaman Peygamber terliyordu, dişi deve vahiy ağırlığını kaldıramayarak çöküyordu. Peygamber(in) ağırlığı böyle ol(ur)sa Ali nasıl kaldıracaktı? (: kaldıramazdı). Bununla birlikte Ali de öyle (ağır) kişi idi ki Peygamberden başka kimse (de) onu kaldıramazdı. [197v-19]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (65), (494), (600), (629), (681), (687), (696), (732), (746), (1220), (1434), (1755), (1756), (2015).

4.1.2.10. Soru unsuru + sXz = Olumlu

(426) *Yūsufumġa yaḫşi baḳı͡ñg: Açsa aş bėri͡ñg, suwsasa suw bėri͡ñg, arsa egni͡ñgizge alı͡ñg. Bular barça aydılar: Ey ata, bu naṣīḥatlarnı yat kişige ḳılġu. Biz ḳarındaşlar-biz, nelük açarur-biz,* ***nelük suwsız ḳoyar-mız*** *tėdiler.* "Yusufuma iyi bakın. Açsa yiyecek verin, susasa su verin, yorulsa omzunuza alın. Bunlar(ın) hepsi dediler: Ey baba, bu nasihatleri yabancı kişiye et. Biz kardeşiz, nasıl aç bırakırız, nasıl susuz bırakırız? (: Elbette doyururuz, su veririz.' dediler." [69r-20]

4.1.2.11. Soru unsuru + yoḳ = Olumlu

(1521) *Ḫadīce aydı: Men anı ne tėp unamaġay-men? Aṣlı ve nesebi ve uluġ* ***sü͡ngüki mü yoḳ****,* ***adlıġ ataları mu yoḳ****,* ***eḍgü ḳılıḳı mu yoḳ****,* ***körgeli cemāli mü yoḳ****? …Yā Muḥammed, nelük ḳabūl ḳılmas-men? Tilinde şehādet, kö͡ñglinde* ***taṣdīḳ mü yoḳ****?* "Hatice cevap verdi: Ben onu ne diye/niçin kabul etmeyim? (: Elbette kabul ederim). Soyu sopu ve yüce nesli mi yok, şanlı ataları mı yok, iyi huyu mu yok, görülecek güzelliği mi yok? (: Elbette soyu sopu, yüce nesli, şanlı ataları, iyi huyu, görülecek güzelliği (hepsi) var.) Ey Muhammed, nasıl kabul etmem? (: Elbette kabul ederim). Dilinde şehadet, kalbinde tasdik mi yok? (: Elbette var)." [191v-9/13]

4.1.2.12. İçsel OSUZ + -mA- = Olumlu

İçsel bir olumsuzluk taşıyan sözcükle OSUZ *-mA-* birlikte kullanıldığında da bir çift olumsuzluk okuması ortaya çıkmaktadır. Sözcüğün çekirdek anlamının olumsuz olması çift olumsuzluk yapısının ilk unsurunda herhangi bir OSUZ'u gerekli kılmamaktadır.

Aşağıdaki örnekte Rabġūzī bir önceki tümcede ifade ettiği sözcüğü tekrarlamak istememiş, tekdüzelikten kurtulmak için aynı ifadeyi çift olumsuzluk vasıtasıyla dile getirmiş olsa gerektir:

(166) *Möşük İḍisinge yalwardı: İlāhī, bu it seniñg yalawaçıñgġa yalġan sözleyür, yana tanar. Ḳudretiñg birle munı bir ḥāl üze tutġıl, men barıp Nūḥġa ḫaber ḳılayın, özi kelip körsün tėdi. Mevlī anıñg duʿāsın isticābet ḳıldı, it ol ḥāl üze ḳaldı Nūḥ kelip körgünçe.. Nūḥ kelip kördi. İt ġāyet uyatlıġ boldı. Bu künge tegi itke ol iş mīrāṣ ḳaldı. İt yime duʿā ḳıldı: Meni Nūḥġa faẓīḥat ḳıldı. İḍiyā, anı ma rüsvāy ḳılġıl tėdi. Mevlī azze ve celle itniñg tilekin red ḳılmadı.* "Fare, Tanrısına yalvardı: 'Ey Allah'ım, bu köpek senin peygamberine yalan söylüyor, yine inkâr ediyor. Kudretinle bunu bir hâl üzerinde tut, ben gidip Nuh'a haber vereyim, kendi gelip görsün.' dedi. Allah onun duasını kabul etti, köpek Nuh gelip görene kadar o hâlde kaldı. Nuh gelip gördü. Köpek çok utandı. Bu güne kadar köpeğe o iş miras kaldı. Köpek de dua etti: (Fare) beni Nuh'a rezil etti. 'Ey Allah'ım, onu da rezil et.' dedi. Aziz ve celil olan Allah, köpeğin dileğini reddetmedi." [26r-9/15]

Aşağıdaki (2071) numaralı örnekteki *ġāfil tėyü bilmeñg* ifadesinde genellikle peş peşe sıralanan olumsuz yapılardan farklı olarak iki olumsuzluk içeren unsur arasına başka bir unsur girmiştir:

(2071) *Allāh taʿālā yarlıḳar: Bizni ẓālimler ẓulmindin ġāfil tėyü bilmeñg.* "Yüce Allah buyuruyor: Bizi zalimler zulmünden habersiz diye bilmeyin (: haberdarız)." [249r-3/4]

Aşağıdaki örnekte içsel olumsuzluk taşıyan sözcük *yıġ-* ile OSUZ *-mA-*'nın birlikte kullanımıyla ortaya çıkan çift olumsuz yapı hem bu iki OSUZ'un birleşmesi ile ikili hem de bu yapıya *kimerse* OKU'nun katılımı ile üçlü bir olumsuz yapı şeklinde kullanılmıştır. *yıġma-* yapısı aşağıdaki örnekte hem kendi değerini tersine çevirmiş, hem de OKU ile birlikte kullanıldığında OKU *kimerse*'nin değerini tersine çevirerek onun *ḳamuġ* anlamını karşılamasını sağlamıştır:

(1833) *Ol kün Mekke kāfirleri ḥacdın kimerseni yıġmas erdiler, meni me yıġmaġaylar <tėp> saḳındı.* "O gün Mekke kâfirleri hac'dan kimseyi engellememişlerdi (: herkese izin vermişlerdi), beni de engellemeyecekler(dir) (: bana da izin

vereceklerdir) diye düşündü." [225r-18]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (978), (167), (709), (1801), (1977), (491), (1527).

4.1.2.13. İçsel OSUZ + sXz = Olumlu

Sözcüklerin çekirdek anlamlarının artı (+), eksi (−) kutuplarda olup olmaması da çift olumsuzluğun ortaya çıkışında önemlidir, zira kök ya da gövdesi olumsuz olan bir sözcüğe ulanan *+sXz*, *-mA-* ulandığı sözcüğe olumsuz değil olumlu bir anlam kazandırır:

arıg (+)	arıgsız (-)
yazuk (-)	yazuksı/uz (+)
körk (+)	körksiz (-)
emgek (-)	emgeksiz (+)
edeb (+)	edebsiz (-)
belā (-)	belāsız (+)

Aşağıda KE'deki *+sXz* ekli sözcüklerin hem *+sXz* ekinin olumlu karşılığı *+lXG* ve *birle*'li kullanımları verilmiştir. '*' işaretli ve koyulanmış sözcükler KE'de tanıklanmayanlara işaret eder:

arıġ (+) arıġsız (-), asıġ (+) asıġlıġ (+) asıġsız (-), ata (+) atalıġ (+) atasız (-), belā (-) ***belālıġ*** (-) belāsız (+), belgü (+) belgülüg/belgülig (+) belgüsiz (-), bereket (+) ***bereketlig*** (+) bereketsiz (-), bilig (+) biliglig (+) biligsiz (-), bitig (+) bitiglig (+) bitigsiz (-), destūr (+) destūr birle (+), destūrsız (-), edeb (+) ***edeblig*** (+) edebsiz (-), emgek (-) emgeklig (-) emgeksiz (+), erk (+) erklig (+) erksiz (+), eye (+) ***eyelig*** (+) eyesiz (-),ʿizzet (+) ʿizzet birle (+), ʿizzetsiz (-), ḥācet (+) ḥācetlIG (+) ḥācetsiz (-), ḥicāb (+) ***ḥicāb birle*** (+) ḥicābsız (-), hūş (+) ***hūşluġ*** (+) hūşsuz (+), ḥüccet (+) ḥüccet birle (+) ḥüccetsiz (-), ḥürmet (+) ḥürmet birle (+) ḥürmetsiz (-), iʿtiḳād (+) iʿtiḳādlıġ (+) iʿtiḳādsız (-), ig (-) iglig (-) igsiz (+), īmān (+) īmānlıġ (+) īmānsız (-), İslām (+) İslāmluġ (+) İslāmsız (-), kėn͡geş (+) ***kėn͡geş birle*** (+) kėn͡geşsiz (-), ḳız (+) ḳızlıḳ (+) ḳızsız (-), kimi (+) ***kimi birle*** (+) kimisiz (+), kişi (+) ***kişilig*** (+) kişisiz (+), ḳonuḳ (+) ***ḳonuḳ birle*** (+) ḳonuḳsuz (-), kön͡gül (+) kön͡güllig/kön͡güllüg (+) kön͡gülsiz (-), körk/körk (+) körklig/körklüg (+) körksiz/körksüz (-), köz (+) közlüg (+) közsüz/közsiz (-), küç (+) küçlüg-küç birle (+) küçsüz (-), māl (+) māllıġ (+) mālsız (-), melik (+) ***meliklig*** (+) meliksiz (-) ot (+), ög (+) ***öglüg*** (+) ögsüz (-), ök/g (+) ***ök/glüg*** (+) ök/gsüz (-), raḥm (+) ***raḥmlıġ/raḥmluġ*** (+) raḥmsız/raḥimsüz (-), saḳal (+) saḳallıġ (+) saḳalsız (-), saḳış

(+) ***saḳışlıġ** (+) saḳışsız (-), sançış (+) ***sançış birle** (+) sançışsız (+), san (+) sanlıġ (+) sansız (-), sen (+) seniñg birle (+) sensiz (-), sizler (+) sizler birle (+) sizlersiz (-), siz (+) siziñg birle (+) sizsiz (-) soruġ ***sorġu** (+) ***sorġu birle** (+) sorġusuz (-), suw (+) suwluġ (+) suwsız/suwsuz (-), süt (+) sütlüg (+) sütsiz (-), ṭahāret (-) ***ṭahāretlig** (+) ṭahāretsiz (-), ***tañgġı** (+) ***tañgġılıġ** (+) tañgġısız (-), tanuḳ (-) ***tanuḳluġ** (+) tanuḳsız (-), tapuġ (+) ***tapuġluġ** (+) tapuġsız (-), tatıġ (+) ***tatıġlıġ** (+) tatıġsız (-), tatlıġ (+) ***tatlıġlıġ** (+) tatlıġsız (-), teñg (+) ***teñglig** (+) teñgsiz (-), teşdid (+) ***teşdīdlig** (+) teşdidsiz (-), tilek (+) ***tileklig** (+) tileksiz (-), til (+) tillig (+) tilsiz (-), ***til** (+) ***tillig** (+) tilsiz (-), tirgük (+) ***tirgüklüg** (+) tirgüksiz (-), tişi (+) ***tişilig** (+) tişisiz (-), ton (+) ṭonluġ/tonlıġ (+) tonsız (-), töşük (+) töşüklüg/töşüklig (+) töşüksiz (-), umanç (+) umançlIG (+) umançsız (-), ümīd (+) ümīdlig (+) ümīdsiz (-), ütluġ (+) ütsiz (-), ***vāsıṭa** (+) ***vāsıṭa birle** (+) vāsıṭasız (-), vaḳt (+) vaḳt birle (+) vaḳtsız (-), yalav/waç (+) ***yalav/waçlıġ** (+) yalavaçsız (-), yaraġ/ḳ (+) yaraġlıġ (+) yaraġsız (-), yazuḳ (-) yazuḳluġ (-) yazuḳsız/yazuḳsuz (+), yemiş (+) ***yemişlig** (+) yemişsiz (-), yoḳ (-), ***yoḳluġ** (-), yoḳsız/yoḳsuz (-), yol (+) yolluġ (+) yolsuz (-), Yūsuf (+) Yūsuf birle (+) Yūsufsız/Yūsufsuz (-), yüñg (+) ***yüñglüg** (+) yüñgsiz (-).

4.1.2.14. İçsel OSUZ + ermes = Olumlu

Aşağıdaki örnekte *muḥāl* 'imkânsız' içsel olumsuzluk taşıyan sözcük, *ermes* olumsuzluk işaretleyicisi ile kullanılarak bir çift olumsuzluk okuması vermiştir. Buna göre *muḥāl ermes* yapısı *mümkün* anlamını karşılar. Aşağıdaki (1752) numaralı örnekte *mümkin* şeklinde tek/basit bir sözcükle dile getirilebilecek bir ifade *mūḥāl ermes* şeklinde söz uzatılarak Allah'ın kudretinin büyüklüğüne dikkat çekilirken, (1755) numaralı örnekte yer alan *mümkin*, *mūḥāl ermes*'in aksine herhangi bir şeye dikkati çekmez. *mümkin*'in geçtiği tümcenin hemen ardındaki tümcede yer alan *neteg revā bolmas* ifadesindeki soru sözcüğü ve *-mA-* olumsuzluk işaretleyicili yapı, tıpkı *mūḥāl ermes* yapısında olduğu gibi asıl dikkatin çekilmek istendiği ifadeyi öne çıkarmıştır:

(1752) *Bu işler İḍi ᶜazze ve celle ḳudretinde ᶜaceb ve **muḥāl ermes**.* "Bu işler Aziz ve celil olan Allah'ın kudretinde şaşılacak ve imkânsız (bir şey) değildir." [218r-4]

(1755) *İblisġa istidrāc ṭarīḳın bir sāᶜatde maşrıḳdın maġrıbġa tegi barmaḳı **mümkin.** Kerāmet yüñgülükin Muḥammed Resūlu'llāh bir tün içinde erdi, kökke aşmaḳı neteg revā bolmas?* "İblis'in istidraç[182] yoluyla bir saatte doğudan batıya kadar gitmesi mümkün (iken), Allah'ın resulü Muhammed(e) kerâmet(ten doğan)

[182] İstidrac, küfrü ve günahı sabit olan, salih olmayan kişilerde kendi isteklerine uygun olağanüstü hâllerin görülmesidir. Allah'ın mü'min ve salih kullarına verdiği *mucize, kerâmet* gibi harikulâde hâllere "olumlu harikalar", *sihir, mekr* ve *istidrac* gibi fâsık ve günahkârlarda görülen hâllere de "olumsuz harikalar" denilebilir. Bununla ilgili *bkz.* Süleyman Uludağ, (2005) "Keramet II", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 6, sayı:15, s. 7/35.

kolaylık bir gece içindeydi, göğe yükselmesi nasıl uygun (mümkün) olmaz?" [218r-9/11]

Yukarıdaki *muḥāl ermes* yapısı bir arıksayış örneğidir. Olumlu bir ifadenin, karşıtının olumsuzlanarak, dolaylı yoldan dile getirilmesi olarak tanımlayabileceğimiz arıksayış, esasen bir çift olumsuzluk çeşididir. Çift olumsuzluktan farkı iki olumsuzun birbirini tam olarak iptal etmeyip birbirini zayıflatmasıdır (*bkz.* 2.1.2.2.1.3.3.1. İroni ve Arıksayış).

Aşağıdaki örnekler, arıksayışın bağlama göre hem güçlü bir olumluyu hem de güçlü bir olumsuzu çağrıştırdığını ortaya koyan iki örnektir. Aşağıdaki örneklerde arıksayış, bir şeyi olduğundan hafif/az gösteren ifadenin (understatement=ifrat) bir çeşidi olarak anlamı güçlendirmek için kullanılmıştır. (1128) numaralı örnekte doğrudan/ basitçe/tek kelime -*köp/üküş 'çok' vb.*- ile dile getirilebilecek bir ifade, sözü uzatarak *kem ermes 'az değil'* biçiminde dile getirilirken, (1717) numaralı örnekte ise '*az'* gibi kısa/basitçe/doğrudan ifade bulabilecek bir sözlükbirim yerine sözün uzatılıp hafifletilerek *fazla değil* şeklinde tercih edilmesi Horn'un işaret ettiği gibi nedensiz olmasa gerektir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere arıksayışta ifade bulan sözcük/sözcük grubu *vb.* zayıflatılarak, gerçek değerinden daha azmış/değersizmiş gibi gösterilerek, esasen zayıflatılan ifadenin karşıtına daha ziyade dikkat çekilmiştir. Hiç şüphesiz bu durum Horn'un *pragmatik iş bölümü*'nde vurguladığı basit yerine karmaşık olanın tercih edilmesindeki *amaç*tan uzak değildir:

(1128) *Yūnus aydı: İlāhī, olarnı ḳaçanġa tegi ündeyin? Yarlıġ keldi: Bir yılġa tegi. Aydı: Ḳabūl ḳılmasalar ne ḳılayın? Yarlıġ keldi: Belā yibergey-men. Yūnus aydı: Ne belā yibergey-sen? Yarlıġ keldi: Bizin̂g̃ ẖazīnemizde* ***zaḫmet ve 'azāb kem ermes***. "Yunus dedi: Ey Allah'ım onları ne zamana kadar çağırayım? Buyruk geldi: Bir yıla kadar. (Yunus) Dedi: Kabul etmezlerse ne yapayım? Buyruk geldi: Bela göndereceğim. Yunus dedi: Nasıl (bir) belâ göndereceksin? Buyruk geldi: Bizim hazinemizde eziyet ve azap az değil(dir)." [152v-8/9]

(1717) *İlāhī, raḥmet ḳılġıl. Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, bular sañ̂g̃a ümmet erse, mañ̂g̃a ḳul ermes mü? Seniñ̂g̃ şefḳatiñ̂g̃ meniñ̂g̃ raḥmetimdin* ***artuḳ ermes***. "Ey Allah'ım, rahmet et! Buyruk geldi: Ey Muhammed, bunlar sana ümmet ise bana kul değil mi? Senin şefkatin benim rahmetimden fazla değil(dir)." [214r-11]

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere arıksayış, açık bir olumludan daha güçsüz/etkisiz değil, bilakis daha güçlü/etkili bir olumlu/olumsuzu çağrıştırmıştır.

4.1.2.15. İçsel OSUZ + yoḳ = Olumlu

İçsel olumsuzluk içeren bir sözcükle *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicisi bir arada kullanıldığında bir çift olumsuzluk okuması ortaya koyar. KE'de kullanımı yaygın olmayan bu yapı için şu örnekleri verebiliriz:

(1268) *Ayı küni yetdi erse Ḥanna ḳız tuġurdı. Münācāt ḳıldı aydı: İḍiyā, oġul tuġsa muḥarrar ḳılġay-men tėp erdim, ḳız tuġdı* ***reddim yoḳ***. "Ayı günü yaklatığında Hanna kız doğurdu. Yalvardı, dedi: Ey Allah'ım, erkek doğ(ar)sa adaḳ adamıştım, kız doğdu, itirazım yok (: razıyım). " [166v-14]

(140) *Nūḥ, maşrıḳdın maġrıbġa tegi ḳamuġ ḫalāyıḳġa peyġamber erdi. Bir ḳarış yėr ḫalāyıḳdın* ***ḫālī yoḳ erdi***. "Nuh, doğudan batıya kadar bütün insanlara peygamber idi. (O'nun zamanında) insanların olmadığı (: yaşamadığı) bir karış yer yoktu (: her yerde insan vardı)." [23r-3/4]

4.1.2.16. nā + -mA- = Olumlu

Aşağıda ise Türkçe sonek olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* ile alıntı önek olumsuzluk işaretleyicisi *nā'*nın eklendiği sözcükler bir arada kullanılarak bir çift olumsuzluk gerçekleştirmiştir; dolayısıyla aşağıdaki örneklerde geçen *nevmīd bolmaŋ͡g, ümīdlig boluŋ͡g* ve *nā-ümīd ḳaytarmaġıl* ise *ümīd bėrgil* manalarını karşılamıştır:

(685) *Yaʿḳūb aydı: İḍi raḥmetindin* ***nevmīd bolmaŋ͡g***. *İḍi raḥmetidin nevmīd bolġan kāfirler turur.* "Yakup dedi: Allah(ın) rahmetinden ümitsiz olmayın (: ümitli olun). Allah(ın) rahmetinden ümitsiz olan(lar) kâfirlerdir." [101r-17]

(693) *Bizni* ***nā-ümīd ḳaytarmaġıl***, *ṣadaḳa ḳılġıl, aşlıḳ bėrgil. Ṣadaḳanıŋ͡g ecrin Mevlī taʿālā bėrür.* "Bizi ümitsiz gönderme (: ümit ile gönder); sadaka ver, yiyecek ver. Sadakanın karşılığını yüce Allah verir. [102r-20/21]

4.2. KE'de Sezdirime Dayalı Olumsuzluk

Dili, iç-dış bağlamdan soyutlamadan incelemenin bir sonucu olarak Grice'la ortaya çıkan *sezdirim (implicature)*, konuşur tarafından dile getirilen tümce/sözcelerin yüzey yapıda açıkça görünmeyen derin yapısının, alıcı/dinleyen tarafından çıkarımıdır. Grice, sezdirimleri konuşma sezdirimleri (conversational implicature) ve uzlaşmaya dayalı sezdirimler (conventional implicature) olarak ikiye ayırmıştır. Konuşma sezdiriminde konuşma kuralları (maxims) gibi yüksek pragmatik ilkeler boy gösterirken uzlaşmaya dayalı sezdirimde muhtelif dilsel ifadelere yüklenen doğruluk-koşullu olmayan uzlaşımsal çıkarımlar söz konusudur (Levinson 1983: 127 *vd.*). Esasen bu

kavram Grice'ın bağıntı (relative) ilkesinin ihlâli gibi görünse de iletişimin muhatapları arasında olan bir çeşit işbirliği ile bu ilkenin ihlâli, iletişimi aksatmaz. KE'de söz konusu sezdirimlerin her iki türünün de tanıklandığı aşağıda görülecektir.

Rabġūzī, KE'de hem konuşma sezdirimlerini hem de uzlaşmaya dayalı sezdirimleri sıkça kullanmıştır. Hz. Musa'ya levhalar verilmesi ve Allah'ın da onunla vasıtasız konuşması sonucunda Hz. Musa'nın Allah'a sorduğu -Ey Allah'ım, bana verdiğin kerameti başkasına verdin mi, bana verilen ilim başkalarına verildi mi?- sorularına aldığı olumlu yanıt *"Verdim, verildi."* şeklinde doğrudan ifade bulmamış, sezdirilmiştir:

> *Ḳaçan Mūsiġa yalavaçlıḳ birle Tevrīt tamām bėrildi erse Mevlī taʿālā Mūsī birle yüz miñg söz sözleşti, Mūsī ḫoşlanıp aydı: İdiyā bu kerāmet kim mañga bėrdiñg aḍın kimersege bėrdiñg mü, mañga bėrilgen ʿilm aḍınlarge bėrildi mü? Yarlıġ keldi: Ey Mūsī, teñgizler aḍakında meniñg bir kulum bar seniñg ʿilmiñg anıñg ʿilmi tuşında bir ḳaṭre suwça bolġay, anıñg ʿilmi deryā teg*. "Musa'ya peygamberlikle birlikte Tevrat tamamen verilince yüce Allah Musa'ya yüz bin kelime ile hitap etti, Musa (bu durumdan) hoşlanıp sordu: Ey Allah'ım, bu keramet ki bana verdin, başka kimseye verdin mi? Bana verilen ilim başkalarına verildi mi? Buyruk geldi: Ey Musa, denizler ayağında (denizlerin birleştiği yerde) benim bir kulum (Hızır) var (ki) senin ilmin onun ilmi karşısında bir katre su kadar olur, onun ilmi (ise) derya kadar(dır)." [129r-12/16]

Yukarıdaki örnekte olumlu yanıtın sezdirildiği ifadelerin aynı zamanda bir kınama söz edim gücünü de sezdirdiğini söylemek mümkündür. Hz. Musa'nın sorusuna verilen yanıtın detaylarına baktığımızda, Allah'ın *Seniñg ʿilmiñg anıñg ʿilmi tuşında bir ḳaṭre suwça bolġay, anıñg ʿilmi deryā teg* ifadesinden bilgisine ve özel konumuna güvenen Hz. Musa'ya hiddetlendiği ve onu cezalandırmak amacıyla böyle buyurduğu kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Kur'an'da geçen Hızır-Musa kıssası, buradakine benzer şekilde[183] -birtakım ilavelerle- Buhârî başta olmak üzere Tirmizî, Müslim, İbn Mâce gibi güvenilir addedilen hadis kaynaklarının birçoğunda yer almıştır (Öztürk 2003: 252). Esasen bu sezdirimi teyit eden unsurlardan biri de kıssanın devamında Hz. Musa'nın Allah'a o kişinin nebi mi yoksa veli mi olduğunu sorması üzerine veli yanıtını almasıdır, zira kendisinden daha düşük mertebedeki bir velinin kendisine vahiy

[183] Öztürk, Hüseyin ez-Zehebî'nin Übey b. Ka'b'tan şu rivayeti aktardığını ifade eder: "Nebi (s.a.v.) şöyle demişti: Musa peygamber İsrâiloğulları'na hitap etmekteydi. O sırada kendisine; 'En bilgili kimdir?' diye bir soru soruldu. O da 'En bilgili benim' diye karşılık verdi ve bu söz üzerine Allah onu kınadı. Çünkü o, ilmi Allah'a izafe etmemişti. Ardından Allah ona; 'Benim iki denizin birleştiği yerde senden daha bilgili bir kulum var' diye vahyetti…" (2003: 252-253). Aynı kıssa için Erbaş Taberî'yi kaynak göstermiştir: "Hz. Musa, İsrailoğullarına hitap ederken ona; '*Yeryüzünde en bilgili zat kimdir?*' diye sorduklarında o; '*Benim,*' diye cevap verdi. Yüce Tanrı bilgiyi kendisine isnad ettigi için onu azarlayarak; *'Benim, iki denizin birleştiği yerde yeryüzünün en bilgili zatı olan bir kulum var,'* dedi…' (Taberî, Tarîh, I, 366, 369, 376 / II, 514, 518, 529)" (2010: 54).

gönderilmiş, Allah'la konuşma şerefine nail olmuş bir peygamberden bilgi bakımından daha üstün olduğunun söylenmesi kendine güvenen Hz. Musa için bir ceza olsa gerektir.

Süleymān ibn Dāvūd ʿaleyhi's-selām Ḳıṣṣası'nın "Süleymān kürsīsiniñg ṣıfatı" ile başlayan kısmında Hz. Süleyman'ın kürsüsünden/tahtından bahsedilir ve Hz. Süleyman'ın dünyadan ayrılma vakti geldiğinde tahtın Beytü'l-Makdis'e götürülüp saklandığı, fakat Bâbil hükümdarı Buhtunnasr/Nebukadnezar'ın Kudüs'e girerek Beytül'Makdis'i ele geçirdiğinde o tahtı bulduğu ve tahta oturmak istemesi üzerine bir ayağını kırdığı anlatılır. Aşağıdaki örnekte geçen *kim aḍaḳ ḳoyġu yėrni bilmese andaġ bolur erdi, ammā Süleymān bilür erdi* ifadesi esasen **Buhtunnasr ayağını koyacağı yeri bilmediği için ayağını kırdı, fakat Hz. Süleyman bildiği için ayağını kırmadı* anlamının dolaylı olarak ifade bulmasıdır. Yüzey yapıda olumlu olan *ammā Süleymān bilür erdi* ifadesi derin yapıda olumsuz **Süleymān aḍaḳın sınmadı 'Hz. Süleyman ayağını kırmadı'*yı sezdiren bir kuruluştur. Elbette burada olumsuzluğu tetikleyen *ammā*'yı da göz ardı etmemek gerekir:

(1025) *Buḫt Naṣrī kelip Beytü'l-Maḳdisni almışda ol kürsīni çıḳardı. Körüp tañgladı. Mineyin tėdi. Urdılar, bir aḍaḳı sındı.* ***Kim aḍaḳ ḳoyġu yėrni bilmese andaġ bolur erdi. Ammā Süleymān bilür erdi.*** "Buhtunnasr gelip Beytü'l-Makdis'i aldığında o tahtı çıkardı, görüp şaşırdı, 'bineyim' dedi, vurdular bir ayağı kırıldı. Kim ayak koy(ul)acak yeri bilmese böyle olurdu. Fakat Süleyman bilirdi." [141r-13]

Aşağıdaki metin parçasında ise dinleyen, kendisine sorulan soruya doğrudan '*Bilmiyorum.'* demek yerine onu sezdiren bir yanıt vermiştir. Bunun yanında konuşur, otuz bin yılda bir doğan Neşrdamık adlı yıldızı gördüğünü ifade ederek muhatabının, yaşına dair bir çıkarımda bulunması, bir fikir edinmesi için ona veri sunmuştur. Konuşur-alıcı arasındaki ortak geçmiş bilgiye dayanarak esasen insan ömrüyle kıyaslandığında kendisinin büyük olduğu aşikâr iken O, bunu doğrudan söylememiş, sezdirmiştir:

(1430) *Ḫaberde andaġ kelür kim: Bir kün Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām Cebreʾīldin suʿāl ḳıldı kim 'Yā aḫī Cebreʾīl, sen mü yaşġa uluġ-sen ya men mü? Cebreʾīl aydı: Yā Resūla'llāh,* ***men kendü yaşımnı tecribe ḳılmışım yoḳ, ammā bir yulduz bar Neşrdāmıḳ atlıġ, ottuz miñg yılda bir toġar. Anıñg ottuz miñg yolı toġġanın körüp-men.*** "Haberde şöyle gelir: Bir gün Mustafa aleyhisselam Cebrail'e soru sordu: Ey kardeşim Cebrail, yaşça sen mi büyüksün yoksa ben mi? Cebrail yanıt verdi: Ey Allah'ın resulü, yaşımı tecrübe etmedim, fakat Neşrdamık adlı bir yıldız var, otuz bin yılda bir doğar, onun otuz bin kez doğduğunu gördüm." [182v-2/3]

Aşağıda *'Bilmem/bilmiyorum.'* olumsuz yargısı (968) numaralı örnekte doğrudan, (2019) ve (500) numaralı örneklerde ise sezdirime dayalı olarak yer almaktadır. (2019) numaralı örnekte, doğrudan 'Bilmiyorum.' demek yerine konuşur, bilenlere gönderme yaparak bu anlamı sezdirirken (500) numaralı örnekte *ne* soru sözcüğü vasıtasıyla bilmediğini sezdirmiştir:

(968) *Ḳaçan açıḡı öçdi erse, tirig ḳalġan zāhidġa aydı: Men tevbe ḳılsam ḳabūl bolġay mu?*[c] *Ābid aydı: Men* ***bilmes-men***. [134r-11]

(2019) *Ey ʿAlī, ozaḳılarda yawuzraḳı kim erdi bilür mü-sen? Aydı:* ***Allāh taʿālā ve Resūl yegrek bilür.*** *Aydı: Ṣāliḥ yalawaç iŋgenin öltürgen erdi. Yana aydı: Bilür mü-sen soŋgḳıda yawuzraḳı kim turur? Aydım:* ***Allāh taʿālā ve Resūl bilür****. Aydı: Seni öltürgen turur.* "Ey Ali, öncekilerden en kötüsü kimdi biliyor musun? (Hz. Ali) cevap verdi: Yüce Allah ve Peygamber daha iyi bilir. (Hz. Muhammed) dedi: Salih peygamber(in) ineğini öldüren idi. Yine (Hz. Muhammed) sordu: Biliyor musun sonrakilerden en kötüsü kimdir? Dedim: Yüce Allah ve peygamber bilir. Dedi: Seni öldürendir." [241v-11/13]

− Ozaḳılarda yawuzraḳı kim erdi bilür mü-sen?

− **Allāh taʿālā ve Resūl yegrek bilür**. → *BİLMES-MEN

− Bilür mü-sen, soŋgḳıda yawuzraḳı kim turur?

− **Allāh taʿālā ve Resūl bilür.** → *BİLMES-MEN

(500) *Ey Yūsuf, meniŋg köŋglümde söz bar. Kimersege aytmas-men, sen bilür mü-sen? Yūsuf aydı: Ey Zeliḫā, seniŋg köŋglünde ne barın* ***ne bileyin****?* "Ey Yusuf, benim gönlümde söz var. Kimseye söylemem, sen bilir misin? Yusuf dedi: Ey Zeliha, senin gönlünde ne olduğunu ne bileyim?" [80r-4]

− Ey Yūsuf, meniŋg köŋglümde söz bar. Kimersege aytmas-men, sen bilür mü-sen?

− Ey Zeliḫā, seniŋg köŋglünde ne barın **ne bileyin**? → *BİLMES-MEN

Aşağıdaki (245) numaralı örnekte kendisine putları kırıp kırmadığı sorulan Hz. İbrahim'in verdiği yanıt doğrudan 'Yapmadım.' olmamış, bu anlam sözü edilen eylemi yapana gönderme yapılarak sezdirilmiştir:

(245) *İbrāhīmni keltürdiler, biziŋg teŋgrilerimiz birle bu işni sen mü ḳıldıŋg tėdiler. Ḳavluhu taʿālā:* يا ابرهيم اي سن بزم تنكرلرمزه بو ايشي سن مي ايتدك *Aydı:* ***Bu oḳ ḳıldı.*** "İbrahim'i getirdiler, 'Bizim tanrılarımıza bu işi sen mi yaptın?' (diye) sordular. Kavluhu teâlâ: Ey İbrahim, bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?[184] Cevap verdi: Kesinlikle bu yaptı." (: Hayır, ben yapmadım). [40r-3/4]

[184] Enbiyâ (21) suresi 62. ayet: أَأَنتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ 'Ey İbrahim, bunu tanrılarımıza sen mi yaptın?'

(245) numaralı örneğe benzer şekilde aşağıdaki (112) numaralı örnekte, kendisine 'Namaz kıl!' diyen Şis peygamber'e Hz. Cebrail'in verdiği yanıt doğrudan 'Hayır, kılmam.' biçiminde olmamış, bu anlam, sözü edilen işin failinin başkası olması gerektiği dile getirilerek, sezdirmeli olarak ifade bulmuştur:

(112) *Cebrā'īl Ādemġa uçmaḥdın kefen keltürdi, Şīsġa aydı: Atanꞑgnı yuġıl tėdi. Şīs yudı, kefenge yörgedi. Cebrā'īlġa aydı: Namāz ḳılġıl. Cebrā'īl aydı:* ***Sen namāz ḳılġıl****, ḫalife sen-sen.* "Cebrail Adem'e cennetten kefen getirdi, Şis'e söyledi: 'Atanı yıka.' dedi. Şis yıkadı, kefene sardı. Cebrail'e dedi: Namaz kıl! Cebrail dedi: Sen namaz kıl, halife sensin (: Kılmam, zira namaz kılmak bana düşmez)." [19v-1]

Aşağıdaki (1098) numaralı örnekte kendisine hediyelerle gelen Belkıs'ın elçilerine öfkelenen Hz. Süleyman'ın elçilere verdiği yanıtta, onlara, getirilen hediyelerle ancak kendilerinin mutlu olacağını ifade ederek esasen kendisinin mutlu olmayacağını sezdirmiştir:

(1098) *Belḳīs elçileri aydılar: Seniꞑg Teꞑgriꞑgġa īmān keltürdük. Taḳı keltürgen mālların Süleymāꞑġa tartdılar. Süleymān aꞑga öwkelep aydı: Meni māl birle mü azdurursiz? Mevlī ta'ālānıꞑg maꞑga bėrgeni, siz keltürgendin artuḳraḳ turur. Ol māl birle* ***siz sewünür-siz.*** "Belkıs(ın) elçileri dediler: Senin Tanrı'na iman ettik. Ve getirdikleri malları Süleyman'a sundular. Süleyman ona öfkelenip dedi: Beni mal ile mi kandıracaksınız?! Yüce Allah'ın bana verdiği siz(in) getirdiklerinizden daha kıymetli/çoktur. O mal ile (ancak) siz sevinirsiniz (: Ben sevinmem.)." [149r-12]

Aşağıdaki (426) numaralı örnektede bir olumsuz anlam sezdirilmiştir. Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'u kardeşleriyle gönderirken onlara nasihat etmesi üzerine çocuklarının verdiği yanıt **Bu nasihatları bize söyleme!* anlamını sezdirmektedir. Burada ayrıca *Bu naṣīḥatlarnı yat kişige ḳılġu!* tümcesinden sonra gelen *Biz ḳarındaşlar-biz* ifadesi de **Biz yat kişi ermes-miz* olumsuz anlamı sezdirmektedir:

(426) *Yarındası ḳarındaşları keldiler, Yūsufnı atalarındın ḳoldılar. Ya'ḳūb yıġlayu başladı, aydı: Ey oġlanlarım, meni Yūsufsuz ḳoḍmaꞑg. Yūsufumġa yaḫşı baḳınꞑg: Açsa aş bėriꞑg, suwsasa suw bėriꞑg, arsa egniꞑgizge alınꞑg. Bular barça aydılar:* ***Ey ata, bu naṣīḥatlarnı yat kişige ḳılġu****! Biz ḳarındaşlar-biz, nelük açarur-biz, nelük suwsız ḳoyar-miz tėdiler.* "Ertesi gün kardeşleri geldiler, Yusuf'u babalarından istediler. Yakup ağlamaya başladı, dedi: Ey oğullarım, beni Yusufsuz bırakmayın. Yusufuma iyi bakın: Aç(ıkır)sa aş verin, susa(r)sa su verin, yorulursa omzunuza alın. Bunlar(ın) hepsi söylediler: 'Ey baba, bu nasihatleri yabancı kişiye et. Biz kardeşleri(yi)z, niçin aç bırakırız/bırakalım, niçin susuz bırakalım?!' dediler." [69r-19]

Aşağıdaki örnekte kendisine secde etmesini söyleyen Nemrut'a Hz. İbrahim'in verdiği yanıt doğrudan *Ben sana secde etmem.* şeklinde olmamış, secde ettiği varlığı dile getirerek kendisine secde etmeyeceğini sezdirmiştir:

(249) *Bir kün İbrāhīm aşlıḳ alġalı Nemrūdġa keldi, Nemrūd aydı: Maŋga secde kılġıl aşlıḳ bėreyin tėdi. İbrāhīm aydı: **Men ol Teŋrigė secde ḳılur-men kim ölügni tirgüzür, tirigni öltürür** tėdi.* "Bir gün İbrahim tahıl almak için Nemrut'a geldi, Nemrut söyledi: 'Bana secde kıl, (sana) tahıl vereyim.' dedi. İbrahim karşılık verdi: Ben o Tanrı'ya secde ederim ki ölüyü diriltir, diriyi öldürür.' dedi." [40r-18]

Aşağıdaki örnekte kendisinden razı olup olmadığını soran oğluna babası, -henüz- razı olmadığını doğrudan bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanarak söylememiş, işaretleyici ile ortaya çıkacak olan olumsuz anlamı sezdirmiştir:

*Ḳarı atası bar erdi oġlıġa aydı: Men seni bu kün üçün iktüledim, menim ḫoş-nūdluḳumnı tileyür erseŋ kirip sançışġıl. Ḫatunlar eliglerin ḥınā birle bezeyürler, er ol bolur saḳalın baġır ḳanı birle bezese ya kendü eliglerin düşman ḳanı birle bezese. Sançışḳa kirdi ḳatıġ toḳuştı, telimlerni teşürdi yana yetip keldi: 'Ey ata mendin ḫoş-nūd bolduŋ mu?' tėdi. Atası aydı: **Ançada ḫoş-nūd bolur-men, Ḥüseyn raẕiya'llāhu 'anhu öŋginde cān bėrseŋ**.* "Yaşlı (bir) babası vardı, oğluna dedi: Ben seni bu gün için besledim/büyüttüm, benim rızamı istiyorsan girip savaş. Kadınlar ellerini kına ile süslüyorlar, (her kim) sakalını bağır(ının) kanıyla süslese/süslediği zaman ya da kendi elllerini düşman kanıyla süslese (o zaman) o erkek olur. Savaşa girdi, çok iyi savaştı, birçoklarını kılıçtan geçirdi, yine ulaşıp/dönüp geldi (ve) 'Ey baba benden razı oldun mu?' dedi. Babası dedi: Hüseyin -Allah ondan razı olsun- önünde can verirsen (işte) o zaman razı olurum. (: Hayır/Henüz razı değilim.)" [247r-4/9]

Aşağıdaki metin parçaları da olumsuzluğun doğrudan ifade edilmediği, sezdirildiği örneklerdir. (503) numaralı örnekte Hz. Yusuf önce kendisine buyrulan emri yerine getirmeyeceğini, ardından kendisini kölesi olarak gören Zeliha'nın düşüncesini reddettiğini doğrudan dile getirmemiş, sezdirmiştir. (448) numaralı örnekte Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u yediğini düşündüğü kurda onu niçin yediğini sorması üzerine kurdun verdiği yanıt doğrudan *Hz. Yusuf'u yemedim* şeklinde olmamış, genel ifadelerle bu olumsuz yanıt sezdirilmiştir. Önce peygamberlerin etlerinin haram olduğunu (: yasak olanı yemem, dolayısıyla bana yasak olan Hz. Yusuf'u da yemedim), ardından Hz. Yusuf'u görmediğini (: görmediğim birini yiyemem), sonra da üç gündür aç olduğunu (: üç gündür hiçbir şey yemeyen biri bu zaman zarfında yenildiği söylenen Hz. Yusuf'u da yememiş demektir) ifade ederek Hz. Yusuf'u yemediğini sezdirmiştir. (692) numaralı örnekte cehennemliklerin isteklerini yerine getirmeyeceklerini, isteklerini reddettiklerini doğrudan söylemeyen cennetlikler bunu genel bir yargı ile sezdirmişlerdir: *Allah bu*

yiyecek içeceği kâfirlere yasaklamıştır (: Yasak olanı yerine getiremeyiz, size bu yiyecek ve içeceklerden veremeyiz):

(503) Zeliẖā aydı: Ol yana bir būstānda çeçekler suwsuz ḳalmış, solmış. Aŋga suw bėrgil. Yūsuf aydı: **Solmış çeçekke suw bėrmek būstān eyesige sezārak turur**. … Zeliẖā aydı: Sen meniŋg ḳulum sen. Maŋga ne üçün *boyun sunmaz-sen?* Yūsuf aydı: **Men Teŋgri ḳulı-men**. [80r-14/18]

(448) Yaʿḳūb yalawaç sordı: Ey böri, Teŋgri ḥaḳḳı rāst aygıl, Yūsufumnı neteg yėdiŋg? Böri tilge keldi, aydı: Yā Resūla'llāh, bilmes mü-sen ḳamuġ yalawaçlar eti ḥarām turur? Men Yūsufnı körmişim yoḳ. Üç kün boldı aç-men. Közüm yaruḳı oğlanımnı yitürüp turur-men. Ol açığdın üç kün boldı aş yėmişim yok. [72v-6/9]

(692) *Ol siz içken suwdın o<l> yėyü turġan taʿāmdın bizge bėrip ıdıŋg. Uçmaḥlıġlar ayġaylar: İdi ʿazze ve celle bu yėm içimni kāfirlarġa* ***ḥarām ḳılıp turur***. "(Cehennemlikler) O siz(in) içtiğiniz sudan, yiyip durduğunuz yemekten bize verip yollayın. Cennetlikler diyecekler: Aziz ve celil olan Allah bu yiyecek içeceği kâfirlere yasaklamıştır." [102r-16/17]

Aşağıdaki (77) numaralı örnekte bağlamla birlikte *ḳoy-* fiilinin semantik değeri olumsuzluğun sezdirilmesinde rol oynamıştır. Metnin devamında geçen olumsuzluğun sezdirilmesinde rol oynayan yapılardan *F-sA erdi*'li *tükel yėse erdi* 'tamamını yeseydi' ibaresi de yiyeceğin tamamının yenmesinin gerçekleşmediğini teyit eder niteliktedir. (887) numaralı örnekte benzer olumsuzluk sezdirimi, karşıt olduğu düşünülen iki ibare ile sağlanmış, *müslüman ol-* ifadesine karşıt olarak kullanılan *kâfir ol-* ile olumsuzluk (müslüman olma-) sezdirilmiştir. (888) ve (211) numaralı örneklerde ise (77) ve (887) numaralı örneklerin olumsuzluk sezdirimini teyit edecek şekilde doğrudan *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile olumsuzluk ortaya konmuştur:

(77) *Ādem öz ülüşin tükel yėdi;* ***Ḥavvā yarımnı yėdi, yarımnı ḳoydı.*** *Cebrāʾīl keldi, aydı: Ey ādem oğlı, sen yėmiş teg Ḥavvā tükel yėse erdi ḳıyāmetġa tegi oğlanlarıŋg ḳaḥṭlıḳ körmegey erdiler.* "Adem kendi payını tamamen yedi; Havva yarısını yedi, yarısını bıraktı (: yarısını yemedi). Cebrail geldi, dedi: Ey Adem oğlu, senin yediğin gibi Havva (da) tamamen yeseydi kıyamete kadar çocukların kıtlık görmeyeceklerdi." [14r-11]

(887) *Aymışlar: Ol ėkki yarım sıbṭ birisi Yūsuf yalavaç urıġındın, biri İbn Yāmin urıġındın erdiler. Ol yarım sıbṭ Yehūdā urıġındın,* ***yarımı müsülmān boldılar, yarımı kāfir boldılar.*** [126r-14]

(888) *Yehūdā ol kün Yūsufnı öltürürge oġramışda ėkki köŋgüllüg erdi. Urıġı hem ėkki köŋgüllüg boldılar;* ***yarımı buzaġuġa tapundı, yarımı tapunmadı.*** [126r-19/20]

(211) *Aytmışlar:* ***Bir ançası īmān keltürdiler, bir ançası keltürmediler.*** "Demişler: Bir kısmı iman getirdi, bir kısmı getirmedi." [35r-1]

Aşağıdaki (1153), (1730) ve (250) numaralı örneklerde de *ḳoy-* fiili olumsuzluğun sezdirilmesinde rol oynamıştır. Buna göre (1153) numaralı örnekte *girme-*, (1730) numaralı örnekte *isteme-* ve (250) numaralı örnekte ise *öldürme-* olumsuz anlamları bağlama bağlı olarak *koy-* fiilinin semantik değeri vasıtasıyla sezdirilmiştir:

(1153) *Yūnus Maḳdis yolın* ***ḳoydı****, taġ yolınġa kirdi.* "Yunus Makdis yolunu bıraktı (: Makdis yoluna girmedi), dağ yoluna girdi." [154v-19]

(1730) *Yarlıġ keldi: Ata ananı tileyür ersen͡ġ san͡ġa bėreli, ammā ümmetni ḳolmaġıl, ümmetin͡ġni biz bilelin͡ġ, ümmet ḳolar-sen, ata ananı* ***ḳoyġıl****.* "Buyruk geldi: Baba (ve) anneni istiyorsan sana verelim, fakat ümmetini isteme, ümmetini biz bilelim; ümmet(ini) istersen baba (ve) anneni bırak (: isteme)." [215v-11]

(250) *Nemrūd zindandın ėkki yazuḳluḳnı çıḳardı birini öltürdi birini* ***ḳoddı****.* "Nemrut, zindandan iki suçluyu çıkardı; birini öldürdü, birini bıraktı (: öldürmedi)." [40r-21]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (652), (732), (818), (1021), (1201), (1239), (1247), (1263), (1617).

Aşağıdaki tümcelerde olumsuz anlam doğrudan olumsuzluk işaretleyicileri vasıtası ile değil, bağlama bağlı olarak onu sezdiren sözcüklerle ifade bulmuştur. Metnin bağlamına baktığımızda konuşur/anlatıcı **İbrāhīm ḳaraġu bolmadı* şeklinde kurgulanabilecek bir olumsuz yapı yerine aynı derin yapıyı veren *Selāmet ḳaldı* sözcüğüyle bu anlamı sezdirmiştir:

(270) *Yana yėl bardı Nemrūd yaḳġan otdın kül keltürdi, ol ḫalāyıḳnın͡ġ taḳı otun taşıġanlarnın͡ġ közin͡ge tıḳdı, ḳamuġ karaġu boldılar. İbrāhīm* ***selāmet ḳaldı****.* "Yine yel gitti Nemrut(u) yakan ateşten kül getirdi, o insanların ve ateşi taşıyanların gözüne doldurdu, hepsi kör oldu. İbrahim kurtuldu (: kör olmadı)." [43r-16]

Aşağıdaki tümcelerde olumsuzluklar *ḳal-* fiili kullanılarak gerçekleştirilmiştir. *Olduğu yeri, durumu korumak, sürdürmek* anlamındaki bu sözcük bağlamda genellikle iki karşıt durumu yansıtmada kullanılmış, karşıtlığın olumsuz kısmı herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi vasıtasıyla ortaya konmamış, bu anlam *ḳal-* fiili ile sezdirilmiştir. Nitekim (2046) numaralı örnekte verilmek istenen **çıḳmadılar* olumsuz

ifadesi herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi ile değil, onu sezdiren *ḳaldılar* sözcüğü ile, (1812) numaralı örnekte ise **barmadılar* yargısı *ḳaldılar* ile ifade bulmuştur. KEOB (1829) numaralı örnekte geçen *ᶜArabda er ataġlıḳ kimerse* ***ḳalmadı****. Ḳamuġ çıktılar.* [225r-5] ifadesi sözü edilen sezdirimleri teyit eder niteliktedir:

(2046) *Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu ḳardaş uruġın͡ga ḫaber ḳıldı: Fülān kėçe çıḳalın͡g tėp. Bir ança birle çıktılar, bir ança yaraġsız erdi,* ***ḳaldılar.*** "Hüseyin -Allah ondan razı olsun- kardeş soyuna haber gönderdi 'Filan gece çıkalım.' diye. Bir kısmı birlikte çıktılar, bir kısmı silahsız idi, kaldılar (: çıkmadılar)." [244v-16]

(1812) *Bir ançası bardılar, bir ançası* ***ḳaldılar****.* "Bir kısmı gitti, bir kısmı kaldı (: gitmedi)." [223v-4/5]

Aşağıdaki örnekte de benzer bir durum söz konusudur. Bu örnekte konuşur, **biz ölmegey-miz* yargısını *biz ḳalġay-miz* ifadesiyle sezdirmiştir:

(218) *Sözi köni bolsa, bizdin burun ölmiş bolġay; yalġan bolsa, ol ölgey, biz* ***ḳalġay-miz*** *tėp.* "Sözü doğru olsa, bizden önce ölmüş olacak; yalan olsa o ölecek biz kalacağız (: ölmeyeceğiz) diye (söyledi)." [36r-3]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (76), (92), (1879), (2022).

Aşağıdaki örnekte *kizlegil* sözcüğüyle *aymaġıl* anlamı sezdirilmiştir, nitekim eserin başka bir yerinde geçen *Burunla elçige aydı: Bu sözni kimersege aymaġıl, kizlegil* [231r-12] şeklinde geçen ifadede bu sezdirim açıkça yer almıştır:

Taḳı aydı: Bu sözni alardın ***kizlegil****, bir neçe kün alarnı emgeteyin.* [96r-16/17]

Aşağıdaki metin parçası karşıtlıklar kullanılarak olumsuzluğun sezdirildiği dikkat çekici örneklerdendir. Aşağıdaki örnekte yer alan *ḳatılur : ḳatılmaz* çiftinde gramatikal, açık bir olumsuzluk söz konusu iken *ḳarındaş : ögey* karşıtlığında bir leksikal olumsuzluk söz konusudur. *ḳarındaş : ögey* karşıtlığındaki *ögey* sözcüğü ile **ḳarındaş bolmas* olumsuzluğu sezdirilmiştir:

(173) *Bizke ata sın͡gardın katılurlar, ḳarındaş bolurlar; Ḥavvā sın͡gardın katılmaz,* ***ögey bolurlar.*** "Bize baba tarafından katılırlar, kardeş olurlar, Havva tarafından katılmaz, üvey olurlar (: kardeş olmazlar)." [27v-7/8]

Aşağıdaki örnekte *keçürdi : keçürmedi* gramatikal olumsuzluğu yansıtırken, *ᶜöẕrin ḳabūl ḳıldı* ifadesinin karşısında yer alan *naṣīḥat kıldı* ifadesi ile **ᶜöẕrin ḳabūl ḳılmadı* olumsuz derin yapı sezdirilmiştir:

(65) *Ādemdin keçürdi, ᶜöẕrin ḳabūl ḳıldı. … Mendin keçürmedi,* ***naṣīḥat kıldı****.* "Adem'i

affetti, özrünü kabul etti … beni affetmedi, (bana) nasihat etti (: benim özrümü kabul etmedi). [11v-18/19]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (1657), (1820).

Aşağıdaki örnek ise Grimes'ın (1975) ileri sürdüğü *karşıtlık bildiren ifadelerin (adversative) de bir çeşit olumsuzluk olduğu* düşüncesine hizmet eder niteliktedir (*bkz. 2.1.2.2.1.2. Olumsuzluk-Karşıtlık/Karşıt Anlamlılık İlişkisi*) Aşağıdaki örnekte *Beden Ayaz'ın ancak ses Ayaz'ın değil, ses Yakub'un ancak beden Yakub'un değil* anlamı sezdirilir:

(337) *Et^{c} Ayazınıŋ̂ turur **ammā** ün Ya^{c}ḳūbnıŋ̂.* [54v-4/5]

Benzer örnekler için ayrıca *bkz. 4.2.3. Olumsuzluğu Tetikleyen Unsurlar.*

4.2.1. Gerçek Karşıtı Kuruluşlarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi

KE'de kimi yapılar -herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi olmadan- olumsuz anlamın sezdirilmesine hizmet etmiştir. Esasen benzer yapılar, bu yapıların sezdirdiği olumsuz anlamlar daha ETü. döneminde görülmeye başlamıştır[185]. *F-tAçI erti* ve *F-sAr … F-tAçI erti* yapıları, KTü.'de sınırlı sayıda örnekte yer alsa da bütün kullanımlarında olması beklenen, gerçekleşme potansiyeli olan ve fakat gerçekleşmeyen durum/olayları anlatmaktadır. ETü.'deki *F-tAçI erti,* KE'deki *F-Gay erdi* yapıları aynı zamanda gerçekleşmemiş durum/olayları ifade eden *öngörülü görünüş*ü[186] kodlayan yapılardır.

*Türk bodun adaḳ ḳamşat(t)ı yablaḳ **boltaçı erti**.* "Türk halkının ayağı sendeledi, fena olacak idi." (Ama olmadı.) (BK, D 30/31)

*Ögüm ḳatun ulayu öglerim ekelerim kelinĝünüm kunçuylarım bunça yeme tirigi küŋ̂ **boltaçı erti** ölügi yurtda yolta yatu **kaltaçı ertigiz** kül tigin **yoḳ erser** kop **ölteçi ertigiz**.* "(Kül Tigin olmasaydı) annem hatun başta olmak üzere (diğer) annelerim, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacak idi, ölenler (de) yazıda yabanda yata kalacak idiniz. Kül Tigin olmasa (idi) hep ölecek idiniz." (Ama bunların hiçbiri gerçekleşmedi.) (KT, K 9/10)

Gabain (1995: 92), ETü.'de *-ġay erdi, -tı erdi, -taçı erdi, -taçı bolġay, -˚r erti, -maz erti ve -mış ergey, -tı ergey, dilek/istek + ergey/erti* yapılarının gerçekleşmemiş

[185] Benzer kalıpların şartlı kuruluşlarının Türkçe'nin diğer dönemlerindeki görünümleri için *bkz.* Yaylagül, 2002.
[186] Buna dair *bkz.* Johanson, 2000.

(irrealis) olanı ifade etmek amacıyla kullanıldığına işaret etmiştir. Söz konusu kuruluşlar bir olumsuzluk işaretleyicisi aldıklarında çift olumsuzluk okuması vermekte ve dolayısıyla anlam olumlu olmaktadır[187]:

> *Türk bodun* ***ölteçi erti*** *yablak* ***boltaçı erti,*** *küŋ* ***boldaçı erti.*** "Türk milleti ölecekti, kötü olacak idi, cariye olacaktı." (Ölmedi, kötü olmadı, cariye olmadı.)
>
> *Üstürti ḳodı inmeser, … üküş telim tınlıġlar* ***bultı erti.*** "Üstten aşağıya inmeseydiniz, … pek çok canlı bulmuş olacaktınız." (Bulmadıız.)
>
> *Uluġ küçlüg ḳutluġ bodisawatlar ermeser, bo yirke neŋ* ***tegmegey erti.*** "Ulu, güçlü mukaddes bodisatvalar olmasaydı, hiçbir zaman bu âleme ulaşamayacaktı." (Ulaştı.)
>
> ***Körmeyin erti*** *munı teg uluġ açıġ emgekig!* "Bunun gibi büyük acı, ızdırap görmeseydim." (Gördüm.) *vb.*

KE'de, geçmişte gerçekleşmemiş/gerçek karşıtı isteğin ifadesinde *-GAy erdi* ve *-sA erdi* yapıları ve bu yapılar temelinde kurulan yapılar rol oynamıştır. Bu olumlu kuruluştaki yapılar nasıl olumsuz bir anlam sezdiriyorsa, aynı yapıların olumsuz kuruluşları da olumlu anlamı sezdirmektedir. KE'de olumsuzluk sezdiren bu yapıların büyük bir kısmı şartlılarla oluşturulmuştur ve çoğunlukla varsayıma dayalı bir söylem söz konusudur. Bu yapılar geleceğe gönderimde bulunan gerçek şartlıların aksine geçmişe gönderimde bulunur. Aşağıda olumsuz anlamı sezdiren kuruluşlara ayrıntılarıyla yer verildiği için burada yalnızca (1695), (1696) ve (465) numaralı örneklerde olumlu anlamı sezdiren olumsuz kuruluşlara yer verilmiştir:

(1695) *Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, sen ümmetiŋgä yarlıḳanmaḳ tileyür-sen, ümmetiŋni mundın burun yarlıḳap turur-men.* ***Yarlıḳamasam*** *īmān* ***bėrmegey erdim.*** "Buyruk geldi : Ey Muhammed, sen ümmetin için bağışlanmak istiyorsun, ümmetini bundan önce bağışladım. Bağışlamasam (: bağışlamayacak olsam) iman vermezdim (: iman verdim)." [212v-10]

(1696) *Olarnı* ***yarlıḳamasam*** *ḳurbān ayı, Ramażān ayı, cumᶜa ve cemāᶜat, ḥac ve ᶜumre, ᶜid ve ᶜarefe, zekāt, ṣadaḳāt berā'at tüni kadir tüni, ḳul huva'llāhu aḥad sūresi ᶜaṭā* ***bėrmegey erdim****, tamuġdın* ***ḳutġarmaġay erdim****, sekkiz uçmaḥ, ḥūr ve ḳuṣūr ve vildān ve ġılmān, enhār ve eşcār, besātin ve reyāhīn, büryān ḳuşlar, ṭahūr şarābı vaᶜde* ***kılmaġay erdim****.* "Onları bağışlamayacak olsam Kurban ayı, Ramazan ayı, Cuma ve cemaat, hac ve umre, bayram ve arefe, zekat, sadaka, Berât gecesi, Kadir gecesi, Kul huvallâhu ehad (: İhlâs) suresini bağışlamazdım (: bağışladım), cehennemden kurtarmazdım (: kurtardım), sekiz cennet, huri ve köşkler ve ırmaklar ve ağaçlar, bostanlar ve rayihalı/hoş kokulu bitkiler, kızartılmış kuşlar, temiz (: helal) şarabı vaadetmezdim (: Bu sayılanların hepsini vaadettim)." [212v-13/16]

[187] Benzer örnekler KB'de de vardır: (1113), (1114), (1197), (1199), (2226), (4346), (5834) *vb.* beyitler.

(465) *Ḳaçan münādi Yūsuf atalarınıŋ̂ atın aytu bėrdi erse Mālik Ẕe'rniŋ̂ közi yaş birle toldı, köŋ̂li ot birle yaḳıldı, aydı: Ey Yūsuf, ol kün ḳuḍuġ başında erken nelük aymadıŋ̂? Men seni satġın* ***almaġay erdim***. "Tellal Yusuf'un atalarının adını söyleyiverince Mālik Ẕe'r'in gözü yaş ile doldu, gönlü ateşle yakıldı, dedi: Ey Yusuf, o gün kuyu başındayken niçin söylemedin, ben seni satın almazdım." (: Satın aldım.) [75v-11]

Aşağıdaki örnekte umumiyetle geçmişte gerçekleşmiş bir durum/olaya göndermede bulunan *F-mAGAy erdi* yapısı bu yaygın kullanımın aksine gelecekte gerçekleşecek bir durumu ifadede kullanılmıştır. *ammā* ile başlayan tümce ise gelecekte gerçekleştirilecek duruma gerekçe sağlamıştır:

(1652) *Periler aydılar: Yā Resūla'llāh, biz siziŋ̂ kaṭıŋ̂ızdın* ***kitmegey erdük****, ammā yolumız yıraḳ turur, azuḳlarımız yoḳ, kölüklerimiz<niŋ̂> hem yoḳ.* "Periler dediler: Ey Allah'ın resulü, biz sizin huzurunuzdan ayrılmazdık, fakat yolumuz uzak, azığımız yok, bineklerimizin de (azığı) yok. (: Huzurunuzdan ayrılacağız.)" [206r-18]

4.2.1.a. F-GAy erdi

F-GAy erdi yapısı geçmişte gerçekleşmemiş durum/olayları ifade etmenin yanında, aynı zamanda kiplik anlam da ortaya koyar, zira bu yapı kimi zaman, geçmişte gerçekleş(tiril)meyen bir durum/iş/oluş karşısında konuşurun duyduğu pişmanlığı ifade edebilmektedir.

Aşağıdaki (1076) numaralı örnekte geçen *F-GAy erdi* yapısı *F-sA erdi* yapısına eşdeğerdir, dolayısıyla burada *-GAy* eki aşağıda örnekleri görülecek olan *-sA* ekinin işleviyle kullanılmıştır. Aşağıdaki (321) ve (1943) numaralı örneklerdeki yapılar yerine getirilemeyecek/gerçekleşmesi artık mümkün olmayan isteklerin ifadesine hizmet etmekle birlikte daha sonra idrakine varılan bir durum/olay karşısında konuşurun yapmak istediği fakat yap(a)madığı bir hareket için pişmanlığını da ifade etmektedir. Bu örneklerde dikkati çeken sırasıyla *nelük maŋ̂a ḫaber ḳılmadıŋ̂* ve *nelük aymadıŋ̂ız* sorularıyla dile getirilen ifadeler ve ardından gelen tümcelerin bu yapılarda şartlı **ḫaber ḳılsa erdiŋ̂* ve **aysa erdiŋ̂iz* derin yapıları sezdirmesidir, dolayısıyla burada konuşur, sözü edilen sorulu yapılar ve *F-GAy erdi* kuruluşuyla geçmişte gerçekleşmesi mümkün olan ancak gerçekleş(tiril)meyen durumun gerçekleşmemesine göndermede bulunarak bu durum karşısında üzüntüsünü, hayıflanmasını ve muhataba sitemini dile getirmiştir:

(1076) *… Resūl yarlıḳadı: Men namāz ḳılurda bir dīv kirdi, namāzımnı artaṫġalı. Tutdum, berkitdim. Ḳarındaşım Süleymānnıñ* نم ىدعب [188] *duʿāsı köñlümge kirdi; **baġlaġay erdim**, bu kün sizler **körgey erdiñiz**.* "Peygamber buyurdu: Ben namaz kılarken namazımı bozmak için bir dev girdi. Tuttum, kilitledim. Kardeşim Süleyman'ın 'min baʿdi/benden sonra' duası gönlüme girdi; bağlasaydım bu gün sizler görecektiniz/görürdünüz." (: Bağlamadım, dolayısıyla görmüyorsunuz.) [146r-14]

(1010) *Seniñ elgiñdeki mülkniñ ḳamuġı yėl turur. Anı mingünçe maʿrifet merkebini minseñ, sañga yaḫşıraḳ erdi. Köz yumup açġunça bir sāʿatda ʿarşġa **teggey erdiñ**.* "Senin elindeki malın tamamı yel(gibi)dir. Ona bineceğine marifet bineğine binsen senin için daha iyiydi. (Marifet bineğine binseydin) Göz yumup açıncaya kadar, bir saatte arşa ulaşacaktın." (:Ulaşmadın.) [139r-20]

(321) *Yana aydı: Ey ata, ewde nelük mañga ḫaber ḳılmadıñ? Anamnıñ aḍaḳınġa tüşüp ᶜöẕr ḳılup sevük dīdārın **körüp ḳalġay erdim**.* "Ey baba evde niçin bana haber vermedin? Annemin ayağına düşüp özür dileyip sevgili yüzünü görürdüm." (:Görmedim.) [51r-21]

(1943) *ᶜĀyişe aytur: Ḳaçan bu sözni işittim erse yawlaḳ emgendim, aġrıġım taḳı arttı. Ewge kirdim, yüzümni öwürdüm. Atam anamḳa aydım: Mañga bu sözni nelük aymadıñız? Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa barıp sözümni sözlep **ᶜöẕr ḳolġay erdim**.* "Ayşe anlatıyor: 'Bu sözü işitince çok üzüldüm, ağrım da arttı, eve girdim, yüzümü çevirdim anne babama dedim: Bana bu sözü niçin söylemediniz? Peygambere -ona selâm olsun- gidip sözümü söyleyip özür dilerdim.' (: Gitmedim, sözümü söylemedim, özür dilemedim.) [235r-2]

4.2.1.b. kāşkī … F-GAy erdi

kāşkī … F-GAy erdi yapısı geçmişte gerçekleşme ihtimali olduğu hâlde gerçekleşmeyen durum/olayın, gerçekleşmesi artık mümkün olmayan isteklerin gerçekleşmediğini yansıtan gerçekdışılıkla birlikte bu durumdan duyulan pişmanlığın da ifadesine hizmet etmektedir. Nitekim aşağıdaki (875) ve (1563) numaralı örnekler bunu göstermektedir. *kāşkī…bėrilgey erdi* ve *kāşkī…bolġay erdi* yapıları çok arzu edilmekle birlikte gerçekleşme potansiyeli çok düşük olan ve/veya gerçekleşmesi mümkün olmayan isteklerin ifadesine hizmet etmiştir. (503) numaralı örnek ise yapının olumsuz kuruluşuna örnektir ve bir olumlu anlam (: gördüm) sezdirir:

---

[188] Rabġūzī burada Hz. Süleyman'ın duasından bir ibareyi vererek giderme yoluyla Sâd (38) suresi 35. ayete gönderme yapmıştır. Tamamı şöyledir:

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ

"Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk/hükümranlık bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!"

(875) *Ḫalāyıḳ anı körüp dünyā tilegenler küsep aytur erdiler: Ey* ***kāşkī*** *bu Ḳārūnġa bėrilgen māl towar bizge me* ***bėrilgey erdi***. "İnsanlar on(lar)u görüp (içlerinden) dünya(yı) isteyenler, arzu ederek (şöyle) derlerdi: 'Ah keşke bu Karun'a verilen mal mülk bize de verilseydi.'" (: Verilmedi). [124v-7/8]

(1563) *Ḳıyāmet küni yaman ėş ḳoldaş biri birindin teberrā ḳılurlar, ayturlar: Ey* ***kāşkī*** *meniñg birle seniñg aramız maşrıḳ birle maġrıb arası çaḳlıġ* ***bolġay erdi***. *Nime yaman turur mundaġ ḳoldaş.* "Kıyamet günü kötü eş, arkadaş birbirinden uzaklaşırlar, derler: Ah keşke benimle senin aran doğuyla batı arası gibi (uzak) olsaydı. Ne kadar kötüdür böyle arkadaş!" [196r-2]

(503) ***Kāşkī*** *seni* ***körmegey erdim.*** "(Ey Yusuf) keşke seni görmeseydim." [80r-17]

4.2.1.c. kāşkī...F-sA ⊃...erdi+K

-sA biçim birimi umumiyetle gerçekleşme olasılığı olan isteklerin ifadesine hizmet etmekle birlikte aşağıda görüleceği üzere *erdi, -Gay erdi -r erdi, İ erdi, kerek erdi, -miş kerek erdi* gibi yapılarla kullanıldığında gerçekleşmemiş durum/olayları da karşılamaktadır. Bu yapı aşağıdaki tek örnekte olumsuz yüzey yapıda görülür ve olumlu bir anlamı karşılar:

(1509) *Mevlī taᶜālādın nerse ḳoldum, anı sordum kim* ***kāşkī*** ***bolmasa erdim***. "Yüce Allah'tan (bir) şey istedim, onu sordum ki keşke yapmasaydım." (: Yaptım). [190v-2]

4.2.1.d. F-sA ⊃ ... F-GAy erdi+K

Bu kalıbın yer aldığı ifadelerde sonuç tümceciği olumsuzluğu sezdirimsel olarak dile getirir, elbette sonuç tümceciğinin yükleminin olumsuzluk işareti almaması şartıyla. Şartın ifade edildiği öncüldeki yüklem, olumlu/olumsuz nasıl olursa olsun, sonuçtaki yüklemin aldığı olumsuzluk işaretleyicisi tümcenin değerini tersine çevirebilmektedir. Dolayısıyla olumluluk/olumsuzluk ifadesi sonuç tümceciğinin aldığı olumsuzluk işaretleyicisinden etkilenmektedir diyebiliriz. Öncülün değerini de etkileyen tamamıyla sonuç, onun olumlu ya da olumsuz durumudur. İsmail Kıssası'ndan (Ḳıṣṣa-i ʿİsmāʿīl) alınan aşağıdaki (324) ve (584) numaralı örneklerde hiçbir olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmadan bir olumsuz anlam ortaya konmuştur. Buna mukabil sonuç tümceciğinin yüklemi olumsuz olan (2052) numaralı örnekte bir olumlu durum sezdirilmektedir: *Bilse gelmezdi. Bu* tümceden sözü edilen kişinin 'geldiği' anlaşılmaktadır, nitekim bu tümcenin öncesinde dile getirilen *bilmedi* yüklemi *geldi* sonucunu destekler niteliktedir:

Bilse gelmezdi. Bilmedi. Demek ki: *Geldi.* (361) numaralı örnekte ise hem öncül hem de sonuç olumsuzdur. Konuşur Tanrı'nın buyruğuyla geldiğini zaten bu yapıların yer aldığı tümceden önceki ifadesinde dile getirmiştir; bu ifade olmadan da *bolmasa,…kelmegey erdim* yapısı ile anlaşılacak olumlu yargı, izleyen ifadelerle desteklenmiştir. (361) ve (2052) numaralı örneklerde de görüleceği üzere *F-sA…-GAy erdi* yapılı tümcelerde öncülün olumlu/olumsuz değeri sonuç üzerinde etkili gibi görünse de dinleyen/okuyan için sonucun olumsuz olduğunu *F-sA…-GAy erdi* yapısı sezdirmeye kâfidir:

(324) *İsmāʿīl* ***kurbān ḳılınsa****, ḳıyāmetġa tegi bu sünnet müʾminlerge vācib* ***bolġay erdi****.* "İsmail kurban edilse kıyamete kadar bu sünnet müminlere vacip olacaktı." (:Kurban edilmedi, vacip olmadı). [52r-12/13]

(584) *Suʾāl: Mevlī taʿālā ayaḳçıġa şeyṭān teşvīli birle unutdurmaḳda ḥikmet ne erdi? Cevāb ol turur kim ayaḳçı unutmayın melikge* ***aytsa****, Yūsufnı* ***çıḳarsalar****, ayaḳçı: Men aytdım, çıḳardılar tėp minnet* ***ḳılġay erdi****; melik men çıḳardım tėp minnet* ***ḳılġay erdi****.* "Soru: Yüce Allah(ın) sakiye şeytan hilesi ile (Yusuf'u) unutturmakta hikmet ne idi? Cevap odur ki saki unutmayıp hükümdara söylese, Yusuf'u çıkarsalar, saki 'ben dedim çıkardılar' diye minnet altında bırakacaktı; hükümdar (da) 'ben çıkardım' diye minnet altında bırakacaktı." (: Söylemedi, bırakmadılar, minnet kılmadı). [89r-8/10]

(2052) *Ḥüseyn bu ḥālleri bilmedi.* ***Bilse, kelmegey erdi.*** "Hüseyin bu hâlleri bilmedi. Bilse gelmezdi." (: Geldi). [245v-6/7]

(361) *Aydılar: Ey Lūṭ, bu sözdin daġı irmediñg mü? Lūṭ aydı: Men öz köñglümçe kelmedim, Teñgri yarlıġı birle keldim. Yarlıġ* ***bolmasa****, men* ***kelmegey erdim****.* "Sordular: Ey Lut, bu sözden daha bıkmadın mı? Lut cevap verdi: Ben kendi isteğimle gelmedim, Tanrı buyruğuyla geldim. Buyruk olmasa ben gelmeyecektim." (: Geldim.) [59r-12]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (289), (1256), (846), (595), (402), (1063), (1802) *vb.*

4.2.1.e. eger…F-sA ⊃…F-Gay erdi

Başına *eger* sözcüğü ulanarak oluşturulan *F-sA…F-Gay erdi* yapısı gerçek olmayan şart tümceleri XIV. yüzyıldan itibaren Harezm, Kıpçak ve Doğu Türk yazı dilinde kullanılmıştır. Aşağıdaki (1063) numaralı örnek, olumlu kuruluşun sezdirdiği olumsuz anlama işaret ederken (334) numaralı örnek bu kuruluşun olumsuz bakışımlısıdır ve olumlu bir anlamı karşılamıştır:

(1063) ***Eger bilmese*** *kāfire erdükin Mevlī taʿālā* ***ḫaber bėrgey erdi****.* "(Hz. Süleyman) eğer

(eşinin) iman etmediğini bilmese(ydi) yüce Allah haber verirdi." (: Hz. Süleyman bildiği için Allah haber vermedi). [145r-14/15]

(334) *Yarlıġ keldi: Ey İbrāhīm, İsmāʿīlni mañga tapşurġıl. Arḳasındın bir yalavaç ıḍġaymen Muḥammed Resūlu'llāh atlıġ. **Eger** ol yalavaç **bolmasa**, yüz miñ yėgirmi tört miñ yalavaçlar, sen me **bolmaġay erdiñ**.* "Buyruk geldi: Ey İbrahim, İsmail'i bana ver. Arkasından Muhammed Resulullah adlı bir peygamber göndereceğim. Eğer o peygamber olmasa 124 bin peygamber (de) sen de olmayacaktınız." (: Yüz yirmi dört bin paygamber de sen de var oldunuz). [54r-8/10] [54r-9/10]

Aşağıdaki (1663) numaralı örnek ise bir çift olumsuzluk okuması vermesi bakımından dikkate değer. Örnekte yer alan *revā bolmaġay erdi* yapısı olumsuz bir kuruluşa sahip olduğu için olumlu anlam vermektedir, ancak devamındaki *ḳalġay erdiñgiz* olumlu kuruluşunun bir olumsuz anlam vermesi beklenirken bu yapı, önünde yer alan *maḥrūm* içsel olumsuzluk sözcüğü ile birlikte kullanılarak olumsuz anlamı tersine çevirmiş, dolayısıyla bir olumlu anlam ortaya çıkmıştır:

(1663) *Mevlī taʿālā İbrāhīm peyġamberni bizge ata tėdi. … Yana Muḥammed Resūlu'llāhnı ata tėmedi, Resūl tėdi. Ḥikmet ne erdi? … Cevāb ol turur kim: **Eger** Muḥammedni sizge ata **tėsem** ḳıyāmetde anıñ tanuḳluḳı siziñ ḥaḳḳıñızda **revā bolmaġay erdi**, anıñ tanuḳluḳından maḥrūm **ḳalġay erdiñgiz**.* "Yüce Allah, İbrahim peygamberi bize ata dedi (: İbrahim Peygamberin bizim atamız olduğunu söyledi.), bununla birlikte Allah'ın resulü Muhammed'i bize ata demedi, Peygamber dedi. Hikmet neydi? Cevap şudur ki: Eğer Muhammed'i size ata desem kıyamette onun şahitliği sizin hakkınızda reva olmayacaktı, onun şahitliğinden mahrum kalacaktınız." (Mahrum kalmayacaksınız/şahitlik yapacak). [207v-6/7]

4.2.1.f. eger … F-sA erdi ⊃… F-Gay erdi : eger … F+mAsA erdi ⊃…F-Gay erdi = eger…F+sA erdi ⊃…F-mAGAy erdi

(164) ***Eger** karluġaç ol kün ança eḍgülük **ḳılmasa erdi** biz ḳamuġ bu kün ādemīler yılanġa yėm **bolġay erdiler**.* "Eğer kırlangıç o gün öyle iyilik yapmasaydı biz hepimiz, insanlar, bir gün yılana yem olacaktık." [26r-4/5]

(1155) ***Eger** köñglüñ ḳorḳunçluġlar köñgli **bolsa erdi**, ṣabrıñ ṣābirler ṣabrı **bolsa erdi**, ʿālemni yaratḳan Teñgridin **ḳaçmaġay erdiñ**.* "Eğer kalbin (Allah'tan) korkanlar(ın) kalbi (gibi) olsaydı; sabrın, sabredenler(in) sabrı (gibi) olsaydı alemi yaratan Tanrıdan kaçmayacaktın/kaçmazdın." [155r-3/4]

(1120) *Ḳaçan Süleymān yüzin tüşdi, ʿālemġa maʿlūm boldı kim perīler ġayb ʿilmin **bilmes**. **Eger** **ġaybnı bilseler erdi**, bir yıl ʿaẕābda **ḳalmaġaylar erdi**.* "Alemlerce bilindi ki periler gaip ilmini bilmez. Eğer bilselerdi, bir yıl azapta kalmazlardı."

[151v-2]

(1181) ***Eger*** *Yūnus balıḳ ḳarnında namāz ḳılġanlardın, tesbīḥ ayġanlardın* ***bolmasa erdi*** *ḳıyāmetġa tegi balıḳ ḳarnında* ***ḳalġay erdi****.* "Eğer Yunus balık karnında namaz kılanlardan, Allah'ı övenlerden olmasaydı kıyamete kadar balık karnında yaşayacaktı." [157r-17/18]

4.2.1.g. kāşkī ...F-Sa ⊃... F-Gay erdi

kāşkī …F-Sa … F-Gay erdi yapısı yukarıdaki *kāşkī F-Gay erdi* yapısının kimi kullanımlarındaki gibi çok arzulanan ancak artık gerçekleşmesi mümkün olmayan/gerçekdışı ya da gerçekleşebilirliği çok düşük olan bir isteğin ifadesini sağlamaktadır; nitekim aşağıdaki (1464) numaralı örnekte ölmek üzere olan hasta bir kişinin isteği dile getirilmektedir:

(1464) *Resūl tört yaşaġanda ʿAbdu'l-Muṭṭalib aġnḳ yattı, bildi kim ölüm aġnḳı turur dünyādın barġu vaḳt boldı. Tört oġlın ündedi biri Ebū Leheb, ėkinçi ʿAbbās, üçünçi Ḥamza, törtünçi Ebū Ṭālib. Muḥammedni öz yastuḳı üze olturtmış erdi. Oġlanlarıġa baḳıp aydı: Ey ferzendlerim meniñ dünyādın barġu vaḳtim boldı, hīç ḥasretim yoḳ illā Muḥammed ḥasreti bar.* ***Kāşkī*** *ʿömr vefā* ***ḳılsa*** *munıñ ḥürmetin ve ʿizzetin körsem* ***kuvanġay erdim****. İmdi bu ḥasret birle barur-men.* "Peygamber dört yaşındayken Abdulmuttalib hasta yattı, anladı ki bu ölüm hastalığıdır, dünyadan ayrılma vakti geldi. Dört oğlunu çağırdı biri Ebû Leheb, ikinci(si) ʿAbbas, üçüncü(sü) Hamza, dördüncü(sü) Ebû Tâlip. Muhammed'i kendi yastığı(nın) üzerine oturtmuştu. Çocuklarına bakıp dedi: Ey oğullarım, benim dünyadan ayrılma vaktim geldi. Hiç hasretim yok, yalnız Muhammed hasreti var. Keşke ömür vefa etse(ydi de) bunun hürmeti ve izzetiyle övünseydim. Şimdi bu hasretle ölüyorum." [185v-11/16]

4.2.1.h. kāşkī ... F-sA erdi+K ⊃... F-Gay erdi+K

kāşkī … F-sA erdi+K … F-Gay erdi+K yapısın yer aldığı aşağıdaki örnekte olumsuzluğu sezdiren *F-GAy erdi* yapısının olumsuz bakışımlısı *F-mAGAy erdi* de yer almış, bu yapı yüzey yapıdaki olumsuz kuruluşunun aksine derin yapıda olumlu bir anlam sezdirmiştir:

(446) *Ey* ***kāşkī*** *seniñ birle* ***çıḳsa erdim****, ne bolduḳuñnı öz közüm birle* ***körgey erdim****. Ey* ***kāşkī*** *seni yėgen börini* ***körsem erdim****, aḍaḳı topraḳını közümge tūtiyā* ***ḳılġay erdim****, ol börini öñümdin* ***kitermegey erdim*** *tėp yıġladı.* " 'Ah keşke seninle çıksaydım, ne olduğunu kendi gözümle görürdüm (: görmedim). Ah keşke seni yiyen kurdu görseydim, ayağı(nın) toprağını gözüme sürme yapardım. (: yapmadım), o kurdu önümden ayırmazdım.' diyerek ağladı." [72r-13/14] [72r-12/15]

(1541) ***Kāşkī*** *meniñ ʿömrüm* ***vefā ḳılsa erdi****, seni Mekkedin çıḳarur kün saña yārī* ***bėrgey erdim.*** "Keşke benim ömrüm vefa etseydi (de) seni Mekke'den

çıkardığı(mız) gün sana yardım etseydim." [194r-15/16]

4.2.1.i. eger ... F-sA ⊃...F-r erdi

Eger *ḫatunıng̑ er* ***bolsa*** *peyġamber* ***bolur erdi****. "Eğer eşin erkek olsa(ydı) peygamber olurdu."* [172r-20/21]

4.2.1.j. F-sA erdi ⊃...F-GAy erdi

(126) *Fermān keldi: Ādem oġlanların ᶜayb ḳılmang̑! Siz yėr yüzinde* ***bolsang̑ız erdi*** *olarda yaratılġan sizlerde* bolsa *siz me andaġ* ***ḳılġay erding̑iz****.* "Buyruk geldi (meleklere): 'İnsanları ayıplamayın! Siz yer yüzünde olsaydınız, onlarda yaratılan sizlerde olsa(ydı), siz de öyle yapardınız.'" [21r-14]

(353) *Mening̑ ḳullarım, munça yıldın berü mening̑ sözüm* ***tutsa erding̑iz*** *sizlerge emgek, belā* ***tegmegey erdi****.* "Benim kullarım, bunca yıldan beri benim sözümü tutsaydınız sizlere sıkıntı, bela ulaşmayacaktı." [57r-16]

(564) *Ol kün Yūsuf ornıġa men* ***bolsam erdi,*** *zindāngа* ***unamaġay erdim****,* ***ayġay erdim****: Yā Teng̑ri, meni zindāndın bu tişiler belāsından saḳlaġıl.* "O gün Yusuf(un) yerinde ben olsaydım zindanı kabul etmeyecektim. (Şöyle) diyecek idim: Ey Tanrım, beni zindandan, bu dişiler belasından koru." [86v-21]

(622) *Yūsufġa memleket, bu pād-şāhlıḳnı kim bėrdi? Bu telim çerigni ḳandın keltürdi? Tirig* ***bolsa erdi****, atı çavı* ***çıḳġay erdi****, atasını* ***tilegey erdi****, bu kün bizge eḍgülük* ***ḳılmaġay erdi****, bizni* ***ḳınaġay erdi****. "*Yusuf'a (bu) ülke(yi), bu padişahlığ(ı) kim verdi, (Yusuf) bu (kadar) çok askeri nereden getirdi? Sağ olsaydı adı sanı çıkardı, babasını arardı, bu gün bize iyilik yapmazdı, bizi cezalandırırdı." [94r-21, 94v-1]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (29), (372), (591), (1674).

4.2.1.k. F-sA ⊃ İ erdi

-sA biçim birimi gerçekleşebilir durum/olayları ifade etmekle birlikte *erdi* yapısıyla kullanıldığında gerçekleşmemiş durum/olayları da karşılar:

(645) *Mevlī taᶜālāġa zārilıḳ ḳıla başladı, ḳarındaşları aydı: Duᶜā ve zārilıḳ ḳılġunça oġrılıḳ* ***ḳılmasang̑*** ***nī<k>ter erdi.*** "(İbn Yamin) yüce Allah'a ağlayıp sızlanmaya başladı. Kardeşleri dedi: Dua (edip) ağlayıp sızlanana kadar hırsızlık yapmasan daha iyiydi." [97v-7/8]

4.2.1.l. F-sA ⊃… erdi+K

(1834) *Hicret* ***bolsa*** *bulardın biri men* ***erdim****.* “Hicret olsa(ydı) bunların biri (de) ben (olacak) idim.” [225v-4/5]

4.2.1.m. F-sA ⊃…F-r/maz/s erdi

(289) *Melik aydı: Bu emgek saŋ͡ga takı maŋ͡ga andın tegdi kim seni ḳarındaşım tėdi, ḫatunum* ***tėse ḳatılmaz erdim*** *tėdi.* “Hükümdar söyledi: ‘Bu eziyet sana ve bana şundan geldi ki sana ‘kardeşim’ dedi, ‘eşim’ dese(ydi) yaklaşmazdım.’ dedi.” [46r-11]

(59) *Eger bir zamān tevaḳḳuf ḳılsalar erdi, anlarnı tutup sizin͡g Teŋ͡griŋ͡giz kim turur tėp sorar erdim. Neçe* ***cevāb aysalar*** *ḫüccet birle olarnı* ***tındurmas erdim****.* “Eğer beni bir an durdursalardı, onları tutup ‘Sizin Tanrınız kimdir?’ diye sorardım. Ne kadar cevap verirlerse (versinler sunacağım) delille onlara rahatlık vermezdim.” [11r-10/11]

(1709) *Ḫiṭāb keldi: Duᶜāsını icābet ḳıldım, ḳafᶠiyyetdin amān bėrdim. Namāzların ėkki rekᶜat ḳıldım. Tileyü keldiŋ͡g, bėşer vaḳt bağışladım. Bėş namāz ḳaldı, anı hem* ***tileseŋ͡g bağışlayur erdim****,* *tilemediŋ͡g.* “Hitab geldi: Duanı kabul ettim, kesinlikten emin eyledim. Namazları iki rekat yaptım. İsteyerek geldin, beşer vakit bağışladım. Beş namaz kaldı, onu da istesen bağışlardım, istemedin.” [213r-21]

Aşağıdaki (263) numaralı örnekteki *ne … ne* olumsuzlayıcıları *-r erdi* yapısının değerini tersine çevirip bu yapıyı *F-maz/s erdi* yapısına eşdeğer kılmıştır:

(263) *Ḫiṭāb keldi muḥabbet otıŋ͡ga: Sawuġıl, İbrāhīm üze selāmet turġıl.* ***Tėmese,*** *ne Nemrūdnı* ***koyar erdi*** *ne Nemrūdnıŋ͡g otını, ḳamuġnı* ***köyürür erdi****.* [42r-14/15]

4.2.1.n. F-sA ⊃…ermes erdi

(1851) *Ulaş aytur erdi: Ol kün Ebū Bekr sözi* ***bolmasa*** *müsülmānlıḳ işiŋ͡ge köŋ͡glüm inanġu teg* ***ermes erdi****.* “O gün Ebu Bekir(in) sözü olmasa müslümanlığa kalbim inanacak gibi değildi.” [226v-6]

4.2.1.o. F-sA erdi ⊃… F-r erdi

(1014) ***Ṣabr ḳılsaŋ͡g erdi*** *feriştelerni saŋ͡ga musaḫḫar* ***ḳılur erdi****, neteg kim āḫirü'z-zamānda Muḥammed atlıġ peyġamber bolġay, Mevlī taᶜālādın hiç nerse ḳolmaġay, ḳamuġ ferişteler aŋ͡ga musaḫḫar kelgeyler.* “Sabretseydin (yüce Allah) meleklerini senin emrine verirdi, nitekim ahir zamanda Muhammed adlı peygamber olacak

(gelecek), yüce Allah'tan hiçbir şey istemeyecek, bütün melekler ona hizmete gelecekler." [139v-6/7]

(59) *Eger bir zamān tevaḳḳuf* ***kılsalar erdi****, anlarnı tutup sizing Teñgriñgiz kim turur tėp* ***sorar erdim.*** "Eğer (beni) bir an durdursalardı onları tutup 'Sizin Tanrınız kimdir?' diye sorardım." [11r-9/10]

4.2.1.p. eger ... F-sA ⊃... F-r erdi

(1335) ***Eger*** *ḫatunıng er* ***bolsa*** *peyġamber* ***bolur erdi****.* "Eğer eşin erkek olsa(ydı) peygamber olurdu." [172r-20/21]

4.2.1.r. eger ... F-sA erdi ⊃... F-r erdi

Ādem ḳopdı Ḥavvāġa keldi, ***eger*** *Ādem bir sāʿat ṣabr* ***kılsa erdi*** *Ḥavvā Ādemġa* ***kelür erdi.*** "Adem kalktı, Havva'ya geldi; eğer Adem bir saat sabretseydi Havva Adem'e gelirdi." [7v-17/18]

4.2.1.s. F-sA ⊃... F-sA kerek erdi

(65) ᶜUḳūbet **kılsa** ėkkimizge **kerek**, keçürse ėkkimizdin **keçürse kerek erdi**. Ādemdin keçürdi, ᶜöẕrin ḳabūl ḳıldı. … Mendin keçürmedi, naṣīḥat kıldı. "Ceza verecekse ikimize (vermesi) gerek, affedecekse ikimizi affetmesi gerek idi. Adem'i affetti, özrünü kabul etti … beni affetmedi, (bana) nasihat etti." [11v-18]

(1599) Eger Resūlni sizge ata **tėsem** siz andın ol sizdin **ḳaçmaḳ kerek erdi**. Biri birindin **ḳaçmasunlar** tėp ata tėmedim. [199v-8]

(975) *Aymışlar: Dāvūd ʿāfiyet duʿāsı* ***kılsa kerek erdi****; belā duʿāsın ḳıldı.* "Demişler: Davud esenlik duası etse gerekti (: etmedi); bela duasını etti." [134v-17/18]

4.2.1.t. kāşkī ... F-mIş kerek erdi

(458) *Ey anam,* ***kāşkī*** *sendin burunraḳ* ***ölmiş kerek erdim*** *tėyü yıġladı.* 'Ey annem, keşke senden önce ölseydim.' diyerek ağladı." [74r-8/9]

4.2.1.u. F-mIş bolsa erdi ... F-Gay erdi

(312) *Resūl yarlıḳadı: Ol kün İsmāʿil ewlügi etmek* ***bėrmiş bolsa erdi*** *İbrāhim duʿāsı berekātında bu kün Mekkede aşlıḳ ucuz* ***bolġay erdi****.* "Peygamber buyurdu: O gün İsmail(in) eşi ekmek vermiş olsaydı İbrahim(in) duası(nın) bereketinden bu gün Mekkede yiyecek bol olacaktı." [49v-3]

(1071) Eger Süleymān inşā'a'llāh **tėmiş bolsa erdi** tegme ḫatunıdın bir oġul **bolġay erdi**, || ḳamuġları çerig **başlaġaylar erdi**. "Eğer Süleyman 'Allah izin verirse' demiş olsaydı her bir eşinden bir oğlu olacaktı; (çocuklarının) hepsi ordu komuta edeceklerdi." [145v-18/19]

(1779) *Bir kāfir ol eşikge utru yörüp bevl ḳıldı. Ebū Bekr aydı: Yā Resūla'llāh, biregü bizni kördi. Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Bizni* ***körmiş bolsa erdi*** *bizge utru* ***bevl ḳılmaġay erdi.*** "Bir kâfir o kapıya doğru yürüyüp idrar(ını) yaptı. Ebû Bekir dedi: Ey Allah'ın resulü, biri bizi gördü. Peygamber (ona selâm olsun) dedi: Bizi görmüş olsaydı bize doğru idrar(ını) yapmazdı." (: Bizi görmedi). [220v-3]

4.2.2. Sorulu Yapılarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi

Tıpkı gerçek karşıtı şartlılar gibi yüzey yapının olumlu kuruluşuna karşın derin yapının sezdirdiği olumsuz anlam, sorulu yapılarda da görülmektedir. Soru yoluyla ortaya çıkan olumsuz anlam, retorik sorularda ifadesini bulmuştur ki bu tür soruları dolaylı söz edimleri olarak addedebiliriz. Daha 8. yüzyılda, Türk dilinin tanıklanabilen ilk yazılı belgelerinin olduğu ETü. döneminde, gelişmiş bir dilin türlü varyasyonlarını ortaya koyan muhtelif kullanımlar herkesin malumudur. Söz konusu kullanımlardan biri de temel işlevi *bilgi almak* olan soru tümcelerinin *bilgi alma*nın dışında farklı işlevlerle de boy göstermesidir. Bu işlevlerden biri de dolaylı söz edimlerine dahil edebileceğimiz dolaylı soru ile olumsuzluğun pekiştirilerek vücut bulmasıdır:

> *Azu bu sabımda igid* ***bar ġu****?* "Yoksa, bu sözümde yalan var mı? (: Elbette yok)." (KT, G 10)
>
> *Türük matı bodun begler bödke körügme* ***begler gü yaŋı̂lıtaçı siz?*** "Ey) sadık Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde (bana) itaat eden beyler, (sizler) mi yanılacaksınız? (: Elbette yanılmayacaksınız)."
>
> (KT, G 11)
>
> *Türük oġuz begleri bodun eşidiŋ üze teŋri basmasar asra yir telinmeser türük bodun eliŋin töriŋin* ***kem artatı [udaçı erti]*** "(Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin! Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi? (: Kimse yıkıp bozamazdı)." (KT, D 22)
>
> *Özüm ḳarı boltum uluġ boltum neŋ yerdeki ḳaġanlıġ bodunḳa büntegi bar erser* ***ne buŋı bar erteçi ermiş.*** "(Şimdi) ben kocaldım, yaşlı oldum. Herhangi bir ülkedeki kağanlı (yani 'bağımsız') bir halkın böylesi bir (devlet adamı) var ise, (o halkın) ne (gibi) bir sıkıntısı olacak imiş? (: Hiç sıkıntısı olmaz)." (Ton. II. Taş, D 6/7).

KE'de de soru işaretleyicileri gerçek soru işlevlerinden sıyrılıp olumsuzluğun ifadesine -zaman zaman kızgınlık, inanamama, isyan, küçümseme gibi muhtelif edimsözleri de katarak- hizmet etmiştir. Her ne kadar eldeki metin öğretici mahiyette

olsa da şiir diline yaklaşan ahenkli, sanatlı bir anlatımdan uzak değildir. Anlatımın türü elbette bu metinde yer alan yapıların işlevlerine de tesir etmektedir, nitekim soru yapılarında da -şaşma, tembih, durum/olayları muhataba hatırlatarak onu uyarma *vb.*- KE'de sıkça görülmektedir. KE'de geçen *ḳaçan, ḳandın, ḳaydın, ḳayda, ḳayu, kim, ne, ne tėp, ne üçün, ne… ne, neçük, nelük, neteg, neçe, nige, mu/mü* olumsuzluğun ifadesine hizmet eden soru işaretleyicileridir.

4.2.2.a. ḳaçan

Bu soru sözcüğünün olumsuzluk ifadesinde dört örnek tespit edilmiştir. Bunların tamamının *tegi* edatı ile eş dizimli kullanılması (ḳaçanġ/ḳa tegi) dikkat çekicidir:

(1170) *Zālūcā Yūnusnı tutayın tėdi erse, Yūnus ḳorḳup bir yanġa kitti. Balıḳ ol yanġa bardı, Yūnus bu yanġa keldi. Tört yanġa öwrülür erdi. Balıḳ aydı: Ey Yūnus, **ḳaçanġa tegi ḳaçar-sen**?* "Zaluca Yunus'u tutayım dediğinde Yunus korkup bir yana gitti. Balık (da) o tarafa gitti, Yunus (tekrar) bu tarafa geldi. Dört tarafa dönüyordu. Balık dedi: 'Ey Yunus ne zamana kadar kaçacaksın? (: Kaçamazsın).'" [156r-20]

(512) *Hay tölek **ḳaçanġa tegi** töleklik ḳılur-sen?* "Hay gönlü sakin kişi, ne zamana kadar sakin kalacaksın? (: Sürekli rahat kalamazsın)." [81v-6]

(1564) ***Ḳaçanġa tegi** butlarġa tapınur-sen, ḫalāyıḳ yaḫşıraḳı çıḳtı seni uçmaḫġa oḳıyur.* "Ne zamana kadar putlara tapınacaksın (: tapınmamalısın/tapınma), insanların en iyisi/üstünü çıktı, seni cennete çağırıyor?!" [196r-5]

(1888) *Saʿd aydı: **Ḳaçanḳa tegi** ḫilāfnı saḳlayın? Ḥükm ḳıldım: Erenlerin öltürüñg, ḫatunların bulnañg, oġlanların alıñg.* "Sad dedi: Ne zamana kadar aykırılığı/yanlışı/muhalefeti koruyayım (: bu başkaldırıya dayanayım)? Hüküm kıldım: Erkeklerini öldürün, kadınalarını esir edin, çocuklarını alın." [229v-21]

4.2.2.b. ḳandın

ḳandın soru sözcüğü eldeki metinde şu iki örnekte gerçek işlevinden sıyrılıp olumsuz bir anlamın sezdirilmesine hizmet etmiştir:

(576) *Burun yalawaçlıḳ zāhir ḳıldı, aydı: Sizge aytu bėreyin yawuz iş kelmesdin burun. Ol üzüm aḳ mu erdi, ḳızıl mu erdi, açıġ mu erdi, süçüg mü erdi? Etmeki neteg erdi? İdişi neteg erdi? Ḳamuġın aytu bėriñg. Aydılar: İdiş biziñg, aş biziñg. Biz bilmes-[miz], **ḳandın bilür-sen**?* "Önce peygamberlik(ini) açıkladı, dedi: (Başınıza) kötü iş gelmeden önce size söyleyivereyim. O üzüm ak mıydı, kızıl mıydı, acı mıydı, tatlı mıydı? Ekmeği nasıldı? Tabağı nasıldı? Hepsini söyleyiverin. Dediler: Tabak bizim, aş bizim, biz bilmeyiz, (sen) nereden bileceksin?" (: bil(e)mezsin). [88v-2]

(685) *Aydılar: Ey ata, yıllar keçdi yıġlayur-sen, neçe Yūsuf tėyür-sen. Böri yėgen*

Yūsufnı ***kandın*** *tapalıñ?* "(Yakup'un oğulları) dediler: Ey baba, yıllar geçti ağlıyorsun, ne zamandır Yusuf diyorsun, kurt yiyen Yusuf'u nereden bulalım? (: bulamayız)." [101r-16]

4.2.2.c. ḳaydın

ḳaydın soru sözcüğü aşağıdaki (368) ve (1297) numaralı iki örnekte olumsuz anlamı sezdirmiştir. Bu örneklerde ifade edilenin niçin gerçekleşmeyeceğinin gerekçesi de verilmiştir:

(169) *Ḫiṭāb keldi tağlarġa: Men Nūḥ kimisin tağlarda tölendürür-men tėp. Ḳamuġ tağlar baş kötürdiler, kimi bizge tölengey tėp. Cudī tağı ḳamuġ tağlardın aşaḳ turur. Tevāżu'lıġ ḳıldı mañga bu kerāmet* ***ḳaydın*** *bolġay tėp. Mevlī anı üḍürdi, kimi añga tölenmek birle aġırladı.* "Dağlara 'Ben Nuh(un) gemisini dağlara sabitleştireceğim.' diye hitap geldi. Bütün dağlar başlarını kaldırdılar bize sabitlensin diye. Cudi dağı bütün dağlardan alçaktır. 'Bu keramet bana nereden gelecek? (: gelmez ki)' diye tevazu gösterdi. (Yüce) Allah onu seçti (ve onu) gemiyi ona sabitleyerek ağırladı." [26v-11]

(368) *Men yaşġa yėtmiş ḳarı-men, mañga oġul ḳız* ***ḳaydın*** *kelür?* "Ben (belli bir) yaşa ulaşmış ihtiyarım, bana oğul, kız nereden gelecek? (: gelemez)." [59v-19]

(1297) *Meryem aydı: Mañga oġul* ***ḳaydın*** *kelsün, hīç ādemī mañga yavuġanı yoḳ.* "Meryem dedi: Hiç(bir) insan bana yaklaşmadı, bana çocuk nereden gelsin? (: gelemez)." [169r-4]

4.2.2.d. ḳayda

ḳayda soru sözcüğü aşağıdaki örneklerde olumsuz anlamın ortaya çıkmasını sağlamıştır:

(612) *Aymışlar: Mevlī ta'ālā Yūsufnıñg sırrıġa ḫiṭāb ḳıldı kim: Ey Yūsuf, biz seni ḳulluḳġa salmasaḳ erdi bu kün ḳullar ḳadrin* ***ḳayda bilgey erdiñg****?* "Demişler: Yüce Allah Yusuf'un sırrına (yönelik olarak) hitap etti ki: Ey Yusuf, biz seni köle yapmasaydık bu gün köleler(in) kadrini nereden bilecektin? (bil(e)meyecektin)". [93r-16]

(478) *La'lin açsa yinçülerdin töklünür türlüg laṭīf // Ol irinniñg tatıġında* ***ḳayda yetsün*** *bal şeker.* "Dudağını (ağzını) açsa inci gibi dişlerinden dökülür türlü güzel(likler) || O dudağın tadına bal (ve) şeker nasıl yetişsin? (: yetişemez)." [77r-17]

(161) *Yana aymışlar: Sıçḳan kimini telmişde ādemilarġa ġarḳ bolġu ḳorḳusı boldı erse suw içindeki teşükni tilep bulmadılar. Nūḥ aydı: Kim bu teşükni bul[up] berkitse ne tilegi bolsa bėrgey-men tėdi. Yılan aydı: Men bulayın berkiteyin, suw kirmesün; kirgen suwlarnı çıḳarsunlar. Yana yılan aydı: Mañga ne bėrgey-sen?*

*Nūḥ aydı: Ne tiler-sen? Yılan aydı: Ḳayu et tatlıġ bolsa anı bėrgil. Nūḥ ḳabūl ḳıldı. Yılan suwga kirip teşükni buldı, anda ḳıw[r]ulup yatdı, suw kirmes boldı. İçindeki suwnı taşġaru saldılar, suw ḳorḳunçı ḳalmadı. Kimidin çıḳmışda kėḍin yılan kelip Nūḥdın ol etni ḳoldı. Nūḥ aydı: Ḳamuġ tınlıġlar çıḳdı, yayıldılar, etni **ḳayda bulayın**?* "Yine demişler: Fare gemiyi deldiğinde insanlarda boğulma korkusu başlayınca su içindeki deliği arayıp bulamadılar. Nuh dedi: Kim bu deliği sağlamlaştırırsa ne dileği olursa vereceğim dedi. Yılan dedi: Ben bulayım, sağlamlaştırayım, su girmesin; giren suları çıkarsınlar. Yine yılan dedi: Bana ne vereceksin? Nuh sordu: Ne istersin? Yılan yanıtladı: Hangi et tatlıysa onu ver. Nuh kabul etti. Yılan suya girip deliği buldu, orada kıvrılıp yattı, su girmez oldu. (Geminin) içindeki suyu dışarı çıkardılar, su korkusu kalmadı. Gemiden çıktıktan sonra yılan gelip Nuh'tan o eti istedi. Nuh dedi: Bütün canlılar çıktı, dağıldılar, eti nereden bulayım? (: bulamam)." [25v-12]

4.2.2.e. ḳayu

Aşağıdaki örneklerde olumsuz anlamın ortaya çıkmasında *ḳayu* soru sözcüğü rol oynamıştır:

(1132) *Yūnus aydı: Ṭā͡ūn, ḳaḥṭlıġ, ẓulmġa ilinmegey-sen. Melik küldi, telwe bolġay mu-sen tėdi. Yūnus aydı: Netegdin meni telwe tėyür-sen? Melik aydı: **Ḳayu melik bolġay mendin ẓālimraḳ, mendin çerigi köprek**? Mening͡ munça telim niʿmetim bar erken ḳaḥṭlıġ man͡ga ne ḳılġay?* "Yunus dedi: Verem, kıtlık (ve) zulme maruz kalmayacaksın. Hükümdar güldü, 'Deli misin?' dedi. Yunus dedi: Niçin/hangi sebepten dolayı bana deli diyorsun? Hükümdar cevap verdi: Hangi hükümdar benden daha zalim, hangi hükümdar(ın) askeri ben(imkin)den daha çok olabilir? (: olamaz). Benim bunca çok malım mülküm varken kıtlık bana ne yapacak/yapabilir?" [153r-10]

(316) *İblīsning͡ ṣabrı ḳalmadı. Özini ādemī teg ḳılıp İsmāʿīlġa keldi, aydı: Atan͡g seni ḳança ėltür bilür mü-sen? Aydı: Dostun͡ga ėlte turur. İblīs aydı: Seni ḳurbān ḳılmaḳġa ėlte turur. İsmāʿīl aydı: **ḳayu ata oġlını ḳurbān ḳılmışı bar**?* "İblis'in sabrı kalmadı. İnsan kılığına girip İsmail'e geldi (ve) dedi: Baban seni nereye götürüyor biliyor musun? (İsmail) dedi: Dostuna götürüyor. İblis dedi: Seni kurban etmeye götürüyor. İsmail dedi: Hangi baba(nın) oğlunu kurban etmiş? (: hiçbir baba oğlunu kurban etmez." [50v-18]

(318) *ʿAvretler żaʿīfraḳ bolur tėp Hācerġa keldi, aydı: İbrāhīm İsmāʿīlni ḳança ėltür bilür mü-sen? Aydı: Dostın͡ga ėltür. İblīs aydı: Ḳurbān ḳılġalı ėltür. Hācer aydı: **ḳayu ata oġulnı ḳurbān ḳılmışı bar?*** "Kadınlar daha zayıf olurlar diye Hacer'e geldi, dedi: İbrahim İsmail'i nereye götürüyor biliyor musun? (Hacer) dedi: Dostuna götürüyor. İblis dedi: Kurban etmek için götürüyor. Hacer dedi: Hangi baba(nın) oğlunu kurban ettiği görülmüş? (: hiçbir baba oğlunu etmez)." [51r-2]

(143) *Ançada Cebrāʾīl Nūḥġa peyġamberlıḳ keltürdi. Nūḥ aydı: ʿĀlem ġayet kėn͡g turur, kāfirler telim. Men **ḳayu yėrge barıp senüng͡ yarlıḳın tegürgeyin** tėdi.* 'O sırada Cebrail Nuh'a peygamberlik getirdi. Nuh dedi : Alem oldukça geniştir, kâfirle (de) çok. 'Ben hangi yere/nereye gidip de buyruğu ulaştırayım? (: ulaştıramam).' dedi." [23r-13]

4.2.2.f. kim

Aşağıdaki örneklerde olumsuz anlam *kim* soru sözcüğü ile gerçekleştirilmiştir:

(1822) *Muṭʿim bin ʿAdīniŋ Vaḥşī atlıġ ḳulı bar erdi. Ebū Süfyān ewlügi Hind anı terge tuttı: Uḥud toḳuşıŋa barġıl, ḳatıġlanġıl. Üçegüde birin öltürgil, seni satġın alıp āzād ḳılġam, boynum ḳulaḳımdaḳı altun kümüş yinçülerni saŋa bėrgem, men me saŋa bolġam. Muḥammedni ya ʿAlīni ya Ḥamzanı birisini öldürüp ḳanın içip kelgil tėdi. Vaḥşī aydı: Muḥammedḳa **kim** elig tegüre bilgey? Anıŋ saḳçısı Teŋri turur.* "Muṭʿim bin ʿAdī'nin Vahşî adlı bir kölesi vardı. Ebû Süfyan(ın) eşi Hind onu parayla tuttu: 'Uhud savaşına git, dayan. Üçünden birini öldür, seni satın alıp azad edeyim, boynum (ve) kulağımdaki altın, gümüş, incileri sana vereyim, ben de senin olayım.' 'Ya Muhammed'i ya Ali'yi ya da Hamza'dan -bu üçünden- birini öldür, kanını içip gel.' dedi. Vahşî dedi: "Muhammed'e kim elini uzatabilir? (: kimse uzatamaz). Onun koruyucusu Allah'tır." [224r-18]

(970) Uraġut aydı: Tünni oyaġlık birle keçüre turġanlarnı öltürdüŋ. İmdi **kim bilür**? Kadın dedi: "Geceyi uyumadan geçirenleri öldürdün, (bunu) şimdi kim biliyor? (: kimse bilmiyor)." [134r-17]

Aşağıdaki örneklerde *kim* soru sözcüğü ortaya koyduğu olumsuz anlam yanında bir başkaldırı, kızgınlık/hiddet edimsözünü de ihtiva eder. Aşağıdaki (79) numaralı örnekte başkaldırı, (857)'de ise kızma edimsözleri ön plandadır:

(79) *Muhammedni yumaŋ, Muhammed arıġ turur. cAli aytur: Meniŋ ḫāṭırım eḍin boldı, mundaġ mu kerek erki tėp sordum: **Sen kim-sen kim Muḥammedni yumaḳnı menʿ ḳılur-sen**? Yumaḳ sünnetin Muḥammed ḳoyup turur.* "Muhammed'i yıkamayın, Muhammed temizdir. Ali der: Ben bir garip oldum, 'Böyle mi gerek acaba/böyle mi olmalıydı?' diye (düşünerek) sordum: Sen kimsin ki Muhammed'i yıkamayı men ediyorsun? (: men edemezsin!) Yıkamak sünnetini Muhammed koymuştur." [14v-8]

(857) *Mūsī yalavaç aydı: Dīdār körgezgil, saŋa baḳayın. Cevāb keldi:* يا رظني حيت *مَنْ أَنْتَ **Sen kim-sen maŋa baḳayın tėgüçi**. Muḥāṭaba ṭarīḳın sözledi.* "Musa peygamber dedi: Cemal(ini) göster, sana bakayım. Cevap geldi: Sen kimsin (ki) bana 'bakayım' diyeceksin? (: diyemezsin). Muhataba usûlüne göre söyledi." [123r-7]

(701) *Bu biz teg ḳatıġ ḳında **kim bar bu kün** / Uruldı arıġ cāŋġa türlüg tügün / Ġarīblıḳda erksiz tüşüp ilenip / İsiz on ḳarındaş öler-miz bu kün* "Bu biz(im) gibi çok eziyet içinde (olan) kim var bu gün? (: kimse yok!) | Tatlı cana vuruldu türlü düğüm | Gariplikte güçsüz düşüp, kederlenip | Yazık, on kardeş ölüyoruz bu gün!" [103r-17/18]

(451) *Su'āl: Yalawaç oġlanları satılmaḳ revā ermes. Yūsufnı ḳul meŋizlig satdılar; ḥikmet ne erdi? Cevāb: Künlerde bir kün Yūsuf közgüge baḳdı. Öz yüzini kördi, taŋladı. Köŋlinde keçdi: Bu körk birle ḳul bolsa erdim bahāmnı **kim bėre alġay erdi**? Öz körkiŋe küwendi erse ḳul tėp on sekkiz bedel yarmaḳġa satdılar. Körkke*

küwengenning̑ bahāsın körgüzdiler. Satılmaḳda ḥikmet bu erdi. "Soru: Peygamber çocukları(nın) satılması uygun değil, Yusuf'u köle gibi sattılar, (bunda) hikmet neydi? Cevap: Günlerden bir gün Yusuf aynaya baktı, kendi yüzünü gördü, şaşırdı, gönlünden geçti: 'Bu güzellikle köle olsaydım bedelimi kim verip (beni) alabilecekti? (: kimse alamazdı).' Kendi güzelliğine güvenince köle diye on sekiz bedel akçeye sattılar. Güzelliğe güven(m)enin bedelini gösterdiler. Satılmakta hikmet bu idi." [73r-1]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (483), (822), (1432).

4.2.2.g. ne

ne soru sözcüğü KE'de *ne tėp* ve *ne üçün* yapılarında retorik kullanımla olumsuz anlamın ortaya çıkmasında rol oynamıştır. *ne* soru sözcüğünün retorik soru işlevi dışında tam bir olumsuzluk işaretleyicisi gibi kullanılmasına dair *bkz. 3.4. ne* ve *ne … ne.*

4.2.2.g.1. ne tėp/ne tėyü

Aşağıdaki örneklerde *ne* sözcüğü *tėp* ve *tėyü* zarf-fiil yapıları ile birlikte kullanılarak olumsuz anlamın ortaya çıkmasına hizmet etmiştir. *Ne tėp/ne tėyü* 'ne diye, niçin' yapısı umumiyetle kendinden sonra gelen eylemin 'gerekli olmadığı' anlamını vermektedir:

(779) *Ḳaçan çökürge ḳalmadı erse aydılar: Yėgü nersemiz ḳalmadı* ***ne tėp müsülmān bolalın̑g****?* "Çekirge kalmadığında 'Yiyecek (bir) şeyimiz kalmadı ne diye müslüman olalım?' (: Müslüman olmayız/Müslüman olmamıza gerek kalmadı.) dediler." [114v-17]

(247) *Aydılar: Bu butlar sözlemes biz an̑ga neteg soralın̑g? İbrāhim aydı: Bular sözlemes ermiş,* ***ne tėyü tapunur-siz asıġsız nersege****?* "Dediler: Bu putlar söylemez, biz ona nasıl soralım? İbrahim dedi: 'Bunlar söylemezmiş, (o hâlde) ne diye tapınırsınız faydasız nesneye? (: faydasız nesneye tapınmayın/tapınmamalısınız)' dedi." [40r-9]

(420) *Aydılar: Ey ata, sen bizge inanmas mu-sen? Yūsufġa sen ata ersen̑g, biz me ḳarındaş-mız. Sen me sewer ersen̑g, biz on ḳarındaş-mız; aramızda Yūsufnı* ***ne tėp kuş teg uçurġay-mız****? 'Nelük ıḍmas-sen?' tėdiler.* "Dediler: Baba, sen bize inanmıyor musun? Yusuf'a sen baba isen biz de kardeşiz. Sen hem sever isen, biz on kardeşiz, (biz de severiz) aramızda Yusuf'u ne diye kuş gibi uçuralım, (: Yusuf'u kaybetmeyiz/kuş gibi uçurmayız) niçin göndermiyorsun?' dediler." [68v-14]

4.2.2.g.2. ne üçün

Aşağıdaki örneklerde olumsuz anlamın ortaya çıkmasında *ne üçün* soru yapısı rol oynamıştır. (236) numaralı ilk örnekte puta tapınanlara Hz. İbrahim'in yönelttiği soru gerçek soru işlevinde değildir, bu yapı 'Puta tapınmayın!' olumsuz yargısını kuvvetlendiren retorik bir sorudur; nitekim muhataplarının bu ifadelere yanıt vermek yerine onu babasına şikâyet etmeleri bunu teyit eder niteliktedir. Elbette Hz. İsmail'in oğlunu azarlaması, yanıtı beklenen bir gerçek soru vasıtasıyla olmamıştır. Babasının kızmasının ardından Hz. İbrahim bu kez de başka bir soru işaretleyicisi -nelük- ile aynı olumsuz yargıyı babasına yöneltmiştir:

(236) *İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmnı yėtti yıl atası butġa saḳçı ḳoḍdı. İbrāhīm ol tapunġanlarġa aydı: Siz bularġa* ***ne üçün tapunur-siz****? Atasıġa aytu bėrdiler. Atası İbrāhīmġa melāmet ḳıldı. İbrāhīm atasınġa aydı: Bu körmes işitmez nersege nelük tapunur-sen?*"İbrahim'i -ona selâm olsun- babası yedi yıl put(lar)a nöbetçi bıraktı. İbrahim o tapınanlara dedi: Siz bunlara niçin tapınıyorsunuz? (: tapınmayın).' Babasına söyleyiverdiler, babası İbrahim'i azarladı. İbrahim dedi: Bu görmez işitmez nesneye niçin tapınıyorsun?" [39r-11]

Aşağıdaki örnekte başına gelen sıkıntılı durumların sebebi O olmadığı hâlde Tanrı'ya sitem/şikâyet eden Hz. Yakub'a Cebrail'in verdiği *ne üçün* yapılı karşılık, gerçekten bunu merak ettiği için değil, şikâyet etmemesi gerektiğini etkili bir şekilde dile getirmek içindir:

(675) *Közüñni kim aḳarttı, arḳañnı ne bükri ḳıldı, yüzüñni ne açıttı? Yaʿḳūb aydı: Yūsuf üçün yıġlaġanım közümni aḳartdı, İbn Yāmin ḳaḍġusı bėlimni bükri ḳıldı, Yehūdā saḳınçı yüzümni açıttı. Cebre'il aydı: Yā Yaʿḳūb, seni Yūsuf mu yaratdı? Yaʿḳūb aydı: Yoḳ. Cebre'il aydı: İbn Yāmin mü sañga rūzī bėrür? Yaʿḳūb aydı: Yoḳ. Cebre'il aydı: Yehūdā mu seni ḳaḍġudın ḳutġarur? Yaʿḳūb aydı: Yok. Cebre'il aydı: Teñgridin* ***ne üçün şikāyet ḳılur-sen****?* "Gözünü kim görmez etti? Sırtını kim büktü? Suratının asılmasına ne sebep oldu? Yakup cevap verdi: Yusuf için ağladığımdan gözüm görmez oldu; İbn Yâmin(in) üzüntüsü belimi büktü ; Yehûda(ya duyduğum) endişe(si) suratımı asmama sebep oldu. Cebrail sordu: Ey Yakup, seni Yusuf mu yarattı? Yakup cevap verdi: Hayır. Cebrail sordu: İbn Yamin mi sana rızık verir? Yakup cevap verdi: Hayır. Cebrail sordu: Yehûda mı seni üzüntüden kurtarır? Yakup cevap verdi: Hayır. Cebrail dedi: (O hâlde) "Tanrıdan niçin şikâyet ediyorsun? (: Tanrı'dan şikâyet etme/etmemelisin.)" [100v-7/8]

4.2.2.h. nige

Aşağıdaki tek örnekte *nige* soru sözcüğü bir öndurum olumsuzluk işaretleyicisi gibi kullanılarak olumsuz anlamın ortaya çıkmasını sağlamıştır (*krş. ne*):

(294) *Melik aydı: Bu tört yüz ḳarabaş ḳamuġ melikler ḳızı turur, sañga bėrdim ḳabūl ḳılġıl. Sāre aydı: Men kendü Mevlī ʿazze ve celleniñg bir żaʿīf küñgi turur-men.*

Yana ḳarabaş maŋ̂ġa ***nige kerek****, ammā yalġuz Hācerni maŋ̂ġa bėrgil.* "Hükümdar dedi: Bu dört yüz cariye(nin) tamamı hükümdarların kız(lar)ıdır, sana verdim kabul et. Sare dedi: Ben kendim aziz ve celil olan Allah'ın zayıf bir kuluyum. Yine cariye bana gerek değil, fakat sadece Hacer'i bana ver." [47r-1]

4.2.2.i. neçük

Aşağıdaki örnekte *neçük* soru işaretleyicisi ile yüce Allah, Hz. Muhammed'e, ümmetine ağır yük yüklemeyeceğini, ortaya koyduğu kanıtlarla destekleyerek etkili bir şekilde buyurmuştur:

(1702) *Ey Muḥammed, ümmetiŋ̂ taḳı ne tileyürler? Aydı: İḍiyā, bizge aġır yük yüklemegil, burnaḳıġa yüklemiş deg tėyürler. … Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, aġır* ***yük neçük yükleyin****? Rūze tutġanġa rūzesin unutturdum. Yėm içim birle ḳarnı toydı erse aŋ̂durdum rūzesin bozmadım, sevābın öksütmedim. Tamām işlerin oŋ̂gay ḳıldım.* "Ey Muhammed, ümmetin başka ne istiyor? Dedi: 'Ey Allah'ım, (bizden) öncekilere yüklediğin gibi bize (de) ağır yük yükleme.' diyorlar. … Ey Muhammed, ağır yük(ü) niçin yükleyim? (: ağır yük yüklemem). Oruç tutana orucunu unutturdum, yemek içmekle karın(lar)ı doyunca hatırlattım, orucunu bozmadım, sevabını eksiltmedim. Bütün işlerini kolyalaştırdım." [213r-7]

4.2.2.j. nelük

Aşağıdaki örneklerde olumsuz yargılar *nelük* soru işaretleyicisi aracılığıyla dile getirilmiştir. (115) numaralı ilk örnekte helal-haram karşıtlığından da istifade edilerek meleğin çağrısına Hz. İdris'in verdiği yanıt, olumsuz olmasının, bir reddetme edimsözünü yansıtmasının yanında bir de kızgınlık yan anlamını barındırmıştır:

(115) *Ėkegü çıḳdılar. Bir ekin[ġe] tegdiler. Ferişte aydı: Bu ekindin yėgeliŋ̂. İdrīs aydı: Subḥāna'llāh, helālġa kel tėdim, kelmediŋ̂; ḥarāmġa meni* ***nelük oḳır-sen****?* "İkisi birlikte çıktı, bir ekine rastladılar. Melek dedi: Bu ekinden yiyelim. İdris dedi: "Suphanallah, helale gel dedim, gelmedin; harama beni nasıl çağırırsın? (: çağıramazsın/çağırmamalısın)" [20r-7/15]

Aşağıdaki metin parçası ise Hz. Yusuf'u bir kurdun yediğini ileri süren kardeşlerine Hz. Yusuf'un verdiği yanıtlarda olumsuz yargılar ifade bulmuştur. Hz. Yusuf'un kardeşlerine ait kimi özellikler öne çıkarılarak bu özellikleri -güçlü kuvvetli olmaları- taşıyan kişilerin kurda mani olmaları, O'nu kurda yedirmemeleri gerektiği ironik bir uslûpla dile getirilmiştir:

(705) *Yūsuf aydı: Ey yigitler, sizleriŋ̂ araŋ̂ızda bir yigit bar; öwkesi kelse aḍaḳın*

yėrge tepse tizige tegrü kömülür ermiş. Eger taşnı ḳolı birle ovsa, un teg bolur ermiş. Urlasa tügleri tüpidin ötüp taş çıḳar ermiş. Ün ḳılsa, bir yıġaç yėrge barur ermiş. Ol yıġaç yėr kim üni barsa anıng̑ törtde bir ülüşinde işitgen hāmile żaʿīfalar oġlan tüşürür ermiş. Ol kim-dür? Yehūdā aydı: Ol men-men. Yūsuf aydı: Men-men tėmekge uwtanmas mu-sen? Mundaġ küçüng̑ ḳuvveting̑ bar igeç Yūsufnı börige ***nelük yėdürding̑****? Yana saġunı ḳaḳtı, āvāz çıḳtı. Aydı: Bu saġum aytur: Sizlerning̑ arang̑ızda bir er bar: Sāyesinde ming̑ ḳoy yatur, yıġaçnı bir ḳolı birle yėrindin ḳoparur. Eger sançışġa kirse, yėgirmi ming̑ erni ḳaçurur. Ol kim-dür? Şemʿūn aydı: Men-men. Yūsuf aydı: Munça ḳuvveting̑ bar igeç Yūsufnı börige* ***nelük yedürding̑****? Yana saġunı ḳaḳtı, aydı: Bu saġum aytur: Sizler arang̑ızda bir er bar: Oḳ atsa altı yıġaç yėrge barur; atḳanın yazmas. Ol kim-dür? Rūbīl aydı: Men-men. Yūsuf aydı: Munça küçüng̑ bar ermiş, Yūsufnı* ***nelük börige aldurdıng̑****? Yana saġunı ḳaḳtı, aydı: Bu saġum aytur: Bularda bir er bar: Teweni başından aşura taşlar. Ol kim-dür? Lāvī aydı: Ol men-men. Yūsuf aydı: Bu küçüng̑ bar erken Yūsufnı börige* ***nelük aldurdıng̑****?* "Yusuf dedi: 'Ey yiğitler, sizlerin aranızda bir yiğit var; öfkelenince ayağını yere vursa dizine kadar gömülürmüş. Eğer taşı eliyle ovalasa (taş) un gibi olurmuş. Bağırınca tüyleri dibinden dışarı çıkarmış. Ses çıkarsa yaklaşık 6 km'lik yere ulaşırmış. O 6 km'lik yere sesi ulaşsa onun dörtte bir kısmında, işiten hamileler çocuk düşürürmüş. O kimdir?' dedi. Yehuda 'Benim.' dedi. Yusuf dedi: 'Benim demeye utanmıyor musun? Böyle gücün kuvvetin varken Yusuf'u kurda nasıl yedirdin? (: yedirmemeliydin).' Yine ölçeği itti, ses çıktı. Bu ölçeğim der: 'Sizin aranızda bir kişi var, gölgesinde bin koyun yatar, bir eli ile ağacı yerinden çıkarır, eğer kavgaya tutuşsa yirmi bin kişiyi kaçırır.' O kimdir? dedi. Şemun 'Benim.' dedi. Yusuf dedi: 'Bunca kuvvetin varken Yusuf'u kurda nasıl yedirdin? (: yedirmemeliydin)' Yine ölçeği itti, dedi: Bu ölçeğim 'Sizler arasında bir kişi var, ok atsa 6 km'lik yere gider, attığını kaçırmaz.' O kimdir? Rubil cevap verdi: Benim. Yusuf dedi: Bunca gücün varken Yusuf'u kurda nasıl aldırdın? (: aldırmamalıydın). Yine ölçeği itti, dedi: Bu ölçeğim der: 'Bunlar içinde bir kişi var, deveyi başından kaldırarak atar.' O kimdir? Lâvî cevap verdi: O benim. Yusuf dedi: Bu gücün varken Yusuf'u kurda nasıl aldırdın? (: aldırmamalıydın)." [104r-3, 7, 9, 12]

Aşağıdaki örnekte ise Hz. Yusuf'u alıp kıra/ovaya gitmek isteyen oğullarına, izin vereceğini ancak acıktığında aş, susadığında su vermelerini, yorulduğunda O'nu omuzlarına almalarını tembihleyen Hz. Yakup'a oğullarının verdiği *nelük açarur-biz* yanıtı "Elbette aç bırakmayız." yanıtını sezdirmektedir. Esasen *nelük* sözcüğü *açar-* eylemini tersine çevirip yüzey yapıda *açarmaz-biz* şeklinde bir olumsuz yapı ortaya koyar. Ancak burada bu olumsuz yapı bağlama bağlı olarak derin yapıda bir olumluluk barındırmaktadır: *Elbette tok tutarız/doyururuz.*

(426) *Yarındası ḳarındaşları keldiler, Yūsufnı atalarındın ḳoldılar. Yaʿḳūb yıġlayu başladı, aydı: Ey oġlanlarım, meni Yūsufsuz ḳoḍmang̑. Yūsufumġa yaḫşi baḳıng̑: Açsa aş bėring̑, suwsasa suw bėring̑, arsa egning̑izge alıng̑. Bular barça aydılar: Ey ata, bu naṣīḥatlarnı yat kişige ḳılġu. Biz ḳarındaşlar-biz,* ***nelük açarur-biz****, nelük suwsız ḳoyar-miz tėdiler.* "Ertesi gün kardeşleri geldiler, Yusuf'u babalarından istediler. Yakup ağlamaya başladı, dedi: Ey

> oğullarım, beni Yusufsuz bırakmayın. Yusufuma iyi bakın, acıkırsa aş verin, susarsa su verin, yorulursa omzunuza alın. Bunlar hepsi dediler: Ey baba, bu nasihatları yabancı kişiye et! Biz kardeşiz, nasıl aç bırakırız (: elbette aç bırakmayız), nasıl susuz koyarız? dediler." [69r-20]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (236), (285), (321), (420), (426), (465), (1388), (1580), (1849), (1850), (1943), (2066).

4.2.2.k. neteg

Aşağıdaki örneklerde olumsuz yargılar *neteg* soru sözcüğü ile sezdirmiştir. (322) numaralı örnekte Hz. İsmail, Tanrı buyruğu üzerine çok sevdiği oğlunu kurban kılmak için her türlü yolu deneyen babasının çabasının gerçekleşmeyeceğini *neteg*'i kullanarak istihza yüklü bir olumsuzlamayla dile getirmektedir:

(322) *Baʿżılar aymışlar: İsmāʿīlni İbrāhīm bağlayur erdi. Bıçaḳnı tartarda, İsmāʿīl küldi. İbrāhīm aydı: Ne üçün küler-sen tėse: Bıçaḳ üze bismi'llāhi'-rraḥmāni'r-raḥīm bitiglig körer-men. Ey ata, sewünç sañga, bıçaḳ üze Teñri atı bitiglig bolsa, boġuzum* ***neteg keser*** *tėdi.* "Kimileri demiş: İsmail'i İbrahim bağlıyor idi, bıçağı (boğazına) sürttüğü sırada İsmail güldü. İbrahim sordu: 'Niçin gülüyorsun?' deyince 'Bıçak üzerinde 'bismillahirrahmanirrahim' yazılı görüyorum. Ey baba müjde sana, bıçak üzerinde Tanrı adı yazılıdır, boğazımı nasıl kesecek?' dedi. (: kesmez)" [51v-9]

Aşağıdaki örnekte, hutbede bütün peygamberleri zikredip Hz. Süleyman'ı anmayan Āṣaf bin Berḫiyā'ya Hz. Süleyman'ın niçin kendi ismini söylemediğini sorması üzerine Āṣaf bin Berḫiyā'nın verdiği "Eviñgde butġa tapunur bar. Andaġ kimerseni ḫuṭbede neteg yād ḳılayın?" yanıtındaki *neteg* elbette gerçek soru işlevinde değildir. Bu örnekte *neteg*'i tercih eden konuşurun, zikretmemesinin gerekçesi ortada olduğu hâlde sorulan sorunun anlamsızlığına bir gönderme söz konusudur diyebiliriz, zira evinde puta tapınılan bir peygamberin zikredilmesinin söz konusu bile olmayacağı ancak böyle bir üslûpla etkili bir şekilde dile getirilebilir:

(1039) *Āṣaf bin Berḫiyā ḫāṭīb erdi. Ḳaçan minberge aġsa, İḍige ḥamd u ṣenā aytur erdi. Ādemdin Süleymānġa tegi ḳamuġ yalavaçlarnı ẕikr ḳılur erdi. Ḳamuġını yād ḳıldı, ammā Süleymānnı ḳılmadı. Minberdin indi. Süleymān aydı: Ey Āṣaf, bu kün ḫuṭbede meni nelük yād ḳılmadıñg? Āṣaf aydı: Eviñgde butġa tapunur bar. Andaġ kimerseni ḫuṭbede* ***neteg yād ḳılayın****?* "Asaf bin Berhiya hatipti. Minbere çıkınca Allah'a hamd ve sena söylerdi. Ademden Süleyman'a kadar bütün peygamberleri zikrederdi. Hepsini andı, fakat Süleyman'ı söylemedi/zikretmedi. Minberden indi. Süleyman sordu: Ey Asaf, bu gün hutbede beni niçin söylemedin? Asaf dedi: Evinde puta tapınan var. Öyle kişiyi hutbede nasıl zikredeyim? (: elbette

zikretmem)" [143r-12]

Aşağıdaki örnekte de *neteg* soru işaretleyicisi olumsuz bir yargının dile getirilmesine hizmet etmiştir. Bu örnekte konuşur, eski bilgisine dayanarak daha önce tecrübe ettiği bir durumun yeniden gerçekleşme olasılığına göndermede bulunmuş, benzer olayın benzer sonuçlar doğurabileceğini sezdirerek muhataplarına güvenemeyeceğini etkili bir şekilde ifade etmiştir:

(625) *Yaʿḳūb aydı: Yūsufnı alıp bardıñgız, keltürmediñgiz. İbn Yāminni alıp barsañgız, men sizge* ***neteg inanur-men****?* "Yakup dedi: Yusuf'u alıp gittiniz, getirmediniz. İbn Yamin'i alıp gitseniz ben size nasıl inanırım? (: elbette inanamam)." [94v-9]

Aşağıdaki (843) numaralı örnek *neteg* sözcüğünün bir olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanıldığını açıkça ortaya koyan örneklerdendir. Bu örnekte *neteg*'le olumsuzlanan *kör-* fiili hemen ardındaki tümcede olumlu olarak da kullanılmış, böylece bağlamdan *neteg*'in olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Yüce Allah, Hz. Musa'ya sabretmesi hâlinde cemalini görebileceğini *körgey-sen* ile buyururken, sabretmeden göremeyeceğini *neteg körer-sen* (: göremezsin) ile ifade etmiştir:

(843) *Suʾāl: Mūsī dīdār tiledi, bėrmedi. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Aymışlar: Andaġ tėmek bolur: Ey Mūsī, nefsiñg fānī, közüñg fānī, dünyā fānī. Fānī nefs birle, fānī köz birle fānī dünyāda bāḳī Mevlī dīdārın* ***neteg körer-sen****? Ṣabr ḳılġıl, nefsiñgni bāḳī ḳılayın. Anda kėḍin bāḳī sarāyda bāḳī dīdārnı körgey-sen.* "Soru: Musa (Allah'ın) cemal(ini görmek) istedi, (Allah, bu dileğini) vermedi. Hikmet neydi? Cevap: Demişler: Şöyle demek olur: Ey Musa, nefsin fani, gözün fani, dünya fani. Fani nefis ile, fani göz ile, fani dünyada baki (olan) Allah(ın) cemalini nasıl göreceksin? (: göremezsin). Sabret, nefsini baki kılayım, ondan sonra baki sarayda Baki (olan Allah'ın) cemalini görürsün." [122r-2]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (23), (101), (102), (247), (256), (289), (299), (397), (420), (424), (425), (456), (489), (517), (519), (536), (558), (600), (605), (625), (646), (656), (700), (713), (732), (786), (842), (843), (850), (949), (1033), (1039), (1133), (1283), (1305), (1569), (1583), (1731), (1788), (1862), (1950), (1976), (2024), (2048).

4.2.2.1. neçe

Aşağıdaki retorik soruda *neçe,* olumsuz anlamı karşılayacak şekilde kullanılmıştır:

(813) *Ottuz tün kün Mūsiġa keldiler. Ḳatıġ ün birle aydılar: Biz munda helāk bolduḳ. Bizni munda* ***neçe saḳlar-sen****? Ḳopġıl, bizni bir yanġa ėltgil, yoḳ erse bizge icāzet bėrgil kiteliŋ. Sen ḳayanġa barur erseŋ barġıl.* "Otuz gece (otuz) gündüz Musa'ya geldiler. Yüksek sesle dediler: Biz burada helak olduk. Bizi burada ne kadar saklayabilirsin? (: daha fazla saklayamazsın). Kalk, bizi bir yere götür, aksi hâlde bize izin ver gidelim, sen nereye gidersen git.' dediler." [118v-2]

4.2.2.m. mU

Hem fiil hem isimlerle kullanılabilen *mU*, olumsuz anlamın ifadesine hizmet eden soru işaretleyicileri içerisinde fiil sonrası konumdaki tek işaretleyicidir, aynı zamanda kullanım sıklığı en fazla olandır. *mU*, gerçek soru işlevini ortaya koyan doğrudan söz edimi yanında dolaylı söz edimi olarak olumsuzluk, şaşkınlık, kuşku, olasılık, öfke, pekiştirme, pişmanlık, yalanlama gibi farklı anlamlar da yüklenmiştir. *mU,* olumsuzluğun ortaya çıkmasında olumlu fiilin sonuna gelerek daha kuvvetlendirilmiş bir olumsuz anlam verirken, olumsuz fiillere ulandığında ise tam tersi olarak, bir ÇOSUZ okuması vererek kuvvetlendirilmiş bir olumlu anlamı karşılar (*bkz. 4.1.2. Çift Olumsuzluk*). Nitekim aşağıdaki (264), (643), (1982) numaralı örneklerde yer alan altı çizili olumlu yapılarda bir olumsuz okuma söz konusu iken (1173), (1175) ve (37) numaralı örneklerdeki olumsuz yüzey yapılarda ise bir olumlu okuma söz konusudur:

(264) *Aydı: Ey melik, bu ot içinde ḳamuġ dünyā taġları bolsa köygey erdi;* ***İbrāhīmni mü ḳoyar*** *tėdi.* "Söyledi: 'Ey hükümdar, bu ateş içinde bütün dünya dağları olsa yanardı, (ateş her şeyi yakıp) İbrahimi mi bırakacaktı? (: bırakmazdı)' dedi." [42r-19]

(643) *Yalavaç oġlanları-miz, oġrılar ermes-miz. Ḳavluhu taʿālā:* [189]و انكام نيڤراس *Yüklerimiz içinde çıḳġan nerselerni Kenʿāndın Mışrġa ḳayta keltürdük,* ***saġu mu oġurlar-miz****? Taḳı Kenʿāndın çıḳtuḳ erse tewelerimiz aġızların baġladuḳ, kişi mülkinde üngen otnı yėmesün, kāfirler yıġaçıdın yafraḳ üzmesün tėp. Mışrdın çıḳġanımızda andaġoḳ ḳılduḳ. Mundaġ saḳlanur kişiler melikge soyurġatıp buġday bėrdürüp aşın yėp yana sarāyındın* ***saġu mu oġurlar-miz****?* "Peygamber çocuklarıyız, hırsızlar değiliz. Kavluhu teâlâ: 'Ve biz hırsızlar değiliz. Yüklerimiz içinde çıkan şeyleri Kenan'dan Kısır'a geri getirdik, ölçek mi çalacağız (: elbette çalmayız).' Hatta Kenan'dan çıktığımızda develerimizin ağızlarını bağladık, kimsenin arazisinde biten otu yemesin, kâfirler(in) ağacından yaprak koparmasın

[189] Yusuf (12) suresi 73. ayet: "(Yûsuf'un kardeşleri): جِئْنَا مَّا عَلِمْتُم لَقَدْ تَاللَّهِ قَالُواْ الأَرْضِ فِي لِنُفْسِدَ كُنَّا وَمَا سَارِقِينَ Allah'a andolsun ki, muhakkak siz de biliyorsunuz ki biz bu yere bozgunculuk yapmak için gelmedik. Ve biz hırsız da değiliz!"

diye. Mısır'dan çıktığımızda öyle yaptık. Böyle düşünen kişiler (olan bizler) hükümdara hediye verdirip, buğday verdirip yemeğini (de) yiyerek yine sarayından ölçek mi çalarız? (: elbette çalmayız)." [97r-12/16]

(1982) *Bu fānī dünyā aŋ̂ga vefā ḳılmadı, anıŋ̂ birle yaraşmadı,* ***seniŋ̂ birle yaraşġay mu****?* "Bu fani dünya ona vefa etmedi, onunla uyuşmadı, seninle mi uyuşacak? (: elbette uyuşmayacak)." [238v-1]

(1173) *Ayturlar: Seni tutmaḳġa ḳudretimiz* ***yoḳ mu sandıŋ̂****? Neçe hem tutarġa ḳudreti bar erken ʿörf-i Ḳurʾān içinde telim bar.* [156v-10]

(1175) *Kāfirlarġa emgekde tutmaḳnı aŋ̂ga taḳdīr* ***ḳılmaduḳ mu sanur****?* [156v-13]

(37) *Ḫiṭāb keldi: Ey ferişteler, sizlerge* ***aymadım mu****, men bilgenni sizler* ***bilmez-siz*** *tėp.* [8v-19]

(349) *İbrāhīm anı bildi erse aydı: Ey Azrāʾil,* خ ليلە روح يڤبقضى خ ليلى الريار تە *Maʿnīsi ol bolur: Dost dostnıŋ̂ cānın* ***alur mu*** *bolur? Ol ḥālde Cebrāʾil keldi, aydı: Mevlī taʿālā ḫiṭāb ḳılur: Dost dostġa ulanmaḳnı* ***unamaz mu*** *bolur?* [56r-18/19]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (182), (235).

4.2.3. Olumsuzluğu Tetikleyen Unsurlar

KE'de *ammā, velī, līkin, velīkin* dil unsurları, öncesinde ve/veya sonrasında dinleyen/okuyan tarafından bir olumsuz yargının beklendiği ifadelerin ortaya çıkmasında rol oynar. Bu ögelerin bazıları olumlu bağlamlarda da bulunmakla birlikte umumiyetle olumsuz bağlamlarda, olumsuzluk işaretleyicileriyle görünürler.

ammā, velī, līkin, velīkin bağlama unsurları umumiyetle iki yargı arasındaki karşıtlığı, iki yargıdan biri gerçekleşirken diğerinin gerçekleşmediğini, başka bir ifadeyle iki yargıdan biri olumluyken diğerinin olumsuz olduğunu ortaya koyan uzlaşmaya dayalı sezdirimlerin ifadesine hizmet etmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere bu birimlerin bütün kullanımlarında aynı uzlaşımsal anlam söz konusu değildir; biz burada, bu unsurların olumsuzlukla olan ilgilerine odaklanacağız.

aḍın, özge, taş, başḳa/başġa dil unsurları olumlu bağlamda kullanıldıklarında birlikte kullanıldıkları isim/fiillerin dışında -söz konusu İ/F değil- başka bir şey ifade ederken olumsuz bağlamda ise başka herhangi bir şey/kişi *vb.* değil, yalnızca o İ/F'nin söz konusu olduğunu ifade eder.

meger, illā, yalġuz dil unsurları ise olumlu bağlamda kullanıldıklarında *'…nın dışındaki/ler'*, olumsuz bağlamda kullanıldıklarında ise '*yalnızca …'* anlamını karşılar.

yā-ḫud, ya dil unsurları alternatifi sadece iki ögeye münhasır kılarak bu iki olasılık dışında başka bir şeyin söz konusu edilmeyeceğini sezdirir.

kāşkī kiplik sözcüğü bir durum/olayın ya hiç gerçekleşmediği ve gerçekleşmeyeceğini ya da gerçekleşme olasılığı olsa dahi henüz gerçekleşmemiş olan durum/olayların ifadesinde kullanılır.

neçe ile *neçe kim*, *neçe me* ve *neçe hem* yapıları ise tıpkı *ammā* gibi beklentinin olumsuzlanmasında kullanılan dil unsurlarıdır.

4.2.3.1. ammā, velī, līkin, velīkin

4.2.3.1.a. ammā

ammā bağlama ögesine[190] olumsuzluk odağında bakıldığında, iki ana işlevinin olduğu görülecektir: i) Karşıtlık ii) Beklentinin olumsuzlanması.

İletişim ortamında -iç-dış bağlamdan bağımsız olmayarak- dinleyen, konuşurun ortaya koyduğu ifadenin devamıyla ilgili birtakım beklentilere sahip olabilmektedir. Bu beklentinin oluşması, konuşur ve dinleyenin paylaştıkları ortak *eski bilgi*yle ilgili olabileceği gibi genel olarak sahip olunan ortak *dünya bilgisi*yle de ilgili olabilmektedir. Konuşur, dile getirdikleriyle ya doğrudan ya da sezdirmeli olarak bu beklentinin ortaya çıkmasına hizmet eder. Bu durumda dinleyenin olumlu bir tümce/sözcenin başka birtakım olumlu özellikleri, olumsuz tümcenin de başka birtakım olumsuz özellikleri beraberinde getireceğine dair bir beklentisi olmakta, fakat bu beklenti -özellikle türlü bağlama ögeleri vasıtasıyla- olumsuzlanabilmektedir. Elbette söz konusu ögelerin kullanılmadığı ve fakat beklentinin olumsuzlandığı nadir sayıda örnekler de yok değildir. *ama*'yı edimbilimsel açıdan ele alarak onun beklentinin olumsuzlanması ve karşıtlık gibi iki farklı amaca yönelik olarak kullanıldığı üzerinde duran Doğan (1994), beklentinin olumsuzlanması amacına yönelik olarak kullanıldığında *ama*'nın, hem birbirine bağladığı iki sözceden birincisi yoluyla ortaya çıkan bir beklentinin ortadan kaldırılması için ikinci bir sözceyi sunma işlevi gördüğünü hem de bazı durumlarda

[190] Atabay *vd. ama* bağlama ögesinin *bağımsız tümceleri aralarında karşıtlık, uyumsuzluk, aykırılık ilgileri kurarak* bağladığını ifade etmişlerdir (2003: 148). Ama'nın türlü işlevlerine dair *bkz.* Üstünova, 2006.

birbirine bağladığı iki sözceden birincisinin yorumlanma biçimini yönlendirdiğine işaret etmiştir[191].

ammā, birbirleriyle tutarsız/çelişik önermeleri olan tümceleri beklentinin olumsuzlanması ilişkisi ortaya koyarak da bağlamaktadır. Söz konusu ilişkide bir karşılaştırma ve aynı zamanda bir önvarsayım da söz konusudur. Aşağıda da görüleceği üzere kimi örneklerde tümce/sözceden *ammā, velīkin vb.* kaldırıldığında karşıtlık belirginken, dinleyen/okuyan bu karşıtlığı doğrudan algılayabilmekte iken, kimi örneklerde konuşur tercih ettiği bağlama ögeleri ile bir karşıtlık gördüğünü ortaya koyar. Dolayısıyla *ammā*'nın ifadenin semantik değeri üzerinde etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Aşağıdaki örneklerde *ammā* bağlama ögesi olumlu tümce ile olumsuz(luk işaretleyicili) tümceyi birbirine bağlar ve bağladığı unsurlar arasında bir bakışımlılık söz konusudur:

(44) *İblīs-i laʿīn otnı toprakdın artuk tėdi. Bilmedi kim toprak otdın [artuk] turur. Ol delīl üze kim ot oġrı turur. Ḳayu nerseni otġa bėrse yoḳ ḳılur, yana* ***bėrmez****;* ***ammā*** *toprakġa bir owuç salsaŋ onnı yüz ḳılıp saŋga* ***bėrür.*** "O delil üzerine ki ateş hırsızdır, hangi şeyi ateşe ver(ir)sen yok eder, geri vermez; ancak toprağa bir avuç atsan, onu yüz kılıp (fazlasıyla) sana verir." [9v-1]

(289) *Sāre aydı: Maŋga* ***küç ḳılmadıŋ****,* ***ammā*** *Teŋri yalawaçıge* ***küç ḳıldıŋ****.* "Sare dedi: Bana zulmetmedin, fakat Allah(ın) peygamberine zulmettin." [46r-6/7]

(1513) *Meysere aydı: Ey Ebū Cehl, kördiŋ mü kim Muḥammed yol* ***azmamış****,* ***ammā*** *sen* ***azmış-sen****.* "Meysere dedi: Ey Ebû Cehil, gördün mü ki Muhammed yolunu şaşırmamış, fakat sen (O'nun yolunu şaşıracağını sanarak) şaşırmışsın." [190v-21]

(1947) *Teŋri ʿazze ve celledin ümīdim* ***bar erdi*** *meni bu ḳaḍġudın ḳutġarġay tėp,* ***ammā*** *menim üçün āyet ıḍġay tėp ümīdim* ***yoḳ erdi****.* "Aziz ve celil olan Allah'tan beni bu üzüntüden kurtaracak diye ümitliydim, fakat benim için ayet gönderecek diye ümidim yoktu." [235r-10/11]

(1994) *ʿÖmer aydı: Menim atım Tevritte bar mu? Aydı: Atıŋ* ***yoḳ****,* ***ammā*** *ṣıfatıŋ* ***bar****.* "Ömer sordu: Benim adım Tevrat'ta var mı? (Kaʿbü'l-ʿAḥbār) cevap verdi: Adın yok, ama sıfatın var." [239v-3]

(444) *Yalġan ḳan keltürdiler. Ḳan* ***yalġan ermes erdi****,* ***ammā*** *sözleri* ***yalġan erdi****.* "Sahte kan getirdiler. Kan sahte değildi, ama sözleri sahteydi (: yalandı)." [71v-20]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (963), (683), (691), (975), (1039).

[191] Baştürk (1995) ise *iletişimsel sözcelem* (co-énonciation) kuramı içinde ele aldığı *ama*nın iddia edilenin aksine her zaman iki fiziksel tümceyi birbirine bağlamadığını ve kendinden önce gelen sözceye veya bağlama değil, bu sözce veya bağlamdan çıkabilecek muhtemel sonuca bir *karşıtlık* değeri içerdiğini ortaya koymuştur.

Aşağıdaki örnekte ise *ammā*'nın bağladığı unsurlar bakışımlı değildir:

(487) *Ḳamuġ tonlar yigne birle tikilür; aḍınlarını* **örter, ammā** *özi* **yalıñġ ḳalur**: "Bütün elbiseler iğne ile dikilir; (iğne) başkalarını örter, fakat kendi çıplak kalır (: kendini örtmez). [78v-9]

(387) *Ḳamuġ ṭaʿāmlar Yaʿḳūb yalawaç oġlanlarıñġa* **helāl erdi, ammā** *Yaʿḳūb özinġe özi* **harām ḳıldı**. "Bütün yiyecekler Yakup peygamber ümmetine helaldi, ama Yakup kendine kendi haram etti (: Yakup'a helal değildi)." [62r-2]

Aşağıdaki örnekte ise *ammā*'nın bağladığı -biri olumlu diğeri olumsuz- iki unsur yukarıdaki örneklerden farklı olarak tümcelerin yüklemleri değil, başka ögeleridir; burada söz konusu olan tümcelerin yüklemleri aynı olumlu fiille çekimlenmiştir:

(1533) *Cebreʿīl aydı: ʿĀyişe seni* **ḫürmetde, nübüvvetde risāletde** *ḳabūl ḳıldı;* **ammā** *Hadīce seni* **faḳīrlıḳda ḫürmet ʿizzet yoḳ erken** *ḳabūl ḳıldı.* "Cebrail dedi: Ayşe seni (sen) hürmetliyken (sana) peygamber(lik ulaşmış)ken (hend.) kabul etti, fakat Hatice seni (sen) fakirken, (senin) hürmet (ve) izzet(in) yokken kabul etti." [193v-2/3]

Aşağıdaki örnekte *ammā*, konuşur ve alıcı arasındaki ortak dünya bilgisine bağlı olarak karşıt unsurları birbirine bağlamıştır. Kucağında bir bebekle ülkesine gelen yaşlı kadına (Hz. Salih'in annesi Sahur'a), hükümdarın çocuğu nereden aldığını sorması üzerine kadının çocuğun kendisinin olduğunu söylemesi, hükümdarın ona inanmaması ve bunun sonucunda kadının, hükümdarın gerçeği görmesi için onu eşinin olduğu mağaraya götürmesi ile ölen eşin dirilerek şahitlik yapması anlatılır. Burada alıcının, ortak dünya bilgisine dayanarak gerçekleşmesinin imkânsız olacağını bildiği bir durum karşısında aldığı tavır, ancak onu gözleriyle görmesiyle değişmiştir. Gözle görülmeden inanması çok zor, hatta imkânsız olan bu mucize karşısında hükümdarın sarfettiği *Men öz közün kördüm, ammā aḍınlar inanmaġaylar* ifadesi derin yapıda yüzey yapısından daha fazla şey ifade etmektedir, zira burada *Ben kendi gözümle gördüm, bu yüzden sana inanıyorum, ancak başkaları (kendi gözleri ile) görmedi dolayısı ile sana inanmayacaklardır* ifadelerindeki altı çizili kısımlar sezdirilmiştir:

(202) *Mevlī taʿālā Ḳāṣūrnı tirgüzdi. Aydı: Ey Cundaʿ, bu oġul meniñġ turur tėdi. Taḳı öldi gil boldı. Melik tañġladı, aydı: Men öz közün kördüm,* **ammā** *aḍınlar inanmaġaylar. Sen bu oġlannı meniñġ ḳapuġımda koyġıl. Kişiler kelip asramaḳġa ḳolġaylar, ançada sen asramaḳġa alġıl tėdi.* "Yüce Allah Kasur'u diriltti, (Kasur) dedi: 'Ey Cundaʿ (bin Ömer), bu çocuk benimdir.' dedi. Yine öldü, kil/balçık oldu. Hükümdar şaşırdı, söyledi: 'Ben kendi gözlerimle gördüm, fakat başkaları inanmayacaklar(dır). Sen bu çocuğu benim kapıma bırak. İnsanlar gelip himaye

etmek isteyecekler(dir), o sırada bu çocuğu himaye etmek için sen al.' dedi." [33v-3]

Bu tümcenin derin yapısı için şöyle bir açıklama yapılabilir: Ben kendi gözlerimle gördüm (insan kendi gözüyle gördüğü şeye inanır) dolayısıyla → sana inanıyorum, fakat başkaları (gözleriyle görmedi, insanlar kendi gözleriyle görmediklerine inanmazlar) dolayısıyla → inanmayacaklar(dır). Bu tümcedeki *ammā* bağlama ögesi derin yapıda esasen sezdirmeli olarak hem *kördüm : körmedim* bakışımlı karşıtlığını, hem de *inanur-men : inanmaġaylar* bakışımsız karşıtlığını birbirine bağlamaktadır.

Yüzey yapıda:

Men öz közün kördüm, **ammā** aḍınlar inanmaġaylar. [33v-3]

p → ¬ q

Derin yapıda:

Men öz közün kördüm, (anıŋ üçün saŋa inanur-men)

p → q

ammā

aḍınlar (öz közin körmediler anıŋ üçün saŋa) inanmaġaylar.

¬ p → ¬ q

Aşağıdaki metin parçasında *ammā,* kendinden sonra gelen ifadelerin olumsuz olacağının işaretçisi gibidir, zira *ammā*'dan önceki ifadeler olumludur. Bu örnekte konuşurun, hitap ettiği hükümdar ile paylaştığı genel ortak *dünya bilgisi* ve/veya paylaşılan ortak *eski bilgi* çerçevesinde Hz. Muhammed'e dair sıraladığı olumlu düşüncelerin ardından *ammā* ile başlayan son tümcesinde, Hz. Muhammed'in inandıkları tanrıların batıl olduğu ileri sürüp onların karşısına hak olduğunu iddia ettiği Tanrı'yı koyması karşısında, ortaya koyduğu ifade her ne kadar düz tümce gibi görünse de ondan fazla şey ifade etmektedir. *ammā secde Teŋridin özgege revā bolmas tėyür* ifadesi inandıkları, kutsal saydıkları tanrılarına karşı söylenen bu sözleri kabul etmediğini, tasvip etmediğini de sezdirmektedir:

(1927) *Caʿfer aydı: Ey melik, Teŋri ʿazze ve celle bizge bir yalawaç ıdtı kim ʿālem<de> andaġ yalawaçnı köz körmişi yoḳ, anıŋ ṣıfatın ḳulaḳlar işitmişi yoḳ, kimerseniŋ*

*köŋlüŋe me keçmişi yoḳ. Ḳamuġ peyġamberlerġa selām ve taḥiyyāt aytur, ḳardaşlarını ulamaḳ buyurur, ata ananı eḍgü tutuŋ téyür, ḳamuġ ḫayrātlarġa yol körgüzür, ṣadaḳa bériŋ, māl zekātın bériŋ téyür, kāfirlıḳ dinin ḳoḍuŋ müsülmān boluŋ téyür, **ammā** secde Teŋridin özgege revā bolmas téyür.* "Aziz ve celil olan Allah bize bir peygamber gönderdi ki alemde onun gibi peygamberi göz(ler) görmüş değil, onun sıfatını kulaklar işitmiş değil, (öyle bir peygamber) hiç kimsenin gönlünden geçmiş de değil. Bütün peygamberlere selâm ve hayır dualar ediyor, kardeşlerle buluşmayı emrediyor, ana babayı hoş tutun diyor, bütün iyiliklere yol gösteriyor, sadaka verin, mal(larınızın) zekatını verin diyor, kâfirlerin dinini bırakın, müslüman olun diyor fakat secde, Allah'tan başkasına reva değildir diyor." [233r-4]

Aşağıdaki örnek dinleyenin beklentisinin olumsuzlandığı bir örnektir. Öyle ki peygambere ilk önce elli rekat namazı farz kılarak her rekat için bir sevap veren Allah'ın daha sonra bunu 5'e düşürmesi, fakat rekat sayısının düşmesi ile eksilmesi beklenen sevabı eksiltmemesi, beklentinin olumsuzlanmasına örnek teşkil eder. Burada orantılı olarak artıp orantılı olarak azalması beklenen bir durumun tersi olmuş, söz konusu çelişik durumun yüzey yapıda görünmesinde *ammā* bağlama ögesi rol oynamıştır:

Ellig (rekʿat) namāz		ellig sevāb
p	→	q
Béş (rekʿat) namāz		ellig sevāb
¬ p	→	¬ q

olması gerekirken sevap azalmamış aynı kalmıştır:

Béş (rekʿat) namāz		ellig sevāb
¬ p	→	q

(1711) *Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, saŋa ellig namāz farż ḳıldım. Ḳırḳ béş namāznı ümmetleriŋe bağışladım. Meniŋ ḥükmüm aḍnamas. Ümmetleriŋġa ellig namāz üçün ellig ṣevāb bérür erdim. Seniŋ üçün ḳırḳ béşini bağışladım, yüklerin yeŋilttim **ammā** ṣevābların öksütmedim. Her bir namāzlarıŋa on ṣevāb bitidim, béş namāz boldı erse ellig ṣevāb boldı.* "Buyruk geldi: Ey Muhammed, sana elli (rekat) namaz(ı) farz kıldım. Kırk beş namazı ümmetine bağışladım. Benim hükmüm değişmez. Ümmetlerine elli (rekat) namaz için elli sevap verecektim, senin için kırk beşini bağışladım, yüklerini hafiflettim ama sevaplarını eksiltmedim. Her bir namazlarına on sevap yazdım, beş (vakit) namaz olduğuna

göre (toplam) elli sevap oldu." [213v-10]

Aşağıdaki örneklerde de *ammā* bağlama ögesinin beklentiyi olumsuzlama işlevi görülmektedir. Aşağıdaki her iki örnekte, ilk tümcelerden sonra dinleyenin beklentisinin olumsuzlandığı ikinci tümce dile getirilmiştir. Birinci örnekte kendisini dine davet eden peygamberden mucize göstermesini isteyen kişi, mucize gösterildikten sonra peygambere inanmamanın bir işareti olarak "büyücü" demiş, fakat sonra bu sözün gerektirdiği ve dinleyenin işitmeyi beklediği *inanmama* eylemini gerçekleştirmeyip Müslüman olmuştur. İkinci örnekte ise Hz. Süleyman'a eziyet eden sivrisineklere kiminle uğraştıklarını imalı bir şekilde soran yılanın verdiği yanıt, dinleyenin beklentisinin aksini yansıtır, zira Allah tarafından temiz bir fıtratta yaratıldığı, dolayısıyla hata/kusurun olmadığı ya da çok az olduğu düşünülen peygamberlerden biri olan Hz. Süleyman'ın asi olma ihtimali dinleyen tarafından beklenen bir durum değildir.

Sen-deg cādū yoḳ tėdi ***ammā*** *ol cühūd müsülmān boldı.* " 'Senin gibi büyücü yok.' dedi fakat o Yahudi Müslüman oldu." [208v-1]

Sen-deg cādū yoḳ tėdi ammā ol cühūd müsülmān boldı.

p → ¬ q

(1044) *Süleymān ol yėrde tün kün uyudı. Peşşeler uluġı Ṭūṭārūs atlıġ, Süleymānnıñ ısın aldı. Peşşelerge buyurdı, yıġıldılar, Süleymāngа zaḥmet bėrü başladılar. Bir yılan Süleymānnıñ ısın aldı; keldi kördi: Peşşeler Süleymāngа zaḥmet bėrürler, Ṭūṭārūsġa aydı: Bilür mü-sen bu kim turur? Aydı: Süleymān turur,* ***ammā*** *İdige ʿāṣī turur.* "Süleyman o yerde gece gündüz uyudu. Tutarus adlı sivrisineklerin önderi Süleyman'ın kokusunu aldı. Sivrisineklere emretti, toplandılar. Süleyman'a zahmet vermeye başladılar. Bir yılan Süleyman'ın kokusunu aldı; geldi sivrisineklerin Süleyman'a zahmet verdiğini gördü. Tutarus'a sordu: Bu kimdir biliyor musun? (Tutarus) cevap verdi: Süleymandır fakat Allah'a asidir." [143v-8]

Süleymān turur ammā İdige ʿāṣī turur

p → ¬ q

Aşağıdaki örnek beklentinin olumsuzlanmasını gösteren dikkat çekici örneklerden biridir, zira burada dinleyenin konuşurdan beklediği destek her ne kadar *Biliyorum (haklısın), yalan söylüyorlar* şeklinde dile getirilmiş olsa da burada aynı

zamanda *ama söylüyorlar* ifadesi, konuşurun yapılan eylem karşısındaki çaresizliğini de yansıtmaktadır:

(1949) *Ḫatunı aydı: Vallahi kim yalġan ayturlar. Ebū Eyyūb aydı: Bilür-men, yalġan ayturlar* ***ammā*** *sözleyürler.* "Eşi dedi: Vallahi yalan söylüyorlar. Ebû Eyyüp dedi: Biliyorum, yalan söylüyorlar, ama söylüyorlar (işte, ne çare.)" [235r-21]

Yukarıdaki ifadelerden *söylememeleri gerekir ama söylüyorlar* şeklinde bir anlam çıkmaktadır:

Yalġan ayturlar	ammā	ayturlar
p	→	¬ q

Aşağıdaki (1034) numaralı örnekte de (1949) numaralı örneğe paralel bir kullanım vardır:

(1034) Aymışlar: Bu sözler dürüst ermes, **ammā** ḫalḳ tilinde yöritür. [142v-8]

Aşağıdaki (1918) numaralı örnekte beklentinin olumsuzlanması *ammā* bağlama ögesi vasıtasıyla ifade bulmuşken (210) numaralı örnekte bu durum herhangi bir bağlama ögesi kullanılmadan olumsuzluk işaretleyicisi ile ortaya konmuştur. *ammā*'nın yukarıdaki kullanımlarına bakarak aşağıdaki (210) numaralı örnekteki tümcenin *Ṣāliḥ olarnı īmāngа ündedi, ʿaẕābdın ḳorḳutdı, uçmaḫġa ümīd bėrdi, eḏgülük birle ögüt bėrdi, iriglik birle sözledi,* ****ammā*** *ḳabūl ḳılmadılar* şeklinde olması beklenebilir:

(210) *Ṣāliḥ olarnı īmāngа ündedi, ʿaẕābdın ḳorḳutdı, uçmaḫġa ümīd bėrdi, eḏgülük birle ögüt bėrdi, iriglik birle sözledi,* ****amma*** *ḳabūl ḳılmadılar.* "Salih onları İslâma çağırdı, azaptan korkuttu, cennet için ümit verdi, iyilikle öğüt verdi, kabalıkla söyledi (fakat) kabul etmediler." [34v-1]

(1918) *Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Sizge üç iş bar, ḳayusın tileyür-siz, sizdin keçüreliŋ mü ya sizni öltüreliŋ mü ya islām mu keltürür-siz? Aydılar: Öldürseŋiz bolur, keçürseŋiz me bolur,* ***ammā*** *İslāmnı unamaz-mız.* "Peygamber -ona selâm olsun- dedi: Sizin için üç seçenek var hangisini istersiniz, sizi bağışlayalım mı yoksa öldürelim mi, ya da Müslüman mı olursunuz?" Dediler: "Öldürebilirsiniz, bağışlayabilirsiniz de, fakat Müslüman olmayız." [232r-9/11]

Aşağıda *ammā* bağlama ögesinin yer aldığı metin parçasında da *ammā*'dan önceki tümce olumlu ise, *ammā,* sonraki tümcenin olumsuz olacağının habercisi gibidir; ancak ikinci tümcedeki olumsuzluk yukarıdaki örneklerin aksine herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi ile gerçekleşmez; olumsuz anlam sezdirilir. Başka bir ifade ile

bu örnekte semantik olarak olumsuz anlam ortadadır, ancak bir olumsuzluk işaretleyicisi yoktur:

(1595) *Yūsuf mendin körklügrek erdi, **ammā** men Yūsufdın tuzluġraḳ-men.* "Yusuf benden daha güzeldi fakat ben Yusuf'tan daha sevimliyim. (: Yusuf benim kadar sevimli değil, ben (de) onun kadar güzel değilim)." [199r-14]

ammā'nın olumsuzlukla ilişkilendirebileceğimiz diğer örnekleri için *bkz.* KEOB: (16), (28), (268), (294), (323), (337), (406), (414), (445), (485), (514), (523), (524), (528), (542), (549), (554), (633), (647), (648), (669), (671), (683), (691), (716), (718), (719), (722), (723), (759), (848), (852), (859), (872), (913), (922), (952), (963), (975), (986), (993), (1016), (1021), (1033), (1034), (1039), (1040), (1113), (1114), (1135), (1186), (1317), (1405), (1430), (1457), (1459), (1467), (1469), (1479), (1480), (1481), (1483), (1513), (1516), (1521), (1523), (1550), (1553), (1559), (1578), (1595), (1635), (1652), (1672), (1688), (1694), (1706), (1707), (1708), (1711), (1727), (1730), (1746), (1749), (1795), (1857), (1918), (1925), (1947), (1955), (1958), (1994).

4.2.3.1.b. velī

KE'de yalnızca iki kez tanıklanan *velī* bağlama ögesi birbirine karşıt iki tümcenin arasına gelerek kendisinden önce dile getirilen yargının ardından ona karşıt (olumlu/olumsuz) bir yargının dile getirileceğinin habercisi gibidir:

*Mūsī aydı: Ḳıldım, öltürdüm **velī** öltürürge köŋlüm yoḳ erdi, ol mendin ḫaṭā keçti.* "Musa dedi: Yaptım, öldürdüm ama öldürmek niyetinde değildim, o benim hatamdı." [111v-6]

Zelīḫā aydı: ای فسوي اِماَ تَشْتَهی بِمثْلِی *yaᶜnī men teg körklügge köŋlüŋ bolmas mu? Yūsuf aydı:* بَلَی ولٰکِ اَخافُ مِن ربّي *yaᶜnī köŋlüm bar **velī** İḍimdin ḳorḳar-men.* "Zeliha dedi: ای فسوي اِماَ تَشْتَهی بِمثْلِی Yani 'Ben(im) gibi güzele gönlün yok mu?' Yusuf dedi: بَلَی ولٰکِنْ اَخافُ مِن ربّي Yani 'Gönlüm var, fakat Tanrımdan korkuyorum.'" [81r-9]

4.2.3.1.c. līkin

KE'de *līkin* bağlama ögesi yalnızca bir kez tanıklanmıştır. Aşağıdaki örnekte *līkin,* olumsuz yargılı tümceden sonra gelerek kendinden sonraki tümcenin olumlu olacağına işaret etmektedir. Bu örnekte *līkin*'den önceki tümcelerin olumsuzluğu bir olumsuzluk işaretleyicisi ile değil, onu sezdiren yapılarla dile getirilmiştir:

(1732) *Yarlıḳadı: Ey Muḥammed, men ḥükm ü ḳażā ḳıldım kim kāfirlıḳ üze barġan*

müşrik yarlıḳamaġay-men tėp. Yoḳ erse seni kāfirlar üze şefāʿat ḳılġuçı kılġay erdim, barçanı seniŋ üçün kutkarġay erdim, lėkin ümmetiŋ üze şefāʿat bėrdim. Sen ḫoş-nūd bolmaġınça bağışlaġay-men tėdi. "Buyurdu: Ey Muhammed, ben kâfirlik üzerinde olan müşrikleri bağışlamayacağım diye hüküm ve kaza kıldım, aksi hâlde seni kâfirler üzerinde şefaatçi ederdim (ve) hepsini senin için kurtarırdım, fakat ümmetine şefaat verdim sen hoşnut olmadığında (: hoşnut olasın diye onları) bağışlayacağım." [215v-21]

4.2.3.1.d. velīkin

KE'de 15 kez tanıklanan *velīkin* bağlama ögesi bu kullanımlarının 14'ünde olumsuzlukla ilişkilendirilebilirken bir yerde (130v-9) *şart* anlamını karşılamıştır. *velīkin; ammā* gibi birbiriyle çelişik önermeleri olan tümceleri hem -kimi zaman karşılaştırmayla birlikte- karşıtlık hem de beklentiyi olumsuzlama ilişkisi aktararak bağlamaktadır. Aşağıdaki (1657) ve (1892) numaralı örneklerde bir karşıtlık ilişkisi söz konusu iken (1466) ve (1468) numaralı örneklerde hem bir karşıtlık hem de beklentinin olumsuzlanması söz konudur. Karşıtlık ve beklentinin olumsuzlanmasının aktarımında kimi zaman içsel olumsuzluk taşıyan sözcükler kimi zaman da doğrudan olumsuzluk işaretleyicileri etkili olmuştur. (1657) numaralı örnekte biri olumlu diğeri olumsuz iki karşıt durumu yansıtırken Rabġūzī, *velīkin* bağlama ögesini tercih etmiştir:

(1657) *Nūḥ ʿaleyhi's-selām öz ḳavmıġa ʿazāb tiledi* رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا *tėp, velīkin Muḥammed ʿaleyhi's-selāmnı kāfirler tişin sındurdılar, burnın buzdılar; olarġa hidāyet tiledi.* "Nuh -ona selâm olsun- kendi kavmi için *'Ey Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!'*[192] diyerek (Allah'tan) azap istedi; fakat kâfirler dişini kırıp burnunu dağıttıkları hâlde Muhammed -ona selâm olsun- , onlar için hidayet istedi." [206v-12]

Aşağıdaki örnek dönemin hükümdarlarını İslâma çağırmak için Hz. Muhammed'in yolladığı mektuplar ve hükümdarların bu mektuba verdiği yanıtlardan bahsedilen kısımdan alınmıştır. Hz. Muhammed'in çağrısı sonucunda Mısır hükümdarı Muḳavḳış'ın Müslüman olmadığı, ancak bu olumsuz tutumu karşısında bir olumlu davranış -Peygamber'e hediyeler göndermesi- sergilediği *velīkin* bağlama ögesinin ardından ifade bulmuştur. Uzlaşmaya dayalı sezdirime işaret eden *velīkin* ile okuyan/dinleyen, olumsuz bir yargının ardından bir olumlu yargının gerçekleşeceğini beklemektedir. Aynı yerde diğer hükümdarlardan bahsedilirken *Ḥabeşe meliki Necāşi īmān keltürdi, bitigge cevāb ıdtı. Fars meliki Kisrā Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıŋ bitigin yırttı, Resūl ᶜaleyhi's-selāmnı ḫorladı* ifadelerinde her iki hükümdarın altı çizili ilk tavrı

[192] Nuh (71) suresi 26. ayet'ten.

ile altı çizili ikinci tavrı arasında bir tutarlılık söz konusu iken aşağıdaki örnekte Mısır hükümdarının ilk tavrı ile ikinci tavrı arasında bir tutarlılık görülmez. Bu tutarsızlığı dil düzlemine taşımada rol oynayan ve ilki ile ikinci ifade arasında bir tutarsızlığın olacağını okuyan/dinleyene hissettiren *velīkin* dil ögesi olmuştur:

(1892) *Ammā Mıṣr meliki Muḳavḳış* ***īmān keltürmedi***, ***velīkin*** *Resūl ᶜaleyhi's-selāmġa* ***böleglerin ıdtı***. Ama (: şu var ki) Mısır hükümdarı Muḳavḳış iman getirmedi/Müslüman olmadı, fakat Peygambere -ona selâm olsun- hediyelerini yolladı. [230r-15]

Aşağıda birbirinin devamı niteliğindeki (1466) ve (1468) numaralı örnekler Abdulmuttalip'in, ölmeden önce torunu Hz. Muhammed'i yetiştirmesi için oğullarından birini görevlendirmek istemesinin anlatıldığı kısımdan alınmıştır. Aşağıdaki her iki örnekte de karşıtlıklar dile getirilmiş ve bu görevin sözü edilen kişilere, Ebū Leheb ve Abbās'a, verilmeyeceği bu karşıtlıklar vasıtasıyla sezdirilmiştir:

(1466) *ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Ey Ebū Leheb, sen kamuġdın uluġ-sen. Hürmetiŋ̂ bar,* ***velīkin*** *katıġ köŋ̂güllüg-sen, raḥmsız kişi-sen. Yetīm asramaḳġa yaramas-sen.* [185v-20]

(1468) *ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Yaraġlıġ-sen* ***velīkin*** *oġul uşakıŋ̂ telim turur. Köp oġlanlıġ kişiniŋ̂ yaraġı yetmes bolur.* [186r-4]

Aşağıdaki (631) numaralı örnekte *Korkuluğun (buğdaya/zahireye) değecek gözü geri çevirmesinde nasıl gücü var?* sorusuna yanıtta *velīkin* ile bağlanan fakat birbirinden bağımsız ve kopuk gibi görünen *Ḳavbaşnıŋ̂ ḳudreti yoḳ, velīkin ᶜarabnıŋ̂ ᶜādeti bar.* tümceleri korkuluğun, üzerinde dikildiği tarlalardaki tahıla değecek nazarı doğrudan çevirmeye tek başına gücünün yetmediğini, dolaylı olarak nazarı engellediğini ifade etmektedir:

(631) *Suᵓāl: Ḳavbaşnıŋ̂ teger közni yandururġa ne ḳudreti bar? Cevāb: Ḳavbaşnıŋ̂ ḳudreti* ***yoḳ***. ***velīkin*** *ᶜArabnıŋ̂ ᶜādeti* ***bar****: Birerde sebeb fiᶜlġe iżāfet ḳılur, birerde müsebbibge iżāfet ḳılur.* "Soru: Korkuluğun (buğdaya/zahireye) değecek gözü geri çevirmeye nasıl gücü var (: nasıl gücü olabilir)? Yanıt: Korkuluğun gücü yok ama Arap(lar)'ın âdeti var: (Araplar bir olayın gerçekleşme) sebeb(ini) bazen eyleme bağlar(lar), bazen (de) faile dayandırır(lar)." [95v-3]

Yukarıdaki örneğe benzer şekilde aşağıdaki tümcede *velīkin,* kendinden önce gelen ve bağladığı iki tümcenin ortak ögesi durumundaki *butlar* öznesinin bir işi yapmaya doğrudan/kendi başlarına muktedir değilken o işin yapılmasına dolaylı hizmet

ettiğini vurgulamada kullanılmıştır. Hz. İbrahim; Allah'a, Mekke'yi emniyetli kılması, kendini ve çocuklarını putlara tapınmaktan koruması için dua etmiş (İbrahim suresi 35. ayet) ve gerekçesini de putların insanları yoldan çıkarması olarak göstermiştir. Hz. İbrahim'in İbrahim (14) suresinin 36. ayetinde dile getirdiği رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ "Rabbim, çünkü onlar (: putlar) insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular." ifadesinde de yukarıdaki (631) numaralı örnekte korkuluklarda olduğu gibi bir durum/olayın ortaya çıkmasında putlar doğrudan rol oynamayıp ona sebep olmuşlardır:

(632) *Butlarnıŋ̂ ādemīni azdururġa ḳudreti* ***yoḳ****,* ***velīkin*** *azdurmaḳġa sebeb* ***bolur.***
"Putların insanı yoldan çıkarmaya gücü yok ama yoldan çıkmasına sebep olur." [95v-6]

(1949) *Ḫatunı yana aydı: Va'llāhi kim yalġan turur.* ***Velīkin ant içmeŋ̂****, // közimizdin ırak erdi.* "Eşi yine dedi: Allah hakkı için yalandır. (Ebū Eyyūb) dedi: Ama yemin etmeyin (zira) gözümüzden uzaktı. (: olay gerçekleşirken görmedik). [235r-20]

Diğer örnekler için *bkz.* KEOB: (220), (596), (631), (632), (1466), (1468), (1535), (1539), (1939), (1892), (1916), (1949).

4.2.3.2. aḍın/eḍin, özge, taş, başḳa/başġa, öŋ̂in

4.2.3.2.a. aḍın/eḍin

aḍın/eḍin sözcüğü kendinden önce ve/veya sonra gelen sözcükleri olumsuzlayıp söz konusu sözcükler dışında başka bir şeye gönderme yapar. Örneğin *andın aḍın* 'ondan başka' (: o değil, onun dışında), *aḍın kişi* 'başḳa kişi' (: sözü edilenden başka kişi, sözü edilen kişi değil). Nitekim aşağıdaki (10) numaralı örnekte Ciblit'in kızını verdiği kime verdiği net değilken kime vermediği apaçık ortadadır: Birlikte doğduğu kişi/ikizi. Tanrı'nın *İmdidin soŋ̂ ḳızını birge tuġġan oġulġa bėrmegil, öŋ̂gdin taḳı soŋ̂gdın tuġġanġa bėrgil* buyruğu üzerine Ciblīt'in kızını birlikte doğduğu kişiye/ikizine vermediği *eḍin* ile sezdirilmiştir: *Ciblīt, Ḫāriṣ birle tuġġan ḳızını* ***eḍin*** *oġulġa bėrdi:*

(10) *Ciblīt ol ḳızını Ḫārisġa bėreyin tėse İḍidin yarlıġ keldi: İmdidin soŋ̂ ḳızını birge tuġġan oġulġa* ***bėrmegil****, öŋ̂gdin takı soŋ̂gdın tuġġanġa bėrgil. Ol ḥükmni unadı; Ciblīt, Ḫāriṣ birle tuġġan ḳızını* ***eḍin*** *oġulġa bėrdi.* "Ciblit o kızı Haris'e vereyim deyince Tanrı'dan buyruk geldi: Şimdiden sonra kız(ın)ı birlikte doğan çocuğa verme, önce veya sonra doğana ver. O hükmü kabul etti, Ciblit Haris ile doğan kız(ın)ı başka çocuğa verdi (: birlikte doğana vermedi)." [4r-20]

Aşağıdaki (14) numaralı metin parçası *eḍin*'in bağlama göre bir olumsuzluk sezdirdiğini örnekler. Nitekim ilk *eḍin* bir olumsuzluk (: bana değil) sezdirirken ikinci *eḍin* "sizden başka/sizin dışınızda/sizin yanınızda" anlamlarını karşılar.

(14) *ʿAzāzīl olar birle erdi. Yėtti miñg yıl mülk tutdılar. Dünyāge köñgül baġladı erse Mevlī olarnı tilemedi: Mendin eḍinge köñgül baġladınġız, sizlerni maʿzul ḳılurmen, eḍin ḫalḳ yaratur-men, yėr mülkini anlarġa bėrür-men tėp ḫiṭāb keldi.* "Azazil onlarlaydı. Yedi bin yıl mülk tuttular. Dünyaya gönül bağlayınca Tanrı onları istemedi. 'Benden başkasına gönül bağladınız (: bana gönül bağlamadınız), sizleri azlediyorum, başka halk yaratacağım, yer(yüzünün) mülkünü onlara vereceğim.' diye hitap geldi." [4v-19]

(1803) *Resūlʿaleyhi's-selām yarlıḳadı: Egerʿazāb inseʿÖmerdin aḍın kimerse kutulmaġay erdi.* Peygamber -ona selâm olsun- buyurdu: Eğer azap inse Ömerden başka kimse kurtulmayacaktı." [222v-19]

aḍın/eḍin dil ögesi umumiyetle *İ+dIn aḍın … Osuz* yapısında kullanılmış, olumsuzlanan eylemin *+dIn aḍın*'ın üzerine geldiği isim dışında herkes/her şey için geçerli olduğu, yalnızca *+dIn aḍın*'ın üzerine geldiği isim için geçerli olmadığı anlamını vermektedir. Nitekim (400) ve (159) numaralı örnekte, güçlü OKU *hiç kimerse* (221) ve (172) numaralı örnekte zayıf OKU *kimerse*, (1939) ve (275). örneklerde yine bağlama bağlı olarak *hīç nerse* anlamını karşılayan *nerse* doğrudan yer alırken (447) numaralı örnekte ise bu anlam sezdirilmiştir. Aşağıdaki örneklerde yer alan *+dın aḍın* yapısı olumsuzluğu sınırlandıran bir kuruluştur, örneğin (159) numaralı örnekte bu yapı olmadan yalnızca *hīç kimerse ḳalmadı* ifadesinde, *hīç kimerse* tümcenin tamamına tesir eden kuvvetli bir tümce olumsuzluğu gerçekleştirirken *+dın aḍın* yapılı ifade söz konusu olduğunda *Kimideki seksen kişidin aḍın* ifadesi *hīç kimerse* OKU'nun etkisini azaltmakta, seksen kişiyi *hīç kimerse*'nin kapsamından çıkarmaktadır. Diğer örnekler için de benzer durum söz konusudur:

(400) *ʿUmlāk**dın aḍın** hīç kimerse **ḳalmadı**, ḳamuġ öldiler.* "Umlâktan başka hiç kimse kalmadı, hepsi öldü." [64v-3]

(159) *Kimideki seksen kişi**din aḍın** ʿālem içinde hīç kimerse **ḳalmadı**, ḳamuġ öldiler.* "Gemideki seksen kişiden başka alem içinde hiç kimse kalmadı, hepsi öldü." [25v-1]

(221) *Men**din aḍın** teñgrini birlegen kimerse **yoḳ erdi**.* "Benden başka Allah'a (onun birliğine) inanan kimse yoktu." [36v-13]

(1939) *Men kiçiglikde uluġluḳda ʿĀyişedin könilik**din aḍın nerse körmişim yoḳ**.* "Ayişe'den iyilikten başka (bir) şey görmedim." (Sadece iyilik gördüm). [234v-13]

(172) *Żaʿīf boldılar, ḳamuġ öldiler. Meger yėtti kişi ḳaldılar. Taḳı Nūḥ, oġulları, üç kelin*

*ʿālem içinde bu yėtti kişi ḳaldı. **Aḍın kimerse ḳalmadı**.* [27r-15]

(275) *Ḳamuġ bus körünür tėdi. **Aḍın nerse körünmes** tėdi.* " 'Tamamen pus görünüyor.' dedi. 'Başka (hiçbir) şey görünmüyor.' dedi." [44r-11]

(447) *Maŋ͡ga ṣabrdın aḍın çāre **yoḳ turur**:* "Bana sabırdan başka çare yoktur." [72r-19]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (11), (45), (75), (99), (159), (179), (181), (196), (221), (225), (259), (275), (302), (310), (346), (372), (400), (406), (431), (447), (461), (469), (483), (772), (787), (801), (852), (877), (919), (1803), (1825), (1835), (1875), (1939), (1981), (1999), (2017).

4.2.3.2.b. özge

özge sözcüğü de tıpkı *aḍın/eḍin* gibi kendinden önce ve/veya sonra gelen sözcükleri olumsuzlayıp söz konusu sözcükler dışında başka bir şeye gönderme yapar:

(655) *Yūsuf aydı: Ey arḳış ḫalḳı, küç ḳuvvet ḳamuġ bizde bar; **özge** kimersede yoḳ mu tėyür-siz?* [98r-17]

(1205) *Kėçe boldı erse İḍi ᶜazze ve celle ot ıḍdı ol şehr ḫalḳın köydürdi. Ėkki ev ḳaldı: Biri Yaḫnūnᶜ ābid evi biri el-Yesaᶜ evi. **Anḍın özge** ḳamuġı köydiler.* [159v-21]

(1316) *Suʾāl: Yarasaġ ḳuş tilediler, **özge** ḳuş tilemediler; ḥikmet ne erdi?* [170v-15]

(1368) *Arslan, böri, ḳaplan, toŋ͡guz yoluḳsa yėyürler. Özlerindin **özgeni** yėrler.* [175r-10]

(1085) *Taḳı aydı: Ol uraġutnı andaġ kördüm: Öz ḳavmi birle künge secde ḳılurlar, Mevlidin **özgege**.* [147v-2]

(583) *Cebreʾīl aydı: Mevlī taʿālā <yarlıḳar>: Munça eḍgülük ḳılmış erken meni koyup **mendin özgedin** ḫalāṣlıḳ tiler-sen.* [89r-5]

özge sözcüğü olumsuz bağlamda *aḍın/eḍin* dil ögesi gibi umumiyetle *İ+dIn özge* yapısında kullanılmış, olumsuzlanan eylemin *+dIn aḍın*'ın üzerine geldiği isim dışında herkes/her şey için geçerli olduğu, yalnızca *+dIn aḍın*'ın üzerine geldiği isim için geçerli olmadığı anlamını vermiştir:

(371) Yalġuz Lūṭnıŋ͡g ewindekiler ḳurtulurlar, ḫatunı**dın özge**. [60r-7]

İ+dIn özge + yoḳ

(660) *Yaʿḳūb aydı: Maŋ͡ga ṣabr**dın özge** çāre **yoḳ**. İḍi ʿazze ve celle ḳamuġını maŋ͡ga ḳavuşturġay.* "Yakup dedi: Bana sabretmekten başka çare yok(tur). Aziz ve celil olan Allah hepsini bana kavuşturacaktır." [99r-6]

(153) *Nūḥ aydı: Bu kün kimerseni ʿazābdın* **saklaġuçı yoḳ İḏidin özge.** "Nuh dedi: Bu gün Allah'tan başkası, hiç kimseyi azaptan kurtaracak değil." (Sadece Allah kurtarabilir.) [24v-10]

(1236) *Melikge keldiler, aydılar: Sen ne ṫesen͡g ḳılduḳ. Circīsni neçe yolı öltürdük yana ‖ tirildi. Mundaġ ḳudret bir Ten͡gri***din özge***de* ***yoḳ****.* Sen ne dersen yaptık Circîs'i kaç kez ölürdük (ise) yine dirildi, böyle kudret bir Allah'tan başkasında yok(tur)." (Böyle bir kudret sadece Allah'ta vardır). [163r-20]

(1176) *İḏiyā, sen***din özge** *Ten͡gri* ***yoḳ****.* "Ey Allah'ım senden başka Tanrı yok(tur)." (Ey Allah'ım Tanrı olan sadece sensin.) [156v-15]

(1158) *Sen***din özge kişi körmişim yoḳ***.* Yūnus aydı: Man͡ga orun ‖ bolġay mu? Olar teg cevāb bėrdi. "Senden başka kimseyi görmedim." (Sadece seni gördüm). [155r-12]

İ+dIn özge + -mA-

(720) Su'āl: İḏi ʿazze ve celle**din özge**ge secde ḳılmaḳ **revā bolmas**, Yaʿḳūb yalavaç oġlanları Yūsufġa nelük secde ḳıldılar? [107r-8]

(36) *Ferişteler ʿāciz bolup aydılar: Sen ögretü bėrgen***din özge** ***bilmez-miz*** *ṫėdiler.* "Melekler aciz olup dediler: 'Senin öğretiverdiğinden başka (bir şey) bilmiyoruz.' dediler." (: Yalnızca senin öğrettiğini biliyoruz). [8v-14]

(1410) *Ol kün an͡ga meşġūl boldılar erse Mekke ḫalḳı ḳamuġ ėldin çıḳıp ḳaçtılar. Tan͡glası Mekkede ʿAbdu'l-Muṭṭalibdin taḳı bir* ***közsiz****din* ***özge*** *kişi* ***kalmadı****. Ḳamuġı taġ ün͡gürlerige kirip kizlendiler.* "O gün onunla meşgul olunca Mekke halkı(nın) hepsi şehirden çıkıp kaçtılar, ertesi gün Mekke'de Abdulmuttalip'den ve bir gözsüzden/âmâdan başka kimse kalmadı, hepsi dağ oyuklarına/mağaralara girip saklandılar." (: Yalnızca Abdulmuttalip ve âmâ kaldı.) [180r-16]

(630) *Ḳaçan mü'min sewüg közi birlen nersege baḳsa, Mevlī taʿālā künenç turur*[193]*, ol nerseni helāk ḳılur, men***din özge***ge sewüg közi birle* ***baḳmasun*** *ṫėp.* "Müminler bir şeye sevgiyle baktığında -yüce Allah kıskançtır- benden başkasına sevgiyle bakmasın diye o şeyi yok eder." [95r-21]

Aşağıdaki örneklerde ise *İ+dIn özge Osuz* yapısındaki *İ+dIn özge* ile *Osuz* arasına olumsuz kutupluluk unsurları gelerek söz konusu ifadedeki olumsuzluk kuvvetlendirilmiştir:

[193] Kütüb-i Sitte'nin 12. cildinde *kıskançlık* başlıklı kısımda Hz. Ebû Hüreyre'nin ve İbnu Mes'ud'un rivayet ettiği kıskançlığa dair hadisler türlü hadis alimlerince (Buhârî, Müslim, Tirmizî vb.) ortaya konulmuştur (Canan 1988: 99-104) Söz konusu hadislerde Rabġūzi'nin yukarıda sözünü ettiği *kıskanç* sözcüğü geçmektedir. Ne var ki açıklamalarda, bu sözcük yerine genellikle *gayret göstermek* tercih edilmiştir, zira -özellikle- *sevgide bir başkasının ortaklığına, bir başkasının üstün durumda olmasına dayanamama* gibi anlamlar ihtiva eden *kıskanma* Allah'ın, kendisinden başkasına ibadet edilmesini, kendisine ortak koşulmasını istememesi ve -bunun olmaması için- sevdiği kulunun cehenneme gitmesine razı olmayacağı şeklinde düşünülmüş, dolayısıyla O'nun, kullarının cenneti kazanmaları için *gayret etmesi* olarak yorumlanmıştır.

(1603) *Ebū Bekrde yėtmiş ėkki faẓilet bar erdi, peyġamberler**din özge hīç kimersede** ol fazilet **yok erdi**.* "Ebû Bekir'de yetmiş iki fazilet vardı, peygamberlerden başka hiç kimsede o fazilet yoktu." [200v-13/14]

(1038) *Süleymān aydı: İḍi ʿazze ve celle**din özge kimersege** ḳurbān **revā ermes**.* "Süleyman dedi: Aziz ve celil olan Allah'tan başka (hiç) kimseye kurban reva değil(dir). [143r-6]

(768) *Aymışlar: Firʿavn**dın özge kimerse** mundaġ **ḳılmışı yoḳ erdi**.* "Demişler: Firavundan başka hiç kimse böyle yapmış değildi." [113v-7]

(248) *Bildiler kim İbrāhīm**din özge kimerse ḳılmadı**. İbrāhīmni ḳınamaḳġa keñeştiler.* "Anladılar ki İbrahim'den başka hiç kimse kalmadı, İbrahim'i kınamayı kararlaştırdılar." [40r-11]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (36), (145), (153), (181), (248), (502), (566), (567), (568), (582), (583), (585), (604), (613), (641), (652), (655), (660), (666), (768), (772), (911), (955), (983), (996), (997), (1003), (1005), (1009), (1020), (1033), (1038), (1074), (1075), (1085), (1089), (1090), (1121), (1140), (1152), (1158), (1176), (1183), (1200), (1201), (1242), (1295), (1306), (1316), (1410), (1416), (1419), (1420), (1484), (1491), (1502), (1525), (1546), (1553), (1584), (1603), (1613), (1643), (1662), (1678), (1701), (1712), (1720), (1725), (1748), (1809), (1927), (2048).

4.2.3.2.c. taş

taş sözcüğü '… değil, …'nın dışında' anlamını veren *İ+dIn taş* şeklinde bir yapı içinde yer alarak olumlu tümcelerde önüne geldiği ismi olumsuzlamış, olumsuz tümcelerde ise önüne geldiği isim dışında, bakşa (her) şeyi olumsuzlamıştır:

(671) *Ādem ẕillet ḳıldı, Mevlī yarlıḳı**dın taş** buġday yėdi.* [100r-7]

(1174) *Bizing yarlıḳımız**dın taş** kitmeki üçün anı koyġay-miz, ʿuḳūbet ḳılmaġay-miz sandı.* [156v-11]

(1612) *Bu yėgirmi toḳḳuz ḥarf birle tört ṣaḥābeni ögdi. Yacnī yėtmiş ėkki til bar. Ol ḳamuġ til[ler] bu yėgirmi toḳḳuz ḥarf**din taş** ermes.* "Bu yirmi dokuz harf ile dört sahabeyi övdü yani yetmiş iki dil var, bütün o diller bu yirmi dokuz harfin dışında değil." [202v-8]

(1642) *Ḳarındaşım oġlı sözige boyun sunung, rāst yalġan erse. Anıng üçün Tengri eḍgülikin**din taş** sözlemes.* "Kardeşim(in) oğlu(nun) sözüne itaat edin, doğru yanlış(her ne konuş)sa. Onun için(dir ki O) Allah iyiliğinden başka (hiçbir şey) söylemez." [205v-5]

(1700) *Burunḳılar yazuḳ ḳılsalar alınlarında ya öylerinde ya ėşiklerinde belgürür erdi, namāzları öz mülklerid**in taş**, mescidlerind**in taş** revā bolmas erdi.* [213r-5]

(1850) *Ebū Bekr aydı: Yā ʿÖmer, aḳruraḳ teprengil. Bu Muḥammed Teñriniñ yalawaçı turur. İḍi ʿazze ve celle yarlıġıd**ın taş** iş ḳılumaġay.* [226v-2]

4.2.3.2.d. başḳa

başḳa sözcüğünün olumsuzlukla ilişkilendirebileceğimiz kullanımları sayılıdır. Tıpkı *taş, öñgin, aḍın, özge* dil ögeleri gibi *başḳa* sözcüğü de *… değil, …'nın dışında* anlamını sezdirir. Bu sözcük de *İ+dIn* yapısıyla kullanılmıştır:

(1090) *Sizler**din başḳa** iş **ḳılman**.* "Sizlerden başka iş yapmam (: işle ilgilenmem)." [148r-5]

(1534) *Men sañga kelmişde altun kümüş, māl esbāb, ḳul ḳarabaş**dın başḳa** ḳırḳ miñg altun hāvan <kėltürdim> **özge** hāvanlar**dın başḳa**.* [193v-6/7]

4.2.3.2.e. öñgin

KE'de yalnızca üç kez geçen *öñgin* sözcüğü yalnızca aşağıdaki (497) numaralı örnekte olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* ile kullanılarak *yalnızca…, …'nın dışında hiç kimse* anlamını karşılamıştır:

(497) *Aʿrābī aydı: Yaʿḳūb yalawaçġa sözüm bar. **Öñginlerge** aymas-men tėdi.* "Arap söyledi: 'Yakup peygambere (söyleyecek) sözüm var. (Onun dışında) başkalarına söylemem (: yalnızca ona söylerim).' dedi." [79v-6]

4.2.3.3. meger, illā, yalġuz

4.2.3.3.a. meger

meger sözcüğü karşıtlık ilişkisi çerçevesinde olumsuz anlamın sezdirilmesine katkıda bulunur. *meger* KE'de özellikle yüzey yapısı olumlu tümcelerde kullanılarak *sadece …, …dan başkası değil* anlamlarını sezdirmiştir. Yüzey yapısı olumsuz az sayıdaki tümcede ise *sadece …(nın) değil, …nın dışında herkes/her şey* anlamını verir:

(172) *Żaʿif boldılar, ḳamuġ öldiler. **Meger** yėtti kişi ḳaldılar. Taḳı Nūḥ, oġulları, üç kelin ʿālem içinde bu yėtti kişi ḳaldı. Aḍın kimerse kalmadı.* [27r-14]

(1036) *Aymışlar: Ādemdin ḳıyāmetġa tegi hīç yalavaç evinde ṣūret yoḳ erdi, **meger** Süleymān evinde; kimi kümüşdin, kimi yıġaçdın, kimi ruhāmdın.* "Demişler: Adem'den kıyamete kadar hiçbir peygamberin evinde put yoktu, yalnızca Süleyman'ın evinde (put vardı); kimi gümüşten, kimi ağaçtan, kimi mermerden

(yapılmıştı).” [142v-18]

(1145) *Aymışlar: İḍi ᶜazze ve celle belālarını hiç kavmdin yandurmadı, **meger** Yūnus ḳavmindin.* “Demişler: Aziz ve celil olan Allah belâlarını Yunus kavmi dışında hiçbir kavimden geri çevirmedi.” [154r-19]

(222) *Andın keçdi yana bir teñiz ḳıraġında şehrge tegdi, ḫalḳı kamuġ kāfir **meger** ėkki ḳarındaşlar erdiler müsülmān.* [36v-18]

(392) *Şemᶜūn, Rūbil açıġlandılar. Yaᶜḳūb oġlanları açıġlansalar bir vilāyetni ḫarāb ḳılmaġunça açıġları öçmes erdi, **meger** İbrāhīm yalavaç urugındın kimerse eligin arḳasınġa sıl[ġ]asa açıġı öçer erdi.* “Şemûn, Rûbil sinirlendiler. Yakup(un) çocukları sinirlense bir şehri harap etmedikçe (: edene kadar) öfkeleri dinmezdi; ancak İbrahim peygamber soyundan biri elini arkasına sıvazlarsa öfkeleri dinerdi.” [63r-9]

(1401) *Aygıl: Ey Muḥammed, İḍimiz bilgenrek turur. Sanlarını bilmesler, **meger** az kimerse bilürler.* [179r-20]

4.2.3.3.b. illā

illā sözcüğü de karşıtlık ilişkisi çerçevesinde olumsuz anlamın sezdirilmesine katkıda bulunur. Yüzey yapısı olumlu tümcelerde *sadece …, …dan başkası değil* anlamlarını karşılarken yüzey yapısı olumsuz tümcelerde *sadece …(nın) değil, …nın dışında herkes/her şey* anlamını sezdirir:

(226) *Ḥaḳ taᶜālā ėkki boḍunnı bir ᶜaẕāb birle helāk kılmadı, **illā** Ṣāliḥ ḳavmini taḳı Şuᶜayb ḳavmini ot birle helāk kıldı.* “Yüce Allah iki kavmi bir azapla helak etmedi, yalnızca Salih(in) kavmini ve Şuayb(in) kavmini ateşle helak etti.” [37v-2]

(1119) *Mevlī taᶜālā yarlıḳar: Ḳaçan Süleymānġa ölüm ḥükmini yörütdük erse, anıñ ölümiñge kimerse yolçılamadı, **illā** ol ḳurtġına kim tayaḳın yėdi.* “Yüce Allah buyuruyor: Süleyman’a ölüm hükmünü verdiğimizde onun ölümünü o kurtçuktan başka kimse fark etmedi, (o ki) Süleyman’ın asasını yedi.” [151v-1]

(1464) *Oġlanlarıġa bakıp aydı: Ey ferzendlerim, meniñ dünyā||dın barġu vaḳtım boldı. **Hīç** ḥasretim **yok**, illā Muḥammed ḥasreti bar.* “ (ᶜAbdu'l-Muttalip) çocuklarına bakıp dedi: Ey oğullarım, benim dünyadan ayrılma vaktim geldi. Hiç hasretim yok yalnız Muhammed hasreti var.” [185v-15]

(1553) *Men kimge kim İslām ᶜarża ḳıldım erse yüzin açıttı, **illā** Ebū Bekr yüzin **açıtmadı**.* “Ben kime İslâmiyeti anlattıysam (kimi İslâmiyete davet ettiysem) (herkes) suratını astı sadece Ebû Bekir suratını asmadı.” [195r-10]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (210), (1678).

4.2.3.3.c. yalġuz

yalġuz sözcüğü olumlu yüklemlerle kullanıldığında *…'nın dışındaki her şey/herkes vb. F+OSUZ* anlamını sezdirirken olumsuz yüklemlerle kullanıldığında *…'nın dışındaki her şey/herkes vb. F+OlU* anlamını sezdirir. Aşağıdaki (1) ve (2). örneklerde *yalġuz* olumsuzluk işaretleyicisi ile kullanılırken, (3), (4) ve (5). örneklerde olumsuz anlam bağlamdan anlaşılmaktadır.

> *Ferişte1er kamuġları bir yolı oḳ secde ḳıldılar **yalġuz ʿAzāzīl secde ḳılmadı**.* "Melekler(in) hepsi bir kez secde ettiler, sadece Azazil/Azasil secde etmedi." [9r-7/8]
>
> *Olar biri birinĝe baḳıp aydılar: bu kamuġnuñĝ sözün sözleyür **yalġuz öz sözün sözlemez**, kitelinĝ tėdiler.* "Onlar birbirlerine bakıp dediler: Bu herkesin sözünü söylüyor, sadece kendi sözünü söylemiyor, gidelim." [11r-7/8]
>
> *Kamuġlarınınĝ yürekleri yarılıp öldiler, tamuġġa ulandılar, **yalġuz Züreyte atlıġ ḳarabaş ḳaldı**, ḳaçıp çıḳdı.* "Hepsinin yürekleri parçalanıp öldü, cehenneme gittiler, sadece Züreyte adlı cariye kaldı, kaçıp çıktı." (Herkes öldü, sadece Züreyte ölmedi). [36v-6/7]
>
> *İlāhī bu kün yėr yüzinde seni birlegen barlaġan **yalġuz İbrāhīm turur**, anı taḳı mu oṫġa atar-sen?*"Ey Allah'ım bu gün yer yüzünde senin varlığına ve birliğine inanan sadece İbrahimdir, onu da mı ateşe atıyorsun?" (İbrahimden başka inanan yok). [41v-19/20]
>
> *Yėti kün ḳan aḳtı Firʿavn aṭlanıp suw başınġa bardı kamuġ arıḳlarını ḳan kördi **yalġuz Benī İsrā'īl arıḳı suw aḳar**.* "Yedi gün kan aktı Firavun ata binip su başına gitti, bütün arkları(n) kan (olduğunu), sadece Beni İsrail (kavminin) arkı(nın) su aktığını gördü." (Beni İsrail (kavminin) arkından başka su akan ark yok). [115r-1/2]
>
> *Üküş yalavaçlar İsḥaḳ uruġındın turur İsmāʿīl uruġındın **yalġuz Muḥammed Muṣṭafā turur**.* "Birçok peygamber İshak soyundandır, İsmail soyundan olan sadece Muhammed Mustafadır." (Muhammed'den başka İsmail soyundan olan peygamber yok). [198r-8/9]

4.2.3.4. yā-ḫud, ya

4.2.3.4.a. yā-ḫud

İki yargıyı seçmeli olarak bağlayan *ayırtlama tümceleri*nde (proposition disjonctive) yargılardan sadece birinin gerçekleşmesi söz konusudur, KE'de buna hizmet eden dil ögeleri *yā-ḫud* ve *ya*'dır:

(626) *Yaʿḳūb aydı: Evvel sözüm ol turur kim bu nerseler kim sizler ėltip erdiñgiz, çuvāllarıñgızdın çıḳtı. Yañgılıp salmış bolġaylar, bizge ḥarām turur, **yā-ḫud** sizlerni sınamaḳ üçün ḳoymış bolġaylar; bizge yaramas, alıp barıñg tėdi.* [94v-15]

(1283) *Zekeriyyā aydı: İlāhī men ḳarıdım, cüftüm hem oġul ḳız tuġurmadı. Biz ėkegüdin neteg oġlan bolur? Yaᶜnī, başdın yigit mü bolur-miz,* ***yā-ḫud*** *mundaġoḳ ḳarı erken oġul tuġar mu?*[167v-19]

(1394) *Aydılar: Bu barġan kişini bilseler taş birle urġaylar* ***yā-ḫud*** *öz dīnlerige kivürgey1er. Andın soñg özge ḳutulmaġay-siz.* [178v-15/16]

(1078) *Her-āyine anı ḳatıġ ḳınaġay-men* ***yā-ḫud*** *boġuzlaġay-men,* ***yā-ḫud*** *belgülüg tıltaġ keltürse ḳutulġay.* "Mutlaka onu şiddetle (: ağır bir biçimde) cezalandıracağım ya boğazlayacağım ya açık (: geçerli) delil sunarsa kurtulacak." [146v-6]

4.2.3.4.b. ya

Aşağıdaki örneklerde muhatabına tercih hakkı tanıyan *ya* bağlama unsuru, seçeneklerden yalnızca birinin, seçenek birden fazla ise en az birinin gerçekleşmeyeceğinin habercisi gibidir (*Krş. 3.3.2.c.9. yoḳ erse*):

(116) *İdrīs bildi: Ādem ermes. Aydı: Ādem mü-sen* ***ya*** *ferişte mü? Aydı: Ferişte-men.* "İdris anladı: İnsan değil. Sordu: İnsan mısın yoksa melek mi? Cevap verdi: Meleğim." (: İnsan değilim). [20r-15]

(619) *Yūsuf aydı: Bular cāsūslar mu* ***yā*** *oġrılar mu turur*? "Yusuf sordu: Bunlar casuslar mı yoksa hırsızlar mıdır?" [94r-10]

(1918) *Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Sizge üç iş bar, ḳayusın tileyür-siz, sizdin keçüreliñg mü* ***ya*** *sizni öltüreliñg mü* ***ya*** *İslām mu keltürür-siz?* "Peygamber -ona selâm olsun- sordu: Sizin için üç iş (: olasılık) var, hangisini istersiniz, size affedelim mi, yoksa size öldürelim mi ya da İslâm'ı mı kabul edersiniz?" [232r-10]

Aşağıdaki örnek *ya* bağlama ögesinin ileri sürülenlerden yalnızca birinin gerçekleştiğinin/gerçekleşeceğinin diğerinin gerçekleşmediğinin/gerçekleşmeyeceğinin sezdirilmesine hizmet ettiğini açıkça gösteren örneklerden biridir. Bu örnekte sözü edilen bağlama ögesinden sonra gelen ifadelerde *bu ėkegüde birini* ibaresi tek başına bunu teyit etmeye yeterken izleyen satırlarda da *ᶜÖmer ḥaḳḳında icābet boldı, Ebū Cehl ḥaḳḳında icābet bolmadı* ifadesi ile bu sezdirim belirginleşmiştir:

(1555) *Ḫüdāyā ḳuvvet bėrgil İslāmġa, bu ėkki erniñg birisi* ***ya*** *ᶜÖmer* ***ya*** *Ebū Cehl birle. Suʾāl: Resūl ᶜaleyhi's-selām bu ėkegüde birini İslām birle aġırlaġıl tėp duᶜā ḳıldı. ᶜÖmer ḥaḳḳında icābet boldı, Ebū Cehl ḥaḳḳında* ***icābet bolmadı****. Ḥikmet ne erdi?* "Ey Allah'ım, İslâm'a kuvvet ver, bu iki kişiden biri ya Ömer ya Ebû Cehil ile. Soru: Peygamber -ona selâm olsun- bu iki(kişi)den birini İslâm ile şereflendir diye dua etti. Ömer hakkında (bu dua) kabul oldu, Ebû Cehil hakkında kabul olmadı. Hikmet ne idi?" [195r-17]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (656), (864), (1196), (1946), (579), (133), (324)

4.2.3.5. kāşkī

Farsçadan dilimize geçen *kāşkī* kiplik sözcüğü olumsuzluğu tetikleyen unsurlardan biridir, zira bu sözcük gerek gerçek karşıtı gerekse varsayımsal şartlılarla kullanılmış olsun her iki durumda da olumsuzlukla ilişkilendirilebilmektedir. *kāşkī*'nin bulunduğu tümcede yüklem olumsuzluk işaretleyicisi aldığında olumlu bir anlam sezdirilirken yüklem olumsuzluk işaretleyicisi almadan kullanıldığında ise olumsuz bir anlam sezdirilir. Nitekim aşağıdaki (483) numaralı örnekte *kāşkī* sözcüğünden sonra gelen *satġın almaġay erdim* olumsuz yüzey yapısı *satġın aldım* olumlu derin yapıyı, *ėltip tegürgey erdim* olumlu yüzey yapı ise *ėltip tegürmedim* olumsuz derin yapıyı sezdirmektedir:

(483) *… Ey ādemīler uḍruġı, **kāşkī** ol kün [ök] aymış ersenĝ **satġın almaġay erdim**; aldım erse Kenᶜānġa **ėltip tegürgey erdim**.* "Ey insanlar(ın) seçkini, keşke (tam da) o gün söylemiş olsa(idi)n (seni) satın almayacaktım (: almazdım); alınca (da) Kenan'a götürüp ulaştıracak idim (: Ulaştırırdım)." [77v-19]

Aşağıdaki (1299) numaralı örnekte Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı doğurmadan önce ölmediği, (1722) numaralı örnekte ise Hz. İdris'in Hz. Muhammed'in ümmetinden olmadığı sezdirilmektedir:

(1299) *Meryem aydı: **Kāşkī** munı **tuġurmasdın burun** ölgey erdim.* "Meryem dedi: Keşke bunu doğurmadan önce ölseydim." (: Ölmedim) [169r-13]

(1722) *Aydı: Yā Resūla'llāh, bu ḳamuġ bar, ammā ārzūm ol turur: **Kāşkī** seninĝ ümmetiñĝ bolsam.* "(İdris) dedi: Ey Allah'ın resulü, bütün bunlar var, fakat dileğim odur (ki) keşke senin ümmetin(den) olsam." (: Ümmetinden değilim) [214v-18]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (139), (446), (458), (503), (875), (1464), (1509), (1541), (1563), (1723), (1724).

4.2.3.6. neçe, neçe kim, neçe me, neçe hem

4.2.3.6.a. neçe

neçe sözcüğü uzlaşımsal sezdirimi ortaya koyan dilsel unsurlardan biridir. Bu unsur bağlama bağlı olarak, önüne geldiği ifade olumlu ise ifadenin devamında

olumsuz, önüne geldiği ifade olumsuzsa onu takip eden ifadenin olumlu olacağını sezdirmektedir. *neçe* umumiyetle şartlı kuruluşların öncülü içerisinde yer almış ise de bu, sistemli bir durum değildir. Türkiye Türkçesinde *Ne kadar … sA (da/bile) … değil,* ya da *Ne kadar …mAsA (da/bile) …dır* anlamını karşılar. *Neçe* sözcüğünün kimi kullanımları olumsuzluk kapsamında tıpkı *ammā*'da olduğu gibi beklentinin olumsuzlanmasına işaret eder. KE'deki örneklerde çoğunlukla şartlı kuruluşun öncülünde yer alan *neçe* sözcüğü *…'A rağmen* anlamını karşılayarak sonucun öncüldeki iş/oluş/durumdan beklenenin aksine, öncülde dile getirilen bütün çabaya rağmen gerçekleştiğini/gerçekleşmediğini ifade eden tümcelerde yer almıştır.

Aşağıdaki (731) numaralı örnekte Hz. İbrahim'in inanılan, tapınılan, kutsal addedilen putlarla konuşmak istemesi ve yılmadan gösterdiği teşebbüsün olumsuzlukla neticelendiği, sonuç tümceciğinde *neçe … F-sA* yapısı ile önce sezdirilmiş, ardından *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile dile getirilmiştir. (1194) numaralı örnekte İlyas peygamberin dilenci sanılarak saraya girmesine mani olmak istenmesi, bunun için her türlü çabanın gösterildiği, bu çabanın neticesinde gerçekleşmesi beklenen uzaklaştırma eyleminin gerçekleşmeyeceğinin işaretleri *neçe* vasıtasıyla verilmiş, ardından *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile gerçekleşmediği ifade edilmiştir. (629) numaralı örnekte ise gözün bakılan nesneye ilk bakışta değdiği, ondan sonra gözün ne kadar (çok) bakarsa baksın söz konusu nesneye zarar vermeyeceği *neçe … F-sA* yapısı ile hazırlanıp *-mA-* ile dile getirilmiştir:

(731) ***Neçe aydım erse*** *cevāb bėrmedi. Açıġlandım, bir [taş] aldım, urup ol ‖ butnı pāre pāre ḳıldım, otġa yaḳtım.* "Ne kadar söyledimse (de) cevap vermedi, sinirlendim, bir taş aldım, vurup o putu parça parça ettim, ateşte yaktım." [109r-10]

(1194) *Bir ḳul çıḳtı, İlyāsnıñ eligin tutup yıraḳ eltip ḳoydı. Ol ḳul kitti erse, İlyās yana keldi. Ḳapuġçı açıġlandı;* ***neçe ḳavdı erse*** *kitmedi.* "Bir köle çıktı İlyas'ın elini tutup uzağa götürüp bıraktı, o köle gidince İlyas yine geldi, kapıcı öfkelendi, ne kadar kovdu ise (de) gitmedi." [159r-2]

(629) *Közniñ żararı ziyānı evvel baḳmışda bolur. Ḳayu nerse ʿazīzrek erse, közniñ noḳsānı anıña teger. Andın soñ* ***neçe baḳsa****, ziyān ḳılmas.* "Gözün zararı (hend.) ilk bakışta olur. Hangi nesne/şey daha aziz ise göz ona değer. Ondan sonra ne kadar bak(ar)sa (baksın) zarar vermez." [95r-18]

Aşağıdaki örneklerde *neçe,* şartlı kuruluş içinde yer almaz, ancak kullanımı şartlı tümcedeki gibidir:

(525) *İmām Muḥammed ewge kirdi, tişi soñgınça kirdi, ḳapuġ berkitti ve İmām Muḥammedge yapuştı.* ***Neçe*** *ögüt bėrdi, kabul ḳılmadı.* "İmam Muhammed eve

girdi, kadın ardından girdi, kapıyı kapattı ve İmam Muhammed'e sarıldı. İmam Muhammed kadına) ne kadar öğüt verdi (ise de, kadın) kabul etmedi." [82v-9]

(322) *Bıçaḳnı boġuzıŋ̂ġa urdı, küçi barınça türtdi, kesmedi. **Neçe** ḥīle ḳıldı, kesmedi.* "(İbrahim) bıçağı (İsmail'in) boğazına vurdu, gücü yettiğince sürttü, (bıçak) kesmedi, ne kadar hile yaptı (ise de, bıçak) kesmedi. " [51v-6]

(1619) ***Neçe** ögüt bėrip edgülük birle utru yöridi, boyun sunmadılar.* "(Muhammed) ne kadar öğüt verip iyilikle karşı yürüdü (ise de) boyun eğmediler." [203r-16]

Aşağıdaki örnekte ise *neçe*'nin yer aldığı öncüldeki olumsuzluk doğrudan dile getirilmemiş, art gönderimle ifade bulmuştur:

(1692) *İlāhī, ol daʿvīm ʿArab ve ʿAcem birle erdi, bu kün ʿArab ve ʿAcemni yaratġan Mevlī ḥażretinde ne sözlegü işim bar. Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, **neçe** andaġ erse, ögmişiŋ̂çe ṣenā aygıl.* "Ey Allah'ım, iddiam Arap ve Acem ile ilgiliydi, bu gün Arap ve Acem'i yaratan Allah'ın huzurunda söyleyecek sözüm yok(tur). Buyruk geldi: Ey Muhammed, her ne kadar öyle ise de (: söz söyleyemem desen de) övebildiğin kadar öv." [212r-6]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (59), (150), (158), (162), (220), (257), (282), (317), (479), (511), (899), (1072), (1073), (1236), (1292), (1517), (1616), (2002).

4.2.3.6.b. neçe kim

(899) *… Bu kün Muḥammed Resūlu'llāh berekātıdın ümmetleri **neçe kim** yazuḳ ḳılsalar bir yolı nedāmet yėp peşīmān bolsalar yazuḳları yarlıḳanur, tevbeleri ḳabūl bolur.* "Bu gün Allah'ın resulü Muhammed(in) bereketinden ümmetleri ne kadar günah işleseler (de) bir kez nedamet getirip pişman olsalar/tövbe etseler günahları affedilir, tövbeleri kabul olur." [127r-15]

(1115) *Teŋ̂izdin gevher yinçüler [keltürdiler]; **neçe kim** o[r]natılar, turmadı.* "Denizden mücevher(ler), inci(ler) getirttiler, (ancak) ne kadar yerleştirdiler (ise de) durmadı." [150v-17]

4.2.3.6.c. neçe me

neçe me yapısı önüne geldiği ifade olumlu ise sonrasında olumsuz, önüne geldiği ifade olumsuz ise sonrasında olumlu bir ifadenin geleceğinin habercisi gibidir. Aşağıdaki (332) numaralı örnek dikkat çekicidir, zira sıralı tümcenin ikincisinde *Neçe me küçlüg bolsun* ifadesinde şart yerine emrin tercih edilmesi, öncül ve sonuçta ifade edilen düşünceler arasındaki tezadı güçlendirmek için olsa gerektir:

(332) *Kim ol kün cevāb aydı erse **neçe me** çıġay erse ḥac ötegey, taḳı kim cevāb aymadı*

erse ***neçe me*** *küçlüg bolsun ḥac* ***ötemegey.*** "(Her) kim o gün cevap verirse ne kadar fakir ol(ur)sa hac (ibadetini) yerine getirecek ve (her) kim cevap vermezse ne kadar güçlü (olursa) olsun hac (ibadetini) yerine getirmeyecek." [53v-9/10]

(443) *Aydılar: Ey ata, biz yılḳı ḳara küḍerür bolup Yūsufnı otaġda ḳoḍḍu-miz. Biz kelgınçe Yūsufnı böri yėmiş.* ***Neçe me*** *biz köni sözlüg erse-miz, sen bizge* ***inanmaġay-sen.*** "Dediler: Ey baba, biz hayvanlar(ı) gözetirken Yusuf'u çadırda bıraktık, biz gelene kadar Yusuf'u kurt yemiş. Ne kadar doğru sözlü olsak (da) sen bize inanmayacaksın." [71v-16]

(1858) ***Neçe me*** *Tevrītde Muḥammed ṣıfatın kördiler erse* ***īmān keltürmediler***: "Her ne kadar Tevrat'ta (Hz.) Muhammed(in) sıfatını gördüler ise (de) iman getirmediler." [227r-18]

Aşağıdaki (154) numaralı metin parçası ise genel dizilişin aksine sonucun başta, öncülün sonda yer aldığı bir örnektir. Öncüldeki olumsuzluk, işaretleyicilerle değil, içsel olarak ortaya konmuştur. Şeytanın Hz. Nuh'un gemisine nasıl girdiğine dair ileri sürülen görüşlerden birine yer verilen bu örnekte, gemiye girmek isteyen eşeği kuyruğundan tutup çeken şeytanla baş edilemeyince Hz. Nuh'un şeytana rağmen eşeğin gemiye girmesine izin verdiği anlatılmaktadır:

(154) *Nūḥ aydı:* *Kirgil,* ***neçe me*** *şeyṭān seniñ birle erse.* "Nuh dedi: (Her) ne kadar şeytan seninle de olsa gir." [24v-16]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (1988), (1034), (1694), (1975).

4.2.3.6.d. neçe hem

Aşağıdaki örnekte *neçe hem* yapılı öncül olumsuzluk taşırken sonuç tümceciği olumludur. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi *neçe,* olumlu öncülde ise sonuç olumsuz, olumsuz öncülde ise sonuç olumludur:

(1530) *Resūl aydı: Yā Ebā Bekr, ḳamuġ vaḳıtda seniñ bizge eḍgülükiñ tegdi; telim ḥaḳlar bizinñ üze vācib ḳıldıñ, seferde ḥażarda. Aydı:* ***Neçe hem*** *emgek tegse bu kėçe meniñ birle barġıl; bu ḥaḳnı ol ḥaḳlarġa ulaġıl.* "Peygamber dedi: Ey Ebû Bekir, her zaman sen bize iyilik ettin; bize çok hakların geçti, (hem) savaşta (hem) barışta. (Peygamber) buyurdu: Ne kadar zahmetli de olsa bu gece benimle gel, bu hakkı o haklara ekle." [193r-10]

Aşağıdaki (1474) numaralı örnek hem öncülün hem de sonucun olumsuzluk taşıdığı bir örnektir. Bu örnekte yoksul olan birinin ücretle çalışması olağan/beklenen

bir durum iken, bu yoksulluğa rağmen beklenenin aksine ücretle çalışmanın söz konusu olmayacağı ifade edilmiş, öncüldeki *nece hem* ile karşıt bir durumun ortaya konulacağı sezdirilmiştir:

(1474) *Ebū Ṭālib yıġlap aydı: Ey ḳarındaş, bizin͡g ḳabīlemizde kimerse terge kirgen ermes. Neçe hem yoksuz bolsak, Muhammedni terge bėrürge revā körmegey-miz.*
"Ebû Talip, ağlayarak dedi: Ey karedeş(im), bizim kabilemizde kimse ücretle çalışmaz. Ne kadar yoksul da olsak Muhammed'i ücretle çalıştırmayı uygun görmeyiz." [186v-10]

4.3. Olumsuzluk-soru ilişkisi

KE'de olumsuz olarak/olumsuzluk işaretleyicileri ile kurgulanan sorulu yapılar umumiyetle retorik sorulardır ve bunu tercih eden konuşur, muhatabından kuvvetli bir onaylama bekler (*bkz. 4.2.2. Sorulu Yapılarla Olumsuzluğun Sezdirilmesi*) Bunun yanında gerçek soru işlevi bazen olumsuzluk işaretleyicili yapılarla gerçekleştirilmiştir. Kimi durumlarda, sorunun teşekkülünde olumsuzluk işaretleyicisinin kullanılması, başka bir ifade ile sorulmak istenenin olumsuz şekilde kurgulanması verilecek yanıtın niteliğine tam olarak tesir etmiyor gibi görünse de, olumlu-olumsuz sorular eşdeğer bir kullanıma sahipmiş gibi görünse de metnin bağlamı dikkate alındığında bu tür olumsuz sorular bize, bu yapıları tercih eden konuşurun zihninde *olumlu yanıt bekleme* yattığını düşündürür. Örneğin aşağıdaki (1769) numaralı örnekteki olumsuz gerçek soru işlevli yapı, bağlamı dikkate aldığımızda konuşurun zihninde *Elbette verebilirsiniz/ o kadarını da vermelisiniz.* olumlu düşüncesinin yattığını muhataba sezdirmesine hizmet etmiştir denilebilir. Öte yandan KE'de muhataba sorulan olumlu-olumsuz sorulara verilen olumsuz yanıtların çeşitlilik göstermesi dikkat çekicidir.

Aşağıdaki metin parçaları olumlu-olumsuz soruya olumlu-olumsuz yanıtların yer aldığı örneklerdir. (53) numaralı örnekteki olumsuz kuruluşun retorik soru olduğu açıktır, zira her şeye kadir olan Allah'ın kullarına, yanıtını bilmediği bir soru yöneltmesi beklenemez. (1457) numaralı örnekte aynı yapı, gerçek soru işlevi ile kullanılmıştır, ancak bu soruya verilen yanıtın onaylama bildiren sözcük *belī* olması dikkat çekicidir, zira eserde 9 kez tanıklanan bu sözcük 7 kez olumlu soruların yanıtı olmuştur. Benzer şekilde (986) numaralı örnekte *belī* sözcüğü olumsuz sorunun yanıtı olmuş, konuşurun neye *evet* dediği ancak bağlam göz önünde tutulduğunda netlik kazanmıştır. Tabi bağlam dikkate alındığında bu sorunun retorik işlevli olabileceği de düşünülebilir: *bilmedüng mü = bilmen gerekir/elbette bilmelisin*:

(53) *Mevlīdin ḫiṭāb keldi: Men sizing Teŋrigiz* ***ermes mü-men****? Ḳavluhu taʿālā:* ربكم الست *Ḳamuġları cevāb aydılar:* ***Erür-sen*** [10r-18/19]

(1457) *Ḳabīle bu teveni kördi erse taŋgladı: Ol ḳutur, sütsiz teve* ***ermes mü****, tėdiler. Bular aydılar:* ***Belī****.* [185r-10]

Ermele aydı: Sen ol Celīl tağda turġan İlyās **erür mü-sen?** Aydı: **Belī**. [159r-11]

(986) *Ey Dāvūd,* ***bilmedüŋ mü*** *ün üküşlüki meniŋ işitmekimni* ***tıymas****? Dāvūd aydı:* ***Belī.*** [136r-3/4]

(1769) *Eger yüz ḫūn-bahā tileseler toḳsan toḳḳuzın men bėreyin, bir ḫūn-bahā siz* ***bėrmes mü-siz****?* "Eğer yüz kan bedeli isterlerse doksan dokuzunu ben vereyim, bir kan bedeli siz ver(e)mez misiniz? [219v-16]

Aşağıdaki (272) ve (256) numaralı örneklerde yer alan olumsuz sorular, esasen soranın zihninde yer alan *elbette yakar, elbette korkarsın* olumlu derin yapılarının tezahürü gibidir ve bu tercih ile konuşur, muhatabın, akla daha yatkın olduğuna inandığı düşüncesini onaylamasını beklediğini sezdirir, aksi hâlde bu sorular elbette olumlu **köyer mü* ve **ḳorḳar mu-sen* şeklinde de sorulabilirdi:

(272) *Nemrūd aydı: Ey İbrāhīm, ot seni* ***köyürmes mü****? Aydı:* ***Yoḳ*** [43v-5]

(256) *İbrāhīmniŋ eligin aḍaḳın yėtmiş batman temür birle bağlap mancınīḳġa urdılar, aydılar: Ey İbrāhīm,* ***ḳorkmas mu-sen****? İbrāhīm aydı: …* ***Kimüŋ içinde Ḥaḳ otı bolsa, ḫalḳ otından neteg ḳorḳar?*** [41r-12]

Aşağıdaki örneklerde olumlu sorulara verilen olumsuz yanıtların çeşitliliği dikkat çekicidir. (62) numaralı örnekte olumsuz yanıt *-mA-* OSUZ ile, (930) numaralı örnekte *yoḳ* OSUZ ile, (500) ve (2019) numaralı örneklerde ise sezdirime dayalı olarak ifade edilmiştir. (495) numaralı metin parçası ise yanıtın olumsuzluk işaretleyicisi ile oluşturularak, yüzey yapısı olumsuz olan yanıt ortaya koyularak, kuvvetli bir olumluluğun sezdirildiği bir örnektir:

(62) *Ḥavvāġa sözledi:* ***Hīç bilür mü-sen*** *bu buġday yıġaçındın sizni Teŋri ne üçün yıġdı? Ḥavvā aydı:* ***Bilmez-men****.* [11v-1/2]

(930) *Ḫıżr aydı: Ey Mūsī, sen* ***bilür mü-sen*** *bu ḳuş ne tėyür? Mūsī aydı:* ***Yoḳ****.* "Hızır sordu: Ey Musa, bu kuş ne diyor sen biliyor musun? Musa cevap verdi: Hayır." [130r-14]

(500) Zeliḫā şabrı ḳalmadı. Bir kün Yūsufnı būstānġa kiwürüp aydı: Ey Yūsuf, meniŋ köŋlümde söz bar. Kimersege aytmas-men, **sen bilür mü-sen**? Yūsuf aydı: Ey Zeliḫā, seniŋ köŋlünde ne barın ***ne bileyin***? "Zeliha(nın) sabrı kalmadı. Bir gün Yusuf'u bahçede çevirip sordu: Ey Yusuf, benim gönlümde söz var. Kimseye söyle(ye)mem, sen bilir misin? Yusuf cevap verdi: Ey Zeliha, senin gönlünde ne

olduğunu ne bileyim? (: bilmem)." [80r-4]

(2019) *Ey ʿAlī, ozaḳılarda yawuzraḳı kim erdi bilür mü-sen? Aydı:* ***Allāh taʿālā ve Resūl yegrek bilür.*** *Aydı: Ṣāliḥ yalawaç iŋ̂enin öltürgen erdi. Yana aydı: Bilür mü-sen soŋ̂ḳıda yawuzraḳı kim turur? Aydım:* ***Allāh taʿālā ve Resūl bilür****. Aydı: Seni öltürgen turur.* "Ey Ali, öncekilerden en kötüsü kimdi biliyor musun? (Hz. Ali) cevap verdi: Yüce Allah ve Peygamber daha iyi bilir. (Hz. Muhammed) dedi: Salih peygamber(in) ineğini öldüren idi. Yine (Hz. Muhammed) sordu: Biliyor musun sonrakilerden en kötüsü kimdir? Dedim: Yüce Allah ve peygamber bilir. Dedi: Seni öldürendir." [241v-11/13]

(495) *Yūsuf aydı: Yaʿḳūbnı* ***bilür mü-sen****? Aʿrābī aydı:* ***Neteg bilmes-men****? Yalawaçımız Yaʿḳūb turur.* "Yusuf dedi: Yakup'u tanıyor musun? Arap cevap verdi: Nasıl tanımam, peygamberimiz Yakup'tur." [79r-15]

KE'de dikkati çeken diğer bir husus da kimi olumsuz sorulu yapıların uyarma, hatırlatma, dile getirilen konuya dikkati çekme, ortada olan bir gerçekliği, hem konuşurun hem dinleyenin tanık olduğu bir durum/olayı vurgulamaya hizmet etmesidir. Bu amaca hizmet için tercih edilen fiiller genellikle *gör-* ve *utan-* olmuştur, bunların yanında *bil-, işit-* gibi yukarıdaki amacı yansıtan başka sözcükler de kullanılmıştır:

(1178) *Ayturlar:* ***Uwtanmadıŋ̂ mu*** *Teŋ̂ri-men tėdiŋ̂?* [157r-4]

(1105) *Aydı: Ey Belḳīs,* ***uwtanmas mu-sen****: Anıŋ̂ bendesi erken, munça nʿmet bėrmiş erken, künge tapunur-sen?* [150r-7]

(109) *ᶜÖmer raẓiya'llāhu ᶜanhu ḳoldaşlarıŋ̂a yüz öwürdi, aydı: Resūlᶜaleyhi's-selāmdın* ***işitmediŋ̂ mü****: Ḳaçan bözçi oltursa ḳaçıŋ̂ tėp.* [18v-20/21]

(448) *Yaʿḳūb yalawaç sordı: Ey böri, Teŋ̂ri ḥaḳḳı rāst ayġıl, Yūsufumnı neteg yėdiŋ̂? Böri tilge keldi, aydı: Yā Resūla'llāh,* ***bilmes mü-sen*** *ḳamuġ yalawaçlar eti* ***ḥarām turur****?* [72v-7]

(432) *Yūsufnı tutdılar. Rūbilniŋ̂ aḍaḳınġa tüşti. Yıġlayu başladı, aydı: Ey ḳarındaşım,* ***körmes mü-sen*** *meni öltürgeli oġradı1ar.* [69v-19]

(1843) *Süheyl aydı: Sen* ***bilmes mü-sen*** *Mekkede açlıḳ turur, sen mundaġ kāᶜide birle kirseŋ̂ Mekkede biregü ḳalmaġay, ḳamuġ seni ārzūlar.* [226r-3]

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (1696), (830), (1660), (923), (918), (526), (1942), (415), (27), (1902), (1633), (267), (765), (48).

Bir fiilin olumlu ve olumsuzu ile yapılan soruyu "ayırtlama sorusu" olarak adlandıran Banguoğlu, bunun için şu örnekleri verir: *Olur mu, olmaz mı?, Alıyor*

musunuz, almıyor musunuz?, Kalacak mısın, gidecek misin?" (1986: 455). Bu yapı için, muhatabından yanıt olarak söz edilenden birini seçmesini bekleyen seçenekli soruların (: alternatif sunan soruların) fiille sınırlanmış özel bir kuruluşu diyebiliriz, fakat elbette seçenekli sorular yalnızca fiiller için söz konusu değildir; isim ve isim soylu sözcükler için de geçerlidir. Aşağıdaki örneklerde hem fiilin olumlu-olumsuz biçimiyle, hem olumlu biçiminin aynı kaldığı fakat olumsuzun yerine *yoḳ* sözcüğünün tercih edildiği, hem ismin olumlu-olumsuz biçimiyle, hem de karşıt sözcüklerle oluşturulmuş seçenekli sorular yer almaktadır:

(759) *Şem'ūn aydı: Ol cādū yėmişdin soñg uzunraḳ bolup yoġunaldı mu ya **yoḳ mu?** Aydılar: **Yoḳ**.* "Şemûn sordu: O büyücü yedikten sonra daha uzun olup kalınlaştı mı yoksa yok mu/kalınlaşmadı mı? Cevap verdiler: Yok/kalınlaşmadı". [113r-1]

(971) *Tālūṭ oġlanlarıngа keldi, aydı: Ey oġlanlar, meni yanar ot içinde körseñgiz, maña buluşkay mu-siz ya **yoḳ mu**? Aydılar: **Buluşkay-mız**.* "Tâlût çocuklarına geldi, sordu: Ey çocuklar(ım), beni yanan ot içinde görseniz benimle kavuşur musunuz yoksa yok mu/ kavuşmaz mısınız? Cevap verdiler: Kavuşuruz." [134v-2]

(528) *Ba'żı aymışlar: Yūsufnıñg oġraḳı ol erdi kim bu işni kılayın mu **kılmaġayın mu?*** "Bazıları demişler: Yusuf'un niyeti/düşüncesi o idi ki bu işi yapayım mı yapmayım mı?" [83r-3]

Buna benzer kullanımlar ve farklı örnekler için ayrıca *bkz. 3.3.2. yoḳ → 3.3.2.1.h.*

Benzer örnekler için *bkz.* KEOB: (674), (1160), (1742), (1753), (1092) (1103).

SONUÇ

Türkçedeki olumsuzluğun biçim-dizim ve biçim-anlamsal karakteristiği belirlenirken daha önce ortaya konulan çalışmalara bir göz atıldığında ilk göze çarpan şey, dünya dillerinin genelinde olduğu gibi olumsuzluğa çoğunlukla fiil ulamı etrafında ve onun bir tümce olumsuzluğuna işaret etmesine gönderme yapılarak yaklaşılmasıdır. Genel olarak fiili ilgilendiren ve olmama/gerçekleşmemeyi ifade eden çekimsel bir araç olarak görülmekle birlikte olumsuzluk, geleneksel (yapısal) yaklaşımların aksine yokluğu, bulunmamayı da kapsamına alan, sadece fiil ulamını değil, isim ulamını da ihtiva eden, daha geniş yelpazede değerlendirilmesi gereken bir kavramdır.

Biçim-söz dizimi bakımından olumsuzluk söz konusu olduğunda *işaretleyici* ön plana çıkar. Yalnızca Türk dilinde değil, bütün dillerde olumlu bir tümcenin herhangi bir işaretleyiciye ihtiyaç duymazken olumsuz karşılıklarının bir işaretleyiciye sahip olmak zorunda olduğu, birçok araştırmayla kaydedilmiştir. Olumsuzluk işaretleyicileri söz konusu olduğunda ilk akla gelen bu işaretleyicilerin olumsuzluğa işaret etmesi ise ikinci olarak akla gelen de bu işaretleyicilerin bir tümce olumsuzluğunu açıklamak üzere kullanıldıklarıdır.

Olumsuzluğa dair yapılan incelemelerde dillerarası çalışmalarda görülen şu başlıkları genelde Türkçe, özelde KE için de vermek mümkündür:

i) Standart/fiil olumsuzluk(u) (standard negation) : *-mA-*,

ii) Fiil-dışı olumsuzluk (non-verbal negation) : *ermes*/değil; *+sXz,*

iii) Varlık olumsuzluğu (existential negation) : *yoḳ.*

-mA-, *ermes*, *+sXz* ve *yoḳ* olumsuzluk işaretleyicileri yukarıdaki verilen asıl işlevleri yanında türlü kullanımlarla birbirlerinin işlevlerini de üstlenebilmektedir.

Aşağıdaki söylem *+sXz* eki dışında KE'deki açık olumsuzluk işaretleyicilerinin tamamını vermesi bakımından dikkate değer. *+sXz* biçimbirimi doğrudan söylemde yer almamakla birlikte onun anlam ve işlevini Farsça alıntı olumsuzluk öneki *bī* karşılar:

> *Uluġları Resūlnı ündep ögüt bėrdiler, aydılar: Ey yigit, seniṅ̂ atalarınṅ̂nınṅ̂ bizinṅ̂ üze ḥaḳları [bar]. Biz ḳamuġ olarnınṅ̂ milletide-miz. Bu ne iş turur kim atalarnınṅ̂ dīnin saldınṅ̂ olarnınṅ̂ dīnlerin ḥaṭāġa çıḳardınṅ̂. Eger telwe bolduṅ̂ erse aẏġıl, [c]ilāc kılalınṅ̂; eger dīv perī āfeti teggen bolsa ḳurbān ḳılalınṅ̂, ṣadaḳa bėrelinṅ̂, ṣefī[c] bolalınṅ̂; eger dervişlikdin erse māl cem[c] ḳılalınṅ̂ sanga; eger kimersege [c]āşıḳ erseṅ̂ anınṅ̂ yaraġın kılalınṅ̂, seni murādġa tegürelinṅ̂; eger cādūlıḳ ḳılġan bolsalar bāṭıl ḳılduralınṅ̂; ya*

uluġluḳ ṭamaᶜ ḳılur erse[ŋ̂g] uluġ ḳılalıŋ̂g; eger kimersede öçüŋ̂g bolsa öçüŋ̂gni alalıŋ̂g; eger kimer<se>din ḳorḳar erseŋ̂g boluşalıŋ̂g. Bu sözlerni ḳoyġıl tėp sordılar erse Resūl aydı: Telwe ***ermes-men****; div peri* ***çalmadı****; māl ḳaḍġusı* ***yoḳ****;* ᶜ*āşıḳ* ***ermes-men****; kimerse birle öcüm* ***yoḳ****. Bu sözleriŋ̂giz ḳamuġ* ***bīhūde*** *turur.* “Büyükleri (: ileri gelenleri) Peygamberi çağırıp öğüt verdiler, dediler: ‘Ey genç, senin atalarının bizim üzerimizde hakları var. Biz hepimiz onların milletindeniz. Bu nasıl bir iştir ki atalarının dinini bıraktın, (insanlara) onların dinlerini hatalı gösterdin. Eğer delirdiysen söyle, ilaç yapalım (: iyileştirelim); eğer (sana) cin peri afeti değmişse kurban keselim, sadaka verelim, şefaat edelim (: seni bu dertten kurtaralım); eğer (bu yaptıkların) fakirlikten ise mal toplayalım sana; eğer birine aşık isen onun gereğini yapalım, seni murada erdirelim; eğer (sana) büyü yapmış iseler batıl kılalım (: büyüyü bozalım) ya da büyüklük (: makam) istiyorsan (seni) büyük/önemli kılalım, eğer birinde öcün varsa öcünü alalım; eğer birinden korkuyorsan yardım edelim. Bu sözleri bırak!’ diyerek (bütün bu soruları) sorduklarında Peygamber cevap verdi: Deli değilim; cin peri (bana) musallat olmadı; (bende) mal kaygısı yok, aşık değilim, kimseyle öcüm (de) yok. Bu sözleriniz faydasızdır/boşunadır.” [203r-2/11]

Fiil kök ve gövdelerinden sonra, çekim eklerinden önce gelen *-mA-* fiil olumsuzluk işaretleyicisi, tümcenin tamamına tesir ederek geniş kapsamlı tümce olumsuzluğu ortaya koyan standart olumsuzluk işaretleyicisidir. Bütün ZGK işaretleyicilerine ulanarak olumsuz anlamın ortaya çıkmasını sağlayan *-mA-,* türlü olumsuzluk unsurları ile birlikte kullanılarak hem olumsuzluk uyumunda hem de çift olumsuzluğun oluşumunda yer alarak çoklu olumsuzluğun ortaya çıkmasında rol oynar.

Bildirme ve tasarlama tümcelerinin olumsuzlanma stratejisi olarak kabul edebileceğimiz fiil tümcesi olumsuzluğunda KE’de kullanılan işaretleyici bağımlı biçim birim *-mA-*’dır. *-mA-,* hem bitimli hem bitimsiz fiillere gelerek basit fiil tümcelerinin olumsuzlanmasını gerçekleştirdiği gibi birleşik tümcelerin olumsuzlanmasını da sağlar. KE’de *-mA-* biçim birimli olumsuz bitimli fiil bildirme işaretleyicileri ve onların bakışımlı karşılıkları *-dI: -mAdI, -mIş : -mAmIş, -GAy : -mAGAy, -GU+İYE : -mAGU+İYE, -GA : -mAGA, -y/-Ay : -mAy* iken olumlu-olumsuz karşıtlığa sahip şu yapılar arasında ise bir bakışımlılık söz konusu değildir: *-r (X)r : -mAz/s, -GU+İYE + turur : -GU+İYE + yoḳ.*

KE’de olumsuz bitimli fiil yapılarından olumsuz tasarlama işaretleyicileri ve onların bakışımlı karşılıkları *-AyIn, -GAyIn : -mAyIn, -mAGAyIn; F-mA, -mAGIl; -sUn : -mAsUn; -AlIŋ̂, GAlIŋ̂ : mAlIŋ̂, -mAGAlIŋ̂; -ŋ̂ : -mAŋ̂; -sUnlAr : -mAsUnlAr; -sA : -mAsA; -GU : -mAGU; kerek : kerekmez* iken şu olumlu-olumsuz

karşıtlığa sahip ekler arasında ise bir bakışımlılık söz konusu değildir: *-elimi͡ŋ : -mAlIn͡g, -mAGAlIn͡g; (G)AlI : -mAlIn͡g, -mAGAlIn͡g.*

Türlü stratejilerle dil düzlemine çıkabilen olumsuz emir paradigması diller arası yapılan çalışmalarda özel bir yere sahiptir, zira birçok dil, söz dizimsel olarak olumsuz emri işaretlememektedir. KE'de *olumsuz emir/yasaklama*, diğer fiil çekim dizgelerinden farklı olarak bütün kişilerde farklı morfolojik yapıya sahiptir ve bu yapı kendi içinde olumlu karşılıkları ile bakışımlı bir görünüm sergiler. KE'de olumsuz emrin, morfolojik işaretleyiciler yanında kimi sözlüksel birimlerle de karşılandığı gözlemlenmiştir. *yıġ(ıl)-, menᶜ ḳıl-, tıḍ-/tıy-, ḥarām bol-/er-/ḳıl-/tur-* fiilleri ile *nehy, ḥarām* isimleri olumsuz emri kodlayan sözlüksel birimlerdir. KE'de hem bu sözlüksel birimler hem de özel morfolojik işaretleyicilerle olumsuz emri kodlayan *gerçek emir* yanında, farklı işaretleyicilerle ifade bulan *yerini tutan emir* de tanıklanmıştır. Yerini tutan olumsuz emri kodlayan *-mAGAy* ve *-mAGU* yapıları yüklendikleri bu işlev ile KE için karakteristiktir denilebilir. Bununla birlikte Rabġūzī KE'de yerini tutan emir işaretleyicilerinden ziyade gerçek emir işaretleyicilerini kullanmıştır, zira metnin türü, şüpheye yer bırakmayacak bir anlatımın ifadesini gerekli kılmakta, *emir* söz konusu olduğunda bu, ancak gerçek emir işaretleyicisi ile mümkün olmaktadır. KE'de emrin ifade bulduğu zamanla gerçekleştirilme zamanı arasındaki mesafeye işaret eden *yakın (gelecekte gerçekleşecek) emir* ve *uzak (gelecekte gerçekleşecek) emir* de tanıklanmıştır. Bunun yanında semantik bakımdan yaptırım gücü yüksek ve düşük emirler, sırası ile *yakın/kesin emir* ve *uzak/kibar emir; uyarı emri* -metnin gerekli kıldığı şekilde- KE'de sıkça kullanılmıştır.

Varsayıma dayanan *(olumsuz) gerçek şartlılar* yanında gerçek karşıtı durum/olayları yansıtan *gerçek karşıtı şartlı kuruluşlar* da KE'de sık kullanılmıştır. *F-sA+K/İYE* şeklinde hem iyelik ekleri hem de kişi ekiyle çekime girebilen *-sA* şart işaretleyicisi ile onun olumsuz karşılığı arasında bir bakışımlılık söz konusudur: *-sA : -mAsA.*

Öncülde dile getirilen hareket/durum/olayın gerçekleşmesi/gerçekleşmemesi, *sonuç*'taki yüklemin gerçekleşip/gerçekleşmemesi üzerinde etkili olan varsayıma dayanan gerçek şartlıların yer aldığı KE metninde, *öncül*ün ya *F-sA* ya da *F-ZGK-sA* yapısında iken *sonuç*un *F-ZGK (umumiyetle -r:mAz/s ve -GAy ZGK)* yapısında olduğu saptanmıştır. Artık gerçekleşme ihtimali kalmayan ya da gerçekleşip gerçekleşmemesi kuvvetli bir belirsizlik taşıyan gerçek karşıtı şartlı kuruluşlarda ise öncülün ya fiile

doğrudan eklenen *-sA* işaretleyicili *F-sA* yapısı ile ya da *-sA+K+ erdi* yapısıyla kurulduğu gözlemlenmiştir. Sonuç ise daima *F+ZGK* işaretleyicisi ile *erdi* yapısının birleşmesiyle kurulur: *F+ZGK erdi.* Gerçek karşıtı şartlılarda yüzey yapı olumlu ise derin yapı olumsuz; yüzey yapı olumsuz ise derin yapı olumludur.

KE'de *olumsuz gereklilik* hem morfolojik hem söz dizimsel hem de sözlüksel birimlerle ifade edilmiştir. Olumlu gereklilik *-GU, -GU kerek, -mAk kerek, -sA kerek*, *kerek … -sA* yapıları ile ifade bulmuş, bunun yanında *kerek* sözcüğü kimi zaman isimlerden sonra gelerek 'olmalı, olması gerek' anlamını da vererek isim tümcelerinin yüklemi olmuştur. *-GU* eki olumlu gerekliliğin olumsuz bakışımlısı olan *-mAGU* KE'de tanıklanmamıştır. Yine KE'de *-GU kerekmez* olumsuz yapısına rastlanmazken *-GU kerek* olumlu yapısı bir kez tanıklanmıştır [tutġu kerek 139r-12]. KE'de *kerek-* fiilinin olumsuz geniş zaman çekimli *kerekmez* yapısının isimlerden sonra gelerek gereksizlik anlamını karşıladığı görülür. *F-sA … kerekmez* ve *F-mAK … kerekmez* kuruluşları ile *muḥtāc erme-, muḥtāc bolma- ḥācet ermes, ḥācetüm yoḳ, ḥācetsiz-men* yapıları da olumsuz gerekliliği kodlamıştır. Bunların yanında soru işaretleyicileri *ne* ve *nige*, tıpkı bir öndurum olumsuzluk işaretleyicisi gibi *kerek* sözcüğü ile birlikte kullanılmış, olumsuz gereklilik anlamının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. KE'de gerekliliği kodlayan olumlu *-sA kerek* yapısı ise sadece iki örnekte, iki gerçek karşıtı kuruluşta (ʿāfiyet duʿāsı ḳılsa kerek erdi 134v-17; ekimizdin keçürse kerek erdi 11v-17) tanıklanmıştır.

Olumsuz yeterlik KE'de, hem fiil birleşmeleri yolu ile hem de sözlüksel birimlerle ifade bularak kılış/oluşun mümkün ya da muhtemel olmadığına, öznenin eylemdeki -iç/dış kaynaklı- yetersizliğine işaret eder. KE'de yeterliğin olumlusu *F-A/U ZF bil-, -sA bol* yapıları ile kurulmuşken yeterliğin olumsuzunda daha çok bir yapısal çeşitlenme dikkati çeker. KE bir yandan *F-A/U ZF bil-, -sA bol-* yapılarının sırasıyla *F-A/U ZF bilme-, -sA bolma-* bakışımlı karşılıklarını barındırırken bir yandan da asıl metne hâkim *F-UmA-* yanında *F-ZF alma-, F-p bolmas* fiil birleşmeleri yoluyla kurulmuş yapıları ve *F-UrGA ḳuvveti yoḳ, F-mAKGA/-GUKA küçü/ḳudreti/ḳuvveti yetme-/yoḳ* gibi sözlüksel ifade yollarını barındırır. KE'nin karışık dilli bir eser olması, olumsuz yeterlik ifadesinde tasviri fiilin çeşitlenmesine yol açmıştır. Olumlu yeterlik ile olumsuz yeterlik arasındaki bakışımsızlığın sebeplerinden biri *u-* sözcüğünün büyük çoğunlukla olumsuz olarak kullanılması sonucu, zamanla tamamen olumsuz bir çağrışıma bürünmüş olması ile ilgili olabilir.

KE'de olumsuzluklar art gönderim unsurlarıyla da ifade bulmuştur. Rabġūzī'nin bilgiyi doğrudan yinelemek yerine bu unsurlarla aktarması eserini akıcı, anlaşılır ve akılda kalıcı kılmaya çalışmasıyla, dolayısıyla üslup kaygısı ile ilgili olsa gerektir. KE'de *bu, andaġ, andaġoḳ, mundaġ*, *ozaḳı* sözcükleri olumsuzluğun ifadesinde rol oynayan başlıca art gönderim unsurları olarak tespit edilmiştir.

Olumsuz bitimsiz fiiller KE'de şu üç kuruluşla tanıklanmıştır: a) OSUZ fiilimsi OSUZ F/Yüklem, b) OSUZ fiilimsi OLU F/Yüklem, c) OLU fiilimsi OSUZ F/Yüklem. Buna göre *-r/-Ar/-(y)Ur : -mAz/s, -GAn : -mAGAn, -dUK/-mXş : -mAdUK, F-gUçI bol- : F-gUçI bolma-/F-gUçI kalma-, F-GUçI (bar) : F-GUçI yoḳ* yapıları olumsuz sıfat-fiilli yapıları ve onların bakışımlı/bakışımsız olumlu karşılıklarını gösterir; KE'deki olumlu isim-fiil yapıları ise *-mAK, -mAKlIK, -erlik,* bağlama bağlı olarak *-GU, -gülük, -UrGA/-ArGA* iken olumsuz isim-fiil yapıları *-mes* ve *-meslik, -mAK yoḳ* şeklindedir. Olumsuz zarf-fiilli yapılar KE'de çoğunlukla F-OSUZZF …. OSUZY kuruluşundadır. Bununla yanında F-OSUZZF …. OLUY kuruluşu da gözlemlenmiştir. KE'de olumsuz bitimsiz fiil yapıları ise şu dört yapı ile karşımıza çıkar: *-mAGXnçA -mAy -mAdIn* ve *-mAyIn.*

KE'de isim olumsuzluğunu gerçekleştiren işaretleyicilerin hem isim öncesi (prenominal) hem de isim sonrası (postnominal) konumda olduğu gözlemlenmiştir. Bu duruma Altay dillerinin akrabalığı iddiası cihetinden bakıldığında söz konusu fiil öncesi ve fiil sonrası alternatiflerin her ikisinin de varlığı tartışılmalıdır. *+sXz* bağımlı biçim birimi, *yok* bağımsız biçimbirimi ve gramatikalleşmiş *ermes* yapısı isim olumsuzluğunun ortaya konmasında isim sonrası konumda kullanılmıştır. *ne* sözcüğünü ise isim öncesi olumsuzluk işaretleyicisi olarak değerlendirmek mümkündür. KE'de *ne* sözcüğünün gerçek ve retorik soru işlevinden sıyrılıp bir isim öncesi olumsuzluk işaretleyicisi konumuna geldiğini gösteren aşağıdaki örnek dikkate değer. Bağlam dikkate alındığında, izleyen tümcedeki ifade açıkça, parçada koyulanıp altı çizilen kısmın bir olumsuzluk ifadesi taşımasını teyit eder niteliktedir:

> *Bażı ṣaḥābeler munı işitip sewünür erdiler. Ṣıddīḳ raẓiya'llāhu ʿanhu yıġlayur erdi. Aydılar: Yā Ebā Bekr,* ***ne yıġlaġu*** *kün turur. Ṣıddīḳ aydı:* Sizge sewüngü kün turur. *Men bildügümni siz bilse erdiñgiz sewünmegey erdiñgiz. Bilmiş boluñ Muṣṭafānı bizinġ aramızdın çıḳarġu teg tururlar. Bizni anınġ firāḳı birle mübtelā ḳılġu teg tururlar.* "Kimi sahabeler bunu işitip seviniyorlardı. Ebûbekir -Allah ondan razı olsun- ağlıyordu. Dediler: Ey Ebû Bekir, ağlayacak gün değildir. Ebû Bekir dedi: Size sevinecek gündür, ben(im) bildiğimi siz (de) bilseydiniz sevinmezdiniz. Bilmiş olun (ki) Mustafa'yı bizim aramızdan çıkarmayı amaçlıyorlar. Bizi onun ayrılığıyla mübtela kılmak istiyorlar." [236r-15]

+sXz, tıpkı tanıklanabilen ilk yazılı belgelerimizde olduğu gibi KE'nin de kullanım sıklığı yüksek canlı bir ekidir. *+sXz* biçim birimi KE'de 80 sözcük üzerine gelerek tekrarlarıyla birlikte 243 kez kullanılmıştır. Bu sözcüklerin 58'si Türkçe (tekrarlarıyla 208 kez), 19'u Arapça (tekrarlarıyla 26 kez) ve 3'ü ise Farsça (tekrarlarıyla 9 kez) kökenlidir. Hem isimlere, hem isim ibarelerine, hem de sıfatlara ulanabilen *+sXz,* sözcükleri olumsuzlayan öge olumsuzluğuyla birlikte tümce olumsuzluğu da gerçekleştirebilen bir olumsuzluk işaretleyicisidir. *+sXz,* KE'nin diğer açık olumsuzluk işaretleyicileri gibi hem olumsuzluk uyumunda hem de çift olumsuzluğun ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Olumsuzluk-karşıtlık ilişkisinde, olumlu-olumsuz karşıtlık söz konusu olduğunda, karşıt çiftlerin olumsuz cephesini oluşturan unsurların umumiyetle *+sXz* ekli sözcükler olduğu; bunun yanında alıntı *bī-, nā-* ve *-lā* eklerinin de karşıt çiftlerin olumsuz tarafını teşkil ettiği saptanmıştır. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere KE'de olumlu-olumsuz karşıt çiftler yalnızca ekler aracılığıyla değil, içsel/sözlüksel birimlerle de karşılanmıştır:

> ***Sütlüg*** *koylar sütin bėrmediler,* ***sütsiz*** *ḳoy sütin bėrdiler.* [152 r]

> *ʿİsī bir küpdin suw içti* ***tatıġsız*** *nerse bar bolġay mu tėp suwnı tökti taḳı arıḳdın toldurdı, içti* ***süçüg****. Tan͡gladı aydı: Bu arıḳ suwı* ***süçüg****, bu küp suwı* ***açıġ*** *ḥikmet ne ermiş?* [171r-17-19]

> *Yarlıġ keldi kim: Ey Muḥammed, olarnı* ***muṭīʿ*** *tėdin͡g ammā men ezel içinde bir ançasın* ***ʿāsī*** *tėdim, bir ançasın* ***zānī*** *bildim, bir ançasın* ***çaġır içgüçi*** *bildim, bir ançasın* ***ḥarām yėgüçi*** *bildim, bir ançanı* ***bī-namāz*** *bildim bir ançanı* ***kāhil-i namāz*** *tėyü bildim; ammā sen bu kün* ***muṭīʿ*** *tėdin͡g erse men hem* ***muṭīʿ****ġa tuttum. Olar* ***arıġsız*** *erse sen* ***arıġ****-sen, olar* ***ʿāsī*** *erse sen* ***muṭīʿ****-sen, olar* ***cāfī*** *erse sen* ***vāfī****-sen. Ḥażretimde senin͡g ança ten͡glik ḥürmetin͡g bar. Neçe me olar yüz min͡g* ***cefā*** *ve* ***ḫaṭā*** *ḳılsalar sen olarnı* ***arıġ*** *tėyü kelsen͡g, men tamām* ***cefā****ların ve* ***ḫaṭā****ların yarlıḳap* ***arıġ****ḳa çıḳarġay-men.* [212r-20/21; 212v-1/6]

İsim tümcelerinin ana olumsuz yüklemleyicilerinden (predicator) biri olan *ermez/s, er-* fiilinin T3K olumsuz geniş zaman çekimidir (er- ~i- mez/s) ve kalıplaşarak *tegül/değil* anlam ve göreviyle kullanılmıştır. KE'de niteleme olumsuzluğunu isim tümcelerinin olumsuzlanmasında kullanılan işaretleyicilerden biri olan *ermez/s* sağlarken varlık olumsuzluğu ise *yoḳ* sözlüksel birim ile gerçekleştirilir. Türkçe varlık olumsuzluğunun (existential negation) ayrı bir olumsuzluk işaretleyicisiyle gösteren dillerden biridir. ETü.'den bugüne kadar isim tümcelerinin varlık olumsuzluğunu gerçekleştiren ad yüklemi *yoḳ,* KE'de de aynı görev ve işlevlerle tanıklanmıştır. *yoḳ* sözlüksel birimi *zamanda ve mekânda olmayış (ontolojik olumsuzluk)* anlamını

karşılamanın yanında (bir nesnede, kişide *vb.*) *mevcut olmayan, bulunmayan* anlamıyla da kullanılmış, bunlara ek olarak kimi zaman inkâr sözcüğü *hayır* anlamını da karşılamıştır. *yoḳ* sözcüğünün KE'de bağlama bağlı olarak tıpkı Sibirya sahası diyalektlerinde olduğu gibi *+sXz* işleviyle de kullanıldığı, yine bağlamdan bağımsız olmayarak *ermes* yapısının işlevinde 'değil' anlam ve işlevini karşıladığı da görülmüştür.

KE'de ele aldığımız dört açık olumsuzluk işaretleyicisinin tamamının öge olumsuzluğuna işaret etmezken hepsinin tümce olumsuzluğu bildirmede kullanıldığı gözlemlenmiştir. *-mA-,* tümcenin bütününü kapsayan bir tümce olumsuzluğu ortaya koyarken, *+sXz* umumiyetle tümcedeki ögelerden yalnızca birine odaklanan öge olumsuzluğunun ortaya çıkmasını sağlamakla birlikte tümcenin yüklemi olduğu kimi durumlarda tümce olumsuzluğu da ortaya koyar. *ermez/s*, hem tümce hem öge olumsuzluğunu gerçekleştirirken, *yoḳ* ise çoğunlukla tümce olumsuzluğu, yer yer de öge olumsuzluğu ortaya koyar.

Türlü disiplinlerin odağında yer alan olumsuzluğun dilsel tezahürleri her ne kadar mantık biliminden farklı da olsa olumsuzluğun incelenmesinde söz konusu disiplinin olumsuzluğa yaklaşımı göz ardı edilmemelidir, zira dikkatle bakıldığında kökleri ilkçağa kadar uzanan olumsuzluk kavramına dair bugün ileri sürülen birçok düşüncenin temelinde mantık ve felsefedeki yaklaşımların olduğu görülecektir. Nitekim mantık kökenli yaklaşımın sonucu olarak ele alınan *çift olumsuzluk* ve *zayıf olumsuzluk* esasen aynı semantik mekanizmanın bir parçası olarak mantıktaki *çift olumsuzluk kuralı*nı (Law of Double Negation) uygulayan iki kavramdır. Yine çift olumsuzluk kavramı ile -dolaylı da olsa- ilişkilendirebileceğimiz *olumsuzluk uyumu* ve *pekiştirmeli olumsuzluk* ise çift olumsuzluk kuralını uygulamayan iki olgu olarak karşımıza çıkar.

Çoklu olumsuzlukta/çok sayıda (biçim-dizimsel) olumsuzluk işaretleyicisi bir arada bulunduğunda, söz konusu işaretleyiciler klasik mantıktaki gibi sadece birbirlerini iptal etmez; kimi zaman birbirlerinin semantik değerlerini düşürüp kimi zaman da yükseltebilmektedirler. Sözü edilen her iki durum da KE'de gözlemlenmiştir. Nitekim aşağıdaki örnekte iki olumsuzluk işaretleyicisi birbirini iptal ederek bir olumlu anlam ortaya koymuştur:

> *Mevlī taʿālā yarlıḳar ḳavluhu taʿālā:* الا من كم ناو *[Maʿnisi] ol bolur kim sizlerde kimerse tamuġġa* ***kirmegen*** ***bolmaġay*** *enbiyā, evliyā, müʾmin kirür.* "Yüce Allah buyuruyor, kavluhu teâlâ: Ve in minkum illâ. Anlamı şudur ki sizlerden cehenneme girmeyen

kimse olmayacak, enbiya, evliya, mümin girecek." (: Herkes cehenneme girecek). [116r-5/7]

Kimi zaman bir ifadeyi tekdüzelikten kurtarıp farklı yoldan ifade etmek, kimi zaman da söylenilenlerin etkisini artırmak amacıyla tercih edilen bir yol olan çift olumsuzluğun oluşmasında bağımlı biçim birimler *+sXz* , *-mA-* ve alıntı *nā* eki; bağımsız biçim birimler *ermes* ve *yoḳ* ile retorik işlevde kullanılan soru sözcükleri yanında içsel olumsuzluk taşıyan sözlüksel birimler de rol oynamıştır. Bunu şöyle gösterebiliriz:

Tablo 25. *KE'de Çift Olumsuzluğu Gerçekleştiren İşaretleyiciler*

	-mA-	+sXz	ermes	yoḳ	soru unsuru	içsel OSUZ
-mA-	+	–	–	–	+	–
+sXz	+	–	+	+	+	–
ermes	–	–	–	–	+	–
yoḳ	–	–	–	–	+	–
soru unsuru	+	+	–	+	–	–
içsel OSUZ	+	+	+	+	–	–
nā	+	–	–	–	–	–

Not: Tablodaki çift olumsuzluk değerlendirmesinde yatay çizgideki işaretleyiciler dikeydekilerden önce gelecek şekilde kurgulanmıştır.

Aşağıdaki örnek, iki olumsuzluk işaretleyicisinin birbirini iptal etmediği, semantik olarak birbirinin değerini yükselttiği, kuvvetli bir olumsuz anlamı ortaya koyar:

On bir aġ saldılar. Kėçege tegi ***hīç nerse ilinmedi****.* "On bir ağ attılar. Akşama kadar (ağa) hiçbir şey takılmadı." [144v-15/16]

Olumsuzluk uyumunun ortaya çıkmasında olumsuz sözcüklerin (n-words) tek başlarına bulunmayıp bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte bulunmak zorunda olmaları dolayısıyla özelde KE, genelde Türkçe *Mutlak OSUZU dillerin*den biridir. OKU'ların özelde KE, genelde Türk dili için olumsuzluk uyumunun bir parçası olduğunu ifade edebiliriz. Olumsuzluk uyumuna, çoklu olumsuzlukların ortaya koyduğu semantik değerler bakımından yaklaştığımızda pekiştirmeli olumsuzluğu OSUZU'dan

ayırmanın ne kadar doğru olduğu tartışılmalıdır. Çoklu olumsuzlukların bir arada kullanılıp birbirlerinin semantik değerlerini zayıflatmaları ve/veya birbirlerini iptal ederek olumlu bir anlam ortaya koymaları söz konusu olmadığında OSUZU'dan bahsedilebilir. Dolayısıyla birbirlerinin semantik değerlerini yükselterek pekiştirmeli bir olumsuzluk orta koyan çoklu olumsuzluklar bir çeşit OSUZU olarak kabul edilmelidir.

Birtakım ifadelerin sadece olumsuz bağlamlarda/olumsuzluk kapsamında kabul edilebilir olduğuna işaret eden olumsuz kutupluluk unsurlarının (negative polarity items) KE'de sıkça kullanıldığını ifade edebiliriz ve fakat KE'de yer alan bütün OKU'ların aynı söz dizimsel ve anlamsal özelliğe sahip olduğunu söyleyemeyiz, zira KE'de yer alan OKU'ların bir kısmının yalnızca olumsuz bağlamlarla sınırlı güçlü bir OKU özelliği gösterirken bazı OKU'ların ise kimi olumlu bağlamlara -soru, şart- duyarlı bir kullanıma sahip zayıf bir OKU özelliği sergilediği ortaya çıkmıştır. KE'de umumiyetle alıntı sözlüksel birimler güçlü bir OKU özelliği sergileyerek yalnızca olumsuz bağlamlarda kullanılmış, zayıf OKU özelliği gösterenler ise hem Türkçe hem alıntı sözlüksel birimlerden oluşmuştur. KE'nin olumsuz kutupluluk unsurlarını iki başlık altında şöyle sıralayabiliriz: i) Sözlüksel OKU'lar: *zīnhār, aṣlā, hergiz, hīç, hīç vaḳt, hīç kim, hīç kişi, hīç kimerse, hīç ademī, hīç nerse, hīç nemerse, hīç nime, kimerse, nerse, nemerse, biregü, biri, kişi* ve kimi bağlamlarda *ḳamuġ* ii) Deyimsel OKU'lar: *atını aġzınġa alma-, köŋ͡gülge yaḳma-, ḳaḍġu yeme-*, *tili barma-.*

Hem konuşma sezdirimlerini hem de uzlaşmaya dayalı sezdirimleri KE'de kullanan Rabġūzī, okuruna açık olumsuzluk yanında örtük, sezdirime dayalı olumsuzluk örnekleri de sunmuştur. Sezdirime dayanan olumsuzluk ifadesinin, başka bir ifadeyle yüzey yapının olumlu kuruluşuna karşın derin yapının sezdirdiği olumsuz anlamın, özellikle geçmişte olmuş/gerçekleşmiş olması beklenen bir olaya göndermede bulunan gerçeksiz şart tümcelerinde, *er-* fiilinin geçmiş zaman çekimli kimi kullanımlarında ve sorulu yapılarda ön plana çıktığı, bununla birlikte kimi sözlüksel birimlerin de bağlama bağlı olarak olumsuz anlamı sezdirebildiği gözlemlenmiştir. Özellikle geçmişe gönderimde bulunan ve geçmişte olması mümkün olduğu hâlde gerçekleşmemiş durum/olaylara işaret eden yapılar -olumsuzluğu sezdiren kuruluşlar- dikkate değer bir çeşitlilik arz eder: *F-GAy erdi, kāşkī … F-GAy erdi, kāşkī…F-sA…erdi+K, eger … F-sA ⊃ … F-GAy +K, F-sA ⊃ F-GAy erdi, eger…F-sA ⊃ …F-Gay erdi, eger … F-sA erdi ⊃ … F-Gay erdi, eger … F+mAsA erdi ⊃…F-Gay erdi, eger…F-sA erdi ⊃ …F-mAGAy erdi, kāşkī …F-sA ⊃… F-Gay erdi, kāşkī … F-sA erdi ⊃ … F-Gay erdi, eger*

… F-sA ⊃ …F-r erdi, F-sA erdi ⊃ …F-GAy erdi, kāşkī … F-sA erdi ⊃ … F-Gay erdi, F-sA ⊃ İ erdi, F-sA ⊃ … erdi, F-sA ⊃ …F-r erdi, F-sA erdi ⊃ … F-r erdi, eger … F-sA ⊃ … F-r erdi, eger … F-sA erdi ⊃ … F-r erdi, F-sA ⊃ … F-sA kerek erdi, kāşkī … F-mIş kerek erdi, F-mIş bolsa erdi … F-Gay erdi.

Bir çeşit dolaylı söz edimi olarak kabul edebileceğimiz retorik sorular da, olumsuz anlamın ortaya çıkışında rol oynayan sezdirimli kuruluşlardandır. KE'de sezdirime dayalı olumsuz anlam ortaya koyan soru yapılarında rol oynayan soru sözcükleri şunlardır: *ḳaçan(ġa tegi), ḳandın, ḳaydın, ḳayda, ḳayu, kim, ne (ne tėp, ne üçün), nige, neçük, nelük, neteg, neçe.* Bu soru sözcüklerinin yanında *mU* soru işaretleyicisi de olumsuz anlamı sezdiren kullanımlarda yer almıştır.

KE'de *ammā, velī, līkin, velīkin; aḍın, özge, taş, başḳa/başġa; meger, illā, yalġuz; kāşkī; yā-ẖod, ya; neçe* ile *neçe kim*, *neçe me, neçe hem* dil unsurları olumsuzluğu tetikleyen unsurlar olarak sayılabilir. Bu unsurlardan *ammā, velī, līkin, velīkin*, öncesinde ve/veya sonrasında dinleyen/okuyan tarafından bir olumsuz yargının beklendiği ifadelerin ortaya çıkmasında rol oynar. Bu bağlama unsurları -bütün kullanımlarında aynı uzlaşımsal anlam söz konusu olmasa da- umumiyetle iki yargı arasındaki karşıtlığı, iki yargıdan biri gerçekleşirken diğerinin gerçekleşmediğini, başka bir ifadeyle iki yargıdan biri olumluyken diğerinin olumsuz olduğunu ortaya koyan uzlaşmaya dayalı sezdirimlerin ifadesine hizmet etmektedir. *aḍın, özge, taş, başḳa/başġa* dil unsurları olumlu bağlamda kullanıldıklarında birlikte kullanıldıkları isim/fiillerin dışında -söz konusu İ/F değil- başka bir şey ifade ederken olumsuz bağlamda ise başka herhangi bir şey/kişi *vb.* değil, yalnızca o İ/F'nin söz konusu olduğunu ifade eder. *meger, illā, yalġuz* ise olumlu bağlamda kullanıldıklarında *"…nın dışındaki/ler*", olumsuz bağlamda kullanıldıklarında ise "*yalnızca …"* anlamını karşılar. *yā-ẖod, veyā*, *ya* dil unsurları alternatifi sadece iki ögeye münhasır kılarak bu iki olasılık dışında başka bir şeyin söz konusu edilmeyeceğini sezdirir. *kāşkī* kiplik sözcüğü bir durum/olayın ya hiç gerçekleşmediği ve gerçekleşmeyeceğini ya da gerçekleşme olasılığı olsa dahi henüz gerçekleşmemiş olan durum/olayların ifadesinde kullanılır. *neçe* ile *neçe kim, neçe me* ve *neçe hem* ise tıpkı *ammā* gibi beklentinin olumsuzlanmasında kullanılan dil unsurlarıdır.

KE'de olumsuzluğun dilin türlü işlevlerinde, farklı dilsel birimlerle gün yüzüne çıkmasında hiç şüphesiz Rabġūzī'nin dile hakimiyetinin rolü büyüktür. Rabġūzī, aynı semantik değere sahip türlü olumsuz yapıları bir arada kullanmaktan çekinmemiş, onun

eserini daha anlaşılır kılma, tekdüzeliğin önüne geçme kaygısı, dönemin dil özellikleriyle birleşerek araştırıcısına olumsuzluğun farklı boyutlarını görme imkânı sunmuştur. Aynı semantik değere sahip aşağıdaki ifadeler olumsuzluğun farklı ifade yollarını göstermesi bakımından dikkate değer:

*yüzi körksüz = yüzining körki yoḳ = körksüz yüzlüg = yüzi körklüg ermes

Yukarıdaki kuruluşlara benzer kullanımlar -farklı yüzey yapı ile aynı derin yapının verilmesi- KE'de sıkça görülen bir durumdur. Nitekim *Süleymān ibn Dāvūd ʿaleyhi's-selām Ḳıṣṣası*nda, Hz. Belḳīs'ın Hz. Süleymān'dan gelen buyruğa cevap için kadı, vezir ve baş vezirine söylediği sözler ile onların bunu Hz. Süleymān'a aktardıkları kısımda yer alan ifadeler bu durumun örneklerinden yalnızca biridir:

> … eger sen yalavaç ersen͡g bu töşüklüg yinçüge kimerse elig tegürmeyin yip ötsün, taḳı töşüksiz yinçüge ādemi perī ḳolı tegmeyin töşülsün, taḳı bu oġlanlarnın͡g ḳayusı ḳız ḳayusı oġul erdükin bilsün, taḳı elig tegürmeyin bu ḳadeḥlerni ***suw birle toldursun kim ol suw kökdin ingen yėrdin çıḳġan bolmasun***. [148r-21 ; 148v-1/4]
>
> … sen yalavaç ersen͡g töşüklig yinçüge ḳol tegürmeyin yip ötürgil, taḳı töşüksiz yinçüge ādemiler, periler ḳolı tegme[yin] teşgil, yipge tüzgil, erkek oġlanlardın ḳız oġlanlarnı elig tegürmeyin ayırġıl, ḳadeḥlerni ***kök yėr suwı ermes suw birle toldurġıl.*** [148v-20/21 ; 149r-1/2]

Aşağıdaki ifadeler de farklı yapılarla aynı anlamın ortaya çıktığını gösteren dikkat çekici örneklerdendir:

> *Ṣāliḥ aydı: İḍiyā, men bulardın* ***ümīd kesdim***. [34r-13]
>
> *… sen hem yamanlıḳ ekip yaḫşılıḳ* ***ümīd etmegil***. [163v-20]
>
> *… menim üçün āyet ıḍġay tėp* ***ümīdim yoḳ erdi***. [235r-11]
>
> *Ḳamuġları kėn͡geştiler: Ṣāliḥnı özümüzdin* ***ümīdsiz ḳılalın͡g*** *tėdiler.* [34v-3]
>
> *İblīs* ***nevmīd bolup*** *yana İsmāʿīl tapa keldi, vesvese ḳılu başladı.* [51r-4]

KE'de aynı olumsuz anlam farklı dil ögeleri ile işaretli-işaretsiz yollarla ifade edilmiş, verilmek istenen farklı yollarla tekrar edilerek vurgulanmıştır. Aşağıda bu kullanımlardan birkaç örnek yer alır:

> *İḍiyā, yüksek kök ḳaṭarātın yaġız yėr berekātın bu* ***yolsuzlardın*** ***tıyġıl***, ***bėrmegil*** *tėp yıġladı.* [247v-6/7]
>
> *Aymışlar: Ol rūzgārda ḳamuġ ėllerde* ***açlıḳ boldı***, *aşlıḳ* ***tapulmadı***. [40r-15/16]
>
> *Bu sözni* ***kimersege*** ***aymaġıl***, ***kizlegil***. [231r-12]

Ferişte aydı: Bu işke **erkim yok**, *İḍidin destūr ḳolayın tėdi.* [20r-18]; *Bu iş meniŋ̂* **eligimde ermes**, *İḍidin destūr tileyin tėdi.* [20v-1]

Aşağıdaki metin parçası ise KE'deki olumsuz yapıların art arda geldiği, olumsuz dizilenmenin görüldüğü örneklerden biridir. Dili kesilen sineğin dilsiz kalması, bulunmayışa bağlı olarak konuşamamayı, konuşamama da faydasız (: anlamsız) ses çıkarma neticesini ortaya çıkarmıştır. Bu tür kullanım, olumsuzlukla başlayıp olumsuzlukla devam eden süreç hem içsel hem de işaretli olumsuzluklarla ifade bulmuştur:

Siŋ̂gek aġzını açdı, ḳarluġaç siŋ̂gek aġzın yıḍlayur bolup tumşuḳı birle siŋ̂gek **tilin kesip saldı.** *Ol kündin berü siŋ̂gek* **tilsiz ḳaldı**. *Ėkegü Nūḥ peyġambarġa keldiler. Siŋ̂gekke* **neçe** *sorsalar* **sözleyümes**, **yarāġsız ün ḳılur**." "Sinek ağzını açtı, kırlangıç sinek(in) ağzını kokluyor olup gagası ile sinek(in) dilini kesip bıraktı. O günden beri sinek tdilsiz kaldı. Her ikisi Nuh peygambere geldiler. Sineğe ne kadar sorsalar söyleyemez, faydasız ses çıkarır." [25v-20/21, 26r-1]

Aşağıda *yoḳ* sözcüğünün geçtiği metin parçası da Rabġuzī'nin dili, dolayısıyla olumsuzluğu etkili kullanımını örnekleyen ifadelerden yalnızca biridir:

[c]*Ömer bin Saʿdniŋ̂ öwkesi keldi, öldürgeli aşuḳturdılar. Ḥavlī bin Yezīdi'l-Aṣbahī indi, ol ḳutluġ başın kesti. Aṭınıŋ̂ yüzi ol ḳanġa bulġanıp çadırġa keldi. Münüt kördiler, mingen* **yoḳ**. *Aḫta kördiler, aygır* **yoḳ**. *Aṭ kördiler, Ḥüseyn* **yoḳ**. [248r-21, 248v-1]

Olumsuzluğun biçim-dizim ve biçim-anlamsal özelliklerininin belirlenmesine hizmet eden bağımlı biçimbirimler *-mA-* ve *+sXz*, bağımsız biçimbirimler *ermes* ve *yoḳ* ile *ne* ve *ne … ne* olumsuzluk işretleyicilerinin, olumsuz kutupluluk unsurlarının, gerçek karşıtı şartlı kuruluşlarla, retorik sorularla ortaya çıkan sezdirmeli olumsuzlukların, olumsuzluk tetikleyicilerinin, çoklu olumsuzluğun, bu çerçevede olumsuzluk uyumu ve çift olumsuzluğun KE'de tanıklanması, olumsuz yüzey yapı-olumsuz derin yapı, olumsuz yüzey yapı-olumlu derin yapı ve olumlu yüzey yapı-olumsuz derin yapı bağıntıları ile ortaya çıkan işaretli-işaretsiz, dolayısıyla açık-örtük olumsuzluğun zengin görünümleri, KE'nin tek başına -Harezm Türkçesini temsil ederek- olumsuzluğun türlü cephelerini gösterme gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

ACLÛNÎ, İsmail b. M. (1985). *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Amma'ştehere mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, 4. baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

ADALI, O. (1979). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler,* Ankara: TDK Yay.

AHMED b. HANBEL (1982). *el-Müsned*, I-VI, İstanbul: Çağrı Yay.

AĞCA, F. (2010). *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, Ankara: TKAE Yay.

AKALIN, M. (1988). *Tarihî Türk Şiveleri,* Ankara: TKAE Yay.

AKSAN, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 2. baskı (3 cilt bir arada), Ankara: TDK Yay.: 439.

ALTINÖRS, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ALTUNTAŞ, A. (2009). *Kur'an'da Temel Siyasi Kavramlar*, (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ALYILMAZ, S. (2010). Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi, *Turkish Studies,* Volume 5/4 Fall 2010, s. 87-118.

ARAT, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin,* İstanbul.

ARAT, R. R. (1955). Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı, *Türk Dili Dergisi*, C. IV, S. 43, 396-401.

ARAT, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig, III İndeks,* (hzl. K. Eraslan-O. F. Sertkaya- N. Yüce), Ankara: TKAE Yay.

ARISTOTELES, (1989). *Organon IV, II. Analitikler*, (çev. H. Ragıp Atademir), İstanbul: MEB. Yay.: 922.

ASLAN DEMİR S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yay.

ASTER, E. von (1999). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi,* (çev. Vural Okur) İstanbul: İm Yay.

ATA, A. (1997a). *Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK Yay.

ATA, A. (1997b). *Nāṣırü'd-dīn bin Burhānü'd-dīn Rabġūzī, Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) II Dizin*, Ankara: TDK Yay.

ATA, A. (1998). *Nehcü'l-Ferādīs, Uştmaḫlarnıñ Açuḳ Yolı, Dizin-Sözlük*, Ankara: TDK Yay.

ATA, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), (Giriş-Metin-Notlar-Dizin),* Ankara: TDK Yay.

ATABAY, N. *vd.* (2003a). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi,* 2. baskı, İstanbul: Papatya Yay.

ATABAY, N. *vd.* (2003b). *Sözcük Türleri,* İstanbul: Papatya Yay.

ATALAY, B. (çev.) (1945). *Ettuhfet-üz zekiyye fil-lûgat-it Türkiyye,* İstanbul.

ATALAY, B. (1949). *Eş-Şüzûr-üz-Zehebiyye vel-Kıtai'l-Ahmediyye fil-Lûgat-it Türkiyye*, İstanbul: Üçler Basımevi.

ATALAY, B. (1998). *Divanü Lûgat-it-Türk, I-IV*, 4. baskı, Ankara: TDK Yay.

ATEŞ, S. (1983). *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meali,* Ankara: Kılıç Kitabevi.

ATEŞ, S. (2004). *Kur'an'da Peygamberler Tarihi,* İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

AUSTIN, J. L. (1975 [1962]). *How to Do Things with Words*, 2nd revised edition, (ed. J.O. Urmson-Marina Sbisa), Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press.

AYDIN, Ö. (2007). Türkçede Üçüncü Kişi Buyrum Yapıları, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47*, 1 (2007), s. 151-163.

AYGÜN, M. (1991). *Negation im Deutschen und Türkischen*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BACANLI, E. (2006) Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları, *MTAD (Modern Türklük Araştırmaları Dergisi)* C. 3, S.,1 s.35-47.

BACANLI, E. (2008). Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf, *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)* 44, s.1-24.

BANG, W. (1927). Türkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut, IV. Brief: Das privative Suffix -sōz, *Ungarische Jahrbücher VII*, 36-45.

BANG-KAUP, W. (1980). *Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934)*, (çev. Şinasi Tekin), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.

BANGUOĞLU, T. (1986). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.: 528.

BARTHOLD, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (hzl. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara.

BARUTCU-ÖZÖNDER, S. (1998). *Abidarim ḳınlıġ koşavarti şastirtaḳı çınkirtü yörüglerning kingürüsi'nden Üç İtigsizler, Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks, XXX Levha,* Ankara: TDK Yay.

BARUTCU-ÖZÖNDER, S. (2001). Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: çI/çU, *KÖK Araştırmalar* C. III, S.2, Güz 2001, s.75-86.

BARUTCU-ÖZÖNDER, F. S. (2002). Eski Türklerde Dil ve Edebiyat, *Türkler*, C. III Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 481-501.

BASSARAK, A. (1997). Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri, *TDAY-Belleten 1995*, s. 31-36.

BASKAKOV, N. A. (1952). *Karakalpakskiy Yazık, II Fonetika i Morfologiya,* Moskva: İzdadel'stvo Akademii Nauk SSSR.

BASKAKOV, N. A. (1966). (ed.) *Karaçay-Malkar Tilni Grammatikası (Fonetika, Morfologiya, Sintaksis)*, Nalçik.

BAŞDAŞ, C. (2006). Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler, *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (26-27 Eylül), Ankara: Bilkent Üniversitesi Yay., s. 400-406.

BAŞTÜRK, M. (1995). 'Ama' Bağlacına İletişimsel Sözcelem Açıdan Bir Bakış, *Dil Dergisi*, S. 34, AÜ TÖMER Dil Öğretim Merkezi, s. 22-25.

BAYKAL, N. -BEYAN, T. (2004). *Bulanık Mantık İlke ve Temelleri*, Ankara: Bıçaklar Kitabevi.

BENZER, A. (2008). *Fiilde Zaman, Görünüş ve Kiplik*, İstanbul: Kabalcı Yay.

BENZING, J. (1959). Das Tschuwaschische, *Philologiae Turcicae Fundamenta I,* (ed. Dény J. *vd.*), Wiesbaden: Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner, s. 695-751.

BERNINI, G.-RAMAT, P. (1996). *Negative Sentences in The Language of Europe, A Typological Approach,* Berlin/New York: Mouten de Gruyter.

BİLGİN, M. (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz,* 2. baskı, Ankara: Anı Yay.

BŁASZCZAK, J. (2001). *Investigation into the Interaction between the Indefinites and Negation*: Studia Grammatica 51, Berlin: Akademie-Verlag.

BOESCHOTEN, H. E. - VANDAMME, M. - TEZCAN, S. (ed.) (1995a). *Al-Rabghūzī The Stories of the Prophets, Qiṣaṣ al-Anbiyā' An Eastern Turkish Version,* Vol. I, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.

BOESCHOTEN, H. E. - O'KANE, J. - VANDAMME, M. (çev.) (1995b). *Al-Rabghūzī The Stories of the Prophets, Qiṣaṣ al-Anbiyā' An Eastern Turkish Version,* Vol. II, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.

BOLAND, J. H. G. (2006). *Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition*, (Ph.D. dissertation), Utrecht: Amsterdam University.

BÖREKÇİ, M. (2003). Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk, *TDAY-Belleten*, s. 45-61.

BROCKELMANN, C. (1954). *Osttürkische Grammatik Der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, Leiden: E. J. Brill.

BYBEE, J. PERKINS R., PAGLIUCA, W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World,* Chicago/London: The University of Chicago Press.

CANAN İ. (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi I-XVIII*, 1. baskı, Ankara: Akçağ Yay.

CEVİZCİ, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay.

CEVİZCİ, A. (2006). (ed.) *Felsefe Ansiklopedisi,* C. 4, Ankara: Babil Yay.

CHAFE, W. (1995). The Realis-Irrealis Distinction in Caddo, the Northern Iroquoian Languages and English, *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 347-365.

CHOI, H.W. (2005). Evidences of the Affinity of Korean and Turkic, *International Journal of Central Asian Studies*, Vol 10, p. 29-52. http://altaica.ru/LIBRARY/CHOI/choi2005b.pdf Erişim: 14.11.2012

CİN, A. (1998). *Tarihi Türk Şiveleri ve Günümüz Oğuz Gurubu Şivelerinde Olumsuzluk İfadesi*. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

CİN, A. (2000). Hayır Kelimesi ve Türkçede Kullanılışı Üzerine, *Türk Dili Dergisi,* Sayı 582, Temmuz 2000, s. 39-49.

CİN, A. (2004). Türkçede +sIz/+sUz Eki Üzerine, *TDAY-Belleten 2004/I*, Ankara 2006, s. 19-43.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: The Clarendon Press.

COMRIE, B. (1976). *Aspect, An Introduction to The Study of Verbal Aspect and Related Problems,* Cambridge/New York: Cambridge University Press.

CROFT, W. (1991). The Evolution of Negation, *Journal of Linguistics*, 27: 1-27.

CRUSE, D. A. (1997). *Lexical Semantics (Cambridge Textbooks in Linguistics),* Cambridge: Cambridge University Press.

CRUSE, D. A. (2006). *A Glossary of Semantics and Pragmatics,* Edinburgh: Edinburgh University Press.

CRYSTAL, D. (1991). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 3rd edition, Oxford: Oxford University Press.

CRYSTAL, D. (2001). *A Dictionary of Language,* 2nd edition, Chicago: University of Chicago Press.

ÇAĞMAN, N. (2006). Bulanık Mantık, *Bilim ve Teknik*, S. 463, Haziran 2006, s. 50-51.

ÇALIŞIR, S. (2007). *Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇÜRÜK, S. (2005). *Mu'īnü'l-Mürīd (Giriş-Metin-Notlar-Açıklamalar-Dizin).* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇÜRÜK, S. (2010). Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 7, S. 2, s.57-72.

ÇÜRÜK, S. (2012). Olumsuzluğun Anlatı Metinlerindeki İşlevleri Üzerine, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* C. 9, S. 4, s.147-175.

DAHL, Ö. (1979). Typology of Sentence Negation, *Linguistics,* 17: 79–106.

DAHL, Ö. (2010). Typology of Negation, *The Expression of Negation* (ed. Laurance R. Horn), Berlin/New York: Mouten de Gruyter, p. 9-38.

DANKOFF, R. - KELLY, J. (1982-1984-1985). *Mahmūd al-Kāşġarī: Compendium of The Turkic Dialects (Divān Luġāti't-Turk), I-II-III*, Harvard University Press.

DE HAAN, F. (1997). *The Interaction of Modality and Negation: A Typological Study,* New York: Garland.

DE HAAN, F. (2005). Typological Approaches to Modality, (ed. William Frawley), *The Expression of Modality,* Berlin: Mouton de Gruyter, p. 27-71.

DELİCE, H. İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi,* İstanbul: Kitabevi Yay.

DEMİRCAN, Ö. (1978-1979). Türkiye Türkçesinde Vurgulama ve Odaklama, *TDAY-Belleten 1978-1979,* s. 157-163.

DEMİREL, Ö. (2002). *Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları.* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

DEMİRTAŞ, A. (2008). Dede Korkut Hikâyelerinde 'Gerek' Kelimesi ile Kurulu Cümleler, *Turkish Studies,* Vol. 3/1, Winter 2008, s. 14-21.

DÉNY, J. (1941). *Türk Dili Grameri: Osmanlı Lehçesi*, (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.

DERLEME SÖZLÜĞÜ I-XII (1963-1982) Ankara: TDK Yay.: 211.

DEVELLİOĞLU, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. baskı, Ankara: Aydın Yay.

DİLAÇAR, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi, *TDAY-Belleten*, s. 83-145.

DİLAÇAR, A. (1973-74). Türk Fiilinde 'Kılınış'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız, *TDAY Belleten*, s.159-171.

DOERFER, G. (1993). *Versuh einer linguistischen Datierung älterer osttürkischer Texte*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

DOĞAN, G. (1990). Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağıntı, *Dilbilim Araştırmaları*, s. 63-73.

DOĞAN, G. (1994). Ama Bağlacına Edimbilimsel Bir Bakış, *Dilbilim Araştırmaları,* s. 195-205.

DRYER, M. S. (1988). Universals of Negative Position, *Studies in Syntactic Typology*, (ed. M. Hammond *vd.*) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, p. 93-124.

ECKMANN, J. (1954). Bolmasa Kelimesine Dair, *TDAY-Belleten 1954,* s.33-38.

ECKMANN, J. (1988). Harezm Türkçesi, *Tarihî Türk Şiveleri,* (hzl. Mehmet Akalın), İlâveli 2. baskı, Ankara: TKAE Yay.: 73.

ECKMANN, J. (1995). *Nehcü'l- Ferâdîs-Uştmaḫlarnıñg̃ Açuḳ Yolı I- Metin II Tıpkıbasım,* (hzl. Semih Tezcan- Hamza Zülfikar), Ankara: TDK Yay.: 518.

ECKMANN, J. (1996). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar,* (hzl. O. F. Sertkaya) Ankara: TDK Yay.: 635.

ECKMANN, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı* (çev. Günay Karaağaç), Ankara: Akçağ Yay.: 456.

EDİSKUN, H. (1985). *Türk Dilbilgisi*, *Dil-Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

EDMONDSON, J. A. (1981). Affectivity and Gradient Scope, *CLS 17*, p. 38-44.

EFENDİOĞLU, S., SOLMAZ, A. O. (2007). Birleşik Zamanlar Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 35, s. 49-58.

EMİROĞLU, İ. (1999). *Ana Konularıyla Klasik Mantık*, İstanbul: Asa Kitabevi.

[EMRE] Ahmet Cevat (1931). *Yeni bir Gramer Metodu Hakkında Lâyiha*: I, Ankara: Maarif Vekaleti Yay.

ERBAŞ, M. (2010). Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberî'nin 'Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk' İsimli Eseri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI, s. 49-91.

ERCİLASUN, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.

ERCİLASUN, A. B. (2008). La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekistirme Enklitiği' Teorisi *Dil Araştırmaları Dergisi*, S.2, Bahar 2008, s. 35-56.

ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation*, *A Functional Approach to the Lexicon* I-II, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.

ERGİN, M. (1992). Osmanlıca, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II Dil-Kültür-Sanat, 2. baskı, Ankara: TKAE Yay.: 121, s.146-197.

ERGİN, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay.

ERMERS R. (1999). *Arabic Grammars of Turkic, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages § Translation of 'Abū Hayyān al-'Andalusī's: Kitāb al-'Idrāk li-Lisān al-'Atrāk,* Leiden-Boston-Köln: Brill.

ERTEN, M. (2007). +sIz eki olumsuzluk eki midir?, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 2/4 Fall 2007*, s. 1168–1173.

FEDOTOV, M. R. (1996). *Etimologičeskij Slovar' Čuvašskogo Jazyka*, I, Čeboksarı: Čuvašskij Gosudarstvennyj Institut Gumanitarnych Nauk.

FISCHER, O. (1999). On Negative Raising in the History of English, *Negation in the History of English, Topics in English Linguistic 26*, (ed. Ingrid Tieken et al.), Berlin/New York: Mouten de Gruyter, p. 55-100.

FRAWLEY, W. (1992). *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

FRAWLEY, W. (2005). *Modality*, Berlin: Mouton de Gruyter.

FRAWLEY, W. *vd.* (2006). *The Expression of Modality*, *(The Expression of Cognitive Categories)* Berlin/New York: Walter de Gruyter.

GABAIN, A. Von (1953). Türkçede Fiil Birleşmeleri, *TDAY-Belleten 1953*, s.16-28.

GABAIN, A. Von (1988a). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.

GABAIN, A. Von (1988b). Codex Cumanicus'un Dili, *Tarihî Türk Şiveleri*, ilâveli 2. baskı, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TKAE Yay.: 73, s. 67-109.

GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, gözden geçirilmiş 4. baskı, Ankara: TDK Yay.

GIANNAKIDOU, A. (1997). *The Landscape of Polarity Items,* (Ph.D. dissertation), University of Groningen.

GIANNAKIDOU, A. (1998). *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

GIANNAKIDOU, A. (2001). The Meaning of Free Choice, *Linguistics and Philosophy 24:* 659-735.

GIANNAKIDOU, A. (2006). N-words and Negative Concord, *The Blackwell Companion to Syntax*, Vol. III, (ed. M. Everaert et al.), Oxford: Blackwell, p. 327-391.

GIORA, R. (1995). On Irony and Negation, *Discourse Processes,* 19, p. 239-264.

GIVÓN, T. (1979). *On Understanding Gramar,* New York: Academic Press.

GIVÓN, T. (1984). *Syntax: A Functional-Typological Indtroduction, I.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

GIVÓN, T. (2001). *Syntax, An Introduction,* Vol. 1-2, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

GIVÓN, T. (2005). *Context as Other Minds: The Pragmatics of Sociality, Cognition and Comunication*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

GÖKÇE, F. (2007). *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri-Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi,* (Doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GÖKSEL, A. - KERSLAKE C. (2005). *Turkish*: *A Comprehensive Grammar,* London and New York: Routledge.

GREENBERG, J. H. (1990). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements, *On language: Selected Writings of Joseph H. Greenberg,* (ed. Keith Denning and Suzanne Kemmer) Stanford: Stanford University Press.

GREENBERG, J. H. (2000). *Indo-European and its Closest Relatives: The Eurasiatic Language Family: I Grammar*, Stanford: Stanford University Press.

GRICE, H. P. (1961). The Causal Theory of Perception, *Proceedings of the Aristotelian Society,* Supplementary Vol. 35, p. 121-52.

GRIMES, J. E. (1975). *The Thread of Discourse,* The Hague: Mouton.

GRØNBECH, K. (1948). *Rabghuzi, Narrationes de prophetis*, Cod. Mus. Brit. Add. 7851, Reproduced in facsimile with an introduction, Copenhagen: E. Munksgaard.

GRØNBECH, K. (1995). *Türkçenin Yapısı*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.

GÜLSEVİN, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yay.: 673.

GÜLSEVİN, G. (2000). Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine, *TDAY-Belleten 1997,* s. 215-224.

GÜLSEVİN, G. (2004). Türkçede 'Sıra Dışı Ekler' ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I,* Ankara: TDK Yay., s. 1267-1283.

GÜNAY, D. (2000). Göstergebilimsel Çözümlemede Özne ve Gücü, *TÖMER Dil Dergisi,* S. 97, s. 45-65.

GÜNAY, D. (2001). *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yay.

GÜVEN, M. (2001). Türkçede -Abil- Eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine, *XV. Dilbilim Kurultayı 24-25 Mayıs 2001 Bildiriler* (ed. Ö. Demircan-A. Erözden), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yay., s.79-87.

GÜVEN, M. (2004). Adverbs and the Scope of Negation in Turkish: A Case of Scope Narrowing, *Current Research in Turkish Linguistics (Proceedings of the 11th International Conference on Turkish Linguistics, 7-9 August 2002, Eastern Mediterranean University)*, Eastern Mediterranean University Press, p. 163-171.

HABİÇEV, M. A. (1972). *İmennoye Slovoobrazonayive i Formoobrazovaniye v Karaçayevo-Balkarskom Yazıke, (opıt sravnitelno-istoriçeskogo izuçeniya)* Avtoreferat doktorskoy dissertatsii, Baku.

HACIEMİNOĞLU, N. (1991). *Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.: 1348.

HACIEMİNOĞLU, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri,* Ankara: TDK Yay.: 638.

HACIEMİNOĞLU, N. (1997). *Harezm Türkçesi ve Grameri,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.: 3405.

HACIEMİNOĞLU, N. (2000). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri,* Ankara: TDK Yay.

HAEGEMAN, L. (1995). *The Syntax of Negation, Cambridge Studies in Linguistics 75*, Cambridge: Cambridge University Press.

HALLIDAY, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*, 2nd edition, London: Edward Arnold.

HAMILTON, J. R. (1998). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası (Kalyanamkara ve Papamkara)*, (çev. E. Korkut - İ. Birkan), Ankara: Simurg.

HASPELMATH, M. (1997). *Indefinite Pronouns*, Oxford: Clarendon Press.

HASPELMATH, M. *vd.* (2001). (ed.) *Language Typology and Language Universals*, Vol. 2, Berlin/New York: Walter de Gruyter.

HASPELMATH, M. (2005). Negative Indefinite Pronouns and Predicate Negation, *The World Atlas of Language Structures*, (ed. Martin Haspelmath *vd.*) Oxford: Oxford University Press., p. 466-469.

HATİBOĞLU, V. (1972a). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay.: 353.

HATİBOĞLU, V. (1972b). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 364.

HAZAI, G. (1964). Türk Dilinde Tarihsel Gelişme Dönemleri, *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bildiriler*, (1963'ten ayrı basım), Ankara: TTK Basımevi, s. 57-60.

HIDALGO DOWNING, L. (2000). *Negation, Text World, and Discourse: The Pragmatics of Fiction*, Stanford: Ablex.

HİRİK, E. (2010). *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HİRİK, S. (2013). Olasılık Bildiren Kipliklerin Eski Uygur Türkçesi Metinlerindeki Görünümü, *Dil Araştırmaları*, S. 12, Bahar 2013, s. 139-161.

HORN, L. R. (1978). Some Aspects of Negation, *Universals of Human Language, Vol. 4: Syntax* (ed. J. H. Greenberg), Stanford: Stanford University Press., p. 127–210.

HORN, L. R. (1985). Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity, *Language*, 61, p. 121-174.

HORN, L. R. (2001). *A Natural History of Negation*, Stanford: CSLI Publications.

HORN, L. R. KATO, Y. (2000). (ed.) *Negation and Polarity: Syntactic and Semantic Perspectives,* Oxford: Oxford University Press.

IŞIKLI, Ş. (2008). Bulanık Mantık ve Bulanık Teknolojiler, *AÜ DTCF Felsefe Bölümü Dergisi*, C. 19, s.105-126.

ISRAEL, M. (2004). The Pragmatics of Polarity, *The Handbook of Pragmatics* (ed. Laurence R. H-Gregory W.), Blackwell Publishing, p. 701-723.

İMRU'L KAYS (1989). *Muallakat* (çev. M. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul: MEB Yayınları.

İLHAN, N. (2005). Türkçede Olumsuzluk, *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, S.1, s. 271-279.

İNAN, İ. (2006). Dil Felsefesi, (Philosophy of Language) *Felsefe Ansiklopedisi*, (ed. Ahmet Cevizci), C. 4, Ankara: Babil Yay.

JACKENDOFF, R. S. (1969). An Interpretive Theory of Negation, *Foundations of Language, 5*, p. 218-241.

JÄGER, A. (2006). *History of German Negation,* (Ph. D. dissertation), Friedrich-Schiller-Universität Jena.

JESPERSEN, O. (1917). *Negation in English and Other Languages*, Copenhagen: A.F. Host.

JESPERSEN, O. (1965 [1924]). *The Philosophy of Grammar: A Study of the Living Language, Emphasizing the Ideas That Must Underlie the Science of Grammar,* New York: W.W. Norton-Company.

JOHANSON, L. (1994). Türkeitürkische Aspektotempora, (ed. R. Thieroff-J. Ballweg), *Tense Systems in European Languages*, Tübingen: Linguistische Arbeiten 308, p. 247-266.

JOHANSON, L. (2000). Viewpoint Operators in European Languages, (ed. Östen Dahl), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, p. 27-187, Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

JOHANSON, L. (2002). *Structural Factors in Turkic Language Contacts,* London: Curzon.

JOHANSON, L. (2007). Aspectotemporal Connectivity in Turkic, Text construction, text subdivision, discourse types and taxis, (ed. Rehbein, J. *vd.*),*Connectivity in Grammar and Discours,* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company p. 187-198.

KARA, M. (2007). Türkmen Türkçesi, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. A. Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yay., s. 231-290.

KARABACAK, Esra (2002). Bergamalı Kadri, *Müyessiretü'l-Ulûm*, Ankara: TDK Yay.: 801.

KARABEYOĞLU A. R. (2007). Orhon yazıtlarında bol- ve er- fiilleri üzerine", Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı 22, s. 87-100.

KARADEMİR, F. (2009). -mA Olumsuzluk Biçimbiriminin Kiple İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu, *Turkish Studies,* Vol. 4/3, s. 1343-1374.

KARAMANLIOĞLU, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.: 579.

KARAHAN, L. (1999). *Türkçede Söz Dizimi,* Ankara: Akçağ Yay.

KARASOY, Y. (2004). Türkçede -ma (-me) Ekinin Yeri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 16, s.1-14.

KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk -Giriş-Metin ve Dizin-,* Ankara: TDK Yay.

KELEPİR, M. (2001). *Topics in Turkish Syntax: Clausal Structure and Scope*, (Ph.D. dissertation), Massachusetts Institute of Technology.

KERİMOĞLU, Caner (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Kitabevi.

KERSLAKE C., GÖKSEL A. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge.

KILIÇ, C. (2004). Varlık Probleminin Zihinsel Gelişimi, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1, s. 39-68.

KILIÇ, F. (2004). *Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi,* (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KILIÇ, F. (2005). Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 2, Sayı 1, Mart 2005, 68-113.

KILIÇ, F. (2010). Kırgız Türkçesinde Henüz Gerçekleşmemiş Olay Anlatan -A elek Üzerine, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 7, Sayı 3, Eylül 2010, 116-143.

KIRAN, Z. (2002). *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime),* Ankara: Seçkin Yay.

KLIMA, E. (1964). Negation in English, *The Structure of Language*, (ed. Jerry A. Fodor and Jerrold J. Katz), New York: Prentice Hall, p. 246-323.

KOCAMAN, A. (1981). Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler, *TDAY-Belleten 1980-1981,* s. 81-85.

KOÇ, E. (1994). Görünüş ve Gerçeklik, *AÜ DTCF Felsefe Bölümü Dergisi*, C. 15, s. 235-243.

KOÇ, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi,* 3. baskı, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

KONONOV A. N. (1956). *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri*, (Sabit Paylı/basılmamış çeviri), Moskova-Leningrad: Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Yay.

KONONOV A. N. (1980). *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov*, VII-IX vv., Leningrad: Nauka Leningradskoyo Otdeleniye.

KORAŞ, H. (2006). Günümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, s. 131-141.

KORKMAZ, Z. (1959). Türkiye Türkçesinde 'İktidar' ve 'İmkan' Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri, *TDAY-Belleten,* s. 107-124.

KORKMAZ, Z. (1969). Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden <-madın <-medin Zarf-Fiil (Gerindium) Ekinin yapısı Üzerine, *Türkoloji Dergisi,* C. II/1, s. 279-307.

KORKMAZ, Z. (1998). Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları, *Türk Dili*: 559, s. 3-14.

KORKMAZ, Z. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü,* Ankara: TDK Yay.: 575.

KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, 3.baskı, Ankara: TDK Yay.

KORNFILT, J. (1997). *Turkish*, London: Routledge.

KÖPRÜLÜ, M. F. (1934). *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar,* İstanbul: Kanaat Kitabevi.

KÖZ, İ. (2002). Aristoteles Mantığı ile Felsefe-Bilim İlişkisi, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi***,** C. XLIII, S. 2, s.355-374.

KRIFKA, M. (1991). Some Remarks on Polarity Items, *Semantic Universals and Universal Semantics*, (ed. D. Zaefferer), Berlin/New York: Foris Publication, p. 150-189.

KRIFKA, M. (2007). Negated Antonyms: Creating and Filling the Gap, *Presupposition and Implicature in Compositional Semantics* (Palgrave Studies in Pragmatics, Language and Cognition), (ed. Uli Sauerland and Penka Stateva), Basingstoke / New York: Palgrave Macmillan, p.163-177.
http://amor.cms.hu-berlin.de/~h2816i3x/Publications/Negated%20Antonyms.pdf
Erişim: 27.12.2011

KROEGER, R. P. (2005). *Analyzing Grammar: An Introduction,* Cambridge: Cambridge University Press.

KUTALMIŞ, M. (2004). Ermeni Kıpçakçasında Olumsuzluk Şekilleri, *İlmî Araştırmalar 17,* Güz, s. 133- 141.

KUZNETSOV, P. İ. (1997). Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair, *TDAY-Belleten 1995*, s. 193-262.

LABOV, W. (1972a). Negative Attraction and Negative Concord in English Grammar, *Language 48*, 773-818.

LABOV, W. (1972b). *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

LABOV, W. (2001). *Principles of Linguistic Change, Vol. 2: Social Factors,* Oxford: Blackwell.

LACEY, A. R. (1996). *A Dictionary of Philosophy*, 3rd edition, London: Routledge.

LEE, K. (2004) A Reinterpretation of Jespersen's Notion of Negation, *English Language and Linguistics* 18: 203-212. http://www.korea.ac.kr/~klee/download/English/200406_negation2004_klee.pdf Erişim 14.10.2009.

LEVINSON, S. C. (1983). *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.

LEVİTSKAYA L. S. (1976). *İstoriçeskaya Morfologiya Çuvaşskogo Yazıka*, Moskova.

LI, P.-SHIRAI, Y. (2000). *The Acquisition of Lexical and Grammatical Aspect,* Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

LYONS, J. (1977). *Semantics*, Vol. I-II , Cambridge: Cambridge University Press.

LYONS, J. (2001). *Introduction to Theoretical Linguistics*, Master, Trinity Hall, Cambridge: Cambridge University Press.

MANSUROĞLU, M. (1953). Türkçede -ĠU Ekinin Fonksiyonları, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, s. 341-348.

MAUCK, S. (2005). Notes on the Typology of Imperatives, Georgetown University. http://www.georgetown.edu/faculty/portnerp/nsfsite/nsfframeset.htm. Erişim: 14.10.2009

MAUCK, S. *vd.* (2005). Imperative Subjects: A Cross-linguistic Perspective, (ed. C. Brandstetter-D. Rus), *Georgetown University Working Papers in Theoretical Linguistics*, Georgetown, 135-152.

MAUTNER, T. (1998). (ed.) *A Dictionary of Philosophy*, 2nd edition, Cambridge/Massachusetts: Blackwell Publishers.

MARTIN, R. (1992). Irony and Universe of Belief, *Lingua* 87, p. 77-90.

MACDONALD, D. B. (1988). Kıssa, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

MENABİT, C. S. (2004). Ne…ne'li veya ne ne…de'li Bağlama Edatlarında Olumsuzluk Sorunu, *TDAY-Belleten,* C. I, s.71-92.

MENGES, K. H. (1968). *The Turkic Languages and Peoples, An Introduction to Turkic Studies,* Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

MIESTAMO, M. (2005). *Standard Negation, The Negation of Declarative Verbal Main Clauses in a Typological Perspective, (Empirical Approaches to Language Typology 31)*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

MIESTAMO M. - VAN DER AUWERA, J. (2007). Negative declaratives and negative imperatives: Similarities and differences, *Linguistics Festival, May 2006 Bremen.* http://webh01.ua.ac.be/vdauwera/MM&JvdA.pdfb Erişim: 18.01.2010

NEDJALKOV, I. (1994). Evenki, *Typological Studies in Negation*, (ed. P. Kahrel-R. Van den Berg), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, p. 1-34.

NEDJALKOV, I. (1997). *Evenki*, London/New York: Routledge.

NOH, E.-J. (2000). *Metarepresentation: A Relevance-Theory Approach,* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

NORDSTRÖM, J. (2010). *Modality and Subordinators, Studies in Language Companian Series 116,* John Benjamins Publishing Company.

OTURAKÇI, N. (2006). *On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz/+sUz.* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

OZİL, Ş. (1994). Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Yapılarda Kip Anlatımı, *Dilbilim Araştırmaları*, s.112-127.

ÖNER, M. (1996). -matı/-meti Gerundiyumu Hakkında, *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı,* Ankara: TDK Yay., s. 833-840.

ÖNER, N. (1986). *Klasik Mantık*, 5. baskı, Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yay.:173.

ÖZARSLAN, Selim (2001). Allah'ın Görülebilmesi/Rü'yetüllah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. c: 11, S. 1 (Ocak), s. 275-293.

ÖZKAN, B. (2003). *Sait Faik'in Üç Öykü Kitabında -Semaver/Sarnıç, Alemdağda Var Bir Yılan/Az Şekerli, Havuz Başı/Son Kuşlar- Olumsuzlama ve Olumsuzlamanın Metinsel Görünümleri.* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÖZKAN, N. (2007). Gagavuz Türkçesi, *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. A. Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yay., s. 81-170.

ÖZMEN, M. (1997). Türkçe'de Değil Kelimesi ve Kullanımları, *TDAY-Belleten 1995,* s. 315-368.

ÖZMEN, M. (2003). Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimi, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003/ Mustafa Canpolat Armağı*, s. 177-193.

ÖZTÜRK, Mu. (2003). Bilge Kul-Musa Kıssası ve İslâm Kültüründe Hızır Mitosu, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14-15, s. 245-281.

ÖZTÜRK, Mü. (1988). *Farsça Dilbilgisi,* Ankara: TTK Yay.

PALMER, F. R. (1986). *Mood and Modality,* 1st edition, Cambridge: Cambridge University Press.

PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality,* 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.

PAYNE, J. R. (1985). Negation, *Language Typology and Syntactic Description,* Vol. I: Clause Structure, (ed. Timothy Shopen), Cambridge: Cambridge University Press., p. 197-242.

PENKA, D. (2005). A Cross-linguistic Perspective on N-words, *Proceedings of BIDE05, International Journal of Basque Linguistics and Philosophy*.
http://www.sfb441.uni-tuebingen.de/b10/Pubs/penka_BIDE05.pdf
Erişim: 21.02.2009

POPPE, N. (1977). The Problem of Uralic and Altaic Affinity, *Altaica, Proceedings of the 19th Annual Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, 7-11 June 1976, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 158'den ayrı basım*, s. 221-225.

POPPE, N. (1987). *Introduction to Mongolian Comparative Studies,* 2nd edition, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

POPPE, N. (1992). *Moğol Yazı Dilinin Grameri*, (çev. Günay Karaağaç), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 68.

PROGOVAC, L. (1994). *Negative and Positive Polarity: A Binding Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.

RADDEN, G. (2007). Interaction of Modality with Negation, (ed. Wladyslaw Chlopicki et al.), *Cognition in Language: Volume in Honour of Professor Elzbieta Tabakowska,* Krakow: Tertium, p. 224-254.

http://www.uni-hamburg.de/iaa/modality.pdf Erişim: 09.10.2009

RAMSTEDT, G. J. (1924). Die verneinung in den Altaischen sprachen: Eine semasiologische studie, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 52*: 196-215.

RÄSÄNEN M. (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkischen sprachen,* Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI.

RÄSÄNEN M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.

ROSS , W. D. (2002). *Aristoteles*, (çev. Ahmet Arslan *vd.*), İstanbul: Kabalcı Yay.

ROSSI, J. G. (2001). *Analitik Felsefe,* (çev. Atakan Altınörs), İstanbul: Paradigma Yay.

RUHİ, Ş. *vd.* (1997). Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler, *Dilbilim Araştırmaları*, s. 105-111.

RUHİ, Ş. *vd.* (1999). Koşul Tümcelerinde Varsayımsallık ve Gerçek Karşıtlığı, *XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri,* (hzl. S. Özsoy, Eser E. Taylan), İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi Yay., s. 19-29.

SAĞOL, G. (1993). *An Inter-linear Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish: I, Introduction and Text, Sources of Oriental Languages and Literatures 21, Turkish Sources XIX,* Harvard University.

SAMİ, Ş. (2010) *Kamus-ı Türkî*, (hzl. Paşa Yavuzarslan), Ankara: TDK Yay.

SARIKAYA, M. (2001). Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman Çekimleri ile Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri, *TÜBİAR-X-/2001/Azerbaycan Türkçesi*, s. 273-293.

van SCHAAIK, G. (1994). Turkish, (ed. P. Kahrel-R. van den Berg), *Typological Studies in Negation*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, p. 35-50.

SCHINKEWITZ, J. (1947). Rabġūzī Sentaksı, (çev. Sabit S. Paylı), *Türk Dili- Belleten Seri III.* (S. 8-9'dan ve sonraki sayılardan ayrı basım), İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.

SEARLE, J. R. (2000). *Söz Edimleri*, (çev. R. Levent Aysever), Ankara: Ayraç Yay.

SEREBRENNİKOV, B. A. (1976). *Zametki po istorii tyurkskih yazıkov, Tyurkologiçeskiye issledovaniya*, Moskva.

SERİNDAĞ, E. (2001). Türkçe ve Almanca Dil Kullanımında Olumsuzluk Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çözümleme: Olumsuzluğun Türkçe ve Almanca'da Veriliş Biçimi ve Dil Öğretimi Açısından Önemi, *XIV. Dilbilim Kurultayı 27-28 Nisan 2000 Bildiriler*, Çukurova Üniversitesi Yay., s. 181-188.

SEV, Gülsel (2004). *Türkiye Türkçesinde -mA Olumsuzluk Ekiyle Kalıplaşmış Birleşik Fiiller,* Beta Yay.

SMITH, C. S. (1997). *The Parameter of Aspect,* 2nd edition, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

SPERBER, D. - WILSON, D. (1995 [1986]). *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blakwell.

SUNAR, C. (1973). Parmenides ve Varlık Meselesi, *AÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* C. XIX, s.17-27.

SWART, Henriëtte de (2010). *Expression and Interpretation of Negation, An OT Typology,* Dordrecht: Springer.

ŞAHİN, M. S. (2002). Kısas-ı Enbiya, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 25, Ankara.

ŞÇERBAK, A. M. (1981). *Oçerki po Sravnitel'noy Morfologii Tyurkskih Yazıkov (Glagol),* Leningrad.

ŞENER, S.- İŞSEVER S. (2003). The Interaction of Negation with Focus: ne…ne… Phrases in Turkish, *Lingua*, 113: 11, p. 1089-1117, Elsevier.

ŞENGÜL, İ. (2002). Kıssa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara.

TARAMA SÖZLÜĞÜ I-VII (1963-1974), Ankara: TDK Yay.:212.

TAYLAN, E. E. (1986). Some Aspects of Negation in Turkish, *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference,* (ed. Ayhan Aksu Koç - Eser Erguvanlı Taylan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., p. 159-179.

TAYLAN, E. E. (1997). Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi, *XI. Dilbilim Kurultayı: Bildiriler, 22-23 Mayıs 1997*, ODTÜ Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Yay.

TAYLAN, E. E. - AKSU K. A. (2007). Belirteçlerde Görünüş ve Kiplik İlişkisi, *XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri,* Mersin: Mersin Üniversitesi, s. 89-97.

TEKİN, Ş. (1992). Eski Türkçe, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II, Dil-Kültür-Sanat, 2. baskı, Ankara: TKAE Yay.: 121, s. 69-120.

TEKİN, Ş. (2001). Türkçede -mA- Olumsuzluk Eki ile *-Dik+* Eki Nereden Geliyor?*, İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Simurg Yay. S. 43-58.

TEKİN, T. (1968). *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington: Indiana University Publications.

TEKİN, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri,* Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9

TEKİN, T. (2003). Olumsuzluk Eki -ma/-me'nin Etimolojisi, *Makaleler 1 (Altayistik)*, Ankara: Grafiker Yay., s. 247-252.

TEKİN, T. (2004). On the Turkic Gerundial Suffix {-mAtI(n)}, *Makaleler II/ Tarihî Türk Yazı Dilleri,* Ankara: TDK Yay., s. 613-624.

TENİŞEV, E. R. (1988). *Sranvitel'no-istoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov: Morfologiya*, Moskva: Nauka.

THOMSON, G. (1997). *İlk Filozoflar,* (çev. Mehmet H. Doğan), 2.baskı, İstanbul: Payel Yay.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa (1382/1962). *el-Câmiu's-Sahih, (Sünen),* (I-V), (dzl. A. M. Şakir *vd.*), Kahire.

TOGAN, A. Z. V. (1977). Harizm, *İslâm Ansiklopedisi,* C. 5/1 , İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, s. 240-257.

TOKLU, O. (2003). *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.

TOPALOĞLU, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Ötüken Yay.

TOPARLI, R.-ÇÖGENLİ, M. S.-YANIK, N. H. (1999). *El-Kavânînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye,* Ankara: TDK Yay: 728.

TURAN, Z. (2007). Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?*, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000*, Ankara: TDK Yay., s.1835–1844.

TÜRK DÜNYASI GRAMER TERİMLERİ KILAVUZU (1997) (hzl. Emine Gürsoy-Naskali), Ankara: TDK Yay.: 667.

TÜRKİYE'DE HALK AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ (1963-1982) C. I-XIII, Ankara: TDK Yay.

TÜRK LEHÇELERİ GRAMERİ (2007). (ed. A. B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yay.

TÜRKYILMAZ, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, Ankara: TDK Yay.: 729.

UĞURLU, M. (2003). Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora), *Türkbilig* 2003/5, s. 124-133.

ULAŞ, S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.

ULLMANN, S. (1972). *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*, Oxford: Basil Blackwell.

UNDERHILL, R. (1987). *Turkish Grammar*, 5th printing, Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.

URAL, Ş. (1995). *Temel Mantık*, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi.

URAL, Ş. (2004). Puslu (Fuzzy) Mantık, *Mantık, Matematik ve Felsefe, I. Ulusal Sempozyumu 26-28 Eylül 2003, Assos-Çanakkale,* (ed. , Ş. Ural *vd.*), İstanbul: T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., s. 43-60.

UZUN, N. E. (1998). Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü, *Dil Dergisi* 68, s. 5-22.

UZUN, N. E. (2000). *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe,* İstanbul: Multiligual.

UZUN, N. E. (2004). *DilbilgisininTemel Kavramları,* genişletilmiş 2. baskı, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39.

ÜSTÜNER, A. (2001). Eski Türkiye Türkçesinde -sUz Eki, Elazığ: *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 11, S. 2, s. 177-184.

ÜSTÜNOVA, K. - HOROZ, Ö. (2001). {-sIz}, {-lI} Ekinin Olumsuzu mu?, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 1, s. 119-140.

ÜSTÜNOVA, K. (2006). Ama'nın İşlevleri, *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2006/1) S. 10, s. 79-92.

VÁMBÉRY, H. (1972 [1878]). *Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen: ein Versuch zur Darstellung des Familienverhältnisses des turko-tatarischen Wortschatzes*, Osnabrück: Biblio Verlag.

van den BERG, R. (1989). *A Grammar of the Muna Language*, Dordrecht: Foris.

van der AUWERA, J. (2009). The Jespersen Cycles, *Cyclical Change, Linguistics Today* 146, (ed. Elly van Gelderen), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, p. 35-71.

van der AUWERA, J. (2010). Prohibition: constructions and markers, *Contrasting Meaning in Languages of the East and West*, (ed. Dingfang Shu-Ken Turner), Bern: Peter Lang, p. 443-475.
http://webh01.ua.ac.be/vdauwera/ProhJaszczoltTurner%20revised.pdf
Erişim: 27.04.2011

van der AUWERA, J. - LEJEUNE, L. (2005). The Prohibitive, (ed. Martin Haspelmath et al.), *World Atlas of Language Structures,* Oxford: Oxford University Press, p. 290-293.

van der AUWERA et al. (2008). The morphological imperative, The prohibitive. (ed. Martin Haspelmath et al.), *World Atlas of Language Structures Online, Chapters 70 and 71*, Munich: Max Planck Digital Library, http://wals.info/feature/70, http://wals.info/feature/71 (Revision of 2005 papers) Erişim: 18.11.2010.

van der WOUDEN, T. - ZWARTS, F. (1992). Negative Concord, *Language and Cognition 2. Yearbook 1992 of The Research Group for Linguistic Theory and*

Knowledge Representation of The University of Groningen, (ed. D. Gilbers-S. Looyenga), 317–331.

van der WOUDEN, T. (1994). *Negative Contexts,* (Ph.D. dissertation), Groningen: University of Groningen.

VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yay.

VENDLER, Z. (1967). *Linguistics in Philosophy*, Ithaca: Cornell.

VLACHOU, E. (2007). *Free Choice Items In and Out of Context,* (Ph.D. dissertation), University of Utrecht.

VURAL, M. (2004). Bulanık Mantık, *Felsefe Ansiklopedisi,* (ed. Ahmet Cevizci), İstanbul: Etik Yay., s. 879-883.

YANILMAZ, Aydoğan (2009). *An Investigation Into The Lexical And Syntactic Properties of Negative Polarity Items in Turkish*, (M.A. dissertation), Hacettepe University, Department of English Linguistics.

YAYLAGÜL, Ö. (2002). *Türk Dilinde -sA(r)'lı Kuruluşlar, (Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Durum Çalışması),* (Doktora tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZIR, M. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili,* İstanbul: Eser Neşriyat.

YILMAZ, A. (2009). Cümlenin Sınıflandırılmasında Kullanılan Olumluluk-Olumsuzluk Kategorisi Üzerine. *Turkish Studies*, 4/3, s. 2338-2350.

YU, W. (1991). *A Study of Mongolian Negation*, (Ph.D. dissertation), Bloomington: Indiana University.

YULE, G. (2003). *The Study of Language*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.

YÜCE, N. (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks,* Ankara: TDK Yay.

YÜCE, N. (1990). Türk Dilinin Tarihî Devreleri ve Bugünkü Lehçeleri, *Türk Kültürü Araştırmaları, (Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan),* C. 28 (1-2 1990), s. 305-318.

ZANUTTINI, R. (1996). On the relevance of tense for sentential negation, (ed. A. Belletti-L. Rizzi), *Parameters and Functional Heads: Essays in Comparative Syntax*, New York: Oxford University Press., p. 181-207,

ZANUTTINI, R. (1997). *Negation and Clausal Structure: A Comparative Study of Romance Languages*, New York, Oxford: Oxford University Press.

ZANUTTINI, R. (2001). Sentential Negation, *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*, (ed. Mark Baltin and Chris Collins), Blackwell, p. 511-535.

ZEIJLSTRA, H. H. (2002). What the Dutch Jespersen Cycle may reveal about Negative Concord, *Linguistics in Potsdam*, Vol. 19, p. 183-206.

ZEIJLSTRA, H. H. (2004a). Two Ways of Expressing Negation, *Proceedings of ConSOLE 12*, p. 245-259.

ZEIJLSTRA, H. H. (2004b). *Sentential Negation and Negative Concord*, (Ph.D. dissertation), Utrecht: LOT Dissertation Series.

ZEIJLSTRA, H. H. (2006). The Ban on True Negative Imperatives, *Empirical Issues in Syntax and Semantics 6*, (ed. O. Bonami - P. Cabredo Hofherr), p. 405-424.

ZEIJLSTRA, H. H. (2007). Negation in Natural Language: On the Form and Meaning of Negative Elements, *Language and Linguistics Compass 1*, p. 498–518.

ZEYREK D. (1990). -mIş'ın Masallardaki İşlevi Üzerine, *Dilbilim Araştırmaları*, s.79-84.

ZWARTS, F. (1998). Three Types of Polarity, *Plurality and Quantification* (ed. Fritz Hamm-Erhard Hinrichs, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p.177-238.

AÇIKLAMALI KAVRAM ve TERİMLER SÖZLÜĞÜ

A

açık olumsuzluk [explicit negation] En az bir olumsuzluk işaretleyicisinin yüzey yapıda yer aldığı olumsuzluk ifadesi.

antonim [antonym] *bkz.* derecelendirilebilir karşıtlık.

arıksayış [litotes] Bir duygu/düşünceyi doğrudan söylemek yerine onun tam tersini yadsıyarak/olumsuzlayarak, bir nevi dolaylı yoldan dile getirme. Böylece verilmek istenenin gerçek değeri ihlal edilmeden daha *zayıf* bir şekilde dile getirilmiş olur ki bu durum da konuşurla alıcı arasında bir çeşit işbirliğini gerekli kılar. Arıksayış için *litotes* yanında ayrıca *understatement, meiosis* terimleri de kullanılmaktadır. Oysa *understatement*, *meiosis* ve *litotes*'i de kapsamına alan bir kavramdır. Bir çeşit dolaylı söz edimi olarak görebileceğimiz *understatement*, bir düşünceyi bilinçli bir şekilde gerçekte olduğundan daha az/hafif/basit *vb.* göstererek ya bir ironik vurgu, ya bir nezaket, ya da bir tevazu göstermek amacını taşır. *bkz.* Crystal 2001: 202; Cruse 2006: 186.

B

bağıntı kuramı [relevance theory] Bir iletişim ortamında dinleyenin, konuşurun sözcelerinden anlamsal çıkarıma nasıl ulaştığını ortaya koymaya çalışan ve bu doğrultuda bilişsel bağıntı ve iletişimsel bağıntı olmak üzere iki bileşenden oluşan teori. Bu teori Grice'ın konuşma sezdirimi (conversational implicature) ilkesini kapsar, fakat bu ilkelerin eksik bıraktığı yönleri geliştirerek bu ilkelere yeni bir yön vermeye çalışır. *bkz.* Sperber, D.-Wilson, D. 1986/1995.

bilgi kipliği [epistemic modality] Konuşurun önermenin doğruluğuna, olabilirliğine, kesinliğine *vb.* dair tutumu.

bulanık mantık [fuzzy logic] Çok değerli mantık sistemi temelinde oluşturulan ve merkezine -doğru ve yanlış değerlerin belirlediği- *bulanık küme kuramı*nı alan mantık. Klasik mantığın aksine kesin doğruluk değerleri ile değil aynı zamanda ara değerlerle -biraz, çok, oldukça, kısmen *vb.*- ilgilenir. *Krş. çok değerli mantık.*

Ç

çelişik [contradictory] *man.* İkisi birden aynı anda doğru ya da aynı anda yanlış olamayan, biri diğerinin olumsuzu olan iki terim veya önerme. Çelişik kavramlar aralarında bir orta kavrama izin vermezler. Buna göre *Kedi canlı* ifadesi *Kedi ölü değil* ifadesini zorunlu olarak gerektirir. Benzer bir şekilde *Kedi ölü* ifadesi ise *Kedi canlı değil*'i zorunlu olarak gerektirir. *Krş. karşıt.*

çift olumsuzluk [double negation] Biçim-söz dizimsel yapıdaki iki olumsuz unsurun birbirini iptal ederek/geçersiz kılarak bir olumlu anlam vermesi.

çok değerli mantık [multi-valued logic] İki değerli Aristo mantığına karşı doğru ve yanlış arasında bir ara değere (belirsiz) sahip olan üç değerli mantık. Bu yeni mantık anlayışı iki değerli mantığı da içine almakla birlikte zamanla bununla yetinilmemiş ve Reichenbach (1891-1953), *olasılık mantığı* adıyla sonsuz sayıda doğruluk değerli bir mantık sistemi kurmuştur. Ona göre doğru ile yanlış arasında sürekli bir değerler skalası bulunmaktadır. *bkz.* Baykal-Beyan 2004; Vural 2004. *ayr. krş. bulanık mantık.*

çoklu olumsuzluk [multiple negation] Biçim-söz dizimsel yapıda birden fazla olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada olması. Bunlar kimi zaman birbirini iptal ederken (çift olumsuzluk), kimi zaman uyum içerisinde (olumsuzluk uyumu) bulunabilir.

D

değilleme [negation] *man.* Bir önermenin yükleminin olumsuz olmasına denir. Değillemenin karşıtı olan evetlemede ise yüklem olumludur.

derecelendirilebilen karşıtlık [gradable opposition] Bu tür karşıtlıklarda, karşıtlık çiftlerinden birinin yokluğu diğerinin varlığını gerektirmez. Mutlu ve mutsuz derecelendirilebilir bir karşıtlıktır, zira ikisi arasında ara değerler olabilir: biraz mutlu, hüzünlü *vb. krş. derecelendirilemeyen karşıtlık.*

derecelendirilemeyen karşıtlık [nongradable opposition] Karşıtlık çiftlerinden birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektiren antonim. *krş. derecelendirilebilen karşıtlık.*

deyim *man.* Değişkenlerin (belirsiz olan özneyi göstermek için x, y, z gibi semboller) ve değişmezlerin (~ 'değil'; $\vee$ 've'; $\wedge$ 'veya'; $\Rightarrow$ 'ise'; $\Leftrightarrow$ 'ancak ve ancak') birlikte oluşturduğu sözcük dizileridir.

dışsal olumsuzluk [external negation] Tümcenin bütününü kapsamına alan olumsuzluk. Kimi zaman tümce olumsuzluğu 'sentence negation' ile eşdeğer görülmüştür.*Krş. içsel olumsuzluk.*

dilbilgiselleşme/gramerleşme [grammaticalisation] Bağımsız sözlüksel birimlerin belirli aşamalardan geçerek dil bilgisi işaretleyicisine dönüşmesi. Gabain bağımsız bir sözlük birimin gramatikalleşip bir yardımcı fiile hangi süreçlerden geçerek dönüştüğü hususunda söz konusu sözlük birimin önce bir modal yardımcı fiile, daha sonra kendine has bir anlam ile tasvir fiile ve son olarak da gerçek anlam alanlarını kaybederek yardımcı fiile dönüştüğünü ifade etmiştir (Gabain 1988: 129). Gramatikalleşme ve süreçleri ile ilgili olarak *ayr. bkz.* C. Lehmann, *Thoughts on Grammaticalization,* 2nd revised edition, Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt 9, Erfurt, 2002; Kerim Demirci, 'Dilbilgiselleşme Terimi Üzerine', *Bilig*, Bahar 2008, Sayı 45; Gökçe 2007.

edim bilimi [pragmatic] İnceleme alanına iletişimin muhataplarını, iç-dış bağlamı alan dil bilimi kolu. Anlam biliminin göz ardı ettiği dinleyenin -sözceyi yorumlamadaki- etkisini ön plana alarak anlam bilimini tamamladığı düşünülür.

E

ekli olumsuzluk [affixal negation] Olumsuz ifadenin ortaya çıkmasında eklerin rol oynaması.

G

gerçek olumsuz emir [true negative imperative] Emrin standart yoldan olumsuzlanmasında kullanılan OSUZ. *krş. yerini tutan olumsuz emir*.

gerçek(lik) [realis] Olmuş, olan, varlığı bilinen durum/olaylar.

gerçekdışı(lık) [irrealis] Gerçek olmayan, vuku bulmayan ancak olması da imkân dahilinde olan durum/olaylar.

görünüş [aspect] Durum/olayların zamansal iç yapısının konuşur tarafından nasıl anlaşıldığını ihtiva eden dilbilgisel ulam. Zaman ulamı ile birlikte düşünüldüğü durumlar da olmakla birlikte ondan farklı olarak görünüş, gösterilen olayın gösterici (deictic) konumuyla ilgilenmez, bir durum/olayın gerçek zaman üzerinde nasıl gerçekleştiğini ifade eder. Başka bir ifadeyle görünüş, konuşma zamanını değil başka bir anı gösterim noktası olarak tayin eder. Görünüş için Batı'da *aspect*'in yanında,

grammatical aspect, viewpoint aspect gibi terimleri tercih eden araştırmacılar da vardır. Türkçede ise en fazla tercih edilen terim olan *görünüş*ün yanında *görünüm, bakış, anlam kayması, zaman kayması* gibi adlandırmalar da görülmektedir (*bkz.* Comrie 1976, Lyons 1977, Uğurlu 2003).

İ

içsel olumsuzluk [internal negation] Olumsuz anlamın sözlük birimin bünyesinde bulunması. İçsel olumsuzlukta olumsuzluğu ortaya koymak için ayrı bir olumsuzluk işaretleyicisine gerek yoktur. İçsel olumsuzluğun kimi zaman *predicate negation* 'yüklem olumsuzluğu' olarak da kabul edildiği görülür. *Krş. dışsal olumsuzluk.*

ironi [irony] Dile getirilen bir ifadenin tam tersi bir anlamı kastedecek şekilde kullanılması. Söylenilen şeyle ifade edilen şeyin birbirinden ayrıldığı bu tür ifadelerin konuşmaya katılanların aynı bilişsel ortamı paylaşmasını ve üstdilsel farkındalık'a (metalinguistic awareness) sahip olmalarını gerekli kılar. *bkz.* Giore 1995, Van der Wouden 1996.

işbirliği ilkesi [cooperative principle] Grice'ın, konuşma sezdiriminde (conversational implicature) bildirişimin başarılı olabilmesi için konuşurlar arasında mutlaka olması gerektiğini ileri sürdüğü ilke. Buna göre Grice, işbirliği ilkesini şu dört kuralın, iletişim kuralının (maxims of conversation), oluşturduğunu ileri sürer:

1. *nicelik (quantity):* Konuşurun ne az ne de fazla bilgi vermesi, gerektiği kadar söz söylemesi.
2. *nitelik (quality):* Konuşurun doğruları söylemesi.
3. *bağıntı (relation):* Konuşmayı oluşturan sözcelerin bağlamdan bağımsız olmaması.
4. *tarz (manner):* Konuşmaya katılanların belirsizlikten kaçınması, söylenenlerin açık ve anlaşılır olması.

K

karşıt [contrary] *man.* Biri diğerinin olumsuzu durumunda olan iki terim arasında orta bir terim varsa bu iki terim *karşıt*tır. Karşıt terimler arasında her zaman orta bir terime yer vardır. Örneğin *iyi-kötü* terim çifti karşıttır, çelişik değildir. Önermeler söz konusu

olduğunda ise aynı anda ikisi birden doğrulanamayan fakat aynı anda yanlışlanabilen önermeler karşıttır. *Krş. çelişik*

kavram *man.* Bir nesnenin zihindeki tasavvurudur ve doğrudan ya da dolaylı olarak nesnel bir gerçekliğe işaret eder. Kavram dille ifade edildiğinde terim adını alır.

kılınış [aktionsart/actionality] Durum/olayların zamansal iç yapısını gösteren sözlük-anlamsal ulam. Batı literatüründe *aktionsart* (eylem türü) ya da İngilizceye tercüme edilerek *manner of action* (eylem tarzı), *actionality, situational aspect, inherent aspect, states of affairs, lexical aspect* gibi farklı adlandırmalar da kullanılmaktadır. Türkçede umumiyetle *kılınış* tercih edilmekle beraber farklı adlandırmalar da yok değildir: Emre (1931) *aksiyom,* Banguoğlu (1986) *katmerli fiiller vb.* Kılınış tasnifleri için *bkz.* Dilaçar 1971; Smith 1997; Uğurlu 2003.

kip [mood] Kipliğin muhtelif işaretlerle eylemde çekim eki olarak biçimlenişini sağlayan dil bilgisi ulamı.

kiplik [modality] Dile getirilen ifade karşısında konuşurun, söz konusu ifadeye dair her türlü tutumunu inceleme alanına dahil eden anlam bilimi ulamı. Delile dayanma, tahmin, zorunluluk, yükümlülük, istek *vb.* söz konusu tutumun merkezinde yer alabileceği gibi, konuşurun tutumu gerçeklik-gerçekdışılık, varsayım *vb.* de yansıtabilir (Palmer 2001; Kılıç 2004, De Haan 2005, Frawley 2005/2006).

klasik mantık [classical logic] İki değerli (doğru ve yanlış) mantık. Klasik mantık için *Aristo mantığı ikili mantık, siyah-beyaz mantığı* adlandırmaları yanında yaygın olmasa da *formel mantık, nispetler mantığı, cevherci mantık, sınıflar mantığı, yüklem mantığı* gibi adlandırmalar da söz konusudur.

klitik [clitic] Yapısal olarak sözcük özellikleri gösteren, fakat ses bilimsel olarak başka bir sözcüğe bağımlı biçim birim (Kroeger 2005: 316-317). Esasen sözcükle ek arasında olan biçim birim. Göksel-Kerslake, olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'yı klitik saymazken Kornfilt, bu biçim birimi klitikler arasında göstermiş fakat bunun tartışmalı olduğunu da eklemiştir. *bkz.* Göksel-Kerslake: 109-116; Kornfilt 2000: 438).

konuşma sezdirimi [conversational implicature] Konuşurun dile getirdiğinden başka bir şey ifade etmesi, alıcının da söz konusu ifadeden bağlama bağlı olarak ve işbirliği ilkesine dayanarak çıkarımı. Buna yüzey yapı ve derin yapının örtüşmemesi de diyebiliriz. Örneğin aşağıdaki diyalogda A, dinleyenin gerçekten bir saate sahip olup

olmadığını sormuyor. A, saatin kaç olduğunu merak ettiğini, bunu, alıcının kendisine söylemesini istediğini sezdirirken B, arkadaşının 2. dersin saatini bildiğini ve o ders saati ile sorulan andaki saatin eşdeğer olduğunu sezdirmektedir: *A- Saatin var mı? B- İkinci ders yeni başladı.* Yine *Bazı sporları sevmiyorum* tümcesinde ise *Bazılarını seviyorum* sezdirilir. *Krş. uzlaşmaya dayalı sezdirim; işbirliği ilkesi.*

k(urucu) buyurma [constituent commanding] *İlkeler ve değiştirgenler kuramı*na göre A'yı dallandıran budak B'yi, B'yi dallandıran budak da A'yı dallandırıyorsa; A, B'yi ve B de A'yı dallandırmıyorsa o zaman A, B'ye; B de A'ya kurucu-buyurur (Ayrıntılı bilgi için *bkz.* Klima 1964, Van der Wouden 1994: 21 *vd.*, Uzun 2000: 169-170 *vd.*).

M

mantık değişmezleri Niceleme mantığında her (∀), bazı (∃), özdeşlik mantığında özdeşlik (≡) sembolleri ile, varlık mantığında ise varlık değişmezi "var" sözcüğü ve (E!) sembolüyle gösterilir. Ayrıca çok değerli mantık sistemlerinden biri olan üç değerli mantıkta, *doğru, yanlış* ve *belirsiz* değerleri kullanılır. Üç değerli mantığın değişmezleri, iki değerli önermeler mantığının *değilleme* (~), *tümel evetleme* (∧), *tikel evetleme* (∨), *koşul* (⇒) ve *karşılıklı koşul* (⇔) ekleminden oluşur.

O

olay kipliği [event modality] Gerçekleşmemiş fakat gerçekleşmesi olası olan durum/olaylara işaret eden kiplik. Yükümlülük ve hareket kipliğini ihtiva eder. Ayrıntılı bilgi için *bkz.* Palmer 2001: 8 *vd.*

olumlu kutupluluk unsurları [positive polarity items] OKU'ların olumsuz bağlamlarda kullanılmasına koşut olarak sadece olumlu bağlamlarda kullanılan unsurlar. Van der Wouden bununla ilgili olarak "Positive polarity items are expressions that cannot felicitiously appear in negative contexts." açıklamasını yapar (1994: 5). *Krş. olumsuz kutupluluk unsurları.*

olumsuz sözcük [n(egative)-word] Yalnızca belirli bağlamlarda olumsuzluğa işaret eden belirsiz/belgisiz (indefinite) ya da niteleyici (quantifier) unsur. *bkz.* Zeijlstra 2004: 45 *vd.*

olumsuzluk [negation] Dil bilgisel ve anlam bilimsel çözümlemelerde tümcenin bir parçasının ya da bütününün anlamının tersine çevrilmesi sonucunda ortaya çıkan anlam.

olumsuzluk işaretleyicileri [negative markers] Olumsuzluğun ifadesinde yer alan bağımlı/bağımsız biçim birimler, sözlüksel araçlar.

olumsuzluk(un) kapsamı [scope of negation] Olumsuz ifadelerde olumsuz unsurun odaklandığı, kapsadığı anlam. *bkz. içsel olumsuzluk, dışsal olumsuzluk.*

olumsuz kutupluluk unsurları [negative polarity items] Olumsuz bağlamlarda yer alan ve aynı tümce/sözcenin -şart ve soru gibi kimi bağlamlar istisna olarak- olumlu mukabilinde kullanılamayan unsurlar. *bkz.* Van der Woden 1997, Cruse 2006, Yanılmaz 2009. *Krş. olumlu kutupluluk unsurları.*

olumsuzluk uyumu [negative concord] İki ya da daha fazla olumsuzluk işaretleyicisinin aynı tümce/söylemde yer alıp tek bir olumsuz anlam ifade etmesi. *bkz.* Labov 1972.

olumsuzluk(un) yükseltilmesi [neg(ative) raising] Ana tümcedeki olumsuz yüklemin yan tümceye taşınması. Yükseltme (raising), Üretici-Dönüşümsel Dil Bilgisi'nin bir terimidir; bir dönüşümdür. J. J. Katz ve P. M. Postal (1964), dönüşümlerin yapısal bir araç olduğunu, tümcenin anlamına müdahale etmemesi, dolayısıyla anlam koruyucu olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katz-Postal kuramı için *bkz.* Crystal 1991: 250. Araştırmacılar, *neg(ative) reaising* ile birlikte aynı anlama gelen *negative transport(ation), negative transfer, negative attraction, tranferred negation, negative absorption, not hopping* gibi farklı terimleri de kullanmaktadır. (Bu kavramla ilgili geniş bilgi için *bkz.* Labov 1972, Fischer 1999, Horn 2001, Zeijlstra 2004b, Swart 2010).

Ö

öge olumsuzluğu [constituent negation] Bir tümce/söylemdeki ögelerden birini öne çıkarıp, ona işaret eden olumsuzluk. Dar bir kapsama sahiptir.

önerme [proposition] 1.*man.* Dilin doğru ya da yanlış, bir doğruluk değeri taşıyan ifadelerine denir. Önerme niteliği taşıyan bir sözün mutlaka doğru veya yanlış olması, yani doğrulanması veya inkâr edilmesi gerektiği için dilek, soru, emir ve ünlem tümceleri önerme olarak kabul edilmezler; dolayısıyla her önerme bir tümce iken her tümce bir önerme değildir. 2. *anl.* Bir tümce/sözcenin içeriği olarak tanımlayabileceğimiz soyut kavram. Farklı yüzey yapılara sahip bir ifade aynı önermeye gönderme yapabilir.

önerme kipliği [propositional modality] Konuşurun ifade edilen bilginin gerçekliğine dair tutumunu ifade eden kiplik. Palmer bu kiplik türünün bilgi kipliği ve delile dayalı kiplik olmak üzere iki alt kiplikten oluştuğunu ifade eder. Nordström ise önerme kipliğine bu iki kiplikten başka bildirme/istek, gerçeklik-gerçekdışılık ve şartlıları da eklemiştir (*bkz.* Palmer 2001: 6-22 *vd.* ve Nordström 2010: 47).

önvarsayım [presupposition] Verilen (: açık) bilgiden yola çıkılarak ulaşılan örtük bilgi. Kıran, mantıkta önvarsayımın bir önermenin doğruluğu için gerekli bir ön gerçek; dil biliminde ise sözcenin sözlüksel ya da söz dizimsel yapısına bağlı örtük bir tümcecik ve aynı zamanda karşısındakinin itiraz etmesi zor olan bir söylem durumunu kapsayan bir edimsöz olduğunu belirtir ve ayrıca dil edimlerine ve sözcelem üzerindeki araştırmalara bağlı olarak, *önvarsayım* olgusunun söylemin temeli, her dilsel iletişim için zorunlu bir zihinsel etkinlik (bir edimsöz) olarak kabul edildiğini ifade eder (2002: 222).

örtük olumsuzluk [implicit negation] İçerisinde herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi barındırmayan, fakat olumsuz anlamı sezdiren ifade. *Keşke sen de olsaydın*, *Ben mi yapmışım?* tümcelerinde doğrudan bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmamış, olumsuzluk örtük olarak ifade bulmuş, sezdirilmiştir.

P

pekiştirmeli olumsuzluk [emphatic negation] En az iki olumsuz unsurun bir arada bulunarak bu unsurlardan birinin diğerinin değerini kuvvetlendirmesidir. Böylece tek bir olumsuzluk işaretleyicisi varken ortada olan semantik değerden daha güçlü bir olumsuzluk ortaya çıkar. *bkz.* Van der Wouden 1994, Zeijlstra 2004b.

S

sembolik mantık XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan matematiksel yapısı olan bir mantık türü. Bu mantığa *modern*, *lojistik*, *yeni mantık, matematiksel mantık* adları da verilmektedir (Öner 1986: 11, Baykal-Beyan 2004: 25). Esasen sembolik mantık için klasik mantığın sembolik bir dil içerisinde yeniden yapılandırılması diyebiliriz. Nitekim söz konusu mantık, klasik mantığın ilkeleri olan özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü durumun olmazlığına dayanan iki değerli bir mantıktır. Bu mantığın oluşumu, gelişimi ve temsilcileri ile ilgili olarak *bkz.* Öner 1986: 11 *vd.*

serbest seçim unsuru [free choice item] Hem olumlu hem olumsuz bağlamda kullanılabilen dil unsuru. Bu unsurlar *zayıf OKU* olarak değerlendirilebilir. *bkz.* Giannakidou (2001) ve Vlachou (2007).

sezdirim [implicature] Asıl verilmek istenenin yüzey yapıda açıkça ortaya konmadığı hâlde alıcı tarafından bağlama bağlı olarak çıkarılması. Bununla ilgili geniş bilgi için *bkz.* Levinson 1983: 100 *vd.*, Cruse 2006: 37-39; 71-73. *Krş. konuşma sezdirimi; uzlaşmaya dayalı sezdirim.*

sözce [utterance] Konuşurun dil-içi ve dil-dışı bağlamda ortaya koyduğu dil ürünü. Sözce terimi için birçok araştırmacı bu tanımı karşıladıklarını düşündükleri farklı terimler kullanmış; *sözcelem, sözceleme, söylem* gibi terimler umumiyetle birbirlerinin yerine kullanılan terimler olmuştur. Tümce, anlam biliminin ilgilendiği bir kuruluş iken sözce, söylem-edim biliminin ilgilendiği bir kavramdır.

söz edimleri [speech acts] Austin'in 1962'de ortaya koyduğu ve dilde sadece olgu bildiren tümce/ifadeler değil, aynı zamanda eylemsel (performative) ifadelerin de yer aldığını belirttiği kuramı. Austin, söz edimlerini üç düzeyde ele almıştır: 1. *Düz söz edimi* (locutionary act), 2. *Edim söz edimi* (illocutionary act) ve 3. *Etki söz edimi* (perlocutionary act). Söz edimleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Austin 1975, Searle 2000.

sözlüksel olumsuzluk [lexical negation] Olumsuz bir ifadeninin sözlük birimlerce karşılanması: *değil, yok vb.* Bazı araştırmacılar *few, rarely* gibi ifadeleri de lexical olumsuzluk saymaktadır. Ör.: Buraya *nadiren* gelir. *Hemen hemen hiç* gelmez. *vb.*

T

terim *man.* Kavramların dildeki ifadesi. Terimler dil içinde anlam taşıyan en küçük birimlerdir; her türlü olguya işaret edip işaret ettiği olgularla ilgili anlam taşırlar. *Krş. kavram.*

tümce olumsuzluğu [sentential negation] Olumsuz anlamın tümcenin bir ya da birkaç ögesini değil bütününü kapsaması. Bu olumsuzluk için *standart olumsuzluk* (standart negation), *önerme olumsuzluğu* (propositional negation), *betimleyici olumsuzluk* (descriptive negation) *ekli olumsuzluk* (affixal negation) gibi muhtelif adlandırmalar da yapılmaktadır. Tümce olumsuzluğu ile önerme olumsuzluğu zaman zaman eşdeğer kullanılsa da tümce olumsuzluğu söz dizim-anlamsal (syntactico-semantic) iken önerme olumsuzluğu mantık-anlamsal (logico-semantic) bir kavramdır. Bununla ilgili olarak

Miestamo tümce olumsuzluğunu, mantıksal bir kavram olan önerme olumsuzluğunun dilbilimsel karşılığı olarak addedilebileceğini ifade eder (2005: 5).

U

uzlaşmaya dayalı sezdirim [conventional implicature] Konuşma sezdiriminden farklı, dolayısıyla işbirliği ilkesinden ve konuşma ilkelerinden bağımsız, türlü dilsel birimlere yüklenen çıkarımlar. Örneğin *Ali sınava çalışmadı, fakat sınavı geçti* tümcesinde *fakat* sözcüğüne yüklenen çıkarım karşıt durumların ifadesinde görülür. *Fakat* sözcüğü olumlu bir yargıdan sonra kullanılıyorsa olumsuz, olumsuz bir yargıdan sonra kullanılıyor ise olumlu bir yargının ifade edileceğinin habercisidir. Nitekim bu örnekte de *çalışmamak* ile *sınavı geçmek* uzlaşımsal olarak birbiriyle bağdaşmayan iki eylemdir. Bununla birlikte yukarıda sözü edilen dilsel birimler bağlama bağlı olarak kimi zaman konuşma sezdirimini de yansıtabilir. Krş *sezdirim, konuşma sezdirimi.*

Y

yasaklama [prohibitive] Olumsuz emir. *Prohibitive* terimi genellikle emrin edimsöz gücü (illocutionary force) olarak vücut bulduğu olumsuz tümceler için söz konusu olmaktadır.

yerini tutan olumsuz emir [surrogate negative imperative] Asıl işlevi emri olumsuzlamak olmayan, fakat emri olumsuzlamak için de kullanılan işaretleyiciler (dilek/istek kipleri, isim-fiiller *vb.*) aracılığıyla ortaya çıkan emir. *krş. gerçek olumsuz emir.*

yükümlülük kipliği [deontic modality] Yükümlülük/izin (authority) kavramları çevresinde ortaya çıkan anlam/lar. Konuşurun bir durum/olay karşısındaki yönlendirici tutumu bu anlamın ortaya çıkmasında önemli rol aynar.

Z

zayıf(layan/latan) olumsuzluk [weakening negation] Aynı yapıda yer alan bir olumsuzluk işaretleyicisinin başka bir olumsuzluk işaretleyicisini, dolayısıyla olumsuz anlamı zayıflatması. Böylece olumlu ve olumsuz arasında yeni bir değer ortaya çıkar.

ḲIṢAṢÜ'L- ENBİYĀ'NIN OLUMSUZLUK BÜTÜNCESİ

(1) **Sansız** ḥamd u ṣenālar ve **sakışsız** köp şükrler ol Teñriġa kim celle celālehu || kim ḳudreti birle bizni ādem yaratdı yılḳı ḳara **yaratmadı**. [1v-2/3]

(2) Ḳavmi ᶜārın **kötrümedin** kökke aġḳan ᶜİsī ol || Ümmetiġa buluşuban yėrde ḳalġan Muṣṭafā [2r-10/11]

(3) Ol yėgirmi üç yıl emgep **körmedi** tün uyḳusın || ᶜĀṣi ümmet yazuḳını Ḥaḳda ḳolġan Muṣṭafā [2r-12/13]

(4) Peyġāmber ḳıṣṣalarıġa ġāyet raġbatımız bar. Tegme yėrde ol kitābet tapılur ammā || baᶜżısı saḳīm ve baᶜżısı nā-müstaḳīm; bir ançası mükerrer, bir ançası muᶜteber, birerineñ sözleri || kesük, birerineñ maḳṣūdları öksük. İmdi seneñ dehineñdin çıḳḳan, kalemüñdin || aḳġan kitāb ma seneñ, ᶜibāret ma seneñ bolup bizge Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā bolsa, || oḳumaḳḳa kereklig, oḳumaḳḳa yaraġlıġ bolġay erdi tėp iltimās yañlıġ işāret || boldı erse egerçi özümüzni ol işke lāyıḳ, ol ᶜamelge muvāfıḳ **ermesin** [bilmiş] **erken** || özini aġırlap nefs saḳlamış bolup bu aġır işke yüz evürdük. [2v-14/20]

(5) Muḥammed Muṣṭafā aytur: Ḥaḳ ṣubḥānehu ve taᶜālā yarlıḳadı kim: Bir yaşurun genc erdim, meniñ || Teñrilıḳımnı **hīç kim bilmez erdi**. Ḫalāyıḳ yarattım, mendin asıġ alsunlar tėp; men || alardın asıġ alayın tėyü **yaratma[dı]m** tėdi. [3r-6/8]

(6) Bu yer suw üze yaratıldı ėrse **toḳtamadı**, teprenü başladı. Anı toḳtatmaḳ üçün || taġlarnı yaratdı, anıñ basılduruḳı boldı. [3r-18/19]

(7) Yek-şenbe kün köklerni yaratdı, du-şenbe || kün aynı ve künni ve yulduzlarnı yaratdı, felek içinde yöritdi. Se-|| şenbe küni cemiᶜ ᶜālem ḫalḳın yaratdı ve ḳuş ḳurtlarnı ve ferişteleri || yaratdı. Çehār-şenbe kün sularnı, bulaḳlarnı yaratdı. Yıġaçlar ve ot yėmlerni || ündürüp rūzī üleştirdi. Penç-şenbe kün Behişt Dūzaḫnı || ve ᶜazāb ferişteleri yaratdı, ḥurlarnı yaratdı. Ādine kün Ādem ᶜaleyhi'||s- selāmnı yaratdı. Şenbe kün **nemerse yaratmadı**. Munça nemerselerni bir köz yumup || açḳunça yaratur erdi. [3r-21, 3v-1/7]

(8) Ammā ḥikmet bu erdi kim ḳullarımġa taᶜlīm bolsun tėp || men bu ḳādirlıkım birlen aşuḳ iş **ḳılmadım**, siz bu ᶜācizlıḳıñız birlen || sekinlik birlen iş kılıñ tėp aydı. [3v-7/9]

(9) Ḳamuġ || maḫlūḳāt içinde ilk nikāḥ ol erdi. Andın burun nikāḥ **yoḳ erdi**. [4r-13/14]

(10) Ciblīt ol || ḳızını Ḥārişġa bėreyin tėse İḍidin yarlıġ keldi: İmdidin soñ ḳızını birge || tuġġan oġulġa **bėrmegil**, öñdin taḳı soñdın tuġġanġa bėrgil. Ol ḥükmni unadı; || Ciblīt, Ḥāriṣ birle tuġġan ḳızını **eḍin** oġulġa bėrdi. [4r-17/20]

(11) Ḥāriṣ yamanlap aḍın || kızġa **unamadı**, tamuġ içinde bir müñüşte olturup ṭāᶜatġa meşġūl boldı. [4r-20/21]

(12) Bu dünyāda ança teñlik ṭāᶜat ḳıldı kim maşrıḳdın || maġrıbġa tegi Ḥāriṣ secde **ḳılmaġan** bir ḳarış yėr **ḳalmadı**. [4v-3/4]

(13) Tilese uçmaḫġa kirer erdi, tilese kökke aġar erdi. Anadın tuġmış kündin berü üç miñ yıl ᶜömr keçürdi. [4v-8/9]

(14) ᶜAzāzil olar birle erdi. Yėtti miñ yıl mülk tutdılar. Dünyāge köñül baġladı || erse Mevlī olarnı **tilemedi**: Men**din eḍinge** köñül baġladıñız, sizlerni maᶜzul || ḳılur-men, eḍin ḫalḳ yaratur-men, yėr mülkini anlarġa bėrür-men tėp ḫiṭāb keldi. [4v-18/19]

(15) İlāhī, yėr yüzinde ortaḳ işligler, || ḳan tökgüçiler yaratur-sen. Biz tesbīḥ ü tehlīl ü taḳdīs ḳılġanlardın alıp yėr || mülkini anlarġa **mu** bėrür-sen? Ḫiṭāb keldi: Men bilür-men, sizler **bilmez-siz**. [5r-6/8]

(16) Suᵓāl: Ferişteler Ādemni taḳı oġlanlarını **körmişleri yoḳ erdi**. || Fesād ḳılġanların, kan tökkenlerin nedin bildiler? Cevāb: Ādemni **körmişleri** || **yoḳ erdi**, **ammā** Cinn bini'l-Cānnı körmiş erdiler, maᶜsiyyetlerin bilür erdiler. [5r-9/11]

(17) Bu cihānnı, ol cihānnı, aynı künni, ḳamuġ nerselerni anıñ sewüglügi üçün || yaratdım. Dost kim turur men bilür-men, siz munı **bilmez-siz**. [5r-14/15]

(18) Ḥaḳ yaratdı tañsuḳ Ādemni yaġız yėr körkidin || Özge ṣūret tüzdi andaġ ajun içre ilkidin

Taḫtını kötrüp ferişte uşmaḥ içre kiwgürüp || Tezginürde **çıḳmadılar hergiz** anıñ erkidin [5v-5/7]

(19) Ḳaçan İḍi ᶜazze ve celle Ādemni yaratmaḳ || tiledi erse Cebrāʾīlge ḫiṭāb keldi: Barġıl yėr yüzindin bir owuç toprāḳ ketürgeli. || Cebrāʿīl kelip toprāḳ alġalu oġradı erse yėr Cebrā'īlge ant bėrdi mendin toprāḳ **almaġıl** || tėp. Cebrāʿīl ant aġırlap toprāḳ **almadı**. İsrāfīlni ıḍdı. Añga ma ant bėrdi, ol <m>a|| toprāḳ **almadı**. Kėḍin Mikāʾīlni ıḍdı. Añga ma ant bėrdi, ol ma toprāḳ **almadı**. || Kėḍin ᶜĀzrā'īlni ıḍdı. Añga ma ant bėrdi. ᶜAzrāʾīl aydı: Seniñ antıñdın mañga Mevlī taᶜālā || yarlıġı ᶜazīzrek turur tėp her ḳamuġ yėr yüzindin bir owuç tofraḳ aldı. [5v-13/19]

(20) Ol toprāḳda suvı tebiz, ürüñ ḳara, süçüg açıġ, sarıġ yaşıl, ḳızıl kök, ḳatıġ yumşaḳ || ve arıġ **arıġsız**, <tatlıġ> **tatlıġsız** ḳamuġ bar erdi. Ol sebebdin Ādem oġlanları biri biriñge **meñgze||mezler:** Kimi arıġ, kimi **arıġsız**; kimi iglig, kimi **igsiz**; kimi ürüñg, kimi ḳara; kimi sarıġ, kimi ḳızıl; || kimi edgü, kimi isiz; kimi süçüg sözlüg, kimi açıġ sözlüg; kimi katıġ köñgüllüg, kimi yumşaḳ || köñgüllig. [6r-1/5]

(21) Ol ḥālde yėr tevażżuᶜ ḳılıp aydı: Men ḳamuġdın || żaᶜīf-men, aḍaḳ altında-men, mende küwengü **nerse yoḳ** tėp. Tevażżuᶜlıḳ ḳıldı || erse ḫiṭāb keldi: Men Ādemni toprāḳdın yaratur-men tėp. [6r-18/20]

(22) Maᶜnisi ol bolur: || Mevlī ᶜazze ve celle anı mañga musallaṭ ḳılsa, boyun **sünmegey-men**, meni anıñ üze musallaṭ ḳılsa, || öltürgey men. [6v-4/6]

(23) Cān || Ādemnüñ başı üze turuḳtı, kirgeli **unamadı**. Men ᶜulvī-men, süflīge **neteg kireyin** || tėdi. [6v-7/9]

(24) Andın **farımas erken** || aġzınġa keldi. İlhām yetildi, aydı: El-ḥamdü li'llāh Rabbi'l-ʿālemīn. [6v-14/15]

(25) Anda kėḍin cān kögüziñge keldi. Aşuḳdı, ḳopġalı || oġradı, **kopa bilmedi**. [6v-17/18]

(26) Suʾāl: Cān kirürde bir sāᶜatde || kirdi. Çıḳarda emgek birle çıḳar. Ḥikmet ne turur? Cevāb: Kirürde İḍi ᶜazze ve celledin || يبر كمحري ḫiṭābın işitdi erse oñgay kirdi. Çıḳarda yana raḥmet sewünçin **işitmegünçe** || **çıḳmas-men** tėyür. [7r-2/5]

(27) **Körmes mü-sen**, kim nik-baḫt bar erse … beşaretin işitip oñgay çıḳar; kim bed-baḫt erse cānı ḳatıġlıḳ birle çıḳar? [7r-5/6]

(28) Ḳaçan Ādemni || uçmaḥḳa kiwürdiler erse niᶜmetlerin, ḥūrların, ḳuṣūrlann kördi, ammā özińge meñgzeyür **kim||erse yoḳ üçün** köñgli **tölenmedin** keyik teg bolup uşmaḥ içinde yöriyür erdi. [7v-3/5]

(29) Suʾāl: Ḥavvānı Ādemdin odaġlı uyḳulı arasında yaratmaḳġa || ḥikmet ne erdi? Cevâb: Ādem oḍaġ bolsa eyegüsi **aġrıġay erdi.** Ol sebebdin || Ḥavvānı **düşmān tutġay erdi**. Eger uḍıyur bolsa özindin yaratılġanın **bilmese** anı **sevmegey erdi**. [7v-7/9]

(30) Mevlī ʿazze ve celle Ḥavvānı egri süñgükdin yaratdı. Anıñ üçün || tişiler **könülmes** egri süñgük turur tėp ḫalḳ arasında yumaḳ boldı. [7v-10/11]

(31) Ḳaçan Ādem Ḥavvāġa oġradı erse Cebrāʿīl ᶜaleyhi's-selām aydı: Ey Ādem, || Ḥavvā seniñ turur. Nikāḥ **kılmaġunça revā bolmas.** [7v-19/20]

(32) Baʿżılar aymışlar: Ādem tofraḳdın yaratıldı, tofraḳ turmuşınça körklüg bolur. Yana Ḥavvā etdin yaratıldı, et turmışınça sasır. Anıñ üçün || ḫatun ḳarısa **körksüz** bolur. [8r-13/14]

(33) Ey Ādem, cüftüñ birle uçmaḥġa || kirgil, niʿmetlerin yeñ, bu bir yıġaçġa **yawumañ**, ẓālim bolġay-siz. [8r-16/17]

(34) Yarlıġ boldı; Ādemni bir nūrdın taḫtġa || urup ferişteler eginleriñge kötrüp uçmaḥnı keze yüritdiler. Sebeb ol || erdi kim Ādem **yaratılmazda aşnu** Ādem oġlanları fesād ḳılġanlar, ḳan tökken||1er tėp ġıybet ḳıldılar. [8v-3/6]

(35) Mevlī olardın ol sözni **tilemedi**, ḥükm ḳıldı: Ādemni siz ġıybet ḳıldıñgız, ṣevāb||larıñgız ḥabṭa boldı. Ol ṣevāblar Ādem oġlanlarıġa bėrildi. [8v-7/8]

(36) Ferişteler ᶜāciz bolup aydılar: Sen ögretü bėrgendin özge **bilmez-miz** || tėdiler. [8v-14/15]

(37) Ḫiṭāb keldi: Ey ferişteler siz||lerge **aymadım mu**, men bilgenni sizler **bilmez-siz** tėp. [8v-18/19]

(38) Suʾāl: الملئكة فسجد tėdi yana كلهم tėyür yana اجمعون tėyür. Bular||da ne fāyide bar? Cevāb: Fāyide ol turur kim الملئكة tėp كلهم **tėmese erdi** || bir ançası ferişteler secde ḳıldı, bir ançası **ḳılmadılar** tėmek bolur erdi. فسجد || كلهم الملئكة Yaʿnī ferişteler ḳamuġı secde ḳıldılar. Fāyidesi ol turur اجمعون || **tėmese** ferişteler öñgli soñglı secde ḳılmış iḥtimāli **bolġay erdi**. [9r-3/7]

(39) Ferişte||ler ḳamuġları bir yolı oḳ secde ḳıldılar, **yalġuz** ᶜAzāzīl secde **ḳılmadı**. [9r-7/8]

(40) Boyun **sunmadı**, uluġsındı, || kāfirler cümlesindin boldı. [9r-9/10]

(41) Ḳaçan ferişteler secde ḳıldı||lar erse İblīsni kördiler secde **ḳılmadın** turup turur. [9r-10/11]

(42) ᶜAzāzīl ḳaçan secde **ḳılmadı erse** || Ḫiṭāb keldi: Ne üçün secde **kılmadıñg** tėp. [9r-15/16]

(43) Ḳaçan ʿAzāzīl bu ḫüccetni ḳıldı erse ʿAzāzīl atın köterdiler, İblis at bėrdiler; maʿnisi **nevmīd** tėmek bolur. [9r-19/20]

(44) İblīs-i laᶜīn otnı topraḳdın artuk tėdi. **Bilmedi** kim topraḳ otdın || [artuḳ] turur. Ol delīl üze kim ot oġrı turur. Ḳayu nerseni otġa bėrse **yoḳ ḳılur**, yana **bėrmez**; || **ammā** toprakġa bir owuç salsañg onnı yüz ḳılıp sañga bėrür. [9r-20/21, 9v-1]

(45) Maḳṣūd ol erdi: Ölügler tirilgü || künge tegi ᶜömr bulsam, mañga eḍin ölüm **bolmaġay** tėp Mevlī celle celālehu anıñg sırrını bilip cevāb || aydı. … Biz sañga ᶜömr bėrdük maᶜlūm [vaḳtıñg] künige tegi, || sen tilemiş künge tegi **bėrmedim**. [9v-7/10]

(46) Bu kün Teñgri ferişteleri ḳavī turur. Olarnıñg birle çıḳışġu ḳudretim || **yoḳ durur**. Ölügler tirilgü künge tegi ᶜömrüm bolsa ançada Cebreʾil, Mikāʾil, İsrāfīl, ᶜAzrāʾil || taḳı aḍın ferişteler ḳamuġ ölmiş bolsalar, Teñgri yalġuz ḳalmışda, anıñg birle toḳuşġa-|| men tėp. Niyyeti ol erdi. [9v-11/14]

(47) Suʾāl: İblīs **melʿūn** bolmışda kėḍin uçmaḫġa kirgüge ne yolı || bar erdi? Cevāb: Mevlī yarlıḳadı: Sañga Ādem oġlanları üze nuşret bėrdim. [9v-14/15]

(48) **Körmes mü-sen** Resūl ᶜaleyhi's-selām yarlıḳar: … [9v-15/16]

(49) Suʾāl: Ādem ve Havvānı buġday || yıġaçıdın yıġmaḳda ne ḥikmet erdi? Cevāb: Mevlī ᶜazze ve celle Ādem **yaratmazda aşnu** yėr yüziñge || ḫalīfe yaratur-men. [9v-17/19]

(50) İḍi ᶜazze ve celle taḳdīr ḳılmış erdi dünyāda ādemī||niñg yėmi buġday bolġusını. Ḫiṭāb ḳıldı: Ḳamuġ nimetlerdin yėgil, buġday **yėmegil**, uluġlar || tirkisinde öz etmekini yėmek ᶜayb bolur. [9v-20/21, 10r-1]

(51) Teñgri ᶜazze ve celle ezelde ḫükm ḳılmış erdi || kim müʾminleriñg tenini, mālını satġın alıp uçmaḫ bėrgüsini. **Körülmegen** nerseni beyᶜ ḳılmaḳ || şerīᶜatda **revā bolmas** tėp uçmaḫġa kivürdiler. [10r-7/9]

(52) İḍi ᶜazze ve celle Ādemniñg oġlanların ādemī ṣūretinçe oñgurḳasından çıḳardı, ḳarınça meñgizlig || uşaḳ. Ḳamuġı ᶜāḳil ma **ermez**, müʾmin ma **ermez**, kāfir ma **ermez**. [10r-17/18]

(53) Mevlīdin ḫiṭāb keldi: || Men siziñg Teñgriñgiz **ermes mü-men**? Ḳavluhu taʿālā: ربكم الست Ḳamuġları cevāb aydılar: Erür-sen [10r-18/19]

(54) Ādem olarġa baḳtı kimni ḳaraġu kördi, kimni aḫsaḳ kördi, kimni aġrıḳ || kördi, kimni olturum kördi, aydı: İlāhī, bularnı ne üçün bir tek **yaratmadıñg**? [10v-3/4]

(55) Ḳaraġu **yaratmasa erdim** közlügler **şükr ḳılmaġay** || **erdi**, aḫsaḳ **yaratmasa erdim** aḍaḳlıġlar **şükr ḳılmaġay erdi**. [10v-6/7]

(56) Aymışlar: Dünyāda ḳalġanlar kāfirler erdiler, uçmaḫda kalġanlar müʾmin||leriñg ᶜāmları erdiler. Uçmaḫnı **unamadın** ḫażretġa kelgenler ḫās ḳullar erdi. [10v-15/16]

(57) Yarlıġ keldi: Dünyāge köñgül **bėrmediñgiz,** uçmaḫnı **unamadıñgız.** İmdi ne tileyür-siz? Aydılar: İlāhī, || bizge dünyā **kerekmez**, ᶜuḳbi **kerekmez**, bizge sen kerek-sen. [10v-17/18]

(58) Ḳaçan || Şeyḫ Şiblī dünyādın bardı erse tüş körüp suʾāl ḳıldılar: Ḫāliñg neteg? || tėp. Cevāb aydı: Ḳaçan meni defn ḳıldılar erse Münker ü Nekīr ᶜaleyhime's-selām keldiler, || Teñgriñg kim tėp sordılar. Cevāb aydım: Meniñg Teñgrim ol turur: Atamız Ādemni uçmaḫ || içre nūrdın taḫt üze aġdurup kök ferişteleriñ atamızınıñg öñginde secde || ḳıldurdı. Cebrāʾil, Mikāʾil, İsrafīl ve Azrāʾil birge erdi. Siz me secde kıldıñgız. || Men ḳamuġ ḳarındaşım birle

sizlerge neẕẕāre ḳılıp turur erdim. Olar biri biriñge baḳıp || aydılar: Bu ḳamuġnuñg sözün sözleyür yalġuz öz sözün **sözlemez**, kiteliñg tėdiler. [11r-1/8]

(59) Eger bir zamān tevaḳḳuf ḳılsalar erdi, anlarnı tutup || siziñg Teñgriñgiz kim turur tėp sorar erdim **Neçe** cevāb aysalar ḥüccet birle olarnı || **tındurmas erdim**. [11r-9/11]

(60) Yana makṣūdġa keldimiz: Ḳaçan İblīs melᶜūn boldı erse uçmaḥ||dın sürüldi, uçmaḥġa **kirü bilmes boldı**. Ādem ve Ḥavvānıñg ᶜadāveti köñglünde || berkidi. Vesvese birle uçmaḥdın çıḳarmaḳġa oġradı. [11r-11/13]

(61) Ḥavvā raẓiya'llāhu ᶜanhā yılannıñg körklüg ṣūretiġa <ḥayrān> bolup anıñg birle || sözleşür erdi. İblīs anı bilip yılandın tiledi: Meni uçmaḥġa kiwürgil, Ḥavvā birle || sözleşeyin tėp. Yılan ḳorḳdı, **unamadı**. [11r-15/17]

(62) Yılan Ādem ve Ḥavvānıñg taḫtında utru kelip turuḳdı. Aġzınıñg tili || altında İblīs sözledi. Ādem yılan sözin **tiñglemedi erse** Ḥavvāġa yüzin öwürdi, || tişi köñgli yumşaḳ bolur tėp. Ḥavvāġa sözledi: **Hīç bilür mü-sen** bu buġday yıġaçındın || sizni Teñgri ne üçün yıġdı? Ḥavvā aydı: **Bilmez-men**. İblīs aydı: Anıñg üçün yıġdı kim ol || yıġaçdın yėse, uçmaḥda mengü ḳalur, ölüm **körmez**, taḳı uşmaḥ mülkindin **aḏrılmaz** tėp. [11r-19/21, 11v-1/2]

(63) Bir butaḳ sıdı, Ādem[ġa] keltürdi aydı: || Bu yıġaç tatlıġ ermiş. Men yėdim, baş **ḳılmadı;** sen me yėgil tėdi. [11v-4/5]

(64) Ol öwünni aġzınġa saldı, çeynedi. || Boġuzınġa tegilmişde ol ᶜahdni añgdı. İçkerü kirgelü **ıḏmadı,** taşġaru ma || **çıḳaru bilmedi**. **Kirmesün** tėp eligi birle boġuzın tuttı. Ol öwün boġuzınġa[/ında] || yumġaḳ ḳaldı. Ol sebebdin erenler boġuzında ol yumġaḳ bar, tişilerde || **yoḳ.** [11v-6/10]

(65) Āvāz işitdim, āvāznı eḏerdim erse tiken arasında bir abuşḳa kördüm yawlaḳ || yıġlayur. Ne boldunġ, nelük yıġlar-sen tėp sordum. Aytur: **Neteg yıġlamayın?** Ferişte||lerge muᶜallim erdim, uçmaḥġa erklig erdim, yėrde kökde ṭāᶜatler telim ḳıldım. Āḫiri || laᶜnetke şāyeste boldum tėdi. Bildim kim İblīs ermiş. Aydım: Bir secde **nelük** || **ketürmediñg**? Aydı: Mañga secde ḳıl tėdi, **ḳılmadım**, Ādemġa buġday **yėme** tėdi, yėdi. || ᶜUḳūbet ḳılsa ėkkimizge kerek, keçürse ėkkimizdin keçürse **kerek erdi**. Ādemdin || keçürdi, ᶜöẕrin ḳabūl ḳıldı. … Mendin **keçürmedi**, naṣiḥat kıldı. [11v-12/19]

(66) Suᵓāl ḳıldım: Ādemdin keçürdi, || sendin **keçürmedi**; ḥikmet ne erdi? Cevāb aydı: Ezelde Ādem ḥaḳḳında ᶜināyet bar [er]||di, anı üḏürdi; meniñg ḥaḳḳımda ᶜināyeti **yoḳ erdi**, meni eḏerdi. [11v-19/21]

(67) Ḳaçan Ādem ve Ḥavvā||dın ẕillet belgürdi erse tācdın ḥulledin yalıñg ḳaldılar. Eligleri birle || ᶜavretlerin örtüp yıġaçdın yıġaçġa yapurġaḳ tileyü yügrü başladılar. || Ḳayu yıġaçġa barsa yapurġaḳ **bėrmedi**. [12r-11/14]

(68) Ādem yügürüp barurda yigdeniñg yıġaçı sunup Ādemnüñg saçın || tutdı: Ḳanda barur-sen tėdi, **ḳoḏmaz-men** tėdi. Ḳoḏsam, Mevlıġa **ᶜāṣī** bolur-men || tėdi. Ol sebebdin Ādem oġlanları yıġaçları tikgende yigde yıġaçını || suwdın ıraḳ tikdiler **suwsuz** ḳalsun tėp. [12r-15/18]

(69) Yıġaç suw **içmese** ot || anı ḳurıtur. İḏi ᶜazze ve celle yigdeniñg otını kiterdi **ḳurımasun** tėp. Anıñg üçün || kāzirler ton tökmekge toḳmaḳ andın ḳılurlar ton **köymesün** tėp. [12r-19/21]

(70) Cebrāᵓil Ādemniñg || eligin tutup ḥażretġa keltürdi. Yarlıġ boldı: Ey Ādem, seni topraḳdın **yaratmadım mu**, || maᶜrifet birle **aġırlamadım mu**, körklüg ṣūret birle **bezemedim mü**, ferişte||lerge **kötürtmedim** || **mü**, uçmaḥġa **kiwürmedim mü**, nimetlerin kėñgrü **aymadım mu**, Ḥavvānı sañga cüft **ḳılmadım mu**, || buġday yıġaçın **yėmeñg tėmedim mü**, şeyṭānnı sizge düşmān turur tėp **aymadım mu**? [12v-1/5]

(71) *Nükte* || İncir yıġaçı Ādemġa yapurġaḳ bėrmişi üçün Teñgri ᶜazze ve celle beḏerledi. Ḳamuġ yėmiş üç || türlüg turur: Kimiñg tışı yėnür alma, armūd meñgizlig; kimiñg içi yėnür tışı **yėnmez** || yañgak, bādām meñgizlig; kimiñg taşı ma **yėnmez,** içi ma **yėnmez** ḳaġun, ḫarpuz meñgizlig. || **Ammā** incirniñg taşı hem yėnür, içi hem yėnür. [12v-16/19]

(72) Ançada İblīs yėr yüzindeki || ḳuş ḳurtlarnı yıġıp aydı: Yėr yüziñge kimerse keldi, sizlerge **meñgzemez**. Sizlerni || uruġuñguz birle öltürgüsi turur. Terkin yıġılıp anı öltürüñg. **Öltürmeseñgiz** || **tınmaġay-siz** tėdi. [13r-9/12]

(73) Yana yarlıġ boldı: Ey Ādem, || sañga yarlıḳanmaḳ kerek erse Mekkege barġıl, meniñg üçün bir ew ḳoparġıl. Aydı: İlāhī, || ol yėrni men **bilmez-men,** ḳayda turur? [13r-17/19]

(74) Ḫaberde kelür: Resūl ᶜaleyhi’s-selām aydı: Altı ḳuşnı **öltürmeñg**: Biri kök ḳarga || Ādem[ġa] ḳulavuz üçün; ėkkinç ḳarınça, Süleymānġa ögüt bėrmiş üçün; üçünç ḳarluġaç, || Sūretü'l-ḥaşr āḫirīn oḳır üçün. [13r-21, 13v-1/2]

(75) Ḥavvā || ol ḳoylar yüñgin egirdi, Ādem toḳıdı. Ėkegü ton ḳılıp keḍdiler. Yėr yüzinde || ḳoydın ḳutluġraḳ adın tınlıġ **yoḳ** tėmişler. [13v-10/12]

(76) Ādem aydı: **Yėyin mü**? Cebrāʿīl aydı: **Yoḳ, tiksün**. Tikdi. **Yėyin mü**? Aydı: **Urġıl**. Urdı. || Aydı: **Yėyin mü**? Aydı: **Yençgil**. Yençdi. Aydı: **Yėyin mü**? || Aydı: **Ögütgil**. Ögütdi. Aydı: **Yėyin mü**? Aydı: **Yoġurġıl**. Yoġurdı. Aydı: **Yėyin mü**? Aydı: || **Bişürgil**. Bişürdi. Aydı: **Yėyin mü**? Yarlıġ keldi: Ey Ādem, künnüñg ėkki ülüşi || bardı, bir ülüşi ḳaldı, şabr ḳılġıl kün batsun bu kün **rūze tutġıl**. Ol || kün ʿāşūr küni erdi. [13v-21, 14r-1/6]

(77) Ādem öz ülüşin tükel yėdi; Ḥavvā yarımnı yedi, yarımnı **ḳoydı**. || Cebrāʾīl keldi, aydı: Ey ādem oġlı, sen yėmiş teg Ḥavvā tükel **yėse erdi** ḳıyāmetġa || tegi oġlanlarıñg ḳaḥṭlıḳ **körmegey erdiler**. [14r-9/11]

(78) İblīs Ḥavvāġa keldi, aydı: Ḳarnıñgda ne bar? Aydı: **Bilmez-men**. [14r-20]

(79) Ḳaçan peyġamber ʿaleyhi's-selām vefātı boldı erse ʿAlī kerrema'llāhu vechehu taḫta || üze ḳoyup yuġalı oġradı erse havādın āvāz keldi ادمحم مناف رهاط رهطم اي يلع ال لسغت ya‘nī **Muhammedni yumañg**, Muhammed arıġ turur. ᶜAli aytur: Meniñg ḫāṭırım eḍin || boldı, mundaġ mu kerek erki tėp sordum. **Sen kim-sen kim** Muḥammedni yumaḳnı **menᶜ ḳılur-sen**? || Yumaḳ sünnetin Muḥammed ḳoyup turur. [14v-5/9]

(80) Ādem yıl sayu ḳurbān kılur erdi. Ḳayu ḳurbān ḳabūl bolsa kökdin ot kelip || ol ḳurbānnı köydürür erdi; **ḳabūl bolmasa** ot **kelmez erdi**. [14v-15/16]

(81) Ādem etmek yėyür || erdi, et ārzūladı. Yarlıġ keldi: Barġıl, ḳuş awlaġıl. Awladı, bir ḳarġavul || tutdı, bir bürgüt tutdı. Olarnı boġuzladı, otġa sögüldi. Ḳarġavul bişti, bürgüt || **bişmedi**. Ādemnüñg öwkesi keldi, bürgütni otġa kömdi, tamām köydi. Ādem ḳaḍġurdı || ḳarġavul mañga tap **kelmes** tėdi. [14v-16/20]

(82) Cebrāʾīl keldi, aydı: Ey Ādem, **ḳadġurmaġıl;** || bu ḳuş ornınġa adın ḳuş bėrgey. Bu ḳuş sañga taḳı oġlanlarıñga kıyāmetġa || tegi **ḥaram boldı**. [14v-21, 15r-1/2]

(83) Suʾāl: Ḳurbānnı köyürmek bu şerīᶜatde nedin **harām boldı**? Cevāb: Ozaḳı || ümmetlerniñg ḳurbānı ḳabūl bolsa köyer erdi; **ḳabūl bolmasa köymes erdi**. Ḫalḳ || arasında faṣīḥat bolur erdi. Ey Muḥammed, seniñg şerīᶜatiñgde ḳurbānnı köyürmek || **ḥarām ḳıldım**, ümmetleriñg **faṣīḥat bolmasun** tėp. [15r-5/8]

(84) *Fāyide* Bu kün bu dünyāda Muḥammed || ümmetini faṣīḥat ḳılmaḳnı **revā körmedüm**. Yarın ḳıyāmet kün ᶜArafāt yėrinde ḫalḳ || evvelīn āḫirīn ḫalḳ arasında müʾminni **faẓīḥat ḳılmasa ne ᶜaceb bolġay**. [15r-8/10]

(85) *Fāyide-i diger* Bu kün bu dünyāda müʾminniñg ḳurbānnı köyürmekni **ḥarām ḳıldı,** yā Rabbī ᶜuḳbīde || müʾminniñg tenini tamuġ otıġa **harām ḳılsa, hīç ᶜacīb ü ġarīb bolmaġay**. [15r-10/12]

(86) İdi yarlıkar: Ey Muḥammed, [oḳıġıl] olarnıñg || üze Ādemniñg ėkki oġlanlarınıñg sözini ol oġurda kim ḳurbān ḳıldılar. Biri||niñg ḳurbānı kabūl boldı, biriniñg **ḳabūl bolmadı**. [15r-18/20]

(87) Ḳaçan Ḳābīl tuġdı erse anıñg birle bir ḳız || tuġdı, ġāyet körklüg İḳlīmā atlıġ. Ėkki yılda kėdin Hābīl tuġdı, anıñg birle tuġġan || ḳız ġāyet **körksüz erdi** Ebūdā atlıġ. [15v-3/5]

(88) Ādem öz şerīᶜatinçe Ḳābīl birle tuġġan ḳızını Hābīlġa bėrür boldı, Hābīl birle tuġġan ḳızını Ḳābīlġa bėrür boldı erse || Ḳābīl **unamadı**. Meniñg birle tuġġan ḳızını alur-men tėdi. Ādem aydı: Şerīʿat andaġ|| **ermez.** [15v-5/8]

(89) Ḳābīl tarıġçı erdi || buġday urmış erdi. Bir baġ çöplüg buġdaynı keltürdi, ḳurbān ḳılur yėrde ḳoḍdı. || Kökdin ot indi, Hābīlniñg ḳurbānını köyürdi. Ḳābīlniñg tegresinġa **yaġumadı**. [15v-11/13]

(90) Ḳābīlniñg öwkesi keldi aydı: Men Hābīlni || öltüreyin, ḳız yime ḫalīfelıḳ yime mañga ḳalsun tėp. Ḳābīl Ḥābīlni öltürmek[ge] || oġradı. Neteg öltürgüni **bilmes erdi.** [15v-16/18]

(91) Ḳābīl Hābīl[ġa]: || Men seni öltürür-men tėdi. Hābīl aydı: Men sañga **ḳatılmaz-men**. İḍi ᶜazze ve celledin ḳorḳar-men. [15v-20/21]

(92) Ḳābīl Ḥābīlni öltürmişde yėgirmi || yaşar erdi. Ḳuş ḳurtlar Ḥābīlni yėgeli oġradı. Ḳābīl Ḥābīlni bir ḳapġa || soḳup arḳasınġa kötrüp yörür erdiler. Ançada Teñgri fermānı birle ėkki ḳarġa || keldi. Bir biri birle uruşdılar, biri birini öltürdi. Tirig ḳalġan ḳarġa tumşuḳı || birle yėrni ḳazdı, ol ölüg ḳarganı kömdi. Ḳābīl anı kördi, aytur: Meniñg ḳarġa çaḳlıġ || ᶜaḳlım **yoḳ ermiş** tėp ökündi. [16r-6/11]

(93) ᶜUlemālar aymışlar: Ḳābīlniñg ökünçi || Ḥābīlni öltürmiş üçün **ermez erdi**, öltürmişiñge ökünse tevbe kılġay erdi || **kāfir bolmaġay erdi**. Ökünçi ol erdi ölügni yėrge kömgüsin **bilmes erdi**, || arḳasınġa kötürgen üçün ökündi. [16r-14/17]

(94) Ḳaçan Ādem ḥacge barur boldı erse Hābīlni || kökge tapşurdı: Men kelginçe saḳlaġıl tėp. **Ḳabūl** || **ḳılmadı.** Yėrge ᶜarża ḳıldı, **ḳabūl ḳılmadı**. Taġlar **ḳabūl ḳılmadı**. Ḳābīl ḳabūl kıldı, emānetġa ḫıyānet ḳıldı, || öltürdi. [16r-17/20]

(95) Yana Ādem ḥacdın yanıp keldi erse oġlanları ḳamuġ || ḳarşu keldiler. Hābīlni **körmedi**, sordı: Hābīl ḳayda tėp. Ḳābīl aydı: Hābīlniñg || ḳoyları meniñg aşlıḳımġa kirmiş erdi. Andın ötrü uwtanıp **kelmes.** [16v-1/3]

(96) Ādem aydı: Teñgri laᶜneti ol yėrge kim Hābīlniñg ḳanı töküldi, bu kün || taşḳaru **çıḳarmasa**. Hābīl ḳanı yėr yüziñge ḳaynayu çıḳdı. Ol kündin berü ḳan || yėrge **siñgmez boldı**. [16v-5/7]

(97) Ol yėrde aḳ tiken birle yulġun ündi, tebiz boldı, yābān || ḳuş ḳurtlar ḳaçıp taġlarġa kirdiler, ḳarındaş ḳarındaş üze şefaḳati || **ḳalmadı** tėp. [16v-7/9]

(98) Rivāyetde andaġ || kelür: Ḳābīl Hābīlni öltürdi erse İblīs kelip Ḳābīlġa sözledi: Mevlī taᶜālā ne || üçün seniñg ḳurbānıñgnı **ḳabūl ḳılmadı**? Anıñg üçün kim sen otġa **tapunmaz-sen,** || butġa **tapunmaz-sen**, ḫamr **içmez-sen**, ün **ötgürmez-sen**. [16v-18/21]

(99) Tamuġluḳlar aḍın cevāb **aytu bilmegeyler**, ḳamuġ **nevmīd** bolġaylar. [17r-11]

(100) Bir oġlı boldı, **közsüz**. Anıñg yime bir oġlı boldı. Ḳābīl ḳatıġa keldiler. Ol || oġlan **közsüz atasıñga** aydı: Seniñg ḳarındaşıñg<nı> bu öltürdi tėp. **Közsüz** || bir taş alıp Ḳābīlni urup öltürdi. [17r-14/16]

(101) Ādem aydı: || اي ضرا ذخ هي Ey yėr, tutġıl. Ḳābīlni aşuḳıñga tegi tutdı. Ḳābīl ḳorḳdı, aydı: || Ey ata, raḥm ḳılġıl. Aydı: Sen ḳarındaşıñga **raḥm ḳılmadıñg**, men sañga **neteg raḥm** || **ḳılayın** tėdi. [17r-21, 17v-1/3]

(102) Yėr Ḳābīlni tiziñge tegi tutdı. Yalwardı, || aydı: Ey ata, sen uçmaḥda yazdıñg erse yalwardıñg, İḍi sendin keçürdi. || Tilegil, mendin keçürsün. Ādem aydı: Men ewün buġday yėdim, sen ḳan ḳıldıñg, || **neteg keçürür**? [17v-3/6]

(103) Yėr Ḳābīlni beliñge tegi yutdı. Aydı: Ey ata, sen aytur || erdiñg Mevlīniñg yüz miñg uluġ raḥmeti bar, toḳsan toḳḳuznı ḳamuġ ᶜālemdaḳı mü᷈min||lerge bėrgüsi, bir ülüşi dünyāda ḳamuġ tınlıġlarge bėrgüsi. Tilegil, mañga ol bir ülüşdin || bėrsün. Ādem aydı: Sen ḳarındaşıñgġa raḥm **ḳılmadıñg**, ol raḥmetdin sañga ülüş **yoḳ** || tėdi. [17v-6/10]

(104) Ḳābīl aydı: İlāhī, atamdın işitdim seniñg raḥmān raḥim ėkki atıñg bar. Ol raḥmānlıḳıñg || birle meni bu ᶜaẕābdın ḳutġarġıl. **Ḳutġarmaz ersenğ** raḥmān atıñgnı özüñg||din **kitergil** tėdi. Āvāz işitildi: Ey Ḳābīl, men telimlerni ᶜaẕābdın ḳutġarġay-men, || raḥmān atımnı **kitermegey-men.** [17v-11/14]

(105) Ḫiṭāb keldi: Ey Şiṣ, bu nūr ḥabībüm Muḥammed Muṣṭafānıñg nūrı turur. Vaṣiyyet ḳılur-men || oġlanlarıñga, cüftlerini nikāḥ ḳılsunlar, sewmek birle **ḳavışmasunlar**. [17v-21, 18r-1]

(106) Yana aymışlar: Bözçilik berekātı **bolmas**, anıñg üçün bözçi||ler Zemzem ḳuḍuġınġa bevl ḳıldılar. Yana aymışlar: ᶜAmelleri yulġun üçün **bereket||siz** turur. [18r-7/9]

(107) Andaġ ḫikāyet ḳılurlar: Biregü Resūl ᶜaleyhi's-selāmġa keldi, aydı: Yā Resūla'llāh, || meniñg mālım telim boldı. Yawlaḳ emgenür-men, cehd ḳılur-men kem bolsun tėp. **Kimersege** bėrürge || **köñğlüm bolmas**, neteg ḳılayın? [18r-9/11]

(108) Yana sordı: Neçe yıl boldı bu işni ḳılur-sen? Aydı: Ottuz yıl boldı. Şeyḫ Şaḳīḳ || raḥmetu'llāhi ᶜaleyhi aydı: Ḳatlanġıl, bu işni **koḍmaġıl**; seni uçmaḥġa yolçılayur tėdi. [18v-14/15]

(109) ᶜÖmer raẓiya'llāhu ᶜanhu ḳoldaşlarıñga yüz öwürdi, aydı: Resūl ᶜaleyhi's-selāmdın **işitmediñg mü**:|| Ḳaçan bözçi oltursa ḳaçıñg tėp. [18v-20/21]

(110) Ḫikāyet: Ammā Şeyḫ Cūybārī raḥmetu'llāhi ᶜaleyhi bir kün şāgirdleri birle olturur erdi. Bir kimerse || ḳapuġ ḳaḳdı heybetlig. Aydı: Bu kimerse tört kimersedin **ḫālī ermes**: Ya ḳaba ||

saḳal, ya bözçi, ya muᶜallim, ya bir **yaraġsız** ḫaberġa kelgen turur. Ḫaḳīḳat kördiler andaġoḳ ermiş. Anda keḍin suʾāl ḳıldı, aydı: Öwlüküm üze ant içtim: || Seniñg atañg meniñg ẕekerimni tutup seniñg ferciñge **ḳoḍmaġınça** seniñg birle **yatma**||**ġay-men** tėdim. Muñga ne ḥīle ḳılayın öwlüküm ṭalāḳ **bolmasun**? [18v-21, 19r-1/6]

(111) Ḳaçan ᶜAzrāᶜīl cān || alġalı keldi erse Ādem aydı: **Aşuḳmaġıl**, taḳı ḳırḳ yıl ᶜömrümdin bāḳī turur. [19r-15/16]

(112) Cebrāʾīl || Ādemġa uçmaḥdın kefen keltürdi, Şīṣġa aydı: Atañgnı yuġıl tėdi. Şīṣ yudı, || kefenge yörgedi. Cebrāʾīlġa aydı: Namāz ḳılġıl. Cebrāʾīl aydı: **Sen namāz ḳılġıl**, ḫalife sen-sen, üç tekbīr birle. Ṣevāb artuḳ bolsun tėp tört tekbīr birle namāz ḳıldı. [19r-20/21; 19v-1/2]

(113) Ḫaberde andaġ kelür: Şīṣ ölmişde kėḍin **kimerse** şerīᶜat || sözin **ayġuçı bolmadı**. Cümle şerīᶜatni koḍdılar, ḳamuġ cāhil boldılar. İḍige || neteg ᶜibādet ḳılġunı **bilmediler**. [19v-6/8]

(114) Özi bilgen ᶜilmni **hīç kimerse bilmedi** || Köp ᶜibādet ḳılġanını tėp ḫalāyıḳ tañglayur

Öldi tirildi tamuġġa kirdi çıḳdı ol [yana] || Uştmaḥḳa kirdi ḳaldı bu kün anda mañglayur

Atı Aḫnūḫ erdi. Üküş ders || ḳılmış üçün İdrīs atandı. Özi ḫayyāt erdi. Eñg ilk köñglek keḍgen || ol erdi. [19v-19/21, 20r-1/2]

(115) İdrīs rūze erdi. Aġız açġu vaḳt boldı erse uçmaḥdın rūzi keldi. || İdrīs aydı: Kelgil ṭaᶜām yėgeliñg. Aydı: **Yėmes-men**. Ferişte erdügin **bilmedi**. || Törт kün İdrīs birle turdı, **nerse yėmedi**. İdrīs aydı: Yazıġa çıḳalıñg, || köñglüñg açılsun tėp. Ėkegü çıḳdılar. Bir ekin[ġe] tegdiler. Ferişte aydı: || Bu ekindin yėgeliñg. İdrīs aydı: Subḥāna'llāh, helālġa kel tėdim, **kelmediñg**; **ḫarāmġa** || meni **nelük** oḳır-sen? Andın keçtiler, bir borlaḳ kördiler. Ferişte aydı: Üzüm || alıp yėse-miz bolġay mu? İdrīs **ozaḳı cevābnı aydı**. Andın keçti, bir sürüg || ḳoyġa keldiler. Ferişte bayaḳı sözni sözledi. İdrīs yana **andaġoḳ cevāb || aydı**. [20r-7/15]

(116) İdrīs bildi: Ādem **ermes**. Aydı: Ādem mü-sen ya ferişte mü? Aydı: Ferişte-men. [20r-15]

(117) İdrīs || aydı: Bu kerāmetiñg ḥürmeti meni özüñg birle kökge aġdurġıl. Andaḳı ᶜacāyiblerni köreyin || taḳı ṭāᶜatim artsun tėdi. Ferişte aydı: Bu işke erkim **yoḳ**, İḍidin destūr || ḳolayın tėdi. [20r-16/19]

(118) ᶜAzrāʾīlni anda kördi, || aydı: Ey meleke'l-mevt, cān bėrmek açıġın işitip-men, meniñg cānımnı alġıl cān || bėrmek açıġın köreyin. Anıñg yaraġınġa ṭāᶜat arturayın tėdi. ᶜAzrāʾīl aydı: || Bu iş meniñg **eligimde ermes**, İḍidin destūr tileyin tėdi. [20r-20/21, 20v-1]

(119) Yana ᶜAzrāʾīlġa aydı: Meni tamuġġa kiwürgil, ol || ḳatıġ ḳorkunç ᶜaẕābларnı köreyin tėdi. ᶜAzrāʾīl aydı: Ol meniñg eligimde **ermez**. [20v-3/4]

(120) Mevlīdin destūr ḳoldı tamuġġa kirdi, tamuġnuñg ᶜuḳūbetlerin kördi. Yana aydı: || Meni uştmaḥġa kiwürseñg niᶜmetlerin körsem. ᶜAzrāʾīl aydı: Ol meniñg **eligimde ermes**. [20v-5/6]

(121) Mevlīdin destūr ḳoldı, uçmaḥ eşikiñge tegdiler. ᶜAzrāʾīl aydı: Kirgil ol şart || üze kim terk çıḳġıl. İdrīs ḳabūl ḳıldı. Nimetlerin kördi erse **çıḳarġa unamadı**. || Şart<ġa> muḫālif bolmaḳını **revā körmedi**, ḥīle ḳıldı. Aḍaḳında naᶜleynni bir yıġaç tüpinde || ḳoḍdı, anda kėḍin çıḳdı. Baᶜdehu āh urdı: Naᶜleyn unutmış-men tėp feryād || ḳılıp ḳayra yandı. ᶜAzrāʾīl bir sāᶜat, ėkki saᶜāt küydi, **çıḳmadı**. ᶜAzrāʾīl kirdi, aydı: || **Nelük çıḳmaz-sen** tėdi. İdrīs aydı: Çıḳdım, sözümge tegdim. Ėkkinç **çıḳmaz-men** tėdi. || Bir yıġaçnı tutdı. ᶜAzrāʾīl birle söz talaşdı. Yana bir ferişte keldi, aydı: Ey İdrīs, kirgü || vaḳt **bolmayın turur**. İdrīs aydı: Muñga vaḳt bolup turur. [20v-7/14]

(122) Aydı: || Kirdim **çıkmaz-men**. [20v-16/17]

(123) Meniñg ḳulum köni sözledi. **Ḳatılmañg**, uçmaḥda || kalsun, meniñg yarlıḳım birle kirdi. [20v-18/19]

(124) Ḫaberde andaġ kelür: Törт peyġamber tirig turur: || Ėkkisi kökde ᶜĪsī ve İdrīs, ėkkisi yėrde Ḫıżr ve İlyās ᶜaleyhimi's-selām. Ammā bu törtde üçi || ölgey, İdrīs **ölmegey**. [20v-20/21, 21r-1]

(125) Taḳı aymışlar: Uçmaḥ ḫalḳıġa || ölüm **yoḳ**, mundaġoḳ tamuġ ḫalḳıġa ölüm **yoḳ**. Ançası bar kim taᶜabbür ü dehşet||leri bolġay. Ol vaḳtda anıñg üçün uçmaḥ ḫalḳıñga ṣevāb **yoḳ**, tamuġ || ḫalḳıñga ᶜaẕāb **yoḳ**. Ḥūrlarġa taḳı İdrīs[ge] taᶜabbür ü dehşet **bolmaġay**. [21r-2/5]

(126) Ḳābīlniṉg bir **közsüz** oġlı bar erdi. || Ol oġulnuṉg bir yaş oġlı bar erdi, ol yime **közsüz** erdi. Atası eligin || tutup yörürde, Ḳābil utru keldi. Bu oġlan atasınġa sözledi: Bu kişi || meniṉg ᶜammumnı öltürgen turur. **Közsüz**, taş keltürdi, Ḳābilni urdı, Ḳābil || öldi. Oġlan yana aydı: Ataṉgnı nelük öltürdüṉg tėdi erse, bir taş ketürdi, || taş birle urup oġlannı öltürdi. Ol ḫālde ferişteler aydılar: İlāhī, || biz Ādemni **yaratmazdan aşnu aymadımuz mu** kim Ādem oġlanları Cin bini'l-Cān meṉgizlig || ḳan tökgeyler tėp? Fermān keldi: Ādem oġlanların **ᶜayb ḳılmaṉg**! Siz yėr yüzinde || bolsaṉgız erdi olarda yaratılġan sizlerde bolsa siz me andaġ ḳılġay erdiṉgiz. || Aydılar: Maᶜaẕa'llāh, biz andaġ **kılmaġay-miz** tėdiler. [21r-6/15]

(127) Bir fermān || boldı: Dünyāge barıṉg, maṉga ṭāᶜat ḳılıṉg, maᶜṣiyetdin **yıġılıṉg**, ḫalḳ arasında köni ḥükm ḳılıṉg, || küç **kılmaṉg**, zinā **kılmaṉg**, ḳan **tökmeṉg**, ḫamr **içmeṉg**, ḫıyānet **kılmaṉg**. Kündüz bu işler birle || turuṉg; kėçe bolsa kökke aşıṉg, taṉg atġınça maṉga ṭāᶜat ḳılıṉg tėp aydı. [21r-20/21, 21v-1/2]

(128) Bir kün || bir ḫatun eri birle ḫuṣūmet ḳılıp tartışu ᶜAzāġa keldiler. ᶜAzā ol ḫatunnı || kördi erse köṉgli ol ḫatunġa meyl ḳıldı, aydı: Ey ḫatun, sen **yolsuz-sen**, meniṉg || birle bolġıl, men seniṉg köṉglüṉgçe ḥükm ḳılayın tėdi. [21v-3/6]

(129) Ḫatun yime vaᶜde || ḳıldı ḳoşġu yėrge keldiler erse vaᶜde ḳılġanlar[ın] **yaşurmadılar**, biri biriṉge || aytu bėrdiler. [21v-7/9]

(130) Ḳaçan ḫatunġa oġradılar erse ḫatun aydı: Üç işde || birin **kılmaġınça** sizge **boyun sunmaz-men** tėdi. Ya ḫaşmum **öltürmegince**, ya ḫamr **içmegince** || ya butġa secde **kılmaġunça**, ya eliṉgizdeki yüzükni maṉga **bėrmegünçe**. [21v-9/11]

(131) Olar kėṉgeşdiler: Yüzük bėrse-miz kökke **aşa bilmegey-miz**; kişi öltürmekdin uluġ yazuḳ **yok**; || ḫamr içmek sehlrek tėp. Ḫamr içtiler, esürdiler, erni me öltürdiler, zinā ma || ḳıldılar. [21v-11/14]

(132) ᶜAzā ve ᶜAzāyā ḫamrdın ayıldı || erse eliglerinde ḳan kördiler. Zinā ḳılmışlar, ḫamr içmişler, yüzük || eliglerindin uçmış. Öknüp yıġlaştılar: Ḫaẕretde yüzümiz suwı **ḳalmadı** || tėp. Mevlī ᶜazze ve celle bizni bėş nersedin **yıġmış erdi**: Ḳan tökmekdin, rüşvet almaḳdın || zinā ḳılmaḳdın, küç tegürmekdin, ḫamr içmekdin. Bu ḳamuġnı ḳıldımız tėp. Ādem oġlanlarınġa || istiġfār ḳılu başladı. … || Aşnu istiġfār **ḳılmas erdiler**. [21v-18/21, 22r-1/4]

(133) Fermān keldi: Ey İdrīs olarġa ayġıl: Dünyānıṉg ʿaẕābın mu iḫtiyār || ḳılur-siz ya ʿuḳbī ʿaẕābın mu? İdrīs bu sözni aydı erse, aydılar: Ey İdrīs, || tamuġ ʿaẕābını iḫtiyār ḳılalıṉg, aytu bėrgil. İdrīs aydı: ʿUḳbi cāvidāne turur, **dünyā ʿaẕābın || iḫtiyār ḳılalıṉg.** [22r-8/11]

(134) Baᶜżılar || aymışlar: Taṉg atġunça mücāhede körer. Ol yėrde alarnı kördüm, ḳuduġ içinde || teben asılmışlar, yėr yüzindeki ḳamuġ **arıġsız** sasıġ yıḍlıġlar tütün || bolup burunlarıṉga kirür. [22r-12/15]

(135) Olar ayturlar: Munı ögrenmek yazuḳ turur, işletmek küfr turur. **Ḳabūl** || **ḳılmasa** ayturlar: Barġıl yazıġa, körmişiṉgni aytu bėrgil. [22r-19/20]

(136) Kün tuġardın kün batarġa Nūḥ yalawaç daᶜveti | Ellig eksük miṉg yıl erdi ol risālet müddeti
|| Kėçe kündüz özi yalġuz ḳaḍġu emgek yüklenip | Söz **işitmez** kāfir ara künde artdı zaḫmeti.
[22v-9/10]

(137) Dīn üçün köp ḳın tartıb[an] yöritü Ḫaḳ yarlıġın || Bezge sökünç emgek içre **ḳalmadı hīç** ṭāḳati [22v-12]

(138) Aymışlar: Nevḥasıṉga sebeb ol erdi kim künlerde bir kün İblīs keldi, || aydı: Yā Nūḥ, meniṉg ḥaḳḳımda iş ḳıldıṉg. Eger èşlerim ḳoldaşlarım, çerigim yıġılıp || kelse **bütrü bilmez erdiler**. [22v-18/20]

(139) Nūḥ ᶜaleyhi's-selām tün kün nevḥa ḳıldı, aydı: || Ey **kāşkī şabr ḳılsa erdim,** biregü müᵓmin **bolġay erdi**, maṉga bu ḳatıġlıḳ **tegmegey erdi**. [23r-1/2]

(140) Nūḥ, maşrıḳdın maġrıbġa tegi ḳamuġ ḫalāyıḳġa peyġamber erdi. Bir ḳarış yėr ḫalāyıḳdın **ḫālī** || **yoḳ erdi**. Bir kesek yėrdin üç yüz yük buġday çıḳar erdi. Yüz batman buġday || bir yıllıḳ azuḳ bolur erdi. [23r-3/5]

(141) Yėr yüzinde aşlıḳ tarıġu yėr **ḳalmadı**, yılḳı ḳaraġa tofraḳ || yüklep ediz taġlar başınġa saçıp aşlıḳ tarıyur erdiler. [23r-7/8]

(142) Ḥikāyetde || andaġ kelür: Maşrıḳdın maġrıbġa tegi ḳayu yėrde tayaḳ taşlasa kişi başınġa tüşer || erdi. Taḳı aymışlar: Möşük tamdın tamġa aşıp yörise yüz yıġaç yėr yörir || erdi.

Mundaġ ābādān erken **biregü** Teŋrini **birlegüçi bolmadı**. Nūḥ vaḳtındaḳı || āb-dānlıḳ ḳıyāmetġa tegi **bolmaġay** tėmişler. [23r-8/12]

(143) Ançada Cebrā'il Nūḥġa peyġamberlıḳ || keltürdi. Nūḥ aydı: ʿĀlem ġayet kėŋ turur, kāfirler telim. Men **ḳayu** yėrge barıp senüŋ || yarlıḳın tegürgeyin tėdi. [23r-12/14]

(144) Nūḥ aydı: İlāhī, tün kün senüŋ fermānıŋ tegürdim, **tiŋlemediler**. || Açuḳ aydım, **işitmediler**; sır içinde pend bėrdim, **ḳabūl ḳılmadılar**. [23v-1/2]

(145) Ellig eksük miŋ || yıl daʿvet ḳıldı. Seksen kişi müsülmān boldılar, īmān keltürdiler, yarımı er, yarımı || ḫatunlardın. Özge **hīç kişi** müsülmān **bolmadı**. [23v-4/6]

(146) Nūḫnuŋ ewlüki kāfir erdi. Bir kün bir ḳarı abuşġa bir oġlannı başlap Nūḫġa || keldi. Nūḫnuŋ yüzüŋe tüwkürdi, tili birle sökdi. Ol oġlanġa aydı: Bu Nūḥ || telwe turur, atalarımız munuŋ sözin **işitmediler**. Bu kün men neteg ḳıldım erse || sen yime mendin soŋ mundaġ ḳılġay-sen tėp ol oġlanġa vaşiyyet ḳıldı. || Nūḥ anı kördi, sözin işitti. Özindin ümid kesti, **umasġa tegdi**. Duʿā ḳıldı, || aydı: İḍiyā ewlüg kāfırni yėr yüzinde tirig **ḳoḍmaġıl**. [23v-7/12]

(147) Mevlī celle celālehū ḳırḳ yıl yaġmur **bėrmedi,** || yėrdin nebāt **ündürmedi**, ḫatun oġul ḳız **tuġurmadı**. Yılḳı ḳara ḳamuġ helāk || boldı, yulları ḳurudı. [23v-13/15]

(148) Ḫaberde andaġ kelür: ʿAvac bin ʿAnnāḳ ṭūfānda **helāk bolmadı**, || anıŋ üçün kim deyyār cümlesindin **ermez erdi**. Deyyār ewlüg barḳlıġ tėmek bolur || ʿAvacnıŋ ewi borḳı **yoḳ erdi**, teŋizler ayaġında turur erdi. Ṭūfān suwı || tiziŋe **aşmadı**. [23v-15/18]

(149) Nūḥ yıġaç tikdi, ḳırḳ yılda || ol yıġaç ulġardı. Yıġaçnı kesdi. **Kimerse ketürü bilmedi**. ʿAvacnı ündedi||ler, ol yıġaçnı süḍreyü keltürdi. [23v-19/21]

(150) Yüz miŋ yėgirmi tört miŋ || temür baġlar ḳıldılar, tegme baġ üze bir peyġamber atı bitiglig erdi. Muḥammed Resūlu'llāh || atı bitilgen temür baġnı İblīs oġurladı. Nūḥ **neçe** istedi, **tapmadı**. Cebrā'il kelip || ḫaber bėrdi. Nūḫġa bėrgil tėse, **almadım** tėp and içti. [24r-14/17]

(151) Fermān keldi: Tegme bir tınlıġdın birer cüft alıp kimige kivürgil, uruġları || **kesilmesün**, bir erkek bir tişi. [24r-22, 24v-1]

(152) Suw yüzinde ḳamuġ tınlıġlar yıġıldılar, tegme birindin bir erkek || bir tişi tutup kimige kiwürdiler, oġlı Kenʿānnı kiwüreyin tėse yarlıġ keldi: **Kiwür[megil],** || kāfir turur. Aydı: İlāhī, ehliŋni kiwür tėp sen aydıŋ. Yarlıġ keldi: Ol seniŋ || ehliŋ **ermez**. [24v-3/6]

(153) Nūḥ aydı: Ey Kenʿān, müsülmān bol, || kimige kirgil, ṭūfān suwı **helāk ḳılmasun** tėdi. Kenʿān aydı: Men eḍiz taġlarġa || sıġınġay-men, taġ meni suwdın küḍezgey tėdi. … || Nūḥ aydı: Bu kün **kimerseni** ʿaẕābdın **saḳlaġuçı yoḳ** || İḍidin özge. … Bu sözde erdi||ler, suw keldi. Kenʿānnı helāk ḳılġu teg boldı erse ḳaçdı, taġ tepesiŋe aşdı. || Suw keldi, aşuḳıŋa tegdi. Oġlı bar erdi, anı ayaḳı astıŋa alıp tepesiŋe || aşdı. Oġlan öldi. Özi yime ġarḳ boldı, **īmānsız** bardı. [24v-6/13]

(154) Baʿżılar aymış||1ar: Eŋ ilk kimige kirgen ḳarınca erdi, soŋ kirgen eşgek erdi. Eşgek||ni süḍrediler, kimige **kirmedi**. Anıŋ üçün kim İblīs eşgek ḳuḍruḳın tutup || tartar erdi. **Bolmasa** Nūḥ aydı: Kirgil, **neçe me** şeyṭān seniŋ birle erse. [24v-13/16]

(155) Baʿżılar || aymış1ar: Nūḥ köŋli taruḳmışda eşgekge aydı: Kirgil ey melʿūn tėdi || erse İblīsi melʿūn eşgek ḳuḍruḳı birle tutup kimige kirdi. Nūḥ İblīsni || kimi içinde kördi erse aydı: Ey melʿūn, kimüŋ fermānı birle kirdiŋ? İblīs aydı: || Seniŋ sözüŋ, fermānıŋ birle kirdim. Nūḥ: Ḳaçan aydım saŋa kirgil tėp? İblīs aydı: Kirgil || ey melʿūn tėp aydıŋ, melʿūn men erür-men eşgek **ermez** tėdi. [24v-16/21]

(156) Mālik bin || Süleymān el-Herevī raḥmetu'llāhi ʿaleyhi aytur: Nūḥ peyġamber yılannı çıḍannı kimige **ıḍmadı** ādemige || sizdin żarar teger tėp. Aydılar: Kim seniŋ atıŋgnı oḳısa ol kimersege żarar **tegürmegey-miz**. [24v-21/22, 25r-1]

(157) Ḳamuġ nerselerni kiwürdi yana yarlıġ boldı: Ādemniŋ || süŋükin ketürgil, kimige kiwürgil, ʿaẕāb suwı **tegmesün** tėdi. [25r-5/6]

(158) Ḳaçan suw kimi ḳıraḳınġa keldi erse || Nūḥ **neçe** ḳatıġlandı kimi **yörimedi**. [25r-9/10]

(159) Kimideki || seksen kişidin aḍın ʿālem içinde **hīç kimerse ḳalmadı**, ḳamuġ öldiler. [25r-21, 25v-1]

(160) Ḫaberde andaġ || keltürmişler: Üç nerse **yoḳ erdi** kimide, deryā içinde boldı: Biri möşük, ėkkinçi || sıçḳan, üçünçi toŋguz. [25v-2/3]

(161) Yana aymışlar: Sıçḳan kimini telmişde ādemilarġa ġarḳ bolġu ḳorḳunçı || boldı erse suw içindeki teşükni tilep **bulmadılar**. Nūḥ aydı: Kim bu teşükni bul[up] || berkitse, ne tilegi bolsa bėrgey-men tėdi. Yılan aydı: Men bulayın berkiteyin, suw **kirmesün**, || kirgen suwlarnı çıḳarsunlar. Yana yılan aydı: Maŋga ne bėrgey-sen? Nūḥ aydı: Ne tiler-sen? || Yılan aydı: Ḳayu et tatlıġ bolsa anı bėrgil. Nūḥ ḳabūl ḳıldı. Yılan suwga kirip || teşükni buldı, anda ḳıw[r]ulup yatdı, suw **kirmes boldı**. İçindeki suwnı taşġaru || saldılar, suw ḳorḳunçı **ḳalmadı**. Kimidin çıḳmışda kėḍin yılan kelip Nūḥdın || ol etni ḳoldı. Nūḥ aydı: Ḳamuġ tınlıġlar çıkdı, yayıldılar, etni **ḳayda** bulayın? [25v-5/12]

(162) Siŋgek aġzını açdı, ḳarluġaç siŋgek aġzın yıḍlayur bolup tumşuḳı birle || siŋgek tilin kesip saldı. Ol kündin berü siŋgek **tilsiz** ḳaldı. Ėkegü Nūḥ peyġambarġa || keldiler. Siŋgekke **neçe** sorsalar **sözleyümes**, **yaraġsız** ün ḳılur. [25v-20/21, 26r-1]

(163) Ḳarluġaçġa sordı: || Nelük **sözlemes** tėp. Ḳarluġaç aydı: Meniŋg birle sözleşdi ḳamuġ etlerde suw || baḳasınıŋg eti tatlıġ tėp aydı. Keç ḳalmış üçün ḳorḳup **sözleyümes** tėdi. [26r-1/3]

(164) Eger karluġaç ol kün ançа eḍgülük **ḳılmasa** || **erdi** biz ḳamuġ bu kün ādemiler yılanġa **yėm bolġay erdiler**. [26r-4/5]

(165) Yana makṣūdġa keldimiz: Nūḥ || ᶜaleyhi's-selām kimidekilerge aymış erdi: Cüftleriŋizge **yaġumaŋg**, oġlan uşaḳ bolsa || kimige **sıġmaġaylar** tėp. **Kimerse** cüftige **yaġumaz erdi.** Bir möşük itni kördi cüftige || ḳawuşmış. Kelip Nūḥ[ġa] aydı. İtke sordı erse tandı **ḳawuşmadım** tėp. Möşük tanuḳ || **bulmadı**, uwtandı. [26r-5/9]

(166) Möşük İḍige yalwardı: || İlāhi, bu it seniŋg yalawaçıŋgġa yalġan sözleyür, yana tanar. Ḳudretiŋg birle munı bu ḥāl üze || tutġıl, men barıp Nūḥġa ḫaber ḳılayın, özi kelip körsün tėdi. Mevlī anıŋg duᶜāsın icābet || kıldı, it ol ḥāl üze ḳaldı Nūḥ kelip körgünçe. Nūḥ kelip kördi. İt ġāyet || uyatlıġ boldı. Bu künge tegi itge ol iş mīrāṣ ḳaldı. İt yime duᶜā ḳıldı: Meni Nūḥġa || faẓiḥat ḳıldı. İḍiyā, anı ma rüsvāy ḳlıġıl tėdi. Mevlī azze ve celle itniŋg tilekin **red** || **ḳılmadı**. [26r-9/15]

(167) Kimiŋiŋg ḳuyruḳın tartġuġa || **kimerseniŋg** ḳuvveti **yetmes erdi.** ᶜAvacnı anı tutmaḳ üçün kiwürdi, Mevlī taᶜālā **helāk ḳılmadı**. [26r-21, 26v-1]

(168) Anda kėḍin [yėrge] yarlıġ boldı: … Suwlarıŋgız yutġıl. Kökke yarlıġ boldı:… || Aḍın **yaġmaġıl**. Yėr üze suwların aldı, kök **yaġmadı**, suwlar yėr || yüzinde ḳurudı. [26v-2/4]

(169) Ḫiṭāb keldi taġlarġa: Men Nūḥ kimisin taġlarda || tölendürür-men tėp. Ḳamuġ taġlar baş kötürdiler, kimi bizge tölengey tėp. Cudi taġı || ḳamuġ taġlardın aşaḳ turur. Tevāżuᶜ lıġ ḳıldı maŋga bu kerāmet ḳaydın bolġay tėp. || Mevlī anı üḍürdi, kimi aŋga tölenmek birle aġırladı. [26v-9/12]

(170) Nūḥ ᶜaleyhi's-selām aydı: Kim barıp ḫaber keltürse, suw yėr yüzinde ne mikdār ḳalmış, yėr || açılmış mu? Ḳara ḳarga aydı: Men barayın, Nūḥ aydı: Kimerseni kefīl bėrgil. Erkek tawuḳ || kefīl boldı. Ḳarga bardı. Ölügler telim boldı. Anı yėgüge bolup keç ḳaldı. Erkek || tawuḳ uġġa kirmiş üçün kimige kirip kimi tamınġa aşıp ḳanat toḳıp çarlayu || başladı. Ḳarga andın **yanmadı**. Nūḥ ᶜaleyhi's- selām tawuḳnı alıp ḳaldı, ol sebebdin || tawuḳ **uçmas bolup** ādemiler birle kaldı tėmişler. [26v-13/18]

(171) Kefālet||niŋg başı melāmet turur, ortası ökünç turur, āḫiri tevvān turur. Kimerse **inanmasa** || sınayu körsün. [26v-19/21]

(172) Altı ay suw içinde || turup yėl **toḳımadı**. **Aŋgsızın** çıḳıp yėl toḳıdı erse **yaraşmadı**. Żaᶜīf boldı||1ar, ḳamuġ öldiler. **Meger** yėtti kişi ḳaldılar. Taḳı Nūḥ, oġulları, üç kelin ᶜālem içinde || bu yėtti kişi ḳaldı. **Aḍın kimerse ḳalmadı**. [27r-12/15]

(173) Kaᶜb rivāyet ḳılur: Ādem uḍıyur || erdi. Tüş kördi, nuṭfesi yėrge tamdı, tofraḳġa yoġruldı. Mevlī taᶜālā ol suwdın || Yeᵓcūc ve Meᵓcūcnı yaratdı. Bizke ata sıŋgardın ḳatılurlar, ḳarındaş bolurlar; Ḫavvā || sıŋgardın **ḳatılmaz**, ögey bolurlar. [27v-5/8]

(174) Ḳamuġı bir ṣūretlıġ erdi, öz ḳızını **tanıyu bilmedi**. [27v-15]

(175) Ḳaç kün kelmişde kėḍin || nerse alıp ḳızlar körgelü keldi. Bir küḍegüsiŋge aydı: Cüftüŋg birle neteg-sen? Aydı: Yaḫşı || turur. Ançası bir **nemerse yėmes**, **içmes**. [27v-15/17]

(176) Üç yüz yıl ḫalāyıḳ Nūḥ || şeriʿatinçe turdılar. Üküşreki kāfir boldılar. Şerīʿat beyān **kılġuçı ḳalmadı**. [28r-6/7]

(177) [ʿAnnaḳ] Ādem ḳızı erdi. ʿAvac bin ʿAnnaḳnuñ oġlı erdi. Uzun boyluġ erdi. Ṭūfān||da suwġa ġarḳ **bolmadı**, anıñ üçün kim ṭūfān suwı tiziñge **yetmedi**. [28r-8/10]

(178) Uluġ yaşlıġ ḫatun aldı, bir kiçig || yaşlıġ ḳız aldı. Bir eḍiz uluġ taġ üze **ādemī körmes** ḳuş ḳurt **tegmes yėrde** || ḳoḍdı. Ḳaçan ulġardı erse, ʿAvac andın ġāyib boldı. Taġnıñ bir ḳıraḳıġa keldi. || Ḳızınıñ közi bir yigitke tüşdi, añar ʿāşıḳ boldı. Yigit me aña ʿāşıḳ boldı. || Ḳawuşmaḳġa hile **bulmadılar**. [28r-12/16]

(179) Ey oġlum, || bu şandūḳ içinde kişi emāneti bar, sende ḳoḍayın aḍınlarge iʿtimād **ḳılmas-men** || tėdi. ʿAvac anı alıp ewlügi ḳatında ḳoḍdı, ġāyib boldı. Ḫatun şandūḳnıñ ḳuflın açdı, || yigitni çıḳardı. Neçe kün birge boldılar. Ançada ʿAvac yanıp keldi, kördi kimerse || yėrge tüwkürmiş. Sordı munı kim saldı tėp. Ewlügi aydı: Men saldım tėdi. ʿAvac || aydı: İmdi yana salġıl tėdi. Saldı erse aña **meñzemez**. ʿAvac aydı: Bu kün köni||lik**din aḍın nerse** seni **ḳutġarmas**. Ḫatun ḳorḳmışda könisin aydı. [28r-19/21, 28v-1/4]

(180) Mūsī birle **toḳuşu bilmedi**. Mūsīniñ boyı || on ėkki ḳarı erdi. Tayaḳı yime ança erdi. [28v-14/15]

(181) Rabḳa yazıp yoldın azıp **sunmadın** dinġa boyun || Ḥaḳġa tanıp ḫalḳġa yanıp butġa sıḳnıp ḫamr içip … **Almadılar** Hūd sözini **bitmediler** Mevliġa || **Hīç kimerse aymaġan** söz aydılar yawlaḳ ʿacib | Aydı: اللهى دبب اى موق اعع andın özge Teñri **yoḳ** || Sıġınġan Ḥaḳ ḫażretiñge yıġladı yaşın saçıp | **Umas<ı>ġa** tegdi erse ün ketürdi yalwarıp || Aydı ıñrap رداق ىح بيجم تنا ىبر | Yėtti tün sekkiz kün içre **yoḳ** boḍun ḳıldı uġan || Yigne yürtüginçe yėldin ʿĀdilarġa yol açıp. [29r-4/9]

(182) … Ḳamuġ uzun boyluġ erdiler. Tört || yüz ḳarı bodları. Taş üze sekrip aḍaḳların tėpseler tizleriñge tegi kömülür erdi. || Küçleriñge boḍlarıñga yaraşu butlar ḳıldılar. Küçleriñge küwendiler, biz teg küçlüg || **bar mu?** tėdiler. [29r-15/18]

(183) **Ḳabūl ḳılmadılar**, aydılar: Köni sözlüg erse[ñg] ʿaẕāb keltürgil, || köreliñg. [29r-20/21]

(184) Ançası || bar: Sizlerni **añglamas boḍun** körer-men. [29v-1/2]

(185) Hūd || aydı: Ḳorḳuñg, tevbe ḳılıñg, **yoḳ erse** sizlerni **helāk ḳılġay**. [29v-6/7]

(186) Hūdnıñg ol nefesi **żāyiʿ bolmadı**. Oġlanları yaşġa tegdiler || erse saġuları toldı. Ḳırḳ yėtti yıl daʿvet ḳıldı, **tiñglemediler**. Biz seniñg sözüñg || birle teñgrilerimizni **ḳoḍmaz-miz** tėdiler. [29v-9/11]

(187) Olarnıñg ʿādeti ol erdi: Ḳaçan muñg || ḳaḍġuġa mübtelā bolsalar Mekkege kişi ıḍıp ḳurbān ḳılur erdiler, tileklerin tiler || erdiler. Üçegüni atlıġ kişilerdin çıḳardılar, biri Mezīd bin Saʿd, ėkkinçi Loḳmān || bin ʿĀd, ol ḥakīm Lokmān **ermes**, üçünçi Ḳayl bin ʿÖmer. Aḍın ḳoldaşlar birle Mekkege || yetdiler. [29v-13/17]

(188) Hūd peyġamber duʿāsı || birle Mevli ʿazze ve celle olarġa üç yıl yaġın **ıḍmadı** ʿāciz boldılar. [29v-19/20]

(189) Ḳayl bulutlarġa baḳdı. Ürüñg bulutda **nerse yoḳ**, ḳızıl bulutda || ne barın **bilmez-men** tėdi. [30r-10/11]

(190) Ḳara külni üḍürdüñg. || ʿĀdda **biregüni** tirig **ḳoymaġay**, ata oġul **ḳalmaġay**. ونبـوللاهبـر tėp meger urugı || ḳalsa olarġa ḳalġay. Bular ʿĀd evvelidin **ermezler**, ʿĀd āḫiridin tėmişler. || Mezid bin Saʿd aydı: İlāhi, men olarnıñg dini üze **ermez-men**, öz diniñg üze tutġıl. [30r-13/16]

(191) Eñg ilk bir ḳurtġa kördi Mayḍ atlıġ. || Anıñg üçün ol yėtti tün sekkiz künleri *eyyām-ı ʿacūz* atayurlar. Cebrāʾil İḍi yarlıġı birle yėlge || erklig bolġan feriştege aydı: Yėl ḳapuġın açġıl. Aydı: Neçe açayın? Cebrāʾil aydı: Sıġırnıñg || burnundın çıḳġuça. Ferişte aydı: Ol miḳdār açsam yėr yüzinde tofraḳ taḳı taġlar, || yıġaçlar, teñgizler **ḳalmaġay**. Bir kiçik yüzükçe açġıl. Ferişte **andaġoḳ cevāb aydı**. [30v-3/7]

(192) ʿAmāliḳa ötti, **zaḫmet tegürmedi**. Andın keçip ḳatıġraḳ boldı. Hūd tegreside || bir ḫaṭ tartdı, Hūdġa **zaḫmet bėrmedi**. [30v-10/11]

(193) Ol Mekkege barġan üçegü, Mersed Loḳmān ėkegü ol ünni **işitmediler**. [31r-8]

(194) Tandılar Ḥaḳdın ḳamuġı ḳıldılar köp maʿṣiyyet || **Uḳmadın** Ṣāliḥ sözin hem uşbu iñgen fitnesin [31r-21]

(195) Ṣāliḥġa peygamberlıḳ **kelmesdin burun:** || Bizinṉ birle butġa tapunġıl tėyür erdiler. Ṣāliḥ **unamasa:** Kiçig turur **bilmes**; uluġraḳ || bolsa yolġa kirgey tėyür erdiler. Nübüvvet kelmişde kėḍin: Müsülmān bolunṉ, butġa || **tapunmanṉ** tėdi. Aydılar: Ey Ṣāliḥ, biz seni dinimizge kirgey tėp ümīd tutar erdük. Ḳavluhu taʿālā: || يا صالح دق كنت فينا مرجوا قبل هذا İmdi bizge atalarımız dinini ḳoḍup aḍın dinġa || mu ündeyür-sen? Ḳavluhu taʿālā: انتنهينا ان نعبد ما يعبد اباونا Biz bu sözge || **bitmez-miz** tėdiler. [31v-12/18]

(196) Olar aydı: Ey melik, bizge bu teṉgri || **kerekmez**. Bizni toḳuşġa kemişti. Aḍın teṉgri tutunur-miz, bizni **toḳuşturmaġay** tėp, Ḳarraʿ atlıġ taġġa kişi ıḍdılar. [32r-20/21]

(197) İblīs ᶜaleyhi'l-laᶜne kelip ol butnıṉ aġzınġa || kirdi, ḳatıġ ün birle aydı: Ey meniṉ ḳullarım, bu Kāṣūr meniṉ tapuġımġa **yaramaz**, anı || zindānġa salıṉ. [32v-9/11]

(198) Ṣāḫūr kirdi, Ḳāṣūrnı kördi, aydı: Ey Ḳāṣūr, || munda ermiş-sen. Munça yıl boldı maṉga nelük **kelmediṉ**? [33r-2/3]

(199) Ol ḳuş aydı: Bu üṉgürdin çıḳġıl tėdi. || Zeᶜūm çıḳdı, ol üṉgür **belgüsiz boldı**. [33r-7/8]

(200) Yana aydı: || Ḳarnıṉ nelük ḳara turur? Aydı: Bir kün tamuġ üzesindin keçer erdim ot || ısıġı mundaġ ḳıldı. Taḳı **körünmes boldı**. [33r-15/17]

(201) Melik sordı: || Bu oġlannı ḳaydın aldın? Ṣāḫūr mācerānı aytu bėrdi. Melik taṉgladı. || Aydı: Ey melik, maṉga **inanmas ersenṉ** kelgil, saṉga körgüzeyin tėdi. [33r-19/21]

(202) Mevlī taᶜālā Ḳāṣūrnı tirgüzdi, aydı: Ey Cundaʿ, bu oġul meniṉ turur tėdi. || Taḳı öldi gil boldı. Melik taṉgladı, aydı: Men öz közün kördüm, **ammā** aḍınlar || **inanmaġaylar**. Sen bu oġlannı meniṉ ḳapuġımda koyġıl. Kişiler kelip asramaḳġa || ḳolġaylar, ançada sen asramaḳġa alġıl tėdi. [33v-2/5]

(203) Ṣāliḥni aldı, asradı. On ėkki yaşadı, körk||lendi. **Kimerse** anıṉ körkiṉge **yetmes boldı**. [33v-7/8]

(204) Aymışlar: **Kimerse** Ṣāliḥ peygamberni, Muḥammed || resūlullāhnı körse **tanumaġay erdiler**. Ṣāliḥ anasınıṉ ḳoyların saḳlar erdi. || Mekkedin Muᶜāviye bin Bekr üç miṉ er birle keldi. Ḥicāznı egirdi. Yarındası Ṣāliḥ || Muᶜāviyeni körgeli çıḳdı, **ıḍmas boldılar**. [33v-8/11]

(205) ᶜĀlem || içinde eṉg ilk öz tonın keḍdürgen Ḥandaʿ bin ᶜÖmer erdi. Çeriginṉge fermān tegürdi || erse künde Ṣāliḥġa selāmġa kelgenler ḳaçan melik barġu yėriṉge olturur bolsa Ṣāliḥni (18) birge alıp olturur erdi. Bir kün Ṣāliḥ ew ḳapuġında olturur erdi, melikge selāmġa || barġalı. Cebrāʾīl ᶜaleyhi's-selām bir körklüg yigit ṣūretinçe Ṣāliḥġa keldi, selām ḳıldı. Ṣāliḥ || ne erdügin **bilmedi**. [33v-15/20]

(206) Melik aydı: Ey Ṣāliḥ, men saṉga kılġan eḍgülüknüṉ yanutı bu mu || turur? Ṣāliḥ cevāb ayayın tėse, Cebrāʾīl **unamadı**. Ḳop, ėldin çıḳġıl tėdi. [34r-3/4]

(207) Kündüz ol ḳavmni īmānġa ündeyür erdi, tünle bu ewge || kelür erdi. Ol ėlde üç yüz kişidin artuḳ müsülmān **bolmadılar**. [34r-11/12]

(208) Ṣāliḥ aydı: İḍi||yā men bulardın ümīd kesdim. Cebrāʾīl keldi aydı: Ey Ṣāliḥ, bular üç yüz yıl boldı kāfırlıḳ||da tururlar. Bu bir ḳaç künde **könmegeyler**. [34r-12/14]

(209) Yėr yüzinde lā ilāhe || illa'llāh **tėgüçi biregü ḳalmadı**. [34r-18/19]

(210) Ṣāliḥ ol ḳabiledin Mevlī taʿālā bu ḳavmġa peygamber ıḍsa o1ardın oḳ ıḍurur erdi. **İllā** Lūṭ peygamber ġarīb erdi, ḳavmi arasında. Ṣāliḥ olarnı īmānġa ündedi, ᶜazābdın ḳorḳutdı, || uçmaḫġa ümīd bėrdi, eḍgülük birle ögüt bėrdi, iriglik birle sözledi, **ḳabūl** || **ḳılmadılar**, Ṣāliḥni **unamas boldılar**. Ḳamuġları kėṉgeştiler: Ṣāliḥni özümüzdin || **ümīdsiz ḳılalıṉg** tėdiler. Bu bizdin uluġraḳ tururlar ḥaseb ve neseb içinde. Munı || **öltürse bolmaz.** Aydılar: Bir nerse ḳolalıṉg, ol işni **ḳılumasa** uwtanġay, || bizdin kitgey tėdiler. Aydılar: Ey Ṣāliḥ, sen bizge ne tėyür-sen? Ṣāliḥ aydı: İḍi || ᶜazze ve celle birlikiṉge bütüṉg. Yaratġan, niᶜmet bėrgen ol turur. ᶜĀd boḍunı **bütmedi**, || ne belālar tegdi. Hūd ḳavmi **īmān keltürmedi**, ne belālar bėrdi. Aydılar: Ey Ṣāliḥ, bizni atalarımız tapunġan Teṉgrilerimizdin **yıġıp** aḍın Teṉgridin **mü** ḳorkutur-sen? [34r-20/22, 34v-1/7]

(211) Yawlaḳ cādū ermiş-sen tėp **īmān keltürmediler**. Aytmışlar: || Bir ançası īmān keltürdiler, bir ançası **keltürmediler**. [34v-22, 35r-1]

(212) Olarnıṉ bir ḳuḍuġları bar || erdi, olarġa yetgüçe. İṉgen bota birle kelip olarnıṉ ḳamuġ suwların içdi. Ol kün || olar **suwsuz ḳaldılar**. Ṣāliḥġa aydılar: Bu tewe bizge **kerekmez**. [35r-1/3]

(213) Ṣāliḥ aydı: Yarlıġ ol turur: Bu tewege **katılmañg, emgetmeñg**, **urmañg**, **öltürmeñg**. || Bu işlerde birin ḳılsañgız, bizge ᶜaẕāb kelgey. [35r-6/7]

(214) Olar teweni saġıp küpler tolturup || miñg yėtti yüz ewlük kişi içip ḳamuġınġa yeter erdi. Ammā ḳoyları, yılḳı ḳaraları bu || tewedin ḳorḳup ürker erdiler, **otlamas erdiler**. Bular bu teweni **tilemes** || **boldılar**, aydılar: Biz bu teweni **öltürmegińçe** mundın **ḳurtulmas-biz.** [35r-10/13]

(215) Ol kişiler bu ṣıfatlıġ oġlan tuġsa atası || anasıġa **bildürmedin** ol oġlannı öltürür erdiler. Toḳḳuz oġlan tuġdı, ḳamuġın || öltürdiler. [35r-15/17]

(216) Sözleri || **ötmedi**. Anda kėḍin oġlan öltürmek ḳaldı. Ol oġulġa Ḳuḍār atadılar, atasınıñg atı Sālif erdi || yėgirmi yaşadı erse Ṣāliḥ aydı: Ādem oġlanlarında mundın şūmraḳ **kimerse yoḳ** tėdi [35r-20/21, 35v-1]

(217) Ṣadūḳ || aydı: Bu kün keziki tewenińg turur, suwumız **yoḳ** aş etmekge tėdi. ᶜAbīre aydı: Biziñg || küçümiz **yetse** bu teweni **öltürgey erdük**. Biziñg aramızda er **yoḳ**, er **bolsa** bu teweni || **öltürgeyler erdi**. [35v-6/9]

(218) Ḳaçan Ṣāliḥ andaġ tėdi erse || tewe öltürgenler aydılar: Teweni kendü öltürdümiz, Ṣāliḥni ma öltüreliñg bizge || ᶜaẕāb **tegmesdin burun**. Sözi köni bolsa, bizdin burun ölmiş bolġay; || yalġan bolsa, ol ölgey, biz **ḳalġay-miz** tėp. [36r-1/4]

(219) Yarındası olar **kelmedi erse** Ṣemūd boḍunı kelip || Ṣāliḥġa aydılar: Bularnı sen öltürüp turursen tėp. Ṣāliḥġa tepündiler. Ṣāliḥ || kişileri ma silāḥ alıp olarġa tepündiler, aydılar: Ṣāliḥ sizni **emgetmedi.** Sizge || ᶜaẕāb vaᶜdesi bėrdi. Üç künde ol ᶜaẕāb sizge **kelmese** ne ḳılsañgız sizińg tėdiler. [36r-10/14]

(220) Ṣāliḥ olardın ḳaçdı || bir Ṣaḳīl atlıġ Ebu'l-Vahhāb künyetlig kimersenińg ewińge keldi, ol kāfir || erken Ṣāliḥni yaşurdı. **Neçe** tilediler, **aymadı**. Ṣāliḥ kişilerin uru başla||dılar, Ṣāliḥni bizge körgüze bėrińg tėdiler. Misre [Mubdiʿ] bin Harim atlıġ kişi aytu || bėrdi: Ebu'l-Vahhāb ewinde turur tėdi. Ebu'l-Vahhābġa barıp sordılar: Ṣāliḥ || seniñg ewińgde bar mu tėdiler. Bar, tėdi. **Ve līkin** sizge **bėrmes-men** tėdi. [36r-17/22]

(221) Ṣāliḥ kimerse tileyü bu cihānnı kezdi. Rūzgārda kėḍin || biregüni buldı, namāz ḳılıp turur. Añga kelip selām ḳıldı, aydı: Ne boldı yalġuzun Teñgriġa tapınur-sen? || Aydı: Bu yėrde bir uluġ şehr bar erdi. Anıñg ḫalḳı ḳamuġ ḫalḳdın **arıġsızraḳ**, ḳatıġ köñgül||lüg erdi. Mevlī taᶜālā bu şehrni ḫalāyıḳı birle yėr ḳuḍı ıḍdı. Mendin aḍın Teñgrini birlegen || **kimerse yoḳ erdi**. Mañga necāt bėrdi. Munda Mevlīġa şükr ḳılıp ṭaʿāt ḳılur-men tėdi. [36v-10/14]

(222) Ṣāliḥ selām ḳıldı, ḫaber sordı. Aydı: || Bir ançа ḫalḳ birle kimige kirdük, bir teñgiz ḳıraġında ḫalāyıḳ bar erdi yawlaḳ **yolsuz** || **kāfir**. Mevlī taᶜālā ḳamuġını ġarḳ ḳıldı. Men **yalġuz** ḳaldım. İmdi Ḥaḳ taᶜālāġa şükr ḳılur-men tėdi. || Andın keçdi yana bir teñgiz ḳıraġında şehrge tegdi, ḫalḳı ḳamuġ kāfir **meger** ėkki ḳarındaşlar erdiler || müsülmān, ḫurma yapurġaḳından selleler örüp anı satıp bir ançanı öz yaraġlarıñga ḫarc ḳılıp ḳalġanını dervīşlerge bėrür erdiler. [36v-15/19]

(223) Olar yarım mālların bėrdiler, keltürüp Ṣāliḥġa bėrdi. Ṣāliḥ **almadı**, ol ėkki ḳarındaş||larġa bėrdi, olar **unamadılar**. [37r-3/4]

(224) Bu müʾminler anda **bolmasa**, Mevlī taᶜālā ol kāfırlerni **helāk** || **ḳılġay erdi**. [37r-10/11]

(225) Bu ėkki şehrniñg miñg dervāzesi || bar, tegme dervāzedin yana bir dervāzeġa bir yıġaçlık yėr erdi. Tegme bir ḳapuġda tegme kėçe yėtmiş miñg || er saḳçı yatur erdi. Tirig barınça, olarġa aḍın kezik **tegmes**. Aymışlar: || Hūd ve Ṣāliḥde kėḍin barı mülk tileşti. ᶜArabda eñg ilki tükel ᶜālemni tutġan || Nemrūd bin Kenᶜān erdi. [37r-12/16]

(226) Taḳı bir rivāyetde ḳılur ᶜAbdu'llāh bin || ᶜAbbās raẕiyā'llāhu ᶜanhu: Ḥaḳ taᶜālā ėkki boḍunnı bir ᶜaẕāb birle **helāk ḳılmadı**, illā Ṣāliḥ ḳavmini || taḳı Ṣuʿayb ḳavmini ot birle helāk kıldı. Ançası bar, Ṣāliḥ boḍunıge ot aḍaḳları || altında çıḳdı, Ṣuᶜayb boḍunıñga kökdin indi. [37v-1/4]

(227) Ṣāliḥde kėḍin || İbrāhīm peyġamberġa tegi **hīç peyġamber yoḳ erdi**. [37v-5/6]

(228) Nemrūdın ḳorḳmışda ėltip taġ üñgürinde kizledi, toyaḳ süt bėrdi. || Meniñg közümde öldürgińçe men **körmedin** ḳuş ḳurt yėsün tėdi. [38r-8/9]

(229) Bir kün anasıñga sordı: Men **yoḳ erdim** bar boldum, meniñg teñgrim kim ol? || Anası aydı: Men-men. Yana sordı: Seniñg teñgriñg kim ol? Aydı: Atañg. Neteg tėse, anıñg üçün || kim ol mendin yegrek tėdi. Yana sordı: Atamnıñg teñgrisi kim ol? Aydı: Nemrūd. Neteg || tėse,

anıñg üçün kim atañgdın ol yeġrek tėdi. Yana sordı: Nemrūd teñgrisi kim ol? Anası || ḳatıġ ün birle aydı: Tek turġıl, andaġ **tėmegil**. Nemrūd ḳamuġnuñg teñgrisi turur tėdi. Bu sözni || anası atasınġa aytu bėrdi, atası aydı: Anı mundın kitergil, bayaḳı taġda oḳ ḳoḍġıl, || bizge bir belā **keltürmesün** tėdi. [38r-13/19]

(230) İbrāhīm saḳınur erdi: || Meni yaratġan teñgri mundaġ **eyesiz tapuġsuz** tėp **yaratmadı bolġay**. Kimge tapuġ ḳılġu, neteg || tapuġ ḳılġu **bilmes-men** tėp saḳınç birle kün keçürürde aḫşam boldı. [38r-19, 38v-1/2]

(231) Ḳaçan ol Zühre yulduz batdı erse tuġġan, batġan, aḍnaġan teñgri||lıḳġa **yaramaz;** mundaġlarnı **sewmez-men** tėdi. [38v-5/6]

(232) Ḳaçan ay batdı erse, bu yime tuġar batar ermiş. Eger Teñgrim meni || köni yolġa **köndürmese yolsuzlar**dın **bolġay erdim** tėdi. [38v-8/9]

(233) Aydılar: Bularġa **tapunmaz-sen.** Kimge tapunur-sen? Aydı: || Yüz öwürdüm ol kimerselerge kim yėtti ḳat yėr yėtti ḳat kökni yaratdı. Yolluġ || müsülmān-men, ortaḳ tegenlerdin **ermes-men**. [38v-15/17]

(234) İbrāhīm butnı atası ḳatından çıḳarıp boynınġa yip baġlap || suwġa salıp toprakġa bulġap bāzārġa kiwürdi, aydı: Kim alur munı kim **körmez, işitmez,** || **kimerseġa asıġ ḳılmas** tėp aydı. [39r-1/3]

(235) Teñgri mü bolur başınġa tilkü siyse bir saġın | Közleri **körmez** karaġu hem tili anıñg aġın || Men bulardın küll yıraḳ-men ḳul-men Allāh Mevliġa | Ḳurşanıp ḳulluk ḳurını berk tutar-men yarlıġın [39r-8/9]

(236) İbrāhīm ʿaleyhi's-selāmnı yėtti yıl atası butġa saḳçı ḳoḍdı. İbrāhīm ol tapunġanlarġa aydı: || Siz bularġa **ne üçün** tapunur-siz? Atasıġa aytu bėrdiler. Atası İbrāhīmġa melāmet || ḳıldı. İbrāhīm atasınġa aydı: Bu **körmes, işitmez nersege nelük** tapunur-sen? [39r-10/12]

(237) Yana aydı: || Ey ata, mañga ᶜilmi bėrildi; sañga **bėrilmedi**. Sen meniñg sözümni işitgil, men seni köni || yolġa yolçılayın tėdi. [39r-12/14]

(238) Aydı: Ey ata şeyṭānġa **ḳul bolmaġıl**. Bu şeyṭān, Raḥmānġa yazġan || yazuḳluġ turur tėp. [39r-15/16]

(239) Atası aydı: Ey İbrāhīm, sen meniñg teñgrilerimge **bütmes mü-sen**? Bu işdin || **yıġılmadıñg erse** seni taşlaġay-men. Bir ança mendin yıraḳ kitgil tėdi. [39r-17/18]

(240) ʿİdleri boldı erse || İbrāhimġa aydılar: Birge çıḳalıñg tėp. İbrāhīm aydı: Men nücūm ʿilminde baḳdım, mañga aġırlıḳ || kelir teg turur. **Çıḳa bilmez-men** tėdi. [39v-7/9]

(241) Bir uluġ || but bar erdi, baltanı kötrüp egniñge artaru saldı. Füsūs tutup butġa || aydı: Öñgüñgüzdeki aşnı nelük **yėmez-siz**? Yana sordı: Nelük **sözlemes-siz**? [39v-11/13]

(242) *Fāyide* Nemrūd kāfirler || ulam söz birle İbrāhīm üze **ḥükm ḳılmadı erse,** anıñg mülkige **zevāl bolmadı**. [39v-18/19]

(243) ᶜUlemā||lar aymışlar: ʿAdl ḳılġan kāfir birle mülk bāḳī ḳalur, ẓulm ḳılġan müʾmin birle mülk bāḳī || **ḳalmas**. [39v-19/21]

(244) *İşāret* Nemrūd kāfirlıḳı birle ulam söz **işitmedi**. El yıġılsun, tanuḳluḳ bėrseler tutalıñg || tėdi. Bu kün kim erse yalġan söz birle kimerse üze ḥükm ḳılsa Nemrūddın **beter** bolur. [40r-1/2]

(245) İbrāhīmni keltürdiler, bizinñg teñgrilerimiz birle bu işni sen mü ḳıldıñg tėdiler. Ḳavluhu || taʿālā: ابرهيم اي تلاب انتعف اذه انتا Aydı: **Bu oḳ ḳıldı**. [40r-3/4]

(246) İbrāhīm **vaḳf ḳılmadı**. Söz maᶜnīsi olarġa örtdi. Olar || maᶜnīsin **añglamadılar**, uluġları ḳıldı tėyü sandılar. [40r-6/7]

(247) Aydılar: Bu butlar || **sözlemes** biz añga **neteg** soralıñg? İbrāhīm aydı: Bular **sözlemes ermiş**, **ne tėyü** tapunur-||siz **asıġsız** nersege? [40r-8/10]

(248) Bildiler kim İbrāhīmdin özge **kimerse ḳılmadı**. İbrāhīmni ḳınamaḳġa || keñgeştiler. İbrāhīm ma peyġamberliḳ āşkāre ḳıldı, aydı: Bir Teñgriġa bütüñg, butġa || **tapunmañg**, meni teñgriniñg resūli tėñg. [40r-11/13]

(249) Aymışlar: Ol rūzgārda ḳamuġ ėllerde açlıḳ boldı, aş||lıḳ **tapulmadı**. Nemrūd ḳamuġ ḫalḳlarġa aşlıḳ satar erdi. Bir kün İbrāhīm aşlıḳ alġalı || Nemrūdġa keldi, Nemrūd aydı: Mañga secde ḳılġıl aşlıḳ bėreyin tėdi. İbrāhīm aydı: Men ol || Teñgriġa secde ḳılur-men kim ölügni tirgüzür, tirigni öltürür tėdi. [40r-15/18]

(250) Nemrūd zindandın ėkki yazuḳluḳnı çıḳardı birini öltürdi birini **ḳoḏdı**. || Aydı: Uş ölügni tirgüzdüm, tirigni öltürdüm tėdi. İbrāhīm bildi kim kāfir aḥmaḳ turur. || Aydı: Yazuḳluġnı ıḏmaḳ tirgüzmek **bolmaz**. Kerek erdi kim bu öltürgeniṉgni tirgüzgil || tėse. Aḥmaḳ kāfir birle ḥüccetleşmekni **ḫoş körmedi**. Bir söz birle tındurayın tėp aydı: || Meniṉg teṉgrim ol turur kim kün sayu kökdeki künni maşrıḳdın tuġurur, sen bir kün maġrıbdın || tuġurġıl tėdi. [40r-21, 40v-1/5]

(251) İbrāhīmniṉg muᶜcizesi ol || turur: Teṉgri ᶜazze ve celle āḫirü'z-zamānda künni maġrıbdın **tuġurmaġınça** ḳıyāmet **bolmaġay**. İbrāhīm||din bu sözler işitdiler. Telim kāfirler köṉglüge kirdi: Bu butlar bāṭıl tururlar, asıġları || **yoḳ**. İbrāhīm köni sözleyür, biz **yolsuzlar-biz** tėp. [40v-6/9]

(252) Ḳamuġ çeriginiṉge || tört ay otun yıġdurdı. Ḳayu kölükge yükleseler **kötürmedi**. Tewege yüklediler, **ḳopmadı**. || Eşgek, aṭ **ḳabul ḳılmadılar.** Ḳaçırġa yüklediler ḳabūl ḳıldı. İbrāhīm anı körüp || turur erdi, ḳaçırġa laᶜnet ḳıldı. Ol yoldın **uruġlamas** tėdiler. Bu kün ḳaçırġa yük || yükleseler, **urmaġınça** **sökmekinçe** **turmas**. [40v-14/18]

(253) Tul ḳurtġalarġa çıḳır egirtip tünle || **üzütmedin** kündüz bāzārda satıp otun salur erdiler, Nemrūd bizdin hoş-nūd bolsun || tėp. [40v-18/20]

(254) Ḳırḳ tün kün köydi. Tört yıġaç yėrdin kişi **yaġumas boldı**. || Ḳayu ḳuş havāda uçsa ḳanatları köyüp tüşer erdi. [41r-7/8]

(255) Aydılar: İbrāhīmni neteg ḳılıp otġa atalıṉg tėp. ʿĀciz || boldılar. Şeyṭān kelip mancınīḳ etmekni ögretdi. Andın burun ʿālem içinde mancınīḳ || **yoḳ erdi**. [41r-9/11]

(256) İbrāhīmniṉg eligin aḍaḳın yėtmiş batman temür birle bağlap mancınīḳġa || urdılar, aydılar: Ey İbrāhīm, **ḳorkmas mu-sen**? İbrāhīm aydı: … || … Kimüṉg içinde Ḥaḳ otı bolsa, ḫalḳ otındın **neteg** || ḳorḳar? [41r-11/14]

(257) Anda kėḍin mancınīḳġa urdılar, neçe telim ḫalḳ yıġılıp mancınīḳnı **tarta bilmediler**. [41v-1]

(258) Şeyṭān bildi kim ferişteler mancınīḳnı || basıp tururlar. Bir arıġ pāk kişi bulup keldi, kāfirlarġa aydı: Siz munı **tuta bilmes-siz**, || ammā munuṉg bir ḫilesi bar. Yawuz bolġan ḫatunlarnı keltürgü. Erenler olarnıṉg || birle fāḫişe ḳılsalar, ançada mancınīḳ ḳopar tėdi. [41v-4/7]

(259) Ḫaberde andaġ kelür: Resul ᶜaleyhi's-selām aydı: Meniṉg ümmetlerimdin || altı türlüg kişilerni ḳıyāmet kün tamuġ içinde ol çuḳurġa salġaylar. Birinçisi || sulṭānlar ileginde, bu kişi mundaġ yolluġ turur tėgenni; ėkkinçi **öksüz** **boysuz** || mālın erklig bolup yėgenni; üçünçi ẓālimler işin bitürgenlerni; törtünçi || atalar analarınġa yaman tilin sözlegenlerni; beşinçi muḫabbeşler kim **arıġ**||**sız** iş ḳılurlar; altınçı Teṉgrilıḳ yoldın māl ḳazġanıp adın yolda ḫarc ḳılġanlarnı. [41v-11/16]

(260) İlāhī, bu kün yėr yüzinde seni birlegen barlaġan yalġuz İbrāhīm turur, || anı taḳı **mu** otġa atar-sen? İḍiyā, dostlarıṉg birle muᶜāmeletüṉg mundaġ **mu** turur? || Ḫiṭāb keldi: Ey ferişteler, siz nezzāre ḳılıp turuṉg. Bu işde meniṉg sırrım bar, siz **bilmes-siz**. [41v-19/21]

(261) Ol ḫālde Cebrāʾīl yetip keldi, havāda ot || tuşında turup aydı: Yā İbrāhīm احتاجة الى **Hīç** ḫāceteṉg bar mu? *Fāyide* **Ḫācetüm** || **yoḳ** tėse **ḫācetsiz-men** tėmek bolur erdi. Ḳul **ḫācetsiz bolmas**. Ḫācetim bar tėse || Cebrāʾīlge bar tėmek bolġay erdi. Cevāb aydı: Ammā الف الى ṣaṉga bārı **yoḳ**. || Cebrāʾīl aydı: Maṉga ḫāceteṉg **bolmasa**, Mevlīġa bolġay, ḳolġıl tėdi. İbrāhīm aydı: حسبى || محالى عملم اوسالى Ey Cebrāʾīl, meniṉg tilekimge anıṉg bilmekligi yeter, tilemek **ne ḫācet** || **turur**? [42r-1/7]

(262) ʿUlemālar aymışlar: ادرب اللهم حرمآ و السام aytıp **temese erdi** ot İbrāhīmni sawuḳı || birle **helāk** **ḳılġay erdi**, ḳıyāmetġa tegi **hīç kimerse** otġa bışġan aşnı **körmegey erdi**. [42r-9/10]

(263) Ḫiṭāb keldi muḥabbet otıṉga: Sawuġıl, || İbrāhīm üze selāmet turġıl. **Tėmese,** **ne** Nemrūdnı ḳoyar erdi **ne** Nemrūdnıṉg otını, ḳamuġnı || köyürür erdi. [42r-13/15]

(264) Aydı: Ey melik, bu ot içinde ḳamuġ dünyā taġları **bolsa** **köygey erdi**; İbrāhīmni **mü** || ḳoyar tėdi. [42r-19/20]

(265) Ḳamuġ vilāyetlerde toḳluḳ boldı, Nemrūd aşlıḳıṉga baḳġuçı **bolmadı**. [42v-13]

(266) Nemrūd kėṉgeşti: Men İbrāhīm birle yaraşur-men, siz ne tėyür-siz? Inaġları, bėgleri saḳındılar: Eger İbrāhīm birle yaraşsa, İbrāhīm anıṉg || üze erklig bolġay, biziṉg ᶜizzetimiz ḥürmetimiz **ḳalmaġay**, İbrāhīmḳa ḳul bolġay-miz tėdiler. [42v-16/17]

(267) Hāzer [Hāran] || aydı: Anı ot nelük **köydürmedi** **bilmez mü-sen**? Anıñ üçün kim bizniñ atalarımız otġa tapınur erdiler.|| Ol ma bizniñ uruġunuz turur. Ot bizni taḳı bizniñ uruġumızını **köyürmes** tėdi. [42v-20/21, 43r-1]

(268) Bu ḳıṣṣa içinde fāyideler bar. Ol fāyide bu turur: Ḳaçır otın ketürdi, uruġı || kesildi. Seçek çöp taşıdı, ḳamuġ oġlanlar anı tutup yüñgin yolup otġa söklüp || yėyürler. Kelez otnı ürdi, bulġan yėrde öltürürler. Ḳarluġaç suw taşıdı, āmān buldı. || Olarnıñ otı birle Nemrūd otı **artmadı,** **ammā** düşmānlıḳ belgürtdiler. Ḳarluġaç suwı birle ot || **öçmedi**, **ammā** dostluḳ belgürtdi. Ḳıyāmetġa tegi eḏgü atı ḳaldı, eḏgülük yanut || buldı. [43r-2/7]

(269) Hāzer ḫalḳnı yıġıp ol ot yaḳġan yėrde çuḳur ḳazdı, teriñ tüpi tar aġzı kėñ. || Anı saman birle, **arıġsız nerse** birle tolturdı. Ḳamuġ ḫalḳ neḵḵāreġa turdılar. Hāzer ot || keltürdi, ol samanġa kemişdi. Mevlı̄ yarlıġı birle [yėl] keldi, ol otdın bir kesekni ketürdi, || Hāzerniñ başınġa saldı. Hāzer yıḳıldı, köye başladı. Ḫalḳ aydı: Ey|| Hāzer, ot bizni **köydür**||**mes** **tėmes** **mü erdiñ**? Hāzer **hīç** **sözleyü bilmedi**, ol sāʿatda oḳ köydi, kül boldı. [43r-10/15]

(270) Yana yėl bardı Nemrūd yaḳġan otdın kül keltürdi, ol ḫalāyıḳnıñ taḳı otun || taşıġanlarnıñ közińge tıḳdı, ḳamuġ **ḳaraġu boldılar**. İbrāhīm **selāmet ḳaldı**. [43r-15/16]

(271) İbrāhīm aydı: || Meniñ mālım **yoḳ** kim sañga ḳalıñ bėrsem. [43r-21, 43v-1]

(272) Nemrūd aydı: Ey İbrāhīm, ot seni **köyürmes mü**? Aydı: **Yoḳ** [43v-5]

(273) Nemrūd aydı: Yime yaḫşı teñri || turur seniñ teñriñ tėp müsülmān bolġuġa köñgülsindi. Ḳatındaḳılar **unamadılar**. [43v-6/7]

(274) İbrāhīm Nemrūdġa || keldi, aydı: Ey Nemrūd butġa **tapunmaġıl**, īmān keltürgil, Mevlı̄ni bir tėgil, meni anıñ yalawaçı || bilgil. [43v-18/20]

(275) Üstün ḳapuġnı açturdı. Ne körünür tėse, ḳamuġ bus körünür || tėdi. **Aḏın nerse** **körünmes** tėdi. [44r-10/11]

(276) Nemrūd aydı: İmdi yet[t]i-miz. Oḳın alıp atdı. Yarlıġ boldı Cebrāʾilge: Oḳın || alıp balıḳġa sançıp ḳanġa bulġap ṣandūḳġa sala bėrgil. Anıñ üçün balıḳ **boġuz**||**lanmas** tėmişler. [44r-12/14]

(277) Çerig yıġıldı sanı saḳışı **yoḳ**, ḳamuġı başdın aḍaġḳa tegi || temür ḳa[p]laġlıġ. [44v-3/4]

(278) Anda kėḏin burnıñga kirdi, yana tört yüz yıl anda turdı kim kanınġa || kirse tüf ḳılıp anı urdurur erdi. Anıñ birle **tınmasa** yumruḳ birle urdurur erdi. || **Tınmadı**, eñgseleyü başladılar. [44v-14/16]

(279) Ḳamuġ || ḫalāyıḳġa maʿlūm bolsun kim munça teñglig yumruḳlar eñgseleriñge yėgen kimerse || teñgrilıḳġa **neteg** yarayur tėp. Anıñ birle aġrıġı **tınmadı**. [44v-17/19]

(280) On bėş kişi İbrāhīmġa || yoluḳdılar, ʿöşr ḳoldılar. İbrāhīm aydı: Bizde **ʿöşr** **ḳolġu** **teg** **māl** **yoḳ**. Oġlanlarımız||bar. Neçe tileseñ, alġıl. Oġlanların sanadılar toḳḳuz çıḳdı. Aydılar: On **bolsa** birin || **alġay** **erdimiz**, bu toḳḳuzdın bizge **nerse** **tegmes**. Ammā bu ṣandūḳ içinde ne bar köreliñ || tėdiler. [45r-11/14]

(281) Teñgri ʿazze ve celle yaratmış nerselerde yol saḳlap nerse || alġanlar**dın** **yawuzraḳ** **yoḳ**. [45r-16/17]

(282) **Neçe** cehd ḳıldılar, **bulmadılar**. Ṣandūḳnı açdılar, Sāreni || kördiler yawlak körklüg. [45r-17/18]

(283) Melikge barıp sözin aydılar. || Melik Sāreni **körmedin** işitmek birle köñgüllüg boldı. [45r-19/20]

(284) Melik aydı: Ey ʿAbdu'llāh, nelük **sözlemes-sen**? [45v-6]

(285) Sāre yıġlayu başladı, aydı: Ey İbrāhīm, nelük köni **sözlemediñ**? || Özüñgni, meni me belāġa saldıñ. [45v-9/10]

(286) Melik aydı: Ey ʿAbdu'llāh, meniñ mālım mülkümniñ nihāyeti **yoḳ**. || Yarusını sañga bėreyin tėdi, ḳarındaşıñgnı mañga bėrgil tėdi. [45v-13/14]

(287) Melik Sāreġa aydı: Meniñ miñ ḳarabaşım bar, sulṭānlar || uruġı tururlar. Ḳamuġın sañga bėreyin, aḳañgġa tapuġ ḳılsunlar, sen mañga bolġıl tėdi. Sāre yıġladı, || **hīç** **sözlemedi**. Melikniñ öwkesi keldi, aydı: Ey ʿAbdu'llāh, sendin uy alıp **sözlemes** tėdi. [45v-15/17]

(288) Melik Sāreġa **neçe** sözlese, cevāb || **bėrmedi**. Eligini yüziñge örtüp yıġlar erdi. Melikniñ ṣabrı **ḳalmadı**. Ḳoptı, Sāre ḳatınġa keldi, || yüzin tilep elig sundı. [45v-21, 46r-1]

(289) Melik aydı: Bu ne belā turur kim sendin mañga tegdi? Sāre aydı: Mendin **ermez**, seniñg kāfirlıḳıñgdın || taḳı küç tegürgeniñgdin turur. Melik aydı: Men sañga küç **tegürmedim**. Sāre aydı: Mañga **küç ḳılmadıñg**, || **ammā** Teñgri yalawaçıge küç ḳıldıñg. Melik aydı: Ḳayu yalawaçge küç tegürdüm? Sāre aydı: İbrāhīm || yalawaçġa küç tegürdüñg kim Nemrūd anıñg elginde **helāk boldı**. Melik aydı: Men İbrāhīmni || **hergīz körmişim yoḳ**, **neteg** küç tegürdüm tėdi. Sāre aydı: Bu İbrāhīm meniñg erim turur, meni || andın aḍırdıñg, sañga bu **belā emgek** ol sebebdin tegdi. Melik aydı: Bu emgek sañga taḳı mañga || andın tegdi kim seni ḳarındaşım tėdi, ḫatunum tėse **katılmaz erdim** tėdi. Sāre aydı: Seniñg || ẓulmüñg, küçüñg, kāfirlıḳıñg sebebidin **aytu bilmedi**, **ewlügüm tėse anı öltürgey erdiñg**. || Melik aydı: Men **hīç kimersedin** küç birle **nerse almışım yoḳ**. [46r-5/13]

(290) Melik aydı: Teñgriñgni || ṣıfat ḳılġıl. İbrāhīm aydı: Meniñg teñgrim yėtti ḳat kökni, yėtti ḳat yėrni yaratġan; müntehīdin || üstün ᶜaẓameti, şerādın astın ḳudreti bar; ulaş bar erdi, ulaş bolġusı; ėşi || ḳoldaşı, teñgi tuşı ortaḳı yoḳ. **Kimersedin tuġmadı**, **kimerse** andın **tuġmadı**. Maḫlūḳġa || **meñgzemez**. Ne tilese ḳıldı, ne tilese ḳılur. Tirigni öltürür, ölügni tirgüzür; özi || **ölmez**. Ḳamuġ anıñg ḳudretinde turur, ḳamuġ nersege Mevlī turur. [46r-16/20]

(291) Yėtmiş yıl boldı men Zühre yulduzġa tapunur-men. || Ulaşı bu saḳınçda-men: Bu eḍiz kökni **tirgüksiz** kim tutar? Yaġız yėrni suw üze kim saḳlayur? Yulduz||larnı kim tuġurur, kim baturur? Kündüzni kim iletür, tünni kim keltürür? Bu işlerni ḳamuġ seniñg || teñgriñg ḳılur ermiş. [46r-21, 46v-1/3]

(292) İbrāhīm yėtti kün mālik-i Ḫazzān ėlinde turdı, īmān || İslām ögretdi. Sekkizinç kün Cebrāʾīl keldi, yarlıġ tegürdi: Ey İbrāhīm, Mevlī yarlıḳar: Bu yėr seniñg || **ermez**, mundın kitgil tėp. Mañga fermān keldi tėp melikge ḫaber ıḍdı. [46v-12/14]

(293) Melik aydı: Meniñg birle turġıl, || Mışr pād-şāhlıḳını sañga bėreyin taḳı sañga ḳul bolayın. İbrāhīm aydı: Mañga dünyā mülki **kerekmez**. [46v-14/15]

(294) Melik aydı: || Bu tört yüz ḳarabaş ḳamuġ melikler ḳızı turur, sañga bėrdim ḳabūl ḳılġıl. Sāre aydı: || Men kendü Mevlī ᶜazze ve celleniñg bir żaᶜīf küñgi turur-men. Yana ḳarabaş mañga **nige kerek**, **ammā yalġuz** Hācerni || mañga bėrgil. [46v-20/21, 47r-1/2]

(295) Bir kün İbrāhīmġa Sāre aydı: Men ḳarıdım, sañga ḫıḍmet ḳılġu küçüm **ḳalmadı**. Meniñg || üçün telim emgekler kördüñg. Bu Hācerni sañga baġışladım, sañga bolsun tėdi. [47v-6/7]

(296) **Tuġmaduḳ erdi** anadın tuġdı yalġuz bir oġul | **Tuġmadı** andın yalavaç yalġuz erdi Muṣṭafā [47v-18]

(297) Sāre rażiya'llāhu ᶜanhā toḳsan yaşamış erdi. Oġul ḳızı **bolmadı**. [47v-19]

(298) Sāre kördi ol nūr İbrāhīmdin kitmiş. Öwkesi keldi, ol nūrdın **ümīdsiz** || ḳalmışıñga ḳatıġ künilep İbrāhīmniñg yaḳasın tutdı. [48r-1/2]

(299) Erniñg yaḳasın eñg ilk || Sāre tuttı. Ādemdin tā ġāyet **hīç zāt** tutmışı **yok erdi**. Cebrāʾīl keldi aydı: || Ey İbrāhīm Sāreġa ayġıl ṣabr ḳılsuñg. Sāre aydı: **Neteg** ṣabr ḳılayın? Seksen yıl boldı || meni bu ümīd üze tutar erdiñg, bu kün ol vaᶜdeñg meniñg ḳarabaşımġa tegdi. [48r-2/5]

(300) Cebrāʾīl keldi, İbrāhīmḳa aydı: Ayġıl, Sāre || Hācerġa küç **kılmasun.** Teñgri ᶜazze ve celle küç ḳılġanlarnı **sewmez**. Sāre aydı: **Neteg** ḳılayın? || Men üç nersesin kesgey-men tėp ant içip-men. [48r-8/10]

(301) Cebrāʾīl aydı: Ayġıl Sāreġa || ėkki ḳulaḳın telsün taḳı ut endāmını ḫatne ḳılsun taḳı andın çıḳsun. || Sāre ėkki ḳulakın **telmedi,** maᶜyūb bolġay tėp; ḫatne ḳıldı, erge **yaramaġay** tėp. [48r-10/12]

(302) Yana aḍın rivāyetde andaġ kelür kim ḳaçan Hācerniñg ayı küni yawuşdı erse, || Sāre **aḍın** ṣabr **ḳılumadı**; İbrāhīmḳa aydı: Hācerni mundın kitergil, men **körmeyin** tėdi. [48r-16/17]

(303) Sāre İbrāhīmḳa andaġ aydı: Meniñg kābīnim ol turur: || Üç iş ḳılġıl. Bir ol kim Hācerni ėl **yoḳ kişi yoḳ yėr**de ḳoḍġıl; ėkkinçi tewedin **inmegil**, || üçünçi kėçe **ḳonmaġıl**. [48r-19/20, 48v-1]

(304) Maḳdisdin Mekkege tegi bir aylıḳ yėr turur. Mevlī ᶜazze ve celle yėrniñg tamurın tartdurdı. Bir künde || yetdiler. **Kişisiz ot suwsız yėr**de ḳoḍdı. [48v-2/3]

(305) Ançada Mekke **yoḳ erdi**, Beytü'l-Maᶜmur [ornı] || bar erdi. [48v-4/5]

(306) Hācerniñg suwı tükendi. || Oġlını ḳundaḳlap tañgıp ḳoḍdı. Ṣafā tağından ün işitti: Uş suw tėp. Merve || tağından ün işitti: Uş suw tėp. Anda bardı, suw **körmedi**; munda keldi, **körmedi**.

Yėtti || yolı mundaġ ün keldi Ṣafādın Merveġa, Mervedin Ṣafāġa yügürdi. Suw **bulmadı.** ᶜāciz || boldı. [48v-6/10]

(307) Hācer kelip suw aḳarın körüp sewünmişde suw **tükenmesün** || tėp taş ḳumnı tegresiŋge yıġdı. [48v-15/16]

(308) Ol kün Hācer suw **yıġmasa erdi**, bu kün Mekkede bir arıḳ || suw **bolġay erdi**, İsmāᶜil berekātında. [48v-16/17]

(309) Bular biri biriŋge aydılar: Biziŋ yėr yurtımız **yaraġsız,** kişilerimiz **arıġsız** turur. || Köçüp bu yėrge keleliŋ tė<yi>ştiler. [49r-2/3]

(310) Bir kün || İsmāᶜil awġa barmış erdi. İbrāhīm İsmāᶜilni köre keldi. Sāre İbrāhīmġa ant bėrdi || tewedin **inmegil** tėp. İbrāhīm kelip İsmāᶜilniŋ ewin sordı, aytu bėrdiler. Ḳapuġınġa || keldi, ündedi. Kelin olturur. İsmāᶜil ḳayda tėse, awġa bardı tėdi. Ḳaçan kelür tėse, nime köp || sözlüg kişi **ermes mü** tėdi. İbrāhīm aydı: İsmāᶜil kelse, mundaġ ṣıfatlıġ kişi kelmiş || erdi, saŋa selām aydı, tėgil. Taḳı: Ḳapuġuŋ eşigi **yaraġsız** turur, **aḍın** eşik ursun || tėdi; tėgey-sen tėp bardı. İsmāᶜil kelmişde bu sözlerni aytu bėrdi. İsmāᶜil aydı: Ol || atam turur. Sen anı **aġırlamamış-sen**. Ewüŋ eşikin kitergil tėdigi seni aymış. İmdi sen || maŋa **ḫācet ermes-sen** tėp ṭalāḳ bėrdi. [49r-10/18]

(311) İsmāᶜil ġāyet awġa öç erdi. Yana || awġa çıḳmışda İbrāhīm keldi, yana Seyyideġa sordı. Awġa barıp turur tėdi. Kelgınçe || tüşüŋ, aş boġuz ḳılayın tėdi. İbrāhīm aydı: Meniŋ andım bar, **tüşe bilmez-men** tėdi. [49r-19/21]

(312) Resūl yarlıḳadı: Ol kün İsmāʿīl ewlügi || etmek **bėrmiş bolsa erdi** İbrāhīm duʿāsı berekātında bu kün Mekkede aşlıḳ ucuz **bolġay erdi**. || Yana aydı: Tewedin tüşüŋ, saç saḳalıŋızını yuvu bėreyin tėdi. İbrāhīm aydı: Tewedin **inip bolmas**, || ant içip-men tėdi. [49v-2/5]

(313) Suʾāl: Muṣṭafā ᶜaleyhi's-selām İsmāᶜildin **turur,** || İsḥāḳdın **ermez**. Ėkki boġuzlanmışnıŋ oġlı-men tėmek neteg bolur? Cevāb: ʿArabnıŋ || ʿādeti bar: ʿAmmanı ata tėyürler. [49v-16/18]

(314) ᶜUlemālarda biri aytur: Eger İsmāᶜil ẕebīḥ erdi tėp || üç ṭalāḳ and içse ewlügi ṭalāḳ **bolmaġay**. [49v-18/19]

(315) Ey köŋlüm awunçası oġrap yıraḳġa **barmaġıl**. | Yarlıḳa yalġuz anaŋnıŋ baġrını **ulturmaġıl** || Uşbu kitmekdin ölmekimni tiler ersen yana | Men öŋünde öleyin sen içimni **yandurmaġıl** [50v-10/11]

(316) İblīsniŋ ṣabrı **ḳalmadı**. Özini ādemī tėg ḳılıp İsmāᶜilġa keldi, aydı: Ataŋ || seni kança eltür bilür mü-sen? Aydı: Dostuŋa ėlte turur. İblis aydı: Seni ḳurbān ḳılmaḳġa || ėlte turur. İsmāʿīl aydı: **Ḳayu** ata oġlını ḳurbān ḳılmışı bar? Aydı: Teŋri yarlıġı birle || ḳurbān ḳılur-men tėyür. İsmāʿīl aydı: Teŋri yarlıġı bolmış bolsa miŋ cānım bolsa ḳurbān || ḳıldım tėp rıżā bėrdi. İblīs aydı: Bu oġlannı **ege bilmedim**, Hācerġa barayın tėp. Bardı. [50v-16/20]

(317) Suwda turġan aṭ balası **neçe** bolsa ol kiçig | Kėŋ teŋizniŋ suwı anı **ėltümes** [aḳsa] yitig [50v-21]

(318) ʿAvretler żaʿīfraḳ bolur tėp Hācerġa keldi: İbrāhīm İsmāʿīlni ḳança ėltür bilür mü-sen? || Aydı: Dostıŋa ėltür. İblis aydı: Ḳurbān ḳılġalı ėltür. Hācer aydı: **Ḳayu** ata oġulnı || ḳurbān ḳılmışı bar? İblis aydı: Teŋri fermānladı. Hācer aydı: Ey aḫmaḳ, Teŋri yarlıġı birle || bolsa, hezār cān fidā bolsun tėdi. İblīs **nevmīd** bolup yana İsmāʿīl tapa keldi, vesvese || ḳılu başladı. [51r-1/5]

(319) İsmāᶜil aydı: Ey ata, Mevlī dostluḳın daᶜvī ḳılur-sen. || Mevlī dostluḳın daʿvī ḳılur kişi uḍır **mu** bolur? **Uḍımasaŋ**, bu tüşni **körmegey erdiŋ**. [51r-10/11]

(320) Sewüg sevdüŋ erse oḍaġ tur müdām || Sewüg sevgen erge uḍımaḳ **ḥarām** [51r-14/15]

(321) Yana aydı: Ey ata, ewde nelük maŋa ḫaber **ḳılmadıŋ**? Anamnıŋ aḍaḳınġa tüşüp || ᶜöẕr ḳılup sevük dīdārın körüp kalġay erdim. Ammā üç vaṣiyyetim bar turur: Biri ol kim meniŋ || eligim aḍaḳımnı berk baġlaġıl, bıçaḳ aġrıġında talpınıp tonuŋuzge ḳan **tegmesün**. || Ėkkinçi yüzümni ḳuḍı kılġay-siz, yüzümni körüp atalıḳ şefaḳati tepreşip || bıçaḳ tutmaḳda taḳṣīr **bolmasun**. Üçünçi köŋlekim birle saçımnı anamġa ḳumartġu ala bėriŋ. [51r-20/21, 51v-1/3]

(322) Bıçaḳnı boġuzıŋa urdı, küçi barınça tartdı, || **kesmedi**. **Neçe** ḥile ḳıldı, **kesmedi**. Baᶜżılar aymışlar: İsmāʿīlni İbrāhīm baġlayur erdi. || Bıçaḳnı tartarda, İsmāʿīl küldi. İbrāhīm aydı:

Ne üçün küler-sen tėse: Bıçaḳ üze bismi'llāhi'-||rraḥmāni'r-raḥīm bitiglig körer-men. Ey ata, sewünç saŋa, bıçaḳ üze Teŋri atı bitiglig bolsa, || boġuzum **neteg** keser tėdi. [51v-5/9]

(323) Baᶜžılar aymışlar: Bıçaḳnı İsmāᶜil boġuzıŋa **urmadın** || **burun** Cebrāʾilge fermān boldı: ترک یدبع Terk yetgil, bıçaknıŋ yüzin öwürgil. || Sidredin ḳanat toḳıp inip öwürdi. Yėtti yolı bıçaḳnı türtdi, **ötmedi**. Ḳahr ḳılıp || bıçaḳnı yėrge çaldı. Bıçaḳdın ün keldi: Ey Ḫalīl, sen kesgil tėyür-sen Celīl **kesmegil** || tėyür. Mundaġoḳ, ḳaçan ḳıyāmet küni bolsa, āmennā bihi ve ṣaddaḳnā Muḥammed ümmetini tamuġa kiwürgey||ler. Tamuġ otı olarnı **köyürmegey**. Mālik ayġay: **Nelük köyürmes-sen**? Ot ayġay: Ey Mālik, || sen köyür tėyür-sen, **ammā** Mālikü'l-mülūḳ aytur: **Köyürmegil**. [51v-9/15]

(324) Suʾāl: Ata mu cüvān-merd **ya** oġul mu? Baᶜżılar || aymışlar: Ata cüvān-merd, anıŋ üçün kim oġul açıġı ḳatıġ turur. Baᶜżılar aymışlar: Oġul || cüvān-merd, anıŋ üçün kim ata oġuldın keçdi oġul cāndın keçdi. Cān ᶜıyāldın ᶜazīzrek || turur. Taḳı aymışlar: İsmāᶜīl ḳurbān ḳılınsa Mevlā ulanur erdi, ammā İbrahim ol kėçe anıŋ || firāḳında bolur erdi. Taḳı aymışlar: İbrāhīm cüvān-merd, anıŋ üçün kim ḳurbān ḫiṭābı İbrāhīm||ġa keldi, İsmāᶜīlġa **kelmedi**. Taḳı aymışlar: İsmāᶜīl **ḳurbān ḳılınsa**, ḳıyāmetġa tegi bu sünnet || müʾminlerge vācib **bolġay erdi**. İsmāᶜīl **boġuzlanmadı erse** müʾminlerge raḥmet boldı. [52r-7/13]

(325) İbrāhīm yıġısı İsmāᶜīl firāḳıŋa **ermez erdi**, Mevlī firāḳınġa erdi. [52r-16]

(326) Cevāb-ı dīger: İsmāᶜīlni ḳurbān ḳılurda, Mevlī taᶜālā nūrlarda bir nūrnı İsmāᶜīlḳa körgüzdi. || Ol nūr ḫoşluḳında bıçaḳ aġrıġın **bilmedi,** neteg kim Mıṣr ḫatunları Yūsuf cemāli||niŋ nūrı ḫoşluḳında eliglerin kesdi, **tuymadılar**. [52r-18/20]

(327) Ḳaçan ṭūfān vakti boldı erse, ᶜaẕāb suwı **tegmesün** tėp Mevlī yarlıġı birle Cebrāᶜīl || Beytü'l-Maᶜmūrnı kötürdi, törtünç ḳat kökde ornatdı. [52v-3/4]

(328) Yarlıġ || boldı İbrāhīmġa Beytü'l-Maᶜmūr ornında Kaᶜbe binā ḳılġıl tėp. Aydı: İlāhī, ol yėr ḳayu turur **bilmes-men**. [52v-5/6]

(329) Ḳayu taş irig || bolup **yaraġsız** bolsa, İbrāhīm eligi yetgeç ruḫām teg bolur erdi. [52v-17/18]

(330) Ėkki söz bar til üze yüŋgül, || ḳıyāmet küninde terāzūġa aġır, Mevlī ḥażretinde sewüglüg; ol ėkkisi bu turur. || Suʾāl: Tilge yüŋgüllüki neteg turur, terāzūġa aġırlıḳı neteg turur? Cevāb: Dünyā ḥāli || āḫiret ḥāliġa **meŋgzemez**, dünyā artuḳluḳı āḫiret eksüklüki turur. [53r-1/4]

(331) Yana dünyā || aġırlıḳını ḳademġa bėrdi. Uzun kün yörüseŋ, ėkki yıġaçdın artuḳ **yörimes-sen**. [53r-7/8]

(332) Kim ol kün cevāb aydı erse, **neçe me** çıġay || erse ḥac ötegey; taḳı kim **cevāb aymadı erse, neçe me** küçlüg bolsun, ḥac **ötemegey**. [53v-9/10]

(333) Sāre yüz yaşap oġuldın **umançsız** köŋgül kesmiş erdi. [53v-21]

(334) Yarlıġ keldi: Ey İbrāhīm, İsmāᶜīlni maŋa tapşurġıl. Arḳasından bir || yalavaç ıḍġay-men Muḥammed Resūlu'llāh atlıġ. Eger ol yalavaç **bolmasa,** yüz miŋ yėgirmi tört miŋ || yalavaçlar, sen me **bolmaġay erdiŋ**. Ḳamuġını anıŋ sewüklüki üçün yaratdım. [54r-8/10]

(335) İsḥāḳ yalavaçnıŋ közleri || **körmes erdi**. ᶜAyṣ ulġardı erse awçılıḳ ḳılur erdi. [54r-15/16]

(336) Seni ataŋ || **aŋlamasun**, barġıl söklünçi iletgil, yėsün. [54r-21, 54v-1]

(337) Et ᶜAyaznıŋ turur **ammā** ün Yaᶜḳūb||nıŋ. … İsḥāḳ aydı: Sen keldiŋ, saŋa duᶜā ḳıldım. ᶜAyṣ aydı: Men **kelmedim**. [54v-4/5,7]

(338) İsḥāḳ aydı: || Ey ᶜAyṣ, saŋa bu mekrni Yaᶜḳūb ḳıldı anası birle. Anda keḍin ᶜAyṣġa eḍgü duᶜā ḳıldı, yalawaç || duᶜāsın **ḳılmadı**. [54v-7/9]

(339) Ḫiṭāb keldi: **Kirtünmes mü-sen?...** Aydı: İlāhī, kirtünür-men. [54v-16]

(340) Yarlıġ keldi: Ḳaçan seniŋ ėliginġde ölüg tirilse saŋa ḫullet teşrīfi || ançada bolġay tėp. Ol keçikdi erse, sabrı **ḳalmadı**. [54v-19/20]

(341) Süddī müfessir aydı: || raẕiya'llāhu ᶜanhu: Bu tört ḳuşnı boġuzlaġuġa yarlıġ boldı: Köni yörigen ḳuş **ölmesün**, || cināyet kılġan ḳuşlar ölsün. [55r-7/9]

(342) Suʾāl: Ḳarġa ne cināyet ḳıldı? Cevāb: || Ḳarġa Nūḥ ᶜaleyhi's-selām ṭūfānında kėḍin yėr körgeli ıḍdı. Murdār telim kördi. Yėgeli ḳaldı, **kelmedi**. Ḳıyāmet || ġa tegi murdār-ḫor boldı. [55r-11/13]

(343) Suʾāl: Ördek ne || cināyet ḳıldı? Cevāb: Ḳaçan Yūnus balıḳdın çıḳdı erse, eti teni żaᶜīf bolmış erdi. || Siñgek ḳonup **emgetmesün** tėp ḳabaḳ yıġaçın ündürdi. Kölige boldı, ördek suw || içgeli kelip barġınça ḳabaḳ yıġaçınıñg yulduzın kesdi, ḳovardı. [55r-14/17]

(344) Yarlıġ boldı: Bu tört yazuḳ||luġ ḳuşlarnı öltürüñg, **yazuksuzlar ölmesün**. [55r-17/18]

(345) Ḳarġa şeyṭānġa meñgzer || körmekge ḫor taḳı yaşı uzun. Ördek perilerge meñgzer: **Arıġsız turur** taḳı sawuḳ turur. Birerde körünür, || birerde **körünmes.** [55r-21, 55v-1/2]

(346) Sāre yüz ottuz yaşadı. Anda kėḍin vefātı boldı. İbrāhīm anı Kenᶜān ḥaddinde || Filisṭīn yėrinde defn ḳıldılar. Sāre tirig ergince, anıñg ḥaḳḳın saḳladı **adın kişi almadı.** [56r-3/4]

(347) Ḳaçan ʿAzrāʾīl cān alġalu keldi erse, İbrāhīm aydı: Taḳı vaḳt **bolmışı yoḳ**. || ʿAzrāʾīl aydı: Vaḳt **bolmasa erdi**, mañga yarlıġ **kelmegey erdi**. [56r-13/14]

(348) İbrāhīmdin burun **kimersenińg** saḳalınġa ürüñg **kirmişi yoḳ erdi**. [56r-16]

(349) İbrāhīm || anı bildi erse aydı: Ey Azrāʾīl, خليلهٔ حور ضبقي خليل الي ريار تيه لهٔ Maʿnisi || ol bolur: Dost dostnıñg cānın **alur mu** bolur? Ol ḥālde Cebrāʾīl keldi, aydı: Mevlī taʿālā || ḫiṭāb ḳılur: Dost dostġa ulanmaḳnı **unamaz mu** bolur? [56r-16/19]

(350) Tap ḳılıñg butġa **tapunmañg** baṭ kelińg īmānġa tėp | Ḳırḳ yıl emgep toñg **arıġsız** kāfir ara turdı Lūṭ || Ançа teñglik boynaġunıñg biri yolġa **kirmedi** | Ḳaḍġuluġ bolup **ümīd kesdi** olardın irdi Lūṭ [56v-15/16]

(351) İdrīs yalawaç vaḳtindin ol künge tegi ol tört but**dın sılıġraḳ** but **yoḳ** || **erdi.** Ḳamuġ ᶜālemde ançа niᶜmet bar erse, **yalġuz** Mü tefikātda anca niᶜmet erdi. [57r-5/6]

(352) Bir yıl Mevlī taᶜālā saġuḳ ıḍdı, niᶜmet **bolmadı**. || Yaz boldı erse, ḫalāyıḳ andaġoḳ kelü başladılar. Olar aydılar: Bu yıl || niᶜmet **bolmadı**, sizler yanıñg, esende yana yıl, sizge artuḳ bėrgey-miz tėp aydılar. || Olar **yanmadılar**, olar ma bularnı **yandura bilmediler**. [57r-9/12]

(353) İblīs bir Ḫaşhāş || atlıġ dīvni ıḍdı. Kelip ol Ziġāl atlıġ butnıñg aġzıñga kirdi, aydı: Meniñg ḳullarım, || munça yıldın berü meniñg sözüm **tutsa erdiñgiz** sizlerge emgek, belā **tegmegey erdi**. [57r-14/16]

(354) *Ḥikāyet* Meʾmūn ḫalīfe raḥmetu'llāhi ʿaleyhi İblīsge || aytur: Ādem ᶜaleyhi's-selām kim ḳamuġ maḫlūḳātnıñg yegreki erdi, añga **secde ḳılmadıñg**. [57v-1/2]

(355) Aymışlar: Olarda on **yaraġsız** iş bar || erdi: Yay birle taş atmaḳ, sebkīne atlıġ oyun, iç ton baġların kėñg ḳılmaḳ, ton[n]uñg || öñgin artın yarmaḳ, saḳız çeynemek, ernek birle taş tüzge salmaḳ, çeng ṣapınç urmaḳ, || ḳoçḳar uruşturmaḳ, livāṭat ḳılmaḳ. Bu on türlüg yawuz işler olardın belgürdi || erse, ḫatunlarıñga **baḳmas boldılar**. İblīs özini bir arıġ ḳurtġa teg bolup olarnıñg || ḫatunlarıñga keldi. Ḳaç kün olar birle turdı. Ol ḫatunlar İblīsge muñglanu başla||dılar: Bu biziñg erenlerimiz arıġ yigitler birle ḳawuşurlar, bizge **baḳmazlar**, neteg ḳılalıñg || tėdiler. [57v-8/15]

(356) Mevlī sañga selām yarlıḳadı. Mü'ʾtefikāt boḍunınġa barġıl, ayġıl: || Livāṭat **ḳılmasunlar**, saç saḳal **yülitmesünler**, iç ton baġın keñg **ḳılmasun**, tişiler me || biri biriñge **ḳawuşmasunlar**. Aysun: Lā ilāhe illa'llāh ve inneke Lūṭ resūlu'llāh. Butġa **tapunmasun**||**1ar**. [58r-1/4]

(357) Melik aydı: Men **hīç** mundaġ işitip **körmişim** || **yoḳ**. [58v-14/15]

(358) Lūṭ aydı: Men sizdin **nerse kolmaz-men**. Mañga sevāb bėrigli Teñgri turur. Eren birle || ḳawuşur-siz, ḳamuġ **yolsuzlar-siz**. [58v-17/18]

(359) Olar aydılar: Ey Lūṭ, bu sözdin yansañg yandıñg, **yoḳ erse** seni bu ėldin || çıḳarġay-miz. [58v-20/21]

(360) Lūṭ boḍunıġa aydı: Bu fāḥişe kim siz kılur-siz, siz**din burunḳılar** ᶜālem içinde **ḳılmışı yoḳ**. [59r-1]

(361) Yana aydı: İlāhī bular **kirmezler,** neçe ündeyin? Cebrāʾīl keldi: Taḳı [ḳırḳ] yıl ündegil. || Ḳırḳ yıl ündedi, **biregü īmān keltürmedi**. ᶜAẓāb vaḳti boldı. Yawuşdı erse Lūṭ melikge || keldi, aydı: Ḳorḳġıl Teñgridin, müsülmān bolġıl, ayġıl: Lā ilāhe illā'llāh innā Lūṭ resūlu'llāh. Aydı||lar: Ey Lūṭ bu sözdin daġı **irmediñg mü**? Lūṭ aydı: Men öz köñglümçe **kelmedim**, Teñgri yarlıġı || birle keldim. Yarlıġ **bolmasa**, men **kelmegey erdim**. [59r-8/12]

(362) Ḳamuġı yıġılıp aydılar: Lūṭnı evi barḳı birle || ėldin çıkarıñg. Bular **arıġsızlıḳ** ḳılur üçün bizni melāmet ḳılurlar, bizge sözlegüçi || **ḳalmasun** tėp. [59r-13/15]

(363) İbrāhīm ᶜaleyhi's-selām bir kėçe tüş kördi: Lūṭnuŋ bir kimerse birle sözi || sawı boldı tėp. Yarındası yol başında olturup ḫaber sordı. **Bulmadı**, köŋli meşgūl boldı. || Ol kün ḳonuḳ **tileyü bilmedi**. [59r-16/18]

(364) İbrāhīmḳa ḳonuḳ istemek farīża erdi. **Ḳonuḳsuz** || rūze **açmas erdi**. Ḳonuḳ tiledi, **bulmadı**. Yarındası yime **bulmadı**. On kün ḳonuḳ-||lar **kelmedi**, ġāyet ḳaḍġurdı. Ol kün içinde Lūṭ ḫaberin **bulmadı**, ḳonuḳ ma **kelmedi.** On || birinçi kün münācāt ḳıldı: İḍiyā, ḳayu yazuḳ birle meni ḳınayur-sen? Ḳonuḳ **ıḍmas-sen**. || Cebrāʾīl keldi, aydı: Ey İbrāhīm, Mevlī yarlıḳar: Lūṭnı saḳlaġan men **ermes mü erdim**? Sen Lūṭ üçün || ḳonuḳ eḍlemekni koḍduŋ. [59r-18/21, 59v-1/2]

(365) İbrāhīmġa aydılar: Neteg-sen ḳonuḳ birle? İbrāhīm aydı: On kün || boldı rūze **açmışım yoḳ**. Ḳonuḳ kelmişiŋe sewündi. [59v-5/6]

(366) Özi taşġa çıkdı. İbrāhīmniŋ || ᶜādeti ol erdi: Ḳonuḳ **hicābsız** ṭaᶜām yėsün tėp çıḳar erdi. Sāre yaşıḳdın ḳonuḳ||lar ṭaᶜām **yėmesin** körüp İbrāhīmġa ḫaber ḳıldı. İbrāhīm kirdi: Nelük **yėmes-siz** tėdi. Aydılar: Bahāsın || **bilmedin yėmes-miz** tėdiler. İbrāhīm aydı: Bahāsı ol turur: **Yėmezde aşnu** bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāhim || tėŋiz, tamām ḳılmışda el-ḥamdüli'llāh tėŋiz. Aydılar: Biz ṭaᶜāmġa **muḥtāc ermez-miz**. İbrāhīm ḳorḳtı, || ḳonuḳ aş **aşamasa**, ew eḍesiniŋ köŋli meşġūl bolur tėp. [59v-9/14]

(367) Aydılar: **Ḳorkmaġıl**, biz ferişteler-biz. Saŋa sewünç keltürdük Sāre||din oġluŋ bolur tėp. [59v-15/16]

(368) Aydı: Men yaşġa yetmiş ḳarı-men, maŋa oġul ḳız **ḳaydın** || kelür? [59v-19/20]

(369) İmdige tegi oġul **tuġurmadım**. İbrāhīm ma ulġardı, oġul **neteg** bolur? Cebrāʾīl aydı: || Mevlī ḳudretidin taŋ mu körer-sen? … Ol ḥālde Cebrāʾīl bir ḳuruġ || yıġaç Sāre eliginge bėrdi, ḳuruġ yıġaç eliginde yaşardı, yapurġaḳladı. Cebrāʾīl aydı: Ey || Sāre, ol Teŋri kim ḳuruġ yıġaçnı seniŋ elgiŋde yaşar<t>dı, saŋa ḳarılıḳda oġul || bėrse **ne ʿaceb bolġay**? [59v-21, 60r-1/4]

(370) Lūṭ ḳavmi **arıġsızlarnı** helāk ḳılġalu keldimiz. [60r-6]

(371) **Yalġuz** Lūṭnıŋ ewindekiler ḳurtulurlar, ḫatunı**dın özge**. [60r-7]

(372) İbrāhīm aydı: Olarda yüz kişi müsülmān || **yoḳ mu**? Cebrāʾīl aydı: Olarda yüz kişi müsülmān **bolsa erdi** Mevlī taᶜālā bu belānı **ıḍmaġay erdi.** || İbrāhīm aydı: Taḳı on kişi müsülmān **yoḳ mu?** Cebrāʾīl aydı: On kişi müsülmān **bolsa** bu belā **kelmegey erdi.** || İbrāhīm aydı: Bir kişi taḳı müsülmān **yoḳ mu erdi**? Cebrāʾīl aydı: Bir müsülmān **bolsa erdi** helāk **bolmaġay** || **erdiler**. İbrāhīm yıġlayu başladı. Ferişteler aydılar: Ol vilāyet içinde bir ewlüg**din aḍın** müsülmān || **bulmadımız**. [60r-8/13]

(373) İbrāhīm aydı: Ey Cebrāʾīl, sizler anda tegmişde men Lūṭnı **körmez-men** tėdi. [60r-14]

(374) Cebrāʾīl ḳapuġ || ḳaḳdı. Lūṭ çıḳdı. Körklüg, silig arıġ yigitler kördi. Ḳorḳdı, **kerekmez kim** bu boḍunlar || ḳonuḳlarġa zaḥmet tegürseler tėp. **Bilmedi** kim ferişteler turur. [60r-18/20]

(375) Lūṭ olarnı ewge kiwürdi. Ḳızlarıŋa, ṭaᶜām anuḳlaŋ tėdi. Ḳonuklar || yėsünler, **taŋ atmazdın burun** ėldin çıḳsunlar, bu yawuzlar **tuymasunlar** tėdi. [60r-21, 60v-1]

(376) Lūṭ utru yöridi, || aydı: Sizlerge meniŋ ḳızlarım arıġraḳ turur. Ḳızlanmnı alıŋ, ḳonuklarımġa **ḳatılmaŋ** tėdi. [60v-5/6]

(377) Aydılar: Sen bilür-sen, seniŋ || ḳızlarıŋda biziŋ ḥaḳḳımız **yoḳ**. Bizge ne kerekin bilür-sen. [60v-9/10]

(378) Lūṭ aydı: Ḳorḳuŋ Teŋridin, meni ḳonuḳlar arasında || **rüsvā ḳılmaŋ**. Siziŋ araŋızda bir müsülmān **yoḳ mu**? [60v-11/12]

(379) Aydılar: Ey Lūṭ söz **uzatmaġıl**, ḳonuḳlarıŋnı bizge bėrgil. || Eger **bėrmeseŋ** biz kirip tartıp çıḳarur-miz tėdiler. [60v-13/14]

(380) Lūṭ yıġlayu ewge kirdi. Cebrāʾīl || aydı: Nelük yıġlayur-sen? Lūṭ ol sözni aymaḳġa uwtandı, ḳorḳdı. Cebrāʾīl aydı: **Ḳorḳmaġıl**, || biz Teŋri ᶜazze ve celle ferişteleri turur-miz. Seni bu **arıġsızlardın** ḳutġarġalı keldimiz. [60v-14/16]

(381) Ey Lūṭ, sen cādūlarnı keltürmiş-sen, bizni mundaġ || ḳaraġu ḳıldılar. **Aşuḳmaġıl**, ḳonuḳlarıŋ kitsün. Biz saŋa ne iş ḳılur-miz körgey-sen tėp. [60v-20/21]

(382) Yarlıġ || keldi: Ey Cebrāʾīl, ol yėrni öwürgil, sen astından çıḳġıl. Yėrni öwürdi, özi astın||dın çıḳdı. Er tişi birle yaturda uḍḳudın **oyġanmadılar.** Oġlanlar beşikdin || **toġrılmadılar**. Suw

idişleri teben boldı, bir ḳaṭre suw **tökülmedi**. … Taş taşladı. Eñg ilki || ingen taş Vaʿila başınġa tegdi. Tepesi yarıldı, öldi; tamuġġa ulandı. [61r-10/12, 61r-16/17]

(383) Ḳamuġı kün yaruġınça || **helāk boldı**, **yoḳ ḳıldılar** İḍi ḳudreti birle. [61r-21, 61v-1]

(384) Munça oġlan arasında **añgsızın** ol onıḳa | On birinç oġlın öltürüp ulayu turġan Yaᶜḳūb ol [61v-7]

(385) Nezr ḳıldı: Eger Mevlī bu aġrıġdın şifā bėrse, ḳayu || yėm içim maña sewük turur, anı özümge **ḫarām ḳıldım**. Mevlī taʿālā şifā bėrdi. Yaʿḳūbġa || yėmlerde tewe eti sewüg erdi, içimlerde tewe süti. Bu ėkkini özüñge **ḫarām ḳıldı**. Yaᶜkūbda || kėḍin Yaḳūbīlarġa ol sünnet birle **yėmes boldılar**. [61v-18/21]

(386) Aydılar: Bu nerseler ḳamuġ yalawaçlarḳa || Ādemdin bu künge tegi **ḫarām** erdi. Tevrītde mundaġ erdi tėdiler. [61v-21; 62r-1]

(387) Ḳamuġ ṭaʿāmlar Yaᶜḳūb yalawaç oġlanlarıñġa helāl erdi, **ammā** || Yaᶜḳūb özińge özi **ḫarām ḳıldı**. [62r-2/3]

(388) Meliklerde bir kāfir Yaᶜḳūbnıñg ḳızını ḳolġalu kişi ıḍdı. || Yaᶜḳūb **unamadı**. Ol melik aydı: Ḳızıñgnı maña **bėrmediñg erse** ḳatıġ sançışur-men tėdi. || Melikniñg çerigi telim erdi. Yarlıġ keldi: Ey Yaᶜḳūb, ol kāfirlerni **helāk** ḳılmaḳ tileseñg || helāk ḳılayın, seni olarġa <musallaṭ ḳılmaḳ tileseñg> musallaṭ ḳılayın; **yoḳ erse** öz eliñg birle helāk ḳılġıl. Yaᶜḳūb || oġlanlarıñġa aydı: Ḳayusın tileyür-siz tėp kėñgeşdi. Oġlanları aydı: Bizni musallat || ḳılsun tėdiler. Yaᶜḳūb anı **unamadı**. Duᶜ ḳıldı, Mevlī taᶜālā ḳamuġını yer ḳuḍı ıḍdı, || helāk boldılar. [62r-12/18]

(389) Yaᶜna baᶜżı || ᶜulemālar aymışlar: ᶜĀdniñg Şeddād atlıġ oġlı bar erdi, ol kim dünyāda uçmaḫ ḳıldurdu. || Kirmekke **tegmedi**. [62v-1/3]

(390) Vezīrlerin ıḍdı: Barıñg maña || yigitlerni keltürüñg. Vezīr kelip aydı: Melik sizlerni ündeyür tėse, Yehūdā aydı: Biz Teñgri || yalawaçınıñg işin tamām **ḳılmaġınça** **kelmez-miz** tėdiler. [62v-20/21, 63r-1]

(391) Melik sordı: Aḍın ḳarındaşıñgız bar mu? || Aydılar: Yana ėkki ḳarındaşımız bar. Biri Yūsuf atlıġ, biri İbn Yāmin atlıġ. Melik aydı: Men er ḳarındaş || **sormas-men**, ḳız ḳarındaş sorar-men. [63r-4/6]

(392) Yehūdā ḳarındaş||larıñġa baḳdı: Siz ne tėyür-siz? Şemᶜūn, Rūbīl açıġlandılar. Yaᶜḳūb oġlanları açıġlansalar || bir vilāyetni **ḫarāb ḳılmaġunça** açıġları **öçmes erdi, meger** İbrāhīm yalavaç uruġından kimerse || eligin arḳasınġa sıl[ġ]asa açıġı öçer erdi. [63r-7/10]

(393) Yehūdā kördi kim ėkegü açıġlandılar, aydı: **Kerekmez** || **kim** bu şāristānīni ḫarāb ḳılsalar bizge emgek tegse tėp. Rūbīl arḳasınġa ėlig || sıladı, açıġlan öçdi. Aydı: Ey melik, seniñg oġluñg sendin **keñgeşsiz** ḳızıñgnı || kimersege bėrgey mü? Aydı: **Yoḳ**. [63r-10/13]

(394) Yaᶜḳūb ol sözge yıġladı, aydı: Mendin burun **hīç** yalavaç ḳızını || kāfirġa **bėrmedi.** Oġlanları aydı: Sen bilgil tėdiler. Bu sözge bir ay keçmişde kėḍin ᶜUmlāḳ || Yaᶜḳūbġa bitig ıḍdı. Ol bitigde bu erdi: Bu bitig ᶜUmlāḳ-ı ᶜUmlāḳıdın, melikler melikidin, cabbārlar cabbārıdın|| uluġ mülklüg, uluġ çeriglig ᶜUmlāḳdın ol zelīl, ḥaḳīr, faḳīr Yaᶜḳūbġa tegsün. Bu bitig tegse || ḳızını maña yaraġlap ḳoysun. Eger ḳızını **bėrmez erse** men barıp ėl künin bozar-men, seni oġlan||larıñg birle öltürür-men, ḳızıñgnı tartıp alur-men. Sañga ma yalawaçlıḳ **asıġ ḳılmas**. Yėr teñgrisi || men-men tėdi, aġzınġa tofraḳ. Kök teñgrisi seniñg meniñg birle ne işi bar? Nāme Yaᶜḳūbġa tegdi. || On oġlanların yıġıp oḳıtdı. Oġlanları turuḳdılar, aydılar: Ey ata, özüñgge bizge me || **küç ḳılmaġıl**, Kenᶜān şehrin **buzmaġıl**, kızıñgı bu melikge bėrgil tėdiler. Yaᶜḳūb oġlan||larıñġa buşuḳdı, Yehūdāġa aydı: Nāme cevābın bitigil: Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥim. Men Yaᶜḳūb || İsrā'ilu'llāh bin İsḥāḳ Ṣafiyyu'llāh oġlı İbrāhīm Ḫalilu'llāhdın ᶜUmlāḳu'l-laᶜīn sefıyyü'd-dünyā ve'l-āḫiret||ḳa. Bilgil kim **hīç yalawaç** ḳızını kāfirġa **bėrmedi**, men me **bėrmes-men**. [63r-21, 63v-1/10]

(395) ᶜUmlāḳ yawlaḳ semüz erdi, tegme aṭ, ḳaçır **kötürmez erdi**, yaġanġa mündi||er. [63v-14/15]

(396) Cebrāʾīl yetildi, aydı: Ey Yaᶜḳūb, Teñgri taᶜālā selām ıḍdı**,** selām birle || taḥiyyāt ıḍdı. Aydı: Oġlanlarıñġa ayġıl, **ḳorḳmasunlar.** Men sizlerge nāşır-men. Ey Yaᶜḳūb, || ol ḳızıñg meniñg ḥażretimde ᶜaziz turur, düşmenge **bėrmegey-men**. Kāfirni yalavaç üze erklig **ḳılmaġay-**||**men**. [63v-18/21]

(397) Oġlanları aydılar: Ey ata, biz onaġu-miz, || kāfirler telim turur, **neteg** turuşalıñg? [64r-1/2]

(398) Melik taḫt üze turarda || yıraḳdın Yaᶜḳūb oġlanların kördi, begleriñge aydı: Yaᶜḳūb oġlanlan ne işke kelmiş||ler körüñg tėdi. Olar [yalbaru] keldi erse **ḳatılmañg**; sançışġa keldiler erse barıñg, onul||sınıñg başın kesip mañga keltürüñg. [64r-6/9]

(399) Melik aydı: || Ne boldı, çerig üni **kelmes boldılar**? [64r-14/15]

(400) ᶜUmlāḳdın **aḍın hīç kimerse ḳalmadı**, ḳamuġ öldiler. [64v-3]

(401) Mañga sendin || taḳı seniñg Teñgriñgdin düşmānraḳ **kimerse yoḳ**. [64v-10/11]

(402) Melik aydı: Ey Yehūdā, sen ėlçi-sen, ėlçini öltürmek meliklerge ᶜār bolur, || **yoḳ erse** başıñgnı kesip süñgüküñgni yaġanlar taḳı altında salġay erdim. Taḳı atañgġa || ayġıl: Keçmiş barmışnı ḳoḍsun, ḳızını yaraşturup mañga ıḍsun, **yoḳ erse** anuḳ || bolup tursun, ağır çerig birle kelür-men. Teñgriñg mañga **ne ḳılġay**, bu yėrge keldiñg erse || cādūluḳuñg **ne asıġ ḳılġay**? [64v-21, 65r-1/4]

(403) Cebrāʾil keldi aydı: Ey Yaᶜḳūb, İḍi ᶜazze ve celle sañga selām ıḍdı. Selām birle dürūd ıḍdı, aydı: || Men ḥalīm-men, **aşuḳmaz-men.** Yehūdāġa ayġıl yana barsun, ᶜUmlāḳġa aysun: Men bir-men, sen || meniñg yalavaçım-sen. [65r-7/9]

(404) Tañglası kün melik me **ḳalmadı**, ḫayl u ḫaşemi yėr ḳuḍı bardılar. [65r-14]

(405) Bu uzun aḥsen ḳıṣṣa, ḳısḳa || **bolmasun** tėp ḳaç ḥarf fāyideler bu ḳıssa evvelinde yād ḳılındı. [65v-20/21]

(406) Suʾāl: || *aḥsen* tėmekde ḥikmet ne erdi? Cevāb: Ol turur kim Ḳur'ān içindeki ḳamuġ ḳıṣṣalardın [nüktesi] telimrek, || fāyidesi üküşrek Yūsuf ḳıṣṣası turur. Ol yoldın aḥsenü'l-ḳaṣaṣ tėdi. Ėkkinçi cevāb: Bu ḳıṣṣa || evvelindin āḫiriñga tegi baᶜżı ḳavlinçe ḳırḳ yıl, baᶜżı ḳavlinçe seksen yıl keçdi. Anıñg üçün aḥsen||ü'l-ḳaṣaṣ tėmek bolur. Üçünç cevāb: **Aḍın** ḳıṣṣalarda, aḍın sözlerde, aḍın āyetlerde kelmiş, || **ammā** Yūsuf ḳıṣṣası tükenginçe bu sūrede keldi. Anıñg üçün aḥsenü'l-ḳaṣaṣ tėdi. Törtünç cevāb: || Aḍın ḳıṣṣalarda yat kişiler arasında erdi, **ammā** Yūsuf ḳıṣṣası ata ana taḳı oġlanları || arasında erdi. [65v-21, 66r-1/7]

(407) … Kimerse oġrılardın kurtulayın tėse *sūret//ü'l-baḳara*nı oḳusun. Kimerse çıġaylıḳdın ḳurtulayın tėse *āli ʿimrān*nı oḳusun. Kimerse || ḳaḍġu köñglümdin çıḳsun tėse *sūretü'l-enʿām*nı oḳusun. Kimerse nifāḳ köñglümdin || çıḳsun tėse *sūretü'l-enfāl*ni oḳusun. Kimerse öwkem öçsün tėse *sūret//ü'l-ʿasr*nı oḳusun. Kimerse ḳaḍġu mañga **ḥarām bolsun** tėse *elem neşraḥ*nı oḳısun. Kim||erse küfr ü şirk mendin kitsün tėse *sūretü'l-ihlāṣ*nı oḳusun. … [66r-14/18]

(408) Bu yulduzlar dāyim || **ḳarār ḳılmayın** yöriyürler. On ėkki ükek yėtti aḳran ḳılıḳ || **Eñg** ilki Ḳozı, Uy, Erendend, Ḳuçıḳ [66v-7/9]

(409) Yana yėtti yulduz bularda yörir || Sekendiz Oñgay ol Körüd hem Yaşıḳ

Saḳit Arzu Yalçıḳ yaġı teg bolur || Toḳuşdın **osanma** keziben yarıḳ [66v-10/12]

(410) Bu Yūsuf teg körklüg ᶜālemde naẓiri **yoḳ erdi**. [66v-19]

(411) Rivāyet ḳılmışlar: || Mısr ḫalḳı yėtti yıl ḳaḥṭlıḳ birle mübtelā boldılar. Mālın tawarın, mülkin esbābın, ḳulın || küñgin Yūsufġa satıp aşlıḳ aldılar. Anbārda aşlıḳ **ḳalmadı**. Yañgı aşlıḳ bolurġa || tört ay ḳaldı. Yūsuf ᶜaleyhi's-selām Mısr ḫalḳıñga niḳāb kötürdi, yüzin körgüzdi, Yūsufnıñg || cemāli müşāhedesi birle tört ay ṭaᶜām **yėmediler**, Yūsufnıñg körki birle kün keçürdiler. [66v-19/21, 67r-1/2]

(412) Ḳaçan Yūsuf || ewdin çıḳsa ay kün nūrı **ḳalmas erdi,** ᶜālem ḫalḳı bilür erdi Yūsuf çıḳmış tėp. || Kimerse Yūsufġa baḳsa, közgüde körer teg özin yüzin körer erdi. [67r-6/8]

(413) Yūsuf || taḳı İbn Yāmin Rāḥildin erdiler. Yūsuf kiçig erken Rāḥil vefāt ḳıldı. Yūsuf || İbn Yāmin kiçig ḳaldılar tėp Yaᶜḳūb bularnı şefaḳat ḳılur erdi **anasız** tėp. Ammā Yūsufnı || ḳatıġ sewer erdi, **Yūsufsız yörümez** erdi. [67r-10/13]

(414) Yėtti yaşadı erse, bir tünle tüş kördi: || İnçileri birle tayaḳların yazıda tikdiler. Ḳamuġları kökerdi, **ammā uzamadı**. [67r-10/14]

(415) Yūsuf kelip ol tüşni inçileriñge aytu bėrdi. İnçileri biri biriñge aydılar: **Kör||mes mü-sen,** bu Rāḥil oġlı atamızġa sewüglügrek bolayın tėp saḳınur. Tüş || **köñgülleriñge yaḳmadı**. [67r-17/19]

(416) Yaᶜḳūb aydı: Ey Yūsuf, tüşleriñg || yawlaḳ körklüg turur. Ḳarındaşlarıñga **aymaġıl**, sañga yawuz sanġaylar. Şeyṭān ādemiġa || açuḳ düşmen turur. [67v-7/9]

(417) Ḳamuġları aydılar: Bu Rāhīl oġlıñ̄a tap **ermes mü-miz** kim atamız anı artuḳ sewüp || artuḳ tutar? Taḳı özini artuḳ sewdüreyin tėp tüş kördüm tėyü yalġan aytur. [67v-14/15]

(418) Yana birisi aydı: Bu işni ḳılur bolsañ̄ız Yūsufnı **öltür**||**meñ̄.** Ėltip bir tereñ̄ ḳuḍuġġa kemişiñ̄, yoldın keçgenler alıp kitgeyler. [68r-6/7]

(419) Kün Ḥamelge kirdi erse keldi ʿālem nev-rūzı | Keçti Behmen Zemherī ḳış **ḳalmadı** ḳarı buzı [68r-18]

(420) Yaᶜḳūb yalawaç aydı: Ey oġlanlarım, siz bilür-siz men **Yūsufsız** || **suwsız** balıḳ teg çalıḳ-men, bir sāᶜat **serümes-men**. Sizi ñ̄g birle ıḍdım erse, **neteg** || sereyin? Aydılar: Ey ata, sen bizge **inanmas mu-sen**? Yūsufġa sen ata erseñ̄g, biz me ḳarındaş-miz. || Sen me sewer erseñ̄g, biz on ḳarındaş-miz; aramızda Yūsufnı **ne tėp** ḳuş teg uçur||ġay-miz? Nelük **ıḍmas-sen**? tėdiler. [68v-11/15]

(421) Yaᶜḳūb aydı: Köñ̄lüm yawlaḳ ḳorḳar, sizler awġa barıp Yūsufnı || yurtda ḳoḍġay-siz, böri yėgey, sizler **körmegey-siz.** [68v-16/17]

(422) Ḳırḳ tün kün **yatmadı,** ton **çıḳarmadı**, || ṭāᶜatdın **tayanmadı**, yawlaḳ emgendi. Ḳırḳ tün kün tamām boldı erse, Yaʿḳūbġa uyḳu ġalebe ḳıldı, || tekye ḳıldı uḍıdı. [68v-20/21, 69r-1/2]

(423) Yaᶜḳūb Yūsufnı || **ıḍmazın** bildiler erse Yūsufġa kelip söz bėrdiler, tezvīr ü ḥīle birle Yūsufnıñ̄ köñ̄lin || ḳopardılar. [69r-6/8]

(424) Yaᶜḳūb aydı: || Ey közüm yaruḳı, köñ̄lüm toḳı, baġrım keseki, özüm yügseki tėp. Yıġlap aydı: Men uluġ || boldum, **sensiz** **neteg** ḳarār ḳılayın? Seni yawlaḳ sewer-men tėdi. [69r-9/11]

(425) Yaᶜḳūb anı işitip Yūsufnıñ̄ aḍaḳı altında aġnayu başladı, || aydı: Ey körklüg yüzlüg Yūsufum, seniñ̄ sözüñ̄ni **neteg** sındurayın? Uġan ḥükmine || rıżā bėrdim. Yarın ḳarındaşlarıñ̄ birle ıḍayın tėdi. [69r-13/15]

(426) Yarındası ḳarındaşları keldiler, Yūsufnı || atalarından ḳoldılar. Yaᶜḳūb yıġlayu başladı, aydı: Ey oġlanlarım, meni **Yūsufsuz** || **ḳoḍmañ̄**. Yūsufumġa yaḫşi baḳıñ̄: Açsa aş bėriñ̄, suwsasa suw bėriñ̄, arsa || egniñ̄izge alıñ̄. Bular barça aydılar: Ey ata, bu naṣīḥatlarnı yat kişige ḳılġu. Biz ḳarındaş||lar-biz, **nelük** açarur-biz, **nelük** **suwsız** ḳoyar-miz tėdiler. [69r-16/20]

(427) Yaᶜḳūb yıġlayu Yūsufnıñ̄ || başın yuḍı, saçın taradı. Anda kėḍin ḳuçup alnından öpdi. Eligin yoḳarı kötürdi, || aydı: İḍiyā, Yūsufumnı sañ̄ga tapşurdum. Mañ̄ga terk yandurġıl, firāḳınıñ̄ otı birle meni **yandurmaġıl**. [69r-20/21, 69v-1]

(428) Yūsufnıñ̄ ḳarası **körünmes bolġunça** **botasız** || ḳalmış iñ̄gen teg ıñ̄grayu ḳaldı. **Körünmes boldı erse**, ḳatıġ ün birle yıġlayu || ewiñ̄ge yandı. Ḳaçan ataları közindin ayrıldılar erse Yūsufnı yėrge çaldılar, aydı||lar: Ey Rāhīl oġlı, yalġan tüş aytmışıñ̄ **yėtmes mü**? Taḳı boynumızġa miner mü-sen? Yaḍaġ || yörügil tėp ıssıġ ḳumda yalıñ̄ aḍaḳ ḳavdılar. [69v-4/8]

(429) Yūsuf ardı, tegme bir ḳarındaşınıñ̄ || yüziñ̄ge telmüre baḳa başladı, birisi raḥm ḳılġay tėp. **Raḥm ḳılmadılar**. Ḳatıġ suwsadı. || Yögürgü yaraġı **ḳalmadı**. Yalwardı, aydı: Ey inçilerim, yawlaḳ açtım ṭaʿām bėriñ̄; suw||sadım, suw bėriñ̄ tėdi erse tegme bir ḳarındaşı birer yañ̄gaḳladılar: Barġıl ol yalġan || tüşüñ̄ge ayġıl, aş suw bėrsün tėdiler. Yūsuf açın **suwsız** yıġlayu yöriyü başladı. [69v-8/12]

(430) Bular burnarak barıp bir tepege aġdılar. Munı neteg öltüreliñ̄ tėyü keñ̄geştiler. || Biri aydı: Taş birle yençeliñ̄. Biri aydı: Bıçak birle sançalıñ̄. Biri aydı: Teriñ̄ çuḳur || ḳazıp kömeliñ̄, andaġoḳ ölgey tėdiler. Ṭaᶜām suw tiledi, **bėrmediler**. Üç yıġaçlıḳ || yėrge tegi ḳavdılar. [69v-13/16]

(431) Ḳaçan Yūsuf ḳarındaşlarıñ̄ga yaḳınraḳ kelse, anıñ̄ sözin **ḳoḍup** **aḍın** söz başlayur erdiler. [69v-16/17]

(432) Yūsufnı tutdılar. Rūbilniñ̄ || aḍaḳınġa tüşti. Yıġlayu başladı, aydı: Ey ḳarındaşım, **körmes mü-sen** meni öltürgeli oġradı||1ar. Ey uluġ inçim, mañ̄ga raḥm **ḳılmadıñ̄ erse**, ol abuşġa atamġa raḥm ḳılıñ̄, anıñ̄ baġrını || **köyürmeñ̄**. Atam ornınġa bu kün sen ata-sen, mañ̄ga raḥm ḳılġıl tėdi. Meni bulardın ḳutḳarġıl || tėp yalwardı erse, Rūbil taḳı Yūsufm yañ̄gaḳladı: Barġıl, ol yalġan tüşüñ̄ge ayġıl, seni || bulardın ḳutḳarsun tėdi. [69v-18/21, 70r-1/2]

(433) Yūsuf Rūbildin eḍgü söz **bulmadı**, ewrüldi Şemᶜūnġa bardı, || añ̄ga ma yalwardı. [70r-2/3]

(434) Yehūdā||ġa keldi, aḍaḳınġa tüşüp yıġlap aydı: Ey Yehūdā, ḳamuġdın sen bağırsak erdiñ. || Bulardın feryād teggil, maña raḥm ḳılġıl tep. Nār teg yañgaḳı üze ahār teg yaşı || töküldi. Yalwardı erse Yehūdānıñ mihri teprendi, aydı: Ey ḳarındaş, maña yawuḳ **kelmegil**, || meni sözleşür körseler, meni me öltürgeyler. [70r-4/8]

(435) Ḳamuġ yıġılıp Yehūdāġa keldiler. Yehūdā aydı: Ey ḳarındaşlarım, keliñ atamız ḥaḳḳını küḍeriñ. Uluġ künde **ne** cevāb ayġay-siz? || Bu oğlanġa yawuz **sanmañ**. [70r-9/10]

(436) Yehūdāġa ḳatıġ sözlediler. Anı Yūsuf işitip yalwardı, || aydı: Ey inçilerim, meni ḳayu yazuḳum birle öltürür-siz? Yehūdā aydı: Munı öltürüp || bizge **neçe** yėr kėñ ḳalġay? **Öltürgінçe** eligin aḍaḳın bağlap ḳuḍuġġa kemişeliñ. Andaġoḳ || ölgey tėdiler. Suʾāl: Öltürmekleri ėkkidin **ḫālī ermes**: Ya İsḥāḳ [imtiḥān] ya || anıñ ḳanın helāl körmek birle bolġay. Olar ėkkidin ırāḳ tururlar, anıñ üçün kim enbiyā || urıġı erdiler. Ḳan tökmekge nelük oġradılar? Cevāb: Anlar iᶜtiḳād birle ḳan tökmekni helāl **körmediler**. [70r-10/14]

(437) Yūsufnıñ ḳarındaşları Yūsufġa oġramışda yalawaç **ermes erdiler.** [70r-18]

(438) Yūsuf tegmesi yüziñge telmüre baḳıp aydı: Ey ḳarındaşlarım, maña raḥm ḳılıñ. || Eger maña raḥm **ḳılmasañız** ol żaᶜif abuşġa atamġa raḥm ḳılıñ. Teñri ᶜazze ve celledin ḳorḳuñ || tėp telim yalwardı erse tegme biri bir yañgaḳladılar bu sözni sözlegünçe. Batraḳ tonuñnı || çıḳarġıl tėdiler. [70r-21, 70v-1/3]

(439) Taḳı eligim bağlap meni **salmañ** yaza bėriñ. Ḳuḍuġdaġı ḳuş ḳurt, yılan çıyan||larnı ḳorıġay-men tėdi. Aydılar: Ay künge taḳı on bir yulduzġa ayġıl, ton bėrsün eligiñni || yaza bėrsün tėp **unamadılar.** [70v-5/7]

(440) Yūsuf ḳuḍuġ tüpiñge **tegmesden burun** Sidretü'l-müntehādın || Cebrāʾilge yarlıġ boldı: عدبى كردا Terk ḳulum Yūsufnı tutġıl tėp. [70v-9/10]

(441) Aymışlar: Ol || ḳuduġda topraḳda yatġan bir ḳaraġu yılan bar erdi, Yūsufnıñ ünin işitip || Yūsufnı yėgelü oġradı. Cebrā'il bir ḳatıġ ün ḳıldı, ol ündin ḳulaḳı saġır boldı. Yarlıġ: Yılan **közsüz bolmasa** Yūsuf cemālin körüp yėgelü **oġramaġay erdi**. [71r-7/10]

(442) Yalawaçımız Muḥammed || Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām Cebrāʾilge sordı: Kökdin yėrge inerde emgenür mü-sen? Aydı: Yā Resūla'llāh, || tört yolı yawlaḳ emgendim. Bir: İbrāhīm-i Ḫalīlni mancınıḳġa urup otġa atmışda || Sidretü'l-müntehādın ḳanat toḳıp otġa **tüşmezdin aşnu** tutdum. Ėkkinç: İbrāhīm || İsmāᶜilni ḳurbān ḳılurda bıçaḳnı **tartmazdın burun** tutġıl tėp yarlıġ boldı. Sidretü'l-müntehā||dın inip bıçaḳ yüzin arḳasınġa öwürdüm. Üçünç: Yūsufnı ḳarındaşları bėlin || bağlap ḳuḍuġġa ıḍdılar. Ḳuḍuġ yarımıġa tegdi erse, yipini kesdiler. Sidretü'l-müntehā||dın inip tutdum. Törtünç: Uḥud toḳuşında seniñ mübārek tişiñgge taş tegip ḳan || aḳmışda yarlıġ boldı: Ḳan yėrge **tüşmezden burun** tutġıl tėp; yėrge **tüşmesün,** tā ḳıyāmet||ġa tegi ot yėm **ünmegey** tėp. Sidretü'l-müntehādın inip ol ḳannı ḳanatım birle tutdum. || Bu tört yolı emgendim tėdi. [71r-13/21, 71v-1]

(443) Aydılar: Ey ata, biz || yılḳı ḳara küḍerür bolup Yūsufnı otaġda ḳoḍdu-miz. Biz kelgінçe Yūsufnı böri yėmiş. || **Neçe me** biz köni sözlüg erse-miz, sen bizge **inanmaġay-sen**. [71v-14/16]

(444) Yalġan ḳan || keltürdiler. Ḳan yalġan **ermes erdi**, **ammā** sözleri yalġan erdi. [71v-19/20]

(445) Yaᶜḳūb yalawaç || bu sözni işitdi erse, feryād ḳıldı erse, **ögsüz** bolup tüşdi. Ḳaçan öñgiñge keldi || erse Yūsuf yıḍın yıḍlayın tėp köñglekni bütün kördi, aydı: Ne bağırsaḳ ve mihr-bān || böri ermiş, kündin körklig Yūsufumnı yėp köñglekini **yırtmamış**. Ol böri || Yūsufnıñ köñgleki üçün öltürmiş erse, köñglekni nelük alıp **kitmedi**? Böri || yėdi tėp ḳulaḳ birle işitdi, **ammā** ḳanlıġ köñglekni köz birle kördi. [71v-21, 72r-1/5]

(446) Ey **kāşkī** seniñ || birle **çıḳsa erdim**, ne bolduḳuñgnı öz közüm birle **körgey erdim**. Ey **kāşkī** seni || yėgen börini **körsem erdim**, aḍaḳı toprāḳını közümge tūtiyā **ḳılġay erdim**. Ol börini || öñgümdin **kitermegey erdim** tėp yıġladı. Ol kün üç yüz altmış yolı **huş||suz** boldı. Öñgiñge keldi erse, yana yıġladı. [72r-12/16]

(447) Anda || kėḍin aydı: Bu iş siz aymış teg **ermes.** Ançası bar, siziñ nefsiñgiz sizni bu || işke yolçıladı. Sizdin çıḳarın ḳıldıñgız. Maña ṣabrdın **aḍın** çāre **yoḳ turur**. [72r-17/19]

(448) Yaᶜḳūb || börininiñ aġzın ḳanlıġ kördi erse āh ḳıldı, **ögsüz** boldı. Öñgiñge keldi erse duᶜā ḳıldı, || aydı: İlahī, bu börige til bėrgil, sözleşeyin tėdi. Yarlıġ keldi: Ey Yaʿḳūb, sormaḳ sendin sözletmek || mendin. Yaʿḳūb yalawaç sordı: Ey böri, Teñri ḥaḳḳı rāst ayġıl, Yūsufumnı neteg yėdiñ? Böri tilge || keldi, aydı: Yā Resūla'llāh, **bilmes mü-sen** ḳamuġ

yalawaçlar eti ḫarām turur? Men Yūsufnı körmişim yoḳ. Üç || kün boldı aç-men. Közüm yaruḳı oġlanımnı yitürüp turur-men. Ol açıġdın üç kün boldı aş || yėmişim yoḳ. [72v-3/9]

(449) Anda kėḍin Yaʿḳūb yalawaç || oġlanları taşġa çıḳdılar. İmdi baralıñ, Yūsufnı öltüreliñ, başıñ aḍaḳın kesip || keltüreliñ, atamız köñli amrulsun tėdiler. Yehūdā unamadı. [72v-11/13]

(450) Ḳaçan Yūsufnı ḳuḍuġdın çıḳardı||lar ėrse ol ėkki Ḥabeşī ḳullarnı körüp ėkki eligini olarnıñ yüziñge sıġadı erse, yüzleri || tenleri ürüñ boldı. Ėkegü īmān keltürdiler. Sewünmişde Yūsufġa secde ḳıldılar. Yūsuf || aydı: Ey yiġitler, maḫlūḳġa secde ḳılmañ, revā ermes. Sizlerni bizlerni yaratġan Teñriġa || secde kılıñ. Büşrā aydı: Bizni taḳı sizni yaratġan kim turur? Yūsuf aydı: Ḳamuġnı yaratġan || bir Allāh turur. Mülki içinde şerīk yoḳ, mülkiñge zevāl yoḳ. [72v-11/18]

(451) Suʿāl: Yalawaç oġlanları satılmaḳ revā ermes. Yūsufnı ḳul meñgizlig satdılar; || ḥikmet ne erdi? Cevāb: Künlerde bir kün Yūsuf közgüge baḳdı. Öz yüzini kördi, tañgladı. || Köñglinde keçdi: Bu körk birle ḳul bolsa erdim bahāmnı kim bėre alġay erdi? Öz körkiñge küwendi || erse ḳul tėp on sekkiz bedel yarmaḳġa satdılar. Körkge küwengenniñ bahāsını körgüzdiler. [72v-20/21, 73r-1/3]

(452) Ol ḫālde Rūbil kelip ʿİbrī tilinçe Yūsufġa sözledi: Biz ne tėse-miz sen andaġoḳ || turur tėp ayġıl, yoḳ erse seni öltürür-miz tėdi. [73r-6/7]

(453) Aydılar: Bu ḳul kiçigdin berü biziñ || birle turur. Satġalu köñlümiz bolmas. Özi unasa satalıñ tėdiler. Ammā munuñ üç || ʿaybı bar: Evvel ol kim oġrı turur; ėkkinç ʿaybı ḳaçġaḳ turur; üçünç ʿaybı yıġlaḳ turur. || Mālik Ẕeʿr bu üç ʿaybnı ḳabūl ḳıldı, aydı: Mende yarmaḳ yoḳ, yılḳı ḳara bar, tawar || bėreyin. Olar kėñgeşdiler: Tawar yılḳı alsa-miz, atamız bilgey. Yılḳı ḳaraġa unamadılar, yarmaḳ kerek tėdiler. [73r-8/13]

(454) Yūsufnıñ aġır kişen birle yörügü yaraġı yoḳ || erdi. Ėkki mañgar bir yüzün tüşer erdi. Ol körklüg yüzi toprakġa bulġandı, yañgaḳ||larıñga tiken sançıldı, yüzi közi ḳanġa bulġandı. Ḳarındaşlarıñga keldi. Yūsufnı || andaġ kördiler erse, olar ma yıġlaştılar. Yūsuf tegme birin başġa başġa ḳuçup || selāmet ḳalıñ tėp vidāʿ ḳıldı. Ḳamuġları Yūsufdın uwtanıp yüziñge baḳumadın || arḳan ewrüldiler. Yūsuf aydı: Ey ḳarındaşlarım, bu işni meniñ ḥaḳḳımġa ḳıldıñgız, || aḍınlarge ḳılmañ. Uluġ bolmışda atamdın meni aḍırdıñgız. [73v-10/16]

(455) Ey Yehūdā, ḳamuġdın baġırsaḳ || sen erdiñ. Zinhār birerde meni añgġıl, ḳayda ḳuḍuġ körseñ meni saḳınġıl. [73v-17/18]

(456) Ey Yehūdā, bu kün tört kün boldı sizlerdin || aḍrılġalı. Sizlersiz umadım, ġarīblıḳda sizsiz neteg ḳılġay-men? Ey ḳarındaşlarım, || keḍin öküngey-siz, asıġ ḳılmaġay. Keliñ meniñ kiçiglikimge baḳıp raḥm ḳılıñ, meni ol arḳış || begindin ḳayra alıñ tėp. [73v-20/21, 74r-2]

(457) Neçe yalwardı erse, sözin tiñlemediler. [74r-1/2]

(458) Ey anam, kāşkī sendin burunraḳ ölmiş || kerek erdim tėyü yıġladı. [74r-8/9]

(459) Suʾāl: Yalawaçlar ḫalḳġa isiz duʿā ḳılmaslar, yawuz sanmaslar. || Yūsuf arḳış ḫalḳıġa duʿā ḳıldı, cehān tünerdi. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Yūsuf duʿāsı isiz || duʿā ermes erdi. Bu er meni yañgaḳladı, yazuḳ boldı, ḳıyametde ḳın körgüsi. Mevlī ḳudretin || mundaġoḳ körgüzsün, ol ma tevbe ḳılsun, yazuḳdın arınsun, tamuġ āẕābınġa giriftār bolmasun || tėp eḍgü duʿā ḳıldı, isiz duʿā ḳılmadı. [74r-20, 74v-1/4]

(460) Yūsuf teñiz ḳıraġınġa bardı, || aydı: İlāhī, bir perde kerāmet ḳılġıl, meniñ etim tenimni kişi körmesün. [74v-6/7]

(461) Suʾāl: Ol arḳış || içinde anlardın aḍın yėrdin kelgenler bar erdi. Yūsufnı olarnıñ eliñge tüşürmedi, Mālik Ẕeʿr eliñge || tüşürdi. [74v-17/19]

(462) Ḳaçan || Yūsufnı Mışrġa kiwürdiler erse, Yūsufnıñ körkindin kün nūrı ḫire boldı. Mışr ḫalḳı ara || ḫaber tüşdi kim Mālik Ẕeʿr bir ḳul oġlan keltürmiş, kimerse andaġ körk körmişi yoḳ. [75r-2/4]

(463) Ey Mışr ḫalāyıḳları, kim satġın alur || bu oġlannı? Ṣıfat ḳıldım, siz me körer-siz hīç ādemī körk içinde añga meñgzemez. Mundın || burun tuġmışı türemişi yoḳ.[75r-12/14]

(464) Sen aymışıñ ʿörf ve ʿādet içinde yoḳ. [75v-2]

(465) Ḳaçan münādī Yūsuf ataları‖nıṅ̄ atın aytu bėrdi erse Mālik Ẕeʿrniṅ̄ közi yaş birle toldı, köṅ̄li ot birle yaḳıldı, || aydı: Ey Yūsuf ol kün ḳuḍuġ başında erken nelük **aymadıṅ̄**? Men seni satġın **almaġay** || **erdim**. [75v-8/11]

(466) ᶜAzīz-i Mıṣr taḫt üze ay kördi. Āh tėyü || aṭdın tüşdi. **Kayu** ᶜaḳl bolġay kim Yūsufnıṅ̄ yüzindeki meṅ̄gin körüp meṅ̄gi yüzi || birle yüzün tüşüp **yaḍaġlamasa**? [76r-3/5]

(467) Fāyide: **Körmes mü-sen** Kün atlıġ aṭlıġ melik || bir tün yarımında eḍiz kökdin yaġız yėrge körklüg yüzni körgelü yüzün tüşse || Yūsufġa secde ḳılu keldi. [76r-5/7]

(468) ᶜAzīz ʿaḳlı eṅ̄gip zelīl bolup aṅ̄ga eṅ̄gip ḳıbleġa utru bizni [yėrni] ḳıble || ḳılayın tėp secde ḳılġalu oġradı. Yūsuf aydı: ممدم ىنافتسلا كلذا || الها **Ḳılmaġıl**, men maᶜbūd **ermes-men**, maṅ̄ga sücūd **revā bolmas**. [76r-9/11]

(469) İḍi ᶜazze ve celle ḥikmet-i bālīġa birle || cānnı közlerdin kizledi, anı **körmesünler**, mendin aḍınge **secde ḳılmasunlar** tėp. [76r-12/13]

(470) Ḥaḳīḳat yüziṅ̄ge ṣūret niḳābın kemişdi, ḳullarım fitnege **tüşmesünler** tėp. [76r-14]

(471) **Körmes mü-sen** ʿĪsī ʿaleyhi's-selām ḥālindin beşeriyyet ḥicāblarında bizni ketürdiler. Ol || atalıḳ ḥicābı erdi. Ḳıyāmetġa tegi ḫalḳ fitnede ḳaldılar. Meryemni Mevlī cüfti || tėdiler, ʿĪsīni ᶜalīm Uġannıṅ̄ oġlı tėdiler. [76r-15/17]

(472) Ammā Yūsufnıṅ̄ yüziṅ̄ge niḳāb **örtmediler**, ṣūretin || ḥicāb içinde **kizlemediler**. Anıṅ̄ üçün bir tün içinde ay kün alnın || körüp kökdin inip yüzün tüşüp secde ḳıldılar. [76r-19/21]

(473) Ḥāṣılu'l-emr ᶜazīz-i Mıṣr || Yūsufnı satġın tiledi. Mālik Ẕeʿr aydı: Taḳı şehrġa **kirmedimiz**, bāzārnı **körmedimiz** || ḳulnı satıġġa **kiwürmedimiz**. Yarın kün kirmişde siz neteg tileseṅ̄giz andaġ || ḳılalıṅ̄ tėp. [76v-3/6]

(474) Ey || Yūsuf **ḳıġurmaġıl**. Meniṅ̄ ᶜizz ü celālim ḥaḳḳı ḥürmeti, seni maṅ̄ga ḳul bolsun tėyü neẕẕāre || ḳılġanlarnı saṅ̄ga ḳul **ḳılmaġınça** seni bu ėldin **çıḳarmaġay-men**. [76v-16/18]

(475) Zeliḫā eri ᶜAzīz-i Mıṣrġa ḫaber ḳıldı: Ol oġlannı || sen satġın alġıl, bizge ḳul bolsun tėp. **Bilmedi** kim özi aṅ̄ga ḳul bolġusı. [76v-21, 77r-1]

(476) Yana bir rivāyetde: || Zeliḫā ʿimāriġa olturup temāşādın kelürde Yūsufġa yoluḳdı, köṅ̄gül ıssıḳdı, || ʿAzīz-i Mıṣrġa aydı: Bu oġlannı satġın alġıl. ʿAzīz aydı: Biziṅ̄ mālımız **yoḳ** bahā **yetgür‖megey-miz**. Zeliḫā aydı: Bar mālımızını bėreliṅ̄, kizlençilerni bėreliṅ̄. **Yėtmese** boy[n]umdaḳı || ḳulaḳımdaḳılarnı çıḳarıp bėreyin. Ḳulluḳ baġ bağlanġan boyunġa boġmak **ne kerek**, || ʿışḳ eni birle inlegen ḳulaḳġa altun ısırġa **ne yaraşur**. [77r-1/6]

(477) Yol keçerde || tolun ay kördi, bulun boldı. **Ögsüz** bolup aṭdın tüşdi. Çeçek teg meṅ̄gzi || soldı. [77r-11/13]

(478) Laʿlin açsa yinçülerdin töklünür türlüg laṭīf | Ol irinniṅ̄ tatıġında **ḳayda** yetsün bal şeker? [77r-17]

(479) Rabġūzī Nāşır ḳorḳsa yüz **ewürmes** ᶜışḳıdın. | Beg **neçe** buşup sökerse ḳul **ḳaçan** köṅ̄glin yıġar? [77v-6]

(480) Aḍın yaraġ **bolmadı erse** Yūsufnı almaḳ üçün ᶜAzīzge terġīb ḳıldı. **Bolmadı erse** atlanıp || melikke bardı, iltimās ḳıldı. İcābet boldı. Māl tüzdi, bahā bėrdi, Yūsufnı aldı. [77v-7/8]

(481) Satıġdın peşīmān boldı. Satıġ || buzġalu tegdi, iḳālet tiledi, **icābet bolmadı**. Yūsufnı alıp Kenᶜānġa ėltür boldı, bėrme‖diler. Alġanın yandurur boldı, **ḳoymadılar**. Neteg ḳılsun, ezelde bitülgen ᶜaḳdni Mālik Ẕeᶜr || **yazumadı**, taḳdīrde yazılġan ᶜaḳdni Ẕeᶜr oġlı **buzumadı**. [77v-11/14]

(482) Mālik Ẕeᶜrge şefāᶜati asıġ **ḳılmadı**. [77v-15]

(483) Almaḳ‖ġa Ebū Ẓülāme āli ara **kirmedi**. Yarlıġ: Ebū Ẓülāme Zeliḫānıṅ̄ köṅ̄glindeki ʿışḳnı neteg alsun, || Yūsufnı mülkindin neteg maʿzūl ḳılsun? Ol satıġ **üzülmedi**, ol beyᶜ **buzulmadı erse** || yalwaru Yūsufġa keldi, aydı: Ey beytü'r-risāle sülālesi, nübüvvet riyāżınıṅ̄ lālesi, ey || siyādet kīmyāsı, ey saᶜādet tamġası, ey arıġ[lar] uruġı, ey ādemīler uḍruġı, **kāşkī** || ol kün [ök] aymış erseṅ̄ satġın **almaġay erdim**; aldım erse Kenᶜānġa ėltip **tegürgey erdim**. || Ne ḳılayın? Erkim **ḳalmadı,** yana almaḳġa elig **bėrmes** . Yaraġım **yoḳ**, yandurmaḳġa yolum **kirmes**. Ḥālim **ḳalmadı**, || ne ḥīle ḳılayın? İmkānım **yoḳ**, kėṅ̄geş **kimdin** ḳolayın? Yūsuf aydı: Aḍın yaraġ **bilmez erseṅ̄,** bari || bahām **almaġıl**, āzādlar bahāsın yėgüçi **bolmaġıl**. [77v-15/21, 78r-1/2]

(484) *Laṭīfe* ᶜĀḳillarġa ay teg, kün teg yaruḳ turur: || Kāfirler dünyā Yūsufın telim māl bėrip aldılar, aġır **tėmedi.** Hem māl aldılar, hem cemāl ėltdiler. || Ey müsülmān men-men tėgüçiler, siz me āḫiret Yūsufın ṭāᶜat atlıġ bahā bėrip satġın alurda oṣal **ḳılmaŋ̂**, || aġır **tėmeŋ̂**, **yoḳ erse** ėkkisindin ḳuruġ ḳalur-siz. [78r-3/6]

(485) İmdi saŋ̂a bir ḫācetim bar, icābetġa umançım || bar. Satıġçı er-men, mālım telim, **ammā** ᶜıyālim **yoḳ**, ḳuruġ yıġaç-men, budaḳım **yoḳ**. Sendin duᶜā, Ḥaḳdın || [icābet] umançım bar tėdi. [78r-8/10]

(486) Ey oġlı ḳızı **bolmaġanlar**, boldı erse murādça **bolmaġanlar**, içleriŋ̂iz arıtıŋ̂, || iᶜtiḳādlarıŋ̂ız yarıtıŋ̂, bu kelimātnı tilde yöritiŋ̂. [78r-17/18]

(487) Ḳamuġ tonlar yigne birle tikilür || aḍınlarnı örter ammā özi yalıŋ̂ ḳalur. …Ammārī ḳıṣṣalarda kelmiş: Yūsufnı beyᶜ ḳılıp satar ḫālde || aᶜrābīni kördiler, iŋ̂enge münmiş, tewe burunduḳı **tıymadın tartmadın**, yėl bulut teg || keldi, bu ay yüzlügni körüp turuḳdı. [78v-8/14]

(488) Ḳādir taḳdirinde İḍi ᶜazze ve celle ḳażāsında ne taʾbiye || bar **bilmes-men** tėdi. [78v-14/15]

(489) Aymışlar: Ol tewe üç künlük yėrdin || Yūsuf yıḍın bildi. Körgüge muŋ̂gluġ boldı, üç kün ot **yėmedi,** suw **içmedi**. Maḳṣūd||ġa tegdi erse amruldı. *İṣāret:* Muŋ̂gluġ **tilsiz** tewenin̂ ḫāli Yūsuf birle mundaġ bolsa, || yarlıġ Zeliḫā **neteg** ṣabr ḳılsun? [78v-15/18]

(490) Köz körgeni cemāl ol | Sewmek anı helāl ol | Andaġ || cemāl körüben, Kim **sewmese** vebāl ol [78v-18/19]

(491) Seniŋ̂ || işleriŋ̂ni bitüreyin, meni īmāndın **tıḍmaġıl** tėmiş erdi. [78v-20/21]

(492) Satsa-miz bizge andın || artuḳ bahā alġay-miz, **satmasa-miz** ewde küç bėrgey. [79r-4/5]

(493) Yūsuf köz açıp Zeliḫāġa **baḳmadı**, ol yėm || içimge **nazar ḳılmadı**. Başın ḳuḍı salıp atasın saḳınıp yıġlar erdi. [79r-11/12]

(494) Bayaḳı aʿrābī || yana keldi, aydı: Ey yigit, nelük yıġlar-sen? Aydı: **Neteg yıġlamas-men**? Atadın anadın || aḍrıldım, ḳul bolup satıldım. [79r-12/14]

(495) Yūsuf aydı: Yaᶜḳūbnı bilür mü-sen? Aᶜrābī aydı: **Neteg bilmes-men**? Yalawaçımız Yaᶜḳūb || Yaᶜḳūb turur. [79r-15/16]

(496) Yaᶜḳūb yıġlayu közleri **körmes boldı**. Yol başında Beytü'l-Aḥzān atlıġ || ev ḳopardı. Anda ṭāᶜat ḳılıp yıġlayur tėdi. Yūsuf anı işitip āh ḳıldı, || **ögsüz** boldı. Öginŋ̂e keldi erse aydı: Ey aᶜrābī Yaᶜḳūb yalawaçnıŋ̂ Yūsuf atlıġ oġlı || men-men. Ḳarındaşlarım ḳul tėp satdılar. İmdi Kenᶜānġa barsaŋ̂, Yaᶜḳūbġa mendin selām ayġıl || ve taḳı ayġıl: Ey atam, meniŋ̂ üçün yıġlayu közüŋ̂ **körmes bolmış**, meniŋ̂ me aġlaġu tenimge || ṭaᶜām **siŋ̂mes boldı**. Yaruḳ cehān meniŋ̂ üze ḳarardı. [79r-18/21, 79v-1/2]

(497) Aᶜrābī aydı: Yaᶜḳūb yalawaçġa sözüm || bar. Öŋ̂inlerge **aymas-men** tėdi. Zeyne aydı: Yaᶜḳūb saŋ̂a bu kün çıkġu teg **ermes.** || Bu kün Yūsufnıŋ̂ ḳanlıġ köŋ̂lekin eliŋ̂e aldı, Ādem ridāsın keḍdi, Şiṯ tācın || başınġa urdı, Nūḥ ᶜaṣāsın elgiŋ̂e aldı, İbrāhīm köŋ̂lekin keḍdi, İsḥāḳ || ḳurın ḳurşandı. Niyāzın bī-niyāz melikge ᶜarża ḳıldı, aydı: İlāhī, Yūsufnıŋ̂ ölügin || tirigin maŋ̂a bildürgil. [79v-5/10]

(498) Yaᶜḳūb yalawaç aᶜrābīni ündedi. Aᶜrābī Yūsuf selāmın || tegürdi. Yūsuf atın işitdi erse bir çaḳırdı, **ögsüz** boldı. Öginŋ̂e keldi erse || aydı: Ey aᶜrābī, tüş mü-sen, ozu ök mü-sen? Aʿrābī aydı: Tüş **ermes-men**. Yūsufdın || keldim tėdi. [79v-11/14]

(499) Aʿrābī aydı: Yā resūla'llāh, maŋ̂a māl tawar **kerekmez**; yėgüçe keygüçe mālım bar. Ottuz || ḳızım bar, oġlum **yoḳ**. Duᶜā ḳılġıl, İḍi ᶜazze ve celle maŋ̂a oġul bėrsün. [79v-17/18]

(500) Zeliḫā **ṣabrı ḳalmadı**. Bir kün Yūsufnı || būstānġa kiwürüp aydı: Ey Yūsuf, meniŋ̂ köŋ̂lümde söz bar. **Kimersege aytmas-men**, sen bilür mü-||sen? Yūsuf aydı: Ey Zeliḫā, seniŋ̂ köŋ̂lünde ne barın **ne bileyin**? Zeliḫā aydı: Ey Yūsuf, meniŋ̂ || köŋ̂lümde seniŋ̂ söwüglükiŋ̂ bar, seni ḳatıġ söwer-men. Yūsuf aydı: Meni **söwgünçe** öz eriŋ̂ni || söwgil. Zeliḫā aydı: Men barı **ṣabr ḳılu bilmez-men**, neteg ḳılayın? Yūsuf aydı: Anıŋ̂ ᶜilācı ṣabr || turur. Ṣabr ḳılġıl, meniŋ̂ yüzümge **baḳmaġıl**. [80r-2/7]

(501) Yūsuf Zeliḫādın bu sözni işitti erse Zeliḫā ḳatıdın kitti, ol kün **kelmedi**. [80r-9]

(502) Yūsuf aydı: || Ey Zeliḫā, meniŋ̂ būstānım Kenᶜānda ḳaldı. Özge būstān maŋ̂a **kerekmez**. [80r-13/14]

(503) Zelīḫā aydı: Ol yana bir būstān||da çeçekler **suwsuz** ḳalmış, solmış. Aṅga suw bėrgil. Yūsuf aydı: Solmış çeçekke suw || bėrmek būstān eyesige sezāraḳ turur. Zeliḫā aydı: Ey Yūsuf, seniṅg sewüglükiṅgdin || közüm yıġlaġu aġrıklıġ boldı. **Kāşki** seni **körmegey erdim.** Zeliḫā aydı: Sen meniṅg ḳulum-||sen. Maṅga ne üçün **boyun sunmaz-sen**? Yūsuf aydı: Men Teṅgri ḳulı-men. [80r-14/18]

(504) Yūsuf aydı: Yazuḳ **ḳılmaġıl**, tevbeġa muṅgluġ **bolmaġıl**. [80v-2]

(505) Zelīḫānıṅg açıġı keldi. Ḳoptı ve enekesiġa bardı. Ḥalini aṅga aytu bėrdi. Enekesi aṅga köp ögütler bėrdi. Zeliḫā **kābul ḳılmadı** || ve ża^{c}iflendi. Ḳaḍġu yėp öler ḥālġa tegdi erse ḳurtḳa enegesi yıġlayu aydı: Ey Zeliḫā, || maṅga telim māl bėrgil. Ol mālnı ḫarc ḳılayın, bolġay kim tilekiṅgge teggey-sen. [80v-3/5]

(506) Aymışlar: Yat ḳurtḳanı evge kirgüzmek || **kerekmes**. Eger ḳayu evge kirse, **buzmay çıḳmas**. [80v-10/11]

(507) Ew buzġalı tepünse **baḳmas** öṅgige artḳa. [80v-14]

(508) Zelīḫā aydı: رظنا ىنا اي فسوي Ya^{c}nī: Maṅga || bir baḳġıl. Yūsuf aydı: یف رخآ یرمع فاخ اتاملظا Ya^{c}nī: Āḫir ^{c}ömrümde **körmeslikdin** || ḳorḳar-men. [81r-5/7]

(509) Zelīḫā aydı: اِماَ تَشْنَّهى بِمثْلِى || ىافسوي Ya^{c}nī: Men teg körklügge köṅglüṅg **bolmas mu?** Yūsuf aydı: اَخافُ مِن ربّي || بَلَى ولكِنْ Ya^{c}nī: Köṅglüm bar, **velī** İḍimdin ḳorḳar-men. Yana aydı: اَحُبكَ ای فسوي اِنّى || Ya^{c}nī: Men seni söwer-men. Yūsuf aydı: اِنّي احَبَّهلل Ya^{c}nī: Men Teṅgrini söwer-men. [81r-8/11]

(510) Sen meniṅg ḳulum-sen, māl || bėrip satḳun aldım. Yana maṅga **boyun mu egmes-sen**? Yūsuf aydı: … || Yazuḳ ḳarındaşlarımda turur kim meni sattılar. [81r-14/16]

(511) Zelīḫā **neçe** ḳatlandı, maḳṣūdı **ḥāṣıl bolmadı**; || **umasıġa** tegdi. [81r-21, 81v-1]

(512) Hay tölek, || ḳaçanġa tegi töleklik ḳılur-sen? Tölek **bolmas-men**, tölengü yėrim **ḳalmadı**. Tilekimni tükel bėrgil. [81v-5/6]

(513) Yūsuf aydı: Teṅgri ^{c}azze ve cellege sıġınur-men, ^{ʿ}Azīz-i Mışrī meni satḳun aldı, maṅga eḍgülik ḳıldı. || Aṅga yawuzlıḳ **sanmaġay-men**. Eger sansam, özümge küç kılġan bolġay-men. Küç kılġuçılar || İḍi ^{c}azze ve celle ^{c}aẕābıdın **ḳutulmaslar**. [81v-7/9]

(514) Su^{ʾ}āl:Yūsuf ḥaḳḳında Zeliḫānıṅg eḍgüliki köp erdi. مثاوى احسنت **tėmedi**, Azīz||ni yaḫşıladı; مثاوى احسن tėdi, ḥikmet ne erdi? Cevāb: Zeliḫānıṅg iḥsānı hevā birle bulġanmış || erdi. Anıṅg üçün anı **aymadı**, **ammā** ^{ʿ}Azīz-i Mışrnıṅg iḥsānı hevādın ḫālī erdi, anı yād ḳıldı. [81v-10/12]

(515) Zelīḫā || Yūsufġa ḳaṣd ḳıldı erse, oġradı. Yūsuf yüz evürdi. Zelīḫānı **körmeyin** tėp artḳaru || baḳtı, öz ṣūretin kördi: Zelīḫā birle yanaşıp tamda turur. [81v-12/14]

(516) Aymışlar: Ḥavvādın beri tişide Zeliḫā**dın körklüg yoḳ erdi**. Köṅgli meyl ḳıldı. [81v-16]

(517) Su^{ʾ}āl: || Zeliḫā Yūsufġa oġradı, Yūsuf Zeliḫāġa nige **oġramadı**? Cevāb: Zeliḫā kāfire erdi, zināġa oġradı || ve Yūsuf yalawaçlar uruġı erdi, zināġa **neteg** oġrasun? [81v-17/19]

(518) Taḳı aymışlar: Yūsuf oġraḳı ol erdi kim ^{c}Azīz ölmiş bolsa, || Zelīḫānı nikāḥ birle alġay. Anıṅg üçün Yūsuf yigit Zeliḫā yigit, ėkkiside hem körk bar. Zelīḫā||da raġbet bar ve Yūsufda ḳuvvet bar ve recüliyyet bar. Ol ḥālde raġbet **ḳılmasa**, er **bolmas.** [82r-4/6]

(519) Ba^{c}żı aymışlar: Eger munda || vaḳf ḳılsaḳ Yūsufnı fāḥişeġa oġradı tėmek bolur. Bu, **revā ermes.** Ba^{c}żı aymışlar: Andaġ || ḥālde raġbet ḳılmaḳ erlik nişānı **imes**. Anıṅg üçün kim tükel yalavaçlar ḳamuġ ^{c}ayblardın || arıġ erdiler. Er **ermeslik** ^{c}aybı ḳamuġ ^{c}ayblardın uluġraḳ turur. Özge kiçig ^{c}ayblar yalawaç||larda **bolmas.** Bu uluġ ^{ʿ}ayb Yūsufġa **neteg** revā bolur? [82r-7/11]

(520) Medīne şehrinde Süleymān bin Yesār atlıġ körklüg || cemāllıġ er bar erdi. Medīne ḫatunları anıṅg birle hevā ḳıldılar, meftūn boldılar. Erenlerige || **unamas boldılar**. Süleymān bin Yesār anı bilip belāġa **tüşmegeyin** tėp Medīnedin ḳaçtı ve Şāmġa || bardı, anda ornadı. [82r-12/15]

(521) Yėtti yıldın soṅg Yūsufnı tüşde kördi, aydı: Yā Yūsuf || همت الذى انت sen mü-sen kim tişige oġradıṅg? Yūsuf yalawaç aydı: همت مل الذى انت ءا || Ya^{ʿ}nī: Sen mü-sen kim tişilerge **oġramadıṅg** ve alardın ḳaçdıṅg? [82r-15/17]

(522) Yalavaçımız Muḥammed Muṣṭafā ṣalla'llāhu ^{ʿ}aleyhi ve sellem yarlıḳar kim: Dünyādın maṅga üç || **nemerse** söwüglüg boldı: Biri tatlıġ yıḍlar, taḳı müsülmān tişiler, üçünçi közüm yaruḳı namāz || içinde tėdi. [82r-20/21, 82v-1]

(523) İşāret: Yūsuf Zelīḫāġa **oġramaduḳ bolsa** لنصرفه كذلك الحاشية و السؤ عنه Maᶜnī||si: **Bėrmegey erdi**. Yūsuf oġradı, **ammā** İḍi ʿazze ve celledin ḳorḳtı, şerīʿat ḥaḳḳın saḳladı. [82v-1/2]

(524) Ḳamuġ yalavaçlar hem muḫliṣ erdiler hem || muḫlaṣ. **Özge** müʾminler muḫliṣ erdiler, **ammā muḫlaṣ ermezler**. [82v-5/6]

(525) İmām Muḥammed ewge kirdi, tişi || soñgınça kirdi. Ḳapuġ berkitti ve imām Muḥammedge yapuştı. **Neçe** ögüt bėrdi, **ḳabul ḳılmadı**. [82v-8/9]

(526) Aymışlar: Ādemīdin ėkki nerse || ḳalur: Eḍgülük ve isizlik. **Körmes mü-sen** kim Zelīḫā öldi ve yıllar keçdi, anıñg **yaraġsız** işi||ni ḳamuġ imāmlar miḥrābda, ḳamuġ ᶜālimler minberde, ḳamuġ muḳrīler maḥfilde, ḳamuġ oġlanlar mektebde || munı oḳıyurlar. [82v-14/17]

(527) Yūsuf aydı: Ol yapḳanıñg ne erdi? Zelīḫā aydı: Meniñg tapuna turġan butum turur, andın || uwtanur-men. Yūsuf aydı: Sen ṣanemdin uwtanur-sen, men Ṣameddin **neteg uwtanmaġayın**? [83r-1/2]

(528) Baᶜżı aymışlar: Yūsufnıñg oġraḳı ol erdi kim bu işni kılayın mu **ḳılmaġayın mu?** Ḳulnıñg || öz murādı üze erki **bolmas**, **ammā** burhān kördi. [83r-3/4]

(529) Taḳı aymışlar: Ewniñg tamında bitig kördi kim: Ey Yūsuf zinā **ḳılmaġıl**. || Yana aymışlar: ʿAzīz-i Mıṣrīni kördi. Yana aymışlar: Köñglindeki yalavaçlıḳ erdi. Yana aymışlar: Zelīḫā||nıñg yüzige baḳtı erse közige **körksiz** köründi. Andaġ kim yüzi ḳavarmış yarġaḳ deg, || ėkki erinleri Ḥabeşī erinleri deg, közleri çaḳır, burnınıñg töşükleri kėñg. [83r-8/11]

(530) Körseyür-men körküñgizni **körgü bolmas** közginem, Körk zekātın berge vācib ḳolsa körkniñg bayıdın. [83r-17]

(531) Aymışlar: **Tişisiz** tiriglik **yoḳ,** tişi birle tınçlıḳ hem **yoḳ**. || Belgülüg belā turur, **belāsız** kimersege bolmaḳ **yoḳ**. Yūsufnı belāġa kiwürdi. Yana **tözmedi**, || öltürgey tėp ḳatıġ ḳorḳtı ve al ḳılıp zindāngа yol körgüzdi. [83v-18/20]

(532) Yana saḳındı: Zindāngа salsa, yüzin **körmegey-men** ve **ansız** || **ṣabr ḳılu bilmegey-men** tėp. [83v-21, 84r-1]

(533) Yūsuf Zelīḫānıñg belāġa salġanın işitti ve kördi erse tek tursam, yazuḳ maña yüklengey || tėp. Aydı: Men ançaġa tegi **ḳatılmadım**, ol meni özige oḳıdı. [84r-2/3]

(534) Ḳaçan Zelīḫā bu telbīsler ḳıldı erse ʿAzīz Yūsufġa || baḳıp aydı: Men seni satḳun aldım, emīn ve muʿtemed ḳıldım, oġul tutundum. Maña yanut || munı **mu** ḳıldıñg? Yūsuf aydı: Men arıġ-men, yazuḳım **yoḳ**. [84r-7/9]

(535) ʿAzīz ʿāciz boldı, müteḥayyir ḳaldı. Zelīḫāġa aydı: Sen andaġ tėyürsen, bu mundaġ tėyür. || Ḳayuñgız sözi yalġan erken **ne** bileyin tėdi. [84r-10/11]

(536) ʿAzīz aydı: Arıġlıḳıñgġa tanuḳ bar mu? Aymışlar: Zelīḫānıñg Ṭalḥām atlıġ ḳarabaşı bar erdi || ve anıñg tört aylıḳ oġlı bar erdi. Yūsuf añga işāret ḳıldı, beşik içindeki oġlanġa. || ʿAzīz aydı: Ey Yūsuf, yazuḳ sen ḳıldıñg ve yalġan sen sözlediñg. Yana maña **mu** küler-sen? Tört || aylıḳ oġlan **neteg** sözler tėdi. [84r-12/15]

(537) Suʾāl: Oġlan köni tanuḳ||luḳ **bėrmedi**. Zelīḫā yalġan, Yūsuf köni **tėmedi**. İşāret birle aydı, ḥikmet ne erdi? Cevāb: Maḫlūḳ||nıñg tanuḳları ėkkidin biri köni tanuḳluḳ bėrür; birige asıġ ḳılur, biri rüsvā bolur, yalġan tanuḳluḳ || bėrür. **Ammā** bu oġlan Mevlī ʿazze ve celle ḥażretindin erdi, yalġan sözlemek **revā yoḳ**; köni sözlese rüsvā || bolur. Bizni rüsvā ḳılmaḳ Mevlīdin **revā yoḳ**. [84r-19/21, 84v-1/2]

(538) Zelīḫānıñg perdesin **açmadı**, ᶜibāret birle **aymadı**; || işāret birle aydı: Ey ʿAzīz, özüñg baḳġıl: Köñgleknіñg öñgi yırtuḳ bolsa Zelīḫā köni, Yūsuf || yalġan. [84v-2/4]

(539) Fāyide: Ey müʾmin, öz yazuḳıñgnı özgege **yüklemegil**, yükleдiñg erse Mevlī oġlan teg || anıñg arıġlıḳın belgürtgey, seni rüsvā ḳılġay. Eyżan: Öñginde **kimersenіñg** ʿaybın **açmaġıl**. [84v-4/5]

(540) Yūsufġa żarūret **bolmaġunça** ه ی تدوار ن ع سف ن **tėmedi.** Yana oġlan tanuḳluḳ bėrdi || erse rūşen **aymadı**, örtüglüg aydı, ᶜAzīz-i Mıṣr özi añgladı. [84v-6/7]

(541) Eyżan fāyide: **Zinhār kimerseni** || **yawuzlamaġıl**, ol hem seni **yawuzlamasun**. [84v-7/8]

(542) Taḳı cevāb: Şeyṭān İḍi ᶜazze ve celle atın işitse || ḳaçar kiter, ammā tişiler mekr ḳılurda miñg āyet oḳusañg **kitmes**. [84v-16/17]

(543) ᶜAzīz-i Mıṣr aydı: Yā Yūsuf, bes ḳılġıl sözni ve Zelīḫānı artuḳ rüsvā **ḳılmaġıl**, ėl tilin bizniṉg üze || **uzatmaġıl.** Yana Zelīḫāġa aydı: Men ḫod sendin keçürdim. Tevbe ḳılġıl, Teṉgri ᶜazze ve celledin yarlıḳayu tilegil. || Mundın soṉg mundaġ işler **ḳılmaġıl**, yüzüṉg suwın **tökmegil**. [84v-20/21, 85r-1]

(544) Ey || Zelīḫā, **erksiz** bolup köṉgül aldurdıṉg erse tevbe ḳılġıl, Teṉgri keçürsün. Ey Yūsuf, bu söz||ni ḳoyġıl, aḍın **öwürmegil**; yawuz aṭım **çıḳmasun**. [85r-3/5]

(545) Ey Zelīḫā, yazuḳ sende, özge||ge **yüklemegil**, andaġ **ḳılmaġıl**. Meniṉg ḫaḳḳımnı saḳlaġıl. [85r-5/6]

(546) Bu söz Mıṣr ėlinde uluġlarınıṉg ḫatunları işitti erse || Zelīḫāġa ᶜayb ḳıldılar: Öz ḳulıġa ᶜāşıḳ bolmış tėp ve ḳul aṉga **boyun sunmamış** tėp || melāmet ḳıldılar. [85r-7/9]

(547) Aymışlar: Ol ḫatunlar altı erdi: Vezīr ḫatunı, ḥācib ḫatunı, ḫāzin ḫatunı, ayaḳçı ḫatunı, || aḳtaçı ḫatunı, bāverçi ḫatunı. ᶜAzīz-i Mıṣrda kėḍin bu altı**dın uluġraḳ yoḳ erdi**. Ol || altı ḫatun Zelīḫā ḳatıġa kirer çıḳar erdiler. Zelīḫā Yūsuf̓ga ᶜāşıḳ boldı erse alarnı ḳatıġa || **yavutmas boldı**, rāzım **açılmasun** tėp. [85r-10/13]

(548) Anda kėḍin Yūsufnı çıḳıp kelsün tėp || kişi ıḍdı. Zelīḫā sözini **sındurmayın** çıḳıp keldi. [85v-6/7]

(549) Aymışlar: ا خرج til birle aydı, **ammā** عليه ن köṉglinde erdi. Eger til birle عليهن tėse Yūsuf tişiler||ge **çıḳmaġay erdi**. [85v-8/9]

(550) Yūsuf ewdin çıḳġaç tişiler aşuḳup || bıçaḳ birle türmek kesip Yūsuf aġzıġa tikke bėreliṉg tėp kese başladılar. Közleri Yūsuf̓ga || meşġūl boldı; bir köz birle ėkki işni **bitürse bolmas**. Közleri Yūsufnı körer, tilleri || Yūsufnı öger, tegme biri bir şiᶜr başladı. Eṉg ilki tişi aydı … [85v-15/18]

(551) Bu oġlannı satmış ḳarındaşları || Bu küçni muḥāsib **ḳaçan** sanayur? [86r-8]

(552) Yusuf körkiṉge ḫayrān boldılar, eliglerin kestiler, **tuymadılar**. Tonlar ḳanġa bulġandı. [86r-12]

(553) Mücāhid aytur: Eliglerin bileklerіṉge tegi kestiler; közleri || köṉgülleri birle Yūsuf cemālin körüp aġrıḳın **bilmediler**. [86r-14/15]

(554) Ḳavluhu taʿālā: و نعطق نهيدي ا Aymışlar: **Teşdīdsiz** || [o]ḳısaṉg, eliglerin kestiler tėmek bolur, **ammā** teşdīd-i mübālaġat ma bolur. Yaʿni: Eliglerin || ḳıyḳım ḳıyḳım ḳıldılar. Aydılar: Sübḥāna'llāh, bu bārī ādemī **ermes,** her-āyine bu aġırlıġ ferişte turur. [86r-16/18]

(555) Aymışlar: Yūsuf ol körk birle çıḳıp keldi. Bu || tişilerge **baḳmadı**, til birle **sözleşmedi**. [86r-19/20]

(556) Aydılar: Bu ādemī zümresindin **ermez**; bu ferişte turur. [86r-20]

(557) Bu körk, bu || ḳılıḳ birle satılġu ḳul **ermes**, bu aġırlıġ pād-şāh turur. [86r-21, 86v-1]

(558) Zelīḫā aydı: Sizler bir körüp Yūsufnı || eliglerіṉgizni kestiṉgiz. Men erte kėçe körer igeç **neteg** ṣabr ḳılayın, **neteg** ʿāşıḳ **bolmaġayın**? [86v-4/5]

(559) Öz ḳulınġa ᶜāşıḳ boldı tėp maṉga melāmet ḳıldıṉgız. Ol ḳulum bu turur. ‖ **Tanmas-men**.Yūsufnı ündetdim, kapuġlarnı berkitdim, etekin men yırtdım. [86v-10/11]

(560) Yūsuf özin saḳladı, maṉga **yawumadı,** ‖ **boyun sunmadı**. [86v-12/13]

(561) Men anı köṉglinçe **ḳoymaġay-men**. Rüsvā boldum,ėl işitti yüzüm suwı töküldi. [86v-14]

(562) Men ayġanımnı **ḳılmasa** zindānġa kemişgey-men. [86v-15]

(563) Bularnıṉg tilekini **ḳılġunça** zindān ma sewüglügrek turur. [86v-19]

(564) Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: İḍi ᶜazze ve celle ol ḳarındaşımġa raḥmet || ḳılsun. Ol kün Yūsuf ornıġa men **bolsam erdi,** zindānġa **unamaġay erdim**, **ayġay erdim**: Yā Teṉgri, || meni zindāndın bu tişiler belāsından saḳlaġıl. [86v-20/21, 87r-1]

(565) Yūsuf münācātġa ḳol || köterdi kim: İlāhī, bu tişiler mekrindin meni **saḳlamasaṉg**, olar tapa meyl ḳılsam, anda kėḍin men ᶜāṣiler||din bolġay-men. [87r-3/5]

(566) Suʾāl: || Yūsuf̓ga ḳınlar telim erdi. Zelīḫā birle ᶜAzīz köṉgliṉge **özge** ḳın **körgüzmedi**.[87r-5/6]

(567) Aymışlar: Yūsufnı zindānġa salmaḳda || Zelīḫānıṉg maḳṣūdı ol erdi kim: Meniṉg sözüm ėl arasında yayıldı. Burunġı teg || Yūsufnı **özge körgüm yoḳ**. Men **körmedim,** özgeler hem **körmesün** tėp zindānġa saldurdı. [87r-10/12]

(568) Aymışlar: ʿAzīz hem Zelīḫā Yūsufdın nerseler kördiler kim **özgelerdin körmediler**. [87r-13]

(569) Aymışlar: Yūsufnı || zindānġa keltürdiler erse zindānçı: Yūsuf tonın çıḳaralıñ, ḳurını yazalıñ tėdi. Zeliḫā || **unamadı**. ʿİmāme-i Mışr başında, altun ḳur bėlinde, ḳıymetlıġ tonlar egnide. [87r-15/17]

(570) Zeliḫā aydı: Bu zindānġa || kivürgü teg **yazuḳluġ ermes**. Biz munı ḫalāyıḳdın kizleyür-miz. [87r-17/18]

(571) Aṭların bağlarġa yėri **yoḳ erdi**. [87v-19]

(572) Ḳonaḳ aydı: Ėl || pād-şāhını ḳarġamaḳ **yaraġsız** bolur. [87v-20/21]

(573) Ḳurtḳa aydı: Ew ileyinde açuḳ yėrim bar erdi atam||dın mīrāṣ teggen. Anı mendin **erksiz** aldı. Bu kün ḳonaḳ aṭınġa yėr **tapmas-men**. Ḳonaḳ bildi kim || pād-şāhdın rāżı **ermes**. Ḳurtḳaġa aydı: Biz ėkegü bolup pād-şāhġa aġu bėrsek bolur mu? [87v-21, 88r-1/2]

(574) Ol ėkegü ḳurtḳaġa keldiler erse bu sözni alarġa aydı. Elçi māl ḳabūl ḳıldı. Aşçı unadı, || ayaḳçı **unamadı**. [88r-5/6]

(575) Birinin̄g || tüşi eḍgü, birinin̄g tüşi **yaraġsız**. [88r-18/19]

(576) Burun yalawaçlıḳ ẓāhir ḳıldı, aydı: Sizge aytu bėreyin || yawuz iş **kelmesdin burun**. Ol üzüm aḳ mu erdi, ḳızıl mu erdi, açıġ mu erdi, süçüg mü erdi? || Etmeki neteg erdi? İdişi neteg erdi? Ḳamuġın aytu bėrin̄g. Aydılar: İdiş bizin̄g, aş bizin̄g. Biz || **bilmes-[miz]**, ḳandın bilür-sen? [88r-20/21, 88v-1/2]

(577) Aydılar: Ataların̄g || bu yolnı nedin tapdılar? Aydı: Mevlī taᶜālāġa **kimerseni** ortaḳ **ḳılmadılar**. [88v-6/7]

(578) Taḳı aydı: Bu Mevlīnin̄g faẓlı ve keremi turur; bizin̄g üze taḳı ademīler üze. || Ançası bar, üküşrek ādemi añ̄ga **şükr ḳılmaslar**. [88v-8/9]

(579) Yaratılmış teñgriler **mü** yėgrek ya yaratḳan Allāh **mu** yėgrek? [88v-11]

(580) Siz özüñ̄giz butlar yonar-siz, anı teñgri atayur-siz; yaratḳandın || **hīç** hücceti **yoḳ**. [88v-12/13]

(581) Aşçı tüşin yorġalı tili **barmadı**, tek turdı. Aşçı aydı: || Menin̄g tüşüm yoruġı neteg turur? Yūsuf aydı: Seni taḳı üç kündin soñ̄g çıḳarurlar, dārġa asarlar. || Ḳuş ḳurtlar kelip seni tartışıp yėrler. [88v-16/18]

(582) Ḳaḍġuluġ boldılar taḳı aydılar: Bu tüşlerni yalġan aytıp erdük. Yūsuf aydı: Aytdıñ̄gız, men yordum. || Ḥükm yöridi, ḳażā bütildi, ol söz **özge bolmas**. [88v-19/20]

(583) Ayaḳçı<nı> zindāndın || çıḳarurda Yusuf aydı: Sen melikge yavuḳ bolmışda meni saḳınġıl. Aymışlar: Ol ḫālde İblīs kelip || Yūsuf köñ̄gliñ̄ge munı saldı. Aymışlar: Ol ḫālde Cebreʾīl keldi, aydı: Yā Yūsuf, seni atañ̄ġa kim ḳavuşturdı? || Yūsuf aydı: Allāh taʿālā. Yana aydı: Ḳarındaşların̄g elgindin kim ḳutḳardı? Aydı: Allāh taʿālā. Yana || aydı: Ol tişi mekrindin kim saḳladı? Aydı: Allāh taʿālā. Cebreʾīl aydı: Mevlī taʿālā <yarlıḳar>: Munça eḍgülük ḳılmış || erken meni **ḳoyup mendin özgedin** ḫalāşlıḳ tiler-sen. [88v-21, 89r-1/5]

(584) Suʾāl: Mevlī taᶜālā ayaḳçıġa şeyṭān teşvīli birle unutdurmaḳda ḥikmet ne erdi? Cevāb || ol turur kim ayaḳçı **unutmayın** melikge aytsa, Yūsufnı çıḳarsalar, ayaḳçı: Men aytdım, çıḳardılar || tėp minnet **ḳılġay erdi**; melik men çıḳardım tėp minnet **ḳılġay erdi**. Mevlī taᶜālā olarnın̄g || minnetin Yūsuf üze revā **körmedi**, öz fazlı ve keremi birle çıḳardı, minnet Mevlīdin boldı. [89r-8/11]

(585) Ḳaçan Yûsuf bu duᶜānı oḳudı || erse bir ferişte keldi, ḫaber ḳıldı kim: Reyyān melik tüş körgey, **hīç kimerse** taᶜbirin || **bilmegey.** Sañ̄ga sorġalı kişi ıḍġaylar, zindandın çıḳġay-sen. Mevlī faẓlı birle, özgeler || minneti birle **yoḳ**. [89r-14/17]

(586) Ançada Reyyān melik tüş kördi. Reyyān maʿnīsi *suw ḳanmış* tėmek bolur. Erte || ḳoptı kāhinlerni ündetdi, aydı: Tüşüm bolur: Teñ̄giz ḳıraġında olturur-men. Teñ̄gizdin || yėtti sıġır çıḳar; tüsleri sarıġ ,yüzleri aḳ, emükleridin süt aḳar. Ḳamuġı || körklüg semiz. Yana yėtti sıġır kördüm: Aruḳ. Arḳalarında toġ olturmış, aruḳ||lıḳdın süñ̄gekleri körünür, körmek yaman, emüklerinde süt **yoḳ,** erinleri || yarılġan, tişleri toñ̄guz tişi teg, burnı yaġan burnı teg. Bu yėtti aruḳ sıġır ol || yėtti semiz sıġırġa ḫamle ḳılurlar, olar ḳaçar. Aruḳ sıġırlar yeter, [semiz] sıġırlarnı yutarlar; || alarnın̄g ḳursaḳında **hīç nemerse körünmes**. Anı tañ̄glap tururda yėtti baş buġday || kördüm, teñ̄gizdin üner, boyları teñ̄g. Ol aruḳ sıġırlar anı yėgeli barurlar. Alar **yėmes** || **erken** yėtti baş ḳuruġ buġday çıḳar. Tegme bir ḳuruġ buġday yaş buġdayġa

çulġaşıp olar||nı ḳuruturlar. Anı taṅglap tururda bir yėl ḳopar, ol yėtti baş ḳuruġ yaş buġdaylarnı, ol || yėtti sıġırnı **yoḳ ḳılur**. Anı körüp ḳorḳtum, oyġandım tėp. [89r-17/21; 89v-1/7]

(587) Muʿabbirler ‖ Yūsuf taʿbīrin **bilmediler**, üç kün mühlet tilediler. tüş yoruġın tilep **tapmadılar**. || Üç kündin soṅġ yana sordı, ḳorḳunçdın aydılar: Munıṅġ yoruġın **bile almas-miz**. [89v-8/10]

(588) Ançada Reyyān melikniṅġ tüşin yorġuçılar **bilmediler ‖ erse** aydı: Munça yıldın beri meniṅġ niʿmetimni yėp meniṅġ tüşümni اضغاث احلام ‖ tėyür-siz. [89v-17/19]

(589) Bu yėtti ‖ yıldın soṅġ yana yėtti yıl kelgey kim kökdin yamġur **yaġmaġay**, yėrdin kök yaş **ünmegey**. [90r-17/18]

(590) Ayaḳçı Yūsufġa keldi ‖ Reyyān melik sözin yetkürdi kim: Seni ündeyür. Yūsuf aydı: Zindāndın **çıḳmas-men**. Ayaḳçı aydı: Ne üçün? || Yūsuf aydı: Melikge aygıl eligleri kesilgen tişilerdin sorsun kim eliglerin ne üçün kestiler, tonların ne üçün ḳanġa bulġadılar, muradı olarnıṅġ ne erdi? Ulugraḳı Zeliḫā erdi. || Meniṅġ yazukluġlıkım **yazuḳsızlıḳım** belgülüg **bolmaġunça** **çıḳmas-men**. Aymışlar: Maḳṣūdı ol || erdi kim: Tişiler sözi belgülig **bolmayın** çıḳsam, Reyyān melik maṅġa sorsa kim: Ne boldı kim zindān||ġa tüşdüṅġ? Men tişiler sözin aytu bėrsem, Reyyān köṅġliṅġe **yaḳmaġay**, meni düşmen tuḳay. Evvel || arıġlıḳımnı bilsün, andın soṅġ çıḳayın tėdi. [90v-1/8]

(591) Resūl ʿaleyhi's-selām yarlıḳar: Ol kün Yūsuf || ornıġa men **bolsam erdi** zindāndın terk **çıḳġay erdim**. **Ammā** ḳarındaşım Yūsuf ol işni || yaḫşı kılıp-dur. Reyyān melik köṅġli tamām arısun tėp **çıḳmay-dur**. [90v-8/10]

(592) Ol ḫatunlar melikdin bu sözni işittiler erse melik bu işni bilmiş tėp || ḳamuġları köndiler, aydılar: Ey melik Yūsuf arıġ erdi, biz aṅġa töhmet ḳılduḳ özümizni ‖ aṅġa ʿarża ḳılıp özimizge anı indedük. Ol bizge **baḳmadı** ve meyl **ḳılmadı**. Biz andın **hīç** ʿayb ‖ **körmedük**. [90v-12/15]

(593) Zeliḫā ol ḥālde perdede olturur erdi, perde içindin ayaḳçıġa işāret ḳıldı ve aydı: || Meni Yūsuf hīç **yamanladı mu?** Ayaḳçı aydı: Seni **hīç** **aġızlanmadı**. [90v-15/16]

(594) Zihī er, zehī ʿalim, zihī arıġ kim on ėkki yıl zindānda meniṅġ üçün yatdı ve sırrımnı **açmadı** || ve ʿaybımnı **aytmadı** tėyü perdedin çıḳa keldi. [90v-17/18]

(595) Zeliḫā aydı: || Ey melik, bu künge tegrü Yūsufnıṅġ zindānda erdükin unutmış-men, **yoḳ erse** ʿışḳında || özümni **öltürgey erdim**. [91r-6/8]

(596) *Ḥikāyet* Zeliḫa Yūsufnı zindān||ġa salġandın soṅġ zindān eşikige barur erdi. Zindānçıġa aytur erdi: Barġıl, Yūsufnı || bağlaġıl taḳı ḳatıġ tayaḳlaġıl, anıṅġ feryādın men işiteyin. Faḳīr zindānçı Zeliḫā sözin **sıyumayın** || kirip Yūsufġa aydı. Yūsuf aydı: Zeliḫā köṅġlinçe meni urġıl. Zindāncı **unamas erdi**, velikin || Zeliḫādın ḳorḳup bir tayaḳnı yėrge saldı taḳı Yūsufġa aydı: Sen bir ün ḳıl. Yūsuf || zindānçı köṅġli üçün bir ün ḳıldı. Zeliḫā ol ünni işitip sarāyġa yanar erdi. || Suʾāl: Zeliḫā Yūsufnı söwer erken tayaḳlatmaḳda ḥikmet ne erdi? Cevāb: Zeliḫā ʿāşıḳ erdi. || Yavuḳdın yüzin **körmes-men**; yıraḳdın ünin işiteyin, köṅġlüm avunsun. Sewüglüg||niṅġ üni hem sewüglüg bolur tėmişler. [91r-8/16]

(597) Bu sorduḳum anıṅġ üçün erdi kim ʿAzīz || bilsün kim men aṅġa ḫıyānet **saḳınmadım**, Mevlī taʿālā ḫıyānet ḳılġuçı işini **hergiz** ṣalāḥġa **keltürmes.** [91v-1/2]

(598) ʿAbdu'llāh bin ʿAbbās raẓiya'llāhu ʿanhümā aytur: Yūsuf bu söz || birle özini ögdi erse Cebreʾīl kelip ḳanatı birle Yūsufnı bir urdı, aydı: Zeliḫānı urġalı || **oġramadıṅġ mu**? Ṭabīʿat yüṅġüllikindin Zeliḫāġa meyl **ḳılmadıṅġ mu**? Yūsuf aydı: Men özümni **arıġ||lamas-men** ve nefsimni **arıtmas-men**. Bu nefs yawuz işge başlaġan turur. [91v-3/6]

(599) Ādemīniṅġ nefsi ḳılġan işni yėtmiş şeyṭān **ḳılmaslar**. [91v-7]

(600) Zindān ḫalḳı ḳamuġı yıġlaştılar, aydılar: Ey Yūsuf, telim yıllar boldı bizge ėş || erdiṅġ, eḍgülik ḳıldıṅġ. İmdi bizler zindānda **sensiz** **neteg** turalıṅġ? [91v-14/15]

(601) Yūsuf ḳayra yanıp || ayaḳçıġa aydı: Barġıl, melikge ayġıl: Men telim yıllar boldı bu zindān ḫalḳı birle ögrendim, men || çıḳmışımġa bular yıġlaşurlar. Men bularnı közi yaşlıġ, baġrı başlıġ **ḳoya bilmen**. Melikge || ayġıl: Bularnı maṅġa bağışlasun, āzād ḳılsun, **yoḳ erse** meni bular birle ḳoysun. [91v-15/18]

(602) *Beşāret* Bu kün dünyāda || Yūsuf şefāᶜati birle Reyyān melik zindānlıġlarnı āzād ḳıldı. Taŋ͡ġla Deyyān melik Muḥammed Muṣṭafā || salla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem şefāᶜati birle mü̇minlerni tamuġdın āzād ḳılsa, **hīç ᶜacib ü ġarib ermes**. [91v-19/21]

(603) Aymışlar: Melik Yūsufġa yėtmiş til birle söz sözledi, Yūsuf ḳamuġ til birle || cevāb bėrdi. Söz tamām boldı erse Yūsuf melikge ʿİbriyānī til birle duʿā ḳıldı. Melik anı **bilmedi**. || Bu ne til turur tėyü sordı. Yūsuf aydı: Bu meniŋ͡ġ atalarım İbrāhim ve İsḥāḳ ve Yaʿḳūb || ʿaleyhi's-selām tilleri turur. Melik ḳatıdın çıḳarda ᶜİbrī tili birle selām ḳıldı. Melik anı || **bilmedi**. Bu ne til turur tėdi. Yūsuf aydı: Bu atam ḳarındaşı İsmāʿīl tili turur. Melik || yawlaḳ taŋ͡ġladı, aydı: Vezīrlikni saŋ͡ġa bėreyin. Yūsuf aydı: Vezīrlik ᶜAzīz-i Mışrnıŋ͡ġ || turur. Meniŋ͡ġ üze telim ḥaḳları bar. Ol tirig erken men vezīrlikni **almas-men**. [92r-13/19]

(604) Melik || aydı: Ḳamuġ pād-şāhlıḳ saŋ͡ġa müsellem turur, ḳayusı kerek erse ayġıl. Yūsuf aydı: Maŋ͡ġa || **özge** orun **kerekmez**, bu yėtti yıl aşlıḳlar aşın maŋ͡ġa tapşurġıl. Men ol yaraġnı bilür-men. [92r-19/20, 92v-1]

(605) Melik ol işni Yūsufġa tapşurdı, aydı: Ey || Yūsuf, meniŋ͡ġ mülkimde ne iş tasarruf ḳılsaŋ͡ġ ḳılġıl, ėkki iş **ḳılmaġıl**: Biri ol kim öyümde || ḫatunlar birle, ḳarabaşlar birle **sözleşmegil**. Yūsuf aydı: Ol biznіŋ͡ġ şeriʿatimizde **revā || ermes**. Meniŋ͡ġ ol işke rızām **yoḳ yoḳ**. Ėkkinçi ol kim meniŋ͡ġ birle bir sofrada aş **yėmegil**. || Meliklerge kişi birle aş yėmek ᶜār turur. Bu sözge Yūsufnıŋ͡ġ öwkesi keldi, aydı: || Maŋ͡ġa hem seniŋ͡ġ birle aş yėmek ʿār turur. Melik aydı: Ne üçün? Yūsuf aydı: Men Yaʿḳūb yalawaç || oġlı-men, İsḥāḳ yalawaç nebiresi-men, İbrāhim yalawaç urugı-men. Seniŋ͡ġ birle **neteg** aş || yėyür-men? [92v-2/9]

(606) Aşlıḳ tarıġ bolmışda yėgü çaḳlıġ tögdürür erdi. Ḳalġan aşlıḳ||nı başı birle anbār ḳıldurur erdi, ḳuş ḳumursḳa **yėmesün** tėp. [92v-10/11]

(607) Bu yėtti yıl içinde yaġın **yaġmadı**, yėrdin kök yaş **ünmedi**. Ḫalāyıḳ muŋ͡ġluġ || boldılar, bir batman arpa bir altun boldı. [92v-16/17]

(608) Mışr tegresinde **kimerseniŋ͡ġ nersesi ḳalmadı**. [93r-3]

(609) Yėttinçi yıl kirdi erse || ḫalḳda **nerse ḳalmadı**, ḳamuġ Yūsufnıŋ͡ġ boldı. [93r-6/7]

(610) Aymışlar: Tört ay ḳaldı aşlıḳġa yeterge. Ḫalḳ açıḳıp Yūsufġa yalbaru || keldiler. Anbārda aşlıḳ **ḳalmay erdi**, Yūsuf ol hālde müteḥayyir boldı. [93r-9/10]

(611) Bir ḳavlde ḳırḳ kün, bir ḳavlde üç ay **nemerse** || **yėmediler**. Yūsuf körki birle kün keçürdiler. Aşġa suwġa **muḥtāc bolmadılar**. [93r-13/14]

(612) Aymışlar: Mevlī || taᶜālā Yūsufnıŋ͡ġ sırrıġa ḫiṭāb ḳıldı kim: Ey Yūsuf, biz seni ḳulluḳġa **salmasaḳ erdi** || bu kün ḳullar ḳadrin **ḳayda bilgey erdiŋ͡ġ**? [93r-14/16]

(613) Yūsuf bilür erdi kim **özge** ellerde aşlıḳ **yoḳ**, ḳarındaşlarım munda || aşlıḳ alġalı kelür tėp yol saḳlaġuçılar ḳoymış erdi kim: Ḳaçan bu türlüg uzun boyluġ, || ḳavī yigitler kelse maŋ͡ġa alıp keliŋ͡ġ. [93v-2/4]

(614) Aymışlar: Bu yėgirmi || yėtti yıl içinde Yūsuf ellig yolı ḫaṭ yibermiş erdi Yaʿḳūb yalawaçġa. Ol ḫaṭlardın biri, || Mevlī taʿālā ḥükm ü ḳażā ḳıldı, Yaʿḳūbġa **tegmedi**. Ḳarındaşları keldi erse Yūsuf alarnı || tanıdı ve alar Yūsufnı **tanımadılar**. [93v-5/8]

(615) Yūsuf alarnı kördi, || ḳamuġları tofraḳġa bulġanmış, tonları **arıġsız**. [93v-12/13]

(616) Yūsuf aydı: Yalawaç ermiş, Mışr ḫalḳıġa ne üçün yalawaçlıḳ **tegürmes**? || Aydılar: Kenᶜānġa taḳı Kenᶜān tegresindeki ḫalḳġa yalavaçlıḳ tegürür, taḳı közleri **körmes** || tėdiler. Yūsuf aydı: Közleri nedin **körmes boldı**? Aydılar: Yūsuf atlıġ oġlı bar erdi. || Anı yawlaḳ söwer erdi. Ol oġlı ġāyib boldı. Anıŋ͡ġ üçün yıġlamaḳdın közleri **körmes || boldı** tėdiler. [93v-17/21]

(617) Aymışlar: Ol ḫālde || Yūsuf taḫt üze olturur erdi. Ḫarīr tonlar keyip altun tāc başında. Saġ yanında miŋ͡ġ **saḳalsız** || ḳul altun topuzlar alıp turur erdiler; solında hem miŋ͡ġ **saḳalsız** kümüş topuzlar alıp tururlar erdi. [93v-21, 94r-1/]

(618) Aydı: Sizdin || özge ḳarındaş ini aġ͡ġız bar mu? Aydılar: On bir ḳarındaş-miz, ol birni **keltürmedük.** Yūsuf öz || begleriŋ͡ġ aydı: Nime körklüg **ermes mü** bir atadın on bir oġul bolsa? [94 r-4/6]

(619) Yūsuf aydı: Bular cāsūslar || mu yā oġrılar mu turur? Sözleri ayrı çıḳtı. Ėltiŋ͡ġ, zindānġa salıŋ͡ġ. Yūsufnıŋ͡ġ eligide || saġraḳ bar erdi. Saġraḳnı bir ḳaḳtı erse āvāz çıḳtı. Yūsuf aydı: Ḳayu söz bolsa, bu saġraḳ || maŋ͡ġa aytur. Bu sāʿat sordum erse ol ḳarındaşıŋ͡ġızını, tirig turur tėdi. Olar aydılar: || Bizler cāsūs **ermez-miz**, oġrı hem **ermes-miz**. [94r-9/13]

(620) Yūsuf olarnı üç kün ewde saḳlattı. Yana köñli || **bolmadı**, yiberdi. [94r-13/14]

(621) Taḳı aydı: Bularġa ol çaḳlıġ azuḳ bėriñiz kim yolda ḳapların **açmasunlar**. || Andın soñ aydı: Yana kelür bolsañız ol ḳarındaşıñızını ala keliñ. Eger anı **keltürmeseñiz** sizler||ge buġday **bėrmes-men**. [94r-16/18]

(622) Aymışlar: Yehūdā || kim olarnıñ aġası erdi, aydı: Ey ḳarındaşlar, bu melik Yūsuf bolġay. Atamızını sordı, yolını || sordı, üni Yūsufġa meñzer. Özgeler aydılar: Bu ne söz bolur? Yūsufġa memleket, bu pād-şāhlıḳ||nı kim bėrdi? Bu telim çerigni ḳandın keltürdi? Tirig **bolsa erdi**, atı çavı **çıḳġay erdi**, atasını || **tilegey erdi**, bu kün bizge eḍgülük **ḳılmaġay erdi**, bizni **ḳınaġay erdi**. [94r-18/21, 94v-1]

(623) Yehūda aydı: İbn Yāmin||ni keltürüñ tėdi erse maña maʿlūm boldı kim bu Yūsuf turur. Bu sözni **ḳoyġıl** tėp || çıḳtılar. [94v-2]

(624) Yaʿḳūb yalawaç oġlanların körüp sewündi ve ḥāllerin sordı. || Aydılar: Mışr meliki bizge telim eḍgülük ḳıldı. Buġday [bėrdi]. Seni sordı, sañga bir yük buġday || yiberdi, İbn Yāminġa hem bir yük buġday yiberdi. Alıp barġan yaġ, ḳurut, yüñ, yarmaḳ||larımızını ḳayra alıp keldük. Taḳı Mışr meliki aydı: İbn Yāminni maña alıp keliñ. Eger anı **keltürme||señiz kelmeñ**; sizlerge buġday **bėrmes-men** tėdi. [94v-3/7]

(625) Yaʿḳūb aydı: Yūsufnı alıp bardıñız, **keltürmediñiz**. İbn Yāminni alıp barsañız, || men sizge **neteg** inanur-men? Aydılar: Bu yol ḳābūl ḳılalıñ, selāmet sañga keltüreliñ. Yaʿḳūb || aydı: Maña ḥaṭ bėriñ kim İbn Yāminġa yawuz **sanmaġay-siz** ve biziñ Mevlī taʿālā birle ʿahd ḳılıñ. [94v-8/10]

(626) Yaʿḳūb aydı: Evvel sözüm ol turur kim bu nerseler kim sizler || ėltip erdiñiz, çuvāllarıñızdın çıḳtı. Yañılıp salmış bolġaylar, bizge ḥarām turur. Yā ḫud || sizlerni sınamaḳ üçün ḳoymış bolġaylar; bizge **yaramas,** alıp barıñ tėdi. Taḳı bir sözüm || ol turur kim Mışrġa tegmişde ḳamuġıñız bir eşikdin **kirmeñ**, tegmeñiz bir eşikdin kiriñ; || ḫalḳ közi **tegmesün** tėdi. [94v-14/18]

(627) *Ḥikāyet* || Ḳaçan Ḳureyş kāfirleri Muḥammed Muṣṭafā ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellemge żarar tegürür boldılar erse, ol ḳabīledin || biregüni derge tutdılar: Muḥammedge köz tegür, helāk bolsun tėp. Ol Resūl ʿaleyhi's-selāmġa köz || salġalı oġradı erse Resūlġa **kelmesdin burun** Cebreʾil keldi ve bu āyetni keltürdi. … [95r-2/5]

(628) Yana ḥikāyetde kelür: Bir ḳurtḳa || Resūl ʿaleyhi's-selāmġa kelip aydı: Yā Resūla'llāh, biz ṣaḥrāda yılḳı ḳaraġa eyerip yörür-miz, || mālımız ziyāde bolsun tėp. Ziyāde **bolmas**. [95r-8/10]

(629) Suʾāl: Ekin arasıda ḳavbaş sançmaḳda ne fāyide bar? Cevāb: Fāyide ol turur || kim yaman közlüg kimerse aşlıḳġa baḳsa, ol aşlıḳ helāk bolur. Eger arasında ḳavbaş bolsa, sançġan || köz ḳavbaşġa teger, aşlıḳġa **tegmes**. Fikr ḳılıñ kim yaman köz ḳavbaşḳa teger bolsa, kök aşlıḳġa || **neteg tegmegey?** Aymışlar: Ḳavbaş aşlıḳdın ʿazīzrek üçün burun köz aña teger; andın soñ || aşlıḳġa tüşer, ziyān **ḳılmas**. Suʾāl: Burun köz tüşkenge żarar ḳılur, soñ tüşkenge żarar || **ḳılmas**. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Közniñ żararı ziyānı evvel baḳmışda bolur. Ḳayu nerse ʿazīzrek || erse, közniñ noḳsānı añga teger. Andın soñ **neçe** baḳsa, ziyān **ḳılmas**. [95r-12/18]

(630) Ḳaçan mü'min sewüg közi birlen nersege baḳsa, Mevlī taʿālā künenç turur, ol || nerseni helāk ḳılur, men**din özge**ge sewüg közi birle **baḳmasun** tėp. [95r-20/21]

(631) Suʾāl: Ḳavbaşnıñ teger közni yandururġa ne ḳudreti bar? Cevāb: || Ḳavbaşnıñ ḳudreti **yoḳ**, **velīkin** ʿArabnıñ ʿādeti bar: Birerde sebeb fiʿlge iżāfet ḳılur, birerde müsebbibge iżāfet ḳılur. [95v-2/3]

(632) Butlarnıñ ādemini azdururġa || ḳudreti **yoḳ**, **velīkin** azdurmaḳġa sebeb bolur. [95v-5/6]

(633) Yana ol yükleri içinde çıḳġan nerselerni ileyinde ḳoydılar, || aydılar: Bu nerseler biziñ ol ėltgen yüklerimiz içinde çıḳtı. Yañılıp ḳoymış bolġaylar || tėp alıp keldük. Yūsuf aydı: Yaḫşı ḳıldıñız, **ammā** biz bu nerselerge **muḥtac ermes-miz**. Ḳamuġı siziñ || bolsun, yol azuḳı ḳılıñ. [95v-13/16]

(634) Yūsuf aydı: Tegme bir ana||dın tuġġanlar bir tabaḳda aş yėñiz. Andaġ ḳıldılar erse İbn Yāmin yalġuz ḳaldı, bir tabaḳ || aş ileyinde. İbn Yāmin yıġlay başladı. Yūsuf anı körüp perdedin aydı: Bu ḳarındaşıñız || ne üçün yıġlayur? Sordılar erse, aydı: Meniñ birle tuġġan bu kün **bolsa erdi** || birge aş **yėmes mü erdük** tėp yıġlay-men. [95v-18/21, 96r-1]

(635) Yūsuf sordı kim: || Ne ʿilletiŋ bar, tutaḳlıḳ mu-sen? İbn Yāmin aydı: Biz yalavaçlar urugı-miz, bizde tutaġlıḳ ᶜilleti **bolmas**. [96r-6/7]

(636) Yūsuf aydı: **Ḳaḍġurmaġıl**, ol ġāyib bolġan aġaŋ || men turur-men tėdi erse İbn Yāmin yana özindin kitti, yana gül-āb saçtılar, özige keldi. [96r-8/9]

(637) Andın soŋ aydı: Atam ḥāli neteg turur, ayġıl. İbn Yāmin aydı: Seniŋ kaḍġuŋdın Beytü'l-Aḥzān||ġa kirip yıġlamaḳdın ėkki közi **körmes bolup turur**. [96r-11/12]

(638) Yūsuf bu sözni işitip ança || yıġladı kim **bī-hūş** boldı. Ḳaçan hūşıġa keldi erse İbn Yāminġa aydı: Sen aş yėgil, || maŋa ḳarındaşlarım ḳılġanların aytayın. … Bu sözni alardın kizlegil, bir neçe kün alarnı emgeteyin. [96r-12/14, 96r-17]

(639) Aymışlar: Dünyāda oġnlıḳdın yawuz at **yoḳ**, oġrı ḳınıdın ḳatıġ ḳın hem **yoḳ**. Ol ḳın || saġ ḳolın kesmek. Ol ḳol birle oġurlar, ol ḳol birle ṭaʿām yėyür, anıŋ birle ṭahāret ḳılur, || anıŋ birle meṣh tartar. Saġ elig barça yaḫşılıḳnı ḳılur. Mundaġ ᶜaziz elig yarım altun üçün || kesilür. Mundaġ ḳatıġ ḳın **bolmaġay**. [96v-17/20]

(640) Ḳaçan Yaʿḳūb yalavaç oġlanları oġrı atın işitti || erse küçleri, ḳuvvetleri **ḳalmadı**, meŋizleri sarġardı, ḳorḳtılar. [96v-20/21]

(641) Ol münādī ḳılġan aydı: Bizge || raḥm ḳılıŋ. Melikniŋ saġusın yitürdük, kim anı çıḳarıp bėrse bir tewe yüki buġday bėreliŋ. || Suʾāl: Sewünçi **özge** māl **aytmayın** buġday bėreliŋ tėmekde ḥikmet ne erdi? Cevāb: Açlıḳda **hīç || nerse** buġdaydın artuḳ **yoḳ üçün** buġday bėreliŋ tėdiler. [97r-1/4]

(642) **Bėrmediŋiz erse**, men || ḳınġa kirür-men, siz hem emgekge tüşer-siz. Özüŋizge **küç ḳılmaŋ**, belāġa **tüşmeŋ**; tewe yüki buġday||nı alıŋ, saġunı bėriŋ. [97r-5/7]

(643) Saġuŋızını **tapmaduḳ**. Yūsuf uluġlarıġa aydı: Ne tėyür-siz? Olar endikip || aydılar: Biz elge yawuzlıḳġa **kelmey-miz**. Yalavaç oġlanları-miz, oġrılar **ermes-miz**. Ḳavluhu taʿālā: نيقراس || انكام و Yüklerimiz içinde çıḳġan nerselerni Kenʿāndın Mışrġa ḳayta keltürdük, saġu **mu** || oġurlar-miz? Taḳı Kenʿāndın çıḳtuḳ erse tewelerimiz aġızların baġladuḳ, kişi mülkinde üngen || otnı **yėmesün**, kāfirler yıġaçıdın yafraḳ **üzmesün** tėp. Mışrdın çıḳġanımızda andaġoḳ || ḳılduḳ. Mundaġ saḳlanur kişiler melikge soyurġatıp buġday bėrdürüp aşın yėp || yana sarāyındın saġu **mu** oġurlar-miz? [97r-10/16]

(644) Yūsuf aydı: Aḫtanp baḳalıŋ; **tapmasaḳ** yanġay-miz, || oġrınıŋ elin kesmek, eger tapsaḳ neteg bolur? [97r-16/17]

(645) Yūsuf aydı: Yükleriŋizni açıŋ. Burun inçilériniŋ || yükin açdılar, ḳayusınıŋ yükinde çıḳsa biz yalavaç oġlan[ları] **neteg bolġay-miz** tėp söwünür erdiler. || Bu on aġa ininiŋ yükin aḫtardılar, **çıḳmadı**. Yūsuf olarġa ᶜöẕr ḳoldı. Yanarġa köŋül||leri bar erdi. Rūbīl aydı: Bu birimiziŋ yükin hem körüŋ. İbn Yāmin yükin açdılar || erse, saġu anda çıḳdı. Ḳavluhu taʿālā: ءاعو هيخاء مهاج نماس تجز ث Kāmuġı ḳaḍġuluġ boldılar, || aydılar: Ey Rāḫīl oġlı, anaŋ Rāḫīl ėkki oġul tuġurdı ėkkisi hem oġrı. İbn Yāmin || aydı: Ey ḳarındaşlar, **men oġrı ermes-men**, va'llāhi kim men **oġurlamadım**. Alar **ḳabul ḳılmadılar**, || Mevlī taᶜālāġa zārīlıḳ ḳıla başladı. Ḳarındaşları aydı: Duᶜā ve zārīlıḳ **ḳılġunça** oġrılıḳ || **ḳılmasaŋ ni<k>ter erdi**. [97r-21, 97v-1/8]

(646) Suʾāl: İbn Yāmin saġu **oġurlamadı**. Yūsufdın مكنا راسل نوق || tėmek **neteg** revā bolur? [97v-8/9]

(647) Suʾāl: Yūsuf oġrı||lıḳ **ḳılmadı**, ne üçün oġrılıḳ ḳıldı tėdiler? Cevāb köp turur, ammā dürüstrek || ol turur kim Yūsufnıŋ ḫālası Yaᶜḳūb yalavaçnıŋ nikāḥında erdi. Yūsufnı yawlaḳ || söwer erdi. Anıŋ üçün İsḥāḳ yalavaç ḳurını Yūsufġa **bildürmeyin** tonı içinde || bėlige ḳurşayu bėrdi. [97v-13/17]

(648) Yūsuf anı işitti, **ammā belgürtmedi**. [97v-19]

(649) Emr Mevlī taᶜālānıŋ erdi: **Aymaġıl** tėp. [97v-20]

(650) Ḳarındaşları || aydılar: Berge urġıl, māl alġıl, alıp **kalmaġıl**. Alıp ḳalur ersen, bizleriniŋ birimiz||ni alıp ḳalġıl. [97v-20/21, 98r-1]

(651) Suʾāl: Atalarınıŋ yalavaçlıḳın şefīᶜ **keltürmediler**, ḳartlıḳın şefīᶜ keltürdiler. || Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Olar Mışr melikin ḳayu din üze erdükin **bilmes erdiler**. Yalavaçlıḳ||nı müsülmānlar oḳ aġırlayurlar, kāfirler **aġırlamaslar**. Ammā ḳartlıḳnı ḳamuġ dinlerde aġır||layurlar. Ol sebebdin ḳart tėdiler, yalavaç **tėmediler**. [98r-3/6]

(652) Meniŋ saġum kimdin çıḳdı erse, anı **koyup özge** kimerseni alıp ḳalsam, men ẓālimlerdin bolur-men. [98r-7/8]

(653) Ḳaçan Yūsufdın umanç kestiler erse, Yehūdā aydı: Ey || ḳarındaşlar, sizler bu arḳış birle ol çerig<ge> bes **kelmes mü-siz**? Men melikge bes kelür-men. **Yoḳ**||**erse** siz melikge tepünüp tutuŋ, ḳalġan çerigge men bes kelür-men. [98r-8/10]

(654) Yūsuf öz ḳarındaşları||nıŋ küçin ḳuvvetin bilür erdi. Ḳaçan olar öwkelese tügleri öre ḳopup tonlarıdın || öte çıḳar erdi. Bir ėlni yalġuz **buzmaġunça tayanmas erdiler**, ya kendü Yaᶜḳūb yalavaç urūġından || kimerse eligini arḳalarıġa sıġasa, öwkeleri basılur erdi. [98r-10/13]

(655) Yūsuf aydı: Ey arḳış ḫalḳı, küç ḳuvvet ḳamuġ bizde bar; **özge kimersede yoḳ mu** tėyür-siz? [98r-17]

(656) Mundın burun Yūsuf üçün **yolsızlıḳ** ḳılduḳ. || Men bāri Kenᶜānġa **barmas-men**. Atam yüzige **neteg** baḳayın, üç işdin biri **bolmaġunça**: Ya atam || destūr bėrgey ya İḍi ʿazze ve celle ḥükm ḳılġay, mu<nd>aġoḳ ölgey-men ya ḳarındaşımnı alıp barġay-men. [98r-20/21, 98v-1]

(657) Yūsuf taḳı ḳırḳ miŋ silāḥlıġ erenler yıġdurdı. Reyyān melikge ḫaber boldı. Men hem || aṭlanayın tėdi. Yūsuf **unamadı**. Bu işni men kifāyet ḳılġay-men tėdi. [98v-9/10]

(658) Yehūdā bir ḳatıġ ün ḳıldı, Mıṣr ḫalḳı ḳamuġı **bī-hūş** || boldılar. Yüklüg tişiler oġlan tüşürdiler. [98v-11/12]

(659) Yūsuf bildi kim alarġa **kimerse** utru **turmas**. İbrāhīm yalavaç destārın çıḳarıp alarġa || ḳarşu tutdılar. Alarnıŋ ünleri **çıḳmas boldı**. [98v-14/15]

(660) Yana bularġa aydı: Sizlerni yarlıḳadım, || etgen günāhlarıŋızını keçürdüm. Sizlerni āzād ḳıldım, başıŋızını alıp terk mundın kitiŋ. Yehūdā aydı: Men **barmas-men**. Sizler barıp atamızġa aydıŋ, oġluŋ oġrılıḳ ḳıldı tėp. || Toḳuz aġa ini Kenʿānġa keldiler. Yaʿḳūb yalavaçġa ḫālni aydılar: İbn Yāmin oġrılıḳ || ḳıldı tėp. Yaᶜḳūb toḳḳuz oġlın kördi, ėkkisini **körmedi erse** ḳaḍġuluġ boldı. Aydı: Mundın || burun birin alıp bardıŋızız, yitürdiŋiz; yana bu birin alıp barıp **keltürmeyin** oġrılıḳ || ḳıldı tėp bahāne ḳılur-siz. Meniŋ oġlum oġrılıḳ **ḳılmas**, yalġan aytur-siz. Olar aydılar: || Ol kenddeki arḳış ḫalḳıdın soruŋ, **inanmasaŋız**. Yaʿḳūb aydı: Maŋa ṣabr**dın özge** çāre || **yoḳ**. İḍi ᶜazze ve celle ḳamuġını maŋa ḳavuşturġay. [98v-20/21, 99r-1/7]

(661) Bizde oġrılıḳ ḳılur kişi **yoḳ**. Men bir żaᶜīf, || muŋluġ, ḳaḍġuluġ, **közsiz** ḳarṭ-men. [99r-13/14]

(662) Saŋa eḍgü duᶜā ḳılayın: Bu cihānda eḍgülük körgil, ol cihānda || ḳutulġıl. Biziŋ köŋlümizni **aġrıtmaġıl**, nefesimizni żāyiᶜ **ḳılmaġıl**, saŋa yaḫşı **kelmes**. Eger **yibermediŋ** || **erse**, bir tünle erte ḳopup sihr oḳın seniŋ tapa ıḍġay-men. Sen ve mülküŋ, ėliŋ künüŋ || **yoḳ boḍun** bolġay-siz. [99r-16/19]

(663) Suʾāl: Yūsuf Firᶜavn aġuşından **ermes erdi**. Ne üçün || Firᶜavn aġuşı tėp ḫaṭ yazdı? Cevāb: Mıṣr melikleri ḳamuġ Nemrūd urūġından erdiler; || Firᶜavn atanur erdiler. Bu melik hem olarnıŋ urūġından turur tėp **bilmey** ıḍdı. [99r-19/21]

(664) Ey żaʿīf ḳarṭ, sen bitigde || aymış-sen: Atam boġuzlandı, uluġ atam otġa atıldı. Oġlumnı maŋa ıḍġıl. **Iḍmadıŋ** || **erse** seferde ḳopup duᶜā oḳın atḳay-men tėmiş-sen. İmdi meniŋ cevābım ol turur kim: Atalarıŋ || neteg ṣabr ḳıldılar erse, sen hem andaġoḳ ṣabr ḳılġıl. Teŋri ʿazze ve celle olarġa neteg yol bėrdi || erse, saŋa hem andaġoḳ yol bėrgey. Taḳı sözüm ol turur: **Zīnhār** seḥerde ḳopup ol oḳ||nı meniŋ tapa **atmaġıl**. Ol közüŋ yaruḳı, köŋlüŋ toḳı oġluŋnı Teŋri taʿālā terk kün||de saŋa ḳavuşturġay ve's-selām. [99v-2/8]

(665) Ḳaçan bitig Yaʿḳūb yalavaçġa tegdi erse oḳıdı, aydı: Bu bitig || kāfirler bitigi **ermes**, bu söz kāfirler sözi **ermes**; bu bitig yalavaçlar bitigi turur || ya kendü ṣıddīḳlar sözi turur. [99v-8/10]

(666) Ol vaḳtda Yaʿḳūb yalavaç urūġından özidin **özge** || yalavaç **yoḳ erdi**. Ümīdlig boldı kim bu bitig oġlum Yūsufnıŋ bolġay tėp. Oġlan||larıŋġa aydı: Siziŋ nefsiŋiz sizge bu işni bezeyü bėrdi, neteg kim Yūsuf ḫaḳḳıda bezedi. [99v-10/12]

(667) Mıṣr meliki ne bildi oġrını ḳullanmaḳnı? Sizler aŋa || ögretü bėrdiŋiz. İçiŋizde ne barın Mevlī bilür, oġul ḳızını ḳarġamaḳ bizdin **revā** || **ermes**. Yūsufġa ṣabr ḳılmış teg munda hem ṣabr ḳılayın. [99v-13/15]

(668) Aymışlar: Ol ḫālde Teŋri taʿālā yarlıḳı birle Yaʿḳūbnı uyḳu bastı. Tüşünde ʿAzrāʾīlni kördi. || Sordı kim: Yā meleke'l-mevt, Yūsufumnıŋ cānın aldıŋ mu? ᶜAzrāʾīl aydı: Yūsuf tirig turur || cānın **almışım yoḳ**. [99v-17/19]

(669) Oġlanların indep aydı: Mışr ėlige barıñ, Yūsufnı tileñ. Aydılar: Barġay-miz, İbn Yāminni || keltürgey-miz, **ammā** Yūsufnı **tapmaġay-miz.** [100r-2/3]

(670) Aymışlar: Yaᶜḳūb yalavaç Yūsuf üçün ança yıġladı || kim ėkki közi aḳardı, **körmes boldı**. [100r-3/4]

(671) Suʾāl: Ādem atamız üç yüz yıl yıġladı, || közleri **aḳarmadı**, Yaᶜḳūb ḳırḳ yıl yıġladı erse közleri aḳardı. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: || Ādem ẕillet ḳıldı, Mevlī yarlıḳıdın **taş** buġday yėdi. Taḳṣīrınġa yıġladı, anıñ üçün || közi **aḳarmadı**, **ammā** Yaᶜḳūb taḳṣīrıġa **yıġlamadı.** Yūsuf üçün yıġladı, közleri aḳardı. [100r-5/8]

(672) Aymışlar: Dāvūd yalavaç ḳırḳ yıl yıġladı, zilleti üçün. Tegresinde ḳırḳ ḳarı suw || yıġıldı, ot ündi, Dāvūdnıñ boyı **körünmes boldı**. [100r-9/10]

(673) Ḫiṭāb keldi kim: Ey Dāvūd, ol ḳuşlar yalġan **aymadı**, rāst aydı || kim dünyāda **hīç nerse yaratmadım** ᶜāṣīlerniñ közi yaşıdın tatlıġraḳ. [100r-15/16]

(674) Ḥikāyetde kelmiş: Şeyḫ Ẕü'n-Nūn-i Mışrī bir || tünle ewiniñ tamı üze minip ṭāʿat ḳılur erdi. Ança yıġladı kim közi yaşı nāv-dān||dın su bolup aḳtı. Ol aḳarda bir kişi tam tüpidin ötüp barur erdi. Anıñ tonıġa || suw tamdı. Aydı: Bu nāv-dāndın aḳa turġan suw arıġ mu ya **arıġsız mu** erken? [l00r-17/20]

(675) Közüñni kim aḳarttı, || arḳañnı ne bükri ḳıldı, yüzüñni ne açıttı? Yaʿḳūb aydı: Yūsuf üçün yıġlaġanım || közümni aḳartdı, İbn Yāmin ḳadġusı bėlimni bükri ḳıldı, Yehūdā saḳınçı yüzümni || açıttı. Cebre'īl aydı: Yā Yaʿḳūb, seni Yūsuf mu yaratdı? Yaʿḳūb aydı: **Yoḳ**. Cebre'il aydı: || İbn Yāmin mü sañga rūzi bėrür? Yaʿḳūb aydı: **Yoḳ.** Cebre'il aydı: Yehūdā mu seni || ḳadġudın ḳutġarur? Yaʿḳūb aydı: **Yok**. Cebre'il aydı: Teñridin **ne üçün** || şiḳāyet ḳılur-sen? [100v-2/8]

(676) Yaʿḳūb bildi kim sözlegen Cebreʾīl turur, uşol sāᶜat||de **körünmes boldı**. [100v-8/9]

(677) Yaʿḳūb aydı: İlāhī, bu ḳamçı birlen evvel oḳ ursañ erdi, isiz ʿömrümni || Yūsuf atı birle **keçürmegey erdim**. [100v-10/11]

(678) Yaᶜḳūb yıġısından ewdeki oġul ḳızı aytur || erdiler: İḍi ḥaḳḳı Yūsuf tėmekdin taḳı **irmediñ mü**? **Tınmay** Yūsuf dėr-sen, ḳadġuda sızġay-sen || ya kendü ölgey-sen. [100v-11/13]

(679) Bu sözge Yaᶜḳūbnıñ ḳadġusı ḳadġu üze artdı. Aydı: Meniñ || şikāyetim, yıġım olar üçün **ermes**, İḍge turur. İḍi ḥażretiġa muñlanur-men. [100v-14/15]

(680) Yaʿḳūb aydı: Yā Azrāʾīl, İḍi || ʿazze ve celle ḥaḳḳı ḥürmeti üçün ayġıl, oġlum Yūsufnıñ cānıñ aldıñ mu? ʿAzrāʾīl aydı: **Yoḳ**. Terk rüzġārda Yūsufnı körüp sewüngey-sen. [101r-1/3]

(681) ʿAzrāʾīl aydı: Yā Yaʿḳūb İḍi ʿazze ve celle sañga selām yarlıḳar, aytur meniñ ʿizz ü celālim: ʿAzrāʾīl aydı: Yā Yaʿḳūb İḍi ʿazze ve celle sañga selām yarlıḳar, aytur meniñ ʿizz ü celālim: الملاىلى و ىنزخ ىثب وكشا **tėgünçe** فورعملا اي مياد اي ريخلا ريثك tėseñ Yūsuf birle İbn Yāmin eger || ölmiş bolsalar, **tirgüzgey erdim** taḳı sañga **ḳavuşturġay erdim**. Bu kün ḫod ėkkisi tirig || tururlar, **neteg ḳavuşturmaġay-men?** [101r-4/7]

(682) Yaᶜḳūb anı işitip oġlanlarıġa aydı: Men bilür-men || kim Yūsufnı böri **yėmedi**, İbn Yāmin oġurlıḳ **ḳılmadı**. [101r-7/8]

(683) Aydı: Bilür erdim mañga ḳavuşturġusını, **ammā** ḳaçan ḳavuşġusın || **bilmes-men**. Anıñ üçün yıġlayur-men. Ādem oġlanları rūzi kelürin bilürler, **ammā** || ḳaçan kelürin **bilmesler**; ḳorḳunçları andın turur. [101r-10/12]

(684) Aymışlar: Yaᶜḳūb yalavaç oġlanları||nıñ azuḳları **tükenmesdin burun** kėñeşgeli atalarıġa keldiler. Ataları aydı: Barıñ, || Yūsuf birle İbn Yāminni soruñ, isteñ. [101r-12/14]

(685) Aydılar: Ey ata, yıllar keçdi yıġlayur-sen, neçe Yūsuf tėyür-sen. Böri yėgen || Yūsufnı **ḳandın** tapalıñ? Yaʿḳūb aydı: İḍi raḥmetindin **nevmīd bolmañ**. İḍi raḥmetidin || **nevmīd** bolġan kāfirler turur. [101r-15/17]

(686) Bu kelmişde yarmaḳları **yok erdi**. Tawar, çuvāl, kiyiz, arġamçılar || alıp keldiler; arḳalarıġa yüklep yalbaru ıñġrayu kirdiler. Aydılar: Ey ʿaziz, bizge oġul || ḳızımızġa ḳatıġlıḳ tegdi, açlıḳdın ṭaḳātimiz **ḳalmadı**. Ḫazineġa yaraġlıġ **nemerse keltürmedük**. || Azġına yaġ, arġamçı, kiyiz, tawar alıp keltürdük; buġday bahāsıġa **tegmes**. Munı alġıl, bizge || ṣadaḳa atap buġday bėrgil tėp yalbardılar. [101v-15/19]

(687) Yūsufnıñg közinden || yaşı aḳa, İbn Yāminniñg yaşı aḳa taḫtdın tüşüp ewge kirdi, üküş yıġladı. Ḳatındaḳı||lar aydılar: Eyyühe'l-ᶜazīz, tört yıl boldı ḳamuġ ḫalāyıḳlar ıñgranurlar, yalwarurlar; anlarġa || **yıġlamadıñg**. Bu kün ne boldı yıġlayur-sen? Aydı: Tek turuñg, bular meniñg ḳarındaşlarım || turur. Ol ḳarṭ atamġa taḳı ḳarındaşlarımġa ḳatıġ emgekler tegmiş. Munça ḫalāyıḳ ḳatında || **uwtanmayın** انسم و انلهٰا رضل tėyü feryād ḳıldılar. **Neteg yıġlamayın** tėdi. [101v-20/21, 102r-1/4]

(688) Andın soñg || alarġa aydı: **Bilmes mü-sen** bir saġu buġday ḳırḳ altun boldı. Bu siziñg keltürgenleriñgiz || bizge **yaramas** tėdi. [102r-4/6]

(689) Tegme kelmişlerinde Yūsuf olarnı ḳonaḳlatur erdi, bu yol **ḳonaḳlat||madı.** [102r-6/7]

(690) Aymışlar: Miñg türlüg belā ādem oġlanlarıġa ol işi **ḳılmas** kim bir sāᶜat açlıḳ ḳılur. || Yana miñg şeyṭān ādem oġlanlarıġa anı **ḳılmas** kim bir sāᶜat toḳluḳ ḳılur. [102r-7/8]

(691) Taḳı Mevlī taᶜālā || yarlıḳar: Yarın uçmaḫlıġlar uçmaḫdın tamuġluġlarnı körerler, tamuġluġlar uçmaḫ||lıġlarnı körerler. Ḳamuġ ḳınlarġa ṭāḳat keltürürler, **feryād ḳılmaslar; ammā** açlıḳ || susaġlıḳġa feryād ḳılurlar. [102r-11/14]

(692) Ol siz içken suwdın o<l> yėyü turġan ṭaʿāmdın || bizge bėrip ıḍıñg. Uçmaḫlıġlar ayġaylar: İḍi ʿazze ve celle bu yėm içimni kāfirlarġa **ḥarām || ḳılıp turur**. [102r-15/17]

(693) Keldük maḳṣūdġa: Yėtti kün Yūsuf sarāyı||ġa kelü ḳaldılar. Yūsuf biżāᶜatların **unamadı**. Aydılar: Ey ᶜazīz, biziñg biżāᶜatlarımız || seniñg ḫazineñgġa **yaramas**. Sen bizge muñgluġ **ermes-sen**, biz me sañga muñgluġ-miz. Bizni **nā-ümīd** || **ḳaytarmaġıl**, ṣadaḳa ḳılġıl, aşlıḳ bėrgil. Ṣadaḳanıñg ecrin Mevlī taᶜālā bėrür. [102r-18/21]

(694) Aydılar: Ey melik, seniñg cüvān-merdlikiñg, yaḫşılıḳıñg ḳamuġ ʿālem||ġa yaruḳluḳ bėrür. Biz ġaribler üze hem yaruḳluḳ bėrse **ne** bolġay? [102v-3/4]

(695) Keltürgenlerin sañga **yaramas** tėdiler. [102v-7]

(696) Bu ḳamuġ yandılar Yūsufdın **icābet bulmadılar**,|| İbn Yāminni **körmediler**, aydılar: Ey ᶜazīz ol oġrılık ḳıldı tegen ḳarındaşımız ḳanı? || Yūsuf aydı: Satdım, bitig aldım. Bitig bu turur, ᶜİbrānī tilinçe. Biz **oḳıyu bilmes-miz.** Siziñg || tiliñgiz turur; oḳuñgız, işiteliñg. Yehūdā bitigni aldı, kördi Yūsuf ḳuḍuġdın çıḳmış||da Mālik bin Ẕeʿrġa Yūsuf ḳulumız tėp satḳanda bėrgen bitig erdi. Yehūdā uwtanmışdın || Rūbīlġa bėrdi, Rūbīl Şemʿūnġa bėrdi, Şemʿūn Lāvīġa. Eligdin eligge bėrdiler, **oḳumadılar**. || Bu bitigni **bilmez-miz** tėdiler. Yūsuf aydı: Öz tiliñgizni **neteg bilmes-siz**? Oḳuñg tėdi || erse, olar ḳorḳtılar, yüzleri sarġardı. Yalbara başladılar, aydılar: Ey ᶜazīz, bu bitigni || oḳumaḳda siziñg maḳṣūdıñgız ne turur? Her ḳın bolsa biz tartalıñg, bu bitigni bizge **oḳutmaġıl**. || Öz bitigimizni özümiz **oḳıyu bilmes-miz**. Mundaġoḳ ḳıyāmet küni bolsa āmennā bihi ve ṣaddaḳnā tegme bir || bendeniñg ḳılmışların bitig ḳılıp ḳolunġa bėrgeyler, oḳıġıl tėp. Ol bendeler körgeyler: || Ḳamuġı yazuḳ maᶜṣiyet **oḳuy almaġaylar**. Yarlıġ kelgey kim: Oḳuñgız. Feryād ḳılıp ayġaylar: İlāhī, || bitig bu erse ornumız tamuġ turur. Bu bitigni bizge **oḳutmaġıl**, uwtanmışdın **oḳıyu bilmes-miz** || tėgeyler. Yana Yūsuf aydı: **Bolmas,** oḳuñg tėp. [102v-10/21, 103r-1/2]

(697) Yūsuf aydı: İmdige tegrü böri yėdi dėr erdiñgiz; imdi, ḳul satıp erdük dėr-siz. || Ol sizlerge ḳarındaş ermiş, ḳarındaşın satmaḳ revā bolur **mu**? [103r-5/6]

(698) Yūsuf aydı: Bularnı ḳınañg, tā kim ḳın birle ölsünler, || tā kim özgelerge hem pend bolġay, ḳarındaşların **satmaġaylar**. [103r-8/9]

(699) Tutup bāzārġa ėltür boldılar erse, || feryād ḳılıp aydılar: Ey ᶜazīz, bu kün ne ḳılsañg biziñg sezāmız turur. Sendin biziñg tilekimiz || ol turur kim bizni öltürgendin soñg ol **yaramaz** biżāᶜatlarımız birle süñgeklerimiz||ni atamızġa yibergil. [103r-9/12]

(700) Yana Yehūdā yıġlayu aydı: Atamız Yaᶜḳūb yalavaç bu künge tegrü bir oġul || üçün yıġlamaḳdın közleri **körmes boldı**, imdi on oġul üçün **neteg ḳılġay**? [103r-12/13]

(701) Bu biz teg ḳatıġ ḳında **kim** bar bu kün? | Uruldı arıġ cānġa türlüg tügün || Ġarīblıḳda **erksiz** tüşüp ilenip | İsiz on ḳarındaş öler-miz bu kün. [103r-17/18]

(702) Ol ḫālde Cebreʾīl kelip aydı: Yā Yūsuf, Mevlī taᶜālā || yarlıḳar: Bularġa bir yolı emgek **yüklemegil**. Keltürgenlerin **almas-sen**, vaᶜde ḳılġan buġday||nı **bėrmes-sen**, yana öltürür-men tėp ḳorḳutur-sen. [103r-21, 103v-1/2]

(703) Aymışlar: Ol bitigni **oḳumas-miz** tėdiler. || Yūsuf öz bitigçisige bėrdi, oḳıġıl tėp. [103v-9/10]

(704) Yehūdā aydı: İnimiz bizinñ birle awġa çıḳdı. Biz awġa meşġūl bolduḳ, anı || böri yėdi. Yūsuf aydı: Bu söz maᶜḳūl **ermes**. [103v-15/16]

(705) Yūsuf aydı: Ey yigitler, sizlerninñ arañgızda || bir yigit bar; öwkesi kelse aḍaḳın yėrge tepse tizige tegrü kömülür ermiş. || Eger taşnı ḳolı birle ovsa, un teg bolur ermiş. Urlasa tügleri tüpidin ötüp || taş çıḳar ermiş. Ün ḳılsa, bir yıġaç yėrge barur ermiş. Ol yıġaç yėr kim üni barsa || anınñ törtde bir ülüşinde işitgen hāmile żaᶜifalar oġlan tüşürür ermiş. || Ol kim-dür? Yehūdā aydı: Ol men-men. Yūsuf aydı: Men-men tėmekge **uwtanmas mu-sen**? Mundaġ || küçünñ ḳuvvetinñ bar igeç Yūsufnı börige **nelük** yėdürdinñ? Yana saġunı ḳaḳtı, || āvāz çıḳtı. Aydı: Bu saġum aytur: Sizlerninñ arañgızda bir er bar: Sāyesinde minñ || ḳoy yatur, yıġaçnı bir ḳolı birle yėrindin ḳoparur. Eger sançışġa kirse, yėgirmi minñ er||ni ḳaçurur. Ol kim-dür? Şemᶜūn aydı: Men-men. Yūsuf aydı: Munça ḳuvvetinñ bar igeç Yūsuf||nı börige **nelük** yedürdinñ? Yana saġunı ḳaḳtı, aydı: Bu saġum aytur: Sizler arañgızda || bir er bar: Oḳ atsa altı yıġaç yėrge barur; atḳanın **yazmas**. Ol kim-dür? Rūbil aydı: || Men-men. Yūsuf aydı: Munça küçünñ bar ermiş, Yūsufnı **nelük** börige aldurdınñ? Yana || saġunı ḳaḳtı, aydı: Bu saġum aytur: Bularda bir er bar: Teweni başından aşura || taşlar. Ol kim-dür? Lāvī aydı: Ol men-men. Yūsuf aydı: Bu küçünñ bar erken Yūsuf||nı börige **nelük** aldurdınñ? [103v-18/21, 104r-1/12]

(706) Bu kün ol kün turur kim || eliglerinñizni kesip Mışr elinin̄ eşiklerindin asar-men. Olar ḳorḳup öz için || ara öz tilleri birle sözleşe başladılar: Kelinñ, mundaġ ḳın birle **ölgünçe** tegme birimiz || erdemlerimizni körgüzüp ölelinñ tėdiler. [104r-16/19]

(707) Baᶜżılar aymışlar: Yehūdā bu sözlerni || işitip öre ḳoptı ve aydı: Ey ḳarındaşlar, imdige tegrü bu sözni **kimersege aymadınñız**, || atamız, oġul ḳızımız **bilmedi**. Taḳı atamız aydı: Barınñ, bizge Yūsufnı İbn Yāminni tilenñ || tėdi. İbrāhīm yalavaç ve İshāḳ yalavaç ve Yaᶜḳūb yalavaç ḥaḳḳı ḥürmeti bu melik Yūsuf turur. [104r-19/21, 104v-1]

(708) Ey melik Yūsuf ersenñ bizni mundın artuḳ **emgetmegil**. Ol || ḳarı atamızını mundın artuḳ ḳaḍġuda **tutmaġıl** tėdi erse derhāl Yūsuf yüzündin || perdesin köterdi. [104v-2/4]

(709) Kim yazuḳdın saḳınsa, Mevlīdin ḳorḳsa, belāġa || ṣabr ḳılsa, [ḳażāġa] rāżī bolsa Mevlī anınñ emgekin **żāyiᶜ kılmas.** [104v-11/13]

(710) Ḳamuġ ᶜālem bilsünler kim et||ni tırnaḳdın ayırmaḳ **kerekmes**. [105r-19/20]

(711) Aymışlar: Bu Mübeşşere oġlı Beşīr ḳaḍġusından yıġlayu || közleri **körmes bolmış erdi**,Yaᶜḳūbnınñ hem. [105r-20/21]

(712) Ḫiṭāb keldi kim: Ey Yaᶜḳūb, taḳdīrim Mübeşşerege oġlın **ḳavuşturmaġunça** Yūsufnı sañga **ḳavuşturmaġay-<men>**. [105v-2]

(713) Beşīr aydı: Mışrdın kelür-men, || Kenᶜānġa barur-men. Yaᶜḳūb yalavaçġa oġlı Yūsuf sewünçisin aytu barur-men. Anası aydı: || Yalġan aytur-sen. Beşīr aydı: Ey ḳurtḳa, meni **ne** bilip yalġan tėyür-sen? Anası aydı: Menin̄ || oġlum mendin ayrılıp turur. Yaᶜḳūb yalavaç duᶜāsı birle Mevlī taᶜālā ḫaber bėrip turur: Mübeşşere || oġlın anasıġa **ḳavuşturmaġunça** Yūsufnı sañga **ḳavuşturmaġay-men** tėp. Menin̄ oġlum || sewünçisi mañga kelgeni **yoḳ**, Yūsuf sewünçisi Yaʾḳūbġa **neteg** kelür? [105v-7/12]

(714) Aymışlar: Ḳaçan Rūbil Mışrdın çıḳtı erse || yarım yolġa keldi erse Yaᶜḳūb yalavaçġa Kenᶜān içinde Yūsufnınñ köñgleki yıḍı keldi. || Feryād ḳılıp aydı: Bu sāᶜat Yūsufnınñ yıḍını buldum … || Ewdeki ḳızları aydı: Yūsuf kaḍġusında ḳarıdınñ, munñdunñ. || **Kaydakı** Yūsufnı tileyür-sen? Evvelki sewüglükinñ **kitmedi.** [105v-15/19]

(715) Suʾāl: Ol köñglek||ni közge sürtmek birle Yaᶜḳūbnınñ közleri açıldı. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Aymışlar: Yūsuf || yalavaçnınñ ėkki muᶜcizesi bar erdi. Biri ol saġu erdi; ḳayu sözni andın || sorsa, ol cevāb bėrür erdi. Biri köñglek erdi. Ḳaçan İbrāhīm yalavaçnı Nemrūd ᶜaleyhi'l-laᶜne || otġa attı erse, Mevlī yarlıḳı birle uçmaḥdın Cebreʾil bir köñglek keltürdi. İbrāhīmġa || keydürdi erse İbrāhīmni ot **köyürmedi**. Ol köñglek erdi, Yūsufġa mirāṣ || erdi. [106r-3/9]

(716) Suʾāl: Yaᶜḳūb yalavaç oġlanları Yūsufdın ᶜöẕr ḳoldılar. Uşol sāᶜatda oḳ || Yūsuf keçürdi, Mevlīdin yarlıḳayu tiledi. Atalarıdın yarlıḳayu tilediler erse || uşol sāᶜatda **tilemedi**, kerü saldı. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Aymışlar: Yūsuf yigit erdi. || Yigitlerninñ köñgli kėñ bolur. Terk keçürdi, **ammā** atası ḳarṭ erdi. Ḳarṭlarınıñ || köñgli tar bolur. Anınñ üçün kėyin saldı. Yigit birle ḳarı arasında bu çaḳlıġ farḳ bar. || Yana cevāb ol turur kim: Yaᶜḳūb yalavaç

köñgli tarlıḳıdın duʿānı kėyin **salmadı**. Bilür erdi || kim tegme nersenińg vaḳti bar. Duʿānıńg icābeti seḥer vaḳtında bolur. [106r-13/19]

(717) Bir ḳızıl ʿalemi bar erdi, ḳızıl altun||dın, yinçü yāḳūt birle muraṣṣaʿ ḳılġan kevkebler ornatmış. Ol ʿalemni köterseler, yėl anı || tepretse, kök kökrer erdi. Ḫalāyıḳ anı işitip **bī-hūş** bolur erdiler. [106v-7/9]

(718) Yūsuf atasını || at üstindin ḳuçdı. Suʾāl: Yūsuf atasıġa ne üçün atdın tüşüp **körüşmedi**? || Cevāb: Atasını **tanımadı**. Taḳı Reyyān melik atdın **tüşmegil** tėmiş erdi. Yūsuf saḳındı: || Eger atdın tüşsem Reyyan melik köñgli aġrıġay, **ammā** atam meni yawlaḳ sewer, mendin || keçürgey tėdi. Aymışlar: Yūsuf ėkki köñgüllüg erdi: Eger atdın tüşsem Reyyān melik sözi || sınmış bolġay, eger **tüşmesem** atam köñglin āzār ḳılmış bolġay-men tėp. Namāz ḳıldı taḳı uyudı. || Secdede tüş kördi kim aydılar: Ey Yūsuf, atdın **tüşmegil**. Melik maḫlūḳ turur. Sendin || **keçürmegey**. Mevlī taʿālā kerīm turur. Sendin keçürgey. Ol sebebdin atdın **tüşmedi**. || Anıńg üçün Yūsuf yalavaç oġlanlarıġa yalavaçlık **tegmedi**. [106v-11/18]

(719) Yaʿḳūb anda sordı: Ey Yūsuf, sañga neteg emgekler tegdi || mañga aytu bėrgil. Yūsuf aydı: Ey ata, emgek telim kördüm, aytıp **tükenmes**; **ammā** eḍgülük körmişim az turur. || Destūr bėrseñg, aytu bėreyin. Andın soñg emgeklerin aytdı, **ammā** ḳarındaşları ḳılmışın || **aytmadı** atam köñgli ḳarındaşlarımdın savuġay tėp. [106v-21, 107r-1/3]

(720) Suʾāl: İḍi ʿazze ve celle**din özge**ge secde ḳılmaḳ **revā bolmas**, || Yaʿḳūb yalavaç oġlanları Yūsufġa nelük secde ḳıldılar? [107r-8/9]

(721) … Yūsuf[ġa] başların egip tevāżuʿ ḳıldılar; yüzlerin yėrge **ḳoymadılar**. [107r-12]

(722) Yūsufnı ḳuḍuġġa ḳarındaşları salmış erdi. Alardın ال رثت بي ||مويلا مكيلع tėp keçürmiş erdi. **Uwtanmasunlar tėp aymadı**, **ammā** zindānġa Mışr ḫalḳı tegürmiş erdi. || Olarnıńg köñglin **saḳlamadı**, aytu bėrdi. [107r-20/21, 107v-1]

(723) Ḳuḍuġdın çıḳıp ḳulluḳġa tüşgenin **aytmadı**, || **ammā** zindāndın çıḳıp melikge tegdi, anı şükr ḳılıp aydı. [107v-2/3]

(724) Yalavaçlar eti süñgüki ‖ yėrge ḥarām turur, **çürimesler**. [108r-9/10]

(725) Ammā ol kün Zelīḫā Yūsufnı evge kivürip özińge tartarda ‖ Yūsuf añga **iltifāt ḳılmadı**, **sözlemedi**. [108r-10/11]

(726) Ḳaçan Zelīḫā, Reyyān melik birle ʿAzīz ḳatında: Yazuḳ men ḳıldım, töhmet men ḳıldım, Yūsufda yazuḳ ‖ **yoḳ** tėdi erse ʿAzīz Zelīḫānı ewge ıḍdı. [108r-17/18]

(727) Mışr uluġları Zelīḫānı tilediler erse, **unamadı.** ‖ Kündin künge Yūsuf muḥabbeti köñglinde artdı. Yūsuf firāḳında zār zār yıġlayur erdi. Ḳamuġ mālını ‖ Yūsuf ʿışḳında fidā ḳıldı. Her kim Yūsuf sözin aytsa, añga miñg altun bėrür erdi. Mālı tükendi ‖ ḳallāş boldı. Yıġlamaḳdın ėkki közi **körmes boldı.**[108r-19/21, 108v-1]

(728) Yūsuf çerig ‖ tavışındın Zelīḫā ünin **işitmedi**. [108v-10/11]

(729) Yūsuf ünin ‖ Zelīḫā işitti erse sewünmişdin **bī-hūş** boldı. Yūsuf anı andaġ körüp yıġladı. ‖ Özine keldi erse, aydı: … Ol kö<r>klüküñg, yigit||ligin ḳanı? [108v-12/14]

(730) Ol körer közüñg nedin ‖ **körmes boldı**? Aydı: Seniñg firāḳıñgda **körmes boldı** yıġlamaḳdın. [108v-17/18]

(731) **Neçe** aydım erse cevāb **bėrmedi**. Açıġlandım, bir [taş] aldım, urup ol ‖ butnı pāre pāre ḳıldım, otġa yaḳtım. [109r-10/11]

(732) Ol ḫalḳ māl tavarların ‖ üleştiler. Ol ḥālde bir ḳarabaş māl tavarġa **baḳmadı**, āzād bitigin **almadı**. Hārūnnıńg ‖ ėtekin tutdı. Ḫalāyıḳ anı körüp tañglap aydılar: Ey żaʿīfe, cümle āzādlıḳ bitigin aldılar, ‖ māl tavar aldılar. Sen ne üçün **almas-sen**? Aydı: Men körer-men ḳamuġ ḫalāyıḳ māl tavar mundın ‖ alur. Men ol mālnı ḳoyup munıńg etekiñg tutḳanım andın turur kim ḳamuġ murādlarım mundın ‖ ḥāṣıl bolġay dėr-men. Mundaġoḳ Zelīḫā aydı: Ey Yūsuf, men seni söwdüm, köñgül bėrdim. ‖ Yalbardım. Mañga **baḳmadıńg işitmediñg erse** yaratḳan İḍimge yandım. Ol ḳapuġġa tapuġ ḳılu ‖ yapuşdım erse yigitlikimni, körkümni ḳayta bėrdi. Māl ve tavar ve ḥürmetimni ‖ burunḳıdın ziyāde ḳıldı. Āḫiri sen teg söwerimge ḳavuşturdı. Ol kapuġnı **neteg** ‖ ḳoyayın, anıńg tapuġın **neteg ḳılmaġayın** tėdi. [109v-21, 110r-1/9]

(733) Zelīḫā aydı: Ey Yūsuf, men seni imdige tegrü sewdüküm ‖ andın erdi kim seniñg körküñg cemāliñg bar erdi. Körklügni söwmek ʿ**ayb ermes**. Ėkkinçi ol ‖ erim ġannin erdi, mañga

yavumas erdi. On sekkiz yaşda aŋga tüşdüm, bu künge tegrü er birle || ḳavuşmaḳ leẕẕetin körmişim yoḳ, anadın toġmış teg arıġ-men. [110r-12/15]

(734) Yūsuf aydı: || Ey Zeliḫā, ol ėkki arslan ermes erdi, ferişteler erdi. Mevlī taᶜālā yarlıḳı birle seni kāfirdin || meniŋ üçün saḳlatdı. [110r-17/19]

(735) Ėkki neŋdin seni söwdüm ey köŋgüller ziyneti | Ermedi oynaşlıḳımdın uşbu nefsim raġbeti [110r-21]

(736) Men anadın toġmışım teg hem erür-men uşbu kün | İmdige tegrü tenimge tegmedi er leẕẕeti [110v-4]

(737) Aytayın şükrin İḍige ṭāᶜat içre ḳatlanıp | Ḳayda bilnür tegmelerge uşbu niʿmet ḳıymeti? [110v-5]

(738) Suʾāl: Yalavaçımız Muḥammed Muṣṭafā || ṣalla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem Ḫadīceni cüftlikge yüzi açıḳ almadı mu? Cevāb: Mevlī taᶜālā yalavaçlar ḫatun||larınıŋ burunḳı erenlerini birer türlüg ᶜillet birle mübtelā ḳıldı. Ḫatunlarıġa || ḳavuşu bilmediler ʿAzīz-i Mıṣr meŋizlig. [110v-8/11]

(739) Körgenler Yūsufnı söwdiler, körmegenler işitip söwdiler. [110v-18]

(740) Aymışlar: Açlıḳ yıllar hīç kimerse Yūsufdın cüvān-merdrek || yoḳ erdi. [110v-19/20]

(741) Alarġa aydı: Yol bėriŋ, Ebu'l-Velīdge kirip aytur sözüm bar. Olar külüştiler, Ebu'l-Velīd kim || bolur bilmes-miz. Bu sarāy biziŋ Teŋrimiziŋ turur tėp Mūsīni tilençi saġındılar. Yol || bėrmediler. Mūsī aydı: Siz yol bėrmeŋ, men kirer-men tėdi. Mūsīni urġalı tegdiler. Mūsī || tayaḳ kötürdi, sarāy ḳapuġın urdı. Ḳapuġ açıldı. Bu ḳırḳ eşikçi ögsüz boldılar. [111r-1/4]

(742) Aymışlar: || Firᶜavn ḳapuġında uluġ meydānlar bar erdi. Tegme bir meydān başında Zengīler, Ḥabeşīler, Deylemī||1er saḳçı erdi, ammā ḫāṣ meydān başında arslanlar, barslar, piller, itler, toŋguzlar || yıġmış erdi. Kimersege başçı bolmasa, kirü bilmes erdiler. [111r-4/7]

(743) Firᶜavn aḳsaḳ erdi. Ol künge tegi || kimerse aḳsaḳlıḳın bilmes erdi. [111r-16/17]

(744) Aymışlar: Mūsī Hārūn || birle Firᶜavn eşikinge bardılar. Bir yılġa tegi yol bulmadılar. [111r-19/20]

(745) Ḳaçan Firᶜavnġa kirdiler erse, Firᶜavn Mūsīni tanı[ma]dı, sordı: Kim-sen? Aydı: Ėkegü Teŋriniŋ yalavaçları-miz, saŋga keldük.

(746) Firᶜavn Mūsīdin ḳorḳmış erdi, aydı: || Bilmez-men seni. Mūsī aydı: Munça yıl seniŋ birle erdim, neteg bilmez-sen? [111v-2/3]

(747) Ḳıbti||ni öltürdüŋ. Mūsī aydı: Ḳıldım, öltürdüm; velī öltürürge köŋlüm yoḳ erdi. Ol mendin || ḫaṭā keçti, taḳı sendin ḳaçdım. İmdi İḍi ᶜazze ve celle maŋga yalavaçlıḳ bėrdi. [111v-5/7]

(748) Firᶜavn aydı: Bilür-sen Teŋri men-men, yėr kökni men yaratdım, ḫalāyıḳ || meniŋ ḳulum turur. Mūsī aydı: Sen bir çibin yaraturġa kuvvetiŋ yoḳ. İmdige tegi Teŋri-men || tėdiŋ, imdi yanġıl tevbe ḳılġıl. [111v-9/11]

(749) Hāmān aydı: Sen ḫaṭā ḳılur-sen, telim || yıllar boldı Teŋri-men tėdiŋ. Bu kün ḳulluḳġa mu kirür-sen? Küçüŋ bar, çeriginiŋ bar, ne||din ḳorḳar-sen? Ḳaçḳaḳnı tuta almas mu-sen, ėldin ḳava almas mu-sen, ya kendü öltüre bilmez mü-sen? [111v-15/17]

(750) Firᶜavn aydı kim: Andın ėkki ḳorḳunçum bar: Biri tayaḳ yėrge salsa yılan bolur, biri ėligi || ay kün deg yaruḳ közlerni ḫire ḳılur. Hīç kim utru tura bilmes. Anı neteg ḳılur-miz? [111v-19/20]

(751) Firᶜavn || aydı: Biz hem cādūlarnı keltürdük, talaşġıl köreliŋ. Mūsī aydı: Biz cādū ermes-miz, Teŋriniŋ || yalavaçları-miz. [112r-11/13]

(752) Aymışlar: Ol ḫālde || Hāmān ḳoptı, Firᶜavn üçün cevāb aytmaḳġa oġradı. Mūsī Hāmānġa menᶜ ḳıldı: Saŋga kelmişimiz yoḳ. || Tek turġıl, Firᶜavn cevāb aytsun tėdi. [112r-13/15]

(753) Mūsī aydı: Meni taḳı seni yaratḳan || Teŋridin yarlıġ keltürdüm. Firʿavn aydı: Men kendü Teŋri-men. Mūsī aydı: Sen Teŋri ermez-sen, seniŋ || meniŋ Teŋrimiz bir Allāh turur. [112r-16/18]

(754) Aydılar: Ey Mūsī || sen mü burun kemişür-sen ya biz mü burun kemişür-miz? Mūsīni aġırladılar. Aymışlar: Ol ḫālde || Cebreʾil kelip havādın ün ḳıldı: Ey cādūlar, Mevlī taᶜālā

yarlıḳar: Siz meniñg yalavaçımnı || burun sen kemişgil tediñgiz. Meniñg ᶜizzetim ve celālim ḥaḳḳı ḥürmeti sizlerge īmān ḫilᶜatin **keḏürmegünçe** || bu künni olarġa **tuġurmaġay-men.** [112v-7/11]

(755) Suᵓāl: Mūsī yalavaç erdi, nelük || ḳorḳtı? Cevāb: Mūsī ol cādūlardın **ḳorḳmadı**, ḫalāyıḳ anı körüp **arsıḳmasunlar** tėp || ḳorḳtı. [112v-13/15]

(756) Ḫiṭāb keldi kim: Ey Mūsī, **ḳorḳmaġıl**; seniñg eligiñg üstün turur. [112v-15]

(757) Aymışlar: Sekkiz yük cādū erdi ḳamuġın **yoḳ boḏun ḳıldı**. [112v-19]

(758) Cādūlar uluġı, Şemᶜūn atlıġ, közi **körmes erdi**. [112v-20]

(759) Şemᶜūn aydı: Ol cādū yėmişdin || soñg uzunraḳ bolup yoġunaldı mu ya **yoḳ mu?** Aydılar: **Yoḳ**. Şemᶜūn aydı: Biz me andaġ cādūlıḳ ḳılur-miz || **ammā** uzun taḳı yoġun bolur. Bu **yoġnalmamış.** [112v-21, 113r-1/2]

(760) *Fāyide* Ḳayu ma işni örgense, tamām ögrengü. Şemᶜūn cādūlıḳnı tamām || bilür üçün yılan **uzamadı artmadı erse** ḥaḳiḳatin [bil]ip īmān keltürdi. [113r-3/4]

(761) Ḳamuġ secde || ḳıldılar, aydılar: ᶜAlemlıġlar İḍisiñge īmān keltürdük. … || Firᶜavn aydı: Andaġoḳ Rabbü'l-ᶜālemin men-men. Olar aydılar: Seni **aymas-miz**, || Mūsī taḳı Hārūn Teñgrisıġa īmān keltürdük. [113r-4/7]

(762) Firᶜavn aydı: || Mañga **kėñgeşsiz** īmān keltürdiñgiz. [113r-7/8]

(763) Neteg tėse aydılar: Biz üstün, sen astın bolsañg || Teñgri-men tėdükiñg yalġan **bolmas mu**? [113r-14/15]

(764) Olar aydılar: Ol nerse kim biz andın kördük || seni anıñg üze **ozurmaġay-miz**. [113r-16/17]

(765) Firᶜavn Mūsīġa tehdīd ḳıldı: Öltürgey-men tėdi. Āyise[194] aydı: **Uwtanmas mu-sen**? || Munça muᶜcizeni körüp müsülmān **bolmadıñg**, müsülmān bolġanlarnı öltürdiñg. [113v-2/3]

(766) Firᶜavn aydı: Sen müsülmān bolġanlarġa īm[ān keltürmiş] **bolmaġıl**. [113v-3/4]

(767) Firᶜavn Āyiseni || tutdurdı: Ḳırḳ kün aş su **bėrmedi**, türlüg ᶜuḳūbetler ḳıldı. **Yanmadı**. Tört temür ḳazuḳ || yėrge ḳaḳıp Āyiseni kerdi. [113v-5/7]

(768) Aymışlar: Firᶜavn**dın özge kimerse** mundaġ **ḳılmışı yoḳ erdi**. [113v-7]

(769) Mevlī taᶜālā nūrdın bir kubbe ıḍdı, **kimerseniñg** közi Āyiseniñg tenige || **tüşmesün** tėp. [113v-9/10]

(770) Firᶜavn ḫalḳ ara uwtandı, || ne ḳılġusın **bilmedi.** ᶜĀciz boldı, aydı: Meniñg Mūsī birle işim **yoḳ**. Men kendü kökge yavuḳlanayın, || Mūsī Teñgrisin köreyin. [113v-12/14]

(771) Firᶜavn**dın burun kimerse** bışıġ kerpiç ḳılmışı **yoḳ erdi**. [113v-17]

(772) Firᶜavn ol menāreġa aşıp kökge baḳtı, yėrdin körgen teg kök kördi, adın nerse **körünmedi**. || Yana indi, aydı: Mūsī yalġan sözleyür ermiş. Kökde Teñgri **yoḳ**. Yėrniñg kökniñg Teñgrisi || men-men, aġzınġa tofraḳ. Men**din özge** Teñgri **yoḳ** tėdi. [113v-21, 114r-1/2]

(773) Mūsī Firᶜavnge keldi, aydı: İmān keltürgil, Benī İsrāᵓīlni mañga bėrgil, **yoḳ erse** duᶜā ḳılġam, ᶜāẕāb || kelgey. [114r-5/6]

(774) Aydılar: Yaġın, ᶜaẕāb ᶜaẕāb tėyür erdük. Bu kendü || bizge rāḥat ermiş tėp **īmān keltürmediler**. [114r-15/16]

(775) Mūsī yana ḳırḳ kün duᶜā ḳıldı. Bu ḳırḳ kün || içinde aşlıḳları ekinleri körklendi. İḍi ᶜazze ve celle çökürge ıḍdı, aşlıḳların yėyü başladı. || Uçsa, kün **körünmes erdi**. [114r-16/18]

(776) Mūsīġa aydıñg: Evvel yolı ᶜām ḫalḳı keldi, ᶜām **iᶜtiḳādsız** bolur. İmdi biz ḫāṣ||1ar keldük. Bu ᶜaẕābnı bizdin kiterür bolsañg, biz me īmān keltüreliñg. Benī İsrāᵓīlni || sañga bėreliñg tėp. Yalbardılar. Mūsī icābet ḳılıp duᶜā ḳıldı. Mevlī taᶜālā ıssıġ yėl || ıḍdı, ḳamuġ çökürge<le>rni köydürdi, yėgüçe aşlıḳ ḳaldı. Olar ᶜahd sındurdılar **īmān keltürmediler**. [114r-19/21, 114v-1/]

(777) Biregü on saġu aşlıḳ tegirmenġa ėltse, kelgünçe üç saġu **ḳalmay** || **erdi**. [114v-3/4]

(778) Yana Cābir bin || ᶜAbdu'llāh rivāyet kılur: ᶜÖmer raẓiya'llāhu ᶜanhu ḫalīfe bolmışda çökürge tükendi. **Kimerse** çökürge ḫaberin **aymadı**. [114v-9/10]

---

[194] Leningrad nüshalarında *Āsiye* iken Londra nüshasında düzenli olarsak *Āyise*.

(779) Bu munça tınlıġlarda eŋ̄g̃ || ilki çökürge helāk bolġay. Anda kėḍin aḍınları yoḳalu başlaġay. Tüzülmiş monçuḳ yipi üzilmiş || teg tarılġay. Maḳṣūdġa keldük: Ḳaçan çökürge **ḳalmadı erse,** aydılar: Yėgü **nersemiz ḳalmadı. Ne tėp** müsülmān || bolalıŋ̄g̃? [114v-15/18]

(780) Yėtti kün ḳan aḳtı. || Firʿavn aṭlanıp suw başınġa bardı. Ḳamuġ arıḳlarnı ḳan kördi, **yalġuz** Benī İsrāʾil arıḳı suw aḳar. [115r-1/2]

(781) Yıġaçdın sorġan suw birle **ḳanmadı** taḳı artuḳraḳ susadı. Yaraġı **ḳalmadı**, || aydı: Mūsīġa men barayın. Aḍınlar ʿahd sındurdılar, sözleriŋ̄g̃e **tegmediler**. Men ʿahd ḳılayın, sözüm||ge tegeyin tėp. [115r-6/8]

(782) Mūsī Firᶜavnge keldi, sözüŋ̄g̃e yetkil tėdi. Firᶜavn aydı: Benī İsrāʾilni bėreyin. Munda **turmaġıl**, || bu vilāyetdin çıḳarġıl, atalarıŋ̄g̃ vilāyetiġa barġıl tėp. Benī İsrāʾilni saçdı, Mūsīġa tapşurdı. || Mālların **bėrmes-men** tėdi. [115r-10/12]

(783) Mevlī taᶜālā ḳıbṭīlarġa uyḳu kemişti. **Bir** ḳıbṭī **oyġanmadı.** [115r-18]

(784) Aydı: Kimerse Yūsuf yalavaç süŋ̄g̃ükin ḳaydalıḳın bilgen bar mu? Bir ḳurtḳa || aydı: Men bilür-men. Mūsī ayġıl tėdi. Aydı: Bir ḥācetim bar, anı **revā ḳılmaġunça aymas-men**. [115r-20/21]

(785) Mūsī aydı: **Ḳorḳmaŋ̄g̃**, İḍi ᶜazze ve celle biziŋ̄g̃ birle turur. [115v-10]

(786) Mūsī aydı: Kiriŋ̄g̃. Aydılar: Teŋ̄g̃iz tüpi || balçıḳ, **neteg** kireliŋ̄g̃? [115v-12/13]

(787) Suʾāl: ᶜĀlem içinde ḳayu yėr-dür kim aŋ̄g̃a bir yolı kün tegdi, aḍın **tegmegey?** Cevāb || ol turur kim: Nīl deryāsı turur. Mūsī ᶜaṣā birle urġanda suwlar ayrılıp deryā tüpige kün || tüşdi, aḍın **tüşmegey**. [115v-14/16]

(788) Aydılar: Ey Mūsī, bu on ėkki yolnıŋ̄g̃ tegme birine bir sıbṭī || oġlı ḳızı birle kirip helāk bolsa, yana biri **körmegey.** [115v-16/17]

(789) Firᶜavn anı körüp korktı. Mūsiniŋ̄g̃ muᶜcizesi || erdükin bildi. Ammā çerigge **belgürtmedi**. [115v-20/21]

(790) Mevlī taᶜālā yarlıḳar ḳavluhu taᶜālā: ان او مكنم الا [Maʿnīsi] || ol bolur kim: Sizlerde **kimerse** tamuġġa **kirmegen bolmaġay.** Enbiyā, evliyā, müʾmin || k[āfir, muṭīʿ, ʿāṣī] kirür. Müʾmin me kirürmiş. Müʾmindin kāfirge **ne** farḳ bolur? [116r-5/7]

(791) Ol ḥālde || Cebreʾīl bir awuç balçıḳnı alıp Firᶜavnnıŋ̄g̃ aġzıġa tıḳdı: İmdi **mü** īmān keltürür-sen? Mundın burun || Mevliġa yazdıŋ̄g̃, Teŋ̄gri-men tėdiŋ̄g̃, **yazuḳsız** Benī İsrāʿīl oġlanların öltürdüŋ̄g̃. [116r-15/17]

(792) Aymışlar: Firᶜavn bir kün Nīl deryāsı ḳıraġında av avlayu || yörür erdi. Cebreʾīl ādem ṣūretinçe kelip Firᶜavnge aydı: Meniŋ̄g̃ ḳulum bar, sözümni **almas**; || men buyurġan işni **ḳılmas.** Anıŋ̄g̃ ḥükmi neteg bolur? [116r-18/20]

(793) Mevlīġa || [yazġan, Mevlī ḥükmin **eşit]megen** ḳul sen-sen tėyü helāk ḳıldı. [116v-1/2]

(794) Aymışlar: Firᶜavn helāk bolmışdın soŋ̄g̃ || [Cebreʾīl öz orn]ınġa yandı. Ḫiṭāb keldi: Ey Cebreʾīl, Firʿavnnı īmān iḳrār ḳılur ḥālinde ḳoysaŋ̄g̃ erdi || [kim maŋ̄g̃a īmān keltürse]. Meniŋ̄g̃ ʿizz ü celālim ḥaḳḳı ḥürmeti **ḳabūl ḳılġay erdim**, **uçmaḥġa kivürgey erdim**. [116v-2/4]

(795) Benī İsrāʿīl aydılar: Bir ün işittük || [ammā Firᶜavn helāk bolġanı]n **bilmes-miz**. [116v-5/6]

(796) Firᶜavn tört yüz yıl Teŋ̄grilıḳ daᶜvī ḳıldı, Benī İsrāʾīlġa || [buyurdı. Yürek] aldurup ḳorḳmış erdiler. Köz birle **körmegünçe** köŋ̄gülleri **tınmadı**. [116v-6/8]

(797) Firᶜavn rūzgārıge tegi suw ġarḳa ḳılsa, ölügni taşḳarı **salmas erdi.** [116v-9]

(798) Aymışlar: Mūsiniŋ̄g̃ Sāmirī atlıġ ḫālası oġlı bar erdi. Cebreʾīl teŋ̄gizdin || [çıḳmışda **kimerse**] Cebreʾīlni **tanımadı**, Sāmirī tanıdı. [116v-14/15]

(799) Mūsī aydı: **Biligsiz ermiş-siz**. [116v-21]

(800) Bu butġa **tapunmaŋ̄g̃**, muŋ̄ga tapunġanlar ḳamuġ bāṭıl tururlar. Āḫir helāk bolġusı tururlar. [117r-1]

(801) Sizlerge Mevlī taʿālādın **mu aḍın** Teŋ̄gri kerek? Ol bizlerni faẓlı birle || ozdurdı, ḳudreti birle düşmenlerni helāk ḳıldı. [117r-2/3]

(802) Benī İsrāʿīl || umançı ol erdi: Mışrġa kirgey-miz, ḳalġan Ḳıbṭīlerni ḳul ḳılġay-miz. Olar bizge ne ḳıldılar erse, biz me || anlarġa andaġ ḳılġay-miz. Mevlī taᶜālā ḫᵛāstı boldı, olarnıŋ̄g̃ umançı **bolmadı**. [117r-3/5]

(803) Ol vaḳt Mışrnı Hāmān || bilür erdi. Firᶜavn uruġı **yoḳ erdi.** [117r-6/7]

(804) Yana bir yerde mundaġ || **sözlemesün** tėp Mevlī taᶜālā ḳızġut ḳıldı. Eḍgüleri, arıġları ol yarlıġnı bitürdiler. || Yigitleri, **arıġsızları** ol işge füsūs ḳıldılar; tillerin öwürdiler, *ḥıṭṭatun* **tėmediler,** || *ḥınṭatun* tėdiler. [117r-12/15]

(805) Yarlıḳġa || boyun sunuŋ, **ᶜāṣī bolmaŋ**. Meniŋ ḫoş-nūdlıḳım tiler ersеŋiz, Yemen vilāyeti tapa aṭlanıŋ. [117r-20/21]

(806) Mūsīġa kişi ıḍdılar, öz küçlerindin heybet||lerindin ʿaẕāb vaʿdesi ḳıldılar. Mūsī aydı: Men sizlerdin **ḳorḳmas-men**. Öz köŋlümçe || kelmişim **yoḳ**. Men Teŋriniŋ yalavaçı-men. Meni saḳlaġan Mevlī taᶜālā turur. Īmān keltüriŋ, || **yoḳ erse** sançışur-miz. [117v-4/7]

(807) Melik aydı: Mundaġ uşaḳlar || **neteg** ėl tutarlar? Aydılar: Bular al birle ėl tutarlar. **İnanmasaŋız** bularnıŋ biriŋe ayġıl, || aṭımġa yėm bėrsün. Melik andaġ ḳıldı. Olarnıŋ aṭları uluġ erdi. Aṭlarından āḫūrları || eḍiz erdi. Aŋa **aşa bilmedi**. Ḳazuḳlarnı āḫūr tamınġa ḳaḳtı. [117v-17/20]

(808) Aṭġa yėm **yėdürmedin** || yėm üze siydi. Sidük yıḍıġıdın aṭ yėm **yėmes boldı**. Anı körüp ᶜĀdiler melikge || aydılar. Melik olarnı öltürür boldı. Ḫatunı aydı: Bularnıŋ ḳolından **ne** kelgey? || Ḳoyġıl barsunlar, siziŋ küçüŋiz olarġa aytsun. Olar ḳorḳup **kelmegeyler** tėdi. [118r-1/4]

(809) Melik olarġa bir baş üzüm bėrdi azuḳ üçün, **kötere bilmediler.** || Bir uzun yıġaçnı yüzümniŋ ortasıġa soḳtılar, yip birle baġladılar. Altısı bir yandın, yana altısı bir yandın || eginlerige ḳoydıla[r]. Ewleringe kelgünçe azuḳları ol erdi. [118r-7/9]

(810) Yolda sözleştiler: ᶜĀdilerni mundaġ tėsek, ḳorḳġaylar, sançışġa **barmaġaylar**. Ḫatunlarġa || **aytmaġalıŋ**. Kelip Yūşaʿ bin Nūn sözledi. Ḫatunlar bu sözni işittiler, erlerige || aydılar. Ḳamuġ erler yürek aldurdılar. Mūsīġa aydılar: Biz ol ėlge **kirmes-miz**. Olar küçlüg || ermişler, Ol ėlde bar ergince **kirmes-miz**. Ḳaçan çıḳsalar, kirgey-miz. [118r-10/13]

(811) Mūsī İḍi ʿazze ve cellege yalbardı, aydı: İḍiyā, meniŋ bularġa erkim **yoḳ**. || Özüm taḳı ḳarındaşım bar. Biz ḳarındaş barıp sançışalıŋ. Bu fāsıḳlardın bizni ḳurtḳarġıl, || ayırġıl. [118r-16/18]

(812) Yarlıġ boldı: || Bulardın **ayrılmaġıl**. Bular yanar-miz tėyürler. Olarġa yol berkitgey-miz, ḳırḳ yıl yābān||da ḳalġaylar, ėlge **barumaġaylar**. Olarnıŋ üçün **ḳaḍġurmaġıl.** Seni saḳlaġay-men. [118r-18/20]

(813) Ottuz tün kün Mūsīġa keldiler. Ḳatıġ ün birle aydılar: Biz munda helāk bolduḳ. Bizni munda || **neçe** saḳlar-sen? Ḳopġıl, bizni bir yanġa ėltgil, **yoḳ erse** bizge icāzet bėrgil kiteliŋ. Sen || ḳayanġa barur ersen, barġıl. [118v-1/3]

(814) Yana duᶜā ḳıldı: İḍiyā, ḳamuġ seniŋ ḳullarıŋ turur. **Nā-dānlıḳ** ḳıldılar, bularnı **helāk** || **ḳıldıŋ** erse Yaʿḳub yalavaç uruġından seni birlegen **hīç kimerse ḳalmadı**. [118v-6/7]

(815) Bir yıl mundaġın turdılar. Tonları keyim||leri çadırları opradı, kün ısıġıġa ṭāḳat **tutmaz boldılar**. [118v-14/15]

(816) Aymışlar: Ādemdin Mūsī vaḳtınġa tegi bişgen aş kėçe ḳalsa **sasımas erdi**. Biregü köz ḳılıp || saḳladı erse, sasıdı. Ol kündin beri bişgen aş keçe ḳalsa, **sasır boldı**. [119r-1/2]

(817) Benī İsrāʾīl **bolmasa** bişgen || aş **artḳay erdi**. [119r-3/4]

(818) Mūsī aydı: Üstün nimetni ḳoyup astın niᶜmet mü tileyür-siz? Aymışlar: Bu ḳırḳ yıl içinde || tırnaḳları **uzamadı**, saçları taraḳġa **muḥtāc bolmadı**. Tonları **opramadı**, kir bolsa || otġa salur erdiler. Kiri köyer erdi, tonları **köymes erdi**. [119r-7/9]

(819) Mundaġın ḳırḳ yıl ol || yabanda ḳaldılar. Ammā ol söz kim Belʿam Bāʿūr duʿāsı birle ḳaldı. Yalġan turur, anı **tiŋlemegü**. || Olar öz **yolsuz** şūmluḳıdın yābānda ḳaldılar. [119r-9/11]

(820) Biz yazuḳluġlar Muḥammed Resūlu'llāh duᶜāsı birle uçmaḥ || niᶜmetin yėp Mevlī dīdārın bulsa-miz, **hīç ᶜacīb** ü **ġarīb ermes.** [119r-12/13]

(821) Tevrītni bitigen ḳalemniŋ ünin Mūsī işitür erdi. Bu levḥ on yolı Mūsī öŋginde || indi. Yarlıġ keldi: Kötürgil tėyü. Mūsī **kötürmedi.** Mevli taᶜālā tegme sūre sayın bir ferişte || ıḍdı, **kötere bilmediler**. Tegme bir āyet sayın bir ferişte ıḍdı, **kötere bilmediler**. Tegme ḥarf sayın || bir ferişte ıḍdı: Hem **kötere bilmediler**. [119r-18/21]

(822) Benī İsrāʾīl ḳaçan bularnı işittiler erse aydılar: Bularnı **kim saḳlayu || bilgey**? Ol tapunġanımız buzaġu bizge yėgrek bu ketürgendin tėdiler. Mūsī aydı: Sizler ne || kişiler-siz? Özüñgiz kitāb ḳoldıñgız, yana **unamas-siz** tėp. [119v-5/7]

(823) Mūsī aydı: Ḳabūl ḳılıñg, **ḳılmadıñgız erse** bu taġ tepeñgizge tüşer, ḳamuġıñgızını yançar. || **Unamadılar**; taġ indi, tepeleriñge tegdi. Uçaların bastı, yüzün tüşdiler. Sıñgar yañgak||ların yėrge ḳoyup sıñgar közleri birle taġġa baḳtılar. Mundın artuḳ inse ḳabūl ḳılalıñg || **inmese** ḳabūl **ḳılmaġalıñg** tėdiler. [119v-11/14]

(824) Ḳaçan ᶜālem faḫrı Muḥammed Muṣṭafā ṣalla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem ḥaḳ yarlıḳın || tėgürdi erse Mevlī taᶜālā yarlıḳ ıḍdı: Ey īmān keltürgenler, sizler Mūsīni āzārlaġan||lardın **bolmañg**. Meniñg yarlıḳımnı sizge tegürürde özini yalġanġa nisbet **ḳılmañg**. Köni tėp || biliñg. Mūsini bir neçeleri ᶜayb ḳıldılar. Mevlī taᶜālā Mūsiniñg ᶜaybı **yoḳın** olarġa || belgütdi. [119v-16/20]

(825) Açıġıdın yalañgaç ikenin || **bilmedi**. Taş ḫalḳ ḳaşıġa keldi. Mūsiniñg tenini kördiler: Yawlaḳ arıġ, körklüg, || alası **yoḳ**. İç tonı ma teninge yapuşmış: Üdre ᶜilletiniñg şişin **yoḳın** ma kördiler. [120r-3/5]

(826) Aymışlar: Āzār ol erdi || kim Hārūnnı sen öltürdüñg tėdiler. Mūsī yėtmiş er birle Ṭūr taġınġa barurda Hārūn||nıñg ḳabrindin keçtiler. Mūsī, Yā Hārūn tėp ündedi. Mevlī taʿālā Hārūnnı tirgüzdi. || Aydı: Hārūn, seni kim öltürdi? Aydı: Mevlī taʿālā ecel bėrdi, öldüm. Meni **kimerse öltürmedi**. [120r-6/9]

(827) Mūsī ṣāliḥ abuşḳanı || ozdurdı. Altmış abuşḳa çıḳtı. Yėtmişge **yetmedi.** [120r-13/14]

(828) Mūsī aydı: Ėkegü yanıñg, aḍınlar meniñg birle || barsunlar. **Tegme** biri **unamadı**. Yūşaᶜ bin Nūn ve Kalib[195] bin Yufennā ėkegü yandılar, aydılar: Bizge bu barġan||1ar şevābı bolġay mu? Bolġay tėdiler. Otġa **köymedin** ḳurtuldılar. [120r-15/17]

(829) Hārūnnı ḫalīfe ḳoymış erdi, ottuz künde kelgey-men tėp. Ṭūr taġında ottuz kün || ulaşu rūze tutdı; **yėmedi**, **içmedi**. [120r-18/19]

(830) Söz sözleşgü vaḳt boldı erse şāh tut || aġaçınıñg ḳabuḳın alıp aġzınġa sürtdi. Yarlıġ keldi: Ne üçün mundaġ ḳıldıñg? Mūsī aydı: || Aġzım sasıġı kitsün tėp andaġ ḳıldım. Yarlıġ keldi: **Bilmediñg mü** kim rūze tutġan kulnıñg || aġzınıñg isi meniñg ḳatımda yıpardın sewüglügrek turur erdi? [120r-19/21, 120v-1]

(831) Ẕu'l-ḥicce ayınıñg toḳḳuzunçı küni taġ tüpiñge yıġıldılar. Mūsī aydı: Siz munda turuñg, men || taġġa aşayın. Siz soñgumça keliñg, kelām işitiñg. Andaġ ḳıldılar, söz işittiler, ḫoşlandılar. || Aydılar: Ey Mūsī, seni köni **tutmas-miz** Teñgrini āşkāra **körmegünçe**. [120v-3/5]

(832) Aymışlar: Mūsī dīḍār ḳolġanı munda erdi. Bu ḳavl rāst || **ermez**, dīdār ḳolmaḳı yėtti ayd<a> kėḍin erdi. [120v-12/13]

(833) Bir ança keçmişde aydılar: Ey Mūsī, bizge kerāmet||1er vaᶜde ḳılmış erdiñg. İmdige tegi **bulmadımız**. Yana barġıl, duᶜā ḳılġıl. Bolġay kim Mevlī || taᶜālā icābet ḳılġay. [120v-13/15]

(834) Ey Mūsī, uluġ || söz sözlediñg. **Kimersen**iñg bu söz ayturġa yaraġı **yoḳ erdi.** [120v-18/19]

(835) Mūsī aydı: İlāhī, seni || körüp ölsem, öleyin. Bu tilekim bėrgil tėdi. Yarlıġ keldi: Ey Mūsī, sen żaᶜif-sen, **körmegey-||sen**. [120v-19/21]

(836) Mūsī ḳorḳtı, secdege bardı, aydı: İḍiyā, meni bu ḳorḳuġ||dın ḳutḳarġıl. Bu tilekdin peşīmān boldum. Ol ferişteler uluġları aydılar: Ey Mūsī, || üküşniñg azın **körmediñg**. [121r-6/8]

(837) Mūsī **bī-hūş boldı**, yüzün tüşti, yıġladı. [121r-15]

(838) Şeyḫ Ḥasan aytur: İḍi ᶜazze ve celle taġġa ḫiṭāb ḳıldı: Meniñg dīdārım||nı **köre bilmes-sen**. [121v-2/3]

(839) Mūsī **bī-hūş** boldı, yüzin tüşdi. [121v-11]

(840) Daḫḫāk aytur: Mūsī üç tün kün **bī-hūş boldı**. [121v-13]

(841) **Arıġsızlık** körgen || uraġut oġlı, İḍi ᶜazze ve celledin vaḳtı **yoḳ erken** uluġ tilek tilediñg. [121v-14/15]

(842) Ḥaḳīḳat || bildim kim seni **kimerse körmes ermiş**. Ferişteleriñge ṭāḳat **tutmaġan** seni **neteg** körer? [121v-17/18]

---

[195] Londra nüshasında Kallū<b>.

(843) Suʾāl: Mūsī dīdār tiledi, **bėrmedi**. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Aymışlar: || Andaġ tėmek bolur: Ey Mūsī, nefsiŋ fānī, közüŋ fānī, dünyā fānī. Fānī nefs birle, fānī köz birle || fānī dünyāda bāḳī Mevlī dīdārın **neteg** körer-sen? Ṣabr ḳılġıl, nefsiŋni bāḳī ḳılayın. Anda kėḍin || bāḳī sarāyda bāḳī dīdārnı körgey-sen. [121v-21, 122r-1/3]

(844) Kelām Mūsī ülüşi erdi, bėrdi. … || Ḫullet İbrāhīm ülüşi erdi, bėrdi. … Rüʾyet Muṣṭafā || ülüşi erdi, **aḍınlarġa bėrmedi**. [122r-3/5]

(845) Meni **körmegey-sen**, anıŋ üçün şeyṭān vesvesesi yolından tilediŋ. [122r-10]

(846) Teŋrini körmek **revā bolmas**, eger körgülük **bolsa** Mūsī || **körgey erdi**. [122r-11/12]

(847) Cevāb aytur-miz لن kelimesi teʾkidge **ermez. Körmes mü-sen**? İḍi ᶜazze ve celle Cühūdlar || ḥālindin ḫaber ḳıldı: **Hergiz** ölüm **arzūlamaġaylar** tėp. [122r-12/13]

(848) Dünyāda **tilemediler**, **ammā** ʿuḳbīde arzūlaġaylar. [122r-14]

(849) Cühūdlar ᶜĀyişeni anamız **ermez** tėyürler. || Biz aytur-miz: Köni sözleyür-siz; siziŋ anaŋġız **ermez**, biz müʾminleriŋ anası turur. [122r-14/15]

(850) İḍi dīdārını körmek **revā bolmas**, Mūsīġa **bolmaġay erdi**. Körgülük **revā ermesni** || tilemek yalavaçlardın **neteg** revā bolur? [122r-16/17]

(851) **Vaḳtsız** nerseni ḳoldı, **bėrmedi**. [122r-19]

(852) Biregü melik sarāyınġa kelür. Melikni köreyin tėyür. Ayturlar: Bu kün melikni **körse bolmas**, **ammā aḍın künler** körmek || revā bolur. [122r-21, 122v-1]

(853) Dīdār meniŋ ülüşüm turur. Men **körmegünçe** || **kimerse körmes**. [122v-6/7]

(854) Aymışlar: Mevlī taᶜālā Mūsīġa on ėkki sebebdin dīdār **körgüzmedi**: || Evvel: **Vaḳtsız** tiledi, anıŋ üçün dīdār ḳamuġlardın üstünrek turur. Andın astın||raḳ niᶜmetlerni **bulmas erken** üstünrek niᶜmetni bulmaḳ **muḥāl turur**. Ėkkinç: Mūsīniŋ || közi süflī erdi: Yėrge taḳı taġġa baḳar erdi, ᶜulvī dīdārġa lāyıḳ **ermes erdi.** Üçünç: || Fānī köz bāḳī dīdārġa müteżad erdi; müteżad **revā ermes.** Törtünç: Ol sāᶜat Mūsī||niŋ közi şeyṭānnı körmiş erdi. Düşmenni körgen köz dost dīdārıġa **yaramadı**. || Bėşinç: Mūsī ḥabībdin başka dīdār tiledi, **bėrmedi**. Yaᶜnī, ṣabr ḳılġıl. Ḥaḳīḳat dostı || taḳı **öŋgin** yalavaçlar āḫiretde yıġılsalar taḳı Muḥammed Muṣṭafā Emīn kelse, ançada körgey-sen. Altınç: || **Emgeksiz** dīdār köreyin tėdi. Aydı: Oŋgay bolġay. Oŋgay bolġan nerse ᶜizzeti **bolmas.** [122v-7/16]

(855) Saŋa dīdār körgüzsem enbiyā ve evliya ḳamuġ ḳaḍġuluġ bolġaylar, men dostlarımġa ḳaḍġu **revā** || **körmes-men**. [123r-2/3]

(856) Ḳonaḳlarġa ew eyesi burun ḳıymetlıġ niᶜmetler **keltürmes**. Ḳaçan ḳonaklar uluġı || ḫāṣları ḥāżır bolsa, ançada uluġ niᶜmetlerni keltürürler. Ey Mūsī, meniŋ ḥażretimde ḳamuġ||dın ᶜazizrek Muḥammed Resūlu'llāh turur. Dīdār niᶜmetin aŋa **körgüzmegünçe** sen **körmegey-sen**. [123r-3/5]

(857) Mūsī yalavaç aydı: Dīdār körgezgil, saŋa baḳayın. Cevāb keldi: مَنْ أَنْتَ ىتح رظني ىلا || **Sen kim-sen** maŋa baḳayın tėgüçi? [123r-6/7]

(858) Dīdār ḳoldı, **bėrmedi**. Eger **bėrse**, suʾāl mükāfātı **bolġay erdi**. [123r-8]

(859) Mevlī taᶜālā dīdārın suʾālġa mükāfāt bolmaḳın **revā körmedi**. Neteg kim ʿİsī || suʾāli māʾide erdi; bėrdi. İbrāhīm suʾāli ḳuşlar tirilmeki erdi; bėrdi. Ol mükāfāt suʾālġa tuş || erdi, **ammā** Mevlī dīdārın suʾālġa tuş **ermez üçün bėrmedi**. Taḳı cevāb: İbrāhīmniŋ, ᶜİsīniŋ || suʾāli şunᶜda erdi, bėrdi; Mūsīniŋ suʾāli şānīᶜde erdi, **bėrmedi**. [123r-9/12]

(860) *Fāyide* Mūsī dīdār || tiledi. Taġġa baḳġıl tėyü cevāb keldi. Taġġa baḳtı. ىنارت نل Yaᶜnī ḥaḳīḳat: || Ey Mūsī, biziŋ dīdārımızını tileyür erseŋ, **nige** taġġa baḳtıŋ? Miᶜrāc tüninde ḳamuġ || melekūtnı Muḥammed Muṣṭafāġa körgüzdi, közi uçı birle **baḳmadı**. [123r-12/15]

(861) Aydılar: Ey Muḥammed, Mevlī sanᶜatıġa || **baḳmas-sen**. [123r-15/16]

(862) Suʾāl: || Mūsī **bī-hūş** bolmaḳınġa ḥikmet ne erdi? Cevāb: Ėkki nerse erdi: Biri ol kim taġġa aġdı, || İḍi kelāmın işitti, ḫoşlandı: Men teg kimerse **bar mu** tėdi, küwendi. Mevlī taᶜālā anı **tilemedi**. || ᶜArş nūrını Mūsī nūrı [birle] birüktürdi, taġġa kemişti. [123r-17/20]

(863) Mūsī anı işitti. **Yalġuz** müştāḳ men-men tėyür erdi. Men teg müştāḳlar telim ermiş tėp secde ḳıldı, **bī-hūş** || boldı. [123v-1/2]

(864) Aymışlar: Mūsī dīdār bulmaḳınġa ʿilletler bu **ermes erdi.** Sebeb ol erdi: Dünyāda || dīdār körmek üç türlügdin **ḫāli ermez**: Ya dostġa bėrgey erdi, düşmanġa **yoḳ**; ya düşmanġa bėrgey

|| erdi dostġa **yoḳ**; ya kendü ėkkisinge bėrgey. Dostġa bėrip düşmanġa **bėrmese**, yarın ḳıyāmetde || hüccet ḳılġay erdi: Olarġa dīdār ḥaddin körgüzdüñ, īmān keltürdiler. Bizge hem **körgüzseñ** || īmān **keltürgey erdük**. Kāfirġa bėrse, mü'minge **bėrmese** hem **revā bolmaġay erdi**. [123v-2/6]

(865) İḍi ᶜazze ve celle keremindin **revā bolmaġay erdi**, || üstünrek niᶜmetni dostġa **bėrmeyin** düşmanġa bėrse. Ya kendü ėkkisinge bėrgey erdi? Eger || ḳılsa, mü'min birle kāfir ara farḳ **bolmaġay erdi**. [123v-7/9]

(866) Maᶜlūm boldı dünyāda dīdār || körmek **revā bolmas**. Uçmaḥda mü'minler körgeyler. … || Kāfirler **körmegeyler**. [123v-9/11]

(867) Mūsī su'āl ḳıldı, uraġut aydı: Ey Mūsī, umanu keldim erdi, **bulmadım**. Bu köz mañga **kerekmez** tėp tartıp çıḳardım. [123v-13/14]

(868) Aymışlar: Tecelli nūrı Mūsī||de ẓāhir erdi. Kimniñ közi Mūsīġa tüşse tirig barınça közi **körmez erdi**. Aymışlar || ḳırḳ künge tegi **körmes bolur erdi**. Bu sebebdin Mūsī niḳāb birle yörür erdi. Yüzini **kimersege körgüzmes || erdi**. [123v-14/17]

(869) Mūsī yüzin açtı, uraġut baḳtı erse ėkki közi **körmes boldı**. Mūsī||ġa yalbardı, aydı: İḍi ᶜazze ve celledin tilegil, közümni mañga bėrsün. Mūsī duᶜā ḳıldı, közi açıldı. || Yana aydı: Yüzüñgni açġıl, bir köreyin. Mūsī açtı, baḳtı erse yana **körmes boldı**. Aydı: Duᶜā ḳılġıl. || Ḳıldı erse açıldı. Yana: köreyin tėdi. Mūsī aydı: **Körmes bolġay-sen**. Aydı: Ey Mūsī, || tecellī nūrın **körmeyin** közlüg **yörügünçe** körüp **közsiz** ḳalsam yaḫşıraḳ. Mūsī yüzin açtı, uraġut || baḳtı; közleri **körmes boldı**, **andaġoḳ** ḳaldı. [123v-18/21, 124r-1/2]

(870) Bir kün Mūsī Firᶜavnge yarlıġ tegürgeli barurda bir tilençi utru keldi. Mūsī||din nerse tiledi. Mūsī aydı: Mende **nerse yoḳ** sañga bėrgeli. [124r-3/4]

(871) Mūsī aydı: Munda turġıl. Firᶜavndın yanıp ewge kelmişde || sañga nerse bėreyin. Dervīş aydı: Yawlaḳ **bī-nevā**-men, ṣabrım **yoḳ** tėdi. Mūsī **umasġa tegdi erse** || aydı: Yėrde körüngen otlarnı yıġġıl, ḳurutġıl andın soñg bir ança temür ya tuç ya ḳurġaşun || ḳayusın bulduñg erse, eritgil. Bu ḳurutġan otdın azġına añga kemişgil, ḳamuġ ḳızıl altun || bolġay. [124r-6/10]

(872) Dervīş bilür erdi kim yalġan söz Mūsīdin **çıḳmas**. Ol sözge inanıp yandı. Mūsī || kitti. Bu sözlerni Ḳārūn işitip turur erdi, **ammā** Mūsī Ḳārūnnı **körmes erdi**. Mūsī || kitti erse Ḳārūn dervīşdin sordı kim: Mūsī sañga ne bėrdi? Dervīş aydı: **Nerse bėrmedi**, ammā || ḳuruġ otlarnı baḳırġa ḳatġıl altun bolġay tėdi. [124r-10/13]

(873) Mevlī ḳudreti birle Ḳārūn yėtti tün kün altunçılıḳ ḳıldı. Gencler, || ḫazineler ornattı. Tegme bir gencge bir altundın kilīd ḳıldurdı. Kilīdler köp boldı, kötermek || aġır boldı. Ḳaçırġa yüklediler, ḳaçır **kötermedi**. [124r-17/19]

(874) Aymışlar: Tegme gencge sıġır terisin || ḳurutup barmaḳça kilīd ḳıldurdı, yüñgül bolġay tėp. Ḳırḳ ḳaçırġa yükletti, **kötürmedi**. Tegme bir ḳaçır || yüki tört yüz batman erdi. [124r-19/21]

(875) Ḫalāyıḳ anı körüp || dünyā tilegenler küsep aytur erdiler: Ey **kāşkī** bu Ḳārūnġa bėrilgen māl towar bizge me **bėrilgey** || **erdi**. … Ammā ol cihānlıġ tilegenler || aytur erdiler: Vāy sizinñg üze, İḍi ᶜazze ve celleni birlegenler, eḍgü iş ḳılġanlarġa Mevlī||niñg ṣevābları yaḫşıraḳ. Ol ṣevābnı **bulmaġaylar, meger** ṣābirler. [124v-6/10]

(876) Bir kün Ḳārūn bir Şamiṭa || atlıġ **arıġsız** uraġutġa miñg altun bėrdi. [124v-14/15]

(877) Mūsī ḳaḍġuluġ boldı, aydı: Yā Rab, imdige tegi ṣabr ḳıldım. || **aḍın** ṭāḳatım **ḳalmadı**, sen bilür-sen. [124v-21, 125r-1]

(878) Yarlıġ keldi: Ey Mūsī, Benī İsrā'īlġa aygıl: Sizlerni ḳudret || birle yaratdım, niᶜmet birle igitdim. Butġa tapundıñgız, anı Teñgri dėdiñgiz. Belālar bėrdim; mañga **bitmediñgiz**, || meni unutdıñgız. Kāfirlıḳdın müsülmānlıḳġa kiwürdim, **şükr ḳılmadıñgız**. Firᶜavnnı helāk ḳıldım, || **könmediñgiz**. İmdi tegme biriñgiz üçer kök yelük ḳılıp biri saġdın, biri soldın ilgeri || arḳada asıñg. [125r-1/5]

(879) Aydılar: Ey Mūsī, sen taḳı Hārūn yelükler asar mu-siz? || Mūsī münācāt ḳıldı, yarlıġ keldi: Sizler meniñg yalavaçım-siz. Bu kün meni oḳıyur-sizler, **asmañg.** || Olar aydılar: Ey Mūsī, sizler **asmaġunça** bizler **aşmaz-mız**. Yarlıġ keldi: Üç kün mühlet bėrdük.|| **Aşmadılar erse** belā indürür-men. On ėkki sıbṭ erdiler, toḳḳuz sıbṭ **köñgülsiz** astılar. || Üç sıbṭ **asmadılar**. [125r-7/10]

(880) Ḳārūn, Māryāb, Afzımnı kördi, yelük **yoḳ**. Afzımġa aydı: || Yelük aṣġıl. Sen **aṣmaġunça aṣmaz-men** tėdi. Mūsī tayaḳ aldı, tepündi. Afzım ḳorḳtı, ottuz || miṉg er ḳamuġ yelük astılar. Yana Māryābġa hem aydı. **Andaġoḳ** cevāb bėrdi. [125r-13/15]

(881) Ellig miṉg er ḳamuġ astılar. Andın soṉg Yūşaʿnı Ḳārūnġa ıḍdı, yelük assun tėp. || Ol ma aydı: Sen **aṣmaġunça** men **aṣmaz-men**. [125r-19/20]

(882) Kalib kelip aydı erse Ḳārūn || aydı: Mūsīġa ayġıl: Men seniṉg Teṉgriṉgdin **nerse ḳolmaz-men**. Yana Cebreʾīl yarlıġ tegürdi: Ey Mūsi, || Ḳārūnġa ayġıl mālınıṉg bėşde birin çıġaylarġa bėrsün. Tört yelük assun. On ançа || māl bėreyin. Kelip aydı erse, Ḳārūn aydı: Mūsīġa ayġıl: On ançа mālnı özi çıġaylarġa || bėrsün, mendin **nerse ḳolmasun**. Kalib kelip telim ögütler bėrdi. **Unamadı**, māl **bėrmes-men** || tėdi. Yelük hem **aṣmaz-men** tėdi. [125r-21, 125v-1/5]

(883) Mūsī kirip keldi, aydı: || Ey Ḳārūn, Firʿavn allında künde tört etmek üçün tapuġ **ḳılmas mu** erdiṉg? Teṉgri ʿazze ve celle munça|| māl niʿmet bėrdi. Yarlıḳın **nige etmes-sen**? Ḳārūn aydı: Teṉgri **bėrmiş ermez**. Men öz erdemim birle ḳazġandım. [125v-10/12]

(884) Yer Ḳārūnnı aşuḳınġa tegi tutdı. Ḳārūn feryād ḳıldı: Ey Mūsī, keçürgil. Mūsī aydı: ʿAẕāb yetildi, imdi mü || köner-sen? Ėkkinçi aydı: Tutġıl. Bėlinge tegi tutdı. Yana yalbardı. Mūsī aydı: ʿAẕāb kelmişde soṉg || **assıġ ḳılmaz**. Yana aydı: Ey yėr, tutġıl. Ḳārūnnı tamām yėr yuttı. [125v-14/17]

(885) Benī İsrāʾīl aydılar: Mūsī || Ḳārūnnıṉg mālın almaḳ üçün helāk ḳıldı. Mūsī duʿā ḳıldı, aydı: İlāhī, sen bilür-sen || kim māl üçün duʿā **ḳılmadım**. Bular maṉga **taʿn ḳılmasunlar**. [125v-15/19]

(886) Mūsī Ṭūrġa barıp keç ḳaldı || erse, Sāmirī Benī İsrāʾīlni aldadı, aydı: Bu sizdeki ḳıbṭīlerdin alġan māl ḳamuġı **ḥarām turur**. || Anıṉg şūmluḳıdın didārdın maḥrūm ḳaldıṉgız. [126r-4/6]

(887) Aymışlar: Ol ėkki yarım sıbṭ birisi || Yūsuf yalavaç uruġından, biri İbn Yāmin uruġından erdiler. Ol yarım sıbṭ Yehūdā uruġından, || yarımı müsülmān boldılar, yarımı kāfir boldılar. [126r-12/14]

(888) Yehūdā ol kün Yūsufnı öltürür||ge oġramışda ėkki köṉgüllüg erdi. Uruġı hem ėkki köṉgüllüg boldılar; yarımı buzaġuġa || tapundı, yarımı **tapunmadı**. [126r-18/20]

(889) Hārūn aydı: Ey Benī İsrāʾīl, || bu buzaġuġa **tapunmaṉg**. Siziṉg teṉgriṉgiz Allāh turur. Meni eḍeriṉg, maṉga ṭāʿat tutuṉg. [126r-20/21]

(890) **Ḳabūl ḳıl[ma]dılar**, aydılar: Biz [bu] iş üze turur-miz Mūsā kelgünçe. [126v-1]

(891) Yarlıġ keldi: Ey Mūsī, || ümmetiṉg **ḳılmaġu iş** ḳıldılar: Buzaġuġa tapundılar. [126v-3/4]

(892) Sen bularnıṉg arasında || **yok mu erdiṉg**? **Nelük** bularnı **tıymadıṉg**? Kāfir boldılar. [126v-10/11]

(893) Hārūn aydı: Ey anam oġlı, saçım || saḳalım **tutmaġıl**. Bularnı tıysa-men, tarılġaylar. Nelük tardıṉg, **könmediṉg** tėgey || tėyü ḳorḳtum. [126v-11/13]

(894) Yana men közge **ilmey** ḫorlayurlar. Meni öltürgeli oġradılar, meni düşmenler || tapası **ḳılmaġıl**. [126v-13/14]

(895) Suʾāl: Hārūn Mūsīġa || ḳarındaşım **tėmedi**, anam oġlı tėdi. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Anıṉg üçün kim Hārūn anasından || erdi, ʿUmrān oġlı **ermes erdi**. [126v-16/18]

(896) Aydı: Men nerse kördüm, **aḍınlar körmedi**. [126v-20]

(897) Mūsī aydı: Men sendin bīzār-men. Mundın kitgil. Sāmirī || aydı: ʿĀlemde yalġuz kişi **sen mü-sen**? Sendin ayrıldım erse, ḳamuġ meni ʿizzetlegeyler. Mūsī duʿā ḳıldı: || İḍiyā, munı ḳamuġ ḫalḳdın ayırġıl, **kimersege ḳatılmasun.** [127r-3/5]

(898) Mendin kitgil, || tirig bar ergince **hīç ḫalḳ ādemī, dīv, perī** saṉga **yavumasun.** سماس‌سال tėyü yörügil. Kim anıṉg || ḳatınġa kelse, mendin yırak turġıl, men İḍi ʿazze ve celle laʿnet ḳılmışı-men tėyür erdi. [127r-6/8]

(899) Ozaḳı ümmetler [yazuḳ] ḳılsalar, yana tevbe ḳılalıṉg tėseler, İḍi ʿazze ve celleniṉg atını || aġızlarında yöritgü işleri **bolmas erdi**, yalavaçlar Mevlīdin destūr **ḳolmaġunça,** Mevlī taʿālā **destūr || bėrse** andın soṉg tevbe ḳılur erdiler. Ammā bu kün Muḥammed Resūlu'llāh berekātıdın ümmetleri **neçe kim** || yazuḳ ḳılsalar bir yolı nedāmet yėp peşīmān bolsalar yazuḳları yarlıḳanur, tevbeleri || ḳabūl bolur. [127r-12/17]

(900) Ölümni özleriṉge **revā körmediler**,|| yėr yüzindin tarılmaḳnı **revā körmediler**. [127r-19/20]

(901) Bażılar aymışlar: Yarlıġ [boldı]: Buzaġuġa tapunġanlar bir toḳḳuz sıbṭ ewlerindin || çıḳıp ḳapuġlarında başların yalaṉġ ḳılıp ḳıbleġa ḳarşu tizin çöküp boyunların ḳılıçġa || sunup oltursunlar. Buzaġuġa **tapunmaġan** ėkki yarım sıbṭ Hārūn başlap ḳılıç alıp kelsünler. [127r-21, 127v-1/2]

(902) Hārūn ėkki yarım sıbṭnı başlap ḳılıç tartıp keldiler. || Ḳatıġ ün birle aydı: Kim bu kün ḳıbledin yüz öwürse, yalaṉġ baş tizin çöküp **olturmasa**, ḳılıç||ġa **boyun sunmasa**, ḳılıç urġanda urġannıṉġ yüzige baḳsa, Teṉgriniṉġ laᶜneti anıṉġ üze bolsun, || mengü tamuġda ḳalsun. [127v-6/9]

(903) Mūsī aydı: İḍiyā, sen bu kün || bulardın **keçürmeseṉġ** Yaᶜḳūb yalavaç uruġı yėr yüzinde **ḳalmas**. Cebreʾīl kelip aydı: Ey Mūsī, || başıṉġ kötürgil. İḍi ᶜazze ve celle duᶜāṉġnı icābet ḳıldı. [127v-11/13]

(904) Yarlıġ boldı: || Bu ölüg ḳayu kendge yavuḳ erse, ol kentlig kişilerge anṭ bėriṉġ. Kim **anṭ içmese**, ḳışāş || ḳılġı. Anṭ içti erse, ḳışāşdın ḳutuldılar. **Anṭ içmegen** ḫūn bahāsı bėrsün. [127v-18/20]

(905) Mūsī yarlıġ || tegürdi bular aydılar: Biregü öldi yana cānlıġ öltürür-sen bizge mü küler-sen? … || Mūsī aydı: Teṉgri saklasun, men sizlerge külgüçi cāhillerdin **ermes-||men**. [128r-1/4]

(906) Aydılar: || İḍi ᶜazze ve celledin tilegil bizge ḫaber ḳılsun bu sıġır neçe yaşlıġ turur? …|| Yarlıġ keldi: Kiçig me **ermes** ḳarı ma **ermes**, orta yaşlıġ turur. [128r-4/6]

(907) Mūsī aydı: Yarlıġ birle iş ḳılıṉġ, artuḳ **yinçgelemeṉġ**. || İḍi ᶜazze ve celle sizge hem aġırraḳ **ḳılmasun**. [128r-7/8]

(908) ᶜAbdullāh ᶜAbbās raẕiya'llāhu ᶜanhümā aytur: Ol kün olar bir yaşar tana || boġuzlasalar, emgekleri **artmas erdi**. [128r-8/9]

(909) Yana aydılar: Duᶜā ḳılġıl, bu söz bizge **belgüsiz** boldı; açuḳraḳ aysun. İnşāʾa'llāh kim bulunġay. [128r-12]

(910) ᶜAbdu'llāh ᶜAbbās aytur: || İnşāʾa'llāh **tėmeseler** **hergiz** **bulmaġay erdiler**. [128r-13/14]

(911) Ol sıġır saban **sürmiş ermes**, çıkırġa **yörümiş||ermes**. Bir türlüg **özge** belgüsi **yoḳ.** [128r-14/15]

(912) Mundaġ sıġırnı || tilediler, **bulmadılar**. [128r-16/17]

(913) Aymışlar: Beni İsrāʾīlde bir ḳurtḳanıṉġ **ögsüz** oġlı bar erdi, yawlaḳ **yoḳsız||çıġay** ammā anasıġa yawlaḳ tapuġsaḳ erdi. [128r-17/18]

(914) Ol sıġır tilge || kelip aydı: Men seniṉġ-men, maṉġa mingil. Oġlan aydı: Men anamdın **destūrsız** **minmez-men**. Ançada İblīs || ᶜaleyhi'l-laᶜne bu iş Beni İsrāʾīl arasıda **bitmesün** tėp özini ḫasta ḳılıp yolını saḳlap olturdı. || Oġlanġa aydı: Men sıġırçı-men. Sıġır minip kelürde sıġır meni yıḳıp ḳaçtı. Men aġrıḳ boldım. || Meni bu sıġırġa mündürgil, seniṉġ birle kentge barayın. Oġlan aydı: Anamdın **destūrsız** **mindür||mes-men**. İblīs aydı: Meni ḳoysaṉġ, munda öler-men. Oġlan aydı: Ölseṉġ, Mevlī taᶜālā ḳażāsı || birle ölgey-sen. Yana aydı: Maṉġa raḥm ḳılıp mindürgil, müzd yarmaḳ bėreyin. Oġlan aydı: Anam || maṉġa **destūr bėrmişi** **yoḳ**, **mindürmez-men**. İblīs bildi kim sözin **tiṉġlemes**. [128v-4/11]

(915) İḍi ᶜazze ve celle bir ferişteni anasınġa ıḍḍı, aydı: Bu sıġır||nı mendin **destūrsız** **satmaġıl**. Oġlan sıġırnı bāzārġa kivürdi. Aġır bahāġa tilediler. || Aydı: Anamdın **destūrsız** **satmas-men**. Anasıġa kelip ayttı erse ferişte aydı: Bahāsı || **yetmey turur**. Bu tertīb birle bahāsı aştı. Terisi toluġ altun bėrür boldılar. Anda destūr || bėrdi, sattılar. Alıp boġuzladılar. Boġuzlamaḳġa **unamas erdiler**. [128v-13/17]

(916) Ḥikāyetde || kelmiş: Ölügniṉġ atı ᶜĀmīl erdi. Yawlaḳ munaᶜim erdi; oġlı ḳızı **yoḳ erdi**. ᶜAmmū-zādeleri || çıġay erdiler. ᶜĀmīl ölse mīrāṣ olarġa teger erdi. Ölüminge **ṣabr ḳılmay** aşuḳup ᶜĀmīl||ni öltürdiler. [128v-19/21, 129r-1]

(917) Yarlıġ boldı kim: Ḳardaşını mālı üçün öltürgenlerge ḳardaşı mālı||dın mīrāṣ **bėrmeṉġ** taḳı aḍınlar **ögrenmesünler**. [129r-2/3]

(918) Mūsī olarġa mīrāṣ **bermedi**. || Bu kün biziṉġ şerīᶜatimizde ol ḥükm bāḳī turur, kim öz ḳarındaşını mīrāṣ ümidige öltürse mīrāṣ||dın maḥrūm ḳalur. Bilgil, kim yawuzluk ḳılsa, aṉġa yanut bėrürler. **Körmes mü-sen?** [129r-3/5]

(919) Ḳaçan Mūsiġa yalavaçlıḳ || birle Tevrīt tamām bėrildi erse, Mevlī taᶜālā Mūsī birle yüz miṉġ söz sözleşti. Mūsī ḫoşlanıp aydı: || İḍiyā, bu kerāmet kim maṉġa bėrdiṉġ, **aḍın**

kimersege bėrdiŋ mü; maŋa bėrilgen ʿilm **aḏınlarge** bėrildi mü? Yarlıġ || keldi: Ey Mūsī, teŋizler aḏaḳında meniŋ bir ḳulum bar. Seniŋ ʿilmiŋ anıŋ ʿilmi tuşında bir ḳaṭre suw||ça bolġay; anıŋ ʿilmi deryā teg. [129r-12/16]

(920) Mūsī aydı: İlāhī, ol kimerse yalavaç mu, sawçı mu turur? Yarlıġ keldi: Ol **sawçılardın turur**, || sen **yalavaçlardın turur-sen**. [129r-18/19]

(921) Ėkkileri yolġa tüşdiler. Mūsī ḳatıġ yöridi. Yūşaᶜ || [a]nıŋ teg **yöriy bilmedi**. [129r-20/21]

(922) Mūsī taġ tüpinde || yul buldı. Yul başında bir çeşme suw kördi. Ol suwdın ṭahāret ḳıldı, **ammā** suw **içmedi**. Ḳoptı, || yolġa tüşdi. Andın soŋ Yūşaᶜ ol suwga keldi. Ol mengü suwı erdi. Ol hem ṭahāret || ḳıldı, **içmedi.** [129r-21,129v-1/3]

(923) Mūsī aydı: Emgendük, açduḳ; azuḳ||nı keltür yėgeli. … Yūşaᶜ aydı: || Ey Mūsī, **körmez mü-sen**, azuḳnı ol taş üze yol ḳatında unutmış-men. [129v-6/8]

(924) Mūsī aydı: Men hem birge ḳaytayın. Ḳorḳar-men yol galaṭ || ḳılġay-sen, biri birimizge **ḳavuşmaġay-miz**. [129v-9/10]

(925) Ḫıżr aydı: … Azuḳlarıŋġız ḳayda turur? Aydı: Bu yulda unutdı. Ḫıżr aydı: Tapıŋ. Taptı||lar nānnı, balıḳnı **tapmadılar**. [129v-15/17]

(926) Ḫıżr namāz||da erdi. Fārig boldı erse, Mūsīġa aydı: Soruġuŋ ne turur? Sorġıl, cevāb işitgil, terk || yanġıl. Meni Mevlī taʿālā ʿibādetindin **meşġūl ḳılmaġıl**. Sen yalavaç-sen, seniŋ ḥaḳḳıŋ uluġ turur. || Taḳṣir **keçmesün** tėdi. [129v-20/21, 130r-1/2]

(927) Mūsī aydı: Men seniŋ birle turayın ʿilm ögreneyin tėyü keldim || … Ḫıżr aydı: Sen meniŋ birle ṣabr **ḳılmaġay-sen.** [130r-2/3]

(928) Ḫıżr aydı: Maŋa eyerür bolsaŋ, her ne ḳılsam **sormaġay-sen**, || men saŋa aytḳay-men. Ėkkisi yolġa kirdiler. Ėkki yıġaç yėr bardılar. Mūsī aydı: Men aç boldum. **Yöriyü||bilmes-men**, ṭaᶜām kerek tėp olturdı. [130r-5/7]

(929) Mūsī ḳoptı, otun || yıġdı, un yoġurdı. Emgenü başladı, közindin yaş aḳar, yüzindin suw tamar erdi. Bişürüp || Ḫıżr birle ṭaʿām yėyürde Ḫıżr külümsindi. Mūsī aydı: Yalavaçġa küler mü bolur? Ḫıżr aydı: Men saŋa || **külmes-men**. İḍi ᶜazze ve celleniŋ ḳudretin taŋlanur. Bir ḳul ṣabr ḳılur, **emgeksiz** ṭaᶜām bėrür; bir ḳul || **ṣabr ḳılmas**, aŋa emgek birle ṭaᶜām bėrür. [130r-8/12]

(930) Ḫıżr aydı: Ey Mūsī, sen bilür mü-sen bu ḳuş ne tėyür? Mūsī aydı: **Yoḳ.** [130r-14]

(931) Ḫıżr aydı: Saŋa **aymadım mu** || meniŋ birle ṣabr **ḳılu bilmegey-sen** tėp. [130r-18/19]

(932) Mūsī aydı: Bu **yazuḳsız** oġlannı öltürdiŋ, || **yaraġsız** iş ḳıldıŋ. [130r-21, 130v-1]

(933) Ḫıżr aydı: || Men saŋa **aymadım mu** meniŋ birle **ṣabr ḳılumas-sen**? [130v-1/2]

(934) Mūsīġa aydı: İmdidin soŋ söz sorsam, || özüŋge **yavutmaġıl**. [130v-2/3]

(935) Yana yöridiler, Anṭākiyye atlıġ kendge tegdiler. Ṭaᶜām tiledi, **bėrmediler**. [130v-4]

(936) Mūsī aydı: Bular bizge ṭaᶜām **bėrmediler.** [130v-7]

(937) İmdi bilgil kim ol kimi on ḳarındaşnıŋ erdi, atalarından mīrāṯ tegmiş. Bėşegüsi kimide || işleyür erdiler taḳı bėşisi **işlemes erdiler**. İşlegen bėşegüniŋ birisi cüẓāmlig erdi, birisi || sınğar közlüg erdi, üçünçisi aḳsaḳ erdi, törtünçi teni şışuḳ erdi, bėşinçi ısıtma erdi; || ḳamuġdın kiçigrek ol erdi. Taḳı **işlemegenler** biri ḳaraġu, ėkkinçi saġır, üçünçi aġın, törtünçi oturum. [130v-11/14]

(938) Aydı: Bu kimi barġan tapa Cülend atlıġ ẓālim bar, melik. Yoluḳġan kimini tartıp alur. Men, ol kimini ᶜillet||lig ḳıldım, ol ẓālim **almasun** tėp, ol żaᶜīflarġa ḳalsun tėp. [130v-15/16]

(939) Bu oġlan atası anası||ġa barġanda kelgende oġrılıḳ ḳılur erdi. Atası anası: Oġlumız oġrılıḳ **ḳılmas** tėp || **bilmeyin** anṭ içer erdiler. Anı öltürdüm, Mevlī taᶜālā andın yaḫşıraḳ oġul bėrgey tėdüm. [130v-17/19]

(940) Eger tam yıḳılsa ol māl körünüp özgeler **almasun** tėp ol tamnı || rāst ḳıldım. **Ögsüzler** ulġarmışda ol māllarını alġaylar. [131r-1/2]

(941) Aymışlar: Ol gencde bir altun taḫta bar erdi, bilig sözleri bitiglig. || Söz bu erdi: Ādem oġlı ölerin bilür erken, saġınur: **Ölmes-men**. [131r-3/4]

(942) Aydı: Ḫüdāyā, sen maŋa ḥükm ḳıldıŋ erse, cān birle ḳabūl || ḳıldım; rāżī-men tėdi. Seni Firᶜavn tapa idgende başda oḳ ينا فاخا نا نوبذكي ėdiŋ. Ol **tėmedi**. [131r-10/11]

(943) Açuk yüzlüg bolġıl, tonuḳ **turmaġıl**. [131r-13]

(944) Egeşmekni özüñgdin kitergil, **hācetsiz** yėrge **barmaġıl**. [131r-14]

(945) … باب الحق الناس بين فاحكم emrini tutḳan, الهوى تتبع الو **nehy**sindin || yıraḳ turġan … || Dāvūd yalavaç ʿaleyhi's-selām. [131r-21, 131v-1]

(946) Benī İsrāʾīl || **hergiz meliksiz yalavaçsız ḳalmas erdiler**. Bularġa Ḥaḳ taʿālā düşmen üze dāyim nuṣret bėrmiş erdi. || Ol nuṣret ʿalāmeti bir tābūt erdi. [131v-9/11]

(947) Cālūt keldi, Benī İsrāʾīl boḍunıdın || ol tābūtnı aldı. Sındurayın tėdi, **sınmadı**. Otġa saldı, **köymedi**. **Arıġsız** yėrge || saldılar. Mevlī taʿālā olarġa nāsūr ʿilletini ḥavāle ḳıldı. Ḳamuġı nāsūr illeti birle mübtelā boldılar. [132r-2/4]

(948) Bu ṭābut Benī İsrāīlniñg Teñgrisi bolġay mu? Olarġa ḳayta bėreliñg, **yoḳ erse** barçamız helāk || bolur-miz tėdiler. [132r-5/6]

(949) Kördiler, aydılar: Bu biznińg || sıġırçımız turur. Mālı tavarı **yoḳ**, bu bizge **neteg** melik bolur? [132r-20/21]

(950) Tālūtnı melikge muḳarrer ḳıldılar. Añga **sansız** çerig yıġıldı. Cālūtġa sançışġalı uġradılar. || Çerigni sayladılar, **yaramasların** yandurdılar. [132v-7/8]

(951) Yarlıġ keldi ol yalavaçġa: Men sizlerni Filisṭīn || arıḳınıñg suwı birle mübtelā ḳılġay-men. Üç kün **suwsız** ḳalġay-siz. Meniñg yarlıḳımnı **tutmaġanlar**, || sançışmaḳdın yaġını **körmeyin**. [132v-8/10]

(952) Suw||ġa yettiler erse, Ṭālūt aydı: Bir avuç suwdın artuḳ **içmeñg**. Olar aydılar: Sen melik boldıñg || erse suw içmekge taḳı erklig boldıñg tėp. Üküşleri suwġa yüzin tüşüp yılḳı || ḳara meñgizlig içe başladılar. Ḳarınları kerildi, yüzleri sarġardı. Suwdın **ḳanmadılar**, || öldiler. Olar ḳırḳ miñg er erdi. Kim yarlıġ işitip kim yarlıġ bir avuç suw içgenler ḳandılar, || **ölmediler**. Aymışlar: Suw içgenler **ölmediler**, **ammā** ḳarınlar şişti. [132v-12/17]

(953) Ṭālūt aydı: Siz Mevlī yarlıḳıġa || boyun sunup **tutmadıñgız**. Sançışġa **neteg** utru turar-siz tėp yandurdı. Özi yüz yėtmiş er || birle Cālūtġa baralıñg, sançışalıñg tėdi. [132v-17/19]

(954) Dāvūd ʿaleyhi's-selām on ḳarındaş erdiler, || ataları İşā atlıġ. Dāvūd ḳamuġıdın kiçig erdi. Ol kün ḳoy saḳlar erdi. Körmekge **körksiz** || erdi. Taḳı aymışlar: Yawlaḳ körklüg erdi. [132v-21, 133r-1/2]

(955) Özge ḳarındaşları çerigge çıḳtılar. Dāvūd aydı: || Men hem barayın. Aydılar: Sen kiçig-sen, **yaramas-sen.** Olar kitgendin soñg ḳoynı || **özge** kimersege tapşurdı. [133r-2/4]

(956) [Ṭ]ālūt, İşānı keltürdi. || Oġlanların yıġdurdı. Ol yarıḳ yaşıḳnı olarġa keydürdi, **yaraşmadı**. Anda Dāvūd **yoḳ erdi** || Ṭālūt, İşādın sordı: Özge oġluñg bar mu tėp. Aydı: Yana bir oġlum bar, bu işge **yaramas**. [133r-8/10]

(957) Aymışlar: Ol ḥālde Dāvūdnı **kimerse bilmes erdi**. [133r-14]

(958) Ṭālūt aydı: Her kim bu kün || Cālūt birle sançışsa yarım mülkümni, ḳızımnı añga bėreyin. Dāvūd aydı: Men sançışayın. Dāvūd || aydı, Ṭālūt **işitmedi**. Ėkkinçi sordı. Dāvūd cevāb aydı. Hem **işitmedi**. Üçünçi sordı. Dāvūd || cevāb aydı. Hem **işitmedi**. Törtünçi sorġanda Dāvūd ḳatıġraḳ cevāb bėrdi. İşitti. Ṭālūt aydı: || Tört yolı soradım. Evvelde nelük cevāb **bėrmediñg**? Dāvūd aydı: Üç yolı cevāb bėrdim, sen **işitmediñg**. || Yana aydı: Evvelde anıñg üçün cevāb **aymadım**, [üç yolı] ḳamuġ çerig ḫalḳı tanuḳ bolsunlar tėp. [133r-14/19]

(959) Ṭālūt aydı: || Mundın burun özüñgni **hīç** sanamışıñg bar mu? Aydı: Bir vaḳt ḳoyumġa böri keldi. || Börini tutdum boynını üzüp taşladım. Andın özge sanamışıñg bar mu? tėdi. [133r-19/21]

(960) Dāvūd || aydı: Bu yarıḳ birle **sançışa bilmes-men.** [133v-1/2]

(961) Cālūt aydı: Meniñg sañga raḥmim kelür, **yoḳ erse** aġzımdaġı tüwlük birle seni helāk ḳılayın. || Dāvūd aydı: Bu söz sañga **assıġ ḳılmas**. Sen mü mañga tepinür-sen ya men mü sañga tepinür-men? [133v-5/6]

(962) Dāvūd bir taş çıḳardı sapḳan üze ḳoydı, meydānġa kirdi. İḍi || ʿazze ve cellege şenā aydı. Ḳılıç **yoḳ erdi**, yay oḳ **yoḳ erdi**. Utru yöridi. Cālūt küler || erdi. Sapḳan çewürüp taş attı. Cālūtġa **yetmesdin burun** Mevli taʿālā yėl ıḍdı. [133v-8/11]

(963) Aymışlar: Ṭālūt Dāvūdġa ḥased ḳıldı. Ḳabūl ḳılġan mālnı **bėrmedi**, || **ammā** ḫalḳ tilindin ḳorḳup ḳızını bėrdi. [133v-17/18]

(964) Ḳızı aydı: Atam || seni öltüreyin tėyü turur. Munı bileyin tėseñg, kėçe yaturda bir ḳap alu kirgil, anı körsünler. Yana **körmesde** || çıḳġıl, ḳapnı düşāb birle toldurġıl, tonuñgnı anıñg üze

yapġıl. Andaġ ḳıldı. Kişi **körmesde** sarāydın çıḳtı. || Ṭālūt saḳçılar ḳoymış erdi. Tünle **körmeyin** kirdiler. [133v-18/21]

(965) Tüñ ḳarañġu erdi, Dāvūdnı öltürdüm tėp sandı. Ne ḳılġanın || **bilmedi**, köñli tındı, saḳçılarnı evleriñe ıḍdı, özi evinde uyuḳladı. [134r-2/3]

(966) Ḳaçan Ṭālūt oyġandı erse ėkki oḳ kördi, || aydı: Dāvūd mañga eḍgülük ḳıldı, uyḳuda tapıp **öltürmedi**. [134r-5/6]

(967) Ṭālūt Dāvūdnı eḍleyü taġġa keldi. || Dāvūdnı kördiñiz mü tėyü ʿābidlerdin sordı. Bu ṣavmaᶜada turur tėp aydılar. Ṭālūt || kirdi, **kimerse tapmadı**. Mañga küler mü-siz tėp ḳamuġ zāhidlerni öltürdi, bir zāhid **ḳaldı**. [134r-7/9]

(968) Ḳaçan || açıġı öçdi erse, tirig ḳalġan zāhidġa aydı: Men tevbe ḳılsam ḳabūl bolġay mu? ᶜĀbid aydı: || Men **bilmes-men**. Fülān yėrde bir uraġut bar, Benī İsrāʾīldin. Ol mendin ᶜālim turur. Yalavaçlar||nı körüp turur. Añga baralıñ tėp. [134r-9/12]

(969) Uraġut aydı: Ḳoldaşlarımnı öltürdi, imdi meni öltürgeli kelip mü || turur? ᶜĀbid aydı: **Yoḳ**. Tevbe ḳılġalı kelip turur. [134r-14/15]

(970) Uraġut aydı: Tünni oyaġlıḳ birle || keçüre turġanlarnı öltürdüñ. İmdi **kim** bilür? [134r-16/17]

(971) Tālūṭ oġlanlarınġa keldi, || aydı: Ey oġlanlar, meni yanar ot içinde körseñiz, mañga buluşḳay mu-siz ya **yoḳ mu**? Aydılar: || Buluşḳay-miz. Aydı: Fülān ḳalᶜanı alurġa mañga buluşuñ, **yoḳ erse** mengü tamuġda ḳalur-men. [134v-1/3]

(972) Oġlanları Tālūṭ birle ol ḳalʿaġa bardılar, || sançıştılar; oġlanları öldi, soñ Tālūṭ öldi. Mülk Dāvūdġa ḳaldı. Aymışlar: Benī İsrāʾīl || Dāvūd yalavaçġa yıġılmış teg **hīç melikke yıġılmadı.** [134v-3/5]

(973) Aymışlar: Dāvūd yalavaç tünle özin **belgüsiz** ḳılıp raᶜiyyetlerdin sorar erdi kim: Pād-şāh || siziñ birle neteg muᶜāmele ḳılur? [134v-7/8]

(974) Dāvūd duᶜā ḳıldı: İḍiyā, mañga bir ḥirfet ögretgil, || anıñ birle ḳazġa<n>çımnı yėyeyin; ḫalḳ meni **sözlemesünler**. [134v-10/11]

(975) Aymışlar: Dāvūd yazuḳ ḳılġan || ʿāṣilerni ḳarġar erdi. Ḫaḳ taʿālā ol sebebdin belā bėrdi. Sebeb ol erdi kim bir kün || duᶜā ḳıldı: İḍiyā, ne üçün bu ḫalāyıḳ seni oḳıyurda İbrāhīm İḍisi tėyürler, Dāvūdnıñ || İḍisi **tėmesler**? Ḫiṭāb keldi: Olarġa belā ıḍdım. Belāmġa ṣabr ḳıldılar. Dāvūd aydı: Mañga hem belā || ıḍġıl. Ṣabr ḳılayın, meni hem duʿālarında oḳısunlar. Aymışlar: Dāvūd ʿāfiyet duʿāsı **kılsa kerek || erdi**; belā duʿāsın ḳıldı. Yarlıġ keldi: Ey Dāvūd, olarġa belā bėrdim, **ammā** ḳayu vaḳtda bėrürim||ni **ḫaber ḳılmadım. Ammā** sañga belā bėrür-men tėp ḫaber ḳıldı <m> [134v-13/19]

(976) Yana bir rivāyetde: Yarlıġ keldi: Fülān || yılda, fülān ayda, fülān künde, fülān saʿātda belā yibergey-men. Dāvūd ol tārīḫni bitidi. || Ḳaçan ol kün yetdi erse ḳapuġçılarġa aydı: Ḳapuġnı berkitgil, **kimerseni kirgüzmeñ** tėdi. [134v-19/21]

(977) İblīs bir ḳuş ṣūreti üze kirip keldi, || başı yinçüdin, közleri ḳızıl yāḳūt, aḍaḳları yaşıl zeberceddin, ḳanatları altundın. Dāvūd || ḳatında ḳondı. Dāvūd anıñ körkin körüp tañgladı, belā kelürin unutdı. Ḳuşnı tutayın tėdi. || Ḳuş uçup naru ḳondı. Tutayın tėp bardı. Yana uçup naru ḳondı. Dāvūdnı **nevmīd** || ḳılġu teg **kitmedi**. [135r-1/5]

(978) Dāvūd ʿaleyhi's-selām ol ḳızını ḳolduru kişi ıḍdı. Aydılar: İbn Yāmin uruġından Uriyā[196] atlıġ || kişini yiberip erdi. Yalavaç sözin **red ḳılmas erdiler.** Batşebaᶜ[197] rıżā bėrdi, aydı: Dāvūd||ġa barur-men ol şarṭ birle kim tünle ḳonuşı mende bolsun. Ḳaçan mendin oġul tuġsa pād-şāh||lıḳnı añga bėrsün. Dāvūd ḳabūl ḳıldı; ᶜaḳd ḳılıp Batşebaᶜnı aldı, añga köñgül bėrdi. Belā kelürin || **bilmedi**. [135r-10/14]

(979) Aydılar: || **Ḳorḳmaġıl**, biz ėkegü ḫaşmlar-miz. Sañga keldük kim ḳılġay-sen. Suʾāl: Dāvūd ne üçün ḳorḳtı? || Cevāb: Ḳaçan kimerse Dāvūdġa kelür bolsa destūr tilep kelür erdi. Bu ėkegü destūr **tilemey** kirdiler. || Ḳapuġdın **kirmediler**, mihrāb tamından kirdiler. [135r-15/18]

(980) Dāvūd **muḫāl** söz işitti erse **ṣabr ḳılmadı**, aydı: Munuñ toḳsan toḳḳuz saġlıḳı bar erken || seniñ bir saġlıḳıñnı alayın tėse sañga ẓulm ḳılur. [135r-21, 135v-1]

---

[196] Londra nüshasında Uvreyā.
[197] Londra nüshasında Batşānaʿ.

(981) Yana ėkegü **körünmes boldılar**. [135v-4]

(982) Baᶜžılar mundın hem **yaramas sözlerni** Dāvūdġa bağlamışlar. Ḳamuġı ḫaṭā turur. [135v-8]

(983) Tefsirde taḳı ᶜİsmetü'l-Evliyāda keltürmişler: Dāvūd şeriᶜatinde bir kimerse bir ḳızını ḳolarmen tėse || **özge kimerse** ol ḳızını ḳolmaḳ **revā yoḳ erdi**. [135v-9/10]

(984) Batşebaᶜnı Uriyā ḳoldurġalı kişi ıḍmış erdi. || Dāvūd anı **bilmey kimerse ḳolmay-dur** tėp ḳoldı. Efżāl-ı aᶜmāl-i enbiyā üze farīża üçün Dāvud || tefaḫḫus **ḳılmaduḳı üçün** ᶜitāb keldi. [135v-10/12]

(985) Aymışlar: Yazıġa çıḳıp ḳırḳ tün kün secde içide yıġladı. || Ol ḳadar yıġladı kim secde-gāhı közi yaşından köl boldı, ot ündi. Dāvūd boyı ol || ot içinde **körünmes boldı**. Dāvūd yıġısı birle ᶜālem ḫalḳı yıġısın ölçese, Dāvūd yıġısı ziyāde||raḳ kelgey. Taḳı Dāvūd yıġısı birle Ādem ata yıġısın ölçese Ādem yıġışı artuḳraḳ kelgey. [135v-14/17]

(986) İḍiyā, on sekkiz miñg ᶜālem || ḫalḳını tındurġıl, **kimerse** sendin ḫācet **tilemesünler**; men ḳolayın. Yarlıġ keldi: … || Ey Dāvūd, **bilmedüñg mü** ün üküşlüki meniñg işitmekimni **tıymas**? || Dāvūd aydı: Belī. … Andaġoḳ turur, **ammā** bir sāᶜat **tıyġıl**, ḳamuġını tek ḳılġıl. || Vehb bin Münebbih aytur: Andın burun soñg ḫalāyıḳını **kimerse tıymışı yoḳ erdi**. [136r-1/5]

(987) Üç yolı secdege bardı. Ḳırḳ tün kün **baş kötermedi, hiç** || **nerse tėmedi**. [136r-6/7]

(988) Dāvūd kördi, yarlıġ || keldi kim: Ẕillet ẓikri **yoḳ**. [136r-8/9]

(989) Süleymān aydı: Barıp atamġa aytıñg || bu ḥükm **yaraġsız** turur. [136r-18/19]

(990) Ḥikāyet||de kelmiş: Dāvūdnıñg on ėkki oġlı bar erdi. Ḳamuġı ᶜālim, faḳīh, ᶜāḳil. Bulardın meniñg ornumda || oltururġa ḳayusı yaraġlıḳ erken tėp fikr ḳılur erdi. Āḫir ᶜömri boldı erse Cebreᵓil bir || mührlig ḫaṭ keltürdi, aydı: Ey Dāvūd, ḳayu oġluñg bu ḫaṭnı **açmayın** oḳusa ornuñgda anı olturt. || Dāvūd oġlanlarıġa bėrdi, **oḳıyu bilmediler**. Cebreᵓil aydı: Özge oġluñg bar mu? Dāvūd aydı: Yana || bir oġlum bar, kiçig turur. Cebreᵓil keltürgil tėdi. Süleymānnı ündep ḫaṭnı ḳolunġa bėrdi erse || **açmayın** oḳıdı. Açıp baḳtılar erse Süleymān oḳuġandın bir söz artuḳ eksük **kelmedi**. [136v-2/8]

(991) Aymışlar: Ādemdin Dāvūdġa tegi **kimerse** yarıḳ **ḳılmışı yoḳ erdi**. Bu şınāᶜat Dāvūddın mīrāṣ ḳaldı. [136v-13]

(992) *Ḥikāyet* Bir kün Loḳmān Ḥakīm Dāvūd yalavaçġa keldi. Kördi: Temürni ḫamīr teg işleyür. Tañglap turdı, || **sormadı**. [136v-14/15]

(993) **Sormayın** tek turmaḳ ḥükm turur, **ammā** işletgen az turur. [136v-16]

(994) Aymışlar: Bir kün ᶜAzrāᵓīl Dāvūd sarāyıġa keldi, ādem ṣūretinçe. || Dāvūd ewde **yoḳ erdi**. ᶜAzrāᵓīlge Süleymānnıñg anası Batşebaᶜ aydı: Sen kitgil. ᶜAzrāᵓīl aydı: || Men sañga sözlegeli keldim. Batşebaᶜ aydı: Meni Dāvūd yalavaç alġalı yat kişi **körmişim yoḳ,** yat kişi meni **körmişi [yoḳ]**. || Dāvūd **kelmesdin burun** kitgil. [136v-18/21]

(995) ᶜAzrāᵓīlge baḳtı, tanıdı. || Ne işke keldiñg tėdi. ᶜAzrāᵓīl aydı: Seniñg cānıñgnı alıp uçmaḫġa ėltgeli keldim. Dāvūd || birle ᶜAzrāᵓīl sözleşgenlerin Batşebaᶜ işitür erdi. ᶜAzrāᵓīl erkenin **bilmedi**. Dāvūd ornınġa || kelip saġ ḳolın üze yattı. ᶜAzrāᵓīl cānın aldı. **Ölmesdin burun** mülk ü memleketni Süleymān||ġa tapşurmuş erdi. [136v-21, 137r-1/4]

(996) Aymışlar: Yėtmiş tün oyaġ turdı. Duᶜā ḳılıp yalbardı: İḍiyā, meni yarlıḳaġıl, || mañga mülkī bėrgil kim **mendin özge kimersege bėrmiş bolmaġay-sen.** Ḳamuġnı bağışlaġan sen-sen. [137r-18/19]

(997) Yarlıḳadı: Ḳamuġ meliklerniñg cānın alġay-men. || Dünyā içinde sen**din özge** melik **bolmaġay**. Mevlī taʿālā ol vaʿdege vefā ḳıldı. Ḳamuġ meliklerni || köterdi. Süleymān **yalġuz** ḳamuġ ᶜālemġa melik boldı. [137r-21, 137v-1/2]

(998) Aymışlar: Bu ėkki aylıḳ yėrni yėl || üze yörügenlerin **bilmes erdiler**. [138r-5/6]

(999) Süleymān**dın||burun** ḳıtr **yoḳ erdi**. [138r-8/9]

(1000) Aymışlar: Ḳıṭr aḳar baḳır bolur, ḳıṭr || ḳaynayur baḳır bolur. Ḥişārlar tamların anıñg birle suvarlar, ol tam **yıḳılmas bolur**. [138r-10/11]

(1001) Aymışlar: Dīvler || dünyāda yėtti nerse taşnif ḳıldı Süleymān peyġamber vaḳtında, an**dın burun yoḳ erdi**: Ḥammām, suw || tegirmeni, ehek, naḳḳaşlıḳ, ṣūret ḳılmaḳ, [ġavvaşlıḳ ḳılmaḳ], taşnı bu taġdın ol taġġa ėltmek. [138r-13/15]

(1002) Baᶜžılar küçlüg ḳavī erdiler, Süleymānġa **boyun || sunmas erdiler**. Olarnı taġda zencīr birle saḳlar erdi. [138r-17/18]

(1003) Kelbī rivāyet ḳılur: Ḳaçan || Süleymānġa pādşāhlıḳ muḳarrer boldı erse, duᶜā ḳıldı: İḍiyā, ḳamuġ ḫalāyıḳnı bir kün ḳonuḳlaġayın || tėyü saḳınçım bar. Yarlıġ keldi: Meniñ ḫalḳımnı men**din özge kim** ḳonuḳlay alur? [138r-19/21]

(1004) Süleymān ol taḫt üze olturdı. Ol teñizge baḳar erdi. Teñizdin bir balıḳ baş || köterdi; aydı Süleymānġa: Bizge yarlıġ boldı; seniñ ḳonuḳluḳıñġa keldük. Ḫalayıḳ yıġılġunça meniñ ṣabrım **yoḳ**. || Mañga ṭaᶜām bėrgil. [138v-8/10]

(1005) Süleymān tebessüm ḳıldı, aydı: Ey balıḳ munça ṭaᶜāmlarnı ḫalḳ üçün yıġıp turur-men, neçe || kerek erse yėgil tėdi. Balıḳ baş köterip ol ṭaᶜāmlarnıñ cümlesin bir soḳum ḳıldı taḳı aydı: || Ey Süleymān, عطمنى Yaᶜnī: Mañga ṭaᶜām bėrgil. Süleymān müteḥayyir ḳaldı, aydı: Bu ṭaᶜāmlarnı maġrıbdın maşrıḳġa || yıġdurmış erdim ḫalayıḳ üçün. Sen ḳamuġını bir soḳum ḳıldıñ. **Özge** ṭaᶜām **yoḳ** tėdi. Balıḳ aydı: || ... Mevlī taᶜālā mañga her künde ḳırḳ soḳunum aş bėrür erdi her bir soḳunumı || barça aşıñça erdi. Bu kün men aç ḳaldım. Aş **yoḳ ermiş**, **nelük** ḫalḳnı ḳonuḳladıñ? [138v-10/15]

(1006) Süleymān || **bī-hūş** boldı. Hūşıġa keldi erse aydı: Ḫüdāyā, tevbe ḳıldım rūzī bėrgüçi sen-sen, biz çıġay-miz. || Aymışlar: Ol kün ḳamuġ tınlıġlar aç ḳaldılar. Aymışlar: Ol balıḳ yėrni kötergen balıḳ erdi. Mevlī taᶜālā || ol ḥālde yėrni balıḳ arḳasından köterip öz ḳudreti birle saḳladı, anı Süleymānġa ıḍdı: || Ḳamuġ ḫalāyıḳ Mevlī taᶜālā ḳudretin bilsünler, öz ᶜācizlıḳların añglasunlar, ᶜibret alsunlar tėp. Aymışlar: Ol || balıḳ **ermes erdi**. Mevlī taᶜālā öz ḳudretin körgüzdi Süleymān pend alsun tėp. [138v-15/20]

(1007) Ol ḳol içi toluġ ḳarınçḳa erdi. Ol ḳarınçḳalarnıñ uluġı aḫsaḳ erdi, Mender atlıġ. || Ün ḳıldı: Ey ḳarınçḳalar, ḳaçıñ evleriñizge kiriñ. Süleymān çerigi sizle<r>ni basıp **helāk || ḳılmasun**. [139r-2/4]

(1008) Ḳarınçḳa aydı: Sen melik-sen, men hem melik-men. Mevlī taᶜālā mañga ḳırḳ ṭabaḳ yėr mülk bėrdi. Tegme ṭabaḳ yėrde || serhenglerim bar. Tegme bir serheng birle ḳırḳ miñ ḳarınçḳa çerig bar. Mevlī taᶜālā yarlıḳı bolsa, yėr yüzinde || bir düşmenni **ḳoymaġay-men**. Süleymān aydı: Andaġ çerigiñni nelük ḳaçırdıñ? Aydı: Seniñ çerigiñ keçerde || **bilmeyin** basḳaylar, olar helāk bolġaylar tėp ḳaçurdum. Süleymān aydı: Sen nelük **ḳaçmadıñ**? Aydı: Men || bularnıñ uluġı-men. Uluġ raᶜiyyetlerge müşfiḳ kerek, belā kelmişde özini belāġa tutġu kerek. Süleymān || aydı: Bu biligni ḳandın ögrendiñ? Ḳarınçḳa aydı: Ḳamuġ ᶜālemniñ biligi **mende mü tėyür-sen**? || İḍi ᶜazze ve celle biligni biregüge **bėrmedi**. [139r-8/14]

(1009) Ḳarınçḳa aydı: Mevlīdin ne tilediñ? Süleymān aydı: Andaġ mülk tiledim kim **mendin özge kimerse||de bolmasun.** Ḳarınçḳa aydı: Bu sözdin ḫased isi kelür: Mañga bolsun, **özgelerge bolmasun**. [139r-15/16]

(1010) Taḳı ne || tilediñ? Süleymān aydı: Yėlni tiledim kim mañga musaḫḫar ḳıldı. Minip yörür-men: İsteḥardın Şāmġa, Şāmdın || İsteḥarġa bir aylıḳ yėr turur; künde barur-men, hem kelür[-men]. Ḳarınçḳa aydı: Maᶜnīsi ol bolur: Seniñ elgiñdeki || mülkniñ ḳamuġı yėl turur. Anı **mingünçe** maᶜrifet merkebini minseñ, sañga **yaḫşırak erdi**. Köz yumup || açġunça bir sāᶜatda ᶜarşġa **teggey erdiñ**. [139r-16/20]

(1011) Yana ne tilediñ? Aydı: Yaġan süñgükindin taḫt bėrdi. || Ḳarınçḳa aydı: Mevlī taᶜālā yarlıḳar: Ḳavluhu taᶜālā: و املاه نودنف هونف اه ىرشرف انرالا ضرالا Bu kėñ yėr kifāyet **bolmadı mu**? [139r-20/21]

(1012) Yana sordı: Taḳı ne bėrdi? Aydı: Uçar ḳuşlarġa ḥükm ḳıldı. Başım üze kölege ḳılurlar. Ḳarınçḳa || aydı: Eḍiz kök kölegesi sañga **bes ermes mü erdi**? [139v-1/2]

(1013) Taḳı ne bėrdi? Aydı: Bir yüzük bėrdi. Ḳamuġ || maḫlūḳāt anıñ birle musaḫḫar tururlar. Ḳarınçḳa aydı: Mevlī taᶜālā sañga körgüzmiş kim yėrdin kök||ke tegi, maġrıbdın maşrıḳġa tegi sañga bėrdim. Anıñ bahāsı bir kesek taş turur. Ḫalayıḳ bilsünler || kim anıñ ḳıymeti **yoḳ**. Mülk uçmaḥ mülki turur. **Kimerse** anıñ ḳıymetini **bilmes**. [139v-2/5]

(1014) Ḳarınçḳa aydı: Taḳı || ne bėrdi? Aydı: Dīv perīni mañga musaḫḫar ḳıldı. Ḳarınçḳa aydı: Bu sehl mülk turur. Ṣabr ḳılsañ erdi || feriştelerni sañga musaḫḫar ḳılur erdi, neteg kim āḫirü'z-zamānda Muḥammed atlıġ peyġamber bolġay, Mevlī taᶜālā||dın **hīç nerse ḳolmaġay**, ḳamuġ ferişteler añga musaḫḫar kelgeyler. [139v-5/8]

(1015) Bir kün || Süleymān aṭlanıp barurda Ḳāvān atlıġ aḍaġġa tegdi. Yılḳı kördi, otlayur. Süleymānnı || kördiler erse, uçup havāġa aġdılar. Süleymān anı körüp ḥayret ḳıldı, **hīç kimerse** || **körmişi yoḳ**. [139v-9/12]

(1016) Süleymānnıṉ ol aṭlarġa raġbeti boldı. Eviṉge keldi. Kāvuş atlıġ dïv || bar erdi, aṉga aydı: Ḳanatlıġ miṉg aṭ kördüm Kāvān atlıġ aḍaġġa yörürler. Anı maṉga || keltüre bėrgil. Kāvuş aydı: Men ol işni **ḳılu bilmes-men**, **ammā** kimersege yolçılaġayın, ol barıp || keltürgey. [139v-12/15]

(1017) Aydı: Ol aḍaġda Semdūn atlıġ bir dïv bar, ol işni || ol bitürgey. Süleymān aydı: Men hem Semdūnnı tilep **tapmas-men**. Bu Semdūn bir dïv erdi yawlaḳ || küçlüg heybetlig. Süleymānġa **boyun sunmaz erdi**. [139v-15/17]

(1018) Kāvuş aydı: || Ol kimerse anıṉg sözіṉge **inanmas**, **yalġuz** meniṉg sözümge inanur. Maṉga yüz dïv bėrgil, olar bir || yėrde busup oltursunlar. Men aṉga **yalġuz** barayın. [139v-18/20]

(1019) Aydı: Dïvlerge buyurur-men: Ol ataġnıṉg suwın çıḳarurlar, ḳoy yüṉgin bulaḳlarnıṉg tölük||lerige soḳarlar, berkitürler. Ol çaġırlar ol köllerge ḳoydurur-men. Aṭlar suw içmek<ge> kelseler, **nāçār** || suw ornıġa çaġırnı içip esürgeyler, **uça bilmegeyler**. Tegme bir dïvge bir aṭ tutup bėrgey-men, saṉga keltürgeyler. [140r-11/13]

(1020) Ol atlar || suw içgeli keldiler. Çaġır isin tapıp **içmediler**, yandılar. **Özge** suw **tapmadılar erse** ḳayra kelip çaġırnı || içtiler. Esrip **uça bilmediler**. [140r-15/17]

(1021) Kün batdı, ėkindü namāzı fevt boldı. || Süleymān heybetlig erdi, namāz fevt boldı **tėmediler.** Aymışlar: Kün batġalı yavuşdı. Müsteḥab vaḳti || **ḳalmadı**. Aymışlar: Namāz ḳażā **bolmadı ammā** oḳıyur virdi bar erdi ol fevt boldı. Süleymān anı bildi || erse aydı: Men bu aṭlar sewüglüki birle meşġūl bolup İḍi ʿazze ve celle ẕikrini **ḳoymış-men**. [140r-21, 140v-1/3]

(1022) Aymışlar: Ol miṉg aṭnı toḳḳuz yüz || tėp Süleymānġa ʿarża ḳılmış erdiler. Ol aṭlar **ḳalmadı**. [140v-10/11]

(1023) Aymışlar: Ḳaçan Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām Süleymān üçün kün || yanġanın işitti erse ġayretlendi: Meniṉg üçün taḳı ümmetlerim üçün kün yansa, namāzlarımız ḳażā || **bolmasa ne bolġay erdi** tėp saḳındı. [140v-13/15]

(1024) Ḳaçan Süleymān köşkge aġar bolsa, kergesler ḳanatlar yazıp gül-āb saçarlar erdi. Biri biriṉge ulaşur erdiler, || perde meṉgizlig. **Kimersenіṉg** közi Süleymānġa **tüşmez erdi**. [141r-4/5]

(1025) Buḫt Naṣrī kelip Beytü'l-Maḳdisni || almışda ol kürsīni çıḳardı. Körüp taṉgladı. Mineyin tėdi. Ördiler, bir aḍaḳı sındı kim aḍaḳ || ḳoyġu yėrni **bilmese** andaġ bolur erdi. Ammā Süleymān bilür erdi. [141r-11/13]

(1026) Bu sözni işitdim erse, uçup || ḫorūsnıṉg arslannıṉg ḳatıda ḳondum. Yėtti miṉg yėtti yüz cādūluḳlar kördüm. Üç yüz || on bėşni örgendim. Seniṉg ėligiṉge **tüşmesem** , ḳamuġnı **ögrenür erdim**. Kimerse ol ḫorūs||dın **destūrsız** keçer bolsa ol arslan tepünür, ḳılıç birle çapıp öltürürler. [141v-5/8]

(1027) Ṭılsım birle, cādū||lıḳ birle keçdim. Melik sarāyınġa bardım. Uluġ köşk kördüm, kėṉgliki tört yıġaç. Anıṉg pād-şāh||lıḳı, anıṉg çerigi teg çerig **körmedim**. Altun taḫt üze olturur. Başı tar, yüzi çıġıt, burnı || kėṉg, közi ḳara, öṉginde bir ḳız olturur, ādemїde perїde andaġ körklüg körmişim **yoḳ**. [141v-8/11]

(1028) Sordum: Bu tegme bir ḫorūs || alnında ne tabl ve ʿalemler bar? Aydı: Ḳaçan melikge bir iş tüşse ol ḫorūslar çaḳırur, **kimerse** || **ḳaḳmayın** ol ṭabllar ün ḳılur. Tegme bir ḫorūs öṉginde on ėkki miṉg er yıġılur. [141v-13/15]

(1029) Semdūn || aydı: Yā resūla'llāh, Mevlī taʿālā maṉga ėkki miṉg yüz yėgirmi yıl ʿömr bėrdi. Ėkki miṉg yıl || bu cihānnı kezdim, andaġ ʿacāyibler **körmedim**. [141v-16/18]

(1030) Süleymān aydı: Ey Semdūn, bu sözüṉg rāst mu turur? || Semdūn aydı: سيلي ريخلا ةنياعملاك الله لوسر اي İşitmek körmek birle teṉg **ermes**. Eger tilesen̈g, || bargıl körgil. [141v-18/20]

(1031) Siz barıp ḳanat birle közlerin tutuṉg, tumşuḳ birle etleriṉg üzüṉg. || Andaġ ḳıldılar. **Yeṉge bilmediler**. [142r-10/11]

(1032) ʿUkūz çerigi sındı. Süleymān öz ḳamçısın Āṣafġa bėrdi. Ḳamçı boyluġ || **kimerseni** tirig **ḳoymadı.** [142r-12/13]

(1033) Andın soñg Semdūnġa aydı: Ol ayġanıñg ḳız ḳayda turur? Mañga alıp kelgil, **ammā özge** dïv perï || **kimersenïñg** eligi **tegmesün**. Semdūn ol sözge küldi, aydı: Elig **tegürmeyin neteg** keltürse bolur? || Süleymān aydı: Bir tedbïr ḥile ḳılıñg. **Hïç kimerse** cevāb **aymadı**. Semdūn aydı: Bulutġa || ayġıl: Teñgizler tüpindin yinçüler alsun, Kūneniñg sarāyı ḳapuġınġa yaġmur teg yaġdursun. || Ḳız anı körüp çıḳġay. Bulut ḳızını köterip sañga keltürsün. Mundaġ **ḳılmasa** ol sarāyġa || **kimerse kirmes**. [142r-17/21, 142v-1]

(1034) Aymışlar: Kūne İslām ḳabūl ḳıl[ma]dı. Süleymān söwmişdin || **İslāmsız** almış erdi. Aymışlar: Bu sözler dürüst **ermes,** ammā ḫalḳ tilinde yöritür. Şeyṭān || ilḳası birle iʿtiḳād tutmaḳ **kerekmes**. Ḫaṭāsı köp, küfr sözler hem bar. **Neçe me** ḫaṭāsı küfri bar erse || munda hem yād ḳılalıñg, ḫaṭānı ṣavābdın ayıra bilsünler. [142v-7/10]

(1035) Ḥikāyet||lerde bu turur: Ḳaçan Süleymān Kūneni **İslāmsız** aldı erse bir kün İblïs ᶜaleyhi'l-laᶜne Kūneniñg eviñge || atası ṣūretinçe kirdi. [142v-10/12]

(1036) Aymışlar: Ādemdin ḳıyāmetġa tegi **hïç yalavaç** evinde ṣūret || **yoḳ erdi**, **meger** Süleymān evinde; kimi kümüşdin, kimi yıġaçdın, kimi ruhāmdın. [142v-18/19]

(1037) Aymışlar: Burunḳı zamānede eḍgüler arıġlar ölgendin soñg || sūretin ḳılıp añga baḳmaḳ revā erdi. Bu Kūne atası sūretin öñgide ḳoyup kėçe kündüz añga tapınur || erdi. Süleymān anı **bilmes erdi**. [142v-20/21, 143r-1]

(1038) Süleymān ᶜïdge çıḳar boldı erse burun Kūneġa keldi. Sözledi erse **cevāb bėrmedi**. Yüz || öwürdi. Süleymān, ne boldı tėdi. Kūne aydı: Sen Teñgriñg üçün ḳurbān ḳılur-sen. Mañga hem nerse bėrgil, || atam rūḥı üçün ḳurbān ḳılayın. Süleymān aydı: İḍi ᶜazze ve celle**din özge kimersege** ḳurbān **revā ermes**. [143r-4/6]

(1039) Süleymān çıḳıp ᶜïd namāzın ḳıldı. Āṣaf bin Berḫiyā ḫāṭïb erdi. Ḳaçan minberge aġsa, İḍige ḥamd u ṣenā || aytur erdi. Ādemdin Süleymāngа tegi ḳamuġ yalavaçlarnı ẕikr ḳılur erdi. Ḳamuġını yād ḳıldı, **ammā** Süleymānnı || **ḳılmadı**. Minberdin indi. Süleymān aydı: Ey Āṣaf, bu kün ḫuṭbede meni nelük yād **ḳılmadıñg**? Āṣaf aydı: || Eviñgde butġa tapunur bar. Andaġ kimerseni ḫuṭbede **neteg** yād ḳılayın? [143r-9/12]

(1040) Kūne||<ni >söwer üçün söz **tėmedi**, **ammā** butnı sındurup otġa yaḳtı. [143r-14/15]

(1041) Süleymān ḳaçan ṭahāret ḳılur bolsa iç tonını, yüzükini Āmine atlıġ ḳarabaşıġa bėrür erdi. Bu || kün ṭahāret ḳılġalı kirdi. **Çıḳmasdın burun** İḍi ᶜazze ve celle Süleymān yalavaç meñgizin Ḥanḳïḳ atlıġ divge || bėrdi. [143r-16/18]

(1042) Süleymān ṭahāret ḳılıp çıḳtı. Āmineni || **tapmadı**, Ḥanḳïḳni kördi, taḫt üze olturur. [143r-19/20]

(1043) Mevlï taᶜālādın yėrge yarlıġ boldı, **ḳarār bėrmegil** tėp. [143v-1]

(1044) Süleymān aydı: Ṭaʿāmġa muḥtāc-men. ʿAvrat aydı: Erim evde **yoḳ**. Er kişi **yoḳında** ṭaʿām **bėrmes-miz**. || Ol bāġġa kirip olturġıl, niʿmet yėgil. Erim kelse seni ḳonuḳlaġay. Süleyman ol bāġġa kirdi. Ḥavż || ḳıraġıda olturdı. Yėrge yarlıġ boldı: Süleymāngа ḳarār bėrgil. Süleymān ol yėrde tün kün uyudı. Peşşeler || uluġı Ṭūṭārūs atlıġ, Süleymānnıñg ısın aldı. Peşşelerge buyurdı, yıġıldılar, Süleymāngа zaḥmet bėrü || başladılar. Bir yılan Süleymānnıñg ısın aldı; keldi kördi: Peşşeler Süleymāngа zaḥmet bėrürler, Ṭūṭārūs||ġa aydı: Bilür mü-sen bu kim turur? Aydı: Süleymān turur, **ammā** İḍige ʿāṣi turur. [143v-3/8]

(1045) Ançada ev eyesi keldi. Ḫatunı aydı: Bir ḳonaḳ keldi. Ṭaʿām || ḳoldı; **bėrmedim**. Baġda yatur. Barıp körgil. Ṭaᶜām tilese bėrgil tėdi. Kelip kördi: Peşşeler zaḥmet || bėrür, yılan ḳorıyur. Tañgladı, ḫatunıdın kelip sordı: Bu kişi kim turur, atı ne turur? Ḫatun || aydı: **Sormadım**. [143v-9/12]

(1046) Ol er ḫatunı birle yawlaḳ pārsā erdiler. Bir körklüg ḳızı bar erdi. Telim kişiler tilep **bermes** || **erdiler**. [143v-16/17]

(1047) Men ḳaçmış ḳorḳmış kişi-men. **Māl tavarım yoḳ**. Sizge bay küyev tapılur tėdi. [143v-18]

(1048) Ol kėçe Süleymān tañg atġunça || namāz ḳıldı, ḳızġa **baḳmadı**. [143v-19/20]

(1049) Ḳurtḳa aydı: Ey yigit, sen kāhil kişige oḫşay-sen. Barġıl, kişi işin işlegil. Ton, etmek ḥāṣıl ḳılġıl. || Süleymān aydı: Ey ḳurtḳa, men iş **bilmez-men**. [144r-1/2]

(1050) Süleymān zenbïlni alıp teñgiz ḳıraḳıġa bardı. Kėçege tegi olturdı. **Kimerse** || iş **buyurmadı**, Kėçe keldi, **nerse keltürmedi**. [144r-3/4]

(1051) Tañglası ḳurtḳa yana keldi. Küyev ne keltürdi tėdi. **Nerse** || **keltürmedi** tėdiler. [144r-4/5]

(1052) Bir dihḳān keldi, atlıġ, ḳulı birle. Balıḳ satḳun aldı. Ḳulı || bir pāresin Süleymān zenbīl birle bir pāresin balıḳnıñ köterdi. Dihḳān evige bardılar. Dihḳān aydı: || İḍi ᶜazze ve celle ḥaḳḳı ḥürmeti taḳı Süleymān ḥaḳḳı kim bu er ḥammāl **ermez**. [144r-6/8]

(1053) Süleymāndın sordı, aydı: **Hergiz** || hammāllıḳ ḳılmışım **yoḳ**, zaruret birle bu yėrge tüşdüm. [144r-8/9]

(1054) Dehḳān aydı: || Ol er ḫatun kim seni ḳonaḳ ḳıldılar, ėkkisi hem pārsā turur. Yėtmiş pāre elde ol ḳızdın || körklüg ḳız **yoḳ turur**. Ol ḳurtḳa yawlaḳ murdar turur. [144r-10/12]

(1055) Dehḳān ḳulıġa aydı: Ol balıḳnı || bişürüp özge ṭaʿām birle şofraġa salıp bu kişi alnıġa keltürgil. Keltürdi, Süleymān rūze || erdi, **yėmedi**. [144r-12/14]

(1056) Dehḳān aydı: Ey yigit, her künde maññga kelgil, mundaġoḳ || bėreyin, tegme yılda altmış cāme böz, bir ḳat ton zaᶜifeñġa bėreyin. Men tirig bar ersem, **ḳayġurmaġıl**. [144r-15/16]

(1057) Bu iş şöhret taptı erse Süleymān fikr ḳıldı, || meni **tapmasunlar** tėp. Olardın kitti. Bir taġġa keldi. [144r-20/21]

(1058) Ḫatunları feryād ḳıldılar kim: Ey Āṣaf, ottuz yėtti kün boldı || kim Süleymānnıñ ḫaberin **bilmes-miz**. [144v-6/7]

(1059) Mevlī taʿālā Erḥam atlıġ balıḳġa ilhām bėrdi. Ol yüzünki alıp yuttı, aydı: Ḫüdāyā, || bu meniñ ḳūtum mu turur? Yarlıġ keldi: Ol **seniñ ḳūtuñ ermes**. Mendin saña yarlıġ || bolġunça saḳlaġıl. [144v-10/12]

(1060) Andın soñ Süleymān bayaḳı kendge keldi. Anı aġırladılar. Bizge iş || **ḳılmaġıl**. Bu kün neçe balıḳ tutsaḳ saña bėreliñ tėdiler. Aġ saldılar. **Nerse tüşmedi**. Uluġ||ları aydılar: Bu kün anı aġırlañ, anıñ adıġa aġ salıñ. On bir aġ saldılar. Kėçege tegi **hīç || nerse ilinmedi**. Üçünçi kün hem **ilinmedi**. Törtünçi kün kim Süleymān mülkindin ayrılġalı ḳırḳ birinçi || kün erdi, Süleymāngа aydılar: Sen aġ salġıl. [144v-13/17]

(1061) Anda || Cebreʾīl Mevlī taᶜālānıñ selāmın tegürdi taḳı yarlıġ boldı: Tört ḫaṭā iş ḳıldıñ, sendin keçürdim. || Evvel: Kūneni İslāmġa **kivürmeyin** aldıñ. Ėkkinçi: Kāfire tişini nikāḥ ḳıldıñ. Üçünçi: Anıñ üçün || but yondurdıñ. Törtünçi: Çekürgeni ḳurbānlıḳ bėrdiñ. [145r-2/5]

(1062) Mundın artuḳ kim butġa tapunsalar yalavaç evinde, || ol anı **bilmese**, sen ḫatunıñ ḫayżı kelmiş ḥālini **bilmeseñ** fāsıḳ bolur-sen. [145r-9/12]

(1063) Sübḥāna'llāh, Süleymān || yalavaç evinde butġa tapundılar, **bilmedi** tėyür-sen. Ėkkinçi ḫaṭā: Süleymān ḫatunı butġa tapunsa, **kāfire** || **bolġay erdi**. Süleymān kāfireni nikāḥ **ḳılmaġay erdi**. Eger **bilmese** kāfire erdükin Mevlī taᶜālā **ḫaber bėrgey** || **erdi**. [145r-12/15]

(1064) Üçünçi ḫaṭā: Şeyṭān Süleymān ṣūretiġa kelip yüzük aldı tėyürler. **Andaġ bolsa**, Mevlī ṭaᶜālā || yana bir ādemni seniñ ṣūretiñġa evürürge ḳudreti **yoḳ mu**? [145r-15/16]

(1065) Bėşinçi ḫaṭā ol turur kim: Dīv Süleymān ḫatunları birle ḫalvet ḳıldı tėyürler. **Andaġ** || **bolsa ḳayu** ḳız ḫatun erige **ḳız kelgey erdi**? [145r-19/20]

(1066) Mevlī taᶜālānıñ ḥükmi ol turur: Müʾminlerniñ mālı üze || taḳı ḥaremi üze **hīç** şeyṭānnıñ taṣarrufı **yoḳ**. Bu sözler ḳamuġ yalġan turur. **Nā-ehllerdin**, kāfirler||din, zındīḳlardın müsülmānlar aġzıġa tüşdi. **Bilmeslikdin** sözleyürler. [145r-20/21, 145v-1]

(1067) … Bu İlḳā-i Cesed ol vaḳtda erdi kim Süleymāngа ol taḫt, mülk-i || ᶜaẓīm **bėrilmey erdi,** dīv hem musaḫḫar **ermes erdi**. [145v-4/5]

(1068) Taḫt **bolmasa**, mülk-i ᶜaẓīm **bolmasa**, dīv musaḫḫar **bolmasa** yüzükni || almış bolur Süleymāngа bu mülk **bėrilmez erken**. [145v-5/6]

(1069) Süleymānnıñ çerig başlar kimersesi **yoḳ erdi**. [145v-12]

(1070) Ol kėçe ḳamuġ ḫatunlarıġa || bardı seksen toḳḳuzı hāmile **bolmadı**, birisi ḥāmile boldı. [145v-15]

(1071) Eger Süleymān inşāʾa'llāh **tėmiş bolsa erdi** tegme ḫatunıdın bir oġul **bolġay erdi**, || ḳamuġları çerig **başlaġaylar erdi**. Süleymān anıñ nedin bolġanın **bilmedi**. Terk duʿā ve taẓarru||ʿġa meşġūl boldı. [145v-18/20]

(1072) Neçe ol kün Süleymān birle || mülk-i ʿaẓīm **yoḳ erken** Dāvūd yalavaç taḫtını mīraṣ almış erdi. [146r-1/2]

(1073) Süleymān || Mevlīġa yandı بر یلرغ افاسن كذكر tėdi. Neçe hem andın ol ẕillet ermese, yalavaç[lar] ol ḳadar||nı özlerindin uluġ ẕillet kördiler. [146r-2/4]

(1074) Ḫüdāyā, meni yarlıḳaġıl, maŋga mülk bėrgil; andaġ mülk özge kimersege yaraġlıġ bolmasun. [146r-6]

(1075) Baᶜžılar aymışlar: Bu duᶜānı anıŋ üçün || ḳıldı kim özgeler anıŋ şükrin öteyü bilmegeyler. Ol şükrni men öteyin tėdi || ḫalḳġa şefakat üçün. Ammā bu žaᶜīf ḳul turur. Anıŋ üçün ᶜālem içinde mundın uluġraḳ şākir yoḳ tėmek || bolur. [146r-8/11]

(1076) … Resūl yarlıḳadı: || Men namāz ḳılurda bir dīv kirdi, namāzımnı artatġalı. Tutdum, berkitdim. Ḳarındaşım Süleymānnıŋ بعدی نم || duᶜ āsı köŋlümge kirdi; bağlaġay erdim, bu kün sizler körgey erdiŋiz. [146r-12/14]

(1077) Tileseŋ [eḏinler]ge bėrgil. … Tileseŋ özüŋ birle || tutġıl. Ḳıyāmet kün seniŋ birle saḳışımız yoḳ, saŋga emgek yoḳ. [146r-19/20]

(1078) Süleymān || kördi bir ḳuş ornından kitmiş, Süleymānnıŋ taḫtı üze aya çaḳlıġ kün tüşmiş. Beyik baḳtı, || hüdhüd ḳuşnı körmedi. Muŋga ne boldı? Hüdhüd ḳuşnı körmes-men. … Yana aydı: Her-āyine anı ḳatıġ || ḳınaġay-men yā-hud boġuzlaġay-men, yā-hud belgülüg tıltaġ keltürse ḳutulġay. [146v-2/6]

(1079) Soŋġıġa baḳtı, Süleymān çerigin körmedi; ilgerü baḳtı, bir taġ kördi. [146v-10]

(1080) ᶜUḳba aydı: Biziŋ hem begimiz bar. Mülkini şıfat ḳılsa bolmas. [146v-14]

(1081) Süleymān hüdhüdi kirip Belḳīs birle sarāyını kördi: Yawlaḳ körklüg, yėr yüzinde oḫşaşı yoḳ. [146v-17]

(1082) Aymışlar: Süleymān hüdhüdin yoḳlamış||dın soŋ kün ıssıġında, tüş çaḳı kün tüşdi, susadı. Suw tapmay barurda bir ḳarınçḳanı kördi, tüşüp telmürür. [147r-7/9]

(1083) Andın soŋ Süleymān turnanı, bürgütni, ᶜanḳānı yiberdi: Barıŋ, hüdhüdni tapıp keltüriŋ. Çıḳtılar, || hüdhüdni yolda kördiler; arıp açıp aġzın açıp kelür. Aydılar: Süleymān saŋga öwkelig turur. || Seni ḳatıġ ḳınar-men tėyür. Hüdhüd aydı: İnşāʾa'llāh tėdi mü? Aydılar: Yoḳ. [147r-12/14]

(1084) Süleymān aydı: İmdige tegi bizge yazdıŋ, tapuġ maḳāmından ġāyib bolduŋ. Ḫıdmetde taḳṣīr ḳıldıŋ taḳı || taḫtım üze tayanıp olturur-sen. Hüdhüd aydı: Bardım erse, körmedük yerlerni kördüm. Sen körmegen nerse||din ḫaber keltürdüm. [147r-17/19]

(1085) Taḳı aydı: Ol uraġutnı andaġ kördüm: Öz ḳavmi birle künge secde ḳılurlar, Mevlīdin özgege. [147v-2]

(1086) Yaratḳan, iktülegen, keçürgen || İḍiniŋ atı birle maŋga boynaġulıḳ ḳılmaŋ, kelip müsülmān boluŋ. [147v-5/6]

(1087) Belḳīs ol sarāyda uyuḳlap yaturda hüdhüd ḳuş tüŋlükdin kirip bitigni öŋide || ḳoy[dı], oyġanmadı. [147v-12/13]

(1088) Hüdhüd uçup tüŋlükde ḳondı. Belḳīs ḳopup olturdı, kimerseni körmedi. [147v-14]

(1089) Ḳatında || on yaşar erkek oġlanlar, on üç yaşar ḳız oġlanlardın özge kimerse kirmes erdi.|| Ḳapuġçılarnı yıġdurdı. Bu bitigni kim keltürdi tėp sordı. Kimerse bilmedi. [147v-14/16]

(1090) Belḳīs ḳorḳtı, || meŋzi sarġardı. Aydılar: Ey melike, telim melikler saŋga bitig ıḍdılar, köŋlüŋ ḳorḳmadı. İmdi ne || boldı? Belḳīs aydı: Özge melikler bu daᶜvīni ḳılmadılar kim bu er ḳılur. Özgeler mülk tilediler, bu || er yalavaçlıḳ daᶜvī ḳılur. Siz uluġlar, cevāb aytıŋ bu işim içinde. Hīç işni kesigli ermes-men || sizler bolġunça. Yaᶜni: Sizlerdin başḳa iş ḳılman. [148r-1/5]

(1091) Belḳīs bularnıŋ sözlerin işitip sewündi, aydı: Bu er birle sançışmaḳ || revā ermes. Kerekmes kim anıŋ eligi bizdin üstün bolsa, el-künni bizdin alġay. [148r-7/8]

(1092) Aymışlar: Belḳīs||nıŋ müsülmān bolurġa köŋli bar erdi. Çerig hem maŋga uyġay mu, uymaġay mu tėp saḳınur erdi. [148r-8/9]

(1093) Belḳīs aydı: Men aŋga māl yibereyin. Eger māl || alsa, biziŋ ėlimiz üstün bolġay; māl almasa Teŋrilıḳ er bolġay. Anda boyun sunġay-miz. [148r-12/13]

(1094) Ėkki ḳadeḫ keltürdiler, büllūrdın. Ėkki || yinçü keltürdiler, biri ütluġ biri ütsiz. [148r-15/16]

(1095) Eger sen yalavaç || ersen, bu töşüklüg yinçüge kimerse ėlig tegürmeyin yip ötsün. Taḳı töşüksiz yinçüge ādemī || perī ḳolı tegmeyin töşülsün. Taḳı bu oġlanlarnıŋ ḳayusı ḳız

ḳayusı oġul erdükin bilsün. || Taḳı elig **tegürmeyin** bu ḳadehlerni suw birle toldursun kim ol suw kökdin ingen yėrdin çıḳġan || **bolmasun**. [148r-21, 148v-1/4]

(1096) Sen yalavaç ersen̄ töşük||lig yinçüge ḳol **tegürmeyin** yip ötdürgil. Taḳı **töşüksiz** yinçüge ādemiler periler ḳolı **tegmeyin** || teşgil, yipge tüzgil. Erkek oġlanlardın ḳız oġlanlarnı elig **tegürmeyin** ayırġıl. Ḳadeḥler||ni kök yėr suwı **ermes** suw birle toldurġıl. [148r-19/21, 149r-1/2]

(1097) Süleymān ʿaleyhi's-selām aydı: Kim bolġay bu yinçülerni ādemī, dīv, perī **ermes erken** telse? [149r-3]

(1098) Belḳīs elçileri aydılar: Senin̄ Ten̄grin̄ġa īmān keltürdük. Taḳı keltürgen māl||ların Süleymānġa tartdılar. Süleymān an̄ga öwkelep aydı: Meni māl birle mü azdurur-siz? Mevlī taʿālā||nın̄ man̄ga bėrgeni, siz keltürgendin artuḳraḳ turur. Ol māl birle **siz sewünür-siz.** [149r-10/12]

(1099) Yana aydı: Yanġıl, olarġa || ayġıl Süleymānġa bolsunlar, **yoḳ erse** aġır çerig birle kelür-men, ḳamuġların çıḳarur-men. Kimini öltürür-||men, kimini ḫor ḳılur-men. [149r-13/15]

(1100) Belḳīs aydı: Süleymān çın yalavaç ermiş. An̄ga **barmaġunça bolmas** || tėp. Tört yüz ḳarabaşnı altunlar, yinçüler birle bezedi. Tört yüz tewege altun kümüş tansuḫ nerse||1er yükledi. Tört min̄ er aṭlanturup sazları birle Sebā vilāyetidin tepredi. [149r-17/19]

(1101) Süleymān sorsa: Man̄ga Belḳīsdın nelük ḫaber **ḳılmadın̄gız** tėse, || ne cevāb bėrelin̄g? Aydılar: Andaġ cevāb bėrelin̄g kim: Anın̄g üçün **aymaduḳ** kim Belḳīsnın̄g aḍaḳı || eşek aḍaḳı teg tuyaḳlıġ erdi. Andaġ **tėmesek**, Süleymān Belḳīsnı alur, bizge emgek artar tėp. [149v-4/7]

(1102) Süleymān ol taḫtġa tamāʿlıġ erdi. || Āṣafġa kėn̄geşti. Yana şeyāṭīnġa aydı: Ḳayun̄gız bolġay kim Belḳīs man̄ga **kelmezdin burun** || taḫtını munda keltürse. [149v-13/15]

(1103) İḍi ʿazze ve celle yarlıḳ tegürdi, Miḳāʿīl || Belḳīs taḫtın köterip Āṣaf ḳolıġa bėrdi, Süleymān köz açtı taḫtını ön̄gide kördi, fermānladı: Altun || ornınġa kümüş ornatdılar, kümüş ornınġa altun ornatdılar, yāḳūtnı yinçü ornınġa, yinçüni yāḳūt || ornınġa ornatdı, köreliṅg tanur mu ya **tanumas mu** tėp. [149v-19/21, 150r-1]

(1104) Süleymān aydı: Ey Belḳīs, yüzin̄gni açġıl. Niḳāb köterdi erse, || Süleymān yüzin kördi: Andaġ yüzni **körmişi yoḳ erdi**. [150r-6/7]

(1105) Aydı: Ey Belḳīs, **uwtanmas mu-sen**: Anın̄g || bendesi erken, munça niʿmet bėrmiş erken, künge tapunur-sen? [150r-7/8]

(1106) Belḳīs aydı: Ey melik, ʿayblig bendeni || Ten̄gri **yermes**, sen hem **yermegil**. [150r-8/9]

(1107) Aymışlar: Süleymān Belḳīsnın̄g zīreklikin tan̄gladı. Yıraḳ yėrdin munda kim || keltürdi? Menin̄g turur **tėmedi**. Ḳamuġ naḳşların kördi erse, menin̄g **ermes** hem **tėmedi**. Menin̄g turur tėgü|| teg tėdi. [150r-13/15]

(1108) Suw kördi, içinde deryā cānverleri bar. Sırça barın **bilmedi**. Ötükin || çıḳardı. Süleymān meni bu suwda öltürür sandı. [150r-16/17]

(1109) Meni öltürür bolsan̄g, san̄ga māl bėreyin tėdi, || meni bu suwda **öltürmegil** tėdi. [150r-17/18]

(1110) Belḳīs ötük çıḳarıp aḍaḳın yalın̄g ḳıldı. || Suw tėp ḳoydı. Yana bir aḍaḳın ḳoyarda, bildi kim suw **ermes**. [150r-18/19]

(1111) Süleymān aydı: Tilesen̄g, seni senin̄g begleriṅge bėreyin; tilesen̄g, || menin̄g beglerimge bėreyin. Belḳīs aydı: Menin̄g beglerim menin̄g birle erdiler. Senin̄g beg||lerin̄g hem **kerekmes**. Men an̄ga muḥtāc **ermes-men**. [150r-21, 150v-1/2]

(1112) Etükin çıḳarıp suwġa kirdi. Aḍaḳın kördi, || olar aytḳan teg **ermes**, tüsi bar erdi. [150v-4/5]

(1113) Suʾāl: Aḳ et üze ḳara ʿ**ayb bolmas**. ʿArab hem || aḳ üze ḳaranı söwer. Süleymān **unamadı**, ḥikmet ne erdi? Cevāb: Aymışlar: ʿArab aḳ üze ḳara||nı söwer. Muḥammed Resūlu'llāh anı söwdi ʿArab üçün, **ammā** Süleymān Süryānī erdi. Olar aḳ üze || sarıġnı söwerler. Anın̄g üçün **unamadı**. [150v-5/8]

(1114) Bir kün Belḳīs Süleymāndın sorar erdi: Sendin burun, || sendin son̄g yalavaçlarda sendin fāżılraḳ bolġay mu? Süleymān aydı: Men**din || burun hīç** yalavaçġa menin̄g kerametim **tegmedi**, **ammā** mendin son̄g Muḥammed atlıġ yalavaç bolġusı, mendin || hem ḳamuġ yėr kök ḫalḳıdın fāżılraḳ bolġusı. Belḳīs aydı: Men anı körgey-men mü? Süleymānġa ol || söz **yaḳmadı**. Oġlı Haḳimni ündedi, Belḳısnı öz mülkige yandurdı ol sözdin. [150v-8/12]

(1115) Dīvlerge fermānladı: || Taġlardın taşlar kesip tamın ḳopardılar, ruḫām taşıdın ustūnlar ḳıldılar. Teñgizdin || gevher yinçüler [keltürdiler]; **neçe kim** o[r]natılar, **turmadı**. [150v-15/17]

(1116) Aymışlar: Beytü'l-Maḳdis||ni ḳılurda tayaḳġa tayanıp tururda ᶜAzrāʾīl cānın aldı. Mevlī taᶜālā Süleymān yalavaç ḥālindin || **kimersege bildürmedi.** Eger ölmişin **bilseler**, dīvler ḳamuġı **kitgey**, Beytü'l-Maḳdis ʿimāreti || tamām **bolmaġay erdi**. Ammā Āṣaf bilür erdi. Ādemī, dīv, perīge iş buyurur erdi. Ḫalḳġa || aytur erdi kim: Süleymān ʿibādetġa meşġūl turur, ta bir yılġa tegi evdin **çıḳmas** dėr erdi. [151r-11/15]

(1117) **Kimerse** Süleymānnıñg heybetidin ḳaşıġa **kele bilmes erdi**. Bir yıl tayaḳġa tayanıp turdı. Ölmişin || **kimerse bilmedi**. [151r-16/17]

(1118) Bu işni dīvler sezdiler, yıġaçnı yėgen ḳurtġa aydılar: Barġıl, Süleymānnıñg || tayaḳın yėgil. Ḳurt aydı: Men yıġaçnı yėyürde **suwsız tura bilmen**. [151r-17/18]

(1119) Mevlī taᶜālā || yarlıḳar: Ḳaçan Süleymānġa ölüm ḥükmini yörütdük erse, anıñg ölümiñge **kimerse yolçılamadı**, || **illā** ol ḳurtġına kim tayaḳın yėdi. [151r-20/21, 151v-1]

(1120) Ḳaçan Süleymān yüzin tüşdi, ᶜālemġa maᶜlūm boldı kim perī||ler ġayb ᶜilmin **bilmes**. Eger **ġaybnı bilseler erdi**, bir yıl ʿaẕābda **ḳalmaġaylar erdi.** [151v-1/2]

(1121) Bilgil kim ġay[b]||nı Teñgri**din özge** bilgüçi **yoḳ**. [151v-3/4]

(1122) Ninevāġa ḥaḳ yalavaç Yūnus erdi yalġuzun | Yüz miñg ewlik el tapa yarlıġ yetürdi yalġuzun ||

Munça sanlıġ ḫalḳ içinde biri yolġa **könmedi** | Ḥaḳġa yazıp yoldın azıp yörüdiler **yolsuzun** [151v-10/11]

(1123) Miḫāḫarḳiyā ol || ḳamışnı zāhidler ᶜābidlerġa teñgledi; **hīç kimerse** boyunġa teñg **kelmedi**. [152r-7/8]

(1124) Anıñg bir oġlı boldı. Yūnus atadılar. Yūnus toyar çaklıġ anası süti **yoḳ erdi**. [152r-11]

(1125) Sütlüg ḳoylar sütin **bėrmediler**; **sütsiz** ḳoy sütin bėrdiler. [152r-13]

(1126) Aydı: Men Cebreʾīl-men. İḍi ᶜazze ve celle yarlıḳar: Muṣul ėlinge barġıl taḳı || ḳulum Bürşāmġa ayġıl, butġa **tapunmasun**. [152v-1/2]

(1127) [Cebreʾīl] kelip yarlıġ tegürdi: || Ḳayu yėrde ḫalḳ üküşrek erse, anda turġıl. Ayġıl: Kim bolġay kim üç nerse ḳabūl ḳılġay? Eger || sorsalar ol üç ḳayu turur, ayġıl: Bir Allāh turur. İḳrār ḳılıñglar: Lā ilāhe illā'llāh Yūnus resūlu'llāh. || Ėkkinçi ol turur kim sizlerge **hergiz** ḳaḥṭlıḳ **bolmaġay**. Üçünçi, sizlerge ẓulm **bolmaġay**. [152v-3/6]

(1128) Yūnus aydı: || İlāhī, olarnı ḳaçanġa tegi ündeyin? Yarlıġ keldi: Bir yılġa tegi. Aydı: **Ḳabūl ḳılmasalar** ne ḳılayın? Yarlıġ || keldi: Belā yibergey-men. Yūnus aydı: Ne belā yibergey-sen? Yarlıġ keldi: Biziñg ḫazinemizde **zaḫmet ve ʿaẕāb || kem ermes**. [152v-6/9]

(1129) Tañgla||sı oyġandılar, özlerin Muṣul şehrinde kördiler. Yūnus yıġaç çöp keltürdi, oġlanlarıġa || kölege ḳıldı. Ḫatunıġa aydı: Men Muṣul ėlinge barıp Teñgri yarlıḳın tegüreyin. Esen ḳalsam || kėçe keleyin, **kelmesem** öz yaraġıñgızını ḳılıñg. [152v-14/17]

(1130) Taḳı aydılar: Ol üç ḳayu turur? Aydı: Biri ol kim sizge **hergiz** ṭāʿūn || **bolmaġay**, ėkkinçi ḳaḥṭlıḳ **bolmaġay**, üçünçi ẓulm **bolmaġay**. [152v-20/21]

(1131) Aydılar: Ey telwe, biz **hergiz** ṭāʿūn ve ḳaḥṭlıḳ || ve ẓulm **körmişimiz yoḳ** tėp. Taş toprāḳ birle urdılar taḳı öz melikleriñge aydılar. [152v-21, 153r-1]

(1132) Yūnus aydı: Ṭāᶜūn, ḳaḥṭlıġ, ẓulmġa || **ilinmegey-sen**. Melik küldi, telwe bolġay mu-sen tėdi. Yūnus aydı: Netegdin meni telwe tėyür-sen? || Melik aydı: **Ḳayu** melik bolġay mendin ẓālimraḳ, mendin çerigi köprek? Meniñg munça telim niʿmetim bar erken || ḳaḥṭlıġ mañga **ne ḳılġay**? Biz kendü ṭāᶜūn körmişimiz **yoḳ**. Ol üç nerse **söz ermes.** Yūnus aydı: || Ayġıl Allāh bir turur men anıñg yalavaçı-men. Taḳı butġa **tapunmañg**. [153r-8/12]

(1133) Melik aydı: Bu sözge tanuḳınıñg bar mu? || Sarāy ortasında bir aḳ taş bar erdi, uy ṣūretlıġ. Melik anıñg üze minip suw ḳoyunur || erdi. Yūnus aydı: Bu taş tanuḳ turur. Melik aydı: Taş **neteg** tanuḳ bolur? [153r-12/14]

(1134) Melik aydı: Ey Yūnus, men seniñg-deg uluġ cādū körmişim **yoḳ** [153r-21]

(1135) Melik aydı: Ey Yūnus, bilgil erge oḫşayur-sen ammā ḳılıḳın̄g telwelerġa oḫşar. Kelgil, bu || sözni ḳoyġıl, mülkim içinde seni vezīr ḳılayın. Yūnus aydı: Man̄ga sening mülkün̄g **kerekmes**. [153v-3/4]

(1136) Melik aydı: Ey Yūnus, mening Ten̄grimni kördün̄g mü? || Yūnus aydı: **Körmedim**. [153v-5/6]

(1137) Aydı: Barġıl, Ten̄grimni körgil, mening Ten̄grim mü körklüg ya sening || Ten̄gring mü? Yūnus aydı: Ey kāfir, mening Ten̄grim altun kümüşdin **ermes**, kamuġnı yarlıḳaġan || erklig turur. [153v-6/8]

(1138) Melik aydı: Ey Yūnus, mening san̄ga raḥmım kelür. Özün̄gni ölümge salur-sen. || Yunus aydı: Mening **ḳaḍġumnı yėmegil**, mening İḍim ḳamuġ yawuzlardın saḳlayur tėp. [153v-8/9]

(1139) Yūnus ḫalāyıḳnı īmānġa ündeyü başladı, ḳırḳ künge tegi. Ḳırḳ birinçi kün melikge keldi, || aydı: Ey melik, Mevlī yarlıḳı man̄ga ḳırḳ kün erdi. Ündedim, **biregü** īmānġa **kelmedi**. İmdi İḍi || ᶜazze ve celle belāsınġa anuḳ turġıl. [153v-11/13]

(1140) Kėçege tegi ḫalḳnı īmānġa indedi. Tünle ornınġa keldi namāzġa turdı. **Özge** elge || **kirmedi**. [153v-15/16]

(1141) Melik aydı: Yūnusnı tilen̄g. Tilep **tapmadılar.** || Melik aydı: Yūnus **yoḳ erse** Ten̄grisi bar. [154r-2/3]

(1142) Havā ḳarardı, biri birini **körmes boldılar**. [154r-9]

(1143) On kün keçti. Er ḫatunġa, ḫatun || erge **yavumadılar**. Aş su içmekni **saḳınmadılar**, yaş oġlanlar analar [süt]in **emmediler**. Ḳamuġ || başların yėrge ḳoyup Mevlīge zārīlıḳ ḳıldılar. [154r-9/11]

(1144) Yarlıġ keldi: Ey ferişteler, bu ḳullarımnın̄g tilleri, kön̄gülleri birle tüz **ermes.** [154r-14]

(1145) Aymışlar: İḍi ᶜazze ve celle belālarnı **hīç ḳavmdin yandurmadı**, || **meger** Yūnus ḳavmindin. [154r-18/19]

(1146) Yūnusnın̄g bu iş||lerdin ḫaberi **yoḳ erdi**. [154r-19/20]

(1147) Yūnus aydı: Ḳaydın kelür-sen? İblīs aydı: Yalġançı Yūnus, sen bu Yūnus-||-sen? Belā **kelmedi.** Melik dar tikip dārġa asayın tėyür. Özgeler hem mundaġ **sözlemesünler** || tėp seni tileyür. [154v-1/3]

(1148) Ol kün Yūnus pelās tonluġ erdi, kiyiz börklüg erdi, aḍaḳında **eylenmegen** eşek terisidin || çaruḳı bar erdi. [154v-6/7]

(1149) Yūnus aydı: Ey Cebreʾīl, ança zamān bėrgil. Mevlīnin̄g yalavaçı bolup mundaġ || tulas barmaḳ lāyıḳ **imes**. Cebreʾīl aydı: Mevlī yarlıḳında zamān **bėrmek yoḳ**. [154v-7/8]

(1150) Aymışlar: || Ḳavmi īmān **keltürmedi erse** ḳavmıġa övkeledi. [154v-8/9]

(1151) Aymışlar: Ol zamānda yalavaç köp erdi. Bir || yalavaçġa fermān boldı: Zamāne melikin̄ge yalavaçlardın birini üḍürsün, Nīnevāġa barıp yarlıġ tegürsün. || Ol yalavaç melikge aydı, melik Yūnus yalavaçnı ozu[r]dı. Yūnus aydı: Meni barsun tėp yarlıġ || bar mu? Melik aydı: Seni barsun tėp yarlıḳ **yoḳ.** Ammā yarlıḳ ol turur: Men kimni ozursam, ol || barur. Yūnus aydı: Meni barsun tėp güşā[d] yarlıġ **yoḳ ermiş**. Ol ḫalayıḳ yawlaḳ yawuz tururlar. || Meni **ozurġunça** yana bir erni ozurġıl. Melik **unamadı**.Yūnus melikge öwkelep ėldin çıḳtı. [154v-9/14]

(1152) Ol taġda böri, ḳaplan, arslan**dın özge** cānver || **bolmas erdi**. Ol kün yėtmiş bėş ʿābid kimerse ḫalḳdın ḳaçıp bizni **kişi körmesün** tėp || Lükām taġında ᶜibādetġa meşġūl erdiler. [154v-15/17]

(1153) Yūnus olardın ḳaçtı erse ol taġnın̄g bir burcı || ten̄giz erdi. İḍi ᶜazze ve celle yerge erklig Şarşāʾīl atlıġ ferişтege yarlıġ tegürdi: Maḳdisġa barur || yolnı tutġıl, Yūnus anda **barmasun.** Yūnus Maḳdis yolın **ḳoydı**, taġ yolınġa kirdi. [154v-17/19]

(1154) Şarşāʾīl || İḍi yarlıḳı birle kelip Yūnusġa selām ḳıldı. Yūnus ᶜaleyk aldı. So<r>dı: Ḳayanġa barur-sen? Yūnus aydı: || **Bilmes-men** ḳayda barur-men. İḍi ᶜazze ve celle men faḳīrni ḳamuġdın yawuz ḫalāyıḳga ıḍdı. Olarġa belā ibergey-||men tėp vaᶜde ḳılmış erdi, **ibermedi**. Meni yalġançı atadılar. Dār tikip meni asayın tėdiler. Anın̄g üçün || ḳaçıp turur-men. [154v-19/21, 155r-1/2]

(1155) Eger kön̄glün̄g ḳorḳunçluġlar kön̄gli **bolsa erdi**, ṣabrın̄g ṣābirler ṣabrı **bolsa** || **erdi**, ᶜālemni yaratḳan Ten̄gridin **ḳaçmaġay erdin̄g.** [155r-3/4]

(1156) Yūnus aydı: Ey Hemmām, maŋga seniŋ ḳatıŋda orun bolġay mu? Hemmām aydı: || Sen Teŋri ᶜazze ve celledin ḳaçmışġa oḫşay-sen. Kitgil, meni **meşġūl ḳılmaġıl**. [155r-6/7]

(1157) Yūnus aydı: || Ḳatıŋda maŋga yol bolġay mu? ᶜĀbid aydı: Teŋri ᶜazze ve celledin ḳaçmış bolġay-sen. Kitgil, meni || **meşġūl ḳılmaġıl.** [155r-9/11]

(1158) Sen**din özge kişi körmişim yoḳ**. Yūnus aydı: Maŋga orun || bolġay mu? Olar teg cevāb bėrdi. [155r-12/13]

(1159) Bėş yüz yıldın beri Mevliġa || **yazmışım yoḳ**. **Bilmes-men** ornum uçmaḥda mu-dur **ya** tamuġda mu? [155r-16/17]

(1160) Yūnus ne ḳayġuŋ bar? tėdi. Aydı: Ėkki yüz ḳırḳ yıldın beri bir ḥācet tiler-men, **ölmesdin** || **burun** ol ḥācetim revā ḳılġıl dėr-men. Bu kün işitdim: Eceliŋ yėtti, bu kün öler-sen. **Bilmes-men** kim || Mevlim mendin ḫoş-nūd bar mu ya **yoḳ mu**? [155r-19/21]

(1161) Andın soŋ yana bir ᶜābidni kördi; öre turur, || **teprenmes**. Yūnus aŋga selām ḳıldı. Cebreʾil kelip aydı: Ey Yūnus, anıŋ birle **sözleşmegil**. [155v-4/5]

(1162) Yūnus aydı: Yėgeni içgeni ne turur? Cebreʾil aydı: Tesbiḥ ü tehlil. Taḳı Mevlī ᶜazze ve celle || uçmaḥdın her yılda bir ḥulle ton yiberür. Men kelip eskisin çıḳarıp yaŋgısın || keydürür-men. Olʿi[b]ādetdin **ḫālī bolmas**. [155v-8/10]

(1163) Andın soŋ yana bir ᶜābidġa tegdi, öre turur. || Anıŋ yüzi kün teg şuʿle urar. Yūnus selām ḳıldı. Cebreʾil aydı: Ey Yūnus, muŋa hem || söz **ḳatmaġıl**. [155v-10/12]

(1164) Yūnus aydı: Bu kim turur? Cebreʾil aydı: Bu perīlerniŋ uluġı turur, || Cahmā atlıġ. Ādem-i Ṣafī eliginde müsülmān boldı. Tört miŋ yıl turur kim munda ᶜibādet ḳılur, || **teprenmes**. [155v-12/14]

(1165) Yūnus ḫatunın oġlanların alġalı || keldi, **tapmadı**. Yıġlayu kimige keldi. [155v-21, 156r-1]

(1166) Bir ḳarı || kişi kimiçi bar erdi. Aydı: Ey müsülmānlar, ḳaçan yazuḳluġ kimerse kimige kirse kimi mundaġ || bolur. Ol yazuḳluġnı suwġa **salmaġunça** suw **ḳarār tapmas.** [156r-4/6]

(1167) Aydılar: Teŋri || taʿālā ḥaḳḳı, Yūnus yalavaç ḥaḳḳı, kim yazuḳluġ erse kimidin çıḳsun. **Hīç kim** cevāb **aytmadı**. [156r-7/8]

(1168) Yūnus ḳopdı özi<n> suwġa salġalı oġradı. Olar || **unamadılar**. [156r-12/13]

(1169) Yūnus aydı: Ḳurʿa salıŋ. Kimniŋ atıġa çıḳsa, yazuḳluġ ol bolġay. Ḳamuġ||ları birer taşġa adların bitidiler, suwġa saldılar. Ḳamuġınıŋ taşı suwġa battı, Yūnus || taşı **batmadı.** [156r-13/15]

(1170) Zālūcā Yūnusnı tutayın tėdi erse, Yūnus ḳorḳup || bir yanġa kitti. Balıḳ ol yanġa bardı, Yūnus bu yanġa keldi. Tört yanġa öwrülür erdi. || Balıḳ aydı: Ey Yūnus, **ḳaçanġa tegi** ḳaçar-sen? [156r-18/20]

(1171) Yarlıġ boldı Zālūcāġa: Seniŋ ḳarnıŋgnı Yūnusġa zindān ḳıldım, anı yėmekni saŋga || **ḥarām ḳıldım**. Anı **emgetmegil**. [156v-2/3]

(1172) Andaġ ḫayāl || ḳıldı kim biz anıŋ üze ḳādir **ermes-miz**. [156v-7/8]

(1173) Ayturlar: Seni tutmaḳġa ḳudretimiz || **yoḳ mu sandıŋ**? Neçe hem tutarġa ḳudreti bar erken ʿörf-i Ḳurʾān içinde telim bar. [156v-9/10]

(1174) Biziŋ yarlıḳımızdın taş || kitmeki üçün anı koyġay-miz, ᶜ**uḳūbet ḳılmaġay-miz sandı**. [156v-11/12]

(1175) Kāfîrlarġa emgekde tutmaḳnı aŋga taḳdīr **ḳılmaduḳ mu sanur**? [156v-13]

(1176) Yūnus bülend ün birle bizni yād ḳıldı: İḍiyā, sen**din özge** Teŋri **yoḳ**, || arıġlıḳ saŋga turur. Men özümge ẓulm ḳıldım, ẓālimlerdin boldum tėdi. [156v-15/16]

(1177) Aymışlar: Ol balıḳ ḳırḳ tün kün aġzın **yummadı tutulmasun** tėp. [156v-20]

(1178) Ayturlar: **Uwtanmadıŋ mu** || Teŋri-men tėdiŋ? [157r-4/5]

(1179) Meni taġlardın indürdiŋ, yazılardın || çıḳardıŋ, deryāġa çömdürdiŋ, balıḳ ḳarnıġa saldıŋ. Sen teg Allāh ḥürmeti ᶜālemlıġlarda biregü || saŋga ḳulluḳ **ḳılmaġan yėrde** ḳulluḳ ḳılayın tėp. [157r-11/13]

(1180) Ünini ferişteler || işittiler erse aydılar: İḍiyā, **bilmes-miz**, **işitilmes yėrdin** ün kelür, kimniŋ üni turur? [157r-13/14]

(1181) Eger Yūnus balıḳ ḳarnında namāz ḳılġanlardın, tesbīḥ ayġanlardın **bolmasa erdi** ḳıyāmet||ġa tegi balıḳ ḳarnında **ḳalġay erdi**. [157r-17/18]

(1182) Cebreʾil aydı: İḍi ᶜazze ve celle anı **zindānlamas**, çıḳarġıl. [157r-21]

(1183) Suʾāl: Yūnusġa **özge** yıġaç kölegesin || **bėrmedi**, ḳabak yıġaçı kölegesin bėrdi. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Ḳabaḳ yıġaçınġa siñgek az ḳonar. Yūnus || teni żaᶜīf bolmış erdi. Siñgek **zaḥmet bėrmesün** tėp ḳabaḳ yıġaçın kökertti. [157v-2/4]

(1184) Yarlıġ keldi: Ey Yūnus, **ündürmegen** yıġaçġa, **aḳturmaġan** suw||ġa ḳayġurur-sen. Munça miñg ḫalāyıḳnıñg helāklikinge yaman duᶜā ḳıldıñg. Anı **nige kayġurmadıñg**? [157v-8/9]

(1185) Ḳoyçı aydı: Ey Yūnus, sen bizińg aramızdın çıḳġalı kökdin yaġın || **yaġmaz**, yėrdin nebat **ünmez**. Ḳoylarımız süti ḳurıdı. [157v-11/12]

(1186) Ḳoyçıġa aydı: Barġıl, meni keldi tėp ėlge ḫaber bėrgil. || Koyçı aydı: Telim kimerseler men Yūnusnı kördüm || tėyü keldiler, **ammā** ol sözge ḫüccet **keltürmediler**. Melik olarnı öltürtdi, yalġan aytur-sen tėp. || Yūnus aydı: **Ḳorḳmaġıl**. Barġıl, bu saġlıḳnı, bu ayaḳnı, bu taş<nı> alıp barġıl. Tanuḳluḳ bėrgeyler. [157v-14/17]

(1187) Bizińg ḥażretimizde yazmışıńg bes || **ermes mü erdi**, bu pād-şāhlıḳ merkebinge miner-sen? [158r-3/4]

(1188) Ol ḳavm ḳamuġları Yūnus **kelmesdin burun** müsülmān bolmış || erdiler. [158r-5/6]

(1189) Ḥaḳḳa īmān keltürüńg tėp köp ögüt bėrdi eyle | Ol ögütni **almayın** emgettiler körgen şaḳī [158r-16]

(1190) Ermele[198] anı öltürgeli oġradı. Eri Aḥab aydı: **Zinhar** || bu kişige zaḥmet **bėrmegil**, munı **öltürmeseńg** selāmet ḳalur-sen. [158v-3/4]

(1191) İlyās aydı: İlāhī, meni kimersege || yiberdińg, **andın yawuzraḳ yoḳ**. [158v-9/10]

(1192) Cebreʾīl kelip aydı: Ḥaḳ taʿālā yarlıḳar: Men anı yaratdım, sen anı || mańga oḳıġıl. İlyās aydı: İḍiyā, üç yüz yalavaçnı öltürdi, mendin żaᶜīf **kimerse yoḳ**. || Yarlıġ keldi: Ey İlyās, meniñg ʿilmim içinde **ḳıyās mu ḳılur-sen**? Ḳıyāsnı yaratḳan men-men. [158v-10/12]

(1193) İlyās taġdın || ḳuyı indi. Mundın burun taġdın tüşüp boynı süńgüki taḳı saġ ḳolı sınmış erdi. Yılḳı || ḳaraġa **minmes erdi**. [158v-17/19]

(1194) Bir ḳul çıḳtı, İlyāsnıńg eligin tutup yıraḳ eltip ḳoydı. Ol ḳul kitti erse, || İlyās yana keldi. Ḳapuġçı açıġlandı; **neçe** ḳavdı erse **kitmedi**. Burunḳı ḳul nelük **kitmes-sen** || tėp köńgli tilemişince urdı. [159r-1/3]

(1195) Ḥācib çıḳtı, İlyāsnı sarāyġa kiwürdi. Melīke İlyās||nı kördi erse meńgzi sarġardı, ḳorḳtı. Aydı: Ey ḫācib, ne **körksiz kişi** keltürdińg. [159r-4/5]

(1196) Ermele aydı: Özüńg mü keldińg ya kimerse mü ündedi? İlyās aydı: Ey fāsıḳa, mańga || sendin düşmenraḳ kişi **yoḳ**. Yüzüńgni körgüm **kelmes**. Ammā meni ıḍġuçı ıḍdı keldim. [159r-7/8]

(1197) Ermele aydı: || Sen ol Celīl taġda turġan İlyās erür mü-sen? Aydı: Belī. Ermele aydı: Men üç yüz yėtmiş yalavaç||nı öltürdüm. Sen sözlegen söz birle ḳamuġınıńg başı sen-sen. Men seni **öldi sanar-men**. || İmdi sen öz aḍaḳıńg birle ölümge keldińg tėdi. [159r-10/13]

(1198) Yaḫnūn atlıġ veziri bar erdi. Sır birle müsülmān || erdi. Ańga aydı: Munı çıḳarġıl, başını kesgil. Yaḫnūn İlyāsnıńg elgin tutup şehrdin çıḳardı, || aydı: Yā resūla'llāh, bu Ermele üç yüz yėtmiş yalavaçnı öltürtdi. **Hīç kimerseni** mańga **öltürtmedi**. || Bu kün seni öltürmek buyurdı. Men seni **āzārlamas-men** tėp. İlyāsnıńg aḍaḳınġa tüşdi, || aydı: Mundın kitgil, bu melʿūne seni **öltürmesün** tėp. [159r-13/17]

(1199) Yana yarlıġ boldı: Ey Yüşen, barġıl, || bendemge ayġıl: Allāh bir turur, sen meniñg yalavaçım-sen. İlyās barıp aydı: Ey fāsıḳa, ayġıl: || Lā ilāhe illā'llāh ve innī İlyās resūlu'llāh. Ermele aydı: Seniñg Teńgriñg mańga munça cefālar ḳıldı, || men ańga **tapunmas-men**. Mańga ne ḳılsa ḳılsun. [159r-17/20]

(1200) Ermele özge **cevāb bėrmedi**. [159r-21]

(1201) İlyās anıńg ḳavmın[ġa a]ydı: Sizler Baʿalge tapunup Aḥsenü'l-ḫālıḳīn||ni **ḳoymuş-siz**. … Olar aydılar: Bir Baᶜalni || bilür-miz, bizińg **andın özge** Teńgrimiz **yoḳ**. [159r-21, 159v-1]

---

[198] Boeschoten *vd.* İzbil (= İzabel).

(1202) İlyās aydı: Yā Rab, bulardın bizni ḳutḳarġıl. Cebreʾīl kelip || aydı: Ey İlyās, Mevlī taᶜālā yarlıḳar: Men ḥalīm-men, **evmez-men**. [159v-5/6]

(1203) İlyās aydı: Ey ḫalāyıḳ, İḍi ᶜazze ve cellege īmān keltürüñg. Aydılar: Ey İlyās, bizni bu sözdin || ḳorḳar **mu** tėyür-sen? [159v-12/13]

(1204) Cebreʾīl aydı: Ey İlyās, ölüm || tiler mü-sen? Aydı: **Tilemes-men.** [159v-15/16]

(1205) Arslanlar tepündiler. Tegme bir erge on arslan yapuştı. Köz yumup || açġunça yėtti yüz miñg erdin **biri ḳalmadı. …** Kėçe boldı erse İḍi ᶜazze ve celle ot ıḍdı ol şehr ḫalḳın || köydürdi. Ėkki ev ḳaldı: Biri Yaḫnūn ᶜābid evi biri el-Yesaᶜ evi. Andın özge ḳamuġı köydiler. [159v-17/18;20/21]

(1206) Baᶜzılar aydılar: Hızr yalavaç erdi. Baᶜzılar aydılar: Yalavaç **ermes**, muṣliḥ erdi || taḳı Sayrāmlıġ, Benī İsrāʾīlde ulġardı. Mengü suvın içip tirig kaldı. **Ammā** İlyās mürsel yalavaç turur. [160r-3/4]

(1207) Aymışlar: Telim yıllar ṭāᶜat ḳılmış erdi. ᶜAzrāᶜīl cānın alġalı keldi || erse ḳatıġ ün birle yıġladı. ᶜAzrāʾīl aydı: Ey İlyās, Mevlī ḫażretinġa barurġa mu yıġlayur-sen? || İlyās aydı: Ṭāᶜat ᶜibādetdin maḫrūm ḳalur-men, özgeler ṭāᶜat ḳılġaylar tėp yıġlar-men. Ol [ḥālde] || Cebreʾīl keldi, yarlıġ tegürdi: İlyās sözi rast turur, cān üçün **yıġlamas**, tāᶜat üçü[n] || yıġlayur. Sen ᶜAzrāʾīl, yanġıl. Biz añga uzun yaş kerāmet ḳılduḳ. [160r-5/9]

(1208) Aymışlar: Ḫıżr birle ėkkileri mengü suvın içtiler, || ḳıyāmetġa tegi **ölmesler**. [160r-10/11]

(1209) Olarnı Mevlī taᶜālā butġa tapunġan ḳavmġa ıḍdı, İslāmġa oḳıñg tėp. Ḫıżr İlyās ėkkisi || kelip butġa tapunġanlarġa: Butġa **tapunmañg**, şarāb **içmeñg** tėdiler. [160r-13/14]

(1210) Aydılar: Sen ḳayu muᶜcize tiler-sen? || Melik aydı: Telim yıllar boldı meniñg ḳızım ölüp turur. Anı tirgüzseñgiz īmān keltüreyin. Teñgri || fermānı birle ḳızı tirildi. Sordılar, ḳız aydı: Sözleri köni turur, butġa **tapunmañg**, bir ü bar Teñgri||ġa tapıñg. Seni Teñgri yarattı, sañga mülk bėrdi. Ḳavmınġa ayġıl, īmān keltürsünler. Melik aydı: || **Aşuḳmaġıl**, fikr eteyin. Ḳızı aydı: Ey melᶜūn, **ne fikr ḳılur-sen**? Telim yıllar ölgen tirilip || āḫiretdin ḫaber bėrür. Taḳı **ne sözüñg bar** tėp atasından yüz öwürdi. [160r-15/20]

(1211) Atası īmān **keltürmedi erse** || Ḫıżr ve İlyās helāket duᶜāsın ḳıldı. Yarlıġ keldi: Der-ḥāl **helāk ḳılmas-men.** Aydılar: **Helāk ḳılmas || erseñg** bulutnı bizge musaḫḫar ḳılu bėrgil. Yarlıġ keldi: Musaḫḫar ḳıldım. Olar bulutġa aydılar: || **Yaġmaġıl.** Sekkiz yıl yaġın **yaġmadı**, ᶜāciz boldılar. [160r-21 , 160v-1/3]

(1212) Melik, *yalavaç-miz* tėgenlerni ündedi. Aydı: Bizge || yaġın nedin **yaġmaz** bilür mü-siz? Aydılar: Bilür-miz. Butlar tapuġında taḳsir ḳıldıñgız. Sizge || öwke ḳılıp yaġın **bėrmedi**. Melik aydı: Neteg ḳılalıñg? Aydılar: Teveler ḳurbān ḳılıñg. Bolġay || kim butlar sizdin ḫoş-nūd bolġaylar. Andaġ ḳıldılar, yaġın **yaġmadı.** Aydılar: Butlarnı yazıġa || çıḳarıñg, aġı tonlar keydüriñg, ḫamr içiñg, butġa secde ḳılıñg, yalbarıñg. [Bolġay kim ḫoş-nūd] || bolġaylar, yaġın yibergeyler. Andaġ ḳıldılar. Hem **yaġmadı**. Yana ḳaḥṭlıḳ bo[ldı. Bildiler kim yaratġan] || Teñgriġa īmān **keltürmegen** üçün yaġın **yaġmadı**. [160r-3/9]

(1213) Melik yana on || kişi ıḍdı. Taġġa yaḳın bardılar, biri aydı: Sizler munda turuñg, men yalġuz barayın ᶜöẕr ḳolayın. || Ḳabūl ḳılsalar, keltüreyin; **ḳılmasalar**, sizler hem **helāk bolmañg**. [160v-12/14]

(1214) Ol arıḳ kim Ḫıżr ve İlyās andın suw içer erdiler, ḳurudı. Uçmaḥdın ṭaᶜām **kelmes || boldı**. Çāre **tapmadılar**, elge kirdiler. Bir ḳurtka eviñge keldiler, ṭaᶜām tilediler. [160v-17/18]

(1215) Ḳurtḳa || aydı: Yėtti kün boldı melik evinde yėmekge ṭaᶜām **tapmas** tėp. [160v-18/19]

(1216) Ḳurtḳa ḳorḳar-men tėdi. Nelük ḳorḳar-sen tėdiler. Ḳurtḳa aydı: Tütün çıḳsa, || ėl yıġılur, ḳamuġın yėyürler tėdi. Aydılar: **Ḳorḳmaġıl.** [160v-21, 161r-1]

(1217) Eflūn atlıġ butġa tapnur kāfir ermiş **söwmedin** | **Bėrmedi** mālın añga, **yoḳsuz çıġayġa** bėrdi ol [161r-9]

(1218) Ḳınayu öltürdi anı ḳayra keldi tirilip | Hiç yalavaç **körmegen** ḳınlar ᶜazābın kördi ol [161r-11]

(1219) Melik aydı: Meniñg ėlimge kirip meni **körmeyin** nelük bardıñg? Rāstlıḳ üze || ayġıl, **aymadıñg erse** ḳatıġ ḳın birle öltürür-men. Circis aydı: Rāst aytayın. Men Filisṭīn || ėllig satıġçı ḳul-men. Sen hem Teñgriġa ḳul-sen. Seniñg üçün hediyyeler anuḳlap keldim, ||

seniñg birle dostlıḳ ḳılayın tėp. Munda kėlip işitdim, butġa tapınur ermiş-sen. || Mālım kāfirġa **bolmasun** tėp **yoḳsuz** müsülmān çıġaylarġa bėrdim. [161v-1/5]

(1220) Seniñg || Teñgriñg bar ermiş, imdige tegi nelük yalavaç ıḍmadı? Circīs aydı: Ey kāfir, yalavaçlar telim ıḍdı. || Kim ḳabūl ḳıldı erse, ḳındın ḳutuldı; kim **ḳabūl ḳılmadı erse**, belāġa tüşdi, helāk boldı. [161v-6/8]

(1221) Anda butlarnı sındurdılar, sanı **yoḳ**. Telim || kāfirlerni helāk ḳıldılar Nemrūd, Şeddād, Fir^{c}avn, Ḳārūn meñgizlig. [161v-9/10]

(1222) Ey kāfir, ḳorḳġıl; Teñgri || ḳullarınġa **ḳatılmaġıl**. Müsülmān bolġıl. Bu butlarnı sındurġıl, bulardın assıġ **yoḳ**, ziyān || bar. [161v-10/12]

(1223) Dādyāne melik aydı: Men Nūḥ, İbrāhīm, Mūsīni **bilmes-men.** Teñgrini hem **bilmes-men.** [161v-13]

(1224) Ertedin tüşge tegrü ėkegü; arsa yana ėkegü || urar erdiler. Ölgey tėdiler, **ölmedi.** [161v-15/16]

(1225) Mevlī ḳudreti birle havādın || bir ün keldi, ḳorḳunçdın ḳamuġı **bī-hūş** boldılar. [161v-21, 162r-1]

(1226) Circīsġa aydılar: Biziñg || cādūlıḳlarımız bu erdi. İmdi seniñg cādūlıḳlarıñgnı köreliñg. Sen mü üstād-sen ya biz mü? || Circīs aydı: Men cādūlıḳ **bilmes-men**, bir ża^{c}īf ḳul-men Teñgriġa. [162r-17/19]

(1227) Melik aydı: || Seni yana bir sınaġayın. Bir içim ḫamr bėreyin. İçip **ölmediñg erse** tevbe ḳılayın, īmān keltüreyin || tėdi. [162r-21, 162v-1/2]

(1228) Ol cādūlar anı körüp küldiler, aydılar: Ey melik, bu ayaḳlıġ ḫamrnı bu turġan ḳamuġġa || **bėrseñg erdi** **biregü** tirig **ḳalmaġay erdi.** [162v-4/5]

(1229) Melik aydı: Yana bir ayaḳ bėreyin. İçip **ölmedi || erse** yawlaḳ ^{c}aceb bolġay. [162v-5/6]

(1230) Cādūlar aydı: Ey melik, bu aġunı Şāmlıġlarġa || bėrseñg, biri tirig **ḳalmaġay erdi**. Bu maḫlūḳ işi **ermez**, bir ü bar yaratḳan Ḫaliḳ işi || turur. [162v-7/9]

(1231) Telim ḫalāyıḳ yıġladılar, aydılar: || Bu **neçe** yolı öltürdük erse, tirildi. Aġu içip **ölmedi**. Bu, ḫāliḳ işi turur. [162v-11/12]

(1232) Circīs || namāzġa turdı. Ėkki rek^{c}at namāz ḳıldı, aydı: İlāhī, ḳamuġnıñg sırrını sen bilür-sen. Du^{c}āsı tamām **bolmay** || **erdi**, ḳamuġ sınuḳ yıġaçlar yafraḳlanıp yemişler belgürdi. [162v-16/18]

(1233) Vezīri aydı: Men bir ḥācet ḳolayın. Bu **tirgürmese** tėz **kelmegey** biz ḳutulġay-miz || tėdi. … Circīs ėkki rek^{c}at namāz ḳıldı, du^{c}ā ḳıldı, aydı: İlāhī || ^{c}ālimü'l-esrār-sen, ḳamuġġa ḳādir-sen. Du^{c}āsı tamām **bolmay erdi** kim gūrları yarılıp on yėtti || kişi ḳopa keldi: Bėş er, üç oġlan, toḳḳuz tişi. [163r-1/6]

(1234) Aydılar: Butġa tapınur erdük. Öldük erse Mevlī ^{c}azze ve celle bizlerni tamuġġa ėltti. Telim ^{c}aẕābları || ḳıldı. Telim ökündük, assıġ **ḳılmadı**. Siz hem andaġ **ḳılmañg**. Ökünür-siz, assıġ **ḳılmas** tėdi. [163r-9/10]

(1235) Vezīr aydı: Ey melik, ellig yılġı ölügni tirgüzdi, mundaġ cādū **bol<ma>ġay**. [163r-12]

(1236) Ol || ḳavmler Circīsni kördiler erse tañgladılar. Der-hāl īmān keltürdiler, butdın bizār bolduḳ || tėp. Melikge keldiler, aydılar: Sen ne tėseñg ḳılduḳ. Circīsni **neçe** yolı öltürdük yana || tirildi. Mundaġ ḳudret bir Teñgri**din özge**de **yoḳ,** Circīs ḫaḳ yalavaç turur tėp. [163r-17/20]

(1237) Circīs aydı: Yā Ẕü'l-celāl-i ve'l-ikrām, öz faẓlıñg birle || mañga raḥmet ḳılġıl. Bu kāfirni ^{c}aẕābıñg birle helāk ḳılġıl; meni dünyāda özge **tirgüzmegil**. [163v-2/3]

(1238) Sordılar: Yalavaçlıḳġa nelük **unamadıñg**? Aydı: Aġır yük turur**.** [163v-12]

(1239) Aydı: Bu maḳāmġa nedin tegdiñg? Loḳman aydı: Köni sözledim, || emānetni ötedim, Ḫaḳġa **yaramasnı** ḳoydum; bu maḳāmġa tegdim. [163v-16/17]

(1240) Ḥikāyetde kelmiş: Bir kün || ḫ^{v}ācesi Loḳmānnı buġday ekgeli ıḍdı. Loḳmān barıp arpa ekti. Ḫ^{v}ācesi aydı: Buġday || ek tėdim, ne üçün arpa ektiñg? Loḳmān aydı: Arpa ekse buġday **ünmes mü**? Ḫ^{v}ācesi aydı: **Ünmes.** || Loḳmān aydı: Andaġ bolsa sen hem yamanlıḳ ekip yaḫşılıḳ ümīd **etmegil.** [163v-17/20]

(1241) Yana bir ḥikāyetde aymışlar: || Loḳmān ḳarż bėrür erdi, **tanuḳsız bitigsiz**. Biregü kelip miñg altun aldı, **bėrmes** niyeti üze. [163v-20/21]

(1242) Tört miṅg altunnı || keltürüp Loḳmān öṅgide ḳoydı. Loḳmān miṅg altunnı aldı, **özgelerin almadı,** ḥaḳḳım || maṅga tegdi tėp. [164r-8/10]

(1243) *Ḥikāyet* Loḳmānġa ḫ^{v}ācesi aydı: Barġıl, bir ḳoy boġuzlap etindin || ḳayu yaḫşıraḳ erse maṅga keltürgil. Ḳoynı boġuzladı, tili birle yürekin alıp keldi. || Ḫ^{v}ācesi sordı: Bularnı nelük keltürdiṅg? Aydı: Ḳoyda til**din yürekdin yaḫşıraḳ** || **yoḳ** Eger yawuz erse til**din yürekdin yawuzraḳ yoḳ**. [164r-10/13]

(1244) Ḥikāyetde andaġ kelür kim: Loḳmān oġlunġa || üç vaṣiyyet ḳıldı. Biri ol kim: Ḫatunıṅġa **zinhār** rāzıṅgnı **aymaġıl**. Nev-kīsedin borç **almaġıl**. || ^{c}Avān birle dost **bolmaġıl**. [164r-13/15]

(1245) Ḫatunı aydı: Munıṅg içide ne bar? Aydı: Biregüni öltürüp muṅga salıp keltürdüm. **Zinhār** || **kişige aytmaġıl**, men **rüsvā bolmaġayın**. [164r-17/18]

(1246) Der-ḥāl bu sözni melikge aydılar. || Melik aydı: Ol kişini **ḳaçmasdın burun** keltürüṅg. [164r-20/21]

(1247) Kelürde aydı: Ey dostum, || meni ḳoyġıl, ḳaçayın. **Ḳoymadı**. [164v-1/2]

(1248) ^{c}Avān dostı melikge elti. Melikniṅg közi Loḳmān Ḥakīm || oġlıġa tüşdi, aydı: Subḥāna'llāh, ey ḥakīm oġlı, bu iş sendin lāyık **ermes erdi.** [164v-3/4]

(1249) *Ḥikāyet* Loḳmān vaḳtındaġı sulṭān öwkelep Loḳmānnı oġlı birle tirigle ḳuyuġġa saldı. Ḫalāyıḳ || **bilmesün** ḳayda ikenin <tėp> üstige aşlıḳ ektürdi. [164v-9/10]

(1250) Bir ḳarı kişi sulṭānġa aydı: Sendin burunġı sulṭān Loḳmān Ḥakīmni || oġlı birle yėrge ḳazıp tirigle kömmiş erdi. Ėsiz **ermes mü** andaġ ḳınalıp ölse? [164v-12/13]

(1251) Sulṭān aydı: || Ol ḥakīm erdi, şāyed yaraġın ḳıldı, bolġay tirig bolġay tėp. Ḳamuġ ḫalḳ birle eḍlep ol || çuḳur aġzın taptılar. Çerāġ birle uzun arġamçı baġlap kişi saldılar. Tiledi, **tapmadı.** [164v-13/15]

(1252) Ḥīle birle yoḳarı çıḳarġu teg || yıġaçlar birle orun ḳıldılar. Ol orun üze yaṅgı paḫtalar töşep yumşaḳ orun ḳılıp || üṅgür aġzındın tutup astın ḳazıp, Loḳmānġa yavuḳ keldiler erse, ol paḫtalıġ orunnı || Loḳmānnıṅg astınġa tuta bėrdiler. Elig **tegürmeyin** aḳrınlıḳ birle ol orun yumalanıp yaraġınça indi. [164v-19/21, 165r-1/2]

(1253) Loḳmān || aydı: Anı tükel aytmaḳġa ḳuvvetim **yoḳ**. [165r-8/9]

(1254) Buḫtu Naṣr Benī İsrā'īldin || bir ḳız aldı. Ol ḳız aydı: Sendin bir ḥācetim bar. Aydı: Ne ḥāceteṅg? Aydı: Benī İsrā'īldin **kimerse||ni öltürmegil**, āzād ḳılġıl. [165r-18/20]

(1255) Bu ėkki kendniṅg arasıda Deyrü HWḲL yėtmiş erni öltürmiş || erdi, **kimerse yoḳ erdi**. Ol kendde tüşti, eşekni yıġaçġa baġladı. [165r-21, 165v-1]

(1256) Aymışlar: Ol ölüm aṅga ecel ölümi **ermes erdi**, || ibtilā ölümi erdi. Ecel ölümi **bolsa erdi**, āḫiretdin ḫaber **tapḳay erdi**. **Hīç** ḫaberi **bolmadı**. [165v-7/8]

(1257) Az künde incir birle üzümniṅg suwı azar, seniṅg || azuḳıṅg **azmadı.** [165v-13/14]

(1258) Mevlī ta^{c}ālā yėlge ḫiṭāb ḳıldı: ^{c}Ālemni kezdi; eti, terisi, sünṅgüki ḳayda erse || yıġıp, tėrip keltürdi. Barçasını yerlig yeriṅge ornattı, bir tügi özge **bolmadı**. [165v-19/20]

(1259) Mundaġ ^{c}acebni dünyāda **hīç kişi** || **körgen emes**. [166r-5/6]

(1260) ^{c}Üzeyr aydı: Men ^{c}Üzeyr-men. Ḳartlar yıġıldılar, ^{c}Üzeyr **sözin** rāst **tutmadılar**. [166r-6]

(1261) İmlā ḳıldı, yazdılar. Hem || köṅgülleri **tölenmedi**. Biregü aydı: Fülān yėrde Tevrīt kizlep turur-men tėp. Tevrītni || tapıp keltürdiler, muḳābele ḳıldılar. Bir ḥarf artuḳ eksük **çıḳmadı**. [166r-7/9]

(1262) Ḳaçan anı kördiler erse || aydılar: İḍi ^{c}azze ve celle Tevrītni biziṅg aramızdın kötürmiş erdi. Kimerseniṅg köṅglinde **yoḳ** || **erdi**. Bu kün ^{c}Üzeyr köṅglinde ḥāṣıl boldı. Mevliġa ḳayu ^{c}Üzeyr biz ḳamuġdın dostraḳ turur, || bu Mevlīniṅg oġlı turur tėdiler. … Aymışlar: Munı || ayġanlar ḳamuġı **ermez erdiler**. [166r-9/13]

(1263) *Ḥikāyet* ʿÜzeyr duʿā ḳıldı: İḍiyā ḳul üze yazuḳ ḳılurın sen || ḳażā ḳıldıṅg. Seniṅg ḳażāṅg özge **bolmas.** Yana **nelük** ʿaẕāb ḳılur-sen? Yarlıġ keldi: Ey ʿÜzeyr || اذه نم رصنع یلع Bu meniṅg ʿilmimniṅg aṣlı turur. Bu duʿānı **koyġıl**. Üç yolı aydı: Mundın soṅg || bu duʿānı ėkinçi ḳıldıṅg erse atıṅgnı yalavaçlar dīvānındın çıḳarur-men. [166r-13/16]

(1264) Mevlī ta^{c}ālā yarlıḳar: ^{c}Umrānnıṅg ḫatunı aydı, bu ^{c}Umrān Mūsī atası || **ermes.** [166v-1/2]

(1265) Abdu'llāh bin ʿAbbās raẕiya'llāhu ʿanhumā aytur: Mūsī atası ʿUmrāndın bu ʿUmrāngа tegi miñg yıl || keçmiş erdi. Bu ʿUmran yawlaḳ ṣāliḥ, muttaḳī er erdi.[166v-2/3]

(1266) Oġlan tuġġandın soñg süt **bėrmeyin** anadın || ayırıp tonġa çulġap Beytü'l-Maḳdis[ġa] ėltip ḳoyar erdiler. [166v-6/7]

(1267) ᶜUmrān aydı: Ṣabr ḳılġıl oġul mu bolur ya ḳız mu. Ḳız bolsa mescid ḫidmetinġa || **yaramaġay.** [166v-10/11]

(1268) Ayı küni yetdi erse Ḥanna ḳız tuġurdı. Münācāt ḳıldı aydı: İḍiyā oġul tuġsa muḥarrar || ḳılġay-men tėp erdim, ḳız tuġdı **reddim yoḳ**. [166v-13/14]

(1269) Oġul ḳız teg **bolmas.** [166v-15]

(1270) Aymışlar: Ḳurᶜaları temürdin erdi. Adlarını bitidiler || suwġa saldılar. Ḳamuġınıñg ḳurʿası suwġa battı, Zekeriyyā ḳurᶜası **batmadı**. [167r-1/2]

(1271) Meryem ulġaydı erse küyevge bėreliñg tėdiler. || **Unamadı.** [167r-3/4]

(1272) Suʿāl: Meryem nedin **unamadı**? [167r-4]

(1273) Mevlī taᶜālā Meryemge ṣavmaᶜa içinde **emgek||siz tileksiz** rūzī tegürdi. [167r-5/6]

(1274) Oġul ḳız erdin bolur tėseñg, Meryemge ᶜĪsī teg oġul **atasız** rüzī ḳıldı. [167r-7]

(1275) Cüftlik || mezesi tėseñg, Mevlī taʿālā ṭāʿat ve ʿibādet içinde Meryemge ança meze bėrmiş erdi kim er mezesi || anıng ḳatıda **yoḳġa çıḳtı**. [167r-7/9]

(1276) Kimge tilese || Mevlī **sansız rüzī** bėrür. [167r-11/12]

(1277) Zekeriyyā üç yüz yaşamış erdi. Mevlīġa yalbardı, aydı: İḍiyā || süñgüküm kevlendi, saçım aḳardı, ḫażretiñgdin ne ḳoldum erse bėrdiñg. İmdi ḳoynumdaġı || oġul ḳız **tuġmaġan ḳurtḳadın** mañga bir oġul bėrgil. Ol oġul mañga velī bolsun. [167r-15/17]

(1278) Ḥikāyetde aymışlar: Biregü || Teñgridin oġul tiledi erse, bir muḫanneṣ oġul bėrdi. Aydı: İlāhī, oġul tiledim erse muḫanneṣ bėrdiñg. || Āvāz keldi: Biz oġul bėrdük, sen **tileyü bilmediñg.** Ey müʾmin, eger oġul tileseñg, muṭlaḳ oġul || **tilemegil**. Oġul yaḫşı hem bolur, yaman hem. **Körmes mü-sen**? Zekeriyyā mutlaḳ oġul **tilemedi**, aydı: İlāhī, mañga || oġul bėrgil; hem velī bolsun hem raẕī bolsun. [167r-18/21, 167v-1]

(1279) Bāzārda tile **tėmedi.** Maᶜlūm boldı kim tilek tilese, namāz ḳılġandın soñg miḥrābda tilemek || kerek ve miḥrābġa baḳıp turmaḳ kerek. [167v-7/8]

(1280) Cebreʾīl aydı: Ey Zekeriyyā İḍi ʿazze ve celle sañga beşāret || bėrür Yaḥyā atlıġ oġuldın. Ol oġul ᶜĪsī atlıġ yalavaçnı rāstġa tutar. Arıġ turur, || ḳuvveti raġbeti bar erken, cüftge muñgı **yoḳ**. [167v-8/10]

(1281) Mundın burun **hīç kimerse** atın Yaḥyā || **bėrmedük.** [167v-12/13]

(1282) Aymışlar: Yaḥyā **hergiz** yazuḳ **ḳılmadı**, yazuḳnı köñglide **keçürmedi**. [167v-13]

(1283) Zekeriyyā aydı: İlāhī men ḳarıdım, cüftüm hem oġul ḳız **tuġurmadı**. Biz ėkegüdin **neteg** oġlan || bolur? Yaᶜnī, başdın yigit mü bolur-miz, yā-ḫud mundaġoḳ ḳarı erken oġul tuġar mu? [167v-18/19]

(1284) Yarlıġ keldi: Belgüsi ol turur || kim üç kün tiliñg aġır bolġay, kişige **sözley bilmegey-sen.** [168r-1/2]

(1285) Aymışlar: Yaḥyā yawlaḳ muttaḳī zāhid erdi. Kiçig||de ṭāᶜatġa ḥarīs erdi. Oġlanlarġa **ḳoşulmay** tün kün taġlarġa aşıp ṭāᶜat ḳılur || erdi. [168r-4/6]

(1286) Zekeriyyā ḫalāyıḳġa || vaᶜẓ aytıp meclis tutar erdi. Tilinde tamuġ sözi keçti. Yaḥyā anı işitip āh tėp **ögsüz** bolup yıḳıldı. [168r-6/7]

(1287) Melik anıñg körkiñge <ḥayrān> bolup raġbet ḳıldı. Ḳız hem köñgül bėrdi. Nikāḥ || bolsun tėp tevaḳḳuf ḳıldılar. Nikāḥ revā bolurınġa fetvā **tapmadılar.** [168r-14/15]

(1288) Ḳız anası melikge aydı: Yaḥyānı ḥāẓır ḳılġıl. Ḥāẓır ḳılıp suʾāl ḳıldılar. Revā **yoḳ** tėdi. Özge ᶜālimlarġa su3âl ḳıldılar erse, ḳorḳunçdın revā bolur tėdiler. [168r-15/17]

(1289) Melik Yaḥyāġa öwkelep ḳızġa ḳaṣd ḳıldı. Ḳız aydı: Ey melik, || Yaḥyānı Zekeriyyānı **öltürmegünçe** men sañga **boyun sunmaz-men**. [168r-17/18]

(1290) Melik Yaḥyānı öltürür boldı, aydılar: || Yaḥyānıñg ḳanı yėrge tamsa ḳıyāmetġa tegi ot **ünmes.** [168r-18/19]

(1291) Melik buyurdı Yaḥyānı ṭaşt içinde || boġuzladılar. Ḳanı **tınmadı.** Taşt toldı, çıḳıp yėrge aḳa başladı. Sarāy toldı, sarāy||dın çı<ḳ>ıp ėlge kirdi. Ėl ḳanı astında ḳaldılar. Ḳorḳup ᶜāciz boldılar. [168r-19/21]

(1292) Ḥükemā aydılar: || Bu ḳan **tınmas** , tā ol ḳızını **öltürmegünçe. Neçe** ḥile ḳıldılar, ḳan **tınmadı**. Dermānde boldılar erse || melik ḳızını keltürüp ṭaşt içinde boġuzlatdı. Yaḥyā ḳanı andın soñ̄g tındı. Kesilgen || baş ṭaşt içinde ḳatıġ ün birle aydı: Anasın alġanġa ḳızı **tegmes**. [168r-21, 168v-1/3]

(1293) İblīs ʿaleyhi'l-laʿne yoluḳtı. Zekeriyyānı kördüñ̄g mü tėdiler. İblīs aydı: Bu yıġaçġa kirdi. **İnanmadılar.** || Çalmasınıñ̄g uçı taşda ḳalmış erdi, anı körgüzdi. [168v-6/7]

(1294) Ḫaberde andaġ || kelmiş: Ḳaçan yalavaçlarnı öltürseler, fitne bolur erdi. Yėtmiş miñ̄g er **ölmegünçe** fitne **kitmes**||**erdi.** [168v-11/13]

(1295) Aymışlar: Meryem bir ḫayż kördi, **özge körmedi**. Başın yuvarġa eviniñ̄g kün || tuġarınġa yöridi. Kişi közi **tüşmesün** tėp ḥicāb tuttı. [168v-17/18]

(1296) Cebreʾīl aydı: **Ḳorḳmaġıl**. Men ādemī **ermes-men**, Teñ̄gri yibergen ferişte-men. Sañ̄ga arıġ oġul bağışlaġayın || tėyü keldim. [168v-21, 169r-1]

(1297) Meryem aydı: Mañ̄ga oġul **ḳaydın** kelsün? **Hīç** ādemī mañ̄ga yavuġanı || **yoḳ.** [169r-4/5]

(1298) Aymışlar: Oġlan altı ayda tuġsa tirilür, sekkiz ayd[a] tuġsa **tirilmes.** || İsī altı ayda tuġdı, tirildi. Ol añ̄ga muʿcize erdi**.** [169r-8/9]

(1299) Meryem aydı: || **Kāşkī** munı **tuġurmasdın burun** ölgey erdim. [169r-12/13]

(1300) Ḳaçan || ᶜİsī Meryemdin ayrıldı erse astından ün keldi: Ey Meryem, **ḳayġurmaġıl.** [169r-13/14]

(1301) Yana aydı: Mevlī sañ̄ga bu aḳar orta, uluġ arıḳ **ermes** || kiçig arıḳ **ermes** suw bėrdi yuvunmaḳ üçün. [169r-15/16]

(1302) Suʾāl: Orta arıḳ bėrmekde ḥikmet ne erdi? Cevāb: Arıḳ uluġ **bolsa** Meryem kirip || yuvunmaḳġa **ḳorḳġay erdi**. Kiçig hem bolsa başlıḳın yumaḳġa **yaramaġay erdi**. **Ḳorḳmasun** || tėp orta arıḳ bėrdi. [169r-17/19]

(1303) Yana aydı: Kimerse bu **atasız** oġulnı ḳaydın ketürdiñ̄g tėse ayġıl: || Men İḍi birle neẕr kılıp turur-men, rūze tutar-men, **kimerse** birle **sözleşmes-men** tėgil. [169v-1/2]

(1304) Aymışlar: ᶜİsīni Meryem köterip kelürde cühūdlardın kizleyür erdi, **atasız** oġulnı || ḳandın keltürdiñ̄g **tėmesünler** tėp. [169v-5/6]

(1305) Meryemniñ̄g oġul ḳundaḳlap kelürin kördiler. Aydılar: Ey Meryem, yawlaḳ **yaraġsız** iş ḳıldıñ̄g. || Sendin burunḳı bu işni **ḳılmadı**. Atañ̄g anañ̄g yawuz **ermes erdi**. Sen bu oġlan||nı ḳaydın aldıñ̄g? ᶜİsī süt emer erdi. Meryem ᶜİsīġa işāret ḳıldı, yaʿnī: Ḫaber sorsañ̄gız || mundın soruñ̄g. Yıraḳdın kelgen bu turur, men munda oḳ erdim. Aydılar: Beşikdeki oġlan || birle **neteg** sözleşeliñ̄g? [169v-10/14]

(1306) ᶜİsī bu sözni tėdi, taḳı **özge sözlemedi** || oġlanlar sözlegü vaḳtġa tegi. [169v-20/21]

(1307) Ḳaçan ʿİsī ulġaydı erse bir kün anasıġa aydı: Mevlī taʿālā || bizni ne üçün yarattı? Anası aydı: Ḫıdmet, ṭāᶜat üçün yarattı. ᶜİsī aydı: Ḳopġıl, bu ḫalāyıḳ||lar arasından çıḳalıñ̄g, men bular arasında ḫidmet **ḳılumas-men**. [170r-10/12]

(1308) Bir kün ᶜİsī nerse || tileyü bardı. ᶜAzrāʾīl yetip keldi. Meryem aydı: Kim-sen, oġlum **yoḳ**, men żaᶜīfe-men. [170r-14/15]

(1309) ᶜİsī yetip keldi. || Anasın kördi yatur. Uyuḳlap-dur tėp **oyġatmadı.** [170r-17/18]

(1310) Kün batar vaḳt boldı erse ᶜİsī aydı: || Ey ana, ḳopġıl, namāz vaḳti **keçmesün**. **Cevāb bėrmedi**. Havādın ün işitildi: Anañ̄g öldi, || **ölügni mü indeyür-sen**? [170r-18/20]

(1311) ᶜİsī zār zār yıġlap ḳaḍġuluġ boldı, anam **nerse yėmedi**, öldi tėp. Özi hem **yėmedi**. [170r-20/21]

(1312) Anası aydı: Ey ᶜİsī, meni || aġız **açmadı** tėp **ḳaḍġurmaġıl.** Mevlī taᶜālā mañ̄ga rūzi bėrdi. Aġız açdım tėdi. [170v-1/2]

(1313) Aydı: Muᶜcize ol turur kim ölügni tirgüzür-men; ḫastanı || yaḫşı eter-men; pisni tuġa **közsizni** körer ḳılur-men. [170v-5/6]

(1314) Aymışlar: Mevlī taᶜālā ḳamuġ yalavaçlarġa || ol nerseni kerāmet **kılmadı** kim ḳavmi anıñg otacı erdiler. [170v-6/7]

(1315) Olar aydılar: Bizge ol muʿcize kerek kim balıḳdın bir || ḳuş ḳılsañg, **yüñgsiz** et ḳanatlıġ. Aġzıñg birle dem ḳılġıl, bizińg közümizde uçsun, || biz köreliñg. [170v-12/14]

(1316) Suʾāl: Yarasaġ ḳuş tilediler, **özge** ḳuş **tilemediler**; ḥikmet ne erdi? || Cevāb ol turur kim: Ḳuşlarda tansuḳraḳ ḳuş yarasaġ turur. Tansuḳluḳı ol turur kim || yüñgi **yoḳ**, et ḳanat birle uçar. Ėkkinçi ol turur kim özge ḳuşlar balası yumurtḳadın || çıḳar, yarasaġ yılḳı ḳara teg tuġurur. Üçünçi, yarasaġ kişi teg küler. Törtünçi ᶜavratlar teg || ay sayı **arıġsız** bolur. Bėşinçi kündüz közi **körmes** hem **uçmas**. [170v-15/19]

(1317) Suʾāl: Ölüg tirgüzmek muʿcizesi bolġay ammā körni || taḳı pisni otaçılar oñgalturlar, dārū birle, ʿĪsī duʿāsı birle. Bu ne muʿcize bolur? Cevāb ol turur: || Māder-zād **közsizni** ᶜĪsī duᶜā birle oñgaltur erdi. Yana pis ne ėkki türlüg bolur: Birige devā yarar, || birige **yaramas**. [171r-1/4]

(1318) Devā yaraġan pis ol bolur kim igne sançsa || kan çıkar; **devā yaramasġa** igne sançsa **ḳan çıḳmas.** [171r-4/5]

(1319) Bir ḳurtḳa ᶜĪsīġa kelip yıġladı: Oġlum öldi, oġlan||ları ḳaldı. Olarnı baḳarġa küçüm **yoḳ**. [171r-6/7]

(1320) Ol ḳavmları aydılar: Sen tüneki ölügni tirgüzür-sen, cānı || taḳı **çıḳmay erdi**. Bir erteki ölügni tirgüzgil. [171r-8/9]

(1321) Sām aydı: Yā resūla'llāh, tiriglik tilesem soñgı ölüm bar mu? Aydı: || Bar. Andaġ erse cān açıġı mendin **kitmeyin turur** tėp yana öldi erse saḳış ḳıldılar. [171r-15/16]

(1322) *Ḥikāyet* ᶜĪsī bir küpdin suw içti. || **Tatıġsız nerse** bar bolġay mu tėp suwnı tökti. Taḳı arıḳdın toldurdı, içti; süçüg. [171r-17/18]

(1323) Aymışlar: ᶜĪsīġa bir maḳāmda turmaḳ **revā ermes**||**erdi**. Anıñg yörümekide ᶜilletliglerge menfaᶜat bar erdi. [171v-1/2]

(1324) ʿĪsīni || anası mektebge ıḍdı. Üstād **aymazdın burun** aytur erdi. Üstād ᶜĪsīni anasıġa yandurup || keltürdi, aydı: Bu mendin yaḫşı bilür. [171v-6/8]

(1325) Üstād evdin || çıḳtı erse ᶜĪsī ḳamuġ tonlarnı küpge saldı. Üstād kirdi, dükkānda ton **körmedi**. [171v-8/9]

(1326) Aydılar: Bu cādū **ermes**, || ḥaḳ yalavaç turur. [171v-14/15]

(1327) ᶜĪsī aydı: Mevlīdin ḳorḳuñg, fitnelik **kılmañg** müʾmin ersenñgiz. … || Aydılar: Biz fitne **ḳılmas**-**miz**, kökdin ingen māʾidedin yėmek tileyür-miz. [171v-17/18]

(1328) Mevlī taᶜālādın ḫiṭāb keldi: Ey ᶜĪsī, men sañga māʾide ibergey-men. Ol māʾideni körgendin soñg || kim īmān **keltürmese** men añga bir ᶜaẕāb ḳılġay-men, ḳamuġ ᶜālemlarġa ol ᶜaẕāb **bolmaġay**. [171v-20/21]

(1329) Aymışlar: **Kimerse** andın **yemedi.** [172r-4]

(1330) Toḳḳuz yüz er ḫatun erdiler, andın yėdiler, ḳamuġ toydılar. Aġınlar, ḳaraġular, || aḫsaḳlar, saġırlar, ʿilletligler ol māʾidedin yėdiler. Ḳamuġı oñgaldılar, **hīç kimerse** **īmān** || **keltürmedi**. [172r-5/7]

(1331) Aymışlar: Ol māʾide üç künge tegi andaġoḳ indi, yana kökge aġdı. Bu toḳḳuz ‖ yüz er ḫatun yėdiler **eksilmedi**, **kimerse** **īmān keltürmedi**. [172r-7/8]

(1332) Üç künge tegi ol ṣıfat birle tirig boldılar ‖ ᶜibret üçün. Andın soñg öldiler, **yok boldılar**. [172r-9/10]

(1333) *Ḥikāye*t Bir kün ʿĪsī yazıġa çıḳtı, bir tülki‖ni kördi inidin çıḳar. ᶜĪsī aydı: Tülkiniñg evi bar taḳı ʿĪsīniñg **yoḳ**. Ḫalāyıḳ ‖ eşitip aydılar: Biz sañga ev kılalıñg. Aydı: Mālım **yoḳ**. Olar māl yıġdılar, aydılar: Ne yėrde || ev ḳılalıñg? ʿĪsī teñgiz ḳıraġıġa bardı, bu ḳum üze ḳılıñg tėdi. Aydılar: Munda **ev turar mu**? || ʿĪsī aydı: ʿĀḳil, dünyāda **ev ḳılur mu**? [172r-10/14]

(1334) Oġlan emgeklep barıp tennūrġa tüşdi, anası namāzın **bozmadı**. Eri keldi ḥatunın namāzda kördi. || Oġlan tennūr içinde olturur, oynayur. [172r-16/17]

(1335) Eri kelip ʿĪsīġa aydı erse ʿĪsī aydı: Eger ḫatunıñ er || **bolsa** peyġamber **bolur erdi**. [172r-20/21]

(1336) ᶜĪsī, bu ne nūr turur tėp sordı. Aydı: Mende hīç ᶜamel-i ṣāliḥ **yoḳ erdi**. Ṣaliḥ oġlum || bar erdi. Erte kėçe anıñ duᶜāsı birlen bu nūrġa şāyeste boldum. [172v-2/3]

(1337) Muᶜallim aydı: Ebced tėgil. ᶜĪsī aydı: Ebced maʿnīsi ne bolur? Muᶜallim aydı: Evvel ögrengil, andın soñ || sorġay-sen. ᶜĪsī aydı: **Bilmes nerseni ögrenmes-men**. [172v-6/7]

(1338) Muᶜallim ayġıl tėyü urdı, ᶜĪsī **aymadı**. Kėçe || evige barurda aydı: Ey üstād, anam vaṣiyyetin **tutmadıñ**. Köp ögret, az urġıl tėmiş erdi. || Sen meni köp urduñ, az ögretdiñ. [172v-7/9]

(1339) Taḳı muᶜallimge aydı: Sen ebced maᶜnīsin mañga **aymadıñ,** || men sañga aytayın. [172v-9/10]

(1340) Kėçelik boldı erse Meryemge keldi. Muᶜallim kelip anasıġa aydı: Bu oġluñ bizdin || ögrenürlerdin **ermes**, biz mundın ögrenürlerdin-miz. [172v-14/15]

(1341) Aymışlar: ᶜĪsī her kün yoldın keçer||de biregü aydı: **Arıġsız** analıġ cādū keldi. [172v-15/16]

(1342) Dünyā||nı kezdi, şehrler ḳopardı, telim kāfırlerniñ şehrin aldı. **Hīç kimerse** añga utru **turmadı**. [173r-4/5]

(1343) Ḫaberde kelür: Mekke ḫalḳı Muṣṭafā ᶜaleyhi's-selāmġa münker boldılar. **Bolmasa**, Ḥicāzġa kişi ıḍdılar. Bu Muḥammed yalavaç-||men tėyür. Rāstın yalġanın **bilmes-miz**. [173r-6/7]

(1344) Tevrītde rūḥ ẕikri sıfatı || **yoḳ**. Eger rūḥnı ṣıfat ḳılsa yalġançı turur, yalavaç **ermes**. Eger ṣıfat **ḳılmasa** ḥaḳ yalavaç turur. [173r-10/11]

(1345) Ançada Mevlī ʿazze ve celle Muṣṭafa ʿaleyhi's-selāmġa bu ḳıṣṣalardın ḫaber **bėrmey || erdi**. Kāfirler kelip sordılar erse Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Mevlī taᶜālā mañga ḫaber bėrse men hem sizlerge || aytayın. İnşa'allāh **tėmedi**. [173r-14/16]

(1346) ᶜAbdullāh bin ᶜAbbās raẓiya'llāhu ᶜanhümā aytur: Cebreʾīl on künge tegi **kelmedi**. || Kāfirler künde kelip, cevāb aygıl tėp taḳāżā ḳılur erdiler. [173r-16/17]

(1347) Taḳı aydılar: Teñri Muḥammedni unutdı. || Resūl anı işitip ḳaḍġuluġ boldı. Ādine küni zevāl vaḳtide Cebreʿil yetip keldi. Teñri selāmın || tegürdi taḳı aydı: Mevlī yarlıkar: Ol müşrikler aymış teg **ermes**. Men seni **unutmadım**, **düşman tutmadım**. [173r-17/19]

(1348) Suʾāl: Maşrıḳdın maġrıbġa tegi bėş yüz yıllıḳ yol turur tėyürler. Ẕü'l-Ḳarneyn || kün batarġa neteg bardı? Cevāb ol turur kim: Ādemiñ aḍaḳı maġrıbġa **tegmes**. Ammā Ẕü'l-Ḳarneyn || ança bardı kim közige kün yul içide batar teg köründi. [173v-7/9]

(1349) Yana ol yėrde bir şehr kördi taş, || temür, baḳırdın; ḳapuġı **yoḳ**. Andın narı yol **yoḳ**. [173v-9/10]

(1350) Ḥīle ḳıldılar: Ṭınāblar saldılar, biregüni tam || başıġa mindürdiler andın narı ne körer-sen ḫaber bėrgil tėp. Bir kātib ol tam başıġa çıḳtı || erse körgenin **aytmay** özin naru saldı. Yana birevni saldılar, anıñ birle ᶜahd ḳıldılar: || Körgeniñdin bizge ḫaber bėrgil tėp. Ol hem mindi erse özin naru saldı, **hīç nime sözlemedi**. Üçünçini ıḍdılar, anıñ birle ahd ḳıldılar: Tamġa aşıp eger uçmaḥ körseñ, ḫaber ḳılġıl. Eger tamġa mindi erse ol hem **andaġoḳ ḳıldı**. [173v-10/15]

(1351) Ẕü'l-Ḳarneyn ol yėrdin yandı, maşrıḳ tapa || oġradı. Bir aḍaġġa tegdi, **kimisiz kirse bolmas**. [173v-15/16]

(1352) Şehrge kirdi erse ḳurumış ölügler kördi: || **Islanmay sasımay turur**. Bu ne ḥāl turur tėp sordı. [173v-20/21]

(1353) Ẕü'l-Ḳarneyn aytdı: Bu aşnı nelük **yėmes-siz**? [174r-3]

(1354) Ẕü'l-Ḳarneynġa yėgil tėdiler. Ẕü'l-Ḳarneyn aydı: **Yėse bolmas**. [174r-4]

(1355) Olar aydılar: || Boġuzġa KWA bitgen aş üze bu asıġ **ḳılmas ermiş**, bizdin ne tileyür-sen tėp ḥüccet kıldılar. [174r-4/5]

(1356) İskender cevāb **tapmadı**. Olarnı ḳoydı, çerigi birle çıḳıp Hindūstānġa oġradı. [174r-6]

(1357) Ẕü'l-Ḳarneyn ‖ aydı: Men aṅga uzun boyluġ kimerse **asıġsız** bolur tėdim. Ol barmaḳın burnıġa soḳup ‖ mende me ḫayr bar tėdi. [174r-11/13]

(1358) Siziṅg ᶜilmiṅgiz ḳara turur tėp **nersege yaramas** tėdim. Ol ‖ közgüni alıp yaruttı; andaġ **ermes** yaruk tėdi. [174r-19/20]

(1359) Ėlçi barur boldı erse Ẕü'l-Ḳarneyn **yibermedi**. ‖ Biliglig kişi-sen, meniṅg ḳaşımda turġıl tėdi. [174r-20/21]

(1360) Hindūstān meliki ėlçi yiberdi, meniṅg ėlçim‖ni yibersün tėp. Ẕü'l-Ḳarneyn **yibermedi**. [174r-21, 174v-1]

(1361) Ėlçi aydı: Ey dirīġā, men dārū ḳılġunça **küyseṅg erdi** ol ṣūret **helāk bolġay erdi**. [174r-6]

(1362) Andın ‖ soṅg aṭlanıp yana maşrıḳġa oġradı. Kün tuġar yėrge bardı. Ol yėrde ḫalāyıḳ kördi ḳamuġı ‖ yalaṅgaç, tonları **yoḳ**, uyatları **yoḳ**. Biri biriniṅg ḳatında cimāᶜ ḳılurlar, yol üsti ‖ ḥācet revā ḳılurlar yılḳı ḳara meṅgizlig. [174v-6/9]

(1363) Ẕü'l-Ḳarneyn **aṅglamadı**. ‖ Mevli taᶜālā Ẕü'l-Ḳarneynġa taᶜlīm ḳıldı, sözleştiler. Olar teg **kimerse yoḳ erdi**. [174v-13/14]

(1364) Olar aydılar: Ey Ẕü'l-Ḳarneyn, bu taġ arasıda ‖ Yeˀcūc ve Meˀcūc bar. Tegme bir yılda bir çıḳıp bizge kelürler. Arıġ işler **ḳılmazlar**. Ol niᶜmet‖lerimizni yėyürler. Ḳuruġların alıp barurlar, biz żāyiᶜ ḳalur-miz. [174v-17/19]

(1365) Aymışlar: Olar ėkki ḳarındaş erdiler, bular ėkki bölek. Ol ėkegü uruġı ‖ tururlar. Sanları saḳışları **yoḳ**. [174v-20/21]

(1366) Aymışlar: Tegme biri öz öṅgide oġlanları[dın] miṅg silaḥ‖lıġ yaraġu teg er **körmegünçe** ölmek **yoḳ** olarġa. Ḫatunları hem andaġoḳ tėp aydı. [174v-21, 175r-1]

(1367) Tegme biri öz oṅgurtḳasındın ‖ tuġġan miṅg silāḥlıg **körmegünçe ölmesler.** [175r-4/5]

(1368) Olarġa ‖ temür utru **turmas**, yana bir sıṅgar ḳulaḳın töşenür, sıṅgar ḳulaḳın örtünür. Arslan, ‖ böri, ḳaplan, toṅguz yoluḳsa yėyürler. Özlerindin **özgeni** yėrler. [175r-8/10]

(1369) Mevlī taᶜālā ol nuṭfe suwdın Yeˀcūc Meˀcūcnı yarattı. Bizge atamız ṭarafıdın ḳatılur‖1ar, anamız Ḥavvādın **ḳatılmaslar**. [175r-18/19]

(1370) Taḳı bir rivāyetde ḫarnūb [turur. Teṅgrini] **bilmesler**, **nerse tapmaslar**. [175r-21]

(1371) Andaġı müsülmānlar Ẕü'l-Ḳarneynġa aydılar: Bolġay mu biziṅg ‖ birle olar arasında bir tam ḳoparsaṅg? **Kele bilmeseler**, biz hem olardın ḳutulsaḳ ‖ saṅga yıllar ḫarāc bėreliṅg. [175v-2/4]

(1372) Ẕü'l-Ḳarneyn aydı: Mevli taᶜālā maṅga bėrgen niᶜmet maşrıḳ‖dın maġrıbġa tegi siz bėrgen ḫarācdın artuḳraḳ turur. Ol mālġa ḥācetim **yoḳ**. Ammā sizler ‖ maṅga yārī bėriṅg, araṅgızda tam ḳoparayın, olar sizge **kelmesünler.** [175v-5/7]

(1373) Körük urdılar, temür arasında eridi. Temür teg boldı: Bir ḳurġan temür, bir ḳurġan ‖ ḳızıl baḳır. Üzesiṅge yėl **aşa bilmez** hem bulut **aşa bilmez boldı**. [175v-15/16]

(1374) Temür ‖ birle baḳır birle [yer] yüziṅge aşurdı. Ḳaçan tamām boldı erse Ẕü'l-Ḳarneyn aydı: Bu meniṅg küçüm ‖ ḳuvvetimdin **imes erdi**, İdi ᶜazze ve celle raḥmetindin erdi. [175v-18/20]

(1375) Taṅglası kelseler Teṅgri yarlıḳı birle birikmiş. Künde işleri bu turur, inşāʿa'llāhu **tėmesler**. [176r-11]

(1376) Aymışlar: Resūl ᶜaleyhi's-selām müşriklerge bu ḳıṣṣanı aytu bėrdi, Eṣḥābü'l-kehf‖ni aytu bėrdi. Tevrīt birle ölçediler: Bir ḫarf artuk eksük **çıḳmadı**. [176r-21,176v-1]

(1377) Bir ‖ yigit öre ḳopup aydı: Men Ādem-i Ṣafī vaṣiyyet ḳılġan kitābda kördüm. Mevlī taᶜālā yaratmış ‖ bir yul bar. Ḳāfdın naru, ḳaraṅgġuda bir çeşme bar; suwı sütdin aḳraḳ, ᶜaseldin süçüg‖rek, sarıġ yaġdın yumşaḳraḳ. Her kim andın bir içim içse, **ölmes** ḳıyāmetġa tegi. [176v-5/8]

(1378) Yana ‖ ʿālimlarġa aydı: Meniṅg birle barıṅg, ol suwnı istegeyin. ᶜUlemālar aydılar: Bizni **ėltmegil**, ‖ barsaḳ **kerekmez** kim **ḳaytmaġay-miz. Nāgāh** bir ʿālim anda ḳalsa tamām ʿālem ḳararġay, ḫarāblıḳ bolġay. [176v-8/10]

(1379) Aydılar: Ḳamuġdın ‖ tetik, yitig közlüg **ḳulunlamaġan ḳısraḳ** turur. [176v-11/12]

(1380) Ḫıżr kitti. Andın soṅg Ẕü'l-Ḳarneyn tört miṅg er birle atlandı. Oġlını ‖ öz ornıda olturtdı. On ėkki yıllıḳ azuḳ köterdi, ḳalġanlarġa aydı: Men on ‖ yılda **kelmesem** sizler öz yoluṅgızını körüṅg. [176v-16/18]

(1381) Ol ḳuş İskenderge aydı: Munda || ne üçün kirdiñg, yaruḳ cihān mülkinge meger ḳanā^{c}at ḳılmadıñg. [177r-2/3]

(1382) Ẕü'l-Ḳarneyn ḳorḳtı, ḳuş aydı: Ḳorḳmaġıl men İblīs-men. [177r-8]

(1383) Yana aydı: || Ḫalāyıḳ kelime-i şehādetni ḳoydılar mu? Aydı: Ḳoymadılar. [177r-8/9]

(1384) Yana || sordı: Cenābetdin ġusl ḳılmaḳnı ḳoydılar mu? Aydı: Ḳoymadılar. [177r-9/10]

(1385) Yana çerigge kėldi. || Yörürde aḍaḳınġa taşlar tegdi. Bu ne eken tėdiler erse, ün keldi: Munı alġan hem || peşimān bolur, almaġan hem peşimān bolur. [177r-15/17]

(1386) Ḫıżr aydı: Ḥikmet ol turur kim Mevlī ta^{c}ālā ḳamuġ dünyā mülkin bėrdi, anıñg birle toymas-sen. || Ḳaçan laḥdge kirsen, bir avuç toprāḳ birle toyar-sen. [177v-3/4]

(1387) Aymışlar: Ẕü'l- Ḳarneyn ^{c}ālem içinde ābā-dānlıḳ telim ḳıldı, binalar ḳopardı. Ḳonstantiniyyede || bir ḳal^{c}a ḳopardı, yėtti yolı öwrülmegünçe añga kirse bolmas. [177v-10/11]

(1388) Daḳyānūs möşükler üni||din ḳorḳup bī-hūş boldı. Bu altı ḳarındaş anı körüp aydılar: Bu teñgri ermiş, möşük||din nelük ḳorḳar? Biz mundın kiteliñg, ḥaḳīḳat Teñgrini teliñg tėp ḳaçarġa kėñgeştiler. [178r-7/8]

(1389) Ḳoyçı||ġa aydılar: İtiñgni urġıl, yansun; bizge eyermesün. Biz kizlenmişde it ürse kişi işitip || kelgey tėp. [178r-18/20]

(1390) İt yanmadı, taş kesek birle urdılar, yanmadı. Mevlī ta^{c}ālā ol it||ge til bėrdi, aydı: Meni ne üçün yandurur-siz, siz barġan Teñgriġa men hem barur-men. [178r-20/21]

(1391) Daḳyānūs olarnı istep tapmadı. [178v-1]

(1392) Daḳyānūs aydı: Ḳamuġ ḫalāyıḳ yıġılsa bularġa bu iş ḳılumaġay erdiler, bular öz özleriñge || ḳıldılar tėp. [178v-4/5]

(1393) Aydılar: Ol barġan körsün ḳayu ta^{c}ām artuḳ||raḳ turur anı keltürsün. Olarnıñg birle öz tilin sözleşsün, kimerse bilmesün. [178v-11/12]

(1394) Aydılar: Bu barġan kişini bilseler taş birle urġaylar yā-ḫud öz dīnlerige kivürgey||1er. Andın soñg özge kutulmaġay-siz. [178v-15/16]

(1395) Temlīḫā yarmaḳ aldı çıḳtı. Telim yıllar keçgeni üçün yollar || özge bolmış, bāzār yolın bilmedi. Köñglidin aydı: Men henūz uyḳuda bolġay mu-men? [178v-17/18]

(1396) Bāzārġa kirdi || etmekçige bir yarmaḳ bėrdi, terāzūġa tartdılar altı batman keldi. Etmekçi Temlīḫāġa baḳıp aydı: || Sen genc tapdıñg mu bolġay? Meni hem ortaḳ ḳılġıl, yoḳ erse melikge aytur-men. Temlihā aydı: Bu || ne söz bolur? Biz tün kün taġġa çıḳıp barduḳ, ḳarnımız açtı erse etmek alġalı keldim. Yarmak || alġıl, etmek bėrgil. Etmekçi unamadı, Temlihānı melikge èltti. [178 v-18/21, 179r-1]

(1397) Yüstaġād melik aydı: Aṭlanıñg, barıp köreliñg tėp. Ġārġa yaḳın || keldiler erse Temlīḫā aydı: Siz aḳrınraḳ keliñg, men barıp Daḳyānūs ermesiñgizni || aytu bėreyin, ḳorḳmasunlar tėp. Barıp ġārġa kirdi, melik keldi tėdi. [179r-6/8]

(1398) Daḳyānūs sanıp || barçası bī-hūş boldılar. [179r-8/9]

(1399) Aymışlar: Ol èlde èkki türlüg ḫalāyıḳ erdi. Birisi aytur || erdi: Teñgri ^{c}azze ve celle cānnı tirgüzür, tenni tirgüzmes dėr erdi. Taḳı biri aytur erdi: Tenni hem cānnı hem tirgüzür. [179r-10/12]

(1400) Ol sözleri sezig turur, || yaḳīn ermes. [179r-17/18]

(1401) Ayġıl: Ey Muḥammed İḍimiz bilgenrek turur. Sanlarını || bilmesler, meger az kimerse bilürler. [179r-19/20]

(1402) Aymışlar: Cebre'il yılda èkki yolı kelip olarnı saġdın || solġa evürür erdi, yanları yėrde çürimesün tėp. [179v-5/6]

(1403) Aymışlar: Ġārnıñg aġzı şimāl tapa erdi kün tegmesün, olar kölegede || tururlar. [179v-7/8]

(1404) Aymışlar: Mu^{c}āviye olarnı köreyin tėp oġradı. Yaḳın keldi || erse taş birle attılar, kimerseni körmeyin yandı. [179v-10/11]

(1405) Aymışlar: Mekkedin Şām vilāyetiġa arḳış bardı. Satıġ ḳılıp yandılar. Yanmışdın soñg || bir neçe edebsiz oġlanlar olarnıñg Sercān atlıġ butların otġa köydürdiler. Aymışlar: || Ḳāşıd köydürmediler, ammā öz yaraġlarıġa ot urmışda ot saçrap köydi. [179v-12/14]

(1406) Aymışlar: Yemen çerigi uluġları kelip aydılar: Ey melik, **kaḏġur||maġıl**. Öz mālımızdın saŋ͡ga Sercān ḳıla bėreliŋ͡g, evvelḳıdın eḏgürek. Taḳı Mekkege barıp bizge || ne ḳıldılar erse biz hem olarnıŋ͡g Kaᶜbe atlıġ evlerin harāb ḳılalıŋ͡g, mālların alalıŋ͡g, oġul || ḳızların esir kılıp keltüreliŋ͡g. [179v-16/19]

(1407) Teveçi ḳaçıp Mekkege keldi ve aydı: Ey Mekke ḫalḳı, **sanı** || **sakışı yok** çerig keldi Mekkeni buzġalı, oġul ḳız esir ḳılġalı. [180r-1/2]

(1408) Tevelerni maŋ͡ga bėriŋ͡g. Aydılar: Bu kün bėrsek taŋ͡gla yana alur-miz. Kaᶜbe||ni buzġalı, oġul ḳız esir ḳılġalı keldük. Sen tevelerni ḳolar-sen, Kaᶜbeni nelük **ḳolmas-sen**? [180r-4/5]

(1409) Ḥabeşiler yıġılıp || tevelerni üleştiler. **Boġuzlamasdın burun** ḳılıç birle çaptılar ve pāre pāre ḳılıp || taladılar. [180r-13/15]

(1410) Ol kün aŋ͡ga meşġūl boldılar erse Mekke ḫalḳı ḳamuġ ėldin çıḳıp ḳaçtılar. Taŋ͡gla||sı Mekkede ᶜAbdu'l-Muṭṭalibdin taḳı bir **közsizdin özge** kişi **ḳalmadı**. Ḳamuġı taġ ünŋ͡gürlerige kirip || kizlendiler. ᶜAbdu'l-Muṭṭalib ol **közsiznińg** ḳolın tutup Ḥīrā tağınġa çıḳtı. [180r-15/17]

(1411) Ol zamān havāda **sansız** || **saḳışsız** ḳuşlar köründi. Ḳamuġı aḳ; aḍaḳları, tumşuḳları ḳızıl. Tegme biriniŋ͡g || tumşuḳında bir taş, topraḳdın bişürülmiş bāḳilā endāzesinçe; uçup keldiler. [180r-18/20]

(1412) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Mundaġ ḳuşlarnı **körmişim || yoḳ,** nige keldiler erken? Ol **közsiz kişi** aydı: Mekkege nuṣret bėrgeli keldiler bolġay. [180r-21, 180v-1]

(1413) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Çerig keç ḳaldı, helāk boldılar mu erken tėp. **Közsizni** yėtip || Mekkege kirdi, ḫavf birle **kimerse** yoluḳup zaḥmet **bėrmesün** tėp. **Kimerse yoluḳmadı**. [180v-3/4]

(1414) Çerig tüşgen yėrge barıp kördiler: Çerig ḳamuġı ölmiş, **hīç** tirig kişi **ḳalmamış.** || Ḳamuġı ḳuruġan yafraḳ teg bolmış. [180v-5/6]

(1415) Aymışlar: Mevlī || taᶜālā ḳamuġını helāk ḳıldı, yılḳı ḳaraları **ḳalmadı**. [180v-6/7]

(1416) Ol ḳuş atı bitilgen**din özge**ni **urmas erdi**. Atı || bitilgen eger çerigdin ġāyib bolmış bolsa, ol ḳuş anı eḏleyü barıp turġan yėrinde || taş birle urup aṭı birle ėkkisin hem helāk ḳılur erdi. [180v-12/14]

(1417) Aymışlar: ᶜAbdü'l-Muṭṭalib andaġ kördi || erse, tonların, silāḥların, altun kümüşlerin yıġıp ėkki ülüş ḳıldı. Bir ülüşni **közsizge** bėrdi bir ülüşni || özi aldı. Çuḳur ḳazıp kömdiler. [180v-14/16]

(1418) Aymışlar: Eṣḥābü'-||1-fīldin ḳalġan ıŋ͡gġırçaklarnı ᶜAbdü'l-Muṭṭalib rūzgārıŋ͡ga tegi köyürdi **tükenmedi**, || Muḥammed Resūlullāh ʿahdiŋ͡ge tegi **tükenmedi**, Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ rūzgārında hem **tükenmedi**, Emīrü'l- mü᾽minīn ᶜÖmer || vaḳtinde tükendi. [180v-19/21, 181r-1]

(1419) Aymışlar: Ol yaġan ᶜAbdül-Muṭṭalib||ġa secde ḳıldı. Ḳamuġ taŋ͡gladılar, anıŋ͡g üçün kim melikler**din özgege secde ḳılmas || erdiler**. Ammā ᶜulemā aymışlar: Secde ᶜAbdül-Muṭṭalibġa **ermes erdi**, alnındaġı nūrġa erdi. Ol || nūr, Muḥammed Resūlullāh nūrı erdi. [181r-1/4]

(1420) Küseyür erdi cemālin enbiyā mürsel ḳamuġ | Özi teg özge yalavaç **bulmadı** Ḥaḳ ḳurbetin. [181r-20]

(1421) Toŋ͡g biliglig aç keçürgen ḳursaḳınġa taş tikip | **Bulmadı** buġday aşını hem **yoḳ erdi** arpası [181v-5]

(1422) Raḥmeten li'l-ʿālemīn tėp aydı raḥmān raḥmetin | Tegmeler **ḳayda** bilürler Ḥaḳ resūlniŋ͡g ʿizzetin? [181v-8]

(1423) Men Muḥammed ümmeti-men tėyü yalġan **sözleme** | **Ne** Uġan tapġın ḳılur-sen **ne** resūlniŋ͡g sünnetin [181v-12]

(1424) **Turma** fārīġ künde مكسمخ اولص işin bitür | **Körme** dünyā emgekin sen <hem> ḳıyāmet heybetin [181v-14]

(1425) Uşbu muŋ͡gluġ ᶜāṣīlarġa ol **neteg me buşmasun** | Bėş namāznı öteyürler hem buyurġan sünnetin [181v-15]

(1426) Yā İlāhī Aḥmed atlıġ Muṣṭafānıŋ͡g ḥürmeti | Ol öler ḥālde **ayırma** bizdin īmān devletin [181v-16]

(1427) **Körmedük** körklüg cemālin küsegen dünyāda hem | Rūzi ḳıl yā Rab köreliṅ yarın anıṅ rüʾyetin [181v-17]

(1428) Barmaḳı sındusı birle ay liḳāsın yarġuçı | **Keçmedi** Çīn Māçīn içre özi teg çın yarġuçı [181v-19]

(1429) Ol körüp miṅ muᶜcizeni yüz çewürgen düşmenin | **Aṅgsızın** al ḳanı birle tofraḳını ḳarġuçı [182r-1]

(1430) Ḫaberde andaġ kelür kim: Bir kün Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām Cebreʾīldin suʿāl ḳıldı kim: Yā aḫī Cebreʾīl, || sen mü yaşġa uluġ-sen ya men mü? Cebreʾīl aydı: Yā Resūla'llāh, men kendü yaşımnı tecribe **ḳılmışım yoḳ,** || **ammā** bir yulduz bar Neşrdāmıḳ atlıġ, otuz miṅ yılda bir toġar. Anıṅ otuz miṅ yolı toġġanın körüp-men. [182v-1/3]

(1431) ᶜAbdu'llāh || aṭlandı, Fāṭımaġa keldi. Fāṭıma ol nūrnı ᶜAbdu'llāh alnında **körmedi**, aydı: Ey ᶜAbdu'llāh, Şām || melikleri meni ḳoldılar, māl tavar ᶜarża ḳıldılar. Men olarnı **ḳabūl ḳılmadım**. Men seniṅ üçün || **kelmey erdim**, ol alnındaġı nūr ümīdige kelip erdim. İmdi ol nūrdın maḥrūm ḳaldım || tėp āh tėyü ıṅgranu aṭlanıp yolıġa kitti. [182v-19/21, 183r-1/2]

(1432) Altı ay keçti erse atası ʿAbdu'llāh öldi, Eymene tul ḳaldı. Özin tamġa urup zār ıṅgrap || aydı: Bu süṅgükümdeġı ʿazīzni **ne ḳılayın**, tuġmışdın soṅ **neteg saḳlaġayın**. Oġlum || tėyü eligimdin **kim alġay**, ulġarmışda **kimni atam tėgey** tėp yıġladı. [183r-3/5]

(1433) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib künde Eymene || ḳatıġa kirip olturur erdi. Aytur erdi: Ey ᶜazīz kelinim köp **ḳayġurmaġıl**. Biz ḳamuġnıṅ || ᶜizzeti ḥürmeti ol sendeki ᶜazīz turur. Atası ᶜAbdu'llāh bardı erse, uş men ata-men. [183r-5/7]

(1434) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Ne üçün ḳaḍġuluġ-sen? Eymene aydı: **Neteg** || ḳaḍġuluġ **bolmaġayın**? Men evde yalġuz olturur erdim, bir kimerse kelip aydı: Ey Eymene, || bu tün ol tün turur kim ol süṅgükünṅdeġı ᶜazīz vücūdġa kelgüsi. Ḳopġıl, başınṅgnı boyunṅgnı || yuġıl, **kimerseni** öyünṅgge **yavutmaġıl**. [183r-10/13]

(1435) Eymene başın yudı, arıġ tonlar keydi, yıġlayu olturdı. Tün yarımı boldı erse || aġrıḳ sızlaġ **yoḳ erken** evniṅ saḳfı havāġa köterildi, ᶜālem rūşen boldı. [183r-17/18]

(1436) Eymene aytur: Men olarnıṅ cemāllerin körüp taṅladım, ḫayrān boldum, özümdin || kitdim. Birisi aydı: Bizge neçe baḳar-sen? Biz ḳamuġ tapuġçı yumuşçılar-miz, cennāt-ı ᶜadndin tapuġ || ḳılġalı keldük. **Bizni ḳoyġıl,** aṅa baḳġıl kim faḫr-ı ᶜālem ol turur. [183r-20/21, 183v-1]

(1437) Baḳdım erse oġlan tuġmış, sol eligi birle uvıt endāmın || tutmış, meniṅ közüm aṅa **tüşmesün** tėp. Taḳı saġ eligin közüṅe örtmiş, meni **körmeyin** || tėp. [183v-2/4]

(1438) Üstün baḳdım erse ev saḳfı açılmış. Bir kesek || aḳ bulut indi, oġlannı alıp havāġa aşurdı; **körünmes boldı**. [183v-6/7]

(1439) Aymışlar: **Hīç** || **ādemī** Resūl ḥācetini **körmedi** oġlanlıḳ ḥālinde. Ḳaçan ulġaydı erse ḥācetin yėr yutar || erdi. [183v-11/13]

(1440) Eymene aydı: Ḳamuġdın ᶜacebrek ol kim men elig tegürgeli || **ḳoymadılar**, bir aḳ bulut indi oġlannı köterip **bilmes-men** ḳayda ėltti tėp yıġladı. [183v-19/20]

(1441) ᶜĀtike aydı: Sewünmiş||din saçrap ḳoptum oġlannı alıp ḳoynumġa soḳtum. Andaġ ḫoş yıḍıġlar kördüm kim || dünyāda andaġ yıḍıġ **körmişim yoḳ erdi**. [184r-1/3]

(1442) Ol tün teg dünyāda tün **keçmedi**. Ol tün Kisrā||lar ṭāḳlarıdın küngürele<r> yıḳıldı. Şām meliklerinin eyvānları yamruldı, ḳayserlerniṅ || ḳuşūrları buzuldı, ḳamuġ muġlar otı öçti. Yėr yüzinde ne butlar bar erse, ḳamuġı yüzin || tüşdi, ḳamuġ şeyṭānlar yėr yüzindin eṭrāf-ı ᶜālemġa müteferrik boldılar. [184r-3/6]

(1443) Zelzele ẓāhir boldı. || Ḳorḳunçdın Ḳāf tağınġa sığındılar. **Nā-pāklar** yıġılıp İblīsge keldiler. [184r-6/7]

(1444) Şeyṭānlar Tihāme tapa bardılar, ferişte||lerni kördiler: Ḳanat ḳanatġa toḳup havāda tururlar, igne kirgüçe açıḳ **yoḳ**. [184r-9/10]

(1445) Ol merdūd laᶜīn aydı: Meniṅ üze || bu tündin ḳatıġraḳ tün **yoḳ**. Bu ol er turur kim miṅ yėtti yüz gebrlik milletini anıṅ <milleti/dini> **yoḳ eter**. [184r-13/15]

(1446) Bu ol yalavaç turur kim ḳamuġ yalavaç şerīᶜati anıṅ birle mensūḫ bolur. Bu ol er || turur kim Mevlī taᶜālā ḳullarıda biregü miṅ yıl ya on yıl kāfirlıḳ ḳılsa, bir sāᶜat anıṅ || yolınġa kirse, ḳamuġ kāfirlıḳı **yoḳ bolur**. [184r-15/17]

(1447) Eymene oġlanġa emükin bėreyin tėdi erse, || almadı. [184r-21, 184v-1]

(1448) ᶜĀtike aytur: Muḥammed yalavaç bolġandın soñg sordum: Yā Resūla'llāh, ol kün anañg sütin || nelük emmediñg? Aydı: Anamdın ayrılurımnı bilür erdim, sütin emmeyin yüzin körmeyin tėdim. || Aymışlar: Yėtti kün keçti, süt almadı. Yana aymışlar: Yėgirmi bėş kün keçti, süt almadı. ʿAbdu'l-uṭṭalib || ḥayrān ḳaldı. Eymene ol ḳayġudın aġrıp öldi. Resūl atasız erdi, anasız ḳaldı. Yaruḳ || cihān ᶜAbdu'l-Muṭṭalib üze ḳarardı: Oġlum öldi, kelinim hem öldi. Atasız anasız oġlannı || neteg asrayın tėp yıġladı. [184v-1/6]

(1449) Muḥammedni atasız anasız tėp kimerse ḳabūl ḳılmadı. ᶜAbdu'l-Muṭṭalib ᶜāciz boldı. [184v-9]

(1450) Ḥalīme aydı: Ey sādāt-ı ᶜArab, oġluñgnı cān birle tīmār ḳılayın, eger nerse bėrseñg bėrmeseñg || ḥürmetiñg, ᶜizzetiñg mañga bes turur. [184v-13/14]

(1451) Evge barġıl, soñguñgça barayın tėdi. Maḳṣūdı ol erdi kim || atalıġ analıġ oġlan tiler erdi, tapsam alayın tėp. Tapmadı, eriñge barıp aydı: Ol ögsüz||ni alayın, ḳabīle tesebbuᶜı bolmaġay, bārī Ḥāriṣ alġıl tėdi. [184v-14/16]

(1452) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Ey Ḥalīme, vaᶜdege || vefā ḳılġıl, meniñg oġlumġa süt bėrgil. Atasız anasız tėmegil; men ata hem ana-men. [184v-17/18]

(1453) Ḥalīmeniñg || közi oġlanġa tüşdi erse, cānım bu oġlanġa fidā bolsun. Mundaġ ısıġ yüzlüg || oġlan körmişim yok, tėdi. [184v-18/20]

(1454) Bu Ḥalīmeniñg saġ emüki anadın tuġġalı ḳuruġ erdi, oġlan||larıġa sol emüki sütin bėrür erdi. Oġlannı aldı süt bėrgeli. Sol emükin bėrdi, || almadı. [184v-20/21, 185r-1]

(1455) ʿĀtike aydı: Ey Ḥalīme, bu oġlan yėgirmi bėş künlük boldı, süt körmişi yok. [185r-1]

(1456) Suʾāl: Ḥikmet ne erdi kim oġlan sol emükni almadı? Cevāb: Sol emükni alsam oġlanlarıġa || ḳonaḳ bolmış teg bolur-men, saġ emükni emeyin ḳonaḳ hem bolmaġayın; saġ emük süti ḫāṣ || meniñg turur, olar mundın emsünler mañga ḳonaḳ bolsunlar. [185r-4/6]

(1457) Yolġa kirdiler burun || kitgen arḳış evlerige burun bardılar. Ḳabīle bu teveni kördi erse tañgladı: || Ol ḳutur, sütsiz teve ermes mü, tėdiler. Bular aydılar: Belī, ammā bu oġlan berekātından mundaġ || sütlüg, körklüg boldı tėdiler. [185r-8/11]

(1458) Ḥalīme oġlanların || yazıġa ḳoy ḳozı közetgeli iberür erdi, Muḥammedni yibermes erdi. [185r-12/13]

(1459) Ḥalīme aydı: Men seni yazıġa ibermes-men, ammā sen, barur-men || tėseñg yibereyin tėp yaraġ ḳılıp oġlanları birle iberdi. Taḳı aydı: Muḥammedni emgetmeñg, aç || ḳoymañg, irikse mañga bat eltip bėr<iñg>. [185r-15/17]

(1460) Ḥalīme yüzin || yırtıp feryād ḳılıp baş ayaḳ yalañg keldi. Muḥammedni kördi, bī-hūş bolup yatur. Öñginde || su ḳoyġan yėri öl turur, ḳarnında yarġan nişānı belgülüg. [185v-1/3]

(1461) Resūlni ᶜAbdu'l-Muṭṭalib ᶜazīz tutar erdi. || Ḳaçan Kaᶜbede oltursa, Muḥammedni alıp olturur erdi. Ḳureyşniñg rūstāları Muḥammedniñg tegresige kelür || zehreleri yok erdi. [185v-6/8]

(1462) Aymışlar: Bir kün ᶜAbdul-Muṭṭalibniñg olturur yėrin anuḳlap tururda || Resūl keldi. Ḳureyş uluġları ḳamuġ olturur erdiler. Kimerse iltifāt ḳılmayın ᶜAbdu'l-Muṭṭalib ornında || olturdı. Ḫādimlerniñg yandurġu zehreleri yoḳ erdi. [185v-8/10]

(1463) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib kirdi erse ḫādimler Muḥammed||ni ḳoparur teg boldılar erse, ʿAbdu'l-Muṭṭalib menʿ ḳıldı, aydı: Ol orunġa bu lāyıḳ turur. [185v-10/11]

(1464) Oġlanlarıġa baḳıp aydı: Ey ferzendlerim meniñg dünyā||dın barġu vaḳtım boldı. Hīç ḥasretim yok, illā Muḥammed ḥasreti bar. Kāşkī ʿömr vefā ḳılsa munıñg || ḥürmetin ve ʿizzetin körsem ḳuvanġay erdim. İmdi bu ḥasret birle barur-men. [185v-14/16]

(1465) Muḥammed yetimni terbiyyet ḳılurġa ḳaysıñgız ḳabūl ḳılur-siz? Anıñg birle ᶜahd ḳılayın meniñg hoş-nūdlıḳım üçün ᶜahdge hilāf ḳılmaġay. [185v-17]

(1466) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib || aydı: Ey Ebū Leheb, sen ḳamuġdın uluġ-sen. Ḥürmetiñg bar, velīkin ḳatıġ köñgüllüg-sen, raḥmsız kişi-||sen. Yetim asramaḳġa yaramas-sen. [185v-19/21]

(1467) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib || aydı: Sen mañga ḳamuġdın artuḳ kereklig-sen, ammā oġul ḳızıñg yoḳ, oġul ḳızsız kişi yana || biregüniñg oġul ḳızınıñg ḳadrin bilmes. Taḳı avçı-sen, avġa barsañg ḫādimleriñg || Muḥammedni āzārlaġaylar. [185v-21, 186r-1/3]

(1468) ᶜAbdu'l-Muṭṭalib aydı: Yaraġlıġ-sen **velīkin** oġul uşaḳın̂ telim turur. Köp oġlanlıġ kişi-||nin̂ yaraġı **yetmes bolur.** [186r-4/5]

(1469) Andın son̂ Ebū Ṭālib yükündi aydı: Ey sādāt-ı ᶜArab, raġbetim ol || erdi: Evvel Muḥammedni men ḳabūl ḳılur-men tėgeyin, ammā uluġ ḳarındaşlarım ḥaḳḳın saḳladım, burun || **sözlemedim**. Taḳı **mālsız çıġay-men**. [186r-5/7]

(1470) Taḳı aydı: Muḥammed dānā turur, ol bilgenin men **bilmes-**||**men**. Ḳayu işge mun̂luġ bolsam man̂ga yol körgüzür, anın̂ sözi birle işim kifāyet bulur. [186r-8/9]

(1471) Muḥammedni Ebū Ṭalibġa tapşurdı. Kaʿbenin̂ || Ten̂grisin tanuḳ ḳıldı, takı aydı: Senin̂ birle ᶜahd ḳıldım kim Muḥammedni eḍgü asraġıl, ᶜid künleri || bolsa **yan̂ġı tonsız ḳoymaġıl**, sofra başıda olturmışda Muḥammedni özün̂ birle alıp olturġıl, || oġlanların̂ anın̂ üze artuḳlıḳ **ḳılmasunlar**. Muḥammedni **hīç nersege** arzūlıġ **ḳılmaġıl**. || Bu şarṭlarnı ḳabūl ḳıldın̂ mu? [186r-13/17]

(1472) On sekkiz yaşadı, cemāl ve kemāl, melāḥat birle bezendi. || ᶜĀlem ḫalḳı tan̂gladılar. **Hīç kimerse** yüzün̂ge utru **baka bilmes boldı**. [186v-1/2]

(1473) Ebū Ṭālib köz yaşı ḳılıp aydı: Men tün kün bu ḳaḍġuda-men. Ten̂g tuşımız||nı alurġa küçümiz **yetmes**, **ten̂gsizni** biz **ala bilmes-miz**. Neteg ḳılurımızını **bilmes-miz**. [186v-5/6]

(1474) Ebū Ṭālib || yıġlap aydı: Ey ḳarındaş, bizin̂ ḳabilemizde **kimerse** terge **kirgen ermes**. **Neçe hem yoksuz** bolsaḳ, || Muhammedni terge bėrürge **revā körmegey-miz**. [186v-9/11]

(1475) Aymışlar: Ḫadīce ᶜArab melikesi erdi. **Kimerse** ol zamanda Ḫadīcedin bayraḳ **yok** || **erdi**. Tört min̂ ḳızıl tüslüg teveler birle ticāret ḳılur erdi. Tegme yėtti tevede bir ḳul || yörür erdi, Şāmġa barıp satıġ ḳılıp aşlıḳ keltürür erdiler. [186v-12/14]

(1476) Ḫadīce Tevrīt-ḫ̬ān erdi, özi tetik erdi, eri ölüp özi tul ḳalmış erdi. ᶜArab || melikleri tilediler erse **barmadı**. [186v-17/18]

(1477) Ḫatun ḳabīlesinde sendin burun īmān keltürgen **bolmaġay**. Bu ṣıfat Tevrītde || bitiglig turur: Ol peyġamber Ḳureyş-i Ḥāşimdin bolġusı tėp taᶜbīr aytdı. [187r-2/3]

(1478) Ḫadīce utru yöridi, ᶜĀtikeni aġırlap öz yanında orun bėrdi. **Hīç kimerse**||**ni** andaġ **aġırlamışı yoḳ erdi**, anın̂ üçün kim ʿ Atiḳe ᶜAbdu'l-Muṭṭalibnin̂ ḳızı erdi. [187r-5/6]

(1479) Ḫadīce fehm etti kim ᶜĀtikenin̂ || sözi bar, **ammā sözlemes**. [187r-7/8]

(1480) ᶜĀtike aydı: Sözüm || bar, ammā ayturġa uwtanur-men. Ḫadīce aydı: Ayġıl, **uwtanmaġıl.** [187r-8/9]

(1481) ᶜĀtike aydı: İşitmiş bolġay-siz bizin̂ || ᶜAbdu'llāhdın bir oġul ḳaldı. Atamız ᶜAbdu'l-Muṭṭalib anın̂ üçün telim vaṣiyyetler ḳıldı. İmdi ol || yigit boldı, ḳız alur kön̂lümiz bar, **ammā** aġam Ebū Ṭālib eligide **nerse yok**. [187r-9/11]

(1482) Ḫadīce perde içide olturup bir Muḥammed yüzige baḳar, bir Tevrītge baḳar erdi. Tevrītde körgeni || birle Resūl cemālinde bir ḳıl endāzesinçe tefāvüt **tapmadı**. Saçı ḳaralıḳı, köz ḳaşı ḳamuġ nūrānī, || andaġ kim ḳayda yörüse ya oltursa ḳırḳ künge tegi ol yėrdin yıpar isi kelür erdi. [187r-19/21]

(1483) Tevrīt||de körgeni birle rāst keldi. Özi birle endīşe ḳılıp aydı: Ey Ḫadīce, tüşün̂ könige || çıḳtı. San̂ga lāyıḳ cüft ḥāṣıl boldı, **ammā** āşkāre ḳılur vaḳt **ermes**. [187r-21, 187v-1/2]

(1484) Andın son̂ Muḥammedni alıp Ḫadīceġa èlttiler, taḳı aydılar: Terin belgülüg ḳılġıl. Ne || bėrür-sen? Ḫadīce aydı: **Özgeler** teri üç altun turur. Muḥammed teri ellig altun bolsun. [187v-7/8]

(1485) Ḫadīcenin̂g Meysere[199] atlıġ || ḳulı bar erdi. Ḳamuġ mālı anın̂ ḳolıda erdi. Arḳışnı ol başlap çıḳar erdi. Ḫadīce || Muḥammedni an̂ga tapşurdı, aydı: Bu Muḥammednin̂ aşlın neslin bilür-sen. Muḥammed senin̂ birle barurda || kelürde kön̂gül birle saḳlap **emgetmeyin** selāmet keltürgil, meni Hāşim uruġıġa uyat||lıġ **ḳılmaġıl**. [187v-9/13]

(1486) *Fāyide* Muḥammedni işçi yumuşçı atap sefer emgekin tartturup yana arḳış uluġın||ġa munı eḍgü tutġıl tėmekde murādı yumuşçılıḳı **ermes erdi**. **Ammā** ol sözde sırrı bar || erdi, neteg kim Zeliḫā Yūsufnı zindān̂a yibermekde sırrı bar erdi. Yana zindānçını ündetip || aydı: **Zinhār** Yūsufnı **urmaġıl**, elgin ayaḳın **baġlamaġıl**. Munda bizge beşāret bar. Beşāret || ol turur kim mundaġoḳ ḳıyāmet küni āmennā bihi ve ṣaddaḳnā müʾminni tamuġġa

[199] Londra nüshasında Mübeşşere.

kivürgeyler; yarlıġ || kelgey: Ey mālik, mü᾽min yüzin **köydürmegil**; ol yüz birle maṅga secde ḳıldı. Ḳulaḳın **köydür[megil];** || ol ḳulaḳ birle ᶜilm ve ḥikmet sözin işitti. Közin **köydürmegil;** ol köz birle Kelāmu'llāhġa || baḳtı. Tilin **köydürmegil;** ol til birle meni bir tėdi. Köṅglüni **köydürmegil** ol köṅgül || birle meni bildi. Eligini **köydürmegil;** ol elig birle ṣadaḳa bėrdi. Ayaḳını **köydürmegil;** || ol ayaḳ birle cemāᶜatge ᶜilm meclisige keldi. Tamuġġa yibergenimiz köydürmek üçün **ermes**, keçürmek || üçün turur. [187v-13/21, 188r-1/2]

(1487) Ançada arḳış tepredi Mekke ḫalḳı nezzāreġa çıḳtılar. || Ebū Ṭālib ḳarındaşları birle, Muḥammedniṅg kişisi **yoḳ** tėp özleri çıḳtılar. [188r-8/9]

(1488) ᶜĀtike başınġa toprāḳ savurdı, aydı: Yā ᶜAbdu'llāh, başıṅgnı laḥd topraḳıdın || kötergil. Muḥammed yumuşçı bolup terge kirip teve yetip barur, anı körgil tėp. ᶜĀtike tonın || pāre pāre ḳılıp **bī-hūş** boldı. [188r-11/13]

(1489) Muṣṭafā uruġları feryād birle yıġlaştılar, cümle ferişteler || nevḥa ḳıla başladılar, aydılar: İḍiyā, bu Muḥammed ḳıyāmet körki **ermes mü**, īmān kilidi anıṅg atı **ermes mü**, || ᶜālemlıġġa raḥmet **ermes mü**, peyġamberler tācı **ermes mü**? Munça emgek aṅga ne üçün turur? Yarlıġ || keldi: Mundaġoḳ **ḳalmaġay**, ḳamuġ ᶜālemni aṅga musaḫḫar ḳılġay-men, maḳām-ı maḥmūdnı aṅga bėrgey-men, || ḳamuġ yalavaçlarġa anı uluġ ḳılġay-men. [188r-13/17]

(1490) Andın soṅg Muḥammed ᶜammlerige baḳıp aydı: Men bardım, || siz esen ḳalıṅg, meni **unutmaṅg**, ḳayda bir ġarīb körseṅgiz men ġarībni saḳınıṅg. [188r-17/18]

(1491) Muḥammed Kaᶜbedin ayrıldı. Yana ḳıyāmet kün körüşgüsi. Ammā bir ayrılmaḳ || bar kim özge körüşmek **yoḳ**. Ol ḳıyāmet küni ėkki yol başındaġı ayrılmaḳ turur: Kim uçmaḫġa || barur, kim tamuġġa barur. [188r-20/21, 188r-1]

(1492) *Münācāt...* || Bizde ṭāᶜat ve ibādet || **yoḳ erken** öz faẓlıṅg ve keremiṅg birle bizlerni olardın seçe yarlıḳadıṅg. Ḳıyāmet küni || ėkki yol başında kāfirlarġa **ḳoşmayın** olardın ayırıp fariḳun fi'l-cenneti zümresinde bolmaḳ sen || Allāh rūzi ḳılu bėr. [188v-5/8]

(1493) Ḳaçan Mekke ḫalḳı Muḥammedni ḳamuġ yolġa köndürdiler erse, **körünmes bolġaç** Meysere || teve burunduḳın Muḥammed bėlindin çeşip teveçiler tonın çıḳarıp dıḳḳ-ı Mıṣrī tonnı Muḥammed-||ge keydürdi ve ʿizzet birle tevege mindürdi, özi teve burunduḳın tutup yolġa kirdi. [188v-8/10]

(1494) Meyserege aydılar: Bu yetīmni opraḳ || tonlar birle oḳ tutġıl, arıġ tonlar **keydürmegil**, ḳatıġ işler buyurġıl ögrensün, tėdiler. [188v-11/12]

(1495) Bu Muḥammediṅg düşmenleri bar. Sen tevege minip ilgeri || yörügil, men soṅgıda yörügeyin. **Nā-gāh** düşmen ḳaṣd ḳılsa, biz ėkegü defʿ ḳılalıṅg. [188v-16/17]

(1496) Aymışlar: Ḳaçan kün toġar bolsa burun ṣubḥ aḳarur, soṅgra kün tuġar. Mundaġ || Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıṅg peyġāmberlıḳı kün tuġġan teg **rūşen bolmasdın burun** Ṣıddīḳıṅg || ṣubḥı belgürdi, beşāret bėrdi. İḍi ᶜazze ve celle yarlıḳar: Ebū Bekr Resūlniṅg dostı erdi. Dost||lıḳın belgürtdi yalavaçlıḳ **tegmesdin**. Lā-cerem dünyā ve āḫiretde Resūldin **ayrılmadı**. Ḫadice hem Muhammedni || sevdi nübüvvet **körmesdin burun**. Men hem Ḫadīceni Muḥammeddin **ayırmadım.** [188v-18/21, 189r-1]

(1497) Mü᾽min bendelerim altmış yėtmiş || yıl meni sevdiler. Meniṅg faẓl u keremimdin **revā bolmaġay** kim raḥmetimdin ayırsam. Raḥmetim birle yarlıḳaġay-men: || نم انڤزرللا و مكايا [189r-1/3]

(1498) Tevrīt ve İncīlde āḫirü'z-zamān peyġamberiniṅg naᶜtı ve ṣıfatı bitilmiş || erdi. Anı körmiş erdi. Ol peyġamber munda bolġay tėp, arḳış ḫalḳın ḳonaḳlaġayın tėp || ḳarşu kelip kārvān ḫalḳıġa aydı: Mundın ötseṅgiz, ot su **tapmas-siz** tėp. Kārvānnı || tüşürdi, ṭaᶜāmlar anuḳlap arḳış ḫalḳın eviṅge ündedi. [189r-5/8]

(1499) Baḥīrā rāhib ṣavmaᶜa||dın bularġa utru çıḳtı Tevrīt ve İncīlde körgen ṣıfatnı bularda **tapmadı**. Ol aḳ bulut || hem bularda **yoḳ**. [189r-9/11]

(1500) Baḥīrā aydı: Sizlerdin **kimerse** ḳaldı mu? Ebū Cehl aydı: Bir oġlanġına ḳovuşda || ḳaldı. Baḥīrā aydı: Ol oġlan ḳayu ḳabiledin erür? Ebū Cehl aydı: Ḳureyş ve Haşimdin erür. || Rāhib aydı: Ehl ol turur, sizler ḳamuġ **tebaʿsızlar** turur-siz. Meniṅg maḳṣūdım ol turur: Sizler || ṭufeyl-siz. [189r-11/114]

(1501) Muḥammed aydı: Ey Meysere, bir ev terge tutġıl, mālnı ol evde ḳoyġıl || taḳı **aşuḳmaġıl.** [189v-7/8]

(1502) Mekkedin kārvān kelip turur tėp ḫaber boldı, Şāmlıġlar, Mekkelig||ler yükin aldılar. **Özge** yük **ḳalmadı**. [189v-8/9]

(1503) Rüstā ḫalḳı ḫaber işitip satıġġa keldiler, yük || **tapmadılar**. Aġır bahāġa tileyü başladılar. [189v-9/10]

(1504) Andın soñg Muḥammed Meyserege destūr bėrdi, aġır bahāġa || yüklerin sattılar, ėkki ülüş fāyide ḥaṣıl [boldı]. Yana tavaḳḳuf ḳıldılar. Özgeler yük aldı||lar. Resūl, Meyserege yük **aldurmadı**. [189v-10/12]

(1505) Mevlī ʿazze ve celle her künde üç yüz altmış raḥmet naẓarı birle || baḳar. Eger bir raḥmet naẓarı birle baḳıp tamuġ otın olarġa öçürüp yazuḳların yarlıḳap tamuġ || otından āzād ḳılsa **ne** ʿaceb bolġay. [189v-18/20]

(1506) Cühūdlar anı körüp tanġladılar, ʿālimleri Tevrītge || baḳtılar. Āḫirü'z-zamān yalavaçınıñg ṣıfatlarından birisi bu turur: Biziñg dīnimizni hiç ḳılġan || ol turur. [189v-20/21, 190r-1]

(1507) Muḥammed ozġalı tevege mindi erse Ebū Cehl aydı: Bu oġlan turur, iş || **bitürmegen,** yolda azġay. [190r-17/18]

(1508) Ebū Bekr birle Meysere anıñg sözin **tiñglemediler**, Muḥammedni revān ḳıldılar. || Bir neçe yörüdi. Havā ıssıġ erdi. Muḥammed teve üze uyuḳladı, teve yoldın çıḳdı, otlayur||da. [190r-18/20]

(1509) Ḫaberde kelür kim: Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: ترو ان لم اسال للهساللت بيني واىش Ya'nī: || Mevlī taᶜālādın nerse ḳoldum, anı sordum kim **kāşkī bolmasa erdim**. [190v-1/2]

(1510) Aydım: Ḫüdāyā, Mūsī birle **vasıtasız** || sözleştiñg, Süleymānġa uluġ mülk bėrdiñg, olarġa bėrgen teg mañga ne bėrdiñg? Ḫiṭāb keldi: || Yā Muḥammed, yetīm ḳaldıñg, ᶜAbdu'l-Muṭṭalib taḳı Ebū Ṭālib ḳoynında men **asramadım mu?** … || Şāmdın kelürde yol azdıñg, men köni yolġa **köndürmedim mü?** … || **Yoḳsız çıġay** erdiñg, Ḫadīce mālı birle men **bayıtmadım mu?** [190v-3/7]

(1511) Resūl || kirip Ḫadīceġa selām ḳıldı, ḫaberlerni aydı. Meyserenıñg bitigin bėrdi, bitigde bu erdi kim: || Ey seyyide-i ᶜArab, **hīç vaḳt** mundaġ savdāmız **bolmamış erdi** kim bu yol Muḥammed berekātından || boldı. [190v-14/17]

(1512) Bir saʿaṭ||da altı menzil yolġa bardı hem keldi. Muḥammedni ıraḳdın kördiler. Tersālar Ebū Cehl sekrip || ḳoptı, aydı: Ey Meysere, men sañga **aymadım mu** kim Muḥammedni **yibermegil**. Muna, yol azıp kelür. [190v-17/19]

(1513) Ebū Bekr || birle Meysere ḳaḍġuluġ boldılar, Ebū Cehl sevündi. Resūl kelip Ḫadīce bitigin Meyserege bėrdi. || Meysere aydı: Ey Ebū Cehl, kördiñg mü kim Muḥammed yol **azmamış, ammā** sen azmış-sen? [190v-19/21]

(1514) Ebū Cehl aydı: Men bu || sözge **inanmas-men**; öz ḳulumnı ibereyin, cevāb keltürsün tėp. [190v-21, 191r-1]

(1515) Ḫadīce aydı: || Ey Muḥammed, seniñg ᶜammuñg taḳı ᶜammeñg seniñg işiñgni **bitkürmegeyler**, sen mañga kelgil, men || bitkereyin. [191r-7/9]

(1516) Taḳı aydı: Ey Muḥammed, men sañga bir cüft anuḳdap turur-men. Ḳamuġ ᶜArabnıñg uluġları anı || tilediler, ol **barmadı**. Ançа mālı bar, **ammā** ᶜaybı ol kim ḳız **ermes**. Bu ᶜaybı birle ḳabūl ḳılsañg, ol || seni dervişlikiñg birle ḳabūl ḳılur. [191r-9/11]

(1517) Beşāret ol kim Resūl yarlıḳadı: Ḳıyāmet küni bolsa || āmennā bihi ve şaddaknā bir ferişte kelip müʾmin kullarnıñg nāme-i aᶜmālin ḳolunġa bėrgey. Müʾmin nāmeni || toluġ ṭāᶜat ve ᶜibādet körgey. **Neçe** baḳsa yazuḳ **körmegey**, ayġay: Ey ferişte, sen ġalat ḳılıp<-sen>, || bu nāme meniñg **ermes**. Men telim yazuḳ ḳılıp erdim. Olarnıñg biri hem munda **yoḳ**. [191r-13/16]

(1518) Ebū Ṭālib ḳaḍġuluġ bolup aydı: Muḥammedniñg mālı **yoḳ bolsa** cāhı cemāli bar, ʿArabda ᶜaṣl u nesebde || bizdin uluġ **yoḳ**, belki teñg tuş hem **yoḳ.** [191v-1/2]

(1519) ᶜĀtike aydı: Ey ḳarındaş, köñgül **meşġūl ḳılmaġıl**, men Ḫadīceġa || barayın ḥaḳīḳatin maᶜlūm ḳılayın. [191v-3/4]

(1520) ᶜĀtike keldi Ḫadīce taʿẓīm birle aydı: Ne maṣlaḥatġa keldiñgiz? ʿĀtike Muḥammed sözin || aytu bėrdi, Ḫadīce meni masḫara tuttı tėp yıġladı. Ḫadīce aydı: Ey ᶜĀtike, **zinhār** bu sözni **aymaġıl**, men ḳuvanur-||-men. Ol Muḥammed ayġan sözler ḳamuġ rāst turur. [191v-4/6]

(1521) ᶜĀtike || aydı: Ol hem seni ḳabūl ḳılġay, ammā sen unaġay mu-sen? Ḫadīce aydı: Men anı **ne tėp unamaġay-**||**men**? Aṣlı ve nesebi ve uluġ süñgüki **mü yoḳ**, adlıġ ataları **mu yoḳ**, eḍgü ḳılıḳı **mu yoḳ**, körgeli cemāli || **mü yoḳ**? ᶜĀtike aydı: Bu ḳamuġ bar **ammā** mālı **yoḳ.** Ḫadīce aydı: Muḥammediñg mālı **yoḳ erse** meniñg mālım bar. || Bu sözde bizge beşāret bar. Mundaġoḳ ḳıyāmet küni bolsa, āmennā ve ṣaddaḳnā Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām ʿarş || astında ümmetġa şefāʿat ḳılġay, ayġay: İlāhi, ʿaṣi ümmetimdin keçürgil, ḥażretiñgde ḳabūl ḳılġıl. || Yarlıġ kelgey: Yā Muḥammed, **nelük ḳabūl ḳılmas-men**? Tilinde şehādet, köñglinde taṣdiḳ **mü yoḳ**? Ayġay: İlāhi, || bular bar, **ammā** ṭāᶜatları **yoḳ**. Ḫiṭāb kelgey: Yā Muḥammed, eger olarda ṭāʿat **yoḳ erse** mende raḥmet bar. [191v-7/13]

(1522) Ḫadīceniñg bu sözin ᶜArablar işittiler erse aydılar: Munça uluġ melikler seni tilediler, **barmadıñg**, || Muḥammedni ihtiyar ḳıldıñg. Murādıñg ne erdi? Aydı: Meniñg muradım soñg maʿlūm bolġay. Ol tüş || kim men kördüm, siz **körmegey-siz**; ol söz kim men işitdim, siz **işitmey-siz**. [191v-15/17]

(1523) Varaḳa aydı: || Ḫadīcedin soralıñg tėp. Ḫadīce ḳatıġa kelip aydı: Ebū Ṭālib seni Muḥammed üçün ḳolar, ne dėr-sen? Ḫadīce aydı: || Sen bilür-sen, **ne tėgey-men,** aṣlı bar, nesli bar, körki bar, hüneri bar, ḫıredi bar, emāneti bar, diyāneti bar. || Varaḳa aydı: Bu ḳamuġ bar **ammā** mālı **yoḳ**. Ḫadīce aydı: Anıñg mālı **yoḳ erse** meniñg mālım bar. Varaḳa öwkelep || ḳolın tizige urup çıḳtı. ʿArab ve ʿAcem melikleri ḳoldı, **unamadıñg.** İmdi Ebū Ṭālib **ögsüzin** unar-||sen. [191v-21, 192r-1/5]

(1524) Aydılar: Ḫadīceni Muḥammedge bėrdiñg. Varaḳa aydı: Men **bėrmedim**. [192r-9]

(1525) Aydılar: Tonuñgdağı zaᶜferān ne turur? Baḳtı erse || tonında zaᶜferān kördi, andağ bolsa ḫüccetleri **ḳalmas erdi**, **özge sözlemedi**. [192r-9/10]

(1526) Bilsünler kim nikāh turur, sifāḥ **ermes**. [192v-1]

(1527) Ḫadīce aydı: Meni Muḥammed||ge bėrdiñg. Varaḳa aydı: Sen rıżā bėrdiñg mü? Bėrdim tėdi, Varaḳa aydı: ᶜArab ve ᶜAcem uluġların **unamadıñg**, || Ebū Ṭālib **ögsüzin** unadıñg. Ḫadīce aydı: **Ögsüz** bolsa bolsun. Ḳuvveti ve cemāli bar, feṣāḥatı, ḥasebi || ve nesebi bar. Mālı **yoḳ erse** māl bėrgey-men tėp ḫazīne açtı altun, kümüş çıḳardı, ḫarman meñgizlig || yıġdurdı, aydı: Bu ḳamuġ mālnı Muḥammedge bağışladım. Kimseniñg munça mālı bolsa **çıġay bolmaġay.** [192v-3/7]

(1528) Andın soñg Ḫadīce ḳāṣıd kişi ıḍḍı, Resūlni eviñge || keltür tėdi. Ebū Ṭālib ḳarındaşları birle ḳaḍġuluġ boldılar, Muḥammediñg keyip barurġa yaraġlıḳ || tonı **yoḳ** tėp. [192v-16/18]

(1529) Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ḳaḍġum ol kim Ḫadīce birle nikāḥımız boldı. Kişi yibermiş, meni evge kelsün || tėp. İmdi keyip barurġa tonum **yoḳ** taḳı Ḫadīceġa alıp barurġa yaraġlıḳ nerse **yoḳ**. Ebū Bekr aydı: || **Ḳaḍġurmaġıl**, sende **yoḳ erse** seniñg mende mālıñg bar. Uluġ atañg ᶜAbdu'l-Muṭṭalib maña tiriglikinde || ḳırḳ miñg altun bėrdi. Tegme türlüg ecnāslardın maña bėrdi: Sende emānet tursun, kerek bolġan||da Muḥammedge bėrgey-sen tėp. Bu zamān barıp saña keltüreyin, bu kün oġlanlarımġa bėrsem atamız || mālı turur tėp Muḥammedge **bėrmegeyler** tėp ḳoymış erdi. [192v-21, 193r-1/5]

(1530) Aymışlar: Ol ḳamuġ Ebū Bekrniñg erdi, eger meniñg || tėp ḫarc ḳılsam minnet ḳılmış bolġay-men. Resūl minnet **kötermesün**, **uwtanmasun** tėp ʿAbdu'l-Muṭṭalib || bėrdi tėp bahāne ḳıldı. Andın soñg barıp üç ṣūf ton keltürdi. Tegme biri bėş yüz altun || kıymetlıġ. Bir ṣurre içinde miñg ḳızıl altun keltürdi Resūlniñg öñgide. Resūl aydı: Yā Ebā Bekr, || ḳamuġ vaḳıtda seniñg bizge eḍgülükiñg tegdi; telim ḥaḳlar biziñg üze vācib ḳıldıñg, seferde || ḥażarda. Aydı: **Neçe hem** emgek tegse bu kėçe meniñg birle barġıl; bu ḥaḳnı ol ḥaḳlarġa ulaġıl. [193r-5/10]

(1531) Resūl aydı: Ebā Bekr tonı bar erken Ḫadīce tonın iḫtiyār **kılmaġay-men** tėp. || Ebā Bekr tonın keydi. Ebā Bekr birle Ḫadīce sarāyınġa bardılar. [193r-12/13]

(1532) Ebā Bekr yandı, || Resūl Ḫadīce birle ḳaldı. Ḫadīce aydı: Ey Muḥammed, ne nerse kim meniñg taṣarrufunda turur, ḳamuġın saña || bağışladım. Men seniñg minnetiñgde bolayın, sen meniñg minnetimde **bolmaġıl**. [193r-16/18]

(1533) Cebreʾil aydı: ʿĀyişe seni ḫürmetde, nübüvvet||de, risāletde ḳabūl ḳıldı, **ammā** Ḫadīce seni faḳirlıḳda, ḫürmet ʿizzet **yoḳ erken** ḳabūl ḳıldı. Māl ve mülkin || saña bėrdi, saña işār ḳıldı. [193v-2/4]

(1534) Ḫadīceniñg ʿömri āḫir bolmışda Resūlġa kişi yiberdi, aydı: Men sañga || kelmişde altun kümüş, māl esbāb, ḳul ḳarabaşdın başḳa ḳırḳ miñg altun hāvan <kėltürdim> özge || hāvanlardın başḳa. [193v-5/7]

(1535) Söz || Ḫadiceġa yėtti erse Ḫadice aydı: Resūlġa aytıñg men ol sözni minnet üçün aytmadım,|| velīkin maḳṣūdım bar. Maḳṣūdım ol turur kim: Evvelki yalavaçlıḳ kelmişde yörgenip yatḳan || kilimni mañga bėrgil, āḫiret kefenim ol bolsun, tamuġ otınġa ḳalḳan bolsun. [193v-8/11]

(1536) Ol rūzgārda yalavaç kesilip erdi. Emr-i maʿrūf ve nehy-i münker || ve namāz ve tāʿat yoḳ erdi, tāʿatları tefekkür erdi. [193v-15/16]

(1537) Resūl aydı: || Ey Ḫadice, ėkki kün boldı bir kimerse kelip mañga: عرقا téyür. Bilmes-men kim turur. [193v-19/20]

(1538) Ḫadīce aydı: Müjde sañga yā Muḥammed, yalavaç bolur-sen. Resūl aydı: Nedin bildiñg? Ḫadīce aydı: Andın || bildim kim keldi tėgeniñgde başımnı açdım, kitti tėdiñg. Bildim kim ferişte turur. Anıñg üçün kim || ferişte ḥarāmnı körmes .Eger şeyṭān bolsa erdi kitmegey erdi. [194r-1/3]

(1539) Varaḳa aydı: Nāmūs-ı || Ekber ʿİsī kök[ge] uçḳandın soñg kimersege aytmadı, imdi inse ḳamuġ ḫalāyıḳnıñg yėgreki Muḥammed Muṣṭafā||ġa iner, velikin anıñg belgüleri <bar>. Barġıl, Muḥammedge ayġıl: İmdi kelse mañga ḫaber bėrsün. Keldi tėse || sen başıñgnı açġıl, ferişte bolsa ʿavratge baḳmaġay. [194r-7/10]

(1540) Bir zamān keçti erse keldi tėp Ḫadiceġa ḫaber bėrdi. Resūl mübārek başın Ḫadice tiziñge || koydı. Ḫadice başın yalañg ḳıldı. İmdi körer mü-sen tėdi. Resūl aydı: Körünmes. Ḫadice başın || örtdi, Resūl aydı: İmdi körünür. Üç yolı mundaġ ḳıldı erse Ḫadice bildi kim ferişte || turur, şeyṭān ermes. [194r-11/14]

(1541) Kāşkī meniñg ʿömrüm vefā ḳılsa erdi, seni Mekkedin çıḳarur kün sañga yārī bėrgey || erdim. [194r-15/16]

(1542) Rūzgār || keçmeyin Varaḳa vefāt ḳıldı. [194r-16/17]

(1543) Men bitig bilmes-men, ne oḳuġayın? [194r-19]

(1544) ʿAlī kelip aydı: Yā Muḥammed, bu ne iş bolur? Resūl aydı: Bu bir Teñgriniñg dīni bolur, || bu dīnge kirer mü-sen? ʿAlī aydı: Atalarımız dīniniñg ḫilāfınça ermes mü, bir az zamān köreyin tėdi. [194v-3/4]

(1545) Andın soñg Resūl || ʿaleyhi's-selām ėkki rekʿat namāz ḳıldı. Mekkedin ḥicret ḳılıp Medīnege barmasdın ėkki yıl burun. Andın || soñg miʿrāc tüninde bu bėş vaḳt namāz farīża boldı. [194v-6/8]

(1546) Aymışlar: Muḥammed İsḥāḳ aytur: Ol kün kim || Cebreʾīl Resūl ʿaleyhi's-selāmġa köründi, aydı: Yā Muḥammed, sewünç sañga. Mevlī taʿālā on nerse ʿaṭā kıldı || kim özge yalavaçlarġa bėrmedi. [194v-8/10]

(1547) Ġanīmetni sañga ḥelāl ḳıldı, burunḳı şeriʿatlar||da ḥelāl ermes erdi. [194v-17/18]

(1548) Ḳurbānlıḳ etni yėmek buyurdı, evvelḳılarnıñg ḳurbān || ḳılġanın ot yėr erdi. [194v-18/19]

(1549) Kölegeñgni yėrge tüşürmedi, ilgeridin artḳarıdın || bir teg körünür erdi. [194v-19/20]

(1550) Özgeler unaştılar. Andın soñg īmān keltürdiler, || ammā Ebā Bekr unaşmasdın burun Resūlni rāstġa tuttı, īmān keltürdi. [194v-21, 195r-1]

(1551) Andın soñg Resūl īmān daʿvetin ẓāhir ḳıldı. Ḳayu || yoḳsuz çıġay erse īmān keltürdi, baylar boynaġular zaḥmet bėre başladılar, ʿArab kāfirleri || düşmen boldılar. [195r-2/4]

(1552) Ḥikāyetde kelür: Bir kün Emīrü'l-müʾminīn ʿÖmer rażiyaʿllāhu ʿanhu Ebū Bekr birle sözleşürde ḳatıġ||raḳ sözledi. Ebū Bekr rażiyaʿllāhu ʿanhunıñg köñgli aġrıp Resūlġa bardı. ʿÖmer bildi kim Resūlġa barıp || mendin gile ḳılur, soñgıdın barıp ʿöẕr ḳılıp yandurayın tėdi. Ebū Bekr yanmadı, kirip Resūlġa || aydı. Resūl ʿaleyhi's-selāmnıñg öwkesi kelip ʿÖmer ḳayda turur tėgende ʿÖmer kirip keldi. Resūl || aydı: Ey ʿÖmer, meni neçe kün bu ḳoldaşım birle tirilgeli ḳoymas mu-sen? [195r-4/8]

(1553) Men kimge kim İslām || ʿarża ḳıldım erse yüzin açıttı, illā Ebū Bekr yüzin açıtmadı. Özgeler yalġan aytur-sen tėp keẕẕāb || tėdiler, ammā Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ تقدص tėp rāst aytur-sen tėdi. [195r-9/11]

(1554) Aymışlar: Īmān keltürgenler Resūlġa ottuz toḳḳuz boldılar, namāznı **āşkārā ḳılumas** || **erdiler**. Kāfirler müʾminlerge zaḥmet bėre başladılar. [195r-14/15]

(1555) Ḫüdāyā ḳuvvet bėrgil İslāmġa, bu ėkki ernińg || birisi ya ʿÖmer ya Ebū Cehl birle. Suʾāl: Resūl ᶜaleyhi's-selām bu ėkegüde birini İslām birle aġırlaġıl || tėp duᶜā ḳıldı. ʿÖmer ḥaḳḳında icābet boldı, Ebū Cehl ḥaḳḳında **icābet bolmadı**. Ḥikmet ne erdi? Cevāb: || Resūl ᶜaleyhi's-selām tilinde evvel ᶜÖmer atı yöridi. Anıńg üçün İslām taptı, Ebū Cehl **tapmadı** tėmişler. [195r-16/19]

(1556) Bir kün Ebū Cehl birle kāfirlar Resūlġa **nā-sezā** aytur erdiler. ᶜÖmer ḥāżır erdi, aydı: || Bu cefālar erenler işi **ermes**, muḫanneṣler işi turur. [195r-21, 195v-1]

(1557) ᶜÖmer bu işge raġbet ḳıldı, ḳamuġları ḳopup but||larġa **barmas burun** ᶜÖmer şarāb içdi. Olarnıńg resmleri ol erdi: Ḳaçan ᶜahd ḳılsalar but||1ar ḳatında ᶜahd ḳılur erdiler ve butlar tanuḳ ḳılıp ol ᶜahdni **buzmas erdiler**. [195v-2/4]

(1558) Bir emīn rāst er seni müsülmānlıḳġa ünder, sen anıńg ḳanın töker mü-sen? || Va'llāhi kim **kılumaġay-sen**. [195v-7/8]

(1559) Suʿāl: İḍi ᶜazze ve celle anıńg || raḥmetindin ne eksülgey erdi kim Resūl **yalġuz** ᶜÖmerge duᶜā ḳıldı, ėkkisińge **duʿā ḳılmadı**, || ḥikmet ne erdi? Cevāb: Mevlī taᶜālā raḥmetindin **eksülmes erdi, ammā** Resūlġa Cebreʾīl ḫaber bėrmiş || erdi, bu ėkkinińg biri imān keltürgey tėp. [195v-13/16]

(1560) *Beşāret* Muḥammed ʿÖmerge bir yolı duʿā || ḳıldı, ʿÖmer hidāyet tapdı. Yana yėgirmi üç yıl ümmetġa duʿā ḳıldı. Mevlī icābet ḳılsa **ne ʿaceb** || **bolġay**? [195v-17/19]

(1561) ᶜÖmer butlar öńgidin **köńgülsiz** çıḳtı. Yaman ḳoldaşlar **ḳoymadılar**. Yana Muḥammedni || öltürgeli ḳaṣd ḳıldı. [195v-19/20]

(1562) *Pend ü naṣīḥat* Ey müsülmānlar yamanlar birle ḳoldaşlıḳ **kılmańg**, tańgla olar birle || tamuġġa **barmańg**. Bu künki yamān eş ḳoldaşlar tańgla barçası düşmen bolġusı. [195v-20/21]

(1563) Ḳıyāmet küni yaman ėş ḳoldaş biri birindin teberrā ḳılurlar, ayturlar: || Ey **kāşkī** meniń birle seniń aramız maşrıḳ birle maġrıb arası çaḳlıġ **bolġay erdi**. Nime yaman || turur mundaġ ḳoldaş. [196r-1/3]

(1564) **Ḳaçanġa tegi** butlarġa tapınur-sen, ḫalāyıḳ || yaḫşıraḳı çıḳtı, seni uçmaḥġa oḳıyur. [196r-5/6]

(1565) Bu sözni ʿÖmer taḳı Ebū Cehl ėkkileri işittiler, Ebū Cehl || aydı: Ey ʿÖmer, bu sözni sır içinde tutġıl, Mekke ḫalḳı işitseler ḳamuġ anńga īmān keltürgeyler; biz, || **ʿizzetsiz ve ḫürmetsiz** bolġay-miz. [196r-6/8]

(1566) *ᶜAceben:* ᶜÖmer munça yıl kāfirlıḳ ḳıldı, māl andın **esirgemedi**. Yüz || teve üçün Muḥammedni öltürgeli ḳaṣd ḳıldı. Ebū Cehl sözünge maġrūr boldı, yalańg ḳılıç aldı, || yolġa kirdi. Lāt ve ᶜUzzā tuta ant içti: Muḥammedni **öltürmegünçe** ḳılıçım ḳınġa **kirmegey** tėdi. [196r-8/10]

(1567) Ol ḫālde Rabbü'l-ᶜizzet ḫiṭāb ḳılur erdi: ᶜİzz ü celālim ḥaḳḳı ḥürmeti köńglüńgni küfrdin **arıtmaġunça** || çāşt-gāhnı ölekge **tegürmegey-men.** [196r-11/12]

(1568) ʿÖmer barurda bir neçe yigitlerni kördi, tonların || yėrde ḳoyup bir buzaġunı ḳavup **tuta bilmesler**. [196r-12/13]

(1569) Buzaġu ḳaçıp ᶜÖmer ḳatınġa keldi, aydı: || Ey ᶜÖmer, bu munça kişi birikip meni **tuta bilmesler**, sen yalġuz barıp Muḥammed başın **neteg** keser-||sen? [196r-13/15]

(1570) ᶜÖmer aydı: Ol erniń başın alġalı || barur-men. Resūlni andaġ düşmen erdi kim atın aġzınġa **almas erdi**. [196r-18/19]

(1571) Maḳṣūdı ol erdi kim ᶜÖmerni özlerige meşġūl ḳılġaylar Muḥammedni || **öltürmesün** tėp. [196r-21, 196v-1]

(1572) Ḫabbāb aydı: Eger **inanmasańg** barıp ḳız ḳarındaşıń||nı körgil, bir tavuḳ öltürüp bėrgil, mur[d]ārnı yėyür mü körgil. [196v-1/2]

(1573) Ḳarındaşı **bī-nevālarġa** ṭaʿām bėrür || erdi. [196v-2/3]

(1574) ʿÖmer aydı: Kelgil, || yėgeliń. Ḳarındaşı aydı: Murdārnı **yėmes-men**. [196v-4/5]

(1575) ᶜÖmer ḳılıç uçı birle ḳarındaşını sançtı, **yėmedi**. Dem || **urmadı**. ᶜÖmer aydı: Nelük **sözlemes-sen**? Ḳarındaşı aydı: Meniṅg sözüm ol bir ü bar yaratḳan || birle turur, kim dostını söwse belāsın hem söver. [196v-5/6]

(1576) ᶜÖmer esrük erdi, uyuḳladı. Uyḳudın || oyġandı erse kördi ėkegü Ḳurʾān oḳıyurlar. Ḳoptu kürrāseni aldı, tiledi, köreyin tėdi. || Ḳız ḳarındaşı: **Arıġsız-sen, almaġıl** tėdi. ᶜÖmer aydı: Oḳuṅg, işiteyin. [196v-7/9]

(1577) *Beşāret* Bu ėkki ḥarf ʿÖmerniṅg īmānġa kirmekige sebep boldı. Yėtmiş || yıl, seksen yıl müʾminler oḳıyurlar, uçmaḫġa kirmeklerige sebeb bolsa **ne ʿaceb bolġay**? [196v-13/14]

(1578) Aymışlar: İḍi ʿazze ve celle || ḳıyāmet kün er ḳarındaş ḳız ḳarındaşdın ḳaçḳay, ata anadın, oġul ḳızdın, er cüftidin **ḳaçġay**. || … **ammā** ᶜÖmer berekātıdın || er ḳarındaş ḳız ḳarındaşdın **ḳaçmaġay** tėyü Ḳurʾānda beyān ḳıldı. [196v-17/20]

(1579) Resūl ᶜaleyhi's-selām utru çıḳtı. ᶜÖmerniṅg közi Resūlniṅg cemāliġa tüşdi erse aydı: || Muḥammedni öltüreyin tėyü kelmişde maṅga Muḥammeddin düşmenraḳ **kimerse yok erdi**. İmdi Muḥammed cemālin kördüm || erse Muḥammeddin dostraḳ **kimerse yok**. [197r-1/3]

(1580) Ançada namāz vaḳti boldı. Namāznı müsülmānlar evde kizlenip ḳılur erdiler. ʿÖmer aydı: Kāfirler bāṭıl || dinni āşkāre ḳılurlar, bizler ḥaḳdın **nelük** kizlenüp ḳılur-miz? Ḳopuṅg, Kaʿbege baralıṅg, || cemāʿat birle namāz ḳılalıṅg. [197r-10/12]

(1581) Ḳılıç birle ḳırġam ḳamuġnı bu kün || Tirig **ḳoymaġam** bir ini aġanı

Başımız **yoḳ erdi** Muḥammedni Ḥaḳ | ᶜAṭā ḳıldı mundaġ arıġ er ḳanı [197v-1/2]

(1582) Ebū Bekr aydı raẕiya'llāhu ᶜanhu: Ol sāᶜat kim || ᶜÖmer butlarġa işāret ḳıldı, küllī tenim tügleri öre ḳoptı. Eger ᶜÖmer sözi birle || **tüşmeseler**, ᶜÖmer İslām içinde şeklig bolġay, ḳılıç tartıp ḳamuġ müsülmānlarnı ḳırġay. Kördüm, || ᶜÖmer işāreti birle ḳamuġ butlar yüzin tüşdiler, ᶜÖmer topuz aldı, ḳamuġ butlarnı sındurdı, || taşḳarı çıḳarıp saldılar, Kaᶜbeni arıtdılar. [197v-6/10]

(1583) Kaʿbede kāfirlar bir butnı yawlaḳ eḍiz yėrge || ornatmış erdiler. **Kimersenińg** eligi **yetmes erdi**. Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Yā ᶜAlī, meniṅg egnim||ge mingil, ol butnı indürgil. ʿAlī aydı: Yā Resūla'llāh, siziṅg egniṅgizge **neteg** aḍaḳ ḳoyayın? || Resūl aydı: Yā ʿAlī, meniṅg sözümni aḍaḳ astınġa alġunça egnimni aḍaḳ astınġa alsaṅg || yaḫşıraḳ turur. [197v-10/13]

(1584) Suʾāl: Resūl ᶜaleyhi's-selām ʿAlīdin fāzılraḳ erdi, ᶜAlī egnige nelük **minmedi**, || ᶜAli mindi? Cevāb: Resūl seferde iṅgen minip turarda Cebreʾīl kelip vaḥy keltürse Resūl || terleyür erdi, iṅgen vaḥy yükin **kötere bilmey** çöker erdi. Resūl aġırlıḳı mundaġ || bolsa ᶜAli **neteg kötergey erdi**, ammā ᶜAli hem andaġ er erdi kim Resūl**dın özge kimerse** anı **kötere||bilmegey erdi.** [197v-16/20]

(1585) ᶜÖmer Kaᶜbeni arıttı, butlarnı sındurdı. **Hīç kimerse** aṅga **yavumadı**. [197v-21]

(1586) Aymışlar: Rūm vilāyetiniṅg ᶜādeti || bar: Teveleri çalıḳlıġ ḳılıp **burunduḳlatmasalar** yaṅgı tüşken kelinlerni keltürüp ün || tüzüp ırlaturlar. Teveler olarnıṅg āvāzlarıġa ḫoşlanıp özleridin keçerler. [198r-1/3]

(1587) Üküş yalavaçlar İsḥaḳ urıġından turur, İsmāʿīl urıġından || **yalġuz** Muḥammed Muṣṭafā turur. [198r-8/9]

(1588) Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıṅg yaḫşı ḳılıḳlarınıṅg nihāyeti **yoḳ**, **sanasa bolmas**. [198v-5]

(1589) Resūl ᶜaleyhi's-selām dāyim tefekkür birle erdiler ve dāyim tek turmaḳ ve heybetlig erdi. || Açuḳ yüzlüg, köni sözlüg, cüvān-merd dīnlıġ, yumşaḳ köṅgüllüg. **Cedel ḳılmadı**, **köp sözlemedi**, || kişini **ᶜayb ḳılmadı**, **ġıybet ḳılmadı**, yaḫşı ḳılıḳlıġ. [198v-6/8]

(1590) Peyġamber ᶜaleyhi's-selāmnıṅg mübārek tişlerini sındurġan<kāfir>larġa hidāyet tiledi, || اللهم اهد قومي فانهم لا يعلمون tėp düşmenlarġa mundaġ ḳıldı, şefaḳat dostlarġa **neteg ḳılmas?** [198v-10/11]

(1591) Eger Mūsī ᶜaleyhi's-selāmnı ḳavmini || ayaḳları **höl bolmay** Nīl teṅgizidin keçürdüm erse Muṣṭafā ᶜaleyhi's-selāmnıṅg ümmetlerin tamuġ||dın ayaḳları **köymeyin** keçürgey-men, höl etekleri **kurumaġay.** [198v-19/21]

(1592) **Körmes mü-sen** Ādem ᶜaleyhi's-selām üç yüz yıl yıġladı. Cebrāʾīl || kelip aydı: Ey Ādem, tevbeṅg ḳabūl bolsun tėseṅg Muḥammed Resūlu'llāhnı şefīʿ keltürgil. [199r-3/4]

(1593) Eger <Nemrūd> İbrāhīmni otġa saldı erse Cebreʾīl kelip uçmaḫ ḥullesin keltürdi. || ᶜİlmi üze bitiglig üçün: Lā ilāhe illa'llāh Muḥammed Resūlu'llāh. Onı ot **köydürmedi**. [199r-5/6]

(1594) Ḳıyāmet küni Mevlī taʿālāġa || **hīç kimerse sözlemegey**, Muḥammed ʿaleyhi's- selām şefāʿat **ḳılmaġunça** ve **hīç kimerse** didār **körmegey**, Muḥammed || Resūlu'llah **körmeyin** ve **hīç kimerse** uçmaḥġa **kirmegey** Muḥammed ümmetleri **kirmegünçe**. [199r-9/11]

(1595) Yūsuf mendin || körklügrek erdi, **ammā** men Yūsufdın tuzluġraḳ-men. ʿĀyişe yana sordı: Bu ne tėmek bolur tėp. || Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: قتف نيعالملا رخم احاوا نيعالملا نم الك Kim Yūsufnı körse sewünç || aṅga **ḫarām bolur erdi**, kim meni körse ḳaḍġu aṅga **ḫarām bolur** tėp. [199r-13/16]

(1596) Suʾāl: Mevlī taʿālā İbrāhīm peyġamber||ni bizge ata tėdi. … Yana Muḥammed Resūlu'llāhġa ata **temedi.** … || Ḥikmet ne erdi? Cevāb: Eger Muḥammed Resūlu'llāhnı sizge ata **tėse** ḳıyāmet küni anıṅ || tanuḳluḳıdın maḥrūm ḳalġay-siz. [199r-16/19]

(1597) Aymışlar: Maᶜşiyetni bitigen ferişte künde kelür, ṭāᶜatnı bitigen ferişte künde **kelmes**, **özge** ferişte kelür mü'min ölgünçe. [199r-20/21][200]

(1598) Mevlī taʿālādın yarlıġ kelür: Dünyāda zinā tanuḳluḳı tört erdi, özge meʿāṭı[b] || tanuḳluḳı ėkki erdi. Yalġuz tanuḳ sözi **tiṅglenmes erdi**. Sen hem yalġuz-sen, tanuḳluḳuṅ **tiṅgle||mes-men**. [199v-3/5]

(1599) Eger Resūlni sizge ata || **tėsem** siz andın ol sizdin **ḳaçmaḳ kerek erdi**. Biri birindin **ḳaçmasunlar** tėp ata **tėmedim**. || Siziṅ nefsiṅizdin tėdim; **hīç kimerse** öz nefsindin **ḳaçmas**, lā-cerem ümmet birle ḳalur. [199v-7/9]

(1600) *Beşāret* || Resūl ʿaleyhi's-selām biziṅ nefsimizdin bolsa ol bizge baş bolur, biz ayaḳ bolur-miz. Ey mü'minle[r], || **hīç** işitgeniṅizgiz **bar mu** baş uçmaḥda bolup ayaḳ tamuġda bolġay? Muṣṭafā ʿaleyhi's-selām || biziṅ başımız başçımız bolsa her-āyine ol uçmaḥda bolġusı biz mutābıʿ ḫādimler ḳamuġ uçmaḥ||da bolġay-miz inşāʾa'llāhu taʿālā. [199v-9/13]

(1601) Kāfirler bu || Resūlġa münkir erdiler, sübḥāna'llāh bir pāre yıġaçnı altunġa tutup Teṅri tutundılar. Mundaġ || ᶜazīz başçını **ḳabūl ḳılmadılar**. [199v-13/15]

(1602) *Ḥikmet* Loḳmān Ḫakīm aytur raḥmetü'llāhi ʿaleyhi: Abdāllarnıṅ || nişānı üç turur: Biri cüvān-merdlıḳ, taḳı biri köṅül arıġlıġı yaman ḳılıḳlardın, ḥased ve kine || meṅizliglerdin **<saḳınmaḳ>**, üçünçi ʿulemā ve füzelā dostluḳı. [200r-7/9]

(1603) Dostġa aymışlar: Ebū Bekrde yėtmiş ėkki faẓīlet bar erdi, peyġamberler**din özge hīç kimersede** || ol fazilet **yok erdi**. [200v-13/14]

(1604) Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: ʿÖmer İslām || keltürdi erse şeyṭān andın soṅ **hergiz şād-mān bolmadı**. [201r-16/17]

(1605) Aymışlar: İslām çerigi **yoḳsuz çıġay** erdiler. [201r-21]

(1606) ᶜOşmān aydı: Maṅga ġavġā keltürüp kaṣd ḳılmışları kün İḍi 'azze ve celle ḥażetinde || on nerse bar kim maṅga bėrdi: Biri ol kim tört erniṅ biri men-men İslām içinde. Ėkkinçi ol kim Resūl-||ġa ėkki ḳız yolından küyev-men. Üçünçi ol kim **hergīz zinā ḳılmadım**. Törtünçi **şarāb içmedim** İslāmda, cāhiliyyetde. || Bėşinçi **yalġan sözlemedim**. Altınçı Resūlġa beyᶜat ḳılmışdın soṅ ėlgimni uvut endāmġa **tegürmedim**. || Yėttinçi Ḳurʾānnı cemᶜ ḳılurda tegme bir sūreni başlamışda bir ḳul āzād ḳıldım. Sekkizinçi Ḳurʾānnı cemᶜ ḳıldı[m]. || Toḳḳuzunçı İslām keltürmişdin soṅ hemīşe ḳul āzād ḳıldım. Onunçı Ḳurʾānnı bir reḳᶜat namāzda ḫatm || ḳıldım. [201v-5/11]

(1607) Aymışlar: ᶜOşmān yawlaḳ raḥīm köṅüllüg erdi. Ol kün kim ᶜOşmānġa ġavġā keltürdiler, || ḳulları utru turup sançışalıṅ tėdiler. **Ḳoymadı, kimerse** mendin **āzārlanmasun** tėdi. [201v-11/12]

(1608) Bir gürūh kelgeyler. Suw bėreyin tėsem, olarġa suw ḳaṭrān bolġay. || **İçmes-miz** tėgeyler. [202r-6/7]

(1609) ᶜArş astından || nidā kelgey: Ey uçmaḥlıġlar, sizler işiṅizge boluṅ, bu tecellī nūrı **ermes**, Fāṭıma-i Zehrā ᶜAlīyy-i || Murṭażānıṅ yüzlerige baḳsalar, olarnıṅ nūrı turur. [202r-13/15]

[200] Boeschoten *vd.* 199r'den itibaren itibaren Grønbech'in tıpkıbasımının sayfalarının karıştığını ve şöyle sıralandığını belirtirler: 199r-200v-201r-199v-200r-201v. Anlam bütünlüğünün bozulmaması için biz de bu sıralamayı esas aldık.

(1610) Yėmekdin elig || tartḳaylar, tecellī nūrı tėp. Nidā kelgey: Ey Mevlīnīŋ dostları, işiŋizge bolunŋ, || tenaᶜum ḳılınŋ, tecellī nūrı **ermes**, bu nūr Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ naᶜleyininŋ nūrı turur. [202r-16/18]

(1611) *Ḥikāyet* Bir kün bir uraġut Emīrü'l-müʾminīn ᶜÖmerge keldi, fülān kimerse || meniŋ birle zinā ḳıldı tėp. Ol kimerseni keltürüp sordılar erse tandı, **zinā ḳılmadım** tėdi. || Ol ᶜavrat iç tonını körgüzdi: Muna şehvet suvı tėp. ᶜÖmer [ḥükmde mütaḫḫayyir boldı. ᶜAli]ge ḫaber ḳıldılar, ᶜAlī ot keltürdi || ol şehvet suvı tegenniŋ üstige bastılar, bişti. Maᶜlūm boldı kim şehvet suvı **ermes**, || uraġutnıŋ ḫīlesi ermiş. Ol er töhmetdin ḳutuldı, ḫatunnıŋ yalġançılıḳı belgürdi. || الولى على لكل رم علا Yaᶜnī ᶜAlī **bolmasa** ᶜÖmer helāk **bolġay erdi**. [202r-20/21, 202v-1/3]

(1612) Bu || yėgirmi toḳḳuz ḥarf birle tört ṣaḥābeni ögdi. Yaᶜnī yėtmiş ėkki til bar. Ol ḳamuġ til[ler] || bu yėgirmi toḳḳuz ḥarfdin taş **ermes**. [202v-6/8]

(1613) Her kimerse bu tört ṣaḥābeni düşmen tutup cefā aytur bolsa || bu ḥarflardın özge ḥarf keltürsün, ol harfler birle cefā aytsun. Bu ḥarfler**din özge** || ḥarf **keltürmese** bu ḥarfler birle cefā ayġanı ḫaṭā turur. [202v-9/11]

(1614) Ḫüdāyā, sen bilür-sen || bu sözümiz ḥaḳ turur, köŋlümiz tilimiz birle bir turur. Bu iᶜtiḳādımız berekātıdın ḳıyāmet küni maḥşer || yėrinde bizni faṣiḥat **ḳılmayın** ḥabibiŋ şefāᶜatı birle ṣırāṭdın selāmet keçürüp sekkiz uçmaḥġa || kivürüp öz dīdārıŋġa müşerref ḳılu bėr. [202v-16/19]

(1615) Resūl ᶜArab kāfirlarıġa Mevlī yarlıḳın tėgürdi: Mevlīni bir teŋ, butġa **tapunmaŋ**, meni Haḳ yalavaç || biliŋ; lā ilāhe illa'llāh Muḥammed Resūlu'llāh tėŋ tėdi. **Ḳabul ḳılmadılar**. [202v-20/21]

(1616) Resul evvel yetīm erdi, yalġuz || dervīş erdi, mālı mülki **yoḳ erdi**. **Neçe** mülāṭafat ḳıldı, bir eḍgü cevāb **işitmedi**. Bu vaᶜdelerge **uymadılar**, || Resūl sözin hesābġa **tutmadılar**. [202v-20/21, 203r-1/2]

(1617) Uluġları Resūlni ündep ögüt bėrdiler, aydılar: Ey yigit, || seniŋ atalarıŋnıŋ biziŋ üze ḥaḳları [bar]. Biz ḳamuġ olarnıŋ milletide-miz, bu ne iş turur kim || atalarnıŋ dīnin saldıŋ olarnıŋ dinlerin ḫaṭāġa çıḳardıŋ. Eger telwe bolduŋ erse || ayġıl, ᶜilāc ḳılalıŋ; eger dīv perī āfeti teggen bolsa ḳurbān ḳılalıŋ; ṣadaḳa bėreliŋ, şefiᶜ bolalıŋ; || eger dervişlikdin erse māl cemᶜ ḳılalıŋ saŋa; eger kimersege ᶜāṣıḳ erseŋ anıŋ yaraġın ḳılalıŋ, || seni murādġa tegüreliŋ; eger cādūlıḳ ḳılġan bolsalar bāṭıl ḳılduralıŋ; ya uluġluḳ ṭamaᶜ ḳılur || erse[ŋ] uluġ ḳılalıŋ; eger kimersede öçüŋ bolsa öçüŋni alalıŋ; eger kimer<se>din ḳorḳar erseŋ || boluşalıŋ. Bu sözlerni ḳoyġıl tėp sordılar erse Resūl aydı: Telwe **ermes-men**; div perī || **çalmadı**; māl ḳadġusı **yoḳ**; ᶜāṣıḳ **ermes-men**; **kimerse** birle öcüm **yoḳ**. Bu sözleriŋiz ḳamuġ bihūde || turur. [203r-2/11]

(1618) Kāfirlar til açıp cefā oḳın atdılar. Yoldın azġan Teŋridin || yanġan içi ḳaralar barçası til köŋül bir ḳılıp Resūlġa oġradılar. Künde bir türlüg ḥile ḳıldılar, || oḳ atdılar, ḳılıç tartdılar. Teŋriniŋ luṭf u ᶜināyeti ve nuṣreti **bolmasa** bir yalġuz || munça nā-pāk birle **neteg** muḳavemet **ḳılġay erdi**? [203r-13/16]

(1619) **Neçe** ögüt bėrip eḍgülük birle utru yöridi || **boyun sunmadılar**. [203r-16/17]

(1620) Ol gebrler Kaᶜbe tegresinde || ṭavāf ḳılur erdiler, Cebreʾīl birle Resūl öre ḳoptılar. Ebū Zemᶜe ᶜaleyhi'l-laᶜne Cebreʾīl öŋidin keçti. || Cebreʾīl bir yaşıl yapurġaḳ anıŋ öŋide saldı; ėkki közi **körmes boldı.** [203v-1/3]

(1621) Feryād ḳıldı, meyni çıḳıp || ölerde ḳulıġa aydı: Munı tutġıl. Ḳulı aydı: Kimni tutayın? **Kimerse körünmes**. [203v-8/9]

(1622) Tört yolnıŋ başında olturup Ebū Cehl sözi || birle her kim Muḥammeddin sorsa aytur erdiler: Muḥammed cādū turur, yalġançı turur, anı **körmegeniŋiz** yaḫşıraḳ. [203v-11/12]

(1623) Yana Resūl ᶜaleyhi's-selām kişi ḳoymış erdi. Andaġoḳ her kim keçerde Muḥammeddin sorsalar aytur erdi: || Köz andaġ **körmişi yoḳ**, kulak andaġ er ṣıfatın **işitmişi yoḳ**. [203v-13/14]

(1624) Sabādın Medīnege || kittiler. Bu Avs Ḫazrec olarġa aytur erdi: Bu yavuḳda Mekkedin bir er çıḳġay, atı Muḥammed bin ᶜAbdu'llāh. || Anıŋ ḳitābı bolġay. Aŋa **uymaġay-miz**, anı yėr yüzindin kitergey-miz. [203v-18/20]

(1625) İcābet ḳılur-miz seni, seniṉg ortakıṉg **yoḳ**, meger || ol ortaḳ kim sen aṉga erklig-sen, ol saṉga **erklig ermes**. [204r-2/3]

(1626) Ḳaçan Avs Ḫazrec ḥac ötediler erse Resūlni kördiler: Ḫalḳnı īmānġa daᶜvet || ḳıldı. Naᶜt ve ṣıfatın cühūdlar aytḳan teg taptılar. Biri biriṉge aydılar: Olar bizge aḫşamlıġ **bėrmes||din burun** biz olarġa ḳuşluḳ bėreliṉg. Yaᶜnī olar bizge **tepünmesdin burun** biz olarġa tepüneliṉg || tėp keldiler. İslām keltürdiler, Resūl birle beyʿat ḳıldılar. [204r-4/7]

(1627) İblīs ʿaleyhi'l-laʿne anı **köre bilmeyin** taġġa minip çaḳırdı: Ey ādemīler, bilmiş boluṉg || Avs Ḫazrec bu meẕmūn birle ʿahd ḳıldılar. [204r-9/10]

(1628) Ḳureyş kāfirları munı işitip olarġa bardılar, aydılar: Siziṉg birle || biziṉg aramızda yaġılıḳ **kerekmes**. Biziṉg dīnimizde siz bizge ḳoṉgşı-siz. [204r-11/12]

(1629) Bu ᶜahdde bar bolsaṉgız || olarġa ḫilāf ḳılıṉg, **yoḳ erse** biziṉg ḫaberimiz **yoḳ** tėp yandılar, keldiler. [204r-12/13]

(1630) Ol zamān Ḳureyşdin || bir yigit keldi, kümüş başmaḳlıġ. Avs Ḫazrec aydı: Telim yıl boldı riyāset daᶜvī ḳılıp yörür-siz, || eligge köterip yörügü başmaḳıṉgız **yoḳ erdi**. [204r-13/15]

(1631) Yana biri aydı: **Almaṉg**, başmaḳ erniṉg ʿizzeti bolur. Anı alduḳ erse || dünyā ʿizzetin almış bolur-miz tėdiler. [204r-16/17]

(1632) Resūl ʿaleyhi's-selām || aydı: Mevlīdin olar birle sançışġıl tėp maṉga yarlıḳ **bolmadı**. [204r-19/20]

(1633) *Ḥikāyet* Ṭāyifniṉg yigitleri || tünle olturup sözleşür erdiler, havādın ün keldi: Vāy siziṉg üze! **Uwtanmas mu-siz**? Bu Muḥammed sizni || İslāmġa ünder, siz aṉga **uymas-siz**. [204r-20/21, 204v-1]

(1634) Barıp Mekkege kirdi, evvel Ebū Cehlni kördi, Muḥammed ḫaberin sordı. Ebū Cehl aydı: Yıraḳ || turġıl, andın yalġançı cādūluḳ **yoḳ**. Aṉga **barmasaṉg,** anı **körmeseṉg** yaḫşıraḳ. [204v-3/4]

(1635) Ebū Cehl aydı: Tevelerni yükleri birle maṉga satġıl, tört miṉg altunġa || alayın, ammā Mekkedin **çıḳmaġunça** altunnı **bėrmes-men**. Munda bėrsem, **kerekmez kim** Muḥammedge bėrseṉg tėp **bėrmedi**. [204v-5/6]

(1636) Taşnı köterdi, başıġa ḳoyayın tėgende ḳudreti **yetmedi** kötergeli, taş || öwrülüp ḳolın bastı. Ḳolı yençildi, aġrıḳınġa **çıdamadı**. Mevlī taᶜālā birle neẕr ḳıldı: Bu || aġrıḳdın oṉgalsam mālnı Muḥammedge bėreyin. [204v-15/17]

(1637) Mevlī taᶜālā şifā bėrdi, ol bed-baḫt ᶜahdini buzdı. Evge || kirdi. Evde bir Habeşī kördi, kılıç soġurup aytur: Mālnı Muḥammedge bėrgil, **yoḳ erse** ortaṉgdın çapar-||-men. [204v-17/19]

(1638) Barıp Ebū Cehlge aydılar: İşitdük, || Muḥammed dīnige kirmiş-sen. Ebū Cehl aydı: Teṉgri saḳlasun, men atalarım dīninge **ḫilāf ḳılmaġay-men**. || Muḥammed atalarımız dīnige ḫilāf ḳıldı. Ebū Ṭālibge baralıṉg. [205r-3/5]

(1639) Ebū Ṭālib aydı: Muḥammed kelsün, köreliṉg. Ündep keltürdiler. Keldi, olarnı || basıp keçti, Ebū Ṭālib taḫtınġa aġıp olturdı. Aydılar: Körgil, seniṉg ḫürmetiṉgni **saḳlamas**; || biz seniṉg taḫtıṉgġa **aġmas-miz**. Bu, aġıp olturdı. [205r-6/8]

(1640) Aydılar: Yā Muḥammed, uluġ || cādū imiş-sen tėp īmān **keltürmediler**. [205r-13/14]

(1641) Yā Muḥammed ayġıl: Ey kāfirler, siz tapunġanġa men **tapunmas-||men**. … Siz hem men tapunġanġa **tapunmas-siz**. … || Men tapunġuçı **bolmaġay-men** siz tapunġanġa. … Siz tapunġuçı **bolmaġay-siz** || men tapunġanġa. … Siziṉg dīniṉgiz sizge meniṉg dīnim maṉga. [205r-19/21, 205v-1]

(1642) Ḳarındaşım oġlı sözige || boyun sunuṉg, rāst yalġan erse. Anıṉg üçün Teṉgri eḍgülikindin taş **sözlemes**. [205v-4/5]

(1643) **Özge||lerge** andaġ aytur erken özīṉge tegse عنولعي عنا مركال تėyür erdi. Yaᶜnī: Men ḳuyı bolup || künüm yoḳarı bolġanınġa **unamas-men**. [205v-5/7]

(1644) Bir kün Ḳureyş kāfirleri yıġılıp Muḥammed Resūlu'llāh || ḥaḳḳında keṉgeş ḳıldılar: Neteg ḳılıp bu Muḥammed belāsından ḳutulġay-miz? Ol zamān şeyṭān bir ḳarı || kişi ṣūretinġa bolup aralarında ḥāẕır boldı. Birisi aydı: Keliṉg, ḳamuġımız bir bolup Muḥammedni ėldin || çıḳaralıṉg. Şeyṭān aydı: Bu keṉgeş **ermes.** Muḥammed tetik er turur, barġan yėrde **tek turmas**, bir || orun bulur, āḫir sizge kelür. Yana biri aydı: Yėrni suwġa tegi ḳazalıṉg; taş, temür birle tam ḳılalıṉg; || yėr yüzige tegmişde tamnı bülend ḳoparalıṉg; bir eşik ḳoyalıṉg;

Muḥammedni ol tamġa kirgüzüp eşikin || berkiteliñg, anda oḳ açlıḳdın ölgey. Şeyṭān aydı: Andaġ **bolmas**; añga Cebreʾil kelip havā||dın çıḳarur. Bu söz **ermes**. Her biri bir keñgeş aydı. İblīs ḳamuġınġa cevāb aydı. Biregü aydı: || **Bolmasa** ḳamuġımız yıġılıp mukābere sançıp öltüreliñg. İblīs aydı: Söz bu turur. İttifāḳ || ḳıldılar. Tañglası kelip Muḥammedni öltürür boldılar. Bir kimerse bu ḥāldin Ebū Ṭālibġa ḫaber bėrdi. [205v-7/16]

(1645) Ebū Ṭālib Resūlni ündep aydı: Ḳureyş kāfirleri seni öltürgeli keñgeş ḳılmışlar. Men esen || erken, **kimerse** ḳaṣd **ḳıla bilmegey** tėp. Bu beytni oḳıyu başladı: Mañga ᶜarża ḳıldıñg arıġ [dīnni] sen || ᶜAmmuñg **kirmegünçe** ölüp sınıġa | Meẕemmet söküş ʿār eger **bolmasa** | **Ulanma** tėyür-sen tamuġ ḳınıġa. [205v-17/19]

(1646) Könisin bilür-sen bėrür-sen ögüt | Ulayur meni ol ḫayāl ᶜaynıġa | **Yavumaġay** va'llāh sañga bu ᶜArab || Kirür erdim **erksiz** İḍi dīniġa [205v-20/21]

(1647) Ḥikāyetde kelür: Resūl ᶜaleyhi's-selām Ṭāyifġa bardı. Olarġa İslām ᶜarża || ḳıldı, **ḳabūl ḳılmadılar**. [205v-21, 206r-1]

(1648) Perīler yıġılıp Mekkege keldiler. || Ḥarem ḳatında turu<ḳ>dılar, ḥürmet tutup basturup **kirmediler**. [206r-4/5]

(1649) Resūl aydı: Kim bolġay kim || anıñg köñglinde ḥardala endāzesinçe kibr **bolmaġay**, mañga kelsün perīlerge baralıñg. [206r-6/7]

(1650) ᶜAbdu'llāh bin Mesᶜūdġa aydı: Ol ḫaṭ içinde olturġıl, **çıkmaġıl**; çıḳtıñg erse ḳıyāmetġa || tegi sen meni, men seni **körmegey-miz**. [206r-9/10]

(1651) Resūl aydı: Ḫaṭdın **çıḳsañg**, **körüşmes erdük**. [206r-15]

(1652) Bir neçe periler kelip Resūlġa uydılar, namāz ḳıldılar. Perīler aydılar: Yā Resūla'llāh, biz sizinñg || kaṭınñgızdın **kitmegey erdük, ammā** yolumız yıraḳ turur, azuḳlarımız **yoḳ**, kölüklerimiz<niñg> hem || **yoḳ**. [206r-17/19]

(1653) Resūl ʿaleyhi's-selām yarlıḳadı: Yılḳı ḳara tezeklerini kölükleriñgizge yem ḳılıñg taḳı süñgekler sizge yem bolsun. Anıñg üçün tezek birle süñgek birle istincā ḳılmaḳnı || [şe]riᶜat **unamadı**. [206r-20/21]

(1654) Muḥammed Resūlullāh tilekinçe söz **sözlemedi.** Bāṭınını nefsdin yıraḳ tutduḳ, || nefs tilekinçe söz **sözlemedi.** Ẓāhirini kölegedin yıraḳ tutduḳ, kölegesi **arıġsız** yėrge || **tüşmesün**. [206v-1/3]

(1655) İḍi ᶜazze ve celle yarlıḳar: Men ḫabībim Muḥammedge kölege **bėrmedim**, on sekkiz miñg ᶜālem içinde anıñg meñgzi || **bolmasun** tėp. Yüz yėgirmi tört miñg peyġamber yiberdim. Ḳamuġ ᶜālemlıġlarġa ḫaber ḳıldılar kim || meniñg meñgzegim **yoḳ**. Men öz ᶜaẓametim ve celālim birle Muḥammedge kölege **bėrmedim**. Ḳamuġ ḫalāyıḳlar bilsün||ler kim yėr yüzinde ḫabībimniñg meñgzegi **yoḳ**. Muḥammedniñg peyġāmberlıḳı içinde naẓiri **yoḳ**. [206v-4/7]

(1656) İdrīsge nücūm ʿilmin bėrdim erse Muḥammed Resūlu'llāhnı ḳamuġ yulduzlardın || öte keçürdüm; yulduz yüzüşi anıñg üze **bolmasun** tėdim. [206v-9/10]

(1657) Nūḥ ʿaleyhi's-selām öz ḳavmıġa ʿaẓāb || tiledi 'رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا' tėp, **velīkin** Muḥammed ʿaleyhi's-selāmnı kāfirler || tişin sındurdılar, burnın buzdılar; olarġa hidāyet tiledi. اللهم اهدى قومى فانهم لا يعلمون || tėdi. Dünyāda duşmanġa mundaġ şefaḳat ḳıldı, ḳıyāmetde dostġa **neteg** şefaḳat || **ḳılmaġay**? [206v-11/15]

(1658) Eger Mūsī ḳavmini etek||leri **ölimeyin** **tilsiz teñgizdin** keçürdüm erse Muḥammed Muṣṭafā ᶜaleyhi's-selāmnı tamuġdın andaġ keçürgey||men kim ölimiş etekleri **ḳurutmaġay**. [207r-1/3]

(1659) Eger Firᶜavnnı deryāġa ġarḳ ḳıldım, **nīst** u **nā-būd** ḳıldım. Eger ᶜĪsī peyġamberġa törtünç ḳat || kökge aşurdum erse Muḥammed Muṣṭafā ᶜaleyhi's-selām ol maḳāmġa tegdi. [207r-4/5]

(1660) **Körmes** || **mü-sen** İbrāhīmni otġa saldı erse Cebrāʾil ᶜaleyhi's-selāmġa uçmaḥ ḫullesini || keltürdi, üzesinde bitiglig erdi kim: Lā ilāhe illa'llāh, Muḥammed Resūlu'llāh. <A>nı keydi, ot anı **köydürmedi**. [207r-6/8]

(1661) Ḳıyāmetde Mevlī taᶜālā **hīç kimerse** birle **söz||leşmegey** Muḥammed Muṣṭafā şefāᶜat **ḳılmaġunça**, Resūl ᶜaleyhi's-selām dīdār **körmegünçe** **hīç peyġamber** **körmegey**, Muḥammed || ümmetleri uçmaḥḳa **kirmegünçe** **hīç peyġamber** **körmegey** taḳı **kirmegey**. [207r-12/14]

(1662) Suʾāl: Muḥammed ümmeti barçadın ilgerü ermiş; soñg || çıḳmaḳġa ḥikmet ne erdi? Cevāb: Ḳaçan uluġlar kelür bolsalar burun kiçigler kelürler, andın || soñg uluġlar kelürler. Taḳı cevāb: Muḥammed ṣalla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem ümmetleri barçadın ᶜazīzraḳ turur,

topraḳ||da köp **yatmasun** tėp barçadın soñg çıḳardı. <Taḳı> cevāb: **Özge** ümmetlerniñg ᶜaybını Muḥammed || ümmetleri bildiler. Bularnıñg ᶜaybını **özge** ümmetler **bilmesün** tėp soñg çıḳardı. [207r-15/19]

(1663) Mevlī taʿālā İbrāhīm peyġamberni || bizge ata tėdi. … Yana Muḥammed Resūlu'llāhnı ata **tėmedi**, || Resūl tėdi. Ḥikmet ne erdi? **…** Cevāb ol turur || kim: Eger Muḥammedni sizge ata tėsem ḳıyāmetde anıñg tanuḳluḳı sizinğ ḥaḳḳınğızda **revā bolmaġay erdi**, anıñg || tanuḳluḳından maḥrūm **ḳalġay erdiñgiz**. [207v-3/7]

(1664) Aymışlar: || Maᶜṣiyyet bitigen ferişte künde kelür, ṭāᶜat bitigen ferişte künde **kelmes; özge** ferişte kelür || mü'min ölgünçe. [207v-8/10]

(1665) Mevlī taᶜālādın yarlıġ bolur: || Dünyāda zinā tanuḳluḳı tört erdi, **özge** muᶜāmele tanuḳluḳı ėkki erdi. Yalġuz tanuḳ sözin || **tiñglemes erdi**. Sen hem yalġuz-sen, tanuḳluḳınğızını **tiñglemes-men**. Ḳamuġ ᶜālemlıġlar || bilsünler kim men kerīm-men. [207v-11/14]

(1666) Eger Resūlni ata **dėsem** ol hem **ḳaçġay erdi**. Nefsiñgizdin tėdim. Resūl tėñgüz || tėdim, Muḥammed sizdin siz andın **ḳaçmasunlar** tėp. [207v-16/17]

(1667) **Hīç kimerse** öz nefsindin **ḳaçmaslar**. Lā-cerem Resūl ᶜaleyhi's-selām ümmet birle ḳalur. [207v-18]

(1668) İşāret ol || kim Resūl ʿaleyhi's-selām ümmet birle ḳalur. İşāret ol turur kim Resūl ᶜaleyhi's-selām bizinğ nefsimizdin bolsa ol || bizge baş bolur, biz ayaḳ bolur-biz. Ey müʾminler, işittiñgiz **mü** kim baş uçmaḥda bolup aḍaḳ || tamuġda bolsa? [207v-18/21]

(1669) Fāyide: || Kāfirlar Resūlġa münkir erdiler, Sübḥāna'llāh biz bari müsülmān-biz. Ve yana kāfirlar bir pāre yıġaçnı yonup Teñgri || tėyü tapundılar. Mundaġ ᶜazīz arıġ başçını peyġamberlıḳġa **kabūl ḳılmadılar**. El-ḥamdü li'llāh biz barı yėtti yüz || ḳırḳ yıldın soñg iḳrār ḳılıp Muḥammed Resūlullāh tėyür-biz. [208r-1/4]

(1670) Ebū Cehl || ʿaleyhi'l-laʿne bir cühūd birle Resūl ʿaleyhi's-selāmġa yoluḳtı, aydı: تسار الاعتولو و ايه ارلى Yaʿnī: Mañga || bir muᶜcize körgüzgil, **yok erse** başıñgnı alur-men tėdi. Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Ne tileyür-sen? Ebū Cehl aydı: || Ay yarġıl, köreyin tėdi. Anıñg üçün kim cādūluḳ yėrde eṣer ḳılur, kökde eṣer **ḳılmas**. [208r-12/15]

(1671) Ebū Cehl aydı: Yā Muḥammed, bu ay yana ḳavuşsun. Muḥammed aydı erse, yana ḳavuştı. Ebū Cehl aydı: İmdige tegi || yėr yüzinde cādū erdiñg, imdi kökge cādūlıḳınğ eṣeri ḳıldı tėp imān **keltürmedi**. [208r-20/21]

(1672) Sen-deg cādū **yoḳ** tėdi, **ammā** ol cühūd müsülmān boldı. [208v-1]

(1673) Andın soñg ėkki idişler keltürdiler birinde ḫamr erdi, yana birinde süt. Mañga ᶜarża ḳıldılar. Ḫamr||nı **unamadım,** sütdin içtim. Yaḫşı ḳıldıñg tėdi. [209r-10/11]

(1674) Ey Muḥammed, ḳamuġ yaratılmış || mevcūdātnı seniñg üçün yarattım. Sen **bolmasañg erdi** eflāk **bolmaġay erdi.** [209r-15/16]

(1675) Ol köknıñg etekleri || yėrge ḳavuşġan yėrde kün tuġar deg öñg yanıda uçmaḫnıñg burāḳın minip burāḳnıñg bir ḳolı [bir] || butı Ḳāfdın naru, bir ḳolı bir butı Ḳāfdın, burāḳnıñg kögsi Cebreʾil kögsi birle kün nūrı || tutmış erdi, bir zerre kün **tüşmes erdi.** [209r-21, 209v-1/3]

(1676) Mevlī taᶜālā yaratmış ḫalḳda sen-deg **bolmaġay.** [209v-4]

(1677) Aydı: İsrāfilni **körseñg kerek erdi**. Men bari kördüm, yaşı yüzünde deryā deg bolup || aḳar, içinde kime yörise bolġay. Sordum: Yā Cebreʾil, mundaġ yıġlamaḳı ne üçün turur? Aydı: İblīs||ge ol ḫāl tüşmişdin berü közümiz yaşı **ḳurumışı yoḳ**. [209v-6/8]

(1678) Ḫamd u ṣenā ol İḍi ᶜazze ve celleġa kim meni neciyy || yarattı. Ellig eksük <miñg yıl> ḳavmimni īmānġa daᶜvet ḳıldım, ḳaçmaḳ**dın özge nerse arturmadım**; dinleriñgizni || ḳoyuñg, yazuḳınğızını yarlıḳayu tileñg, İḍi ᶜazze ve celle üküş yarlıḳaġan turur tėdim. **İmān keltür||mediler**. Alar azdurġaylar; **arıġsız**, **yaraġsızdın** özge **tuġurmaġaylar**. [210r-2/5]

(1679) Aydım: İḍiyā, yėr yüzinde || deyyār kāfir **ḳoymaġıl**. Mevlī taʿālā duʿāmnı icābet ḳıldı, ḳavmümni helāk ḳıldı. [210 r-5/6]

(1680) Ḫamd || u ṣenā ol İḍi ᶜazze ve celleġa kim meni Ḫalīl tėdi, ḳavmni meniñg üçün yarlıḳġa evürdi, Nemrūd otını || būstān ḳıldı. Oġul ḳız **tuġurmas** evlügümni ṣalāḫġa keltürdi, İsmāᶜīl ve İsḥāḳ atlıġ || peyġamber oġullardın sevünç bėrdi. Düşmenim Nemrūdnı helāk ḳıldı. [210r-9/12]

(1681) Yana biregü ḳoptı, uzun **ermes**,|| orta boyluḳ; keñg közlüg, ıssıġ suwdın çıḳmış deg. [210v-5/6]

(1682) Ḥamd u ṣenā ol İḍige kim mañga Ḳurʾān yiberdi, ḥamd u ṣenā ol Teñgri||ge kim meniñg keçmiş **keçmedük** yazuḳlarımnı yarlıḳadı, ḥamd u ṣenā ol İḍige kim ümmetlerimni || **özge** ümmetlerdin bihrek tėdi, ᶜayblarımnı örte yarlıḳadı, peyġamberler allında **rüsvā ḳılmadı**. [210v-18/20]

(1683) Ḥamd u ṣenā ol Teñgrige kim ümmetlerim ḳurbānını otġa || **revā körmedi**. [211r-1/2]

(1684) Ḳamuġ peyġamberler tilekini dünyāda tilediler, men dünyāda **tilemedim;** āḫiretde meniñg şefāᶜatim üçün || ḳoydum. [211r-3/4]

(1685) Resūl ᶜaleyhi's-selām || aydı: Cebreʾīl Muḥammedni aşdurġuçı sen erseñg mundın üstün **nige eltmes-sen**? [211r-14/15]

(1686) Cebreʾīl||ni anda ḳoydı, özi pād-şāhlar meñgizlig küvenü yörüp ᶜarşġa aştı. Andın öte || keçdi. Yėtti ḳat kök ferişteleri anı körüp tañglaştılar, aydılar: İlāhī, bu kim turur? || Mundaġ yalġuzun üstāḫlıḳ birle baru turur, ʿarşnı közge **ilmes**, kürsige **baḳmas**, || uşmaḫnı tamuġnı saḳışġa **almas** bu kim turur? [211r-15/19]

(1687) Ėkki yay endāzesinçe || teñglik Mevlīniñg ᶜaẓameti ve celāletiġa yavuştı. Andın üstün maḳām **yoḳ**. [211v-1/2]

(1688) Nebiyy-i mürsel melek-i muḳarreb || **tegmes** yėrge tegdi, ammā Mevlī taᶜālāġa ẕāt sarıdın yavuştı tėmek **revā bolmas**, küfr bolur. Kim Ḥaḳ || taᶜālānı yoḳaru ḳuyı astın üstün ilgerü artġaru birle yād ḳılsa kāfir bolur. [211v-2/4]

(1689) Biz || ėkkegü ma biri birimiz birle muvāfaḳat ḳılduḳ, biri birimizge **ḫilāf ḳılmaġay-biz**, ᶜahdni **buzmaġay-biz**. [211v-8/9]

(1690) Yarlıġ keldi: Özge ne tilekiñg bar? Aydı: İlāhī, tilekim || ümmet turur. Yarlıġ keldi: Yėtmiş miñg ᶜāṣini sañga baġışladım. Resūl ᶜaleyhi's-selām secdege bardı. || Yarlıġ keldi: Ne tileyür-sen? Aydı: İlāhī, ümmet tileyür-men. Ḫiṭāb keldi: Üç ülüşde ėkkisin || bağışladım. Yana secdeġa bardı, yarlıġ keldi: Ne tileyür-sen? Aydı: İlāhī, ümmet tileyür-men. Ḫiṭāb || keldi: Altı ülüşde bėşin bağışladım. Eger bir ülüşin bağışlasam, tañgla Maḥşer künide || ḥalāyıḳ yığılmışda seniñg şefāᶜatiñg meniñg raḥmetim **kayda** belgürgey? Bu bir ülüş tursun, || tañgla sen tilegil, men bėreyin; duāʿ ḳılġıl, icābet ḳılayın, şefāᶜat ḳılġıl men bağışlayın. [211v-14/20]

(1691) Aymışlar: Ḳaçan Muḥammed Resūl ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve selem evvel || ol maḳāmġa tegdi erse ḫiṭāb keldi: تثا ىلع اي دمحم Bizge ṣenā ayġıl. Peyġamber ṣalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem || aydı: ال ىصحا ءانث كيلع تنا امك تيننثا ىلع كسفن İlāhī, seniñg ṣenāñgnı **ayta** || **almas-men**, sen oḳ ṣenā ayġay-sen. Ey Muḥammed, انا حصفا برعلا و مجعلا dėgen sen **ermes mü-**||**sen**? [212r-1/5]

(1692) İlāhī, ol daʿvīm ʿArab ve ʿAcem birle erdi, bu kün ʿArab ve ʿAcemni yaratġan Mevlī ḥażretinde **ne** || sözlegü işim bar. Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, **neçe** andaġ erse, ögmişiñgçe ṣenā ayġıl. [212r-5/6]

(1693) *Beşāret* Ḳaçan kim Mevlī ʿazze ve celle Resūlġa selām aydı erse Resūl ʿaleyhi's-selām || Mevlī taʿālānıñg selāmınġa, men yalġuz **neteg** cevāb aytayın tėp tamām yaḫşı ḳullarnı özige ḳoldaş || ḳıldı. [212r-10/12]

(1694) Yarlıġ || keldi kim: Ey Muḥammed, olarnı muṭīʿ tėdiñg ammā men ezel içinde bir ançasın ʿāsī tėdim, bir ançasın || zānī bildim, bir ançasın çaġır içgüçi bildim, bir ançasın ḥarām yėgüçi bildim, bir ançanı **bī-namāz** bildim || bir ançanı kāhil-i namāz tėyü bildim; ammā sen bu kün muṭīʿ tėdiñg erse men hem muṭīʿġa tuttum. Olar || **arıġsız** erse sen arıġ-sen, olar ʿāsī erse sen muṭīʿ-sen, olar cāfi erse sen || vāfī-sen. Ḥażretimde seniñg ança teñglik ḫürmetiñg bar. **Neçe me** olar yüz miñg cefā ve ḥaṭā ḳılsalar || sen olarnı arıġ tėyü kelseñg, men tamām cefāların ve haṭāların yarlıḳap arıġḳa çıḳarġay-||men. Anıñg üçün kim dost dostġa **ḫilāf ḳılmas bolur**. Sen biziñg yarlıḳımızda **ḫilāf ḳılmadıñg,** || biz hem seniñg tilekiñgde **ḫilāf ḳılmaġay-miz**. [212r-20/21; 212v-1/7]

(1695) Yarlıġ keldi: Ey || Muḥammed, sen ümmetiñgġa yarlıḳanmaḳ tileyür-sen, ümmetiñgni mundın burun yarlıḳap turur-men. || **Yarlıḳamasam** īmān **bėrmegey erdim**. [212v-8/10]

(1696) Lā ilāhe illa'llāh Muḥammedün Resūlu'llāh tėgüge **ne** yaraġları bolġay erdi? || **Körmes mü-sen**, mūġlar, cühūdlar, tersālar butġa tapunġanlar **aytmaslar**, ümmetiñgniñg yolın || şehādet

üze men yörittim. Maᶜrifetni maᶜrifetġa delīl ḳıldım. Kaᶜbe olarnıñg yolı. Olarnı || **yarlıḳamasam** ḳurbān ayı, Ramażān ayı, cumᶜa ve cemāᶜat, ḥac ve ᶜumre, ᶜīd ve ʿarefe, zekāt ṣadaḳāt berā'at || tüni kadir tüni, ḳul huva'llāhu aḥad sūresi ᶜaṭā **bėrmegey erdim**, tamuġdın **ḳutġarmaġay erdim**, || sekkiz uçmaḥ, ḥūr ve ḳuṣūr ve vildān ve ġılmān, enhār ve eşcār, besātin ve reyāhīn, büryān ḳuş||lar, ṭahūr şarābı vaᶜde **ḳılmaġay erdim**. [212v-10/16]

(1697) Ey Muḥammed, meniñg cabbārlıġım seni şefāᶜatġa keltürdi, seniñg || şefāᶜatiñg bizni maᶜrifetġa **keltürmedi**. [212v-16/17]

(1698) Unutup || ḳıldı, **ḳaṣd ḳılmadı** tėdi. Ümmetiñgniñg **bilmesde** ḳılġanın ᶜöẕr aydım. [212v-20/21]

(1699) Ey Muḥammed ümmetiñg taḳı ne tileyürler? Aydı: İḍiyā, bizge aġır yük **yüklemegil**, burnaḳı||ġa yüklemiş deg tėyürler. [213r-1/2]

(1700) Burnaḳılarnıñg tevbesi ölüm erdi, || biziñg tevbemiz nedem turur. Burunḳılar yazuḳ ḳılsalar alınlarında ya öylerinde ya ėşiklerinde || belgürür erdi, namāzları öz mülkleridin taş, mescidlerindin taş **revā bolmas erdi**. [213r-3/5]

(1701) Su || **yoḳında** teyemmüm **revā ermes erdi**. Er ḫatunıge ṭalāḳ bėrse ol ḫatun **ölmegünçe** özge ḫatun **revā bolmas** || **erdi.** [213r-5/7]

(1702) Ey Muḥammed, ümmetiñg taḳı ne tileyürler? Aydı: İḍiyā, bizge aġır yük yüklemegil, burnaḳı||ġa yüklemiş deg tėyürler. … Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, aġır yük **neçük** yükleyin? Rūze tutġanġa || rūzesin unutturdum. Yėm içim birle ḳarnı toydı erse añgdurdum rūzesin **bozmadım**, || sevābın **öksütmedim**. Tamām işlerin oñgay ḳıldım. Seferde **arıġsız** su yoluḳtı; arıġın **arıġ||sızın** **bilmesler**, ṭahāretlerin revā tėdim. Olarnıñg **bilmesliki** üze ḥükm ḳıldım. **Bilmeyin** ḳıldılar || tėp ᶜöẕr aydım, ᶜafv ḳıldım. **Arıġsız** sunı arıġka tutup yazuḳların keçürdüm. [213r-1/2, 213r-7/11]

(1703) Taḳı başları yastuḳ||da kelmişde küçleri ḳuvvetleri **ḳalmasa** mañga sözlegü tevbe ḳılġu yaraġı **ḳalmasa** köñgülleri birle || tevbe ḳılsa ᶜafv ḳıldım, keçürdüm tėgey-men. [213r-11/13]

(1704) Yana ḫiṭāb keldi: Ey Muḥammed, sen **tilemegil**, dost || dostdın **tilemes bolur**. Dost ḥükm ḳılur; sen ḥükm ḳılġıl, men bėreyin. [213r-14/15]

(1705) Aydı: İlāhī, ümmetlerim || **kötermegü** teg yük **yüklemegil**. [213r-15/16]

(1706) Bu ma yük ermiş: Muḥabbetdin || soñg firāḳ. Tamām yükni kötergey-miz, ammā firāḳ yükin **kötere almaġay-miz**. [213r-16/17]

(1707) Ün || işittiler: Ey ḳul, **sansız tāᶜat** ḳıldıñg, **ammā** bizge **kerekmes**-sen. Bes cehdler ḳıldıñg, ḥażretimiz||ġa **yaramas-sen**. [213r-17/19]

(1708) İlāhī, barçaġa sabr ḳılġay-biz, **ammā** ḳaṭᶜiyyetġa **ṣabr ḳıla almaġay-biz**. [213r-19]

(1709) Ḫiṭāb keldi: Duᶜā||sını icābet ḳıldım, ḳaṭᶜiyyetdin amān bėrdim. Namāzların ėkki rekᶜat ḳıldım. Tileyü keldiñg, bėşer vaḳt || bağışladım. Bėş namāz ḳaldı, anı hem tilesenñg bağışlayur erdim, **tilemediñg**. [213r-19/21]

(1710) Bir eksük|| ümmetiñg bu yükni **kötere almaġay.** Yanġıl, yeñgilrek ḳolġıl tėdi. Yandım, ḳoldum erse bėş namāznı || bağışladı. Aydı: Ey Muḥammed, yanġıl, yana ḳolġıl. Yandım, yana ḳoldum erse yana bėş namāznı bağışladı, || ḳırḳ namāz ḳaldı. Yana keldim. Mūsī peyġamber andaġ oḳ cevāb aydı, yana yandurdı, bėşer bėşer namāznı bağışladı, || bėş namāz ḳaldı. Bayaḳı teg yana sordı; Yanġıl, ḳolġıl tėdi. Aydı<m>: Mevlī ḥażretige köp yandım.|| Uwtanur-men tėdim, **yanmadım**. Bėş namāznı ḳabūl ḳıldım. [213v-2/7]

(1711) Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, sañga ellig namāz fariża || ḳıldım. Ḳırḳ bėş namāznı ümmetleriñge bağışladım, meniñg ḥükmüm **aḏnamas**. Ümmetleriñgġa ellig || namāz üçün ellig ṣevāb bėrür erdim. Seniñg üçün ḳırḳ bėşini bağışladım, yüklerin yeñgilttim || ammā sevābların **öksütmedim**, her bir namāzlarıñga on ṣevāb bitidim, bėş namāz boldı erse ellig ṣevāb || boldı. [213v-7/11]

(1712) Yana ḫiṭāb keldi: Ey Muḥammed, ümmetleriñgġa ol muᶜāmele || ḳıldım kim özgeler birle **ḳılmadım**. Ellig namāzların bėşge indürdüm, ṣevābların **öksütmedim**. [213v-11/12]

(1713) Andın soñg Muḥammed Resūlu'llāh tamām ḫācetlerin yıġdı, || bolġan tileklerin biriktürdi. Başḳa başḳa **tilemedi**, barçanı yıġdı. Ayasıñga ürüp öre || ḳoptı, aydı: İlāhī, bu ḳamuġnı mañga bağışlaġıl. Sañga ziyān **yoḳ**, alarġa asıġ bar. [213v-15/17]

(1714) Yana aydı: انل رفغا و Keçürdüñ erse yapġıl, || **kimersege aymaġıl**, perdemiz **yırtılmasun**, faẕiḥat **bolmalıñ**. [213v-18/19]

(1715) Ḫiṭāb keldi: Ey Muḥammed, imdi raḥmet || ḳılġalı **ermes-men**, ertedin oḳ raḥmet ḳılġuçı-men. [213v-19/20]

(1716) Malūm turur || kim Muḥammediñ **yazukı yoḳ**. Ümmetni duᶜā vaḳtında özindin **ayırmadı**, özini olarġa ḳata || yarlıḳadı, aydı: Eger ᶜayb ve cefā içinde birle **ermesler**, seniñ ᶜināyetiñ sarıdın olar||nıñ birle-men. [214r-7/10]

(1717) İlāhī, raḥmet ḳılġıl. Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, bular sañga ümmet erse, mañga ḳul **ermes mü**? || Seniñ şefaḳatiñ meniñ raḥmetimdin **artuḳ ermes**. Seniñ şefaḳatiñ vaḳti turur, meniñ || raḥmetim ezelī turur. Sen vaḳtı şefaḳat birle bularnı **yarlıḳanmaḳ** [tileyür-sen, men ezelī raḥmetim birle bularnı **neteg yarlıḳamas-men**? Men olarnı **yarlıḳamas**] **bolsa erdim** الرسولنم آ || āyetin **yibermegey erdim**. [214r-10/13]

(1718) Muḥammed sözledi, Mevlī işitti; melek-i muḳarreb arada **yoḳ erdi**. [214r-14]

(1719) Ol kėçe yėtti ḳat kökni, yėtti ḳat yėrni, uçmaḥnı tamuġnı, || dünyānı, kevneyn ᶜālemini Muḥammedġa körgüzdiler. Köz uçı birle **baḳmadı**. [214r-15/16]

(1720) Taḳı aymışlar: Muḥammed Resūlu'llāh yanıp ᶜarşġa tegdi || erse ءالم الع ferişteleri aydılar: Bu Muḥammed Mevlī taᶜālāġa bes ᶜazīz ḳul turur. Bu maḳāmġa || aştı, ḳıyāmetġa tegi özge kelgüsi **yoḳ**. [214v-6/8]

(1721) Resūl || ᶜaleyhi's-selām başın ḳuyı salıp tefekkür ḳılıp örü köterdi, aydı: **Zinhār** bu ḥażretde mundın || soñ لك نحن حبسن كدمحب و سدقن tėyü **ögünmeñ**. [214v-12/14]

(1722) Aydı: Yā Resūla'llāh, bu ḳamuġ bar, ammā ārzūm ol turur: **Kāşkī** seniñ ümmetiñ bolsam. [214v-18]

(1723) Yana bir körklüg bezeklig sarāylar körer-men. **Kāşkī** bu sarāylar mañga bolsa tėp || ārzū ḳılur-men. [215r-1/2]

(1724) Yana andın keçer-||men, körklüg cemāllıġ ḥūrlar körer-men, şıfat ḳılġandın artuḳ. **Kāşkī** bu ḥūrlar || mañga bolsa tėp köñlümde keçer. [215r-2/4]

(1725) Ḳaçan yanıp uçmaḥdın çıḳarġa boldum, bir bölek ḥūr||lar, almalar, ayvalar arasından başların çıḳarıp aydılar: Yā Resūla'llāh ḳutluḳ || aḍaḳıñ bu maḳāmġa tegdi. Ḳıyāmet **bolmaġınça özge kelgüñ yoḳ**. Bizni ümmetleriñde || biregü birle nikāḥ ḳılıp barġıl tėdiler. [215r-7/10]

(1726) Fāyide: || Aymışlar: Mevlī ᶜazze ve celle uçmaḥ ḥūrların yaratmış kündin berü özlerini bezeyür||ler, tamām bolmışı **yoḳ**. [215r-13/15]

(1727) Ḳıyāmet kün bolmışda tamām körkleri tamām bolur, **ammā** meñgleri || **bolmas** üçün körkleri bezekleri öksük turur. [215r-15/16]

(1728) Bir ḳapuġḳa yettiler, kilīdi **yoḳ**. Aydı: Ey Mālik, bu ḳapuġnı açġıl. Mālik aydı: Bu eşik||niñ kilidi mende **yoḳ** tėdi. [215v-1/2]

(1729) Yarlıġ keldi: Ey Muḥammed, **zinhār** tamuġluḳlar üçün **nerse tilemegil**. [215v-9]

(1730) Yarlıġ keldi: Ata ananı tileyür ersen sañga bėreli, || ammā ümmetni **ḳolmaġıl**, ümmetiñni biz bileliñ, ümmet ḳolar-sen, ata ananı ḳoyġıl. [215v-10/11]

(1731) Aydı: || İlāhī, bu ėkegü üçün kim kāfir erürler, seni birlegen yüz miñ taḳı artuḳraḳ mü'minler<ni> || tamuġda **neteg** köreyin? Mañga ümmet kerek, ata anadın keçtim tėdi. [215v-11/13]

(1732) Yarlıḳadı: || Ey Muḥammed, men ḥükm ü ḳażā ḳıldım kim kāfirlıḳ üze barġan müşrik **yarlıḳamaġay-men** tėp. || **Yoḳ erse** seni kāfirlar üze şefāᶜat ḳılġuçı **ḳılġay erdim**, barçanı seniñ || üçün **ḳutḳarġay erdim**, **līkin** ümmetiñ üze şefāᶜat bėrdim. Sen ḫoş-nūd **bolmaġınça** || **baġışlaġay-men tėdi.** [215v-18/21, 216r-1]

(1733) Andın soñ yandım, maġrın ḥaddiñge Cābülḳaġa indim. Ol şehr turur, on ėkki miñ dervāze||si bar. Her bir dervāzede on ėkki miñ saḳçı bar. Bir tün içinde ölginçe olarġa nevbet || **tegmes.** Bir dervāzedin yana bir dervāzeġaça bir yıġaçlıḳ yėr erür. Olarġa İslām ᶜarża || ḳıldım, müsülmān boldılar. Mundaġoḳ maşrıḳ sarı Cābülsaġa bardım, Yeʾcūc ve Meʾcūcġa || yavuḳ erdiler. İslām ᶜarża ḳıldım, **müsülmān bolmadılar**. [216r-2/6]

(1734) Aymışlar: Melikleri, sulṭānları **yoḳ erdi**, Resūl ᶜaleyhi||'s-selām sordılar erse aydılar: Biz bir birimizge **küç ḳılmas-biz**, **ẓulm etmes-biz**. Bizge || dād bėrgüçi **ḫācet ermes**. [216r-15/17]

(1735) Yana kördi öylerinińg endekleri bir biridin edizrek || **ermes**, barçası teńg turur. [216r-17/18]

(1736) Resūl ᶜaleyhi's-selām sordı erse aydılar: Yay tünleride endekde || yatur-miz. Tün yeli barçaġa teńg tegsün tėp artuk eksük **ḳılmas-biz**. [216r-18/19]

(1737) Yana kördi, ellerinde || terāzū **yoḳ**. Resūl ᶜaleyhi's-selām anı sordı, aydılar: Biz bir birge inṣāf bėrür-miz, artuḳ **almas-**||**biz** öksük **bėrmes-biz**, neçe tilese ança bėrür-miz, terāzū icābet **ermes**. [216r-19/21]

(1738) Yana kördi aşlıḳ tarıḳları barçanıńg sarāyında yıġılmış, || ḳoy ḳozıları taġda yöriyür, ḳoyçısı **yoḳ**. Anı ma sordı, aydılar: Aşlıḳ tarıḳ barını || bir sarāyda yıġar-biz, ḳoyumızġa kerek bolmışınça alıp yėyür-miz. Ḳaçan et, yaġ kerek bolsa || barıp ḳoy ḳozı keltürüp yėyür-biz. Bir birge artuḳluḳ **ḳılmas-biz**, yaraşıp yėyür-biz. [216v-3/6]

(1739) Mevlī taᶜālā olarnıńg tegresinde aḳar ḳumdın ḳollar <yaratmış> tün kündüz aḳar, her yılda bir kün tayanur || **aḳmas**. Kimniń köńgli tilese kirür, kimniń köńgli tilese çıḳar. [216v-8/9]

(1740) Andın sońg olar aydılar: || Yā Resūla'llāh, biz şerīᶜatnıńg tamāmı aḥkāmını bitürür-miz, ammā Kaᶜbe asru yıraḳ turur. Ḥacġa || barġınça er ḳarıyur, yana yanıp kelürge ᶜömr **vefā ḳılmas**. [216v-9/11]

(1741) Ḥikāyetde kelmiş: Bir || yıl ḥacġa bir ḳāfile keldi, barçaları ḳarı. Suʾāl ḳıldı[lar]: Sizińg yigitlerge ḥac fariża **ermes mü**? || Barça ḳarılar kelmiş-siz. [216v-14/16]

(1742) Aydılar: Biz şehrimizdin çıḳmışda barça yigitler erdük, || ḳarıġınça yöridük, imdi keldük. **Bilmes-biz** öyümizge yanar mu-biz ya **yanmas mu-miz** tėdi. [216v-16/17]

(1743) Yana Beytü'l-Maḳdisdin Ḳābe Ḳavseynġa aşarıġa münkir bolsa mübtediᶜ **yolsuz** || hevā-dār bolur. [216v-21, 217r-1]

(1744) Bir ançası rāst || tėdi, bir ançası ol sözge **inanmadı**. Fitne ḳoptı, müşriklerdin bir ançası Ebū Bekrġa bardı||1ar, aydı<lar>: Bu seniń ḳoldaşıńg bir tün içinde Beytü'l-Maḳdisġa bardım yana yanıp keldim || tėyür tėdiler. [217r-2/5]

(1745) Yana aydılar: || Bir tün içinde Beytü'l-Maḳdisġa barıp yana yanıp keldim, taḳı Şām şehrińge **tańg atmas**||**dın burun** barıp yana keldim tėgen sözge inanur mu-sen? [217r-5/7]

(1746) Resūl ᶜaleyhi's-selām bir tün içinde Mekkedin Mescid-i Aḳsāġa barmışı dürüst turur, ḳamuġ sünnet ve cemāᶜat ege||leri ḳatında, **ammā** bidᶜat eyeleri **ḳabūl ḳılmadılar**. [217r-10/11]

(1747) Barçaları miᶜrāc ḥadiṣini rivāyet ḳıldılar, || dürüst turur. Mevlī taᶜālā ḳudretidin tańg **ermes**. [217r-19/20]

(1748) Peyġamberimiz ṣalla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem bu kerāmet||1er birle maḫṣūṣ erdi, özge peyġamberlerde **yoḳ erdi**. [217r-20/21]

(1749) Ayturlar: Beytü'l-Maḳdisġa kirdi peyġamber birle namāz ötedi, || andın sońg kökge aġdı yana Kaʿbege keldi, tańg namāzını Kaʿbede ötedi. Ammā **yalġuz** Ḫadīce || aytur rażiya'llāhu ᶜanhā: Beytü'l-Maḳdisġa **kirmedi**, namāzdın **ötemedi**, burāḳdın **inmedi**, kökge || aştı. Ol oḳ kėçe Mekkege keldi. Ėkinç ḳavl ol turur: Cānı aştı **ammā** boyı **aşmadı**. [217v-4/7]

(1750) Ġeylāniler aydılar: Miᶜrāc aşlā **yoḳ erdi**. Kaᶜbiler, Buḫāriler aydılar: || Uyḳuda erdi. Bāhilīler aydılar: Beytü'l-Maḳdisġa tegi erdiler andın artuḳraḳ || **yoḳ erdi**. [217v-17/19]

(1751) Mekkedin Beytü'l-Maḳdisġa Beytü'l-Maḳdisdin kökge, kökdin Ufḳ-ı aᶜlāġa Ufḳ-ı || aᶜlādın Sidrerü'l-müntehāġa, Sidretü'l-müntehādın Ḳābe Ḳavseynġa, Ḳābe Ḳavseyn[din] oyaġ || ḥālinde cānı sırrı birle tün içinde yana keltürdiler. Taḳı orun töşeki **savumayın** || ısıġ erdi. [218r-1/4]

(1752) Bu işler İḍi ᶜazze ve celle ḳudretinde **ᶜaceb ve muḥāl ermes**. [218r-4]

(1753) Muḥammed bir tün içinde Beytü'l-Maḳdisġa || bardı. Andın yana kökge aştı. Bolġay mu, **bolmaġay mu** tėp sezer erseń körgil, Mevlī || taᶜālā yarlıḳar… [218r-5/7]

(1754) Sorġıl, Mevlī taᶜālānıńg bu ḳudreti || bar mu? **Yoḳ**, tėse kāfir bolur, ḳudreti bar tėse sünni turur. [218r-8/9]

(1755) İblīsġa || istidrāc ṭarīḳın bir sāᶜatde maşrıḳdın maġrıbġa tegi barmaḳı mümkin. Kerāmet yönlü||kün Muḥammed Resūlu'llāh bir tün içinde erdi, kökke aşmaḳı **neteg revā bolmas**? [218r-9/11]

(1756) Süleymān peyġamberġa ṣalavātu'llāhü ʿaleyhi ve sellem yėlge münüp bir aylıḳ yėrni || bir künde barıp yana kelmeki revā bolur. Muḥammed Muṣṭafā ışṭıfā minüp ictibā burāḳıńga

aṭlanıp || bir tünle Ḳabe Ḳavseyn maḳāmıŋ̄a aşıp yana kelse **neteg revā bolmas**? [218r-12/14]

(1757) Miʿrāc tünide münüt || burāḳ mingen Muḥammed Muṣṭafā yolçısı Cebreʾīl tapuġçısı Mikāʾīl rabbü'l-celīl bir tün içinde || barıp kelmeki **ne ʿaceb bolġay**. [218r-18/20]

(1758) Suʾāl: Muḥammedni miʿrācġa || aşurmaḳda ne ḥikmet bar erdi? İşitgil, tünle elti; kündüz **ėltmedi**, ḥikmet ne erdi? [218r-21, 218v-1]

(1759) Ḳatıġ || emgendi, buluşġan **tapmadı**, muŋ̄laġalu yėr **tapmadı**. Aḫşam oġurında ʿammesi || Ümmühānī öyige keldi, eşik ḳaḳtı. Ümmühānī utru çıḳtı, aġırladı, öyige kigürdi. || Aş boġuz keltürdi. [218v-16/19]

(1760) Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ey ʿamme, aş yėgü yaraġım **ḳalmadı**, kāfirler || cefāsıdın cānġa yettim. Öyni ḥālī ḳılġıl, bu kėçe rāzım niyāzımnı **bī-niyāz** melikniŋ̄ ḥażretiŋ̄e || ötüneyin tėdi. [218v-19/21]

(1761) Ümmühānī aydı: Öyüm || ḫālī, Mekke tola düşmen, **kerekmes** kim Muḥammedġa ḳaṣd ḳılsalar bu kėçe cānımnı fidā ḳılayın tėp. || Erenler deg ḳılıç alıp öy tegresinde Muḥammedni saḳlayu başladı. [218v-21, 219v-1/2]

(1762) Yarlıġ boldı: Ey Cebreʾīl, bu kėçe Muḥammediniŋ̄ avınçḳası **ḳalmadı**, dünyāda || yalġuz turur. Barġıl, anı ḳurb maḳāmıŋ̄a keltürgil. [219r-5/6]

(1763) Tiŋ̄ledi, ün **işitmedi**. Resūl ʿaleyhi's-selāmnı tiledi, || **tapmadı**. Taşḳa çıḳıp feryād ḳılurda ün işitti: Ey żaʿīfe, ün **ḳılmaġıl**, özüŋ̄||ni **emgetmegil**. Sen tilegen kimerse Sidretü'l-müntehādın keçti. [219r-9/11]

(1764) Ey Muḥammed, ḳullarımnı yarlıḳamaḳġa tapuġ **tilemes-men**, tıltaġ tileyür-men. [219r-20]

(1765) *Münācāt*: İlāhī, kim keldi kim **ḳabūl ḳılmadıŋ̄**, kim tiledi kim **bėrmediŋ̄**, kim yalbardı kim || **icābet ḳılmadıŋ̄**, kelgenni ḳabūl ḳıldıŋ̄, tilegenge bėrdiŋ̄, yalbarġannı yarlıḳadıŋ̄. [219r-21, 219v-1]

(1766) Aydılar: Bu kim turur? Bizdin **destūrsız** || munda kirür. [219v-7/8]

(1767) İblīs aydı: Bu keŋ̄geş **yaraġsız** turur. Tevedin ingey, || ol yėrde oḳ ḫalāyıḳ andaġ ḳılġay kim munda ḳılur. [219v-11/12]

(1768) Ebū Cehl aydı: Meniŋ̄ keŋ̄geşim ol turur: || Her bir ḳabīledin birer er çıḳsun bir kėçe baralıŋ̄, Muḥammedni ḳılıç birle öldüreliŋ̄. Biregü üçün ḳamuġ||nı **öldürmegeyler**. Ḫūn-bahā tileseler men bėreyin, ėkki ḫūn-bahā, üç ḫūn-bahā men bėreyin. [219v-12/14]

(1769) İblīs || aydı: Yā Ebā'l-Ḥikem, seniŋ̄ keŋ̄geşiŋ̄ barçadın yaḫşıraḳ turur. Eger yüz ḫūn-bahā tilese||ler toḳsan toḳḳuzın men bėreyin. Bir ḫūn-bahā siz **bėrmes mü-siz**? [219v-14/16]

(1770) Resūlġa keldiler. ʿAlīni kördiler. Muḥammed ḳanı tėyü sordılar. Çıḳdı. Ḳayda bardı? || **Bilmes-men** tėdi. [220r-4/5]

(1771) Andın çıḳtılar Ebū Bekr sarāyıġa kirdiler, ün ḳıldılar. Ḳızı Esmā || çıḳdı. Ataŋ̄ ḳanı tėdiler. **Bilmes-men** tėdi. [220r-5/6]

(1772) Resūl ʿaleyhi's-selām Ebū Bekr birle bir ġārġa || kirdiler. Ebū Bekr aydı: Burun men kireyin, içinde ḳurt ḳuş, yılan çıyan bar erse maŋ̄a || bolsun, saŋ̄a **bolmasun** tėp. Özi kirdi. [220r-6/8]

(1773) Yılan çıyan inlerin kördi, tonın destārın || ol inlerge tıḳdı özi yalaŋ̄ ḳaldı, ėkki in aġzı açuḳ ḳaldı berkitürge || nerse **tapmadı**, ėkki ayaḳınıŋ̄ paşnaların ol ėkki inge tıḳdı. Yā Resūla'llāh, || kirgil tėdi. [220r-8/11]

(1774) Aymışlar: || Yılanlar inleridin çıḳġalı boldılar, yol **tapmadılar**. Bu ėkki inge keldiler, **çıḳa** || **almadılar erse** Ebū Bekr raẓiya'llāhu ʿanhu tabanın tikti, Ebū Bekr ayaḳın **tartmadı**. [220r-12/14]

(1775) Aymış||lar: Yėtti ḳatla tikti. Ebū Bekr aḍaḳın **tartmadı**, ṣabr ḳıldı, āh tėdi. [220r-14/15]

(1776) Aymışlar: Ol yılan Ebū Bekrni || anıŋ̄ üçün tikdi kim: Muḥammed Resūlu'llāhnıŋ̄ ḳutluġ dīdārın ziyāret ḳılayın tėyü || çıḳar erdi. Yol **tapmadı erse** yol bėrsün tėp tikti. [220r-16/18]

(1777) Taŋ̄ attı erse kāfir||ler olarnı tileyü keldiler. Taġda yazıda **tapmadılar**. [220r-18/19]

(1778) Ebū Cehl kāfirler birle ol ġārġa keldiler, eşikde yumurtḳa kördi<ler>, || örümçek öyin kördiler. Munda **kelmedi** tėp yandılar. [220r-21, 220v-1]

(1779) Bir kāfir ol eşikge utru || yörüp bevl ḳıldı. Ebū Bekr aydı: Yā Resūla'llāh, biregü bizni kördi. Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Bizni || **körmiş bolsa erdi** bizge utru **bevl ḳılmaġay erdi.** [220v-1/3]

(1780) Mevlī taᶜālā Sürāḳanıñ atınıñ tört ayaḳların yėrge berkitti. Aṭ turdı, **teprenmes bolsa**, || Resūl ᶜaleyhi's-selāmġa yalbardı, aydı: Men sañga **ḳatılmas-men**. Duᶜā ḳılġıl, Mevlī taᶜālā || mañga ḫalāṣlıḳ bėrsün. [220v-10/12]

(1781) Medīne ḫalḳı utru çıḳtılar. Eşikge **turmayın** yandılar. [220v-13/14]

(1782) Ebū Bekr birle ėkegüni kördüm tam || kölegesinde oltururlar. Resūl ᶜaleyhi's-selām ḳayu erdükin **bilmedim**. Tevaḳḳuf ḳıldım. || Kün tüş bolġanda ıssıḳ boldı. Ebū Bekr ḳoptı, Resūlġa kölege ḳıldı. Bildim kim Resūl ᶜaleyhi||'s-selām bu turur. Kördüm erse bildim kim bu yalġançı **ermes**. [220v-15/18]

(1783) Teve bardı, Ebū Eyyūb Enṣārī öyi eşikinde || çökti. Resūl ᶜaleyhi's-selām anda indi, özgelerniñ köñgli özge **bolmasun** tėp. [220v-20/21]

(1784) *Bedr sançışınıñ ḳıṣṣası* Ḳaçan Resūl || ᶜaleyhi's-selām Mekkedin Medīneġa hicret ḳıldı erse ėkki yıl sançış **bolmadı**. Üçünçi || yıl Bedr toḳuşı boldı. Törtünç yıl Uḥud sançışı boldı. Bėşinç yıl Bedr-i Ṣuġrā || sançışı boldı. Altınç yıl ᶜĀmmü'l-Ḥudeybiyye, yėtinç yıl ᶜUmretü'l-Ḳażā boldı. Sekkizinç yıl Mekke || feṭḥi boldı. Toḳḳuzınç yıl Ebū Bekr raẓiya'llāhu ᶜanhunı mevsimġa uluġ ḳıldı. Onunç yıl ḥaccet||ü'l-vidāᶜ boldı. [221r-3/8]

(1785) Ebū Cehl münādī ḳıldurdı: || Kimniñ bir yıġaç köterür küçi bar erse çıḳsun, kim **çıḳmasa** mundaġ mundaġ ḳınlar || ḳılġu-miz tėdi. [221r-12/14]

(1786) Tamām ḫalāyıḳ çıḳtılar. Bir yıġaçlıḳ yėrge bardılar. Ebū Cehl aydı: Ḳopuñ, || Bedr ḳuḍuġıge barıp sunı alalıñ, ḫamr içeliñ, nāy çalalıñ, düşmenlerimiz || bilsünler kim biz olardın **ḳorḳmas-biz**. [221r-14/16]

(1787) Aḫnes bin Şerīḳ aydı: Biziñ maḳṣūdımız || tamām boldı, kārvānnı alduḳ. Öyümizge baralıñ. Ebū Cehl **unamadı**, anı sökti. [221r-16/17]

(1788) Resūl ᶜaleyhi's-selām ṣaḥābelerġa aydı, olar Resūl ᶜaleyhi's-selāmġa mücādele başladı||1ar. Aydılar: Bizge nige **aymadıñ**, silāḥ alsa-miz. Silāḥımız **yoḳ**, neteg toḳuş ḳılalıñ? [221r-19/20]

(1789) Bular Mekke arḳışın urġalı kelmiş erdiler. Arḳışnı urmaḳ oñgay erdi, urmışta kėḍin ġanīmet almaḳ āsān erdi. || Yana çerig birle sançışmaḳ**dın ḳatıġraḳ** ġanīmet ma **yoḳ.** [221v-1/2]

(1790) Resūl ʿaleyhi's-selām teyemmüm ḳılmaḳ buyurdı. Teyemmüm || birle namāz ḳıldılar. İblīs ᶜaleyhi'l-laᶜne vesvese ḳıldı: Sizler ḳamuġ cünübler-siz, **ṭahāretsiz** mü namāz ḳılur-siz? [221v-4/5]

(1791) Bir aṭlıġ kāfirlerdin keldi, İslām çerigin öwrülüp üç yüz er bolġay, || artuḳraḳ **bolsa** tėp teñlep bardı. [221v-8/9]

(1792) Ançada ferişte||ler nuṣret ḳılġalı indiler. Bir ferişte müʾmin ṣūreti üze kelip aydı: **Ḳorḳmañ**, kāfirler sizlerdin ġāyet ḳorḳup || tururlar. [221v-9/11]

(1793) Aydılar: Siz **kerek-mes-siz**, bizge || teñ tuş erenler kerek sançışsa-miz tėp. [221v-16/17]

(1794) Ebū Cehl ᶜaleyhi'l-laᶜne çerig ḳaçġanın kördi erse ḳıġırdı, aydı: **Ḳorḳmañ,** yürek **aldurmañ**. Ol üçegü yaraġ || **bilmezlikdin** öldiler. İmdi siz birer arġamçı yip etük ḳonçına soḳuñ. Bu zamānda Muḥammedni ėşleri birle tut||up boyunların baġlap Mekkege ėltgey-miz tėdiler. İnşāʿ allāh **tėmediler**. Olarge saḳınġanı özleriñge keldi. || Müsülmānlar kāfirlerde üküşin öldürdiler, yėtmişni başlıġ ḳıldılar, yėtmişni bulun ḳıldılar. [222r-2/5]

(1795) Aymışlar: Resūl ʿaleyhi's-selāmnıñ ḳamuġ sançış||larıda ferişteler kelür erdiler, **ammā sançmas erdiler**; **yalġuz** Bedr toḳuşıda sançıştılar. [222r-6/7]

(1796) Ey meniñ || çūpānım eḍiz yėrge aġdıñ. Bu iş seniñ işiñ **ermes**. Meniñ süñüm añga **yetmegen**, anıñ süñüsi menim uçamda || bolġan **kimersenin̄** işi turur. [222r-9/11]

(1797) Anda kėḍin Ebū Cehl ḳılıçın aldı **tarta bilmedi**. Ebū Cehl aydı: Ḳılıç sapın mañga bėrgil, ḳının sen tutġıl, ėkegü tartalıñ || tėdi. [222r-14/15]

(1798) ᶜÖmer raẓiya'llāhu ᶜanhu aydı: || Ot yaḳıp ḳamuġını köydüreliñ. Bizdin burunḳı ḳavmler, yalawaçlar bu iş **ḳılmadılar**. Sende bu ᶜizzet bar || erken bularda bu ḫorluḳ bar erken bu iş ḳıldılar. [222r-18/20]

(1799) Resūl ᶜaleyhi's-selām anı **unamadı,** Ebū Bekr raẕiya'llāhu ᶜanhu aydı: || Ḳamuġı seniñ uruġuñ tururlar. Başların olarḳa oḳ satġıl, yuluġ bėrsünler, ol mālnı alıp müsülmānlarġa ṣarf ḳılalıñ. [222r-20/21]

(1800) Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Ol ġanīmet || erdi, bu saḳışġa **kirmes**. [222v-8/9]

(1801) ᶜAbbās aydı: Ey ḳarındaşım oġlı, men bu mālnı kişilerdin ḳolsam, sen meni **tıḍmaġıl.** [222v-9]

(1802) Kāfirlerdin || alınġan māllar ḥelāl **bolmasa** uluġ ḳınġa **kirgey erdüñiz**. [222v-17/18]

(1803) Resūl ᶜaleyhi's-selām yarlıḳadı: Eger ᶜaẕāb inse ᶜÖmer**din** || **aḍın kimerse ḳutulmaġay erdi.** [222v-18/19]

(1804) Mekke kāfirleri Bedr toḳuşındın yanmışta Şāmdın kelgen arḳış mālını ḳamuġ çerig silāḥınña ḫarc ḳıldılar, māl || eyelerige **bėrmediler**. Düşmanlar birle sançışıp alduḳ tėdiler. [222v-20/21]

(1805) Cebre᾽īl keldi, ḫaber bėrdi. İslām çerigi yıġıldı, keñeştiler. Aydılar: Medīnedin çıḳalıñ || utru yöriyeliñ taşḳarudın salıñ, ilgerü **kirmesünler** tėp. [223r-1/2]

(1806) Ḳaçan Resūl ᶜaleyhi's-selām çıḳtı erse aydılar: Yā Resūla'llāh, seniñ köñlüñ neteg || tilese andaġ ḳılġıl, biziñ sözümizge **baḳmaġıl** tėdiler. Resūl ᶜaleyhi's-selām yarlıḳadı: Yalawaçlarḳa yarıḳlanmış||ta kėḍin **sançışmaḍın** yarıḳ çıḳarmaḳ **revā bolmas**. [223r-6/8]

(1807) Uḥud taġıña busuġ urġu bir yėr bar erdi. Anı saḳlaġalı ᶜAbdu'llāh Ḫabīrni yėtmiş atımçılar birle ıḍtı. Sançışta || ol kimge bolġay bu yėrdin **kirmesünler**, saḳlap turuñ tėdi. [223r-9/10]

(1808) … Anda kėḍin ẕü'l-fiḳārnı ṣaḥābeḳa ʿarża <ḳıldı>, munı kim tutar tėdi. || Ebū Bekr elig sundı, **bėrmedi**. Yana ᶜÖmer elig sundı, **bėrmedi**. Yana ᶜAlī elig sundı, **bėrmedi**. Yana Ḥamza elig sundı, **bėrmedi**. || Ebū Dücāne öre ḳoptı, atı Simāk bin Ḫaraşe erdi, aydı: Yā Resūla'llāh, ẕü'l-fiḳārnı ḥaḳḳınça men tutatyın tėp. Añga bėrdi. || Ḥaḳḳınça neteg tutġaysen tėdi. Ebū Dücāne aydı: Kāfirni andaġ urayın kim ḳılıçımnıñ uçı bulġanġınça. Ḳamuġ || ḫalāyıḳlar tañgladılar, munça eḍgülerge **bėrmedi,** añga bėrdi tėp. Köñgülleriñge şirk kirdi. [223r-10/14]

(1809) Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Bu || turışnı Mevlī taᶜālā özge yėrde **sıġmas** tėdi. [223r-15/16]

(1810) Sançışġanıñ sewerimiz | Ḳoynındaḳı ḳonarımız | **Sançışmaġanġa** ʿārımız || Burnındaḳı mehārımız [223r-21, 223v-1]

(1811) Kāfirler tuġı tüşti. || İslām çerigi anı körüp: Ġanīmetḳa baralıñ, Bedr toḳuşındaḳı meñizlig ḳuruġ **ḳalmalıñ** tėp ġanīmetḳa barur boldılar. [223v-2/3]

(1812) ᶜAbdu'llāh Cübeyr aydı: Andaġ **ḳılmañ**, özüñüzni saḳlañ. Resūl ᶜaleyhi's-selām vaṣiyyetin ḳabūl ḳılıñ. **Unamadılar**, bir || ançası bardılar, bir ançası **ḳaldılar**. [223v-4/5]

(1813) Aydı: Ḳorḳar-men kim **kerekmez** kim bir ḳaṭre ḳan yėrge tamsa, ḳıyāmetġa tegi yėr yüzinde ot **ünmegey**. [223v-12]

(1814) Ol kimerse Ebū Bekr ve ᶜÖmerḳa keldi raẕiya'llāhu ᶜanhümā, kördi: Ḳaḍġuluġ olturur||lar. Ne bolduñuz tėyü sordılar erse: "Muḥammedni öltürdiler, bizge imdidin soñ tiriglik **kerekmes**." [223v-14/15]

(1815) Yana sır içinde aydı: **Ḳaḍġu yėmeñ**, Muḥammed tirig turur. [223v-16]

(1816) Kāfirler kördiler kim || Muḥammed **ölmemiş**. Yıġılıp katıġ tepündiler. [223v-17/18]

(1817) Ol kün ẕü'l-fiḳārnı Resūl añga bėrmişiñge ḳaḍġurġanlar aydılar: || ẕü'l-fiḳārnı ol kün bizge bėrmiş bolsa bu iş bizdin **kelmes erdi** tėp. [223v-19/20]

(1818) Anda kėḍin Resūl birle taġġa bardılar, Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıñ aṭı taġġa **aşa bilmedi**. [Aḍaġını] ᶜAlīniñ egniñge ḳoḍup taġġa || aşıp olturdı, ṣaḥābeler tegreside olturdılar. [224r-4/5]

(1819) Ölgen ḳarındaşlar taḳı aldurġan ġanīmetler üçün ḳaḍġuluġ || bolup oltururda taġ tepesindin Ḫālid bin El-Velīd kāfirler birle körindi. Resūl anı körüp aydı: Yā Rab, yėr || yüzinde seni birlegen **biregü ḳalmaġay**. [224r-5/7]

(1820) Künümüz teñ, **yoḳ erse** siz biziñ birle || teñ **ermes-siz**. Biziñ ölgenler uçmaḥda turur, siziñ ölgenler tamuġda turur. [224r-10/11]

(1821) Ḫālid yandı. Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: **Kerekmez** kim bular Medīnege barsalar. Va'llāhi, eger Medīnege || barsalar, biz me barıp sançışur-miz. Baḳıp turuŋ tewe münseler Mekkege mü barurlar. [224r-12/13]

(1822) Muṭʿim bin ʿAdiniŋ Vaḥşī atlıġ ḳulı bar erdi. || Ebū Süfyān ewlügi Hind anı terge tuttı. Uḥud toḳuşınŋa barġıl, ḳatıġlanġıl. Üçegüde birin öltürgil, seni satġın alıp || āzād ḳılġam, boynum ḳulaḳımdaḳı altun kümüş yinçülerni saŋa bėrgem, men me saŋa bolġam. Muḥammedni ya ʿAlini ya Ḫamzanı || birisini öldürüp ḳanın içip kelgil tėdi. Vaḥşī aydı: Muḥammedḳa **kim elig tegüre bilgey**? Anıŋ saḳçısı Teŋri || turur. [224r-15/19]

(1823) ᶜAlī kendü arslan turur, aŋa küçüm **yetmegey**. [224r-19]

(1824) Resūl ᶜaleyhi's-selām andaġ kördi. Telim yıġladı, ṣaḥābeler ma yıġlaştılar. Resūl ᶜaleyhi's-selām kefenlik tiledi || **bulmadı**, ḳaplan terisidin yaġusı bar erdi. Aŋa yörgediler, **yetmedi**. Aḍaḳı açuḳ ḳaldı erse ayrıḳnı || keltürüp aḍaḳlarıġa örttiler. [224v-2/4]

(1825) Aḍın ölüglerni yıġdurup bir yolı namāz ḳıldılar. Anda kėḍin aydı: Ewde ḳız uyası bar. İşitse || **unamaġay**, **yoḳ erse** Ḫamzanı **kömmegey erdim**, ḳuş ḳurtlar **yėgeyler erdi**, ḳıyāmet kün olarnıŋ || ḳursaġından **çıḳġay erdi**. [224v-5/7]

(1826) Fāṭıma rażiya'llāhu ᶜanhā sewünmişte **ögsüz** bolup tüşti. Yana ögiŋge keldi, üç kurla || **bī-hūş** boldı. Tegme bir ᶜaḳlıŋa kelmişte: Atam tirig bar mu tėp sorar erdi. [224v-10/11]

(1827) Ḳaçan Resūl ᶜaleyhi's-selām Medīnege kirdi erse Medīne ḫatunlarını kördiler ölüglerige || yıġlayur. Ḫamzaġa **kimerse** yıġlaġuçı **yoḳ**. Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Ḫamzanıŋ kimersesi **bolsa** aŋa ma **yıġlaġay || erdiler** tėp aydı. [224v-17/19]

(1828) Açlıḳ boldı || köymiş süŋükni yėdiler, itni yėdiler, ḳanġa bulġanmış yüŋni yėdiler. Yėmek üçün bir birini öltürdiler. || Sançış künleri toḳuştı erse kāfirler aydılar: **Kerekmes** kim biziŋ aramızda alalıḳ bolsa **çıḳa bilmese-miz** || tėp. [225r-1/4]

(1829) Keldiler ün ḳıldı, aydı: ᶜArabda er ataġlıḳ **kimerse ḳalmadı**. Ḳamuġ çıḳtılar. || Siz olarnıŋ birle **çıḳışu bilmegey-siz**. [225r-5/6]

(1830) Burunḳı yıl olar kelip bizni öltürdiler, bu yıl olarḳa barsaŋız || ḫāliŋiz neteg bolġay **bilmes-men**, tėdi. [225r-6/7]

(1831) Olar ḳorḳtılar yürek aldurdılar. Resūl ᶜaleyhi's-selām: Çıḳıŋ, atlanıŋ || tėdi. **Çıḳmadılar**. [225r-7/8]

(1832) Kāfirler ḳorḳmışta utru **çıḳmadılar**. Müʾminler || sançış **kılmadın** selāmet yandılar. [225r-15/16]

(1833) Ol kün Mekke kāfirleri ḥacdın || **kimerseni yıġmas erdiler**, meni me **yıġmaġaylar** <tėp> saḳındı. [225r-17/18]

(1834) Bu enṣāriler menim ḳursaḳım, ėkki közüm, siŋirlerim tururlar. Hicret **bolsa** bulardın biri || **men erdim**. [225v-4/5]

(1835) Tewedin inip sözlegenin Resūl ᶜaleyhi's-selām || fāl sıŋardın **unamadı**. Aḍın kimerse yol bilgen bar mu tėdi. [225v-6/7]

(1836) Resūl ᶜaleyhi's-selām başlaġıl tėdi, berk yolġa tüştiler. Aġış iniş telim. Ḫudeybiyeḳa tegdiler. Bu Ḫudeybiye muḥarrem er<di>. || Resūl ᶜaleyhi's-selām tewesi anda çökti. Ḳoparġıl tėdiler, **unamadılar**. [225v-8/9]

(1837) Muḥammed kelip Ḫudeybiyeḳa tüşmiş tėp til boldı. || Kömek yıġıp keldiler. Müʾminler muḥarrem üçün silāḥ **alu kelmediler erdi**. Taş birle uru ḳamuġını Mekkege || yandurdılar. [225v-9/11]

(1838) Mesᶜūd Ṣaḳafī yetip keldi, aydı: Siz Muḥammedni **yandurmaŋ**, özi mundaġ eḍgü işlerge kelip turur. || Menim sözümge **kirmes erseŋiz,** men barıp aŋa buluşur-men, Mekkege kirür ne tilese ḳılur tėdi. [225v-13/14]

(1839) Aydılar: || Muḥammedni ḳoḍalı kirsün, eḍgülük birle çıḳsun. Bizlerde **kimerseni ėltmesün** tėp. Süheyl bin || ᶜAmrnı Mesᶜūd Ṣaḳafī birle ıḍdılar. [225v-14/16]

(1840) Süheyl kelip ėkki ṣaf yöridi, Resūl ʿaleyhi's-selām mertebesin körse || taŋgladı. Resūlḳa yaḳın keldiler erse, bu ne **bolmaçı**, opraḳlarnı yıġıp turur-sen || tėdi. [225v-18/20]

(1841) Muġīre bin Şuʿbe rażiya'llāhu ʿanhu Resūl ʿaleyhi's-selām || öŋinde yalıŋ ḳılınç alıp turur erdi. Boynun kese çapayın tėp tepündi. Resūl ʿaleyhi's-selām || Muġīreni **tıydı**. [225v-20/21, 226r-1]

(1842) Süheyl aydı: Bu kim turur? Aydı: Ataŋ ḳarındaşı Muġīre turur. Süheyl Muġīreġa aydı: || Boyuŋnı süŋgüküŋni **yop mu turur-sen**? Bu kün maŋga ḳılıç tartar-sen. [226r-1/2]

(1843) Süheyl aydı: Sen **bilmes mü-sen** Mekkede || açlıḳ turur, sen mundaġ kāᶜide birle kirseŋ Mekkede **biregü ḳalmaġay**, ḳamuġ seni ārzūlar. Bu yıl yanıp || barġıl, yana yıl kelmişte saŋga yol bėreliŋ. Üç kün turġıl, ne tileseŋ ḳılġıl tėdi. [226r-3/5]

(1844) Yana Süheyl aydı: Bir aḍın söz bar, bizdin kimerse müsülmān bolup saŋga barsa bizge yandurup || yibergil, sendin kimerse bizge kelse anı bizdin **almaġıl**. [226r-6/7]

(1845) Süheyl bu sözge bitig tiledi. Resūl ʿaleyhi's-selām ʿAliḳa bitig bitigil, || tėdi. ʿAli raẓiya'llāhu ʿanhu bitig bitidi kim: Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāḥim. Süheyl aydı: Raḥmān raḥīm kim bolur **bilmes-miz**. || Resūl ʿaleyhi's-selām aydı: Raḥmān raḥīmni buzġıl, neteg bitiseŋ sen bitigil, tėdi. Süheyl ḳalem aldı اللهم كمساب || bitidi. Yana kāġıẓnı ʿAli aldı raẓiya'llāhu ʿanhu bitidi: اذه امالح دمحم لوسرلله نب دبع عم لهيس نب رمع اذك اذك || Yaʿnī: Bu ol bitig turur kim Süheyl bin ʿAmr birle yaraştılar. Süheyl anı kördi erse aydı: Biz seni Resūlu'llāh tėdimiz, **ne söz || ḳaldı**? Seni Resūl **tėmez-miz**. Resūl ʿaleyhi's-selām ʿAliḳa aydı: Resūlu'llāhnı buzġıl. ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu Resūlu'llāhnı buzmaḳḳa || **unamadı**. Resūl ʿaleyhi's-selām öz ernekin tili birle ölitti, ernekin ʿAliḳa sundı: Ḳayu turur körgüzgil, tėdi. ʿAlī Resūl||niŋ ernekin tutup Resūlu'llāh kelīmesi üze ḳoḍtı. Resūl ʿaleyhi's-selām anı yoydı, aydı: Muḥammed bin ʿAbdu'llāh bitigil tėdi. Bitig tamām || boldı, mühr ḳıldılar. [226r-8/16]

(1846) Süheyl öre ḳoptı, || Ebū Ḥandelniŋ yaḳasın tutup tarttı. Mekkege eletür boldı erse ṣaḥābeler ara kirip alur boldılar. Süheyl aydı: Ḥālī || bitigleştük, bitig taḳı **ḳurımadı**, ᶜahdni buza turur-siz. [226r-16/18]

(1847) Süheyl yaḳasın tutup tartar, Ebū Ḥandel eḍiz ünün aytur: || Meni kāfirler alıp tururlar, **ıḍmaŋ.** [226r-18/19]

(1848) Biz ol ḳavm birle ᶜahd ḳılduḳ. ᶜAhdni bozmaḳ bizdin **lāyık bolmaġay**. [226r-20]

(1849) Ṣaḥābeler anı körüp || ṣabrları **ḳalmadı.** ᶜÖmer raẓiya'llāhu ʿanhu ol sözge **bütmedi**. Ebū Bekr-i Ṣıdīḳḳa keldi, aydı: Yā Ebā Bekr, bu Muḥammed Resūlu'llāh **ermez mü** tėdi. || Andaġ erse bu ne ḫorluḳ turur biz körer-miz, bu ne emgek turur biz tartar-miz? Bu ṣulḥnı, bu şarṭnı **nelük** ḳabūl ḳılduḳ? [226r-20/21, 226v-1]

(1850) Ebū Bekr aydı: || Yā ʿÖmer, aḳruraḳ teprengil. Bu Muḥammed Teŋriniŋ yalawaçı turur. İḍi ʿazze ve celle yarlıġıdın **taş** iş **ḳılumaġay**. Yana aydı: || Olardın müsülmān bolup bizge kelgenni **nelük** bėrür-miz? Ebū Bekr raẓiya'llāhu ʿanhu aydı: Bizge kelgen ḥaḳīḳat müʾmin erse olarda || turup müsülmānlıḳnı aytu bėrse bėrsün, yegrek bolġay tėdi. ʿÖmer raẓiya'llāhu ʿanhu yana aydı: Bizdin kimerse olarġa barsa **nelük** || yandurup **ıḍmaslar**? Ebū Bekr aydı: Kim bizdin yüz öwürüp kitti erse ol bizge **kelmese** yaḫşıraḳ. [226v-1/5]

(1851) ᶜÖmer raẓiya'llāhu ᶜanhu bu sözge || tındı. Ulaş aytur erdi: Ol kün Ebū Bekr sözi **bolmasa** müsülmānlıḳ işiŋge köŋlüm inanġu teg **ermes erdi**. || Tün kündüz rūze tutup sadaḳalar bėrip ḳul küŋ āzād ḳılur erdim, ol künki söz ḳorḳınçı üçün kim sözledim erdi. [226v-5/7]

(1852) Resūl ᶜaleyhi's-selām Mekkege kirdi. Kaʿbeḳa ziyāret ḳıldı, ṭavāf ve ᶜumre keltürdi, ḳurbānlar ḳıldı. Biregüni Resūlḳa || müvekkil ḳıldılar, üç kün tursun, bir sāᶜat artuḳ **ḳoḍmaġıl** tėdiler. [226v-10/11]

(1853) ʿAlī cühūd birle toḳuş ḳıldı. ʿAlī cühūdnıŋ || tepesiŋge urdı. Başı yaşıḳı birle ėkki pāre boldı. Cühūd **aŋglamayın** ḳaldı. Cühūd aydı: **Oŋgulmadıŋ**. ʿAlī aydı: || Başıŋgnı ırġaġıl. Başın ırġadı erse ėkki aḍrılıp tüşti. [226v-20/21, 227r-1]

(1854) Cühūdlar ḳaçtılar, müʾminler soŋgına kirdiler. Cühūdlar ḥişārḳa barıp ḳapuġ berkittiler. || ʿAlī kelip ḳapuġnı tutup tüpindin ḳoŋgurup ḳırḳ arşun yėr artġaru kemişti. Ol ḥālde ʿAlī öz küçiŋge küwendi. Cebre'īl özin || körgüzdi: Men seniŋ birle erdim tėdi. Yana aydı: Ḳapuġnı imdi tepretgil tėp. **Tepretü bilmedi.** [227r-1/3]

(1855) Resūl ᶜaleyhi's-selām Medīneḳa kirdi, Benī Ḳureyẓa ve Naẓīr birle ᶜahd ḳıldılar, aydılar: Biz seniŋ birle ḥarb **ḳılmaz-miz**, || sen me bizge **kılmaġıl**, seniŋ işiŋde keŋeş ḳılalıŋ. [227r-13/14]

(1856) Cühūdlar aydılar: Nuṣretleri **ḳalmadı**. Anı ḫaṭā aydılar: Tevrītde **yoḳ erdi** kim ulaşı || nuṣretlıġ bolġay tėp. [227r-16/17]

(1857) Yana bir cevāb ol turur: Müʾminlerḳa ulaş nuṣret erdi, ammā kāfirler **bilmediler**. [227r-17]

(1858) **Neçe me** Tevrītde Muḥammed ṣıfatın || kördiler erse **īmān keltürmediler**. [227r-18/19]

(1859) Aydı: Yā Resūla'llāh, men barġay-men, anı || ewdin çıkarġay-men. Sözleşür ḫālde seniñ sıñgardın **yaraġsız söz** sözlemekge muḥtāc bolsam neteg || ḳılġay-men? Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Sözlesen̄ **ziyān ḳılmaġay**. [227v-5/7]

(1860) Ne işke keldiñ tėse aydı: Ey <Kaᶜb>, Muḥammed bizdin cizye ḳola turur. Biz, yėgü etmek || **bulmaz-miz**. Sendin nerse borç ḳılġalı keldim tėdi. Kaᶜb aydı: Mañga tutuġ nerse **bėrmegińçe bėrmes-men**. [227v-9/10]

(1861) Kaᶜb ḳoptı, tamdın ingeli oġradı. Evlügi etekin tuttı, aydı: Bu ün yaraġsız || ün turur. Men munda ḳan eṣeri körer-men tėdi. [227v-11/12]

(1862) Evvel || ḳılıç birle ururda bir ṣaḥābeniñ aḍaḳıġa ḳılıç tegdi, tüşti. Aydı: Meni munda ḳoḍuñ, siz ḳaçıñ. Resūl ʿaleyhi's-selām||ḳa mendin selām tegürüñ. Aydılar: Seni munda **neteg ḳoḍalıñ**? Alıp baralıñ ya kendü seniñ üçün munda || sançışalıñ. [227v-17/20]

(1863) Uçalarıñga köterip ḳaçtılar. Cühūdlar tuydılar, kelip ölügni kördiler. Silāḥların alıp || eḍerdiler, **kimerseni bulmadılar**. [227v-20/21]

(1864) Ol ḫālde Cebreʾīl keldi aydı: Yā Resūla'llāh, olar **yıġılmasdın burun** barġıl, yılḳı ḳaraları || **boş eyesiz** ḳalıp turur tėdi. [227v-21, 228r-1]

(1865) Aydılar: Siz, fesād işlerni **sewmez-miz** tėyür-siz; yana yıġaçlarnı keser-siz. Saġ<ın>uḳ || ḳaralar köñlinde munı **revā ermes** tėgeyler. [228r-3/4]

(1866) **Körmesler** kim İḍi ᶜazze ve celle yarlıḳar... [228r-4]

(1867) Resūl ᶜaleyhi's-selām amān bėrdi, ol şarṭ üze kim tegme üç ew ḫalḳı yıġılıp || ewdeki ḳumāşların bir tewege yüklep burunduḳ **tañgmasunlar**. Tewedin tüşgen bizge, arḳasında ḳalġan || sizge tėp. [228r-6/8]

(1868) Rivāyet ḳılur Ebū Saᶜīd El-Fāryābī: Ḳaçan tevelerge yüklep **tañgġısız** ıḍtılar erse || ḳuruġ idişler, eski ḳurımış ḳaplar tewedin tüşüp ḳaldılar.[228r-8/9]

(1869) Ḳarımnı öz || ėlinde körmiş erdi. Ḳarım ḳaza başladılar. İçinde taş çıḳtı. Mitin añga **ötmedi**. Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa || ḫaber ḳıldılar.[228r-15/17]

(1870) ᶜAbdu'llāh ibn Ubey munı işitti, aydı: Ol eldeki ḫalāyıḳ andaġ **ermesler** kim Muḥammedni ėlleririñge || yaġutsalar. Bu kün bir ḳarımdın bir ḳarış **çıḳa bilmez-men**. [228r-21, 228v-1]

(1871) Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa aydı: Bir saġu arpa bar, bir eçkü bar. Emgeklig || bolup biziñ ṭaʿāmdın tatsañgız bolġay mu tėdi. Resūl ᶜaleyhi's-selām yarlıḳadı: Sen barġıl ḫatunuñġga ayġıl: Tennūr aġzın || **açmasun**, etmeklerin **çıḳarmasun** men kelgińçe tėp. [228v-7/9]

(1872) Cābir yıraḳdın bu ḫalāyıḳnı kördi erse kirip ewlügiñge aydı: Resūl ʿaleyhi's-selām telim ḫalāyıḳlar birle kelür. || Ewlügi aydı: Biziñ ṭaᶜāmumız neçe erdükin Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa **aytmadıñ mu erdi?** Cābir aydı: Aydım. Ewlügi aydı: Aydıñ || erse **ḳaḍġurmaġıl**, Mevlī taᶜālā bereket bėrgey tėp. [228v-12/14]

(1873) Tün içinde barıp ḳapuġ ḳaḳtı. || Kim-sen tėse Ḥayy bin Aḫṭab-men, ḳapuġ açıñ tėdi. Aydılar: Ḳapuġ **açmaz-miz**, sen bed-baḫt, şūm turur-sen. Benī Naẓr || seniñ şūmluḳuñgda helāk boldılar, bizni me helāk ḳılur-sen tėdiler. Aydılar: Ey ḳavm, men açıp turur-men, mañga || ṭaʿām kerek. Ḳaçan ṭaʿām sözin işittiler erse ḳapuġ yapmaḳnı ʿār kördiler, ḳapuġ açtılar, ṭaʿām keltürdiler, yėyü başladılar. [228v-18/21]

(1874) Aydılar: Sizlerge bir naṣīḥatım bar: Bu çerig keldi, **yanmas** Muḥammedni **öltürmegińçe**. Medīneni **bozmaġınça** sizlerni **koḍmaslar**. Anıñ üçün kim Muḥammed birle siz bir teglig-siz. [229r-1/2]

(1875) Ol Ḥuẕeyfetü'l-Yemānī Resūl ʿaleyhi's-selāmdın cāsūs erdi. Ol tün || içinde küffār çeriginge kirdi, sözlerin işitti, ʿamellerin añgladı. Ḫalḳnı Ebū Süfyān çadırıñga kirürin kördi erse || olarıñ birle kirdi. Ḳaçan yat kişi bar erse tutuñ tėyü söz işitti erse aytur: Ḳorḳtum, eligimni **aḍın kimerse** || **tutmasun** tėdim. [229r-7/10]

(1876) Ḥuẕeyfe aytur: Men me olarıñ birle || çıḳtım. Bir ḳorıġda olturdum. Biregü keldi ḳılıç birle urayın tėdim erse Resūl ᶜaleyhi's-selām vaṣiyyeti köñlümge tüşti. || Men sizge **kelmegińçe** yañgı işler **koparmañg**, tėmiş erdi. Anı saḳındım **öltürmedim**. Anda kėḍin Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa || keldim, körmişim işitmişimni aytu bėrdim. [229r-12/15]

(1877) ᶜÖmer raẓiya'llāhu ᶜanhu aydı: **Yalġan aytur-sen**. Ḥuẕeyfe aydı: Ol kün **yalġan sözlüg || sen-sen**, tėdi. ᶜÖmer aydı: Yā Resūla'llāh, **körmez mü-sen** meni yalġançı tėyür, söke turur. Resūl

ᶜaleyhi's-selām ᶜÖmerḳa aydı: Ḥuẕeyfe köni || sözleyür, sen ozaḳı vaḳtlarda butlarnı Mevlī taᶜālāḳa ortaḳ turur tėp telim aymış erdiŋ̄ Ḥuẕeyfe || anı aytur erdi tėdi. [229r-15/18]

(1878) Ançada Naᶜim bin Mesᶜūd Eṣ-Ṣaḳafī aydı: Sen muŋ̄a **ḳaḍġurmaġıl**, men İslām keltürdüm, oġlum ḳızım || **bilmesler**. Men barıp Benū Ḳureyẕanı biziŋ̄ sıŋ̄ar öwüreyin tėp. [229r-18/19]

(1879) Ey miskīnler, Ebū Süfyān Muḥammedni **yeŋ̄ġgey mü sanur-siz**? || Revā bolġay kim Muḥammed anı yeŋ̄ġgey, olar kitgeyler, sizler ḳalġay-siz. [229r-20/21]

(1880) Yarındası kün Resūl || ᶜaleyhi's-selāmnıŋ̄ ṣaḥābeleri **sançışsız ġanīmet** aldılar. [229v-9/10]

(1881) Resūl ᶜaleyhi's-selām menzilge yandılar, saçı saḳalı ḳarım topraḳından || toġ bolmış erdi. Ḫatunlarında birisi saçın saḳalın yuġalı oġradı. Cebrāʾīl kelip aydı: Yā Muḥammed, saçın saḳalıŋ̄nı || **mu yudurur-sen**? Biz ferişteler ḳanatlarımız tozı toprakın **silkmedin turur-miz**. Başıŋ̄ḳa suw ḳoyġıl, || Benū Ḳureyzaḳa atlanġıl. Tutup bulun ḳılġıl. [229v-10/13]

(1882) Ḥişārḳa kirmiş erdi<ler>. Suw azaldı. Suwsadılar erse suw idişlerin aġızlarıḳa || ḳoyup suw içkeli oġradılar, suw **bulmadılar.** [229v-14/15]

(1883) Mevlī taᶜālā ḳażāsından bir oḳ keldi, saġdın Saᶜd bin Muᶜāẕ||nıŋ̄ köziŋ̄ge tegdi. Ḳatıġ aġrıdı. İḍi ᶜazze ve celleḳa yalbardı: İlāhī, Benū Ḳureyẕadın öçümni **almaġunça** cānımnı **almaġıl**. [229v-15/16]

(1884) Ḳatıġ suwsadılar **umasġa tegdiler**. Āmān ḳoldılar. Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Āmān **bėrmez-miz**. [229v-17]

(1885) Aydılar: Munuŋ̄ hükmige **kirmeŋ̄** || öldürmekni unayur tėdiler. [229v-18/19]

(1886) Ebū Lübābe aytur: Taḳı aḍaḳ **maŋ̄ġmadım erdi**. Bildim kim Allāhḳa taḳı Resūlḳa ḫıyānet ḳıldı. [229v-19]

(1887) Çāre **bulmadılar,** kelip Saᶜdnıŋ̄ || aḍaḳıŋ̄a tüştiler. [229v-20/21]

(1888) Saʿd aydı: **Ḳaçanġa tegi** ḫilāfnı || saḳlayın? Ḥükm ḳıldım: Erenlerin öltürüŋ̄, ḫatunların bulnaŋ̄, oġlanların alıŋ̄. [229v-21, 230r-1]

(1889) Bu er öre ḳoptı: Olarda kėḍin maŋ̄a tiriglik **kerekmes**, meni me öltüriŋ̄ tėdi. [230r-6]

(1890) Olar aydılar: Ançası bar, sen || çerig yıġıp adanurḳa oġradıŋ̄, **yoḳ erse** seni kes kes ḳılur erdük. [230r-12/13]

(1891) Anda kedin aydı: Men sizni bu dīnimiz || içinde ok erürler mü **ermes mü** tėp sınayur erdim. El-hamdü li'llāh dīniŋ̄iz içinde üstüvār ermiş-siz, tėdi. [230r-13/14]

(1892) Ammā Mışr meliki Muḳavḳış **īmān keltürmedi**, **velīkīn** Resūl ᶜaleyhi's-selāmġa böleglerin ıḍtı. [230r-15]

(1893) Ammā Ḥabeşe meliki Necāşi imān keltürdi, bitigge cevāb ıḍtı, aydı: Yā Resūla'llāh, || meni kelgil tėyür ersenŋ̄ keleyin, **kelmegil** tėyür ersenŋ̄ turayın. Ḳayu müsülmān maŋ̄a kelse aġırlayın tėdi. [230r-17/18]

(1894) Resūl ᶜaleyhi's-selām || cevāb bitidi: Bizge **kelmegil,** öyüŋ̄de oḳ turġıl. [230r-18/19]

(1895) Ammā Fars meliki Kisrā Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıŋ̄ bitigin yırttı, Resūl || ᶜaleyhi's-selāmnı horladı, aydı: Elçini öldürmek pād-şāhlar töresi **ermes**, **yoḳ erse** seni **öldürgey erdim** || tėdi. [230r-19/21]

(1896) Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Meniŋ̄ bitigimni buzdı erse özini buzdı. Meniŋ̄ birle || yaraşsa mülki ma amān bolġay erdi. [230r-21, 230v-1]

(1897) Kisrā ança birle tap **ḳılmadı**, Yemen uluġı Bāzānḳa bitig ıḍtı: Barġıl, Muḥammedniŋ̄ boynını baġlap maŋ̄a keltürgil. [230v-2]

(1898) Resūl ᶜaleyhi's-selām <aydı>: Barıŋ̄, menim Teŋ̄rim seniŋ̄ Teŋ̄riŋ̄ni öldürdi. Tācikler aydılar: Andaġ **tėmegil,** || ol işitse saŋ̄a ḳın üze ḳın ḳılġay. Resūl ᶜaleyhi's-selām, barıŋ̄ tėdi. [230 v-8/9]

(1899) Ebū Bekr aydı: Ol bizge tėmek erdi, anıŋ̄ || beḳāsı **yoḳ**. Terk rūzgārda Rūm ehl-i Tacikler üze ġalebe ḳılġaylar. [230v-12/13]

(1900) Ubeyy bin Ḫalefü'l- Cumehī aydı: **Hergiz** Rūm ḫalḳı Fārs || üze ġālib **bolmaġaylar**. [230v-13/14]

(1901) Bu sözge öçeştiler. Bėş yılda bu iş **bolmasa** Ebū Bekr bėş tewe bėrmek boldı. [230v-14]

(1902) Aydılar: || **Uwtanmas mu-sen**, munça sançḳan birle ölgeli? [231r-2/3]

(1903) Kisrā aŋ̄ga ḥased ḳıldı, boynaġuluḳ ḳılġay tėp ḳorḳtı, bitig bitidi, elçiler birle ıḍtı: Sıŋ̄gar || etükü̇ŋ̄ keḍdiŋ̄ erse sıŋ̄garını **keḍmedin** maŋ̄ga terk kelgil. [231r-7/8]

(1904) Bu bitig bėrmişte kėḍin saḳındı: **Kerekmes** kim **kelmese**. [231r-8]

(1905) Soŋ̄gınça yana bitig ıdtı: **Kelmegil**, seni ündegen işimiz bütti, tėdi. [231r-9]

(1906) Şāhbīzād Kisrānıŋ̄ ḳatında til alġuçısı bar erdi. || Ḫaber ıḍtı: **Zinhār kelmegil**, kelseŋ̄ seni öldürür tėdi. [231r-9/10]

(1907) Burunḳı bitig tegdi erse bitigni yırttı. Ėkkinçi bitig yetti. || Burunḳı bitig ėltgenge aymış erdi: Ol bitig birle yetse bu bitigni **bėrmegil**, **yetmese** bėrgey-sen tėmiş erdi. [231r-10/11]

(1908) Burunḳı ėlçige aydı: Bu sözni **kimersege aymaġıl**, kizlegil. Saŋ̄ga munça nerse bėrgey-men tėp. [231r-12]

(1909) Yana aydı: **Zinhār** Ḳayserḳa **nerse sözlemeŋ̄** tėp. [231r-19]

(1910) Ḳaçan tersā Ḳayser çerigige yetti erse eḍiz ünün || aydı: Kisrā maŋ̄ga bitig **bėrmedi**, menim yaḳamda **berkitmedi**. [231r-21, 231v-1]

(1911) Teŋ̄ri tuta anṭ yād ḳıldı. Bu işler Kisrānıŋ̄ bitigi turur, menim ḫaberim **yok**. [231v-5]

(1912) Yana aydı: Men **kimersege** || **buluşmas-men,** bilgil tėdi. [231v-5/6]

(1913) Çerig aldı, aḳru aḳru, Kisrāge **bildürmedi.** Bir yıġaçlıḳ yėrge keldi.|| Kėçe boldı erse ėlge kirdi ḫazīnesin aldı. Kisrānı ıssıġ suwda buldı, çıḳardı. Oġlı Şīrūneniŋ̄ || buḳaġusın aldı, atası aḍaḳıŋ̄ga urdı. [231v-6/8]

(1914) Kisrā aydı: || Meni öltürgil. Kim atasını öltürgenni bulup **öltürmese** ḫarām-zāde bolur tėdi. [231v-13/14]

(1915) Sen ne tėdiŋ̄ tėse seni **öltürmedim erse** || ḫarām-zāde bolġay-men tėdim. [231v-15/16]

(1916) Aymışlar: Bir kün Şīrūne ḫazīneḳa kirdi. Bu ḳapnı || kördi bitiglig: Erlik dārūsı turur tėp. Aldı, bir ançasın yėdi. Ol oḳ sāᶜatde || **öl<me>di**, velīkīn uvut endāmınġa ḳurt tüşti. [231v-16/18]

(1917) Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa ḫaber boldı, on miŋ̄ er birle ḳamuġ || silāḥlıġlar aṭlandılar. Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa yawlaḳ ḫoş keldi. Biregü aydı: **Kimerse** biziŋ̄ birle **turuşmaġay**. Resūl ᶜaleyhi's-selām || anı işitip **unamadı**: Bu er menim çerigimni yėlge bėrdi. [231v-21, 232r-1/2]

(1918) Resūl ᶜaleyhi's-selām || aydı: Sizge üç iş bar, ḳayusın tileyür-siz, sizdin keçüreliŋ̄ mü ya sizni öltüreliŋ̄ mü ya İslām || mu keltütür-siz? Aydılar: Öldürseŋ̄iz bolur, keçürseŋ̄iz me bolur, ammā İslāmnı **unamaz-miz**. [232r-9/11]

(1919) Suʾāl: Tebük maʿnīsi ne bolur? Cevāb: Lüġat içinde eşek **arıġsızını** || yıḍlap ḫoşlanmışta burnını yoḳaru kötürmek bolur. [232r-13/14]

(1920) Aymışlar: İslām çerigi aṭlandı, Şāmḳa oġradı. || Temmūz ayı erdi. Ḳatıġ emgendiler. Kün isig, azuḳları az, suw **yoḳ**. [232r-16/17]

(1921) **Hīç vaḳtde** mundaġ **emgenmişleri yoḳ erdi**. [232r-19]

(1922) Köŋ̄gülleriŋ̄ge kirdi, bu İslām ḥaḳ erse || bizge bu emgekler **ketürmegey erdi**. [232r-19/20]

(1923) ᶜAmr Necāşiḳa keldi, || bitigni bėrdi. Bitigni oḳıdılar. Aydı: Mundaġ kişi maŋ̄ga kelmişi **yoḳ**, ḳaçan kelse körgey-miz tėdi. [232v-12/13]

(1924) ᶜAmr bin ᶜĀṣ Caᶜfer ünin tanudı, || aydı: Ey melik, ol biz ayġan kişiniŋ̄ üni turur. Özini Teŋ̄ri ėlçisi atayur. Saŋ̄ga kirmişte || **selām bėrmes**. Ḳamuġ ᶜālemluḳlar secde ḳılmış teg saŋ̄ga **secde ḳılmas**, aḍınlar ḳılmış teg || **ḳılmaz**. [232v-15/18]

(1925) Caʿfer yana aydı: Teŋ̄ri ʿazze ve celle çeriginge destūr bar mu? Necāşī || aydı: Kirgil tėdi. Teŋ̄ri ᶜazze ve celle amānı birle kirdiler; selām ḳıldılar, **ammā secde ḳılmadılar**. [232v-19/20]

(1926) ʿAmr aydı: || Ey melik, men **aymadım mu**, bular saŋ̄ga **secde ḳılmaġaylar** ᶜālemluḳlar ḳılmış teg tėp. [232v-20/21]

(1927) Caᶜfer aydı: Ey melik, || Teŋ̄ri ᶜazze ve celle bizge bir yalawaç ıḍtı kim ᶜālem<de> andaġ yalawaçnı köz **körmişi yok,** anıŋ̄ şıfatın ḳulaḳlar **işitmişi** || **yoḳ**, **kimerseniŋ̄** köŋ̄lüŋ̄ge me **keçmişi yoḳ**. Ḳamuġ peyġamberlerġa selām ve tahiyyāt aytur, ḳardaşlarnı || ulamaḳ buyurur, ata ananı eḍgü tutuŋ̄ tėyür, ḳamuġ hayrātlarġa yol körgüzür, ṣadaḳa bėriŋ̄, || māl zekātın

bėriŋ tėyür, kāfirlıḳ dīnin ḳoḍuŋ, müsülmān boluŋ tėyür, **ammā** secde Teŋri**din** || **özgege revā bolmas** tėyür. [232v-21, 233r-1/5]

(1928) Yana aydı: Pes melikler öŋginde köp sözlemek edeb **bolmaz**, bularḳa || aytġıl: Olardın biregü turup bizdin biregü utru turup sözleşeliŋ. [233r-5/6]

(1929) Yana aydı: Bularḳa || sorġıl: Biz ḳul mu, āzād mu-biz? Sordı erse āzād turur-siz tėdiler. Yana sorġıl: Bizdin nerse || alġuları bar mu? Sordılar erse **yok** tėdiler. Necāşī aydı: Bularda alġuŋuz neçe taġlarça erse, öz ḫazīnemdin öteyin. Aydılar: Sorġıl, biz ḳullar **ermes ermiş**, biz **kimerseni öltürmemiş,** || alġuları **yoḳ ermiş**. Bizdin ne tileyürler? [233r-6/10]

(1930) Necāşī || aydı: Kim Teŋri diniŋge kirse yana çıḳar mu? **Çıḳmaz** tėdi. [233r-14/15]

(1931) Yana ᶜAmr bini'l-ᶜ Āṣka aydı: || Siz maŋga rüşvet bėrdiŋiz, hediyye **keltürmediŋiz**. Men **rüşvet almas-men**, anıŋ üçün kim maŋga İḍi || ᶜazze ve celle mülk bėrdi, rüşvetni **ḥarām ḳıldı** tėp. Keltürgenni yandurup bėrdi. [233r-16/18]

(1932) ᶜAmr bini'l- ᶜĀṣ bir kün bu ḳoldaşḳa aydı: Bu munça māl menim ögretmekimdin ḥāṣıl || boldı, yarımın maŋga bėrgil tėdi. Ol **bėrmedi**. ᶜAmr bini'l-ᶜĀṣ bir yıḍ ḳöydürüp micmerni ᶜıṭrı birle || Necāşiḳa alıp bėrdi. [233v-19/21]

(1933) Ṭahāret ḳılıp yanıp || keldim. Havdacḳa kirip eligimni boynumḳa sundum. Ṭahāret ḳılġan yėrde boynumdaḳı monçuḳ || **yoḳ**, unutmış-men. Yana çıḳtım, ṭahāret ḳılġanım yėrge bardım, buldım. [234r-12/14]

(1934) Yana yanıp yurtḳa keldim. Yük || yüklengenler, havdacḳa kirgenimni kördiler erdi. Çıḳarımda **körmemiş erdiler**, men yurtda || ḳaldım. [234r-14/16]

(1935) Resūlᶜaleyhi's-selāmnıŋ ᶜādeti ol erdi: Tegme tün içinde havdac tegresige kelip bir ya ėkki || ḳurla meni sorar erdi. Ol kėçe meni sormış, **bulmasa** çerigni tüşüŋ tėmiş. Çerig arasıda || söz tüşmiş: Tüşgü vaḳt **ermes** tüşgü yėr **ermes**. Tüşmişler. [234r-16/18]

(1936) ᶜAbdul'llāh bin Ubeyy ulaşı çerig || ḳırıġında tüşer erdi, artuḳ **yaraġsız** sözlese yaranlar **işitmesün üçün**. Meni yıġlayurda || kördi, tewe üze Ṣafvān burunduḳ yėtip yöriyür erdi kim vallahi munı **körmişi yoḳ** bu ma || Ṣafvānnı **körmişi yoḳ**. [234v-2/5]

(1937) Ḳaçan men aġrıġ bolsam || Resūl meni sora kelür, şefaḳat ḳılur erdi. Bu yėrde **kelmedi**, **sormadı**. Men anı taŋgladım. || Destūr tiledim, atam anam ewiŋge barayın tėdim erdi. Murādım ol erdi: Nelük barur-sen || tėp maŋga sorġay, men ayġay-men: Sen meni **sormas** üçün tėp. [234v-6/9]

(1938) Resūl ᶜaleyhi's-selām destūr || bėrdi, bardım. Meni **sormadı**, maŋga **kelmedi**. Ḳapuġdın öter bolsa ol, barıŋgız neteg turur tėp || öter erdi. [234v-9/11]

(1939) Tegmedin menim sözümni sorar ermiş. Bir kün Zeynebḳa sormış. Zeyneb aymış: || ᶜĀyişeli menli ara köŋgül ḳalığı bar, **velīkin** iŋgen sözlegen bühtānnı **men aytu bilmez-men**. || Men kiçiglikde uluġluḳda ᶜĀyişedin könilik**din aḍın nerse körmişim yoḳ**. [234v-11/13]

(1940) ᶜĀyişe ḳız ḳarındaşı Ḥamnāḳa sorsa, ne boldı erse men ne bileyin tėmiş. ᶜAlī raẓiya'llāhu ᶜanhuḳa || sormış. ᶜAlī aymış: Yā Resūla'llāh, köŋgül **unamasa** ṭalāḳ bėriŋ yana bir aḍınnı ḳolġıl. [234v-14/15]

(1941) Ḳoŋgşılarıŋga sorsa, || özindin **yaraġsız iş körmişimiz yoḳ** tėdiler. [234v-16/17]

(1942) ᶜĀyişe raẓiya'llāhu ᶜanhā <aydı>: Bir kėçe Ümmü Musaṭṭaḥ || birle çıḳtım, Ümmü Musaṭṭaḥnıŋ aḍaḳı sürçti. Musaṭṭaḥ helāk bolsun tėp sökti. Nelük söker-||sen tėdim erse: **Körmes mü-sen** saŋga ne tėyürler? [234v-17/19]

(1943) ᶜĀyişe aytur: Ḳaçan bu sözni işittim erse yawlaḳ emgendim, aġrıġım taḳı arttı. Ewge kirdim, || yüzümni öwürdüm. Atam anamḳa aydım: Maŋga bu sözni nelük **aymadıŋız**? Resūl ᶜaleyhi's-selāmḳa barıp sözümni || sözlep **ᶜözr ḳolġay erdim**. [234v-21, 235r-1/2]

(1944) Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Ne-erse maŋga ayġıl. Ādemī **yazuḳsız bolmas**. [235r-4]

(1945) ᶜĀyişe aytur: Ḳaḍġuda Yaᶜḳūb || yalavaç atını unutdum, sözüm **yoḳ**. [235r-4/5]

(1946) Men aydım: Sewinç sendin mü turur ya İḍi ᶜazze ve celledin mü turur? Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: İḍi ᶜazze ve celledin turur. Men aydım: El-ḥamdü li'llāh lā Aḥmedike. İḍi ᶜazze ve cellege ḥamd aytur-men, saŋga **yoḳ**. [235r-8/9]

(1947) Teŋri ᶜazze ve celledin ümidim bar erdi meni bu ḳaḍġudın ḳutġarġay tėp, **ammā** menim üçün || āyet ıḍġay tėp ümīdim **yoḳ erdi.** [235r-10/11]

(1948) İşittiñgiz erse müʾminler gümān itmiş teg nelük **aymadıñgız**? Arıġlayu sözlegenlerge || şevāb derece bėrildi. [235r-17/18]

(1949) Ebū Eyyūb ewge kirdi, ḳaḍġuluġ. Ewlügi nelük ḳaḍġuluġ-sen tėyü sordı. Ebū Eyyūb aydı: **Neteg** || **ḳaḍġurmayın:** ᶜĀyişeni raẕiya'llāhu ᶜanhā mundaġ tėyürler. Ḫatunı aydı: **Va'llāhi** kim yalġan ayturlar. Ebū Eyyūb || aydı: Bilür-men, yalġan ayturlar ammā sözleyürler.Ḫatunı yana aydı: **Va'llāhi** kim yalġan turur **velīkin ant içmeñg**, || közimizdin ırāḳ erdi. [235r-19/20, 235v-1]

(1950) Ol kün Ṣafvān ornında sen bolmış ersеñg Resūl ᶜaleyhi's-selām ḫaremiñge bu || saḳınçnı saḳınġay mu erdiñg? **Yoḳ** tėdi. Yana aydı: ᶜĀyişe ornında men bolsam, mañga mundaġ aytsalar, || bütgey mü erdiñg? **Yoḳ** tėdi. Vallāhi kim Ṣafvān sendin pārsāraḳ, ᶜĀyişe mendin pārsāraḳ. Mendin || sendin bu iş **kelmes bolsa**, ᶜĀyişedin Ṣafvāndın **neteg** kelür? [235v-2/5]

(1951) Ḥākīlerḳa melāmet keldi: Bu ėkegü, || er ve ḫatun saḳınmış teg nelük **saḳınmadıñg** tėp. [235v-5/6]

(1952) Bu Musaṭṭaḥ ᶜĀyişeniñg ᶜammesi oġlı erdi. Ebū Bekr ewinde erdi. Ewindin kiterdi, aş suw || **bėrmedi**. [235v-7/8]

(1953) Anda kėḍin || aydı: Ey müʾminler, **kimerseniñg** menim üze **hīç** daᶜvīsi ve ḫuṣūmeti bar mu? **Kimerse** cevāb **aymadı.** Ėkkinç || sordı, **kimerse** cevāb **aymadı**. Üçünçide ᶜUkkāşe atlıġ ṣaḥābe ḳoptı aydı: Yā Resūla'llāh, menim bir || daᶜvīm bar. [235v-12/15]

(1954) Yā Resūla'llāh, üç ḳurla **aymasañgız** men me **aymas** || **erdim** tėdi. [235v-16/17]

(1955) Resūl ʿaleyhi's-selām hücrege kişi ıḍtı, ḳamçı tilegeli keldi. Ḳamçı tiledi. Ḫatunlar ne boldı, ne yėrge barur tėp ḳaḍġurdılar. Aydı: Seferġa **barmas**, **ammā** ʿUkkāşe ḳışāṣ tileyür tėdi. [235v-17/18]

(1956) ᶜUkkāşe ḳamçı alıp andaġ tėdi: Bu ḳışāṣ **rāst kelmes**. Ol kün siz tewe minüp barur || erdiñgiz, men yėrde yaḍaġ erdim. Üstündin ingen berke birle bu **rāst kelür mü**? [235v-20/21]

(1957) Ebū Bekr aydı: Ey ᶜUkkāşe, ol ḳamçını meniñg yüzümge közümge urġıl, || Resūl ᶜaleyhi's-selāmnıñg ḳutluġ teniñge **tegmesün.** ʿÖmer ve ʿOṣmān ve ʿAlī rıżvānu'llāhu ʿaleyhim ecmaʿīn mundaġoḳ yıġlaşıp || meni urġıl tėdiler. [236r-4/6]

(1958) Resūl ᶜaleyhi's-selām aydı: Ey yārānlarım, siz kendü şefaḳat ḳılur-siz, ammā ḳışāṣ || mañga tartġu bolsa sizlerdin **revā bolmaġay** tėdi. [236r-6/7]

(1959) Anda kėḍin ᶜUkkāşe raẕiya'llāhu ʿanhu egnini yalıñg kördi || erse aydı: Yā Resūla'llāh, menim maḳṣūdum ḳışāṣ **ermes erdi**, maḳṣūdum egniñgdeki mühr-i nübüvvetni körsem. || İmdi destūr bėrgil, ol mühr üze ḳuble bėreyin. Sendin ᶜafv ḳıldım tėdi. [236r-7/9]

(1960) Bażı ṣaḥābeler munı işitip sewünür erdiler. Ṣıddīḳ raẕiya'llāhu ʿanhu yıġlayur erdi. || Aydılar: Yā Ebā Bekr **ne** yıġlaġu kün turur. Ṣıddīk aydı: Sizge sewüngü kün turur. Men bildügümni siz **bilse** || **erdiñgiz sewünmegey erdiñgiz.** Bilmiş boluñg Muṣṭafānı biziñg aramızdın çıḳarġu teg tururlar. || Bizni anıñg firāḳı birle mübtelā ḳılġu teg tururlar. [236r-14/17]

(1961) ᶜAbdu'llāh bin Mesᶜūd raẕiya'llāhu ᶜanhu aytur: Hicretniñg || soñgı yılı erdi kim Resūl ᶜaleyhi's-selām aġrıġ boldı, cemāᶜat namāzınġa **baru bilmedi**. Ebū Bekrge icāzet bėrdi: || Barġıl ṣaḥābelerġa imāmetlıġ ḳılġıl tėp. [236r-17/19]

(1962) Ṣıddīḳ raẕiya'llāhu ʿanhu Resūlni kördi, yanġuġa uġradı. Resūl aydı: **Çıḳmaġıl**, imāmetlıḳ ḳılġıl. [236v-1]

(1963) Aydılar: Yā Resūla'llāh, bu ʿArab kim || erdi, sizge ne tėdi? Ḥāliñgiz aḍnadı. Aydı: Ey yārānlarım, ᶜazīz dostlarım, ol kelgen melekü'l-mevt, || ḳarındaşım ᶜAzrāʾīl erdi. Uş ḳarındaşım Cebrāʾīl me ḥāżır turur. Mañga sözleyür: Ümmetiñge selām tegürgil, || boġuz üçün imānnı eligdin **çıḳarmasunlar** tėp. Şeyṭānnı nefs ve hevānı **eḍermesünler**, || şekk ve şirkge **inanmasunlar**, köni īmānġa berk yapuşsunlar, ölümni **unutmasunlar**, ḥıḳd ve ḥaseddin || ırāḳ tursunlar, şerīᶜat aḥkāmını berk tutsunlar, dünyāge **köñgül bağlamasunlar**, Teñgri ᶜazze ve celle yarlıḳın || ağırlasunlar, oġul ḳızġa aş etmek atası **bolmasunlar** din-i İslām atası bolsunlar, yawuz ėş || ḳoldaşdın yıġılsunlar, bėş namāznı oḍağın tutsunlar, ḳul küñgni eḍgü tutsunlar, dervişlerge || raḥm ḳılsunlar, **ögsüzlerge** şefaḳat ḳılsunlar, ḳaḍġuluġ muñgluġlarḳa buluşsunlar, ölümge || anuḳ tursunlar, ḳıyāmet işin bitürsünler tėyü turur tėdi. [236v-5/14]

(1964) Aydılar: Ey ᶜālemluġlarnıñg çerāġı, sen bizge ata anadın || müşfiḳraḳ erdiñg, ḫalāyıḳnı şerīᶜatḳa daᶜvet ḳıldıñg, ümmetḳa sünnet ve farż ögrettiñg, || **ögsüzlerge** atalıḳ ḳıldıñg,

ża^{c}iflerḳa iktüledi‍ṅ̄, Muhācir ve Enṣārīlerḳa terbiyyet ḳıldı‍ṅ̄, || ādemī ve perīni ḥażretḳa ündedi‍ṅ̄, **yolsuzlarḳa** yol körgüzdü‍ṅ̄… [236v-15/18]

(1965) **Yemişsiz yıġaçnı** du^{c}ā birle ni^{c}metlıġ ḳıldı‍ṅ̄. [237r-1]

(1966) Destūr bar mu kirse-miz? || ^{c}Āyişe rażiya'llāhu ^{c}anhā aydı: Bu a^{ʿ}rābīḳa aydı‍ṅ̄: Kirgü vaḳt **ermes**. [237r-7/8]

(1967) Resūl ^{c}aleyhi's-selām ^{c}Azrā^{ʾ}il ünin tanudı, aydı: Ey ^{c}Āyişe, söz || birle yanar kişi **ermes**, iş **bitürmedin kitmes**, A^{c}rābī **ermes** ^{c}Azrā^{ʾ}il turur. Kirsün tėdi. [237r-9/10]

(1968) ^{c}Azrā^{ʾ}il aydı: Ḥażretdin yarlıġ andaġ turur kim: Muḥammedge || barġıl; destūr bėrse cānın alġıl, **destūr bėrmese** revān yanġıl tėp. [237r-11/12]

(1969) İmdi destūr bėrse‍ṅ̄ || cān alur-men, **bėrmese‍ṅ̄** yanar-men tėdi. [237r-12/13]

(1970) Resūl ^{c}aleyhi's-selām aydı: Yā ^{c}Azrā^{ʾ}il, cān bu kün **almasa‍ṅ̄**, keç ḳalsa || ^{c}āḳıbet alur mu-sen? [237r-13/14]

(1971) ^{c}Azrā^{ʾ}il cān almaḳġa || oġradı. Resūl ^{c}aleyhi's-selām saġdın solġa, soldın saġġa tolġanu başladı. Mübārek a^{c}żāsı || **küçsüz boldı**. Ol ḳutluġ kö‍ṅ̄gli mu‍ṅ̄gluḳ boldı, me‍ṅ̄gzi sarġardı, şeker teg tili **sözlemes** || **boldı**. [237r-14/17]

(1972) Ey yumşaḳ töşekde **yatmaġan**, ey taġar ton **keḏmegen**, ey arfa etmekin toḳ **yėmegen** tėp yıġlayur erdi. [237v-1]

(1973) Ey ^{c}Azrā^{ʾ}il, bu kündin ḳıyāmetḳa tegi meni‍ṅ̄ ümmetlerimḳa cān bėrmek || ḳatıġlıḳı bar erse ol ḳatıġlıḳlarnı ma‍ṅ̄a yüklegil; ol ḳatıġlıḳlar ma‍ṅ̄a bolsun, ümmetlerimḳa **bolmasun**. [237v-5/6]

(1974) ^{c}Azrā^{ʾ}il || aydı: Yā Resūla'llāh, men seni‍ṅ̄ yastuḳu‍ṅ̄da olturġandın berü İḍi ^{c}azze ve celledin yėtmiş yolı fermān yetildi: Dostum || Muḥammed birle rıfḳ-ı māder ḳılġıl, cānını yavaşlıḳ, yumşaḳlıḳ birle alġıl, aḍınlardın almış teg **almaġıl** tėp. [237v-6/8]

(1975) Yėtti yaşarda sa‍ṅ̄a ulaşdım. Taḳı yaşım yėgirmige **yetmes erken** mübārek cemāli‍ṅ̄din aḍrılur-men. [237v-10]

(1976) Ol ḥālde Fāṭıma rażiya'llāhu ^{ʿ}anha Resūl ^{ʿ}aleyhi's-selāmnı‍ṅ̄ mübārek yüzü‍ṅ̄e baḳıp: || Ey ādemī küwençi, ey muḥibler sewünçi, ey müştāḳlar umunçı, ey ümmetler inançı, ey ^{ʿ}āṣīler tayançı, ey ādemiler || devleti, ey ^{c}ālemluḳlar raḥmeti, ey ḥaḳnı‍ṅ̄ muṣliḥi, ey ḫalḳnı‍ṅ̄ şefī^{c}i men **sensiz** miḥrāb ve minberni **neteg** köreyin || tėp yıġlayurda ^{c}Alī rażiya'llāhu ^{c}anhu Fāṭımanı yıġıdın **tıḏar erdi.** [237v-12/15]

(1977) Resūl ^{c}aleyhi's-selām aydı: Yā ^{c}Alī, Fāṭımanı **tıḏmaġıl**, || men teg atanı‍ṅ̄ firāḳında yıġlasunlar. Ḳızlar yıġısı, atalar yastuḳı yavlaḳ köynüklüg bolur. [237v-15/16]

(1978) Resūl ^{ʿ}aleyhi's-selām aydı: Ey Cebre^{ʾ}il, bu sā^{ʿ}at || ne fütūḥ keltürdü‍ṅ̄? Aydı: Kökler ḳapuġı, uçmaḫlar ḳapuġı açıldı. Ḥūrlar yüksekge aġıp niḳāb yüzlerindin || kötrüp eliglerinde nūrdın ṭabaḳlar alıp seni‍ṅ̄ ḳutluġ cānı‍ṅ̄a nezẕāre ḳılalı‍ṅ̄ tėp küyüp tururlar. || Resūl ^{ʿ}aleyhi's-selām aydı: Ey ḳarındaş, munı **sormas-men**. Mende kėḏin Mevlī ta^{c}ālā menim ża^{c}īf yazuḳluḳ ümmetlerim || birle ne mu^{c}āmele ḳılġay, anı sorar-men. [237v-21, 238r-1/4]

(1979) Bir ^{ʿ}aṣā atmaḳı birle ḳamuġ küfr ü ṣihr ü ṭuġyān || **yoḳ boḏun boldı**. Bu kün sen bir irin tepretgen birle ḳamuġ ^{ʿ}āṣi ümmetleri‍ṅ̄ni‍ṅ̄ defterlerin ġufrān suwı || birle yup, **yoḳ boḏun ḳılġay-men**. [238r-5/8]

(1980) Bu kün oġlu‍ṅ̄nı te‍ṅ̄izge kemişgil; **korḳmaġıl**, **kaḏġurmaġıl**. [238r-9]

(1981) ^{ʿ}Āyişe aytur rażiya'llāhu ^{ʿ}anhā: Resūl ^{ʿ}aleyhi's-selām aḍın **sözlemes boldı**. Baḳtım aġzında || tili teprenür, ḳulaḳ tuttum, ti‍ṅ̄gledim. Aytur: قولصلا و ام تكلم مكنامي Namāzını **ḳoḏma‍ṅ̄**, ḳul kü‍ṅ̄ni || eḏgü tutu‍ṅ̄. Āḫir vaṣiyyeti bu erdi. [238r-12/14]

(1982) Ādemdin ^{c}İsiḳa tegi ḳamuġ yalavaçlar anı‍ṅ̄ kelmeki‍ṅ̄e beşāret || bėrgen, ay yarılmaḳıge erneki birle işāret ḳılġan, sekkiz uçmaḫ ḫ^{v}āceleri, ėkki ḳaynı Ebū Bekr ve ^{c}Ömer İslām || begleri ėkki küyegüsi ^{c}Oṣmān ve Ḥaydar. Bu fānī dünyā a‍ṅ̄a **vefā ḳılmadı**, anı‍ṅ̄ birle **yaraşmadı,** seni‍ṅ̄ birle **yaraşġay mu**? [238r-20/21, 238v-1]

(1983) Dünya ermiş bir ölügsek ḳıymeti **yoḳ hīç** anı‍ṅ̄ | Asġı **yoḳ** ol aġu ya‍ṅ̄lıġ andın artuḳ sasıġı [238v-5]

(1984) En‍ṅ̄ so‍ṅ̄ı itler öler ḳalur **arıġsız** sasıġ et | Mundın artuḳ **ermes ermiş** uş bu dünyā tatıġı [238v-7]

(1985) Ne eren [**yoḳ**] toprāḳ astın kéṅg cihānġa **sıġmaġan** | Tar laḥd içre yaturlar yörgenip aṭlās aġı [238v-8]

(1986) Muṣṭāfāḳa cāfi dünyā **ḳılmadı** körgil vefā | Tegdi āḫir ol arıġḳa bu ölümniṅg açığı [238v-9]

(1987) Rabġuzī Nāṣır **tayanma** tünle kündüz ıṅgranıp | Sayraġıl süçüg tiliṅgdin söz çıḳar sözler saġı [238v-10]

(1988) Ebū Bekr aydı: Bu müsülmānlar ḥaḳḳı turur, olarḳa tegürgil. **Neçe me** muḫtāc ersem ḫarc **ḳılmadım** tėp. [238v-16]

(1989) Ey ʿĀyişe, men Muḥammed Resūlu'llāhḳa barur-men, sözüṅg bar mu aytayın? || ʿĀyişe raẕiya'llāhu ᶜanhā yıġladı, aydı: Ey ata, menim selāmumnı Resūlḳa tegürgil, ayġıl: Yā Resūla'llāh, **sensiz** yawlaḳ || irilip turur-men. [238v-20/21, 239r-1]

(1990) Yana aydı: Ey ʿĀyişe, ḳaçan cānım aḍrılsa ayġıl, meni Resūl ḥaṭre||sinġa élтsünler; biregü ḥaṭreḳa kirsün, selām ḳılsun, aysun: Ol ġārdaḳı ḳoldaşıṅgnı keltürdük, || destūr bar mu tėp. Ravża açılsa meni kigürüp anda ḳoḍsunlar, eger **açılmasa** Baḳiᶜ gūristānıġa || élтsünler, ġarībler arasıda ḳoḍsunlar. [239r-1/4]

(1991) Ḳaçan ᶜÖmer bini'||-l-Ḫaṭṭāb raẕiya'llāhu ᶜanhu ḫilāfetḳa olturdı erse Teṅgri ᶜazze ve celle yolında ança teṅglig ḳatıġlandı || İslāmluġlar arası yėtti yüz minber ḳopardı. Özi tirig barınça ḳoyḳa ḳurt **tepünmedi**. [239r-11/13]

(1992) Aydı: ʿÖmer raẕiya'llāhu ʿanhu dünyādın bardı. Aydılar: Nedin bildiṅg? Aydı: || İmdige tegi böri ḳoyḳa **tepünmes erdi**, bu kün tepündi. Bildim kim ᶜÖmer dünyādın keçti bardı. [239r-15/16]

(1993) ᶜÖmer aydı: Bu şınāᶜatlar birle ėkki kümüş **bolmaz.** Taḳı men işitür-men, yėl tegirmeni ḳurar || tėp. [239r-20/21]

(1994) ᶜÖmer aydı: Menim atım Tevritte bar mu? Aydı: Atıṅg **yoḳ**, **ammā** ṣıfatıṅg bar. [239v-3]

(1995) Şükr ol Teṅgriġa kim || menim ölümümni müsülmānlar eliginde **ḳılmadı**. [239v-9/10]

(1996) Destūr bolsa kig[üriṅg], || **bolmasa** Baḳiᶜ gūrūstānıḳa éltiṅg tėp. Ançada ḥāli aḍnadı erse aydı: Men keçsem yüzümni örtüṅg, || meni bir kefenge yörgeṅg, kefenim içinde ʿavlī **ḳılmaṅg**. Eger İḍi ᶜazze ve celle mendin ḫoş-nūd erse ol || **koḍmaġay,** uçmaḥ ḥulleleri keḍdürgey; **ḫoş-nūd ermese** ol kefenni mendin suçulġay [yanar] || tonlar keydürgey. [239v-11/15]

(1997) Yana aydı: Laḥdimni men yatġuça ḳazıṅg. Eger Mevlī taᶜālā mendin ḫoş-nūd bolsa laḥdimni || kéṅgetü yarlıḳaġay; eger mendin hoş-nūd **bolmasa** lahdimni tar ḳılġay, eyegülerim eyegülerimge yapuşġay. || Cenāzemni ketürmişte ewe aşuḳa éltiṅg. Eḍgülerdin ersem terkrek tapşuruṅg, eger [yavuz]||lardın ersem terkrek kemişiṅg, mendin ḳurtuluṅg. Cenāzemni ᶜavratlar **eḍermesünler**, maṅga || **yıġlamasunlar**, meni **ögmesünler** tėp keçti raẕiya'llāhu ᶜanhu. [239v-15/19]

(1998) ᶜOṣmān ḫalīfe boldı erse ᶜAbdu'llāh bin Ebī Serḥni Mıṣrḳa vālī ıḍtı. Ėkki yılda kéḍin Mıṣr [ėkegü] || andın şikāyetḳa keldiler. ᶜOṣmān raẕiya'llāhu ᶜanhu ḳatıġ sözler tėp ıḍtı. ᶜAbdu'llāh bin Ebī Serḥ[ḳa] || **yaḳmadı**, ᶜOṣmāndın kelgenlerni urdı. [239v-20/21, 240r-1]

(1999) Ṭalḥa ʿOṣmānḳa kirdi ḳatıġ sözler sözledi. ʿAlī raẕiya'llāhu ʿanhu || kirip aydı: Bular aḍın kimerseni tileyürler. [240r-2/3]

(2000) Mıṣr uluġıġa barur-men || tėdi. Aydılar: Mıṣr uluġı biziṅg birle turur. Aydı: Men aṅga **kelmedim**. [240r-6/7]

(2001) Muḥammed bin Ebī Bekrge ḫaber boldı. || Kişiler ıḍtı, keltürdiler. Sordı: Kimnüṅg ḳulı-sen? Aydı: ʿOṣmānnıṅg ḳulı-men. Yana aydı: || **Yoḳ**, fülānnıṅg ḳulı-men. [240r-7/9]

(2002) Kimge barur-sen tėse Mıṣr begiṅge barur-men tėdi. Nelük barur-sen tėse, || söz éltür-men, tėdi. Bitig bar mu tėse, **yoḳ** tėdi. İstediler, bitig **bulmadılar.** Kön||din suw idişi bar erdi, ḳuruġ. Anı alıp teprediler erse nerse bar. **Neçe** silktiler, **çıḳmadı**. || Bıçaḳ birle yardılar, bitig çıḳtı kim: ʿOṣmāndın ᶜAbdullāh bin Ebī Serḥḳa selām. Ḳaçan Muḥammed bin || Ebī Bekr yetse, öldürgil. Bitigni yırtġıl. Mıṣrnı sen bilgil, bizdin til bolġunça. Taḳı dād ḳolġuçını || bizge **ıḍmaġıl**. [240r-9/14]

(2003) ᶜOṣmānḳa sordılar: Bu ḳul seniṅg || bar mu tėdiler, tewe seniṅg bar mu? Bar tėdi. Bitig seniṅg bar mu? **Yoḳ** tėdi. [240r-15/16]

(2004) Ant içti: Men **bitimedim,** || **kimersege** bitig **bitimedim**, bilmişim me **yoḳ.** Ḳulnı Mışrḳa ıdmışım **yoḳ**. **Ammā** bitigni [bildiler] kim Mervān bitimiş. [240r-16/17]

(2005) Aydılar: Mervānnı bizge bėrsün, bitig sözin soralıŋ. Resūl ṣaḥābesin **yolsuz** öldürmek || [revā bolu]r mu? ᶜOsmāndın erse maʿzūl ḳılalı, ᶜOsmān tilindin erse yaraġın köreliŋ. Mervānnı tilediler, || ᶜOsmān **bėrmedi**, **öltürmesünler** tėp. ᶜOsmānnıŋ sarāyını egirdiler, suw **bėrmediler**. [240r-18/20]

(2006) ᶜOsmān || aydı: Bu arada ᶜAli bar mu? **Yoḳ** tėdiler. Saᶜd bar mu? **Yoḳ** tėdiler. [240r-20/21]

(2007) Aydı: Biregü ᶜAlīḳa ḫaber ḳılıŋ, bizge suw || bėrdürsün. ᶜAlīḳa ḫaber boldı erse üç tulum suw ıḍtı. **Bėrmediler**. [239v-21, 240v-1]

(2008) ᶜOsmānḳa ḳaṣd ḳıldılar tėp ᶜAlīḳa ḫaber boldı. Ḥasan ve Ḥüseynġa || ḳılıçlar bėrdiler. ᶜOsmānnıŋ sarāyını saḳlaŋ **kimerse** **kirmesün** tėdi. [240v-2/3]

(2009) Oḳ attılar, Mervānḳa tegdi. Ḥasan raẓiya'llāhu ᶜanhu sarāy ḳapuġında ḳanlıġ boldı, Ḳanber başı yarıldı. || Mışrlıġ ḳatıġ ḳorḳtılar, keŋeştiler: **Körmes yėrdin** sarāynı telip kireliŋ tėdiler. [240v-6/7]

(2010) Ḫatunı ḳatıġ ün ḳıldı **kimerse** **işitmedi**. || Ḫatun tam üze aġdı, ᶜOsmān ḫālini aytu bėrdi. [240v-9/10]

(2011) Rivāyet ḳılurlar [E]bū Ḳılābedin, aytur: Şām vilāyetinde erdim. Ün || işittim kim: اي هوا رانلا eḍerü bardım, biregüni kördüm: Ėkki ḳolı egnindin **yoḳ**, ėkki aḍaḳı tüpindin || **yoḳ**, közleri **körmes**. [240v-12/14]

(2012) ʿOsmānnıŋ közidin yaş aḳa maŋga aydı: Nelük mundaġ ḳılur-sen? Teŋri taᶜālā ėkki eligiŋni, ėkki aḍaḳıŋnı ḳurıtsun, közüŋni || **körmes ḳılsun**. Ulaş mengü tamuġda ḳalġıl tėp duᶜā ḳıldı. [240v-16/17]

(2013) ʿOsmān rūze erdi. Aḫşam boldı, suw **bėrmediler**. Andaġoḳ rūze aġzın uḍıdı. [241r-2]

(2014) ᶜOsmān aydı: Tüşümde Resūlni kördüm. Maŋga uçmaḥ zülālindin suw içürdi, maŋga dünyā suwı **kerekmes** || tėdi. [241r-4/5]

(2015) ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu oġlanlarıŋga aydı: Siz || sarāy ḳapuġında erken ʿOsmānnı **neteg** öldürdiler? Ḥasannı bir yaŋaḳladı, Ḥüseynni kögsünde || bir yumruḳladı. **Yolsuz ḫüccetsiz** Resūlniŋ ḫalifesin **neteg** öldürür erdiler? [241r-17/19]

(2016) ᶜAlī aydı: Bu söz sizge **tegmes**. Ehl-i Bedr kimni tilese, ḫalife ol turur. [241r-21]

(2017) Ehl-i Bedr ḳamuġı ᶜAlīḳa keldiler. || Sendin adın **kimersege** tegerlik **yoḳ** tėp beyᶜat ḳıldılar. [241r-21, 241v-1]

(2018) ᶜAlī ʿOsmān ḫatunıḳa keldi, || ʿOsmānnı kim öldürdi tėp sordı. ᶜOsmān ḫatunı aydı: **Bilmes-men** kim erdi. Ėkegü kirdiler. Muḥammed bin Ebī Bekr olarnıŋ birle erdi. Anı ündedıler. Keldi, sordılar. Aydı: Yalġan aytur; men **kirmedim**, **öltürmedim**. || Ḫatunı aydı: Rāst aytur-sen. Özi **kirmedi**, olarnı kigürdi. [241v-2/5]

(2019) Ey ʿAlī, ozaḳılarda yawuzraḳı kim erdi bilür mü-sen? Aydı: **Allāh taʿālā || ve Resūl yegrek bilür.** Aydı[m]: Ṣāliḥ yalawaç iŋenin öltürgen erdi. Yana aydı: Bilür mü-sen soŋḳıda yawuz||raḳı kim turur? Aydım: **Allāh taʿālā ve Resūl bilür**. Aydı: Seni öltürgen turur. [241v-11/13]

(2020) Bu üçegü ḳarār bėrdiler. || Ramażān ayınıŋ on yėttinç kėçe ᶜAlī namāzıḳa turmışta saḳladılar. Namāzḳa kirürde Şebīb busup || ursa ḳılıç ḳapuġ sübekiŋge tegdi, ᶜAlīḳa **tegmedi**. Şebib, Verdān ḳaçtılar. [242r-4/6]

(2021) Ḳırḳ kėçe boldı oḍaġ turup seḥer vaḳtıda Mevlīdin tiledim, menim ölümüm ḫalḳda yawuzraḳı || eliginde bolsun tėp. Şükr Mevlī taʿālāḳa kim İḍi ᶜazze ve celleḳa secde ḳılġan kimeseniŋ ėliginde **bolmadım**. [242r-9/10]

(2022) Aydı: Men ölsem munı öltüriŋ, tirig kalsam özüm bilgey-men, tėp. Anda kėḍin Emīrü'l-müʾminīn || Ḥasanġa aydı: Munı sen öltürgey-sen, ḳolın boynın kesgey-sen. Bu oġlanlarıġa vaṣiyyet ḳıldı. || Cündeb bin ʿAbdu'llāh aydı: Biz Ḥasan birle beyʿat ḳılalıŋ mu? ʿAlī raẓiya'llāhu ʿanhu aydı: انا رما مك الو مكيمنا || مبرصبا متنا Maᶜnisi ol bolur: Sizge **buyurmas-men**, sizni me **tıymas-men** tėp. [242r-11/14]

(2023) ʿAlīni öltürdüm, meni kodġıl Muʿāviye||ni öltüreyin, yana kelip eligimni seniŋ eliŋge bėreyin tėdi. Ḥasan **unamadı**, öltürdi. [242r-17/18]

(2024) Ḥüseyn kelip ol ḥāl üze kördi erse yıġladı, aydı: Ey ḳarındaş, || ḳamuġ emgekler bizge ermiş. Sen barsaŋ men yalġuz **neteg** ḳılayın tėp. [242v-4/5]

(2025) Ḥasan aydı: Ey ḳarındaş, menim || ḥālim yawuştı. Mende kėḍin **ögsüzlerimni** eḍgü tutġıl. [242v-5/6]

(2026) Ḥüseyn aydı: Ey Ḥasan, maŋa aytu bėrgil saŋa || bu işni kim ḳıldı? Ḥasan aydı rażiya'llāhu ᶜanhu: Biz Resūlniŋ uruġı erken bu ḥālḳa tegmişte maŋa aytu||bėrgil tėp ayġaḳlıḳ mu buyurur-sen? Mendin **lāyıḳ bolmaġay** tėdi. [242v-6/8]

(2027) Yana aydı: Ey ḳarındaş, ḳaçan ḥāliŋ yawusa maŋa ḫaber bėrgil. Ḥasan aydı rażiya'llāhu ᶜanhu: || Ol ḥālde saŋa ayġu yaraġım **bolmasa**, ernekim birle işāret ḳılsam ḳulaḳıŋnı menim aġzımḳa ḳoḍġıl, || işitgenimni saŋa aytu bėreyin tėdi. [242v-11/13]

(2028) Ḥüseyn aytur: Ḳulaḳım tuttum, || aytur: Aydılar maŋa: **Ḳorḳmaġıl**; men Teŋri, sendin ḫoş-nūd-men tėp. Dünyādın keçti, yıġlaştılar. [242v-13/14]

(2029) Ḥüseyn taḳı Muḥammed [bin] Ḥanefī cenāzesin köterdiler. Resūl ravżasıġa ėltür boldılar erse Medīne uluġı **ıḍmadı.** [242v-15/16]

(2030) Ḥüseyn rażiya'llāhu ᶜanhu ün ḳopardı: اوتاه ىحالس Yaᶜnī silāḥımnı keltüriŋ, || bularnıŋ birle sançışalıŋ tėdi. ᶜAbdu'llāh bin Mesᶜūd ilgerü kirdi, aydı: Ey Resūlniŋ ḳumartġusı, || silāḥnı ḳoḍġıl**,** **sançışmaġıl**; **kerekmez kim** bir ᶜāfet tegse sendin yime maḥrūm ḳalsa-miz. Özi yarlıḳanmış || turur. Ḳayda ḳoḍsa-miz, Mevlī raḥmetiniŋ eṣeri aŋa teggey tėp. [242v-17/19]

(2031) Tişiniŋ ᶜıddeti tamām boldı erse Yezīdge kişi ıḍtı. ᶜIddetim tükendi, kelgil nikāḥ ḳılġıl tėdi. Yezīd cevāb || aydı: Sen Resūl ᶜaleyhi's-selām oġlanlarıŋa vefā **ḳılmadıŋ**, maŋa **ne vefā ḳılġay-sen** tėp **unamadı**. [242v-20/21]

(2032) Ol ḥālde || tişi Ḥasannı elindin uçġundı, tilekige me **tegmedi**. [242v-21, 243r-1]

(2033) Ol kün Ḥasannı rażiya'llāhu ᶜanhu topraḳḳa ḳoymışta || Resūl ᶜaleyhi's-selām ehl-i beyti Resūlniŋ taᶜziyetin başdın tuttılar. Ḥasannıŋ **ögsüzleri** başlarıŋa || topraḳ saçıp İḍiyā, ceddimiz Muṣṭafā ḥaḳḳı ḥürmeti bizge raḥmet ḳılġıl tėyür erdiler. [243r-1/3]

(2034) Ėkkinçi kün yana indedi aydı: Bu sözni || ḳızımḳa aydım, aytur: ᶜAbdullāh Zübeyrniŋ körklüg ḫatunı bar, menim birle **yaraşmaġay**. Anı ṭalāḳ ḳılur erse || meni aŋa bėrgil, **yoḳ erse** **bėrmegil** tėyür. [243r-21, 243v-1/2]

(2035) ᶜAbdullāhnıŋ köŋlüŋe Mıṣr vilāyetiniŋ sewüglüki tüşmiş || erdi. Ewlügin ṭalāḳ ḳıldı. Yarındası ᶜAbdullāhnı yana indedi, aydı: Ḳızım aytur: Menim körküm || **yoḳ**, ᶜAbdullāh körklüg ḫatunın Mıṣr mülki üçün ṭalāḳ ḳıldı. Bir kün mülk bizdin kitse ol || meni me **tutmaġay** tėyür, seni **unamas-men** tėyür. ᶜAbdullāh ḳaḍġuluġ boldı. Muᶜāviye aydı: Sen **ḳaḍġurmaġıl**, || men ḫatunlarnı ıḍġam, anı yolġa köndürgeyler. [243v-2/6]

(2036) Ebū Mūsī || bardı, Yezīd sözin ve Ḳāsım sözin ve Emīrü'l-müᵓminīn Ḥüseyn sözin aydı. Men me seni körüp köŋülllendim. Ḳayumızını tilesеŋ, sen bilür-sen tėdi. Ol ḫatun aydı: Sen barı abuşḳa-sen, seni || **unamas-men**. İmdi bu üçegü ara ḳayusınḳa bolayın tėdi. [243v-12/15]

(2037) Ol ḫatun aydı: Maŋa dünyā ḥürmeti || **kerekmes**, körk cemāl **kerekmes**. İcazet bėrdim: Barġıl, meni Ḥüseyn birle ᶜaḳd ḳılġıl, adınlarnıŋ üm[īdi] || kesilsün tėdi. [243v-19/21]

(2038) Mende kėḍin erenlerge ḫatunlar**dın fitnerek** || **ḳoḍmadım**. [244r-3/4]

(2039) Muᶜāviyeniŋ başı yastuḳġa tegdi erse Yezīdge vaṣiyyet ḳıldı: || Ḥüseynni ağırlaġıl, saŋa kelmişte öz ornuŋda olturtġıl, māl kolsa bėrgil. Bu ḳamuġ || olarnıŋ ḫaḳḳı turur, **yolsuz** alıp turur-men tėdi. [244r-10/12]

(2040) Muᶜāviye aydı: **Zinhār** fuẓūlluḳ **ḳılmaġıl** kim men Resūl||din işittim, aydı: خ مصامن و هؤاعفش ان ىلى امقم هوي هةايقلا عم لتاق نيسحلا ولي نمل || Yaᶜnī: Ey Yezīd, **zinhār** oğlanlıḳ **ḳılmaġıl**, Hüseynni **āzārlatmaġıl**, Resūl ḫaşmlıḳı yawlaḳ ḳatıġ || turur. [244r-13/16]

(2041) Ḳaçan Muᶜāviye || öldi erse Yezīd, Velīd <bin> ᶜUtbeḳa kişi ıḍtı. Olar Medīnede erdiler. Aydı: Kim menim birle beyᶜat || **ḳılmasa**, anıŋ başını maŋa ıḍġıl tėp. [244r-16/18]

(2042) Aydı: Kimerse kim keçe ḫamr içse, kündüz it birle oynasa, müsülmānlar || ḥaremi andın emīn **bolmasa** anıŋ birle **neteg** beyᶜat ḳılayın? Siz **barmas erseŋiz** **körünmeŋ**, men || yalġuz barayın tėdi. [244v-3/5]

(2043) Ḥüseyn aydı raẕiya'llāhu ᶜanhu: Bu sāᶜat tünle turur, yalġuz || cevāb **aysa bolmaġay**. Yarın yıġılıp kelelinᵹ, cevāb ayġay-miz tėdi. [244v-7/8]

(2044) Ḳopup çıḳġalı oġradı || erse Mervān <bin> Ḥakem Velīdninᵹ vezīri erdi, aydı: Ḥüseyn eligge kirdi, **ḳoḍmaġıl**, yarın munı kim || bulur? **Bulmasa-miz** Yezīddin **ḳorḳmaz mu-biz**? [244v-8/10]

(2045) Yezīd Velīdge bitig ıḍtı: Ḥüseynninᵹ başın bizge **ıḍmasanᵹ** cānınᵹnı biz **almaz mu-biz**? [244v-12]

(2046) Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu ḳardaş uruġınᵹa ḫaber ḳıldı: Fülān kėçe çıḳalınᵹ tėp. || Bir ança birle çıḳtılar, bir ança **yaraġsız** erdi, **ḳaldılar.** [244v-15/16]

(2047) Sanᵹa uçmaḥ içinde derece bar, şehīd **bolmaġınça** ol dereceni **bulmaz-sen**. [245r-2]

(2048) Aydılar: Ḥüseyn Muṣṭafānınᵹ uruġı turur, atasınınᵹ bizinᵹ birle ḫaḳları köp turur. Ḥüseyn bar erken **özge kimerseni neteg** imām ḳılalınᵹ tėp. [245r-13/14]

(2049) Bu Ḥüseyn turur tėyü saḳındılar. Çerig telim kördiler erse, Ḥüseyn **ermesin** bilip ḳorḳtılar. [245r-21]

(2050) Müslim bin ᶜAḳīl bu çerig **kelmezdin oza** Ḥüseynḳa bitig ıḍmış erdi: Kūfe ḫalḳı ḳamuġ || beyᶜat ḳıldılar, terk kelgil tėp. [245v-1/2]

(2051) Ḥüseyn yolġa kirdi. ᶜUbeydu'llāh <bin> Ziyād kelgenin **bilmedi**. [245v-3]

(2052) Ḥüseyn bu ḥāllerni **bilmedi**; bilse, **kelmegey** || **erdi**. [245v-6/7]

(2053) Yolda kelürde aytur erdi: Bu seferni köᵹlüm **unamas**, **bar[ma]ġıl** tėyür. [245v-7]

(2054) Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu Kūfeḳa bėş menzil Saᶜlebiyye atlıġ yėrge kelmişde || Müslim bin ᶜAḳīl ḫaberin işitti, yawlaḳ telim yıġladı: Ol atalarḳa ulandı biz me soᵹınça barur-miz tėdi. || Yana **bilmedi**. Ançada Ḥür bin Yezīd Er-Riyāḥī ėkki miᵹ er birle Ḥüseynḳa yoluḳtı. [245v-8/10]

(2055) Ḳaçan ᶜUbeydu'llāh Ziyādḳa ḫaber boldı erse Ḥüseyn Kerbelāḳa kelmişi ançada ᶜÖmer Saᶜdni yėgirmi ėkki || miᵹ er birle yiberdi. Yetip keldiler. Ėkki miᵹ atlıġ yaḍaġnı Furatḳa ıḍtı. Suwnı saḳlanᵹ, || olarġa **bėrmenᵹ** tėdi. Üç kün suw **bėrmediler**. Resūl ᶜaleyhi's-selāmnunᵹ ehl-i beyti üç kün teyemmüm birle namāz ḳıldı||1ar. … Hur bin er-Riyāḥ kelip eligin Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu basıġa || ḳoḍup aydı: Tevbe kıldım. **Eng** ilki kelgen men erdim, enᵹ ilki seninᵹ üçün cān fidā ḳılġan || men bolayın tėp. [246r-2/5, 246r-9/11]

(2056) Mālik bin || Caᶜfer anı körüp aydı: Ey Ḥüseyn, aşuḳtunᵹ. Āḫiret otınġa **ulanmazdın burun** || dünyā otın yaḳtınᵹ tėdi. [246r-17/19]

(2057) Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu aydı: Bu kün manᵹa zamān || bėrinᵹ, yarın yaraşalınᵹ tėdi. **Kimerse** cevāb **aymadı**. Biregü aydı: Sübḥāna'llāh, ḳayu türlüg || kāfir zamān ḳolsa bėrür-miz, Resūl uruġı zamān ḳola turur, bir kėçe zamān bėrse **ne bolġay**? Ol kėçe || zamān bėrdiler. [246v-3/6]

(2058) İḍi ᶜazze ve celle atın tuta anṭ yād ḳıldı: || Biz arıġlar-miz, siz **arıġsızlar-siz** tėdi. Yezīd bini'l-Ḥażr namāzda erken munı işitti, namāznı || buzup aydı: Yā fāsıḳ, siz tegler arıġ bolup Ḥüseyn **arıġsız mu** bolur? [246v-7/9]

(2059) Bizge kimerse elig tutġan **yoḳ mu**? || Bularnı bizdin kitergen **yoḳ mu**? [246v-12/13]

(2060) Ḳarı atası bar erdi, oġlıġa aydı: Men seni || bu kün üçün ektüledim, menim ḫoş-nūdluḳumnı tileyür ersenᵹ kirip sançışġıl. Ḫatunlar eliglerin || ḥınnā birle bezeyürler, er ol bolur saḳalın bağır ḳanı birle bezese ya kendü eliglerin düşman ḳanı || birle bezese. Sançışḳa kirdi. Ḳatıġ toḳuştı, telimlerni tüşürdi . Yana yanıp keldi: Ey ata mendin || ḫoş-nūd boldunᵹ mu tėdi. Atası aydı: **Ançada ḫoş-nūd bolur-men, Ḥüseyn raẕiya'llāhu ᶜanhu öᵹginde || cān bėrsenᵹ.** [247r-4/9]

(2061) ᶜAliyyül-Ekber sançışḳa kirdi. Ḥüseyn saḳalın ayasıġa ḳoḍup aydı: İlāhī, sen tanuḳ-||sen: Bu **yolsuzlarḳa** sançışḳalı çıḳḳan körk içinde, ḳılıḳ içinde uz sözlüg Resūlḳa || oḫşayur **hīç kimerse yoḳ**. [247v-4/6]

(2062) İḍiyā, yüksek kök ḳaṭarātın yaġız yėr berekātın bu **yolsuzlardın tıyġıl**, || **bėrmegil** tėp yıġladı. [247v-6/7]

(2063) ᶜAliyyü'l-Aṣġar yėtti yaşar erdi. Utru yöridi, kelip aydı: Ey atam, çadırḳa kirgil; **kerekmez kim** || şehīd bolsanᵹ, Resūl ᶜaleyhi's-selāmnınᵹ [uruġı ḳamu]ġ tükense. [247v-16/17]

(2064) Olarġa tepündi, olar ma Ḥüseynḳa tepündiler. Ḥüseyn Furat sıñgarınça ḳatıġlandı, **ıḍmadılar**. [248r-8]

(2065) ᶜÖmer bin Saʿdniñg || öwkesi keldi, öldürgeli aşuḳturdılar. Ḥavlī bin Yezīdi'l-Aṣbaḥī indi, ol ḳutluġ başın || kesti. Aṭınıñg yüzi ol ḳanġa bulġanıp çadırġa keldi. Münüt kördiler, mingen **yoḳ**. || Aḫta kördiler, ayġır **yoḳ.** Aṭ kördiler, Ḥüseyn **yoḳ**. [248r-19/21, 248v-1]

(2066) Mañga altun kümişdin üzeñgü soyurġaġıl, ḳamuġ ḫalāyıḳda || yegrekiniñg oġlın öldürdüm. ʿUbeydu'llāh Ziyād öwkelendi, aydı: Andaġ ermiş, arıġlarnı || **nelük** öldürdüñg tėp başın kesip öldürdi. Ey ᶜazizler, Resūl ḫānedānı taᶜziyyetin || **tutmas mu-siz**? [248v-5/8]

(2067) Bu şehādette kėḍin ḳırḳınç kün erdi, sarāy içinde || ḫamr içip esrüp raḳş ḳılurda mabraz tapa sekriyü oynayu kirdi. Aḍaḳı tepip mabraz tapa tepen || tüşti, kögsiñge tegi kömüldi. Kirip çıḳarġınça **arıġsız** cānı siccinḳa ulandı. [248v-10/12]

(2068) Bu işlerni || ḳılıp ḳırḳ künde artuk melik **bolmadı**. [248v-12/13]

(2069) Aymışlar: Ḥüseyn raẓiya'llāhu ᶜanhu başın Yezīdge élttiler || erse saḳındı: Munı yaḫşı mu ḳıldım, yawuz mu ḳıldım bileyin tėp. Muṣḥaf aldı, fāl açtı erse || bu āyet çıḳtı kim ḳavluhu taᶜālā: راجع دينع و باخ لك Maʿnīsi ol bolur: Tegme küç ḳılġan boynaġu || raḥmetdin **nevmīd** boldı. **Köñgliñge yaḳmadı.** Yana açtı, ol āyet oḳ çıḳtı. Üçünçide açtı || erse öwkelep öre ḳoptı, muṣḥafnı yėrge çaldı, aḍaḳı astın bastı. Evraḳların yırtıp || pāre pāre ḳıldı, yėlge bıraḳtı. [248v-13/18]

(2070) *Tenbīḥ ü Naṣīḥat* Ey müsülmānlar, Resūl ᶜaleyhi's-selām uruġı üze bu ẓulmler yöridi. **Sorġusuz** || kalġay tėmek **ermes**. Munda teʾḫīr bolġay, taḳṣīr **bolmaġay**, imhāl bolġay; ihmāl **keçmegey**. [249r-1/2]

(2071) Allāh taʿālā yarlıḳar: Bizni ẓālimler ẓulmindin ġāfıl || tėyü **bilmeñg**. [249r-3/4]

(2072) Yarın uluġ künde || küç tegürgen, māl alġan, dād **bėrmegen** ẓālimler ḳarınçḳa meñgizlig aḍaḳlar astında yençilgüleri, || **raḥmsuz** beglerge zaḫm teggüsi. [249r-5/7]

(2073) **Ögsüzler** mālın yėgen ḳarınlarından köz ḳulaḳlarından, aġız burunlarından ot yalın||lar çıḳġusı. [249r-9/10]

(2074) **Nā-maḫremḳa** baḳġan közlerni ot birle toldurġuları. [249r-13]

(2075) Ḫātirim bikrin egit[t]im perde içre tügme teg | Kizledim men tegmelerdin **tegmesün** tėp yat közi [249v-5]

(2076) Mahir eren mihri tüşti mahrini bėrgen telim | Mühri birle ḳaldı sālim **yoḳ** egnide toġ tozı [249v-7]

(2077) Yazıp ıḍtım Nāṣırü'd-dīn Toḳ Buġa bėg tapġıġa | Tileyür mü **tilemes** mü belgülüg bilsün özi [249v-8]

(2078) Özgeler köp ala monçuḳ tüzdiler ėl tezginip | Men güher dürr yinçü tüzdüm **kezmedim** yābān yazı [249v-13]